This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

EP

Butler

A
MAGYAR NEMZET
TÖRTÉNETE

⁂

SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

KIADJA

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R. TÁRSULAT

KILENCZEDIK KÖTET

v. 9

⁂

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT BETŰIVEL
1897

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

New York Public Library,
HAMILTON FISH PARK BRANCH,
388 EAST HOUSTON STREET
CIRCULATING DEPARTMENT.

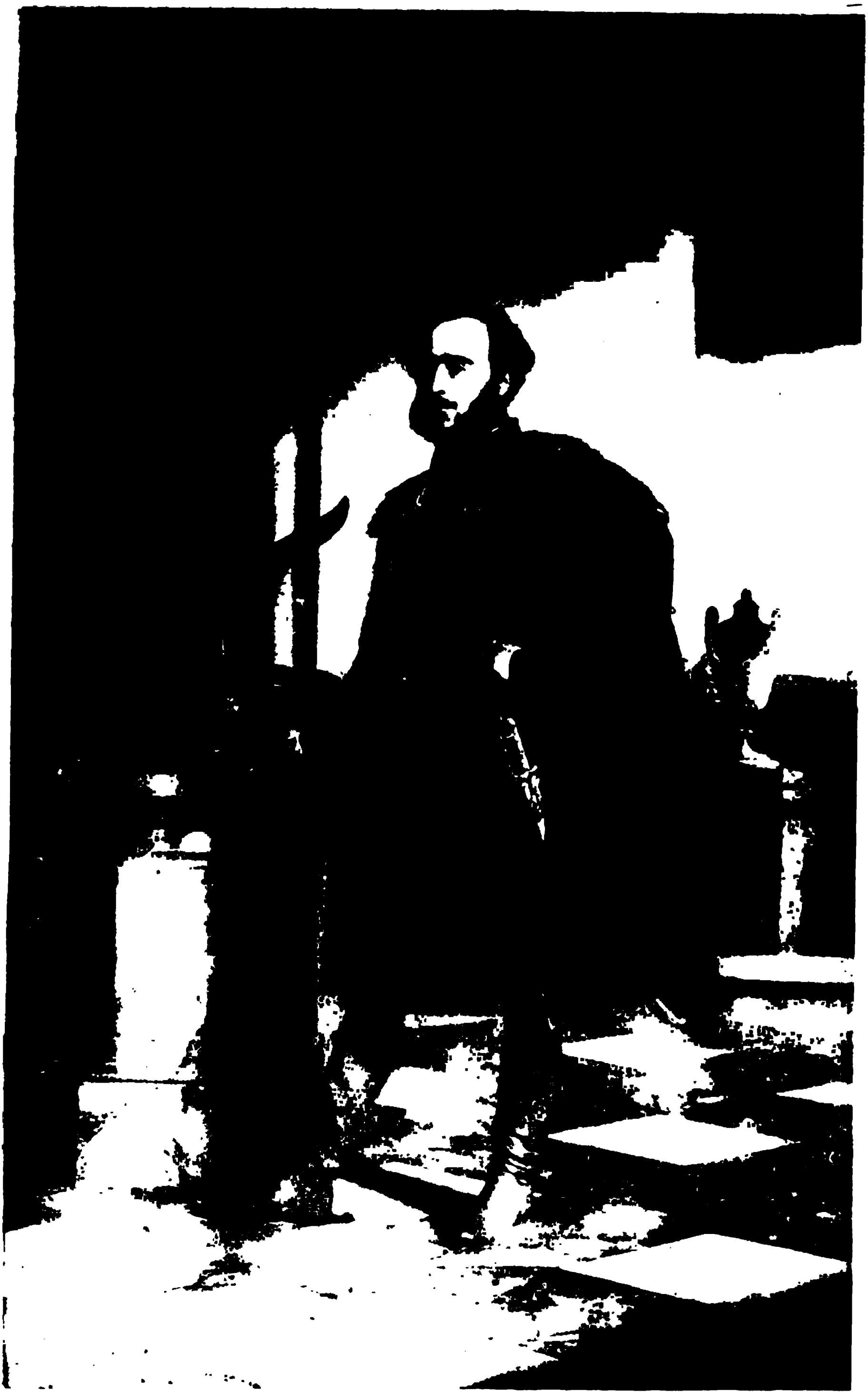

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

Gróf Széchenyi István.

(Amerling Frigyes festménye a Magyar Tud. Akadémiában.)

Not in K.V
1/8-15
TL

A NEMZETI ÁLLAMALKOTÁS KORA

1815—1847

IRTA

BALLAGI GÉZA

New York Public Library.
HAMILTON FISH PARK BRANCH,
388 EAST HOUSTON STREET
CIRCULATING DEPARTMENT.

BUDAPEST
KIADJA AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT
1897

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
747219
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1917 L

Hun
943.91
B5

AZ ÚJ ÁLLAM MEGALAPITÁSA

(1815—1848.)

IRTA

BALLAGI GÉZA

11993

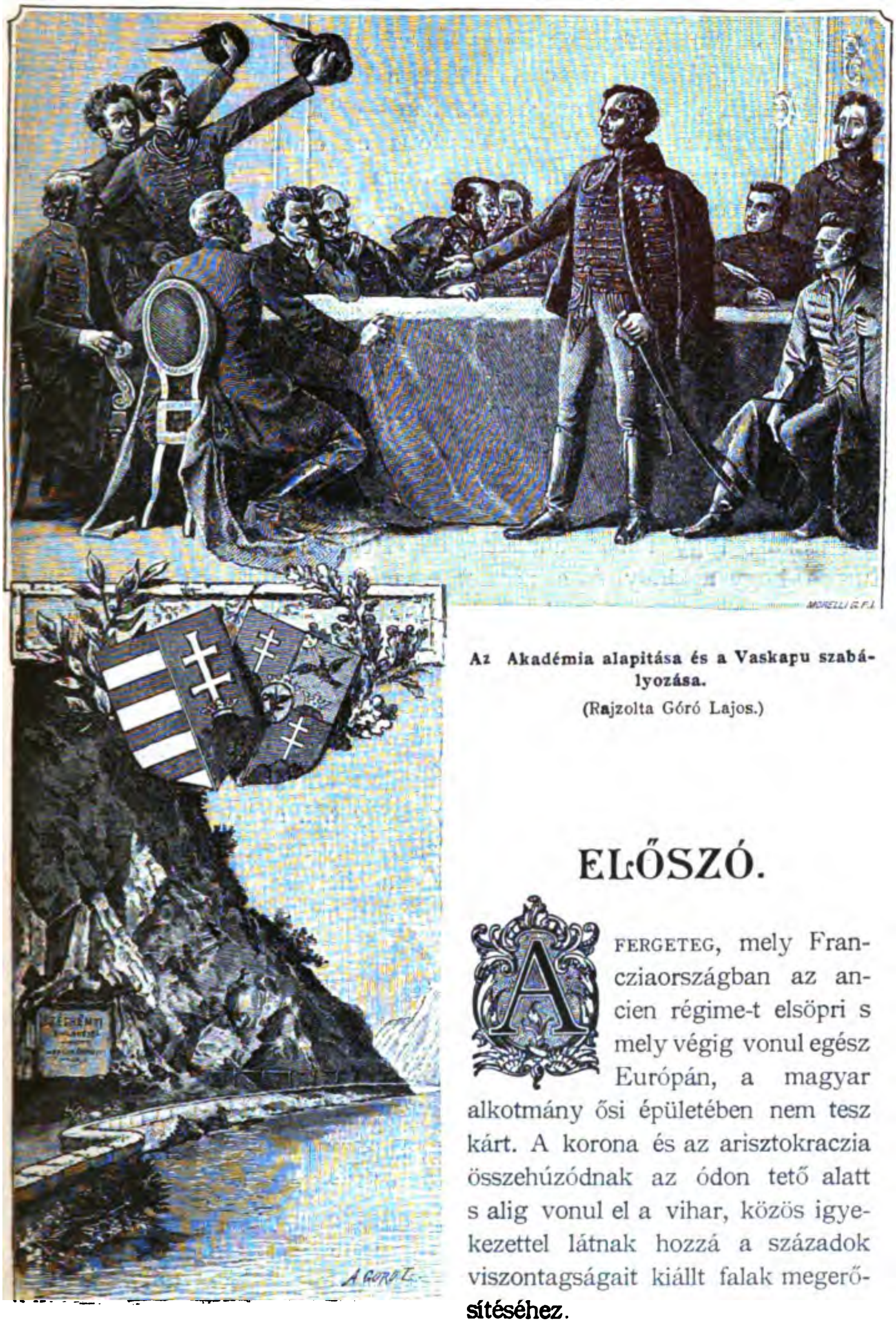

Az Akadémia alapitása és a Vaskapu szabályozása.
(Rajzolta Góró Lajos.)

ELŐSZÓ.

A FERGETEG, mely Francziaországban az ancien régime-t elsöpri s mely végig vonul egész Európán, a magyar alkotmány ősi épületében nem tesz kárt. A korona és az arisztokraczia összehúzódnak az ódon tető alatt s alig vonul el a vihar, közös igyekezettel látnak hozzá a századok viszontagságait kiállt falak megerősítéséhez.

A nemesség, az alkotmány sánczai mögött kiváltságait szabadon élvezvén, teljes biztosságban érzi magát. Kiváltságait annál kevésbé hajlandó megosztani másokkal, mert megrögzött balvéleményét, hogy t. i. politikai befolyása privilégiumainak köszönhető, nem képes leküzdeni.

A korona szintén hatalmának megóvása végett vonul meg annak az alkotmánynak a falai közt, mely az erőket, a helyett hogy összeforrasztaná, szétforgácsolja. A mint Francziaországban — Taine szerint — a központi hatalom százötven éven át szétválasztotta az embereket, hogy uralkodni tudjon felettük: a társadalom széttagoltsága képezi nálunk is a korlátlan fejedelmi hatalom kútforrását. A nemzet erejét megbontó hűbéri szerkezet csaknem teljesen megsemmisíti az említett hatalom ellensúlyozására szolgáló alkotmány-garantiák hatását.

Az érdekközösség szülte szövetség az alkotmány két tényezője közt annál szorosabbá, annál bensőbbé válik, mennél nagyobb veszélyben forog a rájuk nézve kedvezőnek vélt status quo. Ferencz trónraléptekor szentül igéri, hogy élte legfőbb feladatának tekinti a magyar alkotmány fenntartását s igéretét mindannyiszor megújítja, valahányszor a közös ellenség legyőzésére újabb és újabb áldozatot kíván a nemzettől. Midőn az 1808-ki országgyűlést berekeszti, áradazó szavakban hirdeti a közte és a nemzet közt fennálló frigy fölbonthatatlanságát. »Meglátja — úgymond — egész Európa, hogy a király és a nemzet egyetért abban, hogy régi alkotmányukat utolsó csepp vérükig megvédelmezzék. Egyek voltunk, egyek vagyunk, egyek maradunk halálunk órájáig. Ez a ti királytoknak, ez a ti atyátoknak érzelme, ki titeket mint fiait gyöngéden szeret és örökre szeretni fog.«

Igaz, hogy a béke helyreálltával bekövetkezett események nem bizonyítnak a mellett, hogy a fejedelem adott szavát megtartotta; de az alkotmányon ejtett legnagyobb sérelem, hogy t. i. az országgyűlést tizenhárom évig nem hívják össze, nem az alkotmány megsemmisítésére irányuló törekvésnek, hanem annak a politikának a kifolyása, mely Ausztria tekintélyét a külhatalmakkal szemben az abszolut belső nyugalom demonstrálásával vélte fenntarthatni.

A régi alkotmányhoz való merev ragaszkodás társadalmi téren is előidézi a stagnatiót s még ha az országgyűlés hajlandóságot mutat is közművelődési s közgazdasági reformok kezdeményezésére, lehetetlen föltételhez köti azt. Az 1802-iki országgyűlés például deputatiót küld ki annak a képtelen problemának a megoldása végett, mi módon lehetne útak és csatornák építésére alapot teremteni a nélkül, hogy a nemesség adómentessége csorbát szenvedne s hogy a nép vállára újabb terheket raknának.

Hogy a hűbéri szerkezet és a haladás eszméje egymást kizárják s hogy a nemzetnek, ha haladni akar, a nagy czél elérése végett összes erejét konczentrálnia kell, — ez az igazság csak lassan tör magának útat a magyar társadalomban. De abban a perczben, a mint egy hatalmas szellem, a századós előítéletekkel szembeszállva, a nagy igazságot fülébe kiáltja a nemzetnek s a mint visszhangot kelt az a legjobbak kicsiny, de a nemzet géniusza által megihletett lelkében: kezdetét veszi demokratikus alapon az új állam megalapításának óriási munkája.

Abban az arányban, a mint amaz igazság ereje mind nagyobb és nagyobb hódítást tesz, halad a munka előre, de emelkedik egyszersmind magasabbra a válaszfal a korona és nemzet közt.

A korona hű marad régi felfogásához, a nemzet ellenben megváltoztatja irányát, s így utaik elválnak egymástól.

A kormány, midőn a központi hatalmat fenyegető demokratikus irányt az ősi alkotmány konzerválásával ellensúlyozni törekszik, annál ferdébb helyzetbe jut mert az alkotmány védelmezése közben csakis a korona érdekeit tartván szem előtt, nemcsak hogy minden reformnak ellenszegűl, mely a király jogkörének rovására a nemzet politikai erejét növelné, hanem egyszersmind súlyos sérelmeket követ el az alkotmányon s meghamisítja annak szellemét.

A kormánynak ez a magatartása kettős terhet ró a haladni vágyó nemzetre.

Guizot 1820-ban a francziák munkáját a zsidókéhoz hasonlítja. Mikor a zsidók Judás Makkabaeus vezérlete alatt Jeruzsálembe visszaérkeztek, a falak le voltak döntve, a házak hamuvá égve, minden felforgatva és lerontva. Újjá kellett építni mindent s a kapu előtt volt az ellenség. Ugyanegy időben újra kellett teremteni és védelmezni a várost, s a nép a háború és béke fáradalmait egyszerre szenvedte, hol a vakoló kanalat a karddal, hol a harczot a munkával cserélvén fel.

Hasonló feladat vár a magyar nemzetre, midőn egyrészről jogait kell védelmeznie az abszolut hatalommal szemben, másrészről folytatnia kell az államépítés, az egységes nemzetté alakulás megkezdett munkáját.

Ennek a lélekemelő munkának és küzdelemnek adjuk az alábbiakban történetét egész odáig, míg a nemzeti állam hatalmas falaira a tetőt felhúzzák.

ELSŐ KÖNYV

*

A RENDI ALKOTMÁNY KITATAROZÁSA

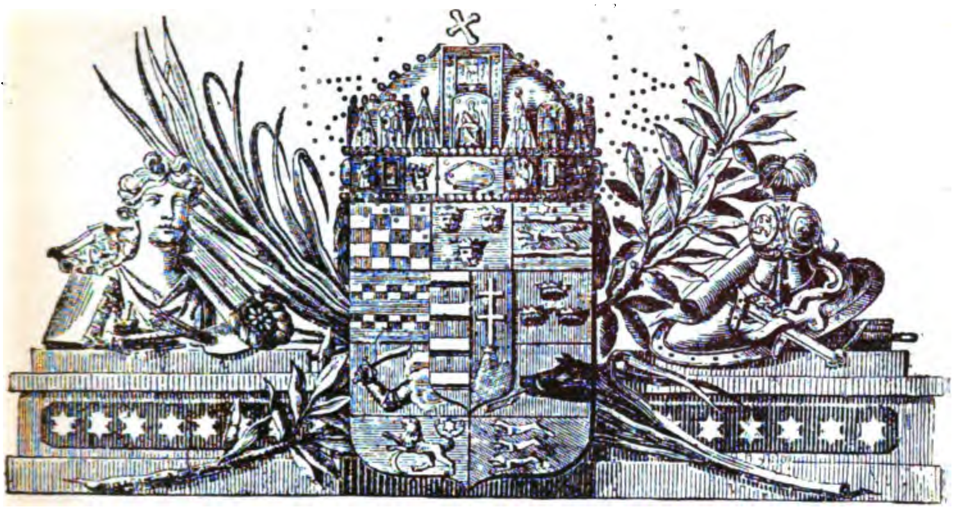

Magyarország czímere.
(A Corpus Juris czímlapján.)

I. FEJEZET.

A reactio.

A HÁBORÚ által teljesen kimerített Európa örömmel fogadta a Talleyrand általt kiadott jelszót, mely szerint a forradalom szelleme mindenütt és mindenkorra szűnjék meg s adjon helyet a legitimitás elvének. A forradalom és legitimitás ilyetén szembeállításával a bécsi kongresszusnak sikerül ugyan a nyugalmat helyreállítnia; de ez a siker tartós azért nem lehet, mivel egy óriási félreértésen alapúl. Talleyrand éppen úgy, mint Metternich, forradalom alatt a hagyományos állami és társadalmi intézmények megbontását s a népsouverainitást, Európa népei ellenben az államok rendjének Napoleon által történt felforgatását, legitimitás alatt pedig amazok az istentől származó fejedelmi hatalom teljességét és örökösségét, ezek ellenben a törvényen alapuló dinasztikus jogok sérthetetlenségét értették.

A mint a félreértés kiderűl, a zavarok újból kezdődnek.

A német fejedelmek, köztük Frigyes Vilmos porosz király, 1813-ban tett igéretüket váltják be, midőn alkotmányt adnak népeiknek. Annál nagyobb és általánosabb a felháborodás, midőn nehány év mulva, a népsouverainitás, a szabadságjogok és a képviseleti rendszerre vonatkozó engedményeiket visszavonják. Még Sándor czár is, — a ki pedig Lengyelországgal szemben a bécsi béke föltételeit sokkal becsületesebben teljesítette, mint a másik két hatalom, s kinek oroszlánrésze volt Francziaország alkotmányának biztosításában, — csakhamar megváltoztatja politikáját s a reactióhoz csatlakozik, miután Metternich befolyása alól ő sem tudja emancipláni magát.

Metternich nyitja ki a népek szemét, ő fosztja meg őket azoktól az illuzióktól, melyek az említett félreértésből erediek, sőt a melyek világos tények által részben már valósággá is váltak.

Az osztrák kormánynak annyiban könnyebb a helyzete, mint a német fejedelmeké, a mennyiben neki nem kell semmit visszavonnia, mert még csak meg sem kisérlette igéretének teljesitését.

A háború befejeztével a császár és Metternich óvakodnak minden olyan lépéstől, a mi a dolgok régi rendjén változtatna s a nyugalom után sóvárgó közvéleményt a stabilitás politikájával próbálják kielégítni.

A történelem e két kiváló szereplőjének egyéniségét teljesen összeforrasztja törekvéseik közössége. De a császár individualitása olvad be a Metternichébe és nem megfordítva. Ferencz halála után beszéli a császárné Metternichnek, hogy férje sokszor csodálkozva emlegette, hogy belőle minden áron nagy embert akarnak csinálni. »Én — úgymond — oly egyszerű ember vagyok, hogy észre sem vett volna a világ. S hogy egyéniségem mégis kidomborodott, ennek oka az, hogy Metternich minden jó és ügyes tettet folytonosan nekem tulajdonított. Ha Metternich tovább él, mint én: roppant hírnévvel fogok a históriába bejutni.«[1] A szerénység sugallta önbeismerés, bárha túlságosan leszállítja is az uralkodó egyéni súlyát és értékét: híven tükrözi vissza viszonyát kanczellárjához.

A császár tanúja volt annak a rettentő viharnak, mely Francziaországból indulva ki, felforgatta és tövestől szakította ki a régi monarchikus hagyományokat s mely később a trónt ő alatta is megingatta, ennélfogva a létfenntartás ösztönét követi, midőn attól a percztől, a mint öntudatosan kezd gondolkozni, az államfenntartás súlypontját a fejedelmi hatalom és tekintély teljességében keresi. Tömérdek anekdota maradt az utókorra, melyek alkotmány-gyűlöletét örökítik meg. Egyszer, 1822 februárjában, makacs köhögésben szenvedvén, orvosa, báró Stift, azt találta mondani, hogy az őt nem aggasztja, mert ismeri a császár »constitutióját«, a mi minden bajt képes legyőzni. Mire a császár e szavakban tört ki: »Ezt a szót, Stift, ne halljam többé. Mondja ön, hogy szivós természet (dauerhafte Natur), vagy isten neki, jó szervezet (gute Complexion), hanem constitutióról ne beszéljen, mert jó constitutio nincs és nem is lesz soha.«

A mi Ferencznek vérében van s a mi őt úgyszólván rajongóvá teszi, az Metternichnek is politikai maximái közé tartozik, de a mi Ferencz természetéből veszi eredetét, az Metternichnél a viszonyok higgadt mérlegelésének, hideg számításnak az eredménye. Metternich az alkotmányos törekvésekkel azért száll szembe, mert meg van felőle győződve, hogy a békességet, — melyre neki föltétlenűl szüksége van, hogy az Ausztria hatalmi állásának megszilárdítására és fejlesztésére irányuló külpolitikáját zavartalanúl folytathassa — másként nem biztosíthatja.

---

[1] Aus Metternich's nachgelassenen Papieren. V. 628.

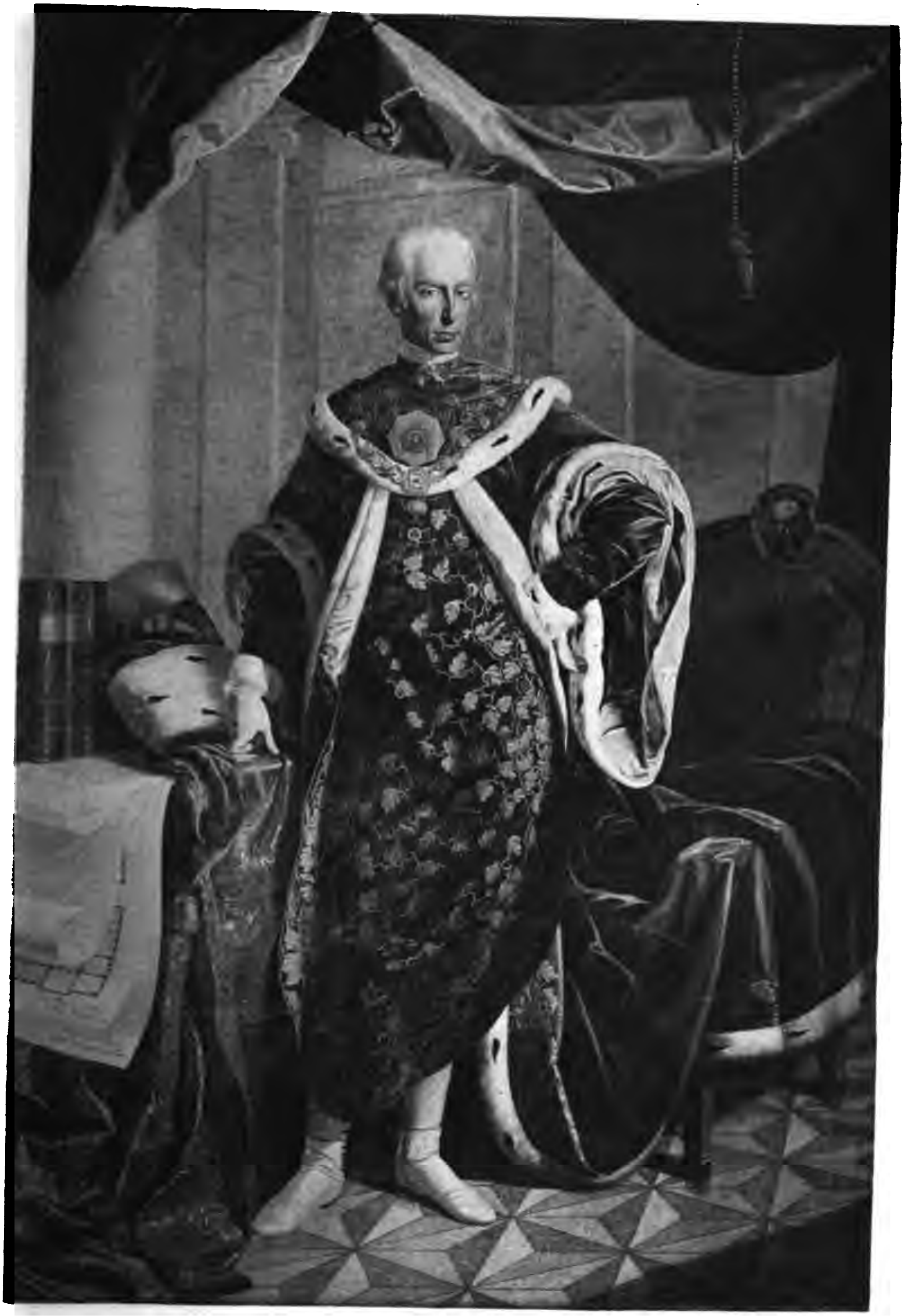

I. FERENCZ.

(EGGER VILMOS FESTMÉNYE AZ ORSZÁGOS KÉPTÁRBAN.)

A Magyar Nemzet Történetéhez. *Az Athenaeum kiadása*

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Metternich a diplomatiai tevékenységre fekteti a fősúlyt, főképen azért, mert Ausztria belső gyöngeségét külső föllépésének és szerepének nyomatékosságával akarja fedezni. Ausztriának a német szövetséghez való viszonyát akkép igyekszik érvényesítni, hogy Ausztria beleavatkozhassék a német államok belső ügyeibe, de ezek ne törődjenek az osztrák belügyekkel.

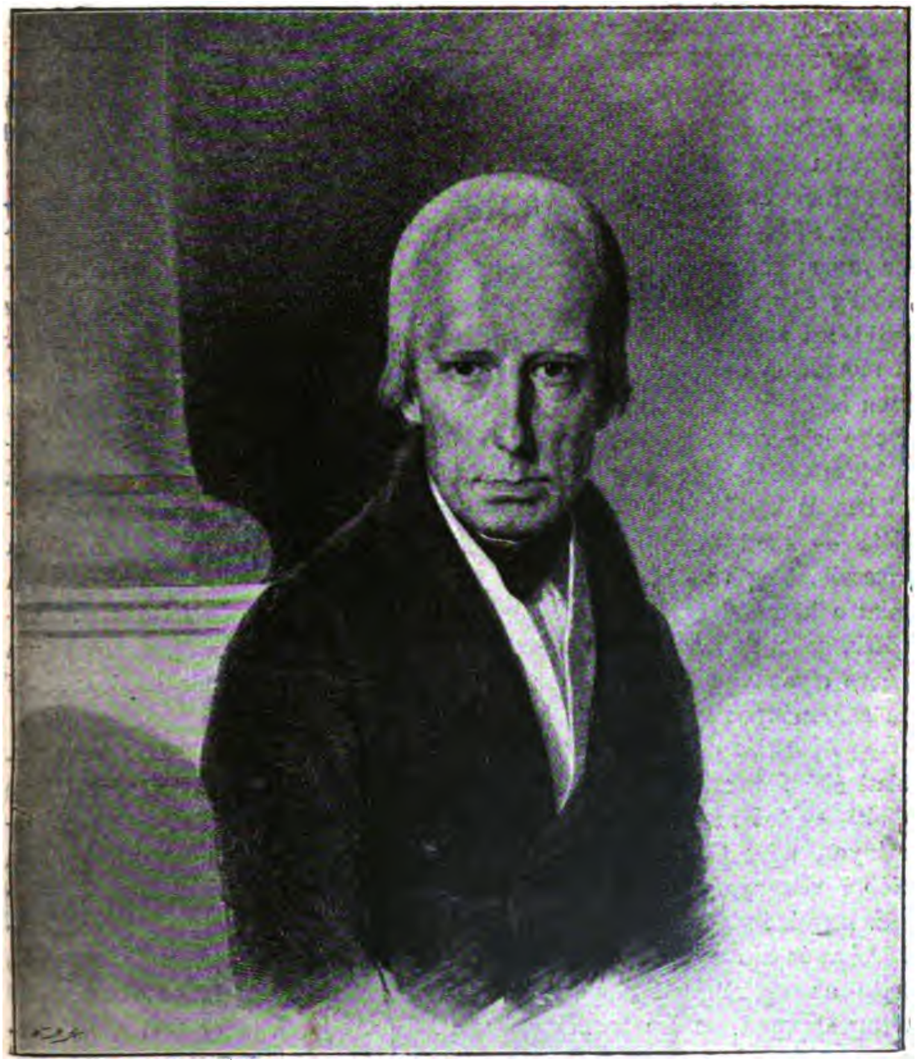

Ferencz császár.
(Az országos képtár metszetgyűjteményéből.)

Eszményképe az egységes Ausztria. A tartományoknak közigazgatási szempontból való teljes egybeolvasztása azonban nincs szándékában; hanem a monarchia erejét fejlesztő egységet a központi császári hatalomban keresi. Arra a tervre, a mi a század elején az udvari körökben komoly megbeszélés tárgyát képezte, hogy t. i. Pestre tétessék át a monarchia központja, súlyt nem fektet. Azzal meg tisztában van, hogy a császári czím magában véve az egységet nem biztosíthatja, annyival kevésbé, mert Ferencz, abban a rendeletében, melyben tudtára adja a magyar nemzetnek, hogy a császári czímet fölveszi, félreérthetetlenűl biztosítja a magyar nemzetet, hogy a császári czím fölvételével sem jogait, sem törvényeit, sem alkotmányát nincs szándékában alterálni.

Abban a fölterjesztésében, melyet a császárhoz 1817 október 27-én intézett s mely tulajdonképen nem egyéb, mint a közte és a császár közt már előbb létrejött megállapodások egybefoglalása, — részletesen kifejti Ausztria központi közigazgatási szervezetére vonatkozó nézeteit.[1] Magyarország viszonyaira ebben nem terjeszkedik ki, sokkal fontosabbnak és bonyolultabbnak tartván Magyarország helyzetét, semhogy helyesnek tartaná azzal töredékesen foglalkozni. De kijelenti, hogy a mint mindig ellene volt a magyar alkotmány felforgatásának, melyet pedig még 1811-ben is többen ajánlottak a felségnek, jóllehet ennek megtörténte akkor a monarchia bukását vonja vala kikerülhetetlenűl maga után, vagy ha ezt nem is, de a magyar alkotmánynak puszta hatalmi szóval eltörlése minden esetre lehetetlenné tett volna a monarchia részéről minden nagyobb erőkifejtést 1813-ban: úgy másrészről szükségesnek tartja, hogy bizonyos időben és körülmények közt, kellő körültekintéssel, Magyarország civilisatiója — mert mindenekelőtt erről lehet szó — határozottan munkába vétessék. Meg van különben arról győződve, hogy abban az arányban, a mint a központi hatalom az ő általa ajánlott újjászervezés folytán megerősödik, szűnnek meg egyszersmind az akadályok, melyek a Magyarországra nézve olyannyira kivánatos, észszerű változtatásokat annak közigazgatási és alkotmányos viszonyaiban hátráltatják.

Ausztriát politikai és közigazgatási tekintetben egy közös monarcha alatt álló föderativ államnak minősíti, melynek egyes nagyobb alkatrészei többé-kevésbé respektált, de saját alkotmánynyal birnak. Az újabb szerzemények, mint Galiczia, a két olasz királyság stb., rendi alkotmányukat, előbbi viszonyaik és helyi kivánalmaik figyelembe vételével, az uralkodó ház kegyének köszönhetik. Ezeknek az egymástól éghajlatra, nyelvre, szokásokra és erkölcsökre nézve különböző országoknak saját koronájukat viseli fején az osztrák császár s a hagyományokhoz képest három koronázási aktussal veszi kezébe kormányzásukat. Ehhez járul, hogy földrajzi tekintetben Ausztria nyitott ország, mely nagyobb és kisebb szomszédoktól körülvéve, összefüggő katonai határokkal nem bir.

Mindezeknél fogva az a meggyőződése, hogy a monarchiának, önmagában, népének közérzületében, politikai, katonai és pénzügyi igazgatásában kell keresnie erejét s hogy ha Ausztriának nagyobb erőt kell önfenntartása végett kifejtenie, mint a többi európai államnak, ez az erőkifejtés csakis világosan és határozottan kifejezett és alkalmazott kormányzati elvek eredménye lehet.

---

[1] U. o. III. 62. s k. l.

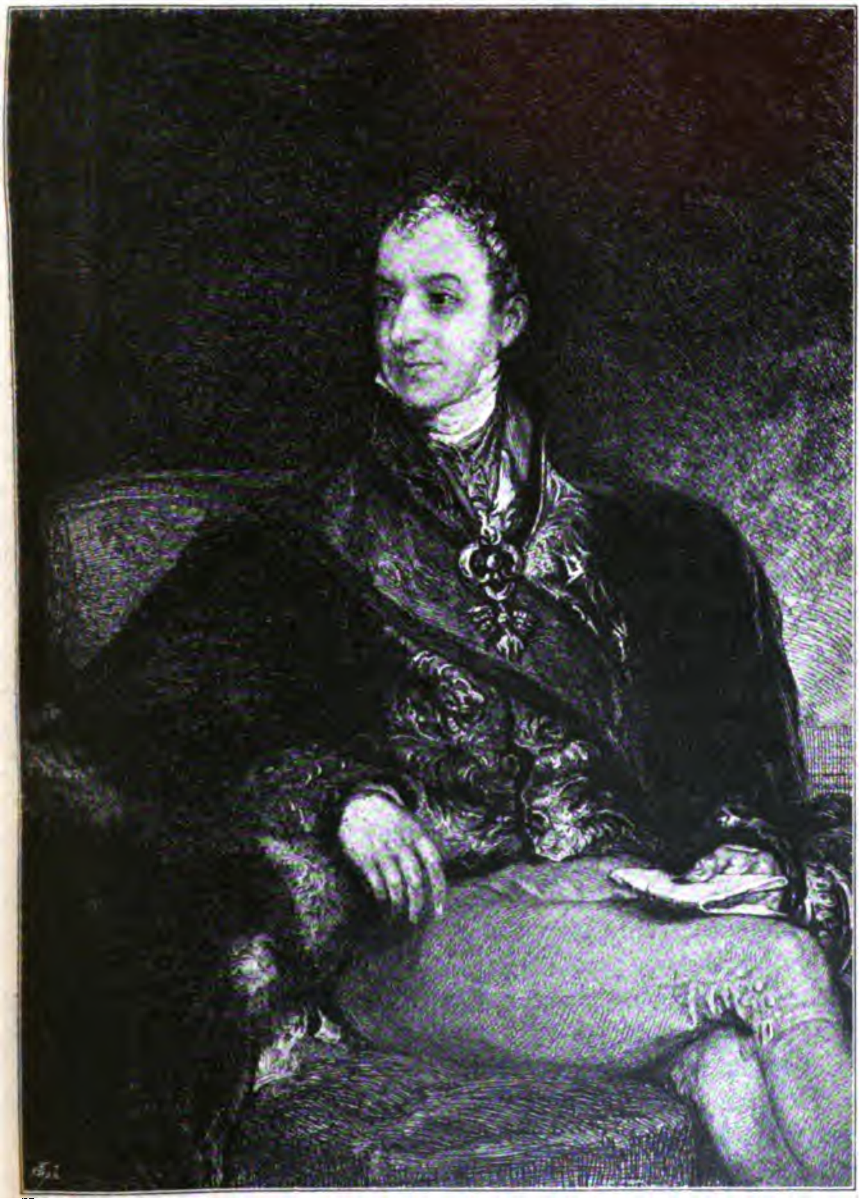

Metternich Kelemen.
(Lawrence olajfestménye után.)

Ausztriának kettő közt van választása. Vagy teljesen egybeolvasztja különböző alkatrészeit, vagy méltányos kiméletben részesítvén azoknak különállását, jól szervezett központi kormány alá helyezi őket.

Az egybeolvasztás kisérletével már egyszer József kudarczot vallott. Nem is történhetnék az máskép, mint forradalom útján. József császár elhibázott kisérlete után az államcsinynyel végrehajtandó fuzió a monarchia egyes államai közt annál merészebb vállalkozás lenne, mert szükségképen maga után vonná a nemzetek központi képviseletének abszurd eszméjét.

A kérdés tehát csak az lehet, hogy mi módon lehetne a monarchia egyes alkatrészeinek egybeolvasztása nélkűl s a már érvényben levő kormányzati elvek minél csekélyebb módosítása mellett a központi kormány hatalmát fokozni?

Midőn a kérdésre felelni akar, abból az egészen helyes elvből indul ki, hogy a kormánynak, jó törvényeken kivül, még egyébre is szüksége van, hogy erős legyen. Cselekvésmódja és helyzete közt szükségképen összhangnak kell lenni. S Ausztriában éppen ez hiányzik. A monarchia egyes alkatrészeinek külömbözősége vagy csak részben vagy nagyon is figyelembe vétetik. Magyarország és a hozzákapcsolt országrészek a nagy állami gépezet működésének megbénítására vezető előjogokat élveznek, míg a többi, úgy névleg, mint alkotmányukra nézve egymástól elkülönített tartományok a fennálló közigazgatási rendszer folytán jobban beleolvadnak a központba, mint kellene. A magyarok előjoga csaknem az állami önállóság fogalmáig emelkedik, míg a többi osztrák tartományok figyelemre méltó nemzetiségeit, a közösség rovására, a kormány és a tartományok közti surlódások felemésztik. A német legfőbb hatóságok szervezete a centralisáló irányzatot árulja el, holott az állami gépezet maga éppen ellenkező alapelven nyugszik, a monarchia jól felfogott érdekében nem is nyugodhat máson. Az említett irányzat idézi elő az állandó surlódásokat, ennek hatása alatt alakul át a kormányhatalom összpontosításának üdvös czélja a részletekbe való avatkozás vágyává. A monarcha egyetlen szavával, egyetlen rendszabálylyal megszüntethető ez a ferde helyzet, melynek megszüntetése által a kormány ereje fokoztatnék.

A tulajdonképeni közigazgatás ellen nincsen kifogása. Hanem annál inkább sürgeti a kormányzat, a központi hatóságok újjászervezését.

Igy nevezetesen szükségesnek tartja a pénzügyminisztérium és a főkanczellári állás szervezését. A főkanczellár alatt állna négy kanczellár, ú. m. a cseh-morva-galicziai, az osztrák, az illyr és az olasz, s ezek együtt véve alkotnák a belügyminisztériumot.

E szerint a kormány egysége a belügyminisztériumban jutna kifejezésre. A karczellárok, mig egyrészről az egyes tartományok helyi érdekeit képviselnék a minisztériumban, másrészről a tartományokkal szemben az egységes kormányzat eszméjének szereznének érvényt.

E mellett a szervezet mellett természetesen a magyar és erdélyi kanczelláriák is leszállnának arról a magas polczról, melyet tényleg elfoglalnak, s ez lenne az első lépés a két országnak lassankint előkészitendő átalakításához. Minthogy azonban Metternichnek ez alkalommal csak az a czélja, hogy a könnyebben kivihető reformokat kezdeményezze, Magyarország és Erdély újjászervezése pedig igen nagy nehézségekkel volna összekötve, ez utóbbi tárgyat mellőzi.

Metternich tervét, mely, habár csak közvetve, Magyarországot is közelről érdekli, a császár némi módosítással elfogadja. A belügyminisztériumot eme terv szerint szervezik s a császár annak élére, mint főkanczellárt, Sauraut grófot állítja, kinevezi továbbá a cseh-morva-sziléziai, az osztrák-illyr, a lombard-velenczei és a galicziai kanczellárokat is.

A kormányzat egysége azonban még Metternichet nem elégíti ki. Egységre törekszik a törvényhozás terén is. A mit az imént még képtelenségnek tart, azzal csakhamar kiegészíti a monarchia újjászervezésére vonatkozó plánumát. Minthogy a birodalom megszilárdítására és nem átalakítására törekszik, ennélfogva a központi hatalom megerősítéséről szükségképen gondoskodnia kell nemcsak a közigazgatás, hanem a törvényhozás körében is. Az egyes tartományok rendi képviselete mellett tehát központi képviselet szervezését veszi czélba. A rendi alkotmány reviziója után megalakítandó birodalmi gyűlés, — melyben a császár által kinevezett tagok mellett a rendi képviselet küldöttei foglalnának helyet, — a költségvetés s az egész monarchiát érdeklő törvények megállapítására lenne hivatva.

A császár azonban már ezzel a tervvel, úgy látszik, nem tud megbarátkozni. A központi kormány eszméjét, annak minden részletét előzetesen megbeszélte Metternichchel, úgy hogy ennek erre vonatkozó előterjesztése — mint említők — tulajdonképen nem volt egyéb, mint tanácskozásuk eredményének egybefoglalása, ennélfogva természetesen az eszme végrehajtását illetőleg könnyen megegyezhettek egymással. A Reichsrathra vonatkozó javaslat ellenben Metternich önelhatározásából eredt. A császár elfogadja azt; de — mint Metternich önéletrajzi töredékes jegyzeteiből tudjuk — évről évre halogatja életbeléptetését s végre is ott marad a javaslat eltemetve az elintézetlen állami akták közt.

Metternich aláírása.

Abban az arányban, a mint a birodalom újjászervezése következtében fokozódik a központi hatalom tekintélye: terjed egyszersmind a reactio úgy Ausztriában, mint a német szövetség többi államaiban.

Az első szövetségi gyűlésben, melyet 1816 november 5-én nyitnak meg, az osztrák követ, Buol-Schauenstein gróf, megnyitó beszédében még olyan elveket hirdet, melyek méltán följogosíthatják Európa népeit a reményre, hogy áldozatkészségükért meg fogják kapni jutalmukat. Úgy látszik, hogy a lipcsei csata vitézeinek mellét ékesítő kereszten az a híres jelmondat: »Europa libertati asserta« (a fölszabadult Európa) és »grati princeps et patria« (a háládatos fejedelem és haza), nem marad üres szó, hanem valósággá válik s a fejedelmek hálája tettekben fog nyilvánulni. A szövetséggyűlés még 1817-ben is úgy szerepel, mint a népszabadság, az alkotmányos jogok védelmezője. A kurhesseni kormány önkénye ellen erélyesen tiltakozik s kinyilatkoztatja, hogy kész pártfogása alá venni a szorongatott alattvalókat, biztosítván egyszersmind őket, hogy Németországot népeinek vérével csak azért szabadították fel az idegen járom alól s az egyes országokat csak azért adták vissza törvényes uralkodóiknak, hogy az önkény helyét a jogszerű állapot foglalja el.

Mindez azonban csak szemfényvesztés. Metternich s a vele minden kérdésben egyetértő Ferencz császár, a mint a háború alatt, úgy a háború után is szigorúan ragaszkodnak ahhoz az irányhoz, melyet a béke egyetlen biztosítékának vélnek s mely homlokegyenest ellenkezik a szabadelvű törekvésekkel vagy az általuk úgynevezett »forradalmi szellem«-mel. Úgy tehát ők maguk, mint megbizottaik, nagy leleményességet fejtenek ugyan ki eleintén czéljaik leplezgetésében, de következetlenségbe nem esnek.

Midőn Napoleon bukása már kikerülhetetlenné válik, a szövetkezett hatalmaknak három lehetőség közt kell választaniok. Vagy restaurálják a Bourbonokat, vagy regensséget választanak Napoleon fiának nagykorúságáig, vagy egy harmadik személyt ültetnek Francziaország trónjára.

Sándor czár egy Metternichchel Langresben, a hadi operatiók alatt folytatott beszélgetése alkalmával fejti ki a nehéz alternativára vonatkozólag a maga álláspontját. Szerinte a Bourbonokat visszavinni trónjukra, melyet ők maguk nem voltak képesek megtartani, úgy Francziaországra, mint Európára nézve következményeiben kiszámíthatatlan zavarokat idézne elő. Új uralkodót választani rendkívül nehéz feladat lenne. Ennélfogva nincs más hátra, mint a hadműveleteket Páris ellen egész erélylyel folytatni s mielőtt a főváros elfoglaltatnék, a hatalmak a francziákhoz kiáltványt intéznének, melyben ama szilárd elhatározásukat közölnék velük, hogy sem kormányformájuk, sem uralkodójuk megválasztásába nem avatkoznak. Egyidejűleg összehívnák az ősválasztókat s megválasztatnának velük bizonyos számú képviselőket, kik a nemzet nevében Francziaország jövendője felett döntenének.

Metternichet a czár rendkivül szabadelvű javaslata megdöbbenti s — mint önéletrajzában írja — szentűl meg van felőle győződve, hogy ez a javaslat a czár környezetét képező ama forradalmároktól vette eredetét, kik a czár érzületére veszedelmes befolyást gyakorolnak. A terv, a mely szerint a nemzet Francziaország újjászervezésének kérdésében tanácskozásra hivatnék fel s ez által a conventnek egy új kiadása rendeztetnék, szerinte, a forradalmat ismét felszítaná, ez pedig nem lehet czéljuk a szövetséges hatalmaknak. Ferencz császár, kivel Metternich a tervet közli, annyival inkább egyetért vele, »mert — úgymond — el sem tudja képzelni, mi lehetne a tárgya annak a tanácskozásnak, mikor ott van a legitim király«.

Az ő meggyőződésük az, hogy a forradalom csakis a reactióval párosult restauratio által győzhető le teljesen és véglegesen, s az állandó béke eme biztosítékának legsikeresebb eszközéül az ugyancsak Sándor czár által indítványozott »szent szövetség«-et tekintik.

Metternich azt írja, hogy »a szent szövetség nem a népjogok elnyomása, nem az absolutismus és bármiféle zsarnokság előmozdítása végett jött létre, hanem Sándor czár pietismusának kifolyása s a kereszténység elveinek a politikában való alkalmazása volt«. Hogy a czár a szövetség megkötésekor semmi egyébre nem gondolt, csak Európa békéjének helyreállítására, s hogy őszintén hitte, mikép a népjogokat megsemmisítő reactio nélkül, sőt annak mellőzésével fognak czélt érni, azt maga elárulta, midőn a bécsi kongresszus után nehány évvel bevallotta, hogy 1814 óta a közszellem megítélésében sokat tévedett, hogy a mit igaznak tartott, azt már most valótlannak találja s hogy sok hibát követett el, melyet jóvá kell tennie, a mire Metternich naplójában gúnyosan azt jegyzi meg, hogy igenis számos tévedés követhető el, melyet csak akkor ismernek fel, a midőn már a baj bekövetkezett; az, — úgymond — a ki tévedések elkövetését megengedi, nem államférfiú, de ha beismeri, hogy hibázott, legalább becsületes ember — Sándor czár is becsületes ember. Bármely indokok vezették azonban a czárt elhatározásában, a szent szövetség tényleg a reactio legfőbb képviselője és végrehajtója volt.

A szent szövetség érme.
(A Magyar Nemzeti Múzeum példányáról.)

Épen azzal nyeri meg a czár a maga eszméjének Metternichet, hogy pietisticus burokban a legsötétebb reactio magvát rejti az magában s a legteljesebb mértékben alkalmasnak mutatkozik a népjogoknak kerülő úton való elnyomására.

Hogy a szent szövetség »nagyhangú semmi«, üres frázis lenne, azt maga Metternich hiszi legkevésbé, jóllehet fennen hirdeti. Csak bevallott czéljára nézve lehet annak tekinteni. De a kik létrehozásában közreműködnek, tisztában vannak vele, hogy ez a frázis természetes következménye a bécsi kongresszus által inaugurált, habár leplezgetett ama politikának, mely a maga valóságában a német szövetséghez tartozó tizenegy nagyobb állam képviselői által 1819-ben tartott karlsbadi konferenczia határozataiban jut kifejezésre.

Európában sokan fogadják bizalommal a szent szövetséget, mint a nyugalom, a rend biztosítékát, s mert azt hiszik, hogy a szövetkezett hatalmak a mily éber őrei lesznek az európai egyensúlynak, épp oly hathatósan elő fogják mozdítani az egyes államok alkotmányos fejlődését. Annál nagyobb a csalódásuk. A hályogot a karlsbadi tanácskozás veszi le a szemükről.

Itt proklamálják legelőször egész meztelenségükben a reactio amaz elveit, melyeknek alkalmazásához a német szövetség minden államában, valamint Magyarországon már azelőtt hozzáfogtak.

Metternichnek Magyarországgal szemben is érvényesített politikáját semmi nem tükrözi vissza hívebben, mint a karlsbadi tanácskozás megállapodásai értelmében készített s a szövetséggyűlés által elfogadott úgynevezett elnöki propositiói.[1]

A Buol grófhoz, mint a szövetséggyűlés elnökéhez intézett iratban Metternich mindenekelőtt felhívja a szövetségeseket, hogy a Németországban tapasztalható nyugtalanság okait alaposan megvizsgálván, a rend helyreállítására nézve tegyék meg a szükséges intézkedéseket.

A bajok forrását részben a viszonyok és körülményekben keresi, melyekre semmiféle kormánynak nincs közvetlen befolyása; de a nyugtalanságot bizonyos tévtanok és visszaélések is előidézik, melyek csupán közegyetértéssel és éretten megfontolt általános rendszabályokkal irthatók ki. Ilyenek nevezetesen a szövetségi akta XIII. fejezetének homályossága s az ebből eredő félreértések; a szövetséggyűlés illetékessége tekintetében elterjedt zavaros fogalmak s a gyűlés határozatainak végrehajtásában az eszközök tökéletlensége; az iskolák és egyetemek fogyatkozásai; végre a sajtó visszaélései.

Hogy a szövetségi akta XIII. fejezete alkotmányt adott minden államnak, ezt Metternich sem tagadhatja, hanem csak azt vitatja, hogy az említett fejezetet a népek félreértették. Meglepő sophismával húzza meg a határvonalat a rendi és képviseleti alkotmány közt. A szövetség alapítóinak, szerinte, nem lehetett szándékukban demokratikus elveket proklamálni, melyek úgy az egyes monarchikus államoknak, mint általában magának a szövetségnek fennmaradását veszélyeztetik vala. A rendi alkotmány az az egyetlen kötelék, mely a szövetség államait egymáshoz s Németországot az európai államrendszerhez fűzi.

Az alapelv, — úgymond — melyet a szövetséggyűlés kimondott, hogy t. i. a szövetség az egyes államok alkotmányügyeibe közvetlenül nem avatkozik, ezúttal magasabb szempontokból mellőzendő. Ha azt akarják, hogy a német szövetség szét ne essék, hogy Németország jogrendjét és jóllétét tönkre ne tegye a belső meghasonlás és a féktelenség: akkor az államok alkotmányát közegyetértéssel megállapított szilárd alapelvekre kell fektetni. A szövetséggyűlésnek tehát legelső és legsürgősebb feladata egyrészről a monarchikus elvet, — melyhez Németország büntetlenül soha hűtlenné nem vált, — minden államban egyformán alkalmazható, nem általános elméletek és idegen minták szerint, hanem a német felfogásból, német jogból és német történelemből levezetve alaposan meghatározni, másrészről a XIII. fejezet megfelelő értelmezése mellett a szövetséget fenntartani, mint a német államok függetlenségének és békéjének egyetlen biztosítékát.

Ily módon mindenkinek alkalma nyílik Metternich valódi intentióit megérteni. Az ő eszményképe, melynek ezúttal hű rajzát adja, a középkori feudális államszerkezet, melyet annál szükségesebbnek tart földeleveníteni, mivel a népsouverainitáson alapuló képviseleti rendszer szükségképen forradalomra vezet.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. III. 270. s k. l.

A szövetséggyűlés szintén hivatásának tartja emez eszménykép megvalósítását. De éppen ezért ismét és ismét hangsúlyozza, hogy a szövetséggyűlés határozatai, a mennyiben a szövetség külső és belső biztosságára, az egyes államok függetlenségére és sérthetetlenségére, a jogrend biztosítására vonatkoznak, általános kötelező erővel ruházandók fel s hogy ilyen határozatok végrehajtását egyes államok törvényei és különös határozatai meg nem akadályozhatják.

Az egyetemekre különösen felhivja Metternich a szövetséggyűlés figyelmét. A német egyetemek, egy-kettő kivételével, nem felelnek meg többé, szerinte, régi jóhirnevüknek, a mennyiben eredeti jellegüket levetkezték s alapitóik intentióit figyelmen kivül hagyják. A tanárok nagy része egy veszedelmes áramlattól elragadtatva, félreismeri az egyetemek hivatását. A helyett, hogy a gondjaikra bizott növendékeket jó állampolgárokká nevelnék, az úgynevezett világpolgárias nevelés fantomját követik s az ifjuságnak az igazra és hamisra egyaránt fogékony lelkét hiu álmokkal töltik be, az ifjakat ellenszegülésre, a törvényes rend semmibe vételére oktatják.

A ferde nevelési irány következtében, a közjó és a következő nemzedékek nagy kárára, divatba jött a pozitiv tanok megvetése, a társadalomnak egy még ki nem próbált rendszer szerint való átalakitására való törekvés. A tanulásra hivatott ifjak tanitókul és reformátorokul tolják fel magukat. A felső iskolák veszedelmes elfajulása a német kormányok figyelmét már korábban sem kerülte ugyan el; de részint azért, mivel a tanszabadságot nem akarták korlátozni, részint mivel a húsz éves háború bajai foglalták el őket, a gyökeres orvosszerek alkalmazását halogatták. Most azonban a külső béke helyreállittatván, joggal elvárható tőlük, hogy a főiskolákat visszaterelik ama korlátok közé, melyeken belől a hazának és emberiségnek azelőtt oly nagy szolgálatokat tettek. Minthogy a tanároknak akár büntetésre méltó közreműködése, akár megbocsáthatatlan gondatlansága következtében az ifjuság legnemesebb erői és tehetségei kalandos politikai tervek és bár sikertelen, de nem kevésbé gonosz vállalatok eszközeiül használtatnak fel; minthogy a veszedelmes irány immár a német nevet beszenynyező tettekben is nyilvánult: a további kimélet nagy gyöngeséget árulna el s az ekként eléktelenitett akadémiai szabadsággal való visszaélések további elnézése az összes német kormányokat sulyos felelősséggel terhelné a világ és az utókor előtt.

Elvárja tehát Metternich, illetőleg az osztrák császár a szövetségesektől, hogy hathatós rendszabályok életbeléptetése által gondoskodni fognak róla, hogy a meggondolatlan ábrándozók és a fennálló rend esküdt ellenségei az egyetemeken ne izgassák tovább is a kedélyeket.

A sajtó féktelensége szintén nagy gondot okoz Metternichnek. Még ott is, úgymond, a hol a kormányok praeventiv rendszabályokkal korlátozták a sajtószabadságot, ezek a rendszabályok a viszonyok következtében többnyire papiroson maradtak. A visszaéléseket, szerinte, fokozza az a körülmény, hogy egyes államokban a rendi gyűléseket nyilvánosakká tették s igy alkalmat adtak az iróknak, hogy hozzászóljanak olyan tárgyakhoz, melyek a legnagyobb államférfiaknak is fejtörést okoznak. A féktelen sajtó megvesztegeti az elméket és kedélyeket, a tekintély elvét megsemmisiti s rajongókká teszi az embereket.

A korlátlan sajtószabadságot — a mennyiben egyátalán összefér az a német államok foederativ alkotmányával — legföllebb teljes nyugalom és béke idején véli életbe léptethetőnek. Az akkori viszonyokat azonban erre legkevésbé tartja alkalmasoknak, a mennyiben a kormányokat ama feladatuk teljesitésében, hogy a népek jóllétét jó alkotmányok által előmozditsák, a nap-nap mellett megujuló, minden elv és igazság iránt kételyeket támasztó véleményharczok szükségképen meggátolják.

A sajtó visszaélései ellen közegyetértéssel életbe léptetendő rendszabályoknak, úgymond, semmi esetre sem lehet czéljuk a hasznos és közbecsülésre érdemes irók működését akadályozni, az emberi szellem természetszerű fejlődésére bilincseket rakni. Hogy az időszaki iratok felett gyakorlandó legfőbb felügyelet nem fog elnyomatássá fajulni, az iránt biztositékul szolgálnak az összes német kormányoknak minden alkalommal világosan kifejezett érzelmei. A felügyeletre azonban föltétlenűl szükség van.

Mindezen propositióknak mintegy koronáját képezi az, mely egy központi vizsgáló bizottságnak — a reactio központi organumának — alakitására vonatkozik.

A bécsi udvar figyelmezteti a szövetséggyűlést, hogy a szövetség több államában egy sokfelé ágazó egyesület nyomaira akadtak, mely czéljául tűzte ki a fanatikus, államveszélyes, forradalmi tanok terjesztését. Az egyesület körét, összeköttetéseit nem sikerült ugyan még teljesen kipuhatolni: de fennállását a tények, okmányok és bizonyitékok egész tömege igazolja. Az ebből származható veszély nagyságára nézve különbözők lehetnek a vélemények, de az bizonyos, hogy az emberek egész tömegét megvesztegethetik az egyesület által terjesztett tévtanok, melyek, ha a lélek betegségéből származnak is, veszélyes következményeket vonhatnak maguk után.

Alapos vizsgálatot kell tehát ez ügyben tartani. A vizsgálatnak egy vagy más tekintetben, de mindenesetre üdvös kimenetele lesz, a mennyiben a valódi bünösök lefegyvereztetnek s büntetésüket megkapják, a félrevezetett embereknek pedig a szemük kinyilik.

Hogy pedig a vizsgálatnak csakugyan sikere legyen, a szövetséggyűlésből, mint központból, kell annak kiindulni. Minthogy az eddig fölfedezett üzelmek és tervek úgy az egész német szövetség, mint az egyes német fejedelmek és államok ellen vannak irányozva: ennélfogva a szövetségi akta II. fejezete értelmében a szövetséggyűlésnek kötelessége azokról tudomást szerezni. Ehhez járul, hogy egy központi organum sokkal inkább képes lesz a szükséges adatokat kipuhatolni, teljes összefüggésükben, igazságosan és tárgyilagosan megvizsgálni s az egész tényállást egybefoglalni, mint a kormányok külön-külön.

A konferenczia Metternich összes javaslatait elfogadja, kifejezi egyszersmind neki köszönetét, hogy rámutatott a bajokra s utbaigazitást adott azoknak megszüntetésére.

A XIII. fejezetet Metternich szája íze szerint magyarázza. A szövetséggyűlést Németország legfőbb törvényhozó testületének nyilatkoztatja ki, melynek határozatai oly módon hajtandók végre, hogy a gyűlés által hat hónapról hat hónapra kiküldendő ötös bizottság az esetleg ellenszegülő népekkel vagy kormányokkal szemben a határozatoknak fegyverrel is érvényt szerezhet. Az egyetemeken lábra kapott államveszélyes szellem elnyomása végett elhatározza a konferenczia, hogy minden főiskolához rendkivüli fejedelmi biztos (kurátor) küldessék ki, kinek kötelessége lesz a törvények és fegyelmi rendszabályok szigorú végrehajtására felügyelni, az akadémiai tanárok előadását ellenőrizni és helyes irányba terelni. Ezenkivül kimondják, hogy az a tanár, kinek előadásai a karlsbadi határozatok szellemével ellenkeznek, tanszékéről elmozditandó és a szövetség egyik államában sem nyerhet többé alkalmazást; továbbá, hogy a titkos társulatok ellen hozott törvények teljes szigorukban alkalmazandók a Burschenschaftokra is. A sajtóra vonatkozó censurát oly módon szabályozzák, hogy minden husz ívnél kisebb terjedelmű nyomtatvány, tehát minden ujság és röpirat, censura alatt áll s a szövetséggyűlés is feljogosittatik a szövetség méltóságát, az egyes államok biztosságát s a közbékét veszélyeztető ilynemü iratokat eltiltani. Végre a forradalmi mozgalmak kifürkészése céljából Mainzban szervezik a hét tagbó álló központi bizottságot, az u. n. »fekete commissiót«, mely azonban sem hazaárulókat, sem összeesküvőket nem képes felfedezni, s a huszas évek elején mindössze annyi életjelt ád magáról, hogy a szövetséggyűlésnek bejelenti a közismeretű tényt, mely szerint Németországban a kedélyek rendkivül nyugtalanok és izgatottak.

A reactio ilyetén színvallása nem sokat változtat a dolgok lényegén. Napoleon bukásának perczétől fogva ránehezedik az Európára oly mértékben, hogy mindenütt érzik a sulyát, habár nemzetközi határozatokban még akkor nem volt is kodifikálva, sőt egy darabig leplezgették is.

Magyarország sem szabadulhat meg természetesen tőle. Kevéssel azelőtt beczikkelyezett egyik alaptörvényében bármily nyomatékkal és világosan van is hangsulyozva, hogy Magyarország szabad ország és egész törvényes kormányformájára nézve, ide értve minden állami hatóságát, független, azaz semmi más országnak vagy népnek alatta nem áll, hanem saját állással és alkotmánynyal bir: ez a függetlenség a szatmári béke óta sem formailag, sem a politikai életműködés terén nem nyilvánul. Formailag nem, mert az 1814-ben visszaállitott államtanács, — melybe egy-két magyar ember csak azért neveztetik ki, hogy központi jellege annál inkább kidomborodjék, — hatáskörét az egész birodalomra kiterjeszti s a dicasteriumok elvesztik minden önállóságukat. A kanczellária legfőbb feladatának tartja az udvar akaratát végrehajtani, miután a kanczellár állását olyan bizalmi állásnak tekintik, melyre nézve a személyváltozásnak szükségkép be kell következnie, mihelyt az udvar bizalmát elveszíti. Még Mária Terézia gyakran elnökölt a kanczellária üléseiben, s minthogy azok az ügyek, melyek az ő elnöklése alatt intéztettek el, természetesen a kabinet retortáján nem mentek többé keresztül: az ő korában a kanczellária függetlensége még annyira-amennyire legalább meg volt óva. Ferencz alatt azonban ez a kormányszék is elveszti a kabinettel szemben minden önállóságát. A helytartó-tanács, a nádorral élén, szintén csak végrehajtó organuma az államtanácsnak, illetőleg az udvarnak; a kamara pedig a bécsi udvari kamarának van alárendelve.

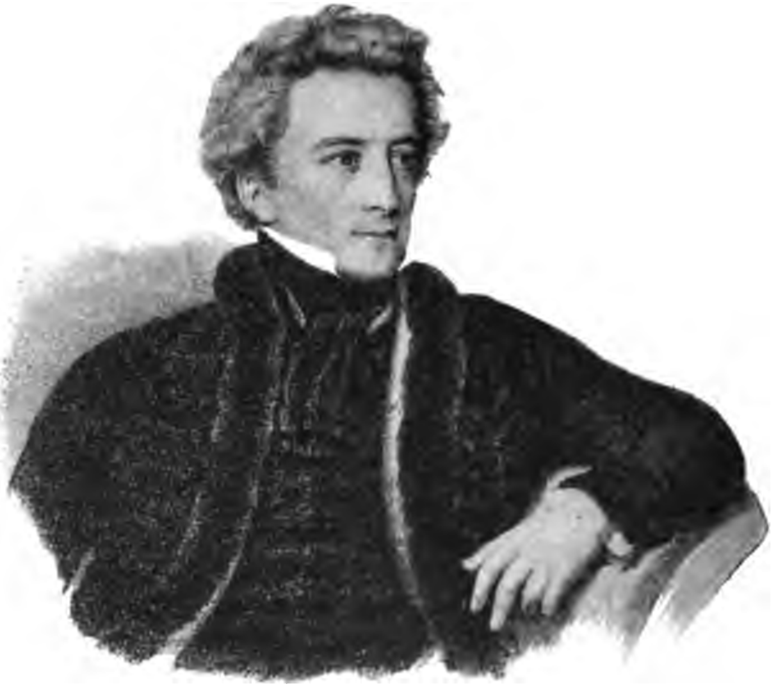

Dessewffy József gróf.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

Az állami önállóság tehát sem az országgyűlésen, melyet 1811 óta nem hivtak össze, sem a nemzeti jellegétől megfosztott kormányban nem nyilvánulhatván, magyar nemzeti politikáról sem lehet szó. Dessewffy József gróf 1820 augusztus 25-én azt irja Kazinczy Ferencznek, hogy »Ausztria vezeti most a kabinetumokat«, de — teszi hozzá — »belé is fog törni a fejszéje.« Majd folytatólag idézi lord Hollandnak a parlamentben tett nyilatkozatát, mely szerint századok óta ettől a kabinettől származik minden rossz Európára.[1] Az osztrák politikához azonban a magyar államférfiaknak semmi közük sincs s igy az ebből származott rossz következményekért sem terheli őket a felelősség.

De még ha ebben a sivár, kiválóbb politikusokban véghetetlenül szegény korban akadna is magyar államférfiú, ki a magyar nemzeti állam föltételeit ismerné, hiába kisérli vala meg ezek érvényesitését. Hiányzik a nemzet, melyre támaszkodhatnék.

Az aristokratia lefoglalja az idegen érdekek szolgálatában álló öszszes főhivatalokat a maga számára s már ezért szükségképen meg kell szűnnie közte és a társadalom többi osztálya közt minden kapcsolatnak. Vagyonánál és műveltségénél fogva elől jár ugyan, de akiket vezetni van hivatva, azokkal kerüli az érintkezést; vezet, de maga is vezettetik; az udvar kegye eszköz a kezében, melylyel érvényesíti befolyását az aprólékos lokális ügyekben, de hogy az udvar jóindulatát megtartsa, országos kérdésekben szolgai megalázkodással alárendeli meggyőződését a legfőbb parancsnak. A köznemesség zöme a műveltség oly alacsony fokán áll, hogy mivel megérteni nem képes a magasabb állami problemákat, aktiv részt sem vehet azoknak megoldásában. A műveltebb rész eszmeköre sem terjed azonban túl a megye határain, ott érzi magát jól s a rideg helyhatósági élet partikuláris szellemétől áthatva, abba egészen beleélve magát, az országos ügyek iránt annál kevésbé érdeklődik, mert ez irányú érdeklődésének jóformán tárgya sincsen. A polgárságnak pedig, még ha hajlandósága lenne is idegen létére a nemzet testébe beolvadni, képessége hiányzik arra, hogy mint politikai tényező szerepeljen.

A kiváltságosak általában nemcsak hogy meg vannak elégedve a viszonyokkal, de műveletlenségük s a külföld ismeretének abszolut hiánya látkörüket annyira korlátozza, hogy Magyarországot tartják a legboldogabb, legszabadabb országnak; boldogoknak érzik magukat, hogy »őseiknek erős és régisége által is tiszteletes, régisége miatt is kedves lakjokban bátorságban élhetnek és örömüket találhatják, bár azoknak repedései igazitásokat kivánnak.«[2]

Széchenyi, mint huszártiszt, 1820-ban Biharmegyében megfordulván, azt irja naplójában, hogy a honfiak erősen politizálnak és azt mondják, hogy »mégis sehol a világon nincs olyan szabadság, mint mi nálunk, még az angoloknak is csak papiroson van szabadságuk.« Azután igy folytatja: »Majd a legnagyobb vonzódást érzem e durva néphez, melyet voltakép hőn szeretek, hogy oktatnám, emelném, emberré nevelném; majd meg látni sem kivánom s eltaszitanám magamtól. Tudatlansága meghat; életemmel, véremmel szeretnék segitni rajta s osztoznám, vele együtt szenvedve, sorsában. De sokszor elriaszt és felindit vak igazságtalansága, gőgje és önhittsége.«[3]

---

[1] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy F.-el. III. 66.

[2] Kazinczy, Pályám emlékezete. Nemz. Könyvtár, III. 137.

[3] Gr. Széchenyi István naplói. 123.

Az egyéni szabadságot valóban egész teljességében élevezhetik a kiváltságosak s korlátoltságukban ez méltán önhitté teszi őket. Odahaza, saját falujokban és megyéjükben, rendi jogaikat zavartalanul gyakorolják. Minthogy a magasabb politika iránt érzékök nincs s nem is törődnek vele: a reactio, — mely a rendi jogokra jó ideig nem terjeszkedik ki, — anélkül, hogy észrevennék, a fejükre nő. Különben ők maguk is eszközei a reactiónak. A legnagyobb áldozatokat hozzák meg, hogy legyőzzék a franczia forradalom eszméit, melyek épp ugy fenyegetik az ő kiváltságaikat, mint a legitim uralkodó jogait. A nemzet és dynastia közt erős érdekközösség fejlődik ki, miután közös az ellenségök.

A karlsbadi határozatok kezdeményezője, Metternich, természetesen Napoleon bukása után sem támadja meg közvetlenűl a hűbéri Magyarország alapját képező kiváltságokat, annyival kevésbé, mert ezek állván utját az egységes nemzeti állam kifejlődésének, az ő programmjába teljesen beléillenek. A magyar alkotmány fenntartása — igy nyilatkozik 1825-ben Széchenyi előtt — az államférfinak minden tekintetben oly szoros kötelessége s egyuttal úgy a jog, mint a józan ész oly határozott követelménye,

Gróf Széchényi István

Széchényi István ifjúkori aláírása.

hogy egész politikai életemet meg kellene semmisitenem, ha ennek ellenkezőjét még csak meg is hallgatnám.[1] Annál erélyesebben lép azonban fel ama tényezők ellen, melyek a kormányzat egységét, a központi hatalom megerősödését alterálják s melyek, ha alkalmuk nyilnék rá, éppen a hűbéri szervezet fennállását veszélyeztethetnék. Amellett, hogy az országgyűlést másfél évtizeden át nem hivja össze s hogy megbénitja a megyei életet, megrendszabályozza egyszersmind — úgy, a mint Karlsbadban is elhatározták, de már évekkel azelőtt — a sajtót és az iskolákat.

Ezektől a tényezőktől pedig, mint emlitők, egyelőre legalább nincs oka félnie. Maga a nemesség hiszi legkevésbé, hogy a nemesi kiváltságok útját állnák a haladásnak. Nem jut neki eszébe, hogy talán szép szerivel engedni is kellene valamit a privilégiumokból, mert úgy is el kell jönnie az időnek, midőn a megváltozott korszellem követelni fogja tőlük az engedményeket. Ritka kivétel számba megy és saját korát évtizedekkel előzi meg az olyan műveltebb, gondolkozó hazafi, ki szavát a privilégiumokhoz való merev ragaszkodás ellen fölemeli. A »Tudományos Gyüjtemény« ismeretlen iróját, ki 1820-ban reményét fejezi ki, hogy a nemes státusok és rendek valamint eddig, úgy most is, »a más nemzetek példáit, az idő és szükség kivántatásit fontolásokra méltatják s ezeket sarkalatos jussaikkal szépen megegyeztetik«,[1] — nagyon kevesen értik meg, annál többen értik félre s a magyar alkotmány ellenségének tekintik, miután a merőben zavart jogfogalmak szerint a rendi jogok összetévesztetnek az állami jogokkal s igy a rendi jogok ellen intézett támadás azonosittatik az állam ellen intézett támadással.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren IV. 246.

A megyékben nyilvánuló közvélemény a rendi jogok rovására teendő engedményeknek még a minimumát is megtagadja, s akkor lenne következetlen, ha nem tagadná meg. Mert mi értelme lenne feláldozni a privilégiumoknak csak a legparányibb részét is, mikor a közfelfogás szerint azokban rejlik az állam legfőbb ereje. Hogy a nemesség az adózó nép könnyebbitése végett legalább annyit fizessen a megyei házi pénztárba, a mennyi szükséges a törvényhatóság költségeinek s az országgyűlési követek és a sedriákon résztvevő táblabirák napidijainak fedezésére; hogy az urbéri viszonyokat a jobbágyok javára legalább némi kis mértékben módositsa; hogy az országgyűlésen a városoknak nagyobb befolyást engedjen; hogy a hivatalképességet terjeszsze ki a nem-nemesekre is stb. stb., — ezekről még csak hallani sem akarnak azok, a kikre tartoznak.

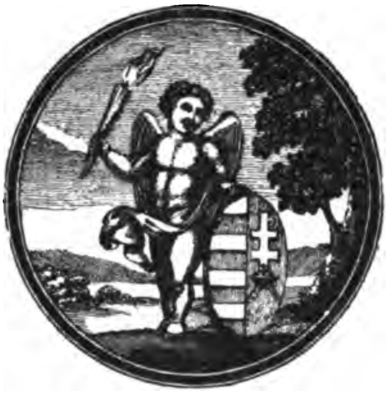

A Tudományos Gyűjtemény czímképe.

A nemesség csakis rendi jogai iránt érdeklődik s mert ezeket a kormány nem bántja, azzal nem sokat törődik, hogy a sajtót és iskolaügyet a kormány saját hatalmi körébe vonja s a reactio eszközeivé avatja. Nincs is érzéke olyan ügyek iránt, melyek a rendiség eszméjével közvetlen kapcsolatban nem állnak.

A sajtóra nézve már az 1811/12. országgyülés elismerte azt a merőben hamis elvet, hogy a könyvvizsgálat Ausztriában és Magyarországon ugyanazon irányelvek szerint gyakorlandó. Ennélfogva a kormány minden ellenzés nélkül alkalmazhatja nálunk is az Ausztria számára még 1810-ben kiadott könyvvizsgálati rendeletét.

Kifejezi ugyan ebben azt az óhajtását, hogy egy világsugár se maradjon ezután, bárhonnan jön is az, figyelem és fölhasználás nélkül a monarchiában, de utasitja egyszersmind censorait, hogy gondos kézzel biztositsák a gyámoltalanok szivét és fejét a förtelmes phantasia romlott szülöttei, önző ámitók mérges lehellete s fonák elmék veszélyes agyrémei ellenében; engedményeket tesz az iróknak, de ugyanakkor, a midőn szabad kezet ad nekik, rájuk szabaditja egyszersmind a censorokat. A szabadságnak ez a neme rosszabb az elnyomatásnál, mert lépre viszi azt, a ki vele élni mer.

---

[1] Tudományos Gyüjtemény, 1820. XI. 35.

A rendelet fölhatalmazza például az irókat, hogy az államigazgatás körében elkövetett hibákat tárják fel s azokra vonatkozólag egész bátorsággal adják elő nézeteiket, nem lesz bántódásuk még abban az esetben sem, ha nézeteik a kormányéival ellenkeznek; de ugyanott ki van egyszersmind kötve, hogy az ilyen felszólalások méltóságteljes hangon és mérséklettel legyenek irva. Igazodjék már most el az iró, mi van neki megengedve, mi nem? találja ki, hol végződik a mérsékletnek a censor által megállapitandó határa?

A tanároknak megengedi a rendelet a tiltott könyvek olvasását is; de a censorra bízza annak megitélését, vajjon a tiltott könyvek nincsenek-e telve rágalmakkal s nem tartalmatlanok-e,· mert az ilyeneknek olvasásától még a professzoroknak is tartózkodniok kell. Minthogy pedig a tiltott könyv éppen azért tiltatik el, mert a censor rágalmat talált benne: ennélfogva a mit a közönségnek nem szabad olvasnia, ahhoz a tanár sem juthat hozzá.

A tudományos munkákról a rendelet a legnagyobb szabadelvüséggel intézkedik s kimondja, hogy különös fontos ok nélkül azok el nem tilthatók; de egyuttal irodalmi kritikussá teszi a censort s ő rá bizza, hogy húzza meg a határvonalat a valódi tudományos munkák közt, melyek tömött és világos előadás, új nézetek által tünnek ki s a velőtlen és tartalmatlan compilatiók közt.[1]

A censura szigora, illetőleg a censoroknak discretionális hatalmukkal való visszaélése, természetesen sorvasztólag hat nemcsak a tudományos irodalomra, hanem az időszaki sajtóra is. Még azoknak is elveszi a kedvét az irástól, a kikben különben erre megvolna a hajlandóság. »A jónak, a férfiasnak — irja Dessewffy — csak mintegy becsúszva szabad megjelenni. De irjon csak valaki lelketlenségeket, bezzeg kap rajtok a censor, meghagyja, örül; a haszontalan vagy mételyes gyom a legszebb virág az ő szemében, ezt akarná elhatalmaztatni ezen annyi megalázásokra szánt földön.«[2]

A csekély számú hirlap és folyóirat nagyobbára a bécsi időszaki sajtó termékeinek reprodukálására kénytelen szoritkozni. 1818-ban a következő hirlapok jelennek meg: a Magyar Kurir 1200, a Hazai és Külföldi Tudósitások 750, a Pozsony város tulajdonát képező Pressburger Zeitung 1100 s a Pester Zeitung 2300 előfizetővel. Ezeken kivül a Tudományos Gyüjteményt kivéve, melynek 943 előfizetője van, még néhány szaklap tengődik, igy nevezetesen a protestáns Lelkipásztori Tárház, a Nemzeti Gazda, a Zeitblätter (katholikusok számára), a Kaschauer Wochenblatt, a Siebenbürgische Provinzialblätter, a Tjdennjk (közgazdasági és irodalmi tót lap), majd

---

[1] Ballagi Géza, A politikai irodalom Magyarországon. 806.

[2] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 154.

1819-től a katholikus Egyházi Értekezések és Tudósítások s a Festetich Albert gróf által kiadott Pannonia (szinházi és szépirodalmi lap).[1]

Lényegesebb változást a sajtó-viszonyokban nem idéz elő az 1820 január 11-én kelt rendelet sem, melyben a veszedelmes irányú külföldi és pedig nemcsak politikai, hanem szépirodalmi hirlapoknak az országba való behozatalát is a legszigorubban megtiltják.[2] Ha az utóbbi rendelet ellen mégis némi oppositio támad: ez nem a rendelet nagyobb szigorának, mint inkább a politikai és közművelődési viszonyokban jelentkező változásoknak tulajdonitható.

Az ellenzéki szellemű Bars megye udvarias, de azért elég erélyes feliratban tiltakozik ellene. A megye rendei rövidlátásukat árulják ugyan el, midőn tiltakozásukat azzal kezdik, hogy Európa majd minden uralkodója, különösen pedig a magyar király, népeiknek a trón és a haza érdekében kifejtett nagy áldozatkészségüket azzal kivánják viszonozni, hogy vagyoni és erkölcsi jóllétük megalapitásán s szabadságuk megszilárditásán fáradoznak; azzal a beismeréssel is gyöngitik álláspontjukat, melynél fogva a censura, fejletlenebb viszonyok közt, a köznyugalom biztositékául tekinthető s csakis az érettebb közszellemre nézve válik az nyomasztóvá: mindamellett a rendelet lényegét illetőleg felfogásuk a mily helyes, épp oly szabatosan van előadva. A kérdés alkotmányjogi oldalát nem szellőztetik, hanem főképen közművelődési és politikai szempontból szólnak hozzá. Meggyőzően fejtik ki, hogy Magyarország a külfölddel kereskedelmi összeköttetésben nem állván, csakis hírlapok utján ismerheti meg a barátságos érzelmü idegen nemzeteket és sajátithatja el tőlük a polgárisodás előmozditására szolgáló intézményeket; hogy az osztó igazsággal mennyire ellenkezik megengedni, hogy a külföldi, sőt még az osztrák irók is nap-nap mellett nyiltan kétségbe vonják a polgárisodásra való fogékonyságunkat s pellengérre állitsák törvényeinket és őseink legbölcsebb intézményeit, és ugyanakkor elzárni a nemzet elől az utat, hogy a rágalmakat visszautasitsa; hogy mennyire sértő a nemzetről, — mely a legnagyobb válságok idején hű maradt uralkodójához s békén tűrte vagyonának pusztulását és sérelmeit, — föltenni, hogy néhány hírlap olvasása törvénytelen útra fogja terelni; hogy a kormány pártfogása alatt álló hirlapok fizetett szolgaisága mennyire meg fogja renditeni a sajtó hitelét a közönség előtt stb. Mindezek az igazságok azonban hatástalanul hangzanak el.

A sajtószabadság iránt különben a társadalomnak sincs még ebben a korban semmi fogékonysága. Még a protestánsok is, a kik pedig a szabad kutatás elvét hirdetik, az 1790/1 : XXVI. t.-cz. értelmében, saját censoraik által, teljes szigorral gyakorolják a vallásos tárgyu könyvek felett a censurát, s a helytartó-tanácscsal az egyes protestáns egyházkerületeknek nem a miatt gyűlik meg a bajuk, mert censoraik nem elég szigoruk, hanem csak a miatt, mert az 1795-ben kiadott s 1823 márczius 4-én megujított legfelsőbb rendeletet, mely szerint a protestáns censorok »imprimatur«-jával ellátott minden könyv superrevisio végett a helytartó-tanács kebelében működő katholikus censorokhoz terjesztendő fel, nem tartják meg.

---

[1] Csaplovics, Topogr.-statist. Archiv. I. 406.

[2] Helyt.-tan. rend. 1820. jan. 11. 1156.

A protestánsok kezében a censura önvédelmi eszköz, melylyel saját egyházuk belső ellenségeitől védelmezik magukat s melyet azért kellett szükségképen megszerezniök, hogy emanczipálják magukat a katholikus censorok hatalma alól. Megszünt volna azonban természetesen az lenni, mihelyt a helytartó-tanács emlitett rendeletét végrehajtják. Igaz, hogy a superrevisiót csak azért követeli a kormány, hogy censorai által meggyőződjék felőle, vajjon a könyvek kizárólag vallásos tartalmuak-e vagy sem; de mi sem könnyebb, mint kimutatni, hogy valamely könyv nem kizárólag vallásos tartalmu, s igy ha a kormány kivánsága teljesül: a protestáns censorok illetékességi köre mind szükebbre szorittatván, a vallásügyi törvény által a protestánsok részére biztositott könyvvizsgálati jog előbb-utóbb illusoriussá válik.

A katholikus klérusnak természetesen nemcsak hogy nincs ellenére a sajtószabadság megszoritása, sőt inkább arra törekszik, hogy a sajtórendszabályokat minél inkább szigoritsák.

Az 1822-ben tartott nemzeti zsinat, — melyet az új primás, Rudnay Sándor hív össze kevéssel azután, hogy a több mint tiz éven át üresedésben volt primási méltóságra kinevezik, — feliratban kéri a királyt, utasitaná a censorokat, hogy a könyves boltokat is vizsgálják meg s tegyenek jelentést azokról a gonosz szellemü könyvekről, melyek onnan eltávolitandók, továbbá, hogy a csempészetet űző könyvkereskedőket pénzbirsággal, ismételt esetben ipar-jogositványuk elvesztésével büntettesse meg.[1]

A mint a sajtóval, úgy az iskolákkal is — kivéve a protestánsok iskoláit, — a kormány korlátlanul rendelkezik. A magyarországi iskolák a bécsi udvari tanulmányi bizottság (Studien Hof-Commission) alá vannak rendelve. A Mária Terézia-féle Ratio Educationis-t, — mely czéltudatos, jól átgondolt elveivel a magyar közoktatásügy történetében forduló pontot képez annyiban, a mennyiben a közoktatás ügyét az állami feladatok közé iktatván, egészen új irányba tereli azt, — az 1790/1: LXVII. t.-cz. által kiküldött országos választmány munkálatának figyelembevételével készült 1806-diki Ratio Educationis-szal[2] megbővitik, itt-ott módositják s az új tanulmányi rendszert végrehajtják mi nálunk is.

Az új rendszer azonban, — mely lényegbe nem vágó módositásokkal egészen 1848-ig fennáll, — épp úgy mint a régi, békót rak a tanárok, tanitók kezeire s rideg formákhoz köti működésüket, úgy hogy daczára annak, mikép a Ratio Educationis az egyes iskolák rendeltetésére, a tananyag beosztására, a tanitás czéljaira stb. vonatkozólag számos helyes elvet tartalmaz, egészben véve mégis sorvasztólag hat a közoktatás ügyére.

---

[1] Kurze Beleuchtung d. Nachrichten u. Betrachtungen über die ungarische Nazionalsynode vom J. 1822. 38. l.

[2] Ratio Educationis publicae totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. Buda, 1806.

Ugy az új Ratio Educationis, mint a helytartó-tanácsnak azt kiegészitő későbbi rendeletei nemcsak a tankönyveket jelölik ki, de azt is megszabják, hogy a felsőbb iskolákban a tanárok milyen methodus szerint tanitsanak. A helytartó-tanács már a mult század végén elrendeli, hogy Kant »veszedelmes, homályos és fellengző« rendszerének mellőzésével Martini szellemében adják elő a bölcsészetet. A Ratio Educationis megengedi ugyan, hogy az akadémiai tanárok az irodalom újabb termékeit is fölhasználják előadásaikhoz vezérfonalul, de a mellett szigoruan utasitja őket, hogy a kijelölt tankönyvekhez, mint legfőbb vezérfonalhoz ragaszkodjanak, s hogy a vitás kérdésekre nézve ne elégedjenek meg az érvek és ellenérvek elsorolásával, hanem döntsék is el azokat. Ezen kivül gondja van rá a helytartótanácsnak, hogy a tanárok szabad mozgása más irányban is korlátoztassék. Igy például 1818-ban az akadémiai tanároknak meghagyja, hogy óráikat pontosan töltsék ki, hogy correpetitiót ne tartsanak, hogy magánbizonyitványokat büntetés terhe alatt ne merjenek kiadni a távozó tanulóknak, hogy alkalmazkodjanak a felsőbb rendeletekhez stb. Hogy pedig a tanitás szelleme és iránya megfelel-e a kormány intentióinak, erről módjában áll a kormánynak folytonosan tudomást szereznie részint saját felügyelő organumai, az igazgatók jelentései, részint pedig az akadémiákban már Mária Terézia alatt divatba hozott nyilvános vitatkozások (disputationes publicae) alapján. A vitatkozásokat a Ratio Educationis is fenntartja és pedig oly módon, hogy azok a rendes félévi vizsgálatok mellett a legjelesebb tanulókkal tartatnak s a vitatkozási tételek jóváhagyás végett a helytartó-tanácshoz fölterjesztendők.

LEXAN RVDNA
F·PR M S V·VNG

Rudnay Sándor herczegprimás.
(Egykorú dombormű Ernst Lajos birtokában.)

A tanrendszer rideg formalitásainak tulajdonitható, hogy az iskolák, kivéve a protestáns iskolák egy részét, meddőkké válnak a kulturára nézve. A tanárok — egy-kettő kivételével — mesteremberekké és hivatalnokokká lesznek, kiknek legfőbb gondjuk a kiszabott munkát a megállapitott keretben elvégezni s a felsőbbség parancsait pontosan végrehajtani. A tudományszomjat növendékeikben nem ébresztik fel, mert nekik maguknak is vajmi kevés érzékök van az igazi tudományosság iránt; lelkesitni nem képesek, mert ők maguk is lelketlen eszközei egy élettelen rendszernek.

A kormány felügyelete és vezetése alatt álló egyetem, — melynek katholikus jellegét úgy az egyetemi tanács és az egyetem elnökei: Ürményi József s később Cziráky Antal gróf, valamint a helytartó-tanács, a legnagyobb scrupulositással oltalmazzák,[1] — valamint az öt királyi akadémia Pozsonyban, Győrött, Kassán, Nagyváradon és Zágrábban s az egri archilyceum, közönséges szakiskolák, melyek diplomákkal látják el növendékeiket, de vajmi keveset tesznek a tudományos szellem terjesztése érdekében.

Tanáraik közül a tudományos irodalom terén alig válik ki egy-kettő. »Az egyetemi jogtanárok — mint Horvát István irja naplójában 1809-ben, — mióta az egyetem ujjászerveztetett, semmit sem dolgoztak, vagy azt is hibásan és gyalázatosan adták ki, a mit csupán azért, hogy zsoldöregbedést nyerhessenek, összefirkáltak. Az egy Lakits akart munkálkodni, de ő is, mihelyest a commissio studiorum mellett S. C. R. Ap. Mattis consiliáriussá lett, félbehagyta a pályafutást. Most is, midőn a nagy Kant határt vont a tudományokban, Martini silány positiói tanittatnak azon penészes irásokból, melyeket 30 év előtt egyik tanitó a másiktól mint tanitvány leirt. Most is, midőn Lueder a statisztika tárgyait és formáit a mély eszü Schlözerrel gondosan meghatározta, egy statisztikához nem értő papnak, Horváth apátnak könyve adatik kalauzul a mélyebbekre érdemes magyar ifjuságnak csak azért is, mivel sok statisztikus tanitók közül iskolai könyvet egy sem vala képes irni. Most is, midőn a politika ágait Németországban sok nagy elmék dicsőségesen lerajzolták, mi a régi Sonnenfels kompendiumánál vagy legfölebb forditásánál messzebb vergődni nem tudunk. Igy sinylődik ügyünk majdnem a többi tudományokban is, ha Winterl, Kitaibel, Schuster, Schönbauer, Schwartner, Mitterpacher, Schönwizner, Rátz, Bene s még néhány szorgalmatosabb tanitóknak fáradozásait kivesszük, pedig ezek is mi keveset tettek — Rátzot oda nem számlálván — magyarul az édes hazának.«[2]

Az egyetemnek Horvát által 1809-ben rajzolt képe évtizedek mulva sem változik.

Az akadémiák természetesen szegényesebb eszközökkel és erőkkel rendelkezvén, még kevesebb szolgálatot tesznek a nemzeti kulturának. A mellett, hogy ezekben is, mint az egyetemen, idegen szellem

---

[1] Helyt.-tan. rendeletek: 1818 júl. 14. 18,878. — 1820. jan. 25. 1239. — 1821. jan. 9. 90. — 1823. jan. 21. 1008.

[2] Horvát I. naplója. Kézirat a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában. I. 4.

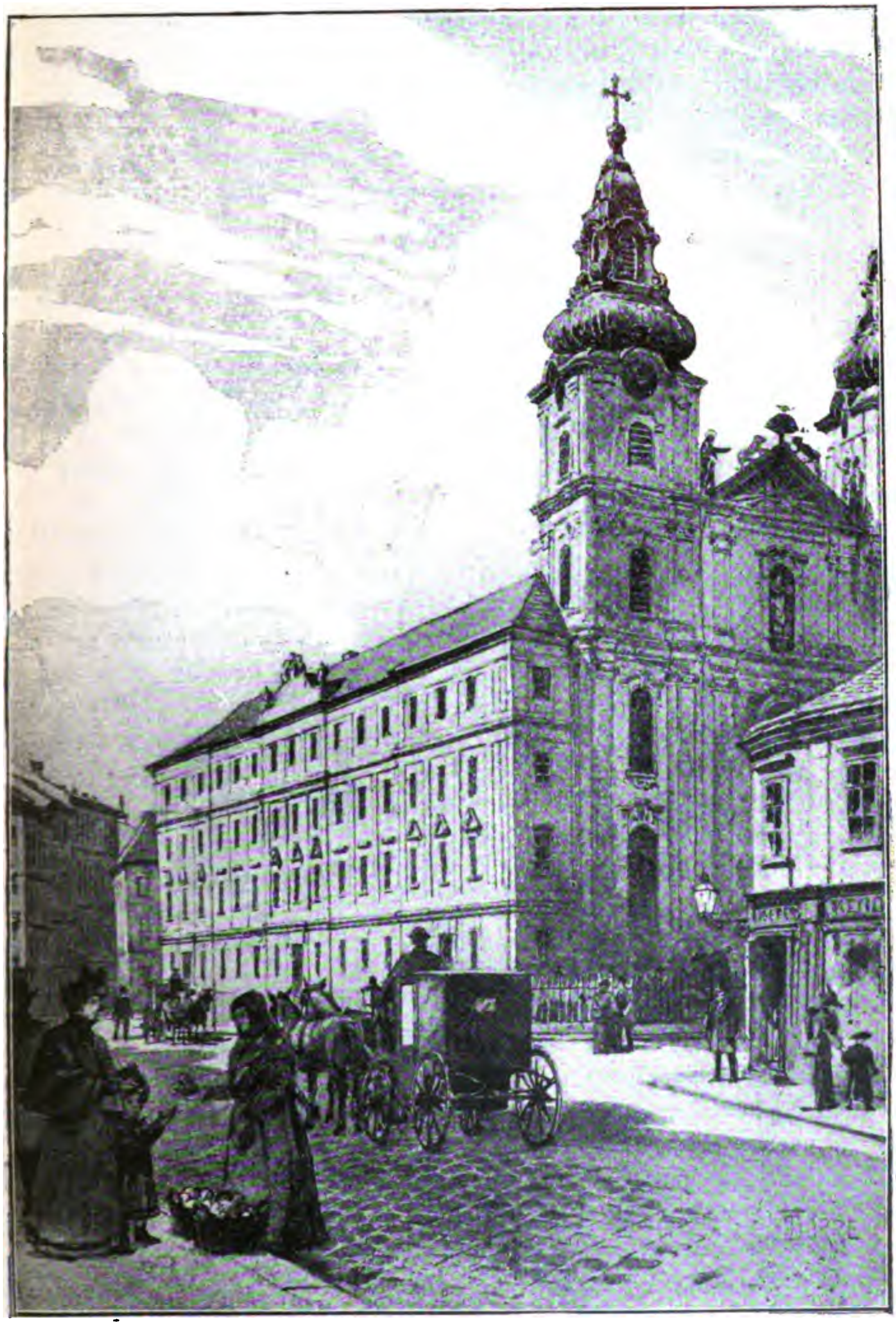

A pesti egyetem a század elején.
(Rajzolta Dörre Tivadar.)

uralkodik úgyannyira, hogy a magyar nyelvet és irodalmat, mint rendes tantárgyat, csak 1819-től kezdve adják elő, a tanárok tudományos munkássága is oly csekély, hogy az 1815-től 1825-ig terjedő korszakból mindössze két tanár neve marad fenn az irodalomtörténetben, az egyik a Szlemenics Pálé, ki Pozsonyban negyven évig tanárkodott s különösen a magyar jogi műnyelv megteremtése körül szerzett magának nagy érdemeket, a másik a Beke Farkasé, ki előbb Nagyváradon, majd Győrött tanárkodott s latinul irt ugyan, de Sonnenfels munkáinak átültetésével méltó elismerésben részesült.

A középoktatás szintén nagyon alacsony szinvonalon áll. A katholikusoknak 1817-ben 6 grammatikális iskolájuk van, melyekben a latin nyelv tanitására fektetik a fősulyt, ezen kivül van az akadémiákra és egyetemekre előkészitő 58 gymnasiumuk s 8 lyceumuk, melyekben a philosophiai tudományokra forditnak nagyobb gondot. Középoktatással foglalkozó iskola tehát van fölös számmal, de az oktatás eredménye még az akkori idők mérsékelt kivánalmait sem elégiti ki.

Tankönyvet ugy a felső, mint az alsó iskolákban alig használnak s az az egy-kettő is, a mi forgalomban van, semmikép sem felel meg a tanitás czéljának. Azok, a kik a közoktatás ügyét szivükön hordozzák, annyira érzik a tankönyvek hiányát, hogy Laskai Sámuel királyi tanácsos és református tractualis gondnok, nemzeti jutalmak kitűzését inditványozza jó iskolai kézikönyvek szerzői részére s e czélból közadakozásból egy, a nádor felügyelete alá helyezendő nagyobb alapitványt szeretne a »Magyar Kurir« közreműködésével létrehozni.[1] Pedig az erdélyi reformátusoknak, a kiknek köréből ered ez az inditvány, aránylag még legkevesebb okuk lehet a panaszra. Főconsistoriumuk ugyanis kötelezővé tevén a manuálisok használatát, tanáraik és tanitóik tollából több kézi könyv jelent meg.

A tankönyvek hiányát és silányságát a tanárok által alkalmazott módszer nem ellensulyozza. A könyvnélkülözés még mindig divatban van s ennélfogva a növendékek képzése egyoldaluvá válik, emlékező tehetségök judiciumuk rovására fejlődik, pedig már II. József korában meginditotta a tanügyi kormány a könyvnélkülözés ellen az irtó háborut; már ekkor figyelmeztette a helytartó-tanács még a felsőbb iskolák tanárait is, hogy ez a módszer kényelmes lehet ugyan rájuk nézve, de az ifjakra fölöttébb káros, mert a mit értelem nélkül betanultak, azt csakhamar elfelejtik, elméjök ez által nemcsak hogy táplálékot nem nyer, hanem inkább tulfeszittetik, a tanulás fáradságos, elviselhetetlen munkává lesz rájuk nézve s ennek következménye: a tanulástól való megundorodás, elmaradhatatlan.

A felekezetek, községek és városok által fenntartott u. n. nemzeti és kapitális iskolák silánysága legfőképen a képzett tanitók teljes hiányából származik. Schwartner szerint, az elemi oktatással foglalkozó kántorok és orgonisták, sőt még az elég jól fizetett városi tanitók is teljesen járatlanok a neveléstanban s Rochownak, Salzmannak, Niemayernek, Pestalozzinak még a nevét sem ismerik.[1]

---

[1] Laskai Sámuel, Az emberi nemzet valóságos culturájáról. 30.

Fejér György, — ki a magyar nemzet kulturájáról irt s a Tudományos Gyüjteményben névtelenül megjelent értekezésében Schwartner több állitását helyreigazitja, — elismeri ugyan, hogy Pestalozzi módszerével csak néhány evangelikus iskolában tettek kisérletet s hogy a Bell-Lancaster módszere sem terjedhetett még el hazánkban, sőt azt is elismeri, hogy »nálunk mindeddig többnyire aláváló diktálással nyomorgattatnak a tanitványok« ; de mindezért a kormányt teszi felelőssé, mely a köznevelés felett való rendelkezés jogát magának követeli s mely a tanitás vezérfonalául szolgáló kéziratok kinyomatását meggátolja.[2]

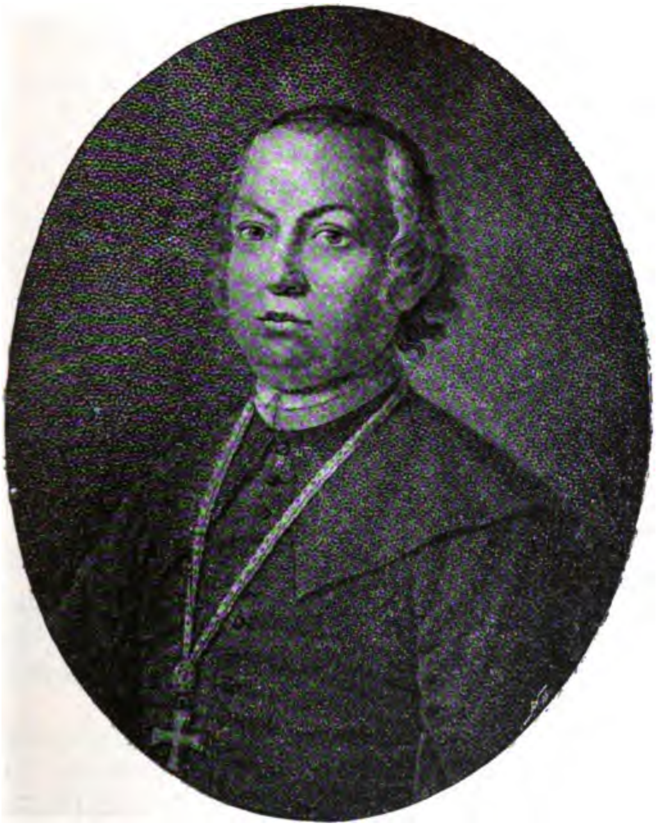

Fejér György.

(Passini János rézmetszete a Tudományos Gyüjteményben.)

---

[1] Schwartner, Statistik. II., III. 357.

[2] Tud. Gyüjtemény, III. 9.

A felelősség kérdésében azonban bármennyire igaza van is Fejérnek: a tényt ő sem tagadhatja, hogy a külföldi, különösen a német kitünő paedagogusok hatása nálunk sem a tanitók működésén, sem a tankönyveken nem látszik meg. Ezen kivül elemi iskola nincs is annyi, a mennyire szükség volna, ezért sürgeti a katholikus nemzeti zsinat szaporitásukat, azt az óhajtását fejezvén ki, hogy mindenütt, a hol 50 gyermek van, iskola állittassék fel.[1]

A mily mértékben hátráltatja a kormány a saját vezetése és közvetlen felügyelete alatt álló iskolák fejlődését tulságos beavatkozása és gyámkodása által: épp oly mértékben fokozzák a protestáns tanintézetek kulturális erejét önkormányzati jogaik és ebből eredő szabadságuk. A protestánsok iskolai autonomiáját az 1790/1-iki törvény pecsételi meg, midőn az ország törvényes kormányszékei utján gyakorlandó királyi legfőbb felügyeleti jognak épségben hagyása mellett, fölhatalmazza őket, hogy mind alsó, mind grammatikai iskolákat állithatnak; tanárokat, igazgatókat hivhatnak meg és bocsáthatnak el; iskoláik számára kormányzókat, gondnokokat a saját vallásukhoz tartozó egyének közül választhatnak; a tanitás és tanulás módját, szerkezetét és rendét meghatározhatják.

Ezekhez a jogokhoz annál erősebben ragaszkodnak, mert ezek a vallásszabadságnak s — a mi ezzel egyértelmű — a gondolatszabadságnak is föltételei, úgy hogy ha a kormány által megállapitott iskolai normákhoz, tanrendszerhez, tankönyvekhez, egy szóval: a Ratio Educationishoz kellene alkalmazkodniok, iskolai autonomiájukkal együtt szabadságuk is veszélyeztetve lenne.

Legfőbb törekvésök az, hogy az 1790/91 : XXVI. t.-cz., — mely nemcsak directe, de az iskolai önkormányzat megállapítása folytán indirecte is biztositja rájuk nézve a vallásszabadságot, — a maga épségében fenntartassék. Ennélfogva a papsággal, mely az emlitett alaptörvény aláaknázásán fáradozik, folytonosan harczban állnak.

A konvent már 1815-ben elhatározza, hogy a clerus részéről szenvedett sérelmek orvoslása végett panaszt tesz a királynál. De az akkori viszonyok nem alkalmasok a határozat végrehajtására. 1817-ben azonban, a mint a béke helyreáll, Balogh Péter titkos tanácsos és az ág. hitvallású egyház főfelügyelője s Teleki László gróf helvét hitvallású főgondnok és Zemplénmegye administratora a nádorhoz egy emlékiratot nyujtanak be, melyben közlik vele a protestánsok sérelmeit a végből, hogy azoknak orvoslása végett járjon közbe a felségnél.

Az emlékiratban positiv tényekre hivatkozva mutatják ki, hogy a clerus az 1790/91 : XXVI. t.-czikket nem ugyan közvetlenül, hanem alattomos úton, tervszerűen meg akarja semmisiteni. A papság befolyásának tulajdonitják, hogy a dicasteriumoknál és az ő felsége oldala mellett működő hivatalokban protestánsokat alig alkalmaznak; a kanczelláriánál, a bécsi és a magyar udvari kamaránál egyetlen protestáns tanácsos, sőt titkár sincsen; a helytartó-tanácsnál a 26 tanácsos közt egyetlen egy protestáns van, s e szerint a protestánsok ügyeit nem a saját felekezetükhöz tartozó egyének intézik. A papság akadályozta meg szerintük azt is, hogy az 1791-diki zsinat határozatai máig sincsenek szentesitve, nehogy az egyház belső consolidatiója folytán a protestánsok erőre kapjanak. A két gondnok tehát összes hitsorsosai nevében azt kéri a felségtől, hogy olyan egyénekből, kik nem állnak a klérus befolyása alatt, egy küldöttséget nevezzen ki azzal a megbízatással, hogy a panaszok megvizsgálása után tegyen javaslatot azoknak orvoslására nézve.[1]

---

[1] Kurze Beleuchtung d. Nachricht über die ung. Nazionalsynode. 53.

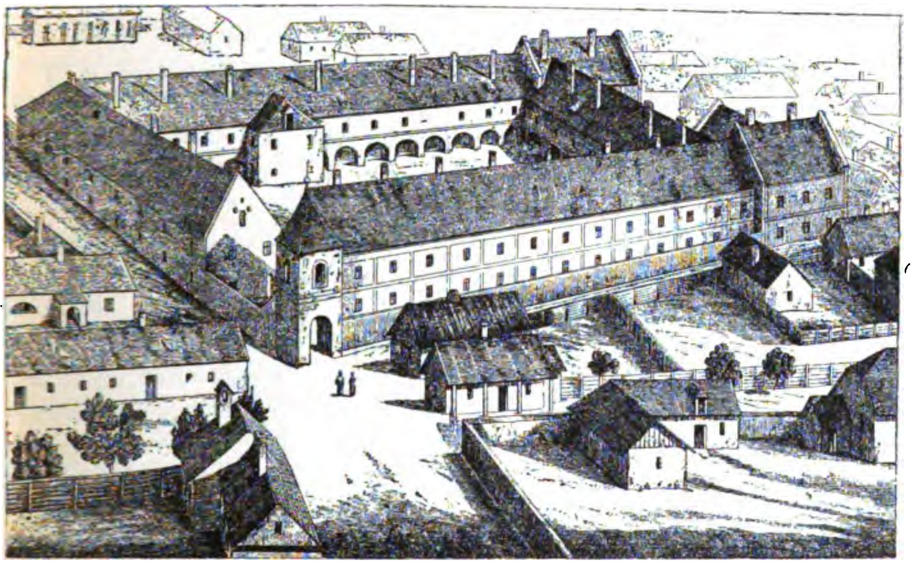

A debreczeni kollégium a század elején.
(1802-iki rajz után.)

A nádor közbenjárásának köszönhető, hogy a felség is elfogadja a gondnokoktól emlékiratukat s hogy Metternich azzal a megjegyzéssel, hogy Magyarországon, a hol a kormány iránt bizalmatlanok az emberek, nehéz a kormánynak segitni a bajokon, szintén megigéri ügyük pártolását.[2]

Ezúttal azonban csakis iskolai autonomiájukat sikerül a protestánsoknak annyira-amennyire megóvniok, a többi sérelmeket ellenben évtizedekig tűrniök kell. A helytartó-tanács 1819 január 19-én kelt rendeletében közli velük ő felsége elhatározását, mely szerint »az evangelikusokat az iskolaügy és a tanitás rendszerére nézve eddigi törvényes gyakorlatukban ezentúl is meghagyja«.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta praesidialia. 1817. VIII.

[2] Geschichte der ev. Kirche in Ungarn. 542.

A mint a protestáns iskolák éltető eleme minden időben az autonomia: úgy autonomiájuk ereje a decentralisatióban rejlik. Nemcsak az államhatalommal, hanem egymással szemben is élvezik önkormányzati jogaikat, s a mint a kormány nem avatkozhat belső ügyeikbe, az egyetemes egyház sem parancsolhat az iskolákat fenntartó és kormányzó egyes superintendentiákra semmit. A szabadság pezsgő életet idéz elő falaik közt. Egyik a másikkal versenyre kél, a vitás paedagogiai kérdésekben egyik a másik ellen állást foglal s ennélfogva az erős conservativ áramlat daczára, mely mindig képviselve volt körükben, sőt gyakran felül is kerekedett, lassú menetben ugyan, de mégis haladnak.

Már a Mária Terézia által kiadott Ratio Educationis mozgalmat idéz elő a protestánsok közt és pedig nemcsak azért, mert iskolai autonomiájuk szempontjából érdekli őket, hanem mert az abban foglalt elvek visszhangot keltenek náluk. Megtámadott autonomiájuknak természetesen védelmére kelnek, de az elvek közül azokat, melyeket jónak találnak, alkalmazni megkisérlik s különösen a második Ratio Educationis után, — melynek különben az ő iskoláikra való kiterjesztését, mint fennebb említők, sikerül megakadályozniok, — a gymnasiumi oktatásra vonatkozó elvek felett hatalmas vita indul meg köztük, mely gymnasiumaik fejlődésének erős lökést ád. Ugyanazokat a rendeleteket tehát, melyek a kormány által igazgatott iskolákra sorvasztólag hatnak, a protestánsok termékenyitő eszme-harcz anyagáúl használják fel. A humanismus és realismus állnak szemben egymással s a köztük kifejlődött erős küzdelem az eszmék egész sorát hozza felszínre s viszi át az életbe. Különösen a reformátusok két ősi kollégiumában erős a két különböző irány mérkőzése.

Debreczenben a Ratio Educationisban kifejtett rendszerrel, melynek keretében a humán tárgyak mellett nagyobb szerepe jut már a reáliáknak is, a hagyományokhoz ragaszkodó régi irányt nemcsak hogy megtörni nem sikerül, sőt ellenkezőleg 1817-ben a humanisták teljes diadalt aratnak ellenfeleiken. A latin nyelv és irodalom lesz a tanítás központjává s általában a nyelvekre — köztük a németre — fektetik a fősúlyt. A magyart ellenben annyira elhanyagolják, hogy még a Magyarország történetét tárgyaló magyar nyelvű kézikönyvet is latin fordítási gyakorlatokra használják fel. De az anyanyelvnek ilyetén háttérbe szoritása megboszúlja magát, úgy hogy a különben 1840-ig érvényben volt rendszeren kénytelenek időnként nevezetes módositásokat tenni a magyar nyelv javára, s már 1833-ban kimondja a kollégiumot kormányzó tiszántúli egyházkerület, hogy kivéve a hazai törvényeket, minden egyéb tudomány az egész kollégiumban magyarúl taníttassék.

Patakon Vay József főgondnok befolyása alatt — ellenkezőleg, mint Debreczenben — a század első tizedeiben a nemzetivel kapcsolatos reál irány érvényesül. Vay elve, hogy t. i. a tanítás nyelvének az anyanyelvnek kell lenni s a holt latin nyelvre nem a tanárok előadásaiból, hanem a classicusok szorgalmas olvastatása által kell a növendékeket megtanitni, —

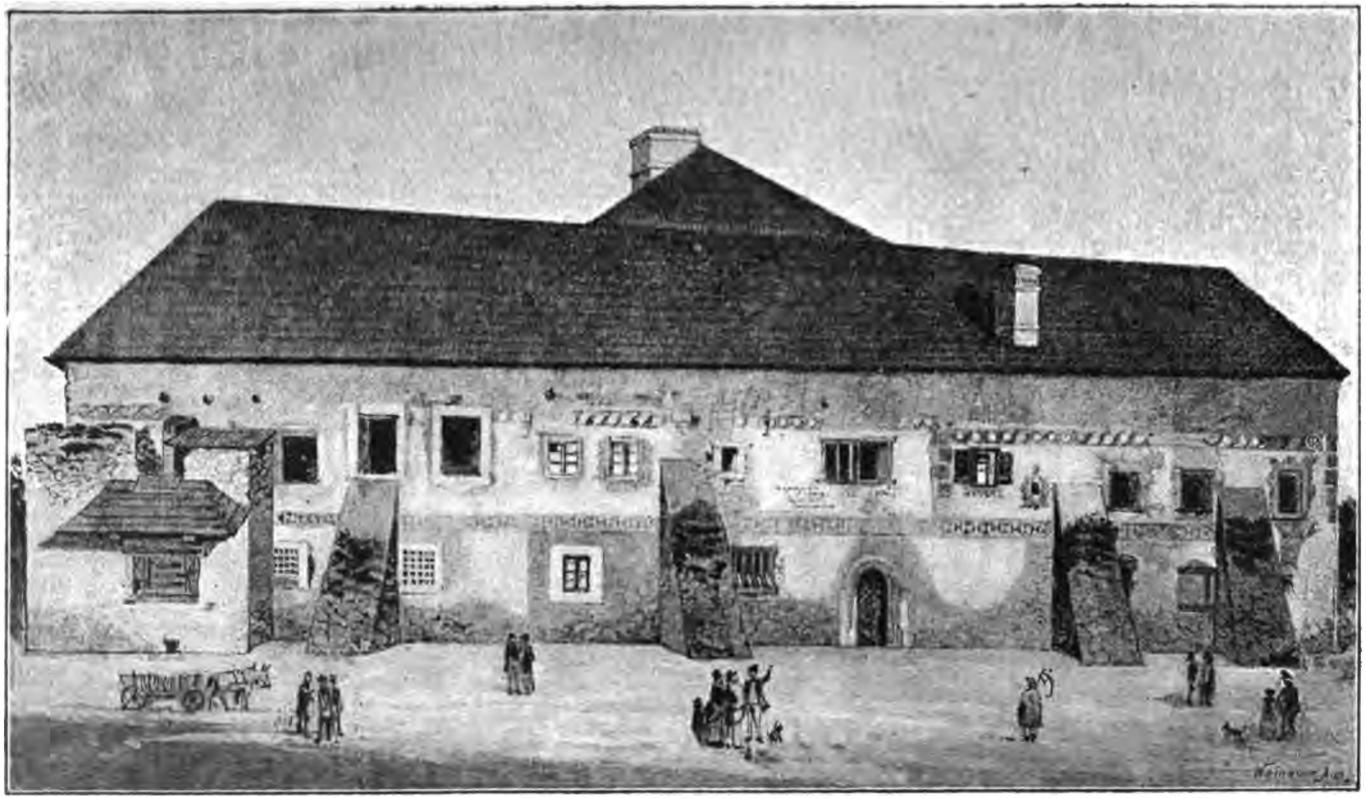

A sárospataki kollégium régi épülete.

Eredeti rajz a kollégium könyvtárában.)

daczára a latin nyelvért rajongó hirneves jogtanár, Kövy Sándor ellenzésének, mind nagyobb hóditást tesz s kivéve az 1815-től 1818-ig terjedő időszakot, midőn Lónyay Gábor, az új főgondnok kiviszi, hogy a vallástudományon kivül minden tudomány latin nyelven tanittassék, a nemzeties irányú mérsékelt realisták rendszere van alkalmazásban.

A reformátusok többi kisebb gymnasiumai közűl az egyik Debreczenhez, a másik Patakhoz csatlakozik. A lutheránusok pedig gymnasiumaikban általában a humán és reál irány összeegyeztetésén fáradoznak, de a nemzeti ügynek a magyar nyelv terjesztésével szolgálatot nem tesznek.

Bármily jótékony hatást gyakorol azonban az önkormányzat a protestáns tanügy belső fejlődésére, a protestáns iskolák egyetemes társadalmi, közművelődési jelentőségre még sem vergődhetnek. Kizárólag felekezeti érdekek ápolására vannak utalva, már csak azért is, mert a katholikus szülőknek meg van tiltva gyermekeiket protestáns iskolába járatni. A Rudnay prímás által összehívott nemzeti zsinat még megelégednék annyival, hogy a szülőknek tiltassék meg külföldi s főképen akatholikus nevelők és nevelőnők felfogadása.[1] De a helytartó-tanács tovább megy s 1824 február 17-én kelt intézvényében elrendeli, hogy ő felsége engedélye nélkül, akár nyilvános iskolában, akár odahaza, katholikus ifjak mellett akatholikus tanitók — kivéve a nyelv- és tánczmestereket — nem alkalmazhatók. E szerint a kisebb városokban fennállott vegyes vallású népiskolákból a protestáns tanitók száműzetnek.

Ha azonban ebben az irányban nem lenne is a protestánsok szabadsága megszoritva: különösen a lutheránusok iskolái többnyire sokkal szegényebbek, semhogy az egész ország közművelődésére kiható erőt fejthetnének ki. Jövedelmük nemcsak csekély, de mivel túlnyomólag a hívek áldozatkészsége képezi jövedelmi forrásukat, még nagyon ingadozó is. Ennélfogva elegendő számmal tanárokat nem alkalmazhatnak s még a legszükségesebb taneszközökkel sincsenek fölszerelve.

Ha mégis több eredményt érnek el, mint a többi iskolafenntartó tényezők, ezt kizárólag az iskoláikban uralkodó szellemnek köszönhetik. Kollégiumaik mindmegannyi tudományos és irodalmi központok s egyszersmind összekötő kapcsok a külföldi és a hazai tudós világ közt. A hirneves kollégiumi tanárok egész sora vonzza a központokba azokat, kik a velök való összeköttetést keresik. Debreczenben Budai Ezsaiás, Sárváry Pál, Péczely József; Patakon Kövy Sándor, Szombathy János, Rozgonyi József; Pápán Márton István stb., méltán gyakorolnak nagy vonzerőt nemcsak az ifjuságra, de a tudós körökre is. A gymnasiumok közül különösen azok válnak ki, melyek valamely kollégium alkatrészei.

A protestánsok elemi vagyis nemzeti iskoláira azt a megjegyzést teszi ugyan Schwartner, hogy azoknak legnagyobb része teljesen hátra van maradva s hogy látásukra egy dessaui philanthropnak vagy egy schnepfenthali növendéknek a szive bizonyára elszorulna; de azért ezek a rosszúl berendezett iskolák — tekintve a protestánsok közt az irni-olvasni tudók nagy számát — mégis eléggé megfelelnek rendeltetésüknek.

---

[1] Kurze Beschreib. d. ung. Nationalsynode. 46.

II. FEJEZET.

A közgazdasági élet.

A mily egykedvűen veszi a nemzet, hogy a kulturális ügyek vezetését kiragadják a kezéből, épp oly csekély ellentállást fejt ki a pénzügyi felségjog kiterjesztésére irányuló törekvések ellen. Csak az évről évre súlyosabbakká váló gazdasági kalamitások ébresztik fel lethargiájából. S midőn világosan áll előtte, hogy e kalamitások egyik főforrása a magyar pénzügyeknek az osztrák pénzügyi rendszerbe való beolvasztása: akkor veszi elő a Corpus Juris fegyverét, hogy azzal az ország elkobzott pénzügyi függetlenségét visszaszerezze.

A mint az országgyűlés elveszti befolyását a pénzügyekre, a magyar pénzügyi hatóságok is lassankint a bécsi udvari kamara expositurájává válnak. A tárnokmester csak díszes czímének viselője, a nélkül, hogy tulajdonképeni hivatásának megfelelőleg akár a királyi kincstár, akár a pénzverés felett a tényleges felügyeletet gyakorolná, pedig még az 1807-diki országgyűléshez intézett egyik királyi resolutióban is biztosíttatnak az ország rendei, hogy a tárnokmesternek közjogilag megállapított hatáskörét ő felsége tiszteletben tartja.

Az udvari kamara pedig teljesen alája van rendelve a bécsi udvari kamarának s a törvény világos sérelmével directe csak annyiban érintkezhet a felséggel, a mennyiben feliratait közvetlenül terjesztheti fel hozzá; de már azokra a választ, a resolutiót mindig a bécsi kamara útján kapja meg. Ehhez járul, hogy a magyar udvari kamara mellőzésével a bécsi gyakorolja a kijelölés, illetőleg az ajánlás jogát a kamarai tisztségekre, s természetesen van rá gondja, hogy hivatalokkal ne oly egyéneket jutalmazzon meg, kik a jutalomra hazafiúi érdemeiknél fogva rászolgáltak; a szerződéseket a bécsi kamara köti meg; ez adja bérbe a kincstári javakat; ez ügyel fel a bányákra s akárhányszor megtörténik, hogy a magyar kamarának a bányákra vonatkozó rendeleteit egyszerűen megsemmisiti, a harminczadhivatalokhoz pedig rendeleteket bocsát ki.

S mindez hagyján, ha legalább a bécsi legfőbb pénzügyi hatóság jól gazdálkodnék. De hogy mennyire könnyelműen bánik az ország vagyonával, mutatja például a Hengelmüller-féle haszonbérlet ügye. A csanádi óriás terjedelmű kincstári birtokokat 1820-ban, a honfiak mellőzésével, bérbe adja Hengelmüller Mihály alsó-ausztriai loosdorfi nagybirtokosnak és Ritter József nevű társának — holdankint körülbelől egy forintjával, — 95,000 forintért. A bérlő százezreket fektet ugyan a birtokba; de mivel akkor még az intensiv gazdálkodás biztos veszteséggel jár, a bérösszeget oly rendetlenül fizeti, hogy 1824-ben több mint 138,000 forintnyi bérhátralékkal tartozik a kincstárnak. Ennek daczára újból megkötik vele a szerződést és pedig kétszer annyi időre. De csakhamar belefáradván a vállalatba, 1828-ban a szerződés felbontását kéri a kincstártól, s minthogy ez a kérelmet nem teljesiti, perre kerül a dolog és a per csak 1837-ben fejeztetik be oly módon, hogy Hengelmüller özvegyének a biróság nemcsak az 518,000 forintra menő bérhátralékot engedi el, de ezen fölül 475,000 forintot fizettet neki a kincstár által. A veszteséget súlyosbitja a kincstárra nézve még az a körülmény, hogy a per megindításakor zár alá vett birtok fölszerelvényei a zárlat ideje alatt jórészben elpusztulnak.

A bányák is áldozataivá lesznek a bécsi kamara kapzsi, könnyelmű és törvénytelen gazdálkodási rendszerének, a mennyiben a jogilag csakis Ausztria terhét képező papirospénz-adósság biztositékául leköti a magyar bányákat, illetőleg azoknak termékeit, s az évenkint kiaknázott aranyat és ezüstöt, a törvény világos tilalma daczára, kiviszi Ausztriába.

A sómonopoliummal szintén súlyos visszaéléseket követ el a kormány. Daczára annak, hogy az országgyűlés jogai közé tartozik a só árának meghatározása s hogy egy 1807-iki kir. resolutióban a felség ezt a jogot ünnepélyesen elismeri: már az 1811/12-iki országgyűlés ideje alatt, majd ismét 1815-ben és 1816-ban az országgyűlés megkérdezése nélkül a király fölemeli a só árát, egy 1818 szeptember 20-án kelt legfelsőbb rendeletben pedig meghagyja, hogy a sónak 1816 deczember 17-kétől mázsánkint két forinttal fölemelt ára pengő pénzben fizetendő.[1] Ezt a törvénytelenséget tetézi azzal, hogy a sóbányászat- és sóárulásból eredő jövedelem megcsonkitásának elejét veendő, a pénzügyi hatóságok önkényének szolgáltatja ki a közönséget. A sómonopolium ellen elkövetett kihágások felett a törvényhatóságok helyett a kamara biráskodik; a fölösleges sósforrásokat betömik; nemcsak a paraszt, hanem még a nemes ember házába is betörnek a kamarai hivatalnokok, hogy puszta gyanu alapján ott motozást tartsanak s ha csempészett sót találnak náluk, oly magas pénzbüntetéssel sujtják őket, hogy akárhány közülök koldusbotra jut e miatt; a sószállitás árát a törvény rendelkezése ellenére nem a törvényhatóságok hozzájárulásával állapitják meg.

A sómonopolium ilyetén kezelése a mellett, hogy az adóterhet óriási mértékben fokozza, a sófogyasztás megszoritására is vezet, káros következményei tehát nem állnak arányban a kincstár hasznával.

A megyék 1823-ban egymásután felirnak a sómonopoliummal űzött visszaélések ellen s Bereg, Bars, Zemplén stb. különösen sürgetik a misera plebs contribuens szempontjából a só árának leszállitását;[2] de sikertelenül.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1816. XXXII.

[2] U. ott, Kanczelláriai osztály, Depart. publ.-pol. 1823. 5.

A kormány József császár példáját követve, — ki a só árát 11 krajczárral azért emelte fel, hogy az utak javitásához szükséges költségeket abból fedezhesse, — a jövedelem-többletet, a mi a só előbbi és újonnan megállapitott ára közti különbözetből ered, részben szintén utak épitésére és vizszabályozási munkálatokra forditja. Igy például 1818 november 1-től 1819 október 31-ig a jövedelem-különbözet 79,586 frt 31 krra rugott bécsi értékben s 155,920 frt 29 krra pengő pénzben, s ebből közmunkára kiadtak 185,224 frt 34 krt bécsi értékben s 24,943 frt 8 krt pengő pénzben. Különösen nagyobb összegekkel járult az állam a bécsi postaút befejezéséhez, a Béga-csatorna, a breznai országút, a Tisza és Latorcza átvágásainak épitéséhez, a Száva, a Sárviz, az ecsedi láp, a Szamos és Kraszna szabályozásához, a Duna medrének tisztitásához stb.[1]

De a mellett, hogy az állam részéről eszközölt productiv befektetések csak akkor tekinthetők igazán olyanoknak, ha nem az adóképesség rovására történnek: a magyar adófizetők azzal a néhány ezer forinttal, a mit a kormány nekik a befektetésekben visszaadott, a só árában kifizetett milliókért nem érezhették magukat kárpótolva.

Kárpótlásukról pedig annyival inkább gondoskodni kellene, mert az állam, a megye, az egyház, a földesúr úgyis erejükön felül megterheli őket.

József nádor, midőn a pénzügyminiszter az adó fölemelését tervezi, egy sajátkezüleg irt kimutatásban állitja össze a köznép, a városi lakosok és a zsidók által viselt közterheket. Az ő számitása szerint ezek a következők: Pengő pénzben a só bruttó hozadékának háromnegyed része 5.625,000 frt, a zsidó türelmi adó 160,000 frt. Folyó pénzben katonai contributio 5.000,000 frt, a verbung költségei 200 000 frt, a 16 szepesi város király-bére 18,527 frt, a megyék házipénztára 6.277,280 frt 50 kr., a városi domesticához hozzájárulás 415,961 frt 34 kr., stola, párbér a katholikus papság részére 780,752 frt 28 kr., az evangelikus papok járulékai 173,031 frt 37 kr., a görög nem egyesült papok járulékai 118,167 frt 56 kr., úrbéri szolgáltatások 983,539 frt 52 kr. Összesen tehát pengő pénzben 5.785,000 frtot, folyó pénzben 13.967,259 frt 57 krt kell évenkint fizetniök az adózóknak.[2] Óriási összeg abban a korban, midőn a közgazdasági, politikai és társadalmi viszonyok az adózási képességet a minimumra szállitják le.

Magyarország pénzügyi helyzete azonban semmiben sem tükröződik oly híven vissza, mint a papirospénz-gazdálkodásban. Ezen a téren megy végbe lassan, jóformán észrevétlenül, az a processus, mely a birodalmi pénzügy eszméjének ád életet.

Midőn 1762-ben Bécs városa a kereskedelem föllenditése végett 12 milliónyi bankóczédulát bocsát ki, senki sem gondol arra, hogy ez a kezdete annak a rendszernek, mely később oly végzetessé válik Ausztriára nézve, sőt még midőn 1785 körül a bankóczédulákat tetemesen megszaporitják, Magyarországon akkor sem veszik észre a közeledő veszedelmet, annál kevésbbé, mert magának Ausztriának forgalma emészti fel a papirospénzt. A század elején azonban már 700 milliónyi bankó van forgalomban s a drágaság évről évre fokozódik, daczára annak, hogy a kormány az adók lerovását papirospénzben is megengedi s hogy magasabb beviteli, sőt tilalmi vámok által is igyekszik segitni a bajon. Már ekkor hozzánk is beszivárog a papirospénz, hogy kiszoritsa a forgalomból az érczpénzt, s hatása az árúk megdrágulásában szintén mutatkozik. Az 1807-iki országgyűlés kifejezi abbeli véleményét, hogy a pénzjegyek nem foglalhatják el a törvényes és valódi pénz helyét; de odáig nem megy, hogy kitiltaná azokat az országból, az Ausztriával szemben kifejlődött közjogi és közgazdasági viszony következtéhen hiába is tiltaná ki. 1809-ben ismét kitörvén a háború, a papirospénz óriási mennyiségben özönlik be az Ausztriától elszakitott tartományokból s a drágaság rohamosan növekszik. 1811-ben, midőn már több mint ezer milliónyi pénzjegy van forgalomban, következik be a válság, a devalvatio, mely a mellett, hogy Ausztria hitelét évtizedekre tönkre teszi, a magánosok háztartásában megmérhetetlen zavarokat idéz elő s tömérdek ember vagyoni bukását vonja maga után.

---

[1] U. ott, József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1820. I.

[2] U. ott, Acta praes. 1822. IX.

Az 1811/12-diki országgyűlés magát a devalvatio tényét nem változtathatja ugyan meg s annak pénzügyi és gazdasági következményeit viselni kénytelen, miután a pátens által csak egyszerüen szentesitették az élet által fokozatosan végrehajtott devalvatiót; de igyekszik legalább annyira-amennyire megóvni az országot azoktól a közvetlen terhektől, a miket a kormány a devalvatio következtében rá akar rakni, s a közjogi momentumok előtérbe tolásával a válságos pénzügyi művelethez való formális hozzájárulását határozottan megtagadja, úgy hogy még az ellen is tiltakozik, hogy Magyarország czimerének a váltó-czédulákra történt kinyomatásából bárki is az országgyűlés beleegyezésére következtessen.

A folyton tartó háború a pénzjegyek további szaporitását teszi szükségessé még a devalvatio után is, úgy hogy 1813-ban 45 milliónyi anticipationalis czédula bocsáttatik ki.

A béke helyreálltával a Magyarországra nézve nemcsak pénzügyi, de még közjogi szempontból is olyannyira veszedelmes rendszert betetőzik. Az 1816 június 1-én kelt pátensben, mig egyrészről az osztrák pénzügyminisztert a birodalmi pénzügy központi organumává avatják, úgy hogy a magyar udvari kamarát is teljesen alája rendelik, másrészről azzal az igérettel, hogy papirospénzt kényszerfolyammal soha többé forgalomba nem hoznak, elrendelik a papirospénz beváltását; a kulcsot erre nézve úgy állapitván meg, hogy a papirospénz névértékének $^{2}/_{7}$-része pengő pénzzel, $^{5}/_{7}$-része pedig egyszázalékos állami kötelezvénynyel váltatik be. A beváltással az akkor felállitott nemzeti bank van megbizva, melynek bankjegyei nálunk is, mint törvényes fizetési eszközök, jutnak forgalomba s azoknak biztositásául jelzálogilag lekötik a magyar bányák termékeit.

Mindezek a magyar udvari kamara elnökének megkérdezése és hozzájárulása nélkül történnek. Neki egyéb teendője nincs, mint végrehajtani azt a rendeletet, melyet a király a nádorral május 28-án közöl s mely szerint Magyarországon a vámot, az állampénztárba befolyó igazságszolgáltatási, közigazgatási és kamarai dijakat jövőre pengő pénzben vagy a legközelebb kibocsátandó bankjegyekben kell leróni.[1]

A nemzeti bank megkezdvén a pénzjegyek beváltását, annyira megrohanják a pénztárát, hogy a rendelkezésére álló törlesztési alap rövid idő alatt kimerülő félben van. S hagyján, ha legalább a pénzügyi helyzet javulna; de az ezüst árfolyama rohamosan emelkedik, a pénzjegyek értéke ellenben ugyanabban az arányban csökken. Ennélfogva augusztus 18-án a bank a beváltási művelet folytatását abbahagyja. A kormány pedig Metternich elnöklete alatt egy, szakemberekből álló bizottságot nevez ki, melynek feladatává teszi a birodalmi nyomorúságos pénzügyi rendszer megszüntetésére s a teljesen megrendült közhitel helyreállitására javaslatot késziteni. Ez dönt természetesen Magyarország fináncziái felett is, melyek már most teljesen egybeolvadnak az osztrák fináncziákkal.

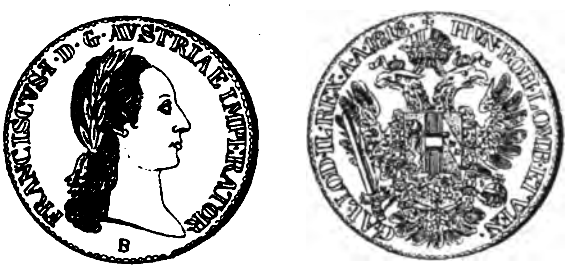

I. Ferencz ezüst talléra.

Metternich, rendes szokása szerint, a tanácskozások megkönnyitése végett egy részletesen kidolgozott emlékiratot ád a bizottsági tagok kezébe vezérfonalul.[2]

A feladatot egészen tisztán és helyesen fogja fel, midőn úgy határozza meg, hogy a minden tekintetben hibás pénzrendszer helyett egy szabályos és szilárd pénzrendszer honositandó meg s ebből a czélból intézkedni kell a forgalomban levő, hitelét vesztett papirospénzre nézve, miután ez minden bajnak kútforrása.

Három alternativát állit fel. Vagy forgalomban tartják leszállitandó névértékben a pénzjegyeket — ez a devalvatio; vagy kárpótlással, esetleg a nélkül, törvény által egyszerre kivonják a forgalomból — ez a törvényes kényszer-törlesztés; vagy önkéntesen és éppen ezért apránkint vonják ki a forgalomból — ez a fokozatos törlesztés rendszere.

A devalvatio könnyen és gyorsan vihető keresztül s a kormány pénztári készletét nem alterálja. De ezt azért tartja aggályosnak, mert egy devalvatio már volt, ez ellen az újabb ellen tehát a közvélemény annyival inkább felzúdulna, mert az első a körülmények ellenállhatatlan nyomása alatt hajtatott végre, mig jelenleg egészen mások a viszonyok.

---

[1] U. ott, Acta praes. 1816. XI.

[2] Aus Metternich's nachgel. Papieren, III. 14. s k. l.

A kényszer-törlesztésre nézve csupán az a kérdés merülhet fel, hogy a pénzjegyek tulajdonosai kárpótoltassanak-e vagy sem. Az értekezlet tagjai mindnyájan a kárpótlás mellett nyilatkoznak. Abban is megegyeznek, hogy a mennyiben a kárpótlás pengő pénzben nem teljesithető, a pénzjegyek tulajdonosai kamatozó állami kötelezvényekkel elégittessenek ki. Helyesen jegyzi tehát meg Metternich, hogy ezt a műveletet kényszer-állósitásnak lehetne találóbban nevezni.

Végre a fokozatos törlesztésnél is vagy az összes pénzjegy, vagy — mint a június 1-én kelt pátens rendeli — a pénzjegyek nagyobb része kamatozó állami értékekkel törlesztetnék. A mennyiben pedig ennél a műveletnél, ellentétben a másikkal, kényszert nem alkalmaznak: ez, Metternich szerint, önkéntes-állósitásnak is nevezhető.

Az értekezlet tagjainak véleménye az utóbbi két rendszer közt oszlik meg.

Azt minden tag világosan látja, hogy az államnak jelentékeny összegre volna szüksége a papirospénz törlesztésére szolgáló állami kötelezvények kamatoztatása végett. Metternich számitása szerint ez az összeg 12—15 milliót tenne ki évenkint. De a fokozatos, illetőleg önkéntes-állósítás híveinek nem nehéz kimutatniok, hogy ha nem egyszerre vonják be a pénzjegyeket, a kamat-teher sem fog oly súlyosan nehezedni az államra, mint különben.

Metternich az önkéntes-állósitás felé hajlik ugyan, de a helyett, hogy határozottan körvonalozná saját álláspontját, a föltételeket szabja meg, melyektől függ, szerinte, a kérdés eldöntése.

A kényszer-állósitás kivihetősége attól függ, hogy a beváltott pénzjegyekért adandó kárpótlás valódi kárpótlás legyen, vagyis hogy a papirospénz és az annak becslésére szolgáló állami kötvény értéke közt ne legyen különbség; továbbá, hogy a papirospénznek egyszerre, teljes mértékben végrehajtandó törlesztése után elegendő forgalmi eszköz álljon a közönség rendelkezésére, mert különben a forgalomban olyan fennakadás állna elő, mely a közgazdasági élet teljes megsemmisülését vonná maga után; végre, hogy az állam elegendő erővel rendelkezzék, a legsürgősebb szükségleteinek fedezésére szolgáló pénzeszközöket — esetleg kényszerrel is — beszerezni vagy bizonytalan időre előlegezni.

De másrészről Stadion pénzügyminisztertől meg, ki az önkéntes consolidálást határozottan pártolja, megnyugtatást kiván Metternich arra nézve, hogy a papirospénz fokozatos törlesztésére nézve már megállapitott, valamint jövőre megállapitandó rendszabályok csakugyan végrehajthatók; hogy az operatió félbeszakitás nélkül folytatható s hogy abban az esetben, ha valamely rendszabály időközben elhibázottnak bizonyulna be, az azonnal más, czélszerűbb rendszabálylyal lenne pótolható.

A pénzügyminiszternek, úgy látszik, sikerül Metternich aggodalmait eloszlatni. Az ő tervét fogadván el az értekezlet többsége, 1816 október

29-én egy újabb pátens jelenik meg, mely a pénzjegyek törlesztése végett egy önkéntes kölcsön fölvételét, az arrozirozást rendeli el, és pedig oly módon, hogy egy régi 100 forintos kölcsönkötvény és 100 forint papirospénz egy új 100 forintos, 5 százaléknyi pengő pénzzel kamatozó obligatióval cseréltetik ki. A nemzeti bank pedig a pénzügyminiszterrel kötött szerződés értelmében, 1820 elején megkezdi a pénzjegyek olyatén beváltását, hogy 250 forint névértékű papirospénzért 100 pengő forintot fizet.

Midőn erről Stadion a magyar udvari kamara elnökét értesiti, kifejezi egyszersmind abbeli reményét, hogy ily módon a papirospénz fogyni fog a nélkül, hogy a pénzforgalom csökkenne s a forgalom által igényelt fizetési eszközökben hiány támadna. Arra különös súlyt fektet, hogy a művelet végrehajtása körül semmi kényszer nem alkalmaztatik s hogy az devalvatiónak egyáltalán nem minősithető. A kormány tartózkodik a forgalomban levő papirospénz értékének meghatározásától, s mindenkinek saját tetszésétől függ, hogy milyen értéket válaszszon. A nemzeti bank egyszerüen csak ajánlatot tesz, hogy a ki akarja, az élet által szentesitett értékviszonyok szerint realizálhatja papirospénzét.

A pénzügyminiszter azt a czélt tartja szem előtt, hogy a papirospénz a további értékingadozástól megkiméltessék, szabad és akadálytalan lefolyás biztosittassék számára, a forgalom a kivont értékekért kárpótoltassék, a magánosok a nemzeti bank alapja által fedezett fizetési eszközhöz jussanak, az állam háztartásában egyforma fizetési eszköz alkalmazásával a rend helyreállittassék. S hogy az életbe léptetett rendszabályok által mindezt el fogja érni, arról meg van győződve. A papirospénz — irja a kamara elnökének — sem a forgalomból ki nem szorúl, sem hirtelen átmenet nem lesz más fizetési eszközre; hanem igenis a piaczra vetett papirospénz forogni fog mindaddig, mig jó fizetési eszköz lesz, mig az emberek előnyösnek tartják magukra nézve annak használatát.[1]

A Stadion terve annyiban csakugyan sikerül, hogy 1827-ig a pénzjegyek óriási tömege 99 millióra száll le a nélkül, hogy a fizetési eszközökben érezhető hiány mutatkoznék; de másrészről a leszállitás arányában növekedvén az államadósság és annak kamatai, a siralmas pénzügyi helyzet mégsem javul meg.

A kormány önkényes gazdálkodása ellen, mely oly súlyos válságba sodorja az egész birodalmat, a mily sikertelen volt az országgyűlés tiltakozása, épp oly hatástalan most a megyék föllépése.

Pestmegye rendei mindjárt az új pénzügyi pátens kibocsátása után, 1816 július 8-án kelt feliratukban szemrehányást tesznek a felségnek, hogy nem hallgatva az országgyűlésre, a pénzügyekben az országgyűlés mellőzésével intézkedik, fájdalmukat fejezik egyszersmind ki a felett, hogy a törvények megtartását kell ezuttal is sürgetniök, holott »nincs súlyosabb állapot annál, melyben a polgárok nem a törvénytől, hanem a törvények számára kénytelenek kérni védelmet«. Majd a részletekbe bocsátkozván, kifogásolják, hogy a pátens a magyar korona bányáinak hozadékát, melynek rendeltetését az országgyűlés kijelentett megegyezése nélkül megmásitni nem lehet, a sarkalatos törvények ellenére, egy magán bankintézetnek, a bécsi nemzeti banknak biztositékul köti le; továbbá, hogy daczára annak, mikép az 1812 augusztus 1-én kelt kir. leiratban az ország lakosai biztosittatnak, hogy a pénzügyeket szabályozó rendeletek csak a következő országgyűlésig maradnak érvényben: most ismét rendeleti úton intézkednek, a helyett, hogy országgyűlést hívnának össze, s ez által nemcsak a királyi szó szentségét sértik meg, hanem a magánosok birtokaira és szerződésekből támadt pénzviszonyaikra is kiterjesztik az ingadozást; végre, hogy az egész monarchia pénzügye egyetlen egy magán bankintézetre bízatván, a kereskedelemnek a szabad pénzforgalommal szorosan egybefüggő élénksége ettől az egy intézettől tétetik függővé. Panaszos feliratukat annak a kijelentésével végzik, hogy »eleik, midőn a kormányt szabad választás következtében a felséges uralkodóházra ruházták, úgy szerződtek, hogy az ország mindig saját törvényei szerint igazgattassék, e tekintetben is a törvényes útat kell tehát követni s a másként történteket is a törvényes útra visszaterelni«.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1820. V.

Fünf und Zwanzig
Gulden
25
XXV.

Papirpénz I. Ferencz uralkodásának második feléből.

A közvélemény, melyet Pestmegye rendei feliratukban tolmácsolnak, a közjogi sérelmet egészen tisztán látja, de a pénzügyi bajoknak közgazdasági hatására, — a melyet pedig mindenkinek minden lépten-nyomon éreznie kellett, — kevesebb figyelmet fordit.

Ha a pénzügyi kormányzat részéről elkövetett visszaélések és hibák magukban véve is megmérhetetlen anyagi veszteségeket rónak a társadalomra: a kormány általános és közgazdasági politikája, a tőkeszegénység, a társadalmi előitéletek, a hitel és közlekedési eszközök hiánya, az 1816 és

1817-ben előfordult elemi csapások is stb., mindmegannyi akadályai a közgazdasági élet fejlődésének. »Merő fáradságos haszontalanság — irja Dessewffy Kazinczynak — olyan országban gazdálkodni, hol a békesség károsabb a gazdának, mint a háború; a hol vérontást kell kivánni, hogy vérünk könynyebben mozoghasson ereinkben; a hol napról-napra bizonytalanabb mind a jelenlét, mind a jövendő; a hol az igazgatószék a maga javát ellenkezésbe tette az igazgatott hazafiakéval; a hol nincs szorgalmat elevenitő forgandó tőke; a hol tetőtől aljig és tövig organizálva van az uzsora és az antisocialismus.«[1]

Mária Terézia inaugurálja azt a közgazdasági politikát, melynek kikerülhetetlen következménye Magyarországnak közgazdasági tekintetben Ausztriától való függése. Ferencz hűségesen követi a királynő nyomdokait. A mily készséggel ápolja a földművelés érdekeit, épp úgy elkövet mindent, hogy az ipar és kereskedelem ki ne fejlődhessék. Kiindulási pontja, a mire alapítja ezt a politikáját, egészen tetszetős. Magyarországot részint természeti viszonyai, részint földrajzi fekvése egyenesen földmivelő országnak praedestinálják, népe is határozott előszeretettel viseltetik a földmivelés iránt: a kormánynak tehát kötelessége az ország közgazdasági jellegéhez alkalmazkodni. A czél azonban, a mit az uralkodó ezzel a politikával el akar érni, nem egyéb, mint Magyarország érdekeinek feláldozása az osztrák örökös tartományok javára. S ez annál könnyebben sikerül, mert hatalmas eszköz áll e tekintetben az uralkodó rendelkezésére. A harminczadot ő szabja meg, jóllehet törvényeink szerint ehhez nincs joga s csupán az országgyűlés hozzájárulásával megállapitott harminczadból eredő jövedelem felett rendelkezhetnék,

10
10
Zehn Gulden
№ 247417
Serie E L
ZEHN
ZEHN

Papirpénz I. Ferencz uralkodásának második feléből.

---

[1] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 139.

és pedig megszabja úgy, hogy Magyarország kénytelen nyers terményeit olcsón eladni Ausztriának s ez utóbbitól drágán beszerezni az iparczikkeket.

A közgazdaság egyes ágai közt szerves kapcsolat állván fenn, egyik a másik nélkül ha eltengődhet is, erőre nem kaphat. Bármily jóakarattal buzgólkodik tehát nálunk a kormány a földművelés körül: fáradozásainak sikere nem áll arányban buzgalmával. Jóakarata pedig annál kétségbevonhatatlanabb, minél bizonyosabb, hogy Magyarország földmivelésének emelésével tulajdonképen a német tartományok jóllétét fokozza. A magyar mezőgazdasági termelésnek több vagy kevesebb eredményétől függ ugyanis, hogy az osztrák iparosok olcsón vagy kevésbé olcsón jutnak-e a nyers terményekhez.

Maga az uralkodó, valamint az uralkodó családnak különösen ama tagjai, kik Magyarországon nagybirtokosok, jó példával mennek elől a mezei gazdálkodásban s pártfogásukban és elismerésükben részesitik a földművelés szolgálatában álló egyéneket és intézményeket.

Midőn a király 1820 őszén a magyar fővárost meglátogatja, a sokféle ünnepélyek közt a legfényesebb az, melyet Mayerfy Ferencz szentlőrinczi pusztáján rendeznek.[1] Az ez alkalommal felhajtott pompás gulyák, ménesek, disznófalkák és juhnyájakban s a gulyások, csikósok és kanászok színi előadásszerű mutatványaiban, a király látogatásának emlékére Ferenczhalomnak elnevezett dombtetőről gyönyörködnek a felséges pár és a főherczegek. Elragadtatásuk annál őszintébb, mert a tiszteletükre rendezett ünnepély Magyarország mezőgazdasági jellegét tükrözi vissza s az ünnepély folyamán báró Orczy Lőrincz által a főherczegek részére fölajánlott díszes kivitelű rézfokost, mesteri fonású szirmos ostort és ritka czifrázatokkal s czafrangokkal ékes dohányzacskót méltán úgy tekinthetik, mint Magyarország közgazdaságának találó symbolumait.

A gróf Festetich György által 1801-ben alapitott Georgicont, — melynek megnyitási ünnepélyét az tette emlékezetessé, hogy az ott jelen volt József nádor kezébe vette az eke szarvát s néhány barázdát maga szántott fel, — több főherczeg, sőt 1817-ben maga a király is meglátogatja. Appel Károlyt, — ki gróf Hunyady uradalmában az állattenyésztést a lehető legmagasabb szinvonalra emeli, — valamint Wittmann Antalt, a mezőgazdaság terén szerzett érdemeik elismeréseül, a király magyar nemességgel tünteti ki.

József nádor, — ki az ország legkitünőbb és legszenvedélyesebb gazdái közé tartozik, — a mint 1819-ben átveszi a teljesen elhanyagolt alcsuthi uradalmat, rövid idők olyan mintagazdasággá varázsolja át, melyről a külföldi szakemberek is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak. Képzett tiszti karról gondoskodik; a munkaerő-hiány megszüntetése végett jó munkásokat telepit uradalmába; az állattenyésztés minden ágát fölka-

---

[1] Részletes leirását lásd: Magyar Kurir. 1820. évf. 219. s k. l.

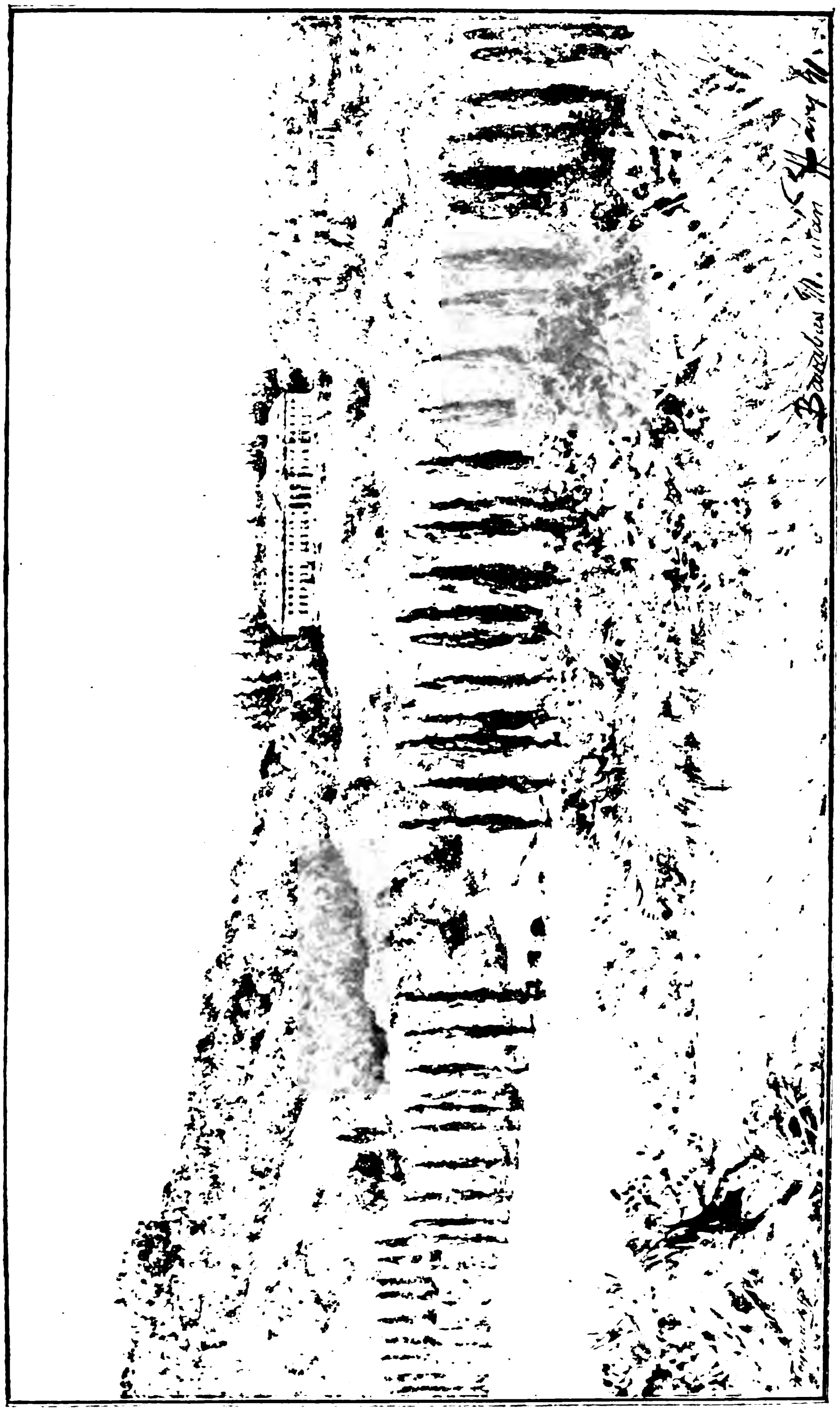

Alcsuth 1819-ben.

(Rajzolta Háry Gyula.)

rolja; épitkezik, fásit, jó dülő-útakat készittet; fundus instructussal bőven ellátja birtokát s a munkaerő szaporodásával arányban az intensivebb művelési módot honositja meg. De legnagyobb gondja van jobbágyaira s az azokra vonatkozó intézkedéseivel megelőzi a jobbágyok helyzetén javitó törvényeket. Végrehajtja ugyanis a legelő-elkülönitést, sőt jobbágyainak egyéb illetőségét is pontosan fölméretvén, átadja kizárólagos használatukra: az úrbéri szolgálatok egy részének teljesitését pedig elengedi nekik. S a mily hatalmas tevékenységet fejt ki alcsuthi uradalmában: épp oly, sőt még nagyobb gondja van a természettől kevésbé megáldott kisjenei uradalmára. Ennek vadvizes, áradásoknak kitett földjét csatornázás, töltésezés, lecsapolás által termőképessé teszi s kisjenei jobbágyait épp úgy boldogítja, mint az alcsuthiakat.

Az uralkodó háznak egy másik tagja, Albrecht szász-tescheni herczeg, — ki felesége, Mária Terézia leánya után jutott Magyar-Óvárhoz, — a mellett, hogy kitünő uradalmi kormányzójának, Wittmann Antalnak tanácsára 1818-ban uradalmában gazdasági tanintézetet állit fel, a kedvezőtlen talajviszonyok daczára, vasszorgalmával és áldozatkészségével szintén példány-gazdaságot teremt. A Hanság vizét lecsapoltatván, a mocsarak helyén buja réteket és szántóföldeket varázsol elő; a mesterséges rétöntözéssel ő tesz legelőször az országban kitünően sikerült kisérletet; a faszegény vidéket fával ülteteti be stb.

A magyar-óvári uradalom jobbágyai épp oly megelégedettek, mint a József főherczegéi; de míg az utóbbiak József főherczegnek köszönhetik kedvező sorsukat, az óváriak már 1770-ben, az úrbér behozatalakor, Mária Krisztinával olyan szerződést kötnek, mely a formális úrbéri terhektől fölmentvén őket, annyi kedvezményt biztosit számukra, amennyit az egész monarchiában sehol nem élveznek a jobbágyok, s éppen ezért, midőn az 1832/6-diki úrbéri törvények végrehajtásáról van szó: Wittmann uradalmi igazgató — igen helyesen — azt az álláspontot foglalja el az uradalom jobbágyaival szemben, hogy azokra az emlitett törvények jótéteményét egészen fölösleges kiterjeszteni.[1]

A kormány szintén nagy gondot fordit a mezőgazdaság minden ágára; de különösen sokat tesz és nagy áldozatokat hoz az állattenyésztés érdekében.

A gazdák a juhtenyésztést kedvelik leginkább, mert ez jár aránylag a legkevesebb tőkebefektetéssel s rövidebb idő alatt nagyobb hasznot hajt, mint bármely más ága az állattenyésztésnek. Juh-tartó gazdák — különösen Fejérmegyében az ú. n. birkások — potom áron bérbe veszik a latifundiumokat s hatalmas juhnyájakkal árasztják el. De a legszebb juhnyája van az országban a magyaróvári főherczegi uradalomnak, s mintaszerű juhtenyésztést űznek az uralkodó család holicsi uradalmában is. Kazinczy Ferencz a juhtenyésztés segélyével akar adósságaiból kigázolni s barátjának, gróf Dessewffy Józsefnek is melegen ajánlja a juhászat felkarolását, azt irván neki, hogy »legnagyobb reménye a mezei gazdának most a res pecuaria s ezek közt a sőre s a juh; neked nagy határaid vannak; ha jó embereid vannak e mellett, lehetetlen, hogy ne nyerj.«[1]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Miscellanea officiosa. 1837. V.

Nem a kormányon múlik, hogy az állattenyésztésnek ez az egyoldalúsága megszűnjék. A marha- és lótenyésztés ügyére, — mely utóbbi vezetését nálunk a mult században vette az állam kezébe, — most is különös gondot fordit a kormány. A lótenyésztőket jutalomban, sőt adómentességben részesiti, lóversenyeket rendez, ménekről gondoskodik.

Már 1798-ban a nádor elnöklete alatt egy vegyes bizottságot küldenek ki a végből, hogy a lótenyésztés fejlesztése végett szükséges intézkedésekre nézve tegyen javaslatot, s a bizottság, — melynek a kiválóbb gazdák közűl tagjai Festetich György gróf, Almássy Ignácz, Károlyi Antal gróf, Podmaniczky László báró, Karácsonyi Lázár, Lukácsy György és Miklós stb., — tanácskozási alapul Csekonics ezredes munkálatát fogadván el, ajánlja a többi közt, hogy a katonaság számára a lovakat méltányosabb áron szerezze be a kincstár; hogy ujittassék fel az 1777-iki rendelet, mely szerint az a paraszt, ki jobbfajta lovat produkál, adókedvezményben részesitendő; hogy minden évben a Medárd-napi vásárkor lóverseny rendeztessék, melyre a kincstár ötszáz forint jutalmat tűzzön ki; hogy lótenyésztési főfelügyelők neveztessenek ki, kik a megyék által választott vagy választandó felügyelőkkel szemben az ellenőrzést gyakorolnák; azt ellenben, hogy a külföldi lovakra magasabb beviteli vám vettessék ki, a commissio nem tartaná helyesnek, mert ez által a nemesebb fajtájú lovak behozatala nehezittetnék meg.[2]

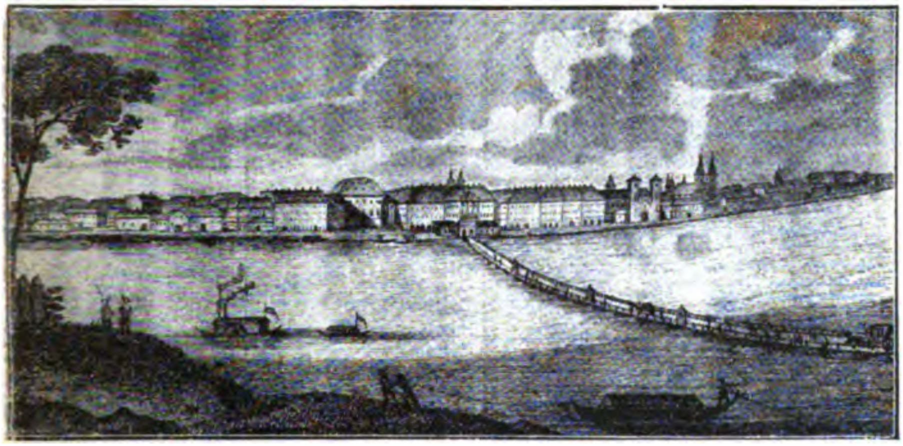

Pest 1821-ben.
(Blaschke rézmetszete után.)

---

[1] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 132.

[2] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1816. XXXIII.

Igaz, hogy ezekre a javaslatokra, melyek jóváhagyás végett már 1801-ben fölterjesztetnek, a felség csak húsz év mulva válaszol;[1] de a lótenyésztés ügyét ez alatt az idő alatt sem hanyagolják el. A kormány a siralmas pénzügyi viszonyok miatt kénytelen a bizottság által szóba hozott reformokat halogatni, sőt részben mellőzni, s az állami tevékenységet, mely a kincstár részéről áldozatokat igényel, a legszűkebb térre szoritván, a gazdákat igyekszik rábirni, hogy az állam szerepét vegyék át. 1817-ben a két állami ménesen, a mezőhegyesin és bábolnain kivül, — melyeknek szervezése és vezetése körül különösen kitünteti magát Csekonics ezredes, — valamint az uralkodó család tulajdonát képező nyitramegyei kopcsányi ménesen kivül, 40 nagyobb magán-ménes van az országban, s azokat a gazdákat, kik méneseikkel s általában a lótenyésztés terén nagyobb eredményeket érnek el, különösen Viczay grófot, Wenckheim József bárót és Hunyady grófot a felség 1820-ban elismerésével jutalmazza.[2] Ez utóbbi rendezi 1815 május 1-én a monarchiában az első lóversenyt; de a sopronmegyei csepregi parasztok közt már régebb idő óta szokásban van, hogy pünkösd hétfőjén a maguk módja szerint lóversenyt tartanak s a nyertes ló gazdáját községi jutalomban részesitik.

A marhatenyésztés legnagyobb akadályának, a marhavésznek megszüntetése végett a kormány újabb és újabb egészségügyi rendszabályokat léptet életbe, s ha a marha-állományt a járványok mégis ijesztő mérvben pusztitják, ezért a kormányt csak annyiban terhelheti felelősség, a menynyiben végrehajtó organumai nem eléggé megbízhatók; de különben a kalamitás legyőzésére az akkor még fejletlen állatorvosi tudomány nem is tudja kijelölni a szükséges eszközöket.

A mezőgazdaság és állattenyésztés fejlesztésére irányzott állami tevékenységgel összhangban van annak a néhány, többnyire nagybirtokú mágnásnak és szakképzett gazdának a működése, kik részint példaadással, részint intézmények által az észszerű gazdálkodásnak minél szélesebb körben való terjesztésén fáradoznak.

Az alcsuthi, kisjenei és magyaróvári uradalmak méltó versenytársai Festetich György gróf keszthelyi, Hunyady József gróf ürményi, Lilien József báró ercsi uradalmai, Csapó Dániel tengelicz-pusztai birtoka Tolnamegyében. Annak a gazdának, a ki a jószágrendezéssel, az intensivebb művelési módokkal tisztába akar jönni, a ki külföldi növényeket akar meghonosítni, a ki meg akarja ismerni az istállózással összekötött intensivebb állattenyésztést, nem kell többé Angliába vagy Svájczba utaznia, elég, ha az emlitett birtokok közűl valamelyiket meglátogatja, vagy ha valamely kitünő gazdatársához fordul tanácsért, a milyen például Appel, Wittmann, Nagyváti János, a Festetich gróf hű munkatársa, Schams Ferencz, az okszerű szőllőművelés meghonosítója stb.

---

[1] Orsz. ltár, id. h. Acta praes. 1820. VII.

[2] U. ott.

De a gazdasági szakértelem nagyobb mérvű fejlesztéséhez hiányzanak a szükséges tényezők. Már a mult század második felében egyenesen elrendelte a kormány, hogy minden nagyobb megyében legalább egy gazdasági egylet alakittassék; de a mint akkor nem volt ennek a rendeletnek jóformán semmi foganatja, úgy a jelen század első negyedében sem képes a kormány a gazdasági egylet eszméjével megbarátkoztatni a földbirtokos osztályt. A kormány ösztönzésére 1820-ban alakúlt nógrádi gazdasági egyesület s a juhtenyésztés előmozditása céljából 1821-ben alakúlt tolnai gazdasági küldöttség rövid ideig állnak fenn és semmi nyoma működésüknek.

Elég szép eredményt mutat ellenben fel a Festetich György gróf Georgicona s a magyaróvári szakiskola. Amaz nemcsak az iskolai oktatás által, hanem a helikoni ünnepélyek rendezésével is terjeszti a gazdasági szakismereteket. Ezek az ünnepélyek kicsinyben hasonlitanak a római cerealiákhoz. A nemzeti költészetre csekélyebb a hatásuk, mint a hazai mezőgazdaságra, a mennyiben kiemelkedő momentumait képezik: az intézet növendékeinek vizsgája, megjutalmazása; az újabban fölfedezett gépekkel és gazdasági eszközökkel való kisérletek s azok a vitatkozások gazdasági szakkérdések felett, melyeknek eredményét »Georgiconi Kalász-fűzér« czím alatt nyilvánosságra is bocsátják.

A magyar gazdák olvasási kedvének, tudvágyának fölébresztése végett Pethe Ferencz 1814-ben meginditja a »Nemzeti Gazda« czímű szaklapját s az akkori viszonyokhoz képest van is elég nagy olvasóközönsége. Négy és fél év után sem előfizetők hiánya miatt szünteti meg lapját. 1823-ban Angyalfy Mátyás, a Georgicon egyik jeles tanára, ád ismét »Mezei gazdaság barátja« czím alatt egy hetilapot az olvasni vágyó gazdák kezébe.

A kormány és egyesek törekvéseit azonban ha egy vagy más irányban némi siker koronázza is, egészben véve a mezőgazdaság körében szembetűnő haladás nem észlelhető. A hűbéri intézmények, a tőkehiány, a nép alacsony műveltségi foka s a földbirtokos osztály hagyományos, merev conservativismusa útját állják a reformoknak.

Az uradalmakban épp oly rosszúl gazdálkodnak, mint a középbirtokon. A mágnások külföldön keresik a szórakozást, mit itthon nem találnak meg; kastélyaik — éppen úgy, mint a spanyol és olasz s mint a forradalom előtt a franczia földbirtokosok kastélyai — üresen állnak; birtokaikat bérbe adják s az áldott földeken, melyek arany-kalászokat teremhetnének, juhok legelnek. Az absentismus annyira lábra kap, hogy az aristocratia, mint emlitők, már csak ennek következtében sem töltheti be társadalmi és politikai hivatását. A mily veszteség a nemzetre nézve, hogy a születésüknél, vagyoni viszonyaiknál és műveltségüknél fogva vezérszerepre hivatottak nem törődnek vele: épp oly hátrányos a dynastiára nézve, hogy a népszerűtlen aristocratiának mint közvetitőnek semmi hasznát nem veheti. A veszteség súlyát azonban egyik fél sem érzi. A nemzet, apró érdekkörökben szétmállva, nemzeti nagy ideákért nem tud lelkesedni s így észre sem veszi, hogy aristocratiája nem áll a maga helyén, az udvarnak meg, mely a nemzet érdekeivel még kevésbé törődik, mint maga a nemzet, nem közvetitőkre, hanem engedelmes szolgákra van szüksége, kik intentióit végrehajtják, s ilyeneket fölös számmal talál a magyar mágnások közt.

A köznemes abban különbözik a mágnástól, hogy az extra Hungariam non est vita elvét vallja; de különben épp oly rossz gazda, mint ez. More patrio szántogatja az ősi birtokot; minden újitástól idegenkedik, mert azt tartja, hogy azokkal az eszközökkel, azzal a tőkével és munkaerővel, a mikkel ősei megéltek, ő sem fog éhen halni, s a mint nem változtat a hagyományos gazdálkodási rendszeren: ama szokásokban és erkölcsökben is conservativ, melyeket az ősi birtokkal együtt örökölt s melyek legfőbb okai valának annak, hogy öröksége nem volt nagyobb.

Az uradalmakban épp úgy, mint a kisebb gazdaságokban a szántóföldek a folytonos szántás miatt el vannak csigázva; a termelés kizárólag a gabona-fajokra szoritkozik, s minthogy a vetőmag gyommal van tele, minthogy még a buza alá sem szántanak többször, mint egyszer, a vonós marha pedig hitvány, a fundus instructus tökéletlen s a legszükségesebb gazdasági épületek is hiányzanak: ennélfogva az eredmény sem kielégitő, s a gabona még a jobb termésű években sem ád többet három-négy szemnél. Legelő van bőven, de kopár és kiégett. A rét annál kevesebb, s a mi van, elvadult és csak egyszer használható. Az erdők vagy ki vannak pusztitva, vagy teljesen megrongáltak s a kiirtott erdők helyét bozóttal benőtt vadon foglalja el.

A rossz gazdálkodás káros hatását természetesen, nálunk is épp úgy, mint egész Európában, fokozza az a körülmény, hogy a jobbágyság szolgáltatja a munkaerőt, az a jobbágyság, mely jogilag bármiképen is van szervezve, a mennyiben sorsát nem a törvény, hanem a földesurak önkénye dönti el, ösztönt és kedvet a munkához nem érezhet.

A jobbágyságnak azonban két kategóriáját kell megkülönböztetni. Az egyikbe tartoznak az u. n. contractualisták, a másikba az úrbéresek. Amazok még az úrbér behozatala előtt földesuraikkal kötött szerződéseik értelmében csaknem teljes tulajdonjogot élveznek, sőt még a regálékat is gyakorolják s csak abban különböznek a királyi városok polgáraitól, hogy közvetlenül nem a király, hanem a földesúr jurisdictiója alatt állnak. Ezek jogviszonyaira nézve ellenben az urbarium az irányadó. Úgy de mivel az urbarium végrehajtása különböző helyeken, sőt még ugyanazon megyékben is különbözőleg történt: az úrbéresek helyzete sem mindenütt egyforma.

Igaz ugyan, hogy különösen a bánáti és a szlavóniai úrbéresnek jó dolga van s földesurát méltán tekintheti atyjának és jótevőjének; az is igaz, hogy a magyar jobbágy általában nagy előnyben van az osztrákkal szemben, a mit Csaplovics azzal bizonyit, hogy Ausztriából évenkint sokan vándorolnak Magyarországba, míg ellenben a terméketlen és sűrű népes-

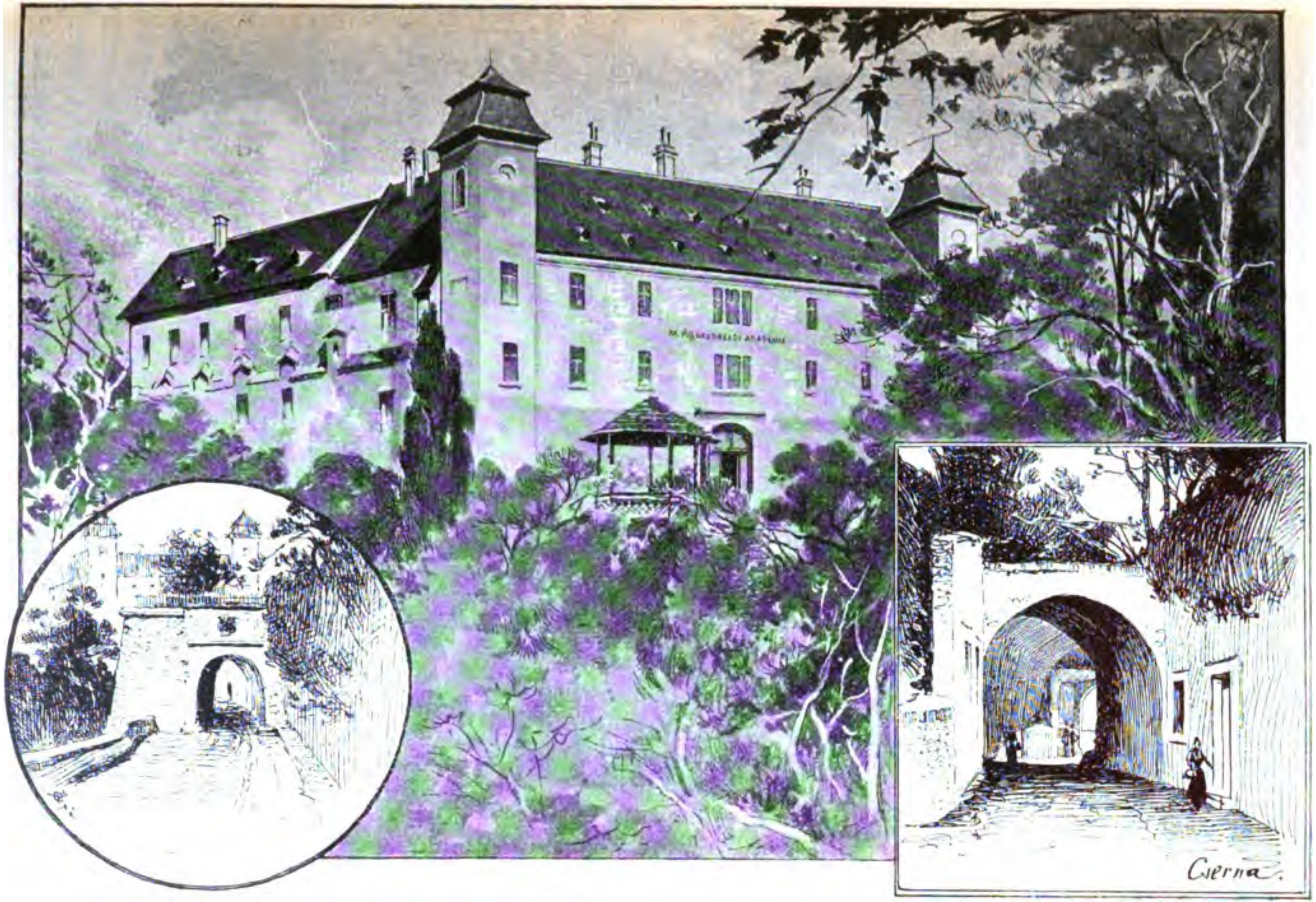

A magyaróvári gazdasági akadémia
(Rajzolta Cserna Károly.)

ségű felvidéki vármegyékből a szomszéd, termékeny és gyér népességű Morvaországba egyáltalán nem, vagy a legritkább esetben vándorolnak ki az emberek;[1] de azért a magyar úrbéresek nagy többségének is elég oka lehet a panaszra.

A felvidéki tót jobbágy sovány földjének terméséből csak tengődik; földesurát vagy soha sem látja, vagy ha igen: rossz bánásmódja miatt szenvedni kénytelen, s így kétszeresen érzi azokat a terheket, miket földesurán kivül részint az állam, részint az egyház ró vállaira. Ha mégis lemondással viseli az élet keresztjét, ennek oka az, hogy — miként Dessewffy József gróf irja — »annyi tűrő erő van benne, mint a magyarban cselekvő.«[2]

»Mi fáj neked leginkább — kérdi Dessewffy gróf egy sétája alkalmával a bártfai tót paraszttól — papod, földesurad s a vármegye részéről?« »A pap részéről — feleli a paraszt — az, hogy fizetni kell a temetésért; a földesuréról az, hogy sohasem lakik köztünk; a vármegye részéről pedig, hogy nem sorra vagy sorsra szedi fiainkat katonáknak és hogy sokkal kisebb áron veszi be a zabot a katonaság számára, mint mi azt a piaczon venni kénytelenittetünk.« »De hát — kérdi tovább Dessewffy — nem pótolták-e ki e kárt a mult drága esztendők, a midőn életedet, vásznadat, gyolcsodat oly drágán eladhattad? Hát gyakran nem olcsóbban veszed-e a piaczon zabodat, mint a hogy azt a vármegyének kell adnod?« »Látszik — úgymond a paraszt, — hogy az úrnak messzi esik lakása. E környék merő erdőség vala. Eleink irtották. Ezt akkor senki sem akadályozhatta, mert elég erdőség volt. Az irtott földekben jó a termés az első esztendőkben, míg a záporok a jó földet le nem mossák; de később annyi sem terem, a mennyit a szoros szükség megkiván. Tudja az úr, minő drága volt a marha, a trágya szűkibe kelle hátramaradnunk. Ehhez járul, hogy a földeket többnyire úgy mérték ki a szegény parasztnak, hogy szélire harántékosan nem szánthat. Az onnan felülről lejtősen vagy meredeken leszántott barázdák tehát nemcsak hogy nem tartóztathatják fel a hegyekről ömlő záport, sőt igen hamar vizárkokká is válnak s a szántóföldeket megrontják, elsunditják és terméketlenekké teszik«.[3]

Ha azonban a paraszt még úgy meg lenne is elégedve a sorsával s ha ennélfogva meg volna is az ösztöne a munkára: a munkaerő-kalamitást a munkás kéz hiánya szükségképen előidézné. A különben is gyér népességet a háborúk és az elemi csapások megtizedelik, úgy hogy még az extensiv gazdálkodási rendszer is nehezen és tökéletlenűl vihető keresztűl. Pedig a kormány, a mennyire a pénzügyi viszonyok engedik, úgy a háború következményeit, mint az aszály és vizáradások által okozott inséget enyhitni igyekszik.

---

[1] Csaplovics, Topogr.-stat. Archiv. I. 424.

[2] Gr. Dessewffy József, Bártfai levelek. 158.

[3] U. ott. 159.

A háború bevégeztével, 1815 októberében, a király elrendeli ugyan 15,000 ujoncz állitását; de a nádor közbenjárása folytán rendeletét visszavonja.

A nádor fölterjesztésében figyelmezteti a felséget, hogy 1814—15-ben, midőn a haza megvédéséről volt szó, a nemzet a kivánt 60,000 ujonczot csaknem egy szálig előállitotta; de ma, midőn a győzelem után a béke immár helyreállt, a productiv munkától elvont kezeket ismét vissza kell adni a productiv munkának, annyival inkább, mert az ország egyes vidékein a hatóság, ha a legnagyobb erélyt fejti is ki, nem lesz képes annyi katonát előteremteni, a mennyit követelnek tőle, azután meg elegendő tiszt és altiszt sincsen, s így a nagyobb számú legénység kellő kiképzéséről gondoskodni alig lehet: a minek bizonyságául fölemliti azt a tényt, hogy a magyar lovas-ezredeknél most is vannak két-három éves ujonczok, kik még lovon nem ültek. A kátonaság szaporitása által tehát a kincstár, melyet pedig ugyancsak kimélni kellene, megterheltetnék a nélkül, hogy

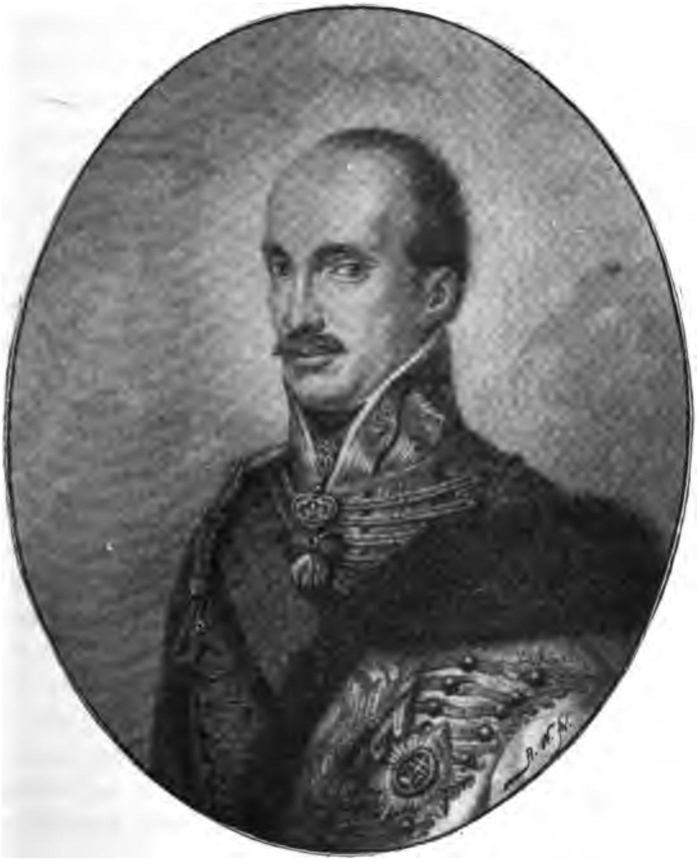

József nádor.
(Daniel metszete az országos képtárban.)

honvédelmi szempontból ez az intézkedés bármiféle előnynyel járna; az ország pedig újabb csapással sujtatnék, a mennyiben a földmiveléstől elvont munkás kéz arányában csökkenne a nemzeti productio, s így emelkednék a productumok ára.[1]

A nádor mindenekfelett a földművelés érdekeit tartja szem előtt, midőn nemcsak hogy ellenzi a katonaság szaporitását, hanem a hadsereg békelétszámának leszállitását sürgeti. S Rajner főherczeg, ki a táborban tartózkodó császárt helyettesiti, 1816 április 29-én a felség parancsára csakugyan felfüggeszti az ujonczozást, beleegyezik egyszersmind, hogy a katonák egy része szabadságoltassék.[2] Azokban az instructiókban, melyeket Schwarzenberg herczeg, az udvari hadi főtanács elnöke, a nádor és kanczellár véleménye alapján, a katonák szabadságolására nézve úgy Magyarország, mint külön Erdély számára kidolgoz, világosan ki van fejezve, hogy a szabadságolás egyes törvényhatóságok kérésére egyenesen a munkaerőkalamitás megszüntetése végett történik.[3]

Az elemi csapások s az ezek nyomában járó éhinség és járványok — mint emlitők — szintén nagy pusztitást visznek végbe a népesség létszámában. Az 1816-ik év őszén az alispánok egymásután jelentik a helytartó-tanácsnak, hogy megyéjük lakosságát a rossz termés következtében a legnagyobb inség fenyegeti. Direct segélyt kérnek tehát az adófizetők részére. Kérik egyszersmind, hogy a katonaság élelmezését és ellátását a kincstár vegye át.[4]

S a felség november 10-iki leiratában, habár figyelmezteti is a hatóságokat, hogy az adófizetőket ne kecsegtessék azzal a reménynyel, hogy a kormány segitni fogja őket, hanem gondoskodjanak lehetőleg saját erejökből szegényeikről: mégis számos intézkedést tesz az inség enyhitése végett.

Igy nevezetesen mind a tizenkét lovas-ezredet ott hagyja ugyan Magyarországon, jóllehet a törvényhatóságok kettőnek áthelyezését kérik; de viszont elrendeli, hogy arányosabban osztassanak azok szét a megyék közt s hogy a katona ugyanazt a kenyeret egye — ha egyátalán ehető, — a mivel a szállásadó táplálkozik. Minthogy pedig a katonaság ellátása azért olyan terhes, mivel sem concurrentialis, sem deperdita-alap nincsen, ismételve utasitja a dicasteriumokat, hogy ezeknek szervezésére vonatkozólag készitsék el javaslatukat. Élelmi szerek beszerzésére a kormányt nem utasithatja, hanem a magán-vállalkozók buzditása végett 1817 július végéig a beviteli vámokat megszünteti. Ezeken kivül elrendeli, hogy egyes kivételes esetekben a kincstár az inségeseknek előlegeket adjon, a mint adott már a zágrábmegyeieknek; hogy a kamarai és alapitványi uradalmak saját inségeseiket segélyben részesitsék, s ha fölösleges élelmi czikkel rendelkeznének, folyó áron adják el azt a szükséget szenvedő megyéknek; hogy a katonai őrvidéken állomásozó katonaság részére az élelmi czikkek lehetőleg ne Magyarországon szereztessenek be; hogy a királyi városok elöljárói saját szegényeiket a nélkülözhetetlen fogyasztási czikkekkel lássák el. Elvárja végre a jobbmódú nemesektől, hogy a szegényebb nemességet segitni fogja.[1]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1815. V.

[2] U. ott, Acta praes. 1816. VIII.

[3] Az instructiókat l. u. ott, Acta praes. 1816. XV. XVII. — 1817. II.

U. ott, Acta praes. 1816. XXVI. XXVIII.

Az állam, melynek pénztára üres, a humanitárius terhek nagyobb részét természetesen kénytelen a társadalom vállaira tolni át. A király most is, mint minden hasonló alkalommal, őszintén bevallja, hogy a kincstár emberbaráti czélokra nagyobb mérvű áldozatokat nem hozhat. Midőn 1817-ben a bécsi nőegylet mintájára, a nádor nejének, Hermina főherczegnőnek védnöksége alatt, Pesten és Budán a házi szegények és szűkölködők segélyezésére nőegylet alakul, ennek a nádor által készitett s a felség által jóváhagyott alapszabályait a nádor azzal vezeti be, hogy »a hazának tesz nagy szolgálatot, a ki legalább részben elvégzi azt, a minek teljesitésére az állam most nem képes.«[2]

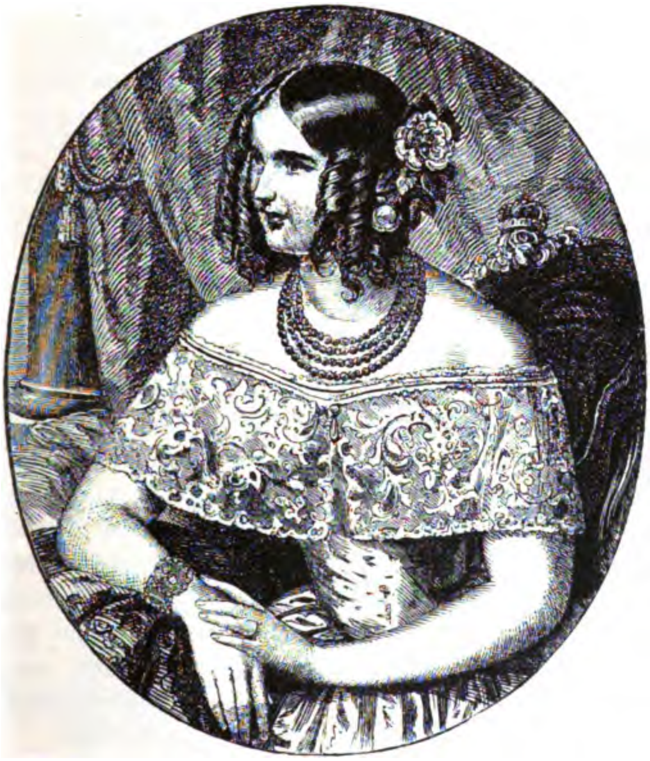

Hermina főherczegnő.

(Ernst Lajos gyűjteményében levő fametszet után.)

---

[1] U. ott, Acta praes. 1816. XXIX.

[2] U. ott, Acta praes. 1817. III. IV. VI. X.

Az inségben szenvedő nép nem kivánhat többet az államtól, mint a mit tesz. A jóakarat semmi esetre sem hiányzik a kormánynál, hogy a különben is csekély munkaerő pusztulásának elejét vegye.

A gyér népesség, a rossz gazdálkodás s általában a kedvezteleőn viszonyok daczára a nyers termelés átlagos évi eredménye mégis jelentékeny, miután az ország, a természet által megszabott jellegéhez híven, csaknem összes productiv erejét és képességét a nyerstermelésben összpontositja. Magyarországon 1816-ban a szántóföld, 1200 négyszögöllel számitva, 11.103,196 hold. A művelés alatt álló szántóföld évi átlagos gabonatermését holdankint 10 pozsonyi mérőre, s így összesen kerek számban 74 millió mérőre, egyéb termését 6 millió mérőre becsülik.[1] Hogy ez aránylag még elég tűrhető eredmény, mutatja az, hogy kerek ötven évnek kell eltelnie, míg ez az eredmény megkétszereződik. A kukoriczát különösen a temesi bánságban termesztik nagy előszeretettel. A négy millió holdnyi szőllőterületen középtermésű évben állitólag 40 milliónyi értéket termelnek. A dohánytermelés 300 ezer mázsányi évi eredménye folytonosan emelkedőben van.[2]

Ezek a statisztikai adatok — megbízhatatlanságuk daczára — elég híven visszatükrözik az ország közgazdasági jellegét; a mezőgazdaság sötét képére azonban kevés fényt árasztanak, miután nem bizonyitanak a mellett, hogy a természet bőkezű adományait Magyarországon kellőképen kihasználják. De ha a gazdák, földbirtokosok még kétszer annyit termelnek is, mint a mennyit tényleg termeltek, minthogy terményeik értékesitésében a kezük meg van kötve: nem boldogulhatnak. Még a legjobb és legvagyonosabb gazda is saját zsírjában ful meg. Dessewffy József grófnak például kitünően rendezett gazdasága van; szérűs kertje — mint Kazinczy irja — tágasabb, mint az a hely, a hol Kassa fekszik, tele van gabona-asztagokkal, kazlakkal, granáriuma élettel; bora bőven terem; marha-állománya ritkítja párját; ő maga gondos gazda, nem vesztegeti. »És még sincs pénze!« kiált fel Kazinczy, s hozzáteszi, hogy »mit adna Szent-Mihály Németországban!«[3]

Ha a mezőgazdaság a kormány jóakaratú gyámkodása és támogatása daczára sem emelkedik a fejlődés magasabb fokára: mennyivel kevésbé erősödhet meg a kormány közgazdasági politikájában elnyomatásra kárhoztatott, a czéhek által megbénitott s a társadalmi előitéletek nyomása alatt álló műipar.

A kormány éber gonddal ügyel rá, hogy egyik vagy másik iparág, egyik vagy másik ipartelep nyakára ne nőhessen az osztráknak. A vám az az általános fegyver, melylyel a magyar ipar versenyképességét tönkre teszi; de ugyane czélból a korlátozó rendszabályok mindenféle nemét és

---

[1] Tudományos Gyűjt. 1817. III. 26.

[2] U. ott, III. 27.

[3] Kazinczy és Guzmics közti levelezés. 27.

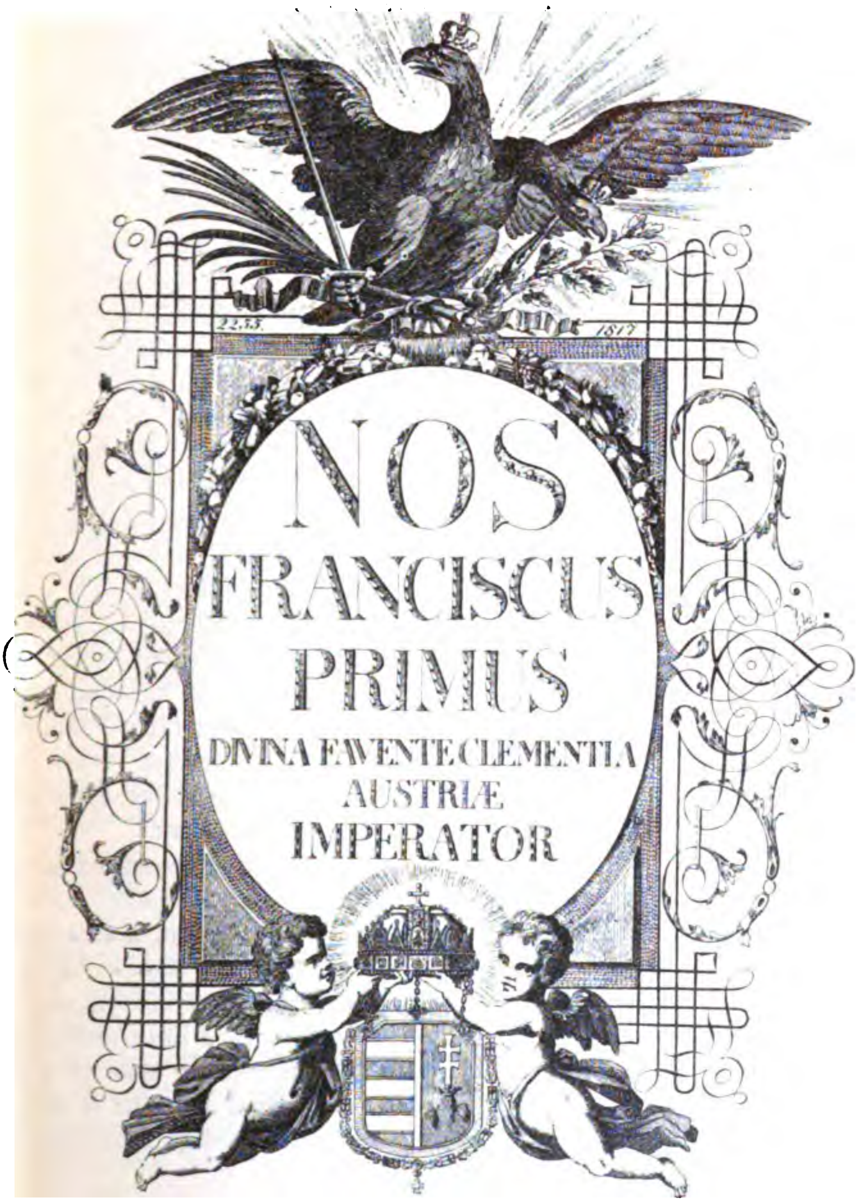

22,55. 1817

NOS
FRANCISCUS
PRIMUS
DIVINA FAVENTE CLEMENTIA
AUSTRIÆ
IMPERATOR

Az új czéhszabályok czimlapja.

A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában)

alakját kitalálja és alkalmazza. A selyemgyártás például — daczára annak, hogy a nyers selyem termelésére, mint a mezőgazdaság egyik ágára, gondja van a kormánynak, s már a század elején az udvari hadi főtanács rendeletére a határőrvidéki ezredek selyemhernyó-tenyésztéssel szép sikerrel foglalkoznak — nem izmosodhat meg; a Valero gyárát kivéve, a selyemgyárak egymásután megbuknak; mert a század elején az udvari kamara elrendeli, hogy a kamara által beváltott nyers selyemből csak 60 mázsát kaphatnak folyó áron a magyar gyárosok, a többi pedig árverés útján adatik el, a minek következtében a magyarországi nyers selyem nagy része a bécsi gyárakba vándorol.

A műipari politika hatása abban nyilvánul, hogy az ipartelepek csaknem kizárólag a belső szükséglet ellátására szoritkoznak s még erre sem képesek. A gácsi posztógyár vagy a szepességi vászon-készitők productumai annyira kapósak idehaza, hogy alig győzik a munkát; de azért, ha valakinek finomabb posztóra vagy vászonra van szüksége, Ausztriába megy érte; sőt a holicsi királyi majolika- és porczellángyárban, tehát idehaza készitett s évenkint körülbelűl 200,000 forintot képviselő gyártmányokat is Bécsben raktározzák el s onnan hozzák vissza egy részét az országba. A bőrgyárak szintén sokat termelnek a belső forgalom számára, így például Dessewffy grófnak a kormány által 1823-ban még bizonyos kiváltságokban is részesitett sárosmegyei fintai bőrgyára; de a mellett, hogy a nyers anyag egy részét Ausztriából kénytelenek beszerezni, miután az ausztriai nyers bőr jobb a hazainál, finom bőröket sem képesek előállitni, éppen úgy, mint a 41 papirmalom jóformán kizárólag durvább papiros készitésére szoritkozik. A nyitramegyei sassini pamutszövet-gyár évenkint 60,000 darab 16 rőfös szövetet, a fiumei és sopronmegyei czukorfinomitó gyáriak 1200 mázsa czukorlisztet, az ujlaki likőr-gyár 300 akó szeszes italt termelnek évenkint;[1] de mindez vajmi csekély eredmény a piacz igényeihez képest.

Annak a politikának a keretébe, mely a műipar terjeszkedését az ország határain túl nem engedi meg, sőt még eme határokon belűl is megszabja annak korlátait, — természetesen egészen beleillik a czéh-kényszer. Nem is jut eszébe a kormánynak ennek kötelékén tágitni. Az 1813 április 6-án kiadott »generales articuli caehales«, — melyeknek alapján minden czéhnek át kellett dolgoznia a maga rendszabályait, de a mely articulusok végrehajtásához a törvényhatóságok a kormány sürgetésére csak 1815-ben fognak hozzá, — a czéhkényszert jóformán érintetlenűl hagyják s csupán bizonyos czéhbeli visszaélések orvoslására és közbiztossági intézkedésekre terjeszkednek ki.

A kormány czélja az új iparrenddel nem az, hogy a műipar fejlődésének lökést adjon, hanem hogy rendet csináljon az iparosok közt s ily módon velük szemben is megszerezze aköznyugalom biztositékait.

---

[1] Csaplovics, Gemälde von Ungarn. II. 71.

E czélból mindenekelőtt szigorúan megszabja a qualificatiót. A legénynek legalább három évig vándorolnia, azután remekelnie kell, hogy mesterré avassák. De a szigorún kezelt útlevél-rendszer a mesterlegényre nézve a világlátást megnehezíti. Ismét és ismét meghagyja a kormány későbbi rendeleteiben a törvényhatóságoknak, hogy a mesterlegényeket utasitsák, hogy mielőtt külföldre mennének, útlevélért a helytartó-tanácshoz vagy udvari kanczelláriához folyamodjanak s folyamodványukban jelezzék, hogy hol és meddig szándékoznak tartózkodni.

A remeklés körül elkövetett zaklatások megszüntetése végett az articulusok elrendelik, hogy minden legénynek, ki a föltételeknek eleget tesz, meg kell engedni a remeklést; hogy a czéhek helyett esetleg a közigazgatási hatóság is adhat engedélyt a remeklésre, sőt kivételesen egyeseket föl is menthet ez alól; hogy a közigazgatás a remek birálatával a czéhen kivül álló iparosokat is megbízhatja; hogy a remeklés alkalmával vendégeskedni nem szabad.

A rendzavarás és kihágások meggátlására és megbüntetésére különös gondja van a kormánynak. Ennélfogva megtiltja, hogy a legények az éjszakákat a műhelyen kivül töltsék; hogy a »blauer Montag«-ot megtartsák vagy a munkát hétköznapokon félbeszakitsák; hogy egyik a másikat mestere ellen izgassa; hogy a munkát önkényüleg megszüntessék; továbbá, hogy a mesterek összebeszéljenek az iparczikkek árának fölemelése végett; hogy akár a mesterek, akár a legények a törvényes felsőbbség iránt az engedelmességet megtagadják.

Van ugyan a czéh-szabályzatnak egy-két pontja, mely a czéh-kényszert valamennyire enyhiti, például az egyik pont »örökösen eltörli« az ugyanazon városban működő mesterek számának megszorítását; egy másik megengedi, hogy faluhelyen az uraság engedelmével kontárok is folytathatnak mesterséget; egy harmadik a mester özvegyét fölhatalmazza, hogy egy ahhoz értő legénynyel elhunyt férje üzletét folytathatja: de ezek az engedmények — kivéve az utolsót — a mellett, hogy nem újak, mert már az 1805-iki czéhszabályzatban bennfoglaltatnak, a műipar szabadabb mozgását csak nagyon kis mértékben segitik elő.

A czéhkényszerrel szemben csupán az 1822 márczius 12-én kelt találmányi pátens tesz számba vehető engedményt.[1] A szabadalmazott ipar a czéhek korában mindenütt emancipálva van a czéhek hatalma alól. Nálunk is kimondja a pátens, hogy a feltaláló, találmányának teljes kihasználása végett, műhelyeket állithat s ezekben munkásokat alkalmazhat, továbbá bárhol a birodalomban raktárakat rendezhet be, szabadalmi jogának gyakorlását bárkinek átengedheti, haszonbérbe adhatja s találmányára külföldön is szerezhet szabadalmat. De a mennyiben a pátens szerint a Magyarországon és Erdélyben kiadott szabadalomlevél érvényes Ausztriában is és megforditva: a szabadalmazott iparnak a czéhkényszer alól való fölmentéséből az osztrák iparnak legalább is annyi haszna van, mint a magyarnak.

---

[1] Kiadta Kassics: Extractus. 206. s k. l.

A kormány önmagával jönne ellenkezésbe, ha Magyarország érdekei szempontjából jelentékenyebb concessiókat tenne a műiparnak. De még ha erre a következetlenségre rászánja magát, ha közgazdasági politikájának irányát megváltoztatja is: alig lendithet valamit a közgazdaság amaz ágain, melyek iránt a nemzet határozott ellenszenvvel vagy előitélettel viseltetik.

Az ipar és kereskedelem nagyobbára idegenek kezében van. Bármenynyire túloz is Schwartner, midőn azt irja, hogy a magyarok, ha büszkeségükkel egyáltalában össze tudják egyeztetni, hogy mesterségre adják magukat, legfölebb csizmadiák, szabók vagy gombkötők lesznek,[1] az tény, hogy a magyarságból csak kézművesek kerülnek ki s ezek is a helyi piacz számára, vagy legfölebb a közeli vásárokra dolgoznak. A legnagyobb országos vásárokon: a pestin, a hol a forgalomba bocsátott árúkészlet értéke minden egyes alkalommal átlag 16 millióra, sőt még többre is rúg,[2] és a debreczenin, valamint a legnagyobb állatvásárokon: a pestin, debreczenin, kecskemétin, sopronin, váczin és győrin, a magyarok többnyire csak mint vevők szerepelnek. A felvidéki tót házi iparral foglalkozik, mert földje vagy egyáltalán nincs, vagy nincs annyi, amennyiből megélhetne, s az otthon készitett gyolcscsal, vászonnal, csipkével, olajjal bebarangolja nemcsak saját hazáját, hanem az egész világot. A német városi polgárság, különösen a pesti, pozsonyi, kassai, soproni, temesvári, pécsi és székesfejérvári tartja tehát fenn az iparűzletek legnagyobb részét, valamint az összes gyárakat.

A kereskedelemtől még inkább idegenkedik a magyar elem. Az ő szenvedélyének tárgyai — irja ugyancsak Schwartner — a földművelés, az állattenyésztés, a ló és a fegyver; de rövidárú- vagy divatűzletben nem érezné jól magát s egy magyar parasztot, ki hátán egy szekrénynyel, csodaszereket árulva beutazná a külföldet, Magyarországon mindenki mint karrikatúrát kinevetne.[3] Nagyobb városokban tehát szintén németek a kereskedők s versenytársaik a görögök, örmények és különösen a zsidók. Mezővárosokban és faluhelyeken az utóbbiak mint kereskedők és korcsmárosok valóságos egyedárúságot élveznek.

A zsidóknak már az 1805-ki czéhszabályzat megengedi ugyan, hogy akár maguk, akár zsidó legényeikkel mesterséget űzhetnek s hogy abban az esetben, ha a zsidó mesteremberek elegendő számmal lesznek, czéheket is alakithatnak; de ezzel a kedvezménynyel nem igen élnek. Hajlamuk a kereskedelem felé vonzza őket. Korlátozva vannak ugyan űzletükben, miután az uzsora vádja terheli őket, úgy hogy például a helytartó-tanács 1819-ben meghagyja nekik, hogy a parasztnak egy forintnál többet kölcsönözni s életért italt adni ne merjenek, mert különben az ital árának elvesztésével

---

[1] Schwartner, Statistik. I. 201.

[2] Csaplovics, Gemälde von Ungarn. II. 81.

[3] Schwartner, id. m. I. 204.

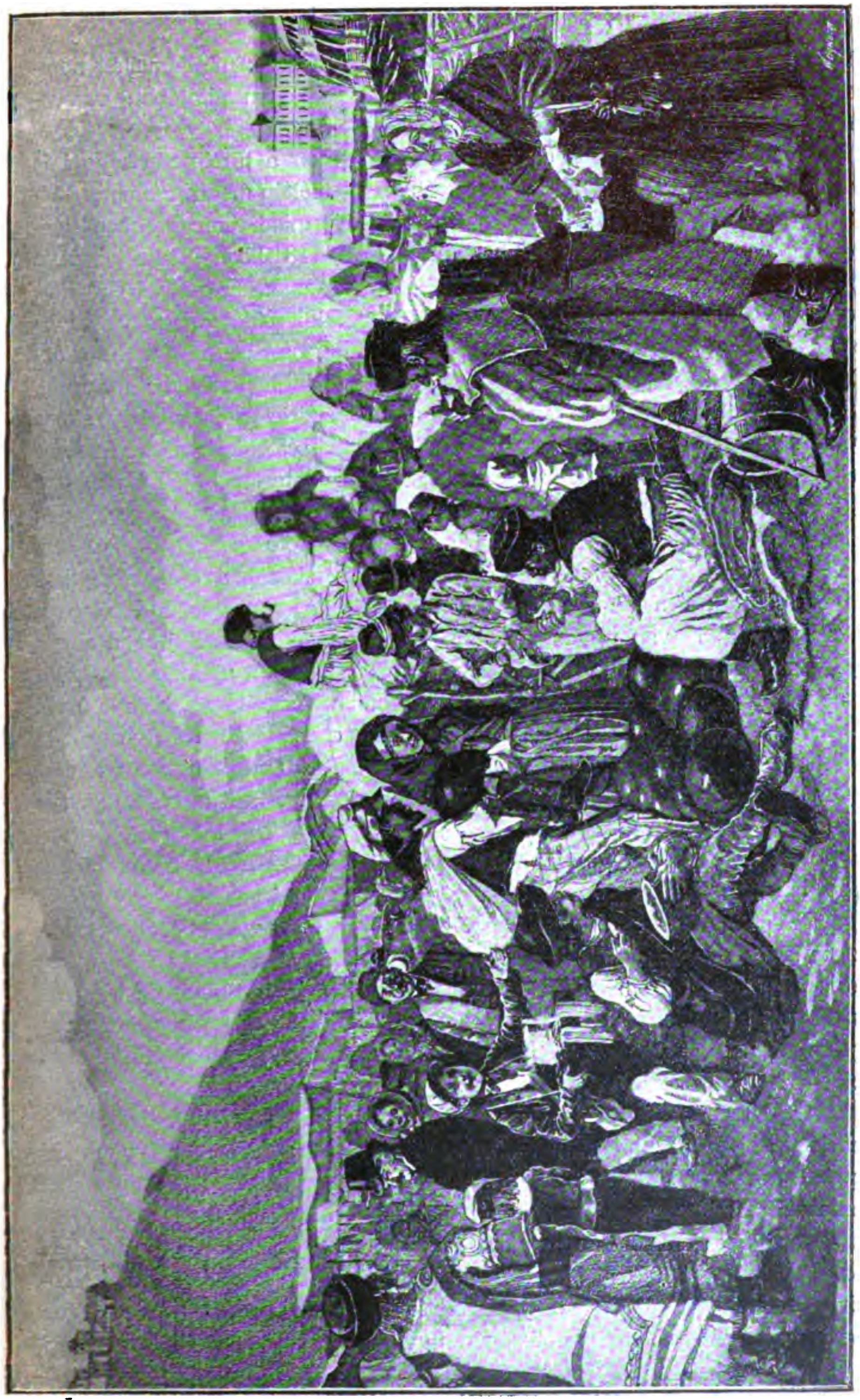

Pesti vásár a század első felében.
(Rajzolta Mühlbeck Károly.)

büntettetnek, sőt ismétlés esetén az országból kiűzetnek: mindamellett nemcsak hogy megélnek korcsmájukból és boltjukból, hanem általában vagyonilag is gyarapodnak.

Helyzetüket, — mely annál előnyösebb, mert a türelmetlenséggel is kevesebb bajuk van, mint bárhol Európában, — méltán megirigyelhetik külföldi hitrokonaik, a kik éppen ezért Galiczia felől mind tömegesebben vándorolnak be hozzánk. Már 1816-ban, majd ismét 1819-ben szükségét látja a helytartó-tanács a zsidók-bevándorlása korlátozásának. E czélból elrendeli, hogy a helytartó-tanács engedelme nélkül külföldi zsidót az országba be ne ereszszenek; hogy ha valahol ilyen zsidó tartózkodnék, azt haladéktalanul utasitsák ki; hogy ha valaki külföldi zsidót megszenved magánál, őt magát is ki kell űzni az országból, s hogy e rendelet sikerének biztositása végett minden zsidó községben zsidó biró választassék, ki számüzetés terhe alatt ügyeljen rá, nehogy községében külföldi zsidó tartózkodjék.[1]

A kereskedést űző idegen elem azonban, épp úgy, mint az iparos osztály, csupán a belső forgalomban szerepel. Külkereskedelemről szó sem lehet már csak azért sem, mert a közlekedési eszközök a belső forgalom közvetitésére sem alkalmasok. A folyamhajózás, a tutajozás, különösen a Dunán, eléggé ki van ugyan fejlődve, úgy hogy már 1807-ben a dunai hajók szállitmányainak biztositása végett részvénytársulat alakitását is szükségesnek tartják s a »cs. kir. privil. komáromi assecuráló társaság« évenkint 32 ezer forintot szed be biztositási dijak czimén; de az országútak, különösen az alföldön s télviz idején, járhatatlanok. Csakis egyes felvidéki és dunántúli megyék tartják jó karban útaikat. Külkereskedelmi szempontból legnagyobb jelentőséggel bir a század elején épült, 18 mértföld hosszú Lujza-út, mely Károlyvárost köti össze Fiuméval, illetőleg az adriai tengerrel.

De a legtökéletesebb közlekedési rendszer sem változtatna sokat a közgazdasági helyzeten, miután a magyarországi kereskedőket a kormány kereskedelmi- és vámpolitikája kizárja nemcsak a nemzetközi, de még az osztrák piaczokról is s ugyanakkor rájuk szabaditja az osztrák gyárosokat, úgy hogy még otthon is erős versenytársakkal állnak szemben, kik könnyű szerrel szoritják őket háttérbe.

Az 1817 deczember 24-én Ausztria részére kibocsátott legfelsőbb rendeletet, mely szerint a gyárosok saját gyártmányaikat kicsinyben és nagyban otthon és boltokban árulhatják, daczára a pesti kereskedők tiltakozásának, kiterjesztik Magyarországra is. Wurm József, a pesti kereskedők testületének elnöke, a helytartó-tanácshoz benyújtott fölterjesztésében erős érvekkel mutatja ki, hogy ha az említett rendelet Ausztria kereskedőit is megkárositja, a magyar kereskedői osztályra nézve valóságos csapásnak tekinthető. Magyarországon ugyanis gyár nincsen, vagy nagyon kevés van, ennélfogva ha az osztrák gyáros itt portékáit szabadon árulhatja, a mellett, hogy a magyar kereskedő szájából kiveszi a kenyeret, a fogyasztók pénzét is kiviszi Ausztriába, s különösen Pesten, ahol különben is a zsidók engedély nélkül üzérkednek, a házaló zsidók elárasztják a várost, a gyárosok a vásárokon tömegesen jelennek meg, a kereskedői osztályt semmire sem becsülik, — a tisztességes kereskedők, kiknek vállain nyugszik pedig a közterhek tekintélyes része, kénytelenek lesznek koldusbotot venni kezökbe.[1]

---

[1] A helytartó-tanács rendelete 1816. aug. 18. 16240. — 1819. év. 10417. sz.

A század elején tartott országgyűlések már sürgetik, hogy a fennálló vámrendszerből folyó gyarmati függés békói, melyek az országot régtől fogva terhelik, legalább tágíttassanak meg s a magyar kereskedelem, melyet az ország és az örökös tartományok közt lévő viszonyok, habár a vám méltányosan rendeztetnék is, eléggé korlátoznak, legalább annyiban szabadittassék fel, amennyiben nemcsak az ország kiáltó szüksége, sőt fennmaradhatása, hanem maguknak a többi tartományoknak s az egész monarchiának java követeli; különösen pedig kifejezik az országgyűlések abbeli óhajtásukat, hogy a magyar termesztményeknek a külföldre szabad kivitel engedtessék, mert csak így érhető el, hogy az országba több pénz folyjon be s hogy az örökös tartományok gyártmányainak is, melyekkel ver-

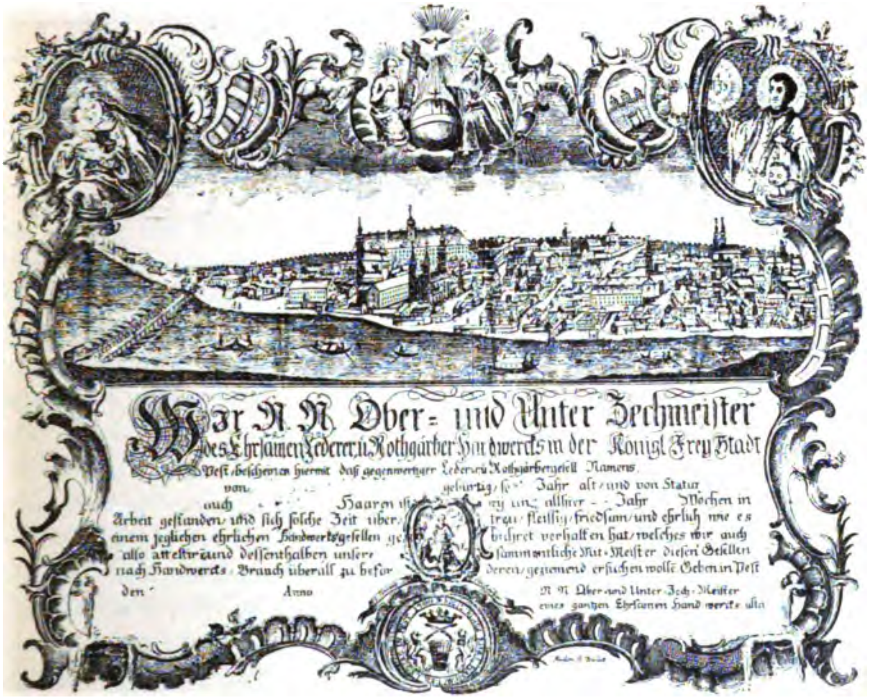

Wir N. N. Ober- und Unter Zechmeister
des Ehrsamen Lederer u. Rothgärber Handwercks in der Königl. Frey Stadt
Pest, bescheinen hiermit dass gegenwärtiger Lederer u. Rothgärbergesell Namens
von gebürtig, se Jahr alt, und von Statur
auch Haaren [illegible] bey uns allhier Jahr Wochen in
Arbeit gestanden, und sich solche Zeit über treu, fleissig, friedsam, und ehrlich wie es
einem jeglichen ehrlichen Handwercksgesellen gebühret verhalten hat, welches wir auch
also attestiren und dessenthalben unsere sammentliche Mit-Meister diesen Gesellen
nach Handwercks-Brauch überall zu befordern, gezimend ersuchen wolle. Geben in Pest
den Anno
N. N. Ober- und Unter Zech-Meister
eines gantzen Ehrsamen Handwercks allda

Pesti czéh-kiadvány.

(A Magyar Nemz. Múzeum levéltárában.)

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1818. IV.

senyezni Magyarország különben sem képes, meg nem is akar, nagyobb kelendőség biztosittassék.

Mindamellett erősebb oppositio a kormány vámpolitikája ellen nem fejlődik ki. Még ha Zerdahelyi György nyitrai követ az 1802-ki országgyűlésen egyedűl állt volna is — holott nem állt egyedűl — azzal a nézetével, hogy a kereskedés sem a királynak, sem az országnak nem válik nagy hasznára s hogy a vámok leszállitása azért nem lenne czélszerű, mert akkor megcsökkenne a király jövedelme: Magyarországon olyanok voltak a viszonyok, hogy az emberek — nagyobbára primitiv életmódjuk mellett — csekély igényeiket ipar és kereskedelem nélkűl is kielégithették s igy közvetlenűl alig érezték az osztrák kereskedelmi politika nyomását. Hogy a küllkereskedelem teljesen felszabadittassék, azt senki sem kivánta, mert meg volt felőle győződve mindenki, hogy mivel ez esetben a külföldi árúk elárasztanák az országot s mivel ezekkel egyenértékű magyar termények a külföldi magas vámok miatt a nemzetközi forgalomba nem juthatnának: Magyarország határozott veszteséget szenvedne.

A bécsi kongresszus után a kormány önszántából tesz ugyan némi engedményt a magyar kereskedelem javára, a mennyiben a magyar tengerpartot 1822-ben visszacsatolja az országhoz, egyes árúkra nézve a vámtételeket mérsékli, a gabonakivitelt megkönnyiti s az átviteli vámokat leszállitja; de egészben véve a vámpolitika irányán nem változtat s szorgos gonddal ügyel rá, hogy intézkedései által Ausztria kereskedelmi érdekei valahogy csorbát ne szenvedjenek.

Midőn a nádor a kormány által tervezett adófelemelés czéljából az országgyűlés összehívását ajánlja a felségnek, sürgeti egyszersmind még az országgyűlés összehívása előtt a polgári Horvátország Száván túli részének a magyar tengerparttal együtt az országhoz való visszacsatolását és pedig főképen azért, mert meg van róla győződve, hogy ez által a kereskedelem fel fog lendülni.[1] A nádor tanácsát a felség csakugyan követi s a visszacsatolást elrendelvén, annak foganatositásával Magyarország részéről gróf Majláth József, kamarai elnököt, Horvátország részéről pedig gróf Porziát megbízza s az előbbi részére egy commissio javaslata alapján az utasitásokat kiadja.[2] Helyesen jegyzik azonban meg a kormány eme, különben hálával fogadott intézkedésére Pestmegye rendei, hogy »a kereskedésből ezen az úton vélt nyereség még távol vagyon és el sem érhető, ha csak az országló szék azon felvett systhémától, az egész monarchiának nyilvánságos haszna tekintetéből is el nem áll, hogy a magyar productumok csak az örökös német tartománybelieknek adathatnak el.«[3]

A kormány többi concessiói is csekély értékűek Magyarországra nézve kereskedelmi szempontból.

---

[1] U. ott. Acta praes. 1821. XI.

[2] Lásd a bizottság jegyzőkönyvét: U. ott. Acta praes. 1822. XI.

[3] U. ott. Acta praes. 1822. XVI.

A külországokkal való kereskedésben mig egyrészről egyes czikkeket a kiviteli tilalom alól fölszabadítnak, másrészről azoknak az árúknak, melyekre Ausztriának szüksége van s melyekből szabad kivitel mellett Magyarországnak a legtöbb haszna volna, például a bőrneműeknek, dohánynak, vasnak, gyapjúnak, hamuzsírnak stb. magas kiviteli vámját egészen 1828-ig érintetlenűl hagyván, ezek a nemzetközi forgalomba nem juthatnak s Ausztria potom áron jut hozzájuk. A magyar gabonát és szarvasmarhát 1824-ben védelemben részesitik ugyan a külföldivel szemben, miután ez utóbbi vámját megkétszerezik, de még így sem képes az osztrák piaczokon a magyar gabona a bajorral s a magyarországi szarvasmarha a törökországival kiállni a versenyt. A külföldről Ausztriába szállitott árúk egy részének forgalmát beviteli kedvezményekkel igyekeznek előmozdítni; de ugyanezek az árúk, midőn Magyarországba vitetnek, semmiféle kedvezményt nem élveznek. A magyar bort, gabonát és szarvasmarhát Ausztriában nemcsak magas beviteli vámmal, hanem fogyasztási adóval is terhelik; mig ellenben az osztrák borok Magyarországba csekély vámmal jutnak be.

A kormány azonban rosszakarattal párosult rövidlátásból számos esetben föláldozza Magyarország közgazdasági érdekeit akkor is, ha ebből Ausztriának semmi haszna sincs. A dohány vámját például, mely azelőtt mázsánként $1^1/_2$ krajczár volt, egyszerre fölemeli 20 krajczárra, majd — óriási ugrással — 12 ezüst forintra, a minek az lesz a következménye, hogy Olasz- és Németországban a kormány a dohányművelést jutalmak kitűzése és egyéb intézkedések által annyira fejleszti, hogy a magyar dohánynak azelőtt legnagyobb fogyasztói, az olaszok és németek, saját termésű dohányukkal a magyar dohányt hazájukból kiszoritják. Ehhez hasonló eset történik Lengyelországban. Az osztrák kormány a lengyeleket magas vámok által arra akarja kényszeritni, hogy az általuk rég időktől kedvelt magyar borok és vas mellőzésével osztrák borokat és stájer és cseh vasat vásároljanak s azt nyeri vele, hogy a bort Francziaországból, a vasat pedig Porosz-Sziléziából és Oroszországból szerzik be. Ilyen módon Magyarország milliókat veszit, anélkül, hogy Ausztria csak egy krajczárt is nyerne.[1]

A mily kevéssé érvényesül az osztó igazság a vámtarifára nézve, épp oly súlyos hátrányokat szenved Magyarország a vámkezelés tekintetében Ausztriával szemben. Igy nevezetesen a magyar kereskedőktől a vámot akkor követelik, a mikor az árúkat kiviszik, mig ellenben az osztrák kereskedők a vámot nem a kivitel alkalmával rójják le, hanem a már eladott árúk után akkor, a mikor a külföldi vagy magyarországi vásárokról visszatérnek. Magyarországon vannak tárgyak, melyeket kétszer vámolnak meg, először mikor külföldről behozzák, másodszor, mikor az osztrák örökös tartományokba ugyanazokat kiviszik; mig ellenben az Ausztriába külföldről behozott s már megvámolt árúk Magyarországba vámmentesen szállittatnak.

---

[1] Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn. I. 17.

A magyar kereskedők mindenféle zaklatást szenvednek a vámhivatalok részéről s idő- és pénzveszteséggel vámoltatják meg árúikat, mig az osztrákokkal szemben aránylag sokkal könnyebb, gyorsabb és egyszerűbb a vámhivatalok eljárása.

A kormány részrehajlása és közgazdasági politikájának egyoldalúsága semmiben sem észlelhető oly szembetűnőleg, mint a vámtarifában és a vámkezelési szabályokban. De ugyanezek bizonyitékai egyszersmind annak is, hogy közgazdasági politikája legalább öntudatos és következetes. S mert ilyen: szükségképen czélra is vezet. Nem frázis, hanem a legreálisabb igazság, hogy Magyarország gyarmatává sülyed Ausztriának s évtizedek telnek el, mig közgazdasági tekintetben annyira-amennyire ismét emancipálja magát az idegen befolyás alól.

III. FEJEZET.

A vármegyék.

A kormány úgy közgazdasági, mint kulturális téren annál könnyebben hajthatja végre terveit, mert ellenállásra nem talál.

Az országgyűlést 1811-től nem hívják össze, mert mig a háború tart, nincs rá idő; mikor pedig a háború bevégződik, nem hívják össze azért, mert Aachenben, Troppauban és Laibachban a Metternich által kezdeményezett és látszólag sikeresnek bizonyult reactiónak éppen továbbfejlesztésén tanácskozván a hatalmak képviselői, egy sérelmi országgyűlés előreláthatólag zajos jeleneteivel és kiszámithatatlan fordulataival nem ingathatják meg a bizalmat a hatalmaknál a reactio sikeres folytatásának lehetőségében. Ha az országgyűlés együtt van, akkor nem igen dicsekedhetik vala Metternich közvetlenűl a troppaui kongresszus előtt azzal, hogy a belsejében nyugodt Ausztria az általa inaugurált politikai rendszert, a szellemi erők és anyagi eszközök imponáló tömegének birtokában, nemcsak a saját fenntartására, hanem szövetségeseinek javára is képes végrehajtani.[1]

Magában véve azonban az, hogy az országgyűlés szünetel, legalább egy ideig, nem idézett volna elő összeütközést a kormány és a nemzet közt, miután a rendi érdekek szolgálatában álló megye pótolta az országgyűlést. De midőn a megyei önkormányzatot is kikezdi a kormány; midőn a megyéktől a törvénynyel és alkotmánynyal homlokegyenest ellenkező rendeletek végrehajtását követeli, s midőn ily módon az absolut hatalom egyszerű végrehajtó eszközévé akarja degradálni azt az intézményt, mely a maga önállóságában legfőbb biztositékát képezi a rendi jogoknak: akkor az oppositio egyszerre félelmes erővel tör ki, annyival is inkább, mert a kormány, rendeleteiben az országgyűlés adó- és ujonczmegszavazási jogát támadván meg, ha azoknak végrehajtása sikerűl, a mint az országgyűlés beláthatatlan időkre fölöslegessé válik, a municipális szerkezet teljes megsemmisitésére is előbb-utóbb rákerül a sor.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. III. 377.

Bármily paradoxonnak látszik is, hogy a szellemileg, erkölcsileg és anyagilag erejökben megfogyatkozott kiváltságos osztályok egyszerre olyan ellentállást legyenek képesek kifejteni, melylyel az absolutismus terjedését meggátolják: ez az eset most több helyütt bekövetkezik. A nemesség létfenntartási ösztönét követi, midőn a vis inertiae fegyveréhez nyúl s éppen mert létezése forog kérdésben, csakhamar bebizonyitja, hogy ha ereje csökkent is a tespedés korszakában, nem hagyta el annyira, hogy rendkivűli események hatása alatt legalább sporadice ismét föl ne ébredhetne.

Metternich azt irja kevéssel az 1825-ki országgyűlés megnyitása után Szögyénynek, az alsó tábla elnökének, hogy Magyarországon tulajdonképen két oppositio van. Az egyik a viszonyok által teremtett régi oppositio, a másik, a mely a kor szellemét képviseli. Amaz szerinte megnyugtatható azzal, hogy a kormány az alkotmány útjára tér s ezen az úton halad tovább; emezt ellenben kielégitni soha semmivel nem lehet, mert czélja a törvényes rend felforgatása.[1]

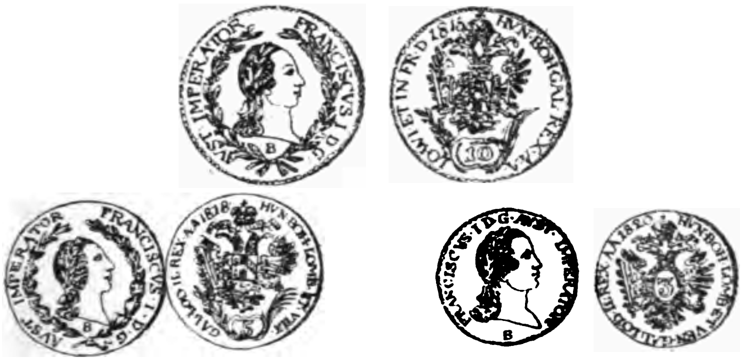

Ezüst pénzek I. Ferencz korából.

A kanczellár megfigyelő tehetségére vall ez a megkülönböztetés. Anélkűl, hogy az ellenzék formailag meg lenne osztva, már 1825 előtt tényleg két különböző elemből áll. Az óriási többség minden ízében conservativ s ennek legfőbb törekvése a kormánynyal szemben megvédelmezni a rendi alkotmányt minden kinövésével; az elenyésző kisebbség szintén conservativ ugyan, de az új időknek, a haladásnak mégis előhirnöke annyiban, a mennyiben éppen a rendi alkotmány megmentése végett a demokratikus követelményeknek concessiókat tesz, a kiváltságos osztályok legkiáltóbb visszaéléseit orvosolni igyekszik s kész megadni a népnek azt, a mi az ősi alkotmány lényegének sérelme nélkül megadható.

A kormány túlkapása azonban a két elemet egy időre teljesen összeforrasztja. A vis inertiae gyakorlása által a conservativek a rendi jogokat biztositó municipális alkotmányt védelmezik, mig a haladni vágyók az általuk tervezett reformok megvalósitására egyedül hivatott országgyűlés jogkörének megóvása érdekében küzdenek; de éppen ezért amazoknak épp úgy érdekükben áll, mint ezeknek, hogy a kormány az adó és az újonczozás tárgyában kiadott törvénytelen rendeleteit visszavonja, s ez az érdekközösség gátolja meg, hogy különváljanak.

---

[1] U. ott, IV. 236.

A haladók ideje később érkezik el. E korban a conservativeké a vezérszerep.

A kormány már 1823 előtt belé avatkozik a megyei életbe; de mivel rendeleteit olyan szinben tűnteti fel, mintha azok által kizárólag a közigazgatás javitását czélozná: a megyékkel komolyan nem gyűlik meg a baja.

Egy részük ama rendeleteknek csakugyan olyan, hogy ha végrehajtatnak, a közigazgatás és az ezzel összekötött igazságszolgáltatás körében mutatkozó bajok az önkormányzati jogok sérelme nélkül legalább némileg orvosoltatnak.

Első sorban a megyei pénzkezelésre nézve kezdeményez a kormány számos reformot, melyekre annál nagyobb szükség van, mert ezen a téren fordul elő a legtöbb visszaélés.

A nem-nemesek és jobbágyok által fizetett hadi adót (contributio), mely az állandó katonaság szükségleteire fordittatik s a házi adót (portio), melyből a megyei közigazgatás költségeit fedezik, többnyire megbizhatatlan, lelkiismeretlen s a számadásokhoz nem értő egyének kezelik. Ennélfogva a nép vállaira kétszeres súlylyal nehezedik a különben is súlyos adóteher.

A hadi adó kivetésénél a dicalis repartitiot alkalmazzák oly módon, hogy az országgyűlés által megállapitott adót a megyék közt a palatinális porták száma alapján, a községek közt pedig a dica vagy rovás alapján osztják szét; a házi adóra nézve pedig, melyet nem az országgyűlés, hanem a helytartó-tanács felügyelete alatt az egyes vármegyék állapitanak meg, szintén érvényben van a dicalis rendszer.

A repartitio ellen azonban tömérdek a panasz. Úgy a vármegyék, mint különösen a községek rendkívül aránytalanul vannak megterhelve. A palatinális porták összeirása alkalmával, az összeiró küldöttségek nem mérlegelték kellő tárgyilagossággal és szakértelemmel ama viszonyokat, melyek a nép adófizetési képességére befolyással voltak s melyeknek szigorú figyelembe vétele mellett lehetett volna csupán a jövedelmet, mint adókulcsot, minden egyes esetben hiven megállapitni s az egy-egy portának megfelelő jövedelemegység száma alapján eldönteni, hogy hány portával terhelhetők meg az egyes vármegyék.

A palatinális porták szétosztásáról a községek közt a megyei hatóságok gondoskodtak oly módon, hogy előbb megszabták a dica nagyságát, vagyis hogy hány forintnyi jövedelem, hány jobbágy vagy hány zsellér tesz ki egy dicát, azután azt, hogy hány dica esik egy-egy községre.

Úgy de a mellett, hogy a dica minden megyében különböző nagyságú volt s a mellett, hogy egyik megye minden esztendőben, a másik ellenben csak nagyobb időközökben, például minden második vagy harmadik esztendőben foganatositotta a dicák összeirását: a főszolgabirák a legnagyobb részrehajlással jártak el az összeirás körül. Az egyik boszúból és rosszakaratból mennél több rovást igyekezett a községi lakosok vállaira tolni, a másik a földesúr vagy valamely megyei hatalmasság befolyása alatt, furfanggal, rossz termés vagy egyéb szerencsétlenség ürügye alatt, a lehető legalacsonyabbra nyomta le a rovások számát. Ebből aztán állandó perpatvar fejlődik ki a megyei urak közt, mindegyik természetesen annak a községnek fogván pártját, melynek terhén könnyebbiteni akár közvetlenűl, akár közvetve érdekében áll.

Az adókivetés körül elkövetett visszaélésekhez járul még az is, hogy úgy a főadószedők, mint az egyes járásokban alkalmazott aladószedők hűtlenűl kezelik a gondjukra bizott pénztárakat. A sikkasztások napi renden vannak s minthogy pénztár-vizsgálatot az erre illetékes organumok éveken át nem tartanak, a sikkasztások egy része a hűtlen pénztárnoknak csak a halála után derűl ki, a mikor a pénztárt szükségképen meg kell vizsgálni, hogy az új adószedő átvehesse. A fölfedezett hiány behajtása végett többnyire későn inditják meg az örökösök ellen a számadási pert s ez oly sokáig húzódik, hogy mire bevégzik, a kielégitési alap akkorra elpárolog. Még a negyvenes években is bajlódnak a biróságok sok olyan számadási perrel, mely a század elején kezdődött.

Az al-adószedők (particularis perceptor) ellenőrzés alatt nem állván, a paraszt tudatlanságát ugyancsak kizsákmányolják saját hasznukra. A lehető legprimitivebb módon szedik be az adót. Nyugtát az adóban fölvett összegekről nem adnak, hanem minden adófizető rovásáról vagy dicájáról, melyre fel van vágva kinek-kinek adótartozása, annyi rovást vágnak le, amennyit adóban kifizetett; de minthogy a rovás náluk marad, ismét fölvágnak arra annyi rovást, amennyi nekik tetszik. E szerint az adófizető, a mellett hogy soha nem tudja, mennyivel tartozik, ki van teljesen szolgáltatva a perceptor visszaéléseinek.

S mindez hagyján, ha legalább az adózók pénzével úgy gazdálkodnának, a hogy kellene. De mig egyfelől általánosan divatban van, hogy a nemesi (insurrectionalis, concurrentialis) pénztár hiányait a hadi és házi pénztárból fedezik s ily módon a köznépre tolják a nemesség terheinek egy részét: másfelől a megyei közigazgatásban olyan fényűzés kap lábra, hogy ennek következtében, mig azelőtt a házi adó a hadi adónak egyharmadát, legföllebb felét tette ki, ebben a korban már a házi adó csaknem minden megyében meghaladja a hadi adót.

A kormányt kétségtelenűl a legjobb szándék vezeti, midőn ezeken a bajokon segitendő, egymás után küldi le rendeleteit a megyékhez. Igy nevezetesen elrendeli, hogy a házi és hadi pénztárt az alispánok gyakrabban vizsgálják meg;[1] hogy a számvevő szék minden évben megtartandó;[2] hogy a számvevő (rationum exactor) minden évben köteles megvizsgálni az adószedők, gyámatyák, községek, tisztviselők, katonai biztosok számadásait;[3] hogy a hadi adó egyenesen a hadi pénztárba fizetendő és a megyének semmiféle egyéb szükséglete abból nem fedezhető.[4]

De az adókezelésen kivűl az atyáskodó kormány a közigazgatás többi ágaira is kiterjeszti figyelmét s ott, a hol hibát vagy hiányt fedez fel, nem nagy sikerrel ugyan, de intézkedik.

A közigazgatás által gyakorolt igazságszolgáltatás menete rendkivűl lassú és nehézkes. Ennek oka természetesen első sorban az a perrendtartás, melyben az ú. n. tárgyalási elv hallatlanul túl van hajtva s mely az üres formalitások és ceremoniák tekintetében jóformán páratlanul áll az európai igazságszolgáltatás történetében. A mellett, hogy a keresetlevél beadásától s a perfelvételtől kezdve az itélet hozataláig a formalitások minden lépten-nyomon megakasztják a per folyamát: teljes befejezését késleltetik a birói parancsok, melyekkel a már meghozott végitéletek megsemmisittetnek s a perorvoslatok egész lánczolata, melyeknek egy részéből gomba módra fejlődnek ki az ú. n. mellékperek. A perlekedés lassúságára befolyással van

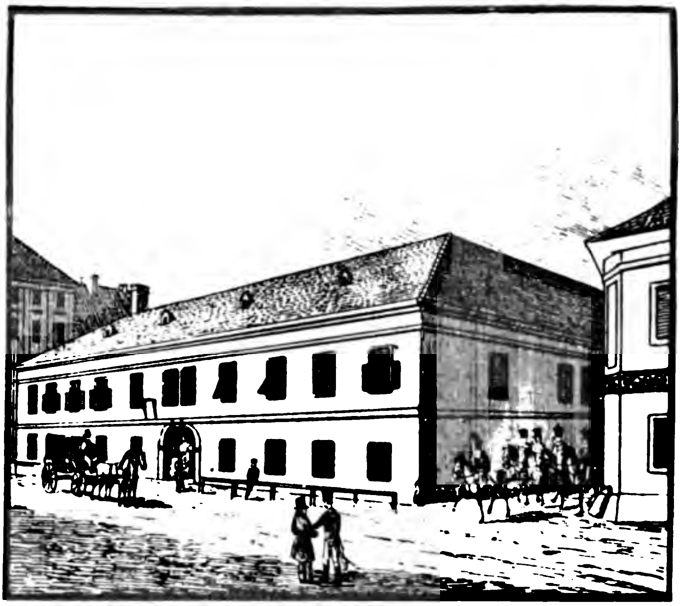

A pesti vármegyeház.
Vasquez gróf által kiadott rézmetszet után.)

---

[1] A helytartó-tanács rendelete. 1814 aug. 30. 22722.
[2] U. az. 1820 máj. 9. 12667.
[3] U. az. 1822 szept. 4. 23183.
[4] U. az. 1817 márcz. 4. 6552.

az is, hogy az állandó törvénykezés idején tartják úgy a megyei törvényszéki üléseket, mint a megyegyűléseket, s ennek következtében a birák megszakitás nélkűl nem végezhetik teendőiket s hogy az ügyvédek annyira húzzák-halasztják az egyes ügyeket, hogy e miatt tömérdek esetben saját feleik perlik őket meg.

A perrendtartás gyökeres átalakitására a kormány nem vállalkozik ugyan; de a perlekedés gyorsitása végett annyit mégis tesz, hogy megtiltja az állandó törvénykezés idején megyegyűlések és törvényszékek tartását s hogy utasitja a megyei hatóságokat, hogy a polgári perekről felküldött táblás kimutatásban nevezzék meg a per halasztgatása miatt büntetésre méltó ügyvédeket.[1]

A büntető igazságszolgáltatás semmiben sem különbözik a polgáritól; de speciális jellemvonása az embertelenség, mely különösen a börtön-rendszerben, a rabokkal való bánásmódban nyilvánul.

A helytartó-tanács a humanismus követelményének tesz tehát eleget, midőn meghagyja, hogy különbség nélkűl minden rabnak, kivéve az itéletileg megszabott bőjt-napokat, naponkint két font jól kisütött kenyeret s elégséges főtt ételt adjanak, lássák el egyszersmind őket ruhával;[2] másfelől nem csak az emberszeretet, hanem a közerkölcsiség szempontjából is üdvös rendeletet bocsát ki arra nézve, hogy a tömlöczökben a kisebb bűnösök a nagyobbaktól különittessenek el.[3]

Minthogy azonban arról nem gondoskodik, hogy a börtönöknek nevezett, czélszerűtlenűl berendezett odúk helyett a megyék a rabok számára egészségesebb és tágasabb helyiségeket rendezzenek be, s minthogy a rabok élelmezése tekintetében egyszerre olyan követelményekkel áll elő, melyek az akkori viszonyok közt, a midőn a szabadságukat élvező parasztoknak sem telt minden nap főtt ételre, méltán túlcsigázottaknak tekinthetők: ama humánus rendeletei is, mint a többiek nagy része, csak papiroson maradtak.

Ritka kivétel számba megy az olyatén börtönügyi reform, a milyet Arad megye kezdeményez. Itt ugyanis Almássy Pál főispán inditványára s a megye, valamint több birtokos, különösen báró Forray Andrásné, Brunswick Juliánna grófnő segélyezése mellett 1821 január 1-én a rabok számára dolgozó házat állitnak fel, mely körülbelől negyven rabot foglalkoztat s melynek költségei a rabok által készitett posztó eladási árából csakhamar teljesen fedeztetnek, úgyannyira, hogy ettől fogva a megyének nem kerűl semmibe a fenntartása.[4]

A legtöbb panasz a megyei tisztviselők ellen merül fel a miatt, mert embertelenűl gyakorolják fenyitő hatalmukat s a botozásban nem tartanak mértéket. Számtalan eset van rá, hogy a megbotozott paraszt beteggé, egész életére nyomorékká lesz, sőt meg is hal; hogy kihallgatás nélkül és ártatlanokon hajtják végre a büntetést; hogy még a helység biráját is deresre húzzák.

---

[1] U. az. 1817 január 7. 422.

[2] U. az. 1816 aug. 13. 23974.

[3] U. az. 1819 18567. sz.

[4] Pulszky Á. és Tauffer E. A börtönügy. 60.

Ezeknek a visszaéléseknek a megszűntetését czélozza az a rendelet, mely a tisztviselőknek szigorúan meghagyja, hogy a tiszti fenyitéket semmi esetben 12 boton vagy korbácson túl ne terjeszszék; hogy minden alkalommal jegyzőkönyvet vegyenek fel, mely a kihágás leirását, a vádlott és a tanúk vallomásait s az itéletet foglalja magában; hogy az itéletet három, vagy legalább két tanú jelenlétében hajtsák végre s hogy az összes jegyzőkönyveket — mielőtt azok a levéltárban elhelyeztetnének — az év végén tegyék át az ügyészhez esetleges észrevételezés végett, onnan pedig a törvényszékhez.[1]

A közegészségügy teljesen el van hanyagolva. Hivatalos és nem hivatalos őrei kevesen is vannak, nem is teljesitik híven és szakértelemmel kötelességüket. A megyei főorvos alá rendelt seborvosok, kiknek legfőbb feladatuk lenne járásuk községeit minél gyakrabban meglátogatni s a betegeket orvosi segélyben részesitni, a köznép egészségi állapotával vajmi keveset törődnek. A helytartó-tanács nógatására ennélfogva egyes megyék a helységek biráinak megtiltják, hogy előfogatot adjanak a seborvosnak addig, míg meg nem látogatja az összes betegeket; majd utasitják a seborvosokat, hogy naplót vezessenek s működésük eredményéről évnegyedenként számoljanak be a főorvosnak.

A községi élet fejletlen. Szervezeténél fogva nem is lehet más, a menynyiben a község a földesúr hatósága alatt áll s elöljárói a hatósági jogokat csakis mint a földesúr megbizottai gyakorolják. Az elöljárósági teendőket többnyire értelmetlen, irni és olvasni nem tudó birák végzik s jegyzője csak a módosabb falunak van. Az elöljárók a falu jóllétének előmozditásával csak akkor törődnek, ha a földesúr jószivű és humánus; különben minden gondjuk abban összpontosúl, hogy a currensekben foglalt megyei parancsokat végrehajtsák s az úrbéri praestatiókat a jobbágyok lerójják; a szolgabiró felügyelete is csupán erre irányúl. De még ebben a tekintetben is oly lanyha a felügyelet, hogy a kormány szükségesnek tartja utasítni a szolgabirákat, hogy főkötelességüknek ismerjék a községeket szorgalmasan látogatni s elöljáróikat ellenőrizni.[2]

Az árvák ügye mostoha kezekben van. Vagyonukat rosszúl kezelik; a gyámatyák számadásait az alispánok vagy egyáltalán nem, vagy hanyagúl vizsgálják meg; az árvákra vonatkozó táblás kimutatásokat, — melyeket minden évben fel kellene küldeni a helytartó-tanácshoz, hogy ez felügyeleti jogát gyakorolhassa, — éveken át nem készitik el. Hiába való a helytartótanács minden törekvése, az árvák érdekeit a hanyag közigazgatással szemben nem képes megvédelmezni.

---

[1] A helyt.-tanács rendelete. 1820 ápril 4. 9134.

[2] U. az. 1815 okt. 30. 30311.

Midőn a közigazgatás tárgyában kiadott ama felsőbb rendeletek egynémelyike ellen, melyekkel a kormány a megyei visszaéléseknek szándékszik gátat vetni, a megyei urak az önkormányzati jogokra való hivatkozással ellenszegülnek, az önkormányzatot inkább csak ürügyül használják, hogy a rájuk nézve kényelmetlen rendeletek végrehajtásának megtagadását igazolják. A megyei autonomiát nem a fennebb emlitett s a közigazgatás javitását czélzó rendeletek veszélyeztetik, hanem a kormány bizonyos szántszándékos mulasztásai és ama positiv intézkedései, melyek a törvényesség szinét viselik ugyan magukon s az autonomiát közvetlenül nem érintik, de a kormány befolyását szemlátomást növelik a megyékben. S ezeket a megyék vagy figyelmen kívül hagyják, vagy eltűrik, vagy csak a legritkább esetben szegűlnek ellenök.

Az autonomia iránt igazi fogékonyságot csak akkor mutatnak, ha directe támadja azt meg a kormány. 1817-ben például az oppositio meghiúsitja azt a legfelsőbb rendeletet, mely szerint a dijazott táblabirák a megye székhelyén lakjanak a végből, hogy a központi tisztikarral bármikor meg lehessen tartani a kisgyűlést s hogy ez a felső rendeletek haladéktalan végrehajtására nézve intézkedhessék. A municipális alkotmány szerint a kisgyűlésnek a jelentéktelenebb ügyek elintézésén kivűl feladata volt ugyan a nagyobb fontosságú ügyekben is intézkedni; de viszont kétségtelen, hogy ha a kormánynak az említett rendeletben kifejezett szándéka sikerűl: a közgyűlések előbb-utóbb fölöslegesekké válnak s ily módon a megyei autonomia csakugyan megsemmisűl.

A kormány a megyékben döntő befolyást az által szerez magának, hogy az értelmesebb és függetlenebb elem mellőzésével azt az elemet tolja előtérbe, melylyel tetszése szerint elbánhat. Megyei politikájának ez a tartalma; eszközei pedig a zsoldjában álló depravált egyének.

A bocskoros nemesség a megyei életben szerepet nem játszik; a gyűléseket nem látogatja, mert vagyoni viszonyai nem engedik meg, hogy napokat töltsön el a megye székhelyén s ha hébe-hóba nagyobb számmal megjelenik is, nem tud kivinni semmit, mert nincs meg hozzá a kellő műveltsége. A kormánynak éppen ilyen elemre van szüksége, hogy annak közreműködésével a tiszti kar olyan egyénekből állittassék össze, kik az engedelmességet semmi körülmények közt nem mondják fel neki.

Gondoskodnia kell tehát egyrészt arról, hogy a szegényebb nemesek bejöjjenek a gyűlésekre, különösen választások alkalmával, másrészt, hogy ha megjelennek: értelmetlenségük daczára az intelligentiával szemben érvényesithessék magukat.

A gyűlésekre azzal édesgetik be őket, hogy enni, inni adnak nekik. Az a szokás kap lábra, hogy a választások előtt collatiót rendeznek a tehetősebb nemesek közt a szegényebb választók ellátása végett.

Az 1820-iki szabolcsi restauratio alkalmával például — mint gróf Dessewffy József irja Kazinczy Ferencznek — az administrator kezdeményezése folytán megkéri a vármegye Eszterházyt a többi előkelőkkel együtt, hogy borral, berbécsekkel stb. adózzanak a szegényebb nemesek részére, kik Kállóba jönnek választani. »Azt adták okul, hogy az administrator a hely szűke miatt kétszáznál többnek nem adhat ebédet és így meghatározták, hogy p. o. Dessewffy Ferencz gróftól ennyi hordó bort, Semseitől pedig ennyit kérjenek. Igen szépen felelt nekik Dessewffy Ferencz gróf, azt irván, hogy mivel ő személyesen betegsége miatt meg nem jelenhet és igy nincs votuma, nem szándéka azokat borával felborozni, a kik talán éppen kivánsága ellen votizálnának.« »Nekem — jegyzi meg a levéliró gunyosan — nem irtak, én mindazáltal küldtem egynehány hordó bort azzal a megjegyzéssel, hogy igen jó volna, ha az evők és ivók előtt azoknak neveik felolvastatnának, a kik valamit küldöttek és kiki mennyit küldött és hogy még ennél is idvességesebb lenne az, ha a beküldött eleség és ital kiosztója olyan ember lenne, a ki sem nem visel hivatalt, sem nem akar viselni. Ezt mind azért irtam, mert az egész kérelemnek és élelem-beküldésnek nem volt egyéb czélja, hanem az, hogy Elek szolgabiró, Kállay Pistánénak testvére legyen annak kiosztogatója és igy hivataljában annál bizonyosabban megmaradjon.«[1]

A restaurationak az a módja, melyet 1820-ban Szabolcsban alkalmaznak, általános divattá válik. A gubás nemesség becsődül a megye székhelyére s a választások előtti napokon és éjszakákon kidorbézolván magát, részeg vagy mámoros fővel szavaz a kortesek utasitásai szerint a főispán jelöltjére. Az intelligentia pedig vagy félrevonul s lemondással tűri a főispán által megvesztegetett tömeg garázdálkodását vagy maga is felhasználja kortesczélokra a tömeget. Ez utóbbi történik például Nógrád, Hont és Bars megyékben.

Nógrádban »Kolompéria«, Hontban »Csárda« név alatt az intelligens kortesek 1818-ban titkos társaságot alakítnak abból a czélból, hogy a választások alkalmával saját jelöltjeik részére biztositsák a győzelmet s a megyei közigazgatásban befolyásukat érvényesitsék. A »Kolompéria« tagjai, az u. n. »kolomposok«, a korteskedést a legveszedelmesebb irányba terelik, a mennyiben a választások alkalmával a felekezeti szempontokat érvényesítik, a reformátusoknak a megyei hivatalokból való kizárására törekszenek s Gyürky Pál alispán személyét egyenesen azért teszik támadásuk czélpontjává, mert református vallásu, holott a megye lakói közt református alig van s mert helyébe a római katholikus Gyurcsányi Gábort szeretnék ültetni.

Hogy 1823-ban Nógrádmegye a vis inertiae alkalmazásában a legszélsőbb eszközöktől sem riadt vissza, ezt Adamovics Antal verőczei administrátor, — ki mint kir. biztos Wenckheim József gróf után folytatja az alább emlitendő nógrádmegyei excessusok tárgyában a vizsgálatot, — szintén a kolomposoknak tulajdonítja, kik — élükön Sréter János főkolompossal s Beniczky Antal főkolompossal — ellentállásuk által főképen a gyűlölt Gyürky alispán helyzetét akarták lehetetlenné tenni. Különben ugyancsak Adamovicsnak a nádorhoz intézett jelentése szerint a »Kolompéria« közönséges korhely-kompánia volt, mely gyüléseket nem tartott, hanem egyik-másik tagjánál, például Gyarmaton Sréter Jánosnál és Ebeczky Józsefnél, Mohorán Beniczky Antalnál, dorbézolás közben beszélte meg a teendőket, s habár azok, kik a társaságba be akartak lépni, ebbeli szándékukat azzal fejezték ki, hogy a főkolompos valamiféle szőrt csókoltatott meg velük: a fogadalomnak ez a bolondos formája semmiféle kötelezettséget nem rótt reájuk.[1]

---

[1] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 19.

A korteskedés ilyetén elfajulásán kivül, a megyei választások tisztaságát az a körülmény is alterálja, hogy a candidatiót a megyével szemben a főispán jóformán teljesen korlátlanul, de a kormánynyal szemben annál kevesebb önállósággal, annak egyenes utasitásai szerint gyakorolja. Csupán az első alispán kijelölésénél van a keze megkötve annyiban, a mennyiben a négy jelölt közé okvetetlenül föl kell vennie a tényleg hivatalban levő alispánt, hacsak ő maga nem kivánja mellőztetését; de a többi tisztviselői állásokra azt jelöli ki s azt löki félre, a kit akar, illetőleg a kit a kormány megválasztatni vagy mellőztetni kiván. 1823-ban például a felség meghagyja Erdődy József gróf nyitramegyei főispánnak, hogy Brogyányi főjegyzőt, ki az ujonczozás és adó tárgyában az 1822 deczember 19-iki közgyülési határozatokat és feliratot fogalmazta, valamint Babóthy táblabirót, kinek nagy része volt ama határozatok hozatalában, soha többé megyei tisztviselői állásokra ne jelölje.[2]

A kormány és közegei a tisztujítások alkalmával annál könnyebben kiválogathatják azokat az egyéneket, kik megbizhatatlanságuk miatt nem jelölhetők, mivel a denuntiatio valóságos divattá válik s még maguk a főispánok és administratorok sem kerülik el, hogy ellenségeik titkos vádakkal alá ne aknázzák positiójukat.

Az árulkodásnak egy érdekes esete fordul elő például 1816-ban Bihar megyében. Az emlitett megye szeptember 19-ki közgyülésén egészen váratlanul királyi biztos jelenik meg Almássy Pál aradi főispán személyében, hogy vizsgálatot tartson az ő felségénél bevádolt tisztviselők ellen. A rendek fölháborodva követelik a föladó megnevezését. Mire Domokos Jakab táblabiró feláll s kijelenti, hogy mivel ő, még mint alispán, nap-nap mellett tapasztalta, hogy különösen az administrator és testvéröcscse, Rhédey Ferencz, az adófizető népet zsarolják, tovább nem türhette már a dolgot s feljelentette őket a felségnek. Domokos tehát, a mellett hogy denuntiált, a törvényhatósági önkormányzat ellen is durva sértést követett el, a mennyiben az általa észlelt állitólagos visszaélések orvoslása végett a megye kikerülésével egyenesen a királyhoz folyamodott. Midőn a rendek ezt szemére vetik: fenntartva megtorlási jogukat, tiszta lelkiismerettel várják egyszersmind be a vizsgálat eredményét.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Exhibita politiam respicientia. 1824. XII. XV. XVII. XVIII. XXII.

[2] Orsz. levéltár. Kanczelláriai elnöki iratok. 1823 szept. 17. 399.

Az intelligentia és az értelmetlen tömeg közt a küzdelem egyenlőtlen fegyverekkel foly nemcsak azért, mert az utóbbira döntő befolyást gyakorló főispán hatalma a tisztviselők kijelölésénél korlátlan, hanem azért is, mert a kormány által életbe léptetett új szavazási rendszer határozottan a tömegnek biztositja a túlsúlyt.

Régebben a választás mindenkor conclamatióval vagyis felkiáltással történt. Igaz, hogy ez is tömérdek visszaélésre adott alkalmat, mert a kik a gyűlésteremben a főispán közelébe tudtak férkőzni s a legjobban kiabáltak, a főispán azoknak a jelöltjét jelentette ki megválasztottnak; de legalább e mellett a rendszer mellett a műveletlen választók egyénenkint nem érvényesithették szavazatukat. 1819-ben azonban egy legfelsőbb rendelet, mely egészen 1827-ig érvényben marad, a conclamatiót eltörli s meghagyja, hogy golyóval vagy más jellel vagy szóval kell szavazni s a voksok beszedésére és összeszámolására szavazatszedő küldöttség választandó.[2]

A következő évben, midőn az uj rendszert Szabolcsban legelőször alkalmazzák, találó megjegyzéseket tesz rá Dessewffy József. »Megmutatta a tapasztalás — irja Kazinczynak, — hogy a votizátió el nem kerülteti a lármázást, nem a praktikákat, nem a megvesztegetéseket; hogy a főispánok activitását megszoritja (?), hogy csupa traktéreket csinál belőlök; hogy egyetlenegy restaurátió megemészti kétszerte is esztendei fizetésöket; hogy ez a mód a restaurátiók számát kevesiteni fogja; hogy megint egy más törvényt is meg kell szegni, azt t. i., hogy minden három esztendő mulva legyen tisztválasztás vagy pedig csak igen hatalmas urak fognak főispánok lehetni. Ott, a hol herczeg Eszterházynak csak annyi vótuma van, mint a legutolsó bocskorosnak, a votizátió systémája et in theoria et in praxi merő képtelenség. Ez az idea a választandó válastókra fog vezetni, a mi nem lesz rossz, de csak az okos és emberséges emberek, a kik az aristokratia és demokratia közt a szükséges aequilibriumot fel akarják tartani, dolgozzák ki annak systémáját, mert különben rosszak lesznek a következések.«[3]

Hogy a tömegnek a választási urnákhoz való bocsátása szükségképen és előbb-utóbb maga után vonja a Dessewffy által emlegetett közvetett választási rendszert, ez annál valószinübb, mert a főispán befolyása alatt álló megyei deputatiók, melyek a választások előtt a végből küldetnek ki, hogy meghatározzák, kiket illet meg a szavazati jog, egyenesen arra törekszenek, hogy a vagyonilag független intelligens elemeket kihagyják a választók névsorából s az alatt az ürügy alatt, hogy a meghatalmazásokkal igen sok visszaélést követtek már el, a személyesen meg nem jelent mágnásoktól, előkelő özvegy asszonyoktól megvonják a szavazati jogot. Ily módon tehát a tömeg szereplése előbb-utóbb annyira kényelmetlenné vált volna magára a kormányra nézve is, hogy a közvetett választási rendszer behozatala által bizonyára korlátok közé kell vala azt szorítnia.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1816. XXIV.

[2] A helytartó-tanács rendelete 1819 február 16. 4390.

[3] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 23.

A bocskoros nemesség azonban az új rendszer szerint nemcsak a választásokban, hanem a tanácskozásokban is döntőleg vesz részt. A kormány, mely rendeletével ezt lehetővé teszi, a nyilvánosság elvét szántszándékkal félreérti. Az 1723: LVIII. t.-cz. kimondja ugyan, hogy »bonus ordo exigit, ut comitatus negotia palam et publice et debita cum moderatione pertractentur«; de az itt kifejezett publicitas egyebet nem jelent, csak azt, hogy a megyegyűléseken, mint hallgató, mindenki résztvehet s azelőtt nem is értelmezték azt soha úgy, hogy az összes résztvevők egyszersmind a tanácskozásba is beleszólhatnak, sőt szavazhatnak is a szőnyegre hozott kérdések felett. A köznemesség maga sem kivánta a nyilvánosság jogának ilyetén kiszélesitését, annyival kevésbé, mert csekély műveltségénél fogva sem nem érdeklődött a megyei ügyek iránt, sem hajlandóságot nem érzett magában arra, hogy beleavatkozzék az értelmi körén kivül álló dolgokba.

A kormány a szolgálatra kész főispánok s a bocskoros nemesek által választott tisztikarok segélyével mindinkább megveti a lábát a megyékben. A nemesség értelmesebb része duzzog ugyan a miatt, mert restauratiót 8—10 évig sem tartanak; de midőn a tisztújitás végre-valahára megtörténik, kénytelen annak rá nézve éppenséggel nem kedvező eredményébe belenyugodni, annyival inkább, mert az új tisztviselők nem 30—40 ember által, mint azelőtt, hanem százakra, ezrekre menő tömeg által választatván, fennen hivatkozhatnak arra, hogy őket a közbizalom ültette hivatalukba.

Igy késziti elő a kormány a talajt későbbi alkotmánysértő politikája számára. A mellett, hogy intézkedését a törvényesség mezével látja el, még népszerüvé is tudja tenni annyiban, a mennyiben a többség uralmát biztositja általuk a megyékben. De éppen erre a többségre számit, hogy segítni fog neki megfosztani a megyét ellentállási képességétől.

A külpolitikai események hatása alatt a kormány a mily óvatosan kerül minden összeütközést a megyékkel: épp oly következetesen folytatja velük szemben a lefegyverzés politikáját, hogy ha majdan a kivülről fenyegető veszély bekövetkezik, ne legyen erejük megtagadni tőle a kivánt áldozatokat.

A nemzet megtévesztésére irányuló, szemfényvesztő politika gyakorlati keresztülvitelében maga a király is cselekvő részt vesz.

Az 1820-ik év szeptember havában az ország fővárosát a királynéval együtt meglátogatván, csaknem minden megye külön-külön küldöttség által fejezi ki előtte hódolatát s egyik küldöttséghez ezeket a nevezetes szavakat intézi: »Hazátokat isten kegyelméből megmentettem eddig minden veszélytől; rajta leszek, hogy ezután se érje baj, miután az én boldogságom az isteni gondviselés által kormányzásomra bizott hű népeim boldogságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetik a világot. Az egész világ neki bolondult (totus mundus stultisat) s mellékczélokból ábrándos alkotmányokat követel, a nélkül, hogy tudná, mit kiván. Boldogok vagytok ti, hogy apáitoktól öröklött alkotmányotok van, melyet akarom, hogy szeressetek, mint a hogy én is szeretem azt s a mint eddig megtartottam, ezentúl is meg akarom tartani s csorbitatlanul hagyni utódaimra, remélvén, hogy ti sem fogtok engem semmi veszélyben elhagyni. Ily veszély most még nem következett ugyan be, de ha valamikor bekövetkeznék, számitok segitségtekre.«

A király a fővárosban időzése alatt minden alkalmat megragad, hogy tüntetőleg fejezze ki a nemzet iránt érzett szeretetét. Mindenfelé magyarul beszél; több ízben magyar diszruhát ölt magára; a székesfejérvári magyar szintársulatot egyenesen az ő kivánságára rendelik fel Pestre s Kisfaludy Károly »A tatárok Magyarországon« czímü drámájának előadásán nemzeti ruhában, kalpaggal, övvel, panyókára vetett mentében egész udvari kiséretével nemcsak megjelenik, de az előadást végig várja.[1]

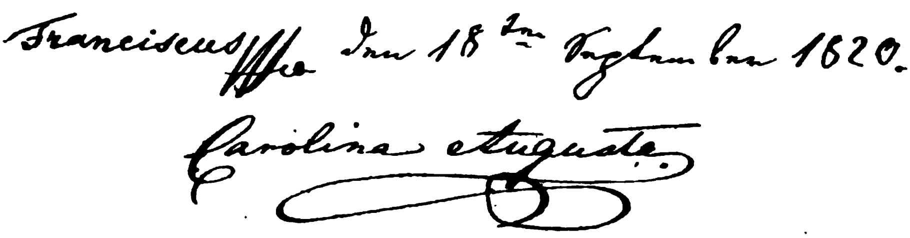
Franciscus den 18ten September 1820.
Carolina Augusta

Ferencz és Karolina Augusta aláirásai a Magyar Nemzeti Múzeum emlékkönyvében.

Imént emlitett, rosszul fogalmazott, de jól kiszámitott nyilatkozata nem téveszti el hatását. Nem teszik azt kritika tárgyává; nem vizsgálják, mennyiben fér össze az igazsággal az a dicsekedése, hogy ő az alkotmányt megtartotta; természetesnek találják szemrehányását, hogy az egész világ bolondul. Hanem a helyett, hogy komolyan mérlegelnék a fejedelmi nyilatkozat értékét, a túlzott lojalitás hízelkedéseivel veszik körül az uralkodót. S ily módon kölcsönösen félrevezetik egymást.

»A magyarok viselete Budán — irja Dessewffy Kazinczynak — az egész nemzetet nevetségessé tevé Európa előtt. Ez mind azért volt, mert nimbuszszal, azaz sugárfény alatt akartuk ő felségét Troppauba küldeni, és mivel a csehek hidegen fogadák a fejedelmet, mi melegen akartuk és igy az árnyékot elvetni Vrbnára és magunkra hajtani a kegyességek fényeit és sugárját. Ő felsége soha sem volt kegyesebb. Csak Vurm, a fejérvári püspök, szólott úgy, a mint az igazság, az okosság és a fejedelemhez való igaz bizodalom és hűség megkivánja; azt mondta tudniillik: remélik a magyarok, hogy nem fogja őket ezután ő felsége pátensek által igazgattatni. Sok magyarok azt mondják, hogy közelebbi viseletök által Budán mostani con-

---

[1] Magyar Kurir. 1820. évf. 219.

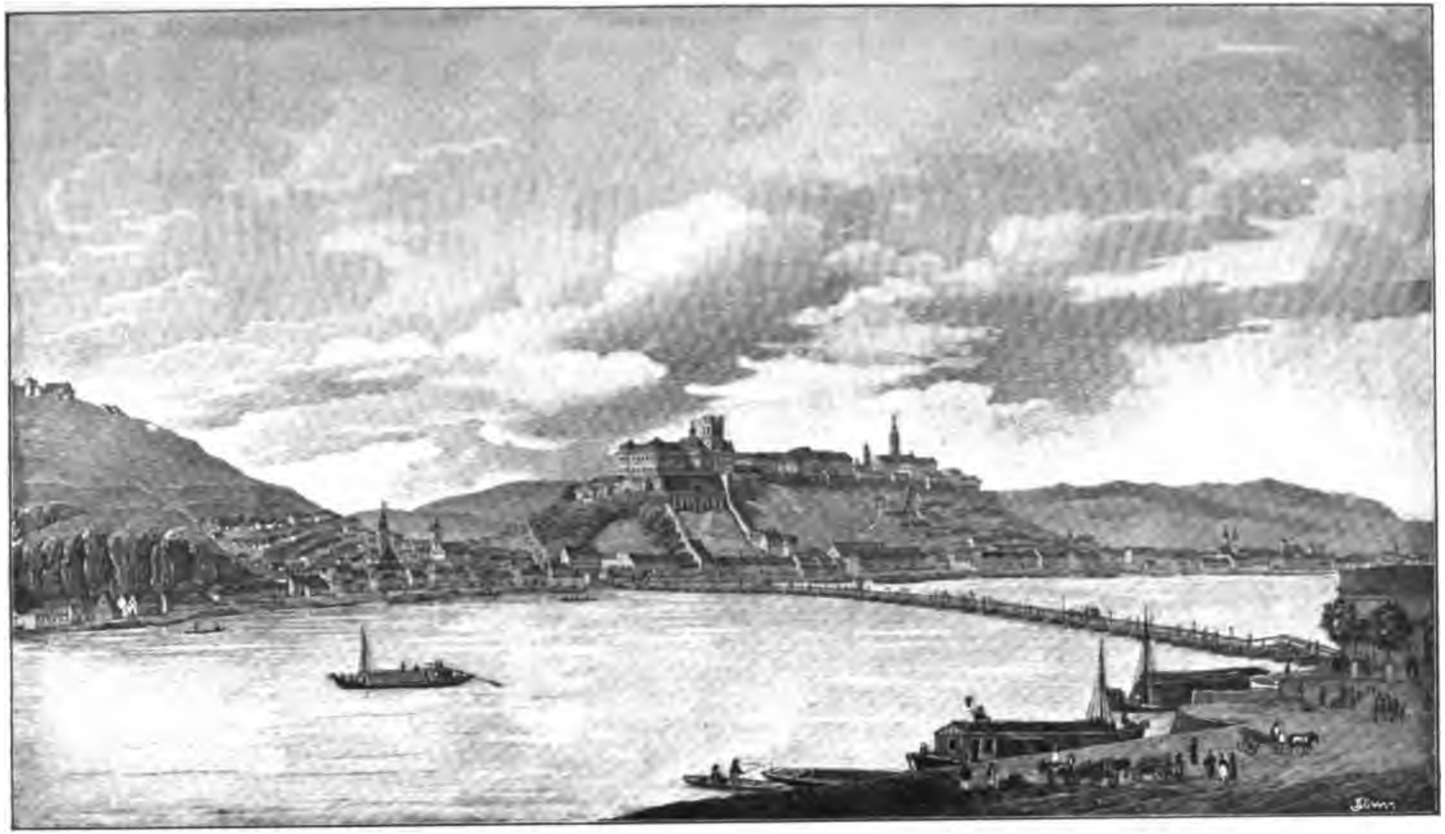

Az Athenaeum nyomása.

BUDA 1820-IKI LÁTKÉPE.

(Raussman egykorú rajza után.)

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

stitutiójukat sok századokra megerősitették. Ezeknek pápaszemre lenne szükségök, nem hogy a nevetségest lássák, mint Fáy András, hanem hogy magok ne váljanak nevetségesekké. A magyarok viselete Budán káros és hazug hizelkedés volt; mert megelégedést szinlelt és megcsalta a jószivü, de nem messze látó, jámbor fejedelmet.« [1]

A felség által rendezett hangulatcsinálás sikere minden esetre megnyugtathatja a kormányt, hogy a magyarok hűségére a bekövetkezhető külpolitikai válság esetén számithat.

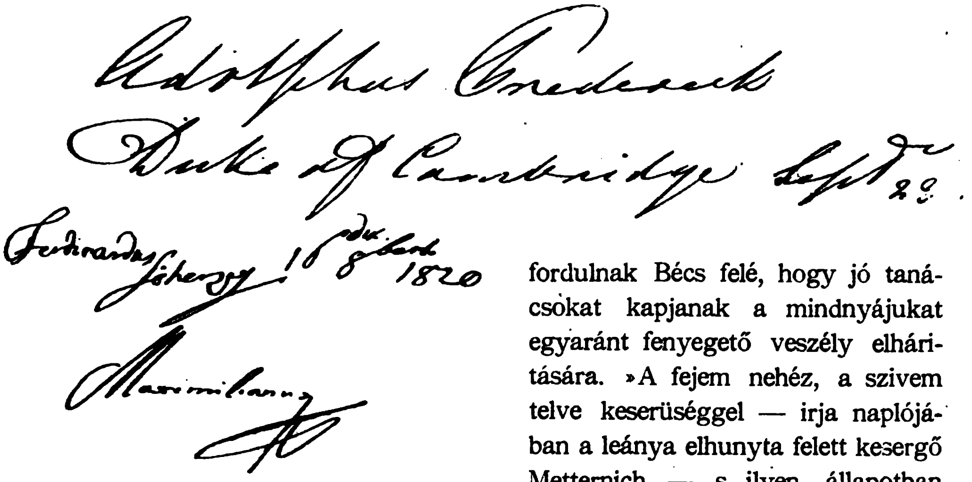
Adolphus Frederick
Duke of Cambridge Sept. 28.
Ferdinand
1820
Maximilian

A fejedelmi vendégek aláirásai a Magyar Nemzeti Múzeum emlékkönyvében.

Európa déli részén forradalmi láz szállja meg ismét a népeket. Spanyolországban és Portugalliában a szabadkőmüvesek, az olasz államokban a carbonarik izgatásai következtében olyan jelenségek merülnek fel, melyek a forradalom kitörését szokták megelőzni. A hatalmak aggodalmakkal eltelve fordulnak Bécs felé, hogy jó tanácsokat kapjanak a mindnyájukat egyaránt fenyegető veszély elháritására. »A fejem nehéz, a szivem telve keserüséggel — irja naplójában a leánya elhunyta felett kesergő Metternich — s ilyen állapotban éreznem kell, hogy a világ az én vállaimon nyugszik. Ha e tekintetben csak egy pillanatra is kétségeim támadnának, a nap-nap mellett hozzám intézett tudakozódások kétségeimet eloszlatnák. »Mit fog ön csinálni? — kérdik tőlem; nekünk csak önhöz van bizodalmunk; sorsunk az ön kezében van; mit csináljunk?« S a kérdezősködőknek kétharmad része hajlandó mindenféle bolondságot elkövetni, mivel sem eszük, sem bátorságuk nincsen.« [2]

A reactio vezére tisztában van a teendőkkel. Új programmra nincs szüksége, csak a réginek szigorú megtartását és végrehajtását kivánja a hatalmaktól, hogy a forradalom kitörését megelőzzék. Bizalom Európa békéjének tartósságában s tiszteletben tartása a nagyhatalmak, illetőleg a szent szövetség által felállitott vezérelveknek; a közigazgatási rendszer lelkiismeretes végrehajtása; kitartás a fennálló alkotmányok megőrzésében s szilárd elhatározás erővel és előrelátással megoltalmazni az alkotmányt minden támadás ellen; az alkotmányban mutatkozó hiányoknak és hibáknak a kormány részéről eszközlendő kijavítása, — ezek a praeventiv eszközök a forradalommal szemben. Ha pedig ezek nem vezetnének czélra: akkor ott van a szent szövetség, forduljanak hozzá a kormányok bizalommal, nem fogja őket cserben hagyni, sőt ellenkezőleg, ha valamikor, úgy most legfőbb kötelességének fogja ismerni a segélynyujtást.

---

[1] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel III. 87.

[2] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. III. 344.

Az osztrák udvart különösen az olaszországi események nyugtalanitják. A mellett, hogy rokoni kötelékek fűzik több olasz uralkodó házhoz, a mellett, hogy a legitimitas elve van fenyegetve, melynek megóvása a reactio legfőbb feladata: Ausztria földrajzi fekvése is olyan, hogy amaz események nem lehetnek rá nézve közönyösek. A császár és Metternich ennélfogva szilárdul el vannak tökélve arra, hogy a monarchia szomszédságában a köznyugalmat veszélyeztető minden mozgalomnak elejét veszik, hogy az olasz uralkodók szerződésileg biztosított legitim jogait megvédelmezik s hogy, ha másként nem lehet, fegyveres beavatkozással állitják helyre a megzavart rendet. Távol áll azonban tőlük minden olyan rendszabály foganatositása, mely Európát s főképen a szövetséges német államokat háborúba keverné. Háborút csak a rebellisek ellen szándékoznak folytatni, és pedig kizárólag saját erejükre támaszkodva s a nélkül, hogy a szövetségesek közvetlen segitségét igénybe vennék.

A fegyveres beavatkozás ideje csakhamar elérkezik. Nápolyban, Sardiniában, Piemontban a föllázadt nép az absolut uralkodóktól kicsikarja az alkotmányt s ezzel nyilt küzdelemre hivja ki maga ellen a reactiót.

Metternichet nem találja készületlenül a veszedelem. Mindenekelőtt szükségesnek látja, kézzelfoghatólag kimutatni, hogy a három északi hatalom és a német államok közt teljes az egyetértés a bécsi kongresszus és a szent szövetség által megállapitott elvek sértetlen fenntartása tekintetében. E czélból az ő kezdeményezésére, az osztrák császár, az orosz czár és a porosz király személyes részvételével Troppauban kongresszust tartanak s nemcsak hogy ismételve megpecsételik amaz elveket, hanem fölhatalmazást adnak egyszersmind Ausztriának, hogy Olaszországban, a hol az Európa nyugalmát biztositó politikai status quo-t megzavarták, a rend fenntartásáról gondoskodjék. Csak Angolország nem adja beleegyezését Ausztria interventiójába, de azért nem tesz ellene semmit.

A többi államokat, még Francziaországot is sikerül Metternichnek megnyugtatnia, hogy a beavatkozás által nincs szándékuk sem hóditani, sem a kormányok függetlenségét saját államaik beligazgatása tekintetében megtámadni, sem a népek valódi érdekeivel összeegyeztethető reformokat meggátolni. Abban a körsürgönyben, melyet az osztrák, az orosz és porosz udvar Troppauból külföldi képviselőikhez intéznek, határozottan kinyilatkoztatják, hogy egyebet nem kivánnak, csak a békét fenntartani, Európát a forradalom csapásától megmenteni s a veszedelmet, mely a rend és a közerkölcsiség alapelveinek áthágásából származik, a mennyire hatalmukban áll, elháritani vagy enyhiteni.[1]

A Laibachba átköltözött kongresszus, — a melyre már a nápolyi király is elmegy, határozottan megigérvén az aggodalmaskodó országgyülésnek elutazása előtt, hogy az esküjével megpecsételt új alkotmány felforgatását vagy eltörlését nem engedi meg, — a beavatkozás elvének gyakorlati alkalmazására nézve teszi meg a szükséges intézkedéseket, egyenesen megbizván Ausztriát, hogy csapataival szállja meg Nápolyt s esetleg orosz segédcsapatok igénybevételével állitsa helyre az előbbi alkotmányt.

Megbizatásában várakozáson felül gyorsan jár el, miután ellentállásra nem talál. A forradalmat egymásután leveri nemcsak Nápolyban, hanem Siciliában és Piemontban is.

Metternich el van ragadtatva politikájának fényes sikerétől. Naplójegyzeteiben gunyolódik a legyőzöttek felett, öntelten dicsekszik egyszersmind, hogy milyen hamar végzett Nápolylyal is, Piemonttal is; hogy egy miniszternek a katonai operatiók idején vacatiója szokott lenni s neki a nápolyi hadjárat alatt csak nyolcz, a piemonti alatt csak négy napi pihenője volt; hogy a forradalom immár kimegy a divatból s hogy habár könnyen úgy járhat, mint az orvos, kinek a betege ha meghal, azt mondják, ő ölte meg, ha pedig felgyógyul, azt mondják, meggyógyitotta a természet: mindamellett nagy, hasznos és maradandó eredményt ért el.[2]

Bármennyire elhiteti azonban magával az államkanczellár, hogy a forradalom kiment a divatból s hogy az ő fáradozásait maradandó siker követte: mégis, hogy a birodalmat meglepetések ne érjék, hogy hadserege és pénze legyen, ha a forradalmi láz ismét kitörne valahol: jónak látja biztositni a jelent és gondoskodni a jövőről annyival inkább, mert az olasz expeditio — ha rövid ideig tartott is — nem csekély pénzáldozatba került s az állam különben is zilált pénzügyeit még inkább megzavarta.

Az olaszországi mozgalmak hirére, még mielőtt a forradalom kitört volna, az udvari hadi főtanács és Stadion pénzügyminiszter elhatározzák az ujonczozást s a hadi adó fölemelését és ebbeli szándékukat közlik a magyar udvari kanczelláriával. Tervük az, hogy Magyarország 35,000 ujonczczal járuljon a hadsereg kiegészitéséhez s hogy az 1812-iki országgyülés által papirospénzben megszavazott 5.200,000 forintnyi hadi adó 1821 november 1-jétől pengő pénzben fizettessék.

Ez utóbbi követelmény egyértelmű a legsulyosabb adóemeléssel. A nádor számitása szerint ugyanis, papirospénzben, 250 forintos árfolyamot véve fel, az adó 13 millióra,[3] a kanczellár számitása szerint ellenben, — ki az 5.200,000 forintból levonja azt a körülbelől 800 ezer forintra tehető összeget, a mit az adózók a katonaság ellátásáért visszakapnak adójukból a kincstártól, — 11 millióra emelkednék.[1]

---

[1] U. ott. III. 394.

[2] U. ott. III. 436—440.

[3] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1822. IX.

A terv kivitele azonban óriási nehézségekbe ütközik, melyekre a magyarországi ügyekben járatlan bécsi minisztereket a kanczellária és a nádor nem is mulasztják el nyomatékosan figyelmeztetni.

Ujonczot és subsidiumot követelt ugyan a kormány már máskor is az országgyülés kikerülésével közvetlenűl a megyéktől, igy nevezetesen 1815 márczius 29-iki rescriptumában; de a mint akkor nagy felháborodást idézett elő világos alkotmánysértésével, most még inkább készen lehetett rá, hogy a megyékkel meg fog gyűlni a baja. 1815-ben ama lépését még valamennyire indokolhatta; a veszély nagyságára és az idő rövidségére hivatkozhatott, midőn ujoncz kellett neki s az ennek megszavazására egyedűl illetékes országgyülést nem hivta össze. A legtöbb megye főképen ezekre az indokokra való tekintettel megelégedett azzal, hogy feliratában óvást tett a kormány törvénytelen rendelete ellen s még az ellenzéki szellemű törvényhatóságok is megadták magukat, midőn egy október 13-án kelt legfelsőbb rendelet a subsidium megtagadását a királyi jogokba való vakmerő beleavatkozásnak nyilvánítja, az erre vonatkozó határozatokat megsemmisíti s a megyei tisztviselőket föltétlen engedelmességre kötelezi.

A viszonyok azonban azóta megváltoztak. A törvénytelenséget olyan indokokkal, mint 1815-ben, politikailag igazolni többé nem lehet. A kanczellária, midőn előterjesztésében e felől a kormányt meggyőzni igyekszik, előre megmondja egyszersmind, mi fog történni, ha figyelmeztetésének nem lesz sikere. A megyék fel fognak írni a rendelet ellen és sürgetik majd az országgyülés megtartását; a feliratokra a kormány újabb és szigorúbb rendeletben válaszolhat; ha ez sem használ, királyi biztosokat küldhet a megyékre, s ha még ezek sem boldogulnak velük, rendkivüli eszközökhöz folyamodhat; de mindez jelentékenyebb zavar nélkül nem fog végbemenni.

Hogy adót kivetni és ujonczozást elrendelni törvényesen, főkép normális viszonyok közt, az országgyülés hozzájárulása nélkül nem lehet, ezt a bécsi miniszterek épp úgy tudják, mint a magyar kanczellária, s ha tervükhöz mégis ragaszkodnak, ezt különösen opportunitási szempontból teszik. Tartanak tőle, hogy az országgyülésen az oppositiónak az a része talál felülkerekedni, mely Metternich szerint »a kor szellemét képviseli« s ebben az esetben, míg egyrészről a reactio összes eredményei veszélyeztetve lesznek s beláthatatlan zavarok következnek be, másrészről éppen ezért az osztrák politika hitele megrendűl a külföld előtt.

A kanczellária tagjai közül a kormánynak ebben az aggodalmában egyedül Almássy Ignácz gróf alkanczellár és egy tanácsos osztozkodnak. A többiek az országgyűlés összehívása miatt semmiféle okot az aggodalomra nem látnak.

---

[1] U. ott. Acta praes. 1821. VII.

A kor szellemét képviselő oppositio valóban csakis a magyar rendi alkotmány rovására érvényesíthette volna magát. Úgyde ez egy olyan erősség volt, melynek sánczait a nemzet zöme védelmezte s melyet éppen ezért a külföldről importált s a kormány részéről veszélyesnek tartott eszmékkel áttörni nem lehetett. Az országgyülés csak annyiban okozhatott kellemetlenséget a kormánynak, hogy az évek hosszu során át felhalmozódott sérelmekre is kiterjeszti figyelmét s ezek miatt esetleg olyan heves

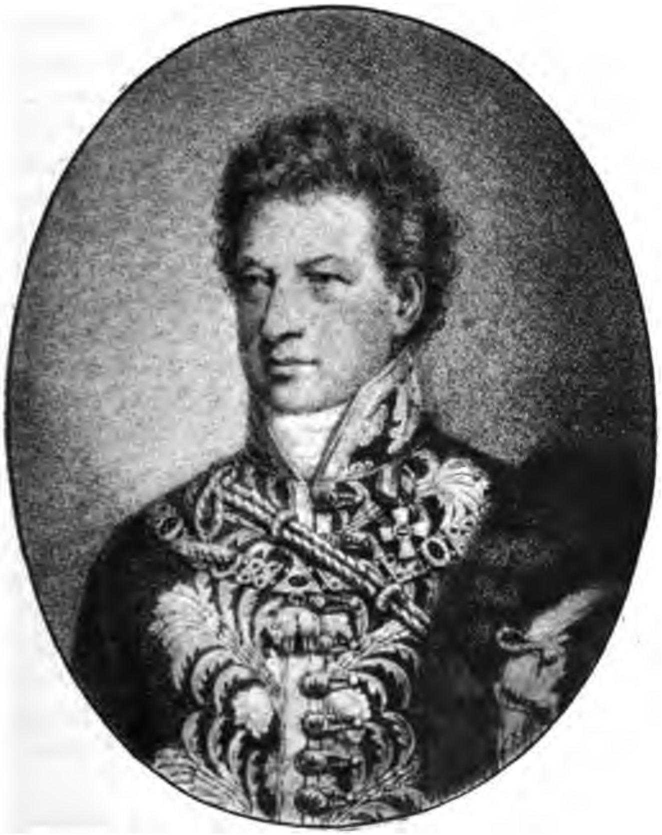

Koháry Ferencz.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

támadásokat intéz a kormány ellen, melyek tekintélyének ártanak. De a kanczellária e tekintetben is igyekszik megnyugtatni a kormányt azzal, hogy módjában áll az országgyűlést bármikor feloszlatni.

Mig a tervbe vett ujonczozásra nézve a kanczellária különösen közjogi és politikai szempontból teszi meg észrevételeit, az adófölemelés kérdésében a közgazdasági és pénzügyi motivumokat emeli ki.

Egyrészről a könnyelmű papirospénz-gazdálkodás s a hadi adónak és a só árának folytonos emelése, másrészről az ipari és kereskedelmi érdekek szántszándékos elhanyagolása, a nép rohamos elszegényedését vonta maga után.

Már az 1802-iki országgyűlés figyelmezteti a kormányt közgazdasági és pénzügyi politikájának romboló hatására. Már ekkor kifejezik a rendek aggodalmukat a rossz gazdálkodás felett s csak az alatt a föltétel alatt egyeznek bele a só árának egy forinttal való emelésébe, ha ennek fejében a kormány az ipar és kereskedelem előmozdítását megigéri; már ekkor sürgetik a rendek a kereskedelem szabaddá tételét, de egyelőre megelégszenek a kormánynak azzal az igéretével, hogy gondoskodni fog könnyű és olcsó szárazföldi és vizi közlekedésről s a lassú igazságszolgáltatás jobb karba helyezéséről; már ekkor éles szemrehányásokat tesznek a kormánynak, hogy papirospénzzel és olyan rézpénzzel árasztja el az országot, melynek névértéke nem áll arányban reális értékével s ez által súlyosan megkárosítja különösen a szegényebb néposztályt.

De sem az országgyűlés panaszai, sem maguknak a kézzelfogható tényeknek ékesszólása nem téritették a kormányt helyesebb útra, a minek következtében a nép adófizetési képessége évről évre hanyatlott. Az éhinség enyhitésére 1817-ben egyes megyéknek adott előlegeket, például, az adófizetőkön alig tudják behajtani. 1823 végéig már 64,000 forintra szaporodik e czímen Pozsega, Zemplén, Bereg, Máramaros, Zágráb és Torna, tehát összesen hat megye hátraléka. Zemplén 20,768 forinttal tartozik, miután négy éven át egy garast sem fizetett; Máramaros három éven át nem törleszti tartozását; de legnagyobb összeggel, vagyis 22,943 forinttal van hátralékban Pozsega, úgy hogy Stadion pénzügyminiszter már ekkor szükségesnek látja a kanczelláriához fordulni, hogy az emlitett megyék hátralékainak behajtásáról a helytartó-tanács útján gondoskodjék.[1]

Az adóhátralékok felszaporodásáért a hanyag közigazgatást is terhelte ugyan a felelősség; de már azt a tényt, hogy különösen 1818 szeptember 20-án túl, midőn a só árát a kormány önkényileg ismét fölemelte, a sófogyasztás nagy mértékben alászállt, — csakugyan nem lehet másnak, mint az általános elszegényedésnek tulajdonítni.

Ily körülmények közt az adóemelés nemcsak az adózók, de az állam érdekeivel sem egyeztethető össze. Előre lehet látni, hogy a fölemelt adót az emberek nagy része egyátalán nem lesz képes kifizetni, a módosabbak pedig, ha nagynehezen kifizetik is, csupán adófizetési képességük rovására tehetnek majd eleget kötelezettségüknek s hogy a tönkrejutástól megmenekedjenek, sófogyasztásukat fogják még inkább megszorítni, úgyde ebben az esetben a kincstár, amit a vámon nyerni fog, elveszti a réven, az adójövedelem többlete rámegy a sójövedelem hiányának fedezésére.

A kanczellária az 1802-iki országgyülés álláspontjára helyezkedik az udvar adóemelési tervével szemben. Nem nehéz neki bebizonyitnia, hogy az adóemelés a jelen bajain nem segit, a jövőt pedig határozottan veszélyezteti, hogy az adóemelés helyett tehát, mely a nép közteherviselési képességét tönkre teszi anélkül, hogy a kincstár helyzetén javítna, közgazdasági és pénzügyi reformok által az adóképesség fejlesztésére kell törekedni.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 15,639.

Ha a kormány mégis ragaszkodnék elhatározásához: akkor a kanczellária azt kivánja tőle, hogy az adó fölemeléséért legalább némi kárpótlásban részesítse az adózókat. Igy nevezetesen szállitsa le a só árát; a katonaság részére teljesitendő szolgálmányokért érczpénzzel fizessen; a kereskedelem és ipar előmozditására tegye meg a szükséges intézkedéseket, miután a magyar kereskedelem megszoritása Ausztriának sem válik hasznára, hanem ellenkezőleg ez által a monarchia mindkét állama szegényebb lesz; a forgalomban levő érczpénz szaporitása végett a dohányleveleket a kincstár részére ne kereskedők által, hanem közvetlenül és érczpénzben szerezze be; végre a papoknak és tanitóknak engedje meg, hogy adójukat az eddigi pénznemben fizessék, miután az osztó igazsággal nem egyeztethető össze, hogy csekély fizetésük fejében ő felsége nevében papirpénzt tolnak a nyakukra s ugyanakkor a kincstár érczpénzben követeli tőlük az adó lerovását.[1]

A nádor, mint emlitők, szintén igyekszik a kormányt szándékának végrehajtásáról lebeszélni. Az adóemelést addig nem tartja megengedhetőnek, mig a kereskedelem föllendülése következtében a közjólét ki nem fejlődik; de ha a kormány ezt az időt nem akarja bevárni, akkor az ő véleménye szerint is le kell szállítni a só árát.[2] Az ujonczozásra nézve pedig súlyos hibának tartaná, ha az az országgyűlés hozzájárulása nélkül történnék; mert ebben az esetben a megyék mintegy kényszerítve volnának rá, hogy a törvényhozás jogkörébe avatkozzanak s ily módon a hatalmi ágak összezavartatván, anarchicus állapotok következnének be. Most, a mikor egész Európában föl vannak korbácsolva a szenvedélyek, biztosan tudja, hogy a megyék meg fogják tagadni az engedelmességet; már pedig a kormány és a megyék közti huzalkodás ugy a bel-, mint a külföldön rossz vért szülne.

Minthogy pedig nincs hozzá reménye, hogy a kormányt rábirhatná az országgyűlés összehivására: egy olyan expedienst hoz javaslatba, melyet már máskor is sikerrel alkalmaztak s melylyel az országgyülés nélkül is czélt lehetne esetleg érni a nélkül, hogy a kedélyeket fölizgatnák. A tervezett királyi rescriptum mellőzésével ugyanis a főispánok és a királyi városok tanácsai a kormány által utasitandók lennének, hogy toborzás utján állitsák elő az ujonczokat, vagy ha a felség ezt sem tartaná czélszerűnek, akkor azt ajánlja neki, hogy fogadja el Almássy alkanczellár különvéleményét, mely szerint az ujonczozásra vonatkozó királyi rescriptumban az »ujonczállítás«

---

[1] A kanczellár levele Stadion pénzügyminiszterhez, 1821. jan. 19. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1821. VI.

[2] U. ott. Acta praes. 1822. IX.

kifejezését elhagyva, a hatóságokat »a toborzás támogatására« szólitsa fel, mely által az ujonczozást subsidium szinében tüntetné fel.[1]

A bécsi kormányférfiak azonban a rábeszélésnek nem engednek s a jó tanácsokra nem is hederítenek. Az olaszországi hadjárat könnyű szerrel kivívott győzelmei elbizakodottá teszik őket, s elbizakodottságukban a mint az alkotmányjogi aggályokat nem méltatják figyelmükre, úgy a közgazdasági viszonyokat sem veszik számba, midőn a háboru költségeinek fedezésére szükséges eszközök megválasztására kerül a sor.

Az osztrák hadcsapatok még Olaszországban táboroznak. Nápolyban elvégezvén feladatukat, Piemontba vonulnak rendet csinálni. »A háború — irja Metternich 1821 márczius 31-én naplójában, — mely az első lövéstől az egész királyság meghóditásáig 30 napig tartott, nem volt hosszú háború. Foy tábornoknak igaza volt, midőn márczius 20-án tartott eszeveszett beszédében azt mondta, hogy az Abruzzókból egyetlen egy osztrák sem fog kijönni, ha sikerül is nekik azokon áthatolniok. A delphii oraculum sem jövendölt ennél soha igazabbat és Sybilla kisasszony Lenormant asszonynyal egyetemben soha biztosabban nem mondta meg, a mi történni fog. Valóban az Abruzzókból egyetlen egy osztrák sem fog kijönni, mert a hadsereg a bevégzett nápolyi expeditio után meg fog oszlani, hogy Piemontban végezze el feladatát, úgyde eme feladatának teljesitése végett kényelmesebb utat választ majd magának.«[2]

A győzelem eme mámorában, mely Metternich önteltségét a végtelenig fokozza, s a szintén biztos diadallal kecsegtető piemonti operatiók tartama alatt bocsátja ki a felség 1821 ápril 4-én Laibachban kelt leiratát, melyben ama törekvésének hangsulyozása mellett, hogy népeit az eszeveszett, gonosz lázadás maszlagától kivánja megmenteni, elrendeli, hogy a magyar ezredek pótlására 1813-ban kivánt 60,000, majd 1815-ben kivánt 30,000 ujonczból a mennyi még hiányzik, állittassék ki a törvényhatóságok által. Több mint egy év mulva, 1822 augusztus 13-án kibocsátja ama másik rendeletét is, mely szerint az adó november elsejétől pengő pénzben fizetendő, a mi — tekintve a papirospénz és a pengő pénz értékarányát — a legsulyosabb adóemeléssel egyértelmü.

A kanczelláriának csak annyit sikerül elérnie, hogy az ujonczozás az udvari hadi főtanács eredeti tervétől eltérőleg csak az 1813-ban és 1815-ben törvénytelenül, mert az országgyülés hozzájárulása nélkül kivánt 60,000, illetőleg 30,000 ujonczból hátralékban maradtak kipótlása végett rendeltetik el, s ily módon 30,000 ujoncz helyett kerek számban csak 28,000-et követel a kormány; másrészről hasonlóképen a kanczellária aggodalmaskodásának köszönhető, hogy a már 1820-ban tervbe vett adóemelést két évvel elhalasztják.

---

[1] A nádor fölterjesztése a felséghez, 1821. márcz. 5. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta praes. 1821. XI. 1822. VII. Ugyanannak előterjesztése az állam-konferencziához. U. ott. 1821. XV.

[2] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. III. 435.

IV. FEJEZET.

A vis inertiae.

Az adóemelésre és az ujonczozásra vonatkozó rendeletek végrehajtása — a mint a nádor és a kanczellár előre megmondták — nagy akadályokba ütközik. Az autonomiának, s a mi ezzel együvé van forrva, a rendi jogoknak sérelme életet önt a megyékbe, ellentállásra buzditja őket s napról-napra tapasztalnia kell a kormánynak, hogy minden kisérlete, melylyel a vis inertiae megbénitását czélozta, számos megyével szemben kárba veszett. S hagyján, ha azt, a mit a vis inertiae-re támaszkodva megtagadnak tőle, erőszakos eszközökkel mégis elérhetné; de a külpolitikai helyzet még mindig annyira aggasztó, hogy nem meri a húrokat túlfesziteni s egyelőre kénytelen csupán fenyegetésekkel érni be.

Piemontot az osztrák csapatok még mindig megszállva tartják, jeléül annak, hogy félnek a rend ujabb megzavarásától s csak az 1822. év végén tartott veronai kongresszus pecsételi meg hivatalosan az olasz királyságok pacificatióját. De e közben a hatalmaknak Spanyolországgal gyűlik meg ismét a bajuk. Metternich 1822 júliusában jelenti urának, hogy a gyönge jellemű Ferdinánd király, ki absolut hatalmát nem szünik meg a cortestől reklamálni, gyöngeségével a polgárháborút maga idézte elő, a mire Ferencz császár azt jegyzi meg, hogy a madridi események szégyenére válnak a királynak.[1] A spanyolországi bonyodalmak irányában követendő eljárásra nézve szintén a veronai kongresszuson egyeznek meg a hatalmak egymással s határozataik végrehajtásáról a szomszédsági viszonynál fogva közvetlenűl érdekelt Francziaország gondoskodik.

Midőn ily módon már biztonságban érzi magát a bécsi udvar: a magyar megyék ellentállásával szemben csak akkor folyamodik erőhatalmi eszközökhöz.

A törvényhatóságok többé-kevésbé heves, de egyformán határozott feliratokban igyekeznek meggyőzni az udvart lépésének törvénytelenségéről, sőt midőn tapasztalni kénytelenek, hogy feliratail
kkal czélt nem érnek, a kiegyenlitésnek még egy nem szokatlan és a multban sokszor hatályosnak bizonyult eszközét is megragadják s közbenjárásra kérik fel nemcsak a nádort, hanem — mivel tudják, hogy ez az udvar előtt nem grata persona s igy közbenjárása sem kecsegtethet sikerrel — a trónörököst, sőt Metternichet is. A rendeletek végrehajtásának határozott megtagadása ama megyék részéről, melyeknek harczképességét az előcsatározások ki nem meritették, csak ezután következik.

A törvénytelen rendeletekkel szemben az egyes megyék magatartását a József nádor titkos levéltárában elhelyezett következő kimutatás tünteti fel.

---

[1] U. ott. III. 564.

Az adó ügyében mindjárt az 1-ső rescriptumot végrehajtják: Abauj, Árva, Békés, Esztergom, Heves, Körös, Krassó, Liptó, Máramaros, Mosony, Temes, Varasd, Verőcze, Zágráb, Zala, összesen 15 megye; csak a 2-ik rescriptum után engedelmeskednek a király parancsának: Baranya, Bereg, Borsod, Csanád, Csongrád, Fejér, Győr, Pest, Pozsega, Pozsony, Sáros, Somogy, Szabolcs, Szatmár, Szerém, Torontál, Turócz, Ugocsa, összesen 18 megye; királyi biztosok hajtják végre, de kényszereszközök alkalmazása nélkül, a rendeletet: Arad, Bács, Bars, Bihar, Gömör, Hont, Szepes, Tolna, Torna, összesen 9 megyében; ellenben Komárom, Nógrád, Nyitra, Sopron, Trencsén, Ungvár, Vas, Veszprém, Zala és Zemplén, összesen 10 megyében a királyi biztosoknak kényszereszközökhez kellett fordulniok, hogy a rendeletet végrehajthassák.

Az ujonczozás ügyében az 1-ső rescriptumot végrehajtják: Arad, Békés, Bereg, Bihar, Csanád, Esztergom, Komárom, Krassó, Máramaros, Sáros, Szepes, Szerém, Temes, Torontál, Turócz, Verőcze, összesen 16 megye; a 2-ik rescriptumnak engedelmeskednek: Bács, Csongrád, Fejér, Győr, Moson, Pozsony, Szatmár, Vas, Zólyom, összesen 9 megye; a 3-ik rescriptumot hajtják végre, miután királyi biztos küldetik ki: Árva, Baranya, Bars, Heves, Körös, Liptó, Pest, Pozsega, Szabolcs, Tolna, Torna, Ugocsa, Ungvár, összesen 13 megye; a királyi biztosok kényszereszközök alkalmazása nélkül: Abauj, Borsod, Gömör, Hont, Somogy, Zágráb, összesen 6 megyében; kényszerrel Nógrád, Nyitra, Sopron, Trencsén, Varasd, Veszprém, Zala, Zemplén, összesen 8 megyében hajtják végre a rendeletet.[1]

A megyék többsége tehát meghajol a király akarata előtt s csak a kapituláczió módjára, formájára nézve térnek el egymástól. Az egyik minden kifogás nélkül engedelmeskedik; a másik feliratban kifejezi aggályait a rendeletek törvényszerüsége felett s óhajtását arra nézve, hogy az országgyülést haladéktalanul hivják össze; a harmadik óvást tesz a törvénytelenség ellen s ezzel igyekszik magát megnyugtatni; a negyedik keresi a módját, hogy hajthatná végre a rendeletet a nélkül, hogy az alkotmánysértéshez, mely azokban foglaltatik, hozzájárulna.

Nem annyira a megyei szerkezet tökéletlenségének, mint inkább az annak keretébe tartozó elemek vagyoni és erkölcsi függetlensége hiányának tulajdonítható, hogy a megyék nagy része az engedelmesség erényét gyakorolja akkor, a mikor az engedetlenség lenne az igazi hazafiui erény. Hogy óvások és fölterjesztések repülnének az ország minden részéből Bécsbe s hogy országszerte megszünnék a közigazgatás és törvénykezés,[2] — ez a történetiró részéről, ha nem nagyitása az eseményeknek, mindenesetre erős szinezése. Mint a fenebb közlött hivatalos kimutatásból látható, számos megye még a felirás jogával sem él, annál kevésbé szünik meg országszerte a közigazgatás és törvénykezés. A rendi alkotmány törik-szakad védelmezéséhez az 52 megye közül 42, illetőleg 44 megyének nincs ereje és bátorsága. De másrészről kétségtelen, hogy az a 8—10 törvényhatóság, melyben a vis inertiae erélyes alkalmazása következtében a közhatósági functiók szünetelnek, az egész országra kiható sikert képes elérni.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1825. XXIV.

[2] Falk Miksa, Széchenyi István gróf és kora. 28.

A kormány a legerőszakosabb eszközöktől sem riad vissza, hogy ez utóbbiak makacs ellentállását megtörje. Pestmegye rendei, — a kik különben tekintetbe véve a válságos időket, midőn a fejedelmeknek szükségük van népeik hűségének és szeretetének bőségesebb bizonyitékaira, meghajólnak a király parancsa előtt, — valamint a többi megyék közűl is számosan kifejezik ugyan méltatlankodásukat a felett, hogy a kormány erőhatalommal igyekszik kicsikarni az áldozatokat azoktól a megyéktől, melyek lelkiismeretükkel nem tudták összeegyeztetni, hogy a tőlük világos törvény ellenére követelt áldozatokat meghozzák; figyelmeztetik egyszersmind a felséget, hogy ezzel az eljárásával, melyet a magyar nemzet ellenségei tanácsolhattak neki, mennyire elidegeniti magától hű alattvalóit; de a kormányt az engedelmeskedő törvényhatóságok eme feljajdulásai sem téritik le arról az útról, melyen megindult.

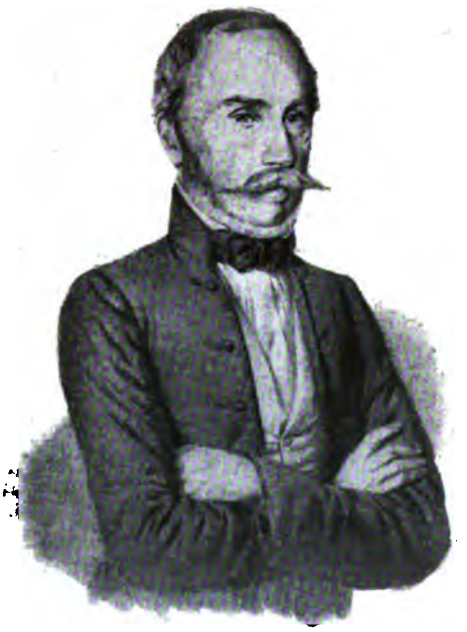
Lónyay Gábor.
(Az országos képtár metszete után.)

Királyi biztosokat küld a renitens megyék nyakára s ezek vakmerő, durva és mindenek felett tapintatlan eljárásukkal forradalmi időszakra emlékeztető jeleneteket idéznek elő.

Ezen kivűl a rendőrállam legvisszataszitóbb kormányzási eszközeit sem átallja alkalmazni. A levéltitok megsértésére egyenesen utasitja a postahivatalokat; a kémkedést és titkos feladásokat rendszeresiti s hivatalnokaira szigorúan felügyel, nehogy ők is konspiráljanak. Lónyay Gábor zemplénmegyei királyi biztoshoz például kérdést intéz 1823 októberében Koháry kanczellár, hogy bizonyos Pálffy nevű hivatalnok nem vett-e részt azon a megyei gyűlésen, mely a királyi rendeletekkel szembeszállt, mire Lónyay megnyugtatja a kanczellárt, hogy egész Zemplénben egy Pálffy nevű hivatalnok van, Pálffy József, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke, s ez az emlitett gyűlésen nem volt jelen, de különben is kipróbált hűséggel viseltetik a dynastia iránt; az igaz, hogy a leleszi plébánost szintén Pálffynak hivják, de ez is, mint általában a praemontrei rend minden tagja, a mérsékelt irány hive.[1]

---

[1] Orsz. levélt. Kanczell. elnöki iratok. 1823 : 620.

Azok, a kik a kormány szolgálatában állnak, hivatalos kötelességüknek ismerik különben egyenes megbizás nélkül is árulkodni nála. Berényi Gábor gróf ugocsai főispán például Nyitramegyében tartózkodván, Koháry Ferencz herczegnek, a kanczellárnak 1823 június 1-én bizalmas levelet ir, melyben figyelmezteti őt s általa a kormányt, hogy Nyitrában a rendek ismét törvénytelen gyűléseket szándékoznak tartani s a tisztviselők meg akarják tagadni a felsőbbséggel szemben a köteles engedelmességet.[1]

Nem elégszik azonban meg a kormány az ellenzéki megyékben nyilvánuló közszellem elnyomásával, hanem áldozatokat is keres, kiket felelősségre vonjon annak terjesztéseért. Hogy ebbeli szándékát a törvényesség látszata mellett érvényesithesse, álhireket költ rendőrei és kémei által. Guzmics azt írja egyik levelében Kazinczynak: »Egy szomoritó újság szárnyal részünkön, hogy t. i. némely Bars, Zemplén s más megyebéliek a nem rég felfedezett olasz összeesküvésben részt vettek. Te jobban tudhatod, kérlek, nyugtass le. A magyar nem olasz.« A mire Kazinczy ezt válaszolja: »Mese az, hogy nálunk is vannak társai a külföldi czimborának, és gonosz czéllal hintegetett vád; mese volt, a mint ugyan hiszem, 1794-ben is. Férhetne-e a magyarnak szivébe az a veszedelmes bolondság, hogy ő egyéb lenne, mint a minek lenni kell? Sok van, a mi kiván javitást; de hiszen azt a diaeta is kivánná s már 1790-ben a maga elaborátumai által. S az carbonarismus-e, ha te vagy én nagynak valljuk, a mi ellenségünkben nagy, szépnek, a mi benne szép? S lehet-e mondani, hogy a francziákban s Napoleonban sok igen nagy, sok igen szép nem volt? Miért kopirozánk tehát? De te vagy én kivántuk-e valaha, hogy a franczia nemzet úgy legyen ura a világnak, mint Róma volt hajdan? Nem kellene mást akarva vádolnunk s nem volna panasz.«[2]

A megyei ellenzéket valóban még a királyi biztosok erőszakos föllépése sem vitte bele semmiféle titkos társulat alapitásába, mert jól mondja Guzmics, hogy »a magyar nem olasz«. Az oppositio nem titkos összeesküvés eredménye, hanem természetszerű megnyilatkozása a rendi jogokra féltékeny s az események által provokált közszellemnek. A kik eléggé bátrak eme szellem érvényesitését megkisérleni, azoknak nem alattomos úton, hanem nyilt küzdelemben kellett szükségképen megmérkőzniök a kormány végrehajtó organumaival.

A királyi biztosok a megyéket, a hol megjelennek, valóságos ostromállapotba helyezik.

Aránylag még legsimábban végzi megbizatását mint komisszárius, Amade Antal gróf, főlovászmester és zalai administrator, *Zalamegyében*.

Itt, daczára annak, hogy a katonai szolgálatra alkalmas fiatalság nagy része az erdőkbe és a hegyek közé menekűl a toborzás elől, Hertelendy György első alispán és a hat szolgabíró már április 27-től május 21-ig 600 ujonczot állítnak ki, vagyis kiállitják az ujoncz-contingens kétharmad részét. S júniusban, a mikor a többi renitens megyékkel a királyi parancs foganatositása miatt még javában folyik a viaskodás, Zalában már a királyi biztosság megszűnik, Amade pedig előterjesztést tesz a kanczellárnak a »hűséges buzgalmuk« által magukat kitüntetett tisztviselők megjutalmazása végett. Ajánlja nevezetesen, hogy Hertelendy alispánt királyi tanácsossá nevezzék ki, a hat szolgabiró pedig, valamint Varga László táblabiró s a katonaság parancsnokai: Mengen báró és Clam-Martinitz gróf ezredesek legfelsőbb elismerésben részesittessenek. A kanczellár azonban az alispánt és a szolgabírákat kitüntetés végett nem terjeszti fel; meg akarja várni, hogy az októberre kihirdetett közgyűlésen, — melynek megtartását ő felsége nevében Lajos főherczeg az alatt a föltétel alatt engedte meg, hogy ott az adó és újonczozás ügyét szóba ne hozzák, — hogy viselik magukat; a többiek ellenben s maga Amade is az ő fölterjesztésére csakugyan megkapják a legfelsőbb elismerést.[1]

---

[1] U. ott. 1823 : 194.

[2] Kazinczy F. és Guzmics I. közti levelezés. 38. 40.

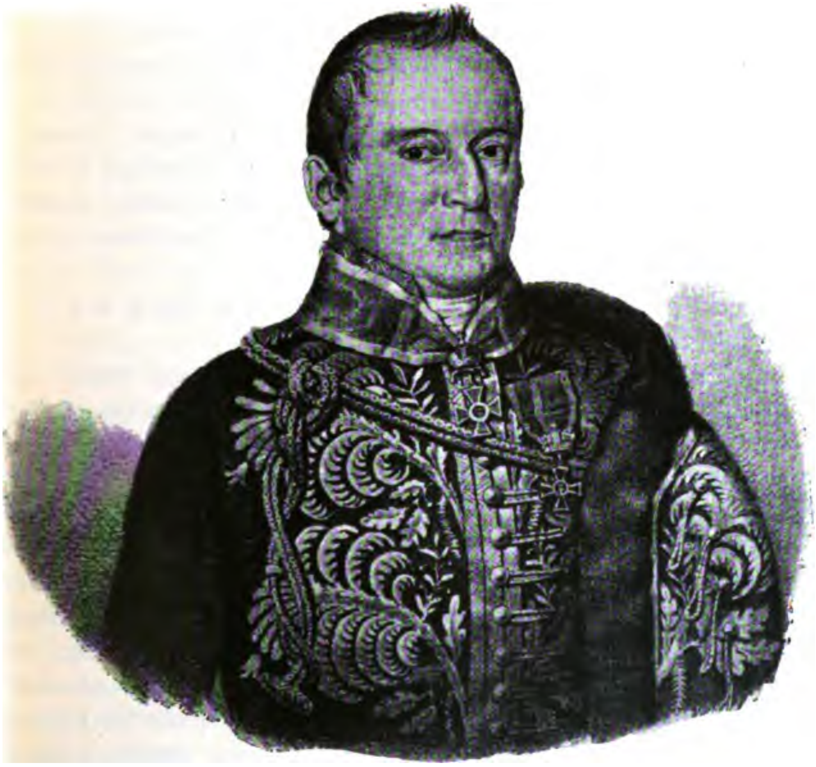

Amadé Antal gróf.
(Egykorú kőnyomat az országos képtárban)

Az októberi közgyűléstől van oka tartania a kormánynak, miután Amadét már mint adminisztrátort az augusztus 25-iki particularis gyűlésen a rendek a legkeserűbb kifakadásokkal illetik s Hertelendy alispán részvételével titkos értekezleteket tartanak a czélból, hogy úgy az administrator, mint a tisztviselők ellen, kik a katonai executio bevárása előtt megadták magukat, előkészitsék azt a támadást, melyet a közgyűlésen szándékoznak ellenük intézni. Maga Amade is meg van félemlitve, úgy hogy azzal a kéréssel fordúl a kanczellárhoz, engedje meg, hogy az ujonczozás és adóbehajtás után tartandó első közgyűlésen az elnöklést az alispánra bizhassa, mert őt betegsége miatt az orvosok minden izgalomtól óvják, már pedig, tekintve a kedvezőtlen hangulatot, mint elnök nem kerülhetné ki a legkellemetlenebb szemrehányásokat, sőt a személyes invectivákat sem.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823 : 428. 173. 209.

Amade kérelmére a kanczellár kitérőleg válaszol, hallgatólag tehát fölmenti őt az elnöklés terhes kötelessége alól; de egy királyi rescriptumot ád a kezébe, melyben szigorú büntetés terhe alatt meghagyja a felség a rendeknek, hogy a közgyűlésen óvakodjanak minden rendzavarástól s szóba ne merjék hozni a közelmult eseményeit, utasitja egyszersmind Amadét, hogy tartson vizsgálatot annak a kideritése végett, kik vettek részt az emlitett titkos értekezleteken.[1]

Az októberi gyűlés csakugyan minden zavar nélkül intézi el a folyó administrativ ügyeket.

A mint Zalában, úgy Veszprém, Sopron és Varasd megyékben sem lép activitásba a kirendelt katonai erő, csak megmutatja magát s a kir. biztosok mindjárt czélt érnek.

Veszprémben Almássy József septemvir és hevesi administrator, mint királyi biztos, a márczius 10-iki gyűlést feloszlatja; de Bésán István királyi tanácsos, első alispán elnöklete alatt a rendek tovább folytatván a tanácskozást, — melyben különösen Rába Boldizsár másod alispán, Kolosváry Sándor kanonok és Rosos Ignácz királyi tanácsos vesznek részt, — az ellentállásra vonatkozó határozatokat meghozzák.[2] A tisztviselők pedig, név szerint a két alispán, Bezerédj György főjegyző, Kazay Gábor főadószedő, Kocsi Horváth Sámuel, Kun László, Kun József főszolgabirák, Eőri Szabó Gábor, Bezerédj Mihály, Hollósy László, Késmárky Gábor, Dombay Ignácz alszolgabirák, Kupricz Mihály számvevő, Eőry László és Németh Jakab aladószedők, három nappal a gyűlés után külön-külön irásbeli nyilatkozatot adnak át a királyi biztosnak, mely szerint a fejedelem iránti hűségük és a rendek kezébe letett esküjök közt az összeütközést nem tudván kiegyenliteni, hivatalukról lemondanak.

Almássy helyett, ki ügybuzgalmáért megkapja különben a legfelsőbb elismerést, május 15-én Zichy Ferencz gróf gömöri administrator neveztetvén ki királyi biztosúl,[3] ez, a mint a megyébe megérkezik, az előbbi határozat visszavonására kedvezőnek találja a hangulatot s — mint a kanczellárhoz

---

[1] U. ott. 1823 : 526.
[2] U. ott. 1823 : 10. 4300.
[3] U. ott. 1823 : 146.

Hun
943.91
B5

intézett jelentésében irja[1] — vissza is vonnák azt, ha Ányos Ignácz táblabiró fel nem izgatja beszédével az ifjúságot és a bocskoros nemeseket.

A királyi biztos a gyűlésen sikertelenül hivja fel még egyszer engedelmességre a rendeket, ennélfogva a márczius 11-iki gyűlés jegyzőkönyvét széttépi, a gyűlést feloszlatja s a tisztviselőket magához rendelvén, ezek kijelentik előtte, hogy csak az erőszaknak engednek. Erre a Sommariva nevű vértesezred egy osztálya a királyi biztos lakása elé vonul s ennek látására a tisztviselők szóval úgy, mint irásban azonnal kinyilatkoztatják, hogy renitentiájukkal felhagynak, a katonaság pedig még az nap visszavonul állomáshelyére.

Az ujonczozást és az adó behajtását június 15-én kezdik meg[2] s hogy milyen sikerrel folytatják, mutatja az, hogy már július 19-én különös megelégedését fejezi ki ő felsége a királyi biztos eljárása felett.

Az inquisitiót természetesen itt is, mint a többi megyében, elrendeli a kormány, különösen azt akarván kideriteni, hogy Almássy József volt királyi biztos és gróf Eszterházy János veszprémi főispán csakugyan elmulasztották-e utasítni Bésán alispánt, hogy a márczius 11-iki űlést ne merje folytatni a királyi biztos eltávozása után.

Eszterházy a vizsgálatot foganatositó Zichy királyi biztos előtt azzal menti magát, hogy ő nem avatkozhatott a királyi biztos dolgába; Almássy azzal, hogy akár adott az alispánnak utasitást, akár nem, el kellett volna annak hagynia a termet, a mint ő, mint elnök, a teremből kiment; Bésán pedig azzal, hogy ő nem látta tanácsosnak a rendek kivánságának ellenszegülni, mert ezzel csak nagyobb bajt idézett volna elő. A felség Eszterházy és Almássy mentségét elfogadja; Bésánt ellenben megdorgálja, jóllehet Zichy királyi biztos egy előbbi jelentésében főképen ez utóbbinak tulajdonitja, hogy a tisztviselők az opponalással fölhagytak.[3]

Nyitramegyébe február 10-én, Trencsénmegyébe márczius 4-én báró Eötvös Ignácz koronaőrt, abaúji főispánt és honti administratort küldik ki rendet csinálni s már február 17-ikén Bellegard, az udvari hadi főtanács elnöke, megkapja a legfelsőbb parancsot, hogy a szükséges katonai erőt bocsássa rendelkezésére.[4]

A király Koháry kanczellárhoz intézett, 1823 február 10-ikén kelt kéziratában kijelenti, hogy elhatározott akarata, jól átgondolt tervét a körülmények szerint szigorúbb vagy enyhébb eszközökkel Nyitrában is végre hajtani, utasitandó ennélfogva a királyi biztos, hogy a mennyiben a megye rendei feliratukban maguk is rámutattak az ujonczozásnak toborzás útján való végrehajtására: abban az esetben, ha a megyei tisztviselők vonakodnának kötelességöket teljesiteni, a királyi biztos a rendek emlitett nyilatkozatát

---

[1] U. ott, 1823. 274.

[2] Id. h.

[3] U. ott, 1823. 487.

[4] U. ott, 1823. 4

11993

New York Public Library
HAMILTON FISH PARK BRANCH,
388 EAST HOUSTON STREET
CIRCULATING DEPARTMENT

a legczélszerűbb módon használja fel; ha pedig így sem menne semmire s kényszereszközök alkalmazására lenne szükség, a rendelkezésére bocsátandó katonai erő igénybevételével szoritsa a tisztviselőket, hogy az egyes községek közt megoszló ujonczok előállitását parancsolják meg a községi biráknak.[1]

Báró Eötvös a megyegyűlésen, — melyre a szomszéd Trencsén- és Bars megyékből is számosan eljöttek, — megjelenvén, a királyi leiratok felolvasása után a királyi kivánatok megtagadását tartalmazó 1822 deczember 19-én fölvett közgyűlési jegyzőkönyvet és feliratot megsemmisiti s a gyűlést feloszlatja. A két alispán, engedelmeskedve parancsának, vele együtt eltávozik, s — mint ő maga irja a kanczellárnak — voltak, a kik távozása közben éljenezték, de »nem éljen« kiáltásokat is lehetett hallani, a mire ő azt felelte: »élek, ha lehet, meghalok, ha meg kell halnom!«[2]

A rendek azonban, daczára annak, hogy felszólitja őket, hogy senkinek beszédét ne merjék meghallgatni s hagyják el a termet, a főjegyzővel ott maradnak s ez utóbbi által hamarosan elkészitett újabb feliratot elfogadják; de mivel a megye pecsétjét a királyi biztos magához vette, a feliratot nem hitelesithetik.

Erre megkezdődik az alkudozás a rendek és a királyi biztos közt. Azok előbb azt kérik, hogy engedje meg a felirat elküldését, akkor az ujonczozásra vonatkozó rendelet végrehajtása elé nem gördítnek akadályt, majd mikor erre Eötvös nem áll reá, azzal a kéréssel fordulnak hozzá, hogy hívja össze a gyűlést s engedje meg, hogy onnan deputatio küldessék a felséghez, úgyde ebbe sem egyezik bele s csak annyit igér, hogy ha engedelmeskednek, husvétkor megtarthatják a gyűlést s akkor majd a küldöttségre nézve is határozhatnak.

Ilyen előzmények után rendeli el a királyi biztos, hogy a hat szolgabiró magánlakását katonaság szállja meg, a mire közülök kettő, név szerint Boronkay és Piatsek nyomban, a többi négy ellenben egy kis gondolkozás után engedelmességet fogadnak ugyan neki, de néhány hét mulva kijelentik, hogy nem szolgálnak tovább s a legközelebbi törvénykezésen már nem vesznek részt. Szavukat be is váltják, mert a törvénykezésen a két alispánon kivül senki sem jelenik meg.

Egyedül az első alispán, Ghyczy Péter támogatja a király emberét s ő sem teljes nyiltsággal. A felség is tudomást vesz ennek a hű emberének megbizhatóságáról, a mit mutat az a sajátkezű irata, melyben utasítja a királyi biztost, hogy Ghyczy alispánnak bizalmasan adja értésére, hogy a legközelebbi megyegyűlésen a hozzá küldendő bizottságra nézve csak abban az esetben tegyen inditványt, ha a rendek hangulatát erre nézve kedvezőnek találja.[1] A megye rendei ellenben annál inkább elfordulnak az alispántól, úgy hogy Eötvös és a kanczellár javaslatba hozza a felségnél Ghyczynek a királyi táblához ülnökké való kineveztetését, hogy egy részről ily módon megjutalmaztassék hűségeért, más részről mivel — a mint fölterjesztésükben írják — a demagogok minden támadásának ő a czélpontja, s ha ki nem neveztetik, azért, mert híven követte a legfőbb parancsokat, bosszút állnak rajta.[2] Ghyczy már az 1825-ki országgyűlésen csakugyan mint alnádor vesz részt.

---

[1] U. ott, 1823. 41.

[2] Br. Eötvös Ignácz márczius 20-án kelt sajátkezűleg irt jelentése a kanczellárhoz. Orsz. levéltár. Kanczell. eln. iratok. 1823. 59.

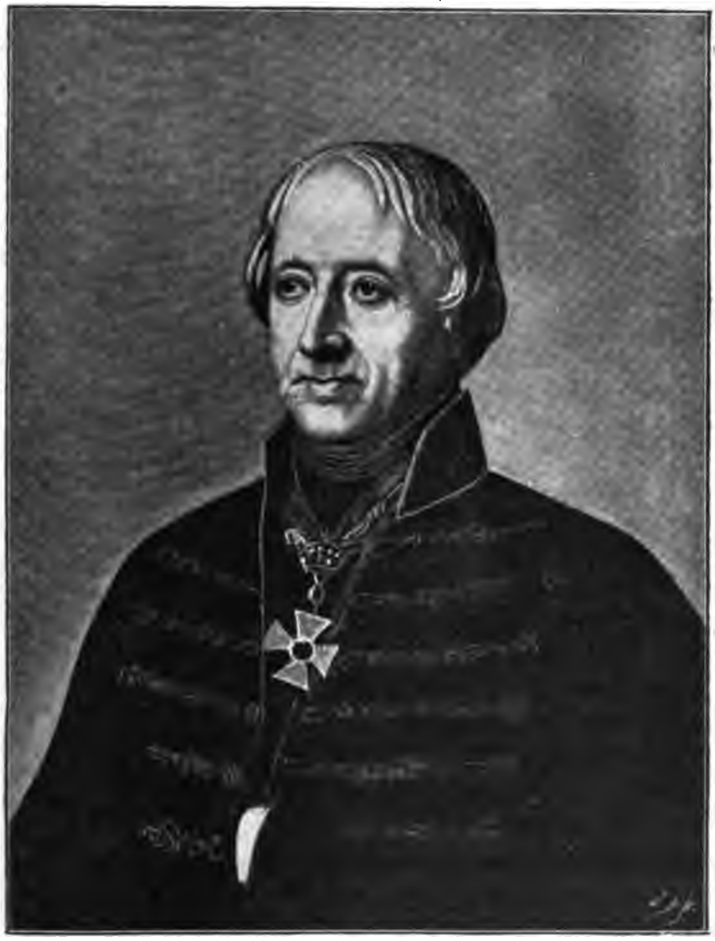

Idősb Eötvös Ignácz báró.
(Egykorú festmény Eötvös Lóránt báró tulajdonában.)

A királyi biztos a katonaság segitségével fog hozzá az ujonczállitáshoz, a kanczellárral megegyezvén arra nézve, hogy addig, mig az ujonczozás be nem fejeztetik, megyegyűlés tartását nem engedi meg. Mikor aztán az

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823 ápril 6. 76.
[2] U. ott, 1823 ápril 24. 107.

747219

ujonczozást befejezi, a beteg báró Perényi János administrator helyett, — ki 1812 óta szolgált mint administrator s kit érdemei elismeréseül a kanczellár a pozsegai megüresedett nyugalmasabb főispáni állásra ajánlott kinevezés végett, — a megye vezetését ismét átveszi gróf Erdődy József főispán s ekkor a fenekestől felfordult administratio lassankint visszazökken a rendes kerékvágásba.

A vizsgálatot Nyitrában is elrendelik a czélból, hogy a bűnösöket, kik a megyét ellentállásra birták, megbüntessék. Eötvös ezzel kezdi meg biztosi működését. De a vizsgálat eredménye alapján a felség csak 1823 szeptember 17-ikén hozza meg itéletét, a midőn már a mozgalom teljesen megszünt. A királyi biztosnak azt kell megtudnia, kik voltak az 1822 deczember 19-iki felirat szerzői, miután ezzel a felirattal indult meg a megye részéről a tettleges ellentállás. Megbizatásában nem nehéz neki eljárnia, miután senki sem tagadja, hogy a deczember 19-iki feliratot, — a mely különben a két előbbi felirattól tartalmára nézve jóformán semmiben sem különbözik, — a gyűlésen tartott beszédében Babóthy Imre táblabiró formulázta, a gyűlésen jelen volt barsmegyei Balogh János szónokolt mellette s Brogyányi főjegyző foglalta irásba.

A kanczellár, midőn augusztus 29-iki fölterjesztésében közli a felséggel a vizsgálat eredményét, megteszi egyszersmind inditványát a tettesek megbüntetésére nézve. E szerint Babóthy és Brogyányi soha többé megyei tisztviselői állásokra nem kandidáltatnának; Balogh János pedig, — kit első sorban a barsmegyei eseményekért terhel a felelősség, — jövőre akként tétetnék ártalmatlanná, hogy minden megyei köztanácskozásból kizáratnék s különösen a Barsmegyében elkövetett vakmerő, bujtogató magaviseletéért a megérdemlett büntetést rendes per útján szabnák ki rá. Mindezen propositiókhoz a felség hozzájárulását jelenti ki.[1]

Eötvös királyi biztosi működésének eredményével, melylyel a kanczellárhoz sajátkezűleg irt leveleiben számol be,[2] természetesen úgy a kanczellár, mint a felség nagyon meg van elégedve. Koháry kanczellár már márczius 26-ikán, tehát a mikor még a királyi biztos, küldetésének befejeztétől ugyan csak távol áll, azt irja fölterjesztésében ő felségének, hogy »báró Eötvös kellő komolysággal, nyomatékkal és erélylyel, de egyszersmind mérséklettel és körültekintéssel végzi megbizatását, úgy hogy a felség részéről a személyébe helyezett bizalomnak teljes mértékben megfelel«.[3] A nemességet ellenben, melynek megfékezésére küldetett ki, erőszakoskodásaival annyira fölingerli maga ellen, hogy a személyes bántalmazásokat sem kerülheti ki s csak a székház megszállására kirendelt katonai erő menti meg a nagyobb veszedelemtől. A királyi biztosok közül nem gyűlölnek senkit jobban, mint őt s bosszút úgy állnak rajta, hogy borsodmegyei tarjáni birtokán gazdasági épületeit, termését felgyújtják.[1]

---

[1] U. ott, 1823 szept. 17. 399.

[2] U. ott, 1823. 59—62.

[3] U. ott, 1823. 62.

A mint a Nyitramegyében véghezvitt hatalmaskodásoknak a szomszéd Barsmegye rendei hírét veszik, nyomban megteszik a szükséges rendkívüli intézkedéseket, hogy saját megyéjükben báró Eötvös királyi biztos kezét megkössék s hogy lehetetlenné tegyék rá nézve törvénytelen feladatának teljesitését. Az összes tisztviselők lemondanak; a megye pecsétjét a szentbenedeki konvent levéltárában helyezik el; a táblabirákból egy bizottságot alakítnak azzal az utasitással, hogy ez végezze a legszükségesebb és halasztást nem tűrő közigazgatási teendőket, de csak addig, míg a királyi biztos a lábát a megyébe be nem teszi; végűl elhatározzák, hogy ha a királyi biztos gyűlést hirdetne, arra senki ne jelenjen meg s ha esetleg mégis sikerülne a gyűlést megtartani, annak határozatait előre is érvénytelennek nyilatkoztatják ki; feliratukban feltárják egyszersmind a felség előtt az alkotmányellenes rendeletek által előidézett politikai helyzetet a maga meztelenségében.

Az erőteljes, a vakmerőségig őszinte felirat, melyet Platthy Mihály jegyző fogalmazott, nemcsak a kormányra, nemcsak Barsmegye rendeire, de az egész országra mély benyomást tesz. Egyes nyomatékosabb, élesebb kifejezései szájról szájra járnak s részint ámulatba ejtik, részint lelkesedésre hangolják az embereket.

A királyi•biztos a megyébe megérkezvén, tisztviselők hiányában semmit sem tud tenni, úgy hogy csakhamar kénytelen eredmény nélkül eltávozni. Ekkor a tisztviselők ismét elfoglalják hivatalukat, de az alatt a föltétel alatt, hogy csak addig működnek, mig királyi biztos nem jön ismét a megyébe s hogy a legközelebbi tisztújitásig törvényszéket nem tartanak, miután hét év mult el az utolsó restauratio óta s igy ők magukat rendes tisztviselőknek nem tekinthetik, birói teendők végzésére sincsenek tehát feljogositva.

Királyi biztos nem is megy többé a megyébe; hanem a kormány az administratorra bizza a rendek megpuhítását. S ez hosszabb huza-vona után sikerül is, a mennyiben Barsmegye rendei abban a reményben, hogy az országgyűlés mielőbb összeül, hozzáfognak a törvénytelen rendeletek végrehajtásához.

A kiszabott ujoncz-contingenst azonban — úgy, mint Szabolcsban tervezték — szabad toborzás útján állitják elő.

Szabolcsban gróf Dessewffy József inditványozta, hogy a tiszti kar tiltassék el a verbuválástól, egyesek azonban pénzbeli adományaikkal járuljanak a király által a saját katonai közegei útján foganatositandó toborzás költségeihez.

Úgyde maga Dessewffy tört pálczát saját inditványa felett, midőn elismerte, hogy »az a törvény lelke a privátusokra nézve, ut extra diaetam nec petantur nec dentur subsidia, hogy az ajánlók az ajánlás által magoknak érdemeket ne szerezzenek a végrehajtó hatalomnál; a jurisdictióra nézve pedig az, hogy a jurisdictiók ne adjanak és ne segitsék semmi módon az adást, ut votum constitutionale, idest legalis diaetarum servatio pro debito tempore obtineatur.«[1]

---

[1] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 223.

Barsmegye ellenben nem gondolva meg, hogy világos alkotmánysértés közvetitéssel, kölcsönös engedményekkel nem orvosolható, hogy közvetitésről nem lehet szó akkor, a mikor az alternativa oly mereven van felállitva, hogy vagy a törvényt tartják meg, vagy a kormánynak engedelmeskednek: a Szabolcs által mellőzött szabad toborzást a nádor közbenjárása folytán foganatositja s ily módon a törvénysértést a törvény megkerülésével kisérli meg jóvátenni.

Az ellentállás rendkivül heves még Zemplén és Nógrád megyékben is. Zemplénben a május 21-iki gyűlésen éri a rendeket az a meglepetés, hogy báró Malonyay János, a megye administratora, egyszerre mint királyi biztos mutatja be magát nekik. A királyi resolutio felolvasása után ő is, mint a többi megyébe kiküldött biztosok, ott hagyja a gyűlést. De a rendek Szemere István első alispán elnöklete alatt a tanácskozást folytatják, annyival is inkább, mert úgy okoskodnak, hogy Malonyay mint administrator hivta őket össze, mint királyi biztosnak tehát nem volt joga a gyűlést feloszlatni. Egyhangúlag abban állapodnak meg, hogy utódaikat nem akarván abba a szomorú helyzetbe juttatni, hogy elveszett szabadságukat nagyobb áldozatokkal kényteleníttessenek visszaszerezni, még az erőszaknak sem engednek s előbbi határozatukhoz ragaszkodva, még egyszer felírnak úgy ő felségéhez, mint a nádorhoz. A tisztviselők pedig ünnepélyesen megfogadják, hogy ők a rendek intentióihoz soha hűtlenek nem lesznek, s valóban, midőn mindjárt a gyűlés után a királyi biztos meghagyja nekik, hogy a rendeleteket hajtsák végre, Szemere István első- és Szögyény Ferencz másod alispán, valamint Szent-Iványi Károly, Kaszner János és Mauks Mihály szolgabirák különkülön, irásban nyilatkoztatják ki, hogy mivel megyéjük az adóra és ujonczozásra vonatkozó rendeletet törvénytelennek jelentette ki, s mivel a tisztviselői kar a megye rendeivel egy testet képez, a királyi biztos parancsának nem engedelmeskedhetnek.[2]

Malonyay nem az az ember, a kit a kormány erőszakoskodásokra sikeresen felhasználhatna. Erélye nincs, de akarata sincs törvénytelen dolgok elkövetésére. A tisztviselők renitentiájával szemben tehetetlen. Zemplénben és Nógrádban egyidejűleg fölmentik tehát a természetével és hajlamaival ellenkező megbizatás alól s az előbb emlitett megyébe a június 7-ikén kelt királyi decretum az erélyéről ismeretes ungvári főispánt és beregi administratort, Lónyay Gábort, — ki azelőtt mint első alispán Zemplénmegyét is szolgálta, — küldi ki.

---

[1] U. ott. III. 218.

[2] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 8163.

Lónyay augusztus 18-ikára tűzi ki a közgyűlést, melyre nem kevesebb, mint tizenkét vármegyéből nagy számmal sereglenek össze az érdeklődők. Megjelenik a többek közt Erdélyből báró Wesselényi Miklós is.

A gyűlés előtti napon a királyi biztos ebédet ád, de az ebédre való meghivást sokan visszautasitják, azzal az izenettel, hogy érzésük tiltja »ily küldöttségű személynél mutatni tiszteletet s szeretetet«;[1] majd előzetes conferentiát akar tartani, de az alispán lakásán együttlevők azt üzenik neki vissza, hogy nem jelennek meg az értekezleten, nehogy ezzel elismerjék küldetésének törvényességét.

A gyűlés napján már korán reggel zsúfolásig megtelik a tanácsterem s midőn az alispán megérkezik és saját megszokott helyére akar űlni, ezt nem engedik meg neki, hanem beleültetik az elnöki székbe s nyomban felolvasván a királyi rescriptumot, elhatározzák, hogy a májusi közgyűlés határozatait fenntartják; a tisztviselőktől elvárják, hogy az erőszaknak sem fognak engedni; a királyi biztos kiküldetését törvényesnek nem ismerik el, ha tehát ez a közgyűlésben megjelennék, a termet azonnal elhagyják mindnyájan, ha pedig a dorgáló újabb királyi rescriptumot mégis sikerülne neki felolvasni, az ő eltávozásával az alispán törvényes elnöklete alatt folytatni fogják a gyűlést.

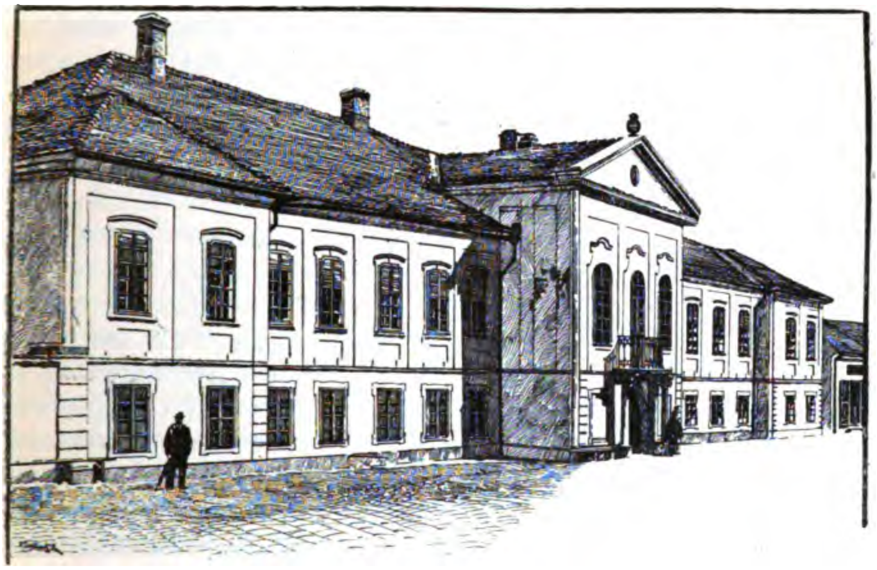

A sátoralja-újhelyi megyeháza.
(Rajzolta Mühlbeck Károly.)

Minthogy ily körülmények közt Lónyay nem számithat rá, hogy úgy, a mint azt méltóságánál fogva megkivánhatná, meghivják a gyűlésbe s minthogy másfelől tart tőle, hogy az alispán elnöklete alatt hozott határozatokról a jegyzőkönyvet megirják és hitelesítni találják: eltökéli magát a merész lépésre, hogy meghivás nélkül bemegy a terembe, felolvastatja a dorgáló rescriptumot s megfékezi a zajongó, rendetlenkedő tömeget.

---

[1] Kazinczy F. és Guzmics I. közti levelezés. 24.

Minden nagyobb erőfeszités nélkül sikerül neki a nagy tolongásban az asztalig jutni; de a mint ott megpillantják, szitkokat kiáltanak feléje, Caraffához és Eötvöshöz hasonlitják s azt zúgják a fülébe, hogy nem ismerik el törvényes elnöknek. Az első alispán át akarja neki az elnöki széket adni, de — mint a kanczellárhoz intézett hivatalos jelentésében irja[1] — egy csomó ember czélzatosan körül veszi a széket, hogy el ne foglalhassa; Kazinczy Ferencz értesülése szerint ellenben, rokona, Lónyay László állja útját, midőn le akar ülni.[2] Szigorú tekintettel méri végig azokat, kik nem engedik székéhez jutni s mivel látja, hogy nem boldogul, az első alispán felé fordul. Az óriási lármában az egyik kezével a királyi rescriptumot mutatja fel, a másik kezével pedig azt fejezi ki, a mit szóval is kijelent, de a mit legfölebb a közelében állók hallanak meg, hogy t. i. solválja a sessiót. Távozása közben ugyanezt világosan ismétli a másod alispán előtt is.

Eltávozása után a jegyzőkönyvet felolvassák s daczára egyesek óvatosságra intő felszólalásának, hitelesítik, elrendelvén egyszersmind, hogy határozatukról a többi megyék körlevélben értesitendők.

Kazinczy Ferencz előadása szerint Szirmay Ádám főjegyző a rendek megbizásából utána megy a biztosnak s tudtára adja, hogy visszajöhet a gyűlésbe, ha tetszik neki;[3] ő maga ellenben hivatalos jelentésében azt irja, hogy Szirmay csak azért jelent meg nála, hogy értésére adja a jegyzőkönyv hitelesitésének megtörténtét, de — saját szavai szerint — nem azért, hogy meghívja a gyűlésbe s hogy ily módon küldetésének törvényességét elismerje. Habár a főjegyző előtt kinyilatkoztatta, hogy az általa feloszlatott gyűlés határozatai érvénytelenek: a jegyzőkönyvet a főjegyző visszatértével mégis felolvassák, egy-két élesebb kifejezését enyhítik s ezzel délután fél négykor a gyűlés szétoszlik.

Lónyay a történtek után egyebet nem tehet, mint hogy megtiltja a két alispánnak s a főjegyzőnek, hogy az érvénytelen határozatokat tartalmazó jegyzőkönyvet megpecsételjék s expediálják. A jegyzőkönyvből mindössze öt pecsételetlen példány tűnik el az első alispán asztaláról s jut forgalomba. A két alispánról s a főjegyzőről dicsérettel emlékezik meg jelentésében Lónyay s egyenesen az ő jóakaratú támogatásuknak tulajdonitja, hogy a körlevél nem küldetett el még a gyűlésből, a mint a rendek kivánták, a többi megyékhez.

A nemesség nagy része 20-án haza utazik s a királyi biztos is ott hagyja Újhelyt, hogy Ungváron végezze megbizatását. De mielőtt búcsút venne a várostól, számos öregebb nemes kifejezi előtte sajnálkozását a történtek felett.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 529.

[2] Kazinczy F. és Guzmics I. közti levelezés. 24.

[3] U. ott.

A zempléniek, kiknek egy része Ungmegyében is birtokos, ezt a megyét, — mely különben, mint Lónyay irja, a felség legnagyobb kivánságainak is eleget szokott tenni, — annyira felizgatják, hogy itt is királyi biztosnak kell rendet csinálni. Április 14-iki űlésében határozza el a megye az ellentállást s augusztus 22-ikére hirdet Lónyay főispán, most már mint királyi biztos, újabb közgyűlést a törvénytelen határozat megsemmisitése czéljából. Mivel a gyűlésre itt sem hivják meg, nehogy úgy járjon, mint Zemplénben, irásbeli rendelettel oszlatja fel a gyűlést, meghagyván a tisztviselőknek, hogy azonnal jelenjenek meg nála. A rendek azonban a tisztviselőket nem eresztik, áprilisi határozatukat megujítják s ismételve megtiltják a tisztviselőknek, hogy az adóügyi rendelet végrehajtásához segédkezet nyujtsanak.

Lónyay mindkét küldetéséről egyszerre terjeszti fel jelentését a kanczellária útján a királyhoz. A történtek előadása után kiemeli jelentésében, hogy mivel a tiszáninneni megyék közt Zemplén a legtekintélyesebb és legnagyobb s az egyetlen, mely a legfelsőbb kivánalmaknak szigorúbb rendszabályok alkalmazása nélkül nem akar eleget tenni, a mi által rossz példát mutat a többi tiszai megyéknek: itt a királyi biztos föllépése sikertelen nem maradhat. De mivel más részről az ő viszonyai Zemplénben olyanok s különösen ellenségei oly nagy számmal vannak ott, hogy e miatt neki nagyon nehéz mint királyi biztosnak Zemplénben boldogúlnia: küldjenek ki helyette mást. Ha azonban a fejedelem megsértett tekintélyét neki, mint a kinek személyében sértetett az meg, kellene mégis helyreállitnia: ez esetben kijelenti, hogy mihelyt felséges ura parancsát teljesiti, az ebből származó kellemetlen következmények elkerülése végett visszavonul a magánéletbe s éppen ezért már most kéri Ung- és Beregmegyék administratiójának vezetése alól magát fölmentetni.

A kanczellár, illetőleg a felség nincs ugyan megelégedve Lónyay eddigi eljárásával, de azért ismét őt bizzák meg, hogy a két megye nyakasságát törje meg, miután nálánál alaposabban az illető megyék viszonyait senki sem ismeri.

Lónyay rossz kedvvel, de erős elhatározással fog hozzá újból a dologhoz. Legjobban szeretné, ha különösen Zemplénben közgyűlés nélkűl végezhetne; de mivel ebbe a kanczellár nem egyezik bele, annyit mégis kivisz, hogy a közgyűlést nem szüretkor tartják meg, a mikor tömérdek idegen van a Hegyalján, hanem deczemberben.

A deczember 15-ikére hirdetett közgyűlés megfékezése czéljából gróf Gorzkowsky vezérőrnagy parancsnoksága alatt egy zászlóalj báró Geppert-ezredbeli gyalogos és a Frigyes Vilmos porosz királyról nevezett huszárezrednek egy diviziója nyújt neki assistentiát.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 529.

A gyűlésre, mint Gorzkowskynak Estei Ferdinánd főherczeg és országos főparancsnokhoz intézett hivatalos jelentésében olvassuk, körülbelől ötszázan jelennek meg. A királyi biztos, a mint a terembe lép, felbontja a királyi resolutiót, melyben a felség szigorúan megdorgálja a rendeket, kik vakmerő magaviseletükért méltán megérdemelnék, hogy felségsértési per indittassék ellenük, azután széttépi a jegyzőkönyvet, de a kanczellártól nyert utasitás értelmében úgy, hogy a biróság majdan elolvashassa és felhasználhassa[1] s ezzel a gyűlést feloszlatja.

A rendek zajongás nélkűl, a legnagyobb nyugalommal tűrik már most az erőszakoskodást.

A mint szétoszlanak, a tisztviselőket maga elé rendeli Lónyay s közli velük ő felsége parancsát. Ezek ismét protestálván, Lónyay utasitja Gorzkowskyt, hogy csapataival vonuljon a megyeháza elé s hogy az összes tisztviselőket — szám szerint huszonnégyet — tartóztassa le, miután ő felsége parancsának nem akarnak engedelmeskedni.

A tisztviselők külön-külön szobában, úgy hogy sem egymással, sem a külvilággal nem érintkezhetnek, katonai őrizet alá helyeztetvén, huszonnégy órai fogság után a két alispánt megkérdezi a királyi biztos, nem gondolták-e meg a dolgot s nem hajlandók-e renitentiájukkal fölhagyni. Mire az alispánok azt felelvén, hogy ők minden lehetőt készek megtenni, hogy ő felsége akarata teljesüljön, de addig nem tehetnek semmit, mig tisztviselőtársaikkal nem értekeznek, ezt a biztos megengedi. S rövid tanácskozás után, megfeledkezve a májusi közgyűlésen tett fogadalmukról, hogy t. i. »ők, mint tagok, azon testtől, melyhez tartoznak, semmi esetben s az időknek semmi viszontagságaiban sem válván el, önnön magok is mindenkor a törvényhez s ezen épült, különösen most is megújitott határozásához a vármegyének állhatatosan és hiven ragaszkodnak s attól magokat elmozdittatni nem engedik«, — már most kijelentik a kir. biztos előtt, hogy az ujonczozást is foganatositják, az adót is behajtják. S csakugyan, az adólajstrom összeállitása végett a két perceptor nyomban elutazik Kassára a kerületi kamarai hivatalhoz, az ujonczozást pedig deczember 27-ikén megkezdik.[2]

Ily módon sikerül Lónyaynak a katonai erőre támaszkodó terrorizmussal végre is megtörnie a zemplénmegyei tisztviselők makacsságát. Ungmegyében szintén sikerrel végzi be missióját.

Midőn a következő évben meghal, daczára zempléni viselt dolgainak, Kazinczy Ferencz kegyeletesen emlékezik meg róla s úgy tünteti fel, mint a ki a fejedelem iránti tántoríthatatlan hűségénél fogva végrehajtotta ugyan annak törvénytelen parancsait, de mivel e miatt nemzetével jött összeütközésbe, annyira elkedvetlenedett, hogy elhatározott szándéka volt minden hivataláról lemondani s a magánéletbe vonulni vissza. »Lónyayban — irja

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 532.

[2] Gr. Gorzkowsky hiv. jelentése. U. ott, 1823. 609.

Kazinczy — sok jó, sok csodálást érdemlő volt; de hiú volt; látta, mint emelkednek a rosszak s a gaz idők eltántoritották.«[1]

Nógrádmegyébe, — mely 1822. évi októberi és novemberi közgyűlésén tagadja meg a rendeletek végrehajtását, — február 9-ikén báró Malonyay Jánost küldik ki királyi biztosul, hogy tartsa meg a vizsgálatot arra nézve, kik vettek részt a megye ellenszegülő határozatának hozatalában.

Malonyay jelentéséből arról győződvén meg a kormány, hogy különösen a november 7-iki közgyűlés nem azzal a mérséklettel és érettséggel folyt le, melyet a hely szentsége s a szőnyegen forgó tárgyak fontossága megkivánt, ő felsége a megyét szigorúan meginti, hogy jövőre a szenvedélyes és a törvényhatóság szégyenére váló cselekedetektől tartózkodjék, Prónay Ferencz alszolgabirót s Ebeczky József táblabirót pedig, kik a novemberi gyűlésen a főszerepet játszották, valamint Baloghy Lajos táblabirót, ki az októberi gyűlésen lázitó beszédet tartott, dorgálja meg.[2]

E közben a megye, daczára annak, hogy magának is meggyűlt a baja a kormánynyal, a szorongatott Nyitramegye ügyét pártfogása alá veszi. Az április 23-iki közgyűlésen a rendek elhatározzák, hogy a mennyiben Nyitra vármegye alispánjának leveléből s a szem- és fültanúk előadásából arról értesültek, hogy az emlitett megyében az ujonczozás katonai erőhatalom alkalmazásával ment végbe, ezen sérelem ellen fölirnak s annak orvoslása végett közbenjárásra kérik fel nemcsak a nádort, hanem a trónörököst, a primást, a kanczellárt, az országbirót, az összes zászlósurakat, sőt Metternichet is. Ez utóbbi közbenjárására különös súlyt fektetnek, miután — irják jegyzőkönyvükben — az ő fáradhatatlan tevékenységének köszönhető Európa régi constitutionális szerkezetének fenntartása s igy ő herczegsége iránt, valamint minden alkotmányos nemzet, úgy a magyarok is kiváló bizalommal viseltetnek. Fájdalmukat fejezik ki egyszersmind a felett, hogy az erőszakosságokat éppen a szent korona egyik őre, báró Eötvös követte el, a kinek pedig hivatalánál fogva legfőbb kötelessége volna a törvények szentségének megóvása.[3]

A gróf Brunswick József főispán elnöklete alatt június 10-én tartott közgyűlésből még egyszer megkisérlik a felirást úgy a királyhoz, mint a nádorhoz.

A királyhoz intézett, mérsékelt hangon szerkesztett feliratban előadják, hogy ők a szeretett király iránt érzett hű ragaszkodásuk által vezettetve, a palatinus irásbeli felhivása nélkül is eleget tennének ő felsége kivánságának az ujonczozást illetőleg, ha nem gátolná őket ebben a törvény iránti engedelmesség kötelessége; minthogy azonban a király és a törvény iránti kötelességeiket egymástól szétválasztani nem lehet, kénytelenek a felség kegyelmeért esedezni, hogy szabaditsa meg őket a dilemmától oly módon, hogy az ujonczozás ügyét terjessze az országgyűlés elé, melynek összehivására nézve különben is biztos reményt merítettek a nádor leveléből.

---

[1] Kazinczy F. és Guzmics I. közti levelezés. 57.

[2] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 9655.

[3] U. ott, 1823. 123.

Mielőtt ez a felirat a királyhoz jutna, egy június 7-ikén, tehát három nappal előbb kelt rescriptumban ő felsége értésükre adja a rendeknek, hogy Malonyay helyére báró Wenckheim Józsefet, Arad és Krassó megyék főispáni helytartóját nevezte ki királyi biztossá, meghagyván neki, hogy az ujonczozásra és az adóra vonatkozó legfelsőbb rendeleteket hajtsa végre.

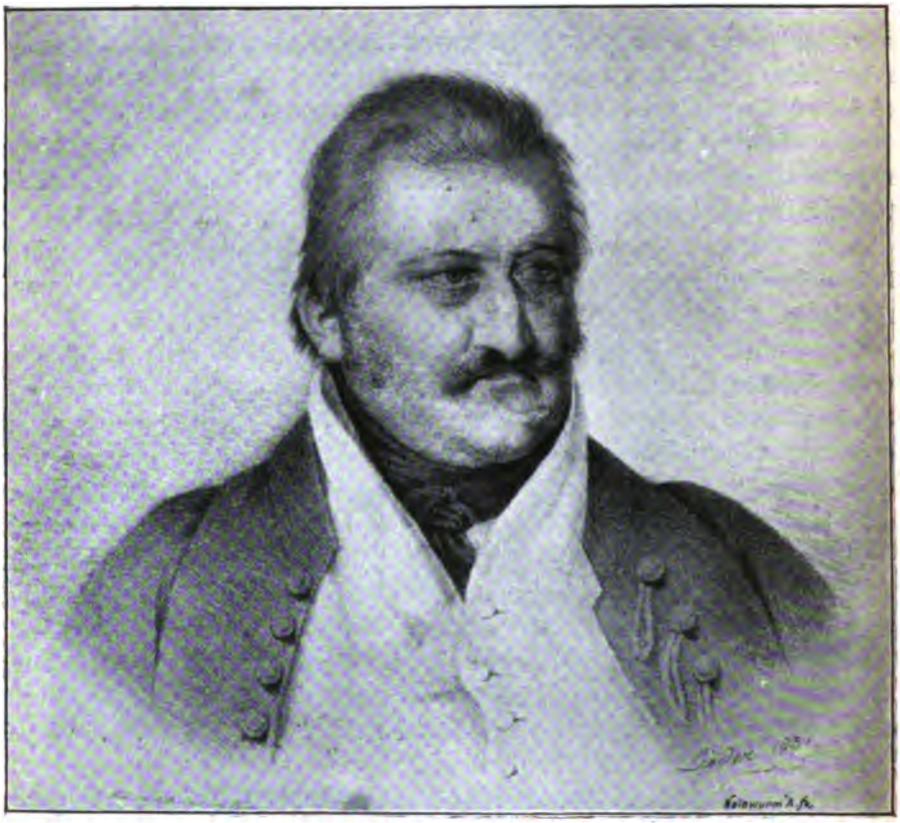

Wenckheim József báró.
(Lieder metszete az országos képtárban.)

Minthogy az említett rescriptum s a rendek felirata keresztezték egymást: a kanczellár, nehogy a kiküldött királyi biztos elé akadályokat gördítsenek a rendek éppen a miatt, mert választ még nem kaptak feliratukra, azt ajánlja a felségnek, hogy habár megmásithatatlanul ragaszkodik is elhatározásához, küldjön haladéktalanúl még egy rescriptumot feleletül a június 10-iki feliratra, hogy mire báró Wenckheim a legfelsőbb parancs értelmében a megyegyűlést összehivja, már akkor a június 10-ki feliratra adott választ felolvashassa.[1]

---

[1] U. ott, 1823 június 28. 232.

Igy is történt. De mielőtt a királyi biztos Balassa-Gyarmatra érkeznék s az ő megbizásából Gyürky Pál első alispán által augusztus 28-ikára hirdetett közgyűlést megtartaná, a rendek megelőzik s augusztus 25-ikén tartott közgyűlésükben fulminans feleletet adnak a június 7-iki rescriptumra.

Az új királyi biztos megbizatása ellenkezvén az 1805: V. t.-czikkel, annak törvényességét nem ismerik el, ennélfogva ragaszkodnak az adó és ujonczozás ügyében hozott határozatukhoz, attól semmiféle hatalom és kényszeritő eszköz nem fogja sem őket, sem a tisztviselői kart eltántorítani. Az adóra nézve az ő óhajtásuk is az, hogy az pengő pénzben fizettessék, de a fizetés módját csakis az országgyűlés állapithatja meg; az ujonczozásra nézve pedig, a mint Barsmegyének megengedte már ő felsége a szabad toborzást, ugyanezt kérik a maguk számára is. Ha feliratukra a legfelsőbb válasz leérkeznék: minthogy a királyi biztos elnöklete alatt sem ők, sem a tisztviselők nem tanácskozhatnak, kérik a királyi biztost hogy a leiratot a tisztviselők utján közölje velük s törvényes elnökük vezetése alatt fogják majd azt tárgyalni. Köszönetüket fejezik végül ki a nádornak, mint a ki hathatós közbenjárásával kieszközölte Barsmegye részére az emlitett kedvezményt; úgyszintén Barsmegyének, mely a súlyos viszonyok közt tanusitott tántorithatatlan szilárdságával engedékenységre birta ő felségét s Malonyay volt királyi biztosnak, ki hazafiságának fényes jelét adta az által, hogy félrevonult, midőn látta, hogy megbizatása a törvénynyel össze nem egyeztethető.

Az új királyi biztos, a mint augusztus 26-án este megérkezik Balassa-Gyarmatra, elámulva veszi át Gyürky Pál alispán kezéből az előtte való nap hozott közgyűlési határozatot, majd ugyancsak Gyürky vezetése alatt egy küldöttség azzal a kéréssel fordul hozzá, hogy megbizatásának végrehajtását függeszsze fel addig, mig a 25-iki határozatra, illetőleg feliratra a királyi válasz leérkezik s hogy támogassa odafenn a kérésöket, melytől semmi szin alatt sem tágitanak. Ő erre igéri, hogy igyekezni fog a rendek kivánságát összeegyeztetni a felség parancsával, de adjanak neki módot erre az által, hogy az ő elnöklete alatt tartsák meg a kihirdetett gyűlést s ott olvassák fel a királyi rendeletet. Az alispán azonban ezt kivihetetlennek tartja; fél tőle, hogy a felizgatott tömeg a biztosnak utját állná, ha az elnöki széket el akarná foglalni; azt tanácsolja tehát neki, hogy a botrányok kikerülése végett, melyek nemcsak az ő, de a király tekintélyét is sértenék, a gyűlésen ne mutassa magát.

Kínos alternativa előtt áll a király embere. Ha nem megy el a gyűlésre: ő felsége parancsa ellen vét; ha elmegy: magát és felséges urát kompromittálja s czélt még sem fog érni, mert még csak föl sem tehető, hogy a szenvedélye által elragadtatott nemesség, előtte való nap hozott határozatát visszavonná. A két rossz közül tehát a kisebbet választja, miután sokkal könnyebb jóvá tenni egy megbizatás elmulasztását, mint a felség tekintélyének rovására bekövetkezhető kudarczot.

A gyűlés napjának reggelén magához rendeli a két alispánt s a főjegyzőt, és megbizza az első alispánt, hogy mivel a rendek 25-iki határozatukkal a kiegyenlités utját elvágták, a gyűlést azonnal oszlassa fel; meghagyja egyszersmind az alispánoknak, hogy ő felsége további rendelkezéseig semmiféle gyűlést ne merjenek tartani; megtiltja nekik a hivatalos pecsét használatát, a főjegyzőnek pedig bármiféle hivatalos irat expediálását; ha pedig az ő tudtuk nélkül a rendek mégis gyűlést tartanának, ennek határozatait előre is semmisnek nyilvánítja.

Gyürky alispán, engedelmeskedve a parancsnak, a gyűlést csakugyan a mint megnyitja, rögtön be is rekeszti s a teremből eltávozik. De a rendek ott maradnak, s visszatartván a másod-alispánt és a tisztviselőket, iszonyú lármával elhatározzák a gyűlés folytatását. A hivatalos pecsétet hiába követelik az első alispántól, az nem adja. Abban állapodnak tehát meg, hogy erőszakkal veszik el tőle. E czélból be akarván törni az alispán szobájába, a királyi biztos által időközben oda rendelt katonaság állja utjokat. Úgy segitnek magukon, hogy a levéltárból vesznek ki egy pecsétet s azt adják át a másod-alispánnak, a kit azonban a katonaság letartóztat s a pecsétet elveszi tőle.

Az izgalmas jelenetek hatása alatt valóságos láz lepi meg az embereket, és pedig nemcsak benn a vármegyeházán, hanem kivűl is. A tömeg ellepi az utczákat; az ifjúság által fölizgatva a vármegyeháza előtt torlódik össze; ordítozása iszonyú disharmóniában vegyül össze a teremben levők zajongásával. A helyzet perczről-perczre fenyegetőbbé válik, úgy hogy a királyi biztos a katonaságot utasítja készenlétre, a szomszéd Orosziból pedig egy svadron dragonyost rendel be. A katonaság közbelépésére azonban nem kerül a sor, mert a rendek elhatározván, hogy a rajtuk elkövetett sérelmet közölni fogják a többi megyékkel, a gyűlés szétoszlik, illetőleg a következő napra halasztatik.

A királyi biztos már most szilárdúl eltökéli magát, hogy meg fog akadályozni minden további összejövetelt. Délután az első alispán útján magához rendeli a tiszti kart, de minthogy az testületileg nem akar előtte megjelenni, egyenkint beszél a tisztviselőkkel, s a legszigorúbban meghagyja nekik, hogy a gyűlés ideje alatt vagy otthon vagy hivatalos helyiségükben tartózkodjanak. A kanczellárhoz intézett hivatalos jelentésében, melyben beszámol küldetése eredményéről,[1] azt irja, hogy a tisztviselők kinyilatkoztatták előtte, hogy szivesen engedelmeskednek neki, ha az ő parancsának teljesitése nem ütközik össze a rendek határozatával. Úgyde mivel az engedelmességnek ez a föltétele hiányzik: a valósággal homlokegyenest ellenkezik hivatalos jelentésében foglalt ama másik állitása, hogy a tisztviselőket katonai őrizet alá csak azért helyezte, hogy akaratuk ellenére ne kényszerithessék őket a gyűlésben való megjelenésre.

---

[1] U. ott, 1823. 374, 402.

Augusztus 29-ikén a két alispán és a négy szolgabiró háza elé katonákat állittat, hogy lakásukat el ne hagyhassák, azt azonban nem tiltja meg nekik, hogy látogatókat fogadhassanak; a főjegyzőt, a fő- és aladószedőt, a számvevőt, a levéltárnokot s az iktatót pedig az alatt az ürügy alatt, hogy tanácskozzék velök az adó repartitiója s behajtása felől, magához hivatja s ebéddel is ellátván őket, nem engedi meg, hogy lakásáról távozzanak. A mily furfanggal fosztja meg a tisztviselőket szabadságuktól, épp oly ravasz intézkedést tesz a megyeház elzárására. Katonákat rendel ugyanis ki a megyeház kapuja elé azzal az utasitással, hogy egyeseknek engedjék meg a ki- s bejárást, de a tömeges bevonulást gátolják meg.

Ily módon sikerül is neki megakadályoznia a gyűlés megtartását a megyeházán; de az a körülbelől hatvan főnyi, többnyire fiatal emberből álló tömeg, melyet a katonák nem eresztenek be, elvonul a templom előtti térre s egy alszolgabiró elnöklete alatt ott tartja meg a gyűlést, mely annyiból áll, hogy egy ifjú protestatiót olvas fel az erőszakoskodások ellen. Azután egy katonatiszt felszólitására szép csendesen szétoszlanak.

Az alatt, mig ezek az utczán történnek, tiz idősebb nemes azzal a kéréssel fordul a királyi biztoshoz, hogy a katonaságot távolitsa el s a letartóztatott tisztviselőket bocsássa szabadon. Mire Wenckheim kinyilatkoztatja, hogy habár ő csak királyának tartozik tetteiért számolni, helyre kell igazitnia a kérelmezők tévedéseit. Ő nem tiltotta meg, hogy a megyeházába egyesek bemenjenek, a tisztviselőket sem fosztotta meg szabadságuktól, a katonaságot pedig csupán azért rendelte ki, mert másként a rendet nem vélte helyreállithatni. Ha azonban látni fogja, hogy gyűlést nem akarnak erőszakkal tartani, a katonaság mindjárt visszavonul.

Már este a nemesség egyrésze haza utazik, a másik része utazófélben van, ennélfogva a királyi biztos a katonai őrjáratokat megszünteti s másnap korán reggel a saját lakásán letartóztatott tisztviselőket szabadon bocsátja. Ő maga szintén ott hagyja Balassa-Gyarmatot, felbontatlanul viszszaküldvén a kanczellárnak a június 10-iki rescriptumot s szabadságot adván a távozásra Gyürky alispánnak is. Ez utóbbi nemcsak hogy mindenben engedelmeskedik a királyi biztosnak, hanem még tanácsaival is jóakaratúlag támogatja őt. Valószinűleg azért kért tehát szabadságot, hogy az alatt, mig távol lesz, lecsillapuljon a rendek haragja ellene. A megye hivatalos pecsétjét, ősi szokás szerint, két szolgabiró jelenlétében átadja a másodalispánnak s ezzel elhagyja a megye székhelyét.

A nemesség azonban csellel él, midőn a székvárosból távozik; mert nem haza megy, hanem Szügy nevű községben gyűl össze, hogy itt tanácskozzék a további teendők felől. Leirhatatlan lelkesedésben törnek ki, midőn egyszerre csak megérkezik közéjük a megye hivatalos pecsétjével a másodalispán s a már eltávozott királyi biztos szigorú tilalma ellenére meghivja őket szeptember 1-jére a székhelyen tartandó gyűlésre. De addig is — tartva attól, hogy gyűlésöket ismét meg találják hiúsítni — ott nyomban tiltakoznak a törvénytelenségek ellen, s elhatározzák, hogy ebbeli óvásukat a váczi káptalan levéltárában helyezik el.[1]

A mint Gyürky a Szügyben történteket meghallja, rögtön visszafordúl utjából s követeli a pecsétet. De nem adják neki vissza, mig a megtartott gyűlés határozatáról jegyzőkönyvet nem vesznek fel s mig a körlevelet, melyben a testvér-törvényhatóságoknak elpanaszolják a velük szemben elkövetett hallatlan erőszakosságokat,[2] valamint az ő felségéhez intézett hasonló tartalmú feliratot meg nem pecsételik.

A kanczellária október 4-én kelt rendeletében megtiltja ugyan a megyéknek az emlitett körlevél tárgyalását, s meghagyja nekik, hogy a mint megkapják, terjeszszék fel hozzá; de mire a kanczellár parancsa eljut a megyékhez, már akkor Nógrád sérelmét több megye magáévá teszi, s annak orvoslása végett felír úgy a királyhoz, mint a nádorhoz. Abauj élesen kikél feliratában a biztosok hallatlan eljárása ellen. Bereg »Nógrádmegye rendeinek erős lélekkel kimutatott igaz hazafiúi buzgóságával vetélkedni kiván«, ennélfogva panaszukat teljesen jogosultnak ismeri el; a mennyiben pedig ő felségéről, ki megesküdött az alkotmányra, nem teheti fel, hogy a visszaélések tőle származnának, hanem valószinűbbnek tartja, hogy a királyi biztosok mennek túl megbizatásuk határain: kéri ő felségét, hogy azokat, kik ily ártalmas tanácsot adtak neki s kik visszaéltek bizalmával, méltóképen büntesse meg. Hont, Gömör, Somogy, Borsod szintén pártjára kelnek Nógrádnak. A zemplénmegyei első alispánnak, Szemere Istvánnak ellenben egyenesen a kanczellár tiltja meg, hogy a körlevelet nyilvános tanácskozás tárgyává tegye[3].

Wenckheim eljárásával a kanczellária annyival kevésbé lehet megelégedve, mert úgy viselte magát, hogy méltán föltehették róla, hogy a király akaratának rendelte alá saját meggyőződését. »A nógrádiak azt hiszik — irja Kazinczy, — hogy az ott történteknek egyrészét hazafiúi örömmel szemlélte.«[4] Ezt annyival inkább hihetik, mert — mint a vizsgálat folytatása végett Wenckheim után királyi biztosúl kiküldött Adamovics Antal verőczemegyei administrator jelentésében olvassuk — Wenckheim azt a nyilatkozatot tette a rendek előtt, hogy »nem azért kivánja a gyűlésnek az ő elnöklete alatt való megtartását, hogy a királyi parancsolatot felolvastassa, hanem hogy oly módokról értekezhetne a státusokkal, melyek által ő felsége kivánságának teljesitésében minden *törvénytelen* módokat elmellőzni lehessen.«[5] A megbizatás tényleg annyira nem volt Wenckheimnak inyére, hogy megkisérlette az alól kibújni; de a kanczellár tanácsa folytán a király nem fogadta el lemondását.[6]

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 457.
[2] U. ott, 1823. 494, 608.
[3] U. ott, 1823. 494.
[4] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 229.
[5] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Exhib. politiam respic. 1824. XXIII.
[6] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 318.

Koháry kanczellár a felséghez intézett véleményes jelentésében hibáztatja Wenckheimot, hogy a gyűlést nem tartotta meg; de menti azzal, hogy a fölhevült tömeg esetleges kihágásaitól méltán félthette a király tekintélyét. Minthogy a királyi rescriptum már közölve volt a rendekkel, a gyűlést nyomban feloszlathatta volna s az általa letartóztatott tisztviselők utján a katonaság segélyével végrehajthatta volna a rendeleteket. Nagy hibát követett el azzal is, hogy az első alispánt, az egyetlen embert, ki parancsainak föltétlenül engedelmeskedett, szabadságolta s engedélyt adott neki az elutazásra, mert ily módon jutott a megye hiteles pecsétje a rakonczátlan elemek befolyása alatt álló másod alispán kezébe.

Az ügyek ezen állásában a kanczellár nem ellenzi, hogy a rendeknek a verbunkra vonatkozó kivánságuk oly módon teljesittessék, mint a barsiaké; de az adó ügyében nem tartja czélszerűnek engedni. Ő felségének azt ajánlja, hogy Wenckheimot újból küldje ki Nógrádba, s ha a rendek a legfelsőbb parancsot még mindig vonakodnának teljesíteni, a királyi biztos maga vesse ki és hajtsa be az adót, a vakmerő kihágások tárgyában pedig megtartván a vizsgálatot, a bűnösöket ő felsége nevében vonja felelősségre.[1]

A király kanczellára véleményét elfogadja s Wenckheimot szeptember 17-ikén kelt rescriptumában megbizza, hogy missióját Nógrádban fejezze be.

Wenckheim a november 4-ikére kihirdetett közgyűlés napján katonasággal véteti körül a megyeházát s megteszi azt, a mihez hasonló brutális visszaélés sehol másutt nem fordult elő még ezekben a viharos időkben sem, hogy t. i. *katonatisztek kiséretében megy be a gyűlésterembe,* s hogy a három szolgabirót: Horváthot, Srétert és Tihanyit, kik abbeli parancsának, hogy a többi tisztviselőkkel együtt vegyenek részt a gyűlésben, ellenszegülnek, — *egy alezredessel vezetteti be a terembe.*[2]

Mindjárt a gyűlés után, — mely mindössze addig tart, mig Wenckheim a szeptember 17-iki rescriptumot felolvastatja s az augusztus 25-iki jegyzőkönyvet széttépi, — a tisztviselők közreműködésével szabad toborzás utján megkezdődik az ujonczozás. Az adószedők ellenben megtagadják az adókönyvecskéknek a községektől való beszerzését, ennélfogva lakásukat egy-egy tiszt vezetése alatt katonák szállják meg, kiket saját költségükön mindaddig kénytelenek élelmezni, mig a királyi biztos rendeletének eleget nem tesznek. A repartitiót mégis maga a biztos kénytelen elvégezni, valamint sajátkezűleg irja be az egy-egy községre eső adót is az adókönyvecskékbe.[3]

A deczember 27-én kelt legfelsőbb kéziratban ő felsége, midőn utasítja a kanczellárt, hogy Wenckheimnak és báró Taxis vezérőrnagynak, a katonaság parancsnokának, fejezze ki megelégedését sikeres tevékenységükért, megbizza egyszersmind Wenckheimot, hogy a megtartandó vizsgálat után terjeszsze fel hozzá azoknak neveit, kik őt eljárásában támogatták s a kik ellenszegültek neki, ez utóbbiakét azért, hogy a legközelebbi tisztújitás alkalmával kizárja őket a kandidáczióból.[1]

---

[1] U. ott, 1823. 374.
[2] U. ott, 1823. 618.
[3] U. ott, 1823. 616.

Az alatt, mig a királyi biztosok a renitens megyékkel küzködnek, a felség azokat a megyéket, melyek nem tudnak belenyugodni a történtekbe s feliratailkkal nem szünnek meg őt zaklatni, nevezetesen Pozsony, Nyitra, Liptó, Árva, Zólyom, Hont, Torna, Gömör, Ungvár, Abaúj, Pest, Fejér, Veszprém, Tolna, Bihar, Temes és Torontál megyéket, szeptember végén ismételve figyelmezteti leiratában, hogy az általa »visszavonhatatlanul elhatározott ügyben« czéltalan feliratokkal ne ostromolják, hanem végezzék a törvényes hatáskörükbe tartozó ügyeket s a pártoskodástól tartózkodva nyugodtan várják be annak az általa is hőn óhajtott időnek elérkeztét, a midőn az országgyűlésen minden szenvedély nélkül, éretten és egyértelműleg vele együtt tanácskozhatnak majd a közjót előmozditó ügyek felett.[2]

Részint a felségnek az országgyűlés összehivására vonatkozó emez igérete, részint a kormány által alkalmazott erőhatalmi és megfélemlitési eszközök lassankint megtörik mindenütt az ellenzéket.

Ott, a hol a megyei rendekkel és tisztviselőkkel nem boldogulnak, az ujonczozást a katonaság és a községi birák segélyével maguk a királyi biztosok foganatositják, úgy hogy gróf Cziráky Antal már április 30-ikán jelenti a kanczellária utján a felségnek, hogy Sopronmegyében 150 ujonczot állitott;[3] báró Eötvös Ignácz hasonlóképen jelenti májusban, hogy Nyitrában április 26-ig 1169 ujonczot állitott s hogy május 20-án mindössze 456 ujoncz-hátraléka van az emlitett megyének; továbbá, hogy Trencsénben május 27-ig 432 ujoncz soroztatott be a hadseregbe.[4]

Minthogy azonban a királyi biztosoknak Zalából, Veszprémből és egyéb megyékből beérkezett hivatalos jelentéseiből arról értesül a kormány, hogy a katonai szolgálatra alkalmas fiatal emberek egy része a besoroztatást kikerülendő az erdőkbe és a hegyek közé szökik s ott kereset hiányában a közbiztonságot veszélyezteti, a másik része pedig a felvidékről az alföldre költözik s ily módon a felvidéket a munkaerő-calamitas fenyegeti: a kanczellár ajánlatára ő felsége azokban a megyékben, melyek már az ujonczok egy részét előállitották, a sorozást bizonytalan időre felfüggeszti.[5]

A kormány tapasztalván a megyék gyöngeségét, nem elégszik meg azzal, hogy egymás után meghódolásra kényszeriti őket, hanem — mint a fentebb emlitett számos példa is mutatja — bosszút akar egyszersmind állni azokon az egyéneken, kiknek a zavarok előidézésében jelentékenyebb részök volt.

A királyi biztosok e czélból a zavargások egész ideje alatt, valamint azután is szorgalmasan folytatják a vizsgálatokat. »A czél talán az — irja 1824 április 6-án Dessewffy József, kit szintén kihallgatott a királyi biztos, — hogy némelyek kompromittáltassanak vagy pedig éppen az ellenkező, hogy t. i. nagy lárma történjék s a hivség álorczásai mondhassák: ime, mennyi embert kérdeztünk meg, még se sülhetett ki semmi is. Az is meglehet, hogy egy-két áldozatokkal akarják némelyek szerencsétlen következésű tanácsadásaikat takargatni. Akármi, vagy hazugság vagy gazság, vagy semmi süljön ki annyi külön-külön vallástételekből: könnyű lesz ráfogni s azt mondani: e sült ki — a főbb izgatók ezek. Ezeket hát nem lesz szabad az ország gyűlésére küldeni vagy nem lesz nekik szabad a vármegye gyűlésébe menni. Az elijesztett nemzet eddig is gyáváskodott s ezután még inkább fog, majd hát eltűri azt is.«[1]

---

[1] U. ott, 1823. 618.

[2] U. ott, 1823. szept. 20. 12,883.

[3] U. ott, 1823. ápr. 30. 6923.

[4] U. ott, 1823. 6493, 7328, 7965.

[5] U. ott, 1823. 209. 274.

A királyi biztosok azonban olyan adatot senki ellen nem képesek a vizsgálat folyamán kideríteni, melynek alapján az illetőket hűtlenség czimén biróilag felelősségre lehetne vonni. Németh János, a királyi ügyigazgató, kit Koháry kanczellár megbíz, hogy a súlyosabban kompromittáltak ellen inditsa meg a hűtlenségi keresetet, határozottan kijelenti, hogy megbizatásának lelkiismerete szerint nem tehet eleget, mert a vele közlött esetekben hűtlenségi keresetre semmiféle jogalapot nem lát; hanem a király, mint népének atyja, gyermekeit — ha hibát követtek el — megdorgálhatja a nélkül, hogy e czélból a királyi ügyigazgató assistentiáját igénybe kellene vennie. Németh tanácsát — habár némi vonakodással — elfogadja a felség s megelégszik azzal, hogy az ellenzék kiválóbb tagjait részint maga, részint a főispánok és királyi biztosok utján megleczkézteti.

Ugyanakkor azonban, midőn a felség a parancsának ellenszegülő megyei urakkal érezteti haragját, nem mulasztja el egyszersmind megjutalmazásukról gondoskodni azoknak, kik a vis inertiae legyőzésében kiválóbb érdemeket szereztek maguknak. Ez utóbbiak kitüntetését azért tartja a kanczellár szükségesnek, hogy egyrészről a kiállott kellemetlenségekért kárpótoltassanak, másrészről, hogy lássa a közönség, hogy ő felsége intentiói szerint jártak el, midőn erőszakos eszközöket alkalmaztak a legfelsőbb parancsok végrehajtása czéljából.

A kanczellár legelőször báró Eötvös Ignáczot ajánlja magasabb kitüntetésre, mint a ki saját megyéiben: Hont és Abaujban erőszak nélkül, Nyitrában és Trencsénben pedig katonai segélylyel, teljes sikerrel járt el megbizatásában, a ki az első példát adta a rendeleteknek katonai erő alkalmazásával való végrehajtására s a ki oly lelkiismeretesen fogta fel kiküldetését, hogy a hivatalos titok annál biztosabb megóvása végett minden parancsot, jelentést sajátkezűleg irt, sőt Trencsénben még az adókönyvecskékbe is maga irta be az adóösszegeket. Sikeres szolgálatai elismeréseül a kanczellár őt a két megüresedett septemviri állás egyikére szemeli ki, a felség ellenben 1823 deczember 27-ikén kelt decretumában a taksa elengedésével kinevezi főpohárnokká (pincernarum regalium magister) és 3000 forintnyi évjáradékot biztosit számára a királyi kincstárból. Ugyanezen iratában megbizza egyszersmind a kanczellárt, hogy tegyen javaslatot a többi főhivatalnok és királyi biztos kitüntetése végett is, a kik t. i. az adó és ujonczozás ügyében kiadott rendeletek végrehajtása körül legtöbb érdemet szereztek maguknak.[1]

---

[1] Gr. Dessewffy J. lev. Kazinczy F.-el. III. 264.

Koháry kanczellár 1824 január 8-án kelt fölterjesztésében tesz eleget megbizatásának.

Első helyen emliti s a magyar királyi főkamarási méltóságra ajánlja gróf Almássy Ignácz alkanczellárt, ki immár harmadik éve vesz részt ama fontos ügyek tárgyalásában és intézésében, ki őt — a kanczellárt — egész odaadással támogatta nehéz feladata megoldásában s kinek az uralkodó család iránti hűsége ő felsége előtt is ismeretes.

Gróf Cziráky Antal, az udvari kamara másod elnöke s Varasdmegye administratora — olvassuk tovább a kanczellár fölterjesztésében, — daczára annak, hogy az olyanféle megbizatás, mint a milyent ő felségétől kapott, hajlamaival, természetével homlokegyenest ellenkezik, teljes önmegtagadással, példányszerű engedelmességgel teljesitette a legfelsőbb parancsot, s Vasmegyében minden ellentállás nélkül, Sopronban pedig katonai assistentiával behajtotta az adót, ez utóbbi megyében ezenfelűl az ujonczokat is előállitotta. A kanczellár szeretné őt, mint koronaőrt, a főpohárnokká kinevezett báró Eötvös helyén látni, de mivel tart tőle, hogy a közelebbi országgyűlés nem igen nyugodnék belé koronaőrré való megválasztásába annak az egyénnek, ki a legfelsőbb parancsok végrehajtása végett erőhatalmi eszközökhöz nyult: ajánlja, hogy a Szent-István-rend közép keresztjével ékesittessék fel.

Gróf Zichy Ferencz, Gömörmegye administratora, saját megyéjében kényszereszközök alkalmazása nélkül, Veszprémben ellenben katonai erővel hajtotta végre a legfelsőbb rendeleteket. Minthogy a titkos tanácsosi méltóságot s a Lipót-rend közép keresztjét kitünő szolgálatai elismeréseűl már előbb megnyerte: most a kanczellár azt ajánlja, hogy septemvirré nevezzék ki, s egyúttal, minthogy gróf Rhédey bihari administrator ellen vizsgálat folyik, melynek előreláthatólag az lesz a vége, hogy Rhédey nem maradhat meg a helyén, — nevezzék ki főispánnak Biharba, a hol birtoka van s a mely megye vezetése az ő legfőbb vágyai közé tartozik.

Lukovszky Donát, al-bán, zágrábi főispán és körösmegyei administrator szintén belékerül a kitüntetendők listájába, mivel Körösmegyében mint administrator, a konokságáról különösen hires Varasd és Zágráb megyékben pedig mint királyi biztos, mitsem törődve a rendek heves tiltakozásával s az ellenpárt részéről személye ellen intézett támadásokkal, megbizatását kitünően elvégezte. A titkos tanácsosi méltóságra tartja őt érdemesnek a kanczellár, és pedig, mivel szerény anyagi viszonyai miatt a taksát nem lenne képes lefizetni, a taksa elengedésével.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1823. 617.

Végűl a kanczellár felhivja ő felsége figyelmét Szögyény Zsigmond personálisra és Pestmegye administratorára, ki mint királyi biztos oly tapintatosan végezte saját megyéjében a rábizottakat, hogy Pestmegye rendei meghajolva ő felsége akarata előtt, nem görditettek akadályt a rendeletek végrehajtása elé, s ez a példa üdvös hatással volt számos más törvényhatóság magatartására is. Tekintettel előbbi hűséges szolgálataira is, a Szent-István-rend kis keresztjének adományozásával kivánja őt a kanczellár megjutalmazni.[1]

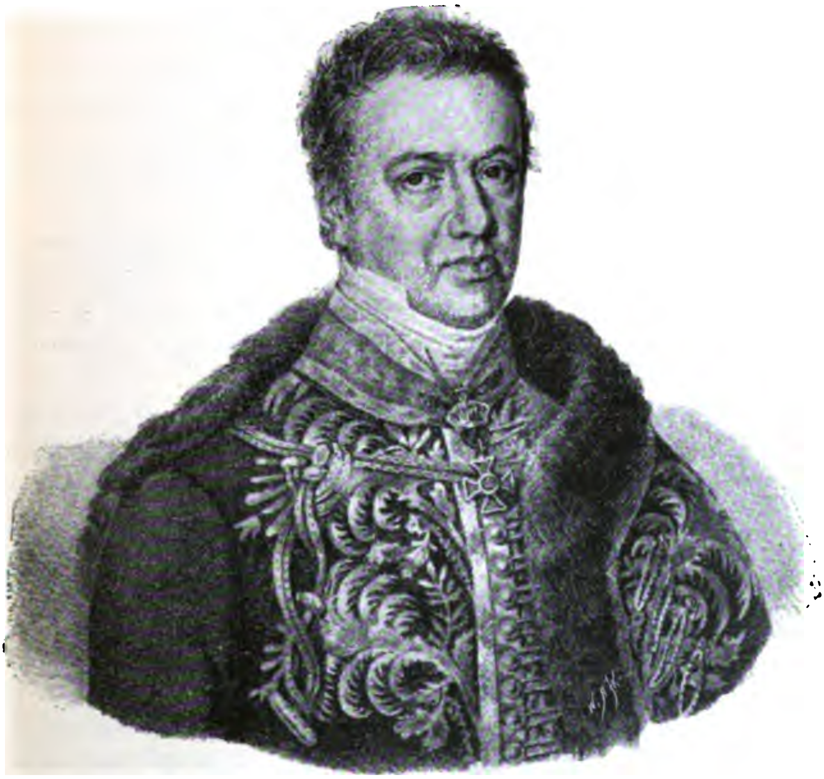

Cziráky Antal gróf.

(Wolf F. kőnyomata az országos képtárban.)

A király a kanczellár ajánlatait elfogadván, a legfelsőbb kegyben kell a hűséges szolgáknak kárpótlást keresniök azért a nagy kincsért, melyet nemzetük tiszteletében birtak s melyet hosszabb-rövidebb időre, sőt örökre elveszitettek.

Ezzel befejeztetett az a szinjáték, mely a mily gazdag hatásos jelenetekben, épp oly laposan végződik; de a mely az új államalapitás első kezdeményei közt még sem vész el nyomtalanul.

---

[1] U. ott, 1823. 617.

A megyék többségének engedékenysége s a bátrabbak nem eléggé kitartó oppositiója a municipális szerkezet politikai jelentőségének megítélésében, nem csoda, ha elfogulttá teszi azokat a modern politikusokat, kiknek az újabb kor követelményei szerint szerkesztett s a nemzet erejének összpontositására irányult politikai rendszerébe ama szerkezet különben sem illik belé. Az egyik azt irja, hogy »megyerendszerünk a garantiáknak legjobbika, de csak akkor, midőn tulajdonképen garantiákra szükségünk nincs. A tapasztalás ezenfelül még azt mutatta, hogy valamint az egyes megyék felirási jogukkal néha visszaélnek: úgy számos eset van, hogy azzal élni kötelességökhöz tartoznék, de hol ezt elmulasztják. Csak az 1823-iki esetekre hivatkozom. Soha világosabb törvénysértés kormány által nem követtetett el, s hány volt törvényhatóságaink közül, mely kötelessége szerint, e sértés ellenében semlegességi jogával élt? A megyéknek alig egy ötöde, s mégis nem a 23-iki eset-e az, mely a megyei szerkezet hasznának bebizonyitására legtöbbször emlittetik.«[1]

Egy másik legújabbkori politikusunk, — ki még sötétebb szemüvegen nézi a municipalismust s annak jóformán csakis árnyoldalait látja meg, — hasonlóképen azt irja, hogy olyan magatartással, a milyent a megyék 1823-ban tanusítottak, alkotmányt és állami függetlenséget komoly veszélyekkel szemben megvédeni nem lehet.[2]

Bármennyire megfelel azonban a történelmi igazságnak az az állitás, hogy a municipalismus mint alkotmánybiztositék éppen a legválságosabb időkben nem vált be, s bármennyire jogosult is az a politikai álláspont, mely szerint a megye és az általa gyakorolt vis inertiae mint alkotmánybiztositék keveset vagy semmit sem ért: a megyék 1823-iki föllépésének következményei még sem kicsinyelhetők.

Igaz, hogy akkor is az 52 megye közűl csak egy kis töredéknek volt ereje és bátorsága a rendi alkotmány érdekében a végletekig küzdeni a hatalommal, s az is igaz, hogy engedmények, igéretek s különösen megfélemlités következtében ezek is fölhagytak lassankint az ellenszegüléssel; de ennek a nehány megyének föllépése mégis ösztönül szolgált az udvarnak arra nézve, hogy ha már az alkotmányosság utjára nem tér, legalább az országgyűlést hivja össze, miután az országgyűléssel esetleg kevesebb baja lesz, mint azzal a 8—10 konok megyével.

Hogy tehát a politikai fejlődésünk történetében korszakot alkotó 1825-iki országgyűlés összeült, ez mégis csak a vis inertiae-nek is köszönhető, s a mennyiben az emlitett országgyűlésnek az alkotmány megmentésében része volt, szükségképen ki kell adni eme nehéz munka érdeméből a maguk részét azoknak a megyéknek is, melyek a vis inertiae erélyes alkalmazásával legalább siettették az országgyűlés összehivását.

---

[1] Br. Eötvös József, Reform. 90.

[2] Grünwald Béla, A régi Magyarország. 459.

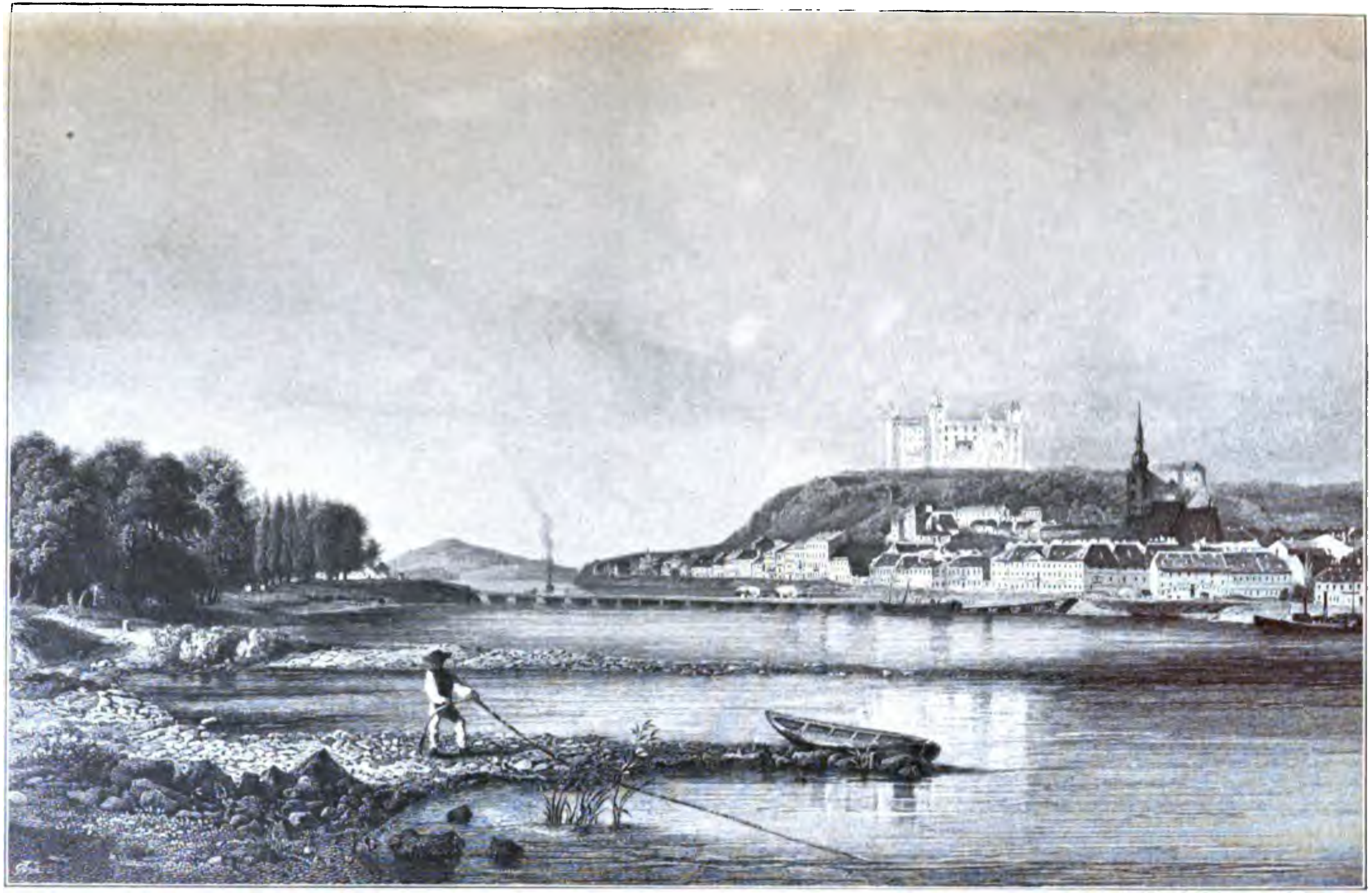

POZSONY A SZÁZAD DEREKÁN.

(Alt Rudolf rajza után készült aczélmetszetről.)

Az Athenaeum nyomása.

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

V. FEJEZET.

Az 1825/27-iki országgyűlés. Alkudozás a király és a nemzet közt.

»Most jól fogadnak a magyarok, mert nem kérek tőlök semmit; mig ellenben pár év mulva — ki tudja — nem leszek-e valamiben rájuk szorulva?« A király állitólag ezt felelte az aggodalmaskodó Metternichnek, midőn Bergamóban július 3-ikán aláirta a meghivót az országgyűlésre.

Tizenhárom év után, 1825 szeptember 11-ikén gyűlnek ismét össze a rendek Pozsonyban, hogy Karolina Auguszta királynét megkoronázzák s tanácskozzanak az ország dolgai felett.

Szögyény Zsigmond, királyi személynök, az alsó tábla első ülésén tartott megnyitó-beszédében az európai eseményeket, a hosszas háborút hozza fel mentségül arra nézve, hogy országgyűlést 1812 óta nem tartottak. Nyomban megbiztatja egyszersmind a rendeket, hogy a királyné megkoronáztatása — a történelem tanúságai szerint — olyan eseménynek tekinthető, mely az országgyűlés működésének sikerét illetőleg a legszebb reményeket ébresztheti a nemzetben.

A rendek nevében Jordánszky Elek, az esztergomi főkáptalan követe válaszolván a személynök beszédére, szintén jelzi, hogy ő felsége csak a béke helyreálltát várta, s a mint az bekövetkezett, »atyai szemeit azonnal igen kedves magyar nemzetére függesztette, arra a dicső nemzetre, melyet 17 esztendővel ezelőtt ugyanitt Pozsonyban, az országgyűlés alkalmával eme szókkal örvendeztetett meg: cordi meo charissimi hungari« s az országgyűlést összehivta.

Loyális nyilatkozatokkal azonban nem lehet a közhangulat ingerültségét elpalástolni. Az alkotmányon ejtett sérelmek orvoslása utáni vágy tölti be az emberek lelkét, s hűségüket, melyet már annyiszor, de a legközelebbi években is áldozatokkal pecsételtek meg, most azzal akarják bebizonyitani, hogy őszintén feltárják a király előtt panaszaikat.

Az országgyűlésen a szabadelvű haladás elvének nincsen képviselője; mindenki a sarkaiból kiforgatott ősi alkotmány conserválásán fáradozik, úgy hogy conservativ még az is, a ki vérmérséklete után itélve radikálisnak, sőt forradalmárnak látszik. Inkább taktikai, mint elvi különbségek választják el az országgyűlés tagjait s a két táblát egymástól. A felső tábla — egy-két tagját kivéve — a kormánynyal szemben engedékeny, az alsó tábla makacsabb; amaz hajlandónak mutatkozik az alkudozásra, s hogy valamit elérjen, inkább beéri kevesebbel; ez mindent követel, a mit a törvények s az alkotmány értelmében követelhet. Ily értelemben a felső tábla többsége kormánypárti, az alsó tábláé ellenzéki.

Az országgyűlés és a kormány közt fölmerült vitás kérdésekben a főrendek, a helyett hogy hivatásukhoz képest a közvetitő szerepét játszanák, a kormány mellett foglalnak állást s el akarják másokkal hitetni, a mibe megfelelő garantiák hiányában maguk sem bizhatnak, hogy a kormány a nemzet kivánságainak teljesitésében kész elmenni addig a határig, a meddig a tényleges politikai viszonyok engedik. Mennél inkább erőltetik azonban a bizalmat a kormány iránt, annál inkább fölingerlik maguk ellen az oppositiót, úgy hogy ez még hazafiságukat is kétségbe vonja s keserű szemrehányásokkal illeti őket. Vay Ábrahám nem mond valótlanságot, midőn azt állitja, hogy a főrendek mindig az udvar akaratához alkalmazkodnak, annak parancsait lesik s mindent elkövetnek, hogy a nemzet képviselőinek még csak szabad se legyen panaszaikat ő felsége elé terjeszteniök. Ragályi Ábrahám megbotránkozását fejezi ki azon, hogy az a »maroknyi nép« — értvén alatta a főrendeket — ellene mer szegülni a nemzet kivánalmainak. Nagy Pál pedig, midőn kijelenti, hogy egy garast sem ád a főrendek kihívó magaviseletére, nem győz egyszersmind eléggé csodálkozni a mágnásoknak az alkotmány iránt tanusitott hidegsége felett, holott — úgymond — a köznemesek csak az alkotmány csontján rágódnak, ellenben a főrendek eszik annak pecsenyéjét. Az újjunkon el lehet számolni a főrendek közűl azokat, kik a kormány irányában meg tudják óvni függetlenségüket.

A főrendi ellenzék soraiban első hely illeti meg gróf Széchenyi Istvánt, nem azért, mintha tényleg vezére lenne az ellenzéknek, hanem mert az 1825-iki országgyűlésen kezdi meg ama dicsőségteljes pályafutását, melynek története az új államalapitás történetével elválaszthatatlanul össze van forrva.

A fiatal huszárkapitány még ekkor csak érdekes alakja az országgyűlésnek; hatalmas politikai egyéniségének csak körvonalai mutatkoznak; de fiatal koránál, addigi élethivatásánál fogva a politikai viszonyokba nincs annyira beavatva, hogy egy párt élére állhatna, még ha különben erre egyéni tulajdonai és politikai álláspontja képesitenék is. Az ő lelkét azonban olyan eszmék töltik be, melyek egyik párt programmjában sem foglalnak helyet, s ha mégis az ellenzékkel tart, ennek oka az, mert az áll közelébb a nemzethez, melynek anyagi és szellemi kifejlése képezi az ő eszményképét s mert a gravamenek súlyát ő is érzi, habár nem nagyon érdeklődik is irántuk.

Már ennek az országgyűlésnek a folyamán határozottan elárulja, hogy ő nem annyira a szó, mint inkább a tett embere. A hazafias üres phrasisokat, melyeknek ebben a korban oly nagy divatja volt, épp úgy utálja, mint a mily idegenkedéssel viseltetik a politikában a puszta negatio iránt. Türelmetlenűl várja, sőt maga is nyomatékosan sürgeti a gravamenek orvoslását, legfőképen azért, hogy végre-valahára hozzá lehessen fogni a termékeny munkához. Az 1827 április 26-iki ülésen a nádor rendreutasitását kénytelen elszenvedni a miatt a nyilatkozata miatt, hogy a császár (rendesen a császárról beszélt király helyett) »nem kegyelmet gyakorol, mikor a magyar alkotmányt fenn akarja tartani, hanem csak legszentebb kötelességét teljesiti.« Pártja czélnak, ő eszköznek tekinti az alkotmány helyreállitását. Az összeütközést kerüli ugyan saját pártjával; de egész magatartása s tevékenységének egész iránya olyan, mely válaszfalat húz maga és elvtársai közé. Mig ezek beszélnek, ő későbbi alkotásaihoz az alapköveket rakja le; mig ezek a kormányt napról napra hevesebben támadják, ő meggyőzni igyekszik. A népszerűsége megvan, mert az idegen szellemű mágnások közűl erős nemzeti érzületével kitünik; de az emberek nincsenek szándékaival tisztában, úgy hogy már ekkor különcznek és következetlen politikusnak tarják. Pedig — mint egy életirója megjegyzi — csak ama rendkivűli lények sorába tartozik, kik egy nagy eszmét, egy nagy törekvést tűznek magok elébe s annak áldozzák fel munkásságuk egész összegét s kik éppen ennél fogva száz meg százszor fognak a külön kérdések irá-

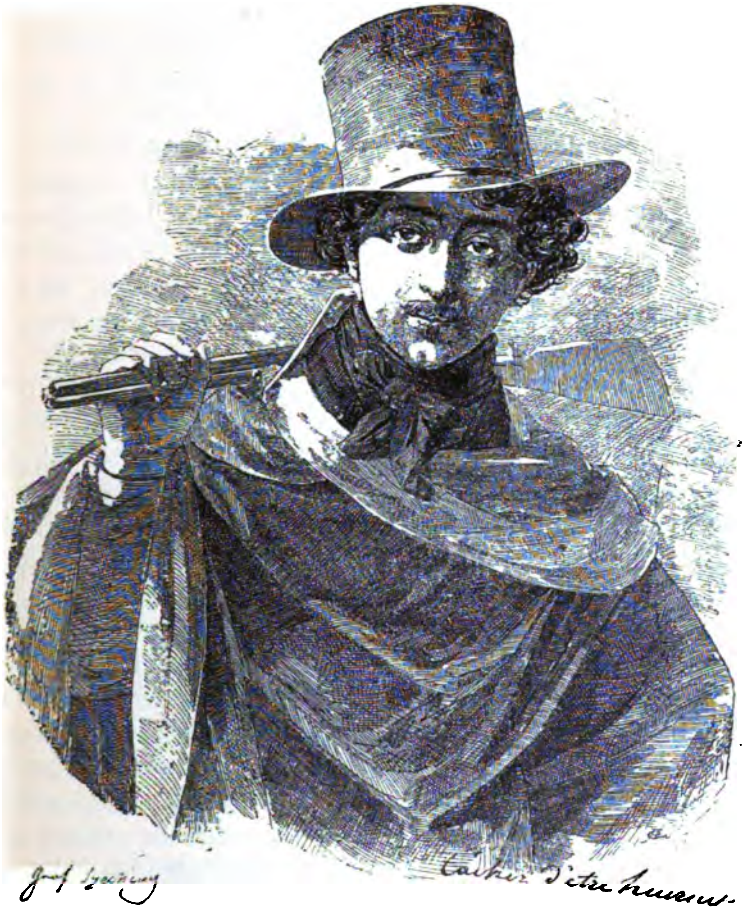

Gróf Széchenyi István ifjúkori arczképe.
(Gróf Széchenyi Béla birtokában.)

nyában következetleneknek látszani. Az ilyen egyének politikai pályája bonyodalmas, sőt talányszerű marad mindaddig, mig egyéniségük jellemzésekor, a kérdések külön és csak maguk-magukban biráltatnak a helyett, hogy előbb a nagy eszmével, a nagy czéllal, mely minden törekvésöknek központja volt, kapcsolatba hozatnának, hogy aztán megvizsgáltassanak.

Az az ujoncz politikus, kinek működésében most még nem lehet fölismerni az összhangot, öt évvel később, midőn már addigi működésének némi eredményére is hivatkozhat s programmját világosan körvonalozza, — megszünik rejtély lenni. Már ekkor kezdik megérteni, hogy az ő törekvéseinek végczélja a magyar faj suprematiájának az anyagi és szellemi jólét útján való biztositása; hogy a kaszinó, a lóverseny, az Akadémia megalapitása nem valami rapszodikus elme ötletei, hanem egy forrásnak indult tehetség harmónikus alkotásai. De politikai maximája iránt még ha senki sem lenne is többé kétségben: úgy ekkor, mint élete későbbi folyamán állandóan küzdenie kell a rosszakarat és tudatlanság szülte félreértésekkel. Ez az ő végzete, melyen annál kevésbé segithet, mert éppen a siker érdekében sokszor kell olyat tennie, a mi a következetlenség vádját vonja maga után, s még gyakrabban kell a taktikáját változtatnia.

A felső táblán Széchenyin kivűl az ellenzékkel tart Illésházy István főasztalnok (dapiferorum magister), Trencsén és Liptó örökös főispánja, a hires család utolsó sarjadéka, a kit azonban Széchenyi — mivel soha sem volt az országon kivűl s teli van előitélettel — »idiotának« tart;[1] továbbá a tudós báró Mednyánszky Alajos, báró Pászthory Menyhért ezredes, Végh István koronaőr és baranyai főispán, gróf Zichy Károly, Ghyczy József torontáli főispán stb.

Az alsó tábla elnöke, Szögyény Zsigmond personalis, félszeg helyzetben van. Állásánál fogva a kormányt kell képviselnie, a nélkül, hogy a kabinetnek tagja volna s anélkül, hogy be volna hivatalosan avatva a kormány terveibe és politikájába. Ennélfogva daczára annak, hogy csupán az udvarhoz közel álló egyének sugalmazásai és saját politikai tapintata és ügyessége szabják meg az egyes kérdésekben követendő magatartását: a kormány meg van vele elégedve, úgy hogy Metternich azt mondta egyszer róla a császárnak: »Szögyény ist reines Gold;«[2] az udvar és nádor kegyeit szintén teljes mértékben élvezi. A nádor annyival inkább meg van vele elégedve, mert Pestmegyében, melynek a nádor örökös főispánja s ő az administratora, Bárczay Pál első alispán közreműködésével sikerül neki az ellenzéket annyira-amennyire pórázon tartania, jóllehet — Bárczay szerint — »ott is sok a tüzeskedő, exaltatus ember, a kik tudja isten mi sugallásból veszik bátorságukat, de sokat mernek«.[3]

---

[1] Gr. Széchenyi István naplói. 160.

[2] Gr. Dessewffy J. levelezése Kazinczy Ferenczczel. III. 118.

[3] Bárczay P. levele a personálishoz. 1825. decz. 14. Országos levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae XXXVII. aul. 1.

A personalis háta mögött állnak a káptalani és a városi követek. Jordánszky Elek, az esztergomi, Miskolczy András, a pécsi és Csausz István, a kalocsai káptalan követei minden kérdésben a kormány mellett szavaznak. A tisztelgő vagy izenetvivő küldöttségek vezetésével s ünnepélyes alkalmakkor szónoklatok tartásával többnyire Jordánszkyt — mint jó szónokot — bizzák meg.

A vármegyei követek közűl leginkább exponálja magát a kormány érdekében a baranyai Kajdacsy Antal; követtársa, Répássy Lipót ellenben csak mint hallgató vesz részt az ülésekben. Kajdacsy servilismusa nem csak az országgyűlésen, de még azon kivűl is oly visszatetszést szül, hogy Somogyvármegye felszólitja Baranyát, hivná vissza hazafiatlan követeit, a mire azonban Baranyamegye rendei méltatlankodva jelentik ki, hogy Somogynak Baranyához és követeihez semmi köze sincs.[1]

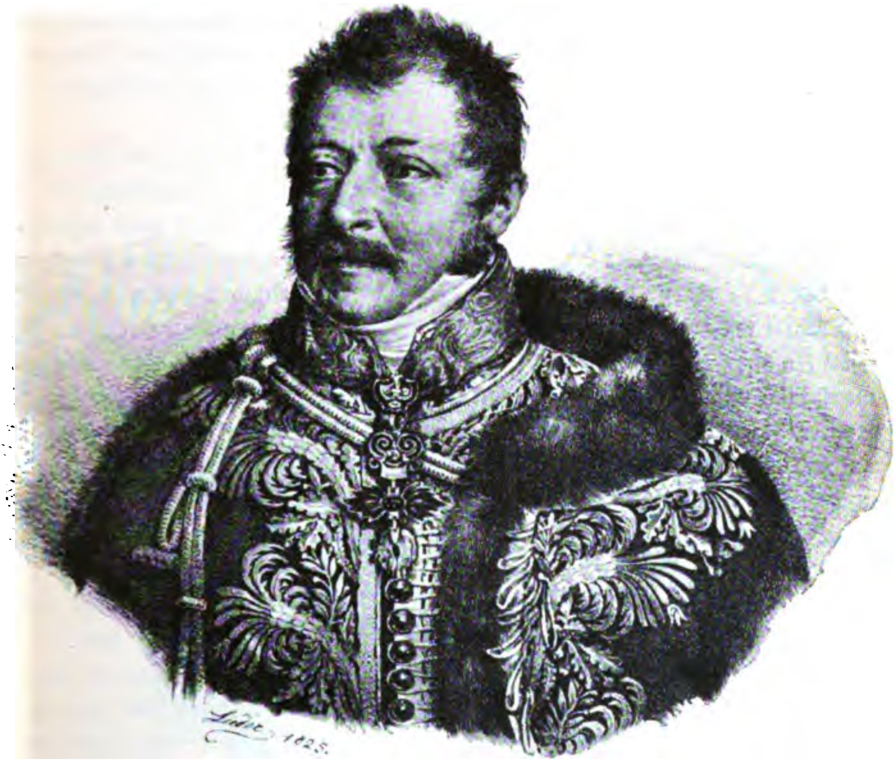
Lieder 1825.

Illésházy István gróf.

(Lieder rajza után készült kőnyomat az országos képtárban.)

Németszeghy István mosonyi, Péchy Imre pestmegyei, a magyarul soha nem beszélő Zmeskál József árvai, Szinyei Merse László sárosi követek, szintén buzgó pártolói és szószólói a kormánynak.

---

[1] Guzmics Izidor naplója. Vaszary K. Adatok az 1825-ki országgy. történetéhez. 235.

Az ellenzék Nagy Pál sopronmegyei s Vay Ábrahám és Ragályi Tamás borsodmegyei követek vezetése alatt áll.

Felsőbüki Nagy Pál, — ki a triumvirátusnak nemcsak legtehetségesebb, de legagilisabb tagja is, — nem ujoncz többé a közélet terén, sőt ellenkezőleg fényes mult áll a háta mögött. Mint egészen fiatal ember, fölcsap insurgensnek, azután élénk részt vesz a megyei életben s már az 1807-iki országgyűlésre követnek küldik fel. Pozsonyban épp úgy, mint odahaza, kiméletlen kritikájával sok kellemetlenséget okoz a kormánynak, mely épp ezért 1811-ben megakadályozza, hogy ismét követnek válasszák. Népszerűsége azonban annál inkább fokozódik. Nemcsak saját megyéje, de az egész ország ünnepli, mint az alkotmány és nemzetiség rendületlen bajnokát. Berzsenyi ódában dicsőiti, melynek lendületes sorai csakhamar szálló igévé válnak.

Az 1825-iki országgyűlésen nagyobb tekintélylyel, több élettapasztalattal, de ugyanabban az irányban folytatja működését. »Nemzetiségünk megmentésében — irja tizenöt évvel később Széchenyi — ő az első bajnok«; a magyar nyelv jogait ő védelmezi leghatályosabban, miután előtte a nyelv épp oly becses, mint az alkotmány s éppen ezért — saját kijelentése szerint — »valamint alkotmány nélkül magyar lenni nem szeretne, úgy magyar nyelv nélkül a constitutióját sem szerethetné«, s ő az, a ki — valahányszor alkalma nyilik rá — pártfogása alá veszi a misera plebs contribuens-t. A régi Magyarország conserválását tekinti életczéljának s mégis oda kerül az új államalapitás munkásai közé. Igen, mert buzgalmában nem veszi észre, hogy azok az eszmék, melyek az ő lelkét hevítik, csakis a hűbéri alkotmány romjain valósithatók meg. Arra nem gondol, hogy elveinek, ha diadalra jutnak, mik lesznek a következményei; hanem lelke rajongó vágyainak vakon hódolva, arról a helyről, a hol versenytárs nélkül áll, nap nap mellett, ernyedetlen kitartással hirdeti a hazafiság és az emberszeretet igéit.

A szószéken meggyőződésének erejével és hatalmas szónoki képességével ellenállhatatlan hatást gyakorol hallgatóira. Elvtársai rajongással csüggnek ajkain; ellenfelei — a főrendek, a papság és a városi követek — félnek tőle. Minden kérdéshez hozzászól. Előadása ötletes; de mivel kifejezéseit nem igen válogatja, gyakran pongyola; ha lobbanékony vérét felizgatják, a durvaságig őszinte és triviális.

Vérmérsékletükre, gondolkozásmódjukra nézve szoros rokonságban állnak vele Vay Ábrahám, Metternich szerint »az országgyűlés első demagógja«,[1] kinek különösen a magyar nyelvben való jártasságát mindenki bámulja és Ragályi Tamás, ki tüzét legkevésbé képes köztük mérsékelni. Ez a triumvirátus egy-egy erősebb kifejezéssel, egy-egy malitiosus közbeszólással gyakran idéz elő fergeteget. A zajos jeleneteknek többnyire ők a főszereplői.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. IV. 196.

Abban a hatalmas táborban, mely őket követi, hiába keresünk államférfiakat, a minthogy a vezérek is inkább szónokok, mint államférfiak. Az országgyűlés tagjainál a politikai képzettséget pótolja — amennyiben pótolhatja — a hagyományos táblabirói tapintat, a lelkesedés és a szónoki talentum. Az elméleti politikában és a közgazdaságtanban annyira járatlanok, hogy még a legfontosabb közjogi kérdéseket is, mint például a papirospénz, devalvatio stb. kérdését, inkább a positiv közjog szempontjából, mint közgazdasági szempontból vitatják meg. Ritkaság számba megy egy-egy olyan felszólalás, mint a Bartal Györgyé, melynek kiindulási pontja Smith Ádámnak egy principiuma a papirpénzre vonatkozólag; hanem a Hármas Könyv és a Corpus Juris képezi a szónoklatok legfőbb, mondhatnók, kizárólagos forrását és anyagát.

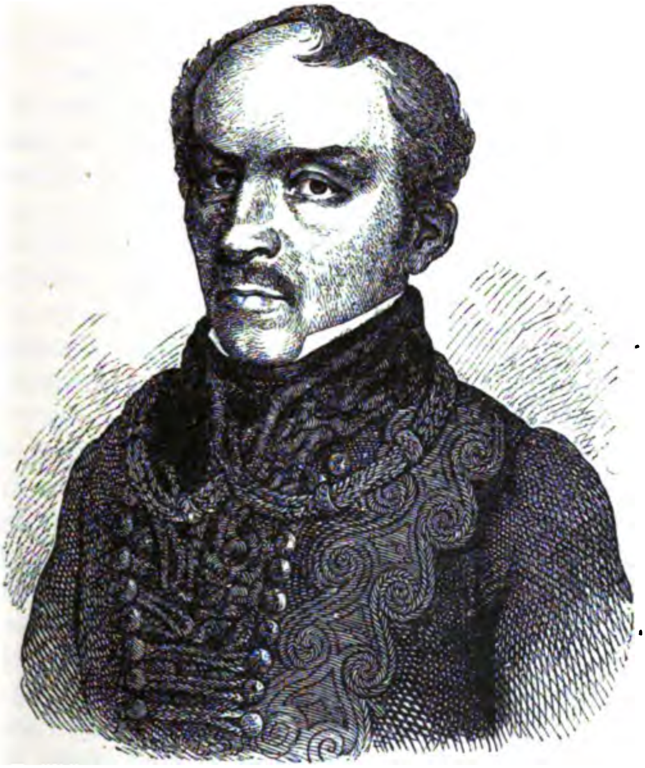

Felsőbüki Nagy Pál.
(Barabás Miklós festménye után készült egykorú kőnyomat.)

A törvényhozás és a megyei élet tényezői, a táblabirák, keveset tanulnak, de sokat tudnak, mert az élet iskolájában nőnek fel. A Corpus Jurisban mindegyiknek van több-kevesebb jártassága, s ez a fő abban a korban, midőn még csupán az ősi alkotmány tatarozásáról van szó. Képzettségük hiánya és egyoldalusága később tűnik ki s válik igazán érezhetővé, a midőn t. i. már a reformokra kerül a sor; de ekkor is gyakorlati észjárásuk, finom érzékük és tapintatuk s politikai érettségük pótolja elméleti ismereteik hézagosságát.

A kik az 1825-iki országgyűlésen az oppositio soraiban küzdenek közülök, mindannyian idealisták. A gyakorlati élet exigentiáival egyáltalán nem törődnek; eszményképeik az ősi intézmények; ennélfogva minden törekvésük abban összpontosul, hogy a mult eredményeit a jelen számára visszaszerezzék, illetőleg megmentsék; a teremtő, alkotó erő azonban, melylyel a jövő alapját vethetnék meg, hiányzik náluk.

Saját koruk mértékét alkalmazva velük szemben, aránylag igen sok kitünőség van közöttük.

Gróf Dessewffy József, szabolcsi követ, minden fontosabb kérdésben a triumvirekkel tart; de modorára nézve különbözik tőlük. Szenvedélye soha sem ragadja el s tárgyilagos marad akkor is, a mikor vezérei féktelenkednek. Eruditióját, — melynek nehány évvel később, a rendszeres munkálatok tárgyalásakor s a Széchenyivel folytatott polemiájában oly fényes tanújelét adja, — már ekkor mindenki elismeri. Széchenyi »költő«-nek tartja s az az egykorú ismeretlen, ki az országgyűlés tagjait egy-egy rövid mondatban jellemzi, szintén azt jegyzi meg róla, hogy »Apolló és a Múzsák nem mindenkor szükségesek a törvényhozásnál«.[1] De éppen költői és irói hajlamainál fogva nagy gondot fordítván beszédeinek kidolgozására, ezek nemcsak tartalmilag, hanem formailag is kiválnak a többnyire pongyola szónoklatok közül.

Balogh János, barsmegyei követnek annyira vérében van az ellenzékiség, hogy ő róla beszélték, hogy huszonkilencz napon át nagy tűzzel vitatott valamit a kormánynyal szemben s ha végre a harminczadik napon a personalis megadta magát, az öreg rögtön az ellenkező véleményre csapott át, úgy gondolkozván, hogy a mi felülről jő, az nem lehet jó.

Borsiczky István, trencséni követ és alispán, kiváló szónoki tehetségével s mozgékonyságával sok szolgálatot tesz az ellenzéknek. De már 1826 májusában követtársával, Nemák Ferenczczel együtt ott hagyja a diétát. A két tábla a praeferentialis sérelmek felett hosszú ideig nem tudván megegyezni egymással, Borsiczky azt irta megbizóinak, hogy a sokáig tartó feleselésnek egyedül a főrendek az okai. A nádor, mint a főrendi tábla elnöke, e miatt sértve érezvén magát, egyenesen felszólította őt, hogy menjen haza. A király szintén megtudja az esetet s a kanczellárnak meghagyja, hogy mivel Borsiczky az országgyűlési tárgyalásokról nyilván hamis jelentést tett küldőinek s a nádort rágalmakkal illette, s mivel e miatt a nádor meg is inditotta ellene a hivatalos eljárást: értesitse őt az eljárás eredményéről, valamint arról, hogy az emlitett követ, ha csakugyan elkövette, a mivel vádolják, megmaradhat-e közhivatalában.[2] Hiába kisérli meg az alsó tábla egy küldöttsége s a personális a nádort kiengesztelni:

---

[1] Az 1825-dik évi országgy. követek rövid jellemzése. Figyelő. III. 78.

[2] Orsz. levélt. József nád. titk. levélt. Acta diaetae. XXXVIII.

ez kivánságától nem áll el s igy Borsiczky és Nemák, nehogy jelenlétükkel a kormány és az alsó tábla közt különben sem valami barátságos viszonyt még feszültebbé tegyék, eltávoznak.

A komárommegyei Pázmándy Dénesnél senki sincs jobban beavatva a Corpus Juris szövevényeibe s az országgyűlésen szőnyegre került tárgyak anteactáiba; e mellett erős judiciuma, a megyei életben szerzett gyakorlati ismeretei, munkaszeretete olyan tekintélyt biztosítnak neki, hogy elvtársai minden kérdésben kikérik tanácsát.

Babóthy Imre, nyitrai követ, — kit az 1823-iki megyei mozgalmak alatt tanusitott vakmerő magaviselete miatt a kormány szintén a notorius politikusok közé sorozott, — a deák nyelvet használja; de logikus előadásával és széleskörű ismereteivel sokszor nagy hatást ér el.

A mindig komoly, higgadt Deák Antal, zalamegyei követ, — kit Széchenyi a »legerényesebb« előnévvel tisztel meg, — a fortiter in re, suaviter in modo elvét követi. Az emberszeretet legfőbb erényei közé tartozik, a mit mutat az is, hogy az adózó nép terhein legalább némileg könyebbitendő, az egész országgyűlés alatt semmi napidíjat nem fogad el, hanem saját erszényéből fedezi költségeit. Áldozatkészségét megyéje azzal hálálta meg hogy az országgyűlésről haza térvén, alispánná választotta.

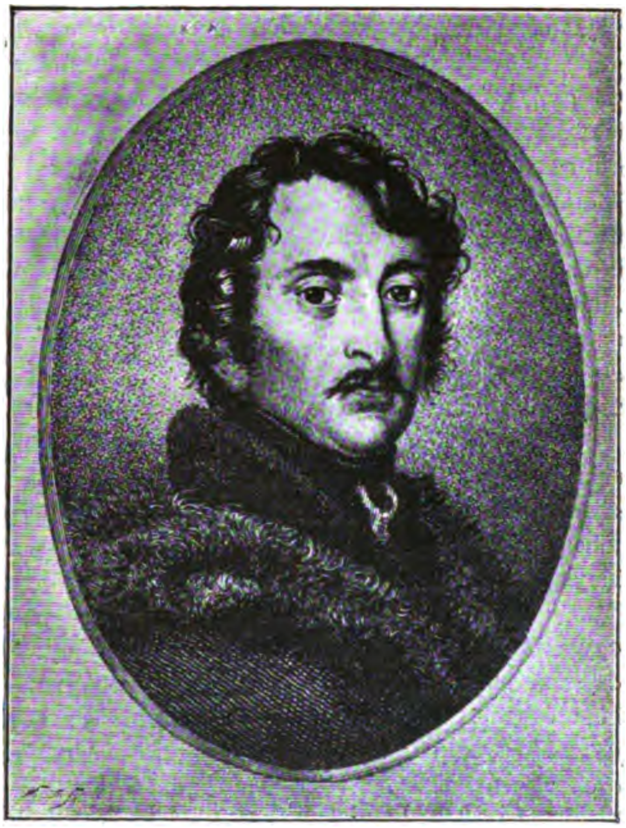

Ragályi Tamás.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

A követek diétai költségeit különben a napidíjak csak nagyon kis részben fedezik, úgy hogy még a ki napidíjait fölveszi is, tetemes anyagi áldozatok nélkül nem vehet részt az országgyűlésen. A repraesentatio kerül nekik legtöbbe. Magukra többnyire keveset költenek. A kor uralkodó irányának, az idealismusnak jellemvonásai: egyfelől az önzetlenség, másfelől az áldozatkészség a haza javára és dicsőségére, szabják meg a követek életmódját. Huszár Imre, esztergomi követ és alispán, mint napi följegyzéseiből kitűnik, ezreket költ a repraesentatióra; gondja van rá, hogy állásának megfelelő disszel jelenjék meg a nyilvános helyeken; bőkezű az irodalommal, a társadalmi intézményekkel szemben, huszárját fényes egyenruhába öltözteti; de másrészről cserép-pipából szivja a dohányt, nyaláb számra veszi a tüzelőfát, szóval a túlságig menve takarékoskodik ott, a hol saját egyéni szükségleteiről van szó.

Az emlitetteken kívül az ellenzék kiváló tagjai még: Almássy Lajos és gróf Csáky Sándor Szepesből; amaz nem tud jól magyarul, de latin beszédeit mindig a legnemesebb hazafias szellem hatja át; ez, habár hibásan és nem nagy ékesszólással, de mindig magyarul beszél; továbbá az öreg Máriássy István Gömörből, ki rhapszodikus előadásának szaggatottságát tűzzel pótolja; Komáromy István Abaujból, Somssich Pongrácz Somogyból, Szerencsy István és Bernáth Zsigmond Ungból, Majthényi Antal Hontból, Andrássy György gróf Tornából, Perényi Zsigmond báró Beregből; végre a széles látkörű, tudós Bartal György Pozsonyból s Platthy Mihály Barsból. A két utóbbi a jegyzői tisztet tölti be. A legtöbb nunciumot Platthy fogalmazza, kinek erőteljes irályát már 1823-ból ismeri a közönség.

Wesselényi Miklós szintén ezen az országgyűlésen jelenik meg először, mint ablegatus absentium. Szerepet azonban még nem játszik. Az ülésekre eljár tanulni, s örömest időzik Pozsonyban, mert együtt lehet Széchenyivel, kihez meleg barátság fűzi, jóllehet vérmérséklete, politikai meggyőződése lényegesen különbözik az övétől.

Pártállásukat tekintve, bármily határozottan megkülönböztethetők is egymástól az országgyűlés tagjai: elvi alapon szervezkedett pártok, mint emlitők, nincsenek. Az ellentétek az országgyűlés különböző alkatelemei közt éppen ezért élesednek ki s idéznek elő heves összeütközéseket. Az ellenzék gyanuba veszi a kormány hiveinek hazafiságát, önzetlenségét s ezek viszont kétségbe vonják az ellenzék loyalitását. A kölcsönös bizalom hiánya a mellett, hogy szenvedélyessé teszi a tagokat egymás iránt, a tárgyalások menetét is rendkivül meglassitja. Óvatosságból, nehogy félreértésekre, helytelen következtetésekre adjanak alkalmat, heteken át képesek vitatkozni egy szó, egy kifejezés felett.

Az »inomisse« vagy a »sistere« szócska olyan elkeseredett küzdelmet idéz elő a két tábla közt, mintha legalább is az alkotmány megmentéséről lenne szó. Borsiczky kijelenti, hogy ha a főrendek nunciumukat a »sistere« miatt negyvenötször vissza fogják utasitani, ők még akkor sem tágitnak. Az egyes szókon, kifejezéseken való rágódás különben a későbbi országgyűléseken is divatban volt.

A tárgyalások hosszadalmasságának, nehézkességének legfőbb oka azonban az országgyűlés szervezetében rejlik.

Az alsó táblán olyan tárgyat, melyre nézve a követek utasitással nincsenek ellátva, mindaddig, mig az instructiót küldőiktől meg nem kapják, szőnyegre hozni nem lehet. Igaz, hogy az utasitás a követ kezét csak küldőivel szemben köti meg, a mennyiben, ha instructiója ellen szavaz, kiteszi magát az eshetőségnek, hogy visszahivják; az országgyűlési határozatok érvényessége szempontjából ellenben teljesen közömbös, hogy a követ valamely határozatot utasitása értelmében, vagy annak ellenére fogad-e el: mindamellett a követet küldőitől való függése annyira korlátozza szabad mozgásában, hogy ennek következtében a törvényhozás gépezete is minden perczben felmondja a szolgálatot.

Az utasitásokban foglalt tárgyakat előzetesen a kerületi ülésekben (circularis sessio) vitatják meg; a kerületi ülések megállapodásait a jegyzők üzenet (nuntium) alakjában összeállitván, az ekként elkészült üzenet »dictatura« alá megy, vagyis a jurátusok egy társuk dictandója után lemásolják azt; azután az elnök szétosztja a követek közt s csak ezután veszik előbb a kerületi, majd az országos ülésben rendszeres tárgyalás alá.

A kormánynak a kerületi ülés szálka a szemében, miután az a tény, hogy az oppositio itt érvényesiti magát leginkább, az ő figyelmét sem kerüli ki. Metternich a personalis előtt többször kifejezi abbeli meggyőződését, hogy a kerületi ülések egy factio gonosz és részben eszeveszett törekvéseinek megvalósitására szolgálnak s hogy addig, mig az anarchiának eme kútforrása meg nem szűnik, rendről szó sem lehet. Annak eldöntését azonban, hogy a kerületi ülések eltörlésének üdvös munkáját mikor és hogyan hajtsák végre, a personalisra bízza.

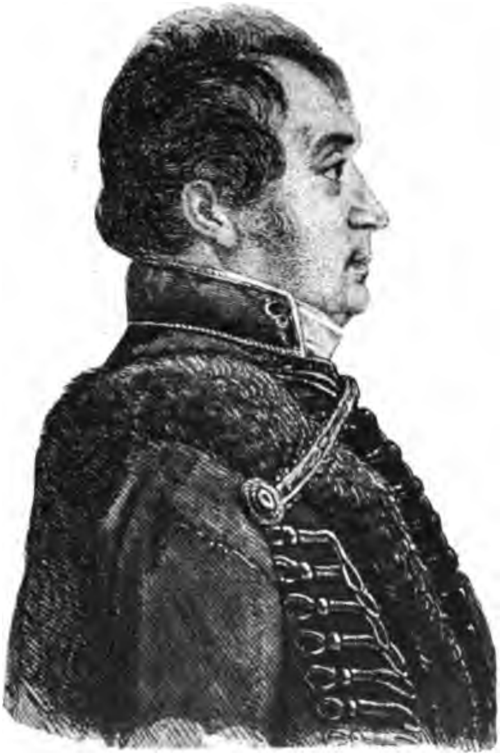

Ragályi Ábrahám.

(Egykorú metszet az országos képtárban.)

Ez utóbbi Metternich intentióinak megfelelőleg el is követ mindent, hogy a kerületi ülések jelentőségét alább szállitsa s hogy a tanácskozások súlypontját az országos ülésekbe helyezze át.

Egy alkalommal az ellenzék egy üzenet-javaslatot a dietai iratok közé föl akart vétetni, még mielőtt azt országos ülésben tárgyalták volna.

A czélja ezzel az volt, hogy a kerületi ülés fontosságát növelje. De a personalis éppen ezért ellene szegült a tervnek s meghiusitotta azt. Metternichnek ez az eset a fülébe jutván, midőn üdvözli a personalist, nem minden túlzás nélkül emeli egyszersmind ki, hogy ha engedett volna az oppositiónak, ezzel úgy a kormány álláspontját, mint a régi alkotmányt veszélyezteti vala.[1]

A kerületi ülések annál inkább feszélyezhetik a kormányt, mert az ő képviselője, a personalis, azokon nem vesz részt s ennek daczára a királyi resolutióknak s a főrendi tábla üzeneteinek sorsa ott dől el többnyire véglegesen, s az országos ülésben a legfontosabb tárgyak felett is gyakran egyszerű »maradjon« felkiáltással határoznak, azt értvén ez alatt, hogy maradjon a kerületi ülés által javasolt szerkezet.

A kerületi ülések javaslatai alapján az országos ülések által megállapitott üzenetekre a felső tábla szintén üzenetekben válaszol s minthogy — mint fentebb emlitők — nemcsak elvek, hanem egyes kifejezések is vita tárgyát képezik mind az alsó, mind a felső táblán: különösen egy-egy fontosabb kérdésben a nuntiumnak vége-hossza nincs.

Az országgyűlés folyamán a nádor közbenjárását két izben is igénybe kell venni, hogy kiegyenlitse a két tábla közti differentiákat. A főrendiház, vetójával többször megakasztja a törvényhozás működését. A statusok nem egyszer vetik szemére, hogy olyan hatalomra akar szert tenni, mely az alsó tábla jogkörének megszoritását vonná maga után. Balogh János egy alkalommal határozottan kétségbe vonta, hogy a főrendeknek joguk volna a statusok által proponált törvényeket visszautasitni. Ez — szerinte — annál kevésbbé engedhető meg, mert a két tábla egy dietai testet tesz és csak a könnyebb tanácskozás kedvéért vált szét egymástól s mert különben az a képtelen helyzet következnék be, hogy a statusok csak a kezdeményezés jogával élnének, a döntő szót ellenben mindenkor a főrendek mondanák ki.

A főrendi tábla, a helyett hogy rendeltetésének megfelelőleg a mérséklő szerepét játszaná, alkalmatlan kolonczként belekapaszkodik a törvényhozás gépezetébe s megneheziti annak működését, úgy hogy már ezen az országgyűlésen fölmerül az országgyűlés coordinatiójának eszméje s concret inditvány alakjában sürgetik az üzenetek számának korlátozásával a két tábla közti érintkezés szabályozását.

A szavazási rendszer tökéletlensége s a tanácskozási szabályok hiánya szintén tömérdek zavarnak a kútforrásai. Nem hiába irja Széchenyi, hogy »semmi tárgyat nem lehet rendesen, higgadtan s hideg vérrel megfontolás alá venni«.[2]

Minthogy a szavazás módját és a szavazatok súlyát csak a szokás szabja meg, a szokás pedig ingadozó és bizonytalan: ez a körülmény nem egyszer heves összetűzésre ad alkalmat egyrészről a megyék, másrészről a városok és a káptalanok követei közt.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. IV. 240.

[2] Gr. Széchenyi István naplói. 151.

A personalis, abból az elvből indulva ki, hogy a kik az országgyűlésre meghivatnak, azoknak a törvény voksot is ád, több izben egyenkint számba veszi a városi és a káptalani követek szavazatát s ily módon a vármegyéket leszavaztatja. A nemzetietlen szellemű városokkal szemben különben is ingerült megyei követek hiába tiltakoznak a personalis felfogása és eljárása ellen; hiába jelenti ki Balogh János, hogy ő ezuttal a nyolczadik dietán van jelen, de soha nem tapasztalta, hogy a királyi városok szavazatai számot tettek volna; hiába hangsúlyozza Nagy Pál, hogy vármegyéje méltóságával ellenkeznék, ha szavazás tekintetében ő, ki 7000 nemest és 160,000 adófizetőt képvisel, egy kategoriába soroztatnék egy királyi városnak vagy egy káptalannak követével: mindez mitsem használ; mert a personalis, valahányszor szükségét látja, megszavaztatja azokat, kiknek szavazatára a kormány ugyancsak rá van szorúlva.

Rendszeres és nyugodt tanácskozásról szó sincs. A mellett, hogy mindenki annyiszor szól hozzá ugyanazon tárgyhoz, a hányszor neki tetszik, a mellett, hogy egyszerre ketten, sőt többen is beszélnek: az ifjúság is folytonosan zavarja a tanácskozás rendjét; beleszól a szónokok beszédeibe, lármát üt, ha valaki nem az ő szája ize szerint beszél, sőt sértegeti is a népszerűtlenebb szónokokat. Egyik kerületi ülésen megsokalva Ragályi Tamás elnök az ifjak folytonos zajongását, meg is fenyegeti őket, hogy ha csöndesen nem viselik magukat, kirekesztetnek az ülésekből. A nádor pedig értekezletre hivta meg magához a befolyásosabb követeket, hogy tanácskozzék velök a rend fenntartása végett foganatositandó rendszabályokról. Az értekezletnek azonban nem lett semmi eredménye.

A tanácskozás nyelve az alsó táblán túlnyomólag a magyar; a felső táblán ellenben, Széchenyit és nehány ifjabb mágnást kivéve, latinul szónokolnak.

A mágnások közt nagy számmal vannak olyanok, kik magyarul alig vagy éppen semmit sem tudnak, sőt még olyan is találkozik köztük, ki se magyarul, se deákul nem ért. Mindannyian idegen légkörben nőttek fel, nem csoda tehát, hogy a nemzeti törekvések iránt érzéketlenek. Az a körülmény azonban, hogy az udvar is némi rokonszenvet árul el a magyar nyelv és irodalom iránt: a főurak szellemére kezdi éreztetni jótékony hatását. A »Tudományos Gyűjtemény« előfizetői közt az uralkodóháznak három tagja is előfordul; a királyné az »Aurorá«-t, melyet neki ajánlanak, elfogadja; a nádor felesége, Mária Dorottya, 1826 január 5-ikén a rendek üdvözlő küldöttségéhez magyar beszédet tart; a trónörökös nevelője, Görög Demeter, magyar ember. Ezek a tények buzditják leginkább a mágnásokat, hogy a nemzethez, melyet megtagadtak, ők is közeledjenek. Többen magyarul tanulnak; fogadást tesznek, hogy soha többé Bécsben nem fognak lakni s hogy magyarországi posztóval ruházkodnak és magyar cselédeket fognak tartani; gróf Zichy Károly, az udvari kamara elnöke, magyar nyelvmestert fogad gyermekei mellé, felesége szintén magyarul tanul.

Az alsó táblán a felvidéki és a városi követek használják a latin nyelvet, mert a magyart nem beszélik. A papok ellenben mind tudnak magyarul. E tekintetben csak a felső táblán, a püspöki karban van egy kivétel: Wurum, a váradi püspök. Ha az ifjuság meg van a követek latin beszédének tartalmával elégedve: még meg is éljenzi őket; ha ellenben a kormány mellett szólnak: nem bocsátja meg nekik az idegen nyelv használatát. A magyar nyelv elhanyagolása miatt a különben is népszerűtlen városi követeknek kell legtöbb szemrehányást hallaniok.

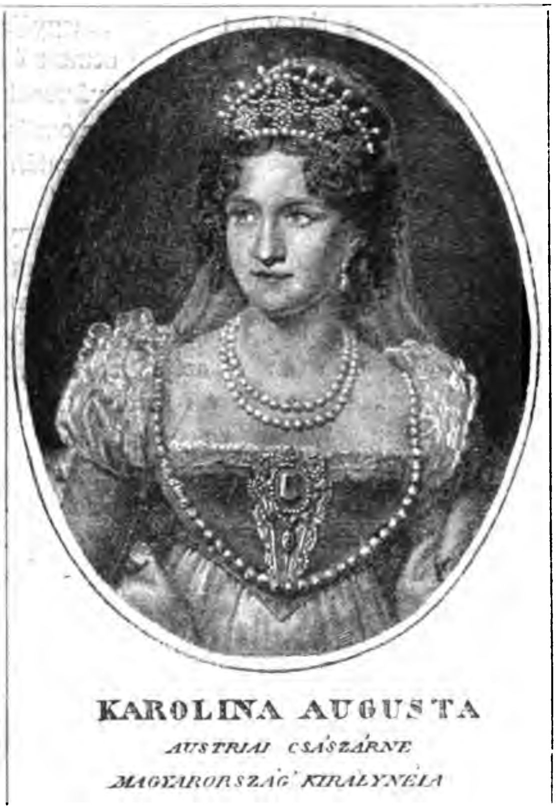

Karolina Auguszta.
(Az 1822-iki »Aurora« czímképe.)

Az országgyűlés tagjai már együtt vannak, sőt a kezdet formaságain is túlestek, midőn a király és a királyné Metternich kiséretében megérkeznek Pozsonyba.

Az államkanczellár rossz kedvvel hagyja ott Bécset hogy részt vegyen »a világ legunalmasabb alkotmányos mulatságán«, az országgyűlés megnyitási ünnepélyén. Naplója telve van panaszszal és gúnyolódással. A mulatság nemcsak életrendjét zavarja meg, hanem még azt a kényelmetlenséget is rárójja, hogy nyelvét és ruháját meg kell változtatnia. Latinul kell beszélnie s huszárruhát öltenie magára. Az egyetlen kedvezmény, a mit megengedhet magának, az, hogy bajuszt nem kell növesztenie. Az országgyűlés egész tartama alatt nem szándékozik ugyan Pozsonyban maradni, de elég bajnak tartja magára nézve azt is, hogy vagy ötvenszer meg kell tennie az útat Bécs és Pozsony közt. Ha — úgymond — még egyszer jönne a világra, vagy német vagy orosz vagy angol vagy franczia lenne, szóval minden, csak török nem, s ott telepednék le és ott maradna egész életében, a hol született. Különös sors az övé, a melynél fogva Bécsben németnek, Pozsonyban magyarnak kell lennie.

A mily kellemetlenül érzi magát, midőn a magyarok látogatására indul, épp oly megvetéssel és kicsinyléssel van eltelve az országgyűlés tárgyalásai iránt. Magyarország — olvassuk egyik levelében — valóságos Boeotia, a hol krehwinklerek, diákok képviselik a rendeket s iskolai képzettséggel biró udvari tanácsosok képviselik a kormányt. A gyűléseken üres szalmát csépelnek s a kerületi üléseken »hét-nyolcz nyomorult fecsegő kiabál a berekedésig«. Alig várja, hogy haza mehessen.[1]

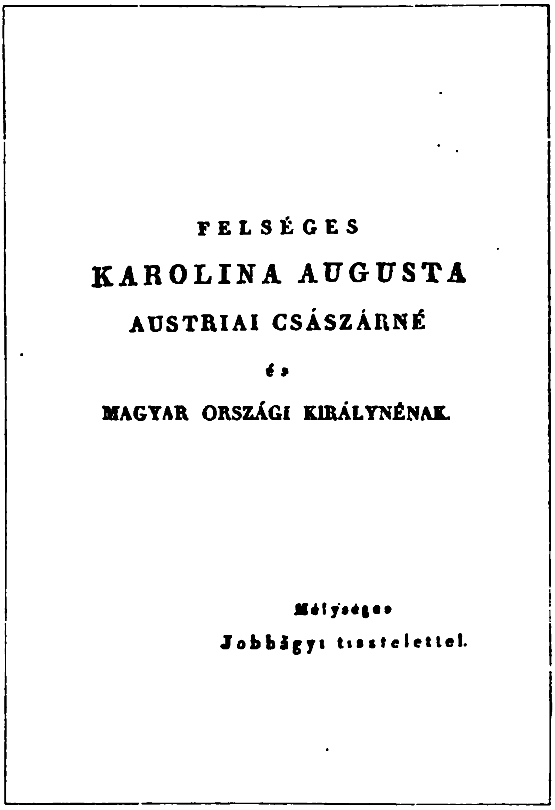

FELSÉGES

KAROLINA AUGUSTA

AUSTRIAI CSÁSZÁRNÉ

és

MAGYAR ORSZÁGI KIRÁLYNÉNAK.

Mélységes

Jobbágyi tisztelettel.

Az »Aurora« ajánlása.

(Az 1822. évi folyam élén.)

Az országgyűlés megnyitása előtt a császár felszólitja Metternichet, hogy Magyarország ügyeit tegye tüzetesebb tanulmánya tárgyává, a mire annál nagyobb szüksége volt, mert ezekbe az ügyekbe nincsen eléggé beavatva. Előitélete is a magyarok iránt részben tájékozatlanságából származik. Általában még ekkor kevésbbé érdeklik a belügyi kérdések s tehetségének legjavát a külügyeknek szenteli.

Midőn aztán később véleményét kéri ki a császár arra nézve, hogy milyen magatartást kövessen az országgyűléssel szemben: mielőtt erre feleletet adna, megkérdezi a császártól, hogy az ősi magyar alkotmányt fenn akarja-e tartani vagy sem? »Hogy kérdezhet ilyet, — méltatlankodik a vallásos érzületű császár, — hiszen én az alkotmányra megesküdtem s így eskümet csak nem fogom megszegni.« »Akkor — úgymond Metternich — a legelső teendő ezt a legközelebbi országgyűlésen határozottan kinyilatkoztatni, hogy ily módon egyrészről az ország kételyeit eloszlassuk, másrészről a kormány helyzetét tisztázzuk. Ennek a lépésnek az lesz a következménye, hogy az ellenzék kétfelé szakad; a felvilágosodottak és becsületesek a kormányhoz csatlakoznak, az ábrándozók s a kiket a kor szelleme magával ragadt, mint úgynevezett liberális ellenzék fognak tömörülni. Az utóbbival kell majd fölvenni a küzdelmet.«[1]

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. IV. 193. s k. l.

A császár Metternich nézetét helyesnek találván, a trónbeszédnek ilyen szellemben való elkészitését rendeli el.

A nagyfontosságú beszédet a minisztertanácsban alaposan meghányják-vetik ugyan, de azért gróf Cziráky Antal tárnokmester, ki németből latinra forditja, nemcsak stilaris tekintetben, hanem lényegileg is szükségesnek tartja egy-két pontjának módositását. Igy például ott, a hol a felség az alattvalók áldozatkészségét általánosságban emlegeti, ő kiemelendőnek véli a hűséges magyar alattvalók áldozatkészségét, a nélkül, hogy — miként megjegyzi — ez által a testvér-országok népeinek érdemeiből a legkevesebbet is le akarna vonni. A nádor az emlitett módositványhoz abból a szempontból járul hozzá, mert a trónbeszéd nem az összes alattvalók, hanem csakis a magyar alattvalók követeihez van intézve; ezenkivül a tárnokmester többi észrevételeit is helyesnek találja s az ő ajánlata folytán a király szintén elfogadja a módositott szöveget.[2]

»Mióta ezen a helyen utoljára együtt voltunk — mondja a felség trónbeszédében — fontos események történtek. Vérengző háborút folytattunk, mig végtére Európa a rég várt békének örvendhet. A monarchia megvédelmezésére irányult törekvésünket siker koronázta. Mennyi része van ebben Magyarországnak, minő hévvel bizonyitotta be hűségét, hozzánk való ragaszkodását, a királyi szék erősségéül szolgáló nagylelküségét, erről a mi szivünkbe örökre bevésett tettek beszélnek.

De a midőn a fegyver győzelmei megtartották a birodalmat s az országgal ismét egyesitették a magyar koronától elszakitott ősi tartományokat: az uralkodásunk alatt lévő népek a győzelemnek még más jeles, úgy magukra, mint utódaikra nézve üdvös nemét is kivivták. Mindnyájan tudniillik s köztük az én magyarjaim, megvetették ama veszedelmes érzelmeket, melyek Európa számos országát a végső nyomorba juttatták, jól tudván, hogy a Mindenható bölcseségébe helyezett reménység, a fejedelem iránt való feddhetetlen és kölcsönös bizalom által megerősitett hűség, a százados tapasztalatok által kipróbált ősi szerződések buzgó megtartása eszközli az ő igaz boldogságukat s bármely körülmények közt is megdönthetetlen védbástyáikat.

Semmi egyebet nem kivánunk tőletek, csak a saját javatokra való munkálkodást. Tanácskozásainknak kedvez a tartós béke reménye. Szivünk leghőbb vágya, hogy az ország alkotmányát törvények által megerősitve szállithatnók át a mi felséges maradékainkra s a mi kedves magyarjainkra, kiket kedves fiainknak tekintünk.«

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VIII. 480.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. III.

Erre a trónbeszédre jegyzi meg Széchenyi, hogy »az Isten áldja meg az iróját, bárki volt legyen! Annyi fegyvert ád kezünkbe, hogy azzal, ha ügyesen tudjuk használni, a mi alkotmányunkat soká, igen soká megvédhetjük.«[1]

A rendekre a trónbeszéd megnyugtatólag hat. Metternich ennélfogva szintén meg van elégedve. A dolgok jól mennek — irja bizalmas barátjának, Gentz Frigyesnek szeptember 28-ikán; — általában kitünő a hangulat s e mellett a legnagyobb fokú tapasztalatlanság észlelhető. A trónbeszéd atyai hangja a rendeket meglepte és elragadta. A kerületi ülésekben fognak ugyan czivakodni és fecsegni; de a lárma nem fogja túllépni az individualitas határait s nem emelkedik a magasabb regiókig. A kormány II. József trónraléptétől kezdve hosszú éveken át elsánczolta magát a magyar alkotmánynyal szemben; ő — t. i. Metternich — birta rá a császárt, hogy elsánczolt positióját tartsa ugyan meg, de az alkotmány falain belül. Eme politikájának tulajdonitja azt a rendkivüli kitüntetést, hogy valóságos elragadtatással vették őt fel az indigenák közé.[2]

Karolina Auguszta koronázási érme.
(A Magyar Nemzeti Múzeum példányáról.)

A királyi előadások a királyné koronáztatását, valamint az 1791-iki országgyűlés rendszeres reform-munkálatainak tárgyalását s a magánosok pénzügyeinek a devalvatio folytán szükségessé vált s már az 1811/12-iki országgyűlés által megkisérlett rendezését tűzvén ki az országgyűlés legfőbb teendőiül, a királynét a szokásos fénynyel és pompával már szeptember 25-ikén megkoronázzák. A királyi előadások többi pontjával ellenben nem lehet ily gyorsan végezni. A közmegelégedést, melylyel a trónbeszédet fogadták, dissonans hangok zavarják meg. Az ellenzék nehány tagjának az a kijelentése, hogy ők — utasitásukhoz tartva magukat — a propositiók tárgyalásába addig nem mennek belé, mig az alkotmány helyre nem állittatik s a praeferentialis sérelmek nem orvosoltatnak, — már ekkor árnyékot vet az államkanczellár által oly rózsás szinben látott jövendőre.

---

[1] Gr. Széchenyi István naplói. 155.

[2] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. IV. 192.

Az évek hosszú során át halomra gyűlt sérelmek lidércznyomásként nehezednek az elmékre s kedélyekre, s addig, mig ezek orvosolva nincsenek vagy legalább mig orvoslásukat kilátásba nem helyezik, a többségnek nincs hajlandósága hozzáfogni a törvényhozás tulajdonképeni feladatainak megoldásához.

A personalis váltig hangsúlyozza, hogy a királyi előadásokban foglalt tárgyak sürgős elintézésének szükségességét már az 1811/12-iki országgyűlés elismerte, hogy az 1790/1 : XIII. t.-cz. szerint is legelőször mindig a királyi előadások tárgyalandók. Ugyde a mellett, hogy az emlitett törvényben a sérelmek orvoslása is imperative ki van mondva: az 1790/91-iki országgyűlés óta a sérelmek tárgyalására egyszer sem került a sor; az osztó igazság tehát azt hozza magával, hogy most azokat vegyék előbb elő, annyival is inkább, mert az alkotmány helyreállitása alapföltétele a király és a nemzet közti egyetértésnek, mely nélkül az országgyűlés működésének sikere nem lehet; mert hiába hoznak újabb törvényeket, ha azoknak megsértése ellen óvintézkedéseket nem tesznek; mert az alkotmány a felség jogait is magában foglalván, annak körülbástyázása egyértelmű a felség jogainak megszilárditásával.

Az alsó tábla nehéz alternativa előtt áll. Ha meghajlik a kormány akarata előtt: minthogy ennek igéretében bizni nem lehet, a sérelmek tárgyalására megint nem kerül a sor; ha pedig megköti magát: a mennyiben föltehetőleg a kormánynak sincs szándékában megváltoztatni a maga álláspontját, a dieta a legnagyobb valószinűség szerint minden eredmény nélkül oszlik szét.

Mind a két esetben nagy felelősség terheli a rendeket küldőikkel szemben. Közvetitéssel segitnek tehát magukon, abban állapodván meg, hogy a feliratban elsorolván a fősérelmeket (principalia), egyszersmind a két tábla tagjaiból deputatiót küldenek ki az előző országgyűlések reform-munkálatainak megvitatása végett s ezt ugyancsak a feliratban értésére adják a felségnek.

Az ily szellemben készitett felirati javaslat szövege felett, mint Metternich irja Gentz Frigyesnek — »hajba kapnak« a rendek egymással; de azért az államkanczellár jövendölése, hogy t. i. ez a »férczmű« megbukik, nem válik be. A főrendek épp úgy, mint az alsó táblán a kormány hivei csak arra törekszenek, hogy a sérelmi panaszok élét elvegyék s a javaslatban foglalt erősebb kifejezéseket mérsékeljék, a nélkül, hogy szándékukban volna magát a javaslatot megbuktatni.

A több üzenetváltás után elfogadott s az október 22-iki elegyes ülésben megpecsételt feliratban kiméletlen őszinteséggel állitják össze a rendek a kormány bűnlajstromát: azokat a sérelmeket, melyek az alkotmányt alapjában renditették meg.

Igy nevezetesen a kormány, a törvényeket lábbal tapodva, országgyűlést tizenhárom év óta nem hívott össze; pátenseket bocsátott ki a belső igazgatásra vonatkozólag; adókat vetett ki, ujonczozott az országgyűlés hozzájárulása nélkül; törvénytelen rendeleteit királyi biztosok által durva erőszakkal hajtatta végre s a megyéknek egymással való levelezését és felirási joguk gyakorlását megakadályozta.

A rendek föltétlenül bízván ő felsége alkotmányos érzületében, a sérelmekért tanácsadóit teszik felelősekké. Hogy megbünteti-e őket a felség, azt az ő igazságérzetére bizzák; jövőre nézve azonban kérik, hogy az 1790/1 : XVIII. és az 1805 : V. t.-czikkek büntető sanctióval láttassanak el. Kérik továbbá, hogy az ujonczozást hagyják abba, a királyi biztosságokat szüntessék meg s az adót az 1811-iki országgyűlés által megajánlott mennyiségre szállitsák le, az országgyűlés később határozván ama kérdés felett, vajjon a törvény ellenére beszedett adóból mennyi számittassék be az adófizetők tartozásába.

Az alkotmány biztositása czéljából a következő három pontban foglalják össze kivánságukat.

Az országgyűlés legalább minden harmadik esztendőben összehivandó. A jövő országgyűlés határnapját a király mindig az előző országgyűlés folyama alatt állapitsa meg.

A végrehajtó hatalom az 1790/1 : XII. t.-cz. értelmében gyakoroltassék. A közhivatalnokok, ide értve az egyházi személyeket is, az ország alkotmányára és törvényeire esküt tegyenek. A rendeletek, — melyekkel szemben épségben tartandó a törvényhatóságok felirási joga, — a helytartótanács utján küldessenek a törvényhatóságokhoz, a helytartó-tanácsnak kötelességében állván ama rendeleteket, melyekre nézve törvényesség szempontjából aggályai vannak, addig le nem küldeni a törvényhatóságokhoz, mig aggályait a felséggel nem közli s mig azok el nem intéztetnek. A dicasteriumok ama tagjai pedig, kik törvénytelen rendeleteket irnak alá és küldenek el, valamint ama törvényhatósági tisztviselők, kik ily rendeletek végrehajtásában közreműködnek, az országgyűlés határozata alapján a fiscus által a királyi tábla előtt perbe idézendők s a hétszemélyes tábla által megbüntetendők.

Végül a törvényhatóságok egymással való levelezését többé megakadályozni nem szabad.

Ezek a postulatumok, melyekre a közelmultban elkövetett alkotmánysértések szolgáltatnak alkalmat, a régi közjog keretein nem terjednek túl. Újabb alkotmány-garantiákról a rendeknek eszökbe sem jut gondoskodni, csak a régiek hatályát óhajtják fokozni. A vis inertiae-ben keresvén a legfőbb biztositékot a közjogi sérelmek ellen, hogy ez minden esetben érvényesülhessen, a törvényhatósági tisztviselők felelősségének elvét tartják szükségesnek kimondani. Nagy Pál szóba hozza ugyan a miniszteri felelősséget is, de természetesen kivihetőnek maga sem tartja.

Az ellenzéki politika tengelye a vis inertiae, ennélfogva az ellenzék akkor a legszenvedélyesebb, mikor a királyi biztosoknak a vis inertiae-t ellensúlyozó működését kell apostrophálnia.

A kerületi ülésben, midőn a kormánynak nehány túlbuzgó hive, például Németszeghy, Dőry Vincze, Kajdacsy, Szinyei Merse stb., a királyi biztosokat azzal mentegetik, hogy ők csak azt tették, a mit a király parancsolt nekik, s midőn a nemzet nagylelküségére hivatkozva, kérik a rendeket, hogy a biztosoknak bocsássanak meg, — felszólalásukat részint gúnykaczaj, részint közfelháborodás kiséri s az általános méltatlankodást többen éles szavakban fejezvén ki, Ulászló törvényére hivatkozva, a volt biztosoknak, mint hazaárulóknak megbüntetését követelik. Minthogy minden szónok Ulászló decretumát emlegeti, erre csinálták a jókedvű bécsiek az élczet, hogy a magyarok a dietán mind nagyon gorombák, leggorombább köztük Nagy Pál, de még Nagy Pál is semmi Ulászlóhoz képest.

Még a felső táblán is akad egy-két főúr, ki a biztosok megbüntetését kivánja. Igy Brunswick országbiró, ki azonban megbüntetésöket ő felségére óhajtja bizni, továbbá Illésházy és báró Mednyánszky Alajos. Midőn ez utóbbi szemük közé vágja a biztosoknak, hogy mind a király, mind az ország ellen vétettek: Cziráky tárnokmester, elsápadva a felindulástól, akadozó hangon mentegeti magát, hogy ő is volt ugyan biztos, de hazája iránti kötelességéről soha nem feledkezett meg, hivatalt is azért vállalt, mert hazája boldogsága állt előtte s reméli, hogy az ő sirja felett nem fogják hallani honfitársainak átokszavait.

A mint a feliratot a rendek elküldik, az alsó tábla nyomban hozzáfog a Platthy Mihály által összeállitott praeferentialis sérelmek tárgyalásához.

A november 2-ikán tartott kerületi ülésen a gravamenek közt a magyar nyelv ügye kerül szőnyegre, s a következő napon egy jelenet játszódik le, mely az ország újjászületésének történetében forduló pontot képez, miután ezzel veszi kezdetét gróf Széchenyi István regeneratori működése.

A nemzeti nyelv megmentése és terjesztése érdekében mindenkinek van valami mentő eszméje. Somssich Pongrácz somogymegyei követ a magyar nemzeti nevelést, Kolozsváry Miklós győri és Zsombory Imre biharmegyei követ különösen a leányoknak hazafias szellemben való neveltetését tartja szükségesnek. Báró Sztojka Imre rámutat arra a hibára, hogy a magyar most, midőn felséges királyával beszél, olyan nyelvet használ, a mit maga sem ért, midőn istenével beszél, olyan imádságot mondanak előtte, a minek nyelvét nem érti. Bartal György azt inditványozza, hogy a főrendi táblával közlött üzeneteiket magyar nyelven szerkeszszék. Dessewffy, — kinek nagyhatású beszédére Guzmics azt jegyzi meg: »ezeket egy gróftól hallani! obstupui steteruntque comae!« — azt a radicalis inditványt teszi, hogy hozzanak olyan törvényt, mely szerint ha a magyarul nem tudó nemesasszonyok özvegységre jutnak, özvegyi jogaiktól fosztassanak meg és soha többé férjhez ne mehessenek, a magyarul nem tudó hajadonoknak pedig tiltassék meg a férjhezmenetel. Báró Perényi Zsigmond azonban az inditvány ellen szól, miután meg van róla győződve, hogy ha a hölgyek a nemzet képviselőinek a magyar nyelv elhanyagolása felett nyilvánitott aggodalmáról értesülnek, kényszeritő intézkedések nélkül is igyekezni fognak az anyanyelvet elsajátitani.[1] Végre az öreg Máriássy István ezen a kerületi ülésen pendíti meg legelőször a magyar tudós társaság eszméjét.

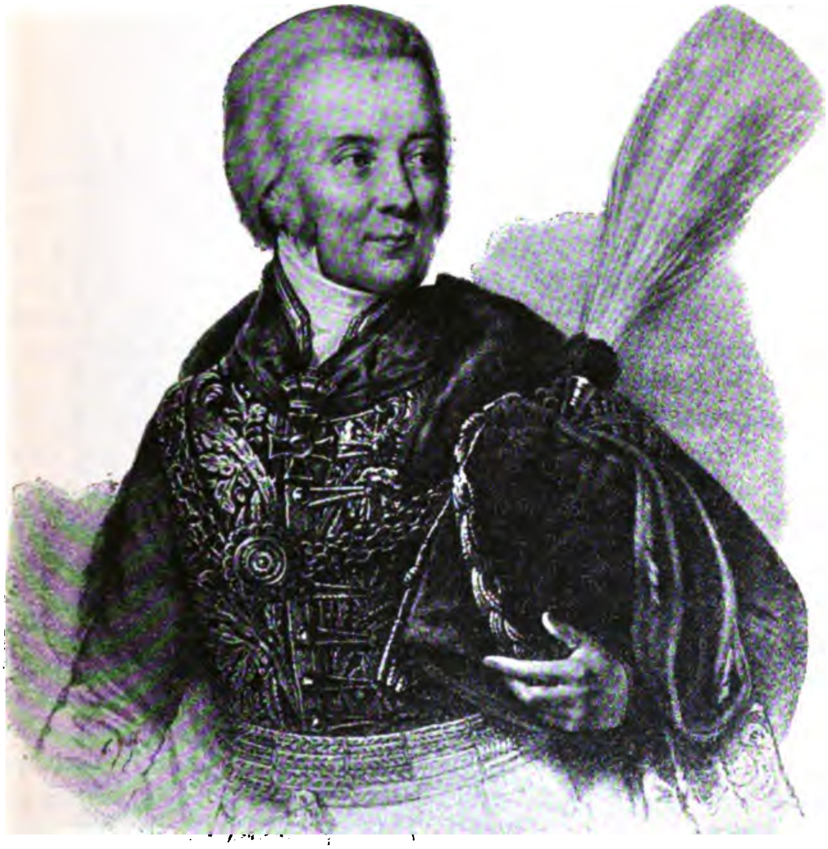

Brunswick József gróf.

(Eybl képe után készült kőnyomat az országos képtárban.)

A következő napon Nagy Pál, ki már előbb is többször hozzászólt a tárgyhoz, a bécsi minisztériumot, a polgárságot, Horvátországot éles szavakkal támadván a miatt, hogy a nemzeti nyelvtől idegenkednek, a Máriássy által megpenditett tudós társaságra azt jegyzi meg, hogy az igen szép eszme, de megvalósitásához nem beszéd, hanem pénz, pénz és pénz kell

---

[1] Orosz József, Gr. Széchenyi István mint iró. 28.

Ekkor áll fel Széchenyi, hogy felajánlja a magyar tudós társaságra egy évi jövedelmét, 60,000 forintot, s példáját követi Vay Ábrahám, ki ugyane czélra 8000, gróf Andrássy György, ki 10,000 forintot s gróf Károlyi György, ki félévi jövedelmén, 40,000 forinton kivűl, míg él, évenkint 1000 forintot ajánl fel.

Széchenyinek nem ez volt első föllépése az országgyűlésen, a mint azt többen állitják. Legelső beszédét a felső tábla október 12-diki űlésén tartja, és pedig — a mi óriási feltűnést kelt — magyar nyelven. Szoboszlai Papp István, a későbbi tiszántúli superintendens, ki ezen az országgyűlésen a református lelkészi teendőket végezte, azt irja egyik levelében, hogy »epochát csinált ezen a táblán gróf Széchenyi kapitány, mert ő magyarul szólalt meg.«[1]

Legkitünőbb életirójának ama megjegyzése, hogy még ekkor hibásan beszélte a magyar nyelvet,[2] úgy értendő, hogy neki épp úgy kellett küzdenie országgyűlési szónoklataiban s irataiban a nyelv tökéletlenségével, mint az országgyűlés ama tagjainak, kiknek a magyar nyelvben való jártasságát senki nem vonta kétségbe. Tizenhét évi katonáskodása alatt kevés alkalma nyilt neki a nyelvmívelők és nyelvújitók működésének eredményeit megismernie; de mivel a szülei háznál — mint Toldy Ferencz tőle magától hallotta — mindig magyarul beszéltek vele,[3] mivel atyja, gróf Széchenyi Ferencz, nemcsak vele, de vendégeivel is, ha csak lehetett, magyarul társalgott: teljesen be volt avatva a magyar nyelv szellemébe, úgy hogy midőn az a nagy elhatározás megfogamzott lelkében, hogy a közügyeknek szenteli életét, rövid idő alatt úgy a mindennapi életben, mint a zöld asztalnál, sőt az irodalomban is a magyar nyelvben való jártasságával a szó szoros értelmében túlszárnyalta kortársait.

Arról a jelenetről, mely következményeit tekintve kimagasló eseménye az 1825-iki országgyűlésnek, naplójában mindössze annyit jegyez fel: »november 3-án kerületi ülésben beszéltem s minden honfitársamat ellenségemmé tettem«,[4] a mit azonban bajos megérteni. Mert a hazafias áldozatkészség páratlan megnyilatkozása a követek nagy részét bámulattal és lelkesedéssel töltötte el, s ha akadtak is köztük olyanok, kik nem tudták azt jelentősége szerint méltányolni, ezeknek sem lehetett okuk ellenséges indulattal fogadni a nagylelkű ajánlatot.

A kormányt az országgyűlés október 22-iki felirata zavarba ejti. Nem kivánnak abban a rendek jóformán semmi újat csak a régi törvények megtartását. A merőben conservativ szellemű feliratot tehát visszautasítni nem lehet, de helyesléssel fogadni meg nem látszik tanácsosnak, miután ez

---

[1] Adalékok a M. T. Akadémia megalapitása történetéhez. Akad. Értekezések a nyelv- és szépt. köréből. VI. k. 6. sz. 39. l.

[2] Kemény Zsigmond, Széchenyi István. Csengeri Antal, Magyar szónokok és státusférfiak. 359.

[3] Gr. Széchenyi István verse anyjához. Toldy Ferencz által. 13.

[4] Gr. Széchenyi István naplói. 181.

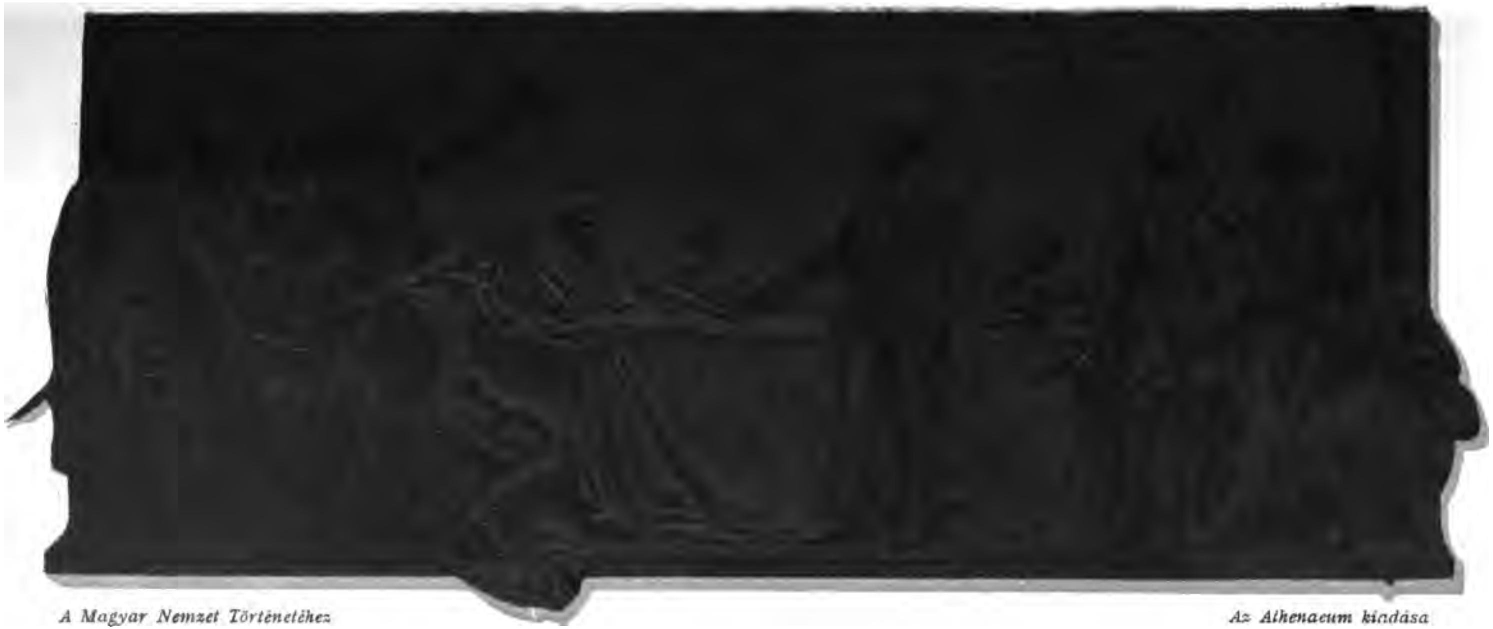

A Magyar Nemzet Történetéhez

Az Athenaeum kiadása

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ALAPÍTÁSA.

(Holló Barnabás bronz domborműve az Akadémia palotájának oldalfalában.)

POSNER KÁROLY LAJOS ÉS FIA MŰINTÉZETÉB[illegible]

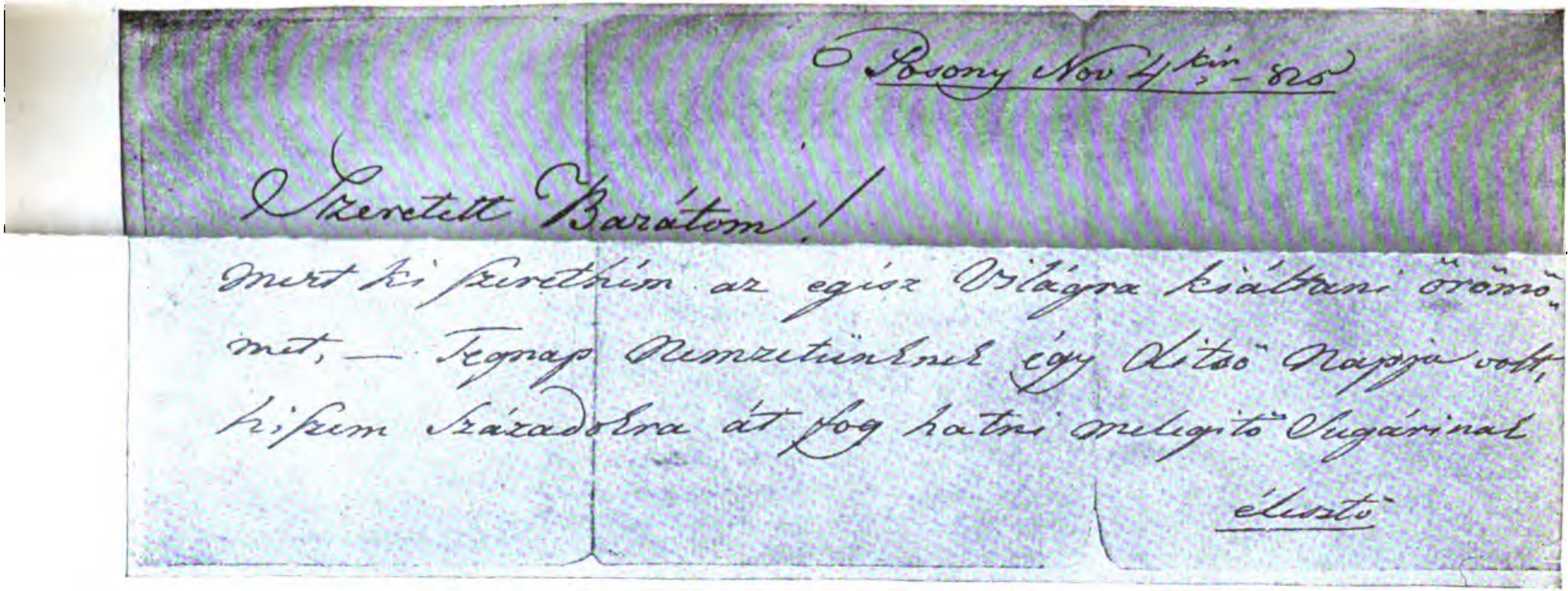

Posony Nov 4kén - 826

Szeretett Barátom!

Mert ki szeretném az egész Világra kiáltani örömömet, — Tegnap Nemzetünknek égy Ditső Nappja volt, hiszem Századokra át fog hatni melegitő Sugárinak

élesztő

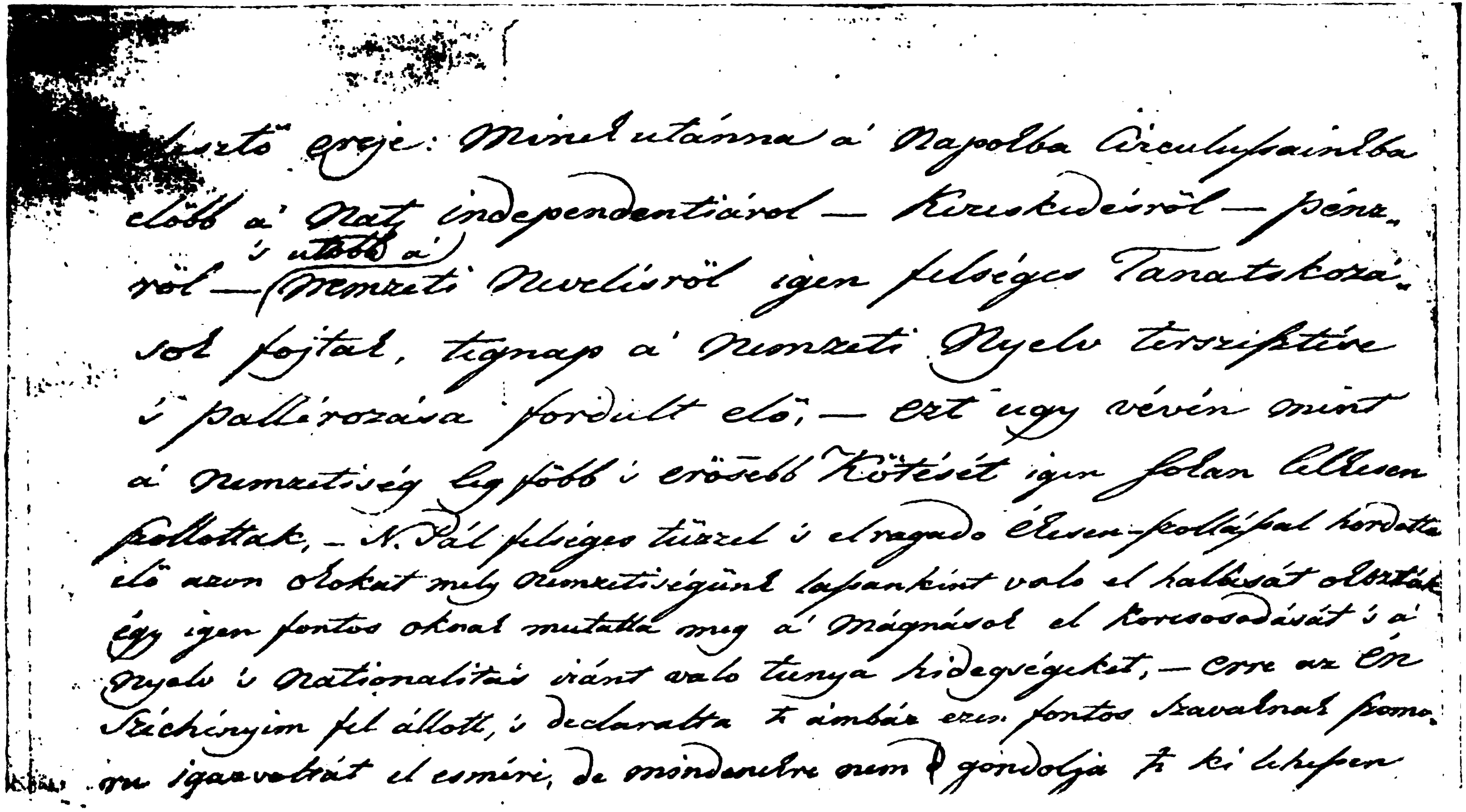

…ertő ereje: Minekutánna a' Napokba Circulusainkba
előbb a' Nat. independentiáról — Kereskedésről — pénz-
ről — 's utóbb a' Nemzeti Nevelésről igen felséges Tanátskozá-
sok fojtak, tegnap a' Nemzeti Nyelv terjesztése
's pallérozása fordult elő; — ezt ugy vévén mint
a' Nemzetiség leg főbb 's erősebb Kötését igen jólan lelkesen
szóllottak, — N. Pál felséges tűzzel 's elragadó Ékesen-szóllással hordotta
elő azon okokat mely Nemzetiségünk lassankint való el halását okozták
's egy igen fontos okát mutatta meg a' Mágnások el korcsosodását 's a'
Nyelv 's Nationalitás iránt való tunya hidegségeket, — erre az Én
Széchényim fel állott, 's declarálta hogy ámbár ezen fontos szavaknak szomo-
rú igazságát el esméri, de mindenekre nem gondolja hogy ki lehessen

utóbbi esetben a kormány egyrészről elismerné, hogy alkotmánysértéseket követett el, másrészről évtizedek óta követett s helyesnek vélt rendszerét veszélyeztetné. Metternichnek nincs ellene kifogása, hogy országgyűlés akár minden évben tartassék. Igaz, hogy ez szerinte egy kissé kényelmetlen, de igen hasznos lesz és semmi veszélylyel nem jár.[1] Azt azonban, hogy a

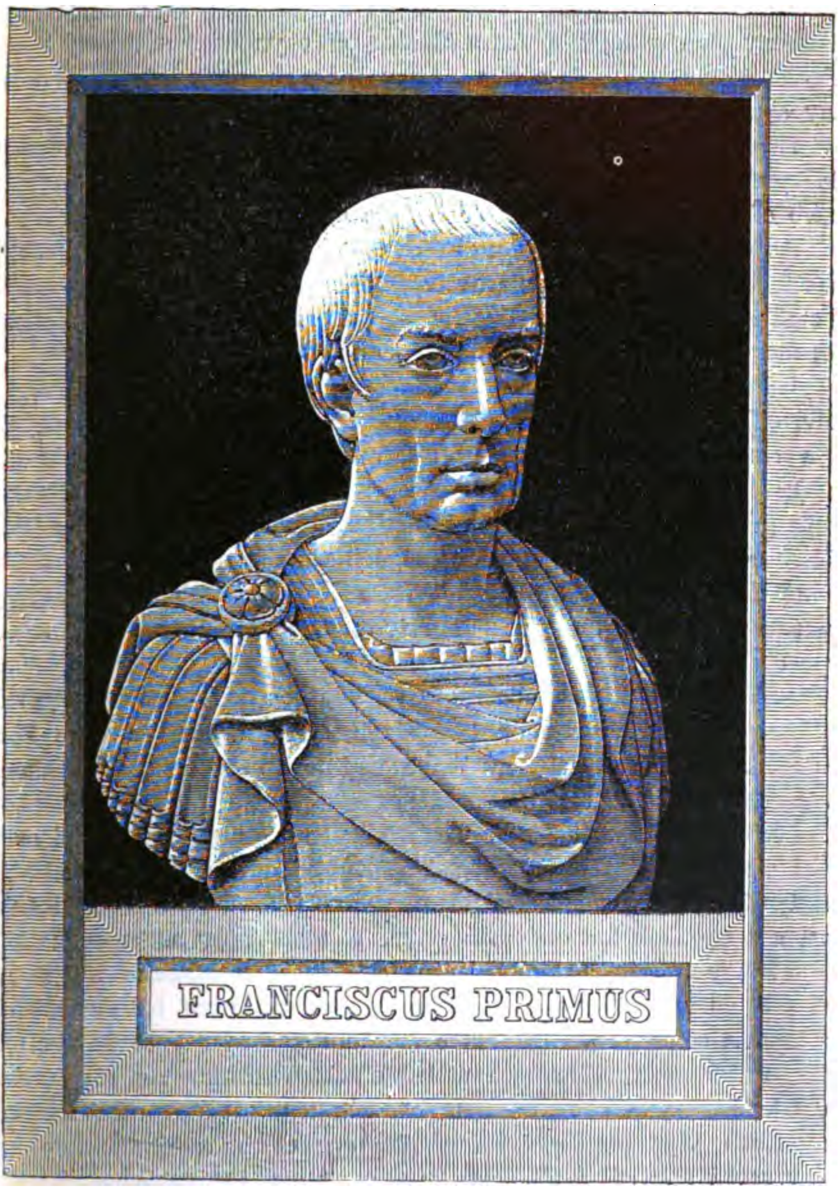

Ferencz császár.
(Geisbe L. fametszete után.)

---

[1] Gr. Széchenyi István naplói. 174.

közhivatalnokok az ország törvényeire is esküt tegyenek — jóllehet már az 1791: XVIII. t.-czikkben ez világosan bennfoglaltatik, — határozottan kifogásolja abból a szempontból, mert fél az anarchiától; valamint abba sem tud belenyugodni, hogy a törvényhatóságok egymással szabadon levelezhessenek, jóllehet maga is elismeri, hogy még ha meg akarná is a kormány akadályozni a megyék levelezését, nem lenne rá képes.

Híven kifejezi a kormány zavarát a válaszfeliratra adott november 9-iki resolutio, mely a fölvetett kérdések egy részét megkerüli, a másik részére ellenben a törvényekkel össze nem egyeztethető választ ád.

Az egyetértést, mint a két törvényhozási tényező sikeres összeműködésének föltételét, ilyen resolutióval helyreállitni természetesen nem lehetett. Ez csak arra volt alkalmas, hogy a korona és a nemzet közt az ellentéteket még inkább megvilágitsa, de nem arra, hogy kiegyenlitse.

Immár két hónap telt el az országgyűlés megnyitása óta, s a királyi előadások még mindig ott hevernek az országgyűlés iratai közt. Ha a rendek eddig nem vették elő azokat, az újabb resolutio után még kevésbé tartják indokoltnak és czélszerűnek a felvételüket. Nemcsak hazafiságuk, de jobbágyi hűségük is azt sugallja nekik, hogy a mennyiben a felség a törvényektől eltért vagy magát méltósága kisebbitésével azoktól eltérittetni engedte, a nemzet jogait és a fejedelem trónját és koronáját egyaránt védelmező törvényeknek helyreállitását elébe helyezzék minden egyébnek.

Az alsó tábla triumvirjei azzal fenyegetődznek, hogy ha az országgyűlés megkezdi a királyi propositiók tárgyalását, haza mennek, a mire Péchy Imre azt feleli, hogy a kik így fenyegetődznek, nem értik a constitutiót, különben pedig, ha tetszik, menjenek haza, de ő nem megy.

Péchy és elvtársai, de különösen a káptalani követek, hánya-veti modorukkal és ultra-loyális felszólalásaikkal, a helyett, hogy az izgatott kedélyeket csillapitanák, olajat öntenek a tűzre. Miskolczy András pécsi káptalani követ, a propositiók fölvételét sürgetvén, a többi közt azt mondja, hogy az alkotmány szerint a király lévén feje, atyja, természetes ura a nemzetnek, a nemzet köteles neki engedelmeskedni; mert ha tíz akkorára növekszik is a Corpus Juris, mint a mekkora most: ha a törvényeket nem tetszik megtartania ő felségének, haszontalanok azok. Az absolutismus ilyetén leplezetlen proclamálását az ellenzék természetesen nem mulasztja el nyomban visszautasitani. »Tanulják meg előbb a főtisztelendő urak — így szól Nagy Pál a többi közt — a magyar jus publicumot, mielőtt oly principiumokat adnának elő; tanulják meg, hogy ő felsége, a mi jó királyunk, nem korlátlan uralkodó, hanem alkotmányos király, országgyűlésen kivül urunk, parancsolónk, felettünk áll; de az országgyűlés egyenrangú vele.«[1]

---

[1] Guzmics Izidor naplója. 119—134.

Bármily ingerült azonban a hangulat a kormány ellen, még a legszélsőbb elemek is óhajtják a békességet. Föl vannak ugyan háborodva azok ellen, kik a törvénysértések eszközeiűl dobták oda magukat a kormánynak; sőt áldozatot is keresnek a közelmult bűneiért, s készek irtó háborút indítani az alkotmány ellenségei ellen; de a fősulyt mégis arra fektetik, hogy a béke helyreállitassék ama biztositékok megszerzése által, melyek lehetetlenné teendik, hogy hasonló alkotmánysértéseket jövőre bárki is elkövethessen.

Készséggel elfogadják ennélfogva a különben is közbizalomnak örvendő nádor önként fölajánlott közbenjárását a tekintetben, hogy a nemzet jogaira nézve kedvezőbb leiratot eszközöljön ki; sőt némelyek nem bízva az udvarral nem a legjobb viszonyban álló nádor befolyásában, még a trónörökös közbenjárását is igénybe kivánnák venni.

Csakis a szélső oppositióhoz tartozó egy-két követ ellenzi, hogy a nemzet, a közbenjárás igénybevételével, a kegyelem útjára lépjen akkor, a mikor jogait a világos törvények alapján védelmezheti. »A mit az alkotmány ád nekünk — úgymond Borsiczky, — azt a fejedelemtől nem szükséges koldulnunk.« A nagy többség ellenben a nádor közvetitésétől sokat vár s csupán a közvetités módjára nézve ágaznak el a vélemények.

Az egyik rész a királyi válaszban foglalt alkotmányellenes elveket visszautasitó feliratot minden esetre el akarja küldeni s csak abban az esetben tartja szükségesnek a nádor actióba lépését, ha ez az újabb felirat is sikertelen lenne. Nézetét azzal indokolja, hogy az emlitett alapelvek oly veszedelmesek, hogy azokat válasz nélkül hagyni nem lehet, s hogy mielőtt a királyi resolutióra a feleletet el nem készitik, nem lehet tudni, mire nézve kérik a nádor közbenjárását.

Ezzel szemben a másik résznek az a véleménye, hogy a nádor, ki nagylelkűségének, jóságának, a magyar nemzet iránti rokonszenvének s az alkotmányhoz való ragaszkodásának oly sok fényes példáját adta, ismeri a nemzet sérelmeit, s így a törvény által reá rótt közbenjárási tisztében utasitás nélkül is képes eljárni; de hogy nehéz feladatát mégis könnyebb legyen neki megoldania, adják át neki a kerületi űlésekben megállapitott üzenetet.

Az utóbbiak kivánsága szerint a nádor csakugyan elvállalja a megbízatást, s az országgyűlés küldöttsége előtt kijelenti ugyan, hogy neki semmi instructióra nincs szüksége, mivel több mint harmincz év óta viselvén a palatinusi méltóságot, ismeri az ország és a király jogait: mindamellett Szögyény personalis kezéből átveszi az üzenetet, mely az el nem készült feliratnak képezte volna magvát, de a melyet hivatalos jellegétől a rendek teljesen megfosztottak, miután még csak az országgyűlési ügyiratok közé sem vettek fel.[1]

---

[1] Lásd Szögyény levelét és az üzenetet: Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. XVI.

A nádor most is, mint mindig, hűségesen betölti a becsületes közvetitő szerepét, a mi ezúttal annál könnyebben megy neki, mert egy nappal azelőtt, mielőtt Szögyénytől megkapná a rendek üzenetét, a felség, egy sajátkezű iratában, egyenesen megbízza, hogy minden kinálkozó alkalmat ragadjon meg, felvilágositni a rendeket, mennyire félreértették november 9-iki resolutióját; biztositja egyszersmind, hogy semmi esetre sem fogja magát compromittálni, ha ilyen irányban actiót fejt ki, miután ő, t. i. a király, el van határozva, alkalmas időpontban s a körülmények számba vételével, valódi szándékait még világosabban közölni a rendekkel.[1]

A rendek kivánságát a nádor öt pontba foglalva, fölterjesztésében melegen ajánlja a király figyelmébe.

Hogy a felség akár pénzben, akár ujonczban segedelmet nem vesz igénybe az országgyűlés hozzájárulása nélkül, ezt — szerinte — a törvényre való hivatkozással, annyival inkább megigérheti, mert különben is elhatározott és kifejezett szándéka az alkotmányt tiszteletben tartani; de szükséges is, hogy e tekintetben a rendek aggodalmait eloszlassa, mert ezzel a rosszérzelmüek minden törekvését meghiusítja, a visszavonás és bizalmatlanság magvát kiirtja, s ez esetben bizton várható, hogy a többség szorosabban fog a kormányhoz csatlakozni. A mi az adó ügyét illeti, e tekintetben felhivandónak véli a rendeket, hogy tegyék azt tanácskozásuk tárgyává. Hogy a legközelebbi országgyűlés határidejére nézve előterjesztést tegyenek a felségnek, ezt megengedhetőnek tartja, miután a királyi jogokkal nem ellenkezik. A törvénysértő hivatalnokok megbüntetésére vonatkozólag ő felsége oly határozottan nyilatkozott, hogy e tekintetben ő — a nádor — tanácsot többé nem adhat. A helytartó-tanács hatáskörére vonatkozó kivánság teljesitését ellenben a maga részéről melegen ajánlja. Végre, hogy a megyék levelezési joga törvény által biztosittassék, ennek sincs szerinte semmi akadálya.

József nádor aláírása.

Azzal zárja be fölterjesztését, hogy a legközelebbi rescriptum rendkivüli fontosságára figyelmezteti a felséget. Most érkezett el — úgymond

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. XV.

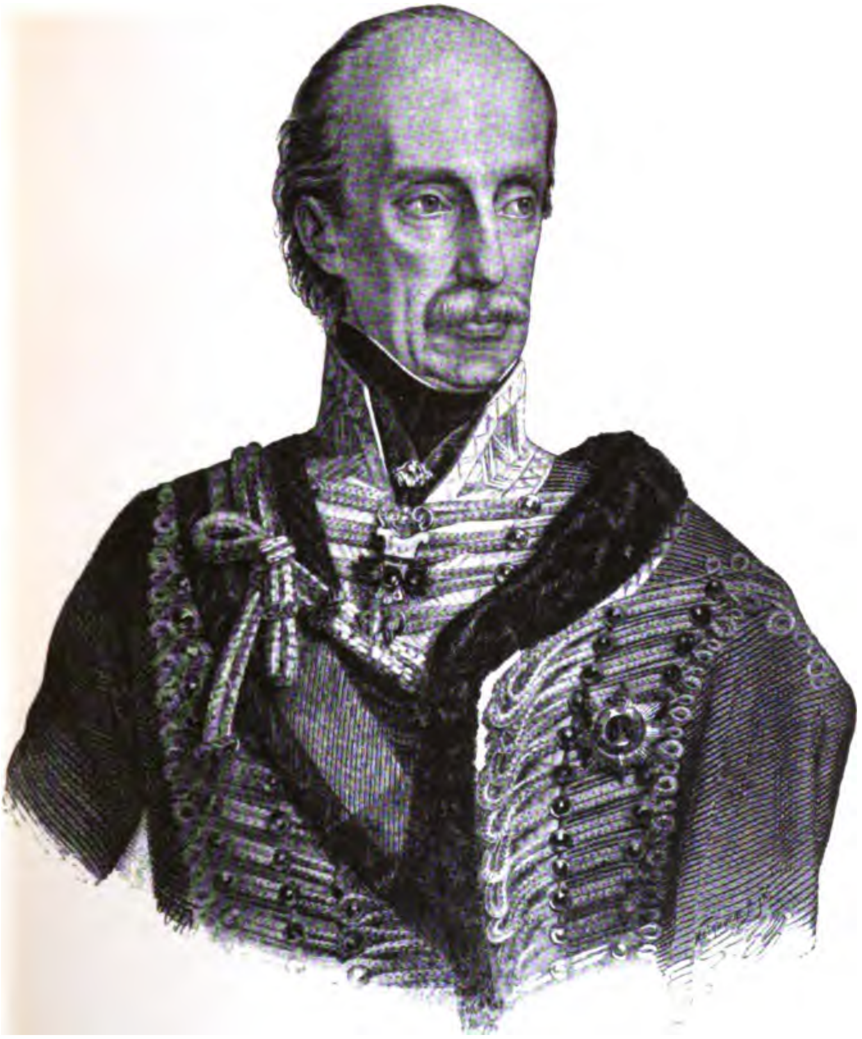

Az Athenaeum nyomása.

JÓZSEF NÁDOR.

(Ender János rajza után készült metszet Ernst Lajos gyűjteményében.)

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

— az ideje, hogy az országgyűlés eddig követett irányát megváltoztassa. Egy kedvező rescriptummal ez könnyen megtörténhetik. Ha ellenben ilyen rescriptum nem bocsáttatik ki: az országgyűlésnek még középszerű eredménye sem várható, sőt tart tőle, hogy rosszabbodni fog a helyzet s olyan dolgok fognak történni, melyek Magyarországra nézve a legszomorúbb következményeket vonják maguk után.[1]

Ezekben a válságos pillanatokban, midőn a kimondott szóhoz való makacs ragaszkodás a felség részéről romba dönthette volna az országgyűléshez fűzött összes reményeket, — Széchenyi István szintén közbenjáróul lép fel a nemzet és a kormány közt. Hosszú, dicsőségteljes közpályájának iránya ez alkalommal is kifejezésre jut. A közvetítés hálátlan szerepe jut neki osztályrészül, ezt folytatta haláláig, ezért kellett oly sok félreértést, sőt rágalmazást elszenvednie.

A pályája legkezdetén álló fiatal mágnás kihallgatásra jelentkezik Metternichnél, hogy őt tájékoztatván a politikai helyzet felől, engedékenységre bírja az országgyűléssel szemben. Metternich már korábbi időből ismeri őt. Szelleme eleven; nem eléggé alapos ismereteit pótolja finom ösztöne; becsvágya határtalan; nem könnyelmű, de egész lénye a tüzes vérű s mégis mélyebben gondolkodni tudó politikust árulja el, — ez felőle az államkanczellár véleménye. S ezt a kedvező véleményét azzal pecsételi meg, hogy ő, a hatalmas államférfiú, nemcsak hogy meghallgatja a fiatal huszárkapitány nézeteit, hanem a november 9-iki resolutiót pontról-pontra felolvasván előtte, a felett teljes három óráig tartó vitába bocsátkozik vele.

Metternich azt irja ugyan Szögyény personalisnak, hogy sikerült neki a fiatal kapitányt teljesen megnyugtatnia, s azzal váltak el egymástól, hogy Széchenyi elismerte, hogy Metternichnek igaza van. De kevéssel ezután Széchenyi mégis egy memorandumot nyujt be az államkanczellárhoz, melyben birálja a kormány eljárását s kifejezi arra vonatkozólag aggodalmait.

Az emlékiratban mindenekelőtt elismeri, hogy a kihallgatás alkalmával nem győzte eléggé bámulni az államkanczellár jártasságát a magyar közjogban; másrészről azonban kijelenti, hogy több tekintetben rosszul van informálva, s számos dologban téved. Éppen ezért szolgálatot vél neki tenni az által, hogy bizonyos dolgokra felhívja figyelmét, melyeket nem vett tekintetbe s melyeket más részint nem mer, részint mellékszempontokból nem akar neki megmondani.

Abban már az audientián megegyeztek egymással, hogy minden kellemetlenségnek oka a rendeknek a kormány iránti bizalmatlanságában rejlik. Most ezt azzal a megjegyzéssel egésziti ki Széchenyi, hogy az emberi természettel ellenkezik, hogy bizalom uralkodjék ott, a hol az igéreteket ritkán tartják meg, a hol a törvényt mindig a király előnyére és a nemzet hátrányára magyarázzák s a hol éppen most olyanféle törekvés mutatkozik, mintha az egész alkotmányt halomra akarnák dönteni.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. XVI. XX.

Ez utóbbi állitásának bizonyitásául fölhozza az országgyűlésen történteket. A felség nagy örömet okoz a rendeknek azzal, hogy felhívja őket tanácskozásra az alkotmány megszilárdítása tárgyában. A rendek, ragaszkodva a törvényekhez és szokásokhoz, dolgoznak és tanácskoznak négy heten át. Végre elkészitik és fölterjesztik a feliratot, melynek tartalma felett pro és contra lehet ugyan vitatkozni, de annyi bizonyos, hogy azok, a miket abban az alkotmány védelmére szolgáló eszközökre nézve elmondanak, általános igazságokként vannak elismerve. A rendek abban a hiszemben vannak, hogy őszinte nyilatkozatukkal a fejedelem és a haza iránti kötelességeiknek tettek eleget. Néhány hét mulva azonban leérkezik a királyi resolutio, melynek tartalma a rendek felfogása szerint a korlátlan monarchia alapelveit tükrözi vissza. Helyes-e ez a felfogás vagy sem, azt Széchenyi nem kutatja; de a kormánynak számolnia kell vele, s addig, míg e tekintetben meg nem nyugtatja az aggódókat, bizalomban nem részesülhet.

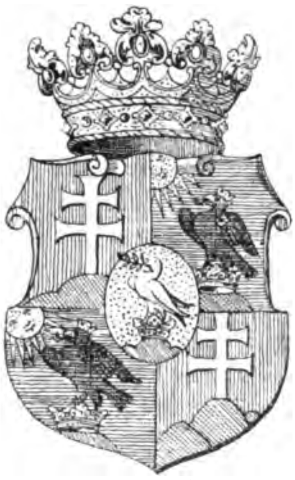

Széchenyi István gróf czimere.

Metternich az ő jelenlétében a magyar alkotmányt értékes ékszerhez hasonlitá, melyet mint szentséget érintetlenűl meg kell őrizni. Ha ez meggyőződése a kanczellárnak: könnyen eloszlathat minden félreértést. Nem kell egyebet tennie, csak ajánlani a királynak, hogy legközelebbi resolutiójában röviden fejezze ki őszinte alkotmányos érzületét úgy, a mint azt a koronázáskor esküjében kifejezte. Ebben az esetben a november 9-iki resolutiónak az absolutismusra emlékeztető pontjai, a nélkül, hogy visszavonatnának, feledésbe fognak menni.

Széchenyi emlékiratát az államkanczellár jegyzetekkel látja el, melyeket egy későbbi összejövetelük alkalmával felolvas előtte. Tételről-tételre igyekszik Széchenyit megczáfolni.

Bizalmatlanságra, szerinte, nincs oka a nemzetnek. A király Magyarországon is és mindenütt azt hirdeti, hogy a fennálló törvényes intézményeket tiszteletben kivánja tartani. Miért hazudtolná meg tehát magát népei és egész Európa előtt? S a mint a király nem ellensége a magyar alkotmánynak: úgy ő is szilárdul ragaszkodik ama meggyőződéséhez, hogy úgy a jog, mint a józan ész határozott követelménye amaz alkotmánynak épségben való fenntartása. Az ő politikai hitvallása az, hogy a magyar alkotmányt egy okos és igazságszerető király soha sem fogja megtámadni; hogy az, a mi nyolcz századon keresztül az idők viharával képes volt daczolni, bebizonyitotta szilárdságát. Az alkotmányt egészen más oldalról fenyegetik veszélyek. A közelvetemültség és a vakmerő kisérletek korában, a midőn a tapasztalatokat megvetik, s azoknak helyébe elméleteket állitanak, minden, a mi régi és kipróbált, csak erős küzdelmekkel tartható fenn. Sehol több és gazdagabb anyag a küzdelemre nem kinálkozik, mint a magyar ég alatt. Az, a mi másutt csupán mint egyszerű reform merül fel, Magyarországon minden tulajdont, minden fennállót és minden szerzett jogot veszélyeztet és megsemmisitéssel fenyeget. Ennélfogva a kor szellemében rejlik a veszély, s a nyugodt szemlélőnek, az alkotmány valódi barátjának, miként kell itélnie azokról, kik a királyra, s mi több, a jelenlegi királyra ráfogják azt, a mivel a közönséget ellenségei fenyegetik?

Széchenyi állitólag megadta magát s nem tett észrevételt az államkanczellár beszédére, hanem e helyett ama terveit közölte vele, melyeknek megvalósitására kivánta szentelni életét. Mire a kanczellár látnoki ihlettel azt jegyezte meg, hogy elveszett embernek tartja, ki majdan szivesen viszszatérne arról az útról, melyen megindult, de nem lesz képes rá, s ekkor ingoványba süpped; vagy ha mégis sikerülne valahogy visszatérnie, akkor az a párt, melyet félrevezetett, gyalázattal bélyegzi meg.[1]

A Metternich herczeggel való összejövetele csakhamar nyilvánosságra jut, s mert senki sem tudja, miről tanácskoztak és miben állapodtak meg egymás közt: barátai, abban a hiszemben, hogy a kormányhoz akar közeledni, megneheztelnek rá, ellenségei pedig egyenesen gyanúba veszik, hogy a kormány szolgálatába szegődött. E szerint fenn is, lenn is ártott magának ama lépésével s a saját kedvencz és később is sokszor használt kifejezése szerint, két szék közt pad alá kerül.

Az államkanczellár Széchenyivel nem érthet egyet, mert világos előtte, hogy ez a jelen bajait csak azért óhajtja orvosolni, hogy a mindent felforgató jövendőt készitse elő; ellenben a rendeket az ősi intézmények tatarozásában támogató nádor küldetése elé akadályokat nem gördit, úgy hogy ez utóbbinak nem kerül nagy utánjárásába a november 26-ikán kelt megnyugtató királyi resolutiót, — melyet ő készit el s melyet egy-két jelentéktelen változtatással az államtanács is elfogad, — a felséggel aláiratni.[2]

Sajnálatát fejezi ebben ki ő felsége, hogy őt félreértették. Biztositja egyszersmind a rendeket, hogy nem volt szándékában sem a mult eseményeit, — melyek az október 22-iki feliratra okot szolgáltattak, s melyek az ő atyai szivének szintén zokon esnek, — a jövőre például felhozni, sem a megtörtént dolgok fölemlitése által magának új jogokat szerezni, sem a rendkivüli körülmények ürügye alatt az 1790/91: XIX. t.-cz. ellenére bármi néven nevezendő subsidiumot, akár pénzben, akár terményben, akár ujonczban az országgyűlés hozzájárulása nélkül követelni.

Az adóra vonatkozólag elvárja a november 9-iki leirat értelmében az országgyűlés előterjesztését. Ha a jelen országgyűlés minden ügyet nem végezne el, beleegyezik, hogy a tanácskozások befejezte előtt a jövő országgyűlés egybehívásának idejére nézve kivánatait fölterjeszsze. A helytartótanács törvény által megállapitott hatáskörét elismeri, feliratait kellő figyelemben fogja részesiteni. Hogy a megyék hivatalosan levelezzenek egymással, nincs ellenére. Figyelmezteti végül a rendeket, hogy a királyi propositiókat haladéktalanúl vegyék tárgyalás alá; továbbá, hogy a sérelmek orvoslásának módjára vonatkozó kivánságaikat, valamint ama sérelmeket, melyeket az országos küldöttség munkálataival kapcsolatban nem tárgyalhatnak, fiúi bizalommal közöljék vele.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. IV. 239.

[2] Lásd az államtanács megjegyzéseivel ellátott fogalmazványt József nádor titkos levéltárában: Acta diaetae. XIX. Ugyanerre a nádor észrevételeit u. ott, XVIII.

Metternich — mint a Szögyényhez intézett levelében olvassuk — meg van felőle győződve, hogy ezzel a resolutióval a régi oppositió meg lesz elégedve. De az új ellenzéket nem elégitheti ki semmi, miután az, a mire törekszik — akár bevallja, akár nem — egyértelmű a törvényes rend felbontásával.

Ez a megkülönböztetés az ellenzék két árnyalata közt rögeszméi közé tartozik. Az egyik, az ú. n. »régi«, ugyanazon az alapon áll, szerinte, a min a király, csakhogy felfogása az alkotmányról excentricus és több tekintetben hamis, ennélfogva ez csak arra a kormányra nézve lehetne veszélyes, mely ellenkezőjét akarná annak, a mit a király akar. A másik, mely a kor szellemét képviseli, csak látszólag ragaszkodik az alkotmányhoz, hogy támpontul használja azt fel ahhoz az emeltyűhöz, melylyel a kormányt, mint a tekintély képviselőjét, helyéből akarná kimozditani; de valóságban gyűlölettel viseltetik általában a monarchiai s így a magyar monarchiai alkotmány iránt is. Minthogy — irja Szögyénynek — az ellenzéknek ez a része rendkivül leleményes és nem válogatós az eszközök megválasztásában, ennélfogva mindjárt az országgyűlés kezdetén meghóditotta a terrenumot, s a régi ellenzéket bilincsekbe verte. Eme bilincseket csak a kormány és az idő oldozhatja fel. Erre nézve az egyetlen eszköz a két tábla elnökeinek kezében van. Nekik a csatatéren, melyen állnak, a csatát vezetniök kell, a kormány csak eszközökkel láthatja el őket, s munitióban nem is lesz hiányuk.[1]

Hogy a resolutio az ellenzék bármely árnyalatát kielégitette volna, abban tévedt az államkanczellár; de azért mégis annyira megnyugtatólag hat rájuk, hogy már most — január 20-ikán kelt feliratukban a merev negatio álláspontját feladják.

Az említett felirat utolsó pontjánál, — melyben kérik a felséget, engedné meg, hogy a törvények deák és magyar párhuzamos szöveggel készíttessenek, — a horvátországi követek által provokált vita mintegy bevezetésűl szolgált ahhoz a küzdelemhez, mely a magyar nemzeti állam szervezkedését ha nem akadályozza is meg, minden esetre megnehezíti s mely annál hevesebbé válik, mennél erősebben domborodik ki a kulturális fejlődés következtében az egyes nemzetiségek individualitása.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. IV. 237.

A főrendi táblán Gyulay Ignácz bán, az alsó táblán Osegovics István és Kukuljevics Antal horvát követek tolmácsolják a horvát nemzeti aspiratiókat. A bán azzal áll elő, hogy a törvények ne csak magyar, hanem horvát szentesitési záradékkal is láttassanak el; a horvát követek pedig, nem vonva kétségbe annak a törekvésnek jogosultságát, hogy a magyarok nyelvüknek minél szélesebb körben érvényt akarnak szerezni, tiltakoznak a horvát és tót nyelv elnyomása ellen, s épp ezért a felirat idézett passusába be kivánják tétetni e szavakat: »intra recinctum Regni Hungariae«.

A bán és a horvát követek álláspontja közt az a különbség, hogy amaz, ha politikai szempontból nem is, de legalább nemzetiségi szempontból indokolható, miután a nemzeti nyelv érdekeiből indul ki; ez ellenben egy holt nyelv kedvéért feláldozza a nemzeti érdekeket csak azért, hogy a testvér magyar nemzet jogos törekvéseit ellensúlyozza.

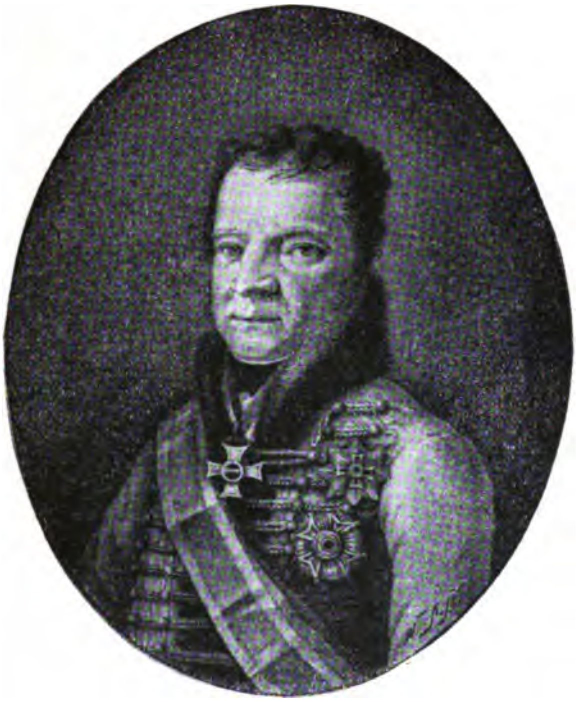

Gyulay Ignácz horvát bán.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

A horvátok föllépése annál nagyobb megütközést kelt, mert a magyaroknak nincs szándékukban a horvát testvér-nemzetet megfojtani, csak saját nyelvüket akarják jogaiba visszahelyezni, s ezt sem kíméletlenűl, egyszerre, hanem — a mint a feliratban olvassuk — »cum progressu temporis et culturae«, tehát fokozatosan. Ellentállásra e tekintetben a horvátok részéről annyival kevésbé számíthattak, mert méltán föltehették, hogy a mennyiben a horvátok a magyar nemzethez tartoznak, annak jogait, szabadságát élvezik, illőnek fogják találni, hogy a magyar nyelv használatba vétele által is kifejezzék az anyaországhoz való tartozásukat; föltehették, hogy a mennyire örvendett Horvátország, midőn az anyaországhoz visszacsatoltatott, épp úgy fog örülni most, midőn a magyar nyelv általános használatba vételének elrendelése által a kapcsolat még szorosabbra fog fűzetni; föltehették, hogy — a mint Nagy Pál kifejezte magát — ha egy holt nyelvet megtanulhattak, ha József császár alatt a német nyelvet három év alatt el tudták sajátitani: a magyar nyelvtől sem fognak idegenkedni.

Maguk a horvátok is érzik, hogy méltánytalanságot követnek el az anyaországgal szemben s annak élét azzal a mentegetődzéssel akarják elvenni, hogy ő nekik eszük ágában sincs gyermekeiket a magyar nyelv tanulásától elzárni, mert tudják, hogy e nélkül közhivatalokat Magyarországon nem viselhetnek, az országgyűléseken részt nem vehetnek, épp ezért a zágrábi akadémián két professort alkalmaznak is a magyar nyelv tanitása végett; csak abba nem tudnak belenyugodni, hogy törvény által kényszerittessenek a magyar nyelvnek a közigazgatás körében való használására, mert ez ellenkezik törvény által biztositott autonomiájukkal.

Midőn a feliratnak a magyar nyelvre vonatkozó pontját az országgyűlés mégis elfogadja, óvásukat jegyzőkönyvbe vétetik, daczára annak, hogy Borsiczky figyelmezteti őket, mennyire sérti a nemzet méltóságát óvást jelenteni be a magyar országgyűlésen a magyar nyelv ellen.

VI. FEJEZET.

Az 1825/27-iki országgyülés. Az alkotmány körülsánczolása.

Végre-valahára előveszik tehát a rendek a királyi resolutióban foglalt tárgyakra vonatkozó törvényjavaslatokat, miután a félreértés annyira legalább ki van egyenlitve köztük és a korona közt, hogy kapcsolatban a sérelmek orvoslásával, megkisérthetik a törvényhozás előtt álló tényleges feladatok megoldását.

Minden törekvésök az alkotmány körülbástyázásában összpontosulván, a szigorúan conservativ irányhoz természetesen a törvényalkotás terén is mindvégig hívek maradnak s az alkotmányjogi controversiákat oly óvatosan kerülik, hogy még a régi alkotmányjogi formák legcsekélyebb módositásától is tartózkodnak. Midőn Borsodmegye egyik követe például arra az anomaliára hívja fel a rendek figyelmét, hogy a fennálló szokás szerint a törvényjavaslatok kérelem alakjában terjesztetnek fel ő felségéhez, a miből némelyek azt következtethetik, hogy a törvényhozó hatalom egyedül a királyt illeti meg, s midőn ennélfogva inditványozza, hogy a törvény szokásos bevezetése után jövőre a következő formulát használják: »his itaque praemissis, corpus legislativum decrevit, sibique et posteritati pro perpetua observantia praescripsit,« [1] — a borsodi követnek ezt az inditványát a rendek a nyolczszáz éves gyakorlatra és Verbőczyre hivatkozva utasitják vissza.

---

[1] Lásd Borsodmegye 1825 deczember 10-ikén kelt utasitását. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. 1825. XXXIV.

Négy törvényjavaslat fekszik az alsó tábla előtt s főképen az elsőben s a harmadikban foglalt egy-egy nevezetes elv képezi vita tárgyát. Az elsőben, mely az alkotmány megerősitését tartalmazza, az, hogy a törvényellenesen szedett adó számittassék be a jövőre kivetendő adókba; a harmadikban pedig, mely az országgyűlésnek minden harmadik évben való öszszehívásáról szól, az, hogy az országgyűlés által meghatározandó a következő országgyűlés ideje. A második javaslaton, mely az 1790/91: XIX. t.-cz. rendelkezéseinek szigorú figyelembe vételét határozza meg, hogy t. i. semmiféle adó és subsidium az országgyűlés hozzájárulása nélkül nem vethető ki, valamint a negyediken, mely a megyék egymás közti levelezésére vonatkozik, könnyen átsiklanak.

Az adó beszámitására, az u. n. imputatióra a népnek valóban nagy szüksége volt. Az a körülmény, hogy az 1811-ben papirospénzben megajánlott adót ezüst pénzben hajtották be, több mint 13 milliónyi teherkülönbséget idézett elő, ezt az óriási terhet pedig az adózó nép, melynek restantiája többre ment évi adójánál, mely az 1813-iki nagy árvizek s az 1817-iki inség következményeit még 1825-ben sem heverte ki, alig bírhatta meg. Éppen ezért az alsó táblán még Kajdacsy is, a ki pedig minden kérdésben a kormány szekerét tolja, az imputatio mellett nyilatkozik; csak a papok vannak ellene, de ezek közűl is Jordánszky utóbb megadja magát.

A misera plebs contribuens legkiválóbb szószólója most is, mint az 1807-iki országgyűlésen, Nagy Pál. De a mint akkor azzal a szálló igévé vált közbekiáltással némitották el, hogy ne bolondozzon (»ne stultiset«), most szintén cserben hagyják még leghívebb és legbensőbb elvtársai is. Még mielőtt az imputatio kérdése fölmerűlt volna, a praeferentialis sérelmek tárgyalása folyamán, szót emel az adózók terheinek könnyebbitése érdekében.

Concret javaslatot nem tesz ugyan s nem megy odáig, mint Szlávy László ablegatus absentium, ki mindjárt az országgyűlés kezdetén, a rendek élénk tiltakozása mellett, azt proponálja, hogy egyedül a nemesség viselje az országgyűlés költségeit, hogy a megyei magasabb tisztségek ingyenesek legyenek s hogy a nemesség az útak javitására évenkint bizonyos összeggel adózzék: mindamellett beszédét, már tendentiájánál fogva, a conservativ rendek egyhangulag visszautasitják. Még Vay és Ragályi is, hogy ne kelljen színt vallaniok, a reform-eszmék temetőjébe, a rendszeres munkálatok közé kivánják a Nagy Pál által fölvetett tárgyat letenni, jól tudván, hogy onnan egyhamar nem támad fel; Dessewffy pedig azzal igyekszik magát és Nagy Pált is megnyugtatni, hogy a magyar urbarium mégis csak kedvezőbb az adózó népre nézve, mint a morvaországi.

Az imputatiót természetesen szintén Nagy Pál sürgeti legtüzesebben. »Isten szava az — úgy mond, — hogy da caesari, quod caesaris est, da Deo, quod Dei est; én pedig még azt adom ehhez: da populo, quod populi est.« »Egy olyan király — szólt egy másik circularis sessióban, — ki annyira nem kedveli a pompát, hogy alig lehet házánál megismerni, melyik az úr, melyik a szolga, ki magára s a felséges asszonyra is oly keveset költ, hogy ennek háztartása egyszerűbb, mint akármelyik bécsi mágnásé, — bizonyára nem zárkózik el a nép sorsának javitására irányuló imputatio elől.«

A főrendek sem vonják ugyan kétségbe az imputatio jogosságát; de egyelőre törvénybe nem akarják iktatni, mivel szerintük ennek csak akkor lesz helye, ha az adóügy fog szőnyegre kerülni s ha ő felsége is beleegyezik, illetőleg november 9-iki leiratában erre nézve kifejezett akaratát megváltoztatja. Igy tehát a két tábla közt tulajdonképen csak a formára nézve van különbség; a beszámitás lényegét illetőleg megegyeznek; sőt a főrendi táblának néhány tagja, pl. Széchenyi, — ki különben is »olcsó hazafiságnak« tartja az adómentességet élvező nemesség részéről az imputatióhoz való hozzájárulást, — a rendek fölfogását még formai tekintetben is elfogadja.

A másik tárgyra nézve a főrendek szintén azt kivánják, hogy az egyelőre csak a feliratban emlittetvén meg, esetleg akkor czikkelyeztessék be, midőn a feliratra a királyi válasz megérkezik. Az alsó tábla ellenben az országgyűlés idejének meghatározását az előző országgyűlés folyamán azért tartja szükségesnek, mivel máskülönben — a tapasztalás szerint — semmi biztositékuk sincs arra nézve, hogy az országgyűlést minden harmadik évben össze fogják hívni. Hogy ez újitás lenne, a minek a főrendek állitják, és pedig olyan újitás, mely a király jogait az országgyűlés helyének és idejének megállapitása tekintetében sértené, ezt kétségbe vonják. Reform után ők sem sóvárognak, de igenis garantiákat keresnek a törvények végrehajtására.

Az alnádor, Ghyczy Péter, ki a betegeskedő personalist helyettesiti, az országgyűlési jegyzőkönyv szavai szerint, »teljes erővel iparkodik rábirni a statusokat«, hogy legalább az országgyűlésre vonatkozó kivánságuk beczikkelyezésétől álljanak el; mert igaz ugyan, hogy az adó beszámitását illetőleg sem birják ő felsége beleegyezését, de ez törvényen alapszik, ennél a tárgynál a nemzet jogainak megóvásáról, az adózó nép terhének könnyebbitéséről van szó; míg ellenben az országgyűlés idejének az országgyűlés által való meghatározása ő felsége jogkörének megszoritását vonná maga után, melyet kérni ugyan lehet — a mint hogy a feliratban kérik is a rendek, — de melyről ő felsége beleegyezése nélkül törvényjavaslatot terjeszteni fel sértés ő felsége ellen.

Már négy hét óta folyik a huzavona a két kérdés felett. A kormány türelmetlenkedik, mert a rá nézve legfontosabb tárgy, az adó megszavazása, még most sem került szőnyegre, sőt magát a királyt is annyira boszantja az országgyűlés hosszadalmassága, hogy egy sajátkezű iratában meghagyja a nádornak, hogy mivel az országgyűlés munkája igen lassan halad, de meg azért is, mert ha a követek karácsonyra haza bocsáttatnának, »gonosz szellemükkel elárasztanák az egész országot«, szünetet ne adjon nekik.[1]

A legfelsőbb körök hangulatát tolmácsolják a főrendek, midőn szemrehányást tesznek az alsó táblának a »meddő vitáért«. Egyik táblának sincs pedig mit szemére vetnie a másiknak. Mind a két részen nagyobb a makacsság, mint a megegyezés utáni vágy.

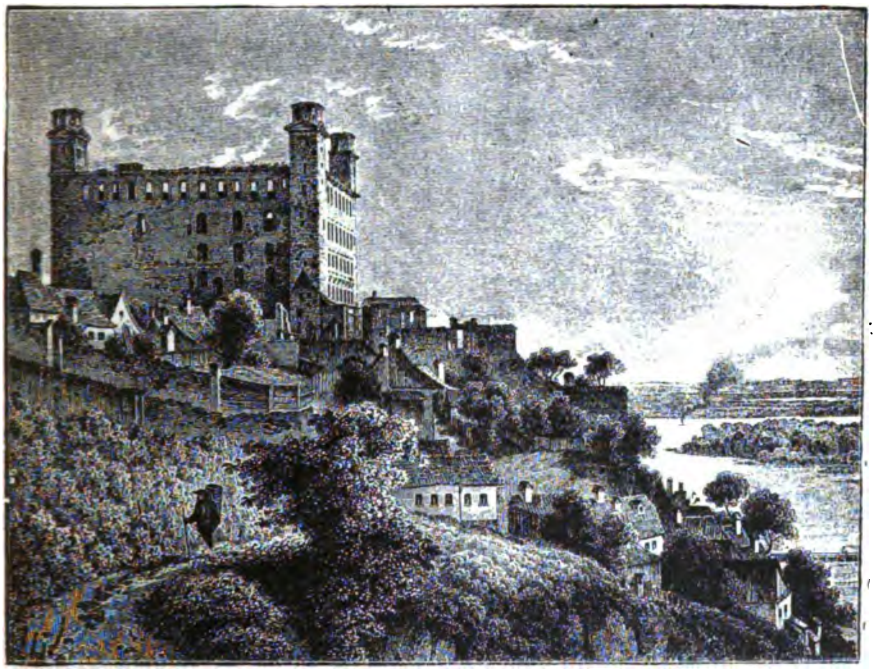

A pozsonyi vár.

(Rohbock rajza után készült rézmetszetről.)

Hogy a megfeneklett ügy végre-valahára dűlőre jusson, Marczibányi azt inditványozza, hogy elegyes ülésben vegyék tárgyalás alá. A mire azonban Nagy Pál kijelenti, hogy, ha elegyes ülés tartatik, ő legelőször is követelni fogja, hogy a gyűlést a volt királyi biztosok hagyják el, miután ők voltak ama törvénytelen adók behajtásának eszközei, melyeknek imputatiójáról van jelenleg szó, s hogy ennek mi lesz a következése, ám lássák a rendek. Gróf Dessewffy József szintén hajlandó ugyan a mixta sessión megjelenni, de csak az alatt a föltétel alatt, hogy a nádort előbb kérjék meg, távolitná el onnan »azokat a nagyérdemü urakat, kik pirúlni nem képesek s kik még megtérni nem tudtak«. Ilyen auspiciumok mellett az elegyes üléstől csakugyan nem lehetett semmit sem várni.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. XLIV.

Időközben a felség Szögyény Zsigmondot, ki betegeskedése miatt elnöki tisztének gyakorlásában sokszor akadályozva volt, a Szent-István-rend középkeresztjének adományozása mellett másod alkanczellárrá léptetvén elő, helyébe Majláth Györgyöt nevezi ki. A nádor Majláth mellett Márkus Ignáczot is ajánlatba hozza. Mind a ketten kanczelláriai tanácsosok s egyformán megbizhatók. Gróf Zichy Károly állam- és értekezleti miniszter azonban, mikor a nádornak erre vonatkozó levelét megkapja, már elkészitette fölterjesztését Majláth kineveztetése tárgyában.[1]

Ghyczy Péter alnádor tekintélye és befolyása sokkal csekélyebb, semhogy a rendek makacsságát megtörhetné. Ennélfogva a nádornak az a kivánsága, hogy az új personalis haladéktalanul vegye át az alsó tábla vezetését, s a király ehhez nemcsak hogy hozzájárul, hanem egy sajátkezű iratában a nádornak a gyűlések elhalasztását tanácsolja addig, mig az új personalis helyét elfoglalhatja.[2]

A fennebb emlitett, teljesen elmérgesedett ügyet Majláthnak sikerül legalább egy lépéssel előbbre vinnie. Ajánlatát, mely szerint a rendek mondjanak le legalább arról, hogy az országgyűlés idejének az előző országgyűlés által való meghatározása beczikkelyeztessék s elégedjenek meg azzal, hogy ez a kivánságuk egyelőre csak a feliratban fejeztessék ki, mely esetben remélhető, hogy a főrendek meg bele fognak egyezni az imputatio törvénybe iktatásába, — a többség elfogadja. Az új personalis a kormány szándéka szerint jár el, midőn még az adó kérdésében is hajlandó inkább engedményt tenni, semhogy megengedje az országgyűlés összehivása tekintetében a király teljhatalmának bármily csekély mérvű megszorítását. Úgyde a főrendek, daczára annak, hogy már előbb az alnádor is, — kit méltán lehetett a kormány képviselőjének tekinteni, — mint emlitők, az imputatiót »törvényen alapulónak« jelentette ki, — királyibbak akarnak lenni magánál a királynál, s az alnádort és a personalist mintegy meghazudtolva, az alkut visszautasitják.

Ily körülmények közt a rendek tartva attól, hogy ha a négy törvényjavaslat a két vitás, de szerintük alkotmányjogi szempontból rendkivül fontos pont mellőzésével terjesztetik fel, utólagosan eme két pontra nézve külön törvényczikk nem fog szerkesztetni, egyelőre inkább félreteszik az összes kész törvényjavaslatokat s abban állapodnak meg, hogy ha ő felsége kedvező válasza az adó beszámitására s az országgyűlés összehivására vonatkozólag leérkezik, majd akkor terjesztik fel a négy törvényjavaslatot.

---

[1] U. ott. XL., XLI., XLIII.

[2] U. ott. XLIV.

A királyi válasz azonban nem kedvező. Az articulusok nélkül január 20-ikán felküldött feliratra ő felsége csak hónapok mulva, április közepén válaszol s ha a rendek némely kivánalmai elől már most nem zárkózik is el, az országgyűlés és az imputatio kérdésében még csak nem is közeledik feléjök.

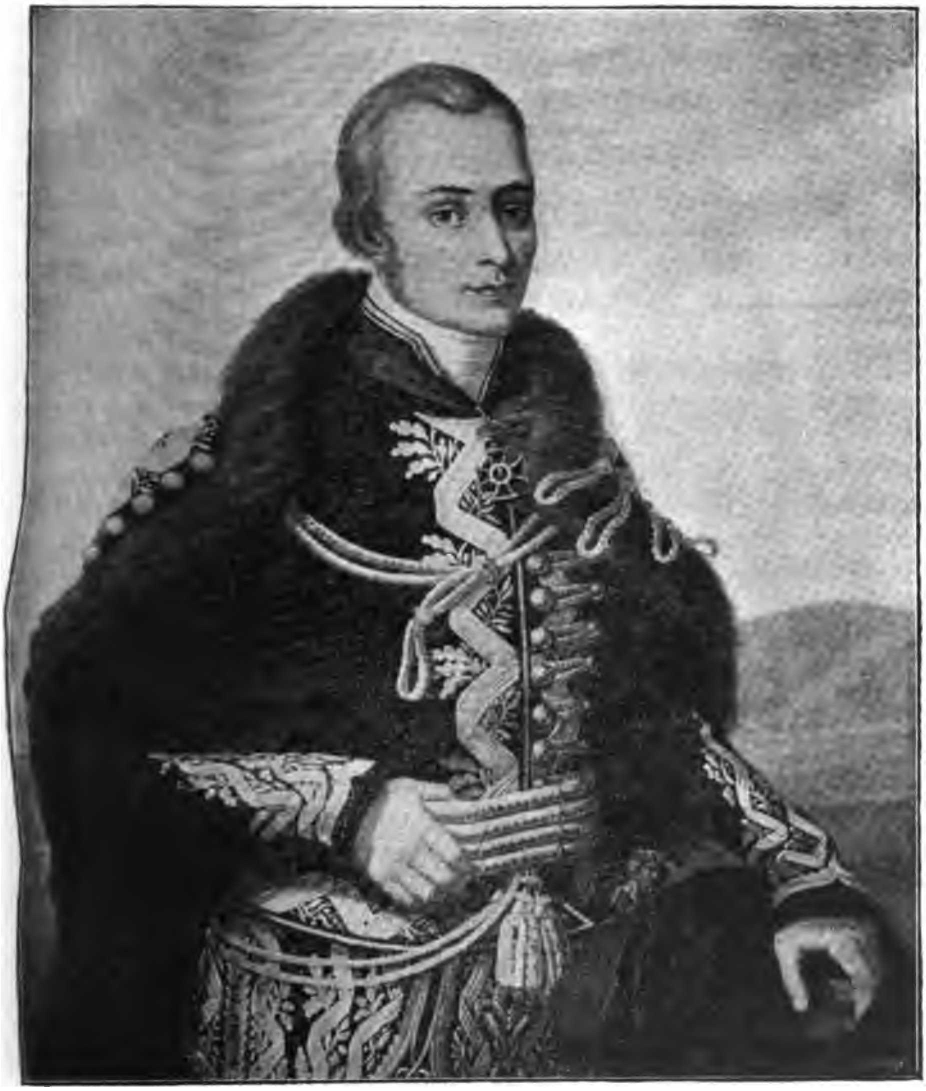

Szögyény Zsigmond.
(Egykorú festmény a királyi tábla ülésteremében.)

Az adó ügye, az azzal természetszerüleg összefüggő vagy a rendek által összefüggésbe hozott kérdések miatt, immár annyira szövevényessé vált, hogy még ha az egyes kérdésekben nem lenne is lényeges eltérés a rendek közt, az ügy végleges eldöntése egykönnyen nem történhet meg. Az imputatión kivűl, az adó összege, arányosabb felosztása, a pénznem, melyben lerovassék, a megajánlás föltételei, — mindmegannyi controversia, melyen semmi körülmények közt sem lehet átsiklani.

A nádor, abban a meggyőződésben, hogy az adó ügyének kedvező elintézésétől függ az országgyűlés sikere, mindent elkövet, hogy az udvart engedményekre birja. E czélból sajátkezűleg fogalmazott számos fölterjesztésében és emlékiratában tüzetesen megvilágitja az adóra vonatkozó összes kérdéseket s a mellett, hogy az államértekezlettel, illetőleg a minisztertanácscsal szemben szigorúan törvényes alapra helyezkedik, a közgazdasági szempontokra is nagy súlyt fektet.

Az országgyűlés adómegszavazási jogát, annak határait, gyakorlásának módját stb., közjogilag egészen szabatosan állapitja meg.

Hogy volt-e joga a kormánynak az országgyűlés hozzájárulása nélkül az adót emelni, illetőleg a váltó pénzben fizetendő adót pengő pénzben rovatni le, erre határozott nemmel felel, miután Magyarországon, mint alkotmányos országban, ezt a jogot a fejedelem önkényüleg nem gyakorolhatja.

Hogy a kormány önkényes adóemelése akár az 1812-iki országgyűlésnek az adó megajánlására vonatkozó határozatával, akár a megajánlott adó elfogadását tartalmazó 1812-iki királyi rescriptum szavaival igazolható volna, az államértekezlet eme felfogásának helyességét szintén kétségbe vonja. A rendek ugyanis 1812-ben világosan kimondták, hogy az adó váltó pénzben fizetendő. A királyi rescriptumban pedig, igaz ugyan, hogy nincs emlités téve a valutáról; de emlékezteti a nádor a felséget, hogy éppen ebben az időben mily makacssággal vitatta a kormány, hogy a papirospénz az egyetlen fizetési eszköz, melyben úgy az állam irányában, mint a magánforgalomban minden fizetés teljesitendő. Az is igaz ugyan másrészről, hogy a rendek meg épp oly állhatatossággal ragaszkodtak ahhoz az alapelvhez, hogy mivel a valuta a pengő pénz, az országgyűlés tudta nélkül forgalomba hozott papirospénz mielőbb bevonandó, midőn tehát a kormány az adót papirospénz helyett pengő pénzben rendelte fizetni, tulajdonképen a rendek és a törvény intentióinak látszott megfelelni: úgyde az adó és valuta ügyében a kormány csakis az országgyűléssel egyetértőleg intézkedhet s éppen az emlitett országgyűlésen a rendek két rendbeli fölterjesztésükben is határozottan tiltakoznak a pénznemnek az ő beleegyezésük nélkül történendő megváltoztatása ellen.

Az államértekezlettel a tekintetben egyetért ugyan a nádor, hogy az adó összegére nézve a kezdeményezés megilleti a kormányt; de viszont az 1791 : XIX. törvényczikkre hivatkozva határozottan állitja, hogy a rendek az adó összegét korlátlanúl szabhatják meg s az előbbi országgyűlés által megszavazott adót tetszésük szerint fölemelhetik vagy leszállithatják.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. IV.

Az imputatióra nézve a nádor azt hiszi, hogy a rendek csak az elv elismerését kivánják a felségtől s ha az megtörténik, akkor maguk is belátva az elv gyakorlati alkalmazásának nehézségeit, le fognak arról mondani. Ha ellenben az imputatiót a felség mereven visszautasitja, ennek veszedelmes következményei lehetnek. Ez esetben előreláthatólag heves viták után le fogják a rendek az adót szállitani s az országgyűlést valószinüleg minden eredmény nélkül szét kell majd oszlatni.

Arra az aggodalomra, hogy ha a beszámitás jogszerűségét a felség elismeri, a kormány kiszolgáltatja magát a rendek önkényének s ez utóbbiak nem fognak annyi adót ajánlani, a mennyire szükség van, — azt feleli, hogy az imputatio elvét a felség csak akkor ismerje el, ha már az adót megajánlották. Vagyis a felség által a »do ut des« elve követendő: ő elismeri az imputatio jogszerűségét, a rendek viszont megszavazzák részére a kivánt adót.[1]

A nádornak a politikai eszélyesség és törvénytisztelet által sugallt eme nézeteivel azonban az államértekezlet ellenzése következtében a király nem egykönnyen barátkozik meg.

A kormányra nézve rendkivül kényelmetlen s boszantó, nap-nap mellett tűrni az ellenzék invectiváit; de addig, mig az adó a kezében nincs, az országgyűlést nem oszlathatja fel. Elhatározott szándéka tehát kikoplaltatni az oppositiót. Országgyűlési körökben azt beszélik a királyról, hogy megkérdezte valakitől, mit csinálnak a magyarok? A mire az illető azt felelvén, hogy már négy hét óta czivakodnak a contributio felett, a király állitólag úgy nyilatkozott, hogy »ha azt gondolják a magyarok, hogy a sok disputálással eltöltvén az időt, én tavaszszal haza eresztem őket, tévednek; mert ha hat esztendeig végzik is el, a mit rájok biztam, hat esztendeig haza nem eresztem őket.«[2]

Hogy az adó lerovása miféle pénznemben történjék, ezt nehéz elhatározni, miután ezüst pénz nincs; a bankjegyet törvényes pénznek elismerni nem lehet; a váltó pénzre nézve pedig nagy kérdés, hogy annak névértéke vagy devalvált értéke vétessék-e tekintetbe?

A personalisnak csak nagynehezen sikerűl a rendeket rábeszélnie, hogy a mennyiben csupán az arany és ezüst pénz értéke nincs változásnak alávetve, az adót érczpénzben ajánlják meg. Ezzel tehát már tisztában volnának. De hátra van még a többi kérdés.

Az imputatióhoz még mindig ragaszkodnak s oly módon óhajtanák azt végrehajtani, hogy 1822 november 1-től, a midőn tudniillik az adó törvénytelenűl fölemeltetett, 1825 november 1-ig, a törvénytelenűl beszedett adó a municipiumok közt aránylagosan felosztatván, három év alatt egyenlő részletekben vonatnék le adótartozásukból.

---

[1] U. ott. XIV.

[2] Guzmics Izidor naplója. 189.

Hogy mily nagy könnyebbségére szolgálna ez az adózó népnek, de viszont, hogy mily nagy áldozatot igényelne a különben is zilált államkincstártól, azt a számok fejezik ki leghivebben.

Az emlitett 3 év alatt ugyanis fizetnie kellett az országnak 16.010,560 forintot váltó pénzben; de mivel a kormány ez összeget pengő pénzben hajtotta be, a pengő pénz váltó pénzzé számittatván át, levonásával a levonandóknak, fizetett az ország tényleg 25.236,818 forintot váltó pénzben, tehát többet fizetett 9.226,258 forinttal. Úgyde mivel viszont a kincstár a terménybeli fizetéseket, melyeket váltó pénzben kellett volna elfogadnia, pengő pénzben számitotta, ezen a czimen a többletből levonandó 3.267,916 forint; marad tehát 5.958,342 forint. Ez utóbbi összeg pengő pénzre átszámitva 2.383,336 forintot tesz s ez felosztatván három évre, évenkint 794,445 forint fog pengő pénzben a törvényhatóságok javára a megajánlott adóból levonatni.[1]

A beszámitás föltétele alatt s azzal a kikötéssel, hogy a pengő pénz minél előbb forgalomba hozatik s hogy ezentúl csakis ez lesz forgalomban, továbbá hogy a törvénytelenül kivetett adókból még be nem folyt összegek a törvényhatóságokon nem hajtatnak be: a rendek — Nagy Pál ellenére, ki ezüst pénzben csak 2 milliót s váltó pénzben 5 milliót szavaz meg — 1825 november 1-től a három év alatt mulhatatlanul tartandó országgyűlésig 4 millió forint adót s ezen kivül a katonafogadás költségeire 75,000 forintot ajánlanak meg, és pedig pengő pénzben.

Hogy azonban a nép az ekként megajánlott adót megfizethesse, föltétlenül szükségesnek tartják a közjólét s az adóképesség emelésére szolgáló reformok életbe léptetését, annyival is inkább, mert különösen a felvidéken a pauperismus réme fenyeget.

A nagymérvű s folyton ismétlődő elemi csapások mellett a tömegnyomor előidézésében a kormánynak van legfőbb része. A néptől, — melynek magának is segélyre volna szüksége, hogy az 1815. és 1816-iki rossz termés s az 1813., 1816. és 1824-iki árvizek következményeit kiheverje, — újabb és újabb áldozatokat követelnek a status részére. A könnyelmű papirospénz-gazdálkodás s ennek szomorú eredménye, a devalvatio; a nagyszámú katonaság állandó fegyverben tartása s általában az a honvédelmi rendszer, mely — Nagy Pál szerint — annyiba kerül, hogy jóformán fölemészti az országot, melyet védelmeznie kellene; a só árának, mely 1790-ben még 4 forint volt, 7 forintra emelése; de mindenek felett a Magyarország irányában követett ellenséges vámpolitika, melyre találóan jegyzi meg egy követ, hogy »az út, melyen a pénz bejön, keskeny, de amelyen kimegy, az igen széles«, — mind megannyi tényezői a rohamos elszegényedésnek.

A felség azonban rá sem hederit az országgyűlésnek az általános adóképesség fokozását czélzó követelményeire, az imputatióba sem egyezik bele; hanem neheztelve adja értésökre a rendeknek, hogy a megajánlott adó nem felel meg várakozásának.

---

[1] Nagy Pál számítása József nádor titkos levéltárában. Acta diaetae. XXXVII.

A kormány az adó fölemelését feltétlenül szükségesnek tartja, mivel az állandó hadsereg magyar csapatainak fenntartása tényleg nemcsak hogy teljesen fölemészti, de tetemesen túlhaladja a hadi adóból befolyó összeget. A császári királyi udvari hadi számvevőség 1825 deczember 27-ikén kelt kimutatásában részletesen föl van tüntetve a magyarországi csapatok egy évi szükséglete béke idején. E szerint a 12 magyar gyalogezredben, a 11 huszárezredben s a többi magyar csapatokban és zászlóaljakban a tábornokok száma 21, a törzs- és főtiszteké 1946, a legénységé 70.857. Ezeknek zsoldja, fizetése, elhelyezési, élelmezési, ruházati, ujonczozási stb. költségei, általában az összes katonai személyi és dologi kiadások évenkint átlag 7.223,041 forint 20 krajczárt tesznek ki, a mihez járulnak még a pesti rokkantak házának költségei és a rokkantak dijazása: 355,065 forint 50 krajczár, a nyugdijak: 364,802 forint 30 krajczár; az összes szükséglet tehát 7.942,909 forint 40 krajczár.[1]

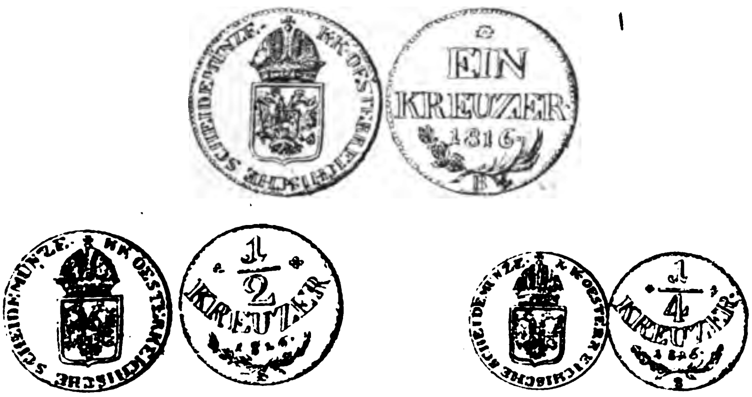

Rézpénzek I. Ferencz uralkodásának második feléből.

Ezt a kimutatást a király a nádor részére késziteti el s 1826 február 13-ikán megküldi neki, hogy ha a contributio kérdését tárgyalják, az abban foglalt adatokat esetleg fölhasználhassa.

A nádor nehány hét mulva azt irja a felségnek, hogy már addig is hasznát vette az emlitett kimutatásnak s a jövőben is szüksége lesz rá, a midőn az adó összegéről lesz szó, a midőn tehát tájékoztatnia kell a rendeket a hadseregről és annak szükségleteiről. De mivel a rendek az adó összegének meghatározásánál nem abból a szempontból indulnak ki, hogy mibe kerül a hadsereg, hanem az adózók fizetésképességét, a pénzforgalmat s a ki- és bevitel egymáshoz való viszonyát veszik tekintetbe: azt szeretné tudni, mennyit költenek el átlag évenkint Magyarországon a hadseregre, mennyi az állam évi bevétele Magyarországból és mennyit költenek ebből évenkint Magyarországra? A kereskedelmi mérleg nem kell neki, mert az kezei közt van. Az előbbi kérdésekre vonatkozó adatoknak azonban kéri a megküldését, mert ezekre az adatokra hivatkozva győzheti meg a rendeket a felől, hogy a hadi adó a belső forgalmat élénkítvén, nem olyan súlyos teher, mint a milyennek látszik.[1]

---

[1] U. ott. XV.

Hogy azonban az adózó nép terhein könnyíteni kell, azt senki nem sürgeti élénkebben és meggyőzőbben a nádornál.

Azt elismeri, hogy az adó emelése mellett épp oly tetszetős érvek hozhatók fel, mint az adó leszállítása mellett. Amazt indokolja a népesség és a marhaállomány szaporodása, a műveltség és a jólét emelkedése, a városokban a házak és az iparűzletek növekvő száma, a művelés alá vett terület nagyobbodása; az adó leszállitását ellenben a pénz hiánya, a pénzforgalom lassúsága, a kereskedelem hanyatlása, a legtöbb termény alacsony ára, a keresetforrások hiánya. Úgyde a kérdés eldöntésénél nem szabad egyoldalúlag csupán az adóterhet venni tekintetbe, hanem minden teher számba veendő. Ha ezeket összevetik az adózó nép tényleges helyzetével, keresetforrásaival, anyagi erejével: kétségtelenül mindenki arra az eredményre fog jutni, hogy a közjó érdekében könnyíteni kell az adózó terhein, hogy igazságosabban osztandók azok meg s hogy a hatóságok pénzkezelési rendszere is gyökeres javitásra szorul.[2]

Nemcsak az adó mérséklését, hanem a só árának is például egy forinttal történendő leszállitását több izben sürgeti a nádor. Amazt annál szükségesebbnek tartja, mert az osztrák örökös tartományokban is végrehajtatott az adó leszállítása; ez utóbbit pedig főképpen azért kivánja, mert, mig az adót a nép részletekben fizetheti, a sóért rögtön kell fizetnie s igy ez terhesebb rá nézve az adónál.[3]

A só árának leszállitásába a minisztertanács is beleegyeznék, ha nem tartana tőle, hogy ez esetben a rendek kétségbe fogják vonni a felségnek az 1791 : XX. t.-czikkben biztositott ama jogát, hogy rendkivüli szükség esetén a só árát országgyűlésen kivül is emelheti. Az adó összegére, valamint az imputatióra nézve azonban nem hajlandó engedményt tenni.

A personalis mindent elkövet, hogy a kormány kivánsága teljesüljön; ismét és ismét demonstrálja a rendek előtt, hogy az évről-évre fokozódó állami szükségletek fedezhetése végett szükségképen emelni kell az adót; a beszámitást illetőleg pedig figyelmezteti a rendeket, hogy a számszerű beszámitás azért nem történhet meg, mivel tényleg a katonaság zsoldjára az esetleg beszámitandó összeg kifizettetett s hogy, a mennyiben ő felsége kijelentette, hogy a múlt eseményeiből nem akar magának jogot formálni arra nézve, hogy jövőre az adót az országgyűlés hozzájárulása nélkül állapítsa meg s ez által elvileg elismerte a beszámitás jogosúltságát: a fiúi bizalommal ellenkezik a múltra nézve a számszerű beszámitást követelni.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. XXIX.
[2] U. ott. IV.
[3] U. ott. XLVI.

A personalis érvelését a nádor atyai intése egésziti ki, mely szerint az országgyűlés már tizenkét hónapja együtt van s daczára annak, hogy fontos feladatai vannak, még semmit sem végzett, ennélfogva siettetni kell az ügyeket, hogy kevesebb idő alatt többet lehessen végezni.

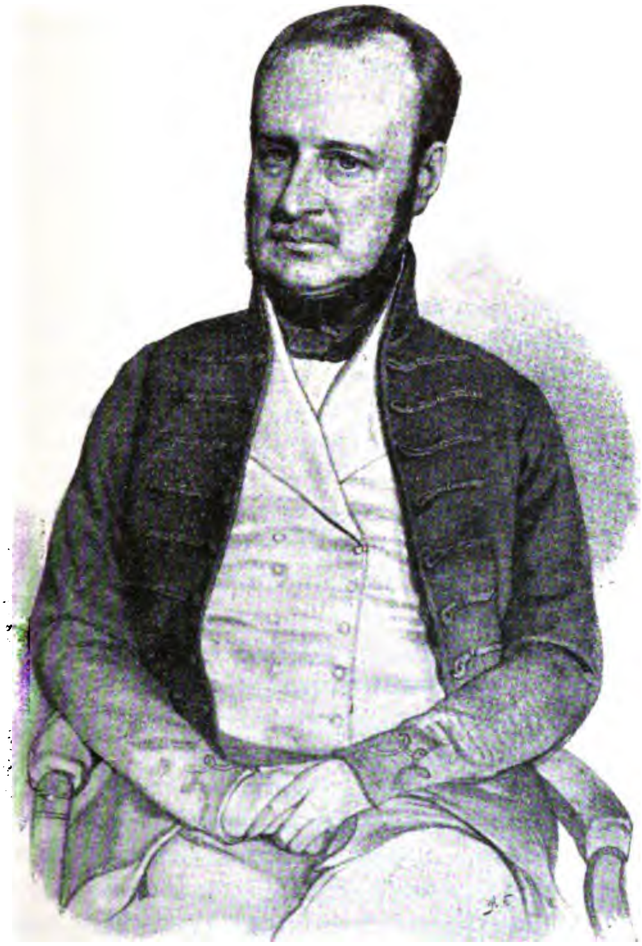

Majláth György.

(Eybl kőnyomata az országos képtárban.)

Végre, midőn már a felség ötödször jelenti ki, hogy az adó ügyében nem engedhet, a rendek, részint mivel maguk is megunták a hercze-hurczát, részint mivel a számszerű imputatio elvét már 24 vármegye föladta úgy hogy tartani lehetett tőle, hogy a húrok további feszitése által nemcsak a számszerű beszámitásra, de magára a beszámitás elvére nézve is elvész a többség: a főrendi tábla hozzájárulásával elhatározzák, hogy a nádort közbenjárásra kérik fel az iránt, hogy ő felsége törvény által ismerje el a beszámitás jogszerűségét s ennek következtében a törvénytelen hátralékok behajtásáról mondjon le, ez esetben aztán, a nélkül, hogy a megajánlott adónál többet adnának, ők is készek a számszerű beszámitástól elállni.

A nádor a deczember 5-iki elegyes ülésen számol be eljárásának eredményével, mely szerint ő felsége a kérelem első részét hajlandó teljesiteni, de a megajánlott adóval nem elégedhet meg, kivánja ennélfogva, hogy legalább is annyi adó ajánltassék meg, a mennyi 1790-ben. Nem csupán közbenjárói tisztéből kifolyólag, hanem »a kedves haza iránt jó- és balszerencsében tanusitott szeretete által is ösztönöztetve« kéri egyszersmind a rendeket, hogy ő felsége kivánságának annyival inkább engedjenek, mivel ő felségének elhatározott szándéka, a nemzeti ipar fejlesztése által a nép teherviselési képességének fokozása.

Az alsó táblán a personalis segit a nádornak a rábeszélésben s hivatkozva Ferencz király 34 esztendei uralkodására, mely idő alatt minden ország alkotmányát felforgatták, csak Magyarországé maradt épségben, ő is kérve-kéri a rendeket, hogy teljesitsék a felség kérését, annyival is inkább, mivel az országgyűlés által megajánlott s a felség által kivánt adó mennyisége közt úgy sincs nagy különbség.

A nádor igéretével, hogy t. i. a nemzeti iparra gondja lesz ő felségének, a többség végre is megelégszik s megtoldja a már megajánlott 4 milliót 395,244 forinttal. Hogy mégis megnyugtassák a rendek lelkiismeretüket, még egyszer kifejezik aggodalmukat a súlyos közterhek felett, valamint kivánságukat arra nézve, hogy az országos szükségletek az adózó nép tehetségéhez képest mérsékeltessenek, hogy a katonaság száma szállittassék le s hogy Magyarország és az örökös tartományok közt a harminczadok és vámokra nézve minél előbb egyezség jöjjön létre.

Az imputatio kérdését pedig törvény által akkép oldják meg, hogy az 1822 november 1. napját megelőző évekről, valamint az 1822 november elsejétől 1825 november 1. napjáig terjedő időszakból hátralékos adót ő felsége elengedi. A karok és rendek ő felségének a törvények megtartására irányuló eme buzgalmát és az adózó nép iránt viseltető kegyes gondoskodását hódoló alázatossággal és a legháladatosabb szivvel fogadják, abbahagyják egyszersmind a beszámitás sürgetését. A királynak ez alkalommal tett amaz igérete után, hogy jövőre az adó mennyisége mindenkor a három évenkint tartandó országgyűlés által fog megállapittatni, hálálkodva ismerik el, hogy »a nemzet ősi alkotmányának legerősebb biztositékát főképpen jó királyának szivében birja«.

Az adózó nép vállairól tehát nem sikerül a rendeknek egy krajczár terhet sem levenniök, az adóképesség fokozására nézve is kénytelenek puszta igéretekkel érni be. Csupán az adó arányosabb felosztása tekintetében érnek el némi eredményt. E czélból a porták újból való országos összeirására van szükség, miután az eddigi adófelosztás szerint, mely 6210 porta alapján történt, az egyik megyét aránytalanúl több porta terheli, mint a másikat. Úgyde a kormány, daczára annak, hogy a kérdést maga is fontosnak és sürgősnek tartja, ugyancsak megneheziti annak mególdását az által, hogy a jobbágy-telkeken lakó nemesekre is ki akarja terjeszteni a conscriptiót s azt kivánja, hogy ezek személyes kiváltságaik épségben tartása mellett az emlitett telkek után adó fizetésére köteleztessenek.

Több mint két hónapon át vitatkozik a két tábla a fölvetett kérdés felett. A főrendek több izben azzal fenyegetődznek, hogy ha nem tudnának megegyezni, az egész perpatvart ő felsége elé terjesztik, nem gondolják azonban meg, hogy ez, a mellett, hogy homlokegyenest ellenkeznék a dietai gyakorlattal, mely szerint a felség elé csak resultatumokat és nem factumokat szoktak fölterjeszteni, az alkotmányra nézve veszedelmes következményeket is vonhatna maga után.

Az alsó tábla többsége visszautasitja a felség kivánságát, mert tudja jól, hogy annak teljesitése egyértelmű a féltékenyen őrzött kiváltságok kikezdésével, a mi pedig a kormánynak sincs szándékában.

Majláth Gy.

Majláth György aláírása.

A privilegiumok őrállói, hivatkozva a Hármas Könyv I. része 9. czikkére, az 1723 : VI. és az 1741 : VIII. t.-czikkre, a belső meggyőződés hevével bizonyitgatják, hogy nem a telek, melyet valaki bir, vonja maga után az adót, hanem a személynek, a ki azt birja, jogi minőségétől függ az adókötelezettség; az adó tárgya a haszonvétel és nem a föld; minthogy pedig a haszonvétel a személyhez van kapcsolva, ha a jobbágy-telken lakó nemes adót fizetne haszonvétele után, személyes kiváltságai támadtatnának meg, a mit pedig a felség sem akar. Az alkotmány a nemesi szabadságot biztositó törvényeknek még tárgyalás alá vételét is megtiltván, úgy okoskodnak, hogy ha az országgyűlés a szegény adózó népen segitni kiván, van ennek más módja s ezt megteheti, ha az urbért rendezi, ha a követek diurnumainak fizetését leveszi a nép válláról s a diurnumokat a nemességgel fizetteti stb. Hogy álláspontjuk törvényességét annál hatályosabban bizonyithassák, nagy buzgalommal kutatják 1715-től a conscriptióra vonatkozó dietai ügyiratokat, sőt a kerületi ülésből egy deputatiót is küldenek ki e czélból.

Ama követek legnagyobb része ellenben, kiknek megyéjében tényleg adóval vannak terhelve a jobbágy-telken lakó nemesek, pl. Fejér, Temes, Sopron, Liptó, Túrócz, Nyitra, Tencsén stb. követei, nemcsak törvényesnek, hanem eszélyességi és politikai szempontból szükségesnek is tartják a náluk divó rendszernek az egész országra való kiterjesztését, s a nyomósabbnál nyomósabb argumentumok egész tömegével állnak elő, hogy kapaczitálják az ellenkező véleményben levőket.

Ha ez utóbbiak nem állnának egy megcsontosodott előitélet nyomása alatt, azt legalább beláthatnák, hogy abban az esetben, ha az emlitett telkek kivánságuk szerint nem iratnak össze: a mellett, hogy az adóalap rendkivül ingadozóvá válik, egyszersmind aránytalanúl terheltetnek meg adóval az egyes törvényhatóságok.

A kormány felfogását legnagyobb hévvel védelmezi Nagy Pál és Pázmándy. A király meg is van velük elégedve s állitólag úgy nyilatkozik, hogy »ich muss doch jetzt Recht haben, weil der Nagy Pali und seine Parthei steht jetzt bei mir«.[1] De a többség csak annyiban hajlik meg érveik előtt, hogy Platthy Mihálynak a kérdés lényegét nem érintő közvetitő inditványát fogadja el, mely szerint t. i. nem a nemesek személye, hanem az 1802-ben kidolgozott s a jelen országgyűlés által módositandó utasitások szerint, a nemesek birtokában levő jobbágy-telkek iratván össze, azok a nemesek, kik eddig a jobbágy-telektől adót nem fizettek, éltük fogytáig élvezetében maradnak eme kiváltságuknak, a jövőre nézve pedig majd akkor határoz az országgyűlés, ha az összeirás megtörtént s a porták igazitása tanácskozás alá vétetik.

Ezt a végzést a felség jóváhagyván, létrejön a törvény, mely elrendeli, hogy az országos összeirást az egyes törvényhatóságok az országgyűlés által megállapitott utasitások szerint foganatositsák s a legközelebbi országgyűlés elé terjesszék; az összeirás megvizsgálására egyszersmind országos deputatio küldetett ki.

Egy-két vármegye azonban sehogy sem tud az emlitett végzéssel megbarátkozni. Gyurcsányi Gábor, Nógrádmegye követe, megyéje nevében kijelenti, hogy az olyan tárgyakra nézve hozott törvényeket kötelező erejűeknek el nem ismerheti, melyek az 1741 : VIII. t.-cz. szerint még csak tárgyai sem lehetnek az országgyűlés tanácskozásainak. De ez óvás miatt a megyének ugyancsak meggyűlik a baja a kormánynyal. A király egy decretumában rendre utasitja a megye rendeit; Ghyczy József torontáli főispánt pedig, mint királyi biztost, kiküldi a végből, hogy vizsgálja meg, kik voltak a Gyurcsányi részére adott instructio szerzői. Ez utóbbiak a büntetést, melylyel a király megfenyegeti őket, csak úgy kerülik el s általában a kinos ügynek úgy szakad vége, hogy Gyurcsányi egy későbbi gyűlésen kinyilatkoztatja, hogy vármegyéjének esze ágában sem volt óvásával a törvényhozó testület méltóságán sérelmet ejteni.

Nógrád példáját más megyék is követik, de nagyobb vigyázattal. Igy nevezetesen Szabolcs és Békés megyék követei, a nélkül, hogy a törvény kötelező erejét kétségbe vonnák, ünnepélyes óvásukat jelentik be megyéjük részéről az emlitett végzés ellen; Szatmár, Gömör és Abaúj követei pedig kérik annak megváltoztatását, a mire az árvai követ azzal fenyegetődzik, hogy ha az emlitett megyék protestatióit elfogadják, ő »reprotestálni« fog. De a »reprotestálásra« nincsen szükség, miután az országgyűlés a törvényhozás jogait és tekintélyét sértő óvásokat visszautasitja.

---

[1] Guzmics Izidor naplója. 258.

Az adó ügyében tehát létrejött a korona és az országgyűlés közt a megegyezés, de az 1826 ápril 17-kén fölterjesztett praeferentialis sérelmekre még mindig késik a királyi válasz. A rendek türelmetlenkednek, meg is sürgetik az ügyet odafenn. De ha nekik egy fél esztendő kellett a gravamenek összeszedésére és formulázására: az udvar sem hiszi, hogy nagy mulasztást követ el, ha éppen kétszer annyi időt vesz igénybe a válasz megadására. Az egyik fél lassú azért, mert a gravamenek terén érzi magát leginkább otthon, mert itt mérhet legsúlyosabb csapásokat a kormányra s mint ellenzék itt fejtheti ki leginkább erejét, ennélfogva ezt a hálás mezőt — ha egyszer ráteszi a lábát — egyhamar nem örömest hagyja el; a másik fél még lassúbb azért, mert nem tartja opportunusnak egyenesen bevallani, hogy a sérelmeket orvosolni nincs szándékában, úgy segít tehát magán, hogy addig húzza-halasztja az ügyet, mig azzal a mentséggel állhat elő, hogy kifogyott az időből.

A sérelmek s az ezeknek alapján előterjesztett postulatumok legnagyobb része olyan természetű, melyre nézve alkudozásnak nincs is helye. A helyett azonban, hogy a kormány a világos alkotmány- és törvénysértéseket, melyekre a rendek fölhivják figyelmét, bűnbánólag elismerné s jóvá akarná tenni: részint agyonhallgatja, részint kétségbe vonja, részint alkudozás tárgyává teszi s ily módon az orvoslásnak még a lehetőségét is kizárja. Politikájának momentán sikerével teljesen meg van elégedve, nem gondolván meg, hogy ez a politika elvégre is éppen ő rajta fogja magát megboszulni, mert a mily mértékben fokozza a nemzet ellentálló erejét, épp oly mértékben gyöngiti az ő hatalmát az ellenállás leküzdésére.

A mily leleményesek a rendek a sérelmek felkutatásában, épp oly gyakorlottságot árulnak el összeállitásuk és osztályozásuk körül. Könnyebb áttekinthetés végett, de meg a dolog természeténél fogva is, a sérelmek két kategoriáját különböztetik meg. Praeferentialis vagy előkelő sérelmeknek nevezik azokat, melyek országos jellegűek, particularis vagy részleges sérelmeknek pedig azokat, melyek az egyes megyéket érdeklik közelebbről. Elsőséget természetesen a praeferentialis sérelmeknek adnak, s ezeknek főbb tárgyai, melyek részben már az előző országgyűléseket is foglalkoztatták: az ország területe, a só ára, a pátensek, az egyházi személyek megadóztatása, a pénzügyi administratio, a devalvatio, a külföldi egyetemek látogatása, a királyi adományozások, a titkos feladások, a nemesi fölkelés, a király tartózkodási helye s — a mire a legfőbb súlyt fektetik — a magyar nyelv ügye.

Az ország területi integritásának helyreállitása végett joggal követelhetik Dalmácziának s az ahhoz és Horvátországhoz tartozó szigeteknek, valamint a Száván túli részeknek, a tengermelléki kerületnek, Kraszna, Közép-Szolnok, Kővár vidéke és Zaránd megyének visszacsatolását; Erdély egyesitését az anyaországgal; továbbá Galiczia és Lodomériára nézve, — mely tartományokat az uralkodó ház az 1773-iki varsói egyezmény értelmében a magyar korona jogán kapta vissza, — egyelőre legalább a harminczadok megszüntetését; a katonai véghelyeknek az udvari hadi főtanácstól való függetlenitését s a nádor és a horvát bán fennhatósága alá helyezését. A só árának az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül történt fölemelése, a mellett, hogy megmérhetetlen közgazdasági kárral jár, közjogi szempontból is méltán kifogásolható, mert igaz ugyan, hogy az 1790/1 : XX. t.-cz. szerint sürgős szükség esetén a só ára országgyűlésen kivül is megállapitható, de ez a rendelkezés csak arra az esetre vonatkozik, midőn az országgyűlés nincs együtt.

Azzal, hogy az országgyűlés folyama alatt egy királyi resolutio a só árát *mázsánkint* 25 krajczárral leszállitja, a kormány nem teszi jóvá hibáját. Mert egyrészről a só árának ilyetén leszállitása nem a sót *fontonkint* fogyasztó népen könnyit, hanem csak a nagyobb birtokosoknak és a sóárulóknak válik hasznára; másrészről az emlitett resolutio megint az országgyűlés megkérdezése nélkül intézkedik abban az ügyben, melyre nézve a rendek ezúttal annál inkább gyakorolhatnák az alkotmány által biztositott jogaikat, mert véletlenül éppen együtt vannak.

Mennél világosabb, hogy a nép ama resolutio által jóformán semmit sem nyer, annál feltünőbb a felségnek az a kivánsága, hogy már most a rendek is igyekezzenek könnyiteni a nép terhén. A nemesség semmi hajlandóságot sem mutat arra, hogy kiváltságos állását föladja s határozottan idegenkedik a nép terhén oly módon könnyiteni, hogy annak egy részét magára vegye; de azért a kormány részéről mégsem fogadhat el szemrehányást a miatt, hogy a nép sorsával nem törődik, miután éppen a kormány szegült ellene a jelen országgyűlés folyamán annak, hogy a törvénytelenül kivetett adó beszámittassék s hogy a megajánlandó adó mérsékeltessék. A rendekben annyira megvan az akarat, hogy a népen saját kiváltságaik sérelme nélkül segitsenek, hogy talán még a dietális költségek fedezését is magukra vállalnák, ha az erre vonatkozó inditványt időszerűnek tartanák, ha ki tudnák szabaditani a rendszeres munkálatok nyűgéből.

A nemzetet megillető törvényhozó hatalom jogkörét csorbitja meg a kormány azzal is, hogy olyan ügyekben, melyekre nézve az országgyűlésnek kellene intézkednie, maga határoz s például a közelmultban a magánosok pénzügyi viszonyait is provisorius rendeletek által szabályozta.

A provisoriumot tüstént megszüntetni — »*sistere*«, — a mit az alsó tábla minden áron föl akar venni a sérelmi feliratba, — a főrendek kivihetetlennek tartják, úgy gondolkozván, hogy ezzel épp az ellenkezőt érnék el, mint a mire törekszenek, a mennyiben ez által még nagyobb zavart idéznének elő a magánosok háztartásában. S a nádor közbenjárására a »sistere«

helyett csakugyan a »ne continuetur« kifejezés jut a feliratba, miután a kérelem lényegén ez különben sem változtat semmit.

Az egyházi személyeknek erőditvényekre és a vallásalap dotálása czéljából az országgyűlés hozzájárulása nélkül történt megadóztatása ellen a rendek szintén felírnak, miután az egyháziak megadóztatása, a mellett hogy a világos törvényekkel ellenkezik, a legfőbb patronátusi joggal sem indokolható. Ennél a tárgynál Borsiczky István trencséni követ szóba hozza a saecularisatiót is, a mi ellen azonban Jordánszky káptalani követ, valamint Bezerédj György veszprémi követ nyomban tiltakoznak.

Az sem utolsó sérelme a nemzetnek, hogy a pénzügyi administratiót idegen hatóság bitorolja. Ennélfogva ismét és ismét sürgetik a rendek a királyi kamara függetlenitését a bécsi kamarától s ezzel kapcsolatban kifejezik egyszersmind abbeli kivánságukat, hogy az aranynak és ezüstnek kivitele a külföldre, sőt a mennyiben a független Magyarországra nézve Ausztria is külföldnek tekintetik, az osztrák örökös tartományokba is tiltassék meg; hogy egy Budán felállitandó pénzverdére vonatkozólag még a jelen országgyűlés javaslatot dolgozzon ki; hogy a pénz értéke és veretése iránt az országgyűlés határozzon; hogy a pénzek Magyarország czimerével és magyar körirattal látandók el.

A personalis ama naiv érvelése, hogy a királyi kamara úgy feliratait, mint a hivatalokra való kijelölését nem a bécsi kamara útján, hanem közvetlenül terjeszti fel ő felségéhez, s ha ezekre nézve ő felsége a bécsi kamara véleményét mégis kikéri, ehhez joga van, mert azoktól kér tanácsot, a kiktől neki tetszik, — annál kevésbé lehet meggyőző hatással a rendekre, mert mindenki tudja, hogy úgy a candidatiókat, mint a kamarával kötött szerződéseket a bécsi kamara vizsgálja felül, sőt gyakran meg is változtatja; valamint azzal is tisztában van mindenki, hogy ha ő felsége szabadon élhet is bárki tanácsával, a nemzet mégis megkivánhatja, hogy magyar ügyekben magyar emberek tanácsával éljen.

A devalvatio, illetőleg a magánosok pénzügyi viszonyait szabályozó provisorium által előidézett pénzügyi zavarokért a rendek a felelősséget elháritják magukról, miután a papirospénz kibocsátása s a devalvatio az ő beleegyezésük nélkül, sőt tanácsuk ellenére történt; de hogy jövőre hasonló zavarok és károk elő ne fordulhassanak, szükségesnek tartják, hogy a forgalomba bocsátandó pénzre nézve az országgyűlés hatásköre tiszteletben tartassék; hogy a tényleg forgalomban levő anticipationalis czédulák és váltó czédulák a meghatározandó legrövidebb idő alatt névértékükben érczpénzzel váltassanak be s hogy jövőre csakis az arany- és ezüstpénz legyen a törvényes fizetési eszköz.

Ezzel a tárgygyal, — minthogy az a királyi propositiók közt is előfordul — külön feliratban is foglalkoznak.

A devalvatio romboló hatását csakis úgy lehet, legalább valamennyire jóvá tenni, ha — mint a királyi propositiókban maga a felség is kifejezi —

úgy a hitelezők, mint az adósok érdekei figyelembe vétetnek. Ebből a szempontból a rendek a felső tábla hozzájárulásával mindenekelőtt azt az elvet mondják ki, hogy a magánosoknak a devalvatio időszakából származó pénzbeli követelései pengő pénzben egyenlitendők ki.

A papirospénz egyesek háztartását épp úgy feldúlta, mint az államét; hasznára nem volt senkinek, de annál több kárt okozott mindenfelé; nem csoda tehát, hogy hadat üzennek annak a nemzet képviselői. A higgadtabbak hiába magyarázgatják, hogy az elmult rettenetes időszakban nem lehetett volna a monarchiát és az alkotmányt papirospénz nélkül megmenteni; hogy a papirospénz — ha nem élnek vele vissza — nagy szolgálatokat tehet a közgazdaságnak: a könnyelmű papirospénz-gazdálkodás által okozott tömérdek anyagi veszteség oly érzékenyen hat mindenkire, hogy még a legradicalisabb eszköztől sem riadnak vissza, melylyel jövőre a társadalmat hasonló veszteségektől megóvhatni vélik. Egy követ annyira megy, hogy törvény által kivánja örök időkre megtiltani a papirospénz forgalomba hozását.

Hogy a kormány a magánosok pénzügyeinek rendezése alapjául a pengő pénzt nem fogadja el, ezt tudni lehetett előre, nemcsak azért, mert már 1811/12-ben sem állt rá az országgyűlés hasonló javaslatára, hanem azért is, mivel nem csinált belőle titkot, hogy fél annak politikai és közgazdasági következményeitől. Ha Magyarországon a financziális operatiókat kizárólag érczpénzzel hajtja végre, a mellett, hogy ezzel mintegy hallgatólag elismeri, hogy az általa életbe léptetett provisorium igazságtalan volt, Ausztriával is meggyűlik a baja, a mennyiben ott is követelni fogják tőle ugyanezt, mely esetben a forgalomban maradt papirospénz teljesen el fog értéktelenedni.

A javaslatot a felség csakugyan visszautasitván, a rendek, nehogy ez az országgyűlés is, mint az 1811/12-iki, e tárgyra nézve eredménytelenül oszoljék szét, jelentékeny engedményeket tesznek. Hogy a papirospénzt törvényes fizetési eszköznek maguk az 1807. és 1811-iki országgyűlések elismerték volna azzal, hogy az adót papirospénzben ajánlották meg, a királyi resolutióban foglalt emez állitás valódiságát a rendek méltán kétségbe vonják, miután akkor az adóajánlás csakis azért történt papirospénzben, mert más fizetési eszköz nem volt forgalomban: mindamellett a resolutióból azt olvasván ki, hogy ő felsége a papirpénzt állandó fizetési eszköznek nem kivánja tekinteni s hogy neki is szándékában van a papirpénzt lassankint kivonni a forgalomból, a mit az is mutat, hogy a 6—700 millióra felszaporodott papirospénz tiz év alatt 80 millióra apadt le: abba beleegyeznek, hogy a papirospénz még három évig forgalomban maradjon, de azontúl senki sem tartozik azt elfogadni.

Az országgyűlés engedékenysége azonban nem vezet czélra. S midőn az emlitett tárgyban a felség harmadszor is tagadó választ ád: a rendek ismételve tiltakozván ama felfogás ellen, mintha az országgyűlés a papiros-

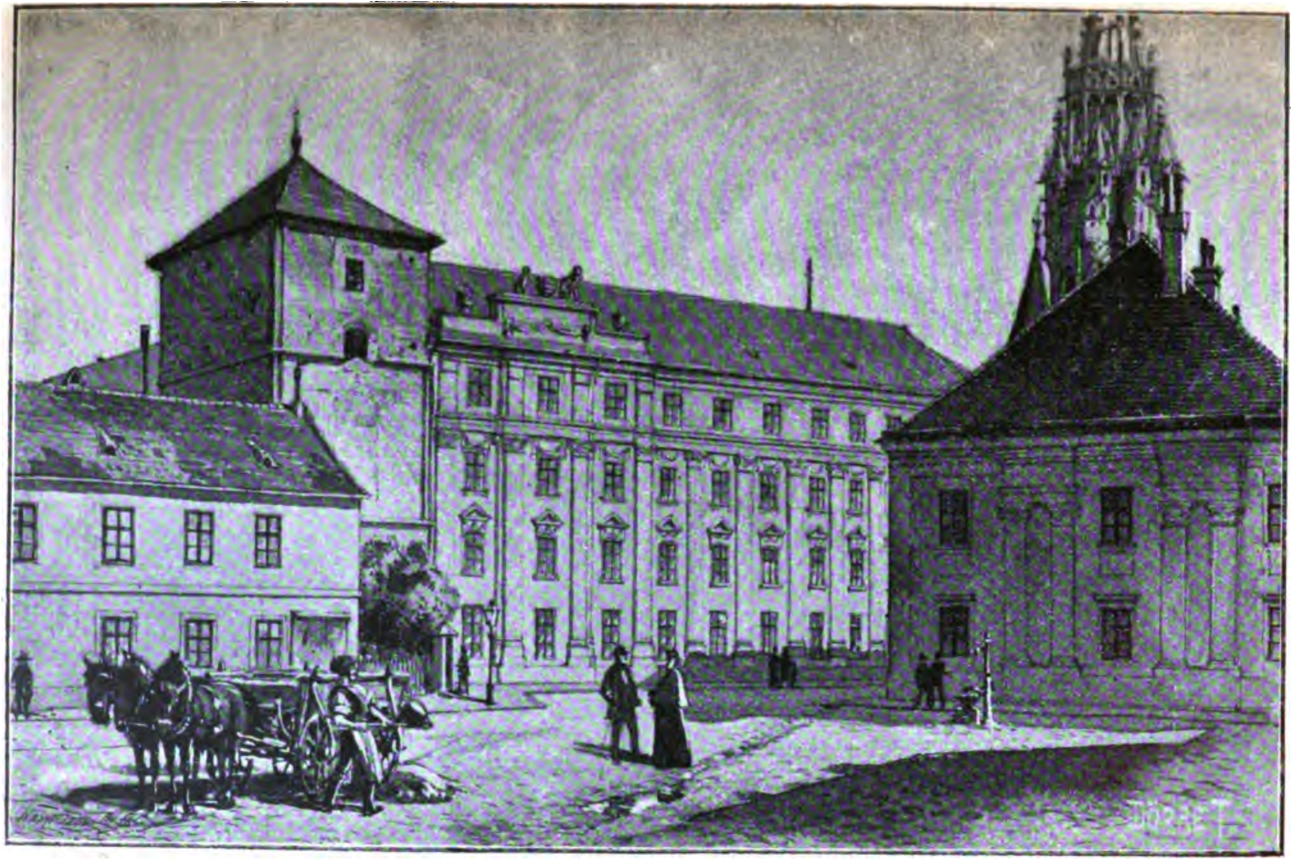

A budai kamara épülete.
(Rajzolta Dörre Tivadar.)

pénzt bármikor is elismerte volna törvényes fizetési eszköznek, egyenesen a kormányt teszik felelőssé a miatt, hogy a magánosok pénzügyeit törvény által most sem lehetett rendezni.

Az emlitetteken kivül a praeferentialis sérelmek közt foglal még helyet az a rendelet, mely az ágostai és helvét hitvallásuaknak a külföldi egyetemek és akadémiák látogatását megtiltja; továbbá a királyi adományok körül elkövetett számos visszaélés; a titkos feladások rendszere stb.

A sérelmek közt legrészletesebben foglalkoznak azonban a rendek a magyar nyelv ügyével.

1790-től kezdve a törvényhozás több-kevesebb buzgalommal mindent elkövet, hogy a magyar nyelvet lassankint jogaiba visszahelyezze. Az 1790/1 : XVI. t.-cz. a magyart a tanitás nyelvévé teszi; az 1792 : VII. t.-cz. szerint közhivatalt csak az viselhet, a ki magyarul tud; az 1805 : IV. t.-cz. szerint az ő felségéhez intézendő feliratok magyarul szerkesztendők, a helytartótanácsnak pedig kötelességévé tétetik, hogy a magyarul levelező vármegyéknek ugyanazon nyelven válaszoljon; végre az 1807. és 1812-iki országgyűlés a magyar nyelv terjesztése érdekében szintén javaslatokat terjeszt ő felsége elé.

De mivel mindezek daczára a nemzeti nyelv nemcsak hogy nem terjed, sőt ellenkezőleg mind szűkebb térre szorúl: a rendek most megint készitenek egy törvényjavaslatot, melyben kimondják, hogy a helytartótanács hivatalos nyelve 6 év alatt, az udvari kamaráé pedig 12 év alatt a magyar lesz; a magyar ezredek kötelesek 6 év alatt a törvényhatóságokkal magyarul levelezni; az igazságszolgáltatás 12 év alatt magyar nyelven fog történni; a törvények latin és magyar nyelven szerkesztendők; közhivatalt nem viselhet s tanitó nem lehet, ki magyarul nem tud stb. stb.

Az alatt pedig, mig a praeferentialis sérelmeket tárgyalják, Vay Ábrahám, fölhasználva Révai és Prónay László, valamint az 1790. és 1807-iki országos küldöttségek munkálatait, az országgyűlés több tagjának, köztük gróf Károlyi Györgynek közreműködésével, kidolgozza a magyar nemzeti tudós társaság plánumát, s ezt a rendek vita nélkül elfogadván, később a praeferentialis sérelmeket tartalmazó felirathoz csatolják.

Kevesen vannak azonban köztük, kik ez utóbbi tárgyhoz értenének s kik éppen ezért érdeklődnének iránta. Csupán a somogymegyei követnek van észrevétele a tervezet egy pontjára, mely szerint t. i. a társaság kiadványai a censura jóváhagyásával jelennek meg. Ez ellen kifogást tesz, részint azért, mert a censura nem törvényes intézmény, részint mivel a rendek éppen a jelen országgyűlés folyamán fejezték ki abbeli szándékukat, hogy az 1790 : LXVII. t.-cz. értelmében, mely a censurára vonatkozó szabályok kidolgozását is az országos küldöttségre bizta, a sajtószabadságra nézve törvényjavaslatot készitnek. A mire azonban a rendek — az országgyűlési jegyzőkönyv tanusága szerint — azt felelik, hogy »addig is, mig törvényesen új rendszabályokat nem léptetnek életbe a censurára nézve, a nyomatandó magyar könyveknek is *csak úgy, mint más munkáknak, censuráltatni kell.«*

A tudós társaság szervezése alkalmával tehát a rendek némi csekély figyelmet csupán arra a kérdésre forditnak, melynek alkotmányjogi háttere van s ezt is úgy döntik el, hogy törvény nélkül félig-meddig törvényesitnek egy intézményt, mely a legfontosabb szabadságjogok egyikét, a sajtószabadságot semmisiti meg.

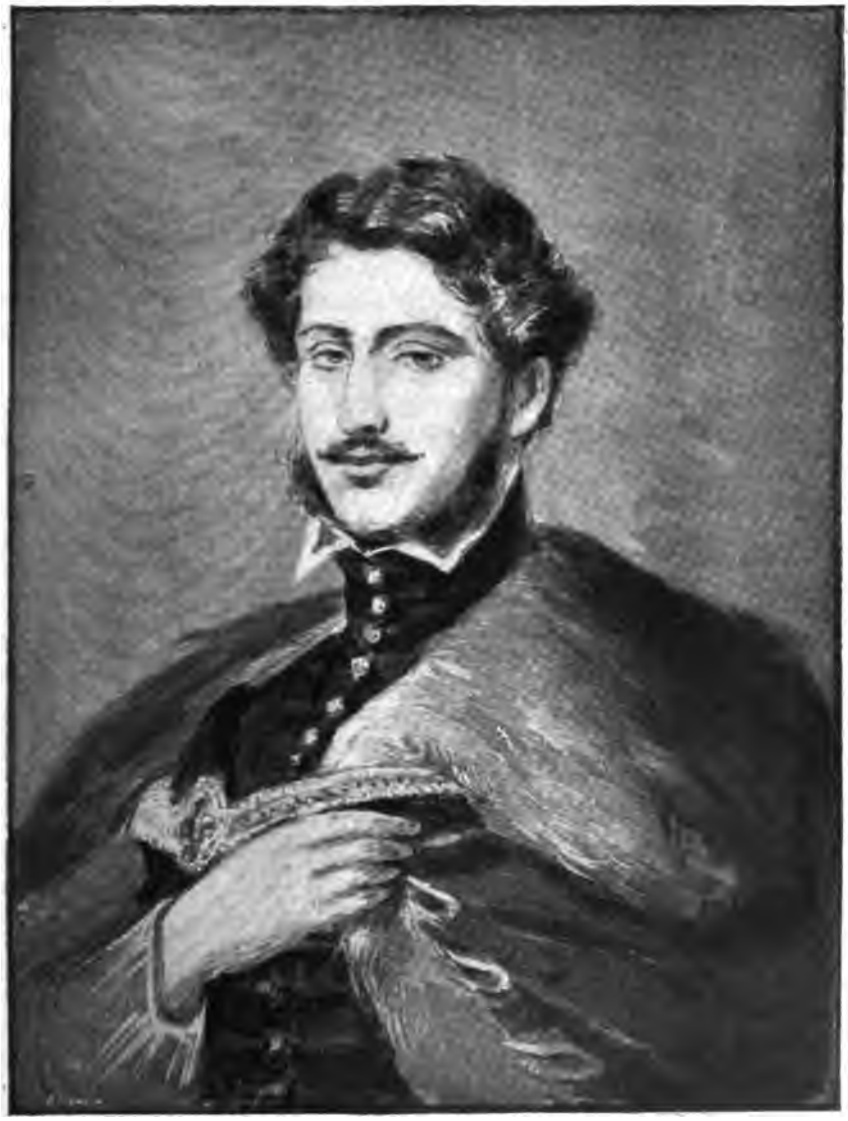

Gróf Károlyi György.
(Barabás Miklós festménye után.)

A társaság nem az eredeti terv szerint alakul meg. Az 1825 7 : XI. t.-cz. a Magyar Akadémia felállitását oly módon rendeli el, hogy mihelyt a társaság a nádor pártfogása alatt összeáll: statutumait kidolgozza s jóváhagyás végett ő felsége elé terjeszti. Az új statutumokat az országgyűlés berekesztése után a nádor által kinevezett bizottság dolgozza ki s ezeket erősiti meg a felség 1830 július 7-én.

A mily keveset törődnek a rendek a tudós társaság szervezetével, épp oly nagy buzgalommal tárgyalják a magyar nyelv ügyében készitett javaslatot.

A horvátok s a fiumei követ ismét rekriminálnak a tervbe vett nyelvkényszer miatt. A főrendek egyenesen a horvátok malmára hajtják a vizet, midőn azzal a javaslattal lépnek fel, hogy a feliratban a magyar nyelv terjesztését ne »intra fines Regni Hungariae«, hanem »salvis adnexarum partium municipalibus juribus« kérelmezzék. Kussevich József, Horvátország itélőmestere erre vérszemet kapva kijelenti, hogy a mennyiben a Corpus Juris és Verbőczy szerint a kapcsolt részeknek joguk van statutumokat alkotniok, s a mennyiben ezen joguknál fogva a közigazgatás nyelvéül a deákot fogadták el: a magyar nyelvet igyekezni fognak ugyan a horvátok megtanulni, de »közdolgaikat soha más, mint deák nyelven nem fogják folytatni«. A turopolyai gróf még kihivóbban viseli magát, midőn azt az axiomát mondja ki, hogy »a nyelv tekintetében Magyarország a kapcsolt részeknek törvényt nem szabhat«.

Az oda dobott keztyűt a magyarok részéről Bartal György veszi fel. Kétségbe vonja egy olyan municipális statutum törvényességét, mely lehetetlenné tenné, hogy Horvátországban valaha más, mint a deák legyen a közigazgatás nyelve. A magyar országgyűlés törvényhozó hatalma semmivé lenne, ha ilyen statutumokkal örök időkre meg lehetne kötni a kezét. A főrendeknek adandó válaszban tehát Bartal kiemelni kivánja, hogy Magyarország nem akarja ugyan kényszeriteni a kapcsolt részeket a magyar nyelv elfogadására, de másrészről fenntartja a jogát, hogy e részben is törvényt szabhasson nekik, ha a körülmények úgy kivánják.

Még azok a követek is, a kik már magában azt a körülményt, hogy Magyarországon a közhivatalok viseléséhez a magyar nyelv tudása elengedhetetlen föltétel, elég ösztönnek hitték arra nézve, hogy a horvátok magyarul tanuljanak s a kik ennélfogva Horvátországot készek lettek volna hallgatással mellőzni akkor, a midőn a magyar nyelv tárgyában felir az országgyűlés: már most hibának tartanák a hallgatást s a többséghez csatlakozván, elfogadják a pozsonyi követ inditványát. Mire a főrendek szintén jobbnak látják visszavonulni s közjogilag különben is tarthatatlan, elhamarkodott inditványuk mellett tovább nem kardoskodni.

A nemzeti nyelvre vonatkozó javaslat egyes pontjainál a kifogások, észrevételek, ellenészrevételek, módositások, inditványok halom számra terjesztetnek elő minden oldalról. Vannak, a kik soknak, vannak ismét, a kik kevésnek tartják azt, a mi a javaslatban van. Az egyik követ aggodalmaskodik, a másik túloz, a harmadik opponál, éppen ezért nehezen haladnak előre. A personalis és Bory Miklós nádori itélőmester pedig a kormány intentióit tartva szem előtt, midőn óva intik a rendeket a magyar nyelv terjesztése érdekében kényszeritő eszközök alkalmazásától, váltig emlegetik egyszersmind a reactiót, melyet a kényszer szükségképen maga után von, mintha a kormány féltené a nemzetet attól a reactiótól, mely a nemzeti törekvések nyomába lép.

A magyar ezredekre vonatkozólag a veszprém- és győrmegyei követek szóba hozzák a magyar vezény-nyelvet is, úgy gondolkozván, hogy a magyar katonában a vitézséget, a lelkesedést csak az ébreszti fel, ha anyanyelvén magyar tisztek által vezényeltetik. A rendek azonban a vezény-nyelv kérdésének megoldására a viszonyokat nem tartják kedvezőknek.

A magyar tannyelv kérdésénél a personalis aggodalmát fejezi ki, hogy némelyek szeretnék a deák nyelvet rendkivüli tantárgygyá degradálni, holott ennek az ideje még nem érkezett el, mire a győri és hevesi követek azt felelik, hogy sem nekik, sem követtársaiknak ez nincs szándékukban, hanem igenis az, hogy mivel már József császár elismerte, hogy a deák nyelv többé a közigazgatás körében nem használható, mivel már egész Európában meghonositották az anyanyelvet úgy a hivatalokban, mint az iskolákban s mivel a hazai iskolákban a deák nyelv kedvéért minden más tantárgyat elhanyagolnak, úgy hogy midőn a fiatal ember az iskolából kilép, a deák nyelven kivül semmi egyebet sem tud: ennélfogva ne deák, hanem anyanyelven tanittassanak az egyes tantárgyak.

A magyar nyelv mint közigazgatási nyelv meghonositásának terminushoz való kötését különösen a felvidéki és a városi követek ellenzik. Hazafias nyilatkozatokat tesznek ugyan; de kivihetetlennek tartják a magyar nyelvnek oly rövid idő alatt való használatba vételét. Az ő megyéikben és városaikban sokkal könnyebb németül vagy francziául megtanulni, mint magyarul, mert hiszen még tökéletes magyar szótár sincsen; az iskolákban, templomokban nagyobbára idegen nyelvet használnak; a beregmegyei követ szerint még némely magyar ekklézsia papja sem tud magyarul; a nemesség legnagyobb része szintén járatlan a magyar nyelvben. A felvidéki megyék és a városok követei azt kivánják tehát, hogy magukra a törvényhatóságokra bizzák, mikor akarják a magyart hivatalos nyelvvé tenni; de hogy ez mielőbb megtörténjék, gondoskodni kell arról, hogy az iskolákban szorgalmasan tanitsák a magyar nyelvet.

Éppen azok az érvek, melyekkel a felvidékiek és a városok a terminus kitűzését ellenzik, bizonyitják azonban leginkább, mennyire szükséges határidőhöz kötni a nemzeti nyelv restituálását.

Mikor azok, a kiknek a nemzeti aspiratiók iránt megvan a fogékonyságuk, azt tapasztalják, hogy míg hajdan magyarul szólitotta meg a főkanczellár az ország rendeit, most sok magyarnak tolmácsra van szüksége az anyanyelvéhez; hogy a királyi városokban a német nyelv annyira elhatalmasodott, hogy csaknem szégyelnek a polgárok magyarul beszélni; hogy a felső megyék birtokos nemesei, kik eredetileg magyarok voltak, eltótosodtak; hogy Páriz Pápai száz esztendős és Szenczi Molnár Albert még régibb szótárai segélyével az eltótosodott magyarok már régen megtanulhatták volna nyelvünket, ha meglett volna bennök erre nézve az akarat, — ilyen tapasztalatok után hogyne követelnék, hogy az elnemzetietlenedésnek terminus kitűzésével szabjanak határt. Mikor a soproni követ mint valami különös érdemet emlegeti, hogy ő nekik magyar papjuk van: Nagy Pál méltán teheti őt nevetségessé azzal a sarcasticus közbeszólásával, hogy »boldog isten! Magyarországnak egy nagy városában még magyar papot is tartanak!« s ilyen jelenségek után csakugyan nem lehet bizonytalan időre elhalasztani vagy maguknak az egyházaknak, törvényhatóságoknak elhatározására bízni, hogy mikor ismerjék el a nemzeti nyelv jogait.

Az, hogy a felvidéki nép nem tud magyarul, nem érv a terminus ellen; mert hisz deákul sem tud, József császár idejében németül sem tudott, mégis most deák, József idejében pedig német volt a közigazgatás nyelve; azután meg Erdélyben a köznép többnyire oláh és szász, a nemesség mégis magyarul beszél; Máramarosban pedig 100 ezer lakos közt alig van 10 ezer magyar s a megye hivatalos nyelve mégis a magyar. A király és az uralkodóház nyelvismeretének hiánya sem képezhet akadályt; mert a király érti a magyar nyelvet; a királyné már a koronázás alkalmával magyarul akarta megköszönni a rendek üdvözlését; a trónörökös szintén érti a magyar nyelvet; a nádor és Ferencz Károly főherczeg pedig tökéletes magyar. A nádor felesége, midőn a rendek őt újévkor üdvözölték, magyarul felelt nekik; »ő volt az, — igy szólt gróf Dessewffy József egy kerületi ülésben, — a ki először érezte azt, hogy a magyarokhoz saját nyelvökön lehet legszívrehatóbban szólani«; »a ki — egészitette ki Nagy Pál Dessewffy magasztalását — a magyar dámáknak példát adni méltóztatott« s a ki, midőn az 1826 február 28-iki országos űlésben ugyancsak Nagy Pál a magyar nyelv terjesztéseért háláját fejezte ki iránta, ebbeli érdemei elismerését oly szivesen fogadta, hogy a karzatról háromszor meghajtotta magát a zajosan éljenző rendek előtt.

A terminus tehát benn marad a javaslatban s a többség mindössze annyi engedményt tesz, hogy a helytartó-tanács a királyhoz intézendő feliratait ezentúl is latin nyelven szerkesztheti.

A terminus kitűzésével épp úgy, mint a többi intézkedésekkel, különösen a városok magyarosodását óhajtanák a rendek előmozditani, mert e tekintetben legtöbb a panasz.

Az egyik borsodi követ abból indulva ki, hogy Pesten annyi a német kézműves, hogy hétre esik egy magyar s hogy általában a városok magyarosodását a német iparosok akadályozzák, azt inditványozza, hogy a czéhekbe ne vétessék fel, a ki magyarul nem tud.

Azokat, kiknek a higgadtság különben sem tartozik erényeik közé, ilyen és ehhez hasonló túlzásokba maguk a városi követek hajtják bele merev magatartásuk által. Midőn Boráros János, pestvárosi követ például kijelenti, hogy addig, míg a német szinész-társasággal a város szerződése fennáll, a magyar szinháznak a város elsőséget nem adhat, s hogy Pesten lehetetlen a magyar szinházat fenntartani, mert nincs közönsége s az árendás belebukik árendájába, ha a magyar szinészeket engedi játszani: nem csoda, hogy a heves vérű Ragályi Tamás türelmét veszitve azt feleli, hogy játszanak hát a magyarok ingyen, majd lesz akkor publikumuk, ha pedig a magyar szinházat még igy sem lehet fenntartani, akkor a németet be kell tiltani.

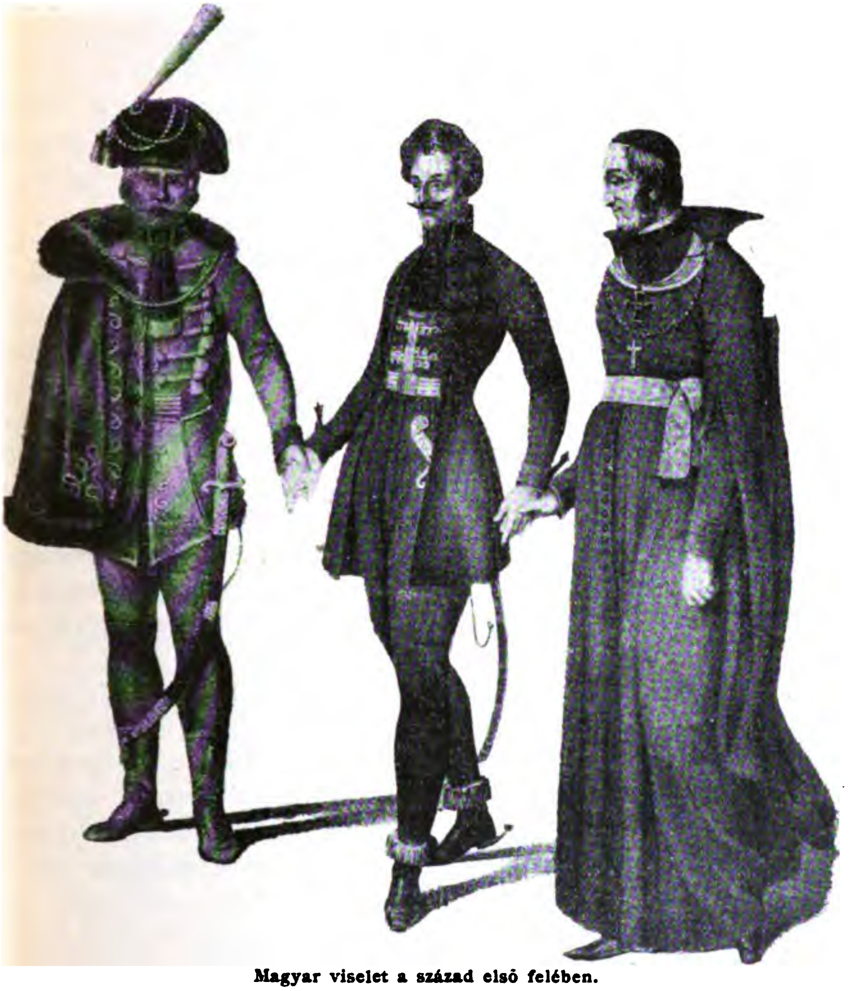

Magyar viselet a század első felében.
(Ernst Lajos gyűjteményéből.)

A rendeknek a magyar nyelv érdekében kifejtett fáradozásai csak egy irányban vezettek sikerre. A tudós társaság alapját a felség hozzájárulásával megvetik. De ezzel annyival kevésbé érezhetik magukat kárpótolva a többi sérelmek és a magyar nyelv ügyének a kormány részéről történt elhanyagolásáért, mert a tudós társaságnak sem jelentőségét nem tudják kellőleg méltányolni, sem a jövőbe nem láthatnak, hogy a társaság működésének fényes sikereit kárpótlásul már előre elfogadhatnák.

Még azt a »legártatlanabb és a királyi jogokkal semmi tekintetben sem ellenkező« kivánságukat sem teljesitik, a mit külön feliratban is sürgetnek, hogy t. i. a törvények magyar nyelven is szerkesztessenek.

Egyik feliratukban azt irják ugyan, hogy »a közfájdalomnak s ő felsége egész hű magyar népére kiterjedő bánatos érzésnek egyik főoka ő felségének a sóra vonatkozólag kinyilvánitott legfelsőbb akarata«; de ha ez a közfájdalomnak egyik főoka, a másik minden esetre a nemzeti nyelv jogainak megtagadása a kormány részéről.

Mennél többen át vannak hatva annak az elvnek igazságától, a mit Kolozsvári Miklós győri követ úgy fejez ki, hogy »a nemzet nyelvében él és egyesül s nyelvével hal meg«: annál általánosabb a harag a kormány ellen, mely még a törvény nyelvére nézve sem engedi meg a nemzeti aspiratiók érvényesülését.

Egyedül Jordánszky kanonok mer nyiltan állást foglalni a kormány mellett, egyedül ő az, ki — daczára annak, hogy 1807-ben a Corpus Juris egy részét magyarra forditotta s a magyar nyelv tanszékét egy évig fizetés nélkül suppleálta — természetesnek találja, hogy ő felsége a rendek kivánságára nem áll rá, miután — úgymond — soha szokásban nem volt, hogy magyar nyelven hozták volna a törvényeket, soha egy diplomát sem láttunk, mely magyar nyelven iratott volna Szent-István idejétől fogva.

Ebben a kérdésben a nádor sem támogatja a rendeket, sőt ellenkezőleg éppen ő hajtja a kormány malmára a vizet. Egyik fölterjesztésében azzal a sophismával áll elő, hogy habár az április 9-iki resolutióban beleegyezett a felség, hogy a törvények latin és magyar párhuzamos szöveggel szerkesztessenek: ez csak az országgyűlési akták közt szereplő törvényszövegre vonatkozik, mig ellenben a kanczellária által a hatóságok részére megküldendő s a Corpus Jurisba fölveendő szöveg más, mint latin nem lehet. Mivel a törvényjavaslatok hivatalos szövegének megállapitása a kanczellária feladata, ez pedig minden kiadványát latinul szerkeszti: a rendek — szerinte — sérelemnek egyáltalán nem tekinthetik, ha a kanczellária az eddigi szokást követve, latin nyelven késziti el a törvényeket.[1]

A méltatlankodást, melyet a kormánynak a magyar nyelvvel szemben tanusitott visszautasitó magatartása idéz elő, még inkább fokozza az a körülmény, hogy nemcsak a praeferentialis sérelmeket, hanem azokat is ad acta teszi a kormány, melyeket külön-külön feliratban terjesztenek fel hozzá. Ez utóbbiak pedig az ő részéről úgy politikai, mint kulturális és közgazdasági szempontból ugyancsak megérdemelnék a méltányos figyelembevételt.

---

[1] Orsz. levélt. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. XLVI.

Ott vannak például a közművelődés nemzeti irányban való fejlődésének akadályai. A magyar egyetemen, mely a helytartó-tanács állandó tanügyi bizottságának mellőzésével a bécsi egyetem befolyása alatt áll, az Ausztriában érvényben levő tanitási rendszert alkalmazzák; az iskolai és kegyes alapitványok eredeti rendeltetésüktől elvonatnak s kamataik az ország határain kivül költetnek el; a Theresianum az országon kivül van stb.

Politikai szempontból méltán kifogásolható, hogy az egész országot vagy egyes családokat érdeklő oklevelek nem az országos levéltárban vagy a káptalanoknál, hanem részint a bécsi titkos levéltárban, részint egyéb helyeken, az ország határain kivül vannak elhelyezve.

Legtöbb azonban a panasz a miatt, hogy az ország közgazdasági érdekeit feláldozzák Ausztria kedveért. Még a mezőgazdaságra s annak egyes ágaira is sorvasztólag hat a kormány közgazdasági politikája, úgy hogy például a dohánytermelés, mely a természet által nyujtott kedvező előföltételek mellett a nemzeti termelésnek legjövedelmezőbb ága lehetne, évről-évre hanyatlik. A műipar és a kereskedelem elnyomására irányuló szándékát pedig a kormány még csak nem is titkolja.

Az 1764/5 : XXIV. t.-cz., mely a katonaság ruházati szükségleteit hazai posztóból rendeli beszerezni, feledésbe ment s hogy az egyetlen számba vehető magyar posztógyár, a gácsi, el ne pusztuljon, a nógrádi és borsodi követek az emlitett gyár termékeinek vásárlására buzditják a megyéket. A magyar tengeri révpart s a fiumei czukorgyár a vámmentesség, illetőleg a mérsékelt vámtételek kedvezményétől 1809-ben megfosztatott, jóllehet eme kedvezmények nélkül a kikötő nem mozdithatja elő a kereskedést, a czukorgyár pedig nem állhatja ki a versenyt az osztrák hasonló gyárakkal. Úgyde a kormány éppen ezt akarja elérni s ennélfogva, a mint esze ágában sincs az 1809-iki rendeleteket visszavonni, a rendek ama kérelmére sem reflectál, mely szerint a magyar tengerészet fejlesztése végett a magyar tengeri révpartokon hajózási iskola állittassék fel s mindössze abba egyezik bele, hogy a Száván túl fekvő részek és a magyar tengeri révpart, melyek tudvalevőleg 1809-ben franczia uralom alá kerültek, a magyar szent koronához ismét visszakapcsoltassanak. Ez azonban közjogi szempontból engedménynek alig tekinthető, miután már az 1807 : IV. t.-cz. kimondja, hogy Fiume városa és kikötője Magyarországhoz tartozik.

Egyfelől a kormány makacssága, melylyel a nemzet jogos kivánalmai elől elzárkózik, másfelől az országgyűlés állhatatossága, melynél fogva nem szűnik meg a nemzeti kivánalmak teljesitését sürgetni, napról napra bizonytalanabbá teszik a politikai helyzetet. Több mint egy esztendő óta vannak már együtt az ország rendei s alig végeztek még valamit. A felség figyelmeztetésére, hogy a huzamos ideig tartó országgyűlés nagy megterheltetésével jár az adófizető népnek, könnyű részükről a felelet. Világos, hogy ezentúl is lassú lépésekkel fognak a tanácskozások előrehaladni s nem igen fog az országgyűlés a felség és a nép várakozásának megfelelni, ha a sérelmeket nem orvosolják.

A kormány ily körülmények közt azzal a fogással él, a mit hasonló esetekben a későbbi országgyűléseken is sikerrel alkalmaz, hogy t. i. kitűzi az országgyűlés határnapját. Az 1827 márczius 24-iki elegyes ülésben olvassák fel azt a királyi resolutiót, mely az országgyűlés berekesztését május 19-ikére rendeli el. A felség tudja jól, hogy két hónap alatt még a királyi propositiókban foglalt tárgyakat sem lehet bevégezni, nemhogy a szőnyegre hozott s függőben levő többi ügyeket is elintézhetnék: mindamellett kitűzi a terminust, hogy a szerinte meddő sérelmi vitáknak végét vesse s productiv munkára sarkallja a rendeket.

A fogás csakugyan sikerül. A rendek félretéve a sérelmeket, belemennek a törvényjavaslatok tárgyalásába, miután érzik a súlyos felelősséget, mely küldőikkel, sőt az egész országgal szemben terhelné őket abban az esetben, ha üres kézzel mennének haza. Méltán tarthatnak tőle, hogy ha megkötik magukat a praeferentialis sérelmek tekintetében, az úgynevezett principáliák vagy fősérelmekre nézve is veszélyeztetik a felség részéről kilátásba helyezett engedményeket. A felség ugyanis már augusztus 23-iki resolutiójában fölhatalmazza őket, hogy az alkotmány megerősitését czélzó törvényjavaslatokat hozzá fölterjeszthessék s ezzel reményt nyújt nekik arra, hogy a fősérelmek elenyésztetésével az alkotmányt esetleg körülsánczolhatják.

Lázas sietséggel dolgoznak tehát, hogy helyrepótolják azt a tömérdek időt, melyet ha nem is fecséreltek el, de nem is használtak fel eléggé.

Hogy elvégezhessék teendőik közül legalább a sürgősebbeket, az országgyűlés határidejét a felség augusztus 18-ikáig meghosszabbitja s már a június 2-iki elegyes ülésből egyszerre 19 törvényjavaslatot terjesztenek fel s úgy ezek, mint a később fölterjesztett javaslatok a felség által szentesittetvén, a Corpus Juris az országgyűlés befejeztével 45 törvényczikkel gyarapodik.

A rendszeres munkálatokra természetesen nem kerül a sor. Még ha elegendő idejük lenne is hozzá a rendeknek, 1791 óta annyira megváltoztak a közgazdasági viszonyok, hogy a jó részben elavult munkálatok tárgyalás alapjául nem szolgálhatnak. Az elhalasztás szükségességét maga az országgyűlés is belátja; de azért nem fölösleges a nádor abbeli tanácsa, melyet az országgyűlés öt hónapi együttléte után intéz a felséghez, hogy bármily kevéssé kedvező is a közhangulat az operatumok sikeres tárgyalására, a kormány az elhalasztásra nézve ne intézkedjék imperative, hanem csak ajánlja azt és pedig azzal a kijelentéssel, hogy ha az országgyűlés egyik vagy másik operatumot mégis tárgyalni akarná, az ellen ő felségének nem lesz kifogása.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaetae. XVI.

A kormány ilyetén magatartása újjhúzásra okot nem szolgáltatván, a rendek a nádor elnöklete alatt egy országos deputatiót küldenek ki azzal az utasitással, hogy az a rendszeres munkálatokat a jövő országgyűlésig dolgozza át s hogy a nemesi fölkelés és a bandériumok ujjászervezésére nézve is készitsen javaslatot.

A királyi propositiókban az országgyűlés második tárgyául kitűzött úrbér szabályozása szintén a jövő országgyűlésre marad. A Ludovika-Akadémia ügyét, mely intézet felállitását már az 1808: VII. t.-cz. elrendeli, a rendek most annyiban viszik előbbre, a mennyiben meghatározzák a székhelyét s a fenntartásához szükséges pénzalapot. A magyar nemes testőrség nemzeti jellegének helyreállitása és megóvása végett törvényben mondják ki, hogy testőrnek jövőre csak az vétessék fel, ki a magyar nyelvet birja s kit a törvényhatóságok ajánlanak. S mindezeken, valamint még számos más tárgyon kívül az indigenákra nézve intézkednek.

A tömeges honfiúsitás s az indigenátus adományozása körül elkövetett visszaélések az alsó táblán élénk megbeszélés tárgyát képezik. Az indigenák tömeges kinevezése, a mellett hogy az alkotmányt és a nemzetiséget veszélyezteti, az osztó igazsággal sem egyeztethető össze. A főrendi tábla, mely eddig is ellentétbe helyezte magát a nemzettel, ha a külföldiekkel még inkább elárasztatik, soha nem lesz képes emancipálni magát a kormány befolyása alól s a nemzethez soha nem fog közeledni. De joggal fölvethető egyszersmind a kérdés, hogy mikor a legkitünőbb magyar ember sem nyerhet a külföldön nemességet: mért kelljen csak Magyarországnak jutalmaznia idegen érdemeket? vagy ha már az ősi szokáshoz ragaszkodnak: mért nem válogatják meg jobban azokat a külföldieket, kiket a magyar nemesek közé fölvesznek?

A rendek azonban, konzervativ hajlamaikat követve, az addigi gyakorlattól nem térnek el s a külföldiek egész légióját honfiúsitják.

A honfiúsitottak közt van Metternich és báró Steinlein Eduárd, a bajor királynak a bécsi udvarnál alkalmazott követe is.

Amaz hálás szívvel fogadja, hogy a rendek áradozó szavakban ismerik el a törvényben az egész birodalom körül szerzett érdemeit. Steinlein pedig, — ki a taksa elengedésével, ő felségének Karolina Auguszta bajor királyi herczegnővel történt egybekelése emlékére honfiúsittatik, — azzal hálálja meg a kitüntetést, hogy tüzetes tanulmánya tárgyává teszi Magyarország viszonyait s 1830-ban, midőn a rendszeres munkálatok szőnyegre kerülnek, egy, meglehetős tájékozottsággal, de erősen conservativ szellemben irt memorandumában az új államalapitásra nézve közli a nádorral gondolatait.[1]

Az elméletileg és gyakorlatilag egyaránt kitünően képzett államférfi aphorismái annyiban érdemelnek figyelmet, a mennyiben az átalakulás amaz irányát jelzik, melyet nálunk később, a pártviszonyok fejlődésével, a conservativek képviseltek s mely a következő tételekben fejezhető ki: semmi reform az újabb külföldi kisérletek mintájára, mert ez az állam felforgatására vezetne, hanem az alkotmány fejlesztése történelmi alapon; a rendi jogok cumulatiójának megszüntetése a törvényhozó, birói, végrehajtó és ellenőrző hatalom világos megkülönböztetése által s ezzel együtt a hivatalos organumok felelőssége s a törvények végrehajtásának biztositása; az irott és nem irott törvények revisiója; a törvényhozó hatalom körében az egyensúly fenntartása; az összes erők cooperatiójának biztositása oly módon, hogy annak a monarchiának, melyhez fűzve vagyunk s melytől a legnagyobb veszély nélkül el nem szakithatjuk magunkat, közös érdekeit teljes erőnkből mozditsuk elő.

---

[1] »Aphoristische Andeutungen über den nächstens bevorstehenden Landtag in Ungarn«. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaetam. 1832. III.

Az összes törvények közt azonban legfontosabb és legértékesebb az a három, mely az alkotmány biztositására vonatkozik.

A király a III. t.-czikkben kinyilatkoztatja, hogy »legfőbb gondjai közé számitja az országnak a koronázási esküvel megerősitett alkotmányát minden időben oltalmazni és épségben fenntartani; a IV. t.-czikkben elismeri az országgyűlés adó- és újonczmegszavazási jogát; az V. t.-czikkben pedig igéri, hogy az 1790/1 : XIII. t.-czikknek az országgyűlés tartására vonatkozó rendelkezéseit »mulhatatlanul (inomisse) teljesitendi.«

Az, a mit némelyek kivánnak, hogy t. i. a törvényben mondassék ki az is, hogy a jövő országgyűlés az 1790/1 : LXVII. t.-cz. értelmében Budán vagy Pesten tartassék, mivel Pozsonyból, mint határszéli városból, rendkivül nehéz a követeknek megyéikkel az állandó összeköttetést fenntartaniok, — a kormány hozzájárulását nem nyeri meg. A rendek ama másik kivánságát ellenben, mely szerint a jövő országgyűlés határnapjául 1829 november első napját tűzzék ki, a felség teljesiti, sőt megigéri, hogy ha a rendszeres munkálatok elkészülnek, még előbb össze fogja hívni az országgyűlést.

A király augusztus 18-ikán személyesen oszlatja fel a nehány nap hijján két évig tartott dietát. A rendekhez intézett beszédében kijelenti, hogy »történtek ugyan ezen az országgyűlésen is olyanok, a mik benne a fájdalom érzését gerjesztették fel«, de egészben véve meg van elégedve az eredménynyel; különösen kiemeli az adó és az országos összeirás tárgyában készült törvényeket; sajnálkozását fejezi ki másrészről, hogy a magánosok pénzügyi viszonyai törvény által nem voltak rendezhetők. Azzal az igérettel vesz búcsút a rendektől, hogy ezentúl is mindent el fog követni, hogy közte és a nemzet közt a bizalom fennmaradjon s hogy az ország alkotmánya sértetlenül megtartassék.

A nádor válaszában nagy súlyt fektet az adó, az adóhátralékok elengedése, a nemzeti nyelv előmozditása s az ifjuságnak katonai neveltetése tárgyában alkotott törvényekre, mindezekért az ország nevében háláját fejezvén ki ő felsége iránt.

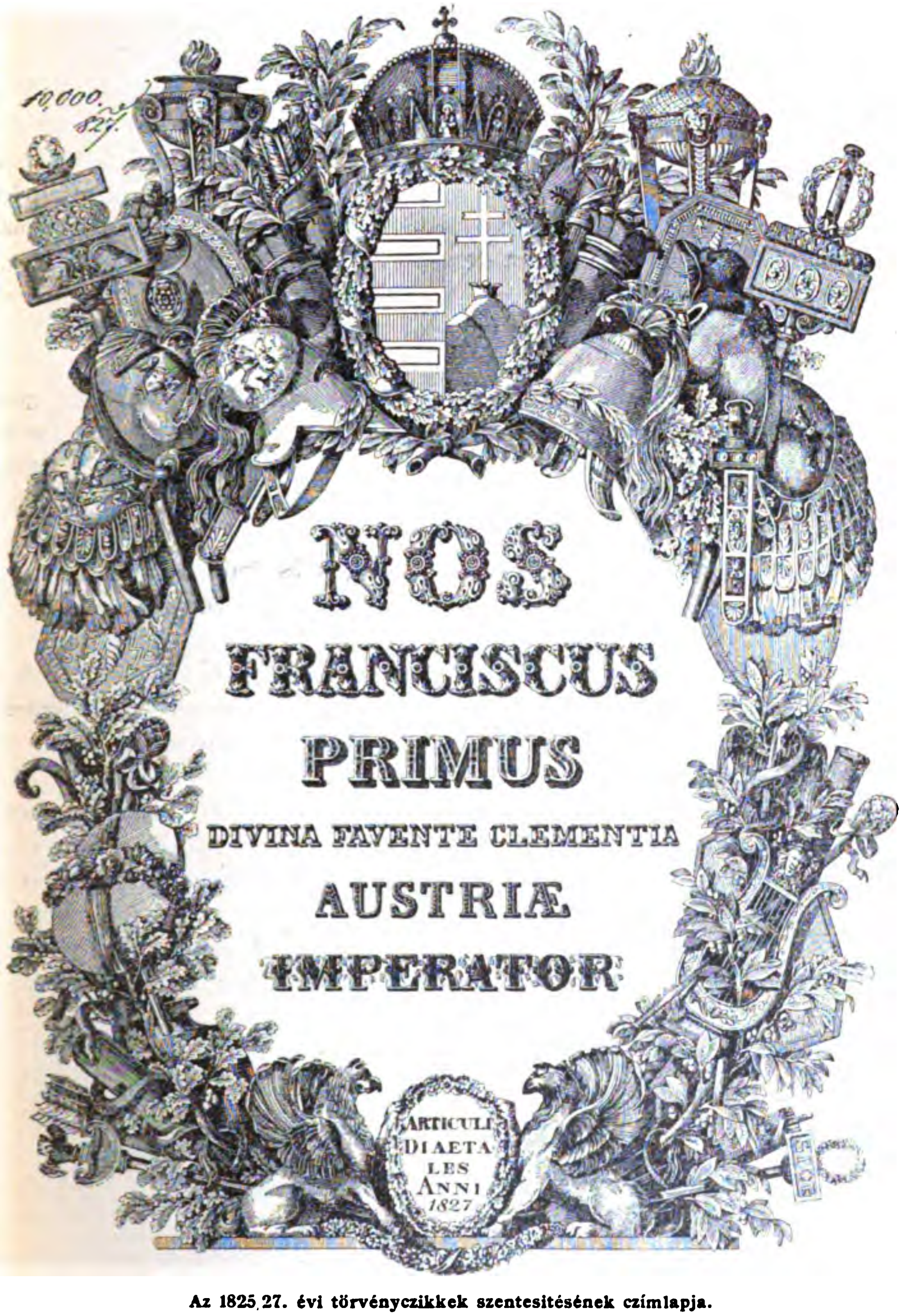

10,000.
827.

NOS
FRANCISCUS
PRIMUS
DIVINA FAVENTE CLEMENTIA
AUSTRIÆ
IMPERATOR

ARTICULI
DIAETALES
ANNI
1827

Az 1825/27. évi törvényczikkek szentesitésének czímlapja.
(Az országos levéltár eredeti példányáról.)

Az országgyűlés eredményével azonban nincs mit dicsekednie a nádornak. Ha a koronának szándékában lett volna addig követett politikáját megváltoztatni: sokkal többet kell vala tennie, mint a mit tett, s nem elégedhetett volna meg azoknak az alaptörvényeknek megerősitésével, melyeket újabb sanctio nélkül is csakugyan kötelező törvényeknek kellett elismernie; de mivel hagyományos politikájához ragaszkodik, az alaptörvényekre nézve tett engedményeit mindmegannyi áldozatoknak kell tekintenie, melyeket gyöngesége érzetében s nem jószántából hozott. A mit csak le tud alkudni, azt lealkussza; minden legkisebb engedmény tehát, melyet az alkotmány helyreállitására nézve tesz, egy-egy újabb vereség rá nézve. A szenvedett vereségekért csak annyiban érzi magát némileg kárpótolva, a mennyiben a reactiónak határozottan kedvező hűbéri intézmények érintetlenül maradnak.

A rendek az alkotmány körülsánczolásának nehéz munkáját lelkiismeretesen, verejtéket izzadva végzik s duzzognak, hogy munkájukért kevesebbet kapnak, mint a mennyit kértek; de attól, hogy a hűbéri kötelékek meglazitásával az alkotmány sánczait csak egy lépésnyire is kijebb tolják, épp úgy irtóznak, mint maga a kormány. A reformok iránt még ha megvolna is a fogékonyságuk, táblabirói bölcseségük és finom tapintatuk, mely a gyakorlati élet exigentiáira mindig rávezeti őket, bizonyára azt sugná nekik, hogy a reformok ideje még nem érkezett el. Az intézményeket, melyek a haladás szempontjából átalakitásra vártak, előbb keserves küzdelmek árán eredeti alakjukba vissza kellett állitani. Ha a teendők eme természetes sorrendjét szem elől tévesztik, bizonyára még kevesebbet érnek el, mint a mit elértek.

Azt, a mit kitűztek maguk elé, jórészben keresztül is vitték; az alkotmányt sikerült annyira-amennyire megerősitniök s ha ez magában véve sem kicsinyelhető eredmény, még többre kell becsülni ama szolgálatukat, melyet az alvó félben levő politikai közszellem, a nemzeti öntudat fölébresztése érdekében tettek. A látszólag meddő sérelmi vitákkal megtermékenyitették a lelkeket, fogékonynyá tették a nemzetet az alkotmány és a nemzetiség érdekei iránt s ily módon megvetették a jövő alapját.

Franciscus

I. Ferencz aláírása
az 1825/27. évi törvény szentesitésén.

MÁSODIK KÖNYV

*

A NEMZETI ÁLLAM ESZMÉJE

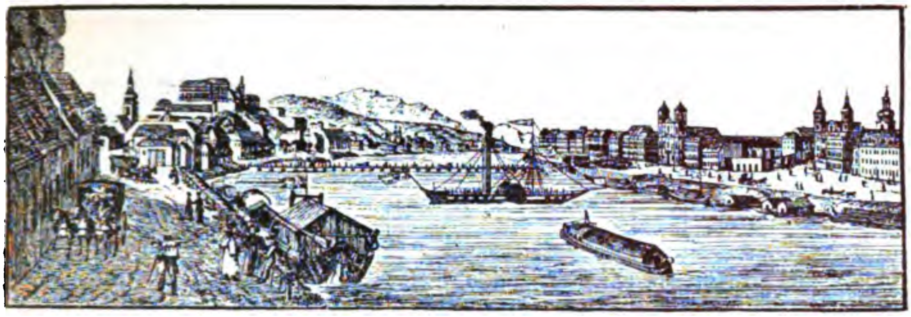

Buda és Pest a század derekán.
(Vasquez gróf metszete után.)

I. FEJEZET.

A „Hitel“.

A rendi állam képviselői, kik az imént berekesztett országgyűlésen a históriai jog megmentésében összpontositják minden erejüket, a saját rendi érdekeik által megszabott korlátok közt a közgazdasági és kulturális reformok elől sem zárkóznának el, ha azoknak megvalósitásához volna elegendő idejük s ha az elődeik által csaknem negyven évvel azelőtt lerakott alap, melyre épitniök kellene, jó részben hasznavehetetlenné nem vált volna. A mellett, hogy a politikai közszellem ébredésével szükségképen megszállja őket a cselekvés vágya, saját kötelességérzetük és fejedelmük kifejezett akarata is sarkallja őket, hogy fölvegyék az elejtett fonalat s az 1790/91-iki rendszeres munkálatok átdolgozására nézve intézkedjenek.

A nádor elnöklete alatt e czélból kiküldött országos deputatio mindjárt az országgyűlés szétoszlása után összeül s kisebb bizottságokra oszolva, nagyobb buzgalommal, mint szakértelemmel és erősen conservativ szellemben végzi nehéz feladatát. Ha az európai eszmemozgalom hullámai az akkori Magyarország határain meg nem törnének is; ha a küldöttség munkálataiban résztvevő táblabirák — egy-kettő kivételével — be volnának is avatva a nyugati civilisatio intézményeinek szellemébe: mélyre hatóbb reformok kezdeményezését megakadályozná az összes kiváltságos osztályokat átható ama világnézlet, melylyel akarva sem szakithatnának azok, kik mandátumukat az emlitett osztályoktól kapták.

De azért ha a küldöttség által kidolgozott »Opiniók« általán véve magasabb szinvonalon nem állnak is; ha meglátszik is rajtuk, hogy készítőik a traditiók és a tényleges viszonyok nyomása alól nem képesek magukat emancipálni: annyi gyakorlati eszmét tartalmaznak, hogy ha ezeknek csak egy részét is át lehetett volna már ekkor vinni az életbe, a haladás ügye ezzel annyit-amennyit mégis nyert volna.

Különösen nagy figyelmet fordit az országos küldöttség a közgazdasági reformokra. Kiindulási pontja e tekintetben a modern felfogásnak teljesen megfelelő. A közgazdaságot organismusnak tekinti, melynek egyes alkotó részei szerves összefüggésben vannak egymással, kölcsönösen egymásra vannak utalva, úgy hogy egyiknek fejlődése a másik fejlődésétől függ. Ennélfogva főtörekvését képezi a magyar közgazdasági élet egyoldalúságát megszüntetni. Századós előitéletekkel száll szembe, midőn a haladás érdekében az országot kizárólagos földművelő jellegétől meg akarja fosztani; de már odáig nem tud fölemelkedni, hogy lerombolja a jogi korlátokat, melyek határt szabnak a különböző foglalkozási ágak fejlődésének. Az 1832/36-iki országgyűlés úrbéri munkálataihoz ez a deputatio rakja le az alapot s teszi először tüzetesebb tanulmány tárgyává a mezőgazdaság technikai oldalát; azokat az intézményeket azonban, melyek a földbirtok szabadságát megkötik, a melyeknek eltávolitása tehát a technikai reformok sikerének alapföltételét képezné, nem akarja, de nem is meri megbolygatni.

Hogy a futó homok megkötése fák ültetése által kötelezővé teendő akkép, hogy ha a beültetést a tulajdonos elmulasztaná, a föld annak adandó át, a ki a beültetésre ajánlkozik; hogy a földjavitási munkálatokra a közpénztár is adhat előlegeket; hogy a mesterséges takarmány-termesztésre kellő gondot kell forditani s a rétek és legelők körülkerithetők; hogy a selyem- és dohánytermesztés előmozditása végett a hatóságok kötelessége idegen szakembereket alkalmazni s népszerű szakmunkákat közrebocsátani; hogy a társadalmi és a városi élet élénkitése s a tömérdek időfecsérlés megakadályozása végett az egymástól messze fekvő tanyák egyesitendők, — mindez és sok más hasonló javaslat az igazi életképesség föltételeit nélkülözi.

Az országos küldöttség tagjai, a mint ezek a javaslatok mutatják, nincsenek tisztában a reformok egymásutánjával. A bajt meglátják, hogy a magyar gazda kezén az istentől minden jóval megáldott föld nem jövedelmez úgy, a mint jövedelmezhetne; de az orvosszert nem találják el, mert nem ott keresik, a hol kellene. Azon törik a fejöket, hogy lehetne lassankint áttérni az intensiv gazdálkodási rendszerre, s midőn a futó homok megkötéséről, a mesterséges takarmány-termesztésről, a földjavitási munkálatokról, a földhitelről ábrándoznak, arról megfeledkeznek, hogy mindezekhez tőke, munka és szakértelem kell, a mi Magyarországon nincsen s nem is lesz, mig a szabad birtok, a szabad munka eszméje valósággá nem válik, mig a birtokképesség ki nem terjesztetik.

A közgazdasági szabadság eszméje iránt pedig ott, a hol ő nekik, mint földesuraknak, közvetlen érdekeik nincsenek, nem hiányzik fogékonyságuk. Bármily kevés hajlandóságot éreznek is magukban a társadalom széttagoltságán változtatni, az ipart és kereskedést űző polgári elemmel a jogokat megosztani: magának az iparnak és kereskedelemnek szabadságát bizonyos megszoritásokkal nem ellenzik. A czéheket csak addig kivánják fenntartani, mig Ausztriában is fennállanak, nehogy eltörlésük által kárt okozzanak a hazai iparosoknak; a szabad kereskedelmi politikát szintén pártolják, az igaz, hogy egyelőre csakis az osztrák örökös tartományokkal szemben.

S a mellett, hogy a közgazdaság emlitett két ágára nézve a szabadelvűség követelményeinek legalább részben eleget tesznek, kedvezményekben is óhajtják azokat részesiteni, melyek bizonyára nagy befolyással lennének fejlődésükre. Az a vállalkozó például, ki új iparágat honosit meg, tiz évre fölmentetnék az adó fizetése alól; a magyar és osztrák tengerpart közt a kormány vám- és kereskedelmi politikai tekintetben nem tenne különbséget; a kereskedő a külföldi piaczra szállitott árú után akkor fizetné a vámot, mikor már eladta azt; az Ausztriában már megharminczadolt külföldi árú után, mikor azt Magyarországra behozzák, harminczad még egyszer nem fizettetnék stb. stb.

Az országos deputatio munkálataiban azonban, melyek 1830-ban kerülnek nyilvánosságra,[1] még a magukban véve nagyszabású eszmék is üres szólásokká válnak, mert nem illenek belé a viszonyokba. Ha megvalósittatnának, sorsuk előreláthatólag nem lenne más, mint a növényé, melyet terméketlen kövek közé ültetnek. A hűbériség kősziklájában a szabad ipar és kereskedelem nem verhet gyökeret, vagy ha gyökeret verne is, nem teremne élvezhető gyümölcsöket. Ha ezt az egyszerű igazságot még azok sem képesek belátni, kik az anyagi és szellemi újjászületés föltételeinek megállapitására megbizást kapnak a törvényhozástól: hogy látnák be azok, kik életviszonyaiknál fogva sokkal szűkebb körben mozognak, semhogy az eszmék és elvek magaslatára emelkedhetnének. A közönséges emberek nagy tömege vagy egyáltalán nem törődik a reform-munkálatokkal, vagy ha igen: akkor azokon az apró-cseprő dolgokon rágódik, melyek hozzá legközelébb állnak s melyeket korlátoltságánál fogva leginkább képes megérteni.

Az egész országban gróf Széchenyi István az egyetlen ember, ki tisztán látja a czélt, mely felé törekednie kell a nemzetnek, ha élni akar, a ki meg tudja helyesen állapitani a haladás irányát s a teendők sorrendjét. A nemzeti állam eszméje az ő lelkében fogamzik meg először s ő az első, ki világosan fölismeri annak valódi tartalmát. Az országos deputatio által szóba hozott tárgyak egytől-egyig beleillenek az általa kontemplált új Magyarország keretébe, de nem ezek képezik szerinte annak lényegét. Föltétlenül elsőséget ád a kulturális és közgazdasági reformoknak szemben a közjogi reformokkal, mert meggyőződése, hogy a nemzet anyagi és szellemi regeneratiója szükségképen maga után fogja vonni az államszervezet átalakitását is, hogy a műveltség magasabb szinvonalára lassankint fölvergődő nemzet nem fogja otthon érezni magát az ősi alkotmány ódon falai közt s lerombolja azokat a nélkül, hogy biztatni kellene rá; de éppen a közművelődés s a mi ennek szükségképeni következménye, a politikai újjászületés érdekében mindenekelőtt az erők egyesitésére törekszik. Minél inkább sikerül az összes népelemeket bevonni a nagy nemzeti munkába, annál közelébb jut a megvalósuláshoz az ő eszményképe.

---

[1] Opinio excelsae Regnicolaris Deputationis, motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Articuli 67 : 1790/91. elaboratis Systematicis Operatis Articulo 8 : 1825/27. exmissae, circa objecta etc.

A nemzeti állam lényege, megvalósitásának föltétele tehát a concentratio. Ennek legkevésbé áll útjába a soknyelvűség. Széchenyi veti meg a magyar tudós társaság alapját, mert — mint később irja — ez a társaság »nemzeti nyelvünk s ekkép a magyar lélek organumának leghathatósabb kifejtője s nemzeti értelmünk tágitásának legerősebb eszköze«; ő jóformán az első, ki a törvényhozás termében magyarul szólal meg s ki ezzel mintegy documentálni akarja, hogy a nemzeti egységet a nyelvben is keresi; de midőn a nemzeti állam construálása végett az erők egyesitéséről beszél, nem annak a válaszfalnak a ledöntésére fekteti a súlyt, melyet a nyelv különbözősége húz az emberek közé, hanem az egymástól, sőt magától a nemzettől is élesen elkülönzött, hivatásuk teljesitésében az institutiók által akadályozott társadalmi osztályokra, az egymással mitsem törődő vármegyékre s az egymással torzsalkodó vallásfelekezetekre forditja tekintetét.

Abban a körben, a melyben él, épp úgy tapasztalhatja a kizárólagosságot, mint a társadalom többi osztályaiban. A főurak idegennek érzik magukat a hazában, külföldön töltik idejöket, úgy hogy mig másutt vagyonuknál, születésüknél fogva a társadalmi és az állami életben vezérszerepet játszanak, nálunk teljesen elhanyagolják magas állásukból természetszerűleg folyó kötelességeiket s a közösséget nemcsak a különböző népelemekkel, de nemzetükkel is megtagadják.

A köznemességben a fajszeretet nem hiányzik; de conservativismusánál fogva ez az osztály is útját állja a nemzeti egység kifejlődésének. Korlátoltságában saját privilégiumait a közszabadság biztositékainak tekinti s a mily conservativ szokásaiban és erkölcseiben, épp oly makacsul ragaszkodik ama balvéleményéhez, hogy a latin nyelv képezi a rendi alkotmány legfőbb palladiumát. A mágnás társaságát épp úgy kerüli, mint a mily távol tartja magát a polgárságtól, sőt még a honoratiorral szemben is, ki hivatali és személyi szolgálatok teljesitésének kötelezettsége folytán a közönségtől függ, ugyancsak érezteti társadalmi fölényét s a köztük fennálló osztálykülönbséget. Mig egyrészről kiváltságai és gőgje által elkülönzi tehát magát az alsóbb osztályoktól, más részről a nemzeti nyelv mellőzésével teszi lehetetlenné a nemzet különböző elemeinek egybeforradását.

Az idegen eredetű polgárság nem érzi szükségét, hogy a nemzet testébe olvadjon, hogy magyarrá legyen; de még ha meg lenne is erre a hajlandósága, a nemesség eltaszitja magától, határozott ellenszenvvel viseltetik iránta. A két rend az országgyűlésen is farkasszemet néz egymással s nem egyszer heves jelenetekben árulja el kölcsönös idegenkedését.

A feudális függés folytán munkaerejében megbénitott s a közterhek súlya alatt görnyedező parasztság, a »misera plebs contribuens« pedig az alkotmány keretén kivül áll.

Az élesre kihegyezett vallásfelekezeti ellentétek, valamint a municipalis szerkezet, még inkább fokozzák a nemzetnek a társadalmi széttagoltság okozta erőtlenségét. Széchenyi elismeri, hogy »a municipalis alkotmánynak köszönhetik a nemesek és az ország egyéb privilegiált felekezetei államukat s valahai előmenetelük lehetőségét«, hogy a vármegyék »menték meg a magyar hont elolvadástúl, bizonyos megsemmisüléstől, úgy mint az elvált több boglyákban is nagyobb a bátorság, mert ha menykő üt is nehányba, megtartja isten a többit«; de más részről nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a nemzet vérkeringését akadályozza a vármegyéknek egymástól való merev elkülönzése, hogy a haladást teszi lehetetlenné az a körülmény, hogy »egy nagy királyság 52 picziny királyságra« oszlik.

Minél inkább meg van arról győződve, hogy a társadalom a maga szétdaraboltságában számba vehető erő kifejtésére nem képes, annál nagyobb buzgalommal s a mi fő, tökéletesen kidolgozott terv alapján lát hozzá az erők összpontositásához.

»Annyit mondhatok — irja évekkel később — és ezt eldönthetlen bizonyossággal mondhatom ki, hogy semmit sem tettem rögtönözésként vagy pillanati fölhevülés következtében, de minden lépteim, minden tetteim egy előre kiszámlált messze ható tervnek szüleményei.« Programmját csak 1830-ban fejti ki és hozza nyilvánosságra; de hogy már azelőtt tisztában volt a teendőkkel, első alkotásai bizonyitják. Látszólag kisszerű eszközökkel a legnagyobb czél elérésén fáradozik s az eszközök megválasztásában a mint soha nem következetlen, úgy a czélt sem téveszti egy perczre sem szemei elől.

Az országgyűlés alatt Pozsonyban lófuttatásokat rendez, majd később néhány rokonérzelmű mágnással, báró Wesselényi Miklóssal, gróf Károlyi Györgygyel, gróf Esterházy Mihálylyal szövetkezve megalakitja a pályafuttatási társulatot.

Hogy a lófuttatások már ebben az időben Európaszerte divatban vannak; hogy Francziaországban 1806 óta a kormány a Párisban s más nagyobb városokban rendezett lóversenyeken tekintélyes díjakat oszt ki s Bajorországban, Mecklenburgban, sőt Oroszországban is támogatja a kormány a lótenyésztők által rendezett futtatásokat, — ezek a külföldi példák minden esetre buzditólag hatnak rá.

A mint számtalanszor elmondja, hogy a nemzetiség csak úgy érezheti magát jól, ha az marad, mivé Isten alkotá: a török török, az angol angol, a magyar magyar; a mint föltétlenűl szükségesnek tartja, hogy a nemzeti genius minden intézményünkben érvényesüljön: úgy más részről nem győzi eléggé ismételni, hogy nem szabad a külföldnek hátat forditanunk, ha csak a fejlődés menetét fel nem akarjuk tartóztatni. »Mi az a nemzeti szellem, az a sajátság? — kérdezi — az már készen jön a világra, mint valami állat; egyszerre sűl, mint a zsemlye, avagy csak lassan ered, halkal nő, nevekedik s fejlődik ki?« Lassú processus eredményének tartja azt, mely a külföld hatása alatt izmosodik meg és nő nagyra.

Az idegenek cultusát senki sem ápolja nálánál buzgóbban; de nem azért, hogy a nemzeti műveltséget kivetkőztesse eredeti jellegéből, hanem hogy megtermékenyitse azt. A nyugat-európai nemzetektől, különösen az angoloktól tanúlni akar; csak az idegenek meggondolatlan majmolását nem tartja helyesnek.

A lóversenyek rendezésével azért tesz kisérletet, mert a mellett, hogy alkalma volt közvetlen tapasztalatok alapján meggyőződnie felőle, hogy a futtatások Angliában, Francziaországban mily jótékony hatást gyakorolnak a lótenyésztés fejlődésére, a viszonyok Magyarországon is határozottan kedvezők a lótenyésztésre nézve. Ha kisérlete sikerűl: a közgazdaságnak kettős haszna lesz belőle. Egy részről az állattenyésztés egy fontos ága föllendűl, más részről korlátoztatni fog az absentismus.

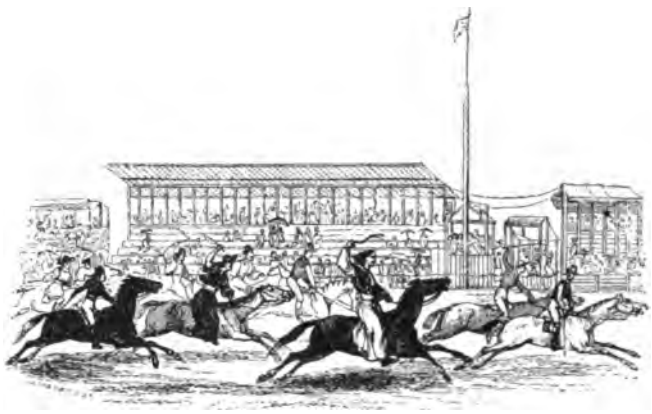

Lóverseny.

(Hering J. rajza után.)

A közgazdasági szempontokra azonban ezúttal nem nagy súlyt fektet. Előtte egy magasabb, politikai czél lebeg. »A tiszta szándékuak — irja néhány évvel később — nem lóversenyzésre, de arra, a mit az eszközöl, t. i. egyesülésre alapiták összebonczolt s igy erőtlen hazájok lehető előmenetelét.«

Első irodalmi művében, melyet 1828-ban a lovakról ír,[1] a lótenyésztés emelése érdekében olyan egyesület alakitását inditványozza, mely nem érné be futtatások rendezésével, hanem ezenkivül gondoskodnék állandó versenyterekről, jutalmak kitűzéséről, lóvásárok rendezéséről stb. S csakugyan, 1828-ban meg is kezdi működését a lótenyésztő egyesület, mely 1830-ban állattenyésztő társasággá változik át s mely magvát képezi az 1835-ben megalakult magyar gazdasági egyesületnek.

Az állattenyésztő társaság, alapszabályaiban kitűzött czélját folytonosan szem előtt tartva, már a harminczas évek elején megelégedéssel jelzi évi jelentésében az állattenyésztés és nemesités tekintetében a haladást.

---

[1] Gr. Széchenyi István, Lovakrúl. Pest, 1828.

Az erők összpontositásának közgazdasági előnyeit, még mielőtt kézzelfogható alakban jelentkeznének, a gondolkozó emberek nagy része belátja; csak azt nem tudják megérteni — hiába hirdeti ékesszólásának egész erejével Széchenyi, — hogy mi összefüggésben van az állattenyésztő társaság a magyar nemzetiség ügyével. A kik a társaság sikereiben activ részt vesznek, még azoknak sem fér a fejökbe, hogy ők ugyanakkor, a midőn például a spanyol juh meghonositásán fáradoznak, véghetetlen hasznos politikai szolgálatot is végeznek; nem veszik észre, hogy midőn a társaságban rang- és osztálykülönbség nélkül évenkint egyszer vagy többször összejönnek s eszméiket kicserélik, vagy midőn a lófuttatásokon megjelennek: lassankint — a mint t. i. egymást megismerik s becsülni tanúlják — kifejlődik köztök az összetartozóság érzése, megerősödik bennük az a tudat, hogy ők egy és ugyanazon társadalom tagjai.

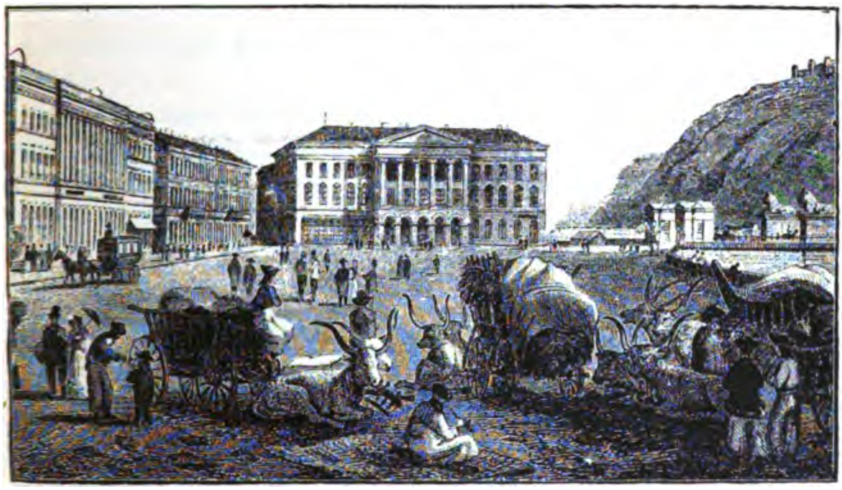

A nemzeti kaszinó régi helyisége.

(Rohbock rajza után.)

Mig az állattenyésztő társaság azonban czéljánál fogva a különböző elemeknek egymással való közvetlen érintkezését csak időszakonkint teszi szükségessé, Széchenyi másik alapitása, a kaszinó, állandó találkozási helyül szolgál számukra s ennélfogva ennek hatása kétségkivül intensivebb, mint amazé.

Ha az ország fővárosába már a Pozsonyból oda áttett lófuttatások is vonzzák a mágnásokat s ha már az 1828 május 20-án tartott első pesti futtatásra is tömegesen jelennek meg: a Pesten való tartózkodást különösen kellemessé teszi rájuk nézve a pozsonyi országgyűlési klubból alakult nemzeti kaszinó, mely eleintén csak arra való volt ugyan, hogy a mágnások úri passióinak legyen tanyája; József nádor sem tekintette azt egyébnek »dohányzó klubbnál«; de később Széchenyi mindent átható szelleme ennek az egyesületnek a szellemét is megváltoztatja s a kártya és egyéb mulatság mellett mind több-több időt szakitván maguknak a kaszinó tagjai a politikai, társadalmi és közgazdasági kérdések megbeszélésére, lassankint azzá válik a kaszinó, a mivé Széchenyi akarja tenni, t. i. minden fontosabb társadalmi mozgalom gyúpontjává, »kellemes és hasznos dolgok műhelyévé«, »magasabb czélok eszközévé«.

A főváros példáját csakhamar követi a többi nagyobb vidéki város is. Egerben 1832 deczember 9-ikén, Marosvásárhelyen ugyanazon napon, Tordán 1833 január 10-ikén, Nagy-Enyeden 1833 január 14-ikén, Szatmáron 1833 márczius 30-ikán, Pápán 1834 január 4-ikén tartják meg a kaszinók alakúló közgyűlésüket,[1] Kolozsvártt, Nagybányán, Szilágy-Somlyón, Zilahon stb. szintén megalakúlnak, s ettől az időtől a közvélemény irányitásában nemcsak hogy versenytársaikká lesznek a megyéknek, de annyiban túlszárnyalják azokat, a mennyiben a nemességet és a polgárságot egymáshoz közelébb hozzák s valóságos tényezőivé válnak a közművelődésnek részint az által, hogy az eszmecserét teszik lehetővé, részint hogy megkedveltetik a hirlapokat és a könyveket az értelmiséggel.

A tudós társaság, a futtatások, a kaszinó, mind megannyi előhirnökei Széchenyi későbbi óriás arányú regeneratori munkásságának, melynek planumát az 1830 év elején megjelent »Hitel« czimű munkájában körvonalozza.[2]

A »Hitel« megjelenése — Toldy Ferencz szerint — valódi országos tett, a század egyik legnagyobb eseménye. Annak tartjuk azt mindannyian, mert ez az esemény dönti el a régi Magyarország sorsát s szabja meg az új államalapitás irányát.

A magyar állam hatalmas ívezetű, de a századok folyamán szűkké és kényelmetlenné vált épülete sem állhat ellent a modern eszmék erejének. Midőn tehát a gondviselésszerű férfiú, ki nemcsak mélységes hazaszeretetetnél, de geniejénél fogva is praedestinálva van a kor szellemének tolmácsolására, meginditja az ostromot az ócska falak ellen, alapjukban rendülnek azok meg, s a gondolkozó emberek szinte látni vélik a romokat, melyek a multnak a megújhodás újtába álló összes emlékeit maguk alá temetik; a tömeg ellenben, bizva az ősi intézmények erejében, részint egykedvűen nézi a rombolás munkáját, részint méltatlankodik a kegyeletlenség felett, melylyel hagyományaitól szentségtelen kezek meg akarják fosztani.

---

[1] Zalár József, Visszapillantás az egri kaszinó ötven éves múltjára. Eger, 1883. — Lakatos Sámuel, Ötven év a maros-vásárhelyi kaszinó életéből. (1833—1883.) M.-Vásárhely, 1886. — Nemes Torda-vármegye kaszinója megnyilása alkalmával 1833. Boldogasszony-hava 10-én Tordán tartatott beszédek. Kolozsvár, 1833. — Nemes Alsó-Fejérvármegye kaszinója megnyilása alkalmával id. Farkas Sándor által elmondott beszédek. Nagy-Enyed, 1833. — Unger Gusztáv, Emlékbeszéd a szatmári társaskör 50 évi fennállásának ünnepén. Szatmár, 1884. — A pápai kaszinó évkönyve 1885-re. Bocsor István jubileumi beszéde.

[2] Gr. Széchenyi István, Hitel. Pest, 1830.

Széchenyi rombol, hogy épitsen; a nemzet betegségét hideg vérrel vizsgálja, hogy gyógyithassa. Nem akarja, hogy a francziával azt mondja neki bárki is: je sais qu'il me trompe, mais il m'amuse. Sőt ellenkezőleg, föltett szándéka megmondani az igazat, ha még úgy sérti is ezzel a nemzeti hiúságot. Tudja jól — mint egy későbbi művében irja, — hogy a »Hitel« elolvasása után a közönség őt épp oly kevéssé fogja kedvelni, mint a beteg gyermek a seb- vagy fogorvost a fájdalmas műtét végezte után; de önmagával, népszerűségével nem törődik, midőn nemzetének boldogságáról van szó.

Bármily kiméletlen azonban az igazság kimondásában s bármily sötét szinben látja ő maga úgy a multat, mint az ország jelen helyzetét: a szebb jövő reményétől sem fosztja meg nemzetét, sőt ellenkezőleg, midőn ő maga azon a ponton van, hogy már-már végképen resignál, ugyanakkor másokba lelket önt, bátoritja azokat, kik· éppen az általa kimondott igazságok hatása alatt elveszithetnék bátorságukat. Ha pessimismusának bevallásával kiirtaná az emberekből a hitet és reményt: nem tölthetné be reformátori szerepét. A német hitujitás apostolai, az angol és franczia forradalom állambölcselői minél vehemensebben támadták a fennállót, annál nagyobb ékesszólást fejtettek ki a végből, hogy az emberiséggel megkedveltessék az új eszméket. Ettől a módszertől Magyarország reformátora sem térhet el.

A letűnt idők dicsőitését a költőre hagyja, ki tartózkodva bár s nem nagy bizalommal, oda áll mellé, hogy a munkát legalább parányi részben megossza vele. Vörösmarty az ősök példájával serkenti tettre az utódokat s mintha összebeszélne Széchenyivel, ugyanabban az évben, a midőn ez a nemzet oltárára leteszi első áldozatát, ő az elődök áldozatait veszi számon s azt kérdi a nemzettől: »Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?« Széchenyi nem néz hátra, hanem előre; azzal nem sokat törődik, mik voltunk valaha, hanem azt vizsgálja, mivé lehetünk idővel. »A mult — úgymond — elesett hatalmunkból; a jövendőnek urai vagyunk.« De hogy csakugyan uraivá legyünk a jövendőnek, melynek képét oly érzékeltetően rajzolja meg s hogy a jelen nyomorúságaiból kibontakozhassunk, természetesen föl kell tárnia a nemzet testén tátongó sebeket.

Hátramaradottságunk legfőbb okát saját magunkban keresi s élesen megtámadja azt az irányt, mely évszázadokon át a kormányt tette felelőssé minden bajért s mely a meddő sérelmi politikában jutott kifejezésre.

Mindjárt megnyugtatja azonban az olvasót, hogy ő az oppositiónak nem ellensége, sőt szükségesnek tartja azt azért, hogy eszmesúrlódás fejlődhessék ki.

Föltenni sem lehet róla, hogy ne látná ő is, a mi a legutolsó táblabiró figyelmét sem kerüli ki, a sérelmek egész halmazát, sőt azoknak súlyát is épp úgy érzi, mint bárki más; de inkább akar nyögni nemzetével együtt a gravamenek súlya alatt, semhogy a nemzet erejét a kormánynyal való küzdelem elvonja a productiv munka teréről.

Midőn századok mulasztásait kell jóvá tenni, valóban az a legelső feladat, hogy a gravaminális politika által lekötött erőknek legalább egy része szabadittassék fel. Midőn a nemzeti productio minden ágában hátramaradottság, tespedés észlelhető, az opponálás mellett szükség van activ munkásságra is. A ki Széchenyi munka-programmját elolvassa, lehetetlen, hogy ne lássa a teendők óriási halmazát.

Ha nem bizonyitaná is, elhinnék neki, mert a mindennapi tények bizonyitják, hogy a magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene. Szegénységét legfőképen a hitel hiánya idézi elő; de ehhez járul még az is, hogy ritkán tudja tisztán, mi a vagyona; jószágainak javitásában semmiféle rendszer nincsen: vagy mindegyre javit s szép jövedelme mellett mindig pénzben szűkölködik, vagy pedig egyszerre az élet minden gyönyörűségében akarván részesülni, jószágát, a helyett hogy jobbitaná, inkább rontja s oly állapotba juttatja, hogy jövedelmei végre kiapadnak. Boldogulásának akadályai továbbá: az egyesületek hiánya, a közlegelők, a faizás s a birtokok osztatlansága, a czéhek, a limitatiók, a robot és a dézsma s — a mit elől kellett volna emlitenünk — a kereskedelem fejletlensége.

A kereskedelem még a mezőgazdaságnál is siralmasabb állapotban van. Midőn Széchenyi a maga sarcasticus modorában azt irja, hogy »mindegyre systemát halmozunk systemára, principiumot principiumra, mint bizonyos sárrá váló materiálét útainkra, s azért a mint ezeket lehordjuk, azokat szintúgy változtatjuk vagy megsemmisitjük«: bizonyosan azokra a foliansokra gondol, melyeket az 1790/91-ki s a későbbi országgyűlések oly nagy számban termeltek minden gyakorlati eredmény nélkül.

A kereskedelem pangásának — szerinte — csak képzelt okai: földrajzi helyzetünk, a pénz hiánya, az idegen nemzetekkel való verseny lehetetlensége s a kiviteli vámok; valódi okai, melyekre a külföld példái tanitanak bennünket: a nemzeti termelés lanyhasága, a rossz közlekedés, a belső fogyasztás csekély mérve, a közbiztosság hiánya s a kereskedői becsület és munkásság csorbái.

Úgy ezeken, mint általában az összes közgazdasági bajokon nemzeti bank felállitásával, termelési és kiviteli jutalmak kitűzésével s más efféle, magukban véve különben üdvös intézkedésekkel, nem hiszi, hogy gyökeresen segitni lehetne. Általános, mélyre ható orvosságának csakis a tágabb és szoros értelemben vett hitelt tekinti.

A hitel — úgymond — tágabb értelemben véve nem egyéb, mint hinni és hihetni egymásnak, nem egyéb, mint az adott szó szentsége. Ha az adott szó értékét veszti, hiába hozunk törvényt, a társadalom rendje fölbomlik. Az adott szó szentségének a polgári erény képezi forrását. A polgári erény pedig a hazaszeretet s az uralkodó iránti hűségben nyilvánul. Kifejlődésének legfőbb föltétele a nemzetiség. A cosmopolitát Széchenyi útálja. Ő azt tartja, hogy az ember, ha már egyszer körülnézte a világot, csak honfitársai, övéi közt élhet megelégedetten s mennél hátramaradtabb hazája, annál inkább tartozik annak előmenetelén fáradozni. Az »ubi bene ibi patria« elve olyan, mintha valaki azt mondaná, én a feleségemet szeretem, de szeretem a másét is; a hazám drága, de a másé esetleg még drágább én nekem. Az egyik épp oly nemtelenség, erkölcstelenség, mint a másik. A nemzetiség — igy folytatja tovább, — a gondolatok kicserélése, az erők egyesitése, concentratio, egyesületek által kap lábra. A concentratiót pedig állandóan az emberi bölcseség, a »kiművelt emberfő« hozza létre. »A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma.«

Ezzel a gondolatmenettel jut el a szoros értelemben vett hitelhez, mely alatt a váltó- és kereskedelmi törvényt érti. Ez az imént elsorolt »talpköveken« épül fel s hogy felépüljön, hogy a váltótörvény szükségességét belássák honfitársai, hévvel, erélyesen száll szembe amaz előitéletekkel, jogi és politikai aggályokkal, melyek a váltótörvény életbeléptetését késleltetik.

Még egy-két ostorcsapás a polgári kötelességeit elhanyagoló, önző birtokos osztályra mely »az ország minden javát húzza és semmi terhét nem viszi«; őszinte bevallása annak a ténynek, hogy »hazánk előmenetele s magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetősb birtokosok vagyunk«, — aztán a sokat kifejező mondással, hogy »sokan azt gondolják: Magyarország volt; én azt szeretem hinni: lesz«, leteszi a tollat kezéből, hogy a jövőbe vetett hitét ujabb és ujabb tettekkel pecsételje meg.

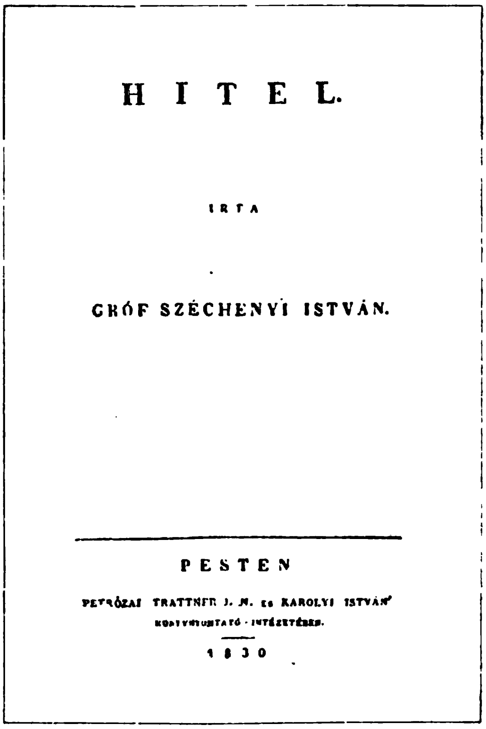
HITEL.

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

PESTEN

PETRÓZAI TRATTNER J. M. és KAROLYI ISTVÁN'
KÖNYVNYOMTATÓ-INTÉZETÉBEN.

1830

A »Hitel« czímlapja.

A »Hitel« tendentiáját, értékét várható hatását leghelyesebben itéli meg hivatalos censora.[1] Az ismeretlen censor úgy találja, hogy a nemesség indolentiájának korholása, valamint avult, káros szokásaihoz, félreértett privilégiumaihoz való ragaszkodásának rikító szinekkel történt megvilágitása, bármennyire zokon fog is esni az érdekelteknek: ily keserű igazságok, a belkormányzat minden javitását ferde felfogásból s a jobbnak nem ismeréséből makacsul ellenző nemzetet föl fogják ébreszteni lethargikus álmából.

Tizenöt év küzdelmei és diadalai után, egy kéziratban maradt munkájában[1] bevallja Széchenyi, hogy ő a »Hitel«-ben sokkal kiméletlenebb és sértőbb volt, mint Gustermann és Piringer. Minthogy azonban az emlitett két iró idegen létére mert beleavatkozni ügyeinkbe s minthogy ezen felül mindenki tisztában volt vele, hogy felsőbb parancsra irták munkáikat: gyülölettel és megvetéssel fordult ellenök a magyar közönség; az ő »Hitel«-ét ellenben, mint a legtisztább hazafiúi szándék kifolyását, ugyanaz a közönség olyan fajta érzéssel fogadta, mint mikor rokonunkra neheztelünk, ha hibáinkat tárja fel, de a mellett lassankint megbarátkozott az abban foglalt eszmékkel s szerzőjüket a legmagasabb piedestálra helyezte.

---

[1] Gr. Széchenyi István naplói. 206.

A »Világ«-ban maga Széchenyi elismeri, hogy »a »Hitel« egy labyrinthoz hasonló«. A szerte kalandozó ötletek, szeszélyes, rhapsodicus előadás, a könnyed, de mégis szaggatott stil, valamint a gondolatok bősége, újsága s merészsége, az efféléknez nem szokott olvasó fejét nem csuda, ha megzavarják. Egy chaosnak tűnhetik az fel a legtöbb olvasó előtt, melynek szétszórt tételeiből nehezen képes construálni Széchenyi politikai és közgazdasági rendszerét. De egyet már a fejezet-czímekből észre vehet mindenki, azt t. i., hogy Széchenyi egy új Magyarország megteremtésén fáradozik, hogy a régi kereteket szűknek tartja a fejlődés szempontjából. S ez elég arra, hogy a nemzet zömét, melynek egyedüli gondját az alkotmány körülsánczolása képezte eddig, megdöbbentsék a Széchenyi új irányt jelző eszméi.

Az újság ingerétől ösztönöztetve mohón kapkodnak a »Hitel« után. A mi az akkori irodalmi viszonyokat tekintve hallatlan eset volt, nem egészen három év alatt négy kiadást ért. A negyedik 1832-ben jelent meg.

Azok, kik — miként ő irja — »szomorúan fütyörészik el a mohácsi veszedelem nótáját s azt hiszik, ott van koporsója minden scytha fénynek«, épp oly bizalmatlanul fogadják a jövőnek Széchenyi által megállapitott programmját, mint azok, kik a nélkül hogy resignálnának, a régi alapot alkalmasnak találják a továbbépitésre. Maga irja Wesselényinek 1830 május 10-ikén: »hogy a »Hitel« miatt sárral dobálni, keresztre verni s elégetni fognak vagy azt mondani, hogy más irta, én németül s német lélekkel irtam s más forditotta magyarra vagy hogy vármegyei administrator akarok lenni s Leopold viteze stb. stb., mind ezekre, barátom, el voltam készülve«.[2] Barátai közül többen elfordulnak tőle, vagy kárhoztatják. Teleki Ádám a kaszinóban szemére veti, hogy gyalázza hazáját; Teleki József azt a megjegyzést teszi rá: »mennyi jót tehetett volna az a Széchenyi, csak azt a Hitelt ne irta volna«.[3] Eleintén csakugyan kevesen értik meg, de annál többen értik félre. Idő kell hozzá, mig reform-eszméivel a nemzet megbarátkozik. De ez az idő lassankint bekövetkezik.

A miket Széchenyi a hitel talpköveinek tekint, azoknak összehordásán, lerakásán ő maga fáradozik legtöbbet s ily módon, a mint eszméinek kivihetőségét kézzel fogható tényekkel mind inkább és inkább igazolja, az eleintén visszatetszéssel fogadott programm népszerűsége is fokozatosan növekszik. »Nemde, nem olyan vagyok-e már, mint de Pradt — irja Wesselényinek, — a ki minden esztendőben rendszerint egy könyvet ir? Magam is nevetem; de egyszersmind vigyázok magamra nagyon, hogy kevesebbet ne cselekedjek, nehogy az angol a magyarrúl is mondhassa: a franczia sokat beszél, a német (magyar) sokat ir, mi pedig cselekszünk.«[1]

---

[1] Töredék gr. Széchenyi I. kiadatlan irataiból. Közrebocsátja Török János. 39.

[2] Gr. Széchenyi István levelei. I. 163.

[3] Gr. Széchenyi István naplói. 210.

Az erők concentratióját, melyet az előző évben több irányban kezdeményezett, a »Hitel« megjelenése után folytatja.

A Dunagőzhajózási társulat megalakitása, melyben ő neki oroszlánrésze volt, erre az időre esik s 1830 nyarán utazza be az alsó Dunát Beszédes mérnökkel és gróf Waldstein Jánossal, hogy közvetlen közelből tanulmányozza azokat az akadályokat, melyek kedvencz tervének, hogy t. i. a Dunán a hajózás egész a fekete tengerig szabaddá legyen, útját állják.

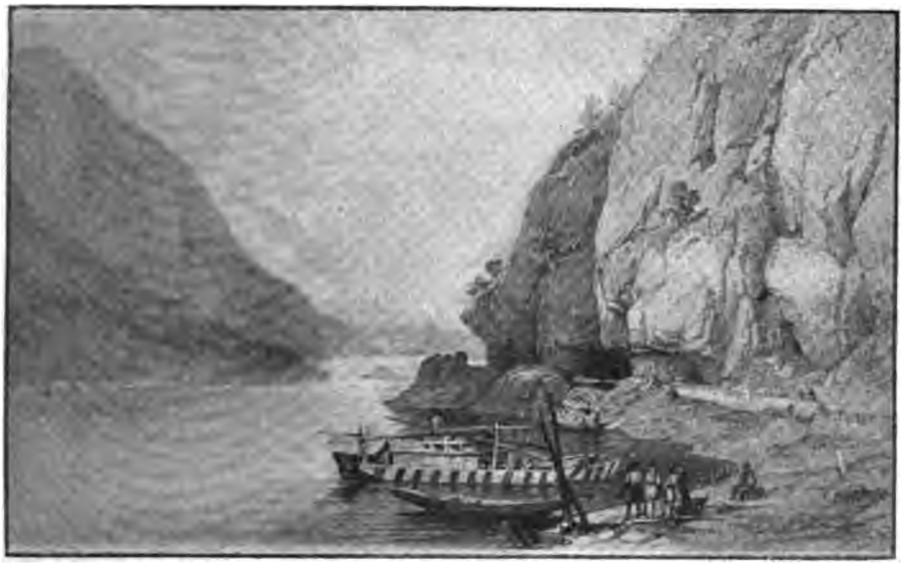

A Duna Kazánnál.
(G. E. Hering rajza után.)

A »Hitel« megjelenésével a mint a közélet minden ágában, úgy az irodalomban is bekövetkezik az üdvös fordulat.

Ferencz trónralépte óta a censura bilincseibe vert sajtó a napi kérdésekkel vagy egyáltalán nem foglalkozik, vagy ha igen: a kormány szája ize szerint, a censor útmutatásait követve tárgyalja azokat. Éppen ezért, mig az 1790—92-ki gazdag pamflet-irodalom a szószékkel versenyre kél a közvélemény tolmácsolásában: az a néhány száz röpirat, mely ettől az időtől kezdve 1830-ig megjelen, nem a politikai közszellemet, hanem egyesek servilismusát, a hatalom árnyékában félénken meghúzódó apró emberek sivár lelkét és kedélyét tükrözi vissza. A magyar közjog meghamisitására irányuló egy-két pamflet, a francziák ellen és az insurgensek lelkesitésére irt egy csomó egyházi szónoklat és alkalmi poéma, — ennyiből áll ennek a sivár negyven évnek politikai irodalma.

---

[1] Gr. Széchenyi István levelei. I. 164.

Évtizedek multán Széchenyi az első, ki — habár a censura nyűgét kénytelen is eltűrni — saját lelke sugallatát követi, midőn kezébe veszi a tollat, hogy a politikai eszmefejlődésnek irányt szabjon, s e tekintetben példáját követik azok is, a kik különben elveiben nem osztozkodnak s a kik éppen ezért tollharczot inditnak ellene.

»Egy hazafi« erőtlen, semmitmondó »észrevételei« után [1] gróf Dessewffy József »Taglalata« [2] fejezi ki legelőször a merész újitó föllépésével szemben a kételyeket, a neheztelést s a hazafiúi aggodalmakat.

Az a gróf Dessewffy, ki Széchenyit, mint a reform emberét még az imént oly melegen üdvözölte, magasztalással halmozta el, ki hozzá, mint a tudós társaság megalapitójához lendületes ódát irt a Felsőmagyarországi Minervában, — most ellene fordul, mert meggyőződése szerint a mily kiméletlen és igazságtalan volt a hibák föltárásában, épp oly meggondolatlanságot tanusitott a haladás irányának és követelményeinek megszabásában. »A fátyolnak, lepelnek lerántása — irja Dessewffy — szükséges volt ugyan a sebek meglátására; de mi hajthatta a szerzőt a külfölddel azokat nagyitó üveggel nézetni,[3] itthon pedig lanczeta helyett bárddal forogni körülöttük? Csak ez fájt, egyéb semmi.« Majd egy más helyen: »Igaz, hogy erős vas drótból nérczelt harisnya alkotmányunk; de nem olyan, hogy ne lehessen járni benne és előre lépni és éppen azért, hogy vasból van, nem lehet benne szaladni, de ugyanezen okbúl nehezebben esik a bukás.«

Polemikus modora Dessewffynek sem nem szerencsés, sem nem igazságos, mert a helyett, hogy csoportositná a megczáfolandó tételeket, Széchenyi gondolatmenetét pontról pontra követve czáfol. Ily módon, mig egy részről polemiájának erejét önmaga semmisiti meg, ellenfelével szemben igazságtalanságot is követ el, miután annak eszméit nem összefüggésükben veszi taglalás alá.

Dessewffy műve mégis nagy szolgálatot tesz a haladás ügyének, miután alkalmat ád Széchenyinek, hogy a »Hitel« labyrinthusából kivezesse a közönséget; hogy álláspontját, melyet csak kevesen értettek meg teljesen, tisztábban kifejtse; hogy világot áraszszon a »Hitel« félreértett helyeire.

---

[1] Toldalék-észrevételek gr. Széchenyi I. »Hitel« czimű munkájához. Egy hazafitúl. Pest, 1830. 2-ik kiadása 1831-ben. Először németül jelent meg, mint a Vojdisek József által forditott »Hitel« függeléke.

[2] Gr. Dessewffy József, A »Hitel« czimű munka taglalatja. Kassa, 1831.

[3] A »Hitel« német forditásban is megjelent az eredetivel csaknem egyidejűleg, és pedig előbb Vojdisek József, majd Paziazi Mihály tollából.

Második nagy munkája, a »Világ«,[1] kommentárja a »Hitel«-nek; ez utóbbinál rendszeresebb és stilisztikai szempontból is tökéletesebb munka. Ha Széchenyi már a »Hitel« irásánál föltette magában, hogy »csak unalmas könyvet, habár Európa minden tudós társasága a klassziczitás bélyegét sütné is homlokára, ne irjon, mert olyakon nehéz, feloldhatlan anathéma fekszik s hasznok nem nagyobb, mint azon aranyé, mely tán Mátránk alatt rejtezik«: a »Világ« eleven, sziporkázó ötleteivel a szó szoros értelmében lebilincseli olvasói figyelmét.

Azt a jelszót, melyet úgy fejez ki, hogy »magyarositni s egyesitni«, s melyet Dessewffy olyannyira félremagyaráz, minden consequentiájával ismét vizsgálódás alá veszi s nem nehéz neki bebizonyitnia, hogy addigi közszereplésében, még a Dessewffy által annyira lenézett lóversenyek rendezésével is, ennek a jelszónak megvalósitásán fáradozott.

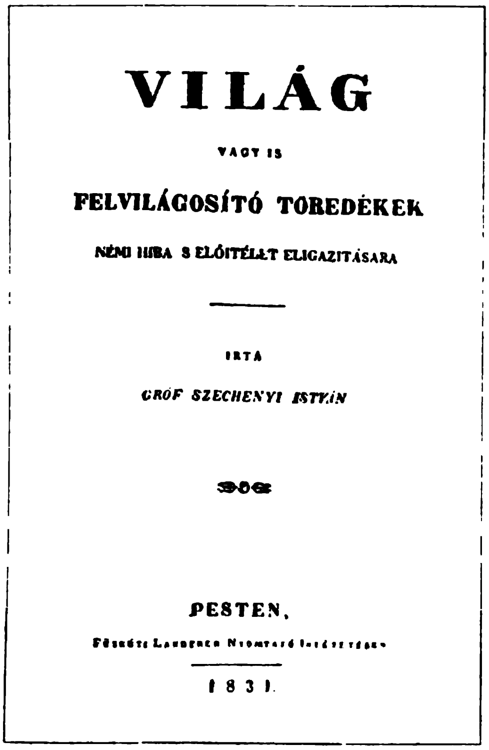

VILÁG

VAGY IS

FELVILÁGOSÍTÓ TÖREDÉKEK

NÉMI HIBA S ELŐITÉLET ELIGAZITÁSÁRA

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

PESTEN,

1831.

A »Világ« czímlapja.

A magyarositás alatt nemcsak azt érti, hogy mindenben s első sorban nyelvünkben magyarok legyünk; hanem azt is, hogy a magyarság a nemzetiségekkel szemben az erkölcsi és értelmi fölényt szerezze meg magának. »Ki kell — úgymond — előbb tisztitani a magyarságot minden szennyeibűl, hogy elfogadható s idővel követésre méltó is lehessen.« Nem szabad tovább tűrni, hogy a folyamok évről-évre elöntsék az ország legtermékenyebb vidékeit; hogy Severin bérczei és a Duna kőszirtei a nagy világgal való érintkezésünket meggátolják; hogy a szabadságról való idétlen képzetünk s törvényeink balmagyarázata a haladást lehetetlenné tegyék; hogy egy sovány esztendő gyászba boritsa a fél országot; hogy a népet terhelő adó évről-évre súlyosabbá váljék; hogy a haza szivét, Budát és Pestet álló hid soha ne kösse egybe; hogy a nemzeti szinház örökre meg legyen tagadva a nemzettől, melynek nyelvén kivül, úgy szólván, semmi sem sajátja; hogy a gyáripar és kereskedés soha lábra ne kapjon; hogy a külföld előtt mindig ismeretlen legyen a magyar stb. stb.

---

[1] Gr. Széchenyi István, Világ, vagyis felvilágositó töredékek némi hiba s előitélet eligazitására. Pest, 1831.

Későbbi sikerdús működésének tehát a fennebbiekben nemcsak irányát jelzi, hanem még a részletek körvonalait is. Igéretet tesz nemzetének, hogy ő egész odaadással dolgozni fog, de attól is elvárja, hogy a saját javára szolgáló alkotásokban részt vesz, sőt a kormányban is bízik, hogy nem fogja megtagadni közreműködését. Hogy a kormány eddig a hátramaradt magyarságot a többi heterogen részszel egy egészbe olvasztani kivánta s hogy ily módon a magyarság megsemmisitésére törekedett, ezért szerinte a szemrehányást nem érdemli meg attól a nemzettől, mely önmagát tagadta meg, mely maskarába bújt, melynek képviselői alkalmatlannak állíták a magyar nyelvet közdolgok vitelére. A nép tudatlansága kényszeriti az uralkodót, hogy önkényúrrá váljék, a mint »gyermekeket sem engedhetni tűzbe vagy vízbe ugrani, s ha máskép nem lehet, hajoknál fogva kell őket viszszarántani a veszedelemből«. A műveletlenséggel együtt jár az elnyomatás. De ha a nemzet öntudatra ébred, ha erős elhatározással szellemileg és anyagilag meg akar újhodni: a kormánynak nem lesz érdeke őt a haladás útján föltartóztatni, miután a király hatalma és dicsősége nem a nép erőtlenségén és elkorcsosodásán alapul.

A teljes megújhodás szempontjából Széchenyi is szükségesnek tartja az alkotmány-reformokat, szükségesnek tartja, hogy a nemes ember is fizessen vámot, viselje a megyei s az országgyűlési kiadások terhét; ha — úgy mond — Dessewffy rábirja a nemességet emez engedményekre, meghajlik előtte; de az a különbség közte és ellenfele közt, hogy ő az említett reformokat az anyagi és közművelődési reformok következményeinek tekintvén, nem azokkal kezdi az átalakulás munkáját. A közjogi kérdésekkel éppen ezért nem foglalkozik sem a »Hitel«-ben, sem a »Világ«-ban. Időelőttinek tartja még akkor azoknak bolygatását s terméketlennek azt a politikát, melynek a megelőző hat országgyűlésen, több mint négy évtizeden át, egyik és pedig nem utolsó szószólója éppen Dessewffy József volt.

A gravaminális politikát űző ellenzéket ezzel a fölfogásával hozza ki sodrából. Wesselényi Miklós, — kihez gyermekkori barátság fűzi s ki dolgozótársa kivánt lenni az alkotások nagy munkájában, — e miatt hidegedik el tőle annyira, hogy lassankint teljesen szakit vele.

Dessewffynek a polemiában személyét sem kiméli Széchenyi. Szándékainak tisztaságát elismeri ugyan; bókokat is mond neki; de azért több helyen nemcsak tehetségét, tisztafejűségét, de mint vitatkozónak még jóhiszeműségét is kétségbe vonja. A személyes invectivák Dessewffyt elkeseritik, de azokat nem viszonozza. Fiai, — kikről Széchenyi a »Világ«-ban azt irja, hogy »hazánk számos serdülő fiai közt ten magzatid legszebb reménynyel töltik be honszerető lelkedet«, — utasitják vissza az apjok ellen emelt vádakat egy rövidke röpiratban,[1] mely tartalmilag a mily gyönge, épp oly erős bizonyitéka a gyermeki gyöngéd szeretetnek.

---

[1] Gr. Dessewffy Aurél, Marczel és Emil, Néhány szó a közönséghez a »Hitel«, »Taglalat« és »Világ« ügyében. Kassa, 1832.

Orosz József és Ponori Thewrewk József szintén egy vaskos kötetben bírálják meg a »Világot«, a »Hitelt« és a »Lovakrul« irt röpiratot.[1] Különösen az előbbi bő ismerettel, de az ő sajátságos szaggatott előadásában, — mely a censor számos törlése következtében még szaggatottabbá válik, — annak ellenkezőjét igyekszik bebizonyitni, a mi Széchenyi alaptételét képezi, hogy t. i. »Magyarország mindenben hátra van«, s mind a kettő a Dessewffy ellen intézett támadásra felel, kellő tisztelettel ugyan Széchenyi személye iránt, de szőrszálhasogatással és annyira túlozva, hogy még egészséges humorát is kifogásolják, s annyira nem törődve a közvéleménynyel, hogy Orosz a »Világot« Széchenyi addig megjelent munkái közt a »leggyöngébbnek« nyilvánítja.

Széchenyi, a nélkül, hogy akár a Dessewffy fiúkkal, akár Oroszékkal szóba állna, folytatja a megkezdett munkát s újabb sikerekkel czáfolja meg ellenfeleit. Ezek első sorban az ő alkotásaira hivatkozva akarták bebizonyitani, hogy Magyarország nincs mindenben hátra. Hivatkoztak az Akadémiára, melyhez hasonló intézettel akkor még Németország sem dicsekedhetett; a kaszinóra, mely Ausztriában még akkor nem honosodott meg; a lóversenyekre, melyeknek czélszerű berendezéséről a hazánkban megfordult angolok is magasztalással nyilatkoztak. Úgyde ezzel nemcsak azt ismerték el, hogy Széchenyinek köszönhető, hogy a nemzet a haladás útján megindult, hanem hallgatólag azt is, hogy még sok a tenni való, mert a kaszinóval és lóversenynyel, sőt még az Akadémiával sem lehet talpra állitani az elsülyedt nemzetet. Az emlitett intézmények Széchenyi programmjában is csak jelző táblák, melyeknek az a rendeltetésök, hogy az erők concentratiójának tekervényes útját mutassák meg a nemzetnek.

Széchenyi különben is túlérzékeny kedélyére nyomasztólag hat, hogy az emberek, kikre szüksége van, hogy álmai megvalósuljanak, nem mutatnak hajlandóságot a boldogulás útjára lépni, melyet számukra kijelöl.

S hagyján, ha legalább az ideálok szolgálatában álló költőknek volna fogékonyságuk az ő szép álmai iránt. Úgyde az ellene folytatott polemia keserű ízét nem édesiti meg a költők lelkesitő szózata. Vörösmarty, Kisfaludy és Bajza félénk, alig hallható visszhangot adnak a jövő programmjára. Kezükben reszket a lant; nem mernek lelkesedni, mert hitüket nincs a ki megerősitse; remény és kétségbeesés közt hánykódva ma elragadtatással hirdetik, hogy »Él magyar, áll Buda még« s holnap a csüggedés hangján éneklik, hogy »multadban nincs öröm, jövődben nincs remény«. Maga Széchenyi tépelődik legtöbbet föllépésének következményei fölött. Vannak pillanatai, mint naplójegyzeteiből látható, midőn beteges izgatottságában elveszti minden reményét, szerencsétlennek érzi magát annyira, hogy életét is megutálja. Hogyne válnék hát kishitűvé a költő, midőn annak a férfiúnak is megrendül a jövőbe vetett bizalma, ki csak az imént mondta ki a tettekre buzditó, büszke jelszót, hogy »a jövendőnek urai vagyunk«.

---

[1] Gr. Széchenyi István mint iró. Kiadta Balásfalvai Orosz József. Pozsony, 1832.

Ha erőt is vesz azonban néha Széchenyin a resignatio; ha önbizalmát nem egyszer elveszteni látszik is, midőn például azt irja naplójába, hogy »törekvéseim Magyarország fölvirágzására a hiúság és hetvenkedés jeleinek látszanak nekem s minden esetre haszontalanok; könyveim mélyen a kritika alattiak, sőt veszedelmesek; ó miért születtem én a magam és mások szerencsétlenségére«; vagy midőn olyan önvallomást tesz, hogy »azt hittem, a legokosabb vagyok s a legostobább voltam, magasra törekedtem s mélyen sülyedtem«; hogy »visszatekintve életemre, az ostobaságok és következetlenség lánczolatának látszik az nekem«, — mindez csak a beteges képzelődés és fölhevülés kifolyásának tekinthető, s a nyugalom óráiban hidegvérrel átgondolt és megérlelt eszmék erejétől, mint a köd a nap sugaraitól, a roncsolt idegek hallucinatiói csakhamar szétfoszlanak.

Első föllépésétől mindaddig, mig a szerencsétlen végzet a szereplés szinpadáról le nem sodorja, tetteivel soha el nem árulja, hogy bizalma saját eszméi iránt megrendült volna s éppen ebben rejlik a titka minden sikerének.

II. FEJEZET.

Az 1830-iki országgyülés.

Midőn a király szeptember 8-ikára ismét összehivja a rendeket, kissé megkésve bár, az előbbi országgyülésnek tett igéretét váltja be. De ha igérete nem kötelezné is, a külpolitikai események kényszeritenék országgyülés tartására.

A második párisi béke és a júliusi forradalom közti időszakot Európa országai közt az egyetlen Anglia használja föl korszerű reformok keresztülvitelére. A többi monarchicus országokban a hatalom minden gondja a legitimitas elvének megóvásában s ama forradalmi szellem legyőzésében összpontosul, mely alatt a legitimisták nem az államrend erőszakos megzavarását, hanem a népsouverainitas érvényesülését értették. Az uralkodói viszonynak olyatén felforgatása, hogy a felsőbbség és a törvény elvileg és állandóan az emberek alatt és nem felettük áll, a népakarat diadalra jutásával a hagyományos társadalmi rend fölbontása, — ez Stahl szerint a forradalom, melylyel a törvényes hatalom évtizedek óta hadi lábon áll.

A legitimitas elvén 1830-ban a júliusi forradalom üti az első rést, midőn a franczia nemzet X. Károlyt, illetőleg a dynastia idősebb ágát elűzvén a trónról, Lajos Fülöp orleansi herczeget ülteti abba, és pedig nem azért, mert ő a Bourbonok legközelebbi vérrokona, hanem mert neki úgy tetszik, mert polgár-király kell neki. Ez a tény forduló pontot képez Európa történetében. A politikai tényezők szerepet cserélnek s a legitim királyság, mely addig támadott, most egyszerre védelmi állásba helyezkedik.

Ausztria szintén kénytelen a védelem eszközeiről gondoskodni, hogy Olaszországot megfékezhesse s hogy a lengyel forradalom a galicziai határon át ne törjön.

A mint Metternich hirét veszi a párisi zavaroknak, Königswartot nyomban elhagyja s Bécsbe siet a császárhoz; Kolowratot pedig fölkéri, hogy szintén jöjjön a székvárosba, mert a politikai láthatáron oly sötét fellegek tornyosulnak, hogy a vihar bekövetkeztével mindenkinek ott kell lennie a maga helyén. Az események nem lepik meg s tisztán látja azoknak következményeit. Olaszországtól különösen fél, hogy nem fog ellentállni a forradalom kisértésének. A fenyegető veszély mikénti elháritására, esetleg megelőzésére nézve, még mielőtt a francziaországi dolgokról részletesen informálva lenne s mielőtt a császárral beszélne, ez utóbbival írásban közli véleményét s egyszeri levélváltás után teljes egyetértés jön köztük létre, miután eltalálja felséges urának gondolatát. A hatalmak, különösen a régi négyes szövetség összhangzó és erélyes föllépésében keresik mind a ketten a nyugalom helyreállitásának legfőbb biztositékát. S a kanczellár már Königswartról Bécsbe utaztában Karlsbadban találkozván gróf Nesselrode orosz alkanczellárral, ez Oroszország részéről nemcsak hogy helyesli a hatalmak egyöntetű föllépését, de nyomban meg is állapodnak a követendő alapelvben. Metternich egy papiroskára jegyzi föl megállapodásuk eredményét, mely szerint nem avatkoznak Francziaország belső perpatvarába, de viszont nem tűrik, hogy a franczia kormány támadást intézzen Európának akár anyagi érdekei, akár belső békéje ellen.[1]

Ez a »chiffon de Carlsbad« — a mint a diplomatia később elnevezte a Metternich által kiállitott iratkát[2] — szabja meg a hatalmak politikájának irányát Francziaországgal szemben.

A francziák példája azonban ragadós. Belgium az oraniai házat detronizálja s még szerencsének kell tartaniok a legitimistáknak, hogy legalább a monarchiai elvvel nem szakit; Lengyelország szintén forradalomban tör ki s megmozdulnak Modena és Parma is.

Metternich mindezt előre látja. Több mint két évvel a júliusi forradalom előtt figyelmezteti a franczia kormányt, hogy habozásával, erélytelenségével és tapintatlanságával az oppositiót mind inkább és inkább fölbátoritja, s mivel figyelmeztetése nem használ, készen van rá, hogy X. Károly nem kerüli el sorsát, s hogy az ő bukásával a reactio alatt egész Európában meg fog rendülni a föld.

Oly tisztán áll előtte a jövő képe, hogy a júliusi forradalom még ki sem tört s ő már is megteszi a praeventiv védelmi intézkedéseket annak következményei ellen.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. V. 18.

[2] U. ott, V. 65.

Július 28-ikán űzik el Francziaország trónjáról a Bourbonokat s a magyar országgyűlést már két héttel előbb vagyis július 15-ikén összehívják, hogy az esetleges zavarok leküzdése végett szükséges fegyveres erőt a kormány törvényes úton megszerezhesse, sőt az országgyűlés határnapját már az év elején kitűzik s éppen ezért 1830 január 6-ikán utasitja a felség a nádort, hogy az országbiróval és personalissal egyetértőleg kövessen el mindent, hogy a rendszeres munkálatok elkészitésével s egyéb teendőkkel megbizott országos deputatiók szeptember 8-ikára, a mikorra t. i. az országgyűlés össze fog hivatni, mukájukat fejezzék be.[1]

Úgyde a nádor ezt a kivánságot nem tartja teljesithetőnek. Május végénél előbb a munkálatok revisio alá nem bocsáthatók, ez pedig — bármennyire igyekszik is az országbiró és a személynök elnöklete alatt működő szűkebb bizottság — legalább két hónapot vesz igénybe; azután következik a végleges szövegezés a plenumban s a munkálatok leiratása. Ennélfogva a nádor azt ajánlja, hogy vagy október közepére vagy november elejére hivják össze az országgyűlést. Ha a felség mégis ragaszkodnék a szeptemberi terminushoz: az emlitett munka-programm annál kevésbé vihető keresztül, mert a főispánoknak megyéjükben kell tartózkodniok, hogy a követválasztó és utasitáskészitő gyűléseket vezessék s az országos bizottság többi tagjainak is haza kell menniök, hogy saját, a kormány részéről is kivánatos megválasztatásuk érdekében actiót fejthessenek ki.

Az operatumok sikeres előkészitése szempontjából a nádor — ellentétben az állam-értekezlet többségével — a munkálatok előzetes kinyomatására nagy súlyt fektet, mert így rögtön tárgyalás alá vehetők, különben pedig várni kell velük addig, mig a követek azokra vonatkozólag utasitásaikat megkapják; másrészről a mint 1805-, 1807-, 1811- és 1825-ben a főispánokkal előzetesen közölték az országgyűlés tárgyait, hogy tekintélyükkel és befolyásukkal azokra nézve ő felsége intentioinak megfelelő utasitásokat eszközöljenek ki: a nádor ugyanezt kéri a felségtől ezúttal is, a maga részéről első tárgyul jelölvén ki az úrbéri munkálatokat, másodikul a juridicumot, amazt azért, mert az előző országgyűlés is első helyre tette, ezt pedig azért, mert az igazságszolgáltatás igényel legtöbb javitást s ez ügyre nézve nagyobb differentiák nem igen merülhetnek föl a korona és a rendek közt.[2]

Abban a kormány minden tagja egyetért a nádorral, hogy az államkormánynak ha valamikor, úgy most föltétlenül szüksége van a rendek jóakaratára, a mit semmivel sem biztosithat annyira magának, mint ha a nemzet régi óhajtásának megfelelőleg a rendszeres munkálatokat végrevalahára szőnyegre hozza. Úgyde mivel a nádor szerint a munkálatok november előtt nem végezhetők be, az országgyűlést pedig halogatni nem lehet: abban állapodnak meg, hogy az eredeti terminus mellett maradva, a munkálatok tárgyalását halasztják a legközelebbi országgyűlésre, úgy azonban, hogy ennek terminusát már a mostani királyi meghivóban jelezni fogják.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaetam. 1830. I. aul. 1.
[2] U. ott, 1830. II. aul. 1.

Az országgyűlést nemcsak a hadsereg kiegészitése végett kell mielőbb összehivni, hanem mivel Metternich a rendekkel egy fontos diplomatiai szerepet is el akar játszatni.

Abban a korban, midőn a monarchikai elvvel a forradalom szembeszállt, a Habsburg-dynastiának kézzelfogható bizonyitékot kellett szereznie arra nézve, hogy a forradalom szelleme az ő hű magyarjainak loyalitásán nem győzedelmeskedett, annyival is inkább, mert ezzel igazolhatta egyszersmind legfrappansabbul Európa előtt annak az úgynevezett Metternich-féle rendszernek erejét és politikai értékét, melynek nemcsak megteremtésében, de általánositásában is Ausztriának fő része volt. Ebből a czélból határozzák el Bécsben, hogy Ferdinánd trónörököst az országgyűlés közreműködésével megkoronázzák.

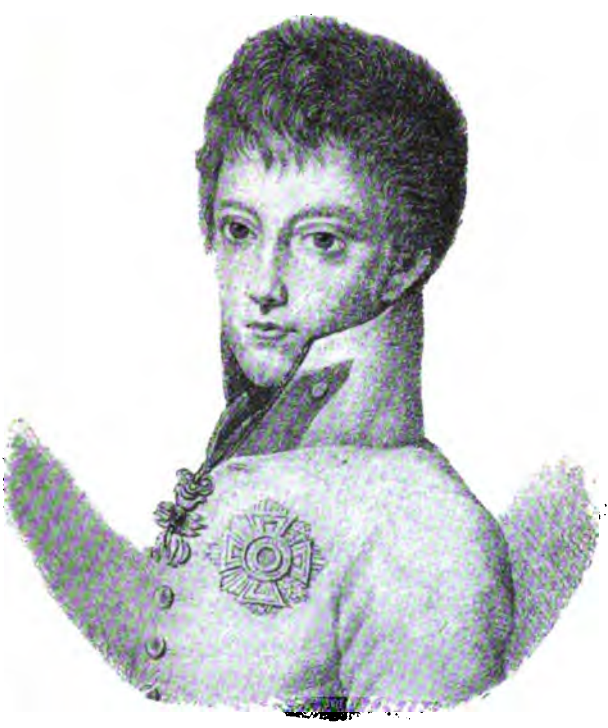
Ferdinánd trónörökös.
(Egykorú kőnyomat után.)

A királyi meghivó a korona tulajdonképeni intentióit nem fejezi ki. A trónörökös megkoronáztatását úgy tünteti fel, mintha az kizárólag a nemzetre lenne előnyös, pedig a dynastiának sokkal inkább érdekében áll az, mint a nemzetnek; a katonaság kiegészitéséről hasonlóképen, mint a nemzeti dicsőség követelményéről beszél, holott a törvényes hatalmat és a kiváltságokat egyaránt fenyegető forradalom teszi azt szükségessé. Úgyde éppen az érdekek közösségénél fogva az országgyűlés és a korona könnyen megértik egymást, még ha nem őszinték is egymással szemben. A júliusi forradalom egyik vezére, Thiers, proclamatiójában világosan kijelentette, hogy a respublica iszonyatos diversióknak tenné ki a francziákat, összeveszitné őket egész Európával, elégedjenek tehát meg azzal, hogy a szabadságszerető orleansi herczeget ültetik a reactionárius X. Károly helyébe. E szerint a forradalom magát a monarchikus elvet nem támadta ugyan meg, de Francziaország példájától annál inkább félteniök kellett Európa fejedelmeinek a legitimitas elvét, a hűbéri társadalomnak pedig kiváltságait.

A magyar országgyűlés, mely az ősi alkotmányt az imént azért sánczolta körül, mert a kormány ostromolta, most a kormánynyal együtt vonul vissza a sánczok mögé, hogy a democraticus eszmék behatolását meggátolja.

Azok, kik az előbbi országgyűlésen a legtüzesebben opponáltak, most szeliden viselik magukat s ha egyik-másik kérdésben sarkukra állnak is, lehetőleg tartózkodnak olyan jelenetek előidézésétől, melyek a békés hangulatot megzavarhatnák.

Még az ellenzék vezére, Nagy Pál is kibékül a kormánynyal s teljes bizodalommal fordul felé, sőt midőn az újonczajánlásról van szó, lelkes szavakban ajánlja egykori híveinek, hogy hagyjanak fel ők is az oppositióval, melyet szükségtelennek tart azért, mert »a kormány most a törvényes úton halad és a legutolsó országgyűlés óta szigorúan ragaszkodik a törvényekhez«, károsnak meg azért, mert »ama polgári formákat, melyek századok óta a közboldogság alapjai, a vélemények özöne elmosni készül, most kell tehát ezen izolált országnak mindennemű erejét kifejtenie, hogy nemzeti létét, ősi alkotmányát a különböző elemek közt fenntarthassa«.

Ez a nyilatkozat a politikai közvéleményt a mily hiven kifejezi, épp oly frappansul bizonyitja egyszersmind annak gyökeres átalakulását. Következetlenséggel akár Nagy Pál, akár maga az ellenzék mégsem vádolható a miatt, mert magatartását a kormánynyal szemben megváltoztatja. Politikájának lényege marad a régi, csakhogy a mint 1825-ben a »közboldogság alapját képező intézmények« fenntartása végett harczra kél a kormánynyal, most ugyanebből a czélból egy időre fegyverszünetre lép vele. A rövidlátók, kik a külső jelenségek okait figyelmen kivül szokták hagyni, egykori dicsőitett vezérüket most gyanúba veszik, hogy árúba bocsátotta meggyőződését, pedig éppen elvei integritásának megóvása végett teszi meg azt a lépést, mely ennek a gyanunak alapját képezi.

Nagy Pál elveszitvén egykori híveinek bizalmát, szerepét az alsó táblán Ragályi Tamás veszi át; de az ő tüze is sokat veszitett erejéből. Opponál, mert egyrészről vérében van az ellenzékiség s mert másrészről a még mindig orvosolatlan tömérdek sérelemre való tekintettel alkotmányjogi szempontból szükségesnek tartja a kormány hatályos ellenőrzését; de neki sincs szándékában akadályokat görditeni a kormány ama törekvései elé, melyek az ő intentióinak is megfelelnek.

Ha Ragályi, ki nem csinál titkot ama meggyőződéséből, hogy a menynyiben a democratia a korszellem követelménye, Magyarország is előbbutóbb kénytelen lesz annak deferálni, egész odaadással részt vesz a democratia elleni védelmi harczban: hogyne csatlakoznának hozzá azok, kik az ezredéves alkotmányt olyannak tartják, mely még a korszellemmel is daczolhat. De az ellenzék régi kipróbált erői, épp úgy mint új tagjai, szintén mérséklik hevöket, hogy a defensiva sikere meg ne hiusittassék.

A régiek közül, kik az 1825-iki országgyűlésen kiválóbb szerepet játszottak, ott vannak Balogh János Barsból, Deák Antal Zalából, Pázmándy Dénes Komáromból, Gyurcsányi Gábor Nógrádból, Komáromy István Abaújból, gróf Andrássy György Tornából, Almássy Lajos Szepesből. Hiányzik ellenben az öreg Máriássy, valamint gróf Dessewffy József, ki birtokainak rendezése miatt ebben az időben a közügyekkel nem foglalkozhatik oly mértékben, mint szeretné. Az ellenzéki hires triumvirátus harmadik tagja, gróf Vay Ábrahám, most a főrendi táblán foglal helyet, ennélfogva közvetlen befolyást az alsó táblai tanácskozások menetére nem gyakorol.

Az oppositiót, néhány kitünő régi tagjának elmaradásán kivül, különösen érzékeny veszteség éri az által, hogy többen kormányhivatalt vállalnak közülök. Igy nevezetesen Somssich Pongráczot alnádorrá, Szerencsy Istvánt a királyi tábla tagjává, Platthy Mihályt nádori itélőmesterré, Bartal Györgyöt mindjárt az 1825-iki országgyűlés befejeztével Majláth György mellé személynöki itélőmesterré, majd 1830-ban az országgyűlés megnyitása előtt udvari kanczelláriai előadóvá nevezik ki. A két utóbbi nemcsak ékesszólásával, de tollával is nagy szolgálatokat tett pártjának. A kormánynak anynyival inkább érdekében állt megnyerni őket a maga számára. Bartalnak már ezen az országgyűlésen is sok hasznát vette, a mennyiben a királyi propositiókat és a királyi válaszokat ő vele fogalmaztatta.

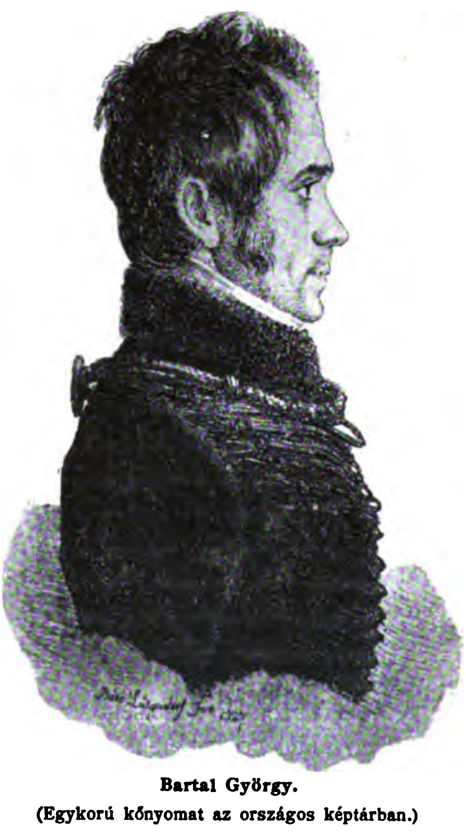

Bartal György.
(Egykorú kőnyomat az országos képtárban.)

Hogy a nádor s általában a kormány mily nagyra becsülte Bartal tehetségeit, mutatja az, hogy mikor áthelyezték a kanczelláriához s e miatt a rendszeres munkálatok előkészitésében többé nem vehetett részt, a nádor egyenesen bevallja, hogy ez a körülmény is egyik legfőbb akadálya annak, hogy a rendszeres munkálatok nem készülhetnek el idejében, miután — irja egyik fölterjesztésében — »az ő ismereteit, szorgalmát, de legfőképen tollát pótolni nem lehet«.[1]

Az ellenzék veszteségeit annyira-amennyire ellensúlyozza egy-két új acquisitio. A trencséni Borsiczky követtársa most Majthényi Antal táblabiró, ki Nemákot nemcsak hogy pótolja, hanem tehetségénél és buzgalmánál fogva, melylyel a tanácskozásokban részt vesz, el is feledteti. De különösen nagy nyereség az ellenzékre nézve Bezerédj István tolnamegyei és Beőthy Ödön biharmegyei követ. Az új államalapitás munkájában mind a ketten előkelő szerepet játszanak s midőn a munka eredményét betetőzik, önérzettel tekinthetnek arra a hatalmas új alkotmányra, melyhez ők is szorgalmasan hordták a köveket.

Bezerédj a cselekvés embere; a puszta negatio tettrevágyó lelkét nem elégiti ki. De határtalan emberszeretete és optimismusa oly magasra csigázzák vágyait, hogy mindig többre törekszik, mint a mennyit a tényleges viszonyok közt elérhet. Optimismusánál fogva a rosszat, a bajt, az akadályokat nem látja meg; a jót, a hasznost ellenben jelentőségén fölül méltatja. Kossuth azt mondta egyszer róla, hogy ha jégeső veri el zöldelő vetéseit, még ezt is jóra magyarázza, úgy okoskodván, hogy a jégeső a földet electricitassal tölti meg, a minél termékenyitőbb trágya nincs a világon. Emberszeretete pedig lelkesedéssel tölti el minden reform iránt, mely a közboldogság előmozditására szolgál. A jobbágyság fölszabaditása, a közteherviselés elvének életbe léptetése, a halálbüntetés eltörlése képezik legfőbb eszményképeit s midőn tapasztalni kénytelen, hogy ezeknek megvalósitása egyelőre legyőzhetetlen akadályokba ütközik, azzal nyugtatja meg magát, hogy megköti az első örökváltsági szerződést jobbágyaival s lemond adókiváltságáról. A későbbi országgyűléseken ékesszólásának erejével, társadalmi téren példaadásával igyekszik terjeszteni eszméit, s habár mint országgyűlési és megyei szónok a »magyar Demosthenes« czimét érdemli ki, mint reformert pedig előbb Széchenyi, majd Kossuth, leghívebb munkatársuknak ismerik el: szónoki tehetségével és reformátori buzgalmával nem állnak arányban tényleges sikerei. Igen, mert — mint benső barátja és biografusa, Bartal György irja — a haladási kérdések nagy részében messze túl száguldozott azon mértéken, hol a kivihetőség tekintetéből saját pártja megállapodott, nem törődvén azzal, ha követőkre nem talált, csak hogy az elvnek híve maradhasson.

A mily kevéssé tekinthető pártembernek Bezerédj, épp oly hű képviselője az ellenzék álláspontjának, világnézletének Beőthy Ödön. A haladás követelményei elől ő sem zárkózik el; abban szintén hasonlit Bezerédjhez, hogy telve van emberszeretettel, a mit mutat az is, hogy katholikus létére nálánál buzgóbb pártfogójuk a papság részéről zaklatott protestánsoknak nincsen;

---

[1] A nádor 1830 február 28-iki fölterjesztése. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaetam. 1830. II. aul. 1.

de haladási vágyának korlátokat szab a régi keretekhez való conservativ ragaszkodása. A sérelmek orvoslásának sürgetésében épp oly kitartó, mint a mily éber a fölmerült kérdések alkotmányjogi oldalának vizsgálatában. S mert az oppositióval, ennek irányával teljesen azonositja magát, pártja sokkal több hasznát veszi neki, mint Bezerédjnek, ki túlzásaival nem egyszer zavarba hozza elvtársait. A szószéken aratott fényes diadalai, mindmegannyi győzelme annak a pártnak, melyhez tartozik, miután soha nem hirdet olyan elveket, melyeket pártja el nem ismerhetne a magáéinak. Kortársai közül még azok is elismerik pártjának tett kiváló szolgálatait, a kik különben nem rokonszenveznek vele s a kik elfogultságukban igazságtalan kritikusai. »A kis káplárt, a jérichói trombitást — olvassuk egy egykorú pamfletben —

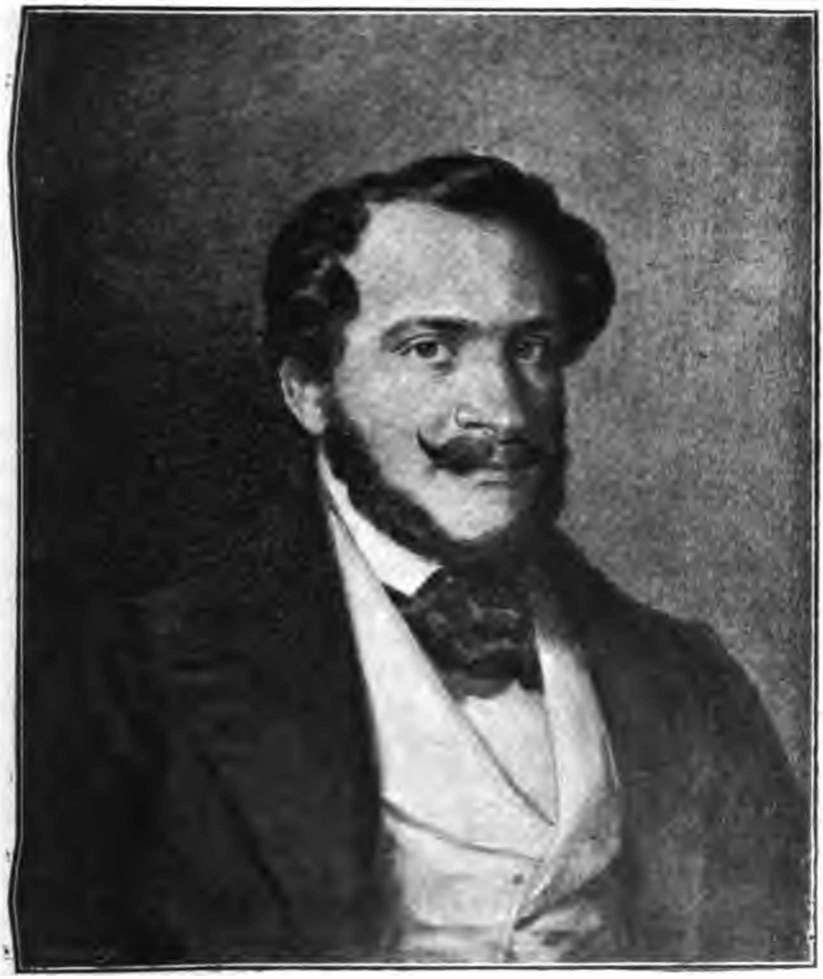

Wesselényi Miklós.
(Barabás Miklós aquarellje után.)

benne kiki első látásra megismerheti. Nagy nyereség sorainkban, nem ugyan észre, mert az kevés van neki, hanem gúnyja által, mely nála gazdagabb érben csörgedez, mint Arethusa forrása.«[1]

Ha az ellenzék Bezerédjt és Beőthyt nem tartaná is nagy nyereségnek magára nézve: a soraiban támadt hézagokat báró Wesselényi Miklós egymaga is betöltené.

A fiatal erdélyi mágnás már az 1825-iki országgyűlésen is részt vesz s mint egy fényes név örököse, mint Széchenyi benső barátja s mint az igazi gavallér mintaképe közkedveltségnek örvend; de hivatást nem érez még magában arra, hogy a hatalmas tőkét, melyet életviszonyaiban és sokoldalú tehetségében a sors rendelkezésére bocsátott, a forumon hazája javára értékesitse. Tapasztalatokat akar gyüjteni, mielőtt hozzá fogna nemzetével szemben kötelességei lerovásához. Széchenyivel kölcsönösen fölébresztik egymásban a kötelességérzetet; de barátjától, ki életkoránál fogva is több tapasztalattal bir nálánál, méltán megvárhatja, hogy jó példával menjen elő.

A Széchenyi első tettében nyilvánuló fajszeretet példája fölemelő hatással van rá s még inkább megérleli benne az elhatározást, hogy ez lesz az ő nyilvános életének előreláthatólag tekervényes utain is az iránytű, melyet híven követni fog. Attól a percztől kezdve azonban, a mint az 1830-iki országgyűlés főrendi tábláján mint törvényhozó actióba lép, áthidalhatatlan ellentét mutatkozik közte és barátja közt a fajszeretet sugallta politika eszközeinek megválasztásában.

Széchenyinek sem ideje, sem kedve nincs az országgyűlésen nagyobb szerepet játszani. A mellett, hogy vállalatai elvonják őt a zöld asztaltól, hajlandóságot sem érez magában oda gyakrabban ellátogatni, a hol jóformán senki sem érti meg, még saját pártja sem s a hol ennélfogva a siker vajmi csekély kilátásával rábeszéléssel kellene töltenie idejét. A kapaczitálás szempontjából sokkal hálásabbnak tartja tényekkel állni elő s mert meg van arról győződve, hogy vállalatainak fölvirágoztatása biztositja elveinek diadalát, ez és nem a sérelmi politika cultusa viszi előbbre a haladás ügyét: minden idejét ebben összpontositja.

Annál nagyobb buzgalommal elegyedik bele Wesselényi az országgyűlési harczokba. A viszonyok nem kedveznek ugyan a hevesebb oppositiónak; de ő azért talál magának elég alkalmat, hogy megmutassa, menynyire ragaszkodik az ellenzék régi hagyományaihoz. Sem heves vérén nem képes uralkodni, sem ama reminiscentiák alól nem képes magát emancipálni, melyek atyja oldala mellett, a megyei légkörben eltöltött kora ifjuságához fűződnek: ennélfogva midőn az ellenzék hagyományait kultiválja, mindenre inkább van gondja, semhogy a politikai eszélyesség által megszabott korlátokat át ne lépje. E miatt a nádorral is meggyűlik a baja s különösen az ujonczozás kérdésében tartott beszéde miatt az elnöki székből sértő módon utasitják rendre, szemére hányván, hogy mint erdélyi mágnásnak, helye sincs a magyar országgyűlésen. Összeütközése a hatalom képviselőjével csak fokozza népszerűségét, melyet a sérelmi politika ékesszóló tolmácsolásával már előbb megszerzett magának. De a mint ily módon csakhamar vezérévé válik az alsótáblai ellenzéknek: barátjával — a nélkül, hogy egymás iránt érzett őszinte vonzalmuk még ekkor veszitene melegségéből — politikai téren nem haladhat többé egy úton.

---

[1] Mozaik. 1844. 157.

Az ellenzéki főrendek, így nevezetesen gróf Illésházy István, báró Mednyánszky Alajos, gróf Károlyi Lajos, gróf Batthyány Fülöp vasmegyei örökös főispán stb., Széchenyivel tartanak s oppositiójuk főképen abban nyilvánul, hogy nem szavaznak mindenben a kormány szája íze szerint. Egy kérdésben mégis teljesen egyetértenek Wesselényivel is. A nemzeti nyelv jogainak visszaszerzése ő nekik szintén legfőbb törekvésüket képezi s e czélból legtöbben és legtöbbször magyarul beszélnek. Az ő buzgalmuknak köszönhető, hogy mikor a concertatióra kerül a sor, vagyis az országgyűlés végén, a főrendek közül már tizenöten használják a tanácskozás folyamán a nemzeti nyelvet.

Az emlitettek közül gróf Károlyi Lajost, daczára annak, hogy határozott rokonszenvet árul el az ellenzéki politika iránt, a nádor különösen kedveli. Midőn az év elején az ungi főispáni és a csongrádi administratori állások betöltéséről van szó s e tekintetben a nádort véleményadásra szólitják föl, ez Ungba Lányi Imrét ajánlja, miután az emlitett megye, határszéli fekvése, lakosságának különféle vallása, a vallásfelekezetek közti feszültség, a nagyszámú nemesség alacsony műveltsége s a megyei hivatalokra alkalmas egyének csekély száma miatt azok közé a megyék közé tartozik, melyeknek tevékeny s az administratióban jártas főispánra van szükségük; de ugyanekkor Lányi mellett kiemeli gróf Károlyi Lajost, ki gondolkodásmódjánál és képességeinél fogva Csongrád, sőt még egy más megye administratiójával is teljes nyugodtsággal megbizható lenne. Habár a köztanácskozásokban — irja a nádor — nincs még kellő jártassága s gyakorlatilag a megyei közigazgatást sem ismeri még eléggé: mindamellett bizton várható, hogy mindezt csakhamar megszerzi magának s jó modorával olyan munkatársakra tesz szert, kik őt támogatni fogják.[1]

Az ellentétek a kormánypárt és az ellenzék közt úgy a főrendi, mint az alsó táblán, mint emlitők, a viszonyok következtében annyira elsimulnak, hogy hevesebben egyszer sem mérik össze fegyvereiket, s ennélfogva a kormánypárt különösebb szolgálatokat, még ha akarna, sem tehetne az udvarnak.

A főrendi táblán a gróf Brunswick halála után országbiróvá előléptetett gróf Cziráky Antal nemcsak hivatalánál, de politikai multjánál s tudományánál fogva is nagy tekintélynek örvend a kormány hiveinek táborában s tekintélye annál inkább növekszik, minél inkább elhalmozza őt az udvar kegyével. Az országgyűlés kezdetén, a trónörökös megkoronáztatása alkalmával ő részesül elvtársai közt a legnagyobb kitüntetésben, a mennyiben a Szent-István-rend nagy keresztjével diszitik föl. Különösen nagy hasznát veszi a kormány rendkivül gazdag és alapos közjogi ismereteinek. Abban a korban, midőn mindent közjogi szempontból itélnek meg az emberek s midőn nap-nap mellett újabb és újabb közjogi controversiák merülnek föl: megbecsülhetetlen egy olyan tudós férfiú, ki szaktanulmányai alapján még a legnehezebb problemára nézve is útba tudja a kormányt igazitani s ezzel fegyvert ád a kezébe, melylyel ellenfeleit legyőzheti.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaetam. 1830. IV. aul. 1.

Az alsó táblán a kormány nélkülözni kénytelen az előző országgyűlés tagjai közül Jordánszky kanonokot és Péchy Imre pestmegyei követet. Az utóbbit Szentkirályi László septemvir váltja föl. Új és pedig kiváló erőt nyer ellenben Lonovics Józsefben, az egri főkáptalan egyik követében és báró Vay Miklósban.

Amaz első sorban a clerus, illetőleg a római katholikus egyház érdekeit képviseli ugyan, de támogatására számithat a kormány is, annyival inkább, mert a kormánytól nem kell féltenie a clerus érdekeit. Már ezen az országgyűlésen alkalma nyílik rá, hogy fényes elmebeli és szónoki tehetségét bemutassa, habár első nyilvános föllépése nem szerencsés, sok ellenséget csinál magának vele.

Báró Vay Miklós, — kit mint első alispánt gróf Schmidegg Ferencz helyett küld föl az országgyűlésre Zemplénmegye, — Cziráky Antallal azt az elvet vallja, hogy a király leirataiból mindig ki kell szemelni azt, a mit abban jónak tartunk, rosszat pedig ne fogjunk rá soha. Ezt azonban nem szolgalelkűsége sugallja neki, hanem az a meggyőződése, melyhez hosszú életpályáján mindig következetes marad, hogy a király és a nemzet közti egyetértés a nyugodt és biztos államfejlődés alapföltétele, ennélfogva az alkotmány két tényezője közt nem az ellentéteket, hanem az érintkezési pontokat kell keresnie minden jó hazafinak. Az igaz, hogy politikai maximájának érvényesitésében mindjárt az első alkalommal sem tud teljesen tárgyilagos lenni s midőn az ujonczajánlás kérdésében követtársával, Szirmay Antallal szemben a kormány álláspontjára helyezkedik, küldői nem neki, hanem Szirmaynak adnak igazat; de elfogultságát és egyoldalúságát, melyet a politikában nem egyszer tanusit, ellensúlyozza őszintesége, melylyel életének későbbi szakában, valahányszor kenyértörésre kerül a sor, a nemzet jogai mellett az udvarral szemben síkra száll.

A kormány politikájának legilletékesebb képviselője azonban az alsó táblán Majláth Antal, személynök, ki iránt a felség épp az országgyűlés megnyitása előtt fejezte ki ismét bizalmát azzal, hogy belső titkos tanácsossá nevezte ki. A bizalmat méltán megérdemelte a korona részéről, miután az előző országgyűlésen a legkényesebb viszonyok közt számos tanújelét adta tapintatának és a tanácskozások vezetésében kiváló ügyességének.

Ezúttal könnyebb szerep várakozott rá, miután az ellenzéknek, mint emlitők, elhatározott szándéka volt lehetőleg kerülni az összeütközést a kormánynyal.

A békülékeny hangulatot sem a királyi meghivóval tartalmukra nézve jórészben megegyező királyi propositiók, sem a felségnek a szeptember 14-iki ülésen a királyi propositiók átadásakor tartott beszéde nem zavarják meg, sőt ez utóbbinak egy pontja közlelkesedést idéz elő, a melyben t. i. a felség igéretet tesz a rendeknek, hogy »a megkoronázandó trónörökös a nemzet szabadságának és ősi alkotmányának hű őre és védelmezője leend.« A kormány intentiójának megfelelőleg a rendek mindenekelőtt a trónörökös megkoronáztatására vonatkozó első ponttal végeznek, hogy a koronázás mielőbb megtörténhessék.

Közjogi actusról lévén szó, természetesen vita nélkül nem intézhető az el. A kormánynak az alkotmánynyal szemben tanusitott magatartása, az alkotmányon ejtett s részben még mindig orvosolatlan sérelmek, a közjogi kérdések iránt rendkivül fogékonynyá, egyszersmind óvatossá teszik a rendeket s óvatosságukban nem egyszer mesterségesen idéznek elő controversiákat még akkor is, a mikor távol áll tőlök a szándék a harmóniát megzavarni.

Most is aggályok merülnek fel köztük a tekintetben, hogy a királyi előadások egy kifejezését úgy lehet érteni, mintha a hitlevélnek a körülmények szerint való megváltoztatása nem állna a nemzet jogában.

Midőn az állam-értekezlet megállapitja a királyi meghivó és a propositiók szövegét: a kisebbség, élén a nádorral, azoknak több pontja ellen kifogást tesz s hogy a felelősséget elháritsa magától, különvéleményét egy memorandumban közli egyszersmind a felséggel. Igy nevezetesen nem helyesli a nádor, hogy a felség az operatumok kinyomatásáról már a királyi meghivóban emlitést tesz, mert a meghivó a megyékhez küldetik, a kinyomatás iránti intézkedés pedig az országgyűlés és nem a megyék hatáskörébe tartozik; továbbá, hogy a sérelmekre nézve resolutio kiadását igéri, mert ha, a mint előre látható, igéretét nem váltja be, ez a kedélyekre nyomasztólag fog hatni; azután, hogy a propositiók közé fölveszi az adó ügyét is, mert ez eddig csak akkor történt, ha az adót emelni akarták s így előreláthatólag ebből heves viták fognak kifejlődni.

Különösen nyugtalankodik azonban a nádor a miatt, hogy az alkotmányos gyakorlat ellenére a koronázási diploma és esküforma a királyi propositiókban terjesztetik a rendek elé.[1]

Reviczky kanczellár, hogy eloszlassa a nádor aggodalmait, sajátkezűleg irt levelében, egy csomó praecedensre hivatkozva, azt igyekszik bebizonyitni, hogy az előre elkészitett diplomát a rendek vita tárgyává nem szokták tenni s hogy a Ferencz koronázási diplomáját minden akadékoskodás nélkül el fogják fogadni; leveléhez a koronázásra vonatkozó instructiókról egy kimutatást mellékel egyszersmind, melyből kitűnik, hogy a megyék többsége az 1792-iki koronázási diploma ellen nem tesz kifogást.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levélt. Praep. ad diaetam. 1830. VIII. aul. 1.

Úgyde éppen ez a kimutatás, — melyre különben a nádornak nem nagy szüksége van, miután, mint mindig, most is elkészitteti a maga számára az összes instructiók kivonatait,[2] — valamint a csakhamar bekövetkező események igazolják a nádor fölfogását. A követek közül számosan, instructióikhoz tartva magukat, concret inditványt tesznek a hitlevél megváltoztatására, illetőleg bővitésére, hogy ily módon bebizonyitsák, hogy a nemzetnek ehhez joga van, melyet esetről esetre gyakorolnia is szükséges. Szóba hozzák nevezetesen az előző országgyűlés által fölterjesztett sérelmek közül csaknem mindegyiket. A főrendek azonban, de különösen gróf Cziráky Antal, kinek tekintélyét közjogi kérdésekben még ellenfelei is készséggel elismerik, fölvilágositván az alsó tábla ellenzékét, hogy a sérelmek és alkotmány-biztositékok részletezése a hitlevélben a mily szokatlan, épp oly fölösleges, nehány üzenetváltás után a királyi propositiók első pontjára a válasz elkészül.

Feliratukban reményüket fejezik ki a rendek az iránt, hogy a trónörökös az ősi alkotmány hű őre és védelmezője leend, kinyilatkoztatják egyszersmind, hogy az 1792-diki hitlevélben »ezúttal« *(hac vice)* megnyugosznak ugyan, de a királyi propositiók *»megállapitott«* kifejezését oly értelemben, mintha a koronázási hitlevél az országgyűlés által megváltoztatható és bővithető ne lenne, nem fogadhatják el.

Hogy a hitlevélnek és a koronázási eskünek elég tétessék, kivánják, hogy az országtól elszakitott, de már visszafoglalt részek még a koronázás előtt kapcsoltassanak vissza.

A mit itt a kerületi ülések az esküre nézve ki akarnak emelni, hogy t. i. ha valamikor, most különösen szükséges, hogy a nép a koronázási eskűt sértetlennek lássa, a personalis kivánságára az országos ülés kihagyja, elismervén, hogy ildomtalanság lenne az eskű szentségére figyelmeztetni a felséget; valamint kihagyja azt is, a minek kivihetetlenségét a főrendek hangsúlyozzák, hogy t. i. az elszakitott részek még a koronázás előtt viszszakapcsoltassanak, megelégedvén azzal, hogy e tekintetben a koronázás előtt csak igéretet tegyen a felség.

Azt azonban egyértelműleg kérik a rendek a felségtől, a mit egyik-másik követ a hitlevélbe akart iktatni, hogy t. i. a megkoronázandó király, a mint az ország kormányzását átveszi, hat hónap alatt hivja össze az országgyűlést, ha pedig a kormányzat valamely ágát még a király életében átvenné, ez a rendek hozzájárulásával történjék; továbbá, hogy a felség az ország régi óhajtásának engedve, legalább egyrészét az esztendőnek

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaetam. 1830. XIX.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1830. II.

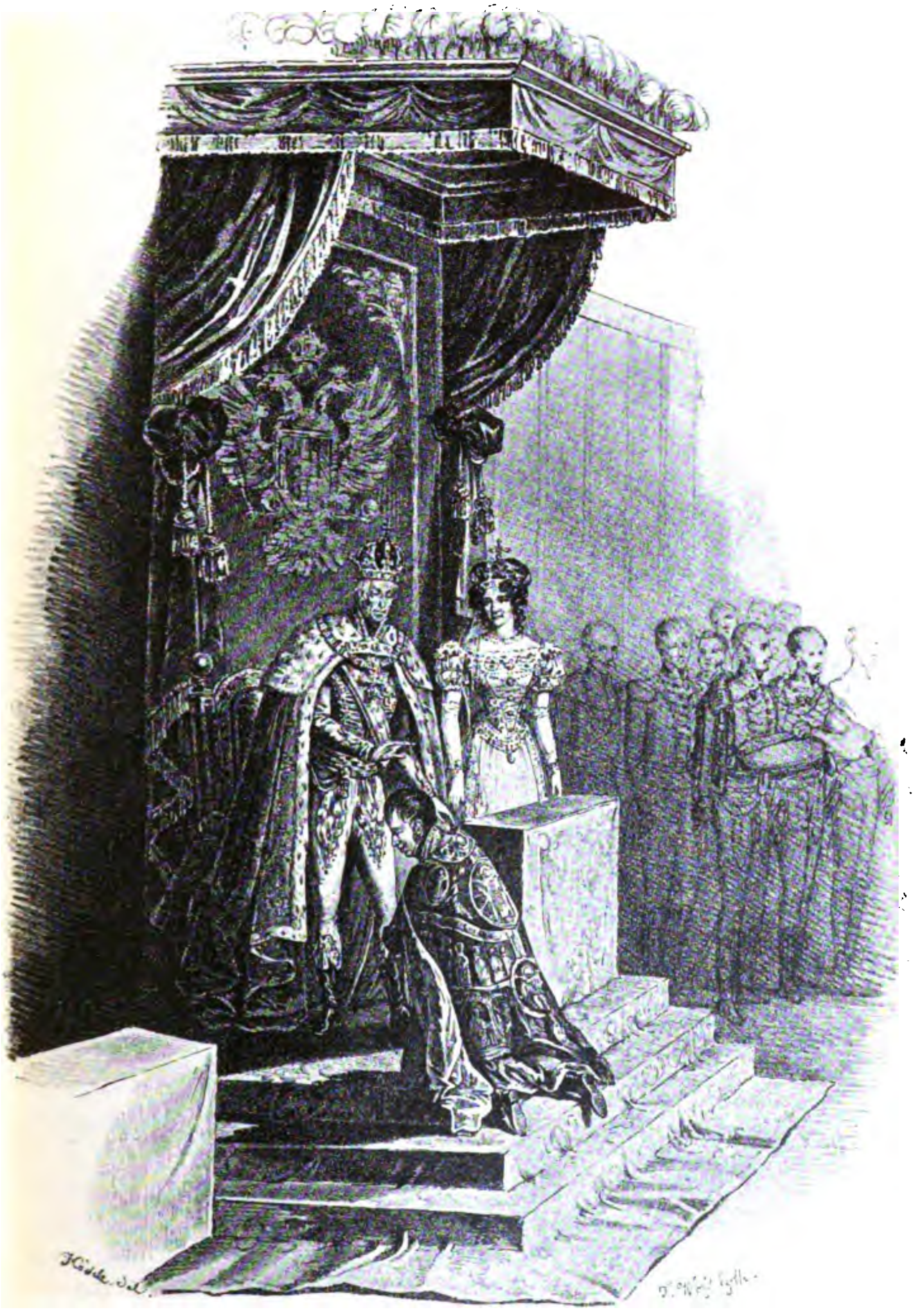

I. Ferencz megáldja fiát, a megkoronázandó Ferdinándot.

(Egykorú kőnyomat Ernst Lajos gyűjteményében.)

hű magyarjai közt töltse, a megkoronázandó király pedig a törvény értelmében állandóan itt lakjék.

A szeptember 24-ikén fölterjesztett feliratra a királyi válasz még ugyanaz nap leérkezik.

E szerint a koronázandó király, megkoronáztatása előtt, a hitlevelet, abban a formában, melyben az ország rendei maguk is megnyugosznak, ki fogja adni, az esküt pedig abban a formában, melyben ő felsége tette le, teendi le ő is. A rendek többi kivánságát is teljesitni fogja s még azt is megigéri, hogy fia minden alkalmat örömmel fog megragadni, hogy jövendőre, a mennyire lehet, gyakrabban s több ideig lehessen hűséges magyarjai közt.

A megnyugtató királyi válasz leérkezte után negyed napra már V. Ferdinándot megkoronázzák, s az új király legelső áldozatát a humanismus és a nemzetiség oltárán mutatja be, a mennyiben a neki adott koronázási ajándék egy részét az az évi szűk termés miatt a jövő tavaszra netalán inségre jutható adózó nép fölsegélésére, más részét pedig a magyar tudós társaság pénzalapja gyarapitására ajánja fel.

Az országgyűlés másik főtárgyára, az ujonczajánlásra nézve, mely a királyi propositiók harmadik pontját képezi, az alsó tábla tagjai három pártra oszlanak. Az egyik az ujonczajánlásba addig nem akar ereszkedni, mig a felségnek az 1826-iki előleges sérelmekre és kivánalmakra adandó kedvező válasza le nem érkezik. A másik — Nagy Pállal élén — az ujonczot föltétlenűl hajlandó megajánlani, fölöslegesnek tartván a felség részéről amaz okok felderitését, melyek az ujonczajánlást szükségessé teszik. Mindezekkel szemben a többség azt kivánja, hogy a mennyiben a fegyverkezés okai tisztán nem láthatók: a korona az ujonczajánlásra vonatkozó propositióját kellőképen indokolja meg, annyival is inkább, mivel az, hogy az idegen országokban a nép zendülésben van, nem ok a fegyverkezésre, mert hiszen azoktól a népektől, melyek belső ügyeikkel vannak elfoglalva, Magyarországnak nincs mit tartania, a közvélemény elnyomására pedig csekély védelem a kötéllel fogott ujoncz, sőt ha a democratia ellen kell harczolni, akkor veszedelmes éppen a democraticus elemek kezébe fegyvert adni.

Azzal hogy az ujonczajánlást attól teszik függővé, hogy a kormány földeritse, mi czélból és mennyi ujonczra van szüksége, tulajdonképpen a hadüzenési felségjogot reclamálják az országgyűlés számára.

A modern alkotmányos államokban több példa van rá, hogy a kormány a parlament előleges hozzájárulása nélkül gyakorolja a hadüzenés felségjogát. A perzsa háborút 1857-ben az angol kormány nemcsak hogy megüzente, megkezdte, de be is fejezte a nélkül, hogy minderről értesitette volna a parlamentet; nagymérvű fegyverkezéseket hajtott végre a nélkül, hogy kikérte volna erre nézve a parlament beleegyezését. S a nép képviselői, — kiknek pedig jogukban állt volna az alkotmány szerint megkövetelni a kormány-

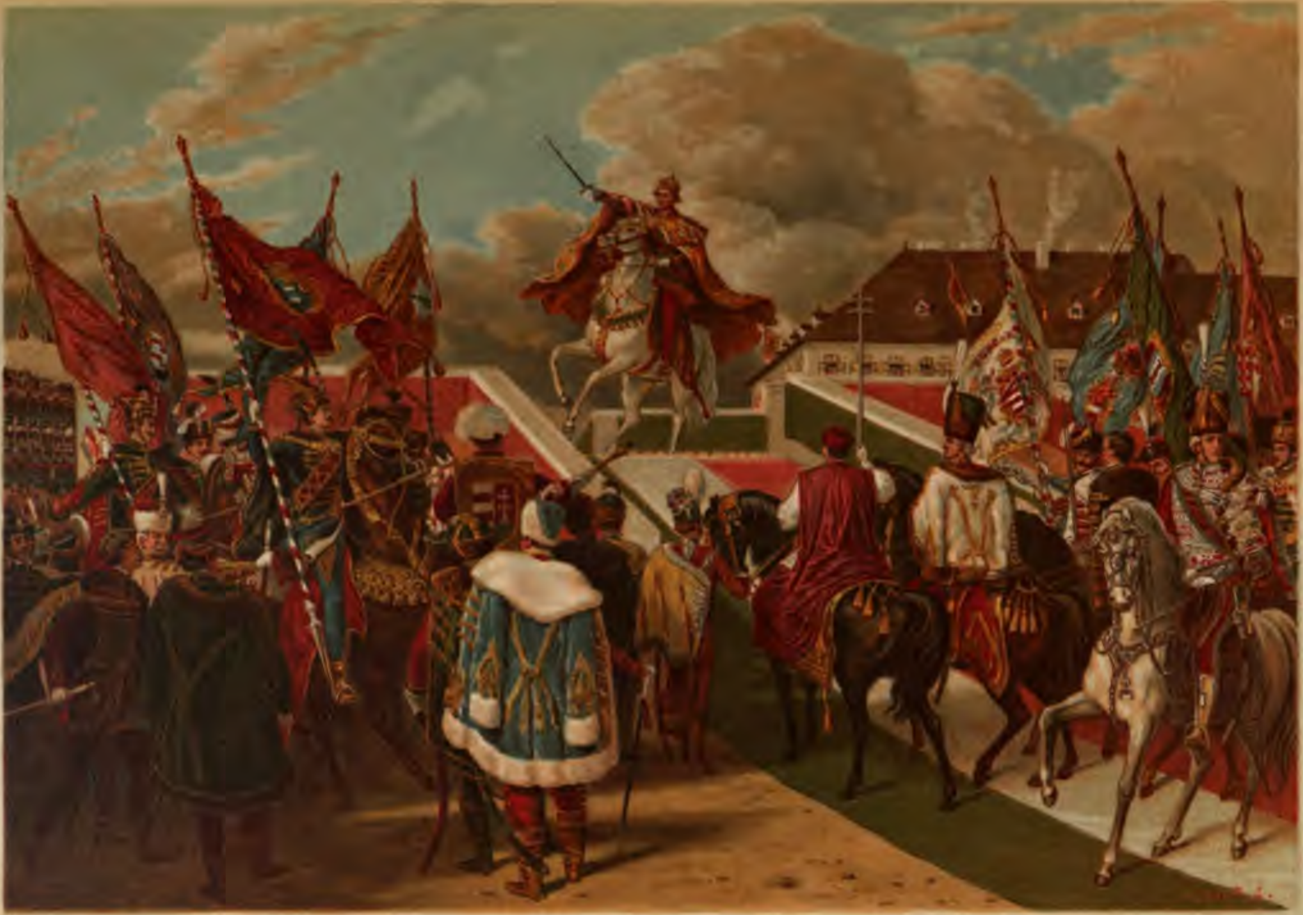

V. FERDINÁND A POZSONYI KIRÁLYDOMBON.

Weber Henrik festménye a Magyar Történeti Képcsarnokban.

A Magyar Nemzet Történetéhez. Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

New York Public Library,
HAMILTON FISH PARK BRANCH,
581 EAST HOUSTON STREET
CIRCULATING DEPARTMENT.

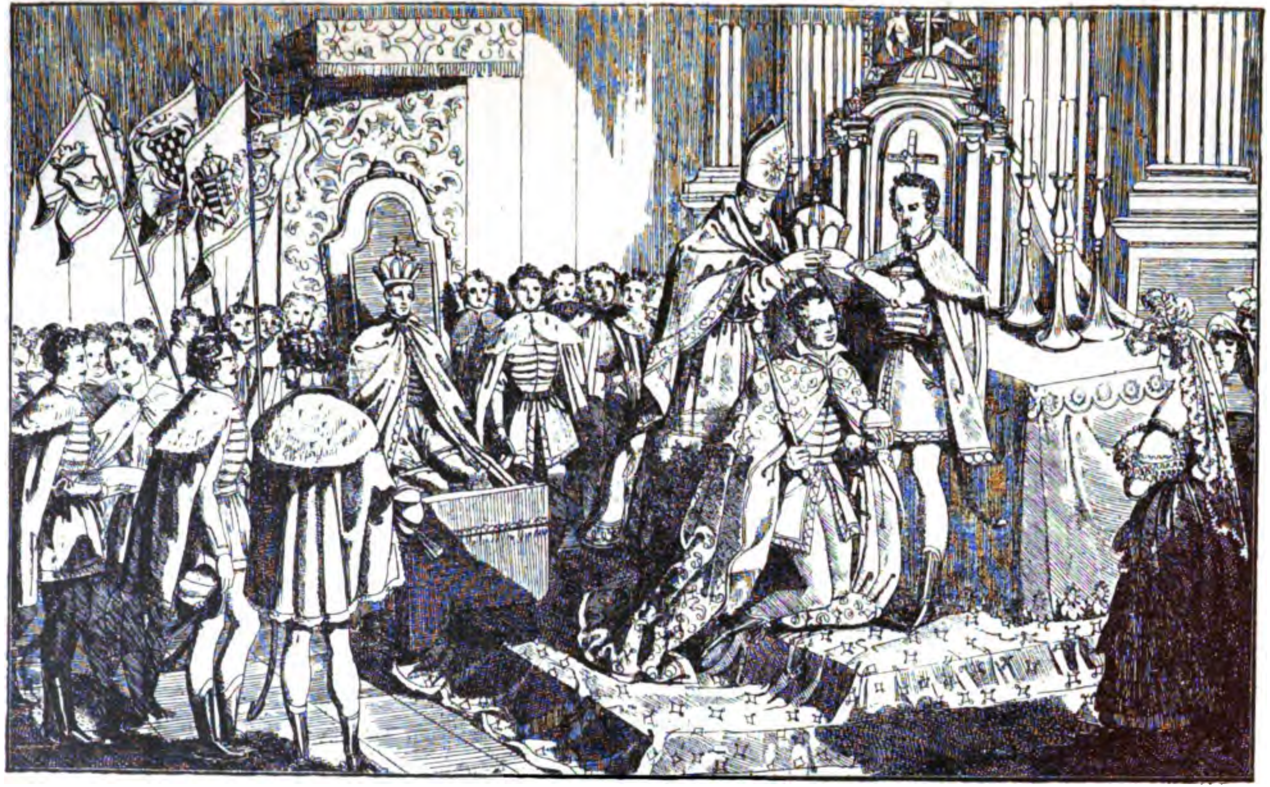

V. Ferdinánd megkoronáztatása.

(Egykorú metszet Ernst Lajos gyűjteményében.)

tól, hogy a már meginditott háború költségeire s a Mutiny Act megújitására beleegyezésüket kérje ki, — a kormány kötelességmulasztását nem vették zokon, mert tudták és érezték, hogy az ország érdekei ama háború által nemcsak hogy veszélyeztetve nincsenek, de sőt előmozdittatnak.

Nálunk egyrészről a bizalmatlanság az uralkodó és nemzet közt, másrészről az alkotmánybiztositékok tökéletlensége s a parlamentarizmus és a miniszteri felelősség hiánya, — szükségképen körültekintőbbé teszi a rendeket ama felségjoggal szemben, melylyel a hatalom részéről a legsúlyosabb, legkevésbé jóvátehető visszaélések követhetők el. Erkölcsi és positiv jogi garantiák hiányában nem merik ezúttal sem, amikor pedig a viszonyok elég világosan mutatják, hogy a fegyverkezést a korona és nemzet közös érdekei teszik szükségessé, a kormány rendelkezésére bocsátani a katonai erőt, mielőtt felvilágositást nem nyernek arra nézve, miért kell esetleg véráldozatot hozniok. S engedékenységüket, melyet a hitlevél kérdésében tanusitottak, a felség azzal viszonozza, hogy most meg ő teljesiti az országgyűlés, illetőleg — amennyiben a főrendek ebben a kérdésben is királyibbak magánál a királynál — az alsó tábla kivánságát.

Az október 23-iki elegyes ülésben a nádor azzal a kijelentéssel lepi meg a rendeket, hogy a felség az újonczállitás szükséges voltát gróf Gyulay Ignácz horvát bán és a hadi főtanács elnöke útján egy e végre rendelendő országos küldöttség előtt kész fölfedezni. Mire a küldöttséget azonnal meg is alakitják. Tagjai közt ott van gróf Cziráky Antal országbiró is, egyike azoknak, kik még az imént a legridegebben visszautasitották az alsó tábla ama postulatumát, melyet most a felség önszántából teljesitni kész.

Midőn a felség Gyulayt kiküldi, nemcsak az általa teendő declaratio szövegét adja a kezébe, hanem ezenkivűl egy október 22-ikén kelt sajátkezű iratában instructiókkal is ellátja. Arra az esetre ugyanis, ha a megállapitott nyilatkozat után a rendek az ezredek létszámáról, teljes kiegészitéséről is felvilágositást kérnének, utasitja Gyulayt, hogy előbb teljes nyomatékkal hangsúlyozza, hogy ilyen irányú felvilágositásra nincs semmi szükség, miután a felség ezúttal nem a hadsereg teljes kiegészitését kivánja, hanem csak hadi segélyért fordul a nemzethez. De ha ezzel a küldöttséget nem lenne képes megnyugtatni: akkor a részletek mellőzésével közölje vele, hogy, mivel a magyar ezredek legénységének létszáma augusztus végén 49,523, az 1802 : I. t.-czikkben megállapitott 64,000 létszámból 14,477 hiányzik, s ez a szám a félrokkantakkal, továbbá azokkal, kik legközelébb már ilyenek lesznek s a kik elbocsátandók, megkétszereződik, úgy hogy a hadsereg béke-létszámának biztositása végett, a melylyel azonban még a béke nem lesz fenntartható, 30,000 újoncz állitására haladéktalanúl szükség van; ha pedig a legközelebbi országgyűlésig hadi lábra kellene állitani a csapatokat, az e czélból jelenleg kért 20,000 ember nem is lesz elegendő.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titk. levéltára. Diaet. extraser. 1830. XXIV. aul. 1.

A hadi főtanács elnöke megjelenvén a küldöttség előtt, nem szükséges részletes adatokkal igazolnia a közismeretű tényt, hogy még a legszelidebb nép által lakott országokban is forrongás észlelhető. Midőn tehát ezt egyszerűen jelzi, nyomban megnyugtatja egyszersmind a küldöttséget, hogy ő felsége a kincstár érdekeinek szem előtt tartásával, csak a kikerülhetetlen szükség pótlásáról kiván gondoskodni s legfőbb törekvése a békét fenntartani, támadó háborúra pedig nem gondol. Éppen ezért gróf Gyulay a felség nevében nem kiván több újonczot, mint a mennyit 1796-ban önként ajánlottak meg az ország rendei vagyis 50,000-et, s ezt is oly módon, hogy az újonczok nagyobb része az ezredek létszámának szaporitása czéljából mulhatatlanúl bevonúlna, a kisebb része ellenben csak akkor állittatnék elő, ha a jövő országgyűlésig a nagyobb szükség úgy hozná magával.[1]

A hadi főtanács elnökének informatiója után a rendek, — hogy annál világosabban documentálják az országgyűlés korlátlan ujonczmegszavazási jogát — 30,000 helyett csak 28,000 ujonczot ajánlanak ugyan meg; de szükség esetére a kért 20,000 ujonczot is rendelkezésére bocsátják a kormánynak.

Az érdekközösség szülte összhangot a korona és a nemzet közt Napoleon hadjárata óta nem fejezték ki egyszer sem olyan lelkesen az ország rendei, mint ez alkalommal. Áradozó szavakban fogadkoznak, hogy nem engedik magukat túlszárnyaltatni őseik által, kik Mária Terézia alatt a monarchiát mentették meg, kijelentik egyszersmind, hogy »legjobb királyukkal a szeretet és hűség által feloldhatatlanúl egybeköttetvén, a nyolcz század óta boldogitó alkotmány oltalma alatt, félelem nélkül, nyugodtan tekintik *a fegyverekben és a véleményekben rejlő veszélyeket*«.

Az ujonczajánlás föltételeinek megállapitásában mindenekfelett irányadó a rendekre nézve a magyar katonaság nemzeti jellegének helyreállitása, s a mi ebből természetszerűleg következik, harczképességének fokozása. Törvényjavaslatukban tehát kikötik, hogy a magyar seregben a fő- és altisztek magyarok legyenek; hogy a magyar ezredekbe csak magyar ezredekből vétessenek fel tisztek; hogy a hadi érdemek nemeslevelekkel és jószágok adományozásával jutalmaztassanak.

Ragályi, de különösen Takáts Gáspár, pozsonymegyei követ, lelkes szavakban hirdetik, hogy a magyart az isten is katonának teremtette, de addig nem katonáskodik szivesen, mig az említett föltételek nem teljesíttetnek, sőt míg a vezényszó is magyar nem lesz. Hogy ez által az önálló magyar hadsereg eszméje jutna közelébb a megvalósulás stadiumához, erre sem ők, sem mások nem gondolnak; mert ha gondolnának rá, bizonyára nem erőltetnék a dolgot. A hadsereg önállósitása, illetőleg szétválasztása, oly óriási költségbe kerülne, hogy ez a reform a nemesi privilegiumok feláldozását vonná szükségképen maga után. Ehhez pedig még ekkor senki sem hajlandó segédkezet nyujtani. Az önálló hadsereg szervezése, illetőleg előkészitése annyira nincs szándékukban még azoknak sem, a kik a hadügy nemzeti szellemben való átalakitását sürgetik, hogy éppen ezek fektetnek legnagyobb súlyt az insurrectióra s az insurgensek kellő katonai kiképeztetésére, ez által vélvén elejét vehetni a rendi kiváltságokat fenyegető nagyobb szabású hadügyi reformnak.

---

[1] L. Gyulay declaratióját: Orsz. levéltár. József nádor titk. levéltára. Diaet. extraser. 1830. XXIII.

Az ujonczajánlással kapcsolatban a rendek, a katonáskodás terhének arányosabb megosztása végett, az 1828-iki adatok alapján új kulcsot dolgoznak ki, mely szerint az ország 4.221,551 férfi-lakosából legtöbb ujoncz esik a megyék közűl Bács- és Pestmegyére, amarra 2097, erre 2074, s a legkevesebb Túrócz- és Tornamegyére, amarra 204, erre 120;[1] elkészitik továbbá az ujonczállitási szabályzatot, s ennek keretében Nagy Pál kezdeményezésére egy humanitárius, de végső következményében hadügyi szempontból is nagy jelentőségű ujitást léptetnek életbe.

A katonaságot eddig részint ujonczállitás, részint verbunk által egészitették ki. Az ujonczállitást az országgyűlés rendelte el, a verbunkhoz ellenben az országgyűlés hozzájárulása nem kivántatott meg; amaz csak a nem nemesekre terjedt ki, verbunk utján ellenben a nemes embert is be lehetett sorozni katonának. De a hadsereg kiegészitésének két módja közt a tekintetben semmi különbség sem volt, hogy a katonát a közmondás szerint mind a kettőnél kötéllel fogták.

Az ujonczállitás az egész törvényhatóság területén ugyanazon napon tartatott és pedig tél idején, a mikor a katonáskodásra alkalmas egyének otthon tartózkodtak. Hogy meg ne szökjenek hazulról, a szolgabiró a községi biráknak titoktartás mellett hagyta meg, hogy egy bizonyos meghatározott napra fogdossák össze falujokban a katonának való legényeket s vigyék őket be az ujonczozás helyére. Ily módon bő alkalmuk nyilt a biráknak kitölteni boszújokat azokon a legényeken, kikkel valaha bajuk volt, s viszont pártfogásuk alá venni azokat, kik részint atyafiságban, részint barátságban voltak velök vagy akik megvesztegették őket.

A verbunk, — mely országos vásárok, búcsúk alkalmával ment végbe és pedig szintén többnyire télen, — hasonlóképen tömérdek visszaélés kútforrása volt. A jobbmódúak és értelmesebbek a toborzó piaczot elkerülték, s igy az újonczok többnyire a szegények, ügyefogyottak és rossz erkölcsűek közűl kerültek ki, s ezek is csakhamar megbánták, hogy ittas fővel, a verbunkos káplár csábitására hallgatva, szabadságukat a brutális katonai fegyelemmel cserélték föl, s közűlök számosan vagy öngyilkosság által szabadultak meg a nyomorúságos élettől, vagy pedig véres boszút álltak azokon, kik elcsábitották őket.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titk. levéltára. Diaet. extraser. 1830. XXXIII.

Az ily módon összeállitott magyar ezredek természetesen sokat veszitettek értékükből. Az osztrák hadsereg csapatai közt — olvassuk egy idegen, de különben a magyarok iránt rosszakarattal nem viseltető irónak Magyarországról készitett tanulmányában — a magyar ezredekben fordul elő a legtöbb lopás; ezen ezredek katonái a háborúban tanusitott gyávaságuk, kegyetlenségük és rablási vágyuk által váltak hirhedtekké; hogy meg ne szaladjanak az ellenség elől, ágyúkat vagy német ezredeket kell állitni a hátuk mögé, s ha egyszer megfutottak, nem fordulnak többé vissza.[1] Az idegen irónak ez a kritikája bármily túlzott is: annyi igazság mégis van benne, hogy a nép söpredékéből kötéllel fogott katona hivatását kedvvel nem tölthette be, annyival kevésbé, mert tisztjei nem is bántak vele emberségesen.

Az új szabályzat a katonafogdosás megszüntetésével az ujonczozásnál a sorshúzást lépteti életbe oly módon, hogy a törvényhatósági tisztviselők a katonáskodásra alkalmas legényeket községenkint összeirván, ezeket sorshúzás által megállapitott sorrendben vizsgáltatják meg orvosilag, s a sorshúzást mindaddig folytatják, mig a községből annyi ujoncz nem kerül ki, a mennyi az illető községre kivettetett. Ott azonban, a hol a sorshúzást a törvényhatóságok nem találnák czélszerűnek, az ujonczállitás másképp is történhet ugyan, de a besorozandó ujonczok mindenesetre a tisztviselők és községi elöljárók által, a földesurak közreműködésével szemelendők ki.

A mily humánus a törvényhozás, midőn ilyeténképpen az ujonczozás régi módját megváltoztatja, épp oly méltányos a hadmentesség eseteinek meghatározásában. Bertha Sándor, — ki mint ablegatus absentium vett részt az országgyűlésen s ki később annak naplóját is közzé tette, — mint egyik legilletékesebb kritikus méltán jegyzi meg, hogy azokat, kik emberileg buzgólkodtak a katonafogdosás megszüntetésében, áldani fogja az utókor.[2]

A magyar országgyűlésnek az ujonczozásra vonatkozó reformja Erdélyben is visszhangot kelt. Itt a completatio vagyis a hadsereg rendszeres kipótlása volt eddig divatban, és pedig oly módon, hogy a törvényhatóságok főtisztjei a kormányszék titkos parancsára fogdostatták össze karácsony éjjelén a katonának való legényeket. Igaz, hogy ezt a brutális rendszert csak az 1847/8: XX. és XXI. t.-czikk szünteti meg, s ezek a törvények sem hajtatnak végre; de Wesselényi, a mint az 1830-iki országgyűlésről haza utazik, meginditja az ellen az agitatiót, sőt hogy a király figyelmét felhivja a tarthatatlan rendszerre, a hatóságnak ellenszegülve, saját jobbágyainak besoroztatását meggátolja. »Hogy egyet is elfogjanak katonának embereim közül — irja Péchy István középszolnokmegyei alispánnak, — nem azért nem engedem meg, mintha törvényes tartozásuk terhe alól mások megterhelésével ki akarnám venni őket, sem a törvényes parancsok iránti engedetlenségből, hanem, hogy lássa ő felsége, hogy tanácsosai törvénytelen úton járnak. Hogy szegény parasztjaim, — kiknek véres verejtéke táplál, kik minden közterhet helyettem visznek, törvény parancsából fizetnek, vérüket adják, — még olyannal is terheltessenek, amire szükség nincs, amivel nem tartoznak; hogy csendesen nézzem, ily ok és helyes tartozás nélkül miként zavarják meg jámbor csendességüket, hogy hurczolják el fiaikat, a vérség szent köteleit elszaggatva karjaik közül, s ezen bünteleneknek lássam azon karjaikat, mint gonosztevőknek vagy martyroknak hátukra kötözve, melyeknek ereje a mi táplálásunkra, a közterhek viselésére s a haza oltalmára vagyon elszánva, — nem, barátom, ezt nem tehetem«.[1] Wesselényi agitatiójának az az eredménye, hogy 1831 elején Kolozs és Közép-Szolnok megyék, majd ezeknek a példájára számos más törvényhatóság, az 1751: V. t.-czikkre támaszkodva, mely szerint a hadi segélyt az országgyűlés szavazza meg, tisztviselőiknek egyenesen megtiltják az embertelen katonafogdosást. Ennélfogva a kormány az ujonczállitás addig divatban volt módját nem meri alkalmazni, az országgyűléstől meg hadi segélyt nem akar kérni, s igy Erdély másfél évtizeden át egy szál ujonczot sem ád.

---

[1] H. Normann, Ungarn, das Reich, Land und Volk wie es ist. Leipzig, 1833. I. 201.

[2] Bertha S., Országgyűlési tárcza 1830-ról. Pest, 1843. IV. 1.

Az ujonczajánlás a magyar országgyűlés részéről megtörténvén, az erre vonatkozó, két nap alatt leérkezett királyi válasz a rendeket nem elégiti ki. Az 1792: IX. és 1807: I. t.-czikkben megállapitott föltételek mellett az ajánlást a felség elfogadja ugyan s a fölterjesztett törvényjavaslatot a közbevetett törvényes óvások mellett helybenhagyja; de mivel az emlitett törvényekben a rendek nem látnak elegendő biztositékot arra nézve, hogy intentióik szerint jövőre a magyar ezredekben a magyar tisztek kellő számban fognak alkalmaztatni, egyetlen egy káptalani követ kivételével, az alsó tábla minden tagja, sőt a főrendek közűl is gróf Batthyány Fülöp, szükségesnek tartja az újabb felirást.

Hogy a katonatiszteknek tudniok kell saját ezredük nyelvét, s hogy a főtisztségekre s katonai főhivatalokra érdemes hazafiak is alkalmazandók, mindez benne van az idézett törvényekben; de hogy a törvény eme rendelkezései mennyire nincsenek végrehajtva, ezt Nagy Pál positiv adatokkal bizonyitja be. A Ferdinánd és az angol királyné nevét viselő huszárezredek tisztjeinek névsorát felolvasván, ha megengedi is, hogy a különben magyar születésű tiszteknek egy negyed része német nevű, mégis mint tényt konstatálja, hogy az illető huszárezredek tisztikarának egy harmadrésze sem született magyar. A panaszra annál több oka lehet a nemzetnek, mert a gyalog ezredekben a magyar születésű tisztek számaránya még kedvezőtlenebb s mert a dicasterialis hivatalokban is a hazafiak mellőzésével többnyire idegeneket alkalmaznak. Marczibányi Antal a közhangulatot tolmácsolja, midőn kijelenti, hogy, ha kivánságuk nem teljesittetik, nem szavaznak meg egy szál ujonczot sem.

---

[1] Wesselényi levele Péchyhez. 1831 január 17. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

A főrendek nem tartván tanácsosnak szembeszállni a közhangulattal, egy kis szóváltás után beleegyeznek ama felirat felküldésébe, melyben ismételve kérik az ujonczajánlásra vonatkozó törvényjavaslatnak az abban foglalt föltételekkel való jóváhagyását.

Az országgyűlés berekesztése előtt néhány nappal leérkezett kedvezőtlen királyi válasz tárgyalására nincs többé idejük a rendeknek, ennélfogva, duzzogva bár, engednek a nádor kérésének, s belenyugosznak a dologba, annyival is inkább, mert a nádor kijelenti, hogy harminczöt évi fáradozásainak jutalmát látná abban, ha ezúttal a korona és a rendek közt fennforgó differentiákat sikerülne kiegyenlitnie.

A rendek engedékenysége annál nagyobb méltánylást érdemel úgy a nádor, mint általában a kormány részéről, mert a concertatio alkalmával is engedniök kellett úgy a koronázás, mint az ujonczozás tárgyában készült törvényjavaslatokra nézve.

A szokásos concertatio vagyis a törvények szövegének megállapitása az országgyűlés egy vegyes küldöttsége és a kanczellária kiküldöttjei által, ezúttal akadályokba ütközik. A kormány ezt az actust, mely rendes körülmények közt, a dolog természete szerint, nem szokott egyéb lenni puszta formalitásnál, most arra akarja fölhasználni, hogy ama javaslatokba, melyekre nézve már a rendekkel megegyzésre jutott, közjogi szempontból lényegbe vágó módositásokat csúsztasson be.

Az ujonczajánlási törvényben a kanczellária, legfelsőbb helyről nyert utasitásához képest, minden áron ki akarja hagyni a »juxta desiderium« és az »in sensu legum« szavakat, melyek ha benn maradnának a törvényben, ez által a korona hadüzenési felségjoga szorittatnék meg, mert ezek azt fejezik ki, hogy a király a rendek kivánságára a törvény értelmében értesitette a rendeket arról, a mi az újonczajánlást szükségessé tette, t. i. a külpolitikai viszonyokról s a magyar hadsereg állapotáról. A rendek azonban épp ezért ragaszkodnak a kérdéses kifejezésekhez. Az óvatosságot különösen Széchenyi ajánlja nekik, azt tartván, hogy gyakran egyes kifejezések képezik a törvény lényegét. »Lám — úgy mond, — a nemzetnek a só árának meghatározását illető kétségtelen jogát is a törvényhez ragasztott nehány szóból álló záradék miatt vonták kétségbe.«

A koronázásra vonatkozó törvényt, daczára annak, hogy az az V. Ferdinánd megkoronáztatásával immár végre is hajtatott, a kanczellária szintén módositja, kihagyván belőle azt, hogy, ha ő felsége a kormányzás valamely ágát megkoronázott fiára akarná bízni, ehhez a nemzet beleegyezése is megkivántatik, valamint azt, hogy a koronázási diplomába a nemzet ezúttal (hac vice) megnyugszik, a mi azt jelentené, hogy a diplomát tehát meg is változtathatná. De a rendek ebben a kérdésben is fenntartják korábbi határozatukat.

A vitát az országgyűlés utolsó napján, deczember 20-ikán leérkezett királyi resolutio vágja el, miután abba az országgyűlés kénytelen-kelletlen megnyugszik. Az ujonczajánlásra vonatkozó törvényből a »juxta desiderium«, a koronázási törvényből pedig a »hac vice« kifejezések kimaradnak ugyan; de azért mind a két törvény jó részben megfelel a rendek intentióinak.

A mily élénk vita tárgyát képezi még a concertatio alkalmával is a királyi propositiók két pontja: a rendek annál könnyebben átesnek annak másik két pontján s az adó megszavazásán. A kormány sietteti a szőnyegen forgó kevésbé actualis jelentőségű ügyek elintézését, mert politikai szempontból nem tartja tanácsosnak sokáig együtt tartani az országgyűlést s ily módon alkalmat nyújtani olyan vitákra, melyek a külföld szemeit esetleg fölnyitnák a tekintetben, hogy a korona és a nemzet közt az összhang még sem nyugszik oly szilárd alapon, mint a látszat mutatja; a rendek pedig kerülvén az összeütközést a kormánynyal, szintén óhajtják, hogy mielőbb haza menjenek.

Az adót 4.395,244 forintban jóformán vita nélkül ajánlják meg. Minthogy azonban az ország közgazdasági viszonyaiban semmi javulás sem észlelhető: kérik a kormányt, hogy a mennyiben hatalmában áll, velük egyetértőleg segitsen azokon a közgazdasági bajokon, melyek a megajánlott adó behajthatását kétségessé teszik.

A nádor, — ki az adózó nép sanyarú helyzetét fölterjesztéseiben minden alkalommal élénk szinekkel ecseteli, — ezt most sem mulasztja el, s egyik fölterjesztésében rámutatván azokra az óriási károkra, melyeket a köznép az aszályos évek és a marhavész következtében szenvedett s melyeket az alacsony életárak mellett pótolni nem képes, szintén erélyesen sürgeti a nép adófizetési képességének biztositása szempontjából, mely a kormánynak is érdekében áll, a só árának leszállitását, vagy ha ez nem lehet, az adó egy részének elengedését.[1] De a nádor repraesentatiója épp úgy kárba vész, mint a rendeké.

A királyi propositiók második pontjában a felség megengedi, hogy a rendszeres munkálatokat kinyomassák s igéretet tesz, hogy azok fölvételére 1831 október 2-ikán Pozsonyba összehivja az országgyűlést. A negyedik pontban pedig abból a szempontból, hogy a jövő országgyűlés előreláthatólag hosszabb ideig fog tartani, olyan végzést kiván hozatni, melynél fogva a jövő országgyűlés tartama alatt úgy a vármegyékben, mint a kerületi táblákon az igazságszolgáltatás ne szüneteljen; kivánja továbbá, hogy addig is, mig a rendszeres munkálatok fölvétetnének, a hosszabb tanácskozást nem igénylő ügyekben, a milyen például a világos örökösödés kérdése, még a jelen országgyűlés végezne; végre igéri, hogy a múlt országgyűlés által fölterjesztett sérelmekre nem sokára válaszolni fog.

A rendszeres munkálatokról a nádor, mint az országos küldöttség elnöke, mindjárt az országgyűlés kezdetén megteszi jelentését. A küldöttség munkálkodása — úgymond — az ország belső kormányzásának minden ágára kiterjedvén, nem volt könnyű ama középútat eltalálni, melynél fogva egyrészről az ősi alkotmány a maga épségében fennmaradjon, másrészről pedig a kor szellemének s a sok tekintetben megváltozott körülményeknek megfelelő oly törvényjavaslatok terjesztessenek elő, melyek által a nemzeti erőnek és szorgalomnak kifejlődése s az ősi alkotmány előnyeinek az ország minden lakosára leendő kiárasztása folytán a közboldogság előmozdittassék. Hogy ez nem volt könnyű feladat, azt mindenki belátta, annál nagyobb érdeklődéssel várták tehát a munkálatok kinyomatását, melyhez — mint a nádor jelenté — már hozzáfogtak.

---

[1] A nádor fölterjesztése 1830 nov. 18. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1830. XXXIII.

Ha az országos küldöttség azonban még oly tökéletesen végezte volna is feladatát: három évi szakadatlan munkájának egyelőre legalább két okból nem lehetett sikere. Egyrészről azért, mert a rendek a systematicus munkálatokban foglalt reformok kezdeményezését az összes praeferentialis sérelmek orvoslásától tették függővé; másrészről, mert abból a szempontból, hogy a reformok közt szerves összefüggés van, per excerpta — a mint a felség kivánta — nem voltak hajlandók azokat tárgyalás alá venni.

Az első föltétel magában véve is elég volt arra, hogy meghiusitsa a rendszeres munkálatokhoz fűzött reményeket. A kormány, abban a perczben, a mint az összes gravameneket orvosolja, meghazudtolja önmagát, kimondja a kárhoztató itéletet arra a rendszerre, melyről eddig azt hirdette, hogy abban rejlik nemcsak a birodalom fennállásának, hanem Európa nyugalmának is legfőbb biztositéka.

A postulátumok és sérelmek egy részét most is, mint az előző országgyülésen, agyonhallgatja, illetőleg alkú tárgyává teszi s tényleg lealkuszik belőlük annyit, a mennyit csak lealkudhat. A legtöbbnek elintézését azonban részint felfüggeszti, részint megtagadja, sőt — a mi ellen a rendek fölháborodva tiltakoznak — vannak olyanok is, melyeket elintézettnek tekint az által, hogy már a király válaszolt rájuk.

A Beőthy Ödön által Biharmegye nevében előterjesztett vallásügyi sérelmek különösen nagy port vernek fel. Az e tárgyban kifejlett vita mintegy bevezetésűl szolgál a későbbi országgyűlések e nemű vitáihoz, ennélfogva különösebb figyelmet érdemel.

A gravamen egyrészről az, hogy ha protestáns férfi katholikus nőt vesz el, számtalanszor megtörténik, hogy a nő a papok biztatására, az 1790 : XXVI. t.-czikk ellenére, férjétől reversalist vesz, melyben az kötelezi magát, hogy gyermekeit a római katholikus hitben nevelteti; másrészről, hogy a protestáns vallásra áttérni akaró katholikus, ha kiállta is a hat heti censurát, erről neki a katholikus papok bizonyitványt adni vonakodnak.

Ezzel kapcsolatban ugyancsak Beőthy előadja vármegyéjének abbeli kivánságát, amihez nyomban csatlakoznak Borsod, Zemplén, Sopron és Nógrád vármegyék is, hogy a protestánsok Horvátországban, Szlavóniában, Dalmácziában, valamint a magyar tengermelléki részekben is egyenjogusittassanak a katholikusokkal.

A protestáns vallásu követek részint ildomosságból, részint eszélyességből tartózkodnak hozzá szólni a tárgyhoz, mely őket vallásuknál fogva közvetlenül érdekli; de nincs is szükség az ő felszólalásukra, miután a katholikusok — kivéve Lonovics Józsefet, az egri főkáptalan követét — mindannyian magukévá teszik a protestánsok ügyét.

Lonovics a clerus védelmezésében túlmegy azon a határon, melyet még a vallásügyi kérdésekben is a magasabb közjogi szempontok vonnak meg, s azzal a nyilatkozatával, mely szerint a protestánsok egyenjogusitása Horvát-, Szlavón- és Dalmátországban, az illető országok municipalis autonomiájából kifolyólag, csakis tőlük függ s Magyarország rájuk ilyen terhet vagy inkább jótéteményt nem kényszerithet, — valóságos vihart idéz elő. Földváry Ferencz a keresztény vallás nevében, Balogh János, Borsiczky, Gyurcsányi, a felvilágosodás nevében tiltakoznak ellene.

A kedvezően elintézett sérelmek, illetőleg postulatumok közé tartozik a rendek ama kivánsága, hogy a jövő országgyűlés Pesten tartassék. Széchenyi már 1830 nyarán figyelmezteti Wesselényit, hogy a legközelebbi országgyűlésen két dolgot kellene »csendes móddal« keresztülvinni, t. i. hogy a felső táblán is vezettessék diarium s hogy az 1831-iki dieta Pesten tartassék.[1]

Az inditványt az országgyűlésnek Pestre leendő áttétele tárgyában csakugyan megteszik s a pestmegyei követ, valamint Bezerédj, Bernáth Zsigmond, gróf Andrássy György, a Pesten épitendő országház költségeire a nemesség részéről segedelmet is ajánlanak föl. A felség, habár törvénybe nem engedi is iktatni, szivesen megigéri, hogy a legközelébbi országgyűlést Pestre hivja össze, annyival is inkább, mert a királyi propositiók negyedik pontja értelmében létrejön a törvény, mely a jövő országgyűlés tartama alatt a dietális törvényszünet mellőzését kimondja, ennélfogva kivánatos, hogy törvényhozói teendőik miatt a felső biróságok tagjai se legyenek távol hónapokon, sőt éveken át, a mig t. i. az országgyűlés tart, székhelyüktől.

Hogy a felség beleegyezik az országgyűlésnek Pestre leendő áthelyezésébe, ez főképen a nádornak és Reviczky kanczellárnak köszönhető, kik kézzelfoghatólag kimutatják, hogy Pesten az országgyűlés kevesebbe kerül, a tárgyalások segédeszközeihez is könnyebben hozzá lehet ott férni.[2] Széchenyi tehát téved, ha azt hiszi, hogy ebben a kérdésben a nádor egy követ fú Metternich herczeggel. De már a legközelebbi országgyűlés határnapjára nézve a nádor és a kanczellár véleményét a király nem fogadja el. Ők ugyanis határnapul 1831 pünkösdjét, az állam-értekezlet többsége ellenben 1831 október 2-ikát ajánlja.[3]

---

[1] Gr. Széchenyi István levelei. I. 172.

[2] Orsz. levélt. József nádor titk. levélt. Praep. ad diaetam. 1830. VIII. aul. 1.

[3] U. ott.

Abból a szempontból azonban, hogy minden engedmény a nemzeti nyelv ügyében egy-egy lépéssel viszi közelébb a nemzeti állam eszméjét a megvalósulás stadiumához: ennek a positiv eredményekben különben is szegény országgyűlésnek legfőbb érdeme az, hogy a magyar nyelv ellen elkövetett sérelmek egy részének orvoslásával annak jogait revindikálja.

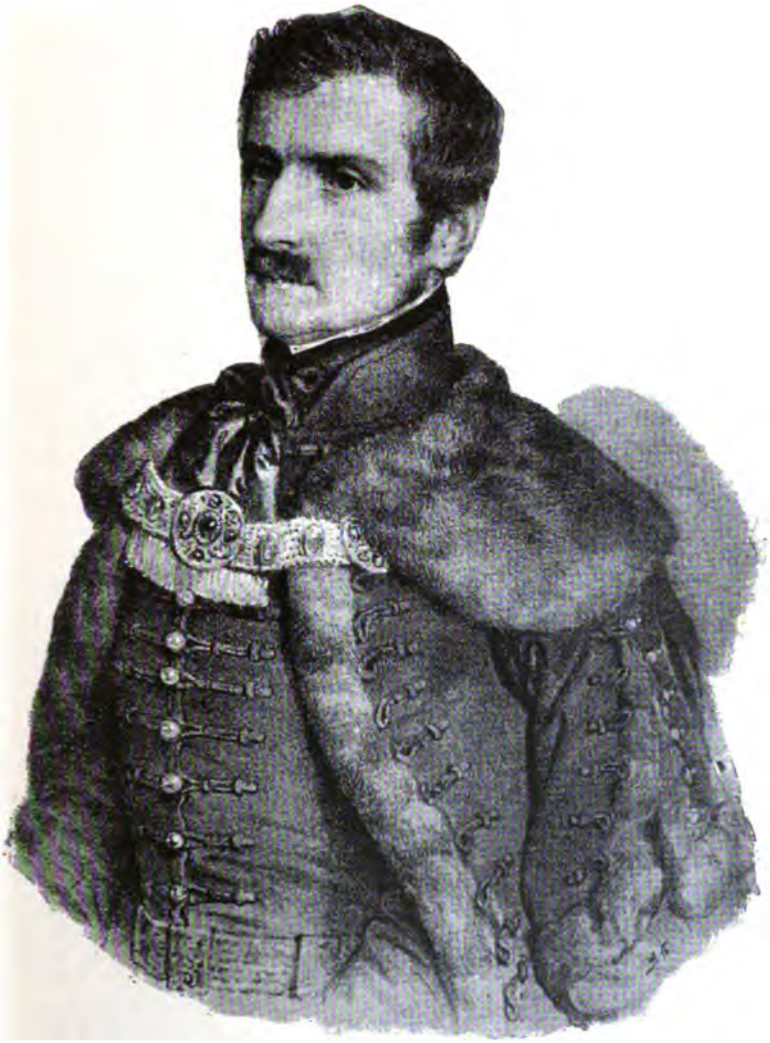

Gróf Andrássy György.
(Egykorú kőnyomat az országos képtárban.)

Mindjárt az országgyűlés kezdetén — a personalis és a horvátországi követek ellenzése daczára — elhatározza az alsó tábla, hogy az országos ülések jegyzőkönyvei, eltérőleg még az előző országgyűlés által is követett szokástól, hogy t. i. magyar és deák párhuzamos szöveggel nyomattak ki, külön magyar és külön deák kiadásban bocsáttassanak közre.

Borsiczky a felvidéki megyék nevében még abba is belenyugodnék, ha a deák forditást teljesen mellőznék.

Ezzel egyidejüleg ugyanazon kerületi ülésben gróf Andrássy György tornai követ megpendíti az országgyűlési hirlap eszméjét.

Ugy a magyar nyelvű jegyzőkönyv, mint a dietai ujság rendeltetése a publicitast minél inkább érvényesiteni a törvényhozás körében, ennek pedig elmaradhatatlan következménye a nemzeti egységet megteremtő erős politikai közvélemény kifejlődése. A rendi felfogás uralma alatt álló országgyűlés tehát az által, hogy fölkarolja az emlitett reformokat, öntudatlanul bár, tényezőjévé válik a rendi széttagoltság megszüntetésére irányuló törekvéseknek.

Azzal azonban, hogy a sajtó, mint a nyilvánosság egyik legfőbb organuma, mi módon felelhet meg teljes mértékben hivatásának, sem Ragályi Tamás, ki a hirlap meginditását a kormánytól kieszközlendő privilegiumtól teszi függővé, sem maga az inditványozó, ki az ujságot az országgyűlés censurája alá kívánja helyezni, — nincsenek tisztában.

A fölmerült elvi differentiák következtében a kérdést a rendek egyelőre ad acta teszik s abban állapodnak meg, hogy ha valamely ujságírónak országgyűlési hirlap kiadása nem engedtetnék meg s ez iránt panaszt tenne az országgyűlésnek, a tárgy újból föl fog vétetni.

Az országgyűlés berekesztése előtt három nappal az alkalom erre nézve el is érkezik. Gróf Andrássy György ugyanis bejelenti, hogy egy pesti ujságiró még az országgyűlés kezdetén folyamodott lapinditási engedélyért a helytartó-tanácshoz s folyamodványára választ nem kapott. De a személynök megigérvén, hogy az esetet a nádornak, mint a helytartó-tanács elnökének, be fogja jelenteni, az ügy további vitatása abban marad.

A törvényhozás nemzeti jellegének helyreállitása végett még egy nevezetes lépést tesz az országgyűlés, Bene József csongrádi követ inditványára a szeptember 27-iki kerületi ülésben elhatározván, hogy jövendőre minden izenet a főrendekhez magyar nyelven szerkesztessék.

A mint a nádor erről értesül, azonnal felhivja a rendeket, hogy egy deák nuntiumban fejtsék ki, mi oknál fogva tartják szükségesnek eltérni az eddigi szokástól. A rendek azonban abban a meggyőződésben, hogy ők nem tartoznak beszámolni vele, miért beszélnek vagy irnak magyar nyelven, a nádor felszólitására irásban semmit sem felelnek, hanem az október 5-iki országos ülésből elküldik az első magyar nyelvü nuntiumot a főrendekhez azzal a szóbeli izenettel, hogy abban a hitben változtatták meg az eddigi szokást, hogy a nádor, mint a nemzet és a hazai nyelv műveltségének mindenkori pártfogója és előmozditója, valamint a főrendek, mint ugyanazon hazának fiai, ezen lépést tőlük szivesen fogják venni s a közjó előmozditása iránti kivánságnak fogják tekinteni.

Az elnök hiába kapacitálja a rendeket, hogy ellenkezik a jó renddel és illendőséggel, hogy a két táblát érdeklő ügyben köztanácskozás nélkül

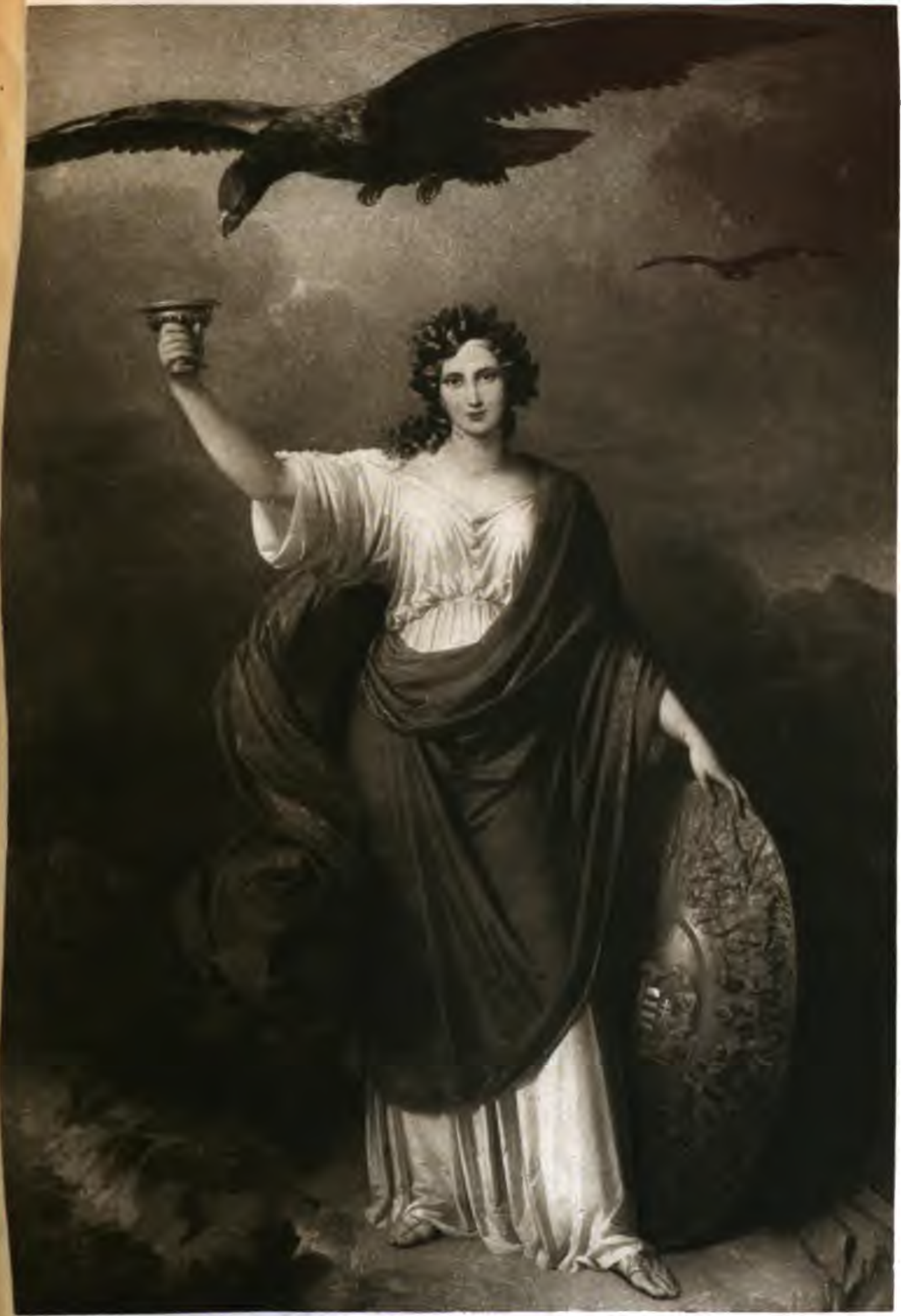

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA JELKÉPE.
(ENDER JÁNOS FESTMÉNYE AZ AKADÉMIA KÉPTERMÉBEN.)

A Magyar Nemzet Történetéhez

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

New York Public Library,
HAMILTON FISH PARK BRANCH,
388 EAST HOUSTON STREET
CIRCULATION DEPARTMENT.

történjék változás; hogy a nádor aggályait figyelembe kellene venni; hogy a magyar nyelvű izenetek az országos tanácskozásoknak már jelenleg is lassu folyását még inkább hátráltatni fognák; hogy az irott izenetek 1790-ben kezdődtek s bár akkor is elhatározták, hogy azokat magyar nyelven kell szerkeszteni, a határozatot, mint kivihetetlent, nem hajtották végre. A többséget, — mely a magyar izenetet »a sebes folyóhoz hasonló s igy el nem nyomható közvélemény első szülöttjének« tekinti, — a personalis rábeszélése épp oly kevéssé tántoritja meg, mint egyik-másik követ ama fenyegetés számba menő argumentuma, hogy megboszulhatja magát a magyarságon, ha a különféle nemzetiségeket századok óta összekötött deák nyelvhez hütlenné válik. S a »közvélemény« előtt néhány izenetváltás után a főrendek is meghajólnak, csak azt kötvén ki, hogy azok az izenetek, melyek vagy feliratok vagy törvényjavaslatok alapjául szolgálnak, ez utóbbiakkal együtt deák nyelven is készittessenek el.

A törvényhozáson kivül az állami élet többi ágaiban is sikerül az országgyűlésnek a magyar nyelv érvényességi körét ismét kijebb terjesztenie. Az új törvény szerint ugyanis a helytartó-tanács azon törvényhatóságokkal, melyek magyarul irnak fel, ugyanazon nyelven levelez, s ezenfelül rendeleteit is, közhirdetményei kivételével, magyarul bocsátja ki; a főtörvényszékek a magyar nyelven felebbezett perekben magyar nyelven hoznak itéletet; a kerületi táblánál, valamint a vármegyei és a városi biróságok előtt s a szentszékeknél a perek magyar nyelven folytathatók; közhivatalokban ezentúl senki sem alkalmazható, aki magyarul nem tud; 1834 január hó elsejétől senki ügyvédi vizsgálatra nem bocsátható, ki a magyar nyelv helyes ismeretével nem bir; a magyar ezredek, — ide értve a véghelyeket is, valamint az országbeli minden katonai kormányt, — magyar irományokat elfogadni tartoznak.

Ha vannak is, akiket a nemzeti nyelv részére tett ujabb concessiók nem elégitnek ki: az új törvényt egészben véve mindenki bizonyos mérvü kárpótlásnak tekinti a többi panaszok és postulatumok mellőzéséért, annyival is inkább, mert a kormány jóakarata következtében — mint a nádor a deczember 14-ki elegyes ülésben jelenti — az Akadémia is hozzá foghat immár nemzeti missiójának teljesitéséhez.

Az országgyűlés összehivása előtt néhány nappal, jul. 7-én erősiti meg ő felsége a M. T. Akadémia alapszabályait, valamint az igazgatóság tagjait, kiket a négy alapitó, t. i. gróf Széchenyi István, Vay Ábrahám, gróf Andrássy György és gróf Károlyi György választottak meg oly módon, hogy az igazgatóság velük együtt 25 tagból állt. S csakhamar ezután a nádor az alapszabályok és a társaság végleges szervezetének megállapitása végett az 1825/7 : XI. t.-cz. értelmében megalakitván gróf Teleki József elnöklete alatt a bizottságot, a deczember 14-diki elegyes ülésben már bejelenti, hogy az alapszabályokat, az ügyrendet és a javaslatot arra nézve, hogy az Akadémia a rendelkezésére álló pénzerőhöz képest most mindjárt mibe foghat, mit végezhet fontos feladataiból, ő felsége jóváhagyta, s mivel november 17-ikén az igazgató-tanács az elnököt gróf Teleki József s az alelnököt gróf Széchenyi István személyében megválasztotta és a 23 rendes tagot kinevezte: a társaság nyomban az országgyűlés eloszlatása után működését megkezdheti. Az országgyűlést deczember 20-ikán zárja be a beteg király helyett Károly főherczeg mint királyi biztos.

Gróf Majláth János méltán dicsekszik vele, hogy az európai összes rendi országgyűlések közt a magyarországi az egyetlen, mely az 1830. évben miniszterek buktatása, forradalom, kormányzati változtatások nélkül, a kormány és a rendek közti egyetértéssel kezdődött, folytattatott és végződött.[1] A fennforgó viszonyok közt valóban sem a király, sem a rendek nem kicsinyelhették az országgyülés ama negativ eredményét, hogy alkalmuk nyilt bebizonyitni a világ előtt, mennyire összetartanak s mennyire meg tudják egymást érteni az állami erők concentrálásában, midőn a rendi monarchia érdekei forognak koczkán.

III. FEJEZET.

A kolera.

A korona igéretében bízva, a megyék türelmetlenül várják az országgyűlésre szóló királyi meghivót, annyival inkább, mert a rendszeres munkálatokra vonatkozó utasitásokat immár elkészitették. De várakozásukban csalatkoznak. Sperat quidem animus, quo eveniat, diis in manu est. A kolera 1831 nyarán Oroszországból Galiczián át behurczoltatván hozzánk, ennek a súlyos csapásnak enyhitése és elháritása előbbre való mindennél.

A nádort és Reviczky kanczellárt a járvány elleni védekezés foglalja el teljesen. S e közben nap-nap mellett documentálják, a minek hire már előbb az egész országot bejárja, hogy határozottan rossz, barátságtalan viszony áll fenn köztük.

Reviczky Ádámot, — ki mielőtt udvari kanczellárrá neveztetnék ki, bizalmas embere s a magyar ügyekben titkos referense a császárnak, — az aristocratia nem szivesen látja ama magas polczon, melyre származásánál fogva nem tartja méltónak. Az ő rangjabeli embereket a császár addig csak az állam-tanácsban alkalmazta, az udvari és állami főhivatalokat ellenben a főnemesség köréből szokta volt betölteni.

Valószinüleg a nádor sem helyeselte kineveztetését, attól a percztől fogva pedig, a mint ez mégis megtörténik, észrevehetőleg félti tőle befolyását az udvarnál.

Reviczky magatartását minden kérdésben az udvar hangulata és álláspontja szabja meg, de e mellett tudja a módját, hogy kell biztositnia a

---

[1] Gr. J. Majláth, Der ung. Reichstag im Jahre 1830. 215.

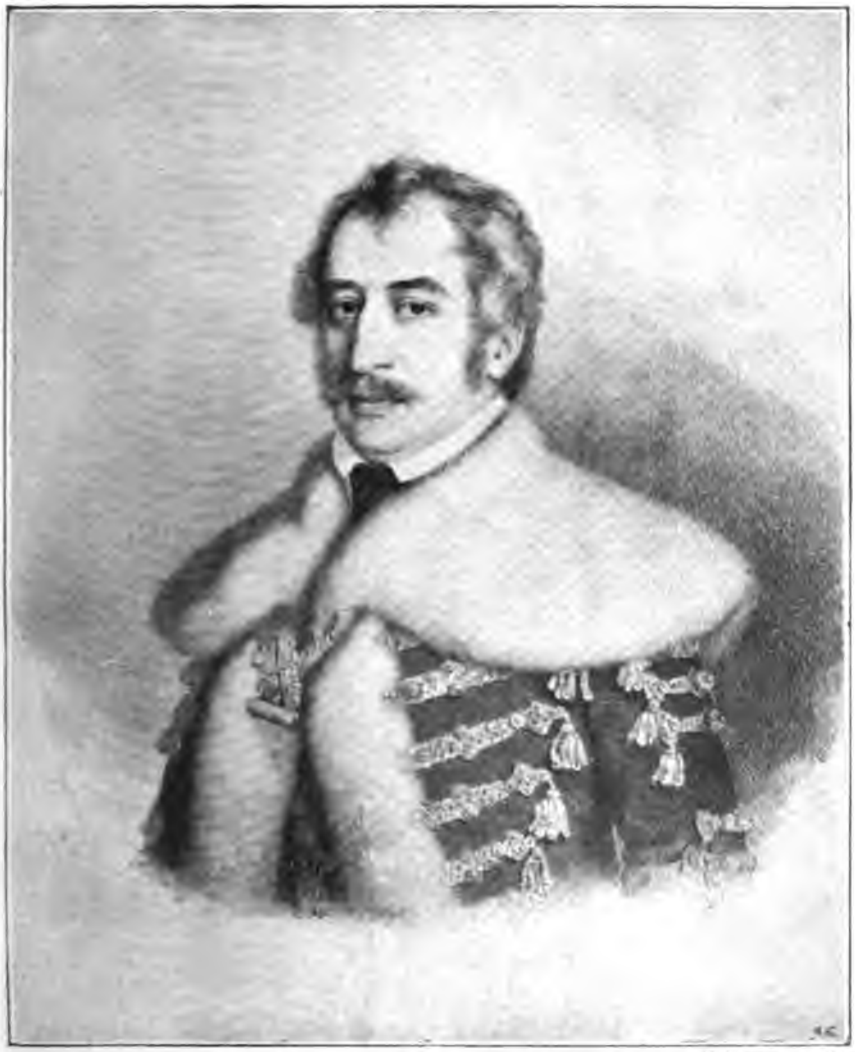

Az Athenaeum nyomása.

TELEKI JÓZSEF GRÓF.

(Barabás Miklós olajfestménye után.)

Magyar Nemzet Történetéhez. *Az Athenaeum kiadása.*

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

maga számára a nemzet rokonszenvét is; József nádor ellenben a becsületes közvetitő szerepét játsza a korona és a nemzet közt s ebben a szerepében természetesen nem egyszer szemben találja magát az udvarral.

A nádor és a kanczellár közti ellentétet a helytartó-tanácsnak és kanczelláriának egymással homlokegyenest ellenkező rescriptumai és intézkedései árulják el leginkább.

A kolera-járvány s az e miatt kitört zendülés tárgyában végrehajtandó intézkedésekre vonatkozólag sem tud a két dicasterium megegyezni egymással. S részint ennek a körülménynek, részint a kormányzat és közigazgatás tökéletlen szervezetének lehet főképen tulajdonitani, hogy a kettős csapás oly nehezen küzdhető le. A mit a helytartó-tanács jónak lát, azt a kanczellária ellenzi s megforditva. De maga a helytartó-tanács is, ide-oda kapkod intimátumaiban; a mit ma elrendel, azt holnap visszavonja vagy módositja. A közigazgatási tisztviselők pedig nagyobbára a saját fejük szerint járnak el, ahány annyiféleképen, sőt akadnak köztük egyesek, kik egyszerüen megszöknek a helyükről. A veszély idején tehát, midőn legnagyobb szükség volna az egységes és gyors kormányzati és administrativ intézkedésekre, a kormány-gépezet a szó szoros értelmében felmondja a szolgálatot.

Széchenyi, midőn Döbrenteyt értesiti, hogy náluk, Sopronmegyében is kitört a járvány, gúnyosan jegyzi meg, hogy »ily szerencsétlen honban, a hol oly balgatagon parancsolnak s a hol, ha egy Cherub parancsolna is, senki sem engedelmeskedik, a hol mindenki teszen, a mint kénye tartja, ott valóban csak a szűz Mária s a vak véletlen marad pártvédül«.[1] Majd később Wesselényinek azt irja, hogy »a machina ügyetlen formája minden nap szembetűn, midőn p. o. a kanczellária verest, a helytartó-tanács kéket parancsol és a vicze-ispány nem tesz semmit«.[2]

Már január 14-ikén összeül a helytartó-tanács kebelében a közigazgatási, kamarai és katonai vegyes bizottság, — melynek tagja a többi közt Magyarország tudós protomedicusa, Lenhossék Mihály is, — s főkép ez utóbbi tanácsait követve megteszi javaslatait az óvintézkedésekre nézve a tekintetben, hogy a ragály Galicziából az országba be ne hurczoltassék, s ő felsége január 28-ikán a bizottság fölterjesztése alapján elrendeli, hogy Körösmezőn, Vereczkén, Uzsokon, Viraván és Komárnikon veszteglő-intézetek állittassanak fel.[3]

Majd az 1770- és 1805-iki s az ezeket kiegészitő későbbi legfelsőbb rendeletek figyelembevételével a nádor utasitásokkal látja el a hatóságokat. a levelek átlyukasztása és megfüstölése, a kórházak és halottas kamarák berendezése, a kolerában elhunyt egyének megvizsgálása, eltemetése, a gyógyszerek kiosztása stb. tekintetében s az 1805-iki rendelet alapján közli velük, hogy miféle büntetés alkalmazandó azokkal szemben, kik az esetleg felállitandó kordont átlépik, a fertőtlenitést kikerülik, az óvintézkedések foganatositására hivatott hatósági közegeket eljárásukban akadályozzák s a veszélyt eltitkolják. A közegészségügyi rendeletek szigorú végrehajtásának ellenőrzésére pedig, mint kir. biztost, Majláth Antalt küldi ki.

---

[1] Gr. Széchenyi István levelei. I. 192.

[2] U. ott, I. 203.

[3] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok. 1167/147.

A mint hirét veszik, hogy már az országgal határos stryi kerületben is kitört a járvány, a nádor a vegyes bizottságot június 19-ikére ismét összehivja s annak véleménye folytán katonai kordon húzását rendeli el, annyival is inkább, mert ezt az európai hatalmak is sürgetik.

A kanczellár, midőn a bizottság jegyzőkönyvét Gyulayval, a hadi főtanács elnökével, kinek hatáskörébe tartozik a kordon felállitása, közli: megteszi egyszersmind az abban foglalt határozatokra észrevételeit. Igy nevezetesen szükségesnek tartaná a maga részéről, hogy ha valaki a kordont átlépi, mielőtt biróság elé állittatnék, vesztegzár alá helyeztessék; megjegyzi továbbá, hogy ott, a hol még az elrendelt veszteglő-intézetek nem állittattak fel, ez a mulasztás haladéktalanul jóváteendő; sőt törvénytiszteletének is jelét adja a nádorral szemben, midőn azt ajánlja, hogy a mennyiben az osztrák örökös tartományok részére 1805-ben kibocsátott rendelet Magyarországra nézve nem kötelező s a mennyiben ennek megfelelő semmi positiv törvény Magyarországon nincsen: az óvintézkedések ellen elkövetett kihágások megtorlása végett, ott, a hol szükséges, a magyar törvények értelmében statárium hirdettessék ki.[1]

A járvány kitörését s rohamos terjedését különösen a határszéli vármegyékben, Zemplénben, Sárosban és a Szepességen, valamint Abaujban és Gömörben, nem sikerülvén a hatóságoknak megakadályozniok, a nádor az óvintézkedések közt a kordonra fekteti a fősulyt s a Tisza vidékének egyrészét, valamint a dunántúli megyéket és Horvát-Szlavónországot, melyek a járványtól még meg vannak kimélve, kordonnal igyekszik megvédelmezni. A kanczellárnak azonban ez nem tetszik, miután nap-nap mellett érkeznek hozzá panaszok a miatt, hogy az elzárt vidékek lakossága a közlekedés megakadályozása következtében elegendő munkáshoz nem juthat s igy a szorgos mezei munkát nem végezheti. Felszólitja tehát a nádort, tegye ujból tanácskozás tárgyává a vegyes bizottságban azt a fontos kérdést, hogy a katonai zárvonalak fenntartandók-e vagy sem?

A bizottság a nádor elnöklete alatt július 27-ikén vitatja meg a kanczellár által fölvetett kérdést s abban állapodik meg, hogy Galiczia felől, az erdélyi határon, az Ér és Berettyó mentén, Sáros és Szolnok közt s Liptó határától a Garam folyó mentén a kordon megmarad, ellenben a már megfertőztetett megyék egymás közt, valamint a járványmentes megyék szintén egymás közt szabadon közlekedhetnek; a Dunán Pozsony és Esztergom közt, ugyszintén a Tiszán a hajózás szabad, miután amott

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 7190/870.

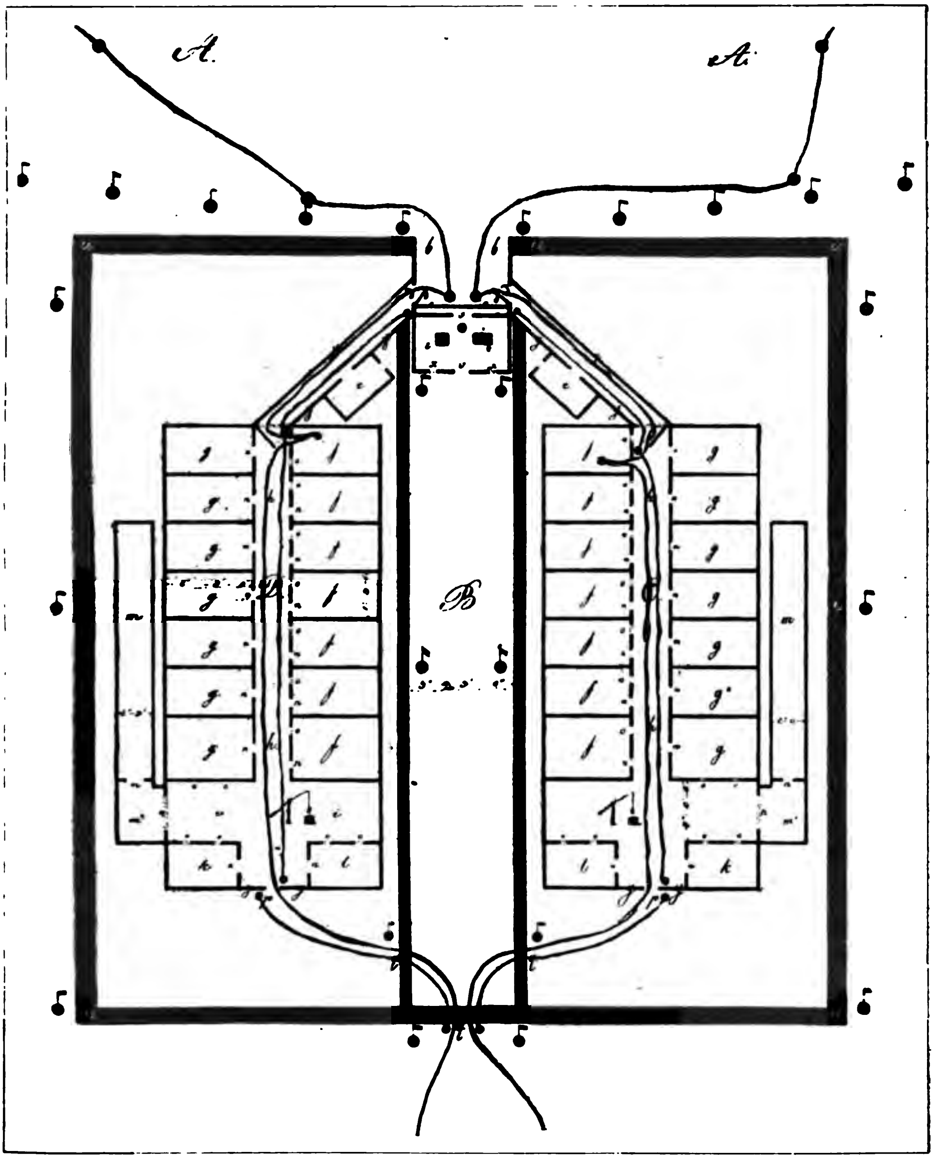

Veszteglő-intézet tervrajza.
(A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában.)

Jelek magyarázata: *A.* Az egészségi határ vonala. *B.* Veszteglő intézet. *C. D.* Gyanus helyekről jövő utasok veszteglő helyei. *a.* Árok. *b.* Utasok jelentkező helye. *c.* 4 láb magas korlát. *d.* Ajtók az utasok számára. *e.* Orvosi lakások. *f.* Veszteglő szobák. *g.* Podgyász-raktár. *h.* Szabad köz. *i.* Udvar a podgyász kiszellőztetésére. *k.* Őrök és szolgák lakása. *l.* Konyhák. *m.* Temető. *m*^{1}. Temető-udvar. *n.* Ajtók. *o.* Ablakok az étel benyujtására. *p.* Ajtók a távozók számára az orvosság s élelmiszerek behozatalára. *q.* Hidak. *r.* Felügyelő biztos és tisztek háza. *s.* Ablak az igazolványok átvételére. *t.* Füstölő eszköz. *u.* Eszköz a pénzek tisztitására. *v.* Ki- és bemenet. *x.* Ablakok. *y.* 8 láb magas falak. ♁ Határőrök. ● Egészségi őrök és szolgák.

járvány még nincsen, a Tiszának pedig mind a két partja Csongrádig különben is inficiálva van; ha pedig az egész országban elterjed a járvány, minden közlekedési akadály megszüntetendő.

A kanczellár nehány nap mulva terjeszti fel a királyhoz a nádor, illetőleg a bizottság határozatait s habár hangsúlyozza, hogy lényegileg egyetért azokkal, fölterjesztése[1] nagyon is elárulja az összhang hiányát a két kormányszék közt.

Hogy nehány nap alatt, a mióta t. i. a vegyes bizottság tanácskozott, a helyzet rosszabbodott volna, a mit a kanczellár konstatál, ez kevésbé valószinű, mint az, hogy ennek a jelzése mintegy szemrehányás akar lenni a nádorral szemben a miatt, mert nincs kellőképen tájékozva. A kanczellár hivatalos úton arról értesült, hogy a járvány folytonosan terjed a Duna és Tisza mentén; kitört Győr-, Tolna-, Bács- és Torontálmegyében, a zárvonalat áttörte a Berettyónál, az Érnél s a Garamnál is. Ennélfogva fölöslegesnek tartja ezeken a vidékeken a szabad közlekedést akadályozni. A mennyiben pedig a zárvonal foganatositására kirendelt katonáknak az inficiált helyeken nincs többé semmi teendőjük, ajánlja, hogy midőn járványmentes rendes állomásukra visszatérnek, a megfelelő óvrendszabályoknak vettessenek alá.

Fölterjesztésében van különösen egy pont, mely egyrészről a jó hazafi aggodalmaskodásának, de másrészről a nádor elleni vádaskodásnak is tekinthető. Felhivja ugyanis a felség figyelmét arra a körülményre, hogy habár rendelkezésére bocsáttatott a nádornak a Magyarországon állomásozó összes katonaság: a megyék keservesen panaszkodnak nála a miatt, hogy a kordont foganatositó katonák csekély száma miatt az egész ország áldozatául esik a járványnak, mig ellenben az örökös tartományok védelmezésére van elég katona. Azt tehát nem kivánja, hogy azokat a csapatokat, melyek az osztrák provinciák határain vannak fölállitva a végből, hogy az inficiált Magyarországból a járvány be ne hurczoltassék, helyökről elmozdittassanak; de azt hiszi, hogy a Horvát-Szlavonországban és a határőrvidéken állomásozó katonaságot a járványmentes magyar megyék és Horvát-Szlavonország védelmére föl lehetne használni.

Ismerve Reviczky és a nádor közti feszült viszonyt, az előbbi részéről emlitett fölterjesztésében még az az inditvány is czélzatosnak tűnik fel, a mi különben egyedül jó szivét mutatná, hogy t. i. a csapás által meglátogatott szegény nép nyomorának enyhitése végett közadakozásra szólittassék fel a lakosság s a jótékonyság gyakorlásában ő felsége menjen elő jó példával. Jogosult a föltevés, hogy a kanczellár ezzel ismét a nádor mulasztására kivánta figyelmeztetni a felséget, miután annak, a kit a felség a csapás elháritásával és korlátozásával bizott meg, lett volna első sorban kötelessége a csapás súlyos következményeinek enyhitéséről is gondoskodni.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 8630/1070.

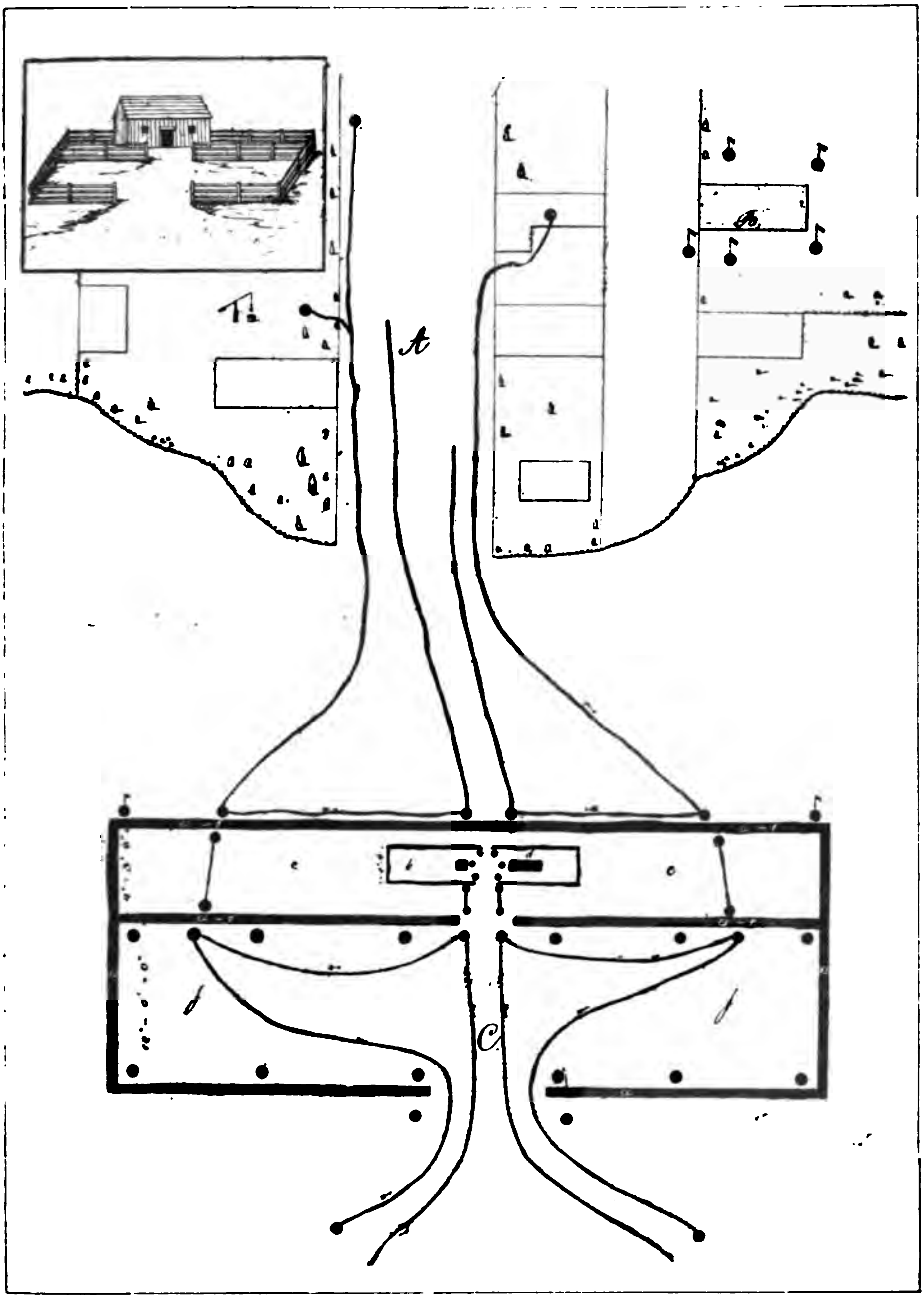

Kolera-rekesz tervrajza.

(A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában.)

Jelek magyarázata: *A.* A kolera kitörésének helye. *B.* Kolerás ház. *C.* Rekesz a szomszédos helyekről szállitott élelmiszerek befogadására. *a.* 4 láb magas fakorlátok. *b.* Egészségi biztos lakása. *c.* Füstölő eszköz. *d.* Edény a pénzek tisztitására. *e.* A bezártak és az élelmiszereket áruló szomszéd lakosok közvetitésére szolgáló őrök helye. *f.* Piacz. ● A záró vonal őrei.

A dicasteriumok czivakodása daczára, mely az intézkedések sikerét jó részben meghiusitja, a járvány nem tart sokáig. Ausztria sem kerüli azt ki s szeptember közepén ott is kitör a kolera. Ennek következtében ő felsége parancsából Reviczky már október 3-ikán felhivja a helytartó-tanácsot, hogy a közlekedést tegye szabaddá Magyarország és az osztrák örökös tartományok közt, a mi október közepén meg is történik.[1]

A rettentő csapást, melynek a hivatalos közlemények szerint nem egészen három hónap alatt 56,008 ember esik áldozatául,[2] a felvidéken még a járvány okozta zendülés is tetézi.

A műveletlen tót nép bizalmatlanul nézi a hatóság erőfeszitését s midőn azt tapasztalja, hogy az intelligentia és a zsidóság közt sokkal kevesebb a betegedések és halálozások száma, korlátoltságában nem jön rá, hogy ez a kedvezőbb életmód, a nagyobb tisztaság és rendszeretet s a csekélyebb létszám következménye, hanem borzasztó gyanú vesz rajta erőt s elhiteti magával, hogy nem a kolera, hanem az urak és zsidók gonoszsága oka a nép pusztulásának, azok mérgezik meg a kutakat, azok osztanak ki orvosság helyett mérget, hogy kiirtsák a parasztot.

A szenvedélyétől elvakitott nép, hogy képzelt ellenségein bosszuját kitöltse, azoknak nemcsak életére, hanem vagyonára is ráteszi a kezét, a nélkül azonban, hogy a tényleges birtokjogi állapotok megbontására gondolna.

A mozgalom socialisticus jellegünek látszik, de eredetére nézve nem az. Az egyetlen zemplénmegyei nagymihályi járást kivéve, a hol a zendülésbe nehány tanulatlan bocskoros nemes is belékeveredik azzal a határozottan kifejezett szándékkal, hogy a vagyonosoktól elveszik földbirtokaikat,[3] — másutt ilyenféle tendentiák nem mutatkoznak.

A magyar köznép, sőt még a ruthén is, általában távol tartja magát a mozgalomtól s csakis a nép legműveletlenebb eleme, az u. n. szotáktótság vesz benne részt.

A magyar parasztnak, ha nagyobb intelligentiájánál fogva nagyobbak is az igényei: azokat a könnyen és bőven termő földből kielégitheti, a holnap iránt nem kell aggódnia, s részint ezért, részint conservativ természeténél fogva soha nem érzett hajlandóságot a tényleges jogviszonyok felforgatására. A tót jobbágy pedig sovány földjén nyomorog ugyan, de mivel vágyai nem terjednek tovább a megélhetés határainál, ura vagyonát nem irigyli. Amaz tehát épp oly kevéssé fogékony a socialisticus eszmék iránt, mint emez. A tudatlan szoták paraszt lelkébe is nehány gonosz és buta demagog csempészi be a borzasztó gyanut, hogy az urak életére törnek, felidézi egyszersmind emlékezetébe a kegyetlen és kiméletlen bánásmódot, melyet egyik-másik földesúr részéről, ki kellett állnia s szenvedélyét ekként lángra lobbantván, a vadállattá vált ember, féktelenségében nem respectálja többé sem a jogi, sem az erkölcsi korlátokat.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 9578. 11,007.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaet. 1831. IV.

[3] Balásházy János, Az 1831. esztendői felső magyarországi zendüléseknek történeti leirása. 1832. 59.

Az élet- és vagyonbiztonság alapjában megrendül; a nap-nap mellett ismétlődő borzalmas jelenetek iszonyattal és remegéssel töltik el az intelligentiát; az izgatók faluról falura járnak s hamis hírekkel táplálják az izgatottságot. A közigazgatásnak, mint említők, általában nincs elég ereje és tekintélye, hogy hamarosan végét vesse a zavaroknak; de elegendő katonai erő sem áll jó darab ideig rendelkezésére. Sárosban a megye erélyes intézkedései mégis megakadályozzák a zendülés nagyobb mérvű elterjedését;[1] Gömörmegyében pedig különösen gróf Szirmay István határozott föllépésének köszönhető, hogy a veszedelem csirájában elfojtatik. Zemplén-

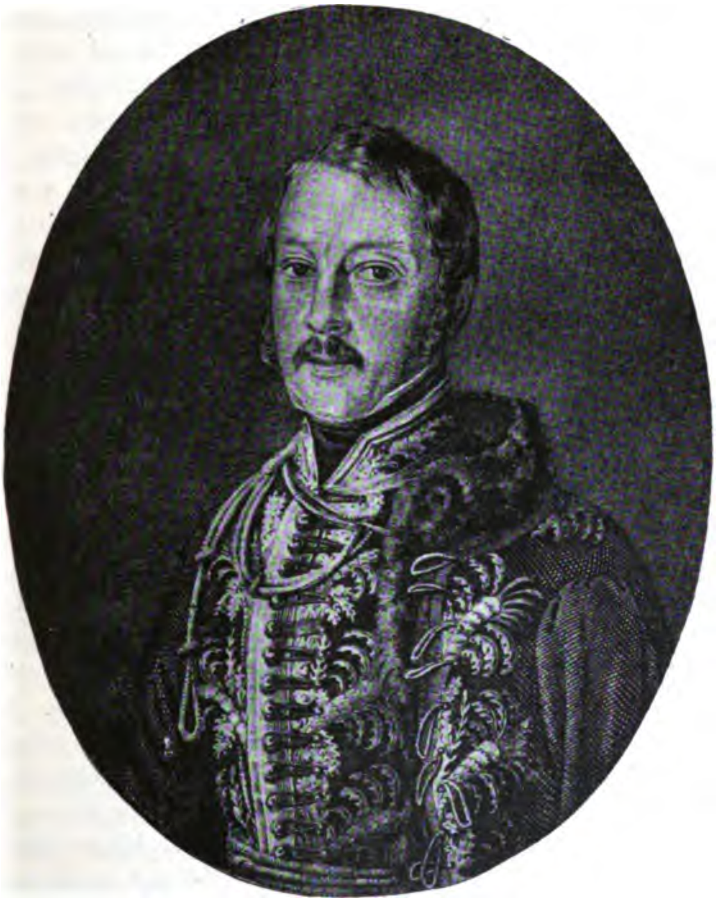

Ifjabb Eötvös Ignácz.
(Weidner rajza után készült metszet az országos képtárban.)

---

[1] L. Sárosmegye hivatalos jelentését a nádorhoz. Orsz. levéltár. Helytartó-tanácsi osztály. 1763.

megyében ellenben Dókus László alispánt csak lélekjelenléte menti meg, hogy Mihályiban agyon nem verik s ugyancsak ő neki számos helységben utját állják és meghiusitják intézkedéseit. A kis számu katonasággal itt is, valamint a többi megyében, szembeszáll a tömeg.

A zendülés központja Zemplénmegyében Terebes, innen terjed el a megye minden részébe s átcsap Abaujba is. Zamutón Klobusiczky Józsefet, jóllehet jobbágyainak mindenkor valóságos atyjuk volt, kirabolják, tiszttartóját agyonverik, Hunyor József nevü ügyvédjét iszonyatosan megkínozzák s elevenen eltemetnék, ha a katonaság a vadállatok karmai közül ki nem szabaditja, sőt magát a földesurat is bántalmazzák. Itt történt, hogy egy zugprókátor, midőn a csőcselék Klobusiczky házát ostromolta, ott találván az asztalon a »Hitelt«, annak egyes helyeit tótul magyarázgatta a parasztoknak, hogy őket felingerelje.[1] Általában igen sokan hajlandók a »Hitelnek« és »Világnak« tulajdonitni a zavarokat.[2] Mernyén a legnagyobb kegyetlenséggel kilencz embert vernek agyon egyszerre, köztük Reviczky János főszolgabirót, Draveczky nótáriust, a lutheránus papot s egy tizenöt éves leánykát, kinek előbb emlőit vágják le, azután egy karót szúrnak a testén keresztül. Csáklyón báró Meskónét kirabolják, vejét kínzások után főbe lövik.

Szepesmegyében Pfannschmied (Zsedényi) Ede megyei alügyész Kluknóról, a hová a rend helyreállitása végett küldetik ki, alig tud megmenekülni; ugyanott egy katonai őrjáratot vezető hadnagynak előbb a szemeit kiszúrják, azután orrát és füleit levágják s testét darabokra vagdalván, az utczán széjjelszórják. Gróf Csáky Károly főispánt Szepesváralján a ló hátáról lehúzzák, ütni-verni kezdik, s egy polgár furfangja menti meg a haláltól.

Abaujban, mint a megyének a nádorhoz intézett hivatalos jelentésében olvassuk,[3] Nagy-Szalánczon és környékén kezdődnek a zavargások. A nép az utlevelek és kordonok megvizsgálására kirendelt biztost, valamint a zsidó korcsmárosokat elfogja, megkötözi és kegyetlenül megkínozza. A rögtönitélő biróság azonban, — mely itt is szerveztetik, mint a többi megyében, — a három fő gonosztevőt kivégeztetvén, a rend lassankint helyreáll.

A zendülés elfojtása végett a felség augusztus 18-ikán Sáros-, Zemplén-, Szepes- és Abaujmegyék területére királyi biztosul ifjabb báró Eötvös Ignácz alkanczellárt és Sárosmegye főispánját küldi ki[4] s proclamatióban hívja fel az adózó népet, — mely »fertelmes és bódult vélekedéstől késztetve, a törvény és törvényes felsőbbség s a vármegyebeli előljáróságnak tartozó engedelmességet félretévén, féktelen merészséggel magát a közbátorság ellenére szegezni nem irtózott«, — hogy a kiküldött királyi biztosnak engedelmeskedvén, térjen a jó útra.[5]

---

[1] Gr. Széchenyi István naplói. 224.

[2] Gr. Széchenyi István levelei. I. 202.

[3] Orsz. levéltár. Helytart.-tan. oszt. 31881.

[4] Orsz. levéltár. Kanczell. eln. iratok. 1948.

[5] Orsz. levéltár. Helytart.-tan. osztály. 24531.

Mielőtt a királyi biztos kineveztetnék, gróf Gyulayt, a hadi főtanács elnökét, augusztus 14-ikén utasitja a felség, hogy a Magyarország és Galiczia közt húzott, de immár fölöslegessé vált kordon fenntartására kirendelt katonaságot a közrend helyreállitására használja fel s annak egy részét bocsássa a királyi biztos rendelkezésére. Gróf Gyulay a felség parancsát két nap mulva közli a kanczellárral s ez megint két nap mulva a nádorral és az egészségügyi vegyes bizottsággal.

A helytartó-tanács és a kanczellár azonban ebből az alkalomból is folytatja egymással a huzalkodást.

Amaz augusztus 23-iki üléséből két fölterjesztést intéz a felséghez. A kanczellár állitása szerint mind a kettő Nádasdy tollából származik.[1] Az egyikben neheztelését fejezi ki a felett, hogy tudta nélkül királyi biztost neveztek ki, a minek az lesz a következménye, hogy a mennyiben a helytartó-tanács is küldött az egyes megyékbe egészségügyi biztosokat, egyugyanazon megyében két commissarius is jelenvén meg, egyik a másik működését megbénitja. A másik fölterjesztésben pedig arra kéri a felséget, hogy legalább hagyja meg a királyi biztosnak, hogy hivatalos jelentéseit, melyekben működésének eredményéről fog időnkint beszámolni, a helytartótanács útján terjeszsze fel ő felségének.

A kanczellárt a helytartó-tanács eljárása teljesen kihozza a sodrából. Elhatározza, hogy a nádornál, mint a helytartó-tanács elnökénél panaszt tesz a vezetése alatt álló dicasterium ellen. El is készitteti a nádorhoz intézendő fölterjesztést, mely hemzseg a szenvedélyes, sőt durva kifejezésektől; de időközben, úgy látszik, lecsillapulván haragja, a nem is revideált fogalmazványt ad acta teszi.[2]

A legnagyobb szemérmetlenségnek declarálja ebben, kifogásolni a királynak a biztos kiküldésére vonatkozó intézkedését, vádolja egyszersmind a helytartó-tanácsot, hogy a hatásköröket összezavarja és saját hatáskörét a királyi felségjogok rovására ki akarja terjeszteni. Hogy a parasztok kihágásai, mint a földesuri hatalom ellen elkövetett magánvétségek vagy az állam ellen elkövetett közvétségek tekintessenek-e, hogy miképen toroltassanak meg, ennek eldöntése a királyra, mint a büntető igazságszolgáltatás kútfejére tartozik. Ha tehát a király biztost küld ki a végből, hogy igazságszolgáltatási felségjogának sikeres gyakorlása lehetővé váljék, ez épp oly kevéssé kifogásolható, mint az, hogy a biztos ő neki számol be és senki másnak, működése eredményéről. Tőle függ aztán, hogy a biztos jelentése alapján, a további teendőkkel miféle hatóságot bíz meg. De ha a helytartó-tanács eljárása közjogi szempontból helytelen, még a tényleges viszonyok által sincs indokolva. Mert a király emberét a megyék tárt karokkal várják, a helytartó-tanács egészségügyi biztosát ellenben egyik-másik még mindig vonakodik elfogadni. Mindezen oknál fogva fölkéri tehát Reviczky kanczellár a nádort, ki ő felsége rendeleteinek pontos teljesitésében keresi legfőbb dicsőségét és büszkeségét, hogy az elnöklete alatt álló dicasteriumot jövőre hasonló túlzásoktól tartsa vissza.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára Praep. ad diaet. 1831. IV.

[2] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 9491.

A kanczellár a közmondást követi: lányomnak szólok, hogy menyem is értsen róla; a helytartó-tanácsot apostrophálja, hogy a nádornak adjon leczkét. S habár fölterjesztése, mint emlitők, az expeditióban fennakad: maga az a tény, hogy a kanczellária kebelében ilyen acta egyáltalában létrejöhet, világosan mutatja, mily helytelen irányt követnek a dicasteriumok éppen a válság napjaiban. Közjogi és illetékességi kérdések felett czivakodnak egymással, a helyett, hogy a veszély elháritására összpontositnák figyelmöket. E felett maga Reviczky is, a kinek pedig annyi része mindenesetre van a viszály előidézésében, mint a helytartó-tanácsnak, kifejezi megbotránkozását a nádorhoz intézett ama bizalmas levelében, melylyel — úgy látszik — a fennebb emlitett s ad acta tett fölterjesztést akarja pótolni s melyben közli egyszersmind a nádorral, hogy Sina és Eskeles bankárokkal megkezdte a tárgyalást a kolera által sujtottak fölsegélésére szolgáló pénzalap előteremtése ügyében.[1]

Eötvös királyi biztos e közben serényen végzi megbizatását. A zendülésnek csakhamar végét veti a katonaság segélyével s a büntető törvény oly szigorú alkalmazásával, hogy a vérontástól iszonyodó király egyenesen megtiltja a parasztok tömeges kivégeztetését, annyival is inkább, mert ennek olyan színe van, mintha a nemesség a tagjain elkövetett brutalitásokért akarna bosszút állni a parasztokon.[2]

A nyomorúlt köznép ellen a bosszú fegyverét használni azért, mert korlátoltságában félre engedte magát vezettetni: nemcsak humanitarius, de politikai szempontból is súlyos hiba leett volna, miután szükségképen visszahatást idéz vala elő. A politikai tényezőknek ki kellett irtaniok a haragot szívükből, hogy higgadtan gondolkozhassanak azokról az eszközökről, melyekkel a bosszút provokáló eseményeknek jövőre elejét vehetik.

IV. FEJEZET.

Széchenyi és Wesselényi.

»Nem lehetetlen — irja Széchenyi Wesselényinek, — sőt hihető, hogy a kolera, vén pedantainkat s rozsdás rabulistáinkat felébredésre, józan látásra, concessiókra stb. birandja.«[3] »A régi alkotmány — olvassuk ugyancsak Széchenyinek két nappal később Döbrenteyhez irt levelében — úgy recseg, hogy azt a legvakabb antireformátorok és időmegakasztók is hallani fogják, és ez semmi esetre ártalmas nem lehet, és ha vagy háromnégyszáz ezer emberélettel megvásárolnók azt, hogy az idő szellemének mi jelöljük ki az útat s magyar honunknak minden lakosit elibertáljuk, akkor valóban részemről nem drágállanám a vásárt.«

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titk. levéltára Praep. ad diaet. 1831. IV.

[2] Wirkner Lajos, Élményeim. 59.

[3] Gr. Széchenyi István levelei. I. 193.

Az országos csapás és annak következményei valóban hozzájárulnak ama reform-eszmék megérleléséhez, melyek a többi közt a köznép sorsának jobbrafordulásával vannak összefüggésben s melyekkel a nemsokára öszszeülő országgyűlés nem minden eredmény nélkül foglalkozik.

Széchenyi az időt kedvezőnek tartván »minden jó mag elvetésére«, fokozott munkásságot fejt ki a czélból, hogy a rendszeres munkálatok szűkre szabott kereteinek kibővitésére rábirja az irányadó politikai köröket.

Hogy Reviczky kanczellár az operatumoknak a nádor által a király parancsa folytán történt kinyomatását ellenezné, mivel attól tart, hogy azoknak olvasása által a nagy közönségben olyan éretlen aspiratiók fejlődnek ki, melyek vagy éppen nem, vagy csak részben teljesittetvén, a közelégületlenség magvai hintetnének el s a kormány helyzete nehezittetnék meg, ez a szárnyra kapott hír annál kevésbé valószinű, mert — Széchenyi állitása szerint — éppen Reviczky serkenti a megyéket, hogy »forgatnák és fontolgatnák szorgosan a deputationalis munkákat«. De akár helyesli a kanczellár, akár nem ezeknek nyilvánosságra hozatalát: a nemzeti aspiratiók túlcsigázása felett egyelőre nem kell aggódnia. Sokkal indokoltabb Széchenyi nyugtalansága a miatt, hogy azoknak az alapvető munkálatoknak sekély színvonalán, — melyekről Wesselényinek 1831 októberében azt írja, hogy »nem tud eleget csudálkozni a kilencz deák könyvön, melybe szinte egyetlen egy talpkő sincs, nincs egy lat philosophia«, — az országgyűlés nem lesz képes felülemelkedni s nem fog határozottabb és döntőbb lépéseket tenni arra nézve, hogy közelébb jusson a nemzeti állam eszméjének magaslatához.

Hogy háborgó lelkét lecsillapitsa, hogy »Magyarország képviselőinek« még egyszer lelkükre kösse és megmagyarázza a valódi haladás postulatumait: a »Hitel« és »Világ« megjelenése után, illetőleg e két főművének megjelenése közti időben megirja harmadik nagy művét, a »Stadiumot«,[1] melyhez azonban a censura akadékoskodása miatt kellő időben nem juthatnak azok, a kiknek szól. Első kötetét csak az országgyűlés folyamán nyomathatja ki, s akkor is nem idehaza, hanem a külföldön, a második pedig a tollában marad.

Hogy a nemzet hátra van maradva, hogy haladását eddig önmaga gátolta, ezeket bebizonyitott tételeknek tekinti, melyekkel nem tartja szükségesnek tovább foglalkozni, annyival kevésbé, mert immár bizonyitékai is vannak, melyek azt mutatják, hogy maga a nemzet szintén kezdi belátni ama tételek igazságát.

---

[1] Stadium. Irta Gróf Széchenyi István 1831-ben. Kiadta Z*** 1833-ban. I. Rész. Lipcse, 1833.

»Szántani akartam előbb — úgymond, — mintsem vessek, s im ez eddigleni kis próbamunkáimnak egész apologiája.« Már most elérkezettnek látja az időt, hogy a tisztára rostált magot elvesse.

Azokhoz nincs szava, kik úgy gondolkoznak, hogy a nemzet öngyilkosságot követne el, ha alkotmányán változtatna s ha a palliativ intézkedéseken, a törvények toldozásán-foldozásán túlmenne. Kevésre becsülné magát, ha abban a hitben volna, hogy addigi működése hatással nem volt a közönség zömére; de viszont túlbecsülné saját tehetségét, ha abban a reményben, hogy újabb érvekkel meggyőzheti a haladás ellenségeit a reformok szükségességéről, folytatja azoknak ébresztgetését. Nem akar tehát ő egyebet, csak hogy tájékoztassa azokat, kiket fölébresztett, hogy kézen fogja őket s megmutassa nekik a sötétségből kivezető útat.

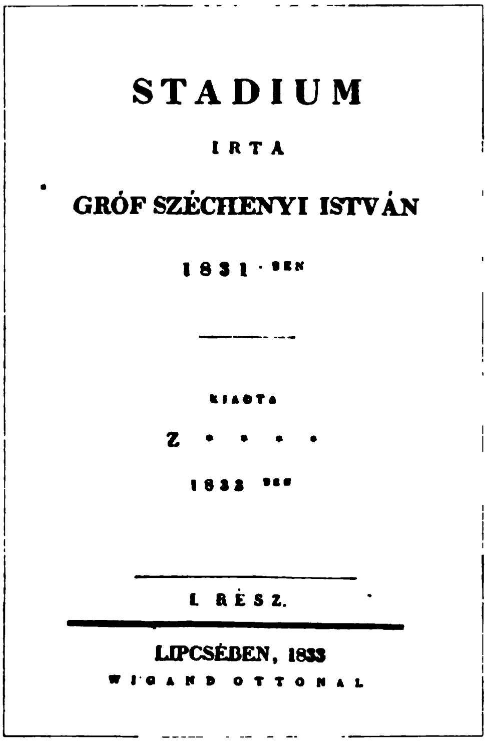

STADIUM

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

1831-ben

KIADTA

Z * * * *

1833-ban

I. RÉSZ.

LIPCSÉBEN, 1833

WIGAND OTTONÁL

A »Stadium« czímlapja.

Alapeszméje bármily radicalisnak látszik is, természetes következménye annak a diagnosisnak, melyet a nemzet fejlődését hátráltató betegségre vonatkozólag megállapitott. »Hunnia minden lakosinak polgári létet adni — úgymond, — im ez, a mit 1832-ben, teljes meggyőződésem szerint, honunkra nézve nemcsak nem időelőttinek, sőt szinte már időutáninak tartok.«

Ennek az alapeszmének érvényesitése végett ajánlja és fejti ki művében azt a »tizenkét törvényt«, melyeknek végczélja: a hűbéri kötelékek fokozatos felbontásával aköznép fölvétele a nemzet testébe. A gondolat nem új, de annál radicalisabb. Megvalósitása attól függ, hogy arról az oldaláról világittassék meg, melyet legsűrűbb homály fed. A jobbágyság helyzetét nálunk is, éppen úgy, mint a külföldön, se nem jogi, se nem politikai és hasznossági, hanem humanitarius szempontból tekintették évszázadokon keresztűl. A törvényhozás a misera plebs contribuens nyomorán igyekezett enyhiteni s e mellett egyes jólelkű földesúr saját jószántából is kíméletesebb bánásmódban részesitette jobbágyait. Arra azonban senki nem

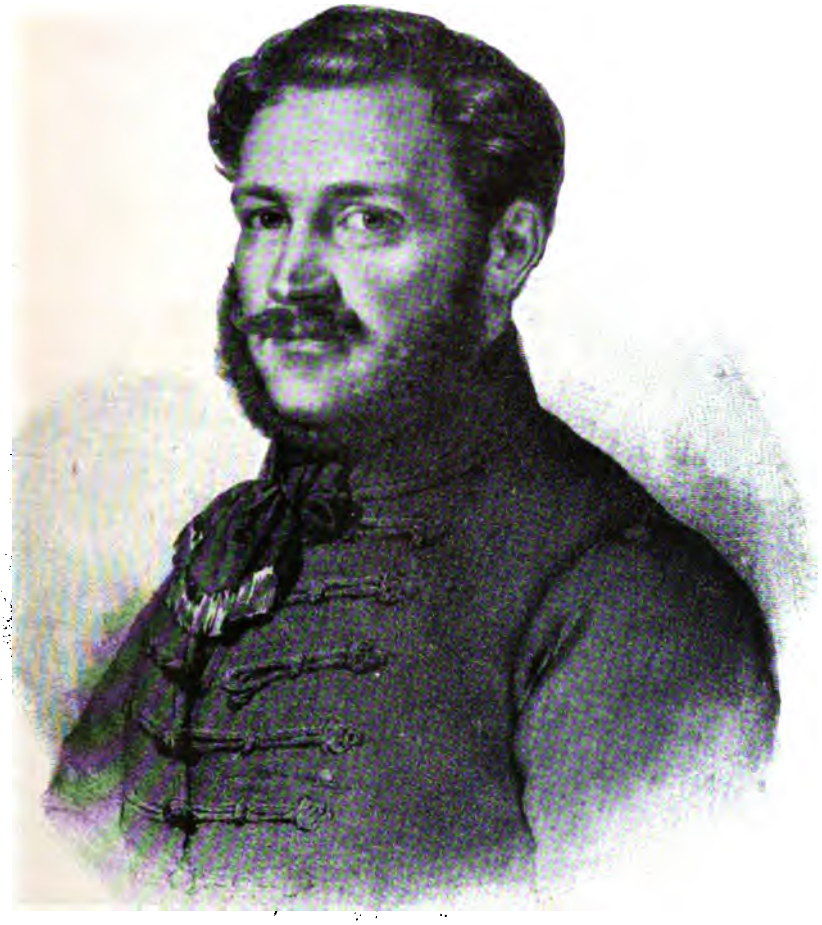

Az Athenaeum nyomása.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

(Barabás 1838-iki rajza után.)

Az Athenaeum kiadása.

gondolt, hogy a földesúr és jobbágy közti viszony jogi szabályozása, átalakitása által a nemzet erejét fokozza; valamint azt sem akarta a nemesség belátni, hogy azok a közgazdasági bajok, melyek az ő boldogulásának is legfőbb akadályai, a jobbágyi viszonyból erednek s hogy ennélfogva a köznép helyzetének javitása első sorban a nemességnek válnék hasznára.

Széchenyi a kérdést egészen új szempontból, t. i. az utilitarismus szempontjából veszi vizsgálat alá. »Les petites propriétés sont la sauvegarde des grandes propriétés.« A paraszt jóllétén alapul az ország boldogsága. Ezt az igazságot, mely már nyugati Európa alkotmányaiban kifejezésre jutott s melyet Francziaországban a physiocraták már csaknem egy századdal előbb fölismertek, — hirdeti Széchenyi. »Egy szelid és convulsio nélküli reformatio«, melyet ő tervez, csakis úgy hajtható végre, ha arra a királyt és a nemességet, a magasabb politikai érdek és nemesebb ösztönön kivül saját hasznuk is mintegy ráutalja. A tizenkét törvényben contemplált intézmények hasznát mathematikai alapon tünteti fel, úgy hogy azoknak életbeléptetése — mint írja — »nem annyira keresztény tett, mint inkább jó calculus«. A fiscalitásra és ősiségre nézve például kimutatja, hogy ha azokat eltörlik, az ingatlan birtok értéke megkétszereződik; a jus proprietatis korlátozására vonatkozólag viszont kiszámitja, hogy az béressé aljasitván a nép nagy részét, tömérdek munkaerőveszteséggel jár, miután a béres munkája a tulajdonoséhoz úgy viszonylik, mint egy a négyhez stb. A hasznossági elvet, mely mindenkor legfőbb elve volt, egy művében sem alkalmazza oly következetesen, mint a »Stadium«-ban.

A közjogi kérdések fejtegetésébe ezúttal sem bocsátkozik, részint azért, mivel időelőttinek tartja azokat, mielőtt közgazdasági és kulturális téren az átalakulás be nem következik, részint mert fél tőle, hogy az ellentétek a korona és a nemzet közt annyira kiélesedhetnek, hogy e miatt a haladás terén már a legelső lépés meg fog hiusulni.

Az óvatosság azonban, melyet a kormánynyal szemben alkalmazni kiván, összeütközésbe hozza őt azzal az ellenzékkel, mely az ő politikájának egyetlen támasza, melynek segélyével remélheti tehát csupán, hogy czélt fog érni.

Ezt a pártot, melynek Wesselényi Miklós a tulajdonképeni vezére, Széchenyi eszmékkel látja el; de tényleges vezetéséről lemond, nemcsak azért, mert szigorú önbirálat után arra az eredményre jut, hogy pártvezéri képességekkel nem bir, hanem azért is, mert nem tartja czélszerűnek, hogy ő maga is opponáljon a kormánynak, melynek jóakaratára épp oly szüksége van, mint egy erős párt támogatására.

Széchenyi »faltörő politikának« tartja a közjogi momentumok előtérbe tolását, mielőtt a közgazdasági viszonyok gyökeresen átalakittatnának. Ugyde ilyen értelemben Wesselényi attól a percztől fogva, a mint Széchenyivel szövetkezik, faltörő politikát űz. S ha már ebből a szempontból is hiba Széchenyi részéről, hogy Wesselényit vezérnek ismeri el, még nagyobb hiba ez azért, mert Wesselényi szereplését bizonyos titkos és hamis feladások következtében a kormány gyanús szemmel kiséri. Már 1831-ben — saját állitása szerint — följelentik a kormánynak, hogy titkos szövetség áll fenn közte és a franczia s belga liberálisok közt, hogy Lafayette-el levelezésben áll s hogy törekvésének czélja nem egyéb és nem kisebb, mint a trón felforgatása. Ilyen vádak súlya alatt álló egyén, — bármennyire alaptalanok is azok — »egy szelid s convulsio nélküli reformatiónak«, a melyre Széchenyi törekszik, sikeres propagandát nem csinálhat.

A Széchenyi és Wesselényi közti ellentét akkor tűnik ki igazán, midőn ez utóbbinak 1831-ben irt »Balitéletekről« czímű munkája 1833-ban napvilágot lát.[1]

Magának az emlitett munkának viszontagságos története is mutatja,[2] mily ellenszenvvel viseltetik a kormány a szerző személye iránt. A censor »imprimatur«-ja daczára ugyanis, a mű nyomatását a helytartó-tanács betiltja, s midőn mégis külföldön kinyomatják, a kormány meghagyja az erdélyi causarum regalium directornak, hogy a munkát vizsgálja át s esetleg tegye meg a lépéseket a szerző perbe fogatása iránt. Csakis a királyi ügyek igazgatójának jóakarata menti meg Wesselényit az üldöztetéstől, miután a valóságnak megfelelőleg kimutatja, hogy Wesselényi semmi olyat nem irt, a mi a dynastiára nézve sérelmes lenne, sőt ellenkezőleg, műve telve van loyális nyilatkozatokkal.

Wesselényi soha nem tagadta, hogy ő neki elhatározott szándéka, opponálni a kormánynak, de ugyanakkor, midőn opponál, kijelenti egyszersmind, hogy »nem az hűséges és hasznos szolgája urának, a ki mindent — ha szinte azt rossznak s urára nézve károsnak tartja is, — a mi ura nevében parancsoltatik, vakon teljesit; hanem az cselekszik becsületes ember módjára, ki a helytelen és káros ellen felszólal, hogy essék az urának tudtára«; ünnepélyes hitvallást tesz továbbá, hogy »mostani uralkodó házunktól elválni nem lehet s hogy borzasztóbb és gyászosabb nem történhetik, mint ha külső körülmények vagy belső mirigy a haza kebelébe az ellenségesség pokol gyujtotta fáklyáját vetné, azért nemcsak hazája, hanem királya személyes háza oltalmára s a törvényes csendesség fenntartására is kész vérét áldozni«.

A »Hitelt« emlitett műve irása közben kapja s úgy találja, hogy ő csak »újra dadogja«, a mit Széchenyi ékesen ád elő, hogy érzésük és látásuk annyira egyforma, hogy a »Hitelben« egész darabokat, sőt constructiókat talál, melyek az ő könyvében is megvannak, ennélfogva azon töpreng, ha vajjon ne dobja-e tűzbe könyvét, melyre a Széchenyié után különben sincs szükség.[3]

Bármennyire magáévá teszi azonban Széchenyi programmját: a menynyiben a közjogi momentumokat is fölveszi annak keretébe s élesen kidomboritja, az ő előadásában egészen más benyomást tesz az az olvasóra, mint az eredeti.

---

[1] Báró Wesselényi Miklós, Balitéletekről. Bukarest, 1833.

[2] Ballagi Géza, Wesselényi könyvének viszontagságai. Bpesti Hirlap. 1884. nov. 18.

[3] Wesselényi levele Széchenyihez. 1830 ápril 16. Gróf Széchenyi I. naplói. 338.

Ujabb biztositékokat az alkotmány megóvása végett nem tart szükségesnek; de annál inkább követeli a meglevők szigorú alkalmazását. Midőn ez utóbbiakat újjaira szedve számba veszi, vádat emel mintegy a kormány ellen, melynek törekvése éppen az alkotmány-garantiák ellensúlyozásában, mellőzésében összpontosul. A fejedelmi eskü mellett nagy súlyt fektet a magyar constitutiónak a korona által időnkint elkobzott vagy meggyöngitett zálogaira, például, hogy országos dolgok felől végezni csak dietán lehet, melyen minden résztvevő gyakorolja a szabad szólás jogát; hogy az országgyűlésre a törvényhatóságok minden külső hatalom befolyása nélkül választhatják követeiket s azoknak kötelező utasitásokat adhatnak; hogy minden három évben összehivandó az országgyűlés, annyival is inkább, mert csak az az adó törvényes, melyet az országgyűlés szavaz meg három évről három évre; hogy az ujonczot szintén az országgyűlés szavazza meg s a dieta mellőzésével azt sem kivánni nem lehet, sem ajánlani nem szabad stb. stb. Mindezeknél előbbre valónak tartja azonban a megyei szerkezet conserválását, miután a megyék jogkörébe tartozó vis inertiae leghathatósabb korlátja az önkénynek.

A municipalismus, valamint a Wesselényi által hangsulyozott többi alkotmány-biztositék jelentőségét Széchenyi sem tagadja; de valamint nem elégiti őt ki azoknak régi alakja és szerkezete s a mint szükségesnek tartja átalakitásukat, sőt megbővitésüket, úgy nem helyesli másrészről az ellenzék taktikáját, melynél fogva egyszerre igyekszik megoldani ama kérdéseket, melyek csakis egymásután oldhatók meg sikeresen. Erőt akar előbb gyűjteni s csak azután megmérkőzni a kormánynyal. »Te — irja Wesselényinek egy levelében — veszekedni és ujjat akarsz húzni a kormánynyal. Én is, csakhogy nem most, gyöngeségünk közepette, hanem ha majd erősbek leszünk. Te egy szomorú darab hőse kivánsz úgyszólván lenni, én pedig sikert kivánok.«[1]

Attól azonban tartózkodik, hogy viszályt idézzen elő abban a pártban, mely — taktikai hibái daczára — hozzá legközelebb áll. Ezúttal tehát jónak látja Wesselényi elől kitérni, annyival inkább, mert éppen ekkor minden idejét igénybe veszik a Vaskapu szabályozási munkálatai, melyeket mint királyi biztos személyesen vezet.

A dunai hajózás ügye s ezzel kapcsolatban a dunai hajózás akadályainak elháritása képezik éveken át tevékenységének súlypontját s annyira betöltik egész lelkét, hogy Metternich azt a tréfás megjegyzést teszi rá, hogy »Széchenyi gróf azt képzeli magáról, ő fedezte fel a Dunát.«

Tisztán áll előtte, hogy ha a Dunára vonatkozó tervei sikerülnek, a mellett, hogy a többi folyamok szabályozására is előbb-utóbb rákerül a sor, óriási terület válik művelhetővé, az áradások által okozott járványok megszünnek, a kereskedelem hatalmas lendületet nyer, s az által, hogy a művelt népekkel való érintkezés megkönnyittetik, a civilisatio is terjedni fog. De másrészről a kivitel nehézségeivel is idejekorán számot vet.

---

[1] Gróf Széchenyi István levelei. I. 204.

A sziklarepesztés költségeinek fedezetéül a subsidiumot szemeli ki. A só fölemelt árát, ezt a divatos forrást, melyet ebben a korban a jámbor táblabirák kimerithetetlennek gondolnak, a mennyiben valahányszor országos vállalatról van szó, mindig ahhoz fordulnak s melyet ő éppen ezért a közszükségletek vulgivaga Venusának nevez el,[1] — figyelmen kivül hagyja.

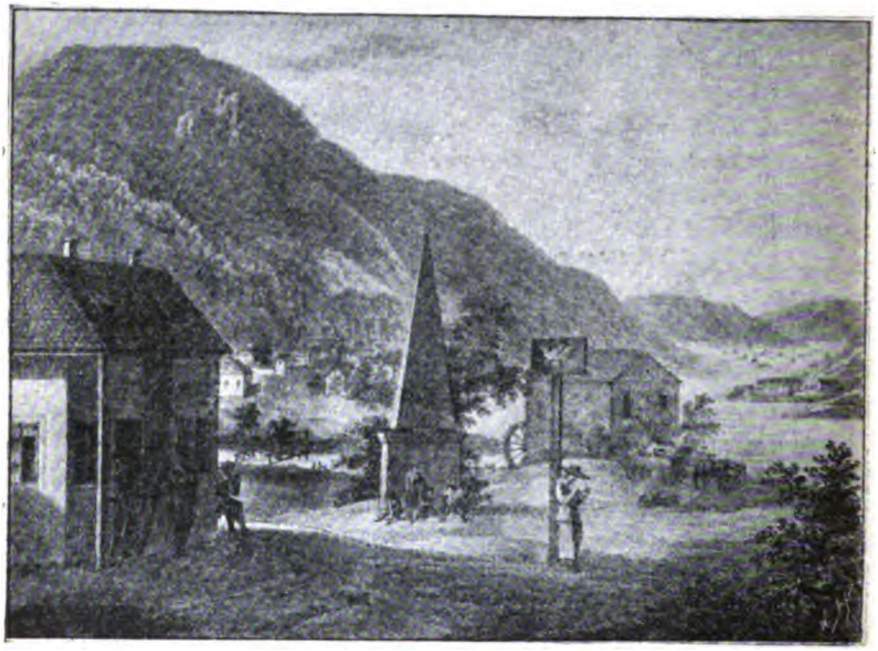

A határ Orsovánál.

(Erming rajza után készült kőnyomatról.)

A mily nehezen megy a munkálatok megkezdéséhez szükséges költségek előteremtése, épp oly küzdelmébe kerül Széchenyinek megnyernie a kormány jóakaratú támogatását a vállalathoz. A nádorba veti minden reménységét s nem is csalódik benne. Ez nevezteti ki őt királyi biztossá; ennek a közbenjárására kap a kincstártól 40,000 forintot oly föltétel alatt, hogy azzal magának a nádornak számol el; általában ez nyujtja neki a leghathatósabb segitséget nehéz munkájához. Éppen ezért folytonosan levelezésben áll vele; időnkint jelentést tesz neki a munkálatokról, sőt 1841-ben leutazik vele a Vaskapuhoz a sziklarepesztések megtekintése végett.

---

[1] Gróf Széchenyi István naplói. 279.

A sziklarepesztéseket 1833 július 29-én kezdik meg s oly jól megy a munka, hogy már a következő év tavaszán a Vaskapú óriás sziklái közt leúszik az »Argo« nevű gőzhajó egészen Galaczig, s ezzel meg vannak czáfolva a kételkedők, kik váltig állitották, hogy hiábavaló Széchenyi minden fáradozása, a Vaskapun gőzhajó nem hatolhat át.

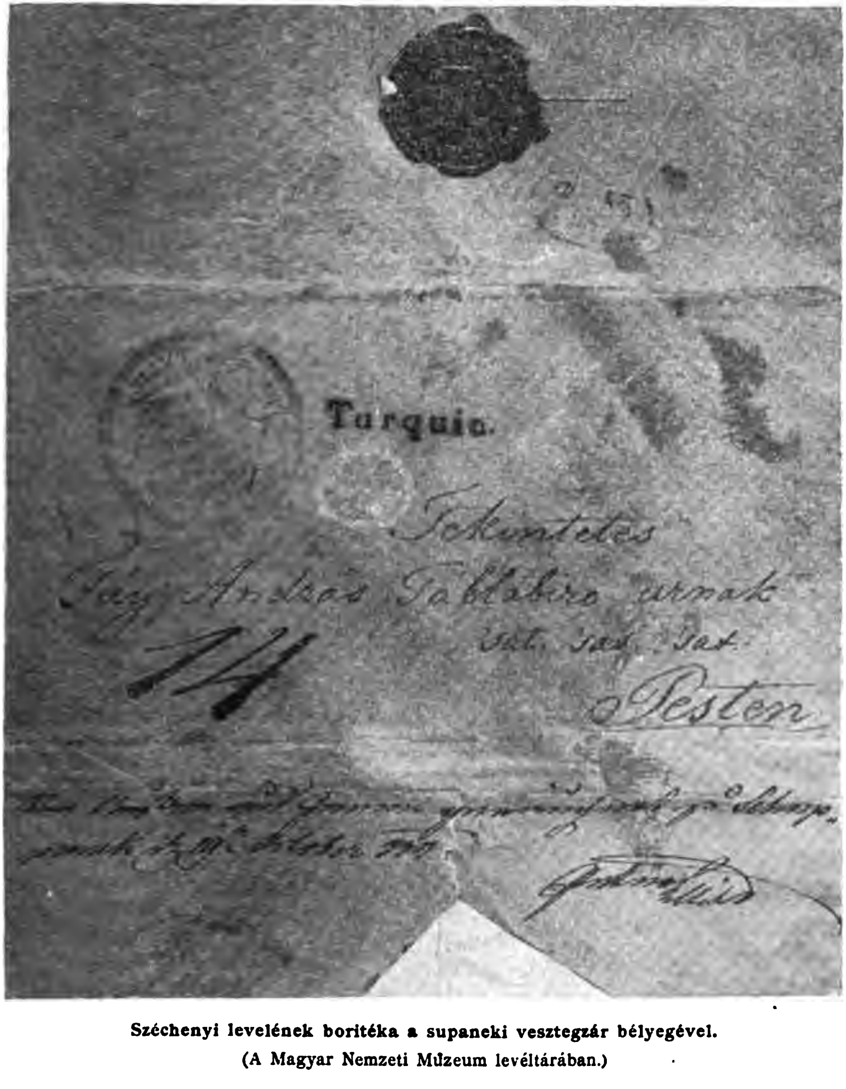

Turquie.

Tekintetes

Fáy András Táblabiró urnak

14

Pesten

Széchenyi levelének boritéka a supaneki vesztegzár bélyegével.
(A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában.)

Az ügy technikai oldala Széchenyit kevésbé nyugtalanitja. Inkább pénzügyi és külpolitikai szempontból vannak aggodalmai. A pénzügyi nehézségeket egyelőre legalább sikerül elháritnia. Külpolitikai szempontból ellenben a vállalat sorsát nem áll módjában biztositani.

Illuziókban nem ringatja magát, mert tudja jól, hogy ha a hajózás minden akadályát elháritja is, s ha még annyi gőzhajó fogja is szelni a

Duna habjait: a dunai forgalom fejlődését a szulinai torkolatot hatalmában tartó Oroszország megakasztja, mihelyt kereskedelmi érdekei veszélyben forognak, mihelyt tapasztalni fogja, hogy abban az arányban, a mint a dunai forgalom élénkül, hanyatlik Odessa; sőt még ezen felül attól is tart, hogy Törökország szintén akadályokat gördit majd a vállalat elé. Ezeken csakis nemzetközi szerződés útján lehetne segitni. De sok vérnek és a diplomatia részéről sok tintának kellett addig elfolyni, míg a Dunát olyan szabaddá tették, a milyenné Széchenyi akarta tenni a végből, hogy óriási munkája meghozza gyümölcsét.

A Dunára vonatkozó munkálatok végeredménye bármily kétes szinben tűnik is fel Széchenyi előtt: nem kedvetlenedik el, hanem az emlitett kettős irányban lankadatlan kitartással dolgozik a dunai forgalom megteremtésén.

A szabályozási terveket csak igen kis részben sikerül végrehajtania. Az ő műve csupán az a vizi út, mely ma is az ő nevét viseli. A Moldova és Uj-Csernecz közti zuhatagok szabályozására vonatkozó tervei ellenben, melyeket kedvencz mérnökével, Vásárhelyi Pállal dolgoztat ki, papiroson maradnak, úgy hogy Drenkovától Orsováig ezentúl is csak evezős hajókkal lehet közlekedni, innét pedig Skela-Kladováig, körülbelűl négy órai távolságra, a szárazon kell a forgalmat közvetiteni.

A dunai gőzhajózás ügyében annál több láttatja van fáradozásainak. Az e czélból alakult részvénytársaság első gőzhajója: »I. Ferencz«, 1830. szeptember 4-ikén teszi meg próbaútját Bécsből Budapestre. De a rendes hajójáratok csak 1831 február 1-én kezdődnek meg. A kolera miatt az egész év folyamán igen csekély ugyan a forgalom, a bécs-győri szakaszon pedig a gönyői akadályok miatt megszüntetik a közlekedést: mindamellett a vállalatba fektetett tőke meghozza kamatját.

Széchenyi nem elégszik meg azzal, hogy a Duna a belső forgalmat közvetitse. Ő Európának eme leghatalmasabb folyóján a keletet akarja összekötni a nyugattal, Magyarországot a Fekete-tengerrel. Az lebeg szemei előtt, hogy Magyarország, ennek a folyónak kihasználása által a világforgalomban foglalja el az őt megillető szerepet.

Győrtől Zimonyig megvoltak már a rendes hajójáratok. A Fekete-tengerrel való összeköttetés föltételeit Széchenyi a nádorhoz intézett emlékiratában fejti ki. Ezek: a dunagőzhajózási társulat kiváltságának meghosszabbitása tiz évre; felszólitás a vármegyék és városokhoz, hogy a gőzhajó állomásokat kiszálló hidakkal lássák el; azoknak az egészségügyi és vámügyi rendszabályoknak megváltoztatása, melyekből az államnak közvetlen haszna úgy sincs, a kereskedelemnek pedig annál nagyobb a kára; a személyek és árúk biztonságáról való gondoskodás a szerb, török és oláh hatóságokkal szemben; a kormány részéről kinyilatkoztatása annak, hogy a gőzhajózást pártolja; ingyen kőszén és ingyen fa a határőrvidékről és a kamara erdőségeiből.[1]

---

[1] Gróf Széchenyi István levelei. I. 328.

A nádor a dunai gőzhajózásnak a Fekete-tengerig való kiterjesztését helyeselvén, készséggel magára vállalja a közbenjárást a tekintetben, hogy a kormány a Széchenyi által megszabott föltételeket teljesitse. Metternich szintén meg van nyerve az ügynek, s éppen akkor nagyon időszerűnek tartja hozzálátni a kivitelhez, miután a drinápolyi béke után 1833 július 8-ikán megkötött hunkiár-iszkeleszi barátsági szerződés a keleten Orosz- és Törökország közt a nyugalmat hosszabb időre biztositni látszik.

A dunagőzhajózási társulat 1833. deczemberében tartott közgyűlése, bízva a kormány támogatásában, Széchenyi buzditására elhatározza, hogy a következő tavaszon az Al-Dunán meginditja a rendes hajójáratokat, s hogy egy tengeri hajót épittet, mely Galacztól Konstantinápolyig fog közlekedni. A határozatot végre is hajtják. De a nádor nejének nevét viselő tengeri hajónak, mint ilyennek, nem sok ideig veheti hasznát a társulat.

Az Orosz- és Törökország közti szövetség — a mint csakhamar kiderül — egyenesen Ausztria keleti befolyásának ellensúlyozására irányul.

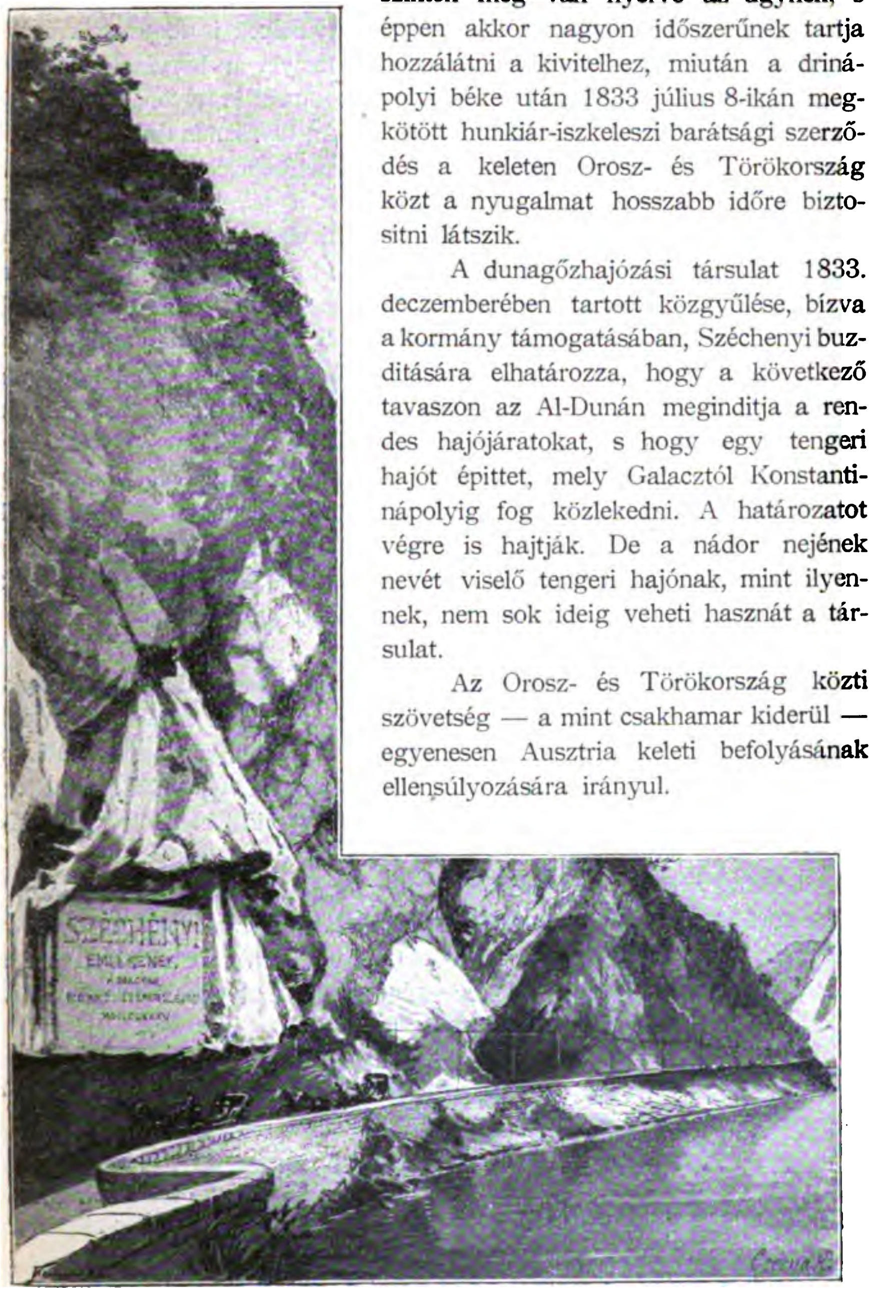

A Széchenyi-út a Vaskapunál.

(Rajzolta Cserna Károly.)

Ausztria az al-dunai tartományokkal szemben természetesen csak abban az esetben érvényesitheti befolyását s tarthatja fenn külkereskedelmére nézve döntő fontosságú positióját ama tartományok piaczain, ha fő közlekedési útját, a Dunát, el nem zárják a tengertől. E tekintetben azonban nemcsak az idegen hatalmak, hanem a szláv népek is fenyegetik érdekeit. Ha a déli szlávok egyesülésének eszméje, melyet a horvátok már ekkor oly nagy hévvel karolnak fel, megvalósul: Ausztria elveszíti a Dunát s ezzel együtt minden befolyását a keleten. Az illyrizmus kérdését ebből a szempontból Pulszky Ferencz világitja meg legelőször és leghatározottabban.[1] Míg a szláv mozgalmak azonban csak a távol jövőt fenyegetik, a két keleti hatalom már a jelenben megkisérli elzárni Ausztriát és Magyarországot a tengertől. Oroszország a Szulina-torkolatra semmi gondot nem fordit, úgy hogy a beiszaposodás következtében ott a közlekedés rendkivül meg van nehezitve; Törökország pedig több ízben megtiltja alattvalóinak a dunagőzhajózási társulat hajóinak használatát. Ehhez járul, hogy maga az osztrák kormány szintén a pártfogása alatt keletkezett osztrák Lloyd kezére akarja játszani a tengeri kereskedelmet.

Ily körülmények közt Széchenyi is jobbnak látja, hogy a dunagőzhajózási társulat a tengeri forgalom közvetitését engedje át a Lloydnak s minden erejét a dunai hajózás fejlesztésére forditsa. 1845-ben a társaság újjászervezkedvén, kieszközli a kormánytól szabadalmának meghosszabbitását, mely szabadalom kizárólagos jogot adott neki 35 évre a Passau és Orsova közti gőzhajózásra.

A hajózás akadályainak elháritásáról, úgy a pozsony-gönyői szakaszon, mint a Vaskapunál, ettől az időtől kezdve maga a társulat gondoskodik, s különösen a Vaskapunál végrehajtott ujabb sziklarepesztési munkálatok azt eredményezik, hogy mig azelőtt tiz lábnyi vizállás mellett is fennakadt a közlekedés, most már nyolcz lábnyi vizállás mellett a hajók a Vaskapun áthatolhatnak.

Széchenyi ezentúl is érdeklődik ugyan a dunai közlekedés iránt, de annak tovább fejlesztését nyugodtan rábízhatja s rá is bizza az évről-évre izmosodó dunagőzhajózási társulatra. Ő maga pedig azoknak a vállalatoknak szenteli hatalmas szervező képességét, melyeknek arra nagyobb szükségük van.

V. FEJEZET.

Erdély helyzete és Wesselényi perei.

Az országgyűlés Pozsonyban már javában áll, a mikor Erdélyben még mindig csak sóvárognak utána az emberek. A bérczes kis ország kulturális tekintetben hátra van maradva, közjoga összetörve, politikai viszonyai összekuszálva. Tömérdek baján, nyomorúságán, melynek előidézésében a kormánynak van főrésze, csak a törvényhozás segithetne.

---

[1] Pulszky Ferencz, Töredékes észrevételek a Dunaszabályozás s keleti kérdés iránt. 1840.

Természettől megáldott földét, ásványokban gazdag hegyeit nem használja ki úgy, mint lehetne. Ipart csak a szászok és székelyek űznek, de ezek is kezdetleges eszközökkel s jelentéktelen eredménynyel; a kereskedelem — Brassót kivéve — a többi városban pang, jóllehet az azzal foglalkozó örmények élelmesség tekintetében túlszárnyalják a zsidókat. A közlekedés el van hanyagolva; nincs több egy-két jól épitett országútnál, a milyen például a hunyad-, zaránd- és belső-szolnokmegyei, a sószállitás megkönnyitése végett épitett enyed-kolozsvári s a század elején épitett borgó-bukovinai.

A közgazdaság fejletlensége, továbbá az 1816 évi rossz termés, melyhez fogható csapás csak a XVII. század első éveiben fordult elő, valamint az úrbér rendezetlensége, szükségképen maga után vonja az ország rohamos elszegényedését. Gróf Bethlen Elek, ki egy névtelenül megjelent röpiratában az 1810 és az 1816 évi adózási tabellákat összehasonlitja, ezen az alapon azt a szomorú tényt konstatálja, hogy az emlitett időközben az adózók marha-állománya 300 ezer darabbal csökkent.[1]

Bármennyire érzi azonban a lakosság a közgazdasági kalamitások súlyát: az ország vezéremberei az anyagi reformoknál előbbvalónak tartják ama közjogi sérelmek orvoslását, melyek Erdély állami életét fenyegetik megsemmisüléssel.

A kormány a Diploma Leopoldinumot, — melyen az erdélyi alkotmány sarkallik, mely az alkotmány-biztositékokat foglalja magában, — évtizedek óta lábbal tapodja; »annak tizennyolcz pontja közül — mint Wesselényi gúnyosan jegyzi meg — lelkiismeretesen csak az tartatott meg, melyben a fejedelem ezt mondja: az Erdélyben lévő katonaságnak pedig mindenkor németet fogunk vezérének kinevezni«. Országgyűlést a kormány 1811 óta nem hív egybe; az adót az országgyűlés megkérdezése nélkül fölemeli; a többi közjövedelmeket saját belátása szerint s még hozzá nem is az ország szükségleteinek fedezésére használja fel. Ezen kivül a főbb hivatalokat maga tölti be, holott a diploma értelmében azoknak betöltése az országgyűlést illetné meg, csakis megerősitési joga tartatván fenn a koronának. A gubernium felett a kanczellária fennhatóságot gyakorol, általában a kormányszékek coordinatióját teljesen felforgatják, sőt 1742 óta a dicasteriumok számát egygyel megszaporitják, melyről a diplomában szó sincs s mely exactoratus czim alatt a gubernium tudta nélkül rendeleteket küldözget a törvényhatóságokhoz s különösen az adószedés és adóbehajtás ügyét egész önállóan vezeti.

A dicasterialis hivatalok betöltése körül elkövetett törvénysértés annál súlyosabban hat vissza az alkotmányos életre, mert a Leopoldinum Diploma a kormányszéki hivatalnokoknak az országgyűlés által való választását mintegy kárpótlásul adta meg a törvényhatósági önkormányzat megszorításáért.

---

[1] Ansichten von Siebenbürgen. 1818. 23.

Az erdélyi törvényhatóságok főbb tisztviselőit maguk a municipiumok szabadon választották ugyan, de a fejedelem erősitette őket meg. Az 1791 : XII. t.-czikk még a választási jogot is megcsorbitja, a mennyiben e szerint a főbirákat, — kiknek hatáskörük ugyanaz, a mi Magyarországon az alispánoké, — a főispánok kandidálják s a főispán három jelöltje közül a megyegyűlések választják; de a fejedelem a három jelölt közül azt nevezi ki, a ki neki tetszik. Ily módon a vármegye tisztválasztási joga teljesen illusoriussá válik s a szabadon választott tiszti kar helyett egy, a kormánynak vakon engedelmeskedő bureaucratia fejlődik ki annyival is inkább, mert a törvény világos megsértésével, a szolgabirákat a főispánok nevezik ki, több helyen a fő- és aljegyzőket, valamint az adószedőket is tisztükben a kormány erősiti meg és iktatja be s daczára annak, hogy az 1791-iki törvény elrendeli, hogy minden három esztendőben tisztújitás tartassék, olyan vármegyék is vannak, a hol tiz esztendeig sem tartanak restauratiót.

A törvényhatósági életet mindezeken felül még a szó szoros értelmében elsorvasztja, nagyobb erő kifejtésére képtelenné teszi az a körülmény, hogy a vármegyei tisztviselők a kormánytól kapják fizetésüket, annak a fegyelmi hatósága alá rendeltetnek s igy a törvényhatóságoktól teljesen függetlennek érezvén magukat, annak érdekeivel mitsem törődnek; hogy a vármegyei gyűléseket, melyek minden negyedévben lennének tartandók, a főispánok éveken át nem hívják össze; hogy a törvényhatóság kérvényezési és panaszlási jogát megsemmisitik, a mennyiben a kérvények és panaszok közül a gubernium csak azt terjeszti fel, a mit jónak lát; hogy a felsőbb rendeleteket a főispánok végrehajtják a nélkül, hogy törvény szerint a megye közönsége elé terjesztenék.

A vallásügyi sérelmek évtizedeken át szintén felszaporodnak. Daczára annak, hogy a diploma értelmében a 12 tagból álló guberniumban s a királyi táblánál csak 3—3 katholikus vallású tanácsost, illetőleg assessort lenne szabad alkalmazni s a többi hivatali állást protestánssal kellene betölteni: a harminczas évek elején egyetlen egy protestáns vallású fő kormányhivatalnok sincs Erdélyben; a protestánsokat és a görög keletieket a katholikus papság épp úgy üldözi, mint Magyarországon; a vegyes házasságok, az áttérések körül ugyanazokat a visszaéléseket követik el; a protestáns ifjakat a külföldi akadémiák látogatásától eltiltják.

Mindezeken kivül még megemlitjük, hogy a székelyek, kiket már 1764-ben katonai szolgálatra kényszeritett a kormány, most még adófizetésre is köteleztetnek. Végre az urbarium tekintetében, melynek rendezését már az 1791-iki országgyűlés elhatározta, 1818-ban a kormány szintén az önkény útjára lép. A vármegyék óvása daczára elrendeli ugyanis a jobbágytelkek összeirását, hogy előkészitse az urbariumot. Ez azonban, mint később kitűnik, csak fogás a részéről. Hogy az összeirás valódi czélja csak az adóalap helyreigazitása, illetőleg emelése, ez annál valószinűbb, mert az összeirás megtörténvén, a kormány az úrbérrel többé nem törődik.

Az alkotmányos élet — mint Kemény irja — ily viszonyok közt a traditiók közé tartozik, melyben senki sem akar hinni mindaddig, mig a vagyonosabb és tekintélyesebb családok, melyek a közügyekre hatásukat elvesztették, a hivatali állásokból is csaknem egészen kiszoritva látják magukat. Ily mellőztetés, többeknél párosulva hazaszeretettel, némelyeknél a hatalom polczán levők iránti gyűlölettel, nagy mértékben segiti elő az ellenzék alakulását s oly gyors terjedését, hogy igen rövid idő alatt a kormány, bár rendkivüli eszközökkel s majdnem mindenhatósággal bir, teljesen elhagyatva marad.[1]

De az erdélyi ellenzék kifejlődésére nagy befolyással vannak a magyarországi események is. Az a szellem, mely 1825-től kezdve Magyarországon mind nagyobb és nagyobb tért hódit magának, átcsap a Királyhágón túlra is és megtermékenyiti az emberek lelkét.

Az ellenzék vezérei: Wesselényi, Bethlen János, Kemény Dénes, Szász Károly, Wéér Farkas, az úgynevezett »vándor patrioták«, egyik megyéből a másikba vándorolnak, a megyegyűléseken megjelennek, hogy ama szellemet terjeszszék, s az ő izgatásukra a megyék egymásután felszólalnak az országgyűlés összehivása, a törvényes állapotok helyreállitása érdekében. Sőt számos megyét sikerül a vis inertiae gyakorlására is rábirniok, a menynyiben a dicasteriumoknak fölmondják az engedelmességet; rescriptumaikat félrelökik; saját jegyzőkönyveiket nem terjesztik fel a guberniumhoz; követelik a dicasteriális hivataloknak a törvény értelmében leendő betöltését s e czélból az országgyűlés haladéktalan összehivását s mindezeken felül az újonczot is megtagadják Wesselényi példájára, ki saját jobbágyait nem engedi besorozni, a középszolnoki alispánhoz intézett levelében kijelentvén, hogy ily módon akarja tudrára adni ő felségének, kihez másként nem fér hozzá, a katonafogdosás törvénytelenségét.[2]

A kormány végre hajlandónak mutatkozik engedni a megyék nyomásának s összehivni az országgyűlést; de csak az alatt a föltétel alatt, ha a megyék előbb elismerik a dicasteriumok törvényességét s ha belenyugszanak, hogy az összehivandó országgyűlésnek első és főtárgya ne a kormányszéki hivatalok betöltése, hanem ama törvények magyarázata, illetőleg kiegészitése legyen, melyek a dicasteriális hivatalok, valamint a megyei tisztviselői állások betöltésére nézve nem intézkednek elég világosan s éppen ezért alkalmat adnak a félreértésekre és zavarokra.

A megyék hajthatatlansága, mely szerint részint egyáltalán tartózkodnak a tisztújitástól, részint a törvény értelmében tartják meg a restauratiót, mely utóbbi esetben azonban a kormány a választásokat megsemmisiti: a közigazgatás menetében oly fennakadásokat idéz elő, hogy a kormánynak vagy az alkotmány helyreállitása által, vagy más úton, erélyesebb, sőt erőszakos eszközökkel kell gondoskodnia a rend helyreállitásáról. Az erőszakot választja. Az alkotmány felfüggesztésével Wlassics horvát bánt, mint királyi biztost, küldi ki Erdélybe.

---

[1] Csengeri Antal, Magyar szónokok és státusférfiak. 134.

[2] Wesselényi levele Péchy alispánhoz. 1831 február 1. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

De Wlassics maga is csakhamar belátja, hogy az ellenzéket erőszakoskodással elhallgattatni többé nem lehet, ennélfogva a kormánynak ajánlja az országgyűlés összehivását, ő maga pedig visszalép s helyét Estei Ferdinánd főherczegnek engedi át.

A május 26-ikára kihirdetett országgyűlés kedvezőtlen auspiciumok mellett veszi kezdetét.

A királyi biztos az emlitett nap reggelén a gubernium épületére kifüggesztett falragaszokon közhirré teszi, hogy a gyűlést két nappal későbbre halasztotta. A rendek természetesen a királyi leiratban kitűzött terminushoz tartják magukat s be akarnak menni a gyűlésterembe; de zárva találják azt. Wesselényit, ki egyike az elsőknek a megjelentek közt, saját elbeszélése szerint, felháboritja az a vakmerőség, hogy »a királyi biztos vagy mások, de minden esetre önhatalmuk korlátin túllépve, a termet, mely az ő örökük, előttük bezárni s nem elégedve meg avval, hogy ezt egy fertály század óta bitangolják, őket az ő örökükbe léphetésbe gátolni, akadályozni merészlik.« Előbb tehát kopogtat az ajtón, majd hatalmasan megrázza azt s »egyedül csak illendőségből nem töri be.«[1] Az alatt pedig, mig ő követtársaival együtt néhány órát tölt el a gubernium épületének udvarán, gróf Teleki Domokos elmegy a kanczelláriára, hogy elkérje a terem kulcsát; de ott azt a választ kapván, hogy a terem nem nyitható ki, mivel nincs még kellőleg berendezve, mire a követek méltatlankodva szétoszlanak.

A királyi biztos, akár a miatt halasztja el a gyűlést, mert a terem nincs készen, akár a miatt, mert megtudván, hogy a rendek előbb nemzeti gyűlést akarnak tartani, e czélra nem véli átengedhetőnek az országgyűlési tanácstermet: ezzel a meggondolatlan lépésével a kormánynak semmi esetre sem tesz jó szolgálatot s azt árulja el, a mit későbbi magaviselete által még inkább megerősit, hogy egyrészről mint katona nincs tisztában az alkotmányos formákkal, másrészről, nem ismeri az erdélyi viszonyokat. Ha politikai érzéke és tanultsága volna, ha az ingerült közhangulatról tudomást szerezne magának, bizonyára nem követne el olyan alkotmányjogi botlást, melylyel minden ok nélkül csak a kedélyek izgatottságát fokozza.

A nemzeti gyűlés Erdélyben épp oly szerepet játszik, mint Magyarországon a kerületi ülés. Egyik sem alapul positiv törvényen, csak régi, százados szokáson. Az erdélyi három nemzet, a magyar, székely és a szász, külön-külön tanácskoznak az országos ülésen szőnyegre kerülő tárgyak felett, hogy azokat mintegy előkészitsék. Hogy az előkészitő tanácskozmányok diplomatikus jelleggel nem birnak, azt az az egyetlen törvény is tanusitja, melyben czélzás történik rájuk s mely szerint »midőn generális gyűlések celebráltatnak, a státusoknak külön-külön az ő rendök szerint, a mint az alkalmatosság és hely is engedi, a régi jó usus szerint egy-egy bizonyos utcza rendeltessék a szállásosztótól, hogy ez iránt is jobb alkalmatosságok lehessen egymás között való dolgoknak consultatiójára és azoknak peragálására«.[1] De akár magánházban, akár az országgyűlés termében tartják a nemzeti gyűlést, annak jellege mindig ugyanaz marad. Ebből a szempontból tehát nincs semmi értelme elzárni az elől a tanácstermet.

---

[1] Országgy. jegyzőkönyv és napló. 108. 109.

Az első országos ülés a királyi biztos tapintatlansága miatt május 28-ikán tartatván meg, ezen ideiglenes elnökké gróf Nemes Ádámot választják. De mivel ez székét nem mint a rendek választottja, hanem mint a kormányszék kiküldöttje foglalja el, az oppositio hevesen tiltakozik ellene, hogy a kormányszék, mint a mely nem az országgyűléstől kapta mandatumát s mely ennélfogva törvényesnek nem ismerhető el, akár elnök kiküldése által, akár egyébképen befolyást gyakorolhatna a törvényhozásra.

Az erősen szorongatott elnök az alatt, mig a királyi biztostól megkapná magatartására nézve a szükséges utasitást, azzal a nyilatkozattal próbálja kiegyenliteni a dolgot, hogy ő az elnöki széket *úgy is*, mint a rendek választottja foglalta el. De ezzel a fogással sem megy semmire. S midőn a királyi biztos izenetét, mely szerint az elnöklést csak akkor folytathatja, ha mint a kormány kiküldöttét elfogadják, közli a rendekkel, a gyűléstermet egyszersmind nyomban elhagyja, a követek pedig az asztalra letett megbizó leveleiket magukhoz veszik s az országos ülésnek nemzeti gyűléssé való átalakulását mondják ki.

A június 7-ikén tartott nemzeti gyűlés elhatározza, hogy a kormány erőszakoskodásával szemben a királyhoz és a magyar országgyűléshez folyamodik védelemért. Minthogy pedig a gubernium elnöke, báró Jósika, a két folyamodvány hitelesitését előreláthatólag meg fogja tagadni: a rendek abban is megállapodnak, hogy az emlitett iratokat a nemzeti gyűlés elnöke saját magánpecsétjével fogja hitelesitni. Ugyanekkor megbizzák Wesselényit, hogy az ügyek állásáról irásban informálja a magyarországi ellenzék vezéreit: Kölcseyt, Deákot, Beőthyt, Dubraviczkyt és Borsiczkyt.[2]

Reviczky kanczellár, még mielőtt Weér Farkas az országgyűléshez intézett folyamodványnyal elutaznék Kolozsvárról, a nádort figyelmezteti, hogy egy nem constituált testülettől semmiféle iratot el ne fogadjon addig, mig a felségnek nem tesz róla jelentést;[3] gróf Kemény József kamarai titkárt pedig, — kinek a felséghez intézett s a gróf Haller István főispán, Mara József székely főhivatalnok és Schreiber nagyszebeni követ által aláirt repraesentatiót kellene a magyarországi rendek küldötteivel Bécsbe vinnie, — magához rendeli s előbb szép szóval, majd fenyegetéssel kapaczitálja, hogy a feliratot neki adja át.[1] De csakhamar belátja, hogy ha a nádor Weér Farkast visszautasitja, ezzel csak olajat önt a tűzre s hogy Keménynek meg igaza van, midőn kijelenti előtte, hogy ha mint magánember kér kihallgatást a felségtől, azt épp oly kevéssé tagadhatják meg tőle, mint a legutolsó koldustól.[2] Ennélfogva befolyását abban az irányban érvényesiti, hogy a kormány a két folyamodványt tegye tárgytalanná. S ez meg is történik, a mennyiben negyedfél hét mulva a király Nemes Ádámot mint *választott* ideiglenes elnököt elismeri.

---

[1] Compilatae Constitutiones. 5. r. 17. edictum.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1834. LXVI.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1834. LXIII.

A tollvivőket a rendek természetesen szintén maguk választják meg, mert ha a kormányszéket nem ismerik el törvényesnek, a logika úgy hozza magával, hogy ne fogadják el olyanoknak az itélőmestereket sem, kiknek az országgyűlésen a jegyzői teendőket kellene végezniök. A kormány által rájuk tukmált hivatalnoki karral szemben annyira óvatosak, hogy midőn báró Jósika János, a kormányszék elnöke, Estei Ferdinánd királyi biztos megnyitó beszédére válaszol, jegyzőkönyvbe iktatják, hogy mivel Jósika mint a kormányszék elnöke nem tagja az országgyűlésnek, beszédét nem az országgyűlés nevében és megbizásából mondta el, hanem úgy tekintendő az, mint saját egyéni nézeteinek kifejezése.

A királyi előadásokban kitűzött tárgyaknál, nevezetesen a főkormányhivatalok betöltésénél, az 1791-iki országos munkálatok megvitatásánál s az úrbér rendezésénél — bármily nagy jelentőségüek is azok különben, — a rendek előbbre valónak tartják az országos elnök (statuum praesidens) s a három itélőmester megválasztását s ennek megtörténtével a sérelmek orvoslását. A rendszeres munkálatokkal pedig az ellenzék, — melynek programmját az országgyűlés megnyitása előtt Wesselényi állapitja meg s foglalja irásba, — addig semmi szín alatt sem akar érdemlegesen foglalkozni, mig át nem dolgoztatnak, úgy hogy a jelen országgyűlésnek az emlitett munkálatokra nézve csupán azt tűzi ki feladatául, hogy a revisio végzésével megbizandó országos küldöttséget válaszsza meg.[3]

Mig a rendek által megállapitott programmot a kormány el nem fogadja, addig bizalomra az ő részükről annyival kevésbé számithat, mert maguk a királyi propositiók is sok oly elvet és kifejezést tartalmaznak, melyek egyátalán nem mutatják, hogy a kormány a törvény útjára szándékoznék visszatérni. Igy például az országgyűlés hosszú időre történt elhalasztása tekintetében a felség mentségül a mostoha körülményeket, a külországi eseményeket hozza fel, holott a törvények szerint az országgyűlést minden esztendőben és pedig, ha a körülmények engedik, Szent-István napján föltétlenül össze kell hivni; továbbá a hivatalok helyettesités útján történt betöltéséről mint jogszerű cselekményről beszél, holott a főhivatalokat csakis az országgyűlésnek van joga betölteni; azután a főhivatalokra való kijelölést rendeli el, holott az országgyűlés a Leopoldinum Diplomában elősorolt főbb hivatalnokokat nem kandidálja, hanem választja, a saját maga által készitendő esküforma szerint fölesketi s a fejedelemnek csupán megerősités végett terjeszti fel őket stb.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1834. LXVII. LXXIII.
[2] U. ott. 1834. LXIX.
[3] U. ott. 1834. XLIX.

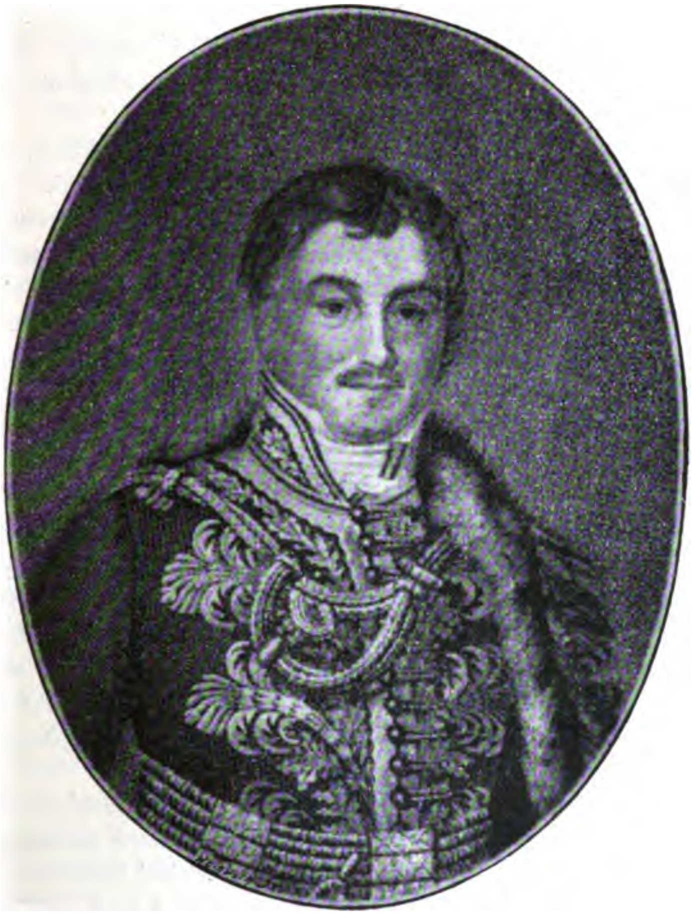

Báró Jósika János.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

Hogy az országgyűlés addig nem foghat hozzá a tulajdonképeni munkához, mig szervezve, törvényesen kiegészitve nincs, mig az országos elnököt és itélőmestereket meg nem választja, — azt a kormány is kénytelen elismerni. Ennélfogva nem gördit ugyan akadályokat a rendek elé a tekintetben, hogy az elnöki méltóságra a négy vallásfelekezet hívei közül 3—3 egyént válaszszanak s terjeszszenek fel megerősités végett a felséghez; de másrészről az 1791 : XX. t.-czikkre támaszkodva, — melyben nincs világosan kimondva, hogy a felség a szavazattöbbséget nyert egyént tartozik megerősitni, — a rendek választási jogát illusoriussá teszi az által, hogy a katholikus Nopcsa Eleket erősitteti meg az elnöki méltóságban, jóllehet a katholikusok kaptak legkevesebb szavazatot s ezek közt is Nopcsa Elekre csak 79 szavazat esett a gróf Korniss Mihály 106 és a gróf Haller István 104 szavazatával szemben.

A választási jog ilyetén kijátszása ellen felindulva tiltakozik az ellenzék. Wesselényi, Weér Farkas felirást inditványoznak, ez utóbbi törvénytelennek deklarálván az elnök kinevezését; gróf Teleki Domokos, báró Kemény Dénes, báró Huszár Károly pedig azzal az egy-két regalistával vitatkoznak, kik a kormány eljárását védelmezik.

A kormánypárt tehetetlensége és ügyetlensége egyrészről, másrészről az ellenzék vehementiája a vitát ez alkalommal is elmérgesiti.

A regalisták, — kik a kormánytól kapván mandatumukat, mindig a kormány szekerét tolják, — általában sem állásuknál, sem tehetségüknél fogva nem képesek kellő tekintélylyel képviselni a kormány politikáját az országgyűlésen. A tudományos képzettségű, irodalmat kedvelő Cserey Miklós szerepel köztük leggyakrabban, de ő követi el egyszersmind a legtöbb ügyetlenséget, mely által ismét és ismét szenvedélyes kifakadásokat provokál az ellenzék részéről. Midőn például azt a képtelenséget állitja, hogy az szült kedvetlenséget, hogy az elnököt nem a mágnások közül nevezték ki: éppen az ellenzéki mágnásokat hozza ki a sodrukból s báró Huszár Károly fölajánlja neki saját bárói czimét, ha irigyli tőle, Wesselényi pedig a rangkórságot »erdélyi betegség«-nek deklarálván, azt mondja, hogy »polgári alkotmányuk romladozása, erkölcsi pusztulásuk s aljasodásuk, lehet mondani, majd minden szerencsétlenségük csaknem azon naptól számithatók, midőn Erdélyben legelsőbb gróf és báró neveztetett«, éppen ezért a legnagyobb megbotránkozását fejezi ki Cserey állitása felett, mely nem telhet ki mástól, mint »egy eszében elficzamodott vagy erkölcsiségében elvetemedett embertől«.

Az oppositiónak az a része, melynek élén Wesselényi áll s melynek, Ferdinánd főherczeg szerint, »leggarázdább« tagja báró Kemény Dénes s legexaltáltabb tagjai: báró Bánffy László, gróf Teleki Domokos és a magát súlyosan kompromittált báró Jósika Miklós regalista,[1] — a regalisták tapintatlan nyilatkozatait épp úgy felhasználja saját politikája igazolására és terjesztésére, mint a kormány hatalmi túlkapásait. De abban az arányban, a mint Wesselényiék népszerűsége növekszik, szorulnak háttérbe az ellenzék mérsékeltebb tagjai. Szász Károly például, ki tiszta, logikus előadásával, higgadtságával, a legbonyolultabb kérdések útvesztőjéből is képes volt kivezetni a révedezőket s ki éppen ezen tulajdonságánál fogva vezéri szerepre termett, vagy gróf Bethlen János, ki az országgyűlés megnyitása előtt tényleg vezette az ellenzéket s annak az országgyűlésen követendő programmját megszabta, — csakhamar átengedik a tért Wesselényinek; amaz nagy ritkán szólal fel, ez pedig teljesen elnémúl.

---

[1] U. ott. Exhib. politiam respic. 1835. XCVII.

Wesselényi és pártja meg vannak felőle győződve, hogy a törvényhozás működésének sikerét nem a felség, hanem tanácsosai s első sorban a királyi biztos hiusitják meg. Az ellenzéki szellemű Közép-Szolnokmegye ezért utasitja követeit, hogy mielőtt a főhivatalok betöltéséhez fognának, a megválasztandó egyének tetteit az országos levéltárban felkutatandó adatok alapján tegyék a rendek szigorú vizsgálat tárgyává; az ugyancsak ellenzéki Kolozsmegye pedig instructióiban megbüntetésüket kivánja mindazoknak, kik alkotmányellenesen viselték magukat.[1] »A rossz tanácsosok okozták, — úgymond Wesselényi egyik beszédében, — hogy a törvényre megesküdött fejedelem, a legszentebb törvényt nem követve, egy negyed század alatt országgyűlést nem adott és országosan hív alattvalóival, szabad nemzetével nem tanácskozhatott, nem végezhetett s a földi életek legszebbikét, t. i. a fejedelem s szabad polgárok közti polgári életet, nem élheté; ezek törültek ki életéből huszonhárom évet.«

Ezt a felfogást újabb és újabb tények igazolni látszanak. Igy nevezetesen, daczára annak, hogy az elnöki esküformát az alkotmány szerint az országgyűlés szabja meg: midőn a rendek az 1790-iki esküforma mellőzésével új esküforma megállapitásán vitatkoznak, a felség, Metternich, illetőleg az állam-értekezlet tanácsa folytán, egy rescriptumban szemükre hányja, hogy haszontalanul töltik az időt s tekervényeskedésükkel (tergiversatio) kellemetlenséget okoznak neki. Ehhez járul, hogy ugyanonnan, a honnan őket a tergiversatio vádja éri, a fölterjesztett sérelmekre még csak választ sem kapnak, pedig addig, mig ezek nem orvosoltatnak, a királyi propositiókat eszük ágában sincs elővenni.

Ily körülmények közt, mig egyrészről gróf Béldy Ferenczet megbízzák, hogy incognito utazzék Pozsonyba s hívja fel a magyar országgyűlés kiválóbb tagjainak figyelmét az erdélyi állapotokra,[2] másrészről arra a merész és szokatlan lépésre határozzák el magukat, hogy egy országos küldöttség utján, közvetlenül vagyis a királyi biztos és a tanácsosok kikerülésével terjesztik elő panaszaikat a felségnek. A küldöttség, részletes utasitásokkal ellátva, útlevél nélkül — miután ennek kiadását megtagadják tőle — utazik el Kolozsvárról. Az instructiók közt ott van, hogy a deputatio egyetlen egy lépést se tegyen, mi a nemzeti becsülettel ellenkezik; hogy magának a felségnek a kezébe adja az országgyűlés repraesentatióját; hogy semmiféle fenyegetésnek vagy rábeszélésnek nem engedve addig ne tágitson, mig a felség színe elé nem bocsátják; hogy abban az esetben, ha a felség nem fogadná el, egyenkint kérjenek tőle audientiát, ha pedig az országgyűlést feloszlatnák, jelentését kiküldetéséről a jurisdictióknak tegye meg.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1834. XLIX.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1834. CXVIII.

A király a küldöttséget október 3-ikán Brünnben elfogadja, de határozott választ nem ád neki. Kijelenti, hogy elhatározott szándéka fenntartani az alkotmányt; de éppen ezért az országgyűléstől elvárja, hogy a királyi propositiók első pontjának eleget téve, saját kiegészitéséről a főhivatalok betöltése által haladéktalanul gondoskodni fog.[2]

A királyi biztos pedig ez alatt sértő modorban fenyegeti meg a rendeket, hogy ha nem fognak hozzá a munkához, följelenti őket a felségnek.

A királyi biztos és a rendek közti feszült viszonyt gyógyithatatlanul elmérgesiti a napló ügye.

Már a negyedik országos ülésben kimondják, hogy a jegyzőkönyvön kivül naplót is vezetnek és nyomatnak ki s gróf Degenfeld Ottó középszolnokmegyei főispánt küldik ki harmad magával, hogy a nyomatás iránt intézkedjék. A küldöttség erre nézve csakugyan szerződésre lép a kolozsvári róm. kath. lyceum és ref. kollégium könyvnyomdáival s a jegyzőkönyvből és a naplóból 40 folio ív napvilágot lát. Az augusztus 6-ikán tartott 19-ik országos ülés jegyzőkönyve és naplója azonban már csonkán marad, miután a királyi biztos előleges censura nélkül bárminemű országgyűlési irat kinyomatását megtiltja.

A rendek hiába tiltakoznak több izben is ez ellen az erőszakosság ellen, a királyi biztos makacsul ragaszkodik elhatározásához. Mire Wesselényi megsokalva a dolgot, maga rendez be kőnyomdát s a január 14-iki országos ülés naplójával megkezdvén a napló nyomatását, a vállalatot »átadja tulajdonul Erdély országgyűlésének, azon óhajtással és föltétellel, hogy az egyedül annak tulajdona legyen, ahhoz semmi idegen felső hatalom nem nyulhat, az iránt egyedül az országos karok és rendek rendelkezhetnek«.

Az országgyűlés a Wesselényi által megszabott föltételek mellett a kőnyomdát elfogadja s ezzel a sajtószabadság nagy elvét, melynek életbeléptetésére pedig még a magyarországi szabadelvű párt sem tartja az időt elérkezettnek, proclamálván, súlyos politikai hibát követ el.

Az udvar, de különösen Metternich, — ki az erdélyi ügyekkel oly odaadással foglalkozik, hogy leginkább e miatt tölti a nyarat Bécsben és Bécs közelében, sőt e miatt mond le tervezett utazásáról is,[3] — már most megeléglik a huzavonát. A király, titoktartás kötelezettsége mellett, február 4-ikén közli a nádorral, hogy az országgyűlést feloszlatja[4] s már február 6-ikán, éppen midőn Wesselényi a napló ügyében szenvedélyes beszédet tart a kormány ellen, szónoklatát a terembe megérkező királyi biztos azzal szakitja félbe, hogy felolvastatja az országgyűlés feloszlatását elrendelő királyi leiratot, melyben a felség azzal indokolja elhatározását, hogy az országgyűlés úgy az általa hirdetett elvek, mint a szabad szólás elnyomása folytán eredeti jellegéből teljesen kivetkőzött s az ősi alkotmánynak nem fenntartására, de felforgatására törekszik, a helyett, hogy a közjót mozditná elő. A kormány lépése — bármennyire szépitgeti is annak következményeit Ferdinánd főherczeg az udvarhoz és a nádorhoz intézett jelentésében — úgy Erdélyben, mint a magyar országgyűlésen nagy port ver fel. Még a kormányhivatalnokok közül is számosan kifejezik elégedetlenségüket a történtek felett, sőt mindjárt az országgyűlés feloszlatásának napján lemondásukat is beadják Zeyk és báró Kemény guberniumi tanácsosok, s példájukat csakhamar követik gróf Haller István, gróf Degenfeld Ottó, báró Bánffy Ádám és Ugron főispánok, Mara főkirálybiró, báró Bánffy László administrator, gróf Bethlen Gábor, gróf Bánffy Miklós, a királyi tábla számfeletti ülnökei s gróf Kuun királyi táblai számfeletti titkár.[1]

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1834. CXIX. CXXI.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1834. CXXXII.

[3] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. V. 563.

[4] Orsz. levéltár József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XV.

Igaz, hogy ezek — a mennyire hivatalos állásuk engedte — már az országgyűlés folyamán is támogatták az ellenzéket; de azért lemondásuk, valamint általában az ezt megelőzött dolgok annyira compromittálók a kormányra nézve, hogy Metternich, tartva attól, hogy az erdélyi viszonyok a külföld figyelmét is magukra vonják, jónak látja azokról a követségek utján az idegen udvarokat tájékoztatni.

A követségekhez intézett köriratában úgy tünteti fel a királyt, mint az alkotmány szigorú védelmezőjét azzal a párttal szemben, mely a száján hordja ugyan az alkotmány szeretetét, de legnagyobb ellensége annak. Az országgyűlési ellenzék, ez az »anarchicus factio« — irja körlevelében — közvetlenül az alkotmányt és nem a fejedelmi hatalmat támadta meg. Nem érezvén magát elég erősnek szembeszállni a királyi hatalommal, az alkotmány aláaknázásával kezdte meg romboló munkáját. Lehet-e elképzelni is visszataszitóbb jelenséget, mint hogy az országgyűlés teljes hat hónapig sem elnökét, sem jegyzőit nem akarta megválasztani, azután meg a gubernium kiegészitését tagadta meg. Ily körülmények közt nem történhetett más, mint a mi történt. A kormány tudja, mit akar; meg van arról győződve, hogy az, a mit akar, a joggal és a józan észszel megegyezik; éppen ezért az erdélyi nép zöme neki ád igazat s nem azoknak az embereknek, kik midőn az alkotmány tiszteletben tartásával kérkednek, a törvényt lábbal tapodják. Szerencsére nagyon csekély azoknak a száma, kik a nép és a fejedelem közti jó egyetértést meg akarnák zavarni s igy bizton remélhető, hogy a legközelebb újból összehivandó országgyűlésen minden visszatér a rendes kerékvágásba.[2]

Metternich tehát, ha világosan nem fejezi is ki, de hallgatolag Wesselényit teszi felelőssé a történtekért, miután annak az úgynevezett »anarchicus factio«-nak, mely az országgyűlés sikerét meghiusitotta, ő az elismert vezére.

---

[1] U. ott. Exhibit. politiam respic. 1835. XLIX.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XXIV.

A mérsékelt, körültekintő Bethlen János kezéből ő ragadván magához a zászlót, heves, sokszor a meggondolatlanságig szenvedélyes magaviseletével mig egyrészről az ellenzék táborát megbontja, másrészről a kormányt mintegy belehajtja az erőszakoskodásba, mintegy kényszeriti rá, hogy az országgyűlést, mely a királyi előadások tárgyalására a sérelmek orvoslása előtt főként az ő izgatása folytán nem hajlandó, feloszlassa.

Bécsben régóta gyanus szemmel kisérik működését. Az erdélyi katonai parancsnokság állitólag már 1831-ben parancsot kap, hogy tartóztassa le. Majd báró Vécsey Miklós szatmári főispánnál és Geőcz Ferencz szatmári alispánnál titokban többször tudakozódik a kormány felőle. A szatmármegyei heves feliratokat, a megye erős oppositióját szintén neki rójják fel, a mint hogy tényleg Szatmármegyében is ő az ellenzék lelke, vezére. A kormány határozott ellenszenvét azonban azzal vonja magára, hogy Erdélyben a törvénytelen katonafogdosást jószágaiban megakadályozván, ez által példát ád az ellenszegülésre.

Az 1832/6-iki országgyűlés kezdetén a titkos rendőrség minden szavát, minden lépését megfigyeli s nem szűnik meg folytonosan árulkodni ellene. A kompromittáló pletykák egész áradata zúdul a fejére.

A felség 1833 első felében maga elé idézi a nyughatatlan vérű embert s bár atyai intéseivel könyekre fakasztja, nem töri meg. Legjobb barátja, Széchenyi, lassankint teljesen elhidegedik tőle. Mennél szorosabbá válik közte és Kossuth közt az összeköttetés, annál bizalmatlanabbá válik iránta Széchenyi. Mikor Kossuthot 1836 tavaszán beviszi a kaszinóba, Széchenyit épp oly rémület szállja meg, mint mikor Fáy András ugyancsak Kossuthot akadémiai levelező taggá akarja megválasztatni. »Ezzel — irja naplójában — azt a társulatot (t. i. a kaszinót), az én művemet, oly keserves művemet, elpusztitotta.« Wesselényinek nemcsak politikájától, de személyétől is elfordul. Politikáját olyannak tartja, mely szükségképen anarchiára vezet, személyében pedig eltörpitő hibákat fedez fel. »Sajnálom ezt az embert, — irja 1835 április 10-én naplójában, — mert ez vagy párbajban vész el, vagy börtönben, vagy őrültek házában, vagy végre mint nyomorult koldus. Istenem, ennyit művelhet gőg, maga túlbecsülés és hiúság.« Komédiásnak, hiú bolondnak nézi, akár csak később Kossuthot, a ki »mindent elront s összegázol, a mit ő oly régóta s annyi fáradsággal vetett és munkált«.[1]

A kormány csak az alkalmat keresi rá, hogy Wesselényit ártalmatlanná tegye; mert a titkos feladások és pletykák alapján — saját tekintélyének és jóhiszeműségének koczkáztatása nélkül — mitsem tehet.

Egyedül a nádor, a ki pedig legkevésbé viseltetik iránta rokonszenvvel, nem helyesli üldözőbe vételét, miután meg van róla győződve, hogy befolyása nem olyan nagy, mint a milyennek azelőtt maga is gondolta, úgy hogy ha eltávolitnák is Pozsonyból, maradnának ott akárhányan, kik a közvéleményre sokkal nagyobb hatást gyakorolnának ő nála. Népszerűségét a nádor egyenesen annak tulajdonitván, hogy a közvélemény a felvilágosodás és a nemzeti szabadság vértanujának tekinti, kit a kormány azért gyűlöl, mert nemzetellenes törekvéseit leleplezi: ártalmatlanná tenni, az ő véleménye szerint, csak úgy lehet, ha a kormány megváltoztatja vele szemben taktikáját.[1]

---

[1] Gróf Széchenyi István naplói. 353—361.

De a kormány a jó tanácsra nem hallgat s csaknem egyszerre két közkeresettel is megtámadja.

Az erdélyi királyi tábla 1835 márczius 18-ikán rendeli el ellene a közkeresetet, közrendzavarásra czélzó törekvései, veszélyes mesterkedései és még más, kárhozatot érdemlő közvétségei miatt, s minthogy a perfelvételre nem jelenik meg, a biróság elmarasztalja és letartóztatására nézve is intézkedik.

Néhány héttel később, 1835 május 5-ikén, a magyarországi királyi tábla szintén meginditja ellene a hűtlenségi pert az 1834 deczember 9-ikén Szatmármegye közgyűlésén tartott beszédéért, melyben a vádlevél szerint a kormányról becsmérlőleg nyilatkozott, azt mondván, hogy »kilencz millió ember zsirját szívja s nem akarja, hogy a nemesség azokat segitse, hanem arra várakozik, hogy mostani állapotukban hagyatva, a nemesség ellen támadjanak s majd aztán ő szabaditsa őket meg«; de vádolják másrészről azzal is, hogy az országgyűlési ifjaknak a felsőbb hatóságok által kárhoztatott társulatával, Kossuth Lajos és társaival is összeköttetésben állt.

Félni nem fél tetteinek következményeitől. S még ha igaz is, a mit Ferdinánd főherczeg hallomás után ir a nádornak, hogy egy rokonával, báró Wesselényi Ferenczczel szerződésre lépett, mely szerint minden birtokát adósságaival együtt átadja neki:[2] ezt egy főbenjáró perrel fenyegetett embernél legalább is ugyanolyan joggal lehet az óvatosság, mint a félelem kifolyásának tulajdonitani.

Annál nagyobb aggodalom s igazi hazafiúi bánat tölti el ellenben lelkét a kormánynak vele szemben követett botor politikája miatt. Egy 1835 márczius 9-ikéről keltezett levelében, — melyet valamelyik bécsi befolyásos barátjának irt s melyet Metternich ama határozottan téves megjegyzéssel közöl a nádorral, hogy Wesselényi a pertől való rettegését árulja el abban, — midőn egyrészről esengve kéri barátját, hogy a trónváltozást használják fel a kormány politikájának megváltoztatására, másrészről figyelmezteti őt a közfelháborodásra, melyet az ellene elkövetett méltatlanságok idéztek elő. Hogy mért akarják őt erőnek erejével fontos egyéniséggé tenni, azt annál kevésbé tudja megmagyarázni magának, mert nemcsak hogy nem volt soha szándékában a kedélyeket izgatni, hanem ellenkezőleg erre még az alkalmat is kerülte. Biztosan tudja, hogy maga a »szegény öreg úr« — értvén alatta a megboldogult királyt — volt az, a ki eddig az ellene tervbe vett erőszakoskodásokat megakadályozta. Hogy most mit tesznek vele, azzal nem törődik, miután tiszta a lelkiismerete.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. LXII.

[2] U. ott. Exhib. politiam respic. 1835. XCVII.

A per folyamán a királyi fiscus nem tudja bebizonyitni, hogy Wesselényi a szájába adott szavakat a szatmári megyegyűlésen csakugyan mondta volna. Ezt ő maga sem ismeri el soha s még később is határozottan tagadja.[2] Még Uray alispán sem tesz terhelő vallomást ellene, a kinek pedig az örökváltság megbuktatásában a szatmári közgyűlésen főrésze volt, s a ki mint közgyűlési elnök Wesselényit egy izben rendre is utasitotta. Kende, a másik alispán pedig bizonyitványt állit ki arról, hogy Wesselényi a királyi felségről, mint mindig, úgy a kérdéses gyűlésben is hódoló tisztelettel szólott s távol minden lázitó vagy vétkes szándéktól, beszédei egyedül a közbéke fenntartására voltak irányitva.[3]

A mi az országgyűlési ifjak egyesületével való összeköttetés vádját illeti, ennek sincs semmi alapja. A titkos társaságok rémképe ebben a korban Európaszerte kisért. Magyarországon is befészkeli magát a kormánykörökbe, de csak látszólag, mert a valóságban inkább csak ürügyül szolgál arra, hogy a szabadelvű törekvések elnyomására a kormány jogczímet találjon.

Az összeesküvések Magyarország történetében szórványosan fordulnak elő nemcsak azért, mert a magyar nép jellemével ellenkezik minden alattomosság és titkolódzás, hanem azért is, mert a szabad sajtót helyettesitő vármegyék alkalmat adván az embereknek, hogy elpanaszolják, a mi a lelküket nyomja s hogy a legmagasabb problemákat épp úgy, mint az alárendelt helyi érdekű kérdéseket megvitassák, villámháritókul szolgáltak az esetleges eruptiók, tehát az összeesküvések ellen is. Ezért volt hiba még a reactio szempontjából is a megyék szabad mozgását korlátozni, annyival inkább, mert a megyék részéről esetről esetre alkalmazott vis inertiae-nek igazi intensiv hatása a kormány politikájára különben sem igen volt s inkább csak kellemetlenséget és kényelmetlenséget okozott, mint nagyobbszerű fennakadást az ügyeknek odafenn megállapitott menetében.

»Nyilvánosság mellett — irja Deák Kossuth Lajoshoz intézett s a Wesselényi-féle periratokhoz csatolt levelében — a vétek lehetetlen; titkos szövetkezések pedig, miket a kormány minden ártatlan dologban is gyanitgat, szentül hiszem, hogy hazánkban nincsenek és nem is lesznek soha veszedelmesek.« »Alig van ország Európában — irja ugyanő ugyanahhoz egy másik levelében, — hol kevesebbet lehessen revolutiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd a kormány s a kormány emberei féltökben

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XXVII. aul. 3.

[2] Báró Wesselényi Miklós, Szózat. 2. l.

[3] Kölcsey, Báró Wesselényi Miklós védelme. 1838.

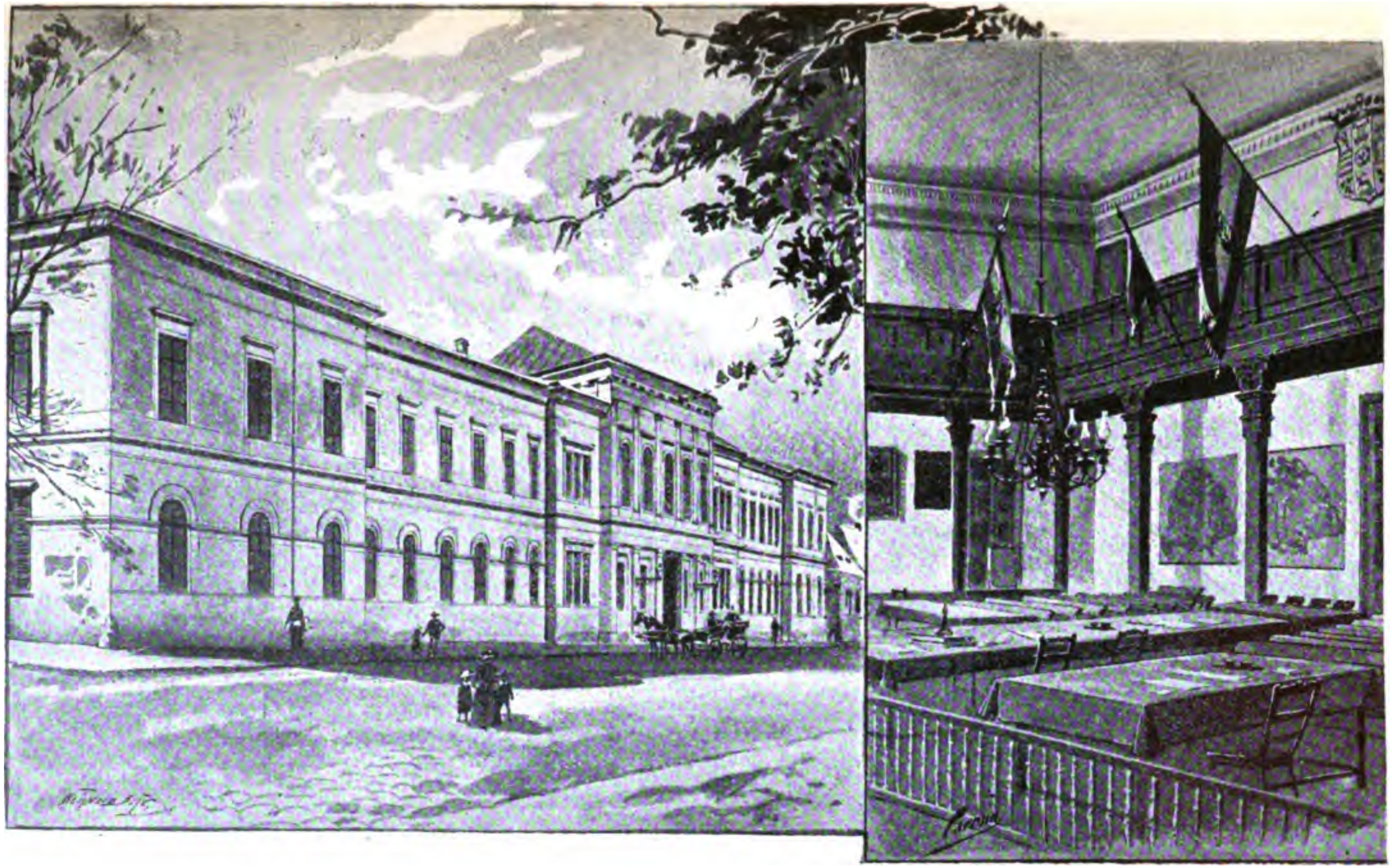

A nagykárolyi vármegyeház.
(Rajzolta Cserna Károly.)

olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek nem zendülést, de zavart okozhatnak«.

Wesselényi védelmezését a biróság előtt barátja, Kölcsey vállalván magára, periratában elismeri ugyan, hogy Wesselényihez Pozsonyban az országgyűlési ifjak üdvözlő iratot intéztek, de akkor még a társalkodási egyesület nem is alakult meg; kimutatja továbbá, hogy ennek a társulatnak a tagjaival nem is érintkezhetett s ha érintkezett volna, sem követett volna el semmi bűnt, miután az a társulat sem titkos, sem kárhozatos czélokra törekvő nem volt. A Kossuth Lajossal való összeköttetést a királyi fiscus a Kossuth és Wesselényi közt váltott levelekkel s különösen azzal bizonyitja, hogy Wesselényi, folyamatban volt perének iratait Kossuth Lajossal küldöztette szét a megyékhez; de Kölcsey ezzel szemben azt kérdezi az ügyésztől, hogy mivel Kossuth semmiféle titkos társaságnak nem tagja: mért lehetne bűnül felróni Wesselényinek, hogy levelezett vele, s mivel Wesselényi perében a nyilvánosságot nem zárta ki a fiscus úgy, mint az ifjak perében: mért ne lehetett volna az erre vonatkozó iratokat a vármegyékkel közleni?

A kormány a két perrel eléri czélját: leszoritja Wesselényit a szereplés teréről. Ez utóbbi maga is belátja, hogy egy időre legalább félre kell vonulnia. S hogy ezt minden feltünés nélkül tehesse, betegséget szinlel, annyival inkább, mert időközben neszét veszi, hogy ha a főrendi táblán megjelennék, ki fogják onnan utasitani s tisztában van vele, hogy ha ellenszegülne, katonai karhatalommal távolitnák el. Ferdinánd főherczeg a király nevében csakugyan meghagyja a kanczellárnak, hogy a criminalis actio alatt levő Wesselényinek tiltsa meg, hogy akár az országgyűlésen, akár a megyei gyűlésekben megjelenjék.[1] A nádor pedig a periratokból, melyeket a király közölt vele, a per tárgyával megismerkedvén, azt irja a felségnek, hogy már most különösebb bizonyitékok nélkül is tisztán látja, mily notorius emberrel van dolga s így tudni fogja, mit kell tennie, ha az illető a főrendi tábla ülésén megjelennék.[2]

Wesselényi tehát Pozsony közelében egy erdei lakba költözik. Szive keserűséggel telik meg s a legmélyebb fájdalom hatja át egész lelkét, midőn tapasztalni kénytelen, hogy hontalanná teszik saját hazájában. Ekkor irja egy franczia dáma emlékkönyvébe: »Szép hazádba térsz te vissza s téged ott enyh-hely fogad, én hazámban, melyet védtem, élek, mint üldözött vad. Midőn fészket bátran rak már erdők tollas lakosa, fészkemből ki vagyok zárva, hontalan a hon fia.«[3]

A pesti nagy árviz után, a midőn önfeláldozó, hősies magaviselete következtében a legnépszerűbb emberré válik, midőn Vörösmarty az »Árvizi hajós« czimű költeményében, melyet Laborfalvi Róza a nemzeti szinházban

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XVIII.

[2] U. ott. 1835. XXII.

[3] A Magyar Tud. Akadémia kézirattára. M. Irod. 4-rét, 105. sz.

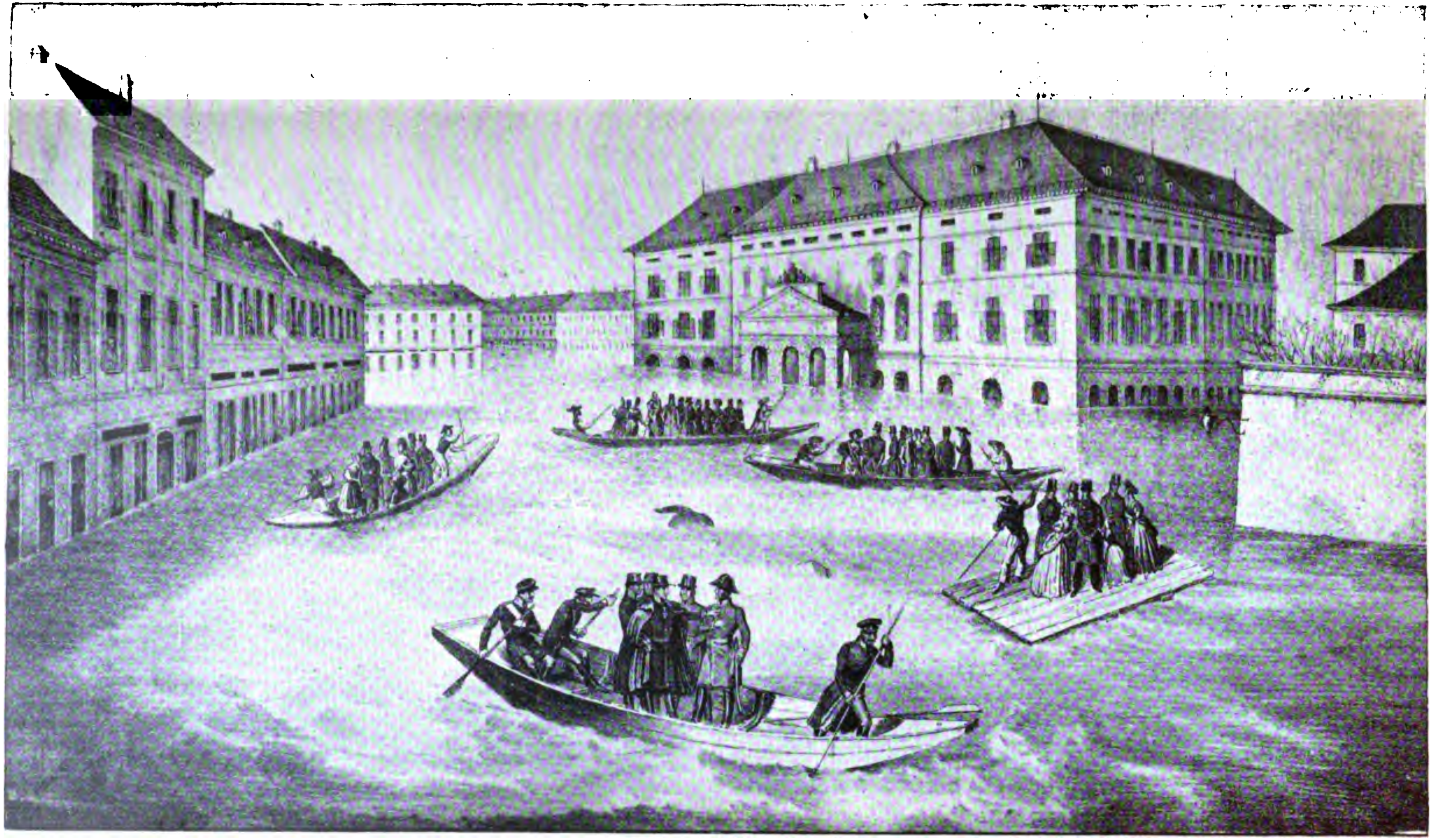

Az Athenaeum nyomása.

JELENET AZ 1838-IKI ÁRVIZBŐL.

(Trentsensky József egykorú kőnyomata az országos képtárban

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

hatalmas ovátió mellett szaval el, az egész nemzet hálaját fejezi ki iránta: a kúria — daczára Kölcsey fényes védelmének — három évi börtönre itéli el.

Széchenyi, bármennyire neheztel is rá, ezekben a válságos napokban első, ki vigasztalására és segitségére siet. A mint perbe fogják, a nádornál és Metternichnél közbenjár az érdekében s nyugtalanul tölti az éjeket, mert aggódik sorsa felett. A szánalom érzete mellett politikai okai is vannak, hogy üldözőbe vett barátját a hinárból kiszabaditsa. Az ellene inditott hajszát épp oly kevéssé helyesli, mint maga a nádor. Tart tőle, és pedig — mint a későbbi események mutatják — nem ok nélkül, hogy erős reactiót fog az előidézni a közvéleményben annyival is inkább, mert az esetet a kormány, illetőleg a biróságok felfújták; a mit esetleg egyszerű széksértési keresettel el lehetett volna intézni, azt főbenjáró per tárgyává tették. Maga az erdélyi kanczellár is elégnek tartotta volna — a miről azonban természetesen Széchenyi nem tud — a fiscalis actio meginditását[1] s egyenesen az udvari körök befolyásának tulajdonitható, hogy a király a criminalis actiót rendelte el.

Mindent elkövet tehát Széchenyi, hogy az abolitiót kieszközölje. Ha valamikor, ebben az esetben, midőn a háborgó közvélemény megnyugtatásáról van szó, lenne helyén a felség részéről a pertörlés jogának gyakorlása. A pert azonban tovább folytatják s az egyiket már itélettel be is fejezik. Ekkor Széchenyi az itéletnek legalább végrehajtását igyekszik meggátolni s Wesselényi ellenzése daczára, kegyelemért folyamodik a felséghez; de eredménytelenül.

Majd, midőn Wesselényi büntetésének kiállását a budai börtönben megkezdi, másik benső barátja, Deák Ferencz karolja fel ügyét s azt a folyamodványát, melyben kéri, hogy szembajának gyógyittatása végett Gräfenbergbe mehessen, felviszi Bécsbe.

A nádor, kivel a folyamodványt véleményadás végett közli a felség, a mint ellenezte Wesselényi perbe fogatását, úgy viszont most, a mikor már a per itélettel befejeztetett, hibának tartaná, ha a kormány az itéletnek teljes szigorral való végrehajtását meggátolná, miután ezzel azt árulná el, hogy tetteinek következményeitől megijedt. Ennélfogva elismeri ugyan, hogy a csaknem teljesen megvakult Wesselényi megérdemli a szánalmat; de mivel az orvosok bizonysága szerint azt a kúrát, a mit Gräfenbergben végezne, a fogságban is elvégezheti; mivel kérelmének teljesitése, a mily szokatlan, épp annyira ellenkeznék a birói tekintélylyel s mivel a per folyama alatt magábaszállásának semmi tanújelét nem adta: nem ajánlja, hogy megengedjék neki a Gräfenbergbe való utazást. Ha pedig a felség mégis kegyelmet akarna vele szemben gyakorolni: okvetetlenül szükségesnek tartja szigorú rendszabályok megállapitását a végből, hogy politikai barátaival ne levelezhessen.[2]

---

[1] Orsz. levéltár József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XVIII.

[2] U. ott. Exhib. politiam respic. 1839. LII.

Gróf Majláth Antal alkanczellár, ki a már akkor visszavonult Pálffy Fidél helyett a kanczelláriát vezeti, valamint maga Metternich ellenben, nemcsak humanitási, hanem politikai szempontból sem járulnak hozzá a nádor véleményéhez, miután meg vannak róla győződve, hogy a közingerültséget nagy mértékben fokozná, ha az ország akkor, lehet mondani, legnépszerűbb emberét, betegen a börtönben hagynák sínyleni.

A király az utóbbiak tanácsát követi s Wesselényinek az alatt a föltétel alatt, hogy Gräfenberget és Freywaldaut nem hagyja el, a törvénynek megfelelő módon viseli magát s hogy az ott töltött időt három évi büntetésébe nem tudják be, megadja az engedélyt az elutazásra,[1] annyival is inkább, mert betegsége elég biztositékul szolgál arra nézve, hogy ideiglenes szabadon bocsátása a kormány és a biróságok tekintélyét nem fogja megrenditeni.

A »polgári halott«, a mint magát ettől fogva nevezi, »lelki s testi csapások által hatásköréből kivetve, a cselekvéstől elzárva, nincs többé mint élő tag nemzete családjában és csak képe létezik honfiai közt«. Az események a mint lassankint túlszárnyalják politikáját, egyéniségére is a feledés homályát boritják.

---

[1] U. ott.

HARMADIK KÖNYV

*

AZ 1832/1836-IKI ORSZÁGGYŰLÉS

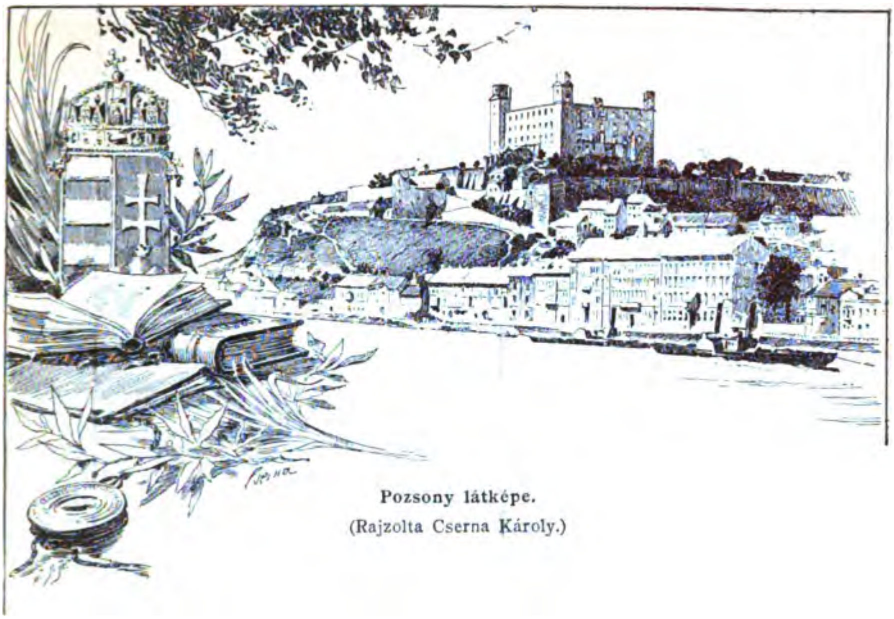

Pozsony látképe.
(Rajzolta Cserna Károly.)

I. FEJEZET.

Az országgyűlés általános képe.

VÉGRE-VALAHÁRA elérkezett tehát a productiv munka ideje. A nemzet, mely előbb a koronával, majd a külföldi felforgató irányzattal szemben alkotmányának védelmével volt elfoglalva, most már hozzá foghatott a szervezkedéshez. A feladatot megkönnyitette az a körűlmény, hogy a rendszeres munkálatok elkészűltek, közel két év óta forogtak közkézen s igy módjukban volt azokkal a megyéknek nemcsak megismerkedniök, de a tartalmukat képező reformokra nézve állást is foglalniok el.

A megyegyűlések nyilvánosak levén, az ott lezajlott viták bőséges anyagot szolgáltattak a közvélemény alakulásához s e tekintetben pótolták a szabad sajtó hiányát. A sajtót jóformán az egyetlen gróf Andrássy Károly vette igénybe abból a czélból, hogy töredékes gondolatait az operátumokban foglalt életbevágó tárgyakra nézve közölje; de két kötetes röpiratát[1] ő is külföldön, idegen nyelven és névtelenűl adta ki s igy csak nagyon szűk körben terjedhetett az el.

Bárhogyan vélekedtek is egyesek és a különböző vármegyék az említett munkálatok értékéről, abban mindenki egyetértett, hogy ezeknek kell az állami újjászervezés alapjául, kiindulási pontjául szolgálni, hogy ennélfogva az országgyűlés, mely erre az alapra támaszkodva a reformokat majdan kezdeményezni lesz hivatva, sokáig nem halasztható.

---

[1] Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn, im Geiste des juste-milieu. Von A. London és Páris, 1833.

Szerencsy István, a későbbi personalis, 1830 elején ezt irja: »Egy atya ruhát készittetett erős növésben levő növendék fiának. A rest szabó egy egész esztendeig nem készűlt el a köntössel s már akkor a ruhát nem húzhatta föl az időközben nagyot nőtt gyermek. Félek tőle, hogy úgy járunk országunk lakosaira nézve kiküldöttségi munkálkodásainkkal, melyeket 1791-ik esztendő óta mindig készitünk.«[1] Aggodalmában igen sokan osztozkodtak. A mennyiben tehát a reformok elől kitérni többé nem lehetett: hogy évtizedek munkája ismét hasznavehetetlenné ne váljék, még a legkonzervativebb táblabiró is szükségesnek tartotta, hogy az országgyűlés mielőbb üljön össze s vegye tárgyalás alá az operátumokat, annyival is inkább, mert az a fergeteg elmult, melyet a békés munka végzésének halogatására ürügyül használhatott a kormány s mert a király különben is kötelező igéretet tett az országgyűlés összehivására, sőt annak még az idejét is meghatározta.

Ferencz király, ki ez év tavaszán ülte meg trónraléptének 40-ik évfordulóját, október 24-ikén adta ki meghivólevelét a deczember 16-ikán Pozsonyban megnyitandó dietára. A királyi meghivót az egész ország megelégedéssel fogadta, de a megelégedés teljessé akkor vált, midőn a deczember 20-iki megnyitó ülésen a király bemutatta a rendszeres munkálatok felvételére nézve kedvező királyi propositiókat.

Az úrbér szabályozása; az igazságszolgáltatás rendezése, különösen pedig a büntető törvény és hiteltörvények elkészitése; az adózó nép terheinek arányosabb felosztása s ezzel együtt az országos bizottság közjogi, kereskedelmi, bányaügyi, közművelődési, egyházi és bandériális munkálatainak tárgyalása; az országgyűlés költségeinek átvállalása a nemesség által s az országos deputátiók tagjainak napidijaira a kincstár által előlegezett összegeknek, valamint egyéb kincstári előlegeknek visszatéritése, — mindmegannyi fontos teendő, melynek elvégzését a király ettől az országgyűléstől várja. Az utolsó helyen emlitett tárgyat, ha nem is a legfontosabbnak, de a legsürgősebbnek tartja, miután a kincstár helyzete olyan, hogy minden krajczárra szüksége van s éppen ezért az országgyűlés megnyitása előtt szemrehányást tesz a nádornak, hogy határozott igérete daczára az előlegeket nem térittette meg már a múlt országgyűlés által, jóllehet az 1830-iki királyi propositiók közül az erre vonatkozó 6-ik pont éppen az ő kivánsága folytán maradt ki.[2] A nádor már most, hogy jóvátegye mulasztását, szivesen hozzájárul, hogy ez a pont is fölvétessék a királyi meghivóba.[3]

A korona és rendek közt hiányzik azonban az összhang, mely egy nagyobb szabású törvényhozói munkásság teljes sikerét biztosithatná. A kibékülés a múlt országgyűlésen csak momentán volt. A mint a veszély elmult, a törvényhozás két tényezője ismét szemben áll egymással.

---

[1] Szerencsy István gondolatai. Budapesti Szemle. Új foly. XXXIV. 346.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaet. 1831. I., II. aul. 1., 2.

[3] U. ott. Praep. ad diaet. 1832. VIII.

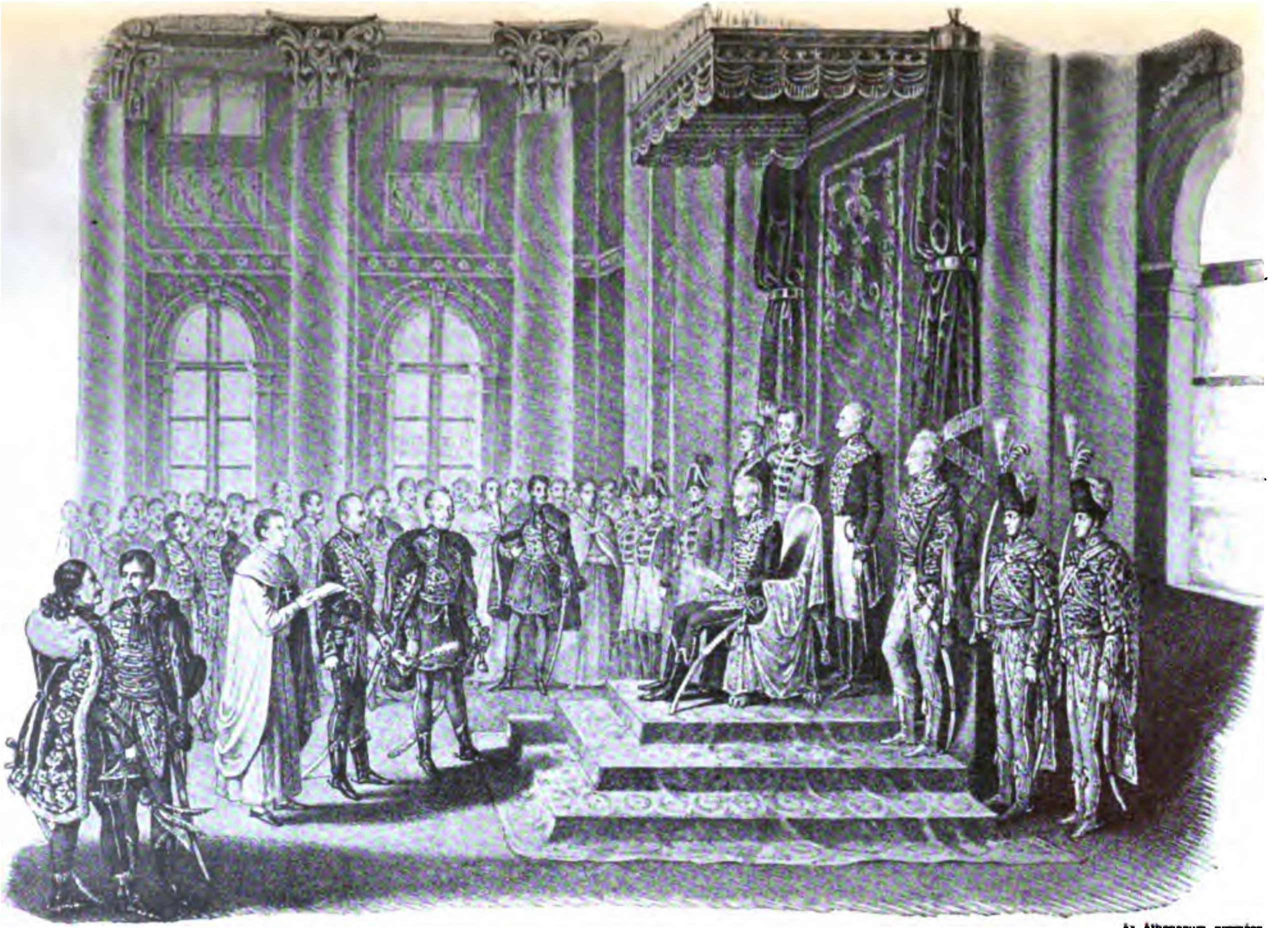

Az Athenaeum nyomása.

I. FERENCZ NEGYVENÉVES URALKODÁSÁNAK JUBILEUMA.
A magyar országos rendek tisztelgése 1832. márczius 5-én.
Wolf F. rajza után készült kőnyomat Ernst Lajos gyűjteményében.)

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

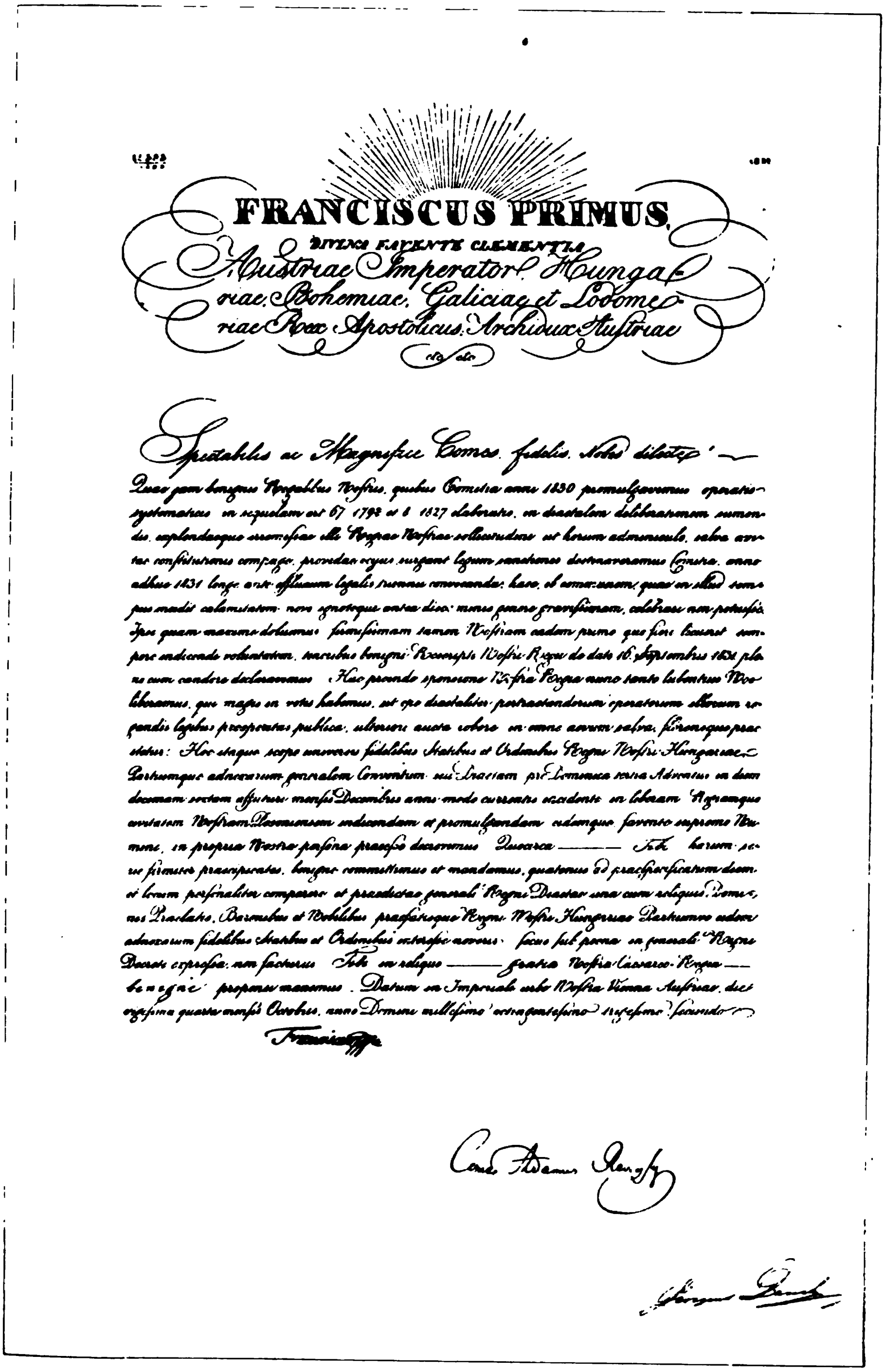

FRANCISCUS PRIMUS,
DIVINA FAVENTE CLEMENTIA
Austriae Imperator, Hungariae, Bohemiae, Galiciae et Lodomeriae Rex Apostolicus; Archidux Austriae
etc. etc.

Spectabilis ac Magnifice Comes, fidelis Nobis dilecte! —

Quae jam benignis Regalibus Nostris, quibus Comitia anno 1830 promulgaveramus, operatis systematicis in sequelam art. 67. 1791 et 8. 1827 elaboratis, in diaetalem deliberationem sumendis, explendaeque exinde illi Regiae Nostrae sollicitudini, ut horum adminiculo, salva avitae constitutionis compage, providae exigui surgant legum sanctiones, destinaveramus Comitia, anno adhuc 1831 longe ante effluxum legalis triennii convocanda: haec, ob [illegible], quae in illud tempus incidit, calamitatem novo ignotoque antea dirae morbi genere gravissimam, celebrari non potuisse, Ipsi quam maxime dolemus: firmissimam tamen Nostram eadem primo quo fieri liceret tempore indicendi voluntatem, mediantibus benignis Rescriptis Nostris Regiis de dato 16. Septembris 1831 plene cum candore declaravimus. Hac proinde sponsione Nostra Regia nunc tanto libentius Nos liberamus, quo magis in votis habemus, ut ope diaetaliter pertractandorum operatorum illorum roborandis legibus prosperitas publica, ulteriori aucta robore, in omne aevum salva, florensque praestetur: Hoc itaque scopo universis fidelibus Statibus et Ordinibus Regni Nostri Hungariae Partiumque adnexarum generalem Conventum seu Diaetam pro Dominica tertia Adventus in diem decimam sextam affuturi mensis Decembris anni modo currentis incidente in liberam Regiamque civitatem Nostram Posoniensem indicendam et promulgandam, eidemque favente supremo Numine, in propria Nostra persona praeesse decrevimus. Quocirca ——— Tibi harum serie firmiter praecipientes, benigne committimus et mandamus, quatenus ad praespecificatum diem et locum personaliter comparere, et praedictae generali Regni Diaetae una cum reliquis Dominis Praelatis, Baronibus et Nobilibus, praefatisque Regni Nostri Hungariae Partiumque eidem adnexarum fidelibus Statibus et Ordinibus interesse noveris, secus sub poena in generali Regni Decreto expressa non facturus. Tibi in reliquo ——— gratia Nostra Caesareo-Regia —— benigne propensi manemus. Datum in Imperiali urbe Nostra Vienna Austriae, die vigesima quarta mensis Octobris, anno Domini millesimo octingentesimo trigesimo secundo.

Franciscus

Comes Adamus Reviczky

Georgius

Királyi meghivó az 1832-iki országgyűlésre.
(A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában.)

A megyei követek zöme most is az oppositió zászlaja alatt küzd és pedig még mindig a régi szellemben és a régi fegyverekkel. Bármennyire panaszkodnak is a beregi követek küldőiknek, hogy »a többi szabad szellemű instructiókkal ellátott követekkel szemben ők igen nagy minoritásban vannak s olyanforma a helyzetök, mint a haragos Adriai tenger hullámai közt a magános kőszálé« :[1] az ellenzék többségének a rendi jogok megóvása képezi legfőbb törekvését s e tekintetben annál nagyobb éberséget tanusit, mert az immár szőnyegre hozott rendszeres munkálatok — bármily kevéssé felelnek is különben meg a szabadelvű haladás követelményének — olyan irányba terelhetik esetleg a reform-mozgalmat, mely veszedelmessé válhat a rendi érdekekre nézve.

Elvi alapon álló pártok éppen azért nem szervezhetők még most sem, mert az emberek nem képesek a közérdek magaslatára emelkedni. Az ellenzék alakulására épp úgy, mint a kormánypártéra az osztályérdekek vannak döntő befolyással. A nemesség az udvarral folytonos harczban áll, hogy az ősi alkotmányt fenntartsa; a polgárságot elnyomja s a nép irányában a pártfogó szerepét játsza; de a mennyiben a parasztságot az alkotmány sánczai közé nem akarja fölvenni, ez nem a nemességet tekinti védelmezőjének, hanem a koronát. A polgárság pedig, melynek képviselőjéül az országgyűlésen a városi oligarchia tolja fel magát, a nemességgel farkasszemet néz s az udvar előtt térdet-fejet hajt.

Az országgyűlésen tehát épp úgy, mint a megyékben az oppositiót a köznemesek alkotják, a kormánypárt pedig a főurakból és a polgárságból kerül ki. Mig a nyugaton már ebben a korban a polgárság a leghatározottabb képviselője a liberális iránynak s legerősebb támasza az absolut fejedelemmel szemben az ellenzéknek: nálunk kedvébe jár a hatalomnak, miután attól várja a nemesség rideg önzése ellenében érdekei megóvását.

A mint 1790-ben egyenesen a királyhoz folyamodik sérelmei orvoslásáért,[2] úgy az előző országgyűlés folyamán is a városi követek, összefogva a káptalanok követeivel, a felségtől kérik, hogy szavazatjogukat, mely a törvény szerint megilleti őket, adja nekik vissza, s a nádor, valamint Majláth personalis egyforma melegséggel veszik pártfogásukba ügyüket, mindössze is abban térvén el egymástól, hogy amaz az országgyűlés coordinatióját, melynek keretében a városok szavazatjoga is szabályoztatnék, a systematicus munkálatok közt nem teszi első helyre, emez ellenben elsőbbséget ád annak a többiek felett.[3]

A polgári rend bizalmatlanságának a nemesség iránt legfőbb oka az, hogy nem akarja az vele törvényhozó hatalmát megosztani. 1825-től kezdve e tekintetben többféle engedményt sikerül ugyan kivívnia, de azért kielégitve még sincs. Az 1825-iki országgyűlésen ugyanis a városi követek már

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. LX.

[2] Ballagi Géza, A politikai irodalom Magyarországon. 363.

[3] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad Diaet. 1832. VI. aul. 1.

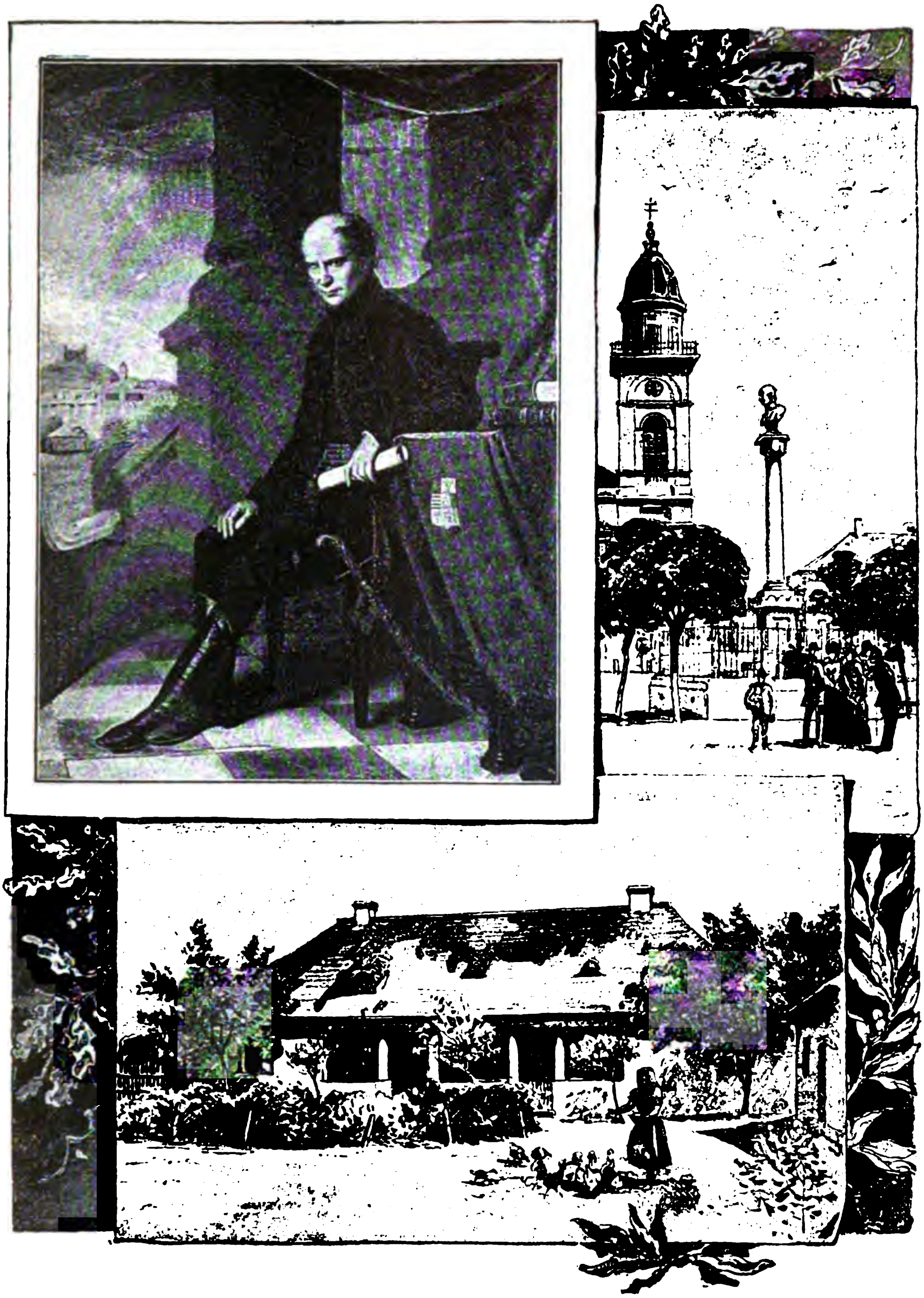

Az Athenaeum nyomasa.

KÖLCSEY ARCZKÉPE, SZÜLŐHÁZA ÉS SZATMÁRI EMLÉKSZOBRA.

(Rajzolta Cserna Károly.)

Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

a mily becses forrás az 1832-iki országgyűlés történetéhez, épp oly hű tükre az ő lelkének és politikai egyéniségének. Minden sora elárulja, mily mélységes szakadék választja őt el saját pártjától. Az ő haladni vágyó lelkét valósággal kétségbe ejti pártfeleinek magatartása, melynél fogva mindent, mi a kormánytól jön, gonosz czélzatúnak tekintenek s az örökös gáncsoskodásban keresik dicsőségüket.

Az a férfiú, ki magas szárnyalású költői phantasiája segitségével maga elé varázsolja az új Magyarország képét s nap-nap mellett inkább meggyőződik arról, mily távol van még az idő, midőn ama bájoló kép valósággá válik, — nem csoda, ha csalódás szülte keserűségében saját pártja ellen fordul, miután csakis attól várhatná eszményképének megvalósitását. Nem gondolja azonban meg, hogy ha az ország hátramaradásának oka az ellenzék bizalmatlansága a kormány iránt: ezért a felelősség első sorban magát a kormányt terheli. Ha a kormány az évtizedek alatt halomra gyűlt sérelmek orvoslását makacsul meg nem tagadná: azok, kik a szabadelvű haladástól irtóznak, a reformok halogatására nézve nem használhatnák fel ürügyül a kormány alkotmányellenes magatartását.

Kölcsey megdöbbenéssel kénytelen tapasztalni, mint áldozza fel az ellenzék zöme az ország kulturális és közgazdasági érdekeit a gravaminális politikának, mint tolja előtérbe a sérelmeket csak azért, hogy megtagadhassa a rendi jogokra nézve veszedelmes reformokat. De csalódása akkor válik teljessé, midőn saját megyéje is, megváltoztatva előbbi álláspontját, arra az útra lép, melyen nem követheti többé.

Szatmármegye mandátumát azért fogadta el, azért hagyta oda boldog családi tűzhelyét, mert küldőinek instructiói politikai meggyőződésével nem álltak ellentétben, mert akadályokat nem gördítettek ama törekvése elé, melynek végczélja — mint maga mondja egyik beszédében — »emelkedést adni az adózó népnek s a földbirtokot állandóbb és biztosabb alapra helyezni«. A megye azonban két év mulva vagyis 1834-iki novemberi közgyűlésén, az örökváltság kérdésében előbbi utasitását visszavonja. A következő deczemberi közgyűlésen úgy Kölcsey, mint különösen Wesselényi Miklós, ékesszólásuk egész erejével síkra szállnak a novemberi végzés ellen; de a gyűlésre becsőditett és lerészegitett nagykárolyi és gencsi bocskoros nemesek nem hallgatnak rájuk s a szabadelvűség ügyét másodszor is megbuktatják. Wesselényit, ez alkalommal mondott egyik beszédeért — mert hármat is mondott, — hűtlenségi perbe fogják, szájába adván a királyi ügyigazgató vádlevele olyanokat, a miket soha nem mondott vagy ha mondott is, nem bizonyitották be ellene.

Kölcsey ekkor a csalódás érzetével visszavonúl magányába. Nem is nyílik többé alkalma rá, hogy az országgyűlésen szerepeljen. Még el sem távozik Pozsonyból, Ungmegyében már is mozgalom indul ugyan meg, hogy Petrovay helyére őt válaszszák meg követté; de — mint Lányi János szolgabiró jelenti az ungi főispánnak — a nemesek többsége eme terv

Ikászi Ikász Fa[illegible]
Márton Arsak nád.
Komlóssy Imre gyptó.
Imrey Aur Zemplén Egye
Bača József m gvehai
Pácer Kornél
Szentpétery
Gőgh Sa
Budaha
Palacsz
Tenyes Ifju
Nyerierley Kr
Bárla Sa
Tóth Istvá
Dienes Feren
Dorótzy. Sándor
Vörös Antal.

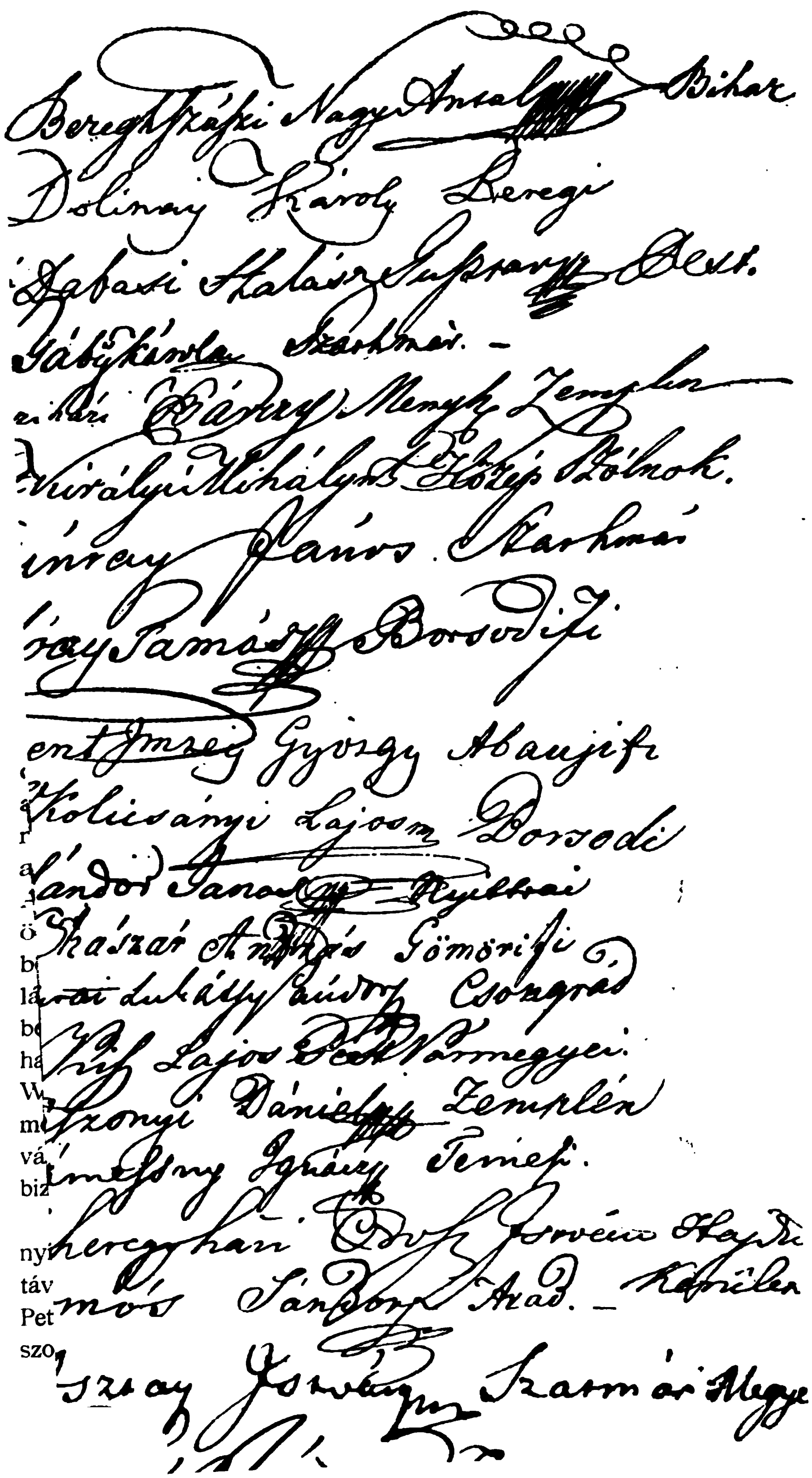

Bereghszászi Nagy Antal Bihar
Dolinay Károly Beregi
Szabadi Halász Gáspár Pest.
Jáby Károly Szathmári. –
kézi Bárczy Menyh. Zemplén
Királyi Mihály Közép Szolnok.
inczy János Szathmári
ray Tamás Borsodifi
entImrey György Abaujfi
Kolicsányi Lajos Borsodi
Sándor János Nyitrai
Szászár András Gömörifi
Lukácsy Sándor Csongrád
Kiss Lajos Pest Vármegyei.
Szonyi Dániel Zemplén
imessány Ignácz Temesi.
herczeghani Orosz István Hajdú
mós Sándor Arad. – Kerület
szay István Szatmár Megye

meghiusitása végett a legféktelenebb kicsapongástól sem tartózkodnék, miután »Ungvárnak magának is van elég embere«.[1]

Kölcsey távozása mély keserűséggel tölti el a haladás barátait. Deák Wesselényihez irt levelében a legélesebben itéli el a megyét, mely az országgyűlést egyik legkitűnőbb tagjától fosztotta meg. »Ha csak a követek volnának rosszak — igy végzi Szatmár elleni kifakadását, — ha csak azok közt találna pártra a kormány: bajunk nem volna orvosolhatatlan; de a megyék gyávasága vagy erkölcsi romlottsága ellen honnan remélhetünk segitséget?«[2]

1835 február 9-ikén búcsúzik el Kölcsey az ország rendeitől. »Most — úgy mond — küldőink másokat választottak helyünkre; mi pedig megnyertük személyes szabadságunkat. Mi most otthon, vagy a hová sorsunk vezérlend, ismét vívhatunk elveinkért, törekedhetünk azoknak törvény s társasági rend és önérzés által nem tilalmazott utakon győzedelmet szerezni.«[3]

Visszanyert szabadságát azonban nem használja fel arra, hogy elveiért folytassa a küzdelmet. A resignatio mindinkább erőt vesz rajta. A reményét vesztett politikus érzelmeit a költő lantja fejezi ki. A Zrinyi második énekében nemzetének immár menthetetlen halála felett kesereg s barátai előtt, a többi közt Wesselényi s Obernyik Károly előtt is bevallja, hogy a jövőbe vetett hitét teljesen elveszitette.[4] Hazafiui bánattól megtört szive akkor már megszűnt dobogni, midőn nemzetének ébredésében vigasztalást találhatott volna.

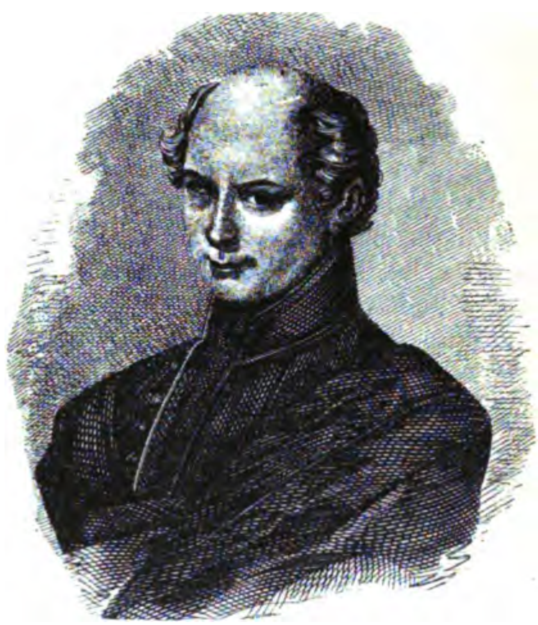
Kölcsey Ferencz.
(Egykorú kőnyomat az országos képtárban.)

Azokat az eszméket, melyek őt lelkesitették, Deák Ferencz segíti diadalra.

Deákot 1833 tavaszán küldi fel Zalamegye az országgyűlésre, hogy Antal bátyját, ki mint a két előző országgyűlésnek is tagja, belefáradt a küzdelembe, fölváltsa a követségben. A csere, — a mint azt maga Deák

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XIII.

[2] Deák Ferencz emlékezete. Levelek. 1822—1875. 7. l.

[3] Kölcsey Ferencz minden munkái. VI. Országgy. és megyei beszédek. 1848. 124. l.

[4] Vahot Imre, Országgyűlési emlék. 1848. I. 113.

Antal előre megmondta — megmérhetetlen haszonnal járt az országra nézve. Deák Antal — irja Kölcsey — »csendes komolyságú, próbát állott karakterű férfiú, ki a mult országgyűlésen az udvartól önként ajánlott tanácsos czímet el nem fogadá; a Verbőczy által kifejezett nátió embere s a nagy néptömegre kedvező pillantatot nem vetett, de előttem mégis igen becses«. Az oppositio eme legrégibb, érdemes tagja előtt Kölcseyvel együtt az egész ország tisztelettel hajól meg; de a közbecsülést fokozza irányában az az önzetlen lépése, melylyel saját egyéniségének háttérbe tolásával helyet csinál a forumon annak a férfiunak, ki mindjárt első föllépésével bebizonyitja, hogy praedestinálva van a vezető szerepére.

A nélkül, hogy keresné az elsőséget, a közvélemény csakhamar oda állitja őt az első csatasorba Széchenyi mellé, sőt Széchenyinek elébe helyezi. Igen, mert Széchenyit kevesen értik meg Deák politikája ellenben, a mellett hogy egy félreérthető pontot sem tartalmaz, a nemzet karakterével, multjával is sokkal inkább összeegyeztethető.

Az ő programmja, épp úgy, mint a Széchenyié, a legtisztább, a legnemesebb szabadelvűség kifolyása. A humanismus és a szabadság szeretete szabják meg működésének irányát s ennélfogva törekvésének végczélja nem lehet más, mint annak az úgynevezett nemzeti államnak construálása, melyet a humanismus és a szabadság szeretete hoz létre s mely a maga egységében legfőbb biztositéka a közszabadságnak.

Az egyén jogait, mint a közszabadság alkotó részeit, nálánál következetesebben és öntudatosabban senki nem védelmezi. A legsúlyosabb politikai hibának tartja, hogy a multban a polgári törvények a vallások közt különbséget tettek, egyiket a másikkal szemben kedvezésben részesitették és sokkal inkább beleavatkoztak a vallás dolgaiba, mint a mennyire az az állam szempontjából szükséges lett volna. De ha már a hiba elkövettetett, igyekezni kell legalább annak következményeit jóvátenni, s a fanatismus épp úgy kiirtandó az emberek kebléből, mint a vallástalanság, a viszonosság elve pedig az egyes felekezetek közt érvényesitendő. Ez utóbbi szempontból már ezen az országgyűlésen a természetszerű haladás követelményének declarálja az egyházi javaknak, melyek különben is az állam tulajdonát képezik, átvételét az állam által annyival is inkább, mert a vallás ama szolgái, kik a gazdag egyházi javaknak igazságtalan arányban felosztott jövedelmeiben nem részesülnek, szűkölködő helyzetükben hivatásukat nem teljesithetik.

S a mily lelkes védelmezője a vallásszabadságnak, épp oly ékesszólással hirdeti, hogy mindenkinek kétségtelen és elidegenithetetlen jogai közé tartozik, gondolatait akár sajtó útján, akár élő szóval kifejezni.

Abból indulva továbbá ki, hogy csak ott erős a polgári szabadság, a hol minden polgár védi azt, mint saját tulajdonát, hogy »a szabadság másokkal megosztva nem fogy, sőt erősödik és annál biztosabban áll, minél többen lehetnek részesei«: mig egyrészről be akarja venni az alkotmány keretébe azokat, a kik onnan kiszorúltak, másrészről igyekszik az egyes

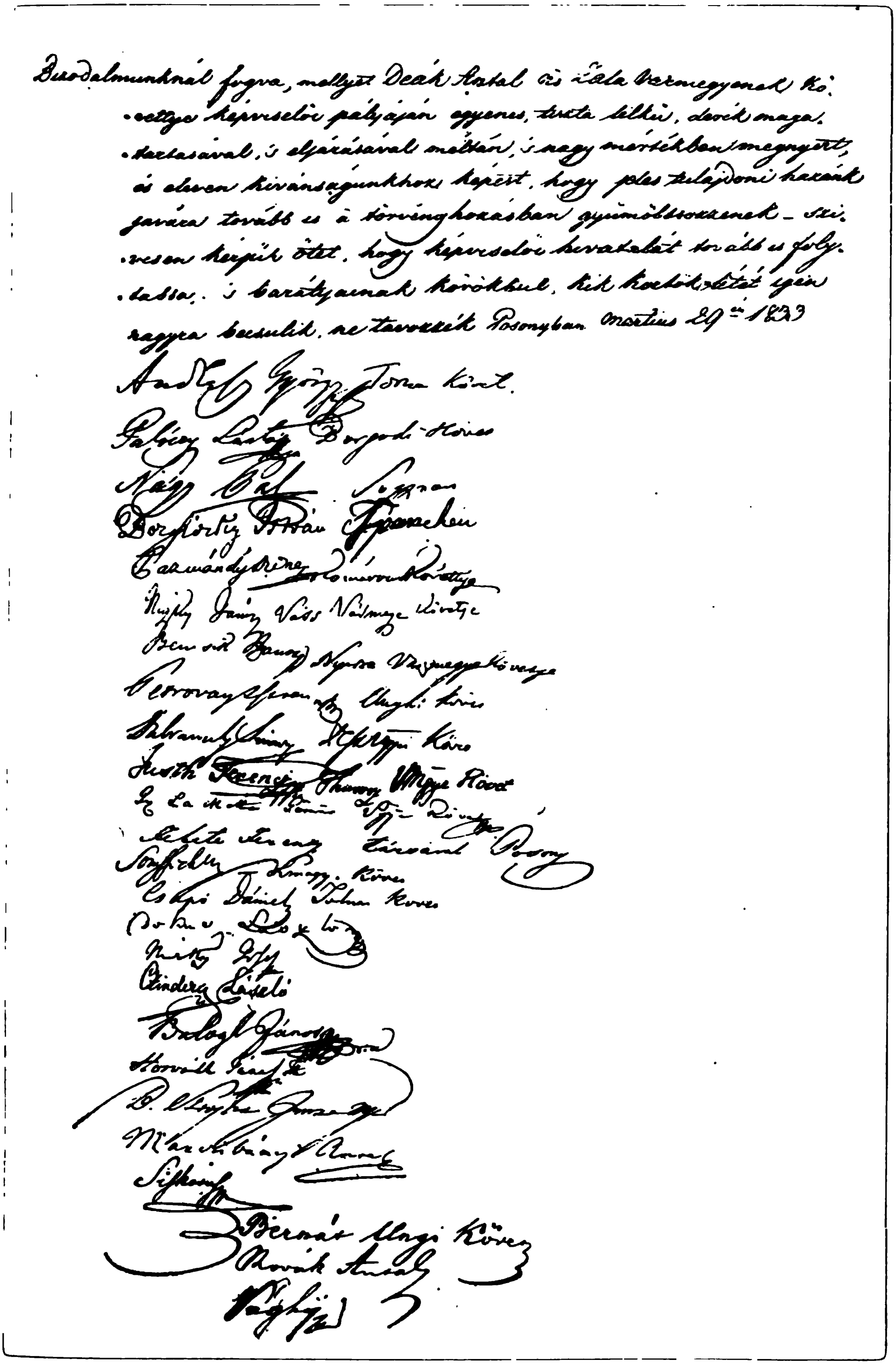

Bizodalmunknál fogva, mellyet Deák Antal úr Zala Vármegyének Követje képviselői pályáján egyenes, tiszta lelkű, derék magatartásával, 's eljárásával méltán, 's nagy mértékben megnyert, és eleven kívánságunkhoz képest, hogy jeles tulajdoni hazánk javára tovább is a törvényhozásban gyümölcsözzenek — szívesen kérjük őtet, hogy képviselői hivatalát továbbis folytassa; 's barátyainak köréikbül, kik társaságát igen nagyra becsülik, ne távozzék. Posonyban Martius 29^{én} 1833

Andrássy György Torna Követ.
Palóczy László Borsodi Követ
Nagy Pál Soprony
Borsiczky István Trencsén
Komárom Követtye
Niczky János Vass Vármegye Követye
Nyitra Vármegye Követtye
Ungh: Köves
Justh Ferencz Thurócz Vgye Követ
Pozsony
Csapó Dániel Tolna Követ
Czindery László
Balogh János
Bernát Ungi Követ
Novák Antal

A követek felirata Deák Antalhoz.
(Eredetije a Magyar Nemz. Múzeum levéltárában.)

társadalmi osztályok közjogi és politikai állása tekintetében a differentiákat s az ebből eredő kölcsönös féltékenységet és bizalmatlanságot elsimítani.

Ha Deákot Széchenyivel együtt a valódi szabadelvűség képviselőivé avatja a szabadságjogok biztositására és kiterjesztésére, valamint a társadalom széttagoltságának megszüntetésére irányuló törekvésük: a haladás menetére vonatkozó nézeteik is a legteljesebben összhangzanak az általuk képviselt politikai iskola felfogásával. A nemzeti államot nem egy nap, vagy egy év alatt kivánják fölépiteni. A forradalomtól épp úgy iszonyodnak, mint az elhamarkodott reformtól. Azon vannak, hogy a törvényhozás mindenkor a jelen szükségeit vegye tekintetbe; de figyelemmel legyen egyszersmind arra is, hogy midőn az alkotott törvények a jelent kielégitik, a jövendő fejlődését meg ne kössék s annak helytelen irányt ne adjanak.

Taktikájuk szintén olyan, mely pártállásuknak teljesen megfelel. A szabadelvű politikus, ellenfeleivel szemben igazságos szokott lenni. Deák és Széchenyi a mily határozottan elitélik az oppositio ama taktikáját, mely szerint a kormány minden lépését és tettét csak azért ellenzi, mert azok a kormánytól jönnek, épp oly őszintén kifejezik ismét és ismét abbeli meggyőződésüket, hogy sem azoknak nincs igazuk, kik az ország hátramaradottságának okát az idők mostohaságában, sem azoknak, kik a kormányban, sem azoknak, kik magában a nemzetben keresik; hanem az igazság az, hogy mindezeket együttvéve terheli a felelősség.

Csakis egy pontban válnak el Deák és Széchenyi utai egymástól. Amaz a multat összeköti a jelennel s a jövő alapjául fogadja el; ez a történelmi joggal keveset törődik, sőt bizonyos tekintetben a haladás akadályának tekinti azt; amannak álláspontja tehát kétségkivűl népszerűbb, mint ezé, úgy hogy a Deák közbenjárására, illetőleg közvetitésére volt szükség, hogy Széchenyi elveivel a nemzet teljesen megbarátkozzék.

Deák ugyanakkor, a midőn a legliberálisabb reformokért küzd, egy perczre sem téveszti szem elől a történelmi jog integritását akár közelebbről akár távolabbról érintő sérelmeket, mert ezeknek orvoslásától függ szerinte a haladás lehetősége. Meggyőződése, hogy a sérelmek válaszfalat húznak a nemzet és a korona közé, ezeknek kölcsönös bizalma nélkül pedig a reformokról szó sem lehet. A ki csodálkozik azon, hogy a magyarnak, ki a százados sérelmek miatt telve van panaszszal, nincs bizalma a kormány iránt: annak a palócz asszony panaszát juttatja eszébe, ki nem győzött eléggé sopánkodni a felett, hogy a fia őt nem szereti, holott ő eleget veri. A nemzetet és a fejedelmet kölcsönös viszonyaikban nem tekinti úgy, mint egymás ellenében álló s egymás kárával önhatalmukat nevelni törekvő feleket, mert ha ez igy volna, akkor a polgári társaság főczélja csakugyan el volna tévesztve; hanem azt tartja, hogy alkotmányos monarchiában a két fél érdekei egymásra vannak utalva s hogy minden új fejedelmi jog drága áron volna a fejedelem részére megvásárolva, ha azért a nemzet bizalmát kellene föláldozni.

A sérelmi politika ebben az alakjában megszűnik meddővé lenni. A Deák bölcsesége eltalálja azt az egyedül helyes irányt, melyet követve, a nemzet az új államalapitás munkájában előhaladhat a nélkűl, hogy multját meg kellene tagadnia, a nélkűl, hogy ama jogainak reklamálásáról le kellene mondania, melyek szükségképen kiindulási pontjai a nemzetalkotó munkának.

Deák minden alkalmat megragad, hogy amaz irány helyességéről meggyőzze elvtársait. A szószéken épp úgy, mint magánkörökben fokozódó sikerrel hirdeti elveit.

Mint szónok sok tekintetben különbözik az ellenzék másik két vezéralakjától: Wesselényitől és Széchenyitől.

Amazt mint szónokot igy jellemzi Kölcsey: »hangja erős és dörgő s alkalmas egy tengeri zajos csatában vagy a populus rex legcsapongóbb gyűlésében fülön és keblen uralkodni; beszédét elvről elvre szokta vezetni; egyszerre nem önti ki magát, hogy másod és harmad ízben ismét újakkal állhasson fel; kifejezései erősek, de sokszor czifrák s nem ritkán metszők«. Emez minden beszédét rögtönzi. Sokszor nincs maga sem szónoklatával megelégedve, pedig közvetlenségével mindig hat, eredeti ötleteivel, érdekes megjelenésével a hallgatóság figyelmét lebilincseli. Beszédei rhapsodicus természetüek; átmenet nélkül csap át a legkülönbözőbb tárgyakra. Mig Wesselényi tömören, formailag kifogástalanul s szigorú logikával beszél: ő a szónoki formákra nem sokat ád s gondolatainak közlésében a logikai rendre nem igen ügyel. Beszédjén — mint Kossuth Országgyűlési Tudósitásaiban irja — szembetűnőleg látszik a discursivus parlamentáris angol szabás; hasonlit előadása Nagy Páléhoz, csakhogy gesztusai hevesebbek, néha hangosan is összecsapja kezét.

Deák nem tudja, de nem is akarja lángra gyújtani beszédeivel a kedélyeket; nem annyira a szívhez, mint inkább az észhez szól s kristálytiszta, szabatos előadásával, erős logikájával hóditja meg hallgatóit. A szóvirágot, ellenkezőleg mint Wesselényi, nem szereti; de képekkel, hasonlatokkal, sőt jóízű anekdotákkal is örömest fűszerezi és élénkiti előadását. Ötletei vannak, de ezek nem teszik szaggatottá beszédét. Nagy közvetlenséggel, keresetlenül fejezi ki gondolatait, a nélkül, hogy beszéde pongyola lenne, mint a Széchenyié.

A szószéknek ezen az országgyűlésen a három kitűnőség közül Deák veszi legnagyobb hasznát. Széchenyi, mint már fennebb emlitők, egyelőre félrevonul, nehogy szakadást idézzen elő saját pártjában. Wesselényi, az ellenzék elismert vezére, az erdélyi országgyűlésre siet, miután ott nagyobb szükség van rá. S igy csakhamar Deák kezébe kerül az oppositio vezetése, annyival is inkább, mert Széchenyi épp úgy megbízik benne, mint Wesselényi. Ismeretségük első perczétől amaz felismeri benne hű, öntudatos és komoly dolgozótársát a reformok terén, ez viszont erős szövetségesét a gravaminalis küzdelemben.

Széchenyi félrevonulása nemcsak hogy nem csökkenti, sőt ellenkezőleg fokozza népszerűségét. Ha belemerül a küzdelembe, csakhamar elárulja, mily magas válaszfal van közte és pártja közt. Igy pedig osztatlan hódolattal hajólnak meg a törvényhozás termén kivül szerzett s nap-nap mellett gyarapodó érdemei előtt.

Hogy mily nagy a népszerűsége, mutatja a Végh István halálával megüresedett koronaőri méltóság betöltésekor előfordult incidens.

Az 1835 november 12-ikén tartott elegyes ülésben, mielőtt a koronaőrök kijelölését tartalmazó királyi resolutiót felolvasnák, Kövér János, Temesmegye nevében azt indítványozza, hogy kérje meg az országgyűlés ő felségét, jelölné ki Széchenyit az egyik koronaőri méltóságra.

Széchenyi, ki ezen az ülésen véletlenül éppen jelen van, a temesmegyei követ után nyomban feláll, hogy megköszönje a kiváló megtiszteltetést, de kéri egyszersmind őt, vonná vissza inditványát, mely — a mint maga is kifejezte — homlokegyenest ellenkezik úgy a fejedelem kijelölési jogával, mint az alkotmányos szokással. S csakugyan meg kell elégednie Kövérnek is, az inditvány mellett felszólaló Luka Sándor honti követnek is, valamint Széchenyi minden tisztelőjének azzal, hogy a kitűnő hazafiúi érdemeknek ily módon ovatiót rendeztek, s a resolutiónak a nádor által már most elrendelt felolvasása után a rendek Szilassy József tornai főispánt választják meg, miután a nádor kijelentése szerint, a protestáns vallásuak közül már hoszszabb idő óta nem volt koronaőr.

Széchenyi, emlitett tettével, a mellett, hogy lefegyverzi ellenfeleit, — kik nem szűnnek meg őt folytonosan gyanusitani, köztök Czirákyt, ki mindenfelé terjeszti: »was der Republicaner um einen Tittel intriguirt«, —[1] a nádor elismerését vívja ki, s ami fő, önmagát nyugtatja meg. Tasnernak egész elragadtatással irja, hogy meg van magával elégedve s hogy már most reméli, hogy a híd ügyével könnyebben boldogul. Népszerűsége tehát nem a hiúságát legyezi, hanem tőkének tekinti azt, mely vállalatai javára gyümölcsözik. Éppen azért tartózkodik az országgyűlésen nagyobb szerepet játszani, nehogy ama nagy értékű tőkéjét elfecsérelje.

A különben is kisszámú főrendi ellenzék azonban jelentőségét csaknem teljesen elveszti a miatt, mert Széchenyi és Wesselényi nem vesznek részt az országgyűlés egész folyamán, illetőleg állandóan a köztanácskozásokban.

Gróf Illésházy István mellett gróf Esterházy Mihály, gróf Károlyi Lajos, a fiatal gróf Waldstein, de különösen gróf Károlyi György képviselik a főrendi táblán az oppositiót. Ez utóbbi annál nagyobb népszerűségnek örvend, mennél inkább érezteti vele ellenszenvét a kormány. Az előző országgyűlésen Szatmármegyét képviseli s beszámoló beszédével, — mely, a nádor értesűlése szerint, Wesselényi közreműködésével készült,[2] — oly nagy hatást ér el megyéjében, hogy elhatározzák annak kinyomatását és az összes municipiumokhoz való megküldését. A beszéd miatt a fiscus felségsértési pert akar indítani ellene, de mivel ehhez a kormány csak az alatt a föltétel alatt járul hozzá, ha a beszéd már ki volna nyomatva s mivel Wirknernek sikerül a kinyomatást megakadályoznia: Károlyi a zaklatástól megmenekül.[1]

---

[1] Gr. Széchenyi István levelei. II. 171.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. V.

Gróf Dessewffy Aurél, — ki ezen az országgyűlésen mutatja be magát, — mint kormányhivatalnok, természetesen a kormánynyal tart; de a vallás ügyében a liberális ellenzéket támogatja. Szerette volna magát Zemplénben követté választatni, a hol az országgyűlés megnyitása előtt első nyilvános szónoklatát tartotta az »ékesszóló Kossuthtal« szemben, majd Szabolcsban tett kisérletet a követség elnyeréseért; de mindkét helyen kudarczot vallott.[2] E miatt elkedvetlenedve, az irodai munkában s a társas élet gyönyöreiben keres egyelőre kárpótlást s fényes tehetsége csak a következő országgyűlésen nyilatkozik meg egész pompájában.

Az alsó táblán az ellenzék két régi vezére háttérbe szorúlna még akkor is, ha Deák és Kölcsey nem foglalnák el helyöket. Nagy Pál a kormány által gróf Pálffy Ferencz zárgondnokává neveztetvén ki, a gyanut nem kerülheti el, hogy a kormány megvesztegette, ennélfogva minden befolyása megszűnik pártjára. A másik vezér, Ragályi Tamás, Borsodban megbukik. 1833 elején Patay István első követ lemondásával Szabolcsban léptetik fel s meleg hangú levélben kéri az egész oppositio nevében Kölcsey, hogy a jelöltséget fogadná el. Ragályi, a kérésnek engedve, föllép, de kisebbségben marad. Végre ugyanez év nyarán gróf Andrássy György helyébe Tornamegye választja meg. Régi elveihez azonban hűtlenné válik. Az összeköttetést megszakítja egykori pártfeleivel s a kormánypárttal barátkozik; a personalisnak, Somssich Pongrácznak legbizalmasabb emberévé lesz s a nemesek adómentességének ő a legmakacsabb védelmezője. Kormánykörökben annyira megszeretik, hogy midőn a nádor az országgyűlés vége felé a megüresedett alnádori méltóság betöltését sürgeti, mert tart tőle, hogy a personalis maga a felhalmozódott munkát nem birja meg, ugyanakkor alnádorrá Szerencsy itélőmester mellett Ragályit is kandidálja, s a felség a körülmények szerint a kettő közül bármelyiket kész kinevezni.[3]

Épp ily csalódás éri az ellenzéket egy új tagja, Siskovics József, baranyai követ részéről is, kiről Kölcsey az imént még azt irja, hogy »egyike a leglelkesebbeknek, legegyenesebbeknek; józan fej és bátor sziv; nemcsak szép, de váratlan tünemény a megyéből, mely máskor a gonosz lelkű Kajdacsyt küldé képviselőül«. Szabadelvűségeért Wesselényi és Kölcsey megkülönböztetve ragaszkodnak hozzá, sőt Széchenyi is figyelmet fordit rá; Kölcseyvel, a barsi Balogh Jánossal és az abauji Komáromy Istvánnal őt tartja a közvélemény »a szent aristocratismus legdühösebb ellenségének«. S a mint sógora, Somssich Pongrácz, personalissá neveztetik ki, egyszerre átcsap azokhoz, kik az adózó népet csupán moralis engedményekben hajlandók részesiteni a nélkül, hogy a földesúri jogok csorbitásához hozzájárulnának.

---

[1] Wirkner L., Élményeim. 51.

[2] Néhány nevezetesebb darab gr. Dessewffy Aurél hátrahagyott munkáiból. Összeszedte gr. Dessewffy Emil. 1843. 16. l.

[3] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. LXXVIII., LXXIX.

Az előző országgyűlések küzdelmeiben megedzett ellenzéki követek közül Palóczy László egyike a legnépszerűbbeknek. Valóságos élő Corpus Juris és világkrónika, kinek népies modorban tartott, liberális szellemű beszédei hemzsegnek a jól alkalmazott közjogi és világtörténelmi dátumoktól. Különösen elemében van, ha a clerussal vitatkozhat, s ha nem emlegetné is, észjárása és modora elárulná, hogy a kálvinista felekezet híve. Mint kerületi jegyző, az 1825-iki országgyűlésen buzgó tevékenységet fejt ki, melynek elismeréseül egy billikommal tisztelik meg. Az 1832-iki országgyűlésnek hasonlóképen oly nagy szolgálatokat tesz tollával, hogy a nyitramegyei követ küldői nevében azt inditványozza, hogy érdemeit törvénybe iktassák, mire ő szerényen megjegyzi, hogy megelégszik azzal, ha akkor, a midőn az országgyűlésről eltávozik, követtársai »becses emlékezetökben inarticulálják«.[1] Ugyanekkor megyéje is ovatióban részesiti, megajándékozván egy arany iróeszközzel és díszkarddal.

Palóczyn kivül az ellenzék kipróbált harczosai: a sebes beszédű Borsiczky István, kinek könyves polczán országgyűlési irományokon s naplókon kivül státustudományi könyveket is lát Kölcsey; Beöthy Ödön, kinek a kormányhoz szító követtársával Ravazdy Istvánnal oly gyakori collisiója van, hogy — mint arra a kormányt Wirkner figyelmezteti — megyéjében agitatiót indit Ravazdy visszahivatása iránt, gróf Zichy Ferencz főispán azonban az utóbbit a kanczellár utasitása folytán pártfogása alá veszi;[2] Balogh János, ki democrata és köztársasági nézeteivel a mily kedvencze az ifjuságnak, épp oly gyűlölt egyéniség a kormány részéről; a katonai és polgári pályán szerzett érdemeinél fogva nagy tiszteletben álló Benyovszky Péter pozsonymegyei követ, ki a protestánsokat pártfogoló katholikus követek közt Beöthy és Balogh után a legtüzesebb; Somssich Miklós Somogyból; Pázmándy Dénes Komáromból; báró Perényi Gábor, »az ugocsai erős lelkű követ«; gróf Andrássy György, tornai követ, ki azonban a vallás ügyében a papság álláspontjára helyezkedik; Bezerédj István, kinek nyomtatásban is közzétett követjelentése, mint forrásmű, még a Deák Ferenczé mellett is figyelmet érdemel;[3] a vasmegyei Niczky János, kit, daczára ellenzéki pártállásának, a nádor és a személynök különösen a vallás ügyében többször fölkérnek, hogy üzeneteiket, kivánságaikat közölje a rendekkel; Ebergényi Benedek, Vasmegye második követe, kinek szabadelvűsége a mennyire kifogásolható az úrbér kérdésében, épp oly tiszta a vallás ügyében; az ungi

---

[1] Országgy. jegyzőkönyv. XIV. 139.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1834. CXLVI.

[3] Deák jelentése 1836 június 20-ról keltezve czím nélkül, a Bezerédjé pedig »Tolnavármegye 1836. eszt. július 5-én tartott közgy. jkönyvéből« czím alatt jelent meg.

Bernáth Zsigmond, kiről Kölcsey azt jegyzi meg, hogy »jószivű és elmés, de makacs és különcz; sem nem vezet, sem nem vezettethetik;« a pestmegyei Dubraviczky Simon, ki mint a nádor megyéjének alispánja, nehéz helyzetében annyira feltalálja magát, hogy szilárd ellenzéki magatartásával sem haragítja magára a nádort.

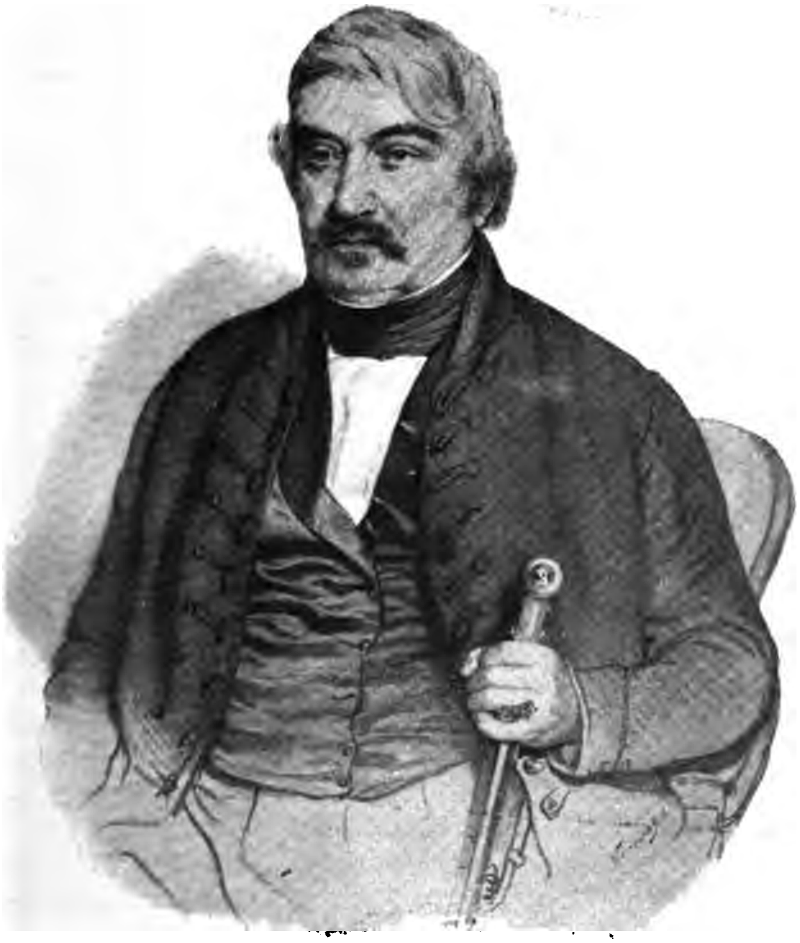

Palóczy László.
(Eybl kőnyomata az országos képtárban.)

Ezen az országgyűlésen jelennek meg először Klauzál Gábor csongrádi és Fáy András pestmegyei ellenzéki követek.

Klauzál Deák Ferencznek nemcsak politikájáért lelkesedik, de egyénisége iránt is meleg rokonszenvet érez. Jellemökben annyi a közös vonás, hogy még ha elvi ellentétek volnának is köztök, bizonyára könnyen megértenék és megszeretnék egymást. A rendithetetlen törvénytisztelet ő nála is a legtisztább szabadelvűséggel párosúl. Barátjától csak abban különbözik, hogy mig az soha nem űz érzelmi politikát: ő szive sugallatát követi akkor is, a mikor ennek nincs helye. Szónoklatai által a hangulatcsináláshoz jobban ért, mint ahhoz, hogy hallgatóit okokkal győzze meg. De éppen ezért a mily kitűnően megállja helyét Deák oldala mellett, mint annak segitő társa: épp oly kevéssé találja belé magát a vezéri szerepbe, melyet egy későbbi országgyűlésen Deák távollétében neki kellene betöltenie.

Fáy András csak az országgyűlés vége felé váltja fel Péchy Ferenczet, Pestmegye második követét, ki a miatt, mert a kormánynyal kaczérkodik, annyira elveszti választói bizalmát, hogy, ha idejében le nem mond, visszahívják. Péchy lemondásával Fáyt egyhangulag választják meg követté.

Ez a választás arról nevezetes, hogy a kormány körében nagy differentiákat idéz elő, melyek élénken illustrálják a nádor és a kanczellár közti viszony feszültségét. Minthogy ugyanis Fáyt az 1790-iki magyarra forditott esküminta szerint fölesketik, jóllehet Pestmegyében a követek fölesketése már rég kiment a szokásból, s minthogy az emlitett esküminTát a rendek egy záradékkal toldják meg, mely szerint a követ küldői beleegyezése nélkül semmiféle hivatalt és kedvezményt nem fogadhat el: Reviczky kanczellár azt ajánlja, hogy a választás megvizsgálása végett királyi biztos küldessék ki, a personalis pedig utasittassék, hogy Fáy credentionalisát ne fogadja el. A nádor ellenben — bármennyire boszankodik is Péchy elvesztése miatt — sem királyi biztos kiküldését, sem a Péchy lemondásával törvényesen és egyhangulag megválasztott Fáy András visszautasitását nem tartja helyesnek; hanem, a mennyiben az új követ által letett esküt egy törvényellenes záradékkal toldták meg, jónak látná, ha ebben az ügyben őt, mint főispánt, biznák meg a vizsgálattal, ő pedig majd egy megyei commissiót küldene ki a vizsgálat foganatositása végett.[1]

Az ügyet Reviczky annyira elmérgesiti, hogy az állam-conferentia is kénytelen foglalkozni vele, s ez a vitát Reviczky javára dönti el. Még a kiküldendő királyi biztos személyére nézve sem hajlandók teljesitni a nádor kivánságát, a mennyiben, daczára annak, hogy ő báró Mednyánszkyt vagy Almássy Józsefet ajánlja biztosul, a szóba hozott Gyürky Pál főispánra ellenben azt jegyzi meg, hogy gyönge ember s nem is szükséges, hogy éppen református vallású legyen a királyi biztos: mégis két egyén közt, t. i. Gyürky és Lónyay János helytartó-tanácsos közt engednek neki választást.[2]

Ez az eljárás oly nagy keserűséggel tölti el, hogy — Metternich tanácsa folytán — maga a király veti magát közbe, hogy megbékitse őt. A conferentia határozatait a felség megsemmisitvén, beleegyezik, hogy Fáy credentionalisát ne kifogásolják s a vizsgálat maga a megye által tartassék meg.[3]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XCI.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XCII.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XCVIII.

Fáyt az országgyűlésen tárt karokkal fogadják elvtársai, miután addigi szereplése után itélve sokat várnak tőle. A kiváltságokhoz ragaszkodik, de a jobbágyságtól a humanitas követelte engedményeket nem tagadja meg; a Wesselényi sérelmi politikáját helyesli, de e mellett nemcsak hogy nem zárkózik el a Széchenyi reformjai elől, sőt inkább irodalmi, társadalmi téren s a megyei zöld asztalnál lelkesen küzd azokért. Politikáját a Bélteky-ház czímű regényében fejezi ki leghívebben, midőn azt irja, hogy »a magyar alkotmány terepély százados tölgy, vén derék új sarjadékokkal; ám forogjon fejszéd dísztelen, csonka és akadékos ágai közt, de tisztes vén derekát ne bántsd«.

Bármily erős elvi differentiák választják is el az ellenzéki követeket egymástól, az oppositio az alsó táblán mégis több ízben mint tömör párt méri össze fegyverét a kormánynyal s mivel a két fél ereje közt nagy az aránytalanság, mivel a kormány hívei a mellett, hogy kisebbségben vannak, képességeikre nézve sem mérkőzhetnek az izmos, kifejlett tehetségekben olyanynyira gazdag ellenzékkel: ez utóbbi, valahányszor összetart, győzelmet arat.

A pártok közti egyensúly hiányának kellemetlen következményeit különösen érzi a kormány addig, mig Mérey Sándor personalis vezeti a tanácskozásokat. Mérey részint a miatt, mert gyanuba veszik, hogy Wirkner Lajos kanczelláriai titkárral együtt kémkedik s a bécsi titkos rendőrséggel összeköttetésben áll, részint az elnöki székben elkövetett tapintatlanságai és ügyetlenkedései miatt, még saját pártja előtt is csakhamar elveszti tekintélyét és népszerűségét.

Akár alapos, akár nem vele szemben a kémkedés gyanúja, a kormánynak ő nélküle is módjában áll, a Ferstl Lipót udvari tanácsos vezetése alatt álló, jól szervezett titkos rendőrség útján informáltatnia magát nemcsak az általános politikai helyzet, hanem az országgyűlés egyes tagjainak magatartása, működése felől is. Wirkner irja, hogy a politikai viszonyokról három városi követ értesitette időnkint a kormányt s hogy »két tökéletesen megbízható egyén« a főpostahivatalnál az úgynevezett fekete kabinetet vezette és fölbontotta az olyan egyénekhez irt leveleket, kiknek szándékait és nézeteit ismerni akarták. Maga Wirkner is — saját bevallása szerint — részt vett a titkos rendőrség működésében, a mennyiben — igy adja ő maga elő a dolgot — az emlitett városi követek és a postán alkalmazott egyének tudva azt, hogy a felség mily bizalommal viseltetik iránta, előzetesen mindig közölték vele jelentésüket, ő pedig leiratván azokat, saját észrevételeivel és futár által elküldte Reviczkynek Bécsbe, igy aztán sokszor megtörtént, hogy midőn a különben is nehézkes és kényelemszerető gróf Sedlniczky rendőrminiszter a felséggel fontoskodva közölte a pozsonyi eseményeket, már azokról sokkal alaposabban és részletesebben volt informálva a felség, mint maga Sedlniczky.[1]

---

[1] Wirkner L., Élményeim. 67.

Ha Mérey a gyanusitással szemben tisztázza is magát, tapintatlansága miatt válik lehetetlenné, daczára annak, hogy Sedlniczky s általában a bécsi kormányférfiak az udvarnál nagy buzgalommal pártfogolják s minden hibájáért elődjét, Majláth Györgyöt állitják oda bűnbakul, mint a ki szerintük nagyon is körültekintő, kiméletes modorával elkényeztette a rendeket Az ellenzék meg van róla győződve, hogy az az ember, ki — miként Kölcsey tréfásan irja, »naponkint bizonyos állatokat lő, a miket baknak neveznek,« — előbb-utóbb áldozatául fog esni saját ügyetlenségének. Ennélfogva mindjárt az országgyűlés kezdetén még az utódját is kiszemelik. Somssich Pongrácz alnádor előléptetését a személynöki méltóságra nemcsak a sógora, Siskovics, hanem Wesselényi, Kölcsey, Dubraviczky is s általában az ellenzék csaknem minden előkelő tagja óhajtja.

Mérey az alább emlitendő Tagen-féle eset után, mely alkalommal egyik ügyetlenséget a másik után követi el, az udvarnál is eljátsza hitelét. Mig Bécsben jár, hogy tisztára mossa magát, Somssich mint alnádor helyettesiti az elnöki székben s az ellenzék, hogy az udvarral megkedveltesse Somssichot, ez idő alatt számos engedményt tesz neki és kiméletesen bánik vele.

A tárgyalások símább menetét a felség egyenesen Somssich »férfias és czéltudatos magatartásának« tulajdonitván, e felett Reviczky kanczellár előtt különös megelégedését fejezi ki.[1] De bármennyire meg van is vele elégedve, nem akarja, hogy kedvéért az ügyetlensége daczára is hű és buzgó Mérey méltatlanságot szenvedjen. Előbb tehát ez utóbbi részére tehetségének megfelelőbb munkakört keres s csak azután nevezi ki a helyére personalissá Somssichot. Mérey nemcsak hogy nem veszti el a király kegyét, de ellenkezőleg előkelő hivatali fokozatát megtartva, fényes jutalomban és kitüntetésben részesűl. Áthelyeztetvén ugyanis Végh István nyugdijaztatásával a helytartó-tanácshoz, ott a tartományi biztosságok (commissariatus provinciales) élére állitják mint igazgatót, ezenkivül megkapja a titkos tanácsosságot dijmentesen s addigi fizetését 2000 forintnyi személyi pótlékkal javitják meg.[2]

Mint personalis azonban Somssich is csakhamar népszerűtlenné válik és pedig legelsőbben azok előtt, a kiknek köszönhette első sorban kineveztetését. Ebben a korban, sőt egészen 1848-ig, a mint valaki kormányhivatalba jut, többnyire gyűlölt emberré lesz, miután függetlenségében többé nem bízhatnak. Madarász László a negyvenes évek elején, Fejérmegye közgyűlésén, nagy tetszést idézett elő, mert a közvéleményt fejezte ki azzal a bon mot-jával, hogy a mi magyar uraink olyanok, mint a kéményseprő, ki mennél magasabbra halad, annál feketébb, annál piszkosabb.

A személynök hívei közül tehetségre nézve két új követ válik ki: az esztergomi Andrássy József s a szepesi Zsedényi (Pfannschmid) Eduárd. Mind a kettő jó szónok s a mellett, hogy tiszta meggyőződésből támogatja a kormányt, bátorsággal is bir szembeszállni az ellenzéki többséggel. Ez utóbbit, — ki Almássy Lajosnak, »a tótok királyának« helyét foglalta el, — különösen mint kitűnő vitatkozót, mint alaposan képzett politikust, ellenfelei is respektálják; saját pártja pedig, ha vezérének egyelőre még nem ismeri is el, magatartására nézve egyik-másik kérdésben szivesen elfogadja tőle az útbaigazitást.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. LVI.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XLV. aul. 1.

A városi követek legtekintélyesebbje, »az öreg, tanult s beszélni tudó« Vághy (Wagner) Ferencz soproni követ mellett, — ki daczára az általa képviselt ügy népszerűtlenségének, már az előző két országgyűlésen előkelő helyet vivott ki magának, — a városi tanács ellenére megválasztott pesti követ, Havas József. A papságnak pedig Lonovics József a vezérszónoka. A régi gárdából a tiszta fejű Császár Sándor alispán és temesi követ s Rohonczy János tanácsos, veszprémi követ játszanak a kormánypárton előkelőbb szerepet.

Császár Sándor kiváló szolgálatokat tesz a kormánynak. Éppen ezért a nádor és a kanczellár nagy megütközéssel fogadja, hogy hű emberüket Temesmegye 1834 április 22-iki közgyűlése visszahívja. Ezt első sorban báró Gerliczy Mihály temesmegyei administrator ügyetlenségének tulajdonitják. Gerliczy ugyanis, midőn a közgyűlés 95 szóval 17 ellen elhatározta a visszahívást, beleegyezett, hogy Császár helyébe Kövér Jánost nyomban megválaszszák, jóllehet a gyűlés tárgyául a követválasztás nem volt kitűzve.[1] A nádor a hibát azzal akarja jóvátenni, hogy Császárnak — a mennyiben visszahívása törvényellenes módon történt — az országgyűlésről való eltávozását nem engedi meg; de Temesmegye rendei meg a nádor eljárását declarálják törvénytelennek s Császárnak meghagyják, hogy mihelyt Kövér Pozsonyba érkezik, térjen haza. Erre az administrator Kövérnek, mint szolgabirónak, megtiltja az elutazást. De ez sem használ, mert Kövér János, követi minőségére hivatkozva, a tilalmat egyszerűen visszautasitja.[2] Ilyen körülmények közt a nádor nem tartván opportunusnak, hogy a törvényes alapon álló Temesmegyével újjat húzzon, kénytelen-kelletlen belenyugszik Császár eltávozásába; de gondoskodik egyszersmind megjutalmazásáról s kinevezteti királyi táblai birónak.

A régi gárda másik tagja, Rohonczy, jóllehet Kölcsey szerint »mint az Ifland hízott tanácsosai, kényelmes és szavas, nem nyilván udvari, de az oppositiónak sem dönthetetlen oszlopa«, tehát daczára annak, hogy az ellenzék félig-meddig a maga hívének tartja: a nádornak szintén kedves embere, saját megyéjében pedig kis király, ki a köznemesség határtalan bizalmát birván, a restauratiókon minden jelöltjét megválasztatta s ellenfeleit megbuktatta.[3]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1834. XXXVIII.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1834. LXIV.

[3] Br. Fiáth F., Életem és élményeim. 124.

Az a rövid jellemzés, melyet a Kölcsey naplójában Rohonczyról olvasunk, általában az országgyűlés legtöbb tagjára alkalmazható. Határozott elvi alapra, mint fennebb emlitők, egyik sem helyezkedik; hanem ugyanaz a követ az egyik kérdésben szabadelvű, a másikban conservativ álláspontot foglal el s ha mégis két pártot különböztetünk meg, ez a megkülönböztetés csak azon alapul, hogy a követek egy része többnyire a personalist támogatja, a másik a legtöbb kérdésben szembeszáll vele.

II. FEJEZET.

Akadályok a munka megkezdésénél.

A pártviszonyok ziláltsága mindjárt az országgyűlés kezdetén szembe tűnik, midőn Prónay János nógrádmegyei követ megújitja azt az inditványt, mely már a mult országgyűlést is foglalkoztatta, hogy t. i. az országgyűlésen tartandó beszédek egy országgyűlési újságban közöltessenek, melyet bárki minden megszorítás és privilegium kikérése nélkül megindithat. Már itt úgy összekeverednek a szabadelvűek a conservativekkel, hogy alig lehet őket megkülönböztetni egymástól.

Wesselényi időelőttinek tartja ugyan a kérdést; de egy conferentia abban állapodik meg, hogy Bertha Sándor, — ki a mult országgyűlés történetét kivonatban elkészité, de munkáját a helytartó-tanács akadékoskodása következtében ekkor még nem adhatta ki,[1] — bízassék meg a kerületi ülések tanácskozásait reprodukáló országgyűlési újság szerkesztésével. Bertha mellett mint szerkesztő szóba jön Farkas Ferencz pesti ügyvéd is, kit a kormány már régebb idő óta gyanús szemmel kísér, mivel állitólag összeköttetésben áll a külföldi forradalmi elemekkel, úgy hogy éppen ezért Metternich egyszer meg is kérdezi a kanczellártól, nem lenne-e czélszerű »Farkas levelezésére a szokott módon felügyelni«.[2]

Hogy a tervezett ujság megbízható közleményekkel láttassék el, egy másik értekezlet, — melynek eredményéről Reviczky kanczellár már két nap mulva nagy megbotránkozással és aggodalmaskodva hivatalosan értesiti a nádort,[3] — Kossuth Lajost szólitja fel, hogy Orosz József társaságában és két gyorsiró közremüködésével vállalja el a kerületi napló szerkesztését. Kossuth egy pár ülés naplóját, úgy a mint összeállitotta, be is mutatja s habár dolgozata általában tetszik is a követeknek: minthogy személyéről gróf Andrássy György úgy nyilatkozik, hogy nem megbízható, a vállalat abbamarad.

---

[1] 1843-ban jelent meg »Országgyűlési Tárcza 1830-ról« czím alatt.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Exhib. polit. respic. 1833. XCV.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1833. IV. aul. 1.

Kossuth mint ablegatus absentium most jelenik meg először az országgyűlésen s állásához illő szerénységgel húzódik meg a vármegyei követek közt.

A távollevők követeinek az országgyűléseken mindig igen kényelmetlen volt a helyzetük. Szavazati joguk nem levén, még ha egyéni kiválóságukat elismerték is, nem szivesen látták, ha valamelyik közülök előtérbe akart tolakodni s beleszólt a dolgokba. Kossuth tehát ablegatus absentium létére szintén hallgatásra van kárhoztatva.

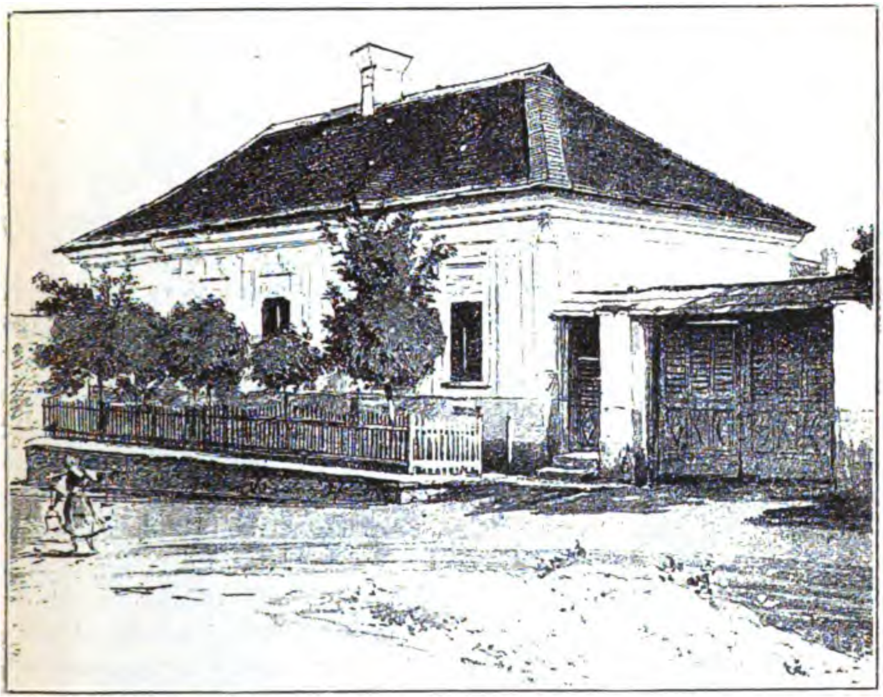

Kossuth Lajos szülőháza Monokon.
(Fénykép után.)

Ha alkalma nyílik neki a szószéken érvényesitni magát: szónoklatának varázsával bizonyára már ekkor meghóditja az országot s oda jut az elsők közé annyival is inkább, mert lángesze és nagy készültsége is képessé tették rá, hogy nemzete sorsának intézésében már mint fiatal ember részt vegyen. A szegény, fiatal ügyvédnek azonban, — ki nem azért szerezte meg diplomáját, mert a közfelfogás szerint nemes ember létére illett diplomával is igazolnia, hogy a Corpus Juris szövevényeibe be van avatva, hanem azért, mert mindennapi kenyerét ily módon kellett megkeresnie, ki sem fényes nevet, sem vagyont nem örökölt őseitől, — az aristocraticus társadalomban lépésről-lépésre kell a tüneményszerű tehetségének megfelelő positiót kivívnia.

A küzdelem, melyet azért folytat, hogy magát érvényesitse, nem kerül olyan erőfeszitésébe, mint a mily vehemens az. Az igazi nagy szellemek átható ereje akadályt nem ismer s a mi a középszerűséget útjában feltartóztatja, sőt esetleg megsemmisiti, a genie fejlődését előmozditja. Kossuth ha a tollat vette kezébe, tollával, ha a szószékre lépett, azzal az ékesszólásával, melylyel életének későbbi szakában a magyar ég alatt kortársai közül senki nem versenyezhetett vele, olyan erőt fejtett ki, melynek elnyomását ellenfelei valahányszor megkisérlették, ő a franczia közmondást követve: reculer pour mieux sauter, annál közelébb jutott czéljához.

Az országgyűlési napló meginditása nem sikerülvén neki, több barátja, köztük Lónyay Gábor biztatására megindit egy irott hirlapot »Országgyűlési Tudósitások« czím alatt, s a mellett, hogy csakhamar kivívja épp azoknak a bizalmát, kik még az imént gyanúsitották, a hirlapirói pályán bőven aratja a babérokat. Pompás stilje, lelkes előadása, szabadelvű felfogása, elragadja az embereket s egyszerre ismertté és népszerűvé válik neve az egész országban. A közvéleményt nemcsak tolmácsolja, de csinálja is s rövid időn a toll kezében valóságos hatalommá növi ki magát.

A mit Lónyay Gábornak ir egy magánlevelében, hogy t. i. »a nyilvánosság hiányosságának érzete, a mint ki fogja vívni a szabad sajtót, úgy más részről a kormány is látván, hogy azon szót, melyet szerzője közhirré tenni állhatatosan akar, csakugyan el nem nyomhatja egészen, tanácsosabbnak látandja engedni a sajtóra nézve, hol legalább némi kontrolleriát gyakorolhat, melynek gyakorlása irás mellett hatalmában kevésbé van«, — néhány év mulva bekövetkezik.

Kossuth Tudósitásai azonban, minthogy géppel való sokszorositásukat a kormány megtiltotta, a nyilvánosság hiányát csak félig-meddig pótolják. A törvényhozás el van zárva a nyilvánosság elől, miután a pozsonyi német és latin, valamint a két pesti ujság országgyűlési tudósitásai részint hézagosak, részint annyira czélzatosak, hogy azokból a közönség nem nyerhet hű értesülést a tárgyalásokról; az országos ülések naplói közzététetnek ugyan, de a drága foliansokhoz hozzájutni csak kevés embernek áll módjában; a tanácskozások pedig ha nyilvánosak is: az ország szélén tartatván az országgyűlés, oda az akkori tökéletlen közlekedési eszközök mellett még a követek is nagy nehezen juthatnak el.

A bajon vagy az országgyűlési újság megindításával, vagy oly módon lehetne segítni, hogy a naplóból az országgyűlés által megbizott szerkesztő által kisebb terjedelmű kivonatok készittetnének s bocsáttatnának közre.

Az újság mellett jóformán csakis gróf Andrássy György kardoskodik, ki az ügyet a mult országgyűlésen legelőször hozta szóba s kinek instructiói most is annyira kedvezők a nyilvánosság jogára nézve, hogy az országgyűlés teendői közé még a követi utasitások kinyomatását is fölveszik.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1832/3. I.

✝ Csak azon orsz
boldogitassanak mé
polgárai fiúiktól vá
Ock kor is karbel
fe császára valét

szemléressegek
haj mivel nem
adeja saját
ain övök józsa
as nem az Ö
kesökkuek: szála
ek, vagy gyógyi
elly nem a nem
zan egyházi Ép
asra volt füg
fési ~~fokot~~ ado.
lyà határtalan
yén addig szü
gal kell a m
garul áldoz
kosinak is ker
nagyon, mert
lyari alko
Ő felsége näs
a kérésre, s a
ni. Hát az ember
e fest az önké
fejelmeöt, úgy le
a mű megan
eisa van ?

No 20

sos tárgyabeli izenet
gyhasonlás, és kedveslev
ine szelíd kivánalással
R. tábláján, 3. a Kö.RR.
isról Öseivir

ljáló szavái, ezen törekedést győzni kíf-
nánt bocsájtotta ki [illegible]jából
kossút áljon azon vádnéjelent két ötei
oztak [illegible] előadja midőn kérdéses ezen
nyelv a magyar felett is űzni hatalmát
karab ideig nem hajtotta a magyar bé[illegible]
zkát idegen nyelv jármo alá, s végre néz
hogy később ezen motskok egyenes [illegible]
i nyújtotta kezét, s ezen [illegible]
gyáva, s undok horzsok a honi nyelv
e, meg vették s a nemzet [illegible]
közdolgokból ki zárva, mai csak [illegible]
ben létezett, — De kis fény vadászás [illegible]
egy [illegible] ki zsalta a magyart [illegible]
i[illegible] kordokból. A magyarok, s az ő [illegible]
majmolók szolgai ~~[illegible]~~ csordája
efedni kezdé, s nyelvünk szántszánt
idosik. Végre midőn erőszakkal akará
ine sikámlót sírjába hurczolni, az
órájának ütése [illegible] harangként
i fel a magyart, ~~[illegible]~~ győzelmi [illegible]
korsak vissza az élő [illegible] [illegible]
a nyelvet, s bár a nemes [illegible]
kérdés. De az előítéletek [illegible]
em aludt ki a magyar nyelv [illegible]
[illegible]ppulásról a másikra ~~[illegible]~~
el, de folyvást előtejéről ~~[illegible]~~
nai fővárosig levitt azon közönséges
es hogy [illegible] s Ember [illegible] nem lehet
[illegible] [illegible] legszentebb [illegible]
e [illegible], — nyelv [illegible] [illegible]
ni. Ezen ~~[illegible]~~ közönséges értés lett
[illegible] és [illegible] ~~[illegible]~~ midőn [illegible]
[illegible] felírás [illegible] [illegible] csak magya
[illegible] az 805-ik évig [illegible] [illegible]
[illegible]

A napló-kivonatért, vagy — amint Pázmándy találóan nevezi, — »az országgyűlési újság surrogatumáért« sem sokan lelkesednek. Nagy Pál s vele együtt mindazok, kik a szabad sajtótól és általában a nyilvánosságtól irtóznak, azért utasitják vissza a napló-kivonat eszméjét, mert azt tartják, hogy addig, mig a nép itélő tehetsége jobban ki nem fejlődik, nem tanácsos megengedni, hogy mindenki szabadon irhasson az országgyűlésen történtekről s mert különösen most, a midőn oly kényes tárgy foglalkoztatja az országgyűlést, mint az úrbér, nem lenne tanácsos, hogy az országgyűlési tudósitásokat bárki megszerezhetné magának néhány krajczárért s közhelyeken olvashatná. A szabadelvűbb gondolkozásúaknak pedig azért nem kell a kivonat, mert ezek meg attól tartanak, hogy a kivonatokkal lehetetlenné teszik jövőre az újság meginditását, a minthogy a nádor és Mérey személynök csakugyan ebből a szempontból egyenesen ajánlják, hogy a personalis és a négy országgyűlési censor által megbirált napló-kivonatoknak könyvárusi úton való közzététele elé a kormány akadályokat ne görditsen.[1]

Ha az országgyűlési napló jövőre is, mint eddig, a personalis censurája alatt állna: akkor Reviczky kanczellárnak még az ellen sem lenne kifogása, hogy a napló kivonatát bármely szabadalmazott újságban közzétegyék, föltéve, hogy annak szerkesztőjét a personalis választja meg. De mivel a rendek a személynök censurájának kizárásával tisztán az országgyűlési censorok felügyelete alá kivánják a naplót helyezni: a naplókivonatoknak még a szabadalmazott újságokban való kinyomatását sem tartaná czélszerűnek megengedni, miután senki sem állhat jót felőle, hogy ily módon nem látnának-e napvilágot olyan közlemények is, melyek által a közbiztosság veszélyeztetnék.[2] S épen ezért, habár föl sem akarja tenni, hogy a főrendi tábla ellenzése daczára s a kormány jóváhagyása nélkül a rendek a napló-kivonatokat ipso facto meg mernék inditani: a nádort a felség nevében több ízben fölkéri, hogy vesse latba minden befolyását az ügy kedvező elintézése czéljából.[3]

Nincs azonban szükség erélyes actióra a kormány részéről, miután a rendek — mint a fennebbiekből látható — épp úgy félnek a nyilvánosságtól, mint a kormány s ez a félelem, melyet Nagy Pál fejezett ki legőszintébben, mig egy részről a szabad sajtó iránt bizalmatlanná, más részről a sajtó által okozott sérelmek iránt túlérzékenynyé és türelmetlenné teszi őket.

Ugyanazon az ülésen, melyen az újság ügyét leveszik a napi rendről, Hertelendy Miksa torontáli követ a rendek figyelmét küldői nevében felhívja a Károlyvároson nyomatott »Sollen wir Magyaren werden?« czímű gúnyiratra,[4] melynek szerzője sértő gúnynyal támadja meg a magyarositási törekvéseket, az 1830-iki törvényt, mely a közhivatalokból a magyarul nem tudó egyéneket kizárja, valamint ama vármegyéket, melyeknek követei az emlitett törvény létrehozatalában főszerepet játszottak; kivánja egyszersmind, hogy a szerző, ki a hazai nyelv előmozditása körül buzgólkodó nemzetet s a nemzetben annak királyát sértegeti, sőt vele együtt censora is, ki megengedte a kérdéses irat közrebocsátását, mint felségsértő, perbe fogatván, a kormány által büntettessék meg. Ugyanolyan hajsza van tehát készülőben, a minőt az 1764-iki országgyűlés Kollár műve ellen inditott.[1] De ezúttal a kormány hivei: Rohonczy, Péchy stb., veszik elejét a mozgalomnak azzal a helyes propositiójukkal, melyet a többség elfogad, hogy mivel a kérdéses művet szabadságában áll bárkinek megczáfolnia: az országgyűlés csak akkor avatkozzék a dologba, ha az esetleges czáfolat közrebocsátását a kormány megtiltaná.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. Extraser. 1833. XXXIV.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1833. X.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1833. IX., X., XI.

[4] Sollen wir Magyaren werden? Fünf Briefe geschrieben aus Pesth an einen Freund an der Theis, von D. H. (Horvátovics Domoljub.) 1833.

Ehhez az esethez hasonló az, ami mindjárt az országgyűlés kezdetén fordul elő, amidőn t. i. a pesti ujságok Beőthy Ödön és a beregi követek beszédeit hibásan közölvén, ez utóbbiak egyenesen a nádorhoz fordulnak panaszaikkal, aki kegyesen fogadja és megnyugtatja őket, hogy amint hirt vett a dologról, azonnal intézkedett elégtétel-adás végett,[2] kapva egyszersmind az alkalmon, egy praesidialisban meghagyja Komáromy Péter tanácsosnak, hogy ne engedjen mást közleni az országgyűlésről a pesti ujságok által, mint amik a pozsonyi latin és német, valamint a bécsi lapokban közölve lesznek.

Ha az országgyűlési tagok legnagyobb részének nincsen érzéke a sajtószabadság iránt, még kevésbé fogja fel annak értékét a nagyközönség. A sajtószabadság ellen pamfletek jelennek meg,[3] melyek nemcsak azt bizonyitgatják, hogy a censura törvényes intézmény Magyarországon, hanem azt is, hogy arra az állam nyugalma és biztonsága szempontjából szükség van, s gróf Dessewffy József separatum votuma, melyet az 1825/27-iki regnicolaris küldöttség által kidolgozott javaslat ellen irt[4] s melyben a sajtószabadság mellett tör lándzsát, — épp oly kevéssé kelt visszhangot, mint a szabadelvű követek hasonló szellemű felszólalása az országgyűlésen.

Az országgyűlési újság és a kerületi napló tárgyában lezajlott vitáknak azonban annyi hasznuk mégis van, hogy tisztázzák a sajtószabadságra vonatkozó zavaros fogalmakat, s már az országgyűlés végén a kerületek által elkészitett rendszeres sajtótörvényt — az első magyar sajtó-codexet — az országos ülésben a többség elfogadja.

A tizenegy pontból álló törvény csak az országgyűlési hirlapokra vonatkozik ugyan s abban a sarkalatos hibában szenved, hogy az államhatalmi ágak hatáskörét összezavarja: mindamellett az akkori viszonyokhoz képest oly liberális és alapjukban oly helyes jogelveket tartalmaz, melyek ha elfogadtatnak, csak egy lépéssel kellett volna tovább menni, hogy elérjék az absolut sajtószabadságot. Már a törvényjavaslat indokolásában, illetőleg az azt kisérő üzenetben olvassuk, hogy a sajtóra rakott bilincsek, tehát az előző vizsgálat is, az emberi ész kifejlődését korlátozzák s a nemzet, sőt az emberiség boldogságának akadályai.

---

[1] Ballagi Géza, A politikai irodalom Magyarországon. 69. s k. l.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. LX.

[3] Sajtószabadság. Rozsnyón, 1831. Ponori Thewrewk József, Hazafiúi elmélkedések. Pozsony, 1833.

[4] Gr. J. Dessewffy, Ueber Pressfreiheit u. Büchercensur. Aus der lateinischen Handschrift frei übersetzt. Leipzig, 1831.

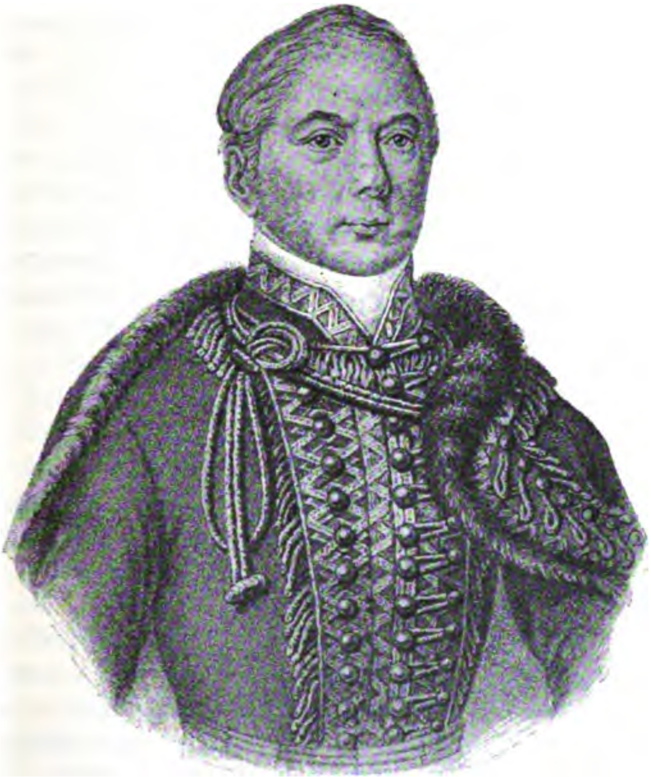

Mérey Sándor.

(Torsch metszete a Rajzolatokban.)

A javaslat szerint országgyűlési tudósitásokat az országgyűlés helyén nyomtatás útján, akármely nyelven, minden megelőző vizsgálat nélkül, mindenkinek, ki ebbeli szándékát az országgyűlésnek bejelenti, ötezer forintnyi óvadék letétele mellett, saját felelősségére kiadni szabad. A sajtó útján elkövetett vétségek, természetükhöz képest, vagy magánpanaszra, vagy a szent korona ügyvédének felperessége mellett büntetendők. A büntetés három naptól egy esztendeig terjedhető fogság és 25 forinttól 1000 forintig terjedhető pénzbirság. A sajtóbiróság az országgyűlés két táblája által saját kebeléből választandó 25 tagból áll. Úgy a felperes, mint az alperes öt-öt tagot minden indokolás nélkül visszavethet. Az ítélethozatalra kilencz tag jelenléte szükséges. Felebbvitelnek helye nincs.

A személynök, ahhoz az utasitáshoz alkalmazkodva, melyet még elődje kapott Reviczky kanczellártól,[1] valamint conservativ párthívei, a nagy horderejű javaslat elé természetesen akadályokat gördítenek s a rendszeres munkálatok során kivánják azt tárgyalás alá vétetni; de már ez alkalommal is tiltakoznak az előzetes censura megszüntetése ellen. Nem nehéz bebizonyitniok, hogy a censura, ha nem is törvényes intézmény, a menynyiben annak gyakorlása nem volt soha törvény által szabályozva: az előző diéták által nemcsak hogy nem elleneztetett, sőt ellenkezőleg a nemzet képviselői több ízben hozzájárultak ahhoz. Az 1790:XXVI. t.-cz. például a censurát megállapitja a protestánsokra nézve. Az 1811/12-iki országgyűlés sérelemnek jelenti ki, hogy Gustermannak, a magyar közjogot meghamisitó munkáját,[2] valamint általában az insurrectiót, a magyar nemzetet s annak alkotmányát rágalmazó iratokat akadálytalanúl engedték kinyomatni. Az 1825-iki országgyűlés a Magyar Tudományos Akadémia kiadványaival szemben fenntartja a censurát, a mit a különben szabadelvű Zalamegye — a jelen országgyűlésre készitett instructiói szerint — azzal akarna kiegészitni, hogy azok a munkák, melyeket az Akadémia már approbált, censura alá ne essenek,[3] nem gondolva meg, hogy ily módon hallgatólag elismeri a többi munkákra nézve a censura jogszerűségét stb. stb. Mindez azonban csak azt bizonyitja, a mi bizonyitásra különben nem szorult, hogy még a közelmultban sem tudott az országgyűlés a szabad sajtó gondolatával megbarátkozni; de a haladás barátai által argumentumul nem volt elfogadható arra nézve, hogy még mindig nem érkezett el a censura eltörlésének ideje.

Az, amit Zsedényi s általában a conservativek hirdetnek, hogy t. i. a szabad sajtó a nemesi rend ellenségeinek eszköz lesz a kezükben, mely által a törvényhozásra befolyást nyervén, a kiváltságokat — úgy, miként Francziaországban — nálunk is megdöntenék, — nem alaptalan beszéd. A szabad sajtó és a rendi szerkezet tényleg szemben állnak egymással s a kettő közt előbb-utóbb választania kell a nemzetnek. De éppen ezért a köztudatban minél mélyebb gyökeret ver a nemzeti állam eszméje, a Zsedényi által igen helyesen felállitott alternativa annál élesebben domborodik ki s annál általánosabbá válik a törekvés a sajtó felszabaditása iránt.

A főrendek természetesen a conservativ felfogáshoz szítanak, ennélfogva annyira húzzák-halasztják az alsó tábla üzenetére a válasz adását, hogy ez csak két nappal az országgyűlés berekesztése előtt érkezik meg s azt tartalmazza, hogy a sajtószabadság fontos kérdése csak a rendszeres munkálatok során vehető fel. A mire az alsó tábla kijelentvén, hogy a törvény az előzetes censurát nem ismeri, ennélfogva »a sajtó, önkény nélkül, a végrehajtó hatalom részéről nem korlátozható«, az ügy elintézését a jövő országgyűlés feladatául tűzi ki.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. XXXIV. aul. 1.

[2] A. W. Gustermann, Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungern. Wien, 1811.

[3] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1832/33. I.

Ugyanakkor, a midőn az országgyűlés kezdetén az országgyűlési hirlap ügye szóba kerül, a rendek az előző országgyűlés nyomdokain haladva s abból az elvből indulva ki, hogy »a nyilvánosság minden szabad alkotmány paizsa s számtalan jónak kútfeje«, a főrendeket fölkérik, hogy a mennyiben emberemlékezet óta mindig magyar nyelven viszonozták a karok és rendek üdvözleteit, ezentúl izeneteiket is magyar nyelven fogalmazzák, más részről, hogy üléseikről jegyzőkönyvet vezessenek.

A magyar nyelvű üzenetekre gróf Esterházy Mihály, gróf Károlyi György, Wesselényi és Széchenyi felszólalása után rá is állnak a főrendek. Esterházy lelkes felszólalása annál feltűnőbb, mert ő maga a magyar nyelvet csak töredezve beszéli épp úgy, mint gróf Batthyány Iván és Pálffy herczeg, de a kik azért szintén mindig magyarul szólnak. Az 1833 január 26-iki országos ülésre érkezik meg az első magyar nyelvű üzenet, első negyven év óta, mi hogy mily nagy örömet idéz elő a rendek körében, még a jegyzőkönyvben is meg van örökitve.

A jegyzőkönyv, illetőleg napló vezetése ellenben a főrendek szerint szükségtelen, miután üzeneteik úgy is kinyomatnak az országgyűlés irományai közt s igy tanácskozásaik eredménye köztudomásra jut, sőt az újitást alkotmányjogi szempontból aggályosnak is tartják azzal a sajátságos okoskodással, hogy az országgyűlés, habár a négy rend vesz azon részt s habár két házban tanácskozik, egységes test, abban az esetben tehát, ha két jegyzőkönyv vezettetnék, ezzel az első veszedelmes lépést tennék meg az országgyűlés egységének megbontására.

A márczius 30-iki elegyes ülésből küldik fel a királyi propositiókra a választ az előleges sérelmekkel s három felirattal együtt. Ennyi tehát az eredménye a több mint három hónapi tanácskozásnak.

Az egyik feliratban kérik már a jelen országgyűlésnek Pestre való áttételét, a mihez a főrendek is minden vita nélkül hozzájárulnak.

A másodikban, hivatkozva a nemzetnek az uralkodó ház iránti hűségére, melynek úgy Mária Terézia alatt, mint a közelmultban annyi jelét adta, kérik ő felségét, hogy az országban lakjék s hogy engedje meg az ifjabb királynak, Ferdinándnak, az országban való állandó tartózkodást.

A harmadikban azt kérik, a mire a nemzet negyvenkét év óta törekszik, hogy t. i. a nemzeti nyelv jogaiba helyeztessék vissza, hogy különösen a feliratok, az azokra adott királyi válaszok és a törvények magyar nyelven szerkesztessenek. Kölcsey irja, hogy midőn az 1825-iki diéta a nyelv miatt küzdött, egy angol Pesten ezt mondta: »A ti szabadságtok, uraim, nevetség. Hiszen azért küzdötök, hogy saját nyelveteken szólhassatok. S melyik vad

New York Public Library
HAMILTON FISH PARK BRANCH
CIRCULATING DEPARTMENT

népnek nem ád erre jogot a természet? S mi az, kitől e jog megtagadtatott?« A főrendek sem vonják ugyan e jogot kétségbe, de érvényesitését alkalmasabb időre szeretnék halasztani, akkorra t. i., midőn a rendszeres munkálatok tárgyalás alá vétetnek. Néhány üzenetváltás után, Wesselényi és Széchenyi rábeszélésére, mégis beléegyeznek a felirat elküldésébe.

Az alsó táblán a feliratot Buzsán Hermann horvátországi követ ellenzi, főként abból a szempontból, a mit a személynök is helyesel, hogy veszedelmes dolog, hogy ő felsége magyarázatra szoruljon a feliratok megérthetése végett s hogy előtte ismeretlen nyelven fogalmazott resolutiókat irjon alá. Ilyenféle aggodalomra pedig nincs semmi ok, mert igaz ugyan, hogy már az 1830-iki országgyűlésen is gróf Dessewffy Aurél, mint kanczelláriai fogalmazó, német naplót vezetett a király számára;[1] de nem azért, mert ez utóbbi nem értette volna meg a magyar nyelvet, hanem kényelmi szempontból.

Buzsánhoz csak az egri káptalan második követe, báró Bémer László csatlakozik, figyelmeztetvén a rendeket, hogy a horvátokkal szemben, kik a magyar nyelv tanulására különben is hajlandók, a nyelvkényszert ne alkalmazzák s hogy a nyelv ügyében a festina lente elvét tartsák szem előtt. A mire Palóczy László szemrehányást tesz az egyházi rendnek, mely oly sok jog élvezetében van s mely Borsodvármegyének is egy tizenegyed részét birja, hogy a nemzeti nyelvet nem pártolja eléggé. Maguk a rendek adják azonban meg üzenetükben a legszebb és legalaposabb feleletet Bémernek és a vele egy véleményen levő főrendeknek.

Azok, kik a magyar nyelv ügyében a lassú haladás elvét hirdetik, tulajdonképen haladni nem is akarnak. A nemzeti nyelvtől féltik az ősi alkotmányt; féltik a Magyarország és Ausztria közt fennálló kapcsolatot; tartanak tőle, hogy a magyar nyelv diadala a hazai tudományos élet fejlődését megakasztja, miután elzárja a nemzetet a nagy világ tudósai elől; hogy a külfölddel a kereskedelmi összeköttetést lehetetlenné teszi s ezzel az egész közgazdasági életre sorvasztólag fog hatni; hogy elidegeniti a nemzettől nemcsak az egyes nemzetiségeket, hanem a többnyire németajkú városi elemet is; hogy a közigazgatásban s igazságszolgáltatásban — mivel törvényeink latin nyelven hozattak — megmérhetetlen zavarokat idéz elő. Úgyde ha ezeknek az aggodalmaknak alapjuk lenne: akkor a magyar nyelvnek jogaiba való visszahelyezése sem fokozatosan, sem egyszerre soha nem történhetnék meg; akkor — mint gróf Dessewffy Aurél egy, halála után Széchenyi István által közzétett töredékes munkájában irja — »szent kötelessége lenne minden magyarnak, hogy a gondolattól örökre megváljék s annak gyökerét szivéből úgy kiszakitsa, hogy abban a hazai nyelv szeretete soha többé még csak egy szempillantásig se csirázhassék.«[2]

---

[1] Gr. Dessewffy Emil, Gr. Dessewffy A. hátrahagyott munkái. 14.

[2] Gr. Széchenyi István, Üdvlelde. 73.

Az országgyűlésnek a magyar nyelvre vonatkozó követelményei a kabinetben nagy zavart idéznek elő. Metternich azt kivánja, hogy inkább oszlassák fel az országgyűlést, semhogy a kormány a magyar nyelv tárgyában újabb engedményeket tegyen. Lajos főherczeg és Kolowrat ellenben, kik minden erőszakos föllépéstől idegenkednek, a végleges elhatározás előtt, az országgyűlés ama tagjainak, kiknek loyalitásában föltétlenűl meg lehetett bízni, véleményét akarják hallani. S e czélból csakugyan a főrendi tábla több tagját fölrendelik Bécsbe. A kihallgatottak közt van gróf Majláth Antal is, a ki — mint az oldala mellett alkalmazott Melczer István irja — úgy élő szóval, mint irott előterjesztésében is Metternich ellen foglal állást. Az ő nézete az, hogy az országgyűlés kivánsága annyira legitim kivánság, hogy azt elfojtani csak úgy lehetne, ha a nemzetet erőszakkal leigázzák vagy megfojtják, már pedig a kormány feladata a mozgalmat okosan vezetni, nem pedig a nemzet-testet botorul megölni.[1]

Majláth és társainak véleménye a kabinetre mély benyomást gyakorol, de azért Metternichnek sikerül a kényes ügy elintézését az országgyűlés végére halasztani s a magyar nyelvnek a törvényhozás körében való érvényesitésére nézve az engedményeket a minimumra szállitni alá.

A királyi propositiókra adandó válasz tekintetében, mely — mint emlitők — a három felirattal egyidejűleg készül el, nehezen tud a két tábla egymással megegyezni. Az alsó tábla mindenek előtt ki akarja fejezni fájdalmát a felett, hogy az 1831 október 2-ikára rendelt országgyűlés összehívása több mint egy évvel elhalasztatott. Azután sürgetni kivánja a kedvező királyi választ az 1825-iki és 1830-iki országgyűlések által fölterjesztett sérelmekre, mint a melyeknek orvoslása nélkül a rendszeres munkálatok sikeresen tanácskozás alá nem vehetők. A mi pedig a királyi előadások szerint fölveendő tárgyak sorrendjét illeti, mely szerint első tárgy az úrbéri ügyek rendezése lenne, ebbe a rendek nem akarnak beleegyezni, hanem azt kivánják, hogy legelőször a kereskedelmi munkálatok tárgyaltassanak s ezzel összeköttetésben — junctim — az úrbér és az adó ügye oly módon, hogy a három tárgyra vonatkozó javaslatok együttesen terjesztessenek majdan fel ő felségéhez.

A főrendek az alsó táblával egyetlen egy pontban sem értenek egyet. Igy nevezetesen nem helyeslik, hogy a kormánynak szemrehányás tétessék az országgyűlés elhalasztása miatt, mivel erre a kormány a kolera-járvány miatt volt kényszeritve. A praeferentialis sérelmek és kivánalmak iránt nem ellenzik ugyan a felirást, de a törvényre hivatkozva, mely az országgyűlés első tárgyául a királyi előadások fölvételét rendeli, a praeferentialékat tartalmazó feliratot a királyi előadásokra adandó feleléttől elválasztva kivánják fölterjeszteni. A fölveendő tárgyak sorrendjére nézve az a véleményük, hogy az úrbér után következzék a rendszeres büntető törvénykönyv elkészitése, melyet már az 1802-iki országgyűlés sürgetett, azután az adó s legutoljára a kereskedelmi ügyek. A junctimot szintén visszautasitják, mivel bizalmatlanságnak tekintik a felség iránt, a mire pedig szerintük annál kevésbé van ok, mivel ő felségének nyilván kijelentett szándéka az összes rendszeres munkák feldolgozása a jelen országgyűlés folyamán.

---

[1] Melczer István, Az 1836-iki országgyűlés történetéhez. Hazánk. 1884. 349.

Az országgyűlés tárgyainak sorrendjére nézve a királyi propositiót az alsó táblán a többi közt Nagy Pál, Siskovics és Dubraviczky, a felső táblán Széchenyi veszik védelmük alá. Az urbariale azért érdemel szerintük elsőséget, mert ott kell kezdeni a rendszeres munkálatokat, a hol törvény nincs, vagy a hol a törvény leggyöngébb.

Nagy Pál önmagával, egész politikai multjával jönne ellenmondásba, ha a jobbágyok sorsának javítását minden egyébnél sürgősebbnek nem tartaná. Nem elégszik azonban meg az úrbér rendezésével, hanem abban a meggyőződésben, hogy az elődök érdemeiért az utódokat örök időkre minden tehertől fölmenteni nem lehet s hogy a nemesség — a mint az a nép előtt sem titok többé — a kardot most már inkább ékességül, mint a haza védelméül használja: az insurrectio olyatén szabályozását is sürgeti, melynél fogva a katonáskodás terhe, mely eddig egészen a népre nehezedett, megosztassék.

Az ellenzék épp úgy, mint a kormánypárt ebben a kérdésben is megoszlik s ha az ellenzékről Nagy Pál, Siskovics és Dubraviczky s a főrendek közül Wesselényi a kormánynyal szavaz, viszont a kormány hívei közül meg többen ellenzik a királyi propositiókban megállapitott sorrendet.

A kik a korona ellenére a kereskedelmi munkálatoknak adnak elsőséget, azok sem szűkölködnek argumentumokban. Hogy az urbarium rendezését nyolcz millió ember várja erre az a feleletük, hogy a kereskedelem föllenditését pedig várja az ország összes lakossága; hogy a jobbágyság hetven évi provisorius állapota miatt nagy nyomorúságban van, erre az, hogy a kereskedelem meg háromszáz év óta nyög a gyarmati rendszer járma alatt; végre, hogy a kor szelleme kivánja az úrbér kérdésének megoldását, erre meg az, hogy a törvényhozás, rendeltetésének nem felelhet meg, ha bármely kivülről jövő nyomásnak enged. Egyik-másik közülök oly makacsul ragaszkodik a maga álláspontjához, hogy hajlandó inkább az országgyűlés szétoszlatását sürgetni, semmint beleegyezzék a korona által proponált sorrendbe.

A »junctim« szintén sok fejtörésükbe kerül a rendeknek. »E folyó országgyűlés lexikonában — irja Kölcsey — három kiválóképen nevezetes szó él és mozog. Egyik a »junctim«, másik a »korszellem«, harmadik »per excerpta«. Junctim — ez pythagorási titkokkal teljes szent szó. Mert hármat adunk és hármat akarunk venni, hármat egybekötve adunk és hármat egybekötve akarunk venni, háromért egybekötve élünk és halunk s háromból különszakasztva egyetlen egyet is elfogadni nem akarunk, ha mindjárt a parasztnak, kiért mind ezeket munkáljuk, éhen kellene is meghalni. Ezt öt éves kis emberekben hívnák makranczosságnak; negyven éves férfiban mondják állhatatosságnak.«

Kölcsey azonban ezúttal igazságtalan a rendekkel szemben. A junctimhoz való ragaszkodás annak az aggodalomnak a természetes kifolyása,

Az országház Pozsonyban.
(Fénykép után.)

hogy ha eltérőleg az eddigi szokástól, mely szerint a törvényjavaslatok együtt terjesztettek fel megerősités végett, a királyi propositiók értelmében az úrbéri és a törvénykezési munkálatok azonnal, a mint elfogadtatnak, királyi sanctio alá terjesztetnek: azok a munkálatok, melyek a nemesség részéről áldozatokat kivánnak, törvénynyé válván, az országgyűlést feloszlatják, még mielőtt ama munkálatokat is letárgyalnák, melyek viszont a kormány részéről kivánnak engedményeket.

Éppen ezért a junctimot állhatatosan fenntartják a rendek oly módon, hogy ha egy tárgyban kedvező választ nem nyernének, a már jóváhagyott többi végzés is semmisnek lesz tekintendő.

A tárgyak sorrendje ellenben a junctim ilyetén szigorú megállapitása után annyira közömbössé válik, hogy több megye, pótutasitásában egyenesen meghagyja követeinek, hogy a sorrend tekintetében a korona kivánságát teljesitsék, annyival is inkább, mert tartani lehetett tőle, hogy a további akadékoskodás minden reformot meghiusit.

Az udvar már eddig is föl van háborodva a rendek huzavonája miatt. Ha tovább feszítik a húrokat: füstbe mehet az országgyűlés működéséhez fűzött minden szép remény. A király — mint Metternich neje irja naplójában — a legnagyobb mértékben aggódik s le van verve. Környezete, úgy látszik, mesterségesen fokozza a rendek iránti bizalmatlanságát s rossz hangulatát. Elhitetik például vele, hogy egy tervbe vett udvari ebéden az országgyűlés egy tagja czélzatos tósztot akar mondani, s e miatt elhatározza, hogy az ebéden nem fog megjelenni.[1]

A nádor nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy a követeket ne figyelmeztesse makacsságuk következményeire. »Az urak közűl egy nagy rész — igy szól Prónay Jánoshoz — minden dolgot akadályoztatni akar. Olvassa uraságod az 1764-iki országgyűlés irományait. Nem azt cselekszik-e most, a mit akkor tettek?« A mit midőn Kölcsey meghall, naplójában ezt jegyzi meg rá: »Vigyázzatok, uraim. Minthogy a 64-iki diéta tenni nem akart, a kormány tett önkényesen. Most sem akartok? Nem fog-e a kormány egész Európa szine előtt megigazulni, ha ismét önkényre hajlik?« De a nádor a főrendeket is igyekszik engedékenységre birni, s Cziráky országbiró egyenesen az ő felhívása folytán tart értekezletet a főrendi tábla számos tagjával annak a kérdésnek a megvitatása végett, nem lenne-e tanácsos a királyi propositiókra adandó válasz tekintetében az alsó táblának deferálni. A mire azonban egyhangulag nemmel felelnek, és pedig főképen azon okból, mert tartanak tőle, hogy, ha most az alsó táblával szemben gyöngeséget árulnak el, elvesztik előtte minden tekintélyüket s jövőre sem tehetnek többé semmit a jó ügy érdekében. Sőt a kormány legbizalmasabb emberei, — kik, mint Cziráky irja a nádorhoz intézett jelentésében, »minden alkalommal tanújelét adták belátásuk, szakismeretük, őszinteségük és tapasztaltságuknak«, — nevezetesen a tárnok, a veszprémi és nyitrai püspök, Lánczy, Almássy és gróf Majláth főispánok, odáig mennek, hogy fölkérik Czirákyt, foglalná irásba az értekezlet emlitett határozatát indokaival együtt s a nádor útján terjeszsze fel a királyhoz.[2]

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. V. 418.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. XXXV.

A nádornak főképen az áll érdekében, hogy a királyi propositiókban foglalt sorrendet fogadja el az országgyűlés, miután az egyenesen az ő tanácsára állapittatott meg. A többi vitás kérdésre különösebb súlyt nem fektet. Az úrbéri és az adóügyi munkálatoknak azért ád elsőbbséget a többiek felett, mert egyrészről úgy tapasztalja, hogy az adózó nép a közterhek alatt már-már összeroskad, s a kolera idején kitört zendülést is nem annyira a szigorú óvintézkedések, mint inkább a túlterheltetés miatti közelégületlenségnek tulajdonitja; másrészről, mert az adózók mindig a fejedelmet és a kormányt tekintvén pártfogójuknak a földesurak önkényével szemben, politikai hibának tartaná, ha most a kormány olyan színben tűnnék fel, mintha meg akarná tőlök tagadni a védelmet. Ezt a hibát a rendek bizonyára fölhasználnák arra, hogy a köznépet elidegenitsék a kormánytól. A kereskedelmi munkálatokat viszont azért tolja háttérbe, mert azok nem szolgálnak kizárólag az adózók javára, s mert előreláthatólag oly heves vitákra adnak alkalmat, melyeket az országgyűlés kezdetén okvetetlenűl el kell kerülni.[1]

Az ő közbenjárása folytán végre is sikerűl a két tábla közti differentiát kiegyenlitni oly módon, hogy a sorrendre nézve az alsó tábla adja meg magát, mig ellenben a királyi propositiókra adandó válasz többi pontjára nézve a főrendek engednek, úgy hogy a válaszban kifejezik a rendek fájdalmukat az országgyűlés elhalasztása felett, fenntartják a junctimot s kérik a mellékelve felküldött előleges sérelmek orvoslását.

Az erre adott királyi leirat annyira megnyugtatja a rendeket, hogy a junctimról is lemondanak. Bízva a királyi adott szóban, mely szerint az összes rendszeres munkálatok a jelen országgyűlés által el fognak készittetni, ráállnak, hogy legelőször az úrbéri munkálatok vétessenek tárgyalás alá, s azután sorban a törvénykezési, adó, biztosságbeli és kereskedelmi munkálatok, s csak azt kötik ki, hogy szentesités előtt a már előzőleg fölterjesztett összes munkálatokat még egyszer vizsgálat alá vehessék s az esetleges hibákat, ellenmondásokat kiigazithassák; továbbá, hogy — okulva az előző országgyűlésen szerzett tapasztalatokon, mely szerint a concertatio nagy akadályokkal ment — a fölterjesztendő törvényjavaslatoknak úgy tárgyukra, mint egyes kifejezéseikre a felség akként nyilvánitsa ki elhatározását, hogy a concertatiónál újabb viták ne fejlődhessenek ki.

Az ügyek ilyetén kedvező fordulata egyenesen Somssich Pongrácz alnádornak köszönhető, kivel szemben — mint emlitők — az ellenzék rendkivűl előzékeny csak azért, hogy belesegitse őt a Mérey personalis székébe.

---

[1] U. ott. Praep. ad diaet. 1832. V. aul. 1.

III. FEJEZET.

A vallási sérelmek.

A praeferentialék kevés változtatással most is ugyanazok, a mik már az 1825- majd az 1830-iki országgyűlés által fölterjesztettek. De ezek közt legnagyobb súlyt fektetnek a rendek a protestánsoknak a múlt országgyűlésen is tárgyalt sérelmeire, s ezeket, még mielőtt a királyi propositiókra választ adnának, 14 pontba foglalva, a többi előleges sérelmektől elkülönitve vitatják meg.

Jóllehet az emlitett gravamenek orvoslását negyven év óta sürgetik az országgyűlések, a főrendi tábla makacs ellenszegülése következtében azok most sem terjeszthetők fel.

Mérey személynök azzal az intéssel vezeti be a vitát, hogy ebben a kényes tárgyban a követek kölcsönös türelemmel hallgassák ki egymást, s szelid mérséklettel nyilatkozzanak, nehogy egymást felingereljék. Tagen János váradi nagyprépost, a váradi káptalan követe azonban, egy megjegyzésével már a következő nap olyan vihart idéz elő, melyhez fogható nem fordúl elő az egész országgyűlés folyamán.

A papság álláspontjának Trsztyánszky Imre pécsi, Mayer József fejérvári káptalani követeken kivűl a legkiválóbb képviselője Lonovics József, egri káptalani követ, a későbbi csanádi püspök, kinek mérsékelt modora, bonczoló, logikus előadása még ellenfeleire is nagy hatást gyakorol.

A papság mindenekelőtt megkisérli az ügyet levétetni a napi rendről, azzal az indokolással, hogy a jelen országgyűlésnek egyetlen tárgyáúl a rendszeres munkálatok vannak kitűzve; hogy a kérdéses javaslatok, ha elfogadtatnának, a vallási közönyösség elterjedését eredményeznék; hogy nem maguk a protestánsok fordultak panaszaikkal az országgyűléshez, s igy ezek tárgyalás alá sem vehetők; hogy az illető javaslatok a bécsi és linczi békekötéseken alapuló 1790 : XXVI. t.-cz. megváltoztatását involválnák, holott azt, mint sarkalatos törvényt, megváltoztatni nem szabad: hogy, ha a protestánsok sérelmeit emlegetik, a katholikusok is elő fognak állni még súlyosabb sérelmeikkel. Ha tehát vallásügyi sérelmek volnának, a papságnak az a kivánsága, hogy vegyék ki azokat a praeferentialék közűl s utasitsák a sérelmek összeszedése végett kiküldendő országos bizottsághoz.

A papság ama törekvését, hogy az ügy vétessék le a napi rendről, Reviczky kanczellár támogatja ugyan, de a nádor annál kevésbé helyesli.

A kanczellár, — ki meg van felőle győződve, hogy a vallás ügyét az a párt hozta elő, mely minden követ megmozdit, hogy a rendszeres munkálatok tárgyalását hátráltassa, mert ez által a kormányt kedvezőtlen szinben tűntetheti fel a nemzet előtt, — azt szeretné, ha maguk a protestánsok kérnék sérelmeik orvoslását, és pedig nem az országgyűléstől, hanem a felségtől, annyival is inkább, mert a Pesten tartott legközelebbi konventjükön már el is határozták, hogy Péchy septemvirnek azt a munkálatát, melyben összes sérelmeik össze vannak állitva, átdolgozván, azt felirat alakjában a királyhoz fogják felterjeszteni.

Azzal a kéréssel fordúl tehát a nádorhoz, hogy mivel azok, kik a zavarosban szeretnek halászni, az ügyet a konventtől elterelték s az országgyűlés elé hurczolták: a jóérzelmű protestáns követek közreműködésével akadályozza meg annak tárgyalását s vegye rá a protestánsokat, hogy a konvent határozatához térjenek vissza, mely esetben megigérheti egyszersmind nekik, hogy feliratukra csakhamar meg fogják kapni a legfelsőbb választ.[1]

A nádor azonban erre nem áll rá, miután az 1647-iki linczi béke világosan kimondja, hogy »az országlakosoknak, akár evangélikusoknak, akár katholikusoknak más sérelmeit is a 17 föltétel szerint ő felsége mindenik országgyűlésen teljesen elintézendi« s igy a vallás ügyében az országgyűlés nélkül intézkedni nem lehet. Azt a praecedenst, a mire a kanczellár hivatkozik, hogy t. i. 1790-ben is maguk a rendek kérték fel a királyt, hogy a vallás ügyét ő döntse el, a nádor a jelen esetben nem tartja elfogadhatónak, miután lényeges különbséget lát az akkori és a mostani viszonyok közt. Akkor annak a pártnak, mely a protestánsok jogait védelmezte, nem volt arra kilátása, hogy az országgyűlésen czélt ér, az ellenpárt pedig, mely az alsó táblán is sokkal erősebben volt képviselve, mint most, a tárgyalások menetének siettetése végett kivánta az ügy mielőbbi kiegyenlitését, ennélfogva mind a két pártnak érdekében állt, hogy a királyra bízza a döntést. Most ellenben csupán a két tábla közt van véleményeltérés. Az alsó táblán a határozott többség a protestánsok mellett van, s ennek a compact többségnek nincs oka rá, hogy ő felsége közvetitését vegye igénybe, annyival kevésbé, mert reménye van hozzá, hogy a főrendek utoljára is megadják magukat.[2]

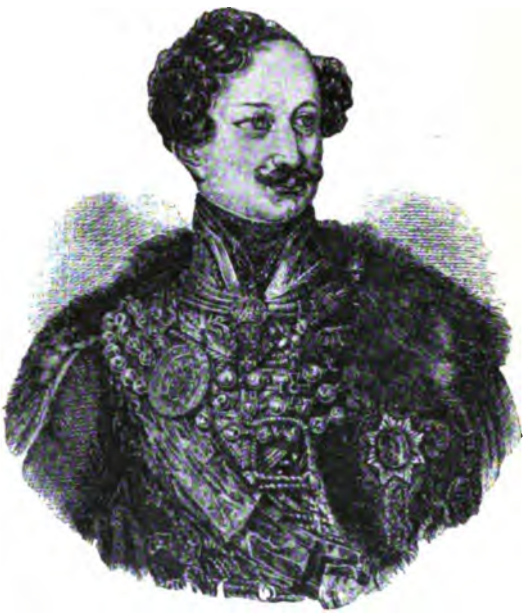
Reviczky Ádám gróf.
(Torsch metszete a Rajzolatokban.)

---

[1] Reviczky sajátkezű levele a nádorhoz. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. XII.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XLV. aul. 3.

Ehhez járúl még az a körülmény, a mire a nádor nem reflectál, hogy a protestáns konventnek, illetőleg a nyolcz superintendentiának Reviczky által említett határozatát maguk a protestánsok is csakhamar megbánják. A kálvinista egyház buzgó híve, Kölcsey, »szolgai gondolatnak« jelenti ki azt. »Az ő folyamodásuk — irja naplójában — nagyon bevont vitorlákkal megy fel, s korántsem terjed annyira, mint az országgyűlés kivánatai. Mi kivánatos alkalom az udvar részéről ama szűk határú kérelemre kegyelem-választ adni! Kis kedvezések az országgyűlési felirást megelőzni fogó királyi válaszban a nemzet egész törekedését semmivé tehetnék.« [1]

A protestánsok ily módon bele látván a kormány kártyájába, még ha a nádor hajlandó lenne is teljesíteni a kanczellár kívánságát, sem őket, sem a velük egy véleményen levő szabadelvűek táborát nem birhatná rá, hogy a vallásügyi munkálatot az országgyűlés pontonkint le ne tárgyalja.

Legtüzetesebben vitatják meg a reversalisra s az áttérésre vonatkozó pontokat.

Lonovics nagy figyelmet keltett beszédében azt igyekszik bebizonyitani, hogy, a reversalisok nem sorozhatók a gravamenek közé. Beszéde elején tett igéretét, melyszerint a fennforgó tárgyban épp oly részrehajlatlanul fog nyilatkozni, mintha az urbarialeról vagy a commercialeról volna szó, nem váltja be, a mennyiben a reversalisokat csak az evangélikusok rovására akarná fenntartani, a nélkül, hogy e tekintetben a viszonosság elvét alkalmazná. Ha a reversalis csakugyan a vallásszabadság természetes folyománya, a mint ő állitja, akkor szükségképen meg kell engedni azt minden felekezet részére. Ő ellenben, a mint előbb az evangélikusok hátrányára belemagyarázza a törvénybe, hogy az nem tiltja a reversalist, utóbb ismét a törvényre hivatkozva igyekszik megdönteni a viszonosság elvét. A törvény ugyanis szerinte világosan azt határozza, hogy a vegyes házasságokban, ha az atya katholikus, mindkét nemen levő gyermekeit a katholikus religióban kell nevelnie, a törvény ellen pedig semminemű kötés vagy alkú nem lehet érvényes; ellenben mivel az evangélikus atya ugyanazon törvény szerint figyermekeit sem köteles tulajdon vallásában nevelni, mind eme törvénynél fogva, mind vallása alapelvéből kifolyólag fennmarad az a joga, hogy magát figyermekeinek is a katholikus vallásban való nevelésére kötelezze.

Ez az egyoldalú, merőben sophisticus okoskodás, melylyel a vallásszabadság védelmének örve alatt a protestánsok vallásszabadságát veszélyeztető reversalisok fenntartásának jogszerűsége bizonyittatik, természetesen nem győzi meg a rendeket.

Az áttérésekre nézve a szabadelvűek felfogása az, hogy a hat heti oktatás az áttérések alkalmával sem nem szükséges, sem nem törvényes, sem nem hasznos, sőt határozottan káros, mert önkényre ad alkalmat.

---

[1] Kölcsey Ferencz naplója. 81.

Művelt embernek, ki annyit tud, mint a tanitója, sok a hat hét, a műveletlen ember pedig, ha 18 éves koráig meg nem tanulta a vallás szabályait, azokat hat hét alatt sem fogja magáévá tenni. Hogy meggyőződés járuljon hozzá egy olyan valláshoz — mondja Beöthy Ödön, — melyet a maga egész valóságában felfogni az ember élete szinte rövid, a hat hét kevés, a képmutatásra ellenben igen sok.

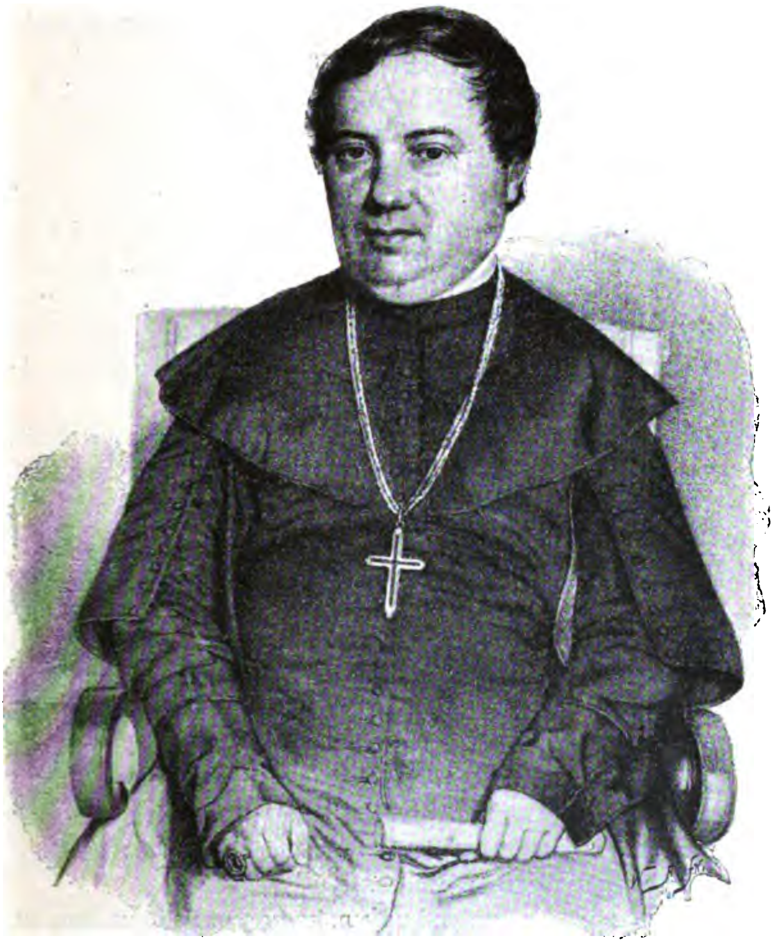

Lonovics József.

(Egykorú metszet az országos képtárban.)

A rendek ennélfogva a viszonosság elvét tartva szem előtt elhatározzák, hogy a hat heti oktatás mellőzésével az áttérés a katholikusokra és protestánsokra nézve egyformán kötelező szabályok szerint történjék, oly módon, hogy az áttérni kivánó ebbeli szándékát a törvényhatóság közgyűlésének jelentse be, ez vegyes deputatiót küldjön ki, mely az illető egyén szándékának okairól tudomást szerezvén magának, a nélkül, hogy az okok latolgatásába bocsátkoznék, tegyen jelentést a közgyűlésnek, mely aztán az illető részére kiállitja a bizonyitványt arról, hogy e vagy ama vallásra szabadon áttérhet, az áttérés megtörténtét pedig közli a felséggel.

Ennél a tárgynál tör ki a vihar, mely a vallásügy tárgyalásának első perczétől készülőben van. Beöthy Ödön ugyanis, felelve Lonovicsnak, ki természetesen a hat heti oktatás mellett nyilatkozik, saját megyéjében előfordult eseteket sorol fel, melyek azt bizonyitják, hogy a hat heti oktatással a papság mily súlyos visszaéléseket követ el. Felhozza például, hogy egy hetven éves ember hat heti censurára szorittatván, lelkiismeretének megnyugvását a sirig sem érhette el, nem térhetett át, s mivel ennélfogva nem kapott papot, a ki megeskesse, közmegbotránkozásra haláláig ágyasságban volt kénytelen élni; továbbá, hogy a hat heti censura számos esetben 20—30 évre terjed. Tagen nagyprépost erre feláll s »kereken tagadja«, hogy Biharmegyében egy hetven éves ember hat heti censurára szorittatott volna. Beöthy meghazudtolása felingerli a rendeket. Maga Beöthy, valamint Péchy Ferencz s még többen is szólni kivánnak. Beöthy meg is kezdi beszédét, miután követtársai »halljuk Bihart!« kiáltásokkal provokálják a szólásra. Az elnök azonban, meglehet, a legjobb szándékból, de mindenesetre tapintatlanúl, hirtelen feloszlatja a gyűlést.

Másnap úgy Tagent, ki hazugsággal vádolta egyik követtársát, mint a különben is népszerűtlen Méreyt kegyetlen ostrom alá veszi az ellenzék.

A közingerültségről Mérey tudomást szerezvén magának, a mint a gyűlést megnyitja, felszólitja Tagent, hogy az előző napon oda dobott súlyos vádját, illetőleg kijelentését magyarázza meg. Mielőtt azonban Tagen szólhatna, Beöthy ugrik fel helyéről s szemrehányást tesz az elnöknek, hogy feloszlatta a gyűlést, mielőtt ő, a becsületében megtámadott, tisztázhatta volna magát s ennek következtében a hazugság vádját huszonnégy óráig kénytelen volt viselni; a mennyiben pedig az ő személyében Tagen az egész törvényhozó testületet megsértette, az 1723: VII. t.-cz. értelmében kéri, hogy szolgáltassanak úgy neki, mint a törvényhozó testületnek igazságot. Tisza Lajos, Beöthy követtársa, habár meg van felőle győződve, hogy az elnök azt, a mit tett, a legjobb szándékból tette: szintén óvást tesz a szólásszabadság megsértése ellen.

Tagen szóhoz jutván, kijelenti ugyan, hogy sem Beöthyt, sem az általa képviselt törvényhatóságot sérteni nem akarta; de másrészről Beöthy szavainak elferditésével a Beöthy által idézett eset valódiságát ismét kétségbe vonja, s ezzel természetesen olajat önt a tűzre. Minthogy Beöthy az említett eseteket küldői utasitása folytán adta elő s minthogy ennélfogva azoknak kétségbevonása egyértelmű volt egy egész törvényhatóság meghazudtolásával: Balogh János ezért a vakmerőségért actiót kér Tagen ellen.

Az ily módon szorult helyzetbe jutott nagyprépostnak az egyetlen Trsztyenszky Imre kél védelmére. »Nem állunk még a vesztőhelyen — úgy mond, — a hol helye ne volna már a mentségnek és kérésnek.« Arra kéri a rendeket, hogy az elkövetett hibát az egyházi rendre való tekintetnél fogva is bocsássák meg, annyival inkább, mert az egyházi rend hasonló engedékenységet szintén tanusitott éppen a jelen országgyűlés folyamán akkor, a mikor a magyar nyelvre vonatkozó üzenet tárgyaltatván, báró Bémer László felszólalására Palóczy azt a megjegyzést tette, hogy csodálkozik, hogyan merészel az egyházi rend szólni ama hazának nyelve ellen, melynek annyi javaiban bővelkedik. Bármily nehezére esett is az egyházi rendnek ezt a keserű falatot lenyelni és megemészteni, a jó békesség kedveért megtorlással nem élt.

Az engesztelő szavak azonban mitsem használnak, sőt egyik-másik követ újabb provocatiót talál azokban. Majthényi Lászlót annyira elragadja szenvedélye, hogy megfeledkezve az alkotmányos formákról, felindulásában felszólitja az elnököt, hogy, mivel ő a nagyváradi káptalan követével ezen a szent helyen meg nem maradhat, útasitsa őt ki a gyűlésből, mert ellenkező esetben ő lesz kénytelen rögtön eltávozni. Borsiczky, Patay István szabolcsi követ és Kölcsey nyomban csatlakoznak Majthényihoz, ez utóbbi lendületes szavakban kél egyszersmind a szólásszabadság és az egyéni becsület védelmére.

A minden oldalról ostromlott Tagen ismét szólni akar, de azzal hallgattatják el, hogy actio alatt lévő követ nem beszélhet. Erre a personalis, hogy a kínos jelenetnek végét vesse, kijelenti, hogy Tagen önszántából el fogja hagyni a termet.

Ha a követek el nem vesztették volna teljesen higgadtságukat, bizonyára kapva kapnak a personalis szerencsés ötletén, mely által elégtételben részesülnek a nélkül, hogy egy követ immunitását kénytelenek lennének brutálisan megsérteni. De Péchy Ferencz és Balogh János nem egyeznek belé, hogy követtársuk szép szerivel kitérjen haragjuk elől, hanem »kiparancsoltatását« sürgetik.

E közben Tagen tényleg eltávozik s nem is tér többé soha vissza, miután helyére a nagyváradi káptalan Kricsfalusi Ferenczet választja meg. Az actiót nyomban megindítják ellene. Beöthy Sándor, a királyi ügyek igazgatója, fölveszi a keresetlevelet, melyben kéri Tagent három nap alatt megidézni s az 1723 : VII. t.-cz. értelmében elmarasztalni.

Hasonló eset — mint Kölcsey megjegyzi — emberemlékezet óta nem fordúlt elő az országgyűlésen, miután 1764-ben az akkori nádor és Baranyi Gábor közt fölmerült ügy, valamint az 1808-iki országgyűlésen az akkori személynök által Aczél nógrádi követ ellen elkövetett sérelem békés úton egyenlíttetett ki.

A királyi itélő táblán Tagen ellen a per megindittatván, a biróság 1834 január 23-ikán mondja ki az itéletet, mely szerint »alperes (t. i. Tagen) a felperesi vád alól feloldoztatik«[1] s kevéssel azután, hogy a biróság

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1834. XI.

Tagennak elégtételt ád, még a felség is megvigasztalja őt azzal, hogy az országgyűlés végén kinevezi czimzetes püspökké.

A nagyváradi káptalan követének eltávozásával a kínos incidenst a rendek még egyszer szóba hozzák; de nem azért, hogy folytassák a hajszát Tagen ellen, hanem hogy jóvá tegyék ama botlásukat, melynél fogva egy actióval megtámadott követet a törvényes büntetés kimondása előtt törvényhozói jogaitól meg akartak fosztani.

A dolgot általában mindenki röstelli, s részint szépíteni, részint corrigálni igyekszik. Andrássy József, esztergomi követ, készebb lenne követi állásáról lemondani, semhogy még egy ehhez hasonló sajnálatos esetnek tanúja legyen. Máriássy Antal sárosi követ pedig vérével szeretné lemosni ama sorokat, melyek az országgyűlés jegyzőkönyvében a kérdés alatt levő tárgyra vonatkoznak. A kik a »kiparancsoltatást« sürgették, azok jogos felháborodásukra való hivatkozással és azzal mentegetik magukat, hogy, ha egy követ egy másiknak becsületében gázol, a többi vele egy széket nem ülhet, mert ez a morál szabálya, ha nincs is benne a Corpus Jurisban. Különben a kitiltás tényleg nem is történt meg, azt csak nehány követ s azok kivánták, kiknek szavuk nincs az országgyűlésen, hanem a kiknek hallgatás a kötelességök.

A botrány előidézésében az országgyűlési ifjaknak volt legfőbb részök, úgy hogy a nádor egy conferentiában egyenesen fölhívta a rendeket, hogy a rakonczátlankodó ifjakat jövőre fékezzék meg. A rendek szivesen föl is ajánlják a personalisnak közreműködésöket a tekintetben, hogy a tanácskozás rendjének fenntartása végett teendő intézkedései sikerre vezessenek, hogy a hallgatók a törvényhozás tanácskozó termében illendően, csendesen viseljék magokat, a táblák közt levő üres helyeket ne foglalják el s a követek sorai közé ne tolakodjanak be.

De a legnehezebb kérdés az, hogy az immunitas jogán ejtett sérelem mi módon orvosoltassék. A sérelmet szépitni lehet, eltagadni nem. Mert igaz ugyan, hogy Tagen tényleg nem utasittatott ki; de egyes követek ama nyilatkozatának hatása alatt távozván el, mely szerint ők nem ülnek vele egy széket, az immunitas kétségtelenűl csorbát szenvedett.

Az, a mit Császár Sándor inditványoz, hogy t. i., mivel Tagen a pressiónak engedve volt kénytelen eltávozni, s mivel ez által az actióban kivánt büntetésnél erkölcsileg sokkal súlyosabb büntetés érte őt, a rendek elégedjenek meg ezzel s a keresettől álljanak el, — kegyelemnek megjárja, de nem tekinthető remediumnak a sérelemmel szemben. A gróf Andrássy György inditványa, hogy t. i. az elnök adja tudtára Tagennak, hogy visszajövetelét senki sem ellenzi, a czélnak megfelelne; de ennek meg a formája nem szerencsés, miután az országgyűlés méltóságával nem egyeztethető össze, hogy bárkit is, de különösen egy actio alatt álló követet, meghívásával tiszteljen meg.

Hosszas tanakodás után abban állapodnak tehát meg a rendek, s ezzel annyira-amennyire helyrehozzák hibájukat, hogy a váradi káptalan követe, ha tetszik neki, székét ismét elfoglalhatja; önként távozván el, ugyanúgy vissza is jöhet, a nélkül, hogy ez az elnök által értésére adatnék.

A Tagen-féle incidens után folytatják a vallásügyi javaslatok tárgyalását.

A negyedik pontot, mely szerint a katholikus szülők gyermekeiknek evangélikus iskolákban való neveltetésétől s gyermekeik mellé evangélikus vallású nevelők felfogadásától ne tiltassanak el, — a papság veszedelmesnek találja mind a katholikusokra, mind a protestánsokra nézve; mert az a szellem, a mit a gyermek az iskolában szív magába, egész életének irányára befolyással van, ennélfogva, ha más vallású iskolában nő fel, saját vallásához hűtlenné válik. Katholikus ifjúnak a protestáns iskolába járást csak az alatt a föltétel alatt engedné meg, ha vallásbeli oktatásáról szülői gondoskodnak, ha a helybeli katholikus pap felügyel rá, hogy vallásbeli kötelességeit pontosan teljesitse s ha vizsgálatot tesz az év végén a vallástanból.

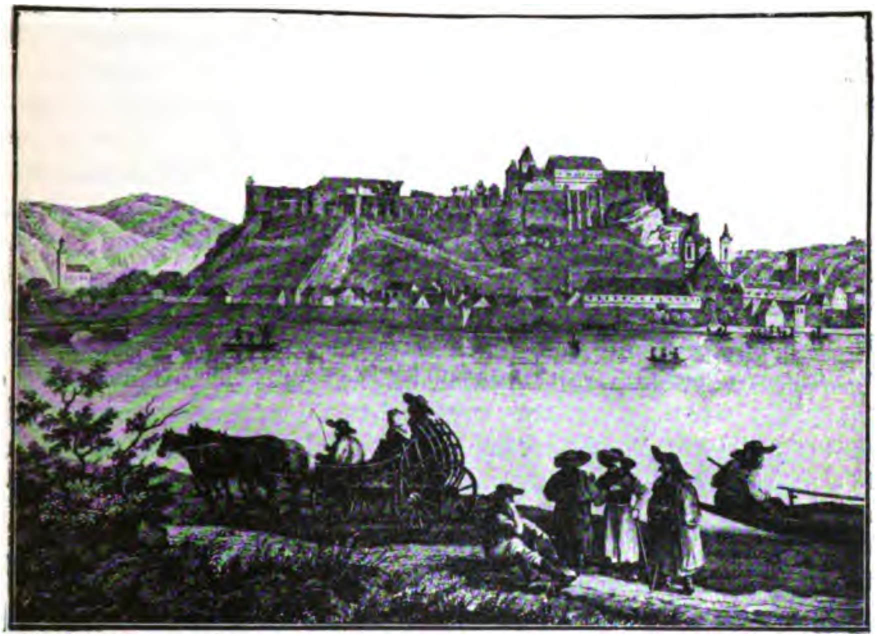

Esztergom a század első felében.

(Egykorú aczélmetszet gróf Teleki Sándor gyűjteményében.)

A recopulatio kérdését az teszi különösen bonyolulttá, hogy maga a fogalom is tisztázásra szorúl. Positiv tények bizonyitják ugyan, hogy a recopulatiót a papság akkor szokta kívánni, midőn az evangélikus házasfelek egyikéről kiderűl, hogy ő azért, mert atyja vagy nagyatyja valaha a katholikus vallásra áttért, vagy gyermekeinek a katholikus vallásban való neveltetéséről reversalist adott, a katholikus vallást tartoznék követni; de ezzel szemben a papság azt vitatja, hogy a recopulatio csak akkor fordúl elő, midőn valaki a törvény értelmében a katholikus vallás követésére köteles, s minek előtte áttért volna, valamely evangélikus személylyel ennek lelkipásztora által adatik össze. Úgyde a recopulatio sem egyik, sem másik alakjában nem alapúl törvényen, — ez a rendek többségének véleménye s ezt ki is mondják, jóllehet Lonovics óvást tesz ellene, hogy az országgyűlésen, mely nem zsinat, a katholikus vallás által szentségnek tartott házasság ügyét egyátalában vita tárgyává tehessék.

Az ellen, hogy a protestánsok részére Horvátországban is szabad vallásgyakorlat biztosittassék s ez által »a horvátok nyugalma és boldogsága megzavartassék«, a horvát káptalani és törvényhatósági követek — kivéve Verőcze és Szerém követeit — élénken tiltakoznak. Lonovics ugyanazzal a közjogi és politikai szempontból tarthatatlan argumentummal támogatja őket, melylyel már a mult országgyűlésen is előállt, hogy t. i. municzipális autonomiájuknál fogva nem tartoznak eltűrni, hogy a protestánsokat rájuk erőszakolják.

Az alsó táblának a vallásügyi sérelmeket és postulatumokat tartalmazó üzenete tehát, — mely ellen Trsztyenszky Imre a papság nevében óvását jelenti be, anélkül azonban, hogy óvása akár magába az üzenetbe, akár az ő felségéhez intézendő feliratba fölvétetnék, — ily módon elkészűl. Bármily liberális szellemű is az különben, annyiban mégis conservativ, a mennyiben jóformán csakis az 1790/91 : XXVI. t.-cz. restituálását czélozza. A vallásszabadság továbbfejlesztése s a vallásfelekezetek közti viszonosság elvének decretálása egy-két követ utasitásában bennfoglaltatik ugyan; szóba hozzák például, hogy minden keresztény vallás papja a vallás-alapból egyenlően fizettessék; hogy minden keresztény felekezet, ide értve az unitáriusokat is, egyenjogusittassék; hogy különösen a római katholikus és evangélikus felekezetek közt a viszonosság elve állapittassék meg; hogy az evangélikus és a görög szertartású papság is nemesi jogokkal ruháztassék fel; hogy a római katholikusok és a görög egyesültek s nem egyesültek ünnepei lehetőleg akként egyesittessenek, hogy azok együtt vasárnap tartatnának; hogy a zsidók ne csak vallási, hanem polgári tekintetben is emancipáltassanak stb. stb.; de mindez természetesen csak mint pium desiderium hangzik el. A mikor a törvényes alap helyreállitása is legyőzhetetlen nehézségekbe ütközik, hogy lehetne akkor az ingadozó, minden oldalról megcsonkitott és kikezdett alapra a legszabadelvűbb modern valláspolitika eredményeit mint szegletköveket elhelyezni.

A főrendek a vallás ügyének soron kivűl való fölvételét sem a törvénynyel, sem a törvényes szokással összeegyeztethetőnek nem tartván, az üzenet érdemleges tárgyalásába vonakodnak belebocsátkozni; hanem azt ajánlják, hogy a vallás ügye az országos sérelmek és kivánalmak összeállitása végett kiküldendő bizottság elé utasittassék. Mire az alsó tábla egy újabb üzenetben kifejtvén, hogy éppen az eddigi törvényes szokásból kifolyólag oly tárgyak, melyekre nézve már az országos ülések megállapodtak, küldöttségek elé soha nem utasittattak, ismételve fölkéri a főrendeket, hogy a szokások viszonos és kölcsönös tiszteleténél fogva az üzenetet pontonkint vegyék tárgyalás alá s megállapodásukat közöljék az alsó táblával, a mit ha nem tennének meg, Kölcsey az üzenet alapján szerkesztett feliratnak a főrendek hozzájárulása nélkül való fölterjesztését inditványozza. Az a rövid beszéd, — melyet Kölcsey ez alkalommal tart s melyben »a magyar nevet csak csúfságúl és érdemetlenűl viselő« főrendeket azzal vádolja, hogy »szentségtelen, átkozott kézzel a gyilkot a haza keblébe akarják döfni«, — oly nagy feltünést kelt, hogy a nádor is bemutattatja azt irásban magának,[1] s nehezteléssel fordul el miatta Kölcseytől.

A vita eme stadiumában az alsó tábla üléseinek vezetését Mérey helyett Somssich Pongrácz alnádor veszi át. Mérey, — kinek népszerűtlensége nagy befolyással volt a Tagen-féle eset elmérgesedésére is, s kinek további elnökösködése esetén méltán lehetett tartani hasonló botrányok ismétlődésétől, — nem is jön többé vissza, miután a helytartó-tanácsnál nyer alkalmazást. A helyébe kinevezett Somssich Pongrácz az 1833 június 11-iki országos ülésben foglalja el mint személynök elnöki székét.

A főrendek e közben a nádor sürgetésére pontonkint tárgyalás alá veszik ugyan az alsó tábla üzenetét; de a leglényegesebb pontoknál a negatió álláspontjára helyezkednek.

A reversalist nem tartják ugyan törvénybe ütközőnek, mindamellett az egyetértés kedveért nincs kifogásuk ellene, hogy az addig kiadott reversalisok érvényben tartása mellett jövőre mindennemű téritvény semmisnek tekintessék. Nem egyeznek azonban bele, hogy a vegyes házasságból született gyermekek atyjuk vallását kövessék s hogy a hat heti oktatás teljesen eltörültessék; továbbá, hogy az áttérés szabad legyen; hogy a recopulatio eltörültessék; hogy a vegyes házassági válóperekben a protestánsok saját hitelveik szerint itéltessenek meg; hogy a különböző vallásbeliek köztemetőkben temetkezhessenek; hogy az evangélikusok Horvátországban is szabadon gyakorolhassák vallásukat. Végre a katholikus gyermekeknek protestáns iskolákban való tanittatására vonatkozó kérdést a rendszeres munkálatok során kivánják eldönteni.

A vallás ügyében, melynek tárgyalását 1833 február 20-ikán kezdik meg s öt teljes hónapon át jóformán megszakitás nélkül folytatják, az alsó tábla nyolcz, a felső hét üzenetet vált egymással.

A papság, támogatva a kormány által, minden követ megmozdít, hogy az alsó tábla többségét megrenditse. Elhireszteli például, hogy Beöthy és Siskovics, — ki mint jegyző a vallásügyi izeneteket fogalmazta, — a protestánsoktól 300,000 forintnyi ajándékot kapott. De persze ennek a pletykának senki sem ád hitelt, s így nincs is annak semmi hatása. Trencsénben Marczibányi a papság befolyásával pótutasitást eszközöl ki, mely a szabadelvűség ügyét egyik erős oszlopától, Borsiczkytól megfosztja vagy legalább is akadályt gördít annak további működése elé. A krassói kálvinista vallású főispán, Gyürky Pál pedig, mint a papság közbenjárója, azzal a propositióval áll elő, hogy a nádort kérjék fel, hogy vegyes ülésben tárgyaltassa a vallás ügyét, s ha az e tárgyban készitendő feliratban kijelentik, hogy ahhoz a főrendi tábla nem járult hozzá, akkor a papság nem fogja ellenezni a felirat elküldését.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. LXI.

Gyürky inditványával egyenesen a nádor malmára hajtja a vizet. Ez utóbbinak ugyanis az az óhajtása, hogy a feliratot — még ha nem tudna is arra nézve a két tábla egymással megegyezni — terjeszszék fel a királyhoz, sőt ajánlja a felségnek, hogy erre egy decretumban szólitsa fel az országgyűlést, bízván benne, hogy, a mennyiben mind a két tábla óhajt a hinárból menekülni, ennek a lépésnek meg lesz a kellő sikere.[1] Mert akár fölterjesztik a feliratot, akár nem: a mennyiben a király felszólitására válaszolniok kell, alkalma fog nyilni a felségnek, hogy ennek a válasznak alapján az ügybe beleavatkozzék s arra nézve közölje az országgyűléssel elhatározását.[2]

Ugyde a kanczellár e tekintetben sem ért vele egyet. Abban az esetben, ha a felirat csupán az 1790/91: XXVI. t.-cz. ellen elkövetett sérelmeket tartalmazná: mivel ő felségének különben is elhatározott szándéka az emlitett törvényt a maga épségében fenntartani, Reviczky nem ellenezné a kérdéses decretumot; de mivel a rendek kivánalmai a törvény keretén túl terjednek, nem hiszi, hogy ő felsége össze tudná lelkiismeretével egyeztetni, hogy azoknak előterjesztését kivánja a papság és a mágnások vonakodása daczára.[3] Hanem igenis rá kell birni a főrendeket, hogy önként egyezzenek belé a felirat elküldésébe, miután így sokkal kevésbé compromittáltatnak, mint ha a kormány beavatkozása és nyomása következtében lesznek kénytelenek engedni.[4]

A kormány Reviczkynek ad igazat. S mivel a decretum elmarad, a nádor kénytelen-kelletlen, de fokozott mérvben buzgólkodik amaz ellentétek kiegyenlitése körül, melyek a felirat elküldését hátráltatják.

Mivel az eleitől fogva Reviczky nézetét pártoló Somssich alnádor, egyenesen a nádor kivánságára, lehetőleg passive viseli magát, nehogy eljátsza a rendek bizalmát s képtelenné váljék a felség intentióinak előmozditására egyéb kérdésekben:[5] maga a nádor igyekszik a rendeket reábirni, hogy elégedjenek meg a fokozatos haladással. S habár a többség állhatatosan ragaszkodik ahhoz az álláspontjához, hogy, a mennyiben törvényt hoznak a vallás ügyében, az új törvény a réginél legalább rosszabb ne legyen, ellenkező esetben jobb minden újabb törvény alkotásától elállni s a régiek mellett maradni: mindamellett még egy-két protestáns vallású követ is enged a nádor rábeszélésének s hajlandó bizonyos engedményeket tenni annyival inkább, mert tart tőle, hogy, ha a vallás ügye a következő diétára halasztatik, a felingerelt papság a legközelebbi követválasztáskor mindent el fog követni, hogy az ő emberei jussanak be a törvényhozó testületbe, s ha ennélfogva nem lesz — miként most — 26 megyéből protestáns vallású követ, a protestánsok ügye még nagyobb veszélyben fog majd forogni.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1832. XLVII.
[2] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XLII.
[3] U. ott. Diaet. extraser. 1833. LVI.
[4] U. ott. Diaet. extraser. 1833. LXVI.
[5] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XLII.

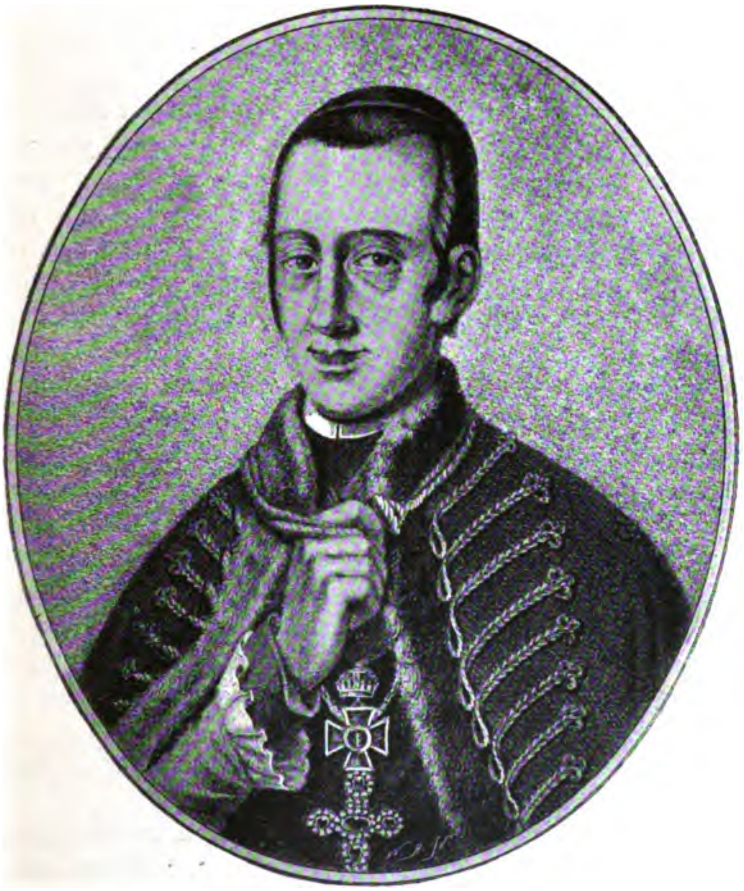

Báró Szepessy Ignácz pécsi püspök.
(Egykorú festmény után.)

Az az egyoldalúság, melynél fogva a nádor a liberalismus rovására folytatja az alkudozást a rendekkel, bátoritólag hat a papságra. Báró Szepessy Ignácz pécsi püspök kinyilatkoztatja, hogy az alsó tábla vallásügyi kivánalmainak még akkor sem engedne, ha azok törvénynyé válnának, s a nádor ezért nemcsak hogy rendre nem utasitja, hanem, — a mi világosan elárulja részrehajlását, — midőn ez ellen a merőben alkotmánysértő enuntiatio ellen gróf Károlyi György tiltakozni akar, ez utóbbit hallgattatja el. A csekély számú liberális főrendekkel általában lépten-nyomon érezteti a nádor neheztelését a miatt, mert intentióinak ellenszegülnek. De ez Wesselényit, Széchenyit, Eszterházy Mihályt nem tántoritja meg. Sőt még a kormány szolgálatában álló gróf Dessewffy Aurél sem tagadja meg a nádor kedvéért meggyőződését s hű katholikusnak vallja ugyan magát, de éppen mint egyházának hű fia, figyelmezteti a papságot, hogy a katholikus egyház csak addig tartja meg hatalmas positióját, míg a műveltség, felvilágosodás és keresztényi szelidség követelményei elől nem zárkózik el.

Ilyetén igazságok iránt azonban a papság befolyása alatt álló főrendeknek nincsen fogékonyságuk, s mindössze is bizonyos jelentéktelenebb engedményekre hajlandók, például a közös temetők és az evangélikus tábori lelkészek kérdésében. Az eljárásuk felett méltatlankodó alsó tábla lecsillapitása végett pedig azt a javaslatot teszik, hogy, a mennyiben minden pontra nézve a megegyezés lehetősége immár ki van zárva: legalább azokat a pontokat terjeszszék fel, melyek mind a két tábla által elfogadtattak. De erre az alsó tábla egy keserű szemrehányásokkal telt üzenetben azt feleli, hogy előbbi nyilatkozatai mellett állhatatosan megmaradván, a XIX. század szellemével, a tárgy szentségével és a hazai törvényekkel ellenkező és a nemzetre s országgyűlésre homályt hozó egyezkedésbe nem ereszkedik, sem sérelmet sérelemmel tetéző s a jelen s jövő kor kemény itéletét maga után vonó törvény alkotásába soha részt venni nem fog; kijelenti egyszersmind, hogy, ha a főrendek az ügy fölterjesztését még most sem engedik, meg, a karok és rendek az egész tárgyat ezúttal felfüggesztik, s az 1790: XII. t.-czikkhez szorosan ragaszkodván, a törvények önkényes magyarázatából származó, netalán kibocsátandó minden rendeletet, az egész haza színe előtt törvénytelennek és kötelező erő nélkül valónak nyilatkoztatnak ki.

A fennebbi üzenet egy hosszú és érdekes vita eredménye, melyben az alsó tábla legkiválóbb szónokai vesznek részt.

A személynök természetesen a nádor, illetőleg a kormány intentióinak megfelelőleg óhajtaná, hogy legalább ama pontokat, melyekre nézve a két tábla megegyezett, terjeszszék fel, annyival is inkább, mivel ezeknek elfogadása által a protestánsok főbb sérelmei orvosoltatnának s kivánságaik legalább részben teljesittetnének. De a liberálisok mennél szigorúbban ragaszkodnak a Deák Ferencz által formulázott jelszóhoz, hogy t. i. »inkább ne legyen semmi törvény, mint rossz törvény«: annál ingerültebben támadják meg a főrendeket, kik alkudozásukkal egy rossz törvényt akarnának kierőszakolni. »Anyagi dolgokban — úgy mond Bezerédj — lehet helye az alkúnak, de a lelkiismeret szabadsága alkú tárgyát nem képezheti; egy hold földet a perlekedő felek eloszthatnak, de a napnak az egész emberiségre kiterjedő világa és éltető ereje alkuba nem bocsátható.« S ez az intransigens hangulat, mely a Bezerédj beszédét jellemzi, általában minden ellenzéki szónok beszédében megnyilatkozik.

A szabadelvű irány hívei, ha aggódnak is a felett, hogy mi fog történni a rendszeres reform-munkálatokkal, mikor a vallás kérdésében negyven ember megakadályozhatja a közóhajtás teljesülését, s ha ennélfogva némelyik közülök óhajtotta volna is első tárgyul az országgyűlés coordinatióját fölvenni: mindamellett bíznak a jövőben, hogy a kor szelleme elvégre is meg fogja törni azokat, kik most útjába állnak.

Addig pedig, míg a szép remények teljesednének, a szabadelvű ellenzék el van határozva, szigorúan ragaszkodni a status quo-hoz s Balogh János kijelenti, hogy az 1790: XXVI. t.-czikkel netalán ellenkező resolutióknak, még ha Damokles kardja függne is feje fölött, nemcsak maga fog ellenszegülni, de másokat is ellenszegülésre fog ösztönözni.

Csak Nagy Pál hagyja cserben ennél a tárgynál is az ellenzéket. A közingerültség egy darabig visszatartóztatja ugyan őt attól, hogy a vitába beleszóljon; de most, a vita végén, tartózkodó állását elhagyja s a kormány szája íze szerint szólal fel. Hogy minden vallás egyenjogúvá tétessék, az kivihetetlen szerinte. A hol a katholikusok vannak többségben, ott azok, a hol a protestánsok, ott ezek élveznek tényleg több jogot. Az aut Caesar, aut nihil elvét nem fogadja el. A vallás tárgyában is, mint minden egyéb kérdésben, fokozatosan kell előrehaladni; a mit ma a főrendek egyetértésével el lehet érni, el kell fogadni, a többit hagyni kell a jövendőre.

A Nagy Pál magatartása annál nagyobb feltűnést és visszatetszést kelt, mert 1825-ben ő volt az, ki a reversalis-adókat egy országos ülésben »semmirekellőknek« nevezte. Már most a megvesztegetés gyanújába még inkább belekeveri magát. »Az 1825-iki országgyűlés oppositiójának vezére — irja Kölcsey — már régóta a kormány kenyerét emészti. Saját javait, lakházán kivül, elköltvén, s szegénységét Epaminondas és Phocionként méltósággal tűrni nem tanulván, pénzért a forráshoz folyamodott. Folyamodása nem lőn hiában, s ő már most, mint sok mások, a nép füttyeivel nem gondol; de mind e mellett is lelkének szabad volta, ha nem pépért is, mint egykor az elsőszülöttségi jog, de mégis csak eladva van.«

Az érdemleges vita az alsó táblán a hetedik üzenettel végződik be. A főrendek erre adott válaszukban kijelentik, hogy ama szemrehányások jogosultsága felett, mely szerint az ő eljárásuk ellenkezik a kor szellemével, a tárgy szentségével s a hazai törvényekkel, az utókor fog itélni, de nem egyes üzenetek, hanem az e tárgyban folytatott egész tanácskozás alapján; ők nem félnek a jövendő itéletétől, miután czélzataik az ősi alkotmány legszentebb elvein alapultak. A tanácskozást a maguk részéről szintén befejezettnek tekintik, ők is ragaszkodván továbbra is az 1791: XXVI. t.-czikkhez. Egyébiránt remélik, hogy ama vallásbeli sérelmeket, melyekre nézve a két tábla megegyezett, a többi országos sérelmek során fel fogják terjeszteni. A melyre azonban az alsó tábla utolsó vagyis nyolczadik üzenetében, melyet július 19-iki országos üléséből minden vita nélkül küld el, kijelenti, hogy soha nem fog beleegyezni, hogy egyes vallásügyi sérelmek a többi országos sérelmek örvényébe sülyesztve jussanak a felség elé.

Az alsó tábla szabadelvű többségének a vallás ügyében elfoglalt álláspontja élénk visszhangot kelt a megyékben is, a mennyiben Szatmármegye kezdeményezésére számos törvényhatóság elhatározza, hogy addig, míg a vallásügyi sérelmek a magok útján fölterjesztetnének s világos törvény által orvosoltatnának: semmi rendeletet, mely a békekötésekkel s az 1791 : XXVI. t.-czikkel ellenkeznék, törvényesnek nem ismernek el, a reversálisokat, hat heti oktatást s mind azon dolgokat, melyek törvényen nem alapulnak, megszűnteknek tekintik és semmi törvénytelen rendelet végrehajtásához segédkezet nem nyujtanak.[1]

IV. FEJEZET.

Az úrbér.

Néhány nappal a vallásügyi hosszadalmas tárgyalások befejezése előtt végre rá kerül a sor a rendszeres munkálatokra s ezek közt első sorban az úrbérre.

A földesúr és jobbágy közti viszonynak a törvényhozás által leendő szabályozását ha közgazdasági szempontból nem tartanák is a rendek sürgősnek, közjogi szempontból annyival kevésbé kifogásolhatják annak előtérbe tolását, mert az 1790/91-iki országgyűlés a Mária Terézia által önkényűleg, a törvényhozás hozzájárulása nélkül életbeléptetett urbért ideiglenes jellegűnek kivánta tekinteni, s ez időtől kezdve minden későbbi országgyűlés ismételve kijelentette, hogy a Mária Terézia urbáriuma az ország alaptörvényeire vonatkozó bárminemű következtetés nélkül csakis addig tartható fenn, míg az országgyűlés ezt a tárgyat, mint kizárólag az ő hatáskörébe tartozót, nem rendezi.

A közjogi szempontból minden esetre aggályos status quo-t van tehát hivatva az úrbérre nézve megszüntetni az 1791-iki, illetőleg az 1825-iki országos munkálatok alapján készült ama nyolcz törvényczikk, mely, mint a kerületek javaslata, a kormánynyal s a kormány intentióit követő főrendekkel való heves küzdelem után s akkor is megcsonkitva és több pontjában módositva válik törvénynyé.

Ha csak arról lenne szó, hogy az úrbért alkotmányos köntösbe öltöztessék, simán menne a dolog; de a liberálisok föl akarják egyszersmind az alkalmat használni arra, hogy a parasztság jog- és birtokviszonyainak rendezésében a több mint fél század előtt megállapitott kereteket a menynyire lehet kiszélesitsék, s eme törekvésük szükségképen szembeállitja őket azokkal, kik a földesúri jogok megcsonkitásában az ősi alkotmány veszélyeztetését látják.

---

[1] Szatmármegye 1833 szept. 9-iki körirata. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. LXXXII.

A kerületek által javaslatba hozott úrbéri törvényczikkek az úrbéri viszonyból eredő minden kérdésre kiterjeszkednek.

A jobbágyok szabad költözésére vonatkozó I. t.-cz. kimondja, hogy a jobbágy- vagy zsellértelek haszonvételéből származó jobbágyi kapcsolat a jobbágyok elköltözése által magától megszűnik. A költözni szándékozó jobbágy, ha eleget tett úrbéri és köztartozásainak, saját földesurától elbocsátó, s az alispán- vagy szolgabirótól ingyen útlevelet tartozik szerezni. Ha a földesúr az elbocsátó levelet ki nem akarná adni, s ezt nem tudná törvényes alapon okadatolni, a jobbágy az alispán bizonyitványával szabadon elmehet. Ha valamely helységnek számosabb vagy éppen minden lakosa el akarná lakhelyét hagyni, ez csak a közigazgatási hatóság jóváhagyásával történhetik oly módon, hogy a közigazgatási hatóság megvizsgálja az elköltözési szándék okait, s ha lehet, elháritja, ha aztán nem sikerül elháritnia, akkor az ügy a helytartó-tanácsnak bejelentendő.

Ugyanezen törvényczikkben megengedtetik a jobbágynak, hogy a telekbe fektetett költségek és javitmányokon kivül a telek haszonvételi jogát is, a földesúr beleegyezésével, a földesurat és a községet kivéve, bárkinek eladhatja. De hogy több teleknek egy kézbe jutásából kár ne következzék be, a törvény az egyugyanazon vevő által egy községben megszerezhető úrbéri teleknek maximumát is meghatározza. Viszont abból a czélból, hogy a jobbágy megélhetése biztosittassék, az országos ülésben tett módositás szerint, a telkeket a földesúr beleegyezése nélkül földarabolni nem szabad.

A telki állomány a II. t.-czikkben vidékek szerint különbözőleg állapittatik meg, minden vidékre nézve a megélhetés szolgálván az osztályozás alapjául.

A III. t.-cz. a telek haszonvételén felül a jobbágyot megillető egyéb haszonvételeket szabályozza. Az irtványokat a jobbágyok addig, míg azok úrbéri úton vissza nem vétetnek, haszonbér fizetése mellett, a földesúrral kötendő egyezség szerint fogják használni; hogy pedig jövőre sem a földesúr, sem a jobbágy rövidséget ne szenvedjen, irtást csakis a földesúr beleegyezésével lehet tenni. Minden jobbágy-község egy vagy több helyen bort mérhet, akár gyakorolta ezt a jogot azelőtt, akár nem, és pedig ha szőllőhegye van, Szent-Mihály napjától Szent-György napig, ha pedig szőllőhegye nincs, Szent-Mihály napjától karácsonyig. A jobbágy legelője a földesúrétól, ha azt a földesúr vagy a közbirtokosok közül egy vagy végre úrbéri telekkel biró akármely jobbágy kivánja, szabad egyezség alapján elkülönitendő; az elkülönitett legelő nagyságára nézve megállapittatott, hogy 1200 négyszög ölével számitva, az egy-egy jobbágy-telekre eső legnagyobb legelő terjedelme 16 hold, a legkisebbé 4 hold. A mely határban erdővel bir az uraság és a jobbágyok a fajzás jogával éltek, ott tüzelő fát jövőre is szedhetnek; ott pedig, a hol az uraság erdejében annyi épületfa is találtatik, hogy abból eladni is lehet, az uraság a jobbágy háza és istállója fedeléhez a szükséges fát a helybeli folyó áron átengedni köteles. A makkoltatás a jobbágyoknak az uradalmi erdőben hat krajczárral olcsóbban engedtetik meg, mint másnak, de csak saját szükségletre és nem kereskedésre. A húsmérés is megengedtetik a jobbágyoknak bizonyos föltételek és megszoritások mellett.

A IV: t.-cz. az úrbéri praestatiókat részben korlátozza, részben megszünteti, például megszünteti a kisebb tizedeket, a hosszú fuvart s intézkedéseket tartalmaz arra nézve, hogy a földesurak a jobbágy szolgálmányaival vissza ne élhessenek. A kilenczedre nézve pedig a szabad egyezség útján eszközlendő megválthatás elvét mondja ki, a törvényhatóságok kötelességévé tétetvén a megváltás sürgetése. Ugyanezen törvényczikk a jobbágyot tömérdek kártól és bosszantástól menti meg, midőn az 1802: VII. t.-czikket akkép módositja, hogy a kilenczed behordására nyolcz nap helyett három napot tűz ki, ezen határidőn túl szabadságában állván a jobbágynak termését haza szállitni s az uraság illetőségét a mezőn hagyni.

Legnevezetesebb az V. t.-cz., melyben kimondatik, hogy a jobbágyok tartozásaikra, szolgálataikra és adózásaikra nézve a törvény által kiszabott mód helyett örökös kötéseket tehetnek, sőt a földesúr és jobbágy közti szabad egyezség alapján meghatározandó bizonyos összeg fizetésével földesúri tartozásaikat, szolgálataikat és adózásaikat, az úri törvényhatóság sértetlen hagyatván, tökéletesen és örök időkre megválthatják.

A VI: t.-cz. a községek belső igazgatásáról intézkedik s a jobbágy végrendelkezési szabadságát statuálja akképen, hogy a III. R. 30. czímjének megváltoztatásával akár szerzett, akár ősi vagyonáról szabadon végrendelkezhet.

Végre a VII. és VIII. t.-cz. az igazságszolgáltatás tekintetében biztosit a jobbágy részére lényeges kedvezményeket s függetleníti bizonyos mértékig a jobbágyot földesurától, kimondván a többi közt, hogy a jobbágy csakis a törvényben megállapitott biróság itélete alapján háborgatható vagyonában és személyében, s hogy a törvény által meghatározott eseteken kivül kihallgatás és itélet nélkül sem le nem tartóztatható, sem testi büntetéssel nem sujtható. Az úri székek hatósága a jobbágyokra nézve csupán ezeknek egymás közti vagy idegenek által ellenük inditandó perekre nézve tartatik fenn; a földesúr és jobbágy közti kapcsolatból származó perek ellenben a megyei törvényszékek elé utasittatnak. A VII. t.-cz. rendelkezik a tagositás- és arányositásról is.

A fennebbiekben ismertetett nyolcz törvényczikket az alsó tábla egyenkint és pedig a legnagyobb részletességgel vizsgálja meg. Hatalmas érdekek forognak koczkán, melyek szükségképen felköltik és fokozzák a rendek éberségét és figyelmét.

A szabad költözködés elvére nézve azt az aggodalmat, hogy ha egész helységeknek is meg fog engedtetni a kiköltözés, különösen az éjszaki megyék soványabb vidékei elnéptelenednek, a szabadelvűek azzal oszlatják el, hogy minden ember ragaszkodik szülőföldjéhez, s ha a jobbágy mégis ott hagyja azt, erre vagy természeti csapások vagy a földesúr rossz bánásmódja fogják kényszeritni, ily esetben pedig embertelenség volna őt szándéka végrehajtásában akadályozni.

Hogy a jobbágy a telek haszonvételi jogát eladhatja, ezt, mint a földesúrra és a jobbágyra nézve egyaránt káros engedményt többen ellenzik, miután attól tartanak, hogy ily módon, míg egyrészről a jobbágyi kötelék meglazul, másrészről a törzsökös magyar és tót lakosok, kik vérökkel védelmezték és tartották meg a haza földét, jöttment zsidók és németek martalékaivá lesznek, a legtermékenyebb vidékekről ki fognak pusztittatni s legfeljebb a sovány hegységek közt fognak menedéket találni. Ámde ugyanezzel az okoskodással Nagy Pál, Bezerédj stb. éppen az ellenkező eredményre jut, arra t. i., hogy ruházzák tehát fel a jobbágyot birtokszerzési képességgel s engedjék meg neki, hogy a telket földesurától teljes tulajdoni joggal megvehesse. A két szélsőség mellőzésével a kerületi javaslat találja el a helyes középútat, melyről a többség nem is tér le.

A maximum kérdésében maguk a szabadelvűek is megoszlanak. Beöthy Ödön, Balogh János, Bezerédj, Dubraviczky a maximum ellen, Deák, Palóczy, Kölcsey, Nagy Pál mellette foglalnak állást.

Tisztán elméleti szempontból kétségtelenűl amazoknak van igazuk, mert a liberális politika nem tűri meg a földbirtok szabadságának semminemű korlátozását. »Ha a törvényhozás és kormány mindenbe beléavatkozik — azt kérdi Bezerédj, — ha elrendelheti, hogy ennek hat, annak csak négy lovon lehet járni, ez annyi, amaz pedig csak annyi hold földet szerezhet: hová lesz a polgári szabadság?« De az osztó igazsággal sem egyeztethető össze, hogy míg a városi polgárok minden megszorítás nélkül szerezhetnek házakat és földeket: a nemzetnek csak éppen az a része legyen a vagyonszerzésben korlátozva, mely legszegényebb, melynek úgyis kevés ösztöne van a szorgalomra s mely a gyarapodhatás ingere nélkül csak igen későn fog jobb állapotba juthatni.

Azok, a kiknek szabadelvűségük a Beöthyével és a Bezerédjével mindenkor kiállta a versenyt, de a kik az actualis politikai feladványok megoldásánál meg szoktak alkudni a viszonyokkal, s ezek közt első sorban Deák Ferencz, az ország alkotmányát, közgazdasági helyzetét nem tartják azonban olyannak, hogy a maximumot a nép határozott kára nélkül mellőzni lehetne.

Tekintettel arra, a mit Deák mond, hogy nem az a boldog ország, a hol legtöbb a gazdag ember, hanem az, a hol legkevesebb szegény ember van; tekintettel arra, hogy a magyar alkotmány csak 70,000 nemes család kezébe adta a földbirtokot s 7 millió lakostól a fekvő tulajdont megtagadta, mely rendelkezésnek nem egészen igazságos voltát csupán ama körülmény enyhíti némileg, hogy kétszázezer jobbágy-telek legalább 400,000 családnak nyújt biztos lakást és élelmet: nem nehéz belátni, hogy a korlátlan birtokszerzés sok családot megfosztana a jobbágy-telek birtokától. Hogy a földjétől megfosztott jobbágy Magyarországon is, mint Angliában, iparüzletekben és gyárakban nyerhetne alkalmazást, a maximum ellenzőinek ez az argumentuma nem sokat nyom a latban, miután Magyarországnak ipara nincsen.

A mellett tehát, hogy a jobbágy-telek haszonvételi jogának szabad adásvevése által Magyarországon szintén elszaporodnék a közrendet és bátorságot veszélyeztető proletariatus, az aristocratiának egy új fajtája fejlődnék egyszersmind ki, mely versenyre kelne a földesurakkal. Abban igaza van Dubraviczkynak, hogy ez az aristocratia, melynek minden privilegiuma a közterhek viselésében áll, kevésbé veszedelmes, mint a maioratusra és senioratusra támaszkodó s a törvény által dédelgetett kiváltságos osztály; de a mennyiben az egyik épp úgy alterálja az arányos vagyonmegoszlást, mint a másik, a közboldogság és közjóllét szempontjából mind a kettő kifogásolható. Deák és társai nem látják elérkezettnek az időt, hogy a hitbizományok és kiváltságok megszűntetését kezdeményezzék; de azért következetlenségbe nem esnek, ha legalább egy új aristocratia megteremtéséhez nem nyújtanak segédkezet s az opportunitas követelményének tesznek eleget, midőn a maximumot a törvénybe beiktatják.

Az irtványok tekintetében a törvényjavaslat áldozatokat követel a földesuraktól. Igaz, hogy az analogia Magyarország és az Anglia közt, melyre itt is hivatkoznak egyesek, nem egészen talál; mert Angliában a nemességnek csak egy neme van s az gazdag és hatalmas, azt a közjó tekintetéből szoríthatja a törvényhozás a szegények részére teendő engedményekre, míg Magyarországon a köznemesség szegény, s ennélfogva épp úgy számot tarthat a kíméletre, mint a köznép: mindamellett a többség, mely a jobbágy helyzetét javitni akarja, nem riadhat vissza az áldozatoktól s nem ellenezheti Niczky Jánosnak az irtványokra vonatkozó ama módositványát, mely szerint az irtványokat a földesúr csak abban az esetben válthatja, illetőleg veheti vissza, ha azok a jobbágyok existentiájának biztositása végett nem szükségesek.

Erre az engedményre annál nagyobb szükség van, mert ha a földesúr mindenütt és minden esetben saját használatára fordithatná a visszaváltott irtásokat, a mihez különben tagadhatatlanul joga volna: azok a jobbágycsaládok, melyek eddig azokból nyerték élelmüket, földönfutókká lennének s állandóan fenyegetnék a földesúr személy- és vagyonbiztonságát.

A legelő-elkülönzést — egy-két követ kivételével — mindenki pártolja. Vannak, a kik imperative akarnának rendelkezni; de a többség még azt is sokalja, a mi a kerületi javaslatban foglaltatik, hogy t. i. egy jobbágy is kérheti az elkülönitést, s akkép módositja azt, hogy a jobbágyok nagyobb része kérheti.

Ennek a reformnak legbuzgóbb és legszakavatottabb szószólója Czindery László, a harminczas és negyvenes évek kevés számú mintagazdáinak egyik legjelesbike, ki saját uradalmaiban a takarmány-termesztéssel egybekapcsolt váltógazdasággal tett sikeres kisérleteket, Somogymegyében pedig az állat-, de különösen a lótenyésztésnek adott nagy lendületet. Beszédében, melylyel a legelő-elkülönzés felett megindult vitát bevezeti, korát túlszárnyaló közgazdasági elveket hangoztat. Angliára, Hollandiára és Francziaországra hivatkozva kimutatja, hogy az istállózás alapföltétele az állattenyésztés, illetőleg a mezőgazdaság fejlődésének. De mivel nagy ugrás lenne a közlegelőket egyszerre felosztani, egyelőre megelégszik azzal, hogy a jobbágyok legelője a földesúrétól elkülönittessék, oly módon, hogy a jobbágy részére a faluhoz közel olyan legelő hasíttassék ki, mely bármikor művelés alá vehető, s hogy a jobbágy, ha tetszik, marháját télen-nyáron istállóban tarthassa és a legelőt e szerint használhassa.

Hogy az elkülönitett legelő maximumát és minimumát az egyes vármegyék specialis viszonyaira való tekintettel a törvényhatóságok határozzák meg, s hogy részint az okszerű erdőgazdaság érdekében, részint a jobbágyok faizási és makkoltatási haszonvételének kárpótlása végett a jobbágy részére engedtessék át az erdő egy része, — a rendek ezekhez nem járulnak hozzá.

Az úrbéri praestatiók közül az egy forintnyi füstpénz eltörlését is szóba hozzák, de — jóllehet ez által mintegy másfél millió forintnyi tehertől szabadulnának meg a jobbágyok — a rendek ezt sem fogadják el.

A kilenczed megváltásának szükségét mindenki elismeri, sőt a követek egyrésze e tekintetben a kényszer alkalmazását is jónak látná. De amit Borsiczky kíván, hogy t. i. a kilenczedet minden kárpótlás nélkül, egyszerűen töröljék el, nem kelt visszhangot, miután a reform, ilyen alakjában, amellett, hogy a földesúri tulajdon súlyos sérelmét involválná, különösen a szegényebb nemesség anyagi romlására is vezetne.

A kilenczed behordására megállapitott három napot többen keveslik, a földesúrra nézve káros megszoritásnak tartják, a főrendek is csak a második üzenetváltásnál fogadják el a jó békesség kedvéért. Az akadékoskodók jónak látják engedni, mivel lehetetlen el nem ismerniök, hogy minden esetre nagyobb figyelmet érdemel egy millió gazda érzékeny kára, mint néhány nagy úr kényelmetlensége. »Ha egy külföldi — úgymond Nagy Pál, — a ki tudja, hogy Ausztria önkényesen kormányoztatik, Magyarország ellenben szabad, alkotmányos ország, — augusztusban Bécsből hazánkba utazik és azt látja, hogy Ausztriában a kévét már mind haza hordták, nálunk ellenben nagyobb része még kint hever a mezőn, s ha ennek okát tudakozván, azt a feleletet kapja, hogy ez azért van igy, mivel nálunk a jobbágy termésének egy kilenczedrésze az úré, egy tizede pedig a papé és ezeknek kényelme miatt a jobbágynak nem szabad termését előbb behordani, mig engedelmet nem kap rá: a külföldi utasnak első dolga lesz igy fohászkodni: ments meg Isten az ilyen szabadságtól!«

Ennél a tárgynál Fekete Ferencz pozsonymegyei követ, utasitásához képest, szóba hozza a papi tizedet is. De a rendek hamarosan átsiklanak felette, miután a papi tized és a kilenczed jogi természetükre nézve annyira különböznek egymástól, hogy a dézsmából eredt perek nem is úrbéri uton, hanem a királyi tábla által intéztetnek el s miután éppen ezért a dézsma nem is az úrbérrel, hanem a törvénykezési ügygyel áll kapcsolatban. Bük Zsigmond borsodi követ az egyedüli, ki a papi tizednek — természetesen a jogosultak kellő kárpótlása mellett való — megszüntetésére nézve küldői nevében óhajtását fejezi ki, a mennyiben pedig ez elérhető nem lenne, kivánja legalább a tized megváltásának megengedését s ha még ez sem lenne kivihető: a tized kibérlésében a jobbágy elsőbbségének biztositását.

A kisebb tizedek közül a rendek nemcsak a méhrajok, hanem — eltérőleg a kerületi javaslattól — a bárányok és gödék, baromfiak, tojás, borjú és vaj után szedett tizedet is eltörlik.

A robotra nézve Novák Antal békésmegyei követ azt inditványozza, hogy annak természetben való lerovása megszüntettetvén, pénzzel váltassék meg. Inditványának indokolásában közgazdaságilag egészen helyes álláspontra helyezkedik. A tapasztalásra hivatkozva állitja, hogy öt robotos erő sem dolgozik annyit, mint egy szabadon szegődött munkás, hogy e szerint a földmivelésre forditott nemzeti munkaerőnek négyötöd része kárba vész. Ilyen munkaerő-pazarlás mellett nem csoda, ha általános a panasz a munkaerő-kalamitás miatt.

Úgyde bármily káros hatású is a robot a mezőgazdaság fejlődésére, a békésmegyei inditvány mégis igen nagy ugrás lenne a haladás lépcsőjén s éppen ezért még Nagy Pál, a misera plebs contribuens állhatatos, mondhatnók leglelkesebb szószólója sem fogadja azt el, annyival kevésbé, mert meg van arról győződve, hogy nem maga a robot, hanem az azzal elkövetett számtalan visszaélés terheli az adózót.

A békésmegyei követ látva, hogy kisebbségben marad s hogy még abba sem egyeznek belé a rendek, hogy a robot fele váltassék meg, később akkép módositja inditványát, hogy legalább a házatlan zsellérek, — kik a földesúrtól semmi haszonban nem részesülnek s csak tengődnek, — mentessenek fel a robot alól és e helyett minden kivétel nélkül 30 krajczár fizetésére köteleztessenek. A többség azonban ezt sem fogadja el, miután a robot kényszer-megváltása esetén méltán lehet tartani attól, hogy a földesurakra, — kik pénzes munkáshoz nem juthatnának, — a munkaerő-kérdés még súlyosabban nehezednék. Marad tehát a status quo, mely szerint t. i. a robot szabad egyezség utján váltható meg.

A követek, kik a vita eddigi folyamán a gyakorlati szempontokat tolva előtérbe, a részletekben merültek el, az örökváltság kérdésében a földesúr és jobbágy közti viszony nagy problémáját a maga egészében ölelik fel s teszik vizsgálódásuk tárgyává.

A conservativek ellenzik a kerületi javaslatban foglalt engedményeket, a liberálisok egy része kevésnek tartja, más része a fokozatos haladás elvéből indulva ki, egyelőre legalább megelégszik velök.

Szentiványi Anzelm nógrádi követ teszi meg a liberálisok kisebb része nevében az inditványt, hogy necsak az örökös kötés engedtessék meg a jobbágynak, hanem birtokszerzési képességgel is ruháztassék fel. Mindjárt csatlakozik hozzá Borsiczky. De a legmeggyőzőbben, igazi szónoki hévvel szólal fel a birtokszerzési jog ilyetén kiterjesztése érdekében Deák Ferencz.

Hogy a polgári társaságban sok természeti jog korlátozandó azért, mert az állam czéljaival ellenkezik, ezt természetesen Deák is elismeri; de hogy valamely országban 400,000 ember minden joggal föl legyen ruházva, hét milliónak pedig, mely a hazát szintén vérével és életével védelmezi, még csak szerzési joga se legyen, ezt sem az állam, sem a társadalom érdekében állónak nem tartja.

A kik ellenzik a jobbágy birtokszerzési képességének törvénybe iktatását, azok — kezdve a személynökön — többnyire az ősi alkotmány szentségére és sérthetetlenségére hivatkoznak, nem akarván megérteni, a mire Deákon kívül Bezerédj is figyelmezteti őket, hogy »erősebben fog alkotmányunk állni, ha bázisául tíz millió ember szolgál, ha gyökereit tíz millió ember szivébe bocsátja s onnan szív magába életerőt«. Valóságos jajveszéklésbe törnek ki, midőn a reform által megdöntött constitutio romjai jelennek meg lelki szemeik előtt.

Deák Ferencz.

Deák Ferencz aláírása.

A feudális alkotmány hívei: Rohonczy, gróf De la Motte Károly stb., valóban önmagukkal jönnének ellenmondásba, ha constitutionalis szempontból nem tiltakoznának a tervezett reform ellen, mely — akár venné annak az adózó nép, vagyontalansága és pénztelensége miatt egyelőre hasznát, akár nem — minden esetre az első nagy lépés lenne a földesúr és jobbágy s általában a társadalmi osztályok közti válaszfal ledöntésére s mely az aristocratiának, ha nem is okozná végromlását, kizárólagos politikai befolyásától megfosztaná azt. Gróf Andrássy György, — ki maga is a főnemesség egyik legelőkelőbb, fényes multtal biró családjának tagja, — méltó feltűnést keltett beszédében nem is titkolja, hogy ők — a szabadelvűek — nem törődnek az aristocratia sorsával. Mi az aristocratia — úgymond, — melyet némelyek fenntartani akarnak? A nemesség fele oly szegény, hogy jószágot nem vehet, a mit nem szemrehányásképen mond, mert szegénynek lenni nem szégyen; a másik fele pedig részint külföldön lakik, részint sequestrum alatt nyög. Hát ezt az aristocratiát akarják fenntartani? Az ennek fenntartására eddig követett módok nem voltak helyesek, szükséges tehát más utat követni. Vigyázzon kiki magára s az lesz a legjobb aristocrata, a ki legjobban vigyáz magára.

Az alkotmány aristocraticus jellegének megszűntetése árán még Nagy Pálnak sem kell a liberálisok által a jobbágyok részére fölajánlott kedvezmény. Ő boldoggá óhajtotta tenni a jobbágyot, de azt soha sem akarta, hogy megszűnjék jobbágy lenni; meg akarta fékezni a földesurat, hogy ne élhessen vissza hatalmával de hatalmától nem kivánta megfosztani. Az alkotmány amaz alapelvéből indulva tehát ki, hogy a föld egy része a nemesség, más része pedig a nép subsistentiájára van szánva, valamint nem tartja megengedhetőnek, hogy a nemesség megfossza földétől a parasztot, úgy viszont nem szeretné behelyezni a parasztot a nemesi jószág birtokába, nehogy idővel a nemességet abból kitúrja.

Ha a reform ilyetén merev visszautasitása is indokolható, mennyivel tetszetősebbé lehet tenni annak elhalasztását. A birtokszerzési képesség kiterjesztése tényleg szoros összefüggésben van a majoratus, az ősiség, a királyi fiscus örökösödésének és az örökvallások megerőtlenitésének kérdésével, addig tehát, mig a törvénykezési munkálatok során ezeket a kérdéseket el nem döntik, a birtokszerzési képesség kiterjesztése tárgyában sem határozhat a törvényhozás. A többség ezt a felfogást teszi magáévá s az ősi alkotmányt és a nemesi jogokat oly közelről érintő ügyet a törvénykezési munkálatok körébe utalván, egyelőre megelégszik azzal, hogy a kerületek propositióját fogadja el. A haladás szempontjából ez is nagy vivmánynak tekinthető.

A jobbágy korlátlan végrendelkezési szabadságára vonatkozó kerületi javaslatokat a rendek visszautasitják s abban állapodnak meg, hogy a jobbágy csakis szerzett javairól végrendelkezhet.

Hogy a végrendelkezési jog megszoritása a közszorgalmat csökkenti s így az anyagi fejlődést akadályozza; hogy a Hármaskönyvbe csak azért került az bele, mivel a nemesség ily módon a Dózsa-féle lázadást akarta megtorolni s az atyák gonoszságát meg akarta boszulni a fiakon harmadnegyedíziglen; hogy az örökös jobbágyság megszüntével s a szabad költözködés megengedésével, észszerűleg a jobbágy végrendelkezési joga sem korlátolható, — mindezt figyelmen kivül hagyják a rendek. Előttük a legfőbb szempont az, hogy ha a jobbágy végrendelkezési jogát kiterjesztenék, egyrészről a földesúr tulajdonjoga szenvedne súlyos sérelmet, másrészről a jobbágyi kötelékek lazulnának meg.

Az uriszék hatóságát, a kerületi javaslat értelmében, a rendek korlátozzák ugyan s a részrehajlatlan igazságszolgáltatás jótéteményét némileg biztositják a jobbágyra nézve az által, hogy az úrbéri viszonyból eredő pereket kiveszik az uri hatóság alól: de odáig nem tudnak fölemelkedni, hogy az uriszéket eltöröljék.

Ez a radicalis reform csak egy-két megye, például Szatmár, Nógrád, Temes, Csanád, Somogy utasitásaiba van fölvéve s amily kevesen vannak egyvéleményen a personalissal, ki azt tartja, hogy a jobbágy csakis az uriszék utján számithat gyors, pontos és olcsó igazságszolgáltatásra, sőt ennek az igazságszolgáltatásnak részrehajlatlanságában is megbízhat abban az esetben, ha az uriszéknek, a földesuron kivül szavazó tagjai lesznek törvénytudó férfiak is, nem úgy, mint most, midőn tagjai a törvényekhez nem értő uradalmi tisztek: épp oly hatalmas többség nyilatkozik — élén Deák Ferenczczel — a kerületi javaslat mellett, melynek életbeléptetése esetén a földesúr legalább saját ügyeiben nem fog biráskodni s az uriszékek — mint Rohonczy kifejezi magát — nem lesznek ezentúl is »az igazságtalanság műhelyei«.

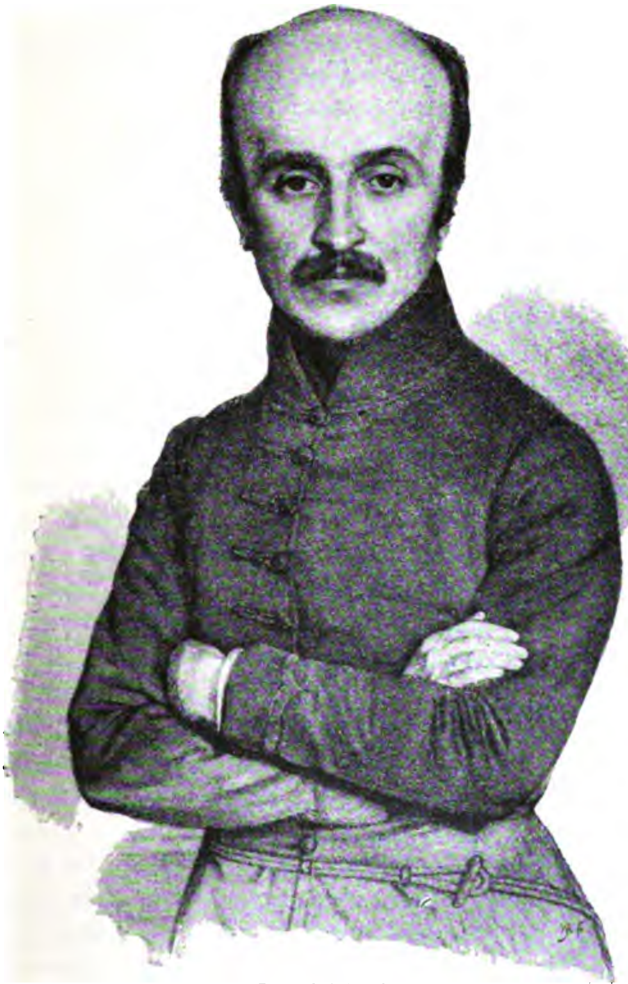

Bezerédj István.

(Egykorú kőnyomat az országos képtárban.)

A jobbágy személyes szabadságát biztositó törvényt egyenesen csak két követ: Fejérmegye és Horvátország követe meri megtámadni. Amaz minden himezés-hámozás nélkül bevallja, hogy neki és küldőinek nem kell a jogegyenlőség; emez pedig óva inti a rendeket, hogy ha a földesuri hatóságot a jobbágyok személyére és vagyonára nézve megszüntetik, bekövetkezik, mint Francziaországban, az anarchia, mely nemcsak az aristocratiát, de magát a trónt is felforgatja. A reformra nézve azonban oly kedvező a hangulat, hogy az emlitett két követ nyilatkozata nyomtalanul hangzik el a közlelkesedés zajában.

A kormány hívei — élükön a személynökkel — kerülő uton próbálják ezt a javaslatot is megbuktatni. Váltig bizonyitgatják, hogy a már elfogadott törvényekben a jobbágyok személyes szabadsága kellőképen biztosittatott s igy e tárgyban külön törvényre nincs szükség, vagy ha van is: a törvénykezési munkálatok idejére kell halasztani annak tárgyalását, annyival inkább, mert különben könnyen homályt boritna a nemzetre az az eshetőleges félreértés, mintha az országgyűlés a jobbágy személyének és vagyonának biztositásáról csak most gondoskodnék s a jobbágyot a személyes szabadság áldásában előbb kivánná részesiteni, mint a polgárt.

De a fogás nem sikerül. S ha Deák amaz óhajtása, mely szerint a személyes szabadságot biztositó törvényt az úrbéri törvények közt tegyék első helyre, nem teljesül is: az az általános lelkesedés, melylyel elfogadták, megnyugtathatta őt a tekintetben, hogy a közvélemény nagy súlyt fektet arra.

Az úrbéri javaslatokkal végez tehát az alsó tábla. De most kezdődik az igazi küzdelem a javaslatokban foglalt reformokért. A főrendek soha nem tolták annyira előtérbe saját önző érdekeiket, mint ez alkalommal s makacsságuk az alsó táblával szemben annál inkább fokozódik, mennél inkább veszélyeztetve hiszik a reformok által anyagi előnyeiket s politikai befolyásukat. Üzeneteikben az érdekpolitika a maga egész rútságában tükröződik vissza.

Mindjárt legelső módositványuk, melyet az I. t.-czikken tesznek, hogy t. i. a ki a jobbágytelek haszonvételét megveszi, az az azzal összekapcsolt úrbéri és közterheket is tartozzék viselni, — világosan elárulja rideg önzésüket.

Az emlitett módositványból az következik, hogy ha a jobbágytelek haszonvételi jogát nemes ember veszi meg, akkor az is adót fog utána fizetni s ily módon az alkotmány egyik sarkelve, mely szerint az adó nem a földet terheli, szenvedne sérelmet.

Már az 1825-iki országgyülésen heves vita tárgyát képezte a kérdés, hogy a nemesek birtokában levő jobbágytelkek összeirassanak-e, s az összeirást elhatározták, a nélkül azonban, hogy az ezzel szorosan összefüggő másik kérdést, hogy t. i. ezen telkek után adó fizettessék-e, eldöntötték volna. A főrendek tehát most az akkor függőben maradt ügyet melegitik fel.

Tisztán jogi és pénzügyi szempontból igazuk van, miután kétségtelen, hogy az I. R. 9. czíme a nemes emberre csak annyiban alkalmazható, a mennyiben nemesi jószágot bir: de ha tetszik neki jobbágytelken letelepednie — a volenti non fit iniuria elvéből kifolyólag — viselnie kell az ahhoz kötött terheket is annyival inkább, mert különben az adó tárgyát képező telkek a nemesség által összevásároltatván s ily módon a fundus publicus évről-évre kevesbedvén, a jobbágyra oly sulyosan nehezednének majd a közadók, hogy azokat nem volna képes elviselni.

Az osztó igazsággal azonban annál kevésbé egyeztethető össze a főrendek inditványa. A jobbágytelkekre ugyanis csak a legszegényebb köznemesek szorúlván, a nagy vagyonú főurak továbbra is élveznék az adómentességet, a szegény nemesek ellenben megfosztatnának eme privilegiumuktól, sőt a mennyiben a jobbágytelkek után fizetett adón kivül a honvédelem kötelességét is teljesitik, kettős terhet viselnének.

A köznemesség képviselőinek többsége a haladás érdekében mégis elfogadván a reformot, Balogh János legalább kárpótlást keres számukra a hozott áldozatért s inditványozza, hogy egyrészről töröljék el a tövényt, mely a földesúrnak megtiltja jobbágytelkek vásárlását, másrészről, hogy a kormány köteleztessék a közjövedelmek hováforditásáról számot adni.

Úgyde a reform ily lehetetlen föltételhez nem köthető. Az első azért kivihetetlen, mert a földesúr a jobbágytelkek tulajdonosa s igy azt, a mi az övé, meg nem veheti. A miniszteri felelősség, illetőleg a kormány számadásra való kötelezése meg a rendi alkotmány keretébe nem illeszthető bele, már csak azért sem, mert ennek elkerülhetetlen következménye lenne egyrészről az, hogy az országnak ama jövedelmekért és adókért, melyeket törvényesen megállapit, jót kellene állnia, holott a magyar alkotmánynak egyik sarkelve, hogy onus non inhaeret fundo vagyis hogy a fundust az adóhátralék miatt exequálni nem lehet és hogy az ország rendei az adó behajtásáért jót nem állanak; a másik következménye pedig az lenne, hogy az ország szükségleteit az utolsó krajczárig fedezni kellene, a mire pedig nem állhatnak rá addig, mig meg nem győződnek róla, hogy a közjövedelmek a közszükségletek fedezésére elegendők.

A leszavazott kisebbség a főrendek módositványába sehogy sem tud belenyugodni s mitsem törődve azzal, hogy a már egyszer országos végzéssé vált ügy újból tárgyalás alá nem vehető, hogy ez ellenkezik a törvényhozási gyakorlattal, a harmadik üzenetváltásnál többen ismételve bejelentik ellenmondásukat, ily módon akarván könnyiteni hazafiui aggodalmak által terhelt lelkükön.

Beöthy Ödön felolvassa Biharmegye ujabb utasitását, melyben meghagyja követeinek, hogy ha a főrendek módositványához a többség ragaszkodik, sürgessék az országgyűlés feloszlatását; ha ez sem használna: jelentsék ki, hogy küldőik az 1741: VIII. t.-cz. akármely uton leendő módositását az alkotmányra nézve veszedelmes merényletnek tekintik, melyhez az országgyűlésnek joga nincs; megtiltják egyszersmind követeiknek, hogy oly törvény alkotásában részt vegyenek, mely ellenkezik az alkotmánynyal, a koronás király esküjével megpecsételt kötésekkel.

A különben szabadelvű Borsod, továbbá Bereg és Máramaros követei szintén tiltakoznak a törvény ellen. Sőt még Kölcsey is esengve kéri a rendeket, hogy gondolják meg, mily veszélyek háramlanak a hazára e törvényből, változtassák tehát azt meg. »Ő — úgymond — a maga részéről soha sem fog részt venni oly törvény hozatalában, mely a nemesi rend *egy részét* bármily szin és ürügy alatt adó fizetésére kötelezi.«

A kik ilyeténképen körömszakadtáig ostromolják a főrendek módositványát, nem mindnyájan lelkesednek a rendi jogokért, többen közűlük az osztó igazság nevében beszélnek. Kölcsey szabadelvüsége például sokkal tisztább és nemesebb, semhogy az adóprivilegiumhoz ragaszkodnék s az adózó népen segitni ne akarna, de igazságérzete tiltakozik az ellen, hogy ugyanakkor, midőn a főurak ama privilegium teljes élvezetében maradnak, a köznemesség fosztassék meg attól, az adózó népen a birtoktalan nemesség rovására segitsenek s a koldus adjon alamizsnát a szegénynek.

Az egyszer meghozott országos végzést azonban megváltoztatni többé nem lehet. Csak Beregmegye nem tud belenyugodni a dologba még akkor sem, a mikor már az úrbéri javaslatok a felség kezében vannak; hanem 1833 deczember 9-ikén kelt feliratában a király előtt bevádolja az országosan egybegyült rendeket, hogy a kornak nem annyira újitó, mint inkább mindent felforgatni czélzó szellemétől s a mindenre kész, zabolátlan szabadság veszélyes szellemétől ösztönöztetve, az ország alkotmányát szentségtörő kezekkel veszélybe akarják dönteni, kéri egyszersmind a felséget, hogy a csapást, mely a hazát és alkotmányt fenyegeti, atyailag háritsa el.

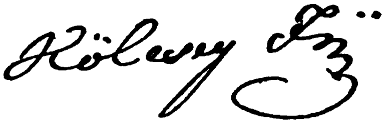

Kölcsey Ferencz aláírása.

Ezt a föliratot a szabolcsi követ az országgyűlésen is szóba hozza s mint az országgyűlés tekintélye ellen elkövetett merényletet, megtorolni kivánja. A rendek azonban, habár nem helyeslik is Beregmegye eljárását, a megye felirási jogát elismerik, miután — Horváth János zalai követ szerint — »polgári alkotmányunk legerősebb oszlopai a törvényhatóságok, melyeknek jogait és tekintélyét csorbitani annyi volna, mint nemzeti szabadságunk életerejét dúlni fel«.

Az érdekpolitika vezeti a főrendeket az örökváltság kérdésében is. Az örökös kötések ellen nem tesznek kifogást, de az örökváltságot nem fogadják el, mivel a nemesség pusztulását vonná az maga után, a jövevények javára szolgálna s az ősiséget veszélyeztetné, sőt éppen mert az ősiséggel áll szoros kapcsolatban, nem is tartják e kérdést az úrbéri törvények keretében megoldhatónak, hanem a törvénykezési munkálatok során kivánják tárgyalás alá vétetni.

Hogy jogilag ez a felfogás szintén tetszetős, mutatja az, hogy az alsó táblán senki sem vállalkozik rá, hogy jogi szempontból megczáfolja.

A fennálló törvények értelmében a földesúr, örökösei praeiudiciumára az ősi jószágot nem idegenitheti el s ha mégis elidegenitné, ezt az örökösök megerőtlenithetik vagy — hogy a nálunk divatozott régi jogi műszót használjuk — invalidálhatják, a miből az következik, hogy ha most a jobbágyságnak az örökváltság joga megadatik, a földesúrnak is meg kell adni a jogot, hogy az ősi jószágokra nézve örökös szerződéseket köthessen; úgyde ez az ősiség megszüntetését jelentené, a mit pedig a rendek sem akarnak, vagy ha igen, akkor az örökváltság ügye csakis az ősiség ügyével együtt és egyidejüleg oldható meg.

Az ősiség conserválása azonban első sorban és mindenek felett a nagy birtokú aristocratia érdekében áll, mert — miként Nagy Pál mondja — egyenesen ennek az intézménynek tulajdonitható, hogy ezernyi nemes családok az eke mellé jutottak, s azok a vármegyék, melyeket régenten tömérdek nemes család birt, ma csupa maioratusból, senioratusból állanak.

Annak, hogy a kérdés megoldását a törvényhozási munkálatok tárgyalásának idejére halaszszák, még van értelme, habár Palóczynak igaza van, midőn erre tréfásan azt a megjegyzést teszi, hogy könnyen abba a circulus vitiosusba eshetnek a rendek, a mibe az egyszeri szénégető, ki a hozzá intézett kérdésre mindig csak azt felelte, hogy ő azt hiszi, a mit az anyaszentegyház hisz, az anyaszentegyház pedig azt hiszi, a mit ő hisz: a főrendek is — ha kivánságuk teljesül — a törvénykezési munkálatok tárgyalása alkalmával majd azt mondhatják, hogy az ügy nem tartozik oda, az úrbéri törvényekbe meg nem vették fel, ejtsék tehát el.

Az ellen azonban, a mit a főrendekkel egy húron pendülő Rohonczy hirdet, hogy t. i. a jobbágy sorsán könnyitendő le lehet annak vállairól venni a házi adó, a katonatartás, az útcsinálás terhének egy részét, de nem lehet neki megadni azt a jogot, melynek gyakorlására eléggé kinevelve még nincsen, — a szabadelvű haladás hívei méltán tiltakoznak, miután ilyen okoskodással minden reformot meg lehet hiusitani. Ha olyan a magyar constitutio — feleli erre Borsiczky, — hogy kilencz század alatt sem neveltethetett alatta a jobbágyság annyira, hogy ama joggal élni tudna, akkor a magyar constitutio nem jó s nem érdemli a nemzet, hogy Európa alkotmányos nemzetei sorában álljon. Ha a javaslatban foglalt jótékonyságot — folytatja tovább — egyik esztendőről a másikra halasztjuk, mindaddig, mig erre a nép tökéletesen meg nem érik: éppen úgy bánunk vele, mint ha valakinek azt parancsolnánk, hogy a lóra mindaddig ne üljön, mig tökéletesen meg nem tanul lovagolni.

A főrendek közt gróf Pálffy Fidél tárnokmester a legmakacsabb, amenynyiben magánkörben kinyilatkoztatja, hogy az úrbéri munkálatok fölterjesztésébe — hacsak annak az örökváltságra vonatkozó pontját el nem ejtik — soha sem egyezik belé. A szabadelvü követek egy töredéke viszont készebb a Theresianum urbariumot fenntartani, semhogy az örökváltságról lemondjon. A kanczellárnak besugják, hogy Csapó Dánielnél tizenegy követ — köztük

Kölcsey, Borsiczky, Palóczy, Dubraviczky — értekezletet tartott s elhatározta, hogy utolsó esetben az úrbéri munkálatoknak is, mint már előbb a vallás ügyének, félretételét fogják inditványozni.[1]

A nádor nem tart ugyan tőle, hogy ezt az inditványt a többség elfogadja; de abban sem bízik, hogy a két tábla közt létrejöhetne a megegyezés. Az ő számitása szerint körülbelől 33—35 megye, valamint a városok és a kerületek, az örökváltságtól nem fognak tágitni. Ennélfogva azt ajánlja a királynak, hogy az ő, valamint az országbiró és tárnok utján fejezze ki egész határozottan a főrendek előtt abbeli kivánságát, hogy a törvénykezési munkálatok mielőbbi fölvétele czéljából egyezzenek bele, hogy az úrbéri munkálatok az örökváltsággal együtt terjesztessenek fel hozzá, nyugtassa meg egyszersmind őket, hogy nem fog olyan törvényt szentesitni, a mi az alkotmány felforgatására vezetne.[2]

A felség követvén a nádor tanácsát,[3] a főrendek a király kivánsága előtt meghajolnak, s anélkül, hogy álláspontjukat feladnák, csak azért, hogy az országgyűlés további munkálkodását meg ne akaszszák, az örökváltságba beleegyeznek.

Az úriszék hatáskörére nézve a főrendek semmiféle változtatást nem tartanak szükségesnek, abból az elvből indulva ki, hogy az itt-ott előforduló visszaélések miatt a földesúr és a jobbágy közti kapcsolat erősitésére szolgáló, üdvös intézményt magát felelősség nem terheli. Hogy az uri szék nem lehet részrehajlatlan a földesúr és a jobbágy közt támadt perekben, ezt nem czáfolják meg, csak visszautasitják, mint olyan rágalmat, melyet csakis a hazai viszonyokkal nem ismerős idegen ember ejthet ki a száján. Azt ellenben positiv gyakorlati érvekkel bizonyitgatják, hogy az uriszék gyorsan, olcsón és alaposan dolgozik; gyorsabban, mint esetleg a törvényszék, mivel helyben van; olcsóbban, mivel az eljárási költségeket az uriszéket fenntartó földesúr viseli; alaposabban, mivel az uriszék tagjai a helyi viszonyokat legjobban ismerik s ezeknek alapos ismerete az úrbéri perek szabatos elintézésének legfőbb föltétele.

Az alsó tábla természetesen annál kevésbé hajlandó engedni, mert ha az emlitett érvek egy részének alaposságát nem is tagadhatja, arra, a mi a legfőbb, hogy t. i. önmagának senki sem lehet részrehajlatlan birája s hogy ennélfogva, ha az uriszék megmarad, a jobbágy részére nyujtott minden kedvezmény kétséges értékűvé válik, a főrendek érdemleges feleletet nem adnak. Ha — úgymond Palóczy — a rendek a legpazarabb bőkezüséggel osztogatnák is a jobbágyoknak az engedményeket és jótéteményeket: ha az uriszéket meghagynák, mégsem nyernének a jobbágyok semmit; mert egészen bizonyos, hogy a földesuri strategiának ama hatalmas bajnokai, az uradalmi praefectusok, fiscalisok és tiszttartók nehány esztendő alatt az összes jótéteményekből kiforgatnák őket.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. LXXXVII.

[2] U. ott.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1833. LXXXVIII.

Hiába emlegetik a főrendek az uriszék »régi, tiszteletre méltó eredetét«, kegyeletet nem tudnak iránta ébreszteni a rendekben. »Igenis, az uriszékek eredete ama büszke várak sánczai közt keresendő — gunyolódik Balogh János, — melynek omladékai szinte szánakozással néznek le hajdan hatalmas urak gyöngébb unokáira; ezek a bástyák immár összeomlottak s velök együtt örökre elenyészett az oligarchia büszke hatalma is; hagyjuk tehát nyugodni a már ártatlan mumiát, mert ha galvanismus segélyével némely tagját mozgásba hozhatnók is, azért halott maradna mégis; temessük el inkább s bizzuk szépen regélő költőkre érdemetlen siratását.«

De a temetésre egyelőre még nem kerül a sor. Ezt a rendek sem akarják. Csak az a kivánságuk, hogy az uriszék hatásköre szorittassék meg s ehhez a főrendek is hosszas vonakodás után épp úgy hozzájárulnak, a mint abbahagyják az oppositiót a jobbágy személyes szabadságát biztositó törvénynyel szemben is.

Ez utóbbira nézve az alsó tábla Deák felfogását téve magáévá, egyik üzenetében kijelenti, hogy a tárgy fontosságát tekintve, hajlandó volna ezt a törvényczikket az úrbéri törvényczikkek közt első helyre tenni; mert a jobbágy személyének és vagyonának a földesúr önkényével szemben való biztositásával erősödni fog a jobbágy bizalma földesura iránt, kedvesebb lesz előtte az élet, könnyebb és édesebb a terhek viselése, fokozódni fog ösztöne a munkára és szorgalma, kifejlődik nála az önbecsérzet, az önmagát megbecsülő polgár pedig másokat is jobban megbecsül, végre erősödni fog a jobbágyban az úrbéri törvények iránt a tisztelet és bizalom.

Habár ezek az argumentumok nem győzték meg a főrendeket, mindamellett jónak látják a húrt tovább nem feszíteni, miután az aristocraticus principiumot a legnagyobb mértékben fenyegető olyanféle elveket is kezdenek a másik táblán emlegetni, hogy egy szabad, alkotmányos országban a személy- és vagyonbiztonság a nép közkincsét képezi, sőt egy követ concret inditványt tesz arra nézve, hogy az úrbéri törvényben mondassék ki, hogy a bármely rendü és rangú egyén személy- és vagyonbiztonsága ellen elkövetett visszaélés a fenyitő törvénykönyvben megállapitandó büntetéssel fog sujtatni.

A főrendek tehát minden sarkalatos kérdésben meghátrálnak az alsó táblával szemben s igy lehetővé válik, hogy a nyolcz úrbéri javaslat az 1833 november 19-ikén tartott elegyes ülésből szentesités végett fölterjesztessék. Engedékenységükre nagy befolyással van az a körülmény, hogy megfenyegetik őket az országgyűlés coordinatiójának szőnyegre hozatalával, a coordinatiótól pedig méltán féltik törvényhozási befolyásukat.

Nehány megye, mint pl. Pest, Bihar és Szatmár, egyenesen kifejezik abbeli óhajtásukat, hogy a mennyiben a főrendek már a vallás ügyében megakadályozták a nemzet kivánságának a trón elé jutását s most ugyanily szándékot árulnak el az úrbéri javaslatokkal szemben, s a mennyiben mind a két ügy szerencsésen elintéztetett volna, ha a főrendek közül azok, kik független állásuknál fogva semmiféle befolyás alatt nem állnak, nagyobb számmal lennének jelen az országgyűlésen: ennélfogva a törvény értelmében tétessék a főrendek kötelességévé, hogy hacsak törvényes ok által nem gátoltatnának, az országgyűlésen folyvást legyenek jelen; ha pedig ezzel sem érnének czélt: akkor nyomban az úrbéri javaslatok után az országgyűlés coordinatiója vétessék tárgyalás alá, a mi annál könnyebben megtörténhetik, mert az 1825/27-iki országgyűlés által kiküldött regnicolaris küldöttségnek a coordinatióra vonatkozó javaslata ott hever az országgyűlés aktái közt.

Ugyde ha a főrendeknek okuk van idegenkedni a coordinatiótól, az alsó tábla, sőt a kormány sem nagyon lelkesedik azért s őszintén legfeljebb a városok kivánják abban a reményben, hogy az 1608: I., az 1687: XVII. s az 1715: VIII. és IX. t.-czikkek szellemében vissza fogják kapni szavazatukat.

Igaza volt gróf Dessewffy Aurélnak, midőn a javaslatról készitett, de csak halála után megjelent birálatában azt irja, — a mit a vele rokon gondolkozású, conservativ báró Steinlein Ede is kifejez a nádorhoz benyujtott s fennebb már emlitett aphorismáiban,[1] — hogy t. i. czélt érni nem lehet, ha az országgyűlés rendezésének kérdésében egyik fél a másikat minden áron le akarja győzni.

Tényleg a törvényhozás mindkét tényezője saját befolyását igyekezett biztositni az ujjászervezendő országgyűlés körében s ezért maradt papiroson a coordinatio egészen 1848-ig.

Az emlitett országos küldöttség pedig sok oly reformot kezdeményezett, melyet országgyűlési tárgyalás alapjául bátran el lehetett volna fogadni, s egészen helyes szempontból indult ki, midőn nem csupán a tanácskozási rend szabályozását, hanem a főrendi tábla függetlenségének lehető biztositását, a városok jogos igényeinek kielégitését s az utasitási rendszer ridegségének enyhitését is föladatául tűzte ki.

A főrendi táblán a születési aristocratia óriási számbeli túlsúlyban volt ugyan a királyi kinevezéstől függő tagokkal szemben, de azért mégis ez utóbbiak akarata érvényesült minden kérdésben, miután a születési aristocratia tagjai, az ú. n. regalisták, az országgyűlésen nagyon gyéren jelentek meg. A kormánytól többé-kevésbé függő elemnek ilyetén elhatalmasodása idézte elő egyrészről a főrendi tábla tekintélyének fokozatos sülyedését, másrészről amaz összeütközéseket a két tábla közt, melyek lépten-nyomon megakasztották a törvényhozás menetét.

Az országos küldöttség, eme bajon segitendő, mig a kinevezéstől függő tagok közül csak a czímzetes püspököket javasolta kihagyni az új főrendi házból, a regalisták számát leszállitotta ugyan, de megjelenésük biztositásáról gondoskodott. A javaslat szerint ugyanis szavazati joggal birnak s az országgyűlés végeig büntetés terhe alatt jelen lenni tartoznak az 1825-iki regalisták közül mindazok, kik 50 telekkel vagy ennek megfelelő értékkel birnak s legalább felét az esztendőnek az országban töltik; azoknak pedig, kik időközben meghaltak, legidősebb fiai, a mennyiben hasonló vagyonnal birnak; ha pedig a regalisták száma 120-ra száll le, akkor azoknak legidősebb fiai hivatnak meg, kiket ő felsége ezen szám pótlása végett szavazati joggal fog megajándékozni. Világos, hogy ez a propositio a kormánynak kedvezett, a mennyiben a születési aristocratia tagjaira nézve is kiterjeszti a felség kinevezési jogát, s igy a helyett, hogy a független elemet szaporítaná, annak számát csökkenti. De azért kiindulási pontul el lehetett volna fogadni.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaet. 1832. III.

Az alsó táblán, a küldöttségi javaslat szerint, minden beczikkelyezett város egy, tehát a városok összesen 49 szavazattal birnának s ezeknek ellensúlyozásául minden vármegye kettő helyett három követet küldene. Ebből természetesen nemcsak az következnék, hogy a városok régi óhajtása teljesülne, hanem az is, a mit az úrbéri javaslatok tárgyalása folyamán gróf Andrássy György inditványozott, hogy t. i. minden kérdés a szavazatok különkülön számbevételével döntetnék el az országgyűlésen, nem úgy, mint eddig, hogy a többséget a személynök jóformán találomra s akárhányszor egészen önkényűleg mondta ki.

Az utasitási rendszert a küldöttségi javaslat annyira korlátozza, hogy a követek csaknem teljesen függetlenittetnének küldőiktől. Indokai e tekintetben egészen modern természetüek, például hogy a törvényhozó felelősségre nem vonható, meggyőződését az alkotmány korlátain belül szabadon érvényesitheti; hogy az utasitások ellenkeznek a képviseleti rendszer természetével; hogy az ország szükségletei országosan állapitandók meg s országgyűlésen kivül nem lehet gyakorolni a törvényhozást stb.

Végül a tanácskozási rendre nézve a parlamenti szabályok alkalmazását kisérli meg az országos küldöttség s azt javasolja, hogy a kerületi ülések megszüntetésével a törvényjavaslatok készitése, valamint minden nevezetesebb tárgy előkészitése küldöttségekre bízassék. De ezzel ismét a kormánynak tesz nevezetes engedményt, mert Metternichnek, valamint általában a kormánynak különösen a kerületi ülések ellen volt mindig kifogása.

Az államkormány, mint emlitők, az országgyűlés újjászervezésétől idegenkedett, de annyival inkább kivánta a tanácskozási rend szabályozását, hogy annak keretében a kerületi ülések kérdésével végezhessen.

Mielőtt az országgyűlés megnyilnék, a nádort egyenesen fölszólitja a felség, adna véleményt arra nézve, mi módon lehetne az országgyűlési tárgyalások menetét gátló szokásokat és viszonyokat megszüntetni. S a nádor az általánosan formulázott kérdésből is megérti, hogy tulajdonképen a kerületi ülések megszüntetéséről kell neki véleményt adnia, miután kormánykörökben a kerületi üléseket tartják a »visszásságok« legfőbb kútforrásának.

Emlékiratában, melyben a föltett kérdésre feleletet ád, mig egyrészről jelzi, hogy a kerületi ülések czélja eredetileg az volt, hogy ott bizalmasan megbeszéljék a szőnyegre kerülendő tárgyakat s a különböző vélemények concentrálása által megkönnyitsék az ügyek menetét, másrészről abbeli véleményét fejezi ki, hogy ma már eredeti czéljuktól teljesen eltértek s úgy az országgyűlés, mint különösen az elnökség jogának egy részét magukhoz ragadták.

FRANCISCUS I. D. G. ELECTUS ... IMPERATOR ... HIEROSOL. HUNGARIAE BOHEM. DALM. CROAT. SLAV. GALL. LODOM. RAMAE SERV. CUMAN. ET BULGARIAE REX APOST.

I. Ferencz kettős pecsétje.
(Előlap.)

Az abusust meg lehetne szüntetni az által, hogy az 1825-iki coordinationalis munkálatoknak a tanácskozási rendre vonatkozó részét, mely a kerületi üléseket eltörli, életbe léptetnék.

Úgyde a nádor nem hiszi, hogy ilyen reform a jelen viszonyok közt sikerülhetne. A maga részéről tehát a tanácskozások menetének gyorsitása s a rend fenntartása végett kisebbszerű, de azért nem kevésbé hatályos intézkedéseket ajánl, például hogy az elnöki jogokat különösen a kerületi ülésekben szigorúbban gyakorolják; hogy a hallgatókat rendszabályozzák meg; hogy — a mi több megye instructiói közt is előfordul — az üléstermet czélszerübben oszszák be s ne engedjék meg a hallgatóknak a követek közé ülni, mely esetben, a mellett hogy kevesebb hallgató fog a terembe férni: azok, a kik bejutnak, nem fogják a szónokokat zavarni; de különösen ajánlja, hogy a követek s az őket kisérő ifjak napidijait a nemesség vállalja

I. Ferencz kettős pecsétje.
(Hátlap.)

magára, mert ha ez megtörténik, a legtöbb zavart okozó országgyűlési ifjúság száma reducáltatni fog s a követek igyekezni fognak minél hamarább elvégezni törvényhozói teendőiket.[1]

Az országgyűlés folyamán a nádor által ajánlott intézkedéseket, — kivéve a terem új beosztását, — csakugyan foganatositják. A coordinatio kérdését azonban, — melyet a rendek ezúttal, mint emlitők, csak azért hoztak szóba, hogy ezzel is nyomást gyakoroljanak a főrendekre, — nem fokozatosan, hanem egyszerre és akkor oldják meg, a midőn a politikai viszonyok teljes átalakulásával lehetővé válik annak gyökeres megoldása.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaet. 1832. XIII. aul. 1.

Az úrbéri javaslatokra a király háromnegyed év mulva, 1834 augusztus 28-ikán adja meg a választ, visszautasitván az azokban foglalt legnevezetesebb reformokat.

Az I. törvényczikknek ama pontjára nézve, melyben megengedtetik a jobbágynak, hogy a telek haszonvételi jogát a földesúr és a községek kivételével bárkinek eladhassa, a királyi resolutióban foglalt módositványhoz, mely szerint a haszonvételi jogot a közbirtokosok sem vehetik meg, a rendek annyival inkább hozzájárulnak, mert ha a közbirtokosok nem tiltatnak el a vételtől, akkor a törvényt a földesurak ki fogják játszani, esetleg oly módon, hogy mint közbirtokosok veszik meg a haszonvételi jogot; de meg illusoriussá is válik a törvény, a mennyiben a közbirtokosok tehetősebbek lévén rendszerint a jobbágyoknál, azok elől a telkeket igen könnyen összevásárolhatják s igy ama jótétemény, melyet a rendek a jobbágyoknak kivántak megadni, nem a jobbágyokra, hanem a közbirtokosokra fog háramlani.

A maximum olyatén megszoritásába, mely szerint Temes, Torontál és Krassó vármegyék s az országnak más helyei és községei is, melyekben az úrbéri telkek szabad adás-vevése eddig korlátlanul divatozott, a törvény rendelkezése alá nem tartoznak, — a rendek szintén beleegyeznek. Azok, kik a maximum meghatározását ellenezték, ha már álláspontjuk teljes diadalát nem vivhatják ki, megelégszenek ezzel a félsikerrel is. Az egész országra nézve kötelező maximum pártolóit pedig Klauzál azzal igyekszik megnyugtatni, hogy saját megyéjére, Csongrádra hivatkozik, a hol az adás-vevés minden megszoritás nélkül régóta szokásban van s mégis alig akadt egynéhány jobbágy, ki négy teleknél többet birna, mert ha egyesek egy-két telekkel többet szereztek is maguknak, a sokáig elmaradni ritkán szokott osztályok az egy kézben megszaporodott telkeket csahamar ismét többek birtokába juttatták.

Az irtások visszavehetése tekintetében a felség határidő kitűzését kivánja oly módon, hogy az 1807 előtti irtások vissza nem vehetők, miután csak az 1807: XXI. t.-cz. tiltotta meg testi büntetés terhe alatt az irtást a jobbágynak. A rendek azonban ezt, mint a földesúri tulajdonjogot sértő propositiót, visszautasitják; de visszautasitják a méltányosság szempontjából is, melylyel nem tudják összeegyeztetni, hogy az a földbirtokos, ki jobbágyát 1807-ig az irtás birtokában megtűrte, ezért a jószivűségeért azzal lakoljon, hogy a tulajdonát képező irtást elveszitse.

Az örökváltság, mint az összes úrbéri törvényczikkek sarkpontja, ezúttal is a legélénkebb és leghevesebb vita tárgyát képezi.

A korona és a nagybirtokú aristocratia mennél inkább elhitetik magukkal, hogy érdekeik e tekintetben összetalálkoznak, annál szorosabbá válik köztük a fegyverbarátság. A reform az ősiséget s a kincstár jogait és örökösödését egyaránt fenyegetni látszik, végeredményében tehát az egész rendi alkotmány fölforgatását vonná maga után. Ha megengedik a jobbágynak, hogy földesúri tartozásait örök időkre megváltsa, a mellett, hogy az ősi birtok lassankint elkallódik, magszakadás esetében a megváltott telkekre nézve a korona örökösödése is megszűnik, ennek pedig szükségképeni következménye egyrészről a nemesség anyagi romlása, másrészről az insurrectionalis pénztárnak, melyet a nemesség az általa birt jobbágytelkekre támaszkodva volt képes eddig kellőleg dotálni, zavarba jutása.

A reformot a nádor sem pártolja, és pedig nemcsak azért, mert sem a földesúrra, sem a jobbágyra nézve nem előnyös, hanem mivel a jobbágyra nézve fölösleges is. Fölösleges azért, mert a jobbágyi praestatiók megváltása a kormány hallgatólagos beleegyezésével már eddig is több helyütt megtörtént, így például Nyiregyházán, a csáktornyai uradalom négy községében, az abaújmegyei Szepsiben stb., egyes helyeken pedig, pl. Sárospatakon, folyamatban van, s mert némely szerződés, például a nyiregyházai, több kedvezményt nyujt a jobbágyoknak, mint a rendek javaslata, a mennyiben a községre ruházza a beneficia regaliát s a helyi jurisdictiót is. Haszna pedig az ilyen szerződésből a jobbágynak azért nincs, mert az bármikor fölbontható, a földesúrnak meg azért, mert a megváltási összeget elkölti.

De mivel másrészről maga a nádor is kénytelen elismerni, hogy a magukat megváltott községek jóllétre tettek szert: elvi szempontból nem kifogásolja, hogy az ügy a maga idejében a törvényhozás által szabályoztassék. Föltételül köti azonban ki, hogy az örökváltsági szerződés fölbonthatatlansága mondassék ki abban az esetben, ha a törvényben megállapitandó bizonyos idő alatt föl nem bontatnék; továbbá, hogy az örökváltság a családtagok beleegyezésével történjék s a megváltási összeg vagy más jószág vételére, vagy hitbizomány alapitására fordittassék; végre — a mi a legfőbb, — hogy mindez csak a törvénykezési munkálatok keretében, a nemesség és a kincstár jogaival összefüggő egyéb kérdésekkel kapcsolatban oldassék meg.[1]

Minthogy a nádor Wittmann Antallal, Károly főherczeg jószágigazgatójával, — kinek véleményét most is, mint minden alkalommal, valahányszor a mezőgazdaságot érdeklő fontosabb ügyekről van szó, kikéri, — teljesen egyetért a tekintetben, hogy a jobbágyság sorsán az örökváltság nélkül is lehet javitni s hogy a közjólléthez egyéb is kivántatik, mint hogy a jobbágyság terheitől megszabaduljon: egyszerűen taktikai fogásnak tekinthető a nádor részéről, hogy a kormány intentióinak is megfelelőleg az örökváltság ügyét összeköti az ősiség kérdésével. Jól tudja, hogy az ősiséget bolygatni még a követek legnagyobb részének sincs kedve s ha mégis rákerülne a sor: tekintettel arra, hogy az örökváltság is mindössze kilencz szavazattal fogadtatott el, biztosan számithat rá, hogy az ősiség elbukik, s akkor majd a kormány kerekedik fölül, fennen hirdetvén, mint nem régiben Gustermann, hogy ő szeretett volna a jobbágyokon segiteni, de ebbeli törekvésében a rendek gátolták meg.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. XCVI.

A fogás annyiban csakugyan sikerül, hogy a reformot bizonytalan időre elhalasztják, jóllehet a szabadelvű követek legkiválóbbjai szinte vetekszenek egymással, hogy a bukófélben levő ügyet megmentsék. Az egyik a politikai, a másik a humanitarius, a harmadik a hasznossági motivumokat emeli ki beszédében, de a szempontok különbözősége a conclusio egységét és egyformaságát nem bontja meg náluk.

Deák Ferencz hatalmas ékesszólással bizonyitja be, hogy az örökváltságból haszna lesz a földesúrnak is, mert jó áron adhatja el birtokát, a jobbágynak is, mert jóllétre és boldogságra tesz szert. Ugyanakkor Nagy Pál, erősen demagóg színezetű, de ritka szónoki tűzzel előadott beszédében rikító színekkel rajzolja le a jobbágy sorsát, hogy meggyőzze a rendeket arról az igazságról, melyet eltagadni nem lehet, hogy t. i. immár a magyar köznép is gondolkozni kezd. »Jó, szelid nép ez; nyolcz század óta csendesen viseli vállain fekvő terheit; — mondja a többi közt; — de irtózva és elkeseredve látja napról napra szaporodni ama minden renden lévő seregeket, melyek mind abból akarnak élni, a mit ő az esztendő folyta alatt tíz körmével csikar ki a földből és kérdezni kezdi, ha vajjon ennek éppen úgy kell-e lenni és örökké maradni?«

A ki oly tisztán látja a jobbágy helyzetét, mint Nagy Pál, az természetesen nem elégedhetik meg a királyi resolutióval, mely apránként osztogatja a jobbágynak az engedményeket a nélkül, hogy siralmas helyzetét gyökeresen megjavitaná. Ezeket az engedményeket egyik liberális követ találóan olybá veszi, mintha egy birtokosra azt a különben dicséretes kötelességet rónák, hogy a lakhelyén lézengő ezer koldusnak minden nap egy krajczárt adjon; idő jártával ez a kötelesség nehezére esnék, s talán ha több év multán örököseinek ezt szintén teljesitniök kellene, káros is lenne, a koldusok azonban bizonyára örök időkre koldusok maradnának.

A szabadelvű politikusok nem alamizsnát kérnek a jobbágyok számára, hanem olyan anyagi és erkölcsi kedvezményeket, melyek activ szerepre képesitik őket az új államalapitás munkájában. A történelem tanuságait csakis a szabadelvűek veszik figyelembe, midőn azt hirdetik, hogy, ha a nemzet az 1790: X. t.-czikknek életet akar adni, ha állami függetlenségét meg akarja valósitani, ha azt akarja, hogy hazája megszűnjék gyarmat lenni, mindenekelőtt a paraszton kell segitnie. Független nemzet csak boldog nemzet lehet, a közboldogságnak pedig egyik alapföltétele az általános birtokszerzési képesség.

Az alsó tábla liberális többsége, melyet még ekkor nem sikerül a kormánynak megbontania, sem az örökváltságot, sem az uriszékre és a jobbágy személy- és vagyonbiztonságára vonatkozó törvényt nem hajlandó föladni. A főrendek ellenben, kik előbb is csupán az országgyűlésre váró számos föladat megoldásának siettetése végett, meggyőződésük ellenére járultak hozzá az alsó tábla által proponált törvényekhez, most ugyanebből a szempontból, hogy t. i. »ily módon a többi fontos tárgyak hátráltatván, ezen országgyűlésnek legszebb föladata már első lépcsőjén fölakadna«, a kormány álláspontját fogadják el minden kérdésben.

A főrendekkel szövetkezett kormány ezúttal ismét régi taktikáját veszi elő s előbb a személynök és Wirkner udvari titkár útján az ellenzék megpuhitását kisérli meg, s a mikor ez nem sikerül, a főispánoknak adja ki a rendeletet, hogy megyéikben, a szokásos eszközök fölhasználásával, igyekezzenek az utasitásokat a kormány kivánalmai szerint módosittatni. Ez több megyében meg is történik, úgy hogy mig a kerületi ülésben 33 vármegye szavazott az örökváltság mellett, már a november 10-iki országos ülésben a reform pártolóinak száma 25-re olvadt le.

A két csongrádi követ, Bene József és Klauzál Gábor, eltérőleg magyarázván utasitásukat, Klauzál első ízben az örökváltság mellett szólt, Bene ellenben hallgatott. Most Klauzál »tulajdon meggyőződését, habár vérző szivvel is, küldői világos utasitásának alárendeli«, a mi annál nagyobb megütközést kelt pártjában, mert az ő kipróbált szabadelvűségében bízva, méltán föltehették róla, hogy megyéje voksát ellenkező szavazatával inkább megsemmisiti, semhogy megyéjének előbbi utasitásával ellenkezőleg szavazzon. Vitéz János, abaujmegyei követ, hasonlóképen »nagy szomorúsággal és mély megilletődéssel« jelenti ki, hogy küldőinek már most nem kell az örökváltság, a mint nem kell Heves, Krassó és Baranya megyéknek sem. Kölcsey megyéje szintén megváltoztatván előbbi utasitását, a liberális párt hatalmas támasza, követtársával, Eötvös Mihálylyal együtt, mint fennebb emlitők, az országgyűlést elhagyja s helyüket Darvay Ferencz és Becsky Károly foglalja el; de Darvay csak két év mulva terjeszti elő megyéjének pótutasitását, mely szerint Szatmármegye az örökváltságnak ellentmond annyival inkább, »mivel ezen megye részéről a jószágbirhatás az adózóknak megadatván, az adózóknak a nemesek fölött terjedtebb jogot nem tulajdonithat«.

Olyan megye, mely utasitását a kormány ellenére változtatja meg, csak egy találkozik. Beöthy Ödön, ki eddig hallgatott, miután »utasitása ellenkező vala s ennek ellenében lelke sugallását nem követhette«, most Biharmegye újabb instructiója következtében annál nagyobb örömmel veszi pártfogása alá az örökváltságot, mert nem ugyan az ő szavazatával, de meghozták a törvényt, mely a nemességet adó alá veti; ez utóbbi nyomorúságos helyzete tehát az ő hite szerint csak akkor fordulhat jobbra, ha jobbágyait fölszabadithatja s ha azzal az összeggel, melyet jobbágytelkek eladásából nyer, javitni lesz képes megmentett birtokát.

A Beöthy megyéjének egy voksa azonban vajmi gyönge kárpótlás azokért a voksokért, melyektől, a főrendekkel egyetértve, a kormány fosztotta meg a liberálisokat s melyeknek fölhasználásával, midőn a jobbágyságnak megmérhetetlen kárt okozott, veszélyeztette egyszersmind a törvényhozás függetlenségét. Ez utóbbi az, a mi leginkább nehezére esik s legtöbb aggodalmat okoz a szabadelvű ellenzéknek. Hogy a főrendi tábla tagjai, mint birtokosok, saját meggyőződésüket követve befolynak az utasitások készitésébe, ez ellen az ellenzék nem tehet kifogást; de az alkotmányra nézve annál veszedelmesebbnek tartja, hogy mint főispánok a kormány parancsából ráerőszakolják a vezetésük alatt álló megyékre, hogy feketének nyilatkoztassák ki azt, a mit két éven keresztül fehérnek hirdettek. Ha a főispánok, kik a főrendi táblán activ részt vesznek az országos végzések hozatalában, ezeknek a kormány szája íze szerint való megváltoztatása végett a megyékre nyomást gyakorolhatnak: akkor az egyik tábla törvényhozó hatalmát absorbeálni fogja a másik tábla s végeredményében olyan törvények hozatnak, a minőket a kormány szab a rendek elébe.

A főispánok illetéktelen befolyását a pótutasitások készitésébe, a liberálisok annál határozottabban elitélhetik, mert a mult országgyűléseken a nádor is többször kikelt a pótutasitásokkal való visszaélés és azon alattomos mesterkedések ellen, melyekkel a követek, a vármegyékben lévő jó barátaik befolyása útján, maguknak tetszésük szerinti pótutasitásokat készittettek.

A közingerültséget fokozza az a körülmény, hogy mindenki meg van ugyan arról győződve, hogy a főispánok felsőbb parancsra jártak el, de positiv adatot senki nem tud ellenök felmutatni. Deák Ferencz kénytelen bevallani, hogy a főispáni befolyásra nézve adatok nem állnak rendelkezésére, ennélfogva az ügy megitélésében föltevésekre kénytelen támaszkodni; »de — úgymond — ha csakugyan bebizonyulna, hogy bárki is a maga hatalmát vagy tekintélyét törvényeinknek, az ország jogainak és nemzeti szabadságunk szentségének sértésére merte használni, az illető ellen a rendek a megsértett polgári szabadság nevében a hazaárulásnak súlyos büntetését fogják sürgetni«.

Fenyegetéssel azonban a megtörténtet meg nem történtté tenni nem lehet. Inkább kérésre fogják tehát többen a dolgot. Az egyik a kormány, a másik a rendek lelkiismeretére appellál. Nagy Pál a kormányt figyelmezteti, hogy a nemzet nagy tömegének legfőbb érdekét ne áldozza föl annak az oligarchiának a kedvéért, »mely aristocratica constitutiónknak letapodásával, a nemességet és a népet büszkén megvetve, fölfuvalkodva akar az egész nemzetből kiemelkedni«. Balogh János pedig midőn »térden állva és fölemelt kezekkel kéri a földnek és mennynek urát, ne éreztesse méltó haragját és átkát azokkal, kik nem irtóztak több milliók boldogságát hidegvérrel összetiporni, hanem inkább világosságot öntvén lelkökbe, irtsa ki sziveikből azt a sötétséget, mely ő általok Európa nagy itélőszéke előtt az egész magyar nemzetet homályba boritja«: felhivja egyszersmind »a haza minden rendű fiait, hogy az emlitett törvényczikk ellen felsőbb helyekről jött befolyást saját morális és törvényes erejök használatával tegyék semmivé s az V. t.-cz. szent ügye mellett ezer és ezer aláirásból álló petitiót küldjenek az országgyűlésre«. Úgyde amily naivság Nagy Pál részéről azt kívánni, hogy a kormány szakitsa meg a barátságot hű szövetségesével, az aristocratiával: épp oly irreális a Balogh János beszéde.

A personális, ki a decz. 10-iki ülésen jelenti ki, hogy a többség a

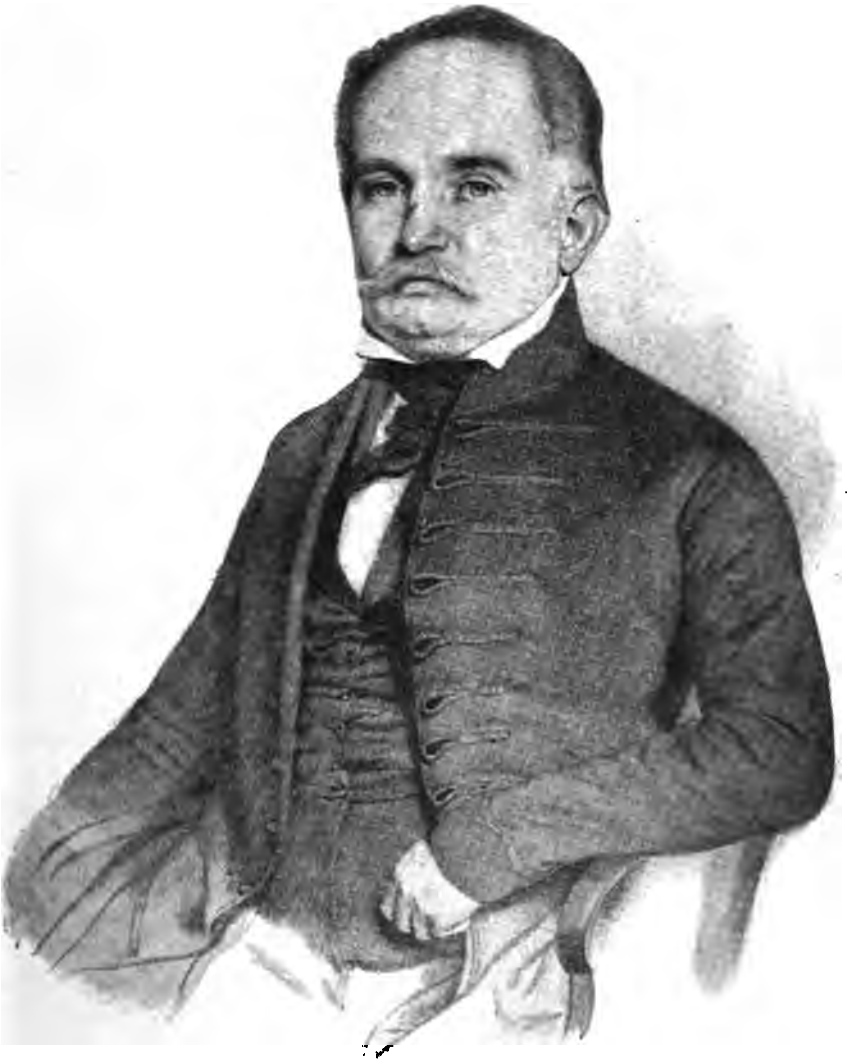

Beöthy Ödön.

(Egykorú kőnyomat az országos keptárban.)

királyi válasz értelmében az örökváltságra vonatkozó záradékot a törvényből kihagyatni kivánja, még ahhoz is csak hosszas vonakodás után s csak Deák ama figyelmeztetésére, hogy »nem kell egymással szembekötősdit játszani«, járul hozzá, hogy az örökváltság kérdését majd a iuridicummal kapcsolatban fogják ismét tárgyalás alá venni.

A többi nevezetesebb reform is ugyanarra a sorsra jut, a mire az örökváltság.

Minthogy az utasitásokat több vármegye a királyi resolutio értelmében megváltoztatta: az uriszéket a rendek régi hatáskörében fenntartandónak határozzák. A szabadelvűek annyit mégis kieszközölnek, — a mi ellen a nádornak sincs kifogása, — hogy az uriszék szervezetében mutatkozó föltűnőbb hiányok azonnal az úrbéri törvényekben s ne a később tárgyalandó juridicum operatumban pótoltassanak, s csakugyan sikerül nekik a VII. törvényczikk olyatén módositását kierőszakolniok, hogy a jobbágynak ezentúl is első folyamodásban a földesúr nevében és költségén szolgáltassék ugyan ki az igazság, de a földesúr és jobbágy közti perekben itélkező uriszéken sem maga a földesúr, sem tisztjei soha elnökök vagy birák ne lehessenek; továbbá, hogy elnököt és két birót a földesúr alkalmaz, a másik két birót, t. i. a szolgabirót és esküdtet ellenben a megye közönsége rendeli ki; végre, hogy a biróság mind az öt tagjának jelen kell lenni az itélethozatalnál. Ilyen módon legalább annyira a mennyire függetlenitik az uriszéket a földesúr befolyása alól s a tárgyilagos igazságszolgáltatás követelményének némileg eleget tesznek.

A VIII. t.-czikket a királyi resolutio — úgy, amint a nádor ajánlja[1] — szintén a rendszeres munkálatok feneketlen örvényébe löki be.

A többség a resolutio ezt a pontját is elfogadja. Mint az úri székre vonatkozó törvénynél, úgy ennél is azok, kik a kormány álláspontját támogatják, két csoportra oszlanak. Az egyik érdemileg támadja meg a törvényjavaslatot, például Marich Dávid fejérmegyei követ, ki egész határozottsággal kijelenti, hogy, ha a VIII. t.-cz. törvénynyé válnék, »a jó rend, közcsendesség, bátorság fenekestül fölforgattatnék«, valamint Zsedényi szepesi követ, ki azt tartja, »hogy ezzel a törvénynyel oly kést adnának a jobbágyok kezébe, melylyel nemcsak magok magokat sértenék meg, de a többi polgárokat összekötő lánczokat is széjjel vágnák«. A nagyobb rész ellenben csak elhalasztani kivánja az ügyet; de erősen fogadkozik, hogy, ha a maga helyén fogják tárgyalni, rá fog arra szavazni.

Ha ebben az igéretben bízni lehetne: a halasztásba könnyen bele lehetne nyugodni. De a kik a kormány intentióit követik, azok jóhiszeműleg ilyen igéretet nem is tehettek, miután a kormány elvileg kifogásolta a reformot. Mikor a VIII. t.-cz. legelsőbben vétetett tanácskozás alá, a kormány embere, a személynök fölöslegesnek, sőt veszedelmesnek jelentette azt ki. Hogy lehetne tehát még csak föl is tenni, hogy a mit a kormány az úrbéri törvényben veszedelmesnek tart, azt majd a törvénykezési munkálatban nem fogja olyannak találni. Ha egyedül csak a törvényhozás rendszeres működése szempontjából kivánná a kérdéses törvényczikk tárgyalását elhalasztani, vajjon érdemes lett volna-e ezért a főispánok útján oly hallatlanul erőszakoskodnia?

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. XCVI.

Az elhalasztás ürügyét az ellenzék nem is méltatja különösebb figyelemre. Megfelel erre Bezerédj, midőn azt kérdi: »vajjon hiszi-e a kormány, hogy ő és mi urai vagyunk az időnek és — mint Józsue — meg tudjuk állitani a napot, hogy várjon mozdulatlan, mig operátumról operátumra halasztva, tudja isten mikor, eleget teszünk a nép oly sürgető szükségének?«

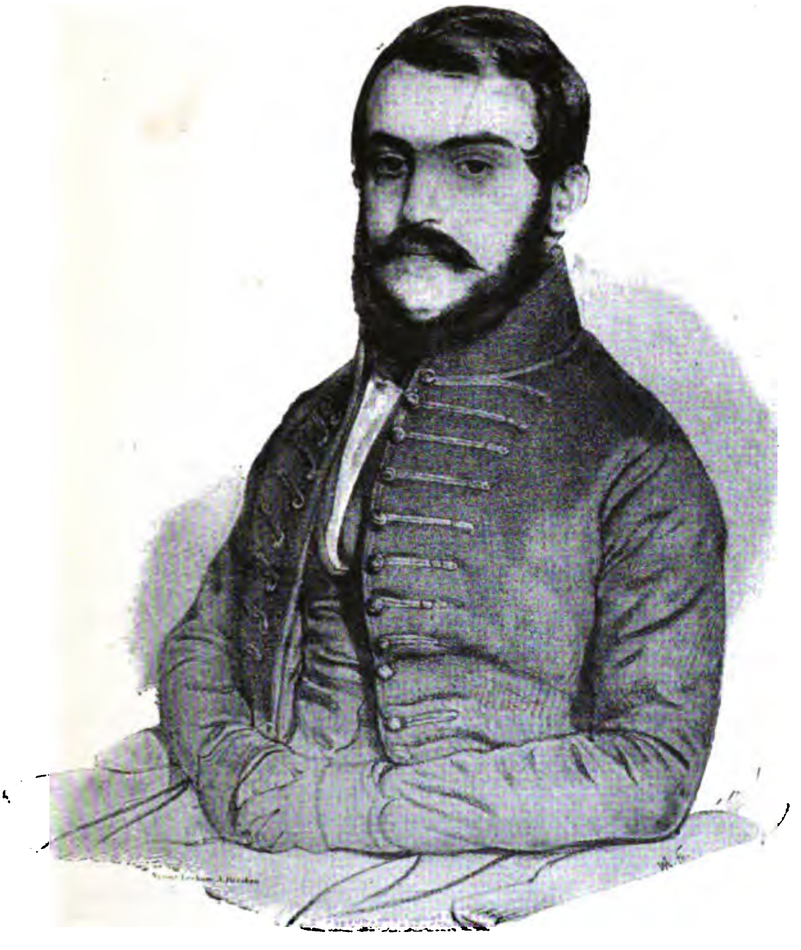

Klauzál Gábor.

(Egykorú kőnyomat az országos képtárban.)

A kérdés elvi oldalát ellenben annál tüzetesebben megvilágitják Klauzál, Deák, Nagy Pál, Balogh János stb.

De ha Deák Ferencz, kérlelhetetlen logikájával, az ellenfél gyönge, ingatag alapon álló érveit halomra dönti is: magát a törvényt nem mentheti meg a bukástól, s úgy neki, mint társainak meg kell elégedniök a királyi resolutióban foglalt ama jogilag ugyan semmitérő, de erkölcsi tekintetben mégsem egészen jelentéktelen engedménynyel, mely szerint a VIII. t.-cz. mellőztetvén, a VII. t.-cz. 5. §-a a következő bevezetéssel láttassék el:

»Hogy a jobbágyok úgy összesen, mint külön-külön minden tekintetben és így földesuraik iránti viszonyaikban is minden önkénytől mentek s vagyonaikra és személyeikre voltaképen biztositottak legyenek: azon eseteken kivül, melyekre nézve már az előbbi törvényczikkelyek rendelkeztek, a jobbágyi kapcsolatból eredő úrbéri több egyéb rendetlenkedések és kihágások megfenyítése végett e következők határoztatnak« stb. stb.

A királyi resolutio értelmében módositott úrbéri törvényeket az 1835 február 26-ikán tartott elegyes ülésből küldik fel a királyhoz, a ki már most nem is vonakodik szentesitésüktől.

A gyökeres reformnak ezúttal a kormány állt ellent. A makacskodó conservativ főrendekkel még elbánt volna az alsó tábla, a mint hogy egymás után kiverte őket positiójukból. De a kormánynyal nem birt, miután ez szilárdul ragaszkodott ahhoz a conservativ fölfogáshoz, melyet Steinlein Ede, a honfiusitott bajor báró, többször emlitett aphorismáiban úgy fejez ki, hogy a földesúr és jobbágy közti viszonyt szabályozni kell, de nem a földesúri jogok föláldozásával, hanem a jobbágyság terheinek könnyitése által.

Steinleinnal együtt a kormány is meg van felőle győződve, hogy a magyar paraszt helyzete, ha sok javitni valót igényel is, sokkal kedvezőbb, mint akármely európai állam parasztságáé s éppen azért a mily hibának tartaná a földesúri jogok kikezdésével az úrbéri kötelékek tágitását, épp oly súlyt fektet a jobbágyi praestatiók olyatén szabályozására, hogy a jobbágy pontosan tudja, mivel tartozik urának, továbbá a jó községi közigazgatásra s a domestica, valamint a középületek, utak, hidak épitési és fenntartási költségei egy részének, a tisztviselők fizetésének és az országgyűlési napidíjaknak a nemesség által leendő átvállalására.[1]

A kormány szűkmarkúsága a jobbágysággal szemben annál feltűnőbb, mert eddigelé a kormány játszotta a köznép irányában a pártfogó szerepét s a jelen országgyűlés kezdetén is épp a kormány követelte hogy az úrbéri ügyek minden egyebet megelőzőleg vétessenek föl az országgyűlés által.

A köznép a nemesség önzésével szemben évszázadokon keresztül a koronánál talált oltalmat s annak a védszárnyai alatt meghúzódva, a Verbőczi által fölállitott ama jogelv ridegségét, mely őt nemcsak személyes szabadságától, hanem jóformán munkája bérétől és jutalmától is megfosztotta, kevésbé érezte. Már I. Ferdinánd javit a misera plebs contribuens sorsán. Mária Terézia a nemesség akarata ellenére rendezi az úrbért, miután az 1764-iki országgyűlés a kormány által inditványozott reformoknak ellenszegül. József császár tovább megy s szintén önkényűleg eltörli az örökös jobbágyságot, a mit aztán az 1790-iki országgyűlés törvénybe iktat.

A köznépben ily módon a mily mértékben kifejlődik a ragaszkodás a kormányhoz, épp annyira fokozódik a bizalmatlanság a nemesség irányában.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaet. 1832. III.

A jelen országgyűlésen azonban a kormány és a nemesség egyszerre szerepet cserélnek. A kormány s az annak befolyása alatt álló főrendek mindig a constitutióra hivatkoznak a reformokkal szemben. Mikor a tulajdonjogról van szó, azt mondják: a jobbágynak a tulajdon nem adható meg, mert az alkotmány egyik sarkelve, hogy »omnis terrae proprietas ad dominum spectat«; mikor aztán a szabadelvűek azt mondják: jól van, hát legalább engedtessék meg, hogy a jobbágy ettől az úrtól, »apud quem omnis est proprietas terrae«, szabad alku útján vehessen fekvő vagyont, megint a constitutióba fogódzva ellenzik ezt is; majd mikor azt kivánják, hogy válthassa meg a jobbágy szolgálatait, erre megint az alkotmány szempontjából felelnek tiltakozólag. Szóval a constitutio állja útját mindennek. S a kormánynak ez ínyére van; mert azt a feudális alkotmányt ő épp oly kevéssé nélkülözheti, mint a kizárólagos politikai befolyásához görcsösen ragaszkodó aristocratia. Inkább kész tehát az úrbéri kérdésben a következetlenség vádját elszenvedni, mint a vele ezúttal is szoros érdekközösségben levő aristocratiával a szövetséget fölbontani. Mintegy igazolni látszik azt a külföldről importált véleményt, hogy a magyar nemességnek, ennek a szilaj csikónak, a kormány mindig kedvében jár, minden kivánságát teljesiti s annyira elkényezteti azt, hogy ha egyszer a magyar uraknak az jutna eszökbe, hogy a bécsi Szent-István-tornyot küldjék Pestre, miután Szent-István magyar volt s így a Szent-István-torony is a magyarok tulajdonát képezi: azt felelné nekik, hogy várják meg a jó alkalmat, a kedvező időjárást, s nagy kivánságát a nagylelkű nemzetnek a legpontosabban teljesitni fogja.[1]

Az új úrbéri törvények tagadhatatlanul sokat javitottak a jobbágyság helyzetén, de mégsem annyit, a mennyit a szabadelvűek kivántak, úgy hogy jóakarat szülte túlzásnak kell tekintenünk amaz ismeretlen egykorú iró fölfogását, ki, midőn a külfölddel megismerteti az új úrbéri törvényeket, jelentőségüket tekintve egy sorba helyezi az arany bullával és a pragmatica sanctióval.[2] »Sok van azokban — irja Deák Wesselényinek, — a mit mi a nép javára másképen óhajtottunk volna; de az önhasznát imádó és a réginek azért, mert régi, ha rossz is, vakon bókoló sokaság ellen csak annyit is kivívni, jelen állásunkban már nyereségnek tarthatjuk.«[3]

Közgazdasági szempontból például igen fontos, mivel a jus proprietatist mintegy előkésziti, az, hogy a jobbágynak megengedtetik, a javitmányokon kivül, a haszonvételi jog eladása is; továbbá a szabad birtok eszméje felé egy lépéssel ismét közelébb jutnak azzal, hogy ha az örökváltságot nem is, de az örökös kötést megengedik; nagy befolyással van a nemzeti munkaerő hatályának fokozására, a közszorgalom fejlesztésére az úrbéri tartozások korlátozása s egy részüknek, például az ú. n. kisebb tizedeknek eltörlése; végre mindezen közgazdasági vívmányok mellett nem szabad kicsinyleni amaz engedményeket sem, melyek a humanitas követelményei valának, melyek a földesuraknak jobbágyaikkal szemben követendő bánásmódjukat szabták meg stb. stb.

---

[1] Normann, Ungarn, das Reich, Land u. Volk, wie es ist. II. 146.

[2] Das Urbarialgesetz des letzten ung. Reichstags. Leipzig, 1838. 8.

[3] Deák Ferencz, Levelek. 5.

Az új törvények ellen a földesurak közül különösen azok zúgolódtak, kik érezték, hogy csupán a status quo fenntartása által ellensúlyozhatják saját hibáik, például hanyagságuk, rossz gazdálkodásuk következményeit. »Egyik nem kapott aratókat — irja Deák Kossuthnak, — mert elfogyott a gabonája s mert nem adta volna meg a munkabért, s már azt az új törvényeknek tulajdonitja; a másik nem kapott kaszásokat, mert keveset akart fizetni; a harmadiknak hajdúját a korcsmán megverték bor közben; a negyediknek kocsisa szökött meg, mert több botot kapott, mint kenyeret, s mindezek az új törvényeket okozzák s talán, ha merném, a májusi fagyot, az azótai szárazságot, egy szóval minden bajt nekünk tulajdonitanának.« Az ilyfajta földesurakkal azonban a törvényhozás nem törődhetett. A reformnak nem volt oly minimalis mértéke, mely ezeket kielégitette volna. Az ő sorsuk — akár rendezik az úrbért, akár nem — a megsemmisülés volt.

V. FEJEZET.

Meddő viták. A lánczhíd.

A reformok hatását, jelentőségét bármennyire különbözőleg itélték is meg egyesek, azt senki nem vethette az országgyűlés szemére, hogy a földesúr és jobbágy közti viszony rendezésében fölületesen, elhamarkodva járt volna el. Addig, mig ez van szőnyegen, alig maradt ideje egyéb dologra.

Hogy mind a kilencz rendszeres munka egyszerre és együtt terjesztessék királyi megerősités alá, az országgyűlés kezdetén kimondott eme határozatnak kivihetetlenségét a rendek már ekkor belátják; de viszont abba meg nem tudnának megnyugodni, hogy az úrbér rendezésén kivül egyebet ne tegyenek.

Az alatt tehát, mig az úrbéri javaslatok fölött a főrendi táblával alkudoznak s mig a királyi resolutiókat e tárgyban megkapják, az alsó tábla letárgyalja a második rendszeres munkálatot is, a törvénykezésit s a két tábla közt a budapesti álló híd ügyében az alapelvekre nézve létrejön a megegyezés. Ha közben-közben olyan tárgyak nem merülnek föl, melyekkel, mint természetüknél fogva vagy végeredményüket tekintve meddő tárgyakkal kevésbé volt érdemes foglalkozni, s ha a két tábla nem tűz össze egymással: természetesen még több productiv munkát lehetett volna végezni.

A meddő tárgyak közé tartozik, mert semmiféle sikerrel nem kecsegtet, Balogh János inditványa, hogy t. i. ő felségét külön feliratban kérje fel az országgyűlés, hogy diplomatiai úton tegye meg a közbenjáró lépéseket a nemzetek sorából kitörült lengyel nemzetnek hamvaiból való föltámasztása iránt.

A júliusi forradalom egyik következménye volt a lengyel fölkelés. 1830 végén még egyszer megkisérlik a lengyelek visszaszerezni alkotmányukat, melytől Miklós czár a bécsi szerződés ellenére fosztotta meg őket. Már I. Sándor czár, — ki autocraticus hajlamainál fogva sehogy sem tud megbarátkozni a lengyelországi parlamentarismussal, — az 1815-iki alkotmányra vonatkozó ama póthatározata által, melyben az országgyűlés nyilvánosságát megszűnteti, kikezdi az alkotmányt s ettől fogva uralkodása nem egyéb, mint az alkotmánysértések lánczolata. Ennek következtében az elégületlenség a lengyelek közt évről évre terjed s az elődje nyomdokain haladó Miklós czár uralkodása alatt tetőfokára hág.

Két párt áll egymással szemben. A mérsékeltek megelégednének az 1815-iki alkotmány helyreállitásával s a fehér-oroszországi palatinátusoknak a királysághoz való visszacsatolásával; az engesztelhetetlenek vagy democraták ellenben az elvett tartományok visszaadásán kivül a teljes állami függetlenség eszméjeért harczolnak s a Romanov-dynastia eltávolitásával vagy az 1791 május 3-iki alkotmány restituálását, vagy a köztársasággá való alakulást kivánják, tisztában lévén azzal, hogy mindez csakis forradalmi úton érhető el.

A küzdelem a democraták javára dől el. Az országgyűlés a Romanov-dynastiát trónvesztettnek nyilvánitja s ezzel kitör a forradalom. Az orosz csapatok az 1831. év februárjában Diebics vezérlete alatt benyomulnak Lengyelországba. A lengyelekre nézve szerencsés kimenetelű egy-két ütközet után nemcsak ők maguk, de még a velük rokonszenvező nemzetek is remélni kezdik ügyük diadalra jutását.

Nálunk a rokonszenv különösen élénken nyilvánul irántuk. A magyarok közül számosan beállnak a lengyel fölkelő hadseregbe; pénzzel, terményekkel és fegyverrel segélyezik a lengyeleket. A kormány szóval és diplomatiai iratokban a be nem avatkozás elvét hangoztatja ugyan, de azért a részleges hadi segély nyujtását a társadalom részéről nem akadályozza meg, annyival kevésbé, mivel Ausztria érdekeivel az orosz hatalom terjeszkedése határozottan ellenkezik.

Ha Palmerston lord rábirható lenne az orosz elleni szövetkezésre, Ausztria és Francziaország készeknek mutatkoznak még a fegyveres beavatkozásra is. A franczia kamarák egész határozottsággal kifejezik rokonszenvüket a lengyelek iránt s buzditják a kormányt a beavatkozásra. De úgy a franczia, mint az osztrák kormányra nézve maguk a lengyelek teszik lehetetlenné az interventiót azzal, hogy a dynastiát trónvesztettnek nyilvánitják ki s ez által a nemzetközileg biztositott bécsi szerződést széttépik.

Magukra hagyatva, csupán a nemzetek rokonszenve nem mentheti meg őket a bukástól, annyival kevésbé, mert egyetértés sincs köztük. Az aristocraták és a democraták szemben állnak egymással az országgyűlésen s amazok meghiusitván a köznép sorsának javitására irányuló minden kisérletet, a nemesség a forradalom idején kizárólag saját, nagyon is korlátolt erejére kénytelen támaszkodni.

Diebics utódának, Paskievicsnek a czárhoz intézett ama hires jelentésével, hogy »Varsó felséged lábainál hever«, a forradalom véget ér s kezdetét veszi a teljes elnyomatás. Az alkotmánynak még maradványait is megsemmisitik; a kormányzatot, közigazgatást, igazságszolgáltatást oroszszá teszik s az országgyűlést nem hívják többé egybe.

Az elnyomatás eme szomorú napjaiban a magyar vármegyék föliratokkal ostromolják a kormányt, hogy siessen a lengyelek segitségére. Bars, Pozsony, Nógrád, Veszprém, Tolna, Bács, Abaúj, Borsod, Zemplén, Szatmár, Arad, Csanád, Torontál stb., összesen 36 vármegye azonban feliratáikra még csak választ sem kapnak. A nádor pedig a közbenjárást, melyre Nógrádmegye rendei kérik fel, határozottan visszautasitja azzal az indokolással, hogy az 1486-iki nádori törvényczikkek szerint a nádor közbenjárási kötelessége csakis hazai ügyekre terjed ki.

Balogh János, mint emlitők, az országgyűlésre appellál. Szívreható szavakban rajzolván le a lengyelek szomorú sorsát, beszédét azzal végzi, hogy ha leszavazzák inditványát, még halálos óráján is szívszorulva fogja elmondani: »szegény lengyel nemzet, mert elhagyott az egész világ; de szegény magyar nemzet is, mert a ki mást elhágy, maga is elhagyattatik«.

Balogh még saját pártját is meglepi inditványával. A Párisba menekült lengyelek már előbb Borsiczkyt szólitották föl, hogy az országgyűlést birja rá, hogy ügyükben közbenjárjon. Azért fordulnak éppen a trencsénmegyei alispánhoz, mert ez a megye eleitől fogva különös jóindulatot tanusitott irántuk.

Borsiczky két levelet kap a lengyel bizottságtól. Az egyik latin nyelvű hozzá, a másik magyar és latin nyelvű a magyar nemzethez czímezve. Mind a kettőt közli egy Wesselényinél összegyült társasággal, kinyilatkoztatván egyszersmind, hogy szóba hozza az országgyűlésen a lengyelek ügyét. De a jelenlévők megkérik, nehogy a közfigyelem a szőnyegen forgó fontos tárgyaktól elvonassék, várjon addig, míg a lengyelek ügye a sérelmek során előkerül. Ő ebbe beleegyezvén, az egész társaság abban állapodik meg, hogy addig a két levelet titokban tartják. A nádornak mégis csakhamar fülébe jutván, hogy ily irányú fölszólitás intéztetett Borsiczkyhoz, a párisi lengyel bizottság két levelét elkéri tőle, igyekszik egyszersmind őt rábeszélni a hallgatásra.

A nádor elhunyt első neje, Alexandra Pavlovna útján rokoni összeköttetésben áll az orosz uralkodó házzal s attól kétszázezer forintnyi évdijat húz. Kellemetlen lenne tehát rá nézve a lengyel ügy bolygatása. Borsiczkynak, midőn a levelet tőle átveszi, azt mondja, hogy Lengyelország állapota diplomatiai alkudozás tárgyát képezi; remélni lehet minden jót; de egy felirás a magyar törvényhozástól gyanút és neheztelést kelthetne az orosz udvarban s ennek csak a lengyelek vallanák kárát. »Serenissime — feleli Borsiczky, — de sok megye adott utasitást s igy a feliràst kikerülni nem fogjuk.« »Nem — mond a nádor, — én azt a feliràst soha alá nem irom.« »Herczegségednek alá kell irnia, mihelyt a többség akarja« — vág vissza a hevesvérű Borsiczky. — »Mit! — végzi a beszélgetést a nádor — s több mint harmincz évi szolgálataim nem fognák érdemelni, hogy ez erőszakos helyzettől megkiméltessem?!« Borsiczky erre átadja a leveleket; de kijelenti, hogy irni fog a lengyeleknek s megkérdezi őket, be akarják-e várni a diplomatiai alkudozások végét. Ha azonban valamely követ az ügyet előbb szóba hozná, mielőtt választ kapna, kénytelen lesz a leveleket visszakérni és előmutatni.[1]

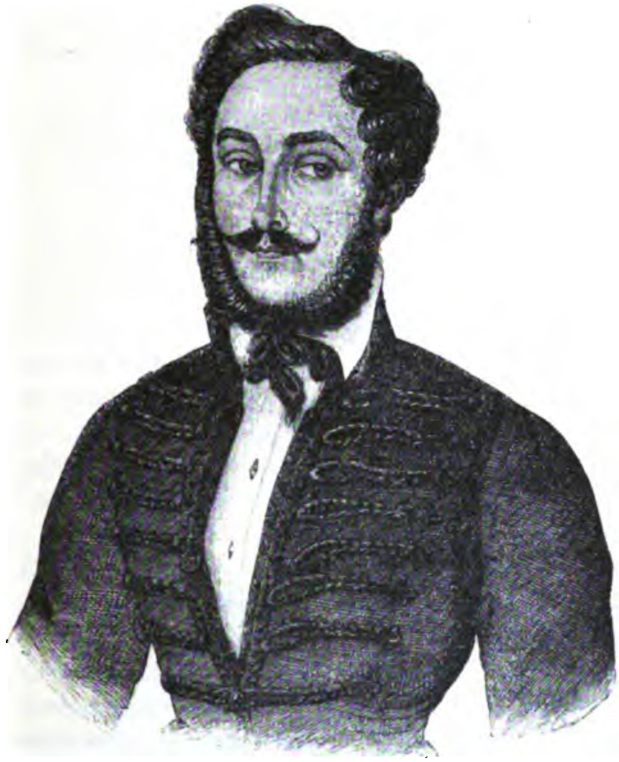

Balogh János.
(Torsch metszete a Rajzolatokban.)

A mint tehát Balogh előáll inditványával, Borsiczky is fölhatalmazva érzi magát a szólásra. Heves beszédet tart, melyben szemrehányást tesz az európai udvaroknak, hogy a mint Napoleon hatalmát népeik segélyével megtörték, igéretüket, hogy t. i. alkotmányt adnak népeiknek, egytől-egyig megszegték.

---

[1] Kölcsey naplója. 48.

Hogy az országgyűlés föllépésének, még ha ehhez a többség s a főrendi tábla hozzájárulna is, sikere lenne, ebben talán senki nem bízik. »Férfiai az elsülyesztett hazának — irja Kölcsey hónapokkal az ügy szőnyegre hozatala előtt, — mi sziveinkben hordjuk fájdalmatokat; mi merész, ragyogó beszédeket fogunk érettetek tartani; mi talán felirásunkkal is fogjuk a fejedelem részvétét felhívni; s mindezekből mi lesz a nyereség? Ha Fülöp Lajos és népe le hagytak benneteket merülni; ha a Wilson hazájában egy kar sem fegyverkezett mentségtekre: mit várhattok e nemzettől, mely kardot csak pompa-napon s köszörületlen hord?«

Nem is arról van tulajdonképen szó, hogy a nemzet a lengyelek védelmére hüvelyéből húzza ki kardját; hanem a rendek csupán tüntetni óhajtanak az elnyomott nemzet mellett s rokonszenvük nyilvánitása által enyhitni akarják annak szenvedéseit.

Ámde a személynök, részint a nádor iránti kiméletből, ki, mint emlitők, nem szeretné, ha az ő vezetése alatt álló országgyűlés valami olyan határozatot hozna, mely az orosz udvar érzékenységét sértené, részint azért, mivel a lengyel fölkelést immár leverték s igy a lengyeleken többé sem diplomatiai úton, sem egyébképen segitni nem lehet: még a tüntetést is igyekszik megakadályozni s kifejezi abbeli reményét, hogy akkor, a mikor az ország újjászervezése veszi igénybe a rendek minden figyelmét, a mikor ennélfogva azt kell végrehajtaniok, a mit negyven év óta sürgetnek, nem fognak a külfölddel foglalkozni.

A világtörténelem tanusága szerint — mondja a személynököt támogató Andrássy József — »nemzetek lesznek és nemzetek vesznek«. Mint magánember, ő is álmélkodva nézte a lengyel nemzetnek az óriás hatalom ellen véghez vitt hősi tetteit és minden képzeletet felülmúló küzdelmeit, sajnálattal szemlélte a küzdelem sikertelenségét; de mint törvényhozónak két kérdéssel kell foglalkoznia: először kell-e, másodszor lehet-e a lengyel nemzet függetlenségét a magyar országgyűlés közbenjárásával helyreállitni? Az első kérdés vitatása fölösleges, miután a másodikra világos a felelet. Mit akarnak a rendek felirásukkal elérni? Háborút? Sokkal jobban tiszteli a karokat és rendeket, hogy sem föltételezhetné róluk, hogy Európa hamuval fedett szikráit föl akarnák éleszteni s úgy Európát, mint hazánkat lángokba akarnák boritani.

Hogy mit akarnak a rendek, erre az ifjúság zajos ovatiója közben Deák adja meg a helyes feleletet a következőkben.

»Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek,« — e szókat mondta Esztergom vármegye előtte szóló követe. Úgy hiszi azonban, hogy ezzel nem mondott újságot; erre a világtörténelem tanit bennünket; de arra nem tanit, hogy a végveszély örvényében küzdő nemzetet némán és hidegen nézve, lehetőségig ne segitsük. Igaz ugyan, hogy szánakozásnál és kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, a mit az elnyomottakért tehetnénk; de hiszen a szolgaságig alázott nyomorultnak édes enyhülést nyujt a keservek özönében az is, midőn a résztvevő szánakozásnak forró könyeit hullani látja, midőn hallja érette könyörgő szavát annak, ki többet érette nem tehet, habár ezen kérő szó az elnyomónak jégkebléről sikertelenül perdülne is le. Nyujtsuk tehát nekik e csekély enyhülést is, ha már több nem áll hatalmunkban, de nyujtsuk azt tüstént és halogatás nélkül.«

A szabadelvű ellenzék vezére tehát fegyveres beavatkozásra nem gondol, csak a szenvedők könyeit szeretné letörölni. S e tekintetben pártjának legnagyobb része egyetért vele. Még azok is — mint Palóczy és Nagy Pál, — kik Lengyelország helyreállitására Magyarország érdekei szempontjából különösen nagy súlyt fektetnek s kik éppen ezért a lengyelek kedvéért a legnagyobb áldozatoktól sem riadnának vissza, — bizonyára csak fenyegetőznek a háborúval a nélkül, hogy a fegyveres interventiót Magyarország részéről megengedhetőnek és kivihetőnek tartanák.

Az, hogy Anglia és Francziaország nem tesznek semmit a lengyelek érdekében, Palóczy szerint nem nyom semmit a latban. Anglia és Francziaország helyzete egészen más, mint a miénk. Nekünk védfalra van szükségünk az éjszaki óriás ellen. Azzal azonban, hogy az országgyűlés új urbariumot készit s hogy eldönti, miként coordináltassanak az úriszékek, hogy négy vagy két kerületi tábla legyen-e, még védfalról nem gondoskodott.

Nagy Pál azt kérdi, mért büntettetik a lengyel nemzet? Azért, hogy a többi nemzetek okuljanak a példáján s lássák, mily bűnös dolog a pactum conventumok szentségét erőhatalommal gázolni? Úgyde ezt a példát ama legünnepélyesebb pactum conventumoknak sértésével kell-e adni, melyek által a bécsi kongresszuson összejött fejedelmek a legnagyobb veszélyek után lecsendesedett Európa népeinek szabadságát kivánták biztositni? Ez azt jelentené, hogy a legszentebb szerződés csak addig kötelez, míg a vad erőszak azt feloldozni nem képes s hogy a nemzeteknek tisztelniök kell a köztük és fejedelmeik közt fennálló szerződéseket, a fejedelmek ellenben a maguk közt fennállókat csúffá tehetik. Minthogy a bécsi kongresszus alkalmával leginkább a magyar királynak állt érdekében Lengyelország függetlenségének biztositása: ki kell jelenteniök a magyaroknak, hogy minden áldozatra készek a bécsi kongresszus határozatának épségben tartása czéljából.

A vita azzal végződik, hogy Balogh inditványát leszavazzák.

Az, a mit egy-két kormánypárti követ proponál s a mit a kerületi ülés már elfogadott, hogy t. i. a lengyelek ügyét a megyék által fölterjesztett sérelmek és kivánalmak során a többi sérelmekkel együtt vegyék tárgyalás alá, egyértelmű az ügy eltemetésével.

Hogy lehetne remélni a megyei sérelmek és kivánalmak elintézését, mikor még a praeferentialékra is egyik országgyűlésről a másikra halasztgatják a királyi választ s mikor a főrendi tábla nem kevesebb, mint tizenhárom üzenetváltás után egyezik belé az országgyűlés kezdetén fölterjesztett praeferentialis sérelmek orvoslását sürgető feliratba.

Erre nézve a főrendi táblának az a nézete, hogy mivel a felség a jelen országgyűlés legfőbb feladatául a rendszeres munkálatokat tűzte ki, melyeknek elhalasztását az 1807-iki országgyűlés a legnagyobb sérelemnek declarálta s mivel más részről a felség megigérte a sérelmek orvoslását: bizalmatlanságnak tekinthetné az országgyűlés részéről a sürgetést. A mikor pedig az alsó táblát nem sikerül rábirnia, hogy elálljon a sürgető felirattól: akkor meg a felirati javaslat egyes kifejezéseibe köt belé.

A főrendek ilyetén akadékoskodása annál inkább ingerli a másik táblát, mert türelmét már eléggé próbára tették a fölveendő tárgyak sorrendje, a vallásügyi sérelmek s az úrbér tárgyában lezajlott viták.

A közingerültség szüleménye az az incidens, mely a két tábla közti viszonyt még feszültebbé teszi ugyan, de a minek annyi haszna mégis van, hogy egy fontos alkotmányjogi elv tisztázását segíti elő.

A negyedik üzenet tárgyalása folyamán Balogh János, — ki a democraticus principium túlhajtásában szinte tetszelgett magának s ki minden alkalmat megragadott, hogy az aristocratiával éreztesse gyűlöletét, — oly szenvedélyes beszédet tart, a minőt ezen az országgyűlésen még nem hallottak. Megfenyíti a közvéleménynyel daczoló főrendeket s kifejezi abbeli meggyőződését, hogy ha eddigi maguktartásával föl nem hagynak, ez vesztüket fogja okozni. »Kik a főrendek? — úgymond — s kik vagyunk mi? A főrendek olyan törvényhozók, kik nem kötelesek az erényt és bölcseséget tanulni, de a kikkel az erénynek és bölcseségnek születnie kell, hogy törvényhozók lehessenek; kiknek egy része 1822-ben mint főispán és commissarius az alkotmányt lábbal tapodta; kiknek egy része csak nem rég is teli torokkal azt kiáltá, hogy justitia non est distributiva. Részben ezekből áll ama testület, melynek titulusa főrend, tulajdona minden főhivatal, tulajdonságai vak eseteknek szüleményei, jogaiknak alapja visszaélés. Igenis, visszaélés; mert ki ne tudná közülünk, hogy hajdan a magyarnak grófja, bárója, melyek különben is idegen szók, nem volt; hogy az örökös főispánságok több törvény által eltöröltetni rendeltettek; hogy midőn még a Rákos mezején végzett a nemzet a haza javárúl, ily külön tábla és akadályozó veto nem vala, mely veto eltörlésére — ha a főrendek azon az ösvényen, melyen elindultak, folytatják tovább is útjokat — három napra sem lesz szükség, de elegendő lesz egy tollvonással irandó törvény is.«

Baloghnak ez a kitörése, valamint követ-társának, Tarnóczynak ugyanakkor tartott szenvedélyes beszéde, az udvarnál oly rossz vért szül, hogy a felség a nádort nyomban felszólítja, hogy az országbiróval, a tárnokkal és a kuria tagjaival beszélje meg, mit kell tennie a kormánynak a kihágás megtorlása végett.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. CIX.

A nádor, — ki az emlitetteken kivül Somssich personalis és Beöthy Sándor királyi ügyigazgató véleményét is meghallgatja, — az értekezlet többségével nem ért egyet. Nem vonja ugyan kétségbe, hogy ő felségének ahhoz, a mit a többség ajánl, hogy t. i. szólitsa fel az alsó táblát az actió meginditására Balogh és Tarnóczy ellen, joga van; de mivel ettől sikert nem vár: czélszerűbbnek tartaná, ha egy királyi rescriptumban megintenék a rendeket, a királyi ügyigazgatónak pedig legfelsőbb helyről meghagynák, hogy hasonló esetekben utasitást ne várjon, hanem magától tegye meg a szükséges jogi lépéseket.[1]

A király a nádor véleményét fogadván el, 1834 január 3-ikán kelt rescriptumában, hivatkozással Balogh beszédére, meginti a rendeket, hogy

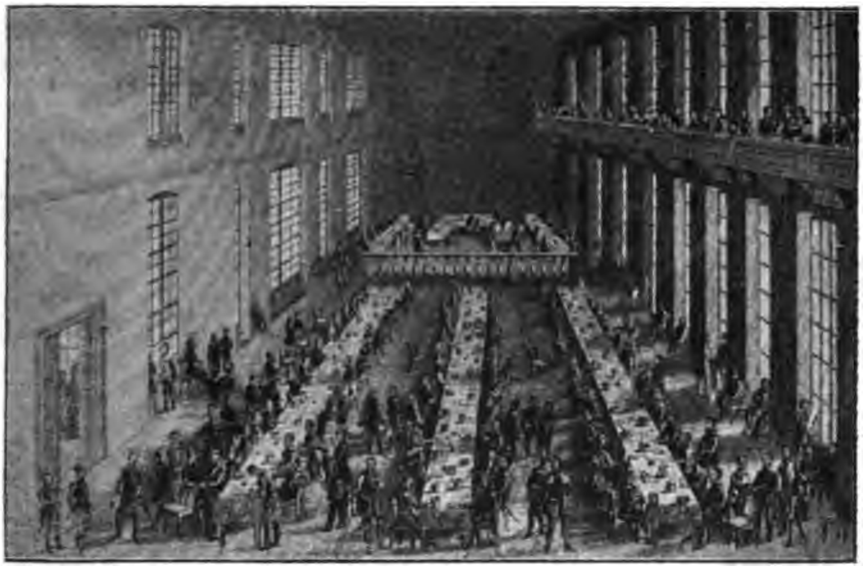

Az alsó tábla ülésterme.
(Egykorú ondoni metszet után)

a mennyiben az országgyűlési iratokból azt látja, hogy már több rendbeli, oly vakmerő, példa nélkül való kicsapongások követtettek el a köztanácskozások folyamán, melyek az országgyűlési tanácskozások méltóságával össze nem egyeztethetők s melyeket éppen ezért törvényes fenyiték alá kellett volna venni: jövőre az ilyen visszaélések esetén, ha előfordulnának, törvényes kötelességüket az 1723:VII. t.-cz. értelmében szigorúbban teljesitsék s a tanácskozások rendjét és méltóságát tartsák fenn.

Ezzel egyidejűleg a felség a személynököt is utasitja, hogy mivel némely követ demagog űzelmeket folytat, a kerületi és országos ülésekben sértő, gúnyolódó, alkotmányellenes és lázitó beszédeket tart s valóságos terrorismust gyakorol a kormány híveivel szemben: szigorúan gondoskodjék a rend fenntartásáról s ha felségsértő vagy alkotmányellenes beszédek tartatnának, a causarum regalium director tegye kötelességét.[1]

---

[1] U. o. Diaet. extraser. CXVII.

A január 3-iki rescriptum oly közelről érinti úgy a mentelmi jogot, mint a szólásszabadságot, hogy az alsó tábla nem hagyja azt szó nélkül. Felirati javaslatában nagy mérséklettel, de kellő önérzettel jelenti ki, hogy mindenkor különös gondja volt a tanácskozás rendjének és méltóságának fenntartására. Minthogy pedig a tanácskozás rendjét megzavarók ellen a törvényben megállapitott eszközök elégségesek: bíznak benne a rendek, hogy ő felsége a törvényes eszközökön kivül semmi olyas intézkedést nem fog tenni vagy kívánni, a mit a törvények szellemével, az alkotmány természetével s a szólás és az országgyűlési tanácskozások törvényes és szükséges szabadságával összeegyeztetni nem lehet.

Többen, kik a felirati javaslatot pártolják, rámutatnak ama veszélyekre, melyek a szólásszabadságot fenyegetik az által, hogy a kormány az országgyűlési beszédeket censura alá veszi; kifejtik, hogy nálunk különösen szükség van a szólásszabadságra, miután a sajtó el van nyomva; hogy a törvényhozás két tényezője, a korona és az országgyűlés egymás mellé s nem egymás alá van rendelve s igy egyik a másikat nem leczkéztetheti; hogy a követ azért, a mit az országgyűlésen mond, senki másnak, csak küldőinek tartozik felelősséggel.

A főrendek azonban ebben az ügyben is ellenkeznek. A feliràst nem tartják szükségesnek, mivel szerintük a korona csak kötelességét teljesitette akkor, midőn az országgyűlést a rend fenntartására intette.

Több üzenetváltás után az alsó tábla végre is eláll a felirattól s megelégszik egy óvással, mely szerint kijelenti, hogy az országgyűlés törvényes függetlensége mindenkor szent és sérthetetlen s ennélfogva a tanácskozás rendjének fenntartása, a törvény értelmében, minden egyéb beavatkozás nélkül, magának az országgyűlésnek jogai és kötelességei közé tartozik.

A rendek tehát az 1723 : VII. t.-czikkre támaszkodva — igen helyesen — maguknak követelik minden esetben az actio elrendelését s a nádornak is az a nézete, hogy ha az ülésen valaki a rendet megzavarná, az actiót — esetleg az elnök felhívására — ott kell megindítni ellene s csak ha az elnök felhívásának nem lenne sikere: akkor jelentendő be az eset a felségnek, hogy aztán az actiót ő rendelje el. De a király az emlitett, nem eléggé világos törvényt máskép magyarázza s megmarad amaz elhatározása mellett, hogy ha valaki az országgyűlésen a rendet megzavarná, az esetet a nádor, illetőleg a jogügyek igazgatója, a kanczellária útján vele közölje, ő állapitván meg, van-e helye actiónak vagy nincs; ha pedig az országgyűlésen kivül követne el a törvényhozó testület valamely tagja az 1723 : VII. t.-czikkbe ütköző cselekményt: akkor — mint ez 1764-ben Vitnyédi követtel történt — a jogügyek igazgatója köteles az illetőt azonnal perbe fogni.[2]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1834. III.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1834. XL., XLIV.

A Balogh-féle incidensnek egy másik érdekes következménye Deáknak az az inditványa, melyet küldői nevében terjeszt elő, de a melynek tárgyalását az országgyűlés coordinatiójára halasztják, hogy t. i. abban az esetben, ha a két tábla közt háromszori üzenetváltásra sem történhetnék meg az egyezség, akkor a felirást maga az alsó tábla küldje fel.

Az országgyűlés a lengyelek dolga és a Balogh esete által megszakitott szoros értelemben vett productiv munkásságát a törvénykezési operatumok szőnyegre hozatalával folytatja.

Vannak többen, kik a törvényszékek és biróságok újjászervezése tekintetében mindenek előtt a követendő vezérelveket kivánnák megállapitani, a milyenek például a következők: az igazságszolgáltatás és a közigazgatás elkülönitendő egymástól; három birói forum szervezendő; az itélő székek ülései nyilvánosak; a birákat a közönség választja, kivéve a felsőbb biróságok tagjait, kiket az országgyűlésen a király és a rendek választanak; a felek részére a jogsegély igénybe vétele lehetőleg megkönnyitendő; minden biróság csak a törvény betűje szerint itél s itéletét okadatolja; senki nem biráskodhatik a saját ügyében; a biróságok működése az országgyűlés ideje alatt sem szünetel stb.

Ezeknek elfogadása esetén a törvénykezési munkálat bizonyára forduló pontot képezne a magyar jogszolgáltatás történetében. De még a magukat szabadelvűeknek valló követek sem tudnak az emlitett elvek magaslatára emelkedni s a nagy többség azon töri a fejét, hogy javithatná meg a törvénykezés elavult s immár tarthatatlanná vált rendszerét a fennálló keretekben s a rendi jogok minél kevesebb sérelme nélkül.

Az I. törvényczikk tárgyalása alkalmával, mely a békebiróságról szól s mely szerint minden pert békéltetésnek kell megelőzni, maga a personalis fejezi ki aggodalmát a felett, hogy a mennyiben a két perlekedő fél fölhatalmaztatnék az örökösök praejudiciumára még az ingatlan birtokokról is szabadon egyezkedni s örökös kötéseket hozni létre, ez az ősiség sérelmét involválná. Mire a rendek az aggodalom eloszlatása végett szükséges stilaris módositást meg is teszik a törvény szövegén.

Az úriszék eltörlését ismét többen sürgetik, de sikertelenül. Azt a nevezetes elvet a törvényben mégis kimondják, hogy a földesúr tisztjei az úriszék tagjai nem lehetnek.

A sz. kir. városok biróságainak hatásköre akként állapittatik meg, hogy a városokban lakó nemesség csakis polgári jellegű házaira és földjeire nézve vettetik alá a városi biróság illetékességének, más különben pedig úgy maga a nemes ember, mint cselédje saját külön birósága előtt keresheti továbbra is igazait. Ezt a városi követek megalázónak, sőt megbecstelenitőnek tekintik a polgárságra nézve s azt kivánják, hogy a városi biróságok illetékességi körébe utasittassanak nem csak a polgárok, hanem az összes városi lakosok, tehát a nemesek és honoratiorok perei is.

A vármegyék azonban a városokat ebben a kérdésben is leszavazván, ez utóbbiak nagy szenvedélyességgel kelnek ki, miként az 1825-iki országgyűlésen, úgy most is, az ellen a rendszer ellen, mely az egész, 48 tagból álló statusnak csak egy szavazatot ád, s a pozsonyi városi követ kijelenti, hogy midőn egy kérdésben 25 vármegye igennel s 23 vármegye és egy egész status nemmel szavaz, a 25 vármegyét többségnek s az ily módon alkotott törvényt érvényesnek soha el nem ismerheti.

Az az ellenszenv, melylyel a városok és a megyék egymás iránt viseltetnek, ismét egész meztelenségében tűnik ki. A vita fokról-fokra élesebbé válik, a követek durva kifejezésekkel, sértő gúnynyal tüzelik egymást. Az elnök csillapító szavai mitsem használnak, sőt a mennyiben egyes részletekre nézve a városok pártjára áll, még fokozza az elkeseredést. De tetőpontjára hág a szenvedélyeskedés a törvény tárgyalásának befejeztével, midőn Vághy Ferencz, az egész státus nevében, a törvény ellen óvását jelenti be.

Ha — úgymond — ez a törvény életbe lépne, ez a városokra nézve, a melyek pedig a hazához és királyhoz mindig hűséggel viseltettek, olyan halálos csapás lenne, a minőhöz foghatót kétszáz év óta nem szenvedtek. A törvényjavaslat czélja nem az igazságszolgáltatás javítása, hanem a rendek bizonyos politikai mellékczélokat akarnak azzal elérni, ki akarják terjeszteni általa a személyes kiváltságokat. E mellett ellenkezik az az ipar és kereskedelem, a közrend és közbátorság érdekeivel is. Mindezen okoknál fogva kijelenti, hogy: először, a negyedik rend ezen törvényczikkbe meg nem egyez; másodszor, hogy az ellen a másik két alkotmányos státushoz, főképen a királyhoz appellál; harmadszor, hogy a mennyiben a jelen törvény által világosan el nem törölt régibb törvények fennállanak, a városok továbbra is azokhoz fogják magukat tartani s birói hatóságukat érvényesitik a honoratiorok polgári jogaira és haszonvételeire, a birtokos nemesek által a városokban tett adósságokra, a birtoktalan nemeseknek minden vagyonbeli pereire s a nem nemes tisztekre nézve.

A vármegyei követek nem elégszenek meg azzal, hogy az elnök Vághyt rendre utasitja, hanem actiót követelnek ellene, ha sértő szavait vissza nem vonná. Egymás után állnak fel, hogy gyalázatos rágalmazásnak, vakmerőségnek bélyegezzék Vághy felszólalását s addig nem is csillapodnak le, míg Vághy vissza nem vonja sértéseit, jóllehet a higgadtabbak elismerik, hogy méltán kihozhatta őt a sodrából »egy egész status politikai semmiségének« tudata.

A fiumei és tengermelléki biróságok szervezését tartalmazó törvényben a horvát követek kifogásolják azt az intézkedést, hogy a Fiuméban lakó nemesek büntető perei a báni tábla mellőzésével a királyi táblára felebbezendők, kifogásolják azért, mert ebben azt a czélzatot ismerik fel, hogy Fiume Horvátországtól elszakíttatván, Magyarországhoz csatoltassék. E feletti aggodalmuk annál alaposabb, mert az országgyűlés már előbb is kifejezte

Fiuméra vonatkozó jogos igényét, a midőn t. i. Buccari és Fiume sérelmeit a horvátországiaktól elkülönitve terjesztette fel.

A magyar országgyűlésnek ilyetén magatartása annyira felizgatja a horvátokat, hogy 1835 nyarán két horvátországi megye fölkéri Wlassics bánt, hívná össze haladéktalanul a tartományi gyűlést, hogy ott a szlavón megyékkel együtt megbeszélnék, mi módon lehetne Horvátországnak a magyarok részéről fenyegetett jogait megvédeni, s a közingerültséget egy időre csak a nádornak Wlassicshoz intézett ama nyilatkozata csillapitja némileg le, hogy sem a király, sem ő nem fogja megengedni, hogy Horvátország jogai sérelmet szenvedjenek.[1]

A VI. t.-cz. az alispáni és szolgabirói, úgyszintén a kerületi táblákat eltörölvén, a báni és királyi táblákat pedig, a mennyiben addig első folyamodású törvényszékek voltak, megszüntetvén, ezen itélőszékek helyébe a vármegyei törvényszékek szervezését rendeli el.

Két országgyűlési tárgy az, a mi ebben az időben az egész országot legélénkebben foglalkoztatja, a mi felett társaságokban épp úgy, mint a megyegyűléseken a legnagyobb érdeklődéssel vitatkoznak az emberek: az úrbéri telkek haszonvételének eladhatása s az alispáni és szolgabirói jurisdictio megszüntetése. Az emlitett jurisdictio részint lassúsága, részint tévedései miatt, részint pedig azért, mivel az alispán és a szolgabiró, egyéb elfoglaltsága következtében, tömérdek itéletről, a mit az ő nevében hoznak, mégcsak nem is tud, teljesen elvesztette népszerűségét. A közkivánalomnak tesz ennélfogva a törvényhozás eleget, midőn a népszerűtlenné vált intézmény eltörlését hozza javaslatba.

A királyi táblának, mint első folyamodású biróságnak megszűntetésére nézve azonban a kerületi javaslatot a rendek azzal a módositással fogadják el, hogy az 1790:LVI. t.-cz. érvényben hagyásával, a felségsértés és hűtlenség eseteiben a királyi tábla továbbra is első folyamodású biróság marad. Ezt a módositványt csak azok ellenzik, kik nem tudván elfelejteni a királyi tábla szolgai szereplését az 1795-iki Martinovics-féle perben, az emlitett biróságot nem tartják eléggé függetlennek a főbenjáró politikai bűnperek elintézésére, hanem inkább megbíznak a vármegyék jurisdictiójában, mint a melyek helyzetüknél fogva különben is legfőbb őrei a király és a haza iránti hűségnek.

Az első folyamodású biróságok szervezésénél szóba hozzák a közigazgatásnak az igazságszolgáltatástól való elkülönitését, mint a jó igazságszolgáltatás egyik legfőbb kellékét, a nélkül azonban, hogy ez eszme visszhangot keltene. Még gróf Andrássy György is az ellenzők közé tartozik, kinyilatkoztatván, hogy a franczia elmének eme szüleménye még sehol sem hajtatott s nem is hajtható végre, a mire Császár azt feleli, hogy igenis végrehajtatott az már részben nálunk is, miután a törvényhozó testület nem biráskodik, a kuria nem igazgat, a consilium rendszerint nem gyakorolja a birói hatalmat, csak a vármegyékben van még meg mindig az az anomália, hogy ugyanazon személyek törvényhozók, birák, igazgatók és végrehajtók. Az államhatalmi ágak elkülönzésének, illetőleg egymáshoz való viszonyának problemájával azonban Császár épp oly kevéssé van tisztában, mint Andrássy; nem is időszerű annak bolygatása.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. LIII.

A felsőbb biróságokról szóló törvény tárgyalása folyamán Horváth János zalai követ, hivatkozva a régebbi törvényekre, melyek szerint a királyi tábla tagjait az országgyűlés választotta, ezeknek fölelevenitése iránt fejezi ki óhajtását; Borsiczky pedig arra az esetre, ha ez nem fogadtatnék el, azt inditványozza, hogy a mennyiben a polgárok a tárnoki szék biráit maguk jelölik ki, a felsőbb biróságok tagjait viszont a megyék ajánlatára nevezné ki ő felsége. De mind a két inditványt mellőzik.

A szóbeli perekre nézve, daczára egyesek ellenzésének, annyi engedményt mégis tesznek a rendek a nemesi előjogok rovására, hogy ezen perek biróságainak hatásköre úgy a nemesekre, mint a nem nemesekre kiterjesztetik.

A protestánsok egyházi biróságait szintén szervezik, jóllehet a protestáns vallású követek az 1790: XXVI. t.-czikkre támaszkodva nem tartják megengedhetőnek, hogy az országgyűlés ebben a tárgyban az egybehívandó zsinat, illetőleg az egyházkerületek megkérdezése nélkül határozzon.

A törvénykezési munkálat keretében elevenítik végül fel az 1507: VII. t.-czikknek a kormány felelősségére vonatkozó ama rendelkezését, mely szerint az oly tanácsost, ki a király tanácsában valamit az ország szabadsága vagy közjava ellen nyiltan merészelne tenni, a többi tanácsosok az országgyűlésnek név szerint jelentsék fel s a rendek azt mint honárulót és országháboritót vagyonában, személyében érdeme szerint büntessék meg. Ennek a paraphrasisa az új törvény, mely igy hangzik: »Kik az ország alkotmánya felforgatására vagy megsértésére vezető tanácsokat adnak a királyi felségnek, mint végrehajtó hatalomnak, vagy törvénytelen parancsolatokat irnak alá, vagy hasonló törvénytelen parancsolatok teljesitésével az ország alkotmánya ellen valamit vakmerően cselekedni merészelnek, az országosan egybegyűlt karok és rendek birósága alá tartoznak.«

Hogy a törvények szigorú végrehajtásának alapföltétele a miniszteri felelősség; hogy e nélkül, a mint ezt az »előleges sérelmek szomorú históriája« igazolja, az alkotmány a legdurvább önkénynek van kiszolgáltatva; hogy — Császár Sándor szavait idézve — »a mint tűz nincs meleg és világosság nélkül, úgy constitutio sincs a felelősség elve nélkül«, — ezek az igazságok, még ha a törvénykezés rendezésével összefüggésben volnának is s még ha a dicasteriumok testületi szervezete mellett érvényesithetők lennének is, üres szólamoknak tűnnek fel, miután az új törvényben sem az nincs meghatározva, hogy melyik tábla által, sem az, hogy mi módon, milyen eljárás szerint történjék a tanácsosok felelősségre vonása.

Általában az összes törvénykezési javaslatok annyira hiányosak s oly bő anyagot szolgáltatnak a controversiákra, hogy nem csoda, ha a különben is erős conservativ főrendi tábla kritikájának nagyobbára áldozatául esnek.

Szerencsésebb sorsa van a budapesti állandó hidra vonatkozó javaslatnak.

Széchenyi már 1828-ban foglalkozik a budapesti hid kérdésével. Az állandó hidat is egyik és pedig nagy jelentőségű eszköznek tekinti ama czélja megvalósitására, hogy az ország fővárosát kulturális és közgazdasági tekintetben az ország valódi központjává, másrészről kellemes lakhelylyé tegye. A téli hónapokban a két város egymástól hosszabb-rövidebb ideig el van zárva. Nyáron pedig a hajók közlekedését neheziti meg, sőt akadályozza a hajóhid, úgy hogy a dunai gőzhajózás szempontjából is, melyre Széchenyi oly kiváló gondot fordít, nélkülözhetővé kell tenni a tökéletlen hajóhidat. 1829-ben már az állandó hid vázlatos tervét bemutatja Széchenyi a nádornak, ki ettől az időtől fogva az ügy egyik legbuzgóbb előharczosává lesz. 1832-ben pedig megalakitván a budapesti hidegyesületet, ennek aegise alatt hozzáfog a kérdés technikai és pénzügyi része tanulmányozásához.

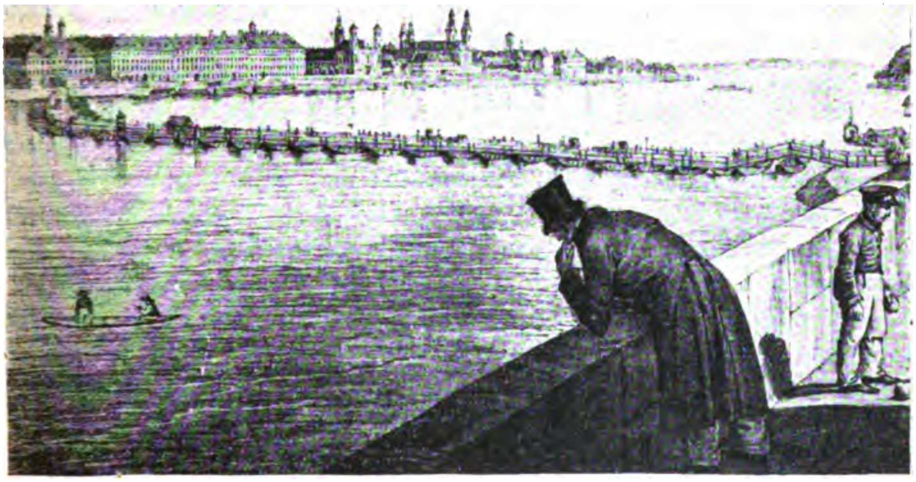

A hajóhid Buda és Pest között.
(Alt J. rajza után készült kőnyomatról.)

Mint a gyakorlat embere, közvetlen tapasztalatok alapján akarja előbb magát tájékoztatni, hogy aztán a közönséget tájékoztathassa. Gróf Andrássy

György társaságában Angliába utazik, hogy ott a legkiválóbb hidépitő mérnökök véleményét kikérje a technikai kérdésekben. Majd visszatérvén külföldi útjából, közzéteszi jelentésüket tapasztalataikról s egyúttal előterjeszti véleményes jelentését a vállalat keresztülvitelére vonatkozólag.[1]

A kitűnő angol mérnökök, Clark, Telford stb. véleménye alapján lánczhid épitését ajánlja. Különösen kiterjeszti azonban figyelmét a kérdés pénzügyi oldalára.

A financiális megoldásnak három módja áll előtte. Az egyik mód az lenne, hogy a hid épitésének költségeihez az ország minden lakosa hozzájárul. De ez nem mutatkozik czélszerűnek éppen akkor, a mikor az országgyűlés azon fáradozik, hogy a nép adóterhét könnyitse. A megoldás másik módja, hogy t. i. kizárólag a nemesség viselje a terhet, ellenkezik az osztó igazsággal. Ennélfogva Széchenyi egy harmadik expedienst gondol ki, hogy t. i. részvénytársaság épitse fel a lánczhidat. Igen helyesen, úgy gondolkozik, hogy ily módon elkerülhető lesz az adózó nép újabb megterheltetése; elkerülhető lesz, hogy az emberek egymással hajba kapjanak a miatt, hogy a terhet mi módon, milyen arányban osszák fel egymás közt; elkerülhető lesz az igazságtalanság, hogy az a nemes ember, ki odújából soha ki nem mozdul s ki ennélfogva a hidat még csak látni sem fogja, nemhogy használná, fizessen azért, a minek semmi hasznát sem veszi. Más részről azonban azzal is tisztában van, hogy a részvényeket csak akkor lehet elhelyezni, ha a vállalat a leendő részvényeseket haszonnal fogja kecsegtetni, miután bizonyos veszteségre részvényeket senki sem szokott vásárolni.

E czélból vagy fel kellene szerinte emelni az eddigi hidvámot, a mi a forgalmat tönkre tenné s az adózó népet sujtaná, vagy — s ezt ajánlja ő — bizonyos ideig úgy a nemesek, mint a nem nemesek, különbség nélkül, az országgyűlés által megállapitandó tarifa szerint vámot fizetnének, mely esetben a hid hozadékából, a mellett hogy a részvénytőke tisztességes kamatoztatásáról lehetne gondoskodni s a kezelési költségek fedezhetők lennének, még lassankint a részvénytőke is visszafizettetnék.

Széchenyi tehát a logika szigorú alkalmazásával jut arra az eredményre, hogy a vállalat csak úgy vihető keresztül, ha a nemesség, saját jószántából megszorítja adóprivilégiumát. A közgazdasági szempontból oly óriási jelentőségű vállalattal tulajdonképen egy nagy politikai czélt is el akar érni, azt t. i., hogy rést törjön a nemesi kiváltságok sánczain. Az 1843/44. országgyűlésen egy beszédében, melyet a közteherviselés kérdésében tart, azt a vallomást teszi, hogy »kikötő, út, hid stb., részéről mind csupa taktika volt.« »Itt előttem — folytatja vallomását — az *elv* volt mindig a fődolog s én inkább semmit sem akarnék, mintsem hogy a közfizetés elve ki ne mondassék. Ez az élet; a többi csak levágott galy és virág, mely csak addig virúl, mig öntözik; gyökeret soha nem ver. Ha a subsidium megy keresztül, adjunk sokat; de ha az elvet kivívhatjuk, nagy transactióra vagyok hajlandó ennek megvásárlása végett.«

---

[1] Gr. Andrássy Gy. és gr. Széchenyi I. a budapesti hid-egyesülethez irányzott jelentése, midőn külföldrűl visszatérnek. Pozsony, 1833.

Mindjárt az országgyűlés megnyitása után megkezdi az izgatást a lánczhid ügyében. Az 1833 július 8-ikán tartott országos ülés az ő sürgetésére kéri fel a főrendeket, hogy egy országos bizottság alakitásához járuljanak hozzá, mely a hid ügyét előkészitse. A bizottság meg is alakul s elkészitvén munkálatát, az alsó tábla 1835 január 20-iki ülése a hid épitésére vonatkozó alapelveket megállapitja. Szórúl szóra megegyeznek azok Széchenyinek emlitett jelentésében foglalt elveivel, csak némi alkotmányjogi garantiákkal vannak megtoldva. Elhatározzák ugyanis, hogy a hid részvénytársaság által épitendő fel s hogy a részvényeket el lehessen helyezni, »az emlitett hidon kivétel nélkül mindenki hidvámot tartozzék fizetni«, de »egyedül ezen esetben és minden innét vonható következtetések nélkül és csak az illető (t. i. a társasággal kötendő) szerződés ideje alatt«, vagyis míg a hidvám jövedelméből a hid örök fenntartására elégséges tőke összegyűl; továbbá, hogy a hidvám az országgyűlés által megállapitott tarifa szerint szedhető; hogy a hid ügye az országgyűlés jogkörébe tartozzék s abba a dicasteriumok soha és semmi szín alatt ne avatkozzanak s hogy végre a szerződésben kikötött idő lejártával a hid a nemzet tulajdonába menjen át.

A kik a rendi jogokhoz makacsul ragaszkodnak, azok természetesen annál nagyobb elkeseredéssel fogadják a nemesi kiváltságok ilyetén megtámadását, mert éppen a jelen országgyűlésen ez már harmad ízben történik. Először mindjárt az országgyűlés kezdetén a kormány kezdeményezésére az országgyűlési napidijakat tolják a nemesség vállaira, törvényben mondván ki, hogy »ezen országgyűlésnek különben a vármegyék házi pénztárai által viselni szokott minden költségeit, csupán ezen esetre, és minden innen származtatandó következések nélkül szabad ajánlásképen egyedül a nemesi rend és azok, kiket a törvény azon nevezet alá foglalva ért, fogják viselni«; azután a főrendek kezdeményezésére a jobbágy-telkeken lakó nemeseket vetik adó alá s most egy részvénytársaság hasznáért az alsó tábla kötelezi a nemességet a vámfizetésre. Tartanak tőle, hogy ha ezúttal attól a törvényeinkben foglalt sarkalatos főelvtől, hogy bármiféle segedelem csak »cognita necessitate« adható, ismét eltérnek: majd máskor a kormány ezt az engedékenységüket fel fogja ellenük használni.

Hogy pedig czélt érjenek, mindenképen igyekeznek a szabadelvűeket meggyőzni felőle, hogy arra a hidra, vagy legalább olyan pompás hidra, a milyent Széchenyi tervez s a mi ezt a rendkivüli alkotmányjogi sérelmet involválja, voltaképen nincs is szükség. Sürgősebb annál a kereskedelem szempontjából az alföldi útak járhatóvá tétele, továbbá hidak épitése a vidéken. Ha pedig mégis minden áron kell Buda-Pesten is hid: a mint az élénk forgalmú Amerikában beérik ócska fahidakkal, mi is megelégedhetnénk egyelőre azzal s a mint a népesség szaporodásával a malomból épül színház helyett egy díszes és tágasabb szinházat épittettek, úgy a forgalom fejlődésével a fahidat is ki lehetne cserélni vashiddal. Annyival inkább időelőttinek tartják a lánczhid épitését, mert Pest körül az útak éppen télen a mikor a lánczhidra legnagyobb szükség volna, olyan rosszak, hogy a Duna két partján elterülő vidék közt úgy is megszakad minden közlekedés.

Az ügyet, egyesek akadékoskodása daczára, elég simán intézik el az alsó táblán.

Báró Perényi Gábor azt inditványozza, hogy minden megyében gyűlés hirdettetvén, arra mindenki marcialis büntetés terhe alatt jelenjék meg s

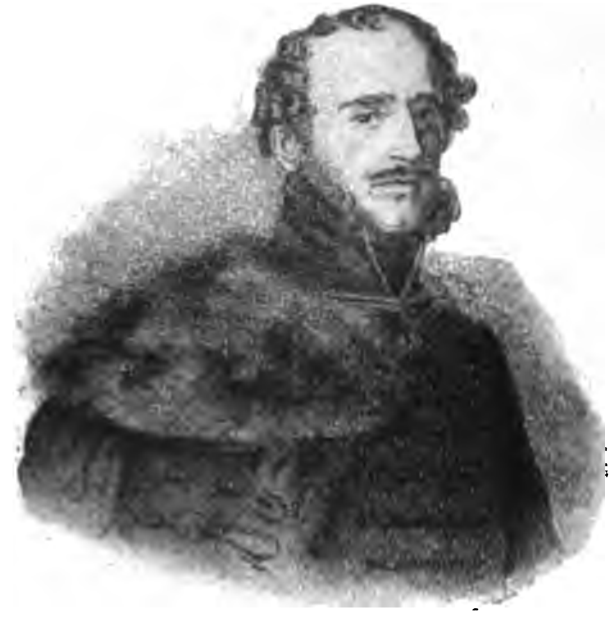

Gróf Széchenyi István 1835-ben.
(Senefelder metszete Ernst Lajos gyűjteményében.)

minden nemes személyesen kérdeztessék meg, beleegyezik-e az I. R. 9. czime s az azt megerősitő 1741 : VIII. t.-cz. eltörlésébe. Ocskay Ignácz nyitrai követ pedig megbízói nevében kijelenti, hogy kész ugyan akár önkéntes adózás, akár országosan kiszabandó subsidium által hozzájárulni a szép terv keresztülviteléhez; de a nemesi szabadságot hasznossági vagy kényelmi szempontoknak nem áldozza fel. »A hazánkra figyelő külföldiek — így fejezi be dagályos, de a vele rokon gondolkozásúak hangulatát és észjárását felettébb jellemző előadását — vajjon mi vélekedéssel lennének a magyar iránt, ha csekély kényelmének s bizonytalan hasznocskájának fő- és legdíszesebb kiváltságai egyikével áldozván, az ősz Duna szőke hullámain hidat épit, hogy egyik ősi, legtündöklőbb szabadsága elhunytának pompás sírkövet s fényes ravatalt emeljen, melynél a késő maradékú magyar utas, nyolcz század veszélyei közt szűzen maradt nemzeti szabadságának egykori szeplősitését fájdalom sajtolta könyekkel gyászolja.«

A szabadelvű követek azonban az alkotmány vesztén kesergőknek nem is felelnek. Csak a vagdalkozni szerető Borsiczky jegyzi meg, hogy a mennyiben »az mondatott, hogy ha a vámot a nemes fizeti, megszűnik a constitutio és a nemzet el fog enyészni, erre elég azt felelni, hogy ha abban áll a constitutio érdeme, hogy az ember sárban úszszon és az élete veszedelemben forogjon, úgy a nemzet sárban úszva, bizonyosan elvész.«

A főrendek 25 szavazattal 20 ellen fogadják el a lánczhidra vonatkozó bizottsági munkálatot. Cziráky országbiró, ki már a magyar nyelv hivatalossá tételét is veszélyesnek tartotta az alkotmányra nézve, természetesen még inkább ellenzi ebből a szempontból a lánczhid tervét, melynek még technikai kivitelében is kételkedik. Vele tartanak továbbá Eötvös, Szepessy és Lajcsák püspökök, Batthyány Imre stb.; ellenben Széchenyit támogatják Ürményi, Andrássy, Kopácsy, Eszterházy Károly stb.

Széchenyi hatalmas terve az országgyűlés vége felé válik ugyan törvénynyé; de még Ferencz életében megállapitja a törvényhozás e tervre vonatkozólag azokat az elveket, melyek megvalósitását biztositják.

Ferencz elhunytával sem a lánczhidra, sem a többi megkezdett, de be nem fejezett ügyekre nézve a folytonosság a törvényhozás működésében nem szakad ugyan meg: mindamellett a trónváltozás a hosszú országgyűlés történetében természetes forduló pontot képez.

VI. FEJEZET.

A trónváltozás.

Márczius 4-ikén elegyes ülést tartanak az ország rendei, hogy meghallgassák a márczius 2-ikán kelt királyi leiratot, melyben értésükre adják, hogy Ferencz király meghalt.

A király halála felett természetesen kifejezik részvétüket; de ennek a részvétnek mélyebbre ereszkedő gyökerei épp oly kevéssé vannak, mint annak a szeretetnek, melyet a hivatalos Magyarország Ferenczczel szemben minden ünnepélyes alkalommal emleget ugyan, de a mely annyiban a képmutatás színét viseli magán, a mennyiben csakis a nemzet hagyományos hűségét és loyalitását fejezi ki.

Ferencz egyéniségét a nemzetnek nem is nyílik soha alkalma közvetlen közelből megismernie, annyival kevésbé megszeretnie, mivel az országban nagy ritkán s akkor is csak rövid időre mutatja magát s mivel legbizalmasabb tanácsadójának, Metternichnek vallomása szerint, annyira túlhalmozza magát az apró-cseprő administrativ ügyekkel, hogy a tulajdonképeni kormányzásra nem marad ideje.[1] Az actákba temetkezve, jóformán elrejtőzik a nemzet elől. Az administrativ ügyek elintézésében rendkivül pedans és éppen ezért nehézkes. Minden fontosabb dologban kikéri úgy a legalsó hatóságok, mint a legfelsőbbek, sőt még az állam-conferentia véleményét is s mindezeken kivül még titkos referensei is vannak, kiknek nevét még a hozzá közel állók sem ismerik.[2] Eleme az igazgatás és nem a kormányzás. Uralkodói egyénisége éppen ezért nem domborodhat ki eléggé nemzete előtt.

Uralkodása kezdetén, a midőn a nemzet még ridegen elzárkózik minden reformtól s a midőn ő is a franczia forradalom eszméitől való félelmében, elődei politikájával szakítva, szövetkezik a rendekkel, hogy a hűbéri Magyarországot közös erővel megvédelmezzék a kivülről beáramló szabad eszméktől: olyan nagy a népszerűsége, mint egyik elődjének sem. Ebben az időben a hűség és szeretet nyilatkozatainak, melylyel elárasztják, megvan a reális alapjuk abban az érdekközösségben, mely a királyt és a nemességet egymásra utalják. Sőt a szeretet tettekben is nyilvánul a nemzet részéről. A király az életét és vérét feláldozni kész nemességnek köszönheti, hogy a forradalom seregein diadalmaskodik.

A Napoleon elleni hadjárat befejeztével azonban a király és a nemzet közti viszony lassanként megváltozik; útaik mindinkább szétválnak egymástól. Amaz a szent szövetséghez csatlakozik s tabula rasának tekinti az alkotmányos jogokat; emez, midőn védelmére kél a régi alkotmánynak, igyekszik egyszersmind annak kereteit többé-kevésbé kitágitni. Heves küzdelem fejlődik ki köztük, mely változó szerencsével, mind a két részről szivós kitartással foly egészen Ferencz haláláig.

A gyászeset éppen ezért inkább csak külsőleg boritja gyászba a nemzetet. A hazafiak szivében a gyász sötétségét ellensúlyozni látszik a remény derűje. Mikor felolvassák a márczius 4-iki elegyes ülésben a királyi leiratot, melyből a király haláláról értesülnek, a jegyzőkönyv szavai szerint »enyhülni látszik a közfájdalom érzése ezen kegyes királyi levél vigasztaló, lelkes tartalma által, mintegy nyugtató biztos reményt nyujtva a kétesnek tetszhető jövendőre nézve; annyira derülének a jelenlévők búsongva aggódó elméik, hogy szorongó elfogódottságuk mellett is hangos éljen-kiáltásra fakadának«.

Ámde ezt a nyilatkozatot sem lehet őszintének tekinteni, miután a körülményekből éppenséggel nem következtethető, mintha a trónváltozás az alkotmányra nézve kedvezőbb aera kezdetét jelentené. Metternich a helyén marad, s igy, még ha nem adná is tudtukra a követségek utján a külföldi udvaroknak, hogy a király halálának semmi befolyása sem lesz az udvar

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VII. 617.

[2] Wirkner L.: Élményeim. 22.

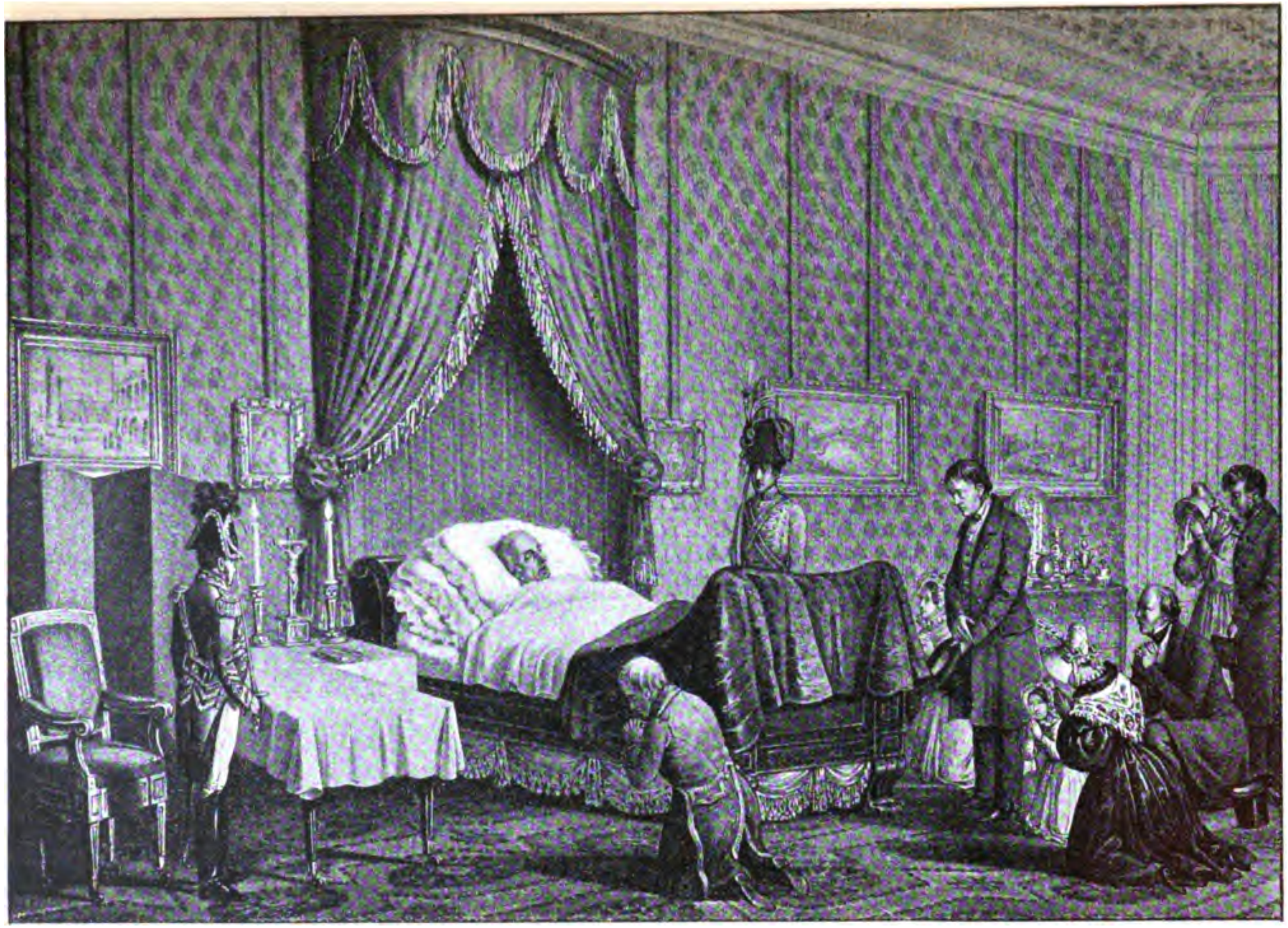

I. Ferencz a halálos ágyon.

(Wolf F. rajza után készült kőnyomat Ernst Lajos gyűjteményében.)

külső és belső politikájára, a mennyiben 35 millió hű alattvaló leghőbb óhajtása, hogy minden maradjon úgy, a mint van; ha nem röpitené is világgá ugyanabban a köriratában ama botor phrasist, hogy »Ausztria ma az, a mi tegnap volt s a mi holnap lesz«:[1] már magában az a tény, hogy ő rendületlenül ott áll a kormány élén, elég világos bizonyiték arra nézve, hogy a fejedelem személyében történt változás a Metternich által képviselt rendszer bukását nem vonhatja maga után, annyival kevésbé, mert az új uralkodó, még ha fogyatékos szellemi képességei mellett lenne is elegendő ereje és tehetsége a kormánypolitika irányára döntő befolyást gyakorolni: olyan szellemben neveltetett, hogy atyja nyomdokairól már ennélfogva sem igen térne le.

Úgy őt, mint öcscsét, Ferencz Ferdinánd trónörököst, Metternich vezeti be a politikai tudományok csarnokába, s mint tanitójuk, természetesen saját politikai elveit igyekszik becsepegtetni lelkükbe. Hátrahagyott iratai közt ott vannak sajátkezű följegyzései a tananyagról, melynek egyes tételei világosan visszatükrözik nemcsak azt, hogy miféle politikai kérdésekre fektet súlyt, hanem azt is, a mi különben hosszú közszereplésének minden lépéséből kitűnik, hogy milyen szellemben tárgyalhatta ifjú növendékei előtt ama kérdéseket. Előadást tart például nekik a következőkről: a valódi politika és diplomatia fogalma; ezeknek az állam állandó és reális érdekei által való korlátozása; a tisztán szenvedélyekre alapitott politika hátrányai; Ausztria politikája; a kor szelleme; a franczia forradalom; a principes de droit et de fait; a franczia forradalom által felizgatott közszellem hatása egész Európára; a titkos társulatok, ezeknek általános törekvése; a titkos társulatok csupán eszközök a czélhoz; a szabadkőmüvesség eredetileg megengedett czélokra törekedett, később annyi sectára oszlott, hogy már most csak formailag létezik s az állam és vallás elleni titkos összeesküvéseknek mindenkor kész eszköze; carbonarismus; adolphismus; a carbonarismus szervezete bámulatos annyiban, a mennyiben a lehető legegyszerűbben formulázott fogalmakkal a legalsó néposztályokhoz is hozzáfér stb.[2]

Ilyen anyag és ilyen tételek Metternich előadásában mennél inkább megtermékenyitik a fiatal Ferdinánd főherczeg lelkét, szükségképen annál inkább kiirtják belőle a hajlandóságot és a bizalmat minden iránt, a mi az atyjától öröklött politikával ellentétben áll.

Ferencz — mint Metternich a követekhez intézett s fennebb emlitett ama reservált körlevelében irja, melyben hivatalosan értesiti őket a császár elhunytáról,[3] — halálos ágyán kifejezte abbeli végső akaratát, hogy utódja ne forgassa fel az állam épületének általa lerakott alapját; hogy kormányozzon és ne változtasson; hogy szilárdul és rendithetetlenül ragaszkodjék azokhoz az alapelvekhez, melyeknek folytonos figyelembe vételével ő a nehéz időkben nemcsak hogy fenntartotta a monarchiát, de arra a magas polczra emelte egyszersmind, mely méltán megilleti; végre, hogy kövesse Lajos főherczeg tanácsait s különösen legyen bizalommal »leghűbb szolgája és legjobb barátja«, Metternich iránt.

---

[1] Metternich 1835 márczius 19-én kelt körirata. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XXVII.

[2] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. IV. 253.

[3] Orsz. levélt. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XXVII.

A fiúnak meg kell hajolnia atyja végső akarata előtt, nem csupán az atyja iránti kegyeletből, hanem mert a maga lábán járni úgy sem lenne képes. Ott áll tehát mindig mellette Metternich, mint főtanácsadó, megosztván a tanácsadás felelősségteljes kötelességét Ferencz legfiatalabb testvérével s legbizalmasabb hívével, Lajos főherczeggel és gróf Kolowrattal.

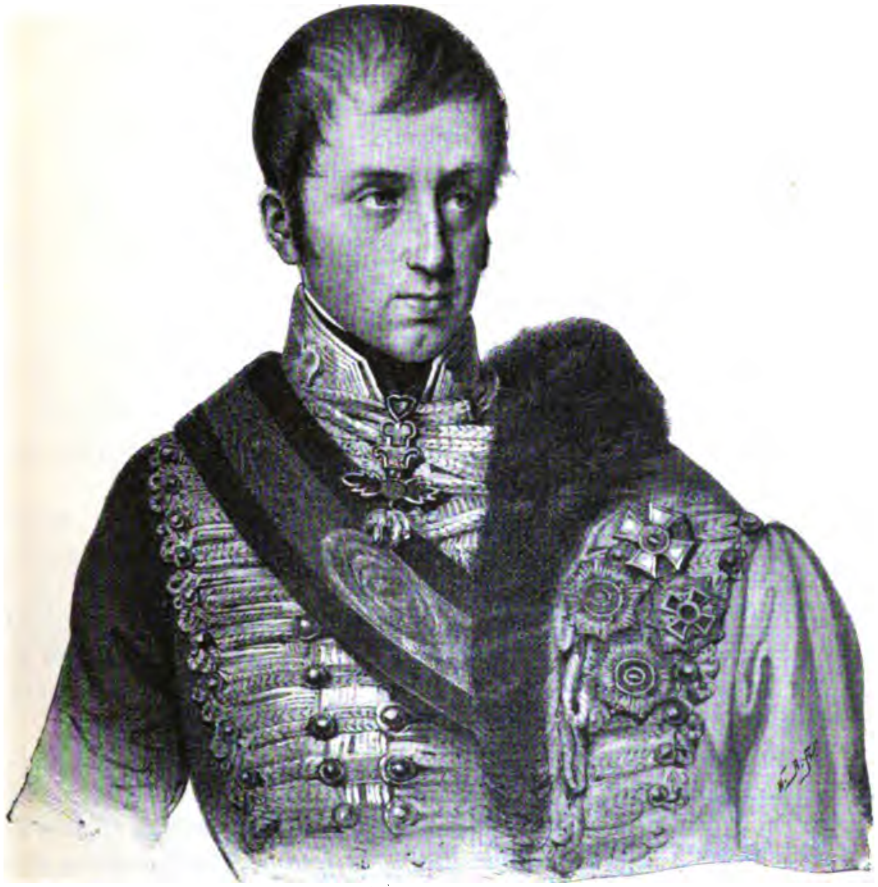

V. Ferdinánd.
(Herr kőnyomata az országos képtárban.)

Hogy az új király Ferencz 43 évi uralkodásának az alkotmányra nézve káros következményeit jóvá akarná vagy jóvá tudná tenni, ebben Magyarország rendei oly kevéssé bíznak, hogy midőn a Ferencz elhunytára vonatkozó részvét-feliratot tárgyalják, a politikai tapintat ellen soha nem vétő Deák Ferencz kezdeményezésére élénk vita fejlődik ki köztük a felett, vajjon csakugyan beletegyék-e a feliratba, hogy sérelmeik orvoslását ő felségétől teljes bizalommal remélik.

Még az a kegyelet, melylyel a halott iránt tartoznak, sem akadályozza meg az országgyűlés legkiválóbb tagjait, Bezerédjt, Klauzált, Borsiczkyt, Baloghot, hogy Deáknak a többség által különben elvetett amaz inditványa mellett, mely szerint a kérdéses bizalmi nyilatkozatot hagyják ki a feliratból, az alkalomhoz nem illő heves kifakadásokkal állást foglaljanak. Balogh János például, ki legkevésbé tud uralkodni szilaj vérmérsékletén, minden tartózkodás nélkül kifejezi abbeli véleményét, hogy a király és nemzet egyaránt felelősek a miatt, hogy a sérelmeket 43 éven át nem orvosolták; a király annyiban, a mennyiben tanácsosai megválasztásában nem volt szerencsés; a nemzet viszont annyiban, a mennyiben »a nemzetnek képviselői ezelőtt többnyire hízelkedve, sőt gyakran csúszva-mászva szólottak fejedelmökkel és a számtalan dicséretek, magasztalások közt elhitették néha a fejedelemmel azt, hogy ő az, a mi soha se volt és a minek őtet tettei nem szentelték«.

A halottal szemben gyakorolt szigorú kritikában benne foglaltatik egyszersmind a figyelmeztetés az élővel szemben arra nézve, hogy mit vár tőle a nemzet. A trónváltozás ismét felszínre hozza a régi sérelmeket, melyeknek orvoslása nélkül a korona és nemzet közti bizalom helyreállitását még csak megkisérleni sem lehet.

A kormány botor politikájáért, melylyel mind inkább elidegeniti magától a nemzetet, a mennyiben áldozatokat követel tőle s ugyanakkor elzárkózik jogos kivánalmai elől, első sorban Reviczky kanczellár a felelős, ki — daczára annak, hogy az új király, a nádor tanácsát követve, mindjárt trónra lépte után meghagyja neki, hogy a praeferentialékra készitse el a királyi válasz szövegét[1] — a rendszeres munkálatokat elébe helyezve a sérelmeknek, a legfelsőbb parancsnak vonakodik eleget tenni.

A nádort Reviczky magatartása aggodalommal tölti el, s aggodalma annál inkább fokozódik, mert, midőn Metternich útján az állam-értekezletet fölkéri, hogy döntse el a közte és a kanczellár közt fölmerült differentiát, a helyett, hogy érdemleges választ kapna, az értekezlet egyhangulag abban állapodik meg, hogy még gondolkozik a dolog felett.[2]

Az ő terve az, hogy mindenekelőtt siettetni kell az immár elkészült úrbéri munkálatok fölterjesztését s e czélból ki is eszközli azt a királyi leiratot, melyben a rendek felszólittatnak, hogy az emlitett munkálatokat szentesités végett haladéktalanul mutassák be.[3] Ha addig, míg ez megtörténnék, a sérelmekre a resolutio le nem érkeznék: bizonyosan hozzáfog az országgyűlés a többi rendszeres munkálatok tárgyalásához, ezt pedig határozottan károsnak tartaná. A hangulat ugyanis annyira izgatott, hogy e miatt sikeres munkát végezni teljes lehetetlenség. Ehhez járul, hogy maguk a rendek is óhajtják az országgyűlés feloszlatását, csak kezdeményezni nem akarják. De a mire különös súlyt fektet, az, hogy a kormánypárti követeket egymásután visszahívják s igy — irja Reviczkynek, — ha az a 18—20 jobb érzelmű követ is eltávozik, kinek támogatására a kormány föltétlenül számithat, csakugyan nem marad más hátra, mint a »boutique-ot bezárni, nehogy csúfúl szét kelljen verni«.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XLI.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XLVII.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1835. LII. LIX.

A kormány, legbuzgóbb híveitől, Császártól, Aczél Antaltól stb. egymásután kénytelen megválni s 1835 szeptemberében a nádor megütközéssel hallja, hogy Ocskay Ignácz és Andrássy József ellen is megindult már Nyitra, illetőleg Esztergom megyékben az izgatás.[2]

Legjobban bántja azonban a nádort, hogy még az ő megyéje is vissza akarja hívni kormánypárti követét, Péchy Ferenczet.

A mint erről értesül, fölkéri a kanczellárt, hogy akár a megyében, akár az országgyűlésen, tegye meg a szükséges intézkedést Pestmegye szándékának meghiusitására, mert ha elnézi a kormány, hogy azt, a ki mellette szavaz, bármikor megfoszthatják mandátumától, Balogh János ellenben ma is tagja az országgyűlésnek: akkor a többi megyék is vérszemet kapnak.[3] A kanczellártól erre ő felsége nevében megkapja ugyan a fölhatalmazást, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel akadályozza meg Péchy visszahívását;[4] de mivel semmi kilátása sincs rá, hogy czélt ér: a nagyobb botrány kikerülése végett rábirja Péchyt, hogy önként mondjon le. A megye azonban minden áron ki akarván fejezni követe iránt bizalmatlanságát, jegyzőkönyvébe iktatja, hogy »minekutána a legközelebbi közgyűlés alkalmatosságával az ott előadott okoknál fogva Péchy Ferencz követ úrnak visszahivattatása csaknem egészen kijelentetett, ezen mostani resignatiója késő legyen«, s ha mégis elfogadják lemondását, ezt csak azért teszik, mert »további követségétől meg akarnak szabadulni«.[5]

A Péchy-féle incidens személyi részével a nádor nem sokat törődik, mert — irja Metternichnek — habár Péchy a conservativek közt harczolt is, még sem volt nagy segitségére a kormánynak, sőt sokszor inkább ártott, mint használt neki túlságos hevével; hanem annál inkább érdekli az ügy tárgyi oldala.

Úgy Péchy, mint a többi kormánypárti követ visszahívását azért tartja veszedelmesnek, mert ez által az ellenzék erősödik. Metternich előtt egyenesen Reviczkyt vádolja a történtekért. Egészen természetesnek találja, hogy a kormánynak nyakára nő az oppositio, mikor eltűri, hogy saját embereit harczképtelenné teszik, az ellenzék vezéreit ellenben, például Balogh Jánost, szabadon hagyja garázdálkodni.[1]

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XLIV, XLVI.
[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XCI.
[3] U. ott. Diaet. extraser. 1835. LXXV.
[4] U. ott. Diaet. extraser. 1835. LXXX.
[5] U. ott. Diaet. extraser. 1835. LXXXIX.

Ily körülmények közt jobb tanácsot a felségnek nem adhat, mint hogy az előleges sérelmekre a választ — és pedig akár kedvező, akár kedvezőtlen választ — adja meg s azután nyomban oszlassa fel az országgyűlést. Ámde nemcsak hogy nem követik tanácsát, hanem a régi sérelmeket még újakkal tetézik.

Az új király legelső tette, melylyel uralkodását megkezdi s melynél fogva a diplomatiai iratokban I. Ferdinándnak nevezi magát, jóllehet e néven, mint magyar király, ötödik volt, — durva provocatio a nemzettel szemben.

Bekövetkezni látszik tehát, a mire 1804-ben, midőn Ferencz az osztrák császári czímet fölvette, sem az országgyűlés, sem a törvényhatóságok nem gondoltak, hogy t. i. az osztrák császári czím alapjául fog szolgálni ama kisérleteknek, melyeknek végczélja a központositás. Erre akkor annál kevésbé gondolhattak, mert ma már egész bizonyossággal állitható, hogy a császári czím fölvételének tulajdonképeni és közvetlen czélja csupán Ausztria hatalmi állásának megóvása volt, s mert abban a rendeletben, melyben Ferencz tudtára adja a magyar nemzetnek, hogy a császári czímet fölvette, világosan kimondja, hogy »a mit az egész monarchia fényének és méltóságának emelésére elrendeltünk, az mindenkor kedvelt magyar királyságunk és kapcsolt részei jogainak, törvényeinek és alkotmányának épségével történjék.«

De már a következő években, midőn az osztrák császárság czíme és jelvényei a magyar dicasteriumok körében is tért kezdenek hóditani: az országgyűléseken hangok emelkednek, mely szerint mégis jó lenne azt a biztositékot, mely az emlitett rendeletben foglaltatik s mely Magyarország törvényeit és alkotmányát az osztrák császári czím fölvételének minden esetleges következményeitől megóvja, törvénybe iktatni.

Hogy ez nem lett volna fölösleges, arról az 1832/36-iki országgyűlésnek nyílik alkalma világosan meggyőződni, midőn V. Ferdinánd helyett I. Ferdinánd mutatja be magát neki, daczára annak, hogy Magyarországnak ő előtte már négy Ferdinánd nevű királya volt, daczára annak, hogy, midőn Ferdinándot még atyja életében megkoronázták, a rendek őt mint V. Ferdinándot üdvözölték.

A rendek tehát most már határozottan felismervén a császári czím használatának az ország függetlensége szempontjából veszélyes voltát, egy felirati javaslatot készítenek, melyben egyenesen az ország függetlenségének megóvása szempontjából kivánják az I. Ferdinánd elnevezés mellőzését, s annak a másik feliratnak a boritékán, melyben a királyt névnapja alkalmából üdvözölni szándékoznak, már tényleg a közjogilag helyes czímet használják. De a főrendi tábla sem a király elnevezése tárgyában készített repraesentatiót, sem a levélboriték czímét nem fogadja el.

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XCIII.

Az 1835 május 10-iki országos ülésen Tarnay Mihály, csanádi követ, mint a kerületi gyűlés elnöke, a kerületek ama megállapodását terjeszti elő, hogy a boritékon ő felsége ekként czímeztessék: »Ferdinánd, mint ausztriai császár 1-ső, mint Magyarország királya 5-ik.« A személynök viszont arra hivatkozva, hogy a czímkérdésben adott válasza a főrendi táblának még tárgyalás alá nem vétetett, s igy ez a kérdés még nincs eldöntve, azt a közvetitő inditványt teszi, hogy csupán ő felsége nevét irják a boritékra, a nélkül, hogy neve elé számot tennének. A többség azonban ragaszkodik a kerületi megállapodáshoz.

Az ügy sürgősségénél fogva ekkor az a szokatlan eset adja elő magát, hogy ugyanazon ülés folyamán hét ízben vált egymással üzenetet a két tábla. A harmadik üzenetet a főrendi tábla küldöttségének szónoka, Scitovszky János rozsnyai püspök azzal teszi nyomatékosabbá, hogy a nádor megbízásából megkérdezi a rendektől, vajjon a nádornak, mint az országgyűlés elnökének tekintélyével összeegyeztethetőnek tartják-e ezt a huzavonát? A személynök hasonlóképen a nádor érdemeire hivatkozva kéri a rendeket, hogy járuljanak hozzá inditványához. Beöthy Ödön azonban a többség véleményét fejezi ki, midőn az ország függetlensége szempontjából annyival inkább megköveteli az V. Ferdinánd elnevezés használatát, mert az ország függetlensége különben is több oldalról meg van támadva, mert diplomatiai téren Ausztria már elnyelte Magyarországot, a külföld Magyarországnak még a nevét is elfelejtette, magyar katonaságról szó sincs, a lobogókon a nemzeti szinek helyét a kétfejű sas foglalta el.

V. Ferdinánd ezüst tallérа.

Mennél makacsabb a főrendi tábla, annál inkább fokozódik az alsó tábla aggodalma a tekintetben, hogy a jelentéktelennek látszó czímkérdésnek a főrendi tábla kivánsága szerint való eldöntése közjogilag veszedelmes következményeket vonhat maga után. Minthogy pedig egyik fél sem tágit, az üdvözlő felirat elmarad; de késik egyszersmind az úrbéri, ismételve átdolgozott javaslatok, valamint a már elkészült többi javaslatok felküldése is, miután nem tudják elhatározni, hogy az ezeket kisérő feliratokat kihez czímezzék.

A főrendek arra fektetik a súlyt, hogy az ország függetlenségét a királyi hitlevél biztositja s hogy ennélfogva az, hogy a király hatalmi állásának megfelelő czímet használ, az alkotmányt nem veszélyezteti. Ámde ezzel az okoskodással nem lehet félrevezetni az oppositiót, a mely előtt tisztán áll az alternativa, hogy az V. Ferdinánd elnevezés használata vagy nemzeti érdek, melyet tehát a főrendeknek is respectálniok kell, vagy nem az: akkor meg nincs értelme akadékoskodásuknak.

Hogy a törvényhozás gépezete, mely a fölmerült controversia miatt hónapok óta tétlenül vesztegel, folytathassa működését, a közvetitő inditványok egész sora merül fel az alsó táblán. Igy például, hogy a név emlitése nélkül, »Sacrae Caesareae et Regiae Apostolicae Majestati Imperatori Austriae et Regi Hungariae« czím alatt küldessenek fel a készen levő feliratok; hogy Ferdinánd neve elől a számot hagyják el; hogy az öt feliratot vagy egy küldöttség adja át vagy a nádort kérjék fel azoknak átadására.

Végre maga a felség is megsokalván a huzavonát, arra a szokatlan lépésre határozza el magát, hogy ő tesz javaslatot a rendeknek az ügy elintézésére nézve. Az augusztus 12-diki rescriptumban ugyanis I. Ferdinánd — tehát nem ötödik — azt ajánlja a rendeknek, hogy a két tábla megegyezésével immár elkészült feliratokat minden boriték és czím nélkül a nádor vigye és terjessze fel hozzá.

A király ajánlatát, melylyel a kérdést különben sem oldanák meg, csak megkerülnék, többen visszautasitják. Somssich Miklós, Majthényi Antal, sőt Deák Ferencz sem tartja megengedhetőnek, az országgyűlésben rejlő erkölcsi erővel összeférőnek, hogy a királyi leirat az országgyűlést elhatározásában megingassa. A leirat ama kifejezésére pedig, mely szerint az úrbéri törvények életbeléptetését a nép sorsának javitása érdekében siettetni kell, Palóczy azt jegyzi meg, hogy, ha ez őszinte óhajtása a koronának, mért nem teljesiti a nemzet képviselői nagy többségének kivánságát az V. Ferdinánd név használatba vétele által, s ha annyira aggódik a nép sorsa felett, mért adta ki az első ízben fölterjesztett úrbéri javaslatokra csak tíz hónap múlva a resolutiót.

A többség azonban, »egyedül a jelen körülményekre való tekintetből s egyedül azon országos felirásokra nézve, melyek a két tábla kölcsönös egyezségével már elkészültek«, valamint fenntartásával amaz álláspontjának, mely szerint a jövőben készitendő feliratok boritékán az alsó tábla addigi üzeneteiben jelzett czím fog használtatni, — hozzájárul a felség propositiójához.

Beöthy Ödön jövendőlése, hogy t. i., ha a rendek a fennforgó kérdésben engednek, az V. Ferdinánd nevet soha többé nem használhatják, nem teljesül ugyan; de engedékenységük annyiban mégis megboszúlja magát, hogy nehány hét múlva a felség egy resolutiójában határozottan

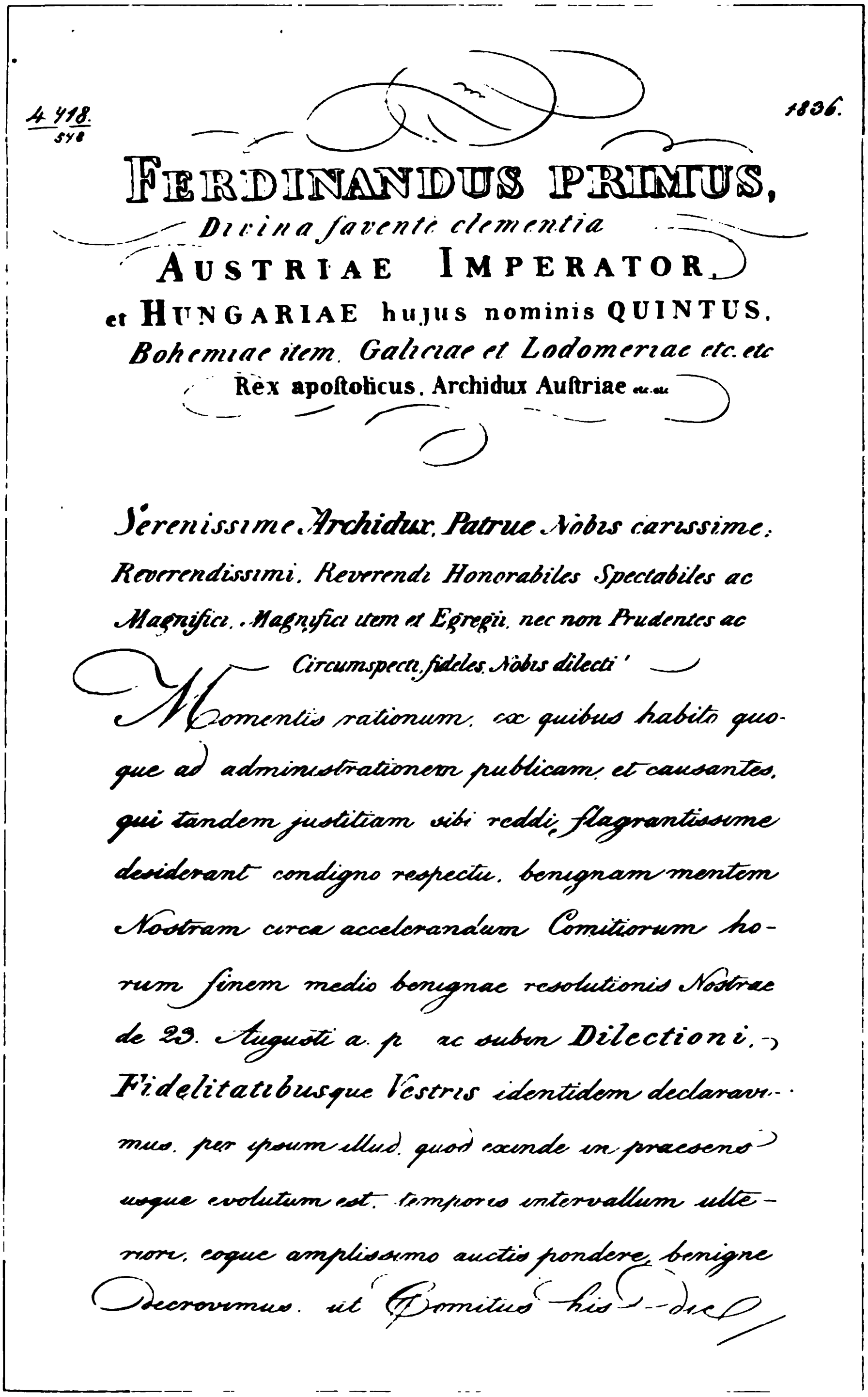

4418.
548

1836.

FERDINANDUS PRIMUS,
Divina favente clementia
AUSTRIAE IMPERATOR,
et HUNGARIAE hujus nominis QUINTUS,
Bohemiae item, Galiciae et Lodomeriae etc. etc.
Rex apoſtolicus, Archidux Auſtriae etc.

Serenissime Archidux, Patrue Nobis carissime; Reverendissimi, Reverendi Honorabiles Spectabiles ac Magnifici, Magnifici item et Egregii, nec non Prudentes ac Circumspecti, fideles Nobis dilecti!

Momentis rationum, ex quibus habito quoque ad administrationem publicam et causantes, qui tandem justitiam sibi reddi flagrantissime desiderant condigno respectu, benignam mentem Nostram circa accelerandum Comitiorum horum finem medio benignae resolutionis Nostrae de 23. Augusti a. p. ac subin Dilectioni, Fidelitatibusque Vestris identidem declaravimus, per ipsum illud, quod exinde in praesens usque evolutum est, temporis intervallum ulteriori, eoque amplissimo auctis pondere, benigne Decrevimus, ut Comitiis his di

Az 1836 márczius 28-iki királyi leirat kezdősorai.

(Eredetije az országos levéltárban.)

kijelenti, hogy elődei, különösen közvetlen elődje példáját követve s az ország függetlenségét épségben tartva, az I. Ferdinánd nevezet mellett megmarad.

A harczot már most a rendek újult erővel folytatják annyival is inkább, mert míg máskor, ha ellentét volt a főrendi és az alsó tábla közt, a főrendek cselszövényeikkel többnyire meg tudták törni az alsóházi többséget: a jelen esetben az egyes megyék pótutasitásai következtében az eredeti többség fokozatosan növekedik s a megyék nagyobb része oly állhatatosan ragaszkodik az V. Ferdinánd nevezethez, hogy például Ocskay Ignácz nyitrai követ kijelenti, hogy, ha a dicasteriumoktól I. Ferdinánd nevében bármiféle rendelet bocsáttatnék ki, azt az ő megyéje, mint törvénybe ütközőt, félretenné.

Az alsó tábla tehát felirati javaslatában az emlitett resolutio minden tételét visszautasitja. A felség ama kijelentése, mely szerint az ország függetlenségét tiszteletben tartja, a nemzetet csak akkor elégitheti ki, ha tettekben is nyilvánul. Az ország függetlenségét azzal ismeri el, ha nem használja az osztrák császári czímet. Az elődökre való hivatkozása helytelen. Mert I. Ferencz, úgy is mint osztrák császár, úgy is mint magyar király, e néven első volt; a mi pedig azokat a királyokat illeti, kik római császárok voltak, ezek mint római császárok bármily czímet használtak, e miatt nem kellett félnie Magyarországnak, hogy a nem létező római császárságba be fog olvasztatni.

Azzal az argumentummal, hogy, ha a felség elismeri az ország függetlenségét, az osztrák császári czímet a magyar közjog világos sérelmével mint magyar király nem használhatja, — a kormány annyira sarokba van szorítva, hogy az országgyűlés vége felé kénytelen megadni magát. Az 1836 márczius 28-ikán kelt királyi rescriptumot, — melyben »Ferdinandus Primus, Divina favente Clementia Austriae Imperator, et *Hungariae hujus nominis Quintus rex apostolicus*« az országgyűlés határnapját május 2-dikára tűzi ki, — a rendek olyan kitörő lelkesedéssel fogadják, hogy a jegyzőkönyv szavai szerint, »az itélőmester a harsogó számtalan éljenkiáltások által a rescriptum további olvasásában akadályoztatván, azzal felhagyott, míg a rendeknek zajló örömük kevéssé lecsillapodván, annak felolvasását folytathatta.«

Metternich a nádor előtt bármennyire hangsúlyozza is, milyen nagy tévedésben vannak, a kik azt hiszik, hogy a kormány eme lépésével az engedmények útjára tért: kénytelen elismerni, hogy, a mennyiben a király czíme a történelmen alapúl, mindjárt a trónra lépés alkalmával meg lehetett volna tenni azt, a mit tényleg az országgyűlés közbelépése után intéztek el. De másrészről szépitgetni igyekszik a kormány meghátrálását, ő felsége ama szilárd elhatározását közölvén a nádorral, hogy soha, semmi körülmények közt sem fog beteljesedni az oppositio abbeli reménye, hogy ezentúl Magyarországba minden legfelsőbb irat V. Ferdinánd aláirásával s a császári czím elhagyásával fog küldetni s hogy a magyar katonaság is ezt a czímet használja.[1]

Az új király nevének meghamisitásával egyidejüleg követi el a kormány a szólásszabadság elleni merényletét. A kettő közt okozati összefüggés van s egyik, mint a másik híven kifejezi az új aera irányát. A kormány azért adja Ferdinándnak azt a czímet, mely csakis mint osztrák császárt illeti meg, mert ezzel hallgatólag a Magyarországot absorbeáló egységes Ausztria eszméjének utját kivánja egyengetni; a szólásszabadságot pedig Wesselényi perbe fogatásával azért támadja meg, mert a magyar nemzeti állam létföltétele a municipális önkormányzat és a törvényhozás függetlensége, melyet ha a szólásszabadság megsemmisitésével romba dönt, ezzel a nemzeti állam sírját ássa meg. A császári czím használata s a szólásszabadság korlátozása tehát egyértelmű az önálló nemzeti állam negatiójával.

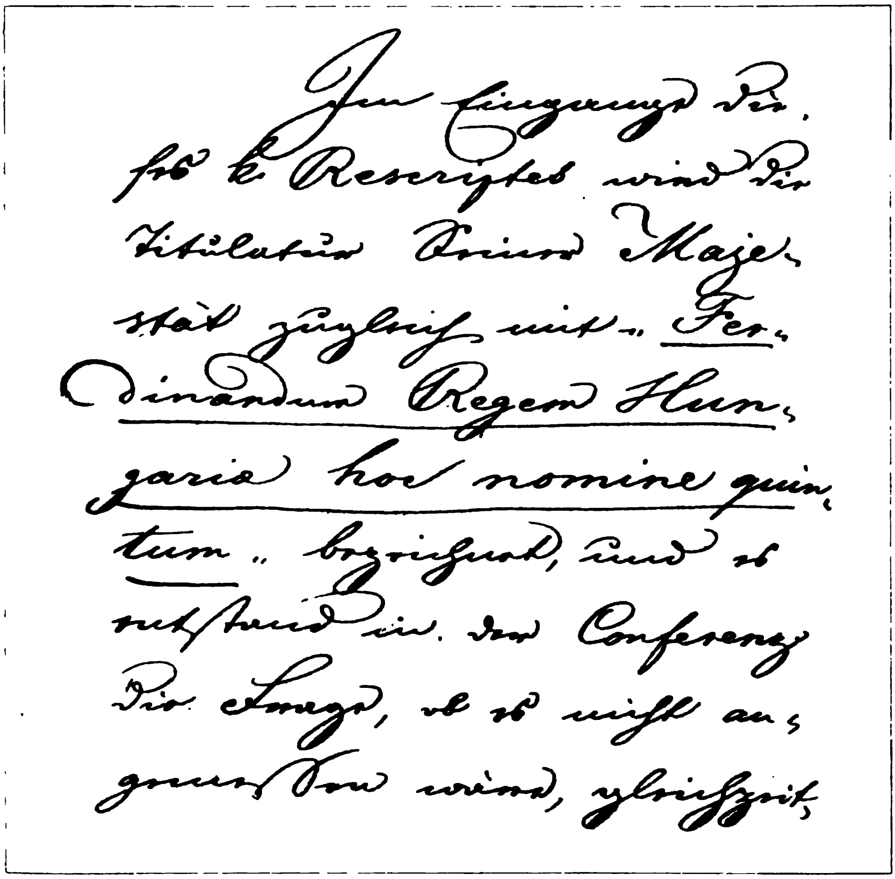

Im Eingange der.
selben Rescripte wird die
Titulatur Seiner Maje-
stät zugleich mit „Fer-
dinandum Regem Hun-
gariae hoc nomine quin-
tum" bezeichnet, und es
entstand in. der Conferenz
Sr. Anregung, ob es nicht an-
gemessen wäre, gleichzeitig

Metternich átirata a nádorhoz a király czíme ügyében.
(Eredetije az országos levéltárban.)

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1836. XXXIII.

De éppen ezért mind a két kisérlet ellen egyforma erélylyel — habár nem egyforma sikerrel — szállnak szembe Magyarország rendei.

Wesselényi ügyét annál melegebben karolják fel, mert az erdélyi ellenzék vezére iránt a legmelegebb rokonszenvvel viseltetnek s mert ennek párthívei lankadatlanul buzditják őket az igaz ügy védelmére. Báró Bánffy László, báró Kemény Dénes, gróf Teleki Domokos, báró Jósika Miklós Pozsonyba menvén, gondjuk van rá, hogy a magyarországi ellenzék tüze, melyet az erdélyi események szitottak fel, el ne aludjon.

A kormány emberei, a politikai momentumok mellőzésével, jogi és formai szempontból igyekeznek a perbefogatás tényét igazolni. Szerintük a fiscusnak joga, sőt kötelessége volt Wesselényi ellen, ki törvénysértésével a közrendet zavarta meg, a közkeresetet meginditani. Ha ártatlan: fölmentik; ha bűnös: elmarasztalják. A törvényhozás a biróság dolgába nem avatkozhatik. Az 1723-iki törvény kimondja ugyan, hogy a széksértést maga az illető gyülekezet torolja meg; de ugyanezen törvény a fiscust sem tiltja el, hogy, ha a széksértésben büntetendő cselekményt lát, azt külön kereset tárgyává ne tegye. A hűtlenség bünét — bárhol, akár szóval, akár tettel és bárki által követtetik el — köteles üldözni a biróság.

Hogy a nyilvános gyűlésekben elkövetett tettek a széksértés büntetésén kivül más büntetést maguk után ne vonhatnának, ezt az elvet Ragályi Tamás sem fogadja el, miután ez a közrend megzavarására vezetne s a törvénynyel is ellenkezik. Ha tehát a rendek azt az álláspontot foglalják el, hogy a kormány törvénytelenül fogta Wesselényit kereset alá, akkor szerinte szükségképen vesztett perük van. Hanem igenis ajánlja, hogy fejezzék ki aggodalmukat a tekintetben, hogy, ha a jelen esetben a fiscus a keresettől el nem áll: minthogy Wesselényi perbe fogatásában az ország a szólásszabadság veszélyeztetését látja,[1] az ügy erőltetése káros politikai következményeket fog maga után vonni; kérjék egyszersmind a kormányt, hogy mind a két pert szüntesse meg, biztositván ő felségét, hogy a két rendbeli per megszüntetéséből a szólásszabadság korlátlanságára következtetést húzni nem kívánnak.

Ragályi tanácsát annyiban követi az ellenzék, a mennyiben a kérdés politikai oldalát tolja előtérbe, s habár egyesek a kereset jogszerűségét semmikép sem akarják elismerni, sőt példákra hivatkozva még azt is kétségbe vonják, hogy a királyi tábla meg tudná óvni függetlenségét, midőn a fiscus perében kell itélnie: a legtöbben arra az álláspontra helyezkednek, hogy a törvényhatóság csak addig töltheti be nagy fontosságú missióját, csak addig tekinthető az alkotmány igazi védbástyájának, míg szabad, míg nem terrorizáltatik a kormány által; ha tehát a törvényhatósági gyűlésekben a szabad vélemény-nyilvánitás lehetetlenné válik; ha megtiltják, hogy ott a kormány törvénytelen cselekedeteit szóba hozzák: a mellett, hogy a municipális önkormányzat tönkre megy, az országgyűlés, mely a megyéktől nyert utasitások szerint dönti el az egyes kérdéseket, szintén megbénittatik működésében.

---

[1] U. ott. Exhib. politiam respic. 1835. XCVII.

Ez a felfogás annál indokoltabb, mert a kormány határozott szándéka valóságos rendszerré avatni a törvényhatósági tanácskozásoknak önkényes korlátozását. Erre mutat az az eset is, hogy, midőn a király meghallja, hogy Ungmegye nyári közgyűlésén Fodor András főadószedő és Szemere György táblabiró Wesselényi nézeteit nemcsak magukévá tették, de kinyilatkoztatták, hogy azt sem tartanák felségsértésnek, ha valaki a pragmatica sanctio felbontását inditványozná, miután a népnek különben sincs szüksége olyan drága királyra s igy ideje lenne már olcsóbbat választani: a mellett, hogy az illetők megbüntetése végett elrendeli a vizsgálatot, meghagyja egyszersmind a kanczellárnak, hogy, ha Petrovayt visszahívnák küldői s Fodor Andrást választanák meg helyette követté, ez utóbbi megbizólevelét ne fogadják el.[1]

Sőt a kormány csakhamar elárulja, hogy a szabad vitatkozás jogát az országgyűléssel szemben sem szándékozik tiszteletben tartani.

A június 22-iki országos ülésen, melyen a Wesselényi ügyében készitett feliratot a többség elfogadja, Balogh János, mintegy bebizonyitandó, mennyire nincs korlátozva sem az országgyűlésen, sem a törvényhatóságok gyűlésein a szólásszabadság, Wesselényi inkriminált beszédét a következő szavakkal erősiti meg: »Szabadon kinyilatkoztatom, hogy báró Wesselényinek Szatmár vármegye közgyűlésében az úrbéri V. t.-czikk 2-ik szakasza érdemében tartott beszédét, melynek foglalatja úgyis mindenkinél a tek. karok és rendek közül tudva van, ***nemcsak nem kárhoztatom, de azt helyben hagyom***, és talán nem is vétenék, ha azt magamévá tenném.« Midőn Balogh Jánost ezért a merész föllépéseért, »szabadosságáért« (licentia), a személynök megfenyegeti, Beöthy Ödön nem mulasztja el figyelmeztetni a rendeket, hogy az országgyűlés elnöke, ki egyszersmind a Wesselényi perében itélő királyi táblának az elnöke is, a barsi követ megrovása által előre jelezte, milyen itélet várható a királyi táblától.

A személynök fenyegetését a kormány csakugyan nem sokára beváltja, a mennyiben Balogh János ellen szintén megindítja a hűtlenségi pert.

Barsmegye második követe, Tarnóczy Kázmér, a »házi foglalatosságai miatt« távol levő követtársa ellen emelt vádat azzal akarná tárgytalanná tenni, hogy mást ad a szájába, mint a mit tényleg mondott. Azt állitja ugyanis, hogy Balogh szó szerint igy nyilatkozott: »Én, a mit báró Wesselényi mondott, nemcsak nem kárhoztatom, nemcsak hűtelenségét boszuló per tárgyának nem tartom, hanem talán az által se vétenék, hogy ha az általa mondottakat ***helybe hagynám*** és az általa kijelentett elveket magamévá tenném.« Ebben a föltételes formában a nyilatkozat kétségtelenül elveszítené minden élét s a kormány által meginditott hűtlenségi perhez alkalmas anyagul nem igen szolgálhatna. Ámde a rendek, ha abba beleegyeznének is, hogy Balogh, vonja vissza nyilatkozatát: a napló hitelessége szempontjából azt nem engedik meg, hogy a beszédet, melyet mindenki úgy értett, a mint az a naplóban volt, kiigazitsák.

---

[1] Orsz. levéltár. Exhib. polit. respic. 1835. CXXXII. CXL.

A Balogh esetét már most együvé kapcsolják a Wesselényiével s nyomban elkészitik a kerületi üzenetet, melyben erélyesen tiltakoznak az ellen, hogy »hűtlenségi per alá vétetik egy oly hazai polgár, ki mint országgyűlési követ a törvényeknek és törvényes szabad oltalomnak paizsa alatt, nem ön nevében, hanem küldőinek személyében vett részt a köztanácskozásokban«.

A mentelmi jog, illetőleg a szabad szó elnyomása annál nagyobb visszatetszést idéz elő a rendek körében, mert még csak az imént maga a megboldogult király ösztönözte őket arra, hogy a rendszeres munkálatok tárgyában minden tartózkodás nélkül, teljes őszinteséggel nyilatkozzanak. Úgy a rendszeres munkálatok, mint a szőnyegen forgó többi fontos tárgy kedvező elintézésének alapföltétele a discussio teljes szabadsága; mert a törvényhozás függetlenségének biztositásával ez teszi lehetővé az eszmék tisztázását. Éppen ezért addig, mig a Balogh ellen meginditott pert a kormány meg nem szünteti, a rendek a tanácskozásokat folytatni sem akarják.

Az ellenzék felfogásának ez alkalommal is Deák Ferencz a leghívebb és legszabatosabb tolmácsa. A kitűnő jogász éleslátásával, az iskolázott politikus finom tapintatával és mély belátásával apostrophálja a kormányt s a kormány eljárását pártoló főrendeket.

Midőn súlyos politikai hibával vádolja a kormányt, közjogi szempontból is hibáztatja annak eljárását. Ha — úgymond — rossz vért szül a nemzetben, hogy egy polgárt azért a beszédért fognak hűtlenségi perbe, melyet a szegény adózó nép érdekében tartott s nem hiszik többé el, a mit a kormány váltig állitott, hogy a köznép boldogságát óhajtja: még inkább neveli a keserűséget az a tény, hogy még a törvényhozói állás sem nyujt biztosságot a nemzet képviselőinek. A közjogi sérelem pedig abban rejlik, hogy a kormány a biróságokat mintegy kényszeriti olyan dolgokba avatkozni, amik csakugyan nem tartoznak rájuk; »mert — úgymond — azt csakugyan senki sem tagadja, hogy a szólásszabadság korlátait, melyeket csak a törvényhozás határozhat meg, kiszabni vagy bármely nemzeti juss felett biráskodni az itélő székek hatalmához nem tartozhatik.«

Ha csupán a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyára s a törvényhozás politikai szerepére és közjogi állására vonatkozó fogalomzavar eloszlatásáról volna szó: Deák beszédének bizonyára fényes sikere lenne, miután az ő logikája előtt az ellenfélnek is meg kellene hajólnia. Ámde a szólásszabadság elnyomása tisztán erőszak ténye, mely által a kormány a nemzetnek az országgyűlés függetlenségében és a municipális szabadságban rejlő erejét szándékszik megtörni, mely által — mint Bezerédj mondja — a vármegyéket »cs. kir. Kreisamtokká«, az országgyűlést »ausztriai dietává« akarja átváltoztatni; ennélfogva az erőszakkal szemben a legfényesebb logika fegyvere is életlenné válik. A kormányra nézve egyszerűen hatalmi kérdés a szabad discussio jogának elkobzása. Alkalmazza tehát a terrorismust, mert azt hiszi, hogy — Deákkal szólva — többségben lesznek a gyöngelelkűek, kik a fenyegetéstől megriadnak, az erősekkel szemben, kiket a megfélemlitési kisérletek exaltatióra gerjesztenek.

A főrendek még a terrorismus politikájától sem tagadják meg támogatásukat, úgy hogy az alsó tábla látva, hogy nem boldogul velük, a szólásszabadság tárgyában kifejtett álláspontjának fenntartásával hozzájárul ahhoz, a mit Zsedényi s általában a kormánypárt ajánl, hogy t. i. a nádort, ki az 1807-iki országgyűlésen ugyanilyen tárgyban már egyszer sikeresen közbenjárt, most ismét kérjék fel, hogy »a szólásszabadságot veszélyeztető intézkedéseket oly módon, hogy soha, például se hozassanak fel, enyésztesse el.« De a nádor ezúttal nem vállalja magára a közbenjárást. Ennélfogva a két tábla folytatja egymással az üzenetváltást s oly sűrűn küldözik egymáshoz a nuntiumokat, hogy Bernáth Zsigmond megsokalva a dolgot, küldői nevében azzal a közjogi szempontból képtelen inditványnyal áll elő, hogy az alsó tábla maga küldje fel a feliratot, melyhez a főrendek hozzájárulását nem képes kieszközölni.

Az egyik sérelem e közben annyira-amennyire tárgytalanna válik, hogy helyet adjon egy másik, hasonló sérelemnek.

A kormány, hogy Balogh Jánost egyrészről ártalmatlanná tegye, másrészről hogy saját eljárását vele szemben erkölcsileg igazolja, mindent elkövet, hogy megyéje őt visszahívja. E czélból gróf Keglevich János főispán útján a köznemesség egy részét megvesztegetteti. »A kormány emberei — mint Kubinyi Ferencz, nógrádi követ mondja egyik beszédében — lélekvásárlást űztek«; de ugyanő hozzáteszi, hogy »az erkölcs előtt gyalázattal hátrálni kénytelenittettek«. A július 25-iki megyei közgyűlés Baloghot nagy lelkesedéssel visszaküldi Pozsonyba, hogy ismét foglalja el követi székét, megbízza egyszersmind a tiszti főügyészt, hogy Baloghot a biróság előtt védelmezze.

A kormány által szenvedett kudarczot a nádor egyenesen Reviczky kanczellárnak tulajdonitja.

A mint a pert Balogh ellen megindítják, a nádor az országbiróval, tárnokkal és személynökkel abban állapodik meg, hogy ha Balogh a személynök tilalma ellenére a gyűlésben megjelenik, a személynök a gyűlést oszlassa fel, miután ahhoz nincs joga, hogy a tanácskozásból bárkit is kizárjon, de ahhoz igen, hogy a gyűlést feloszlassa.[1] De szükségesnek tartja egyszersmind a nádor, hogy ama legfelsőbb elhatározást, melyre a személynök, emlitett tilalmát alapitja, s mely szerint a hűtlenségi perbe fogott

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. LVI.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. XCIII.

Balogh az országgyűlésen a per eldöntéseig nem vehet részt, közöljék a megyével.[2] Tanácsát azonban nem követik, sőt ellenkezőleg a felség — Reviczky kivánsága szerint — egyenesen utasitja a nádort, hogy ő rá Baloghnak a gyűlésből való kitiltása alkalmával nem szabad hivatkozni, miután ez az actus tisztán az elnökség dolga.[1]

Minthogy pedig Balogh a per megindítása után nem mutatja magát többé a gyűlésben s igy a személynöknek nem nyílik rá alkalma, hogy kiutasitása által documentálja a kormány ama felfogását, mely szerint hűtlenségi per alatt álló egyén a köztanácskozásokban nem vehet részt: Barsmegye minden akadály nélkül adja meg követének a kormánynyal szemben az elégtételt.

Balogh Pozsonyba visszatérvén, népszerűsége annyira fokozódik, hogy a kormány jónak látja az ellene indított pert megszűntetni. De azért az országgyűlés az ügyet tovább is mint sérelmet tárgyalja, miután Barsmegyének Balogh által kifejezett s a per tulajdonképeni tárgyát képező nézetei a pertörlést tartalmazó királyi decretumban is kárhoztatva vannak.

Wesselényi ellen e közben a hajszát folytatják, sőt — mint emlitők — újabb merényletet is követnek el a szólásszabadság ellen. Békésmegye ugyanis 1835 február 3-ikán tartott közgyűlésében elhatározván, hogy körlevélben fel fogja szólitni a többi megyéket, hogy az országgyűlés által megbuktatott örökváltságot és a jobbágyok személy- és vagyonbiztonságára vonatkozó törvényt jövőre vegyék pártfogásuk alá, e miatt a kormány királyi biztost küld a megye nyakára s a biztos megindítja a nyomozást azok ellen, kik az emlitett határozat hozatalába befolytak.

Nem elég tehát, hogy a kormány az iskolákban a szabad gondolkozást lenyűgöző rendszabályokat léptet életbe; hogy az országgyűlési újság megindítását lehetetlenné teszi; hogy a sajtót a censura bilincseibe veri; hogy a szabad vélemény-nyilvánitást még az országgyűlésen és a törvényhatóságok körében is meggátolni törekszik: most már azt sem engedi meg, hogy a megyék egymással szabadon érintkezzenek.

Az alsó tábla a békési sérelem ügyében is elkésziti feliratát; de a főrendek makacs ellentállása következtében sem ez, sem a Wesselényi és Balogh ügyében készült felirat nem juthat rendeltetési helyére.

Ez utóbbira vonatkozólag két nappal az országgyűlés berekesztése előtt készül el az utolsó vagyis a 17-ik üzenet, melyben a rendek »a nemzet és egész Európa színe előtt ünnepélyesen kinyilatkoztatják, hogy a szabad szólás alkotmányos jussa kérdés alatt levő megsértései a törvények félremagyarázásán alapulván, minden következéseikkel és netalán ismétlendő hasonló esetekkel együtt törvénytelenek, önkényből eredők és egyedül az erőszak szüleményei«. Hasonló óvást tesznek a békési sérelem ügyében is.

De a főrendek a recriminatiókra egyszerűen azt felelik, hogy »ezen országgyűlés egész folyamatában egyedül a törvények ösvényén eljárni s a haza boldogitó alkotmányát teljes épségében megtartani igyekezvén, a mint egyrészről a nemzetnek részrehajlatlan jóváhagyásáról nem kételkednek, úgy másrészről a kérdéses két tárgyban előadott nézeteikhez és elveikhez való ragaszkodásukat most is a legnyugodtabb elmével kinyilatkoztatják«.

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1835. LVIII.

A kormány intentióit követő főrendek ilyetén kihívó, intransigens magaviselete az ellenzéket a sérelmek összeszedésében s előadásában fokozott buzgalomra serkenti, hogy a sérelmek nagy tömegével mintegy documentálja a nemzet előtt, mily hibás politika, sőt hazafiatlanság az aristocratia részéről a kormányt támogatni.

Az erdélyi országgyűlés idő előtti feloszlatása tárgyában az alsó tábla mindjárt Ferdinánd trónra lépte után elkésziti a feliratot. A király, azzal a kijelentéssel, hogy őt a legjobb szándék vezette, midőn az erdélyi országgyűlést feloszlatta, meghagyja ugyan a nádornak, hogy akadályozza meg ennek az ügynek a bolygatását a magyar országgyűlésen;[1] de a testvérhaza sérelme — tekintve annak az egész országra kiható következményeit — sokkal nagyobb és fontosabb, semhogy a törvényhozás napirendre térhetne felette.

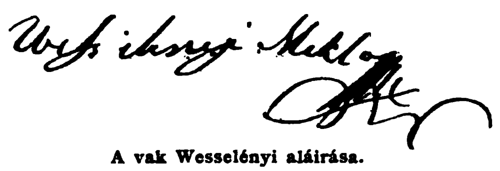

A vak Wesselényi aláirása.

A magyarországi ellenzék, épp úgy, mint az erdélyi, az unióban látja a legfőbb panaceát Erdély végső elpusztulása ellenében. A három nemzet és négy vallásfelekezet, melyet Wesselényi »Erdély hét főbűnének« nevez, a saját önző érdekeit tolván mindenkor előtérbe, megbontja az ország egységét s megfosztja azt minden erejétől. »Szerencsétlen viszálykodás választá el kis hazánkat nemes Magyarországtól, — irják Alsó-Fejérmegye rendei 1832 április 27-ikén kelt köriratukban, — még szerencsétlenebb belső meghasonlás szaggatja három külön nemzetté, négy külön vallássá. S midőn számtalan más szakadásokkal is küzködni kénytelenek vagyunk, mi biztosit külső és belső elnyomások ellen?«[2] Az állami életnek a széttagoltság által okozott sorvadása teszi szükségessé, hogy az erdélyi országgyűlés mielőbb összeüljön s a magyar országgyűléssel az unióra nézve megállapodásra jusson.

Az erdélyi ellenzék az életbe vágó ügy érdekében már az országgyűlés kezdetén arra a nevezetes lépésre határozza el magát, hogy, miként 1790-ben, most is a megyék útján fogja kérni a magyar országgyűléstől az unio végrehajtását.

A mint Reviczky kanczellár megtudja, hogy e tárgyban előbb Torda, majd utána nyolcz megye feliratot szándékszik intézni az országgyűléshez s a felirat átadásával küldöttségeket bíz meg, nyomban felvilágositást kér az erdélyi kanczelláriától, s erre báró Miske József értesiti, hogy Torda elhatározta ugyan a feliratot, de deputatiót az ő tudomása szerint nem küldött ki, megnyugtatja egyszersmind Reviczkyt és a nádort, hogy a gubernium utján a főispánokat szigorúan utasitotta, akadályozzák meg megyéikben Torda példájának követését.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. XIX.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1833. XLIII.

A nádor bízik benne, hogy az erdélyi kormányszékek intézkedései czélra vezetnek, de azon esetre, ha a megyék küldöttei mégis Pozsonyba érkeznének, mivel a magyar országgyűlésen nincs semmi keresni valójuk, elhatározott szándéka meggátolni, hogy ott szóhoz jussanak, másrészről azonban, mivel akár egyeseknek, akár hatóságoknak jogukban áll kérvénynyel és panaszszal fordúlni az országgyűléshez: az erdélyiek feliratait mereven visszautasitni sem tartaná helyesnek, annyival kevésbé, mert attól nem tart, hogy az országgyűlésen, mely egyéb sürgős teendőkkel van elfoglalva, ez az ügy éppen most nagyobb port verhetne fel.[2]

Cziráky országbiró, kinek tanácsát ezúttal is, mint minden fontosabb közjogi kérdésben, kikéri a nádor, praecedensekre hivatkozva mutatja ki, hogy az országgyűlések máskor is fogadtak el petitiókat hatóságoktól és hatósági kiküldöttektől. Igy nevezetesen 1790-ben Ürményi József személynök Erdély küldötteitől ugyancsak az unio tárgyában a petitiót átvette s a rendek elé terjesztvén, ezek a koronázási diploma készitésével megbízott országos küldöttségnek adták ki fölhasználás végett.

Úgy az országbiró, mint a nádor tartanak azonban tőle, hogy a küldöttek egyenesen a rendeknek és pedig a kerületi ülésen adják át kérvényüket s ez esetben — mivel a kerületi ülés, mint magángyülekezet, mindenki előtt nyitva áll, s csakis az elnöknek nincs ott semmi helye, — az elnökség nem avatkozhat a dologba. Erre az eshetőségre való tekintettel ajánlja tehát a nádor a felségnek, hogy az országgyűlés elnökségéhez egy rendeletet bocsásson ki, melyben megtiltja az országgyűlésnek az erdélyi küldöttek elfogadását, de a melyet az elnökség csak akkor használna fel, ha szükség lenne rá.[3]

Midőn Torda, valamint Alsó-Fejér és Küküllő megyék, az erdélyi kanczellária számitása ellenére mégis elhatározzák a deputatiók kiküldését, s midőn Kolos és Doboka megyék szintén csatlakozni szándékoznak hozzájuk, az erdélyi kanczellár, Reviczky utján, arra kéri a nádort, akadályozza meg, hogy a magyar megyék az erdélyieket izgassák. De a nádor, egyetértve Reviczkyvel, e tekintetben sem tart szükségesnek semmiféle intézkedést, sőt határozottan perhorrescál minden olyan lépést a kormány részéről, mely által maga hívná fel mintegy a magyarországi megyék figyelmét arra az ügyre, melylyel eddigelé nem sokat törődtek.[4]

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XXV. aul. 2.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XXV. aul. 3.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XXXII.

[4] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XLI.

Első sorban a nádor óvatosságának köszönhető, hogy az ügy nem mérgesedik el. A deputatiók elmaradnak s a megyék feliratаikat gróf Teleki Domokos és Wesselényi utján adván át a nádornak, ez — ama meggyőződése ellenére, hogy az országgyűlésnek joga van petitiót bárkitől elfogadni — követi a király parancsát[1] s a kérvényeket azzal a kijelentéssel veszi át, hogy országgyűlési tanácskozás alá nem bocsátja, hanem fel fogja terjeszteni a felséghez.[2]

Midőn Ferdinánd trónralépte után maga az országgyűlés hozza ismét szóba az uniót, a főrendek ennél a kérdésnél sem mutatnak semmi fogékonyságot a nemzeti aspiratiók iránt s az ő akadékoskodásuk miatt kénytelen az országgyűlés a felirásról lemondani, a mi az erdélyi ellenzéket, de különösen az unio legbuzgóbb hívét, Wesselényit, annyival inkább elkeseriti, mert ők magyarországi testvéreiktől azt várták, hogy Erdély sorsának javitása érdekében a legszélső eszköztől sem fognak visszariadni. Wesselényi egyenesen »vérárulás«-nak deklarálja, a mit Magyarország Erdélylyel elkövetett.[3]

A Wesselényi által ajánlott passiv ellentállásnak, melynél fogva t. i. az országgyűlés addig nem folytatja működését, míg Erdély panaszai nem orvosoltatnak, az évtizedek óta halomra gyűlt többi sérelemre nézve is helye volna, miután a kormánynak esze ágában sincs azokat jóvátenni.

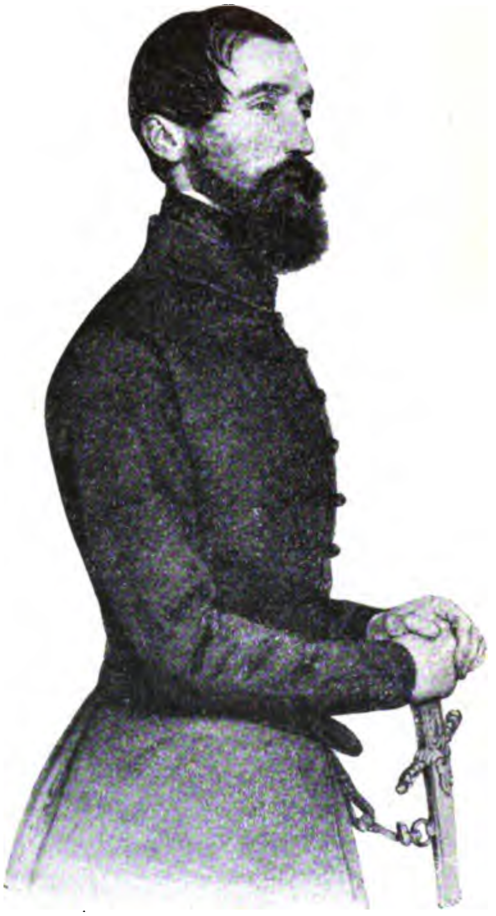
Gróf Teleki Domokos.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

Az egyes törvényhatóságok kezdeményezésére ez az országgyűlés is száz meg száz új és régi panaszszal és postulatummal áll elő. Kivánja például, hogy a törvénytelen rendeletek aláirói büntettessenek meg; hogy a fölemelt só árából befolyó összeg a megyék közt a sófogyasztás arányában osztassék szét. A sajtószabadság megsértése miatt legtöbb a panasz. Igy nevezetesen Krassómegyének a lengyel nemzet ügyében a törvényhatóságokkal váltott leveleit, Torontálnak az országos rendszeres munkálatokra vonatkozó észrevételeit, Szatmár követeinek az 1830-diki országgyűlésről készitett jelentését a censura nem engedte kinyomatni; Abaujmegye pedig a helytartó-tanács 1832 november 11-iki rendeletét terjeszti elő, mely szerint Kovacsóczy Mihálynak a »Szemlélő« czímű időszaki irat kiadása csak az alatt a föltétel alatt engedtetik meg, ha abban politikai czikkeket nem közöl. Eme panaszok képezik alapját a sajtószabadság helyreállitására vonatkozó postulatumnak. Kivánják továbbá a rendek az 1831-ben megüresedett prímási szék betöltését; a testőrségbe csakis a megyék által ajánlott, nemességüket kétségtelenül igazoló egyének fölvételét s a nemzetiség jeleinek a külső viseletben leendő kitüntetése végett a testőröknek a bajusz viselésének megengedését; a nyári egyházi ünnepeknek, melyek a mezei munkát hátráltatják, a téli hónapokra való áttételét; Magyarországnak a bécsi kongresszus által megállapitott franczia hadi kárpótlásból való arányos részesitését; Lengyelország alkotmányának helyreállitása érdekében a közbenjárást stb. stb. A sérelmek közt szerepel az is, hogy Szent-István ünnepének mint nemzeti ünnepnek megtartására a helytartó-tanács egy rendelete az összes felekezeteket kötelezi; hogy a főispánok a megyei tisztviselők egy részét kinevezik; hogy egy kúriai decisio következtében a nem nemesek fekvőséget nem szerezhetnek stb.

---

[1] U. ott, Diaet. extraser. 1833. XXXVIII.
[2] Kölcsey F. naplója. 100.
[3] Szilágyi Ferencz, Ifj. Báró Wesselényi Miklós 28.

Mindezeken felül Beöthy Ödön, — ki az országgyűlés kezdetén a vallásügy letételét azzal a kijelentéssel inditványozta: »hadd nyugodjék még a vallás tárgya, mint a kapernaumi századosnak, Jairusnak leánya, kiről azt mondotta édes Üdvözitőnk, hogy nem holt meg a leány, hanem csak aluszik«, — megyéje részéről két vallásügyi sérelmet is bejelent s a vallásügy újból való fölvételét kivánja, a mit azonban még a kálvinista Palóczy sem tart időszerűnek. Midőn Tirolban a József-féle türelmi pátens visszavonásával a protestánsok a Mária Terézia korabeli állapotukba helyeztettek vissza; midőn a zágrábi káptalan követe a protestánsoknak Horvátországba való bebocsátása ellen csak az imént jelenti be óvását; midőn öt felirat, köztük az úrbérre vonatkozó is, két hónap óta nem küldhető fel, miután a főrendek annak a történelmi és arithmetikai igazságnak, hogy a királyt nem első, hanem ötödik Ferdinándnak hívják, a boritékra való irását megakadályozzák; midőn ugyancsak a főrendek helyesnek tartják, hogy egy követet, az országgyűlésen tett nyilatkozatáért hűtlenségi perbe fognak, — ilyen viszonyok közt, a kormánynak, főrendeknek és a törvényhozás egyes tagjainak ilyetén magatartása mellett, valóban csak idővesztegetés lenne fölmelegítni s ujból vita tárgyává tenni az áttérések, a reversalisok, a hat heti oktatás stb. ügyét.

Előbbre való ezeknél és minden egyébnél a nemzeti nyelv ügye, melynek érdekében éppen ezért szükséges, hogy a rendek minden erejüket összpontositsák. Lépésről-lépésre kell meghóditni a tért a nemzeti nyelv számára. Ha e tekintetben a rendek a félúton megállnának, épp úgy elárulnák gyöngeségüket, mint az a vándor, ki akkor dől ki, midőn már a czélhoz közel van, s az ő gyöngeségük fokozná a kormány erejét a nemzeti törekvések ellensúlyozásában.

Minthogy a kormány a törvényhozás nyelvét illetőleg nem akar túlmenni az 1792: VII. és az 1805: IV. t.-czikkben foglalt engedményeken s csak abba egyezik bele, a mit a király engedélye nélkül is megtehetett az országgyűlés, hogy t. i. a deák nyelven alkotott törvények honi nyelvre is lefordithatók: az alsó tábla az 1835 október 5-iki királyi resolutióra készitett felirati javaslatában ismételve kifejezi abbeli szilárd elhatározását, hogy »valamint *most mindjárt*, úgy ezentúl is mindenkor a törvényjavaslatokat egyedül magyar nyelven szerkesztve terjeszti fel, s abba, hogy az ország törvénykönyvébe úgy most, mint ezentúl, nem egyedül nemzeti nyelvünkön alkotandó törvények jöhessenek be, soha meg nem egyezik«.

Hiába hivatkozik a személynök a folyamatban levő országgyűlés által is tiszteletben tartott eddigi szokásra, melynél fogva úgy a törvényjavaslatok, mint az azokat kisérő feliratok két nyelven készittettek; hiába igyekszik a rendeket meggyőzni, hogy az 1833 márczius 30-ikán fölterjesztett ama kivánságuk, hogy ezentúl a törvények nyelve a magyar legyen, csak ő felsége hozzájárulásával válhat törvénynyé: az ellenzék annyival inkább ragaszkodik elhatározásához, mert az előbbi országgyűlések elháritották immár az útból a magyar nyelvű törvények használhatását gátló akadályokat az által, hogy a közhivatalnokokra és az ügyvédekre nézve kötelezővé tették a magyar nyelv tudását s a törvények alapjául szolgáló országgyűlési irományoknak, valamint a törvényhatóságok s részben a kúria itéleteinek is magyar nyelven való szerkesztését rendelték el.

A kormány részéről a mily hiábavaló erőlködés a dolgok természetszerű fejlődését meggátolni, épp oly taktikai hiba is. Találóan jegyzi meg Fáy András, hogy »a kormány a nemzeti nyelv ügyében engedményeit rendesen mintegy száj-édesitőül szokta használni a keserű áldozatok után«, most pedig, midőn az úrbéri tárgyakban az adóalap biztositására újabb áldozatokat hoztak, midőn a szólásszabadság ellen elkövetett hármas sérelmet el kell szenvedniök, száj-édesitőre ugyancsak szükségök van.

A kormány botor politikáját még legbuzgóbb hivei sem képesek plausibilissé tenni. Zsedényi épp úgy nevetségessé teszi magát, midőn azt mondja, hogy ő felsége nem kényszerithető arra, hogy olyan törvényekhez hozzájáruljon, melyeknek nyelvét nem érti, mint az esztergomi Andrássy József, ki azzal a régi elcsépelt nézettel áll elő, hogy az alkotmány palladiuma a deák nyelv. »Ha a kettő közt valamelyiken sebet kell ejteni — feleli ez utóbbinak Nagy Pál, — inkább történjen seb a constitutión, mert constitutiót lehet csinálni huszonnégy óra alatt, de annyi idő alatt a nemzetiséget senki fel nem ébreszti; száz esztendő kell, hogy egy tót faluból magyart lehessen csinálni.«

Sem Nagy Pálnak, sem az ellenzék többi szónokának nem sikerül azonban a kormányt és a főrendeket meggyőznie, hogy ez ügyben erőszaknak nincs helye.

A capacitatio sikertelensége után tehát a mérsékeltebbek tanácsára megint a nádor közbenjárását veszik igénybe, bármennyire ellenzik is azt az intransigensek. Ez utóbbiak közé tartozik pl. Bezerédj, ki azt mondja, hogy »ha magyarok vagyunk, szóljunk magyarul, ehhez nem kell engedelem«; Beöthy, kinek »politikai katekizmusában a közbenjárás különben sem foglaltatván, azt követi pályája végén oda beiktatni nem szándékozik«; Lónyay Gábor, ki leplezetlenűl, ritka merészséggel mutatja ki, hogy a nádor közbenjárása czélra nem is vezethetne, miután »a magyar nyelvű törvény ellene volna a kormány politikájának, ellene a bécsi politikának, mely háromszáz év óta zsibbasztva nyomja hazánkat«.

A nádor a közbenjárásra mégis fölkéretvén, kijelenti, hogy »minden igyekezetét s teljes erejét oda fogja fordítani, hogy a nemzet ezen forró kivánsága teljesedését kieszközölhesse«.

Hogy fáradozásait megfelelő siker koronázza, e czélból nincs szükség egyébre, csak hogy a közhangulatot az udvarnál híven tolmácsolja. A követek közül — mint Deák Ferencz, követjelentésében irja — többen elhatározták, hogy inkább törvények nélkül oszlanak szét, semhogy az alkotandó törvények latin szerkezetét valaha többé eredetinek s kétség esetében elhatározónak ismerjék el.[1] A felség tehát, hallgatva a nádorra, — kit már előbb megbízott, hogy az országbiróval, tárnokkal, personalissal, de különösen gróf Majláth Antallal beszélje meg, mit kell tenni az alsó tábla ama törekvésének meghiusítása végett, mely szerint a törvények csak magyar nyelven szerkesztessenek,[2] — a közingerültségre való tekintettel beleegyezik, hogy a törvények magyar és deák nyelven szerkesztessenek, de »támadható kétség esetében az eredeti magyar szerkezet legyen az elhatározó«. Hogy ez törvényben mondassék ki, a nádor erre is rábirja a felséget, jóllehet kevéssel ezelőtt még abban a véleményben volt, hogy a rendeket megnyugtatná az is, ha csupán a kormány nyilatkoztatná ki, hogy a magyar szöveg tekintendő eredetinek.[3]

A rendek hálás szívvel fogadják ugyan a felség elhatározását, de nyomban kifejezik egyszersmind abbeli óhajtásukat, hogy ezentúl az országgyűlési feliratok, királyi előadások, válaszok és törvények *kizárólag* magyar nyelven szerkesztessenek. Annál inkább duzzognak a horvátok, kik következetlenségnek tartják a magyarok részéről, hogy ugyanakkor, midőn panaszt emelnek a felségnél a miatt, mert a lengyeleket az orosz birodalmi kormány az orosz nyelv tanitására kényszeriti: ők meg a horvá-

---

[1] Deák F. és Hertelendy K. követjelentése Zalamegye rendeihez. Kónyi Manó, Deák Ferencz beszédei. 220.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. CXV.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1835. CXVI.

258

JÓZSEF NÁDOR LEVE

(Sajátkez

őszinten közölték egymással szándékaikat. a

3

Dict: Etymol: 836.
N: XXVI. aul: 1.

az
sz

m
az
»h
Be
tat
Ga
jár
vo
év

igy
kiv

egy
A
elh
tan
elh
elől
nös
töre
nye
hog
hat
Hog
lehe
meg
mag

nyo
gyű
nye
keze
pan
daln

Feren

PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

[illegible] 1888. CXVI.

tokra akarják ráerőszakolni a magyar nyelvet, s ezzel a horvátokon a jelen országgyűlés folyamán elkövetett bántalmakat újabb méltánytalansággal tetőzik.

A horvátok — Busán Hermann horvátországi követ kijelentése szerint — nem azt akarják, hogy a deák nyelv nálok tovább is divatozzék; hanem a magyarok példáját követve, saját nemzeti nyelvüket kívánják jogaiba visszahelyezni, a miben megakadályoztatnának, ha a deák helyett a magyar nyelvet tennék rájuk nézve kötelezővé.

Ámde még ha igaz volna is, hogy az a törvény, melynek mindössze öt pontja távolról sem meríti ki a nemzeti nyelv jogait, a magyar nyelvet »erőszakkal nyakukra tolná«: ezért az erőszakért csak hálával tartozhatnak a magyaroknak, miután — mint maguk bevallják — ez sarkalja őket saját nyelvük művelésére, s főképen ennek tulajdonitható, hogy két év óta már hirlapjaik is vannak, pereiket anyanyelvükön folytatják, a közigazgatás körében nyelvük napról-napra nagyobb hóditást tesz, sőt már egy Zágrábban felállitandó nemzeti szinházra nézve is megtették a kezdeményezést.

Míg a rendeket csak félig-meddig elégitik ki a magyar nyelvre vonatkozó engedmények: addig Metternich azt is soknak tartja, a mit kaptak. Ezúttal a nádor győzedelmeskedett az államkanczellár felett, a mi ha már magában véve is bizonyos feszültséget idéz elő köztük, a feszültséget még inkább fokozza az a körülmény, hogy Metternichnek sikerül a már elfogadott törvény alkalmazása elé mindjárt a legelső alkalommal akadályokat gördítenie.

A nádor az úrbéri javaslatokra vonatkozó repraesentatiónak csupán magyar szövegét irván alá, a felség ezért — kétségkivül Metternich tanácsára — kiméletlenűl rendre útasitja, s egyszersmind értésére adja, hogy a mennyiben az új törvény szerint a törvények magyar és latin szövege egyaránt szentesitendő, s csak kétség esetében irányadó a magyar szöveg, addig a repraesentatióra nem válaszol, míg annak mind a két szövegét alá nem irja.

A leirat, — melynek épp oly sértő a hangja, mint a mily téves a tartalma, — a nádort kínosan érinti, s mert tudja, hogy Metternich sugalmazta azt, hozzá intézi válaszát. Méltatlankodva jelenti ki, hogy a felség őt ezúttal ok nélkül bántotta. Ősi szokás szerint ugyanis a nádor a bal, a prímás a jobb oldalon irja alá a repraesentatiókat. De mivel a prímási szék jelenleg üres : a felirat jobb oldalán szükségképen el kellett maradnia az aláirásnak. Hogy magyarul irta alá a nevét, ez természetes; mert már most a magyar szöveg is eredeti, a nádor tehát, kinek rangjánál fogva a baloldali magyar szöveget kell hitelesitnie, a magyar szöveg alá magyarul, a prímás ellenben, ki a latin szöveget hitelesíti, latinul irja alá a nevét. Nem állhatja egyszersmind meg, hogy ki ne fejezze neheztelését a miatt, hogy míg eddig őszintén közölték egymással szándékaikat: a jelen esetben saját belátása szerint volt kénytelen eljárni, s a felség haragját vonta magára. Elvárja Metternichtől, hogy jövőre ez nem fog ismétlődni.[1]

A Metternich befolyása alatt álló király azonban nem enged s meghagyja a nádornak, hogy a magyar és latin szöveget külön-külön irja alá a bal oldalon, üresen maradván a prímás aláírásának fenntartott jobb oldal;[2] mire a nádor Reviczkyhez intézett levelében azt jegyi meg, hogy úgy tűnik fel előtte a dolog, mintha a felség azt, a mit adott, vissza akarná vonni.[3]

VII. FEJEZET.

Productiv munka.

A magyar nyelv ügyének, valamint a többi sérelemnek hosszadalmas tárgyalása az országgyűlést minden más munkától elvonja, úgy hogy immár három év óta van együtt, s egyebet alig végzett a hét úrbéri törvényczikknél. A nádor úgy a nyilvánosság előtt, mint diplomatiai irataiban nem egyszer szemükre hányja a rendeknek, hogy több mint egy század óta minden országgyűlés, melynek szervező munkát kellett volna végeznie, előbb elméleti vitákkal töltötte az időt, majd az ország kivánalmai és sérelmei s a királyi propositiókkal semmi összefüggésben nem levő tárgyak felett huzalkodott, s csak nagy sokára fogott hozzá a tulajdonképeni törvényhozási munkához, a mikor t. i. már kiveszekedte magát és a heve lecsillapodott.[4] A tárgyalások lassú menete természetesen most is boszantja. De még inkább föl van e miatt a magyarokra háborodva Metternich, s haragját — úgy látszik — felesége csillapitgatja. »Oly sok rossz emberrel van neki dolga — irja Melanie herczegnő 1835 deczember 28-án, — hogy meg vagyok arról győződve, nagyon is szigorúan itéli meg ezt a szerencsétlen országot. Van itt elég exaltált fej és rossz ember, de egészben véve jó ország ez, a hol sok kitünő és nemes jellem is akad, kiknek jó hasznát veheti az, ki bánni tud velük«.[5]

A kanczellár első sorban önmagát okolhatná a törvényhozás meddőségeért, a mennyiben a kormány az ő tanácsára vagy legalább az ő hozzájárulásával támadta meg a szabad szólás jogát s hamisította meg a király czimét. Ha más politikát követ: a királyi propositiók kétségkivül productiv munkára szorítják vala a rendeket, még ha nem is lett volna az iránt hajlandóságuk.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1836. XIII.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1836. XVII.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1836. XIX.

[4] U. ott. Praep. ad diaet. XIII. aul. 1.

[5] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VI. 27.

A hibás kormány-politika által előidézett heves küzdelmek annyira elmérgesitik a viszonyt a törvényhozás tényezői közt, hogy már most csak egy dologban értenek egyet, abban t. i., hogy az országgyűlést mielőbb fel kell oszlatni. A tárgyalások eddigi menete szerint valóban egy század is kevés lenne arra, hogy az összes rendszeres munkálatok elkészüljenek és a nemzet összes sérelmei orvosoltassanak, s nem nehéz belátni, hogy ha a Wesselényi és Balogh ügyében 17 üzenetet kellett az alsó táblának a kormány vak eszközeivel, a főrendekkel, minden siker nélkül váltania, nem lenne annyi nuntium, a mennyivel meg lehetne oldani a rendszeres munkálatok során szükségképen felmerülendő óriási horderejű kérdéseket, a milyenek például a majorátus, ősiség stb. kérdései.

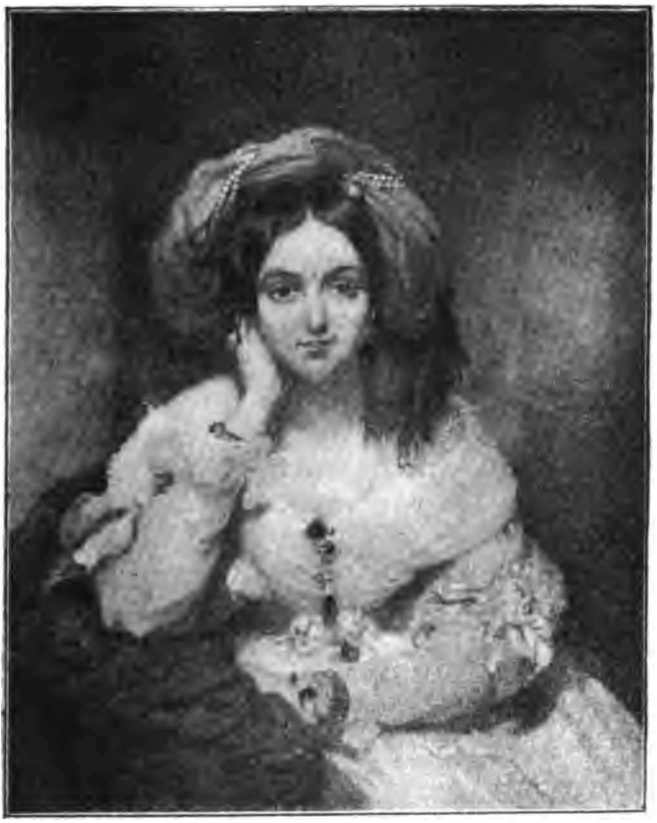

Metternich herczegné.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

A felség az úrbéri munkálatokra vonatkozó augusztus 23-iki resolutiójában deczember 28-ikára tűzi ki az országgyűlés határnapját; de Ruttkay Károly túróczi követ, utasitása értelmében, már egy hónappal előbb inditványozza az országgyűlés feloszlatását, melyhez nyomban hozzájárulnak Esztergom, Gömör, Csongrád követei is.

A junctim ezúttal is fejtörést okoz némelyeknek, annyival inkább, mert abba az országgyűlés kezdetén a kormány is beleegyezett, s mert épp ezért fogadta el számos megye az országgyűlési tárgyak fölvétele tekintetében a kormány által kívánt sorrendet; mások meg a miatt aggódnak, hogy ha az adó- és biztossági munkálatok s a büntető törvény nélkül mennek haza, méltó szemrehányás fogja őket érni küldőik részéről: mindamellett, tekintettel az országgyűlés további együttlétének előrelátható sikertelenségére s a hosszas törvényszünet káros következményeire, bizonyos föltételek mellett mindenki beleegyezik, hogy az úrbéri munkálatok szentesítése után a többi rendszeres munkálatok a jövő országgyűlésre halasztassanak. A főrendi tábla által is elfogadott föltételek a következők: hogy a Pesten tartandó következő országgyűlés határidejét törvényben állapitják meg; hogy azon tárgyakon kivül, melyeknek törvényhozás útján való elintézése nélkül az úrbéri törvényeket czélirányosan végrehajtani nem lehet, az ország közjavára szolgáló más sürgős tárgyakról is elkészitik a törvényeket; végre, hogy az 1790/91 : XIII. t.-cz. értelmében, mely szerint a sérelmek minden országgyűlésen orvoslandók, a fölterjesztett és fölterjesztendő sérelmekre a megnyugtató királyi válasz még a jelen országgyűlés folyamán leérkezik.

Ha a kormány a nádorra hallgatna, nem vonakodnék eme föltételek teljesitésétől.

Igaz ugyan, hogy az országgyűlés határnapjának az előző országgyűlésen való megállapitását máskor a nádor is ellenezte; de most azért járul hozzá, mert a királyi propositiókban az országgyűlés feladatául tűzetvén ki a rendszeres munkálatok tárgyalása, a mennyiben ez a feladat csak részben oldatott meg, a következetesség szempontjából a kormánynak nem szabad elleneznie, hogy elhatározzák, mikor folytatják a félbeszakadt tárgyalásokat. Ehhez járul még az is, hogy az európai viszonyok olyanok, hogy két év alatt — mert ez lenne a rendek kivánsága szerint a terminus — vagy helyreáll a rend és a nyugalom, s akkor az országgyűlés megtartása bajjal nem jár, vagy oda fejlődnek a dolgok, hogy a kormány rendkivüli eszközökhez lesz kénytelen nyúlni, s ekkor országgyűlés úgy sem lesz tartható.

Hogy az úrbéri munkálatokkal kapcsolatos törvényeket még a jelen országgyűlés elkészitse, a nádor ezt is egészen természetesnek találja, mert ha ő felsége az úrbér rendezését úgy Magyarországra, mint közvetve az egész monarchiára nézve elsőrendű sürgős feladatnak declarálta,[1] ebből az következik, hogy egyidejűleg ama törvényeknek is létre kell jönniök, melyek nélkül az úrbéri törvények sikeresen végre nem hajthatók. A mi ellenben a közjó előmozditására szolgáló többi ügyet illeti, azok elhalaszthatók a jövő országgyűlésre, s éppen azért kivánja a jövő országgyűlés határnapját megállapitani, mert akkor az elhalasztásba a rendek bizonyosan belé fognak nyugodni.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. LVIII.

Végre a sérelmekre és kivánalmakra nézve, a mint Meternichchel együtt már előbb is sürgette a királyi resolutiót: most még határozottabban kifejezi abbeli kivánságát, hogy, a mennyiben a nemzet postulatumai a törvényekkel és a király jogaival nem ellenkeznek, a felség késedelem nélkül teljesitse azokat. Különösen kiemeli a részek visszacsatolásának szükségességét, nemcsak azért, mert ezt már a boldogult király megigérte, hanem azért is, mert a partiumbeli megyék a törvény értelmében Magyarországhoz tartoznak s visszacsatolásuk által politikai helyzetükben a kormányra nézve az az előnyös változás fog bekövetkezni, hogy míg a kicsiny Erdélyben előkelő és befolyásos szerepet játszhattak, a magyarországi nagy számú és nagy kiterjedésű megyék közt elenyésznek és háttérbe szorúlnak.[1]

Az imént emlitett föltételek közt a rendek a fősúlyt arra fektetik, a mi feliratukban az utolsó helyen áll. »Míg a sérelmek nem orvosoltatnak — mondja Beöthy Ödön, — a kormány az országgyűlést törvényesen el nem oszlathatja, s ha mégis megteszi, ez csak erőszakos hatalmaskodás lesz, melynek ellent nem állhatunk ugyan, de a melyet csupán ama fénylő 400 ezer argumentumra támaszkodva tehet, melynek erejével szokták a jog hiányát pótolni«. Minthogy pedig a sérelmekre a rendek még csak feleletet sem kapnak, ugyancsak Beöthy azt inditványozza, hogy kövessék a kormány példáját: ők se feleljenek a király resolutioira, hanem folytassák munkálkodásukat szakadatlanul; »ám lássa a kormány, ha meri-e siker és törvény nélkül a dietát eloszlatni«.

A rendek előnyben vannak a kormány felett nemcsak azért, mert törvényes alapon állnak s mert a politikai és erkölcsi felelősséget az országgyűlés meddőségeért elháríthatják maguktól, hanem azért is, mert az adót még nem szavazták meg. Különösen az utóbbi körülmény olyan nyomást gyakorol a kormányra, hogy kénytelen az országgyűlés határidejét mégis meghosszabbitani, s habár a felség, legközelebbi resolutiójában az úrbér és az ezzel kapcsolatban levő tárgyakon kivül minden egyéb tárgygyal való foglalkozást fölösleges időtöltésnek declarál: az országgyűlés más irányú munkássága elé sem látja tanácsosnak akadályokat gördíteni.

A hátralevő fél esztendő productiv munkával telik el. A rendek oly lázasan dolgoznak, hogy például a november 23-iki országos ülésen nem kevesebb, mint 33 kerületi üzenetet mutatnak be, s gyors egymásutánban végeznek a jobbágy-földeket használó nemesek közterheiről, a vásári bíróságról, az egyházi tizedről, a nem nemesek tulajdon felperességük mellett való perlekedési képességéről, a nem nemesek büntető perének felebbviteléről, a törvényhatósági tisztviselők büntető hatalmáról szóló javaslatokkal.

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1835. CI.

Az úrbéri törvényekkel összefüggésben álló s általában a jobbágyság viszonyaira vonatkozó javaslatok tárgyalásakor a szabadelvűek és a conservativek még egyszer összemérik fegyvereiket, és pedig — mint Kossuth irja — oly hevesen, »mintha csak nem is egy hazának lennének tagjai«.[1]

Mélyre ható reformokat a liberálisoknak nem sikerül most sem kivívniok; de azért az az egy-két újabb engedmény is, melyet a jobbágyok s általában a nem nemesek részére kicsikarnak, sokat ér annyiban, a menynyiben egy-egy rést ütnek velük a hűbér-állam rozoga épületén.

Hogy érvényt szerezzenek annak az elvnek, melyet már előbb eldöntöttek s mely szerint a jobbágy-földeket használó nemesek ezen földekre eső közterheket viselni tartoznak: külön törvényben részletezik az említett közterheket oly módon, hogy a jobbágy-földek és az úrbéri legelő használata, továbbá a tűzi, épületi és kereskedelmi faizásnak és nádlásnak úrbéri haszonvételei után a nemesek is adózni tartoznak, a hadi és házi pénztárak terheit viselik, sőt az átutazó katonaság ellátásához is hozzájárulnak, ez utóbbi költségeiket a kincstár megtérítvén részükre; az előszámláltakon kivül azonban a jobbágy-földeket használó nemesek az adózó népet illető minden egyéb közteher alól fölmentetnek.

A tized megváltását, mely már az úrbéri törvények tárgyalása alkalmával fölmerült, most ismét szóba hozzák. De ebben a kérdésben még a szabadelvűek sem értenek egyet. Némelyek a tizedet végképen meg akarnák szüntetni, vagy ha ez nem lehet, legalább annyit szeretnének elérni, hogy a protestánsok mentessenek fel a tized fizetése alól, a mint már régebben fölmentettek a görög nem egyesültek azon oknál fogva, mivel a katholikus papság szolgálatait nem veszik igénybe; mások az örökös megváltást sürgetik. A conservativek ellenben abból indulva ki, hogy a tized jogalapja is ugyanaz, a mi a nemesi birtoké, t. i. a királyi adomány: az ügy feszegetését veszedelmesnek tartják s örömmel fogadják a személynök inditványát, mely szerint a tized-szedési joggal járó kötelességek is számba veendők lévén, a tizedre nézve majd akkor határozzon az országgyűlés, ha a banderiális rendszeres munkálatok kerülnek szőnyegre.

A haladás híveinek választaniok kell tehát az elhalasztás és egy olyan minimális reform közt, melybe a conservativek is megnyugodnának. Ez utóbbit választván, megkezdik az alkudozást. A tized facultativ megváltására nézve két kulcsot is javaslatba hoznak. Előbb telkenkint két forintot, majd a tizedben fizetett termények tíz évi átlagos árát 40 százalék levonásával. De mivel a főrendek mind a két propositiót visszautasitják: az alsó tábla kénytelen hozzájárulni ahhoz a törvényhez, melyben csak annyit mondanak ki, hogy addig is, míg a tized kérdése egész kiterjedésében tanácskozás alá vétetnék, mindazon határozmányok, melyek a kilenczed beszedésének módjára, idejére és megváltására vonatkozólag megállapittattak, az egyházi tizedre is alkalmazandók.

---

[1] Országgy. Tudósitások. 1835 okt. 10.

Az úrbéri törvények keretébe, mint emlitők, nem sikerült fölvenni azokat a garantiákat, melyek a jobbágy személyét és vagyonát a földesúr önkényével szemben megvédelmezték volna. Ennélfogva most, a nem nemesek büntető pereinek felebbviteléről és a törvényhatósági tisztviselők büntető hatalmáról szóló javaslatok tárgyalása alkalmával, a törvényhozás legalább a jurisdictio embertelen visszaélései ellen kíván némi védelmet nyujtani a nem nemeseknek, s e czélból kimondja, hogy testi büntetéssel az elitélt egy negyedév lefolyása alatt ugyanazon egy itéletnél fogva csak egyszer fenyithető, s ha a fenyités 25 botnál súlyosabb volna, azzal az elitélt rab csak félévenkint illethető.

Általános a meggyőződés, hogy a humanismus követelményének a törvényhozás eleget tesz a büntetés korlátozása által; eltörlését az egyetlen Balogh János sürgeti s ő is csak föltételesen. S a rendek a korlátok megállapitásában is annyira szűkmarkúak, hogy habár mindenki elismeri, hogy a törvényhatósági tisztviselő a botoztatás jogával gyakran visszaél; habár a nógrádi követ egyenesen bevallja, hogy ő tart tőle, hogy »a szolgabiró a kereskedőt, ha portékáját kénye szerint át nem engedi, vagy a mesterembert, ha ruházatát drágábban csinálja, megbotoztatja«: a visszaélések forrását még sem dugják be. Az alsó tábla ama javaslata, mely szerint a megyéknek fenyitő hatalommal biró tisztviselői, tehát első sorban a szolgabirák, a bűnösre három napi börtön vagy 12 botütésnél súlyosabb büntetést nem szabhatnak ki s a honoratiorok és községi elől járók botbüntetéssel egyáltalán nem sujthatók, — megbukik, s még szerencsének tartható, hogy törvénybe nem iktatják, a mit a logika arczulcsapásával éppen a nógrádi követ inditványoz, hogy, t. i. bizonyos esetekben, például gyilkosság, rablás, 500 forinton felül való lopás eseteiben a honoratiorokat, valamint a velük egy kategoriába sorozandó kereskedőket és szabad mesterséget űzőket is testi fenyitékkel büntethessék.

Az úrbéri törvények pótlásához és kiegészitéséhez hasonló munkát végeznek a rendek akkor, a midőn az ország közjavát és kereskedését gyarapitó magános vállalatokról alkotnak törvényt. Ha már a kereskedésre vonatkozó rendszeres munkálatokra nem kerülhet a sor, s ha ennélfogva a kereskedelem érdekében nagyobb szabású, tervszerű actiót nem indithatnak: megkisérlik legalább részleges intézkedésekkel életre kelteni a közgazdaság ama sorvadó ágát, s ily módon pótolni azokat a törvényeket, melyeknek alapjául a munkálatok szolgáltak volna.

Az emlitett törvény alapeszméje, hogy t. i. a kormány mellőzésével a társadalom, illetőleg egyesek vegyék kezükbe a közgazdaság fejlesztését, a viszonyok által teljesen indokolva van. Midőn a kormány a nemzetet évről-évre csak hitegeti, puszta igéretekkel tartja, midőn ennek következtében közgazdasági és kulturális téren a haladás lehetetlenné van téve:

szükségképpen megfogamzik a haladni vágyók lelkében az önsegély gondolata, annyival is inkább, mert benne van ez már a Széchenyi politikai kátéjában is, sőt az ő működésének fényes eredményei mindmegannyi ékesen szóló bizonyítékai az önsegély gyakorlati értékének.

A rendek azt akarják tehát, hogy a kormány mulasztásait egyesek, társulatok tegyék jóvá az által, hogy a kereskedelem előmozditására szolgáló csatornák, vasútak és ezekhez szükséges hidak épitésére vállalkozzanak. E czélból míg egyfelől megjelölik azoknak a csatornáknak és vasútaknak végpontjait, melyek a törvény által nyujtandó kedvezményekben fognak részesülni, másfelől meghatározzák a kedvezményeket, így nevezetesen, hogy a vállalatok egész vonalába eső földek és épületek tulajdonosai kötelesek az e végre szükséges területeket megfelelő kárpótlás mellett átengedni; továbbá, hogy a vállalatokat használó utasok és szállitók — és pedig, mint Vághy sopronvárosi követ indítványozta, »minden különbség nélkül« — fizetni tartoznak a vállalkozók által megállapitandó díjakat; hogy a vállalatok adómentességben részesülnek; végre, hogy az azokra való felügyelet a törvényhatóságok által gyakorlandó.

Le Baron George Sina

Báró Sina György aláírása.

A kormány a nádor tanácsát követve, nehogy az ellenzék szemére vethesse, hogy ő akadályozta meg Magyarországon a vasútak épitését, nem gördít akadályt a törvény elé, sőt midőn ugyancsak a nádor ajánlja, hogy a kormány kézzelfoghatólag bizonyítsa be jóakaratát azzal, hogy akár Sinának, akár Rothschildnak még az országgyűlés szétoszlása előtt adjon concessiót egy magyarországi vasútra, Reviczky kanczellár tudtára adja, hogy báró Sina György engedélyt fog kapni a győri vasút épitésére.[1]

A kormány ilyetén magatartása csak a conservativeknek nincs ínyükre. Ezek az emlitett törvényt is épp úgy ellenzik, mint a lánczhidra vonatkozót, miután az abban foglalt kedvezmények egy része a nemesi jogokat alterálja; de oppositiójuk csak annyiban vezet sikerre, a mennyiben a törvényhozásnak a vállalatokra gyakorlandó befolyását korlátozzák s a vasútakra nézve a maximális tarifának, valamint a kisajátitás alkalmával a kártalanitási összegnek megállapitását kiveszik a kezéből. A törvény azonban változott alakjában is nagy hatást gyakorol a közgazdaság fejlődésére.

A vasútak iránt ettől az időtől fogva évről-évre fokozódik a közérdeklődés s egymásután merűlnek fel újabb és újabb vasútépitési tervek, melyek — a mint azt Kossuth Országgyűlési Tudósitásaiban kifejezi — ha Magyarország közgazdasági érdekeire nézve általában nem kedvezők is, abból a szempontból mégis nagy jelentőségűek, hogy fölébresztik a közvélemény figyelmét a vasútak iránt. Báró Sina a bécs-győri vonal épitésére 1838 január 2-ikán csakugyan megkapván az engedélyt[1] — Magyarországon az első vasúti concessiót, — az előmunkálatokat nagy buzgalommal végzi. Egy társaság pedig, melynek 17 tagja közt van báró Walterskirchen György, gróf Zay Károly stb., 1837 elején benyújtja a nádorhoz a pozsony-nagyszombati lóvonatú vasút tervét. Gőzvasút építését a vállalkozók azért nem tartanák czélszerűnek, mert egyelőre nincs kilátásuk olyan jövedelemre, hogy a gőzvasútba fektetett tőke meghozhatná kamatát. Hogy egyenesen Ausztria érdekében dolgoznak, ezt nyíltan bevallják, a menynyiben folyamodványukban erősen hangsúlyozzák, hogy abban az esetben, ha Pozsony, Szent-György, Bazin, Modor és Nagy-Szombat állomásokkal a vasút kiépittetnék s a Ferdinánd — éjszaki — vasút Bécsbe vezetendő szárnyvonalával összeköttetnék, Pozsony elővárosa lenne Bécsnek.[2]

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1836. XXX. XXXVIII.

Ugyanakkor, a midőn a rendek a közgazdaság javára lemondanak nemesi kiváltságaik egy részéről, a nemzeti kultura oltárára is lerakják áldozataikat. A katonai nevelő intézetet, a polytechnikumot s a nemzeti szinházat, épp úgy, mint a közlekedési vállalatokat, saját erejökből kisérlik meg felállitani.

A magyar hadi akadémiára már a század elején több mint egy millió forintnyi magán-alapitvány gyűl össze, mely a későbbi években, különösen 1827 óta, folytonosan szaporodik. Maga gróf Buttler János az 1832/36-iki országgyűlés alatt 126,666 forinttal gyarapítja 1812-iki alapitványát, úgy hogy húsz ifjúnak az intézetben leendő neveltetésére adja meg a pénzalapot. A kormány a század elején Váczon jelöl ki az intézet számára egy épületet, de ez czélszerűtlennek bizonyúlván, a nádor sürgetésére Pesten épitik fel a Ludoviceum kétszáz ifjú befogadására alkalmas palotáját. De mivel az épület még mindig üresen áll, az országgyűlés kivánságára a kormány előterjeszti a számadásokat, melyek világosan elárulják, hogy az alapitványokkal rosszúl gazdálkodtak. A kormány attól tartván ugyanis, hogy az intézetben a nemzeties szellemet honositják meg, szántszándékkal elpazarolta annak tőkéit.

Az országgyűlés az eminens fontosságú nemzeti ügy érdekében késznek nyilatkozik újabb áldozatokra, s az 1836 november 1-én megnyitandó magyar katonai intézetre 309,000 forintot ajánl meg oly módon, hogy ezt is, mint egyéb subsidiumot, kizárólag a nemesi rendre vessék ki, föltételül csak azt kötvén ki, hogy »a nevelés ezen intézetben az ezen országgyűlésen megállapitott nevelési rendszernek szabályai szerint fog

---

[1] U. ott. Miscell. offic. 1839. XVI.

[2] U. ott. Miscell. offic. 1837. VI.

New York Public Library.
HAMILTON FISH PARK BRANCH,
[illegible] EAST HOUSTON STREET
CIRCULATING DEPARTMENT.

eszközöltetni«, a mit Paloczy még azzal szeretne megtoldani, hogy egy országos küldöttség bizatnék meg a felügyelettel arra nézve, hogy a dieta által megállapitott oktatási rendszert tényleg követik-e, s hogy a növendékeket nem vetkőztetik-e ki nemzetiségükből, miután nem szivesen venné, ha a Ludoviceumban is úgy tanitnák a magyar történelmet, mint a bécsi Theresianumban, a hol azt tanitják a magyar ifjaknak, hogy Mátyás király bitorló volt. A honti és torontáli követek meg azt akarnák kikötni, hogy a tanitók magyarok legyenek, magyarul tanitsanak s a végzett ifjak magyar ezredekben alkalmaztassanak s hogy a Theresianumnál levő magyar alapitványok a Ludoviceumra fordittassanak.

A kormány természetesen semmi olyan föltételt nem fogad el, mely az ő hite szerint a hadsereg egységét veszélyeztethetné, ennélfogva az 1808-iki törvényhez, mely szerint a Ludoviceumban ugyanazon nevelési rendszer alkalmazandó, a mi a birodalom többi katonai intézetében, annyival inkább ragaszkodik, mert az onnan kikerülő tisztek ugyanazon kedvezményeket fogják élvezni, a mikben a bécsujhelyi és bécsi katonai intézet végzett növendékei részesülnek.

Erre a rendek compromissumot ajánlanak. Ők beleegyeznek, hogy az 1808-iki országgyűlés alatt elkészitett nevelési rendszert egy országos deputatió a változott körülményeknek megfelelőleg dolgozza át; de viszont a kormány meg járuljon hozzá, — a mit, közbevetőleg legyen mondva, alkalmas magyar tanitók s magyar nyelvű hadtudományi kézi könyvek hiányában a főrendi tábla sem tart kivihetőnek, — hogy a november 1-én okvetetlenül megnyitandó intézetben minden tudomány magyar nyelven tanittassék, s ennélfogva csak olyan tanitók alkalmaztassanak és olyan növendékek vétessenek fel, kik a magyar nyelvet tudják, továbbá, hogy a különböző vallású növendékek saját vallásukban oktatást nyerjenek.

A compromissum nem sikerülvén, a rendek »inkább, mintsem oly tetemes áldozatokkal a nemzetiség lassú elöléséhez segédkezet nyujtsanak,« s mintsem hogy lemondjanak a nevelési rendszer megállapitásának jogáról: a Ludoviceumra a törvényhatóságok részéről tett ajánlatokat visszavonják s csupán arra szoritkoznak, hogy a szabad ajánlatot tevők neveit törvénybe iktatják.

A Ludoviceum áldozatául esik tehát annak a politikának, mely a hadsereg harczképességének legfőbb biztositékául a hadsereg egységét tekinti s mely a kulturális felségjogra nézve a kizárólagosság elvét hirdeti, veszedelmesnek tartván a birodalom egysége szempontjából ennek megosztását a korona és nemzet közt.

Ez utóbbi motivum buktatja meg az országgyűlés által kezdeményezett polytechnikumot és tanitóképző-intézetet is.

Magyarországon a latin iskolák, lyceumok, egyetemek és jogakadémiák mellett rég idő óta érzik az ifjúság technikai kiképzésére szolgáló intézet, valamint a magyar nyelv sikeres terjesztésére szolgáló tanitóképzők szükségét. A mérnöki pályára készülő ifjak kénytelenek Bécsbe vagy más külföldi műegyetemre menni, hogy a képesitést megszerezzék maguknak; a nemzeties irányú tanitóképzés szintén el van teljesen hanyagolva. Ennélfogva a rendek országos deputatiók kiküldését kivánják, hogy ezek a jövő országgyűlésig a Pesten felállitandó polytechnikum, valamint az erre előkészitő reáliskolák tervét és költségvetését készitsék el, tegyenek egyszersmind javaslatot arra nézve, hogy a magyar nyelv tanitására alkalmas tanitók kiképzésével foglalkozó praeparandiák hol és milyen szervezet mellett állittassanak fel. De a felség, híven elődei és saját politikai maximájához, mely szerint a közoktatásügy a fejedelem intézkedési körébe tartozik, a legjogosabb kulturális törekvéseknek útját szegi azzal a nyilatkozatával, hogy királyi tisztényél fogva gondja lesz rá, hogy a kérdéses intézetek, a menynyire a körülmények megengedik, felállittassanak, ennélfogva törvényt alkotni e tárgyban nem szükséges.

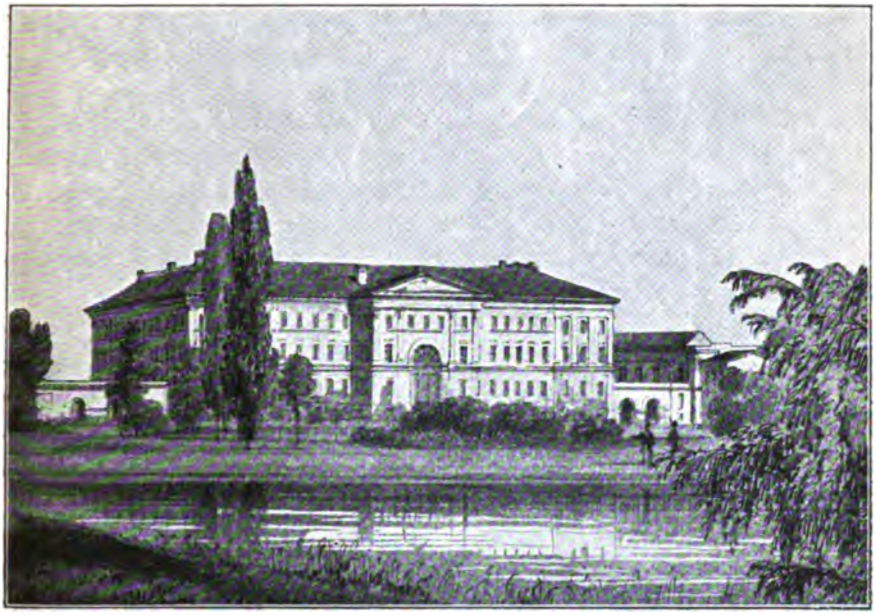

A Ludovika-akadémia.
(Alt Rudolf rajzáról készült kőnyomat után)

A fejedelmi jogok ilyetén merev előtérbe tolásával szemben a rendek sem tehetnek egyebet, mint hogy ők meg a nemzet jogainak megóvása végett kijelentik, hogy »az emlitett tárgyak iránt tett felirásukban sem valami különös királyi kegyelmet, sem kitűzött tiszta céljaik végrehajtására költségeket nem kértek, sem valamely új jus megadását nem sürgették, sem a fejedelmi jussokat megsérteni nem kivánták«, s ha mégis visszautasittattak, »ez oly fájdalmat okozott nekik, melyet szavakkal kifejezni sem lehet.«

Kubinyi Ferencz azonban nem elégedve meg a recriminatióval, azt ajánlja, hogy a megyék állítsanak iskolákat. Mit fog akkor tenni a kormány? — kérdezi. Csak nem fog királyi biztosokat kiküldeni, hogy fegyveres kézzel rontsanak rá az ártatlan tanulókra és iskolamesterekre?

Azokért a kudarczokért, melyek a kormány rosszakarata és hibás politikája következtében a nemzeti közművelődés ügyét érik, némi kárpótlásnak tekinthetők a nemzeti szinészet javára tett intézkedések.

Az országgyűlés, valamint a vármegyék, s ezek közt első helyen Pestmegye, továbbá a nádor és egyes hazafiak, 1790-től kezdve állandó érdeklődést tanusitnak a nemzeti szinészet iránt. Midőn Pesten 1814-ben a három szövetséges fejedelem, Ferencz, Sándor és Frigyes Vilmos találkoznak, Kultsár István szinigazgató egy röpiratában inditványozza, hogy a fejedelmek találkozásának s »az ez által mintegy megpecsételt békességnek emlékére« állitsák fel Pesten a nemzeti szinházat.[1] S midőn Pestmegye e czélból telket vásárol, ugyanő egy másik röpiratában a szinház érdekében adakozásra hívja fel a közönséget azzal a biztatással, hogy az adományok részvényekké fognak átalakittatni, s így idővel jövedelmező tőkebefektetéssé válhatnak.[2] Úgyde a lelkes hazafi igéretének beváltására nem kerül a sor. Az adományok még a telek árát sem fedezvén, Pestmegye kénytelen nehány év mulva a telket eladni.

Az 1825-iki országgyűlés a nemzeti szinészet ügyét bármily lelkesedéssel veszi oltalmába, e tekintetben semmi positiv eredményt nem mutathat fel. A német szinészek nemcsak Pesten, hanem a vidéki nagyobb városokban, pl. Pozsonyban, Temesváron is már rég óta állandó, biztos hajlékra tettek szert, a magyar szinészek ellenben még mindig nyomorral küzdve vándorolnak egyik helyről a másikra.

A nemzeti szinészet ügyében a kedvező változás akkor következik be, midőn Széchenyi figyelme feléje fordul. A nemzeti öntudat fokozatos erősbödése következtében Széchenyinek nem kell többé magyaráznia a szinészet jelentőségét; az ő feladata csupán az, hogy a szinészet állandósitásának gyakorlati föltételeire nézve adjon útbaigazitást annak a bizottságnak, melyet e czélból Pestmegye rendei küldenek ki. Ez a feladat pedig annál könnyebb rá nézve, mert programmjában egyszer-mindenkorra eldöntötte, hogy a nemzetiség milyen eszközökkel mozditható elő, a részlet-kérdéseknél tehát egyszerűen csak alkalmaznia kell a programmjában megállapitott általános elveket.

A magyar szinházat sem lehet szerinte másként, mint associatió, részvénytársaság útján, az önsegély elvének alkalmazásával megteremteni. »Játékszinünket vajjon ki fogja elrendelni — olvassuk abban a munkájában, melyet Pestmegyének »a honi nyelv terjesztésére ügyelő küldöttsége« megbizásából írt, — ha nem mi? Tán a kormány? Lehet-e tőle várni ezt, józanul azt kivánni, hogy ilyesekbe is avatkozzék?« »Egyesülnünk kell mindenre — folytatja tovább tanácsait, — a mi a hazát fölemeli s fejedelmünk székét erősiti, mert a mostani zivataros időkben csak egyesült erő állhat ellen a felébredt, de el nem rendelt képzeleteknek és a forró, de ki nem főtt ábrándozási theoriák árjainak«.[1]

---

[1] Hazafiui javallás magyar nemzeti theátrom épitéséről, melly egyszersmind a fejedelmi szövetség győzedelmének és a három felség Pesten létének emlékeztető jele légyen. Pest, 1814.

[2] Buzditás a nemzeti theátrom felépitésére. Pest, 1815.

A mozgalom irányát Széchenyi szabatosan meghatározván, a pestmegyei szinügyi bizottság hozzá fog a részletes tervek kidolgozásához. Feladatát megkönnyiti a magyar tudós társaság az által, hogy 1833-ban pályázatot hirdet arra a kérdésre, mikép lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítni, s a következő évben Fáy András, Kállay Ferencz és Jakab István pályanyertes műveit közrebocsátja.[2] Ezzel egyidejűleg Pestmegye pártfogása alatt a kassai szinész-társaság Pestre jön s itt megkezdi működését.

Ilyen előzmények után a rendek elérkezettnek látják az időt, hogy az ügy érdekében, melyért eddig jóformán csakis egy törvényhatóság tett valamit, az egész nemzet áldozatkészségére hivatkozzanak. Ennélfogva a Pest városa tulajdonát képező ama telken, melyet a nádor a Duna partján jelölt ki, a nemzeti szinház fölépitésére, valamint annak fenntartására 400,000 forintot ajánlanak meg oly módon, hogy ez összeg, mint egyéb subsidium, a nemességre vettessék ki; az épitkezéssel és az intézet szervezésével megbizzák egyszersmind a nádor elnöklete alatt álló országos deputatiót, hivatalosan és kifejezvén abbeli óhajtásukat, hogy gróf Széchenyi István »jeles és gyakorlati ismeretei s közönségesen elismert hazafi buzgósága tekintetéből« tagja legyen a bizottságnak.

A városok és káptalanokon kivül a felvidéki megyék követei is megtagadják a subsidiumot. Justh Ferencz túróczi és Zsedényi Ede szepesi követek készek minden áldozatra abból a czélból, hogy a köznép a magyar nyelvet elsajátitsa, de a szinházra nem adnak egy krajczárt sem, miután ennek a felvidék semmi hasznát sem veszi. »Ha valakinek ajánlani tetszik, ajánljon maga részéről, ne pedig mások nyakára«, — mondja Marczibányi Antal. A Kassa városi követ azért nem szavaz meg semmiféle czélra sem subsidiumot, mert a városok szavazati jogát nem tartják tiszteletben. Az egri káptalan követe pedig azzal az indokolással, hogy az ő küldőinek áldozatkészségét a magyar nyelv terjesztésére szolgáló praeparandiák fenntartása s templomok épitése teljesen igénybe veszi, a nemzeti szinház felállitásának dicsőségét átengedi a rendeknek.

Ezekkel szemben, kik részint korlátolt felfogásuk miatt, részint a nemesség erszénye iránti kiméletből, részint daczból s álszenteskedésből elzárkóznak a nemzeti kivánalmak elől, Abaujmegye viszont a nemzetiség szempontjából olyannyira fontos szinészet érdekében nagyobb áldozat hozatalára is kész s az ország alsó és felső részén, Temesváron és Kassán felállitandó szinházra még százezer forint megajánlását inditványozza. Igaza van azonban Széchenyinek, hogy »egyesült erővel mindenekelőtt egyetlen-egyet kell tökéletes rendbe hozni s aztán egy másikat, azaz nem több követ emelni egyszerre, hanem egyiket a másik után«, s így Abauj megye kivánsága, bármily nemes, hazafias buzgalom kifolyása is, egyáltalán nem kelt visszhangot.

---

[1] Gr. Széchenyi István, Magyar játékszínrűl. Pest, 1832. 85. l. 92.

[2] Magyar játékszini jutalmazott feleletek. Buda, 1834.

Az alsó és felső tábla közt a pesti játékszinre nézve csupán annyiban van nézeteltérés, hogy amaz a nemesség megadóztatása, illetőleg a 400,000 forintnak a nemesség részéről való megajánlása, ez ellenben közadakozás útján kivánja az intézetet felállitani. Ez utóbbi vált törvénynyé oly módon, hogy, ha elegendő pénz gyülne össze, a nádor elnöklete alatt működő országos küldöttség az intézetet állitsa fel, ha nem: akkor e küldöttség a jövő országgyűlésnek tegyen javaslatot arra nézve, mi módon lenne eme nemzeti kivánság legczélirányosabban megvalósitható. A szinház a törvényhatóságok közadakozásából fel is épült és 1837 augusztus 22-ikén Vörösmartynak »Árpád ébredése« czimű alkalmi művével megnyittatott.

Az a fontos elvi határozat, melyet az alsó tábla úgy a játékszin, mint a lánczhid, a Ludoviceum, a polytechnikum, a múzeum, az alimentatio és az erdélyi részek visszakapcsolása tárgyában kiküldött deputatiókra nézve, a főrendek ellenzése daczára, jegyzőkönyvébe iktat, hogy t. i. »ha valamelyik a választottsági tagok közül idő közben királyi kinevezéstől avagy jóváhagyástól függő hivatalra netalán alkalmaztatik«, az a küldöttségi munkálatokban többé nem vehet részt, — a viszonyok által teljesen indokolva van.

Az ellenzéknek módjában áll a jelen országgyűlés folyamán is nem egyszer, de különösen az adó megszavazása alkalmával tapasztalnia, hogy a kormány a követekre oly módon gyakorol befolyást, hogy részint hivatalt ád, részint hivatalt igér nekik, s mivel főképen ennek tulajdonitja, hogy az adó tárgyában az alsó tábla oly könnyen engedett a kormánynak, s hogy ugyanazon megyék követei ellenkezőleg szavazván az említett ügyben, egymás szavazatát megsemmisitették: addig nem nyugszik, mig az országgyűlés függetlenségét legalább némileg biztositó ama határozatot meg nem hozzák.

Hogy immár rendszerré vált hivatal és czímek osztogatása útján megvesztegetni a törvényhozás tagjait s pressiót gyakorolni rájuk, ezt mutatja az is, hogy kormánykörökben egyenesen azért tartják szüségesnek a tervbe vett kitüntetéseket az országgyűlés berekesztéseig elhalasztani, mivel sokan vannak, kik kitüntetésre számot tartanak s ha ezeket már az országgyűlés folyamán megjutalmaznák, könnyen ellankadna buzgalmuk, ha ellenben mellőznék őket, boszút állhatnának a kormányon,

Pesti magyar szinház.

[illegible] Kostyar Ádám ur, szabó mester és pesti polgár.

z egész előadást megnyitó muzsikát ezen czím alatt „Thalia diadalma az előiteleteken“ ezen alkalomra készitette Heinisch József r a' pesti magyar szinház hangászi karmestere; ugyan ezen alkalomra készült 's elő fog adatni „Nemzeti öröm hangok a' pesti magyar szinház' megnyitásának emlékére“ szerzé Rózsavölgyi.

z előjáték és Belizár között egy magyar tánez leszen; betanitva Szőllősy urtól, muzsikája Rózsavölgyitől. — A' magyar tánczosok' köntösét készitette Klaszy Venczel ur szabó mester és pesti polgár.

Bemeneti ár peng. pénzben.

öldszinti 's középpáholy 5 frt — Második emeleti páholy 4 frt. — Első emeleti zártszék 1 frt. 30 kr — öldsziuti zártszék 1 frt. — Második emeleti zártszék 54 kr — Földszinti bemenet 48 kr. — Második emeleti bemenet 40 kr — Karzati bemenet 10 kr.

☞ Kik az igazgató urnál feljegyeztették neveiket, a' pénztárnál válthatják ki belépti jegyöket a' megnyitás' napján délelőtti és utánni órákban. — A' páholyok' és zártszékek' tiszt. bérlői ne terheltessenek délelőtti 11 óráig jelenteni, megtartják-e kibérlett helyeiket.

Kezdete hetedfél órakor, vége 10-kor.

Mellékelek (Beilagen): **Dr. Christen** jelentése az orvosság rendelő intézetről. **Wanko** Porczellán és kőedény áru jelentése

Pesten nyomtatta Landerer Lajos

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

New York Public Library
[illegible]
CIRCULATING DEPARTMENT.

tehát az idő előtti kitüntetések minden esetre zavarólag hatnának az országgyűlés menetére.[1]

Akár az ellenzék által említett okból, akár mert az országgyűlés határnapja rohamosan közeledik, az adó megajánlása tényleg elég símán megy.

Első alkalommal, midőn ez a tárgy az országgyűlés vége felé szőnyegre kerül, a rendek, hivatkozással a kereskedelem pangására, a kolera következtében a lakosság számának csökkenésére, a marhavész által okozott nagy károkra: a közadók addigi mennyiségét megtagadván, az 1836 november 1-től 1839 október 31-ig terjedő időszakra csak 3.800,000 forintot s ujonczozásra külön 75,000 forintot szavaznak meg, s ezt is csak úgy vélik beszedhetni, ha a kereskedést korlátozó vámvonalat megnyitják, ha a só árát leszállitják s ha az adósoknak a kincstár elleni követeléseit kifizetik, illetőleg adójukba beszámitják. Kikötik egyszersmind, hogy az országgyűlést Pestre a lehető legrövidebb idő alatt ismét hívják össze, mert ha a törvényben kijelölt határidőn belől az országgyűlés össze nem hivatnék, 1839 október 31-től adót nem fognak fizetni.

A föltételek megállapitásakor az önálló hadsereg eszméje most is, mint az előbbi országgyűléseken, élénk vita tárgyát képezi. Ezúttal Deák Ferencz hozza először szóba. De a kik emlegetik is, komolyan még azok sem gondolnak megvalósítására; inkább csak nyomást akarnak ezzel gyakorolni a kormányra, hogy a hadsereg szellemét változtassa meg. A nemzet a mily kevéssé szerelmes az önálló hadsereg eszméjébe, épp annyira gyűlöli teljesen idegen szelleme miatt az osztrák ármádiát, s ezt a gyűlöletét képviselői minden alkalommal hűségesen tolmácsolják. Most is, midőn a személynök az európai egyensúly fenntartásával s a külpolitikai viszonyokkal indokolja a nagy hadsereg tartását, többen egész nyiltan kifejezik a hadsereg iránti ellenszenvüket. Beöthy gúnyosan kérdezi, hogy azért kell talán a nagy hadsereg, hogy az olaszokat elnyomja vagy hogy a Wachtparade díszesebb legyen? Rudics József bácsmegyei követ pedig emlékezteti a rendeket, hogy 1823-ban, »midőn a commissariusok dühöngtek,« a katonaság arra való volt, hogy a vármegyeházát megostromolja, későbben pedig, hogy más nemzeteket elnyomjon.

Az adómegajánlás föltételei közé sem a hadseregre vonatkozó kívánalmak teljesitését, sem az összes fölterjesztett sérelmeknek Beöthy Ödön által kivánt orvoslását, sem végre azt, a mit Lónyay Gábor sürget, hogy t. i. a kormány köteleztessék a költségeket, melyekre az adók forditatnak, az országgyűlés elé terjeszteni, — nem veszik ugyan fel; de azért a felség eme föltételek elengedésével sem fogadja el a megajánlott adót s azzal az igérettel, hogy a közvagyonosodás előmozditását legfőbb gondjai közé fogja számitani, a rendes adóösszeg megszavazását újból követeli a rendektől.

---

[1] Orsz. levélt. József nádor titk. levélt. Diaet. extraser. 1836. XL.

Ha az ellenzéket már az is boszantja, hogy mig a sérelmekre a rendek éveken át nem kapnak választ, az adó ügyében készitett feliratukra három nap alatt leérkezik a király válasza: még inkább boszankodik a miatt, hogy a kormány a nép terhein nem akar könnyiteni s hogy azok, kik ridegen elzárkóznak minden áldozattól, mikor saját erszényükről van szó, bőkezüek akkor, mikor a szegény adózó népet kell megterhelni.

Kubinyi Ferencz, Beöthy, Palóczy, Deák, Nagy Pál, élénk szinekkel ecsetelik a nép nyomorát, hogy az eredetileg megajánlott adóösszeghez való ragaszkodásukat indokolják, s csaknem mindegyik a nagy állandó hadseregben s a hadseregnek az országon kivül való alkalmazásában keresi az óriási közterhek okát. Éppen ezért Nagy Pál azt kivánja, hogy mivel »Európa most nem más, mint egy nagy kaszárnya«, ő felsége szólitsa fel az európai nemzeteket az általános lefegyverzésre.

A többség mindamellett meghajol a felség akarata előtt s a nemzet áldozatkészségeért cserében egyebet nem kiván, csak azt, hogy a felség a kereskedelmet szabaditsa fel békóiból.

Metternich az országgyűlés vége felé, midőn dicsekedve közli a nádorral, hogy a kormánynak sikerült rábirnia az orosz kormányt, hogy a magyar borok magas vámját több mint egyharmadára, a palaczkozott bor vámját pedig csaknem felére leszállitsa: elvárja egyszersmind tőle, hogy ezt a tényt, — melyből világosan látható, hogy a kormány az alatt sem szünik meg az ország javán munkálkodni, mig az országgyűlésen szitkokkal halmozzák el, — a maga helyén jelezni fogja.[1] De ha eleget tett is a nádor Metternich kivánságának: erre az egy tényre való hivatkozással nem ellensúlyozhatta azt az általános visszatetszést, melyet a kereskedelem érdekeinek feláldozása keltett, s nem nyomhatta el a kormány kereskedelmi és vámpolitikájának gyökeres megváltoztatására irányuló közóhajtás kifejezését.

V. Ferdinánd aláírása.

A concertatióra kerülvén a sor, az alsó tábla e czélból legkiválóbb tagjait küldi ki.

Már az 1825- és 1830-iki országgyűlés el akarta törülni ezt a helytelen szokást; a jelen országgyűlés pedig mindjárt kezdetben fölir a felséghez, hogy a concertatióba nem megy belé, miután erre többé nincs szükség. A törvényeket ugyanis már most nem a feliratokból és az ezekre adott királyi válaszokból készitik el, hanem javaslatok alakjában terjesztik fel a királyhoz. Ha tehát a javaslatokra nézve létrejött az egyezség a király és az országgyűlés közt: amellett, hogy a kanczelláriának fölösleges azokat revideálnia, ezen kivül még, a mint az 1830-iki országgyűlésen szerzett tapasztalatok mutatják, a concertatio veszedelmes is annyiban, a mennyiben a kanczellária rendszerint arra használja azt fel, hogy a törvények szövegén az országgyűlés intentiói ellenére lényeges változtatásokat tesz.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1835. LXXXIII.

Minthogy azonban a felség a concertatio megszüntetését sürgető feliratra kitérőleg felelt: a rendek, »egyedül a jelen esetben és minden innét ezentúl vonható következtetés nélkül,« a régi szokástól nem térnek ugyan el; de szigorúan utasitják egyszersmind kiküldötteiket, hogy a concertatio csakis a törvényczikkek eredeti magyar szerkezetének deák szerkezetükkel való összehasonlitására szoritkozhatik, s megtiltják nekik, hogy az országgyűlés tudta és hozzájárulása nélkül »csak egy szót is« változtassanak a törvények szövegén.

A concertatio ezúttal minden baj és fennakadás nélkül befejeztetvén, az utolsóelőtti országos ülés Klauzál kezdeményezésére elhatározza, hogy az országgyűlés berekesztése alkalmával ő felségét az alsó tábla részéről magyar nyelven üdvözöljék. De mivel a felső tábla a régi szokástól nem akar eltérni, Vay János szabolcsi követ közvetitő inditványa értelmében a nádor utján fölkérik a felséget, engedné meg, hogy magyar nyelven üdvözöljék. Annak a megyének követe, mely épp a jelen országgyűlés folyamán a Magyar Tudományos Akadémia segélyezésére nem kevesebb, mint egy millió forintnyi segély megszavazását ajánlja,[1] nem csoda, ha ott van mindig az első sorokban, midőn a nemzeti nyelv térfoglalásáról van szó.

A nádor a május 2-ikán délelőtt tartott elegyes ülésben közli a rendekkel a felség ama parancsát, hogy »a bevett szokás szerint *mostanság* hozzája intézendő beszéd deák nyelven mondasson«. Mire a rendek kénytelen-kelletlen belenyugodnak, hogy »a tisztelgés *ezúttal* még deák nyelven történjék«.

Utolsó kivánságuk megtagadása a különben sem kedvező közhangulatot még nyomottabbá teszi, úgy hogy midőn május 2-ikán a király jelenlétében berekesztik az országgyűlést, annak csaknem minden tagja kellemetlen benyomásokkal távozik el Pozsonyból.

A hosszú országgyűlés eredményével egyik párt sincs megelégedve. A nemzeti állam alapvető munkálatai, melyek a rendeket negyedfél éven át foglalkoztatják, a hűbéri alkotmányhoz épp oly kegyelettel, mint önzéssel ragaszkodó conservativ pártot méltán aggodalomba ejthetik, a szabadelvűség követelményeinek ellenben csak nagyon kis részben felelnek meg.

Ha az országgyűlés által kezdeményezett reformokat, belső értéküks meghatározása végett, mérlegre vetjük: a serpenyő mégis a liberálisok javára fog billenni. A mit Deák az igazságszolgáltatás javitására szolgáló törvényekről és javaslatokról mond, az bízvást alkalmazható az országgyűlés által alkotott összes törvényekre. »Ezek a törvények — mondja Deák, követi jelentésében — legfeljebb némely előmunkálatoknak fognak tekintetni, és reménylenünk lehet, hogy a mi bennük czélirányos, azt a jövő törvényhozás meg fogja tartani, azt pedig forrón óhajtjuk, hogy igen sok pontokban a nemzet előre haladó közértelmessége javitva változtassa azokat, miket mi czélirányosan elhatározni és gyakran, ugy mint kivántuk volna, kivívni képesek nem valánk.«[1]

---

[1] L. Szabolcsmegye utasitásait. Orsz. levéltár József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1832/33. I.

Azok az akadályok, melyeket a főrendekkel szövetkezett kormány a haladás útjába görditett, az átalakulás processusát megnehezitik ugyan, de olyan mértékben fokozzák egyszersmind a nemzet productiv erejét, hogy miként Deák Ferencznek, úgy a vele rokon gondolkozásuaknak sincs okuk a csüggedésre.

---

[1] Deák Ferencz beszédei. 250.

NEGYEDIK KÖNYV

*

A SZABADELVÜ IRÁNY HÓDITÁSA

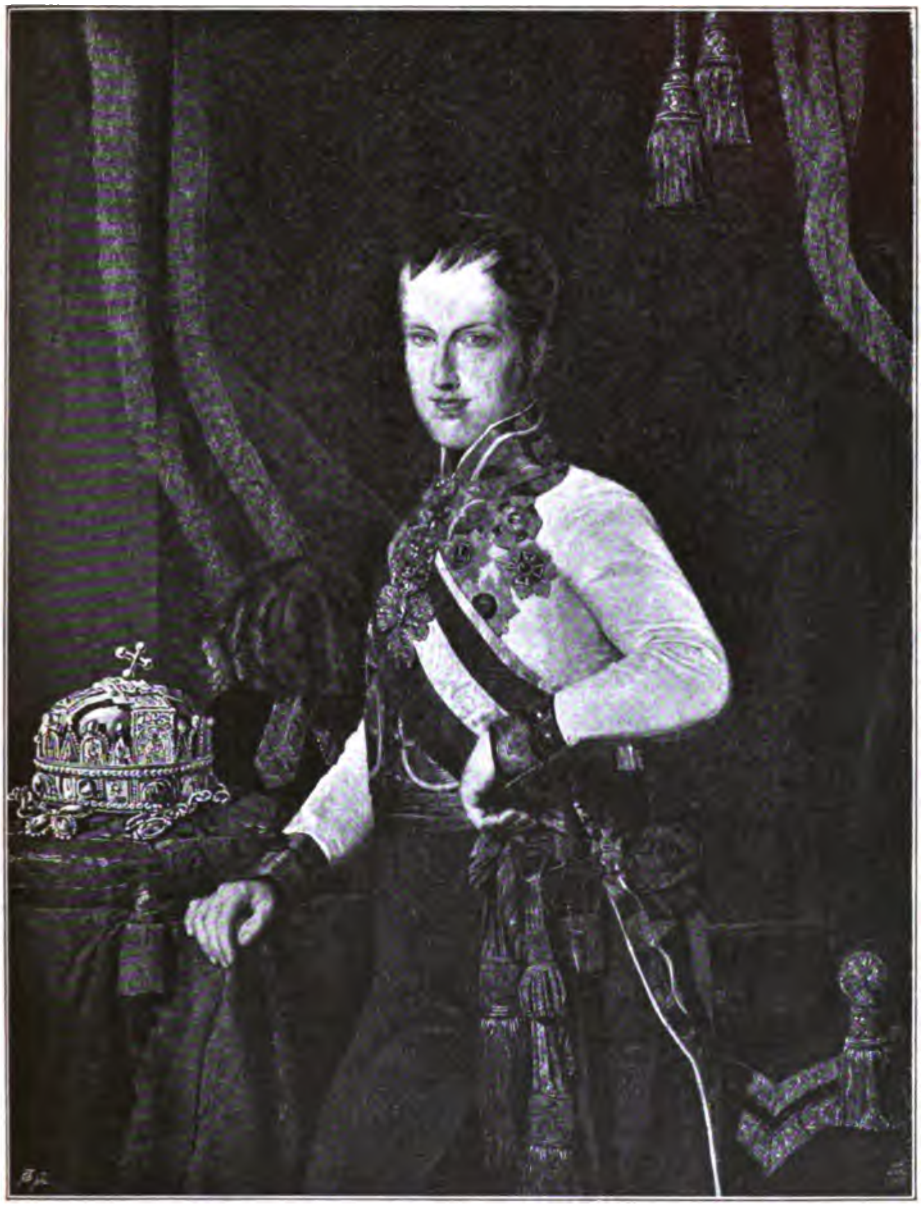

Az Athenaeum nyomása.

V. FERDINÁND.

(Ivánovics Máriának az országos képtárban őrzött festménye után.)

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

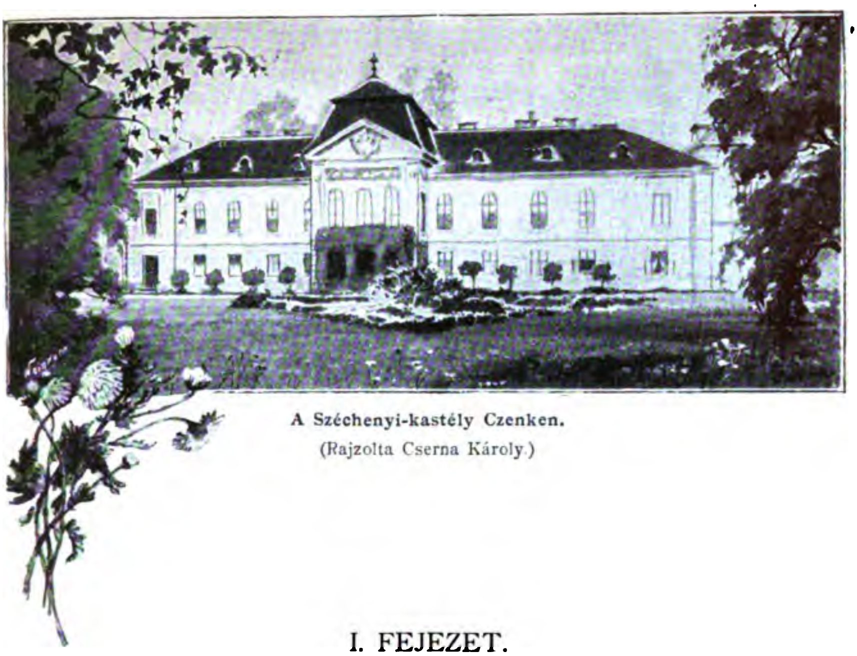

A Széchenyi-kastély Czenken.
(Rajzolta Cserna Károly.)

I. FEJEZET.

Kisérletek a szabadelvű irány elfojtására.

Ferdinánd trónralépte sok gondot okoz azoknak, kik a monarchia sorsának intézésére vannak hivatva. A testileg, lelkileg gyönge király mellett föltétlenül szükség van egy kormányzó-tanácsra, mely végezze helyette azokat a teendőket, melyekre ő egyáltalán nem képes. De formális kormányzóság már csak Magyarországra való tekintettel sem szervezhető. A magyar közjog ezt az intézményt nem ismervén, Magyarországra nézve csupán gyámkormányzó vagy kormányzó-társ választásáról vagy kinevezéséről lehetne szó. Ámde ha az egyetlen törvényes praecedenst, melynél fogva Mária Terézia mellé annak férjét, Lotharingiai Ferenczet, az ország rendei választották uralkodó-társul, figyelembe veszik: a monarcha saját tetszése szerint nem nevezhet ki maga mellé kormányzó-társat, hanem az országgyűlés közreműködésével és hozzájárulásával kellene úgy kormányzó-társát megválasztania, mint annak jogait és hatáskörét megállapítania, a mi annál nagyobb nehézséggel járna, mert a trónörökös, kinek természetesen a régensségre legtöbb jogczíme van, erősebb testi szervezettel bir ugyan a királynál, de neki sincs elegendő akaratereje, politikai tapasztalata s őt is félteni kell olyan idegen befolyásoktól, melyekkel szemben a hatalom akkori kezelői az ellenőrzést nem lennének képesek eléggé hatályosan gyakorolni.[1]

A regensség mellőzésével tehát az 1836-ik év végén Metternich az állam-értekezletet (Staatsconferenz) szervezi ujjá s mint állandó és legfőbb hatóságot, széles hatáskörrel ruházza fel. A reorganizált állam-értekezlet elnöke a császár; rendes tagjai Ferencz Károly és Lajos főherczegek; rendkívüli tagjai, kik a tanácskozmányokra esetről esetre hivatnak meg, a többi miniszterek, az államtanács osztályfőnökei, az államtanácsosok, a kanczellárok és az udvari tisztségek elnökei.

---

[1] Springer, Geschichte Oesterreichs. I. 443.

Metternich meg van ugyan felőle győződve, hogy a monarchia népeinek tetszeni fog ez az uj központi hatóság, mely a legfőbb állami kérdéseket nem dictatori hatalommal, hanem tanácskozás utján dönti el; de még ha nem tetszenék is nekik, az államkanczellár hite szerint bele kell abba nyugodniok, miután egyetlen egy olyan államférfit sem ismer, ki a monarcha mellett minden hatalmat magához ragadhatna. Lajos főherczegnek és neki a hatalom nem kell; gróf Kolowrat nem tudna vele mit csinálni, miután nincs semmi önállósága; báró Eichhoffra, a bécsi udvari kamara elnökére pedig nem hallgat senki.[1]

Az állam-értekezlet hatásköre azonban nincs praecise megszabva, végrehajtó hatalommal sincs egyenesen felruházva s éppen ezért nem válhatik be. Egyszer a dicasteriumok és az állam-tanács javaslatait birálja felül, másszor az állam-minisztérium dolgaiba avatkozik, majd a monarcha képviselőjéül tolja fel magát. A helyett, hogy határozott irányt adna a hatóságoknak, tömérdek zavart idéz elő az államigazgatás gépezetében.

Az államkanczellár kormányzó-társait és saját viszonyát a kormányhoz akkép jellemzi önéletrajzában, hogy az új regime sikertelenségeért a felelősséget teljesen elhárítja magáról.

Lajos főherczeg — irja a többi közt — meg van áldva a szellem és kedély legtiszteletreméltóbb adományaival; ismeri a monarchiának minden részét; ismeri azoknak szükségleteit s kielégitésük eszközeit; szigoru védelmezője az elveknek. Jellemének van azonban egy hiánya: nem tud arra a magaslatra emelkedni, melyre egy kormányzónak emelkednie kell. Ezt ő maga is tudja és belátja. A boldogult császárnak legjobb tanácsadója volt. Pótolni annak akaraterejét a trónutód alatt nem képes.

Kolowrat gróf szigoruan igazságos. A közigazgatásban nővén fel, szelleme ezen a sphaerán túl nem tud emelkedni. A közönség ráfogja, hogy neki — Metternichnek — opponál; de ez tévedés. A dolgok lényegére, sőt a kivitel módjára nézve is gyakran egyetértenek, csakis az ügyvitel formájára nézve van köztük véleményeltérés. Kolowrat a szóbeli tárgyalásoknak nem barátja; Metternich ellenben az irásbeli ügyvitelről azt tartja, hogy az lassusága miatt megbénitja a kormány működését, s a kormányrendszer későbbi bukását is főképen ennek tulajdonitja.

»Én azt akartam, — igy mentegetődzik évek mulva a rendszerével megbukott Metternich — hogy a kormány kormányozzon, társaim a közigazgatás utján kivánták megoldani a kérdéseket. A félrevezetett tömeg nekem tulajdonitja a kormány mozdulatlanságát; de ez a szemrehányás engem nem illethet. Én azt akartam, hogy a kormány a megszabott uton előre menjen. De a mily kiterjedt volt személyes hatásköröm politikai téren, épp annyira korlátozva volt a belső igazgatás körében. A kormány intézkedéseit a nehézkes ügymenet mellett csak akkor tudtam már meg, a midőn az alsóbb stadiumokon tulhaladtak, midőn a végső döntésre megértek és sürgősségük vagy fontosságuk következtében eldöntendők voltak. Mily nehéz, sőt mennyire lehetetlen ilyen esetben az ügynek más irányt adni, mint a mibe terelték, ezt az ahhoz értő nem vonja kétségbe.«

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VI. 206.

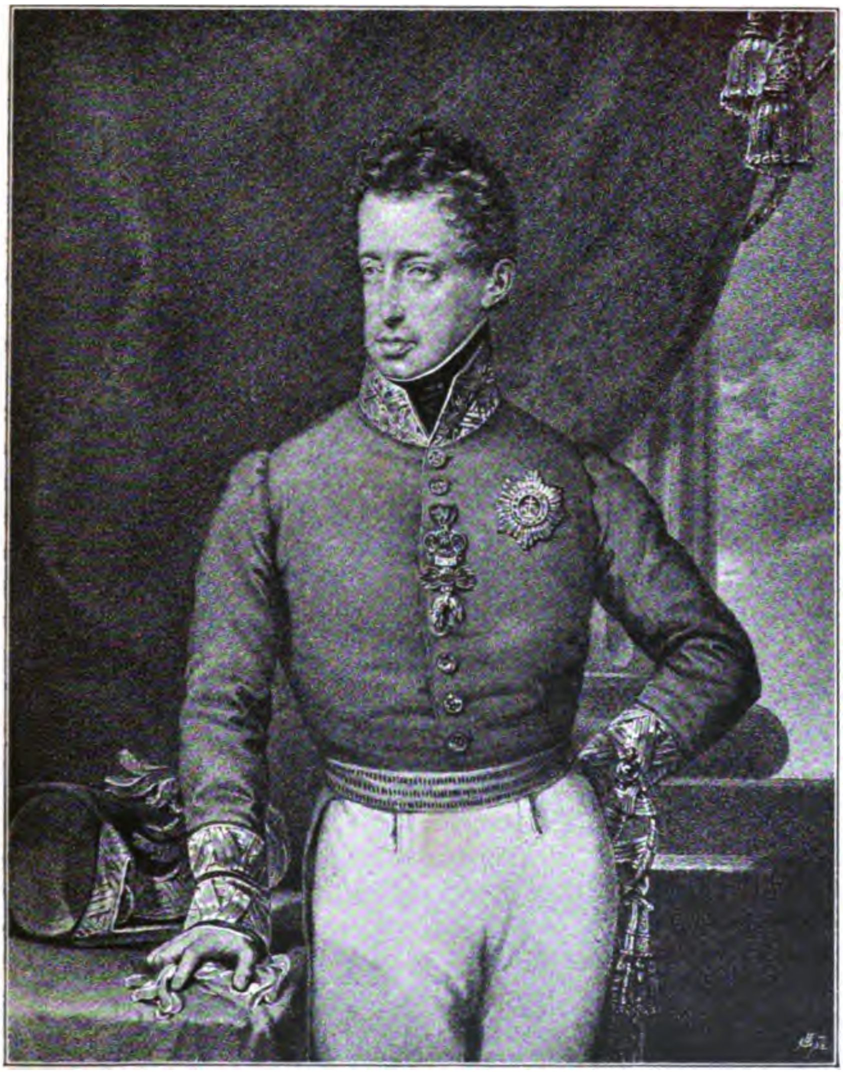

Lajos főherczeg.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

»A márczius előtti időszakban — folytatja tovább — a legsúlyosabb következményekkel járó hiba volt azoknak az ügyeknek, melyek a közigazgatás körébe tartoztak, a kormányzat körébe vonása. Ennek következtében az államgépezet fennakadt, a legfelsőbb regiók allotriákkal halmoztattak el s az alsóbb hatóságok felelőssége illusoriussá vált. Hogy én az államgépezetet más kerékvágásba terelhettem volna? Ehhez nem volt hatalmam. Hogy a gép kerekeit összetörhettem volna? Akkor az államgépezet működésében bekövetkezett szünet a forradalmat idézte volna elő. Az én feladatom nem az volt, hogy a birodalmat kormányozzam, az még kevésbé, hogy administráljam. Ez utóbbira csak akkor vállalkozhattam volna, ha előbb az egész szervezet összeomlik. Az én feladatom abban állt, hogy a külfölddel szemben képviseljem a birodalmat s hogy ennek politikai érdekeit úgy kifelé, mint idebenn oltalmazzam. Mint a legfőbb központi testület, az állam-értekezlet tagjának kötelességem volt ezenkivül az ezen testület elé került, a dolog természeténél fogva csakis legnagyobb fontosságu ügyekben véleményemet nyilvánitani.«[1]

Metternich hatáskörét azonban az ujjászervezett állam-értekezlet ha formailag korlátozza is, a márczius előtti események, valamint a bekövetkezett forradalom tekintetében a felelősség oroszlánrésze mégis őt terheli, miután Kolowratnak éppen az állam-értekezlet segélyével történt háttérbe szoritása után a belügyi politika irányát is ő szabja meg és senki más. Abban a perczben, a mint Ferencz behunyja a szemét, Metternich megkezdi az aknamunkát Kolowrat ellen, hogy elszigetelvén őt a hozzá föltétlen bizalommal viseltető főherczegektől, a beligazgatásra gyakorolt döntő befolyását megtörje. E végből egymásután három fontos kérdésben veri meg.

Midőn 1835-ben egy Veronában elhunyt tőkepénzes óriási vagyonát az osztrák jezsuitákra hagyja az alatt a föltétel alatt, hogy 1836 husvétja előtt a jezsuita-rend minden osztrák örökös tartományba bebocsáttatik: az állam-tanácsban a jezsuiták bebocsáttatását ellenző Kolowratot leszavazzák, miután Metternich, a ki pedig azelőtt a jezsuita-kérdésben teljesen egyetértett vele, cserben hagyja. Hogy Metternich most egyszerre megváltoztatja nézetét, erre azt hozza fel ürügyül, hogy az elhanyagolt iskolaügy föllenditése csakis a jezsuitáktól várható; de valódi indoka az, hogy a clericalis érzületü főherczegnőket elidegenitse Kolowrattól s kegyüket a maga számára foglalja le.

Majd midőn a 30 milliónyi deficit csökkentése végett Kolowrat Eichhoff pénzügyminiszterrel a hadsereg létszámának leszállitását hozza szóba, ily módon 12 millió megtakaritását remélvén: Metternich a befolyásos Clam-Martinitz segitségével megbuktatja a tervet, a minek az a következménye, hogy a hadsereg Metternichet legfőbb pártfogójának és barátjának ismeri el, Kolowrattól ellenben, mint rosszakarójától, elfordul.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VII. 618.

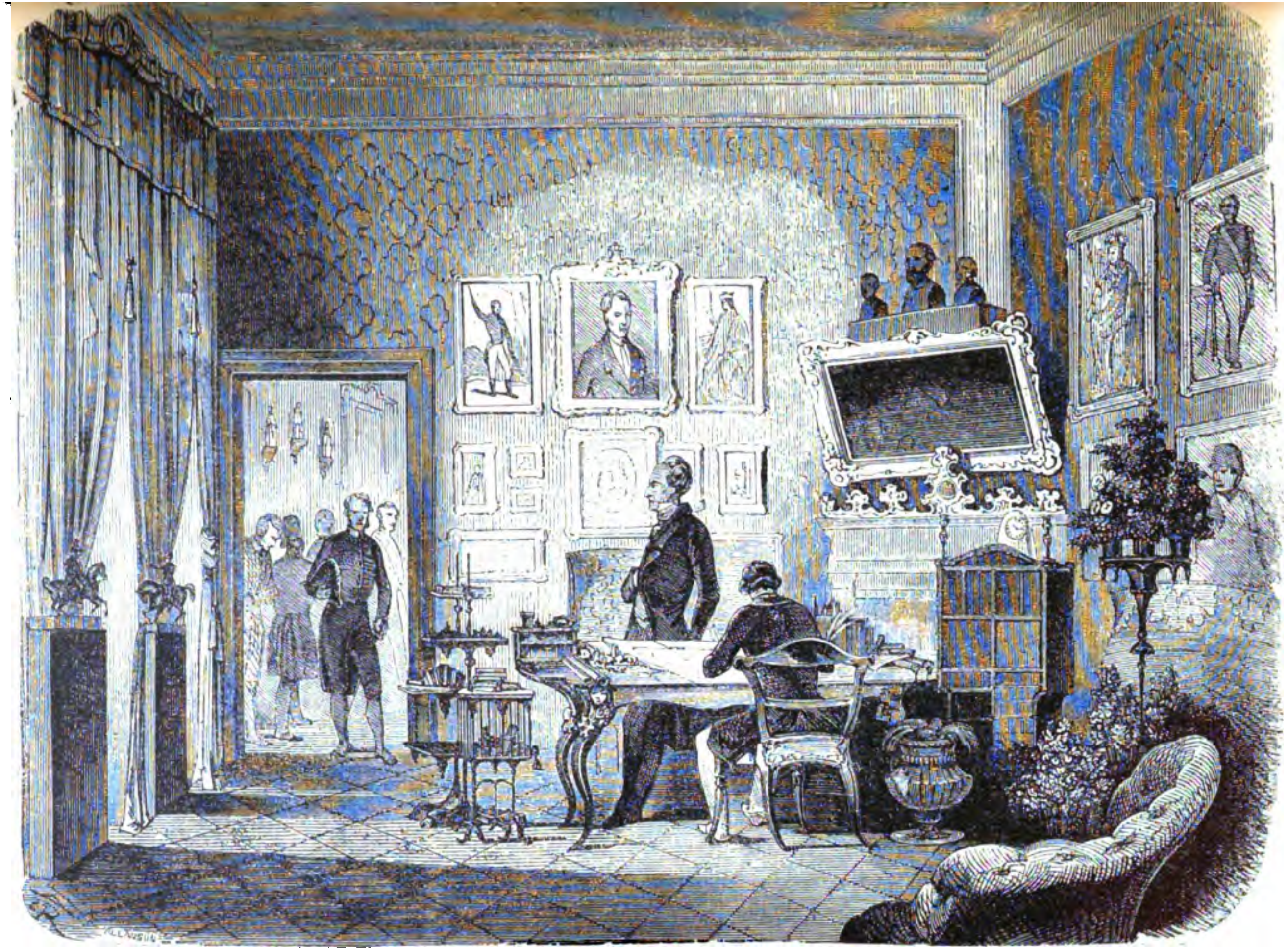

Metternich dolgozó-szobája.

(Egykorú metszet után.)

Végül Kolowratnak a czukor-vám leszállitására irányuló ama szándéka, mely első döntő lépés lenne a tilalmi rendszerről a védvám-rendszerre való áttéréshez, — szintén Metternich ellenzése miatt szenved hajótörést.[1]

A három kudarcz oly sulyosan érinti Kolowrat államférfiui reputatióját s annyira elidegeniti tőle az irányadó köröket, hogy elhatározza, miszerint megválik állásától. A császár azonban, nehogy a kormány körében dúló viszály nyilvánosságra jusson, lemondását nem fogadja el, hanem hat hónapi szabadságot ád neki.

Ettől fogva Metternich, ha a kormányzati rendszer tökéletlensége miatt nem is tehet mindent úgy, a mint szeretné, a hatalom gyakorlásában kevésbé van korlátozva. Az állam-értekezletben, melyet az alatt az idő alatt szervez, mig Kolowrat szabadságon van, Lajos főherczeg egyetért vele a status quo fenntartása tekintetében, csak abban tér el tőle, hogy az összeütközéseket nem erőhatalommal, hanem — ha másként nem lehet — a differentiákra alkalmat szolgáltató kérdések megkerülésével igyekszik kiegyenliteni; Kolowrat pedig szabadság-idejének leteltével duzzogva végzi a számára kijelölt korlátoltabb hatáskörben teendőit s habár rövid idő mulva kibékül is Metternichékkel, régi befolyását nem nyeri többé vissza.

A szabadelvü irány lassu, de fokozatos előhaladása mennél inkább veszélyezteti Európaszerte az évtizedek óta követett kormányrendszert, annál inkább kihívja maga ellen a reactiót, s ennek legfőbb képviselője, Metternich, éppen azért szerzi meg magának a teljhatalmat, hogy a status quo fenntartása czéljából szükséges erőszakos eszközök megválasztásában és alkalmazásában szabad keze legyen.

A júliusi forradalom eredménye a francziákat nem elégiti ki; többet kivánnak, mint a mit a charta adott nekik; kivánják az állam és a társadalom teljes megujhodását. E czélból a legradicalisabb eszközök alkalmazásától sem riadnak vissza. Fölkelésekkel és összeesküvésekkel, titkos társulatok alakitásával nyugtalanitják folytonosan a kormányt, sőt amennyiben törekvésük legfőbb akadályát Lajos Fülöp egyéniségében látják, nyolcz izben kisérlenek meg ellene gyilkossági merényletet. De a júliusi forradalom a többi nemzetekben, a németekben, olaszokban és lengyelekben is vágyakat ébreszt, melyeknek kielégitése a réginek, az elavultnak rombadöntését föltételezi.

»Még Magyarországon is akadnak ostoba emberek — irja az államkanczellár nejének Pozsonyból, a hová az országgyűlés berekesztése végett kiséri le felséges urát, — kik szerelmesek a nyugateurópai civilisatio kinövéseibe. Ezek olyan eszméket akarnak megvalósitni, melyeknek befogadására a magyar társadalom nem alkalmas. Az ember életében a gyermekkort, az érettség korát s a hanyatlás korát szokták megkülönböztetni. Egyikről a másikra átugrani nem lehet. Magyarországon az érettség korát mégis

---

[1] H. Sybel, Kleine hist. Schriften. III. 363.

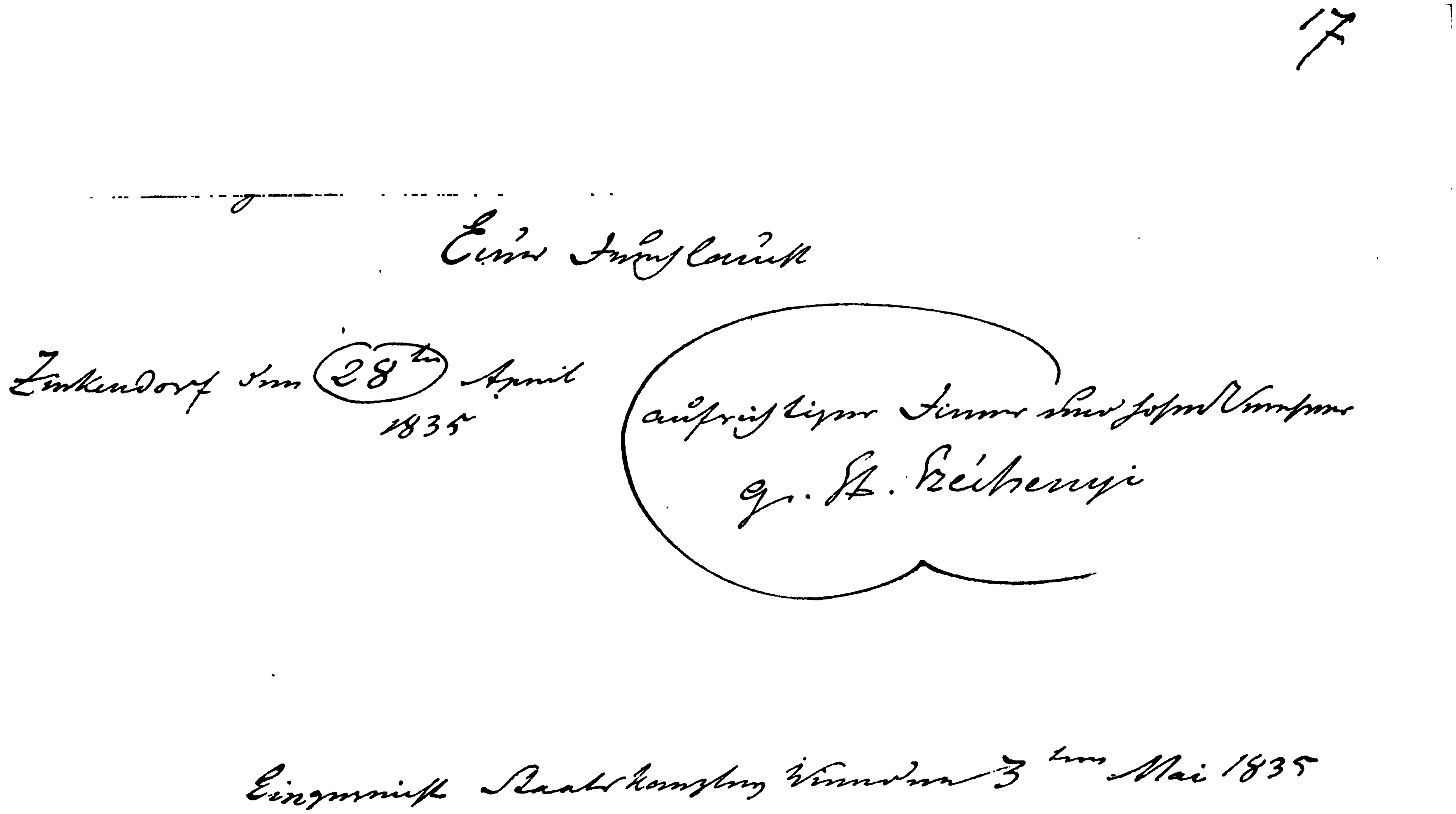

17

Euer Durchlaucht

Zinkendorf den 28ten April 1835

aufrichtiger Diener und gehorsamer Verehrer

Gr. St. Széchenyi

Eingereicht Staatskanzley Wien den 3ten Mai 1835

GRÓF SZÉCHENYI 1835-IKI EMLÉKIRATÁNAK UTOLSÓ LAPJA.

(A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött másodpéldányról.)

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

átugrották, s azok, a miket az ország bolondjai más országokból összeszedtek, nem az érett kor gyümölcsei, hanem a hanyatlás produktumai«.[1]

Ennek a megjegyzésnek éle első sorban Széchenyi ellen van irányozva, kinek 1835-ben formális emlékiratban kellett védenie magát Metternich szemrehányásaival szemben. Abban a meggyőződésben, hogy a reformerek által terjesztett »bolond« szellemnek meleg ágya eddigelé a kormány gyöngesége volt, az államkanczellár most a megfélemlités taktikájának alkalmazását kisérli meg, s ehhez képest nemcsak a kormányzás eszközeiben, de a végrehajtó organumok személyében is szükségképen változásnak kell bekövetkeznie.

Már Pozsonyban, az országgyűlés berekesztésekor elhatározza, hogy maga veszi kezébe a magyarországi ügyek vezetését is, sőt mindjárt Ferencz halála után a belügyek legapróbb részleteire is ki akarván terjeszteni figyelmét, e czélból a nádorral, ki Reviczky ellenében különben is nála keres támogatást, szoros összeköttetésbe lép s közte és az állam-értekezlet közt az érintkezést ő közvetiti.

De a nádor sem azt nem helyesli, hogy Metternich maga akar mindent végezni, sem azt, hogy az állam-értekezlet hatáskörét annyira kiszélesitették. Úgy közjogi, mint kormányzati szempontból sokkal helyesebbnek tartaná, ha az ügyeket ő, mint a király helytartója, vezetné. Nem egyszer kifejezi tapasztalatokon alapuló abbeli meggyőződését, hogy ha a nádor, akadály nélkül végezhetné az alkotmány szerint megállapitott teendőit: tömérdek bajnak már az első pillanatban elejét vehetné s számos elrontott ügyet helyes utra terelhetne; a fennálló rendszer mellett ellenben ez nem érhető el. Hogy Metternich és az értekezlet gyorsan és ügyesen dolgoznak, azt nem vonja kétségbe; de másrészről ismét és ismét hangoztatja, hogy munkásságukat megfelelő siker még sem koronázza és pedig azért, mert mig Bécsben meghányják-vetik az ügyeket, mig Bécsből levelet váltanak azokkal, a kik megállapodásaik végrehajtására vannak hivatva: addig a viszonyok igen gyakran megváltoznak, a dolgok menetében valami váratlan fordulat következik be, úgy hogy intézkedésük, mely ma jó lett volna, holnap már nem ér semmit.[2]

Metternichet azonban a nádor nem ingatja meg elhatározásában, s hogy az ország beligazgatásában annál biztosabban érvényesithesse a maga intentióit: fentartva a barátságos viszonyt a nádorral, gondoskodik róla, hogy főbb hivatalok »föltétlenül megbizható egyénekkel« töltessenek be.

Az országgyűlés befejeztével Reviczkyt Flórenczbe küldik követnek, miután mint főkanczellár, sem elveinél, sem egyéni tulajdonainál fogva a terrorizmus politikájának végrehajtására nem használható fel.

Reviczky az erőszaknak nem barátja; erélyes, de egyszersmind simulékony; az összeütközéseknek a legtöbbször részint szép szóval, részint hivatalok és czímek osztogatásával veszi elejét. Mint a császár bizalmas emberének, az udvarnál oly nagy a tekintélye, hogy számos esetben még a nádor befolyását is túlszárnyalja és ellensulyozza; a nemzet becsülését hasonlóképen megszerzi magának, sőt mint tetőtől talpig magyar ember, mint jó hazafi s mint alkotmányos érzületü politikus, határozott népszerüségnek örvend, úgyannyira, hogy midőn állásától megválik, még az ellenzéki szellemü vármegyék is érdemeinek magasztalásával búcsuznak el tőle s Beöthy Ödön Bihar megye közgyűlésén azt mondja róla, hogy »a nagy urak közt ő az egyetlen ember, kit becsülni tudott.«[1]

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VI. 95.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1836. XXVII.

Kétszinüséggel mégsem vádolható. 1827-től fogva mindig erélyesen követeli az alkotmányos formák megtartását, nem annyira magáért az alkotmányért, mint inkább azért, mert a rendi államszervezetben keresi a kormány és a nemzet legfőbb erejét. Conservativismusa tehát a közjogi kérdésekben politikai meggyőződésének kifolyása, s ha hizeleg azzal úgy a koronának, mint a nemzetnek, ez befolyással lehet arra, hogy a hatalmat megtartsa s éveken át élvezze, de jellemének integritását semmi esetre sem érinti.

Comes Adamus Reviczky

Gróf Reviczky Ádám aláirása.

Jelentékenyebb sikert nem mutathat fel; de nem azért, mert — miként Széchenyi állitja — az ellenzék meghiusítja törekvéseit, hanem mivel a rendszer, melynek felséges ura parancsából szolgálatában áll — megköti kezeit. Magyarország, daczára annak, hogy megkoronázott királya van, daczára annak, hogy a törvényhozást az alkotmány értelmében a nemzet és a király egymás közt megosztva gyakorolják, a szó igaz értelmében a független államok közé nem sorozható, miután nincs nemzeti kormánya. A bécsi miniszter-tanácsban idegenek intézik az ország sorsát s Magyarország nádora és főkanczellára, egyéniségük szerint több-kevesebb befolyást gyakorolhatnak ugyan a kormányra, de a rendszer következtében mégis alárendelt szerepet kell vinniök s hivatásuknak akkor felelnek meg, ha szigoruan végrehajtják a miniszter-tanács megállapodásait.

Reviczky főkanczellár helyét, gróf Kolowrat kivánságára és ajánlata folytán, gróf Pálffy Fidél foglalja el s ő mellé alkanczellárrá az utolsó országgyűlésen kiváló szónoki tehetsége által kitűnt gróf Majláth Antalt, az udvari kamara tanácsosát nevezik ki.

---

[1] Törvényhatósági Tudósitások. XIV. levél, 1837 január.

Pálffy multja és egyénisége egyaránt kezességül szolgál a tekintetben, hogy a kormány vak eszköze fog lenni. A kormány szolgálatában állt addig is; mint tárnokmester, részt vesz ugyan az országgyűléseken, de alig tud kiemelkedni az ismeretlenség homályából, miután ritkán szólal fel s ha beszél is, szónoklatának sem formája, sem tartalmassága által nem vonja magára a közfigyelmet; rideg conservativismusát csak hazafiatlansága mulja felül; a nemzeti törekvések iránt annyira érzéketlen, hogy még a magyar nyelvet sem tartja érdemesnek megtanulni, s midőn Coloredo főudvarmester beiktatja hivatalába, a kanczellária tagjait német nyelven üdvözli. Abba a gépezetbe, melyet Bécsből igazgatnak, teljesen beleillik; de nemzeti szempontból annál kevésbé alkalmas annak a közjogi méltóságnak betöltésére,

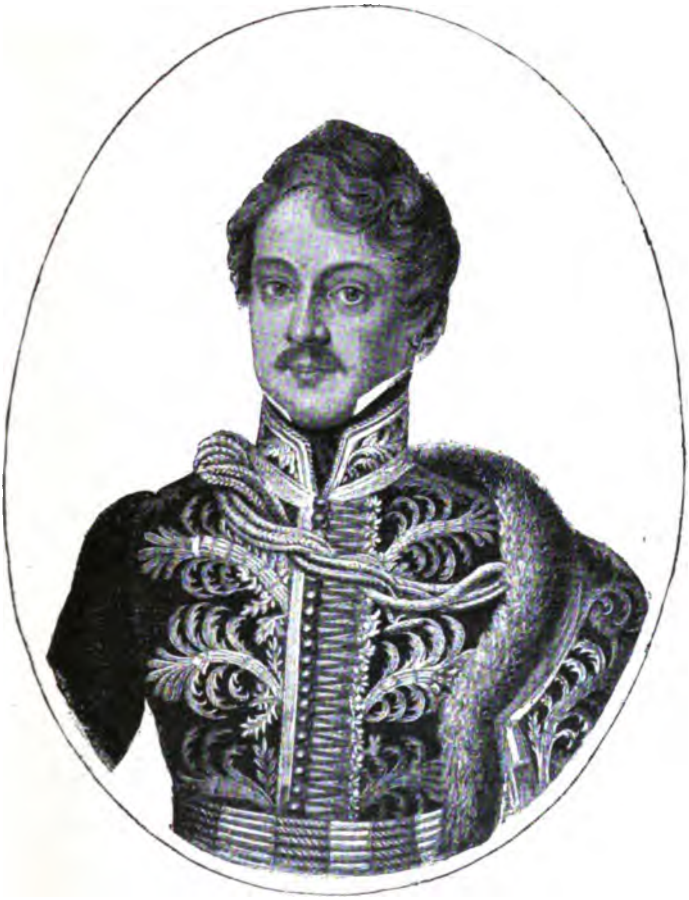

Gróf Pálffy Fidél.
(Ehrenreich metszete az országos képtárban.)

mely, ha a mostoha viszonyok következtében nem lehet is oly független, mint a minőnek régi közjogunkban contemplálva van, de legalább személyesitőjében az egyéni függetlenségnek azt a minimális mértékét föltételezi, melylyel Pálffy nem rendelkezik.

Széchenyi, midőn kineveztetéséről értesül, azt irja naplójába: »most már mindent tűzben, romban látok«.[1] S bizony nem a Pálffy akaratán, hanem tehetségének hiányán múlik, hogy romba nem dönti az új államalapitás fáradságos munkájának addigi összes eredményeit.

A forradalom rémét látván ő is mindenütt, mint Metternich és Sedlniczky rendőr-miniszter, legfőbb feladatának tekinti megvédelmezni az ellen a monarchiát. Rémlátásai annál élénkebbek, mert a forradalmi propaganda emissariusai, a lengyel menekültek, itt kalandoznak Magyarországon.

Sedlniczky jelentése szerint 1837 elején 3—400 lengyel menekült tartózkodik Magyarországon, kik alig várják az időt, hogy a kormány ellen föllázadó magyaroknak segitséget nyujtsanak. Báró Máriássy Pál éppen ezért 1836 nyarán Francziaországba utazik, hogy az ott tartózkodó lengyel emigránsokat becsalja az országba, annyival is inkább, mert itt bármely nemes ember házánál a letartóztatás veszélye ellen meg vannak óva. Már eddig is tényleg menhelyül szolgál a számukra a gróf Keglevich kastélya Szilváson, Szirmayé Eperjesen, gróf Károlyié Pesten, gróf Rádayé Péczelen, Máriássy Istváné Dobszán, egy másik Máriássyé, ki két mértföldre lakik Kassától, Bónisé Kassa mellett, Keczer Tamásé Budaméron, báró Vécseyé Kassa mellett stb.[2]

A felség elrendeli ugyan, hogy a monarchia területén tartózkodó lengyel menekültek felszólitandók, hogy tiz hét alatt térjenek haza, különben erőszakkal távolittatnak el a birodalomból s hogy azokat, a kik asylumot adnak nekik, szigoruan büntessék meg a hatóságok;[3] de a legfelsőbb rendeletnek nincsen foganatja. S ez annál aggasztóbb a kormányra nézve, mert Sedlniczky értesülése szerint a forradalmi propaganda egy nemzetközi bizottságot alakitott, melynek legfőbb czélja Magyarországon és porosz Lengyelországban forradalmat idézni elő. Ennek bizonyságául bemutatja a rendőr-miniszter a nádornak az emlitett bizottságnak a magyarokhoz intézett, magyar és latin nyelven fogalmazott s 1837 szeptember 15-ikéről keltezett ama kiáltványát, melyet Sommerhausen brüsszeli könyvkereskedő küldött Lipcsébe Brockhausnak s melyet ez colporteurök utján csempészett be Magyarországba.[4]

A forradalmi elem felkutatásában és elnyomásában mennél nagyobb buzgalmat fejt ki a kanczellár, annál több hibát követ el. Mivel bűnösöket hiába keres, ártatlanokat hurczol meg, vagy olyan embereket avat vértanukká, kiknek cselekményei komoly beszámitás alá nem eshetnek.

---

[1] Gr. Széchenyi István naplói. 302.
[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Exhib. politiam respic. 1837. CXXX.
[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. LI.
[4] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. CCLXXIV.

Barkó László szatmármegyei paraszt ember ellen például 1836 közepén meginditják a hűtlenségi pert, mivel Nyír-Medgyesen állitólag összeesküvés szervezését kisérlette meg a czélból, hogy a nemzet a német uralmát rázza le a nyakáról s tegye meg királylyá Wesselényit, nádorrá meg gróf Telekit. A parasztokat — mint a kötegekre menő tanuvallomásokból kitűnik — azzal bolonditotta, hogy, ha Wesselényi lesz a király, a sorsuk azonnal jobbra fordul s hogy abban az esetben, ha fegyvert fognak, 400,000 török, egész Erdély és Magyarországból is 25,000 ember fog segitségükre sietni. De a tanuk vallomásából az is világosan kiderült, hogy Barkó egy korhely, orgazdaság miatt már büntetve volt naplopó, ki a kalandos tervet korhely czimborái mulattatására részeg fővel gondolta ki.[1]

Majd 1838 elején Farkas Ferencz pesti ügyvédet tartóztatják le, mivel irnoka följelenti, hogy egy kiáltvány van nála, melyet ki akar nyomatni s melyben fölkelésre hivja fel a népet és a katonaságot. Ezenkivül még azzal is vádolva van, hogy 1831-ben és a következő évben a müncheni »Deutsche Tribün« szerkesztőjével s a párisi forradalmi propagandával összeköttetésben állt s hogy az emlitett lapban »Die Glocke« czím alatt megjelent és Magyarország viszonyait a külföld előtt hamis színben feltüntető czikkhez, mely az 1832/36-iki országgyűlés alatt »Egy alkotmányos szózat a magyarokhoz« czím alatt az ifjuságnak kapós olvasmánya volt, az adatokat ő szolgáltatta.[2] De Farkas, abban a folyamodványában, melyet 11 hónapi fogsága után a felséghez intéz az iránt, hogy vagy bocsássák szabadon, vagy hozzák meg ügyében mielőbb az itéletet, positiv adatokkal is bebizonyitja, hogy ő a kormánynak mindig hű embere volt s például 1811-ben is ő irta a devalvatióról azt a munkát, melyet a rendek Piringer és Gustermann munkáihoz hasonlitottak. Ennélfogva a felségsértés vádja alól fölmentik.[3]

A kormány által alkalmazott megfélemlitési rendszer áldozatai közt ott találjuk azonban az országgyűlési ifjakat és Kossuthot is s az ezek ellen meginditott hajsza magára vonván az egész nemzet figyelmét, éppen azt a forradalmi szellemet táplálja, melyet a hajszával a kormány elnyomni szándékszik.

Az imént szétoszlott országgyűlésen is, százados szokás szerint, nagy számmal jelennek meg Pozsonyban a jurátusok (juratus tabulae regiae notarius), vagyis olyan jogvégzett emberek, kik »pro haurienda praxi judiciaria« a királyi itélőtáblánál, illetőleg valamely táblai ügyvédnél vannak alkalmazva, valamint a törvényhatóságok által kinevezett és dijazott irnokok, kik a követek mellett irnoki teendőket végeznek s kiknek legfőbb teendőjük, hogy az utasitási rendszer értelmében a követek és küldőik közt az összeköttetést a követjelentések szerkesztése által fenntartsák.

---

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CLXIV. CLXXXIV.

[2] U. ott. Exhib. polit. respic. 1838. XVIII. LXXXVIII.

[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1839. XII.

Az országgyűlési ifjuság képezi tulnyomólag a nyilvános tanácskozások hallgatóságát; de egyszersmind már rég idő óta befolyást gyakorol a tanácskozások menetére is. A szabadelvü ellenzéki követeket zajosan megéljenzi, a nekik nem tetsző szónokokat lehurrogja. Habár oly rakonczátlankodásokat nem követnek is el, mint a mult században, például 1751-ben, a midőn a nádorválasztás alkalmával a gyűlésterem ajtaját betörték; de fiatal kedélyük szilajságával nem egyszer megzavarják a tanácskozás rendjét.

Az excessusok hire Bécsbe is eljutván s a felség 1833 elején felvilágositást kérvén azokra nézve a nádortól, maga a nádor constatálja, hogy a hirek túlzottak. Január és február hónapban, az emlitett legfelsőbb kézirat kelte előtt, fordultak ugyan elő egyes kihágások, de Mérey személynök azokat az ifjakat, kik neki följelentettek, részint megdorgálta, részint kitiltotta a gyülésteremből s ily módon elejét vette a további kellemetlenségeknek. Később a dictatura alkalmával fordult elő még egy nagyobb czivódás, de a kik ebben résztvettek, azoknak megbüntetéséről is gondoskodott már a személynök, megbeszélte egyszersmind a rendekkel, mi módon lehetne jövőre a hasonló eseteket meggátolni. Azóta a nádor sem hivatalosan, sem magán uton nem értesült semmiféle excessusról s megnyugtatja a felséget a tekintetben, hogy a személynököt helyettesitő alnádor mindent elkövet, hogy a rendet úgy a gyűlésteremben, mint azon kivül fenntartsa.[1] Jelentését a felség azzal az ismételt figyelmeztetéssel veszi tudomásul, hogy a rendre ezentúl is szigoruan ügyeljen fel.[2]

Bármennyire igyekszik azonban a nádor a dolgot szépitgetni, Mérey a rendet másképˎ nem tudja fenntartani, csak úgy, hogy mind több és több ifjut zár ki a tanácskozó teremből. Úgyde a nyilvánosság jogának ilyetén korlátozása által meg az ellenzéki követeket haragitja a kormányra.

Az országgyűlési ifjak az országgyűlés termén kivül is több alkalommal kifejezik rokon- és ellenszenvüket azok iránt, kik — hitük szerint — erre rászolgálnak.

Mikor Széchenyi angolországi utjából visszatér, fáklyás zenével tisztelik meg s Dubraviczky irnoka, Simon, az ifjuság nevében meleg hangu üdvözlő beszédet intéz hozzá.

Wesselényi előtt, — ki úgy politikájánál, mint modoránál fogva a legnagyobb népszerűségnek örvend köztük, — levélben, melyet az erre adott válaszszal együtt később Zalamegye archivumában helyeznek el, hódolatukat fejezik ki s zászlója alá esküsznek. »Megtudván — irják neki, — hogy a báró, mátka-gyűrűjével a testvér két hazát jegyzette el, mi mint gyermekei éppen ezen testvér két hazának, a bárohoz, mint haza-anyánk mátkájához járulunk s kezébe tesszük esküinket haza, törvény s szabadság mellett.«[1] Mire Wesselényi áradozó szavakban válaszol. »Haza melletti küzdésért — olvassuk levelében — külső jutalmat nyerni, mi ritka hazánkban. Hazánkban, hol üldözés s az ennél is keserűbb félreértés volt eddig többnyire bére a magát feláldozó honfiúnak. A nagy emberek szűkében nekem, ki semmit sem tettem s tehetek az örökkévalóságért, jutott áldozástok szép jutalma. Ezt s ennyit nem érdemelvén, szégyenitve tűnteté eszembe parányiságomat; de minthogy szivesség bizonysága, édes az szivemnek s érzem a küzdőnek boldogságát, kinek szerető kezek törlik le verejtékét.«[2]

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XXVI.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1833. XLII.

Ugyanakkor, a mikor Wesselényit, mint a közszabadság és az unió lelkes apostolát ünneplik, az erdélyi ifjakhoz egyszersmind felhivást intéznek, hogy harczoljanak velük együtt azokért az eszmékért, melyek ha diadalra jutnak, újjá fog születni hazájuk. A Lovassy László által fogalmazott felhivást báró Kemény Józsefnek adják át, hogy vigye el Erdélybe, s ez megbizatásában oly módon jár el, hogy az iratot a nemzeti gyűlésnek mutatja be, mire az erdélyi ifjúság Wesselényit kéri fel, hogy válaszát, — melyet a nádor föltevése szerint maga Wesselényi fogalmazott, — juttassa rendeltetési helyére. »Méltók akarunk lenni — irják ebben — a dicső századra s lelki örömmel nyujtjuk karjainkat egyesülésre. Egyesüljünk a legszentebb ügyben, a hazafiság érzetében, áldozzuk fel magunkat közanyánknak, a testvér-hazának, lépjünk elő az idő lelkével, hallgassunk a közvélemény szent szavára. Erre szólitátok fel barátink s mi lángtele hangotokhoz olvasztván a miénket, ugyanerre szólitunk viszonosan fel.«[3]

Lovassy László aláírása.

Ezek a magukban véve különben ártatlan események az udvart azért nyugtalanitják, mert ama megrögzött hitet látszanak megerősitni, hogy az ifjúságot — úgy, a mint ez a külföldön is történik — a forradalmi propaganda akarja eszközéül felhasználni.[4]

Éppen ezért a nádor és a személynök — az udvar intentióinak megfelelőleg — nem is mulasztják el, ott, a hol szükségét látják, közbelépni s az ifjúsági excessusok következményeit ellensúlyozni.

A Széchenyinek adott fáklyás menet megtartása elé akadályt nem görditenek. A Wesselényihez intézett levél tartalma ellen sincs kifogásuk, éppen ezért jelentést sem tesznek róla a felségnek, annyival kevésbé, mert Wirkner különben is azonnal, a mint elkészült, közlötte azt a kanczellárral.[5] De a mint meghallják, hogy Kölcsey irnoka, Decsey László, elindult a levéllel

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1834. LXXXV.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. IV.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1835. VI.

[4] U. ott. Diaet. extraser. 1834. LXXX.

[5] U. ott. Diaet. extraser. 1835. IV.

Pozsonyból, hogy átadja azt Wesselényinek, a kir. jogügyek igazgatóját utasitja a nádor, hogy Decseyt, midőn Pestre ér, rendelje magához s tiltsa meg neki a továbbutazást. Egy tévedés folytán azonban a jogügyek igazgatója későn kapta meg az utasitást. Hogy az effajta levelezéseket jövőre megakadályozzák, a nádor e végből egyebet nem ajánlhat, mint a levelek letartóztatását a postahivatalok által, jóllehet éppen a politikai tartalmú levelek szállitását nem igen szokták a postára bízni.[1]

Az erdélyi ifjakhoz intézett levél átadását, valamint az erdélyi nemzeti gyűlés elé terjesztését hasonlóképen nem sikerül ugyan a nádornak, illetőleg Ferdinánd főherczegnek meggátolniok: de a személynök közbelépése folytán annyit legalább mégis elérnek, hogy a kerületi gyűlés az erdélyi ifjúság válaszát nem fogadja el, sőt midőn a magyar országgyűlési ifjúság Tarnóczy Kázmér útján Barsmegyéhez fordul, mint »a mely oly tiszteletreméltó függetlenséggel védte a mult éveken is a hon törvényes igazait,« s az emlitett megye rendeit kéri fel, hogy »a testvér-hon szabad lelkű ifjainak ezen levelét levéltárokba letétetni s ott a két testvér-haza ifjainak egykori lelki egyezsége emlékeül megőrizni méltóztassanak« : gróf Keglevich János főispán rábirja a rendeket, hogy a kérelmet utasitsák vissza azzal az indokolással, hogy »a megye rendei országgyűlési ifjúság czím alatt az országban törvényhatóságot nem ismernek, a megye méltóságával és hatósági körével pedig ellenkezne, hogy a megye rendei névtelen és hitelességgel nem biró testülettől ily formán levelező s politikus kapcsolatba tétessenek«.[2]

Ha a kormányt egy-két hazafias szellemű, de különben még a nádor véleménye szerint sem államellenes tartalmú levél is ennyire kihozza a sodrából s oly messze menő intézkedések megtételére birja: nem csoda, hogy idegessége még inkább fokozódik, midőn az ifjúság mint testület szervezkedik s 1834 július 14-ikén megalakitja a »társalkodási egyesületet«.

Az alapszabályok szerint, — melyeknek elkészitésére Deák Ferenczet kérik fel, miután magukban nem bíznak, hogy ezt a munkát úgy végezzék el, hogy a kormány beléjük ne köthessen, — az egyesület czélja »a mivelődés« ; eszközei: »a finomabb társalkodás; tudomány- s tapasztalásbeli ismereteknek olvasás, közlés és figyelmeztetés által lehető kölcsönös terjesztése«. Minthogy tehát czélja tiszta és ártatlan: a nyilvánosság elől nem zárkózik el s a mint helyiségeit bárki meglátogathatja, a kit oda valamely tag bevezet, hetenkint kétszer tartandó közgyűlésein is megjelenhetnek az idegenek. Kártya- és koczkajáték, borozás és bárminemű illetlen magaviselet a kör helyiségeiben tiltva van s a látogatók társalgással töltik idejöket, a gyűléseken pedig az önként vállalkozók bel- és külföldi munkákról, valamint a hazai viszonyokról felolvasásokat és szabad előadásokat tartván, ezek nyilvános vita alá bocsáttatnak.[1]

---

[1] U. ott.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. VI.

A nádor az egyesület tagjainak névsorát mindjárt a megalakulás után összeállittatja magának; de ez a névsor részint új tagok fölvétele, részint a régiek közül többeknek a kilépése folytán időközben nagy változáson megy keresztül. Utoljára vagyis 1835 május 9-ikén lép be Redl Alajos.[2] A nádornak bemutatott liszta szerint rendes tagok voltak: Baranyai István Deák irnoka (Zala), Daniel Antal Návay irnoka (Csanád), Dolinay Károly Pogányé (Bereg), Ernyey László Töröké (Arad), Jeszenszky Ferencz Dessewffyé (Temes), Kalausz József Géczyé (Zólyom), Kostyán János Gyertyánffyé (Torontál), Kocsi Horváth Vilmos Sárközyé (Somogy), Nia-

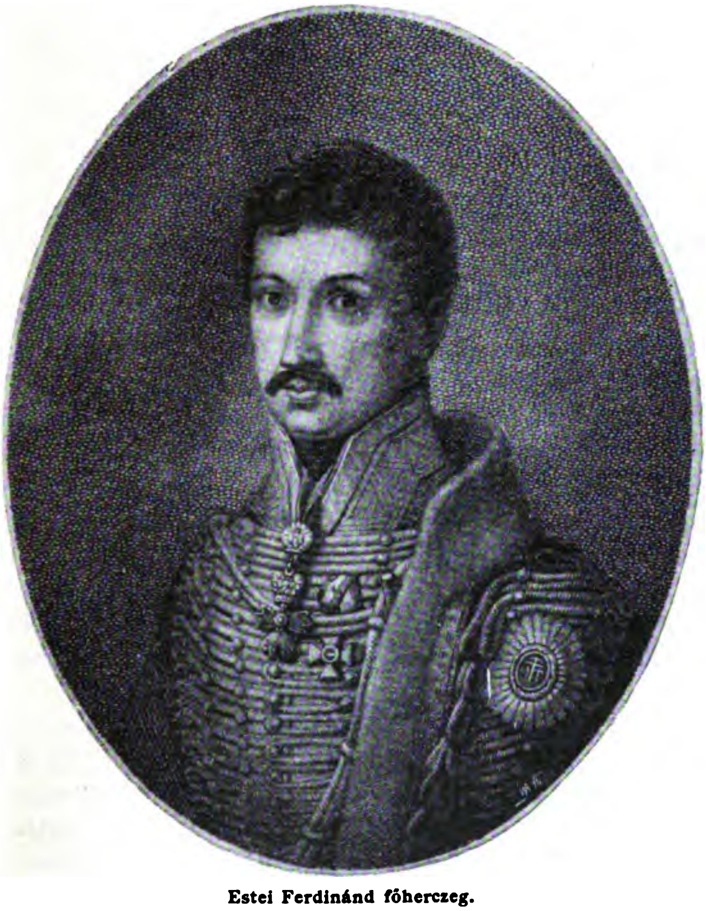

Estei Ferdinánd főherczeg.
(Ehrenreich metszete az országos képtárban.)

---

[1] A nyomtatás alá adandó alapszabályokat Stoffer József, a nádor titkára 1834 augusztus 11-ikén mutatja be a nádornak. L. u. ott, Diaet. extraser. 1834. CXVIII.

[2] U. ott. Acta diaet. 1839/40.

mesnyi Ignácz a temesvári követé, Ormos Sándor Töröké (Arad), Ormos Zsigmond Dessewffyé (Temes), Párniczky Mihály Reviczkyé (Árva), Pongrácz Bonaventura Tarnóczyé (Bars), Simon István Baloghé (Bars), Vukovics Sebő Kövéré (Temes), Zsolnay Dávid Bezerédjé (Tolna), Palóczy Tamás Palóczyé (Borsod) és Pulszky Ferencz báró Vay Miklósé. Ezeken kivül levelező tagok voltak, a kik nem tartózkodtak Pozsonyban: Asztalos Pál Máramarosból, Csapó György, Kászonyi Dániel Kassáról, Kovács Szatmárból, Lovassy Biharból, Madarász József, Noszlopy és Szentiványi Erdélyből.[1]

A nádor az egyesület tagjait azért veszi számba, hogy ellenőrizhesse őket. A mint nem tartja szükségesnek a kormány beavatkozását, midőn meghallja, hogy Balogh és Beöthy szerződést kötöttek Mostler kávéház-tulajdonossal, hogy az ellenzék által alakitott klubb részére engedje át helyiségeinek egy részét[2] s a mint a közügyek megvitatása végett nyilvános helyeken, korcsmákban s különösen a Hollinger-kávéházban és a »zöldfánál« tartott összejövetelekre nézve határozottan kifejezi abbeli véleményét, hogy azokat a kormány nem tilthatja meg: úgy az ifjúsági kaszinóval szemben is csupán a szigorú felügyelet gyakorlását ajánlja.[3]

A kormány azonban más nézetben van s abból indulva ki, hogy a hol fiatal emberek közdolgok felett tanácskoznak, ott a szabadelvű és democraticus eszméknek szükségképen nagy keletük van: a saját és a monarchia tekintélyének veszélyeztetése, a Metternich-féle rendszer compromittálása nélkül nem tartja megengedhetőnek, hogy ugyanakkor, a mikor a kisebb német államok kormányainak folytonosan szemükre hányja, hogy nem képesek a forradalmi elemeket, a sajtót és a diákságot pórázon tartani, ezeknek az elemeknek megfékezésében ő maga is gyöngeséget áruljon el s — mint a király irja egyik rescriptumában[4] — egykedvűen nézze, hogy az ifjúság, hivatásától elvonatván, egy mélyreható és veszedelmes politikai terv eszközéül használtassék fel.

Somssich személynök a kormány intentióit követve, már az egyesület megalakulása elé is akadályokat gördit. Az ifjaknak megtiltja a belépést; az iparosoknak, kiknek helyiségeiben gyűléseket tarthatnának, tudtukra adja, hogy iparjogukat elvesztik, ha helyiségeiket átengedik; majd az alapszabályok kinyomatását gátolja meg. A midőn pedig látja, hogy czélt nem ér: részint maga, részint a vele bizalmasabb viszonyban álló követek útján az ifjakat egyenkint igyekszik rábeszélni, hogy lépjenek ki az egyletből.

A hatalom a legszigorúbb eszközök alkalmazására is kész, hogy az egyesületet szétugraszsza. Hiába mondja a nádor, hogy az ifjúsági kaszinó tagjai, mint irnokok, mindaddig, mig valami törvénytelenséget nem követnek le, ugyanolyan immunitást élveznek mint főnökeik, sőt a mennyiben ablegatus absentium is van köztük, ezek épp oly szabadon megvitathatják egymás közt az országgyűlési tárgyakat, mint a többi követek:[1] a kir. jogügyek igazgatóját a felség utasitja, hogy minden feltűnés nélkül jelenjék meg a kaszinó helyiségében s tartson ott házkutatást. Ha ezt a válságos következményekkel járó brutális lépést még sem teszik meg, ez csak a nádor ama figyelmeztetésének köszönhető, hogy azok közt, kik ellen a házkutatást foganatositanák, két ablegatus absentium is van, nevezetesen Zsolnay Dávid, a gróf Zichy László és Palóczy Tamás, a gróf Szirmay István ablegatusa, továbbá, hogy Huszár József, kinek a házában van a kaszinó, szintén ablegatus absentium s a szoba, melyben a gyűléseket tartják, az országgyűlési szállások jegyzékébe van fölvéve.[2]

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1834. VI.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1833. CII.

[3] U. ott. Diaet. extraser. 1835. IV.

[4] U. ott. Diaet. extraser. 1834. LXXX.

A kormány azonban gondoskodik róla, hogy ha már directe nem veheti üldözőbe az ifjakat, legalább példát szolgáltasson nekik, hogy járnak azok, kik a forradalmi szellemet terjesztik.

Az országgyűlési ifjak közt, mint fennebb emlitők, »Egy alkotmányos szózat a magyarokhoz« czimű, németből forditott pamflet forgott közkézen, melynek szerzője úgy közjogi, mint politikai szempontból nagyobbára képtelen, bizarr eszméivel egyáltalán nem szolgált rá, hogy komolyan vegyék. Magyarország önállóságának és függetlenségének föltételeit ugyanis a következő 12 pontban állapitja meg: A király addig feje az országnak, mig itt lakik; a királyt a törvény megtartására nézve felelősség terheli; a leányág nem örökösödik; az országgyűlés beléegyezése nélkül sem háború nem inditható, sem béke nem köthető; a magyar katonaságot más nemzet elnyomására nem szabad használni; a minisztereket, a főispánokat, általában az összes főhivatalnokokat az országgyűlés választja; az országgyűlés végzései, ha a király nyolcz nap alatt nem felel rájuk, törvényekké válnak; a korona jövedelmei $1^1/_2$ millióra szállittassanak le s mindazon jövedelmek, melyeket az udvar eddig a nemzettől elvett, az országgyűlés rendelkezése alá bocsátandók; a koronára szállt jószágok adományozása az országgyűlést illeti; a birák három évenkint a nép által választandók; a ki magyarul nem tud, nem lehet közhivatalnok; a papi javak sequestráltatván, a papok az országgyűlés által meghatározott készpénzzel fizetendők.[3]

A fantasztikus irat, — mely megfordult a többi közt Palóczy Tamás és Szemere Bertalan borsodi jurátusok kezén is, — a fiatalságra semmiféle komolyabb hatást nem gyakorolt. Mindamellett Beöthy Sándor kir. ügyész, felsőbb parancsra, a pamflet állitólagos szerzőjét, Bod János fiatal ügyvédet elfogatta s 1835 elején a pert meginditotta ellene.[4] De a dolog csúfos kudarczczal végződött a kormányra nézve, a mennyiben kiderült, hogy Bod János, ez a testileg és szellemileg beteg ember, a pamflet szerkesztésében nem vett részt, hanem szegény ördög létére egy kis jövedelemre akarván szert tenni, az iratnak csupán másolgatásával foglalkozott.[1]

---

[1] U. ott. Diaet. extraser. 1835. V.

[2] U. ott. Diaet. extraser. 1835. VIII.

[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1835. CXXV.

[4] U. ott. Exhib. polit. respic. 1835. XXIX.

A zaklatások és fenyegetések lassankint mégis czélra vezetnek. Jóllehet a szabadelvű követek, mint Deák, Beöthy, Bezerédj, Balogh János stb., érdeklődésüket a társalkodási egyesület iránt azzal mutatják meg, hogy gyűléseit szorgalmasan látogatják, sőt maguk az ifjak közt is akadnak egyesek, kik nem szűnnek meg a többieket kitartásra buzditani, Vukovics Sebő például Temesvárról levélben kéri őket, hogy a kaszinót tarsák fenn »már csak azért is, mert egyesület«:[2] mindamellett a kormány részéről alkalmazott terrorismus és a conservativ követek határozott parancsa következtében a tagok egymás után dezertálnak, annyival is inkább, mert vezéreik közül többen eltávozván időközben Pozsonyból, nincs, a ki őket visszatartsa, sőt ha igaz Zsolnay Dávidnak, az egyesület jegyzőjének a Lovassy-féle perben tett vallomása, mely szerint ő azért lépett ki a körből, mert ott a kártyajáték nagyon elharapódzott:[3] az önmivelés előmozditására alakult egyesület csakhamar közönséges kártya-klubbá változik át.

Ha az országgyűlés alatt a nádor tapintatának és törvénytiszteletének sikerül is megakadályoznia, hogy a kormány az országgyűlési ifjak ellen nyiltan föllépjen, a mi annál esélytelenebb lett volna, mert ez által a kormányra nézve különben is kényelmetlen ellenzék tüzét szitja vala: a mint az országgyűlés szétoszlik, még Reviczky kanczellársága alatt, csak hogy annak tudta nélkül, kiadják az elfogatási parancsot a társalkodási egyesületnek felségsértéssel vádolt tagjai ellen s a kir. ügyigazgató, május második felében, katonai erő igénybevétele mellett letartóztatja Lapsánszkyt Pesten, Lovassy Szakál Ferenczet Nagy-Szalontán és Tormássy Jánost Békésmegyében. A negyedik vádlott, Lovassy Szakál László maga jelentkezik Nagy-Váradon az ügyészségnél, miután meghallja, hogy ő ellene is ki van adva az elfogatási parancs.

Beöthy Sándor kir. ügyész Lapsánszkynál házkutatást tartván, ott egy csomó levélen kivül megtalálja az ifjúsági kaszinó iratait, a kaszinóban tartott beszédek másolatát s ezeknek átolvasása után arra az eredményre jut, hogy a kaszinó tagjai közül körülbelül 16-an a szemlélő és hallgató szerepét játszották, ezeket tehát perbe fogni nem lehet s a fennebb emlitett négy ifju ellen is — habár alapos gyanú terheli őket, hogy lázitó beszédeket tartottak — positiv adatok hiányában nagyon nehéz az eljárást meginditani.[4]

A kir. ügyész megállapítja, hogy Lapsánszky minden gyűlésen részt vett s Tormássyval és Lovassy Szakál Ferenczczel együtt — ez utóbbiak bármennyire tagadják is — sokszor szerepelt a szószéken. Ezt a vádat kétségessé teszi azonban az a körülmény, hogy az egyesület tagjainak abban a hivatalos névsorában, melyet évekkel később állitnak össze s mely a nádor titkos levéltárában helyeztetik el, — sem Lapsánszky, sem Lovassy Ferencz neve nem fordul elő s ugyanitt föl van jegyezve, hogy Lovassy László már 1834 szeptember 18-ikán kilépett az egyesületből, Tormássy pedig egyetlen egy gyűlésben sem vett részt.[1] Az ügyész megállapitja továbbá, hogy Lovassy Ferencz a Várhegyen levő Kereszt-fogadóban márczius 6-án a többi közt a következő vakmerő nyilatkozatra ragadtatta magát: »A közvélemény hatalma odáig terjed, hogy a királyokat fenyitő büntetések által is kényszeritheti, ha ezt az ország java s a családok jólléte kivánja; a közvélemény fölmentheti az eskü és hivség alól az alattvalókat. És ezek szükségesek Magyarországban, hol a kormány az adózó népet tyrannus módra elnyomja. Annál fogva szabad minden esküszegő tyrannust meg is ölni. A mi Francziaországban XVI. Lajossal 1793 ianuár 21-én történt, ezt a magyar országgyűlés is végrehajthatná.«[2]

---

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1835. CLXXIX.

[2] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CLVIII.

[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CLXXXVII.

[4] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CXV.

De habár úgy ennek a beszédnek, mint számos más hasonló szellemű szónoklatnak megtalálták is a másolatát Lapsánszky iratai közt s habár Tormássy a kihallgatás alkalmával elismerte, hogy az egyesületnek veszedelmes tendentiái voltak: a per alapjául az ügyész véleménye szerint mindez még sem szolgálhat, mert annak az egyetlen egy tanunak önvallomása, ki egyszersmind vádlott is, valamint egyes beszédeknek puszta másolatai elegendő bizonyitó erővel nem birnak. Legföllebb a súlyosan kompromittált Lovassy Lászlót lehetne tehát perbe fogni.

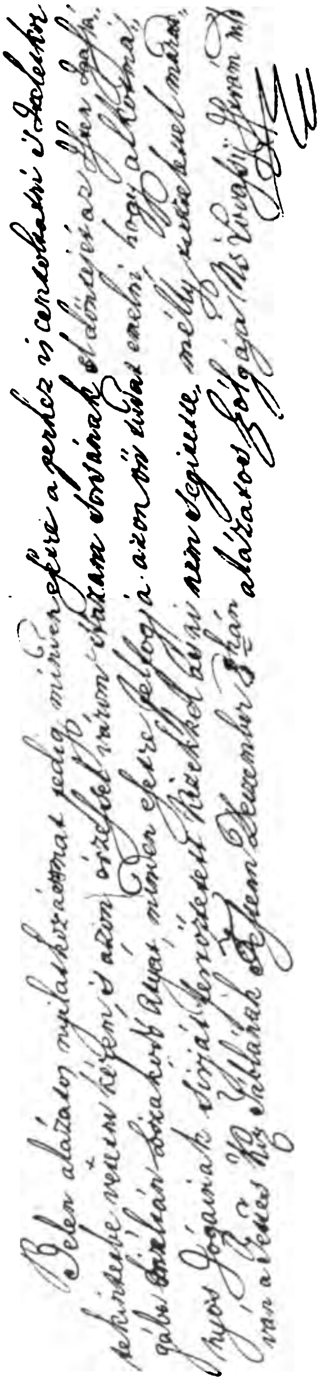

Lovassy László atyjának folyamodása.

(A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában.)

Jelen alázatos nyilatkozatomat pedig minden esetre a perhez is csatolhatni s ítéletkor,
tekintetbe venni kérem; s azon érzéssel várom [illegible] sorsának eldöntetését az Isten Igazsá-
gába bizván bizakodó Atyám, minden esetre felfogja a azon őt tudat emelni, hogy alkotmá-
nyos Jogainak [illegible] [illegible] kezekkel soha nem segítette, mélly [illegible] mara-
ván a Nemes Kir. Táblának Pesten December 8-kán alázatos szolgája Id. Lovassy Ferenc mk.

---

[1] U. ott. Acta diaet. 1839/40.

[2] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. XXXIII.

A nádor szintén úgy találja, hogy Lovassy László a főbűnös, a ki mellett a másik három csak mint bűnrészes szerepelhet; Pázmándy Dénes, Bojtor Endre, Bogyó János, Csapó György és a többi 16 fiatal ember vád alá helyezését ellenben nem tartaná helyesnek, a mennyiben ezeket nem annyira gonosz szándék, mint inkább erejöknek és hivatásuknak az esztelenséggel határos túlbecsülése vezette félre.[1]

A kir. ügyész a július 29-ikén kelt legfelsőbb elhatározás alapján mind a négy ifjú ellen beadja felségsértés czímén a közkeresetet. De habár a legnagyobb éberséggel folytatja is a vizsgálatot s habár még olyan csekélységre is kiterjeszti figyelmét, hogy Várad-Olasziban, a hol a két Lovassy többször megfordult, egy ház falán azt a felirást találták: »éljenek a tántorithatatlan hazafiak, éljen a mostani s jövendőbeli szabadság, d .... jön Ferdinánd«:[2] mindamellett a per folyamán még inkább meggyőződik róla, hogy nagyon is gyönge jogalapon áll, úgy hogy szeptember elején a kormány Sedlniczkyhez, a bécsi rendőr-miniszterhez fordul azzal a kéréssel, közölné vele a perben esetleg fölhasználható ama terhelő adatokat, melyek netalán kezei közt volnának.[3]

Az általános vád a perbefogottak ellen az, hogy a társalkodási egyesület tagjai voltak s hogy három lengyel emigránst rejtegettek maguknál. Lovassy Lászlót ezeken kivül azzal is vádolják, hogy egy lengyel menekült emlékkönyvében mint republicanus irta alá magát; hogy midőn Wesselényi az országgyűlésről hazatérőben volt, a tiszteletére Pesten rendezett fáklyás zene alkalmával lázitó beszédet tartott; hogy hazulról — mert az országgyűlés ideje alatt haza tért beteg atyjához — azt irta a társalkodási egyesület tagjainak, hogy a népfelségi elvek már az ő megyéjében is lábra kezdenek kapni; végre, hogy midőn Balogh Jánost, — kinek az országgyűlésről el kellett távoznia, — újból megválasztották követté, Barsmegyében a követválasztás idején a kormány ellen izgatott.

Ha már magában a perbefogatás ténye is izgatólag hat a közönségre, a közingerültséget még inkább fokozza az a körülmény, hogy az ifjak letartóztatásánál a megyei hatóságokat mellőzik s katonai erőt alkalmaznak, továbbá, hogy a vádlottak elől a szabad védelem útját elzárják, perükben az eljárási szabályokat lábbal tapodják s a pert a nyilvánosság kizárásával folytatják.

A törvénytelen eljárás ellen a megyék s ezek közt első sorban a közvetlenül érdekelt Békés-, Pest- és Biharmegye,[4] felirataikban egymás után tiltakoznak, sőt Pest, Fejér és Somogy oly nagynak tartják a sérelmet, hogy annak az orvoslása végett az országgyűlés haladéktalan összehivását kivánják.

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CXV.
[2] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. XLVI. CIII.
[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CLVIII.
[4] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. LXXII., LXXXIII., XCVI., CXXXI., CLXXIX.

Pest- és Zalamegye nem bizván benne, hogy feliratuk a felség kezébe jut, annak átadása végett deputatiókat küldenek ki. A kanczellár azonban — a felség szigorú parancsát követve[1] — a deputatiókat visszautasitván, ezzel az újabb provocatióval azt éri el, hogy már most Csanádmegye az összes törvényhatóságokat felszólitja, hogy egy bizonyos meghatározott napon küldötteik Bécsben megjelenvén, országos deputatio adja át ő felségének a sérelmes ügyre vonatkozó feliratot.

Barsmegye 1836 deczember 12-iki közgyűlésében Balogh János hozza szóba és apostrophálja, még pedig a legélesebb szavakkal, a kanczellár eljárását. Megbotránkozását fejezi ki a felett, hogy a magyar kanczellár a küldöttségi szónok magyar beszédére latinul felelt; hogy az illedelem ellenére a küldöttekhez úgy beszélt, mint a dominus clarissimus szokott tanitványaihoz s őket dominationes vestrae szóval szólongatta, holott maga a nádor is inclyta deputatiónak szokta nevezni a megyei küldöttségeket; végre, hogy maga bevallotta, hogy ő adta a tanácsot a felségnek az ifjak üldözőbe vételére. Inditványozza ennélfogva, hogy Bars is kövesse Pestmegye példáját; mert ha küldöttségét nem fogadják el, legalább még inkább meg fog győződni a nemzet a kormány illoyalitásáról s még az aluszékonyak is felocsúdnak részvétlenségükből.

Balogh inditványát a rendek elfogadván, a feliratot az ő beszédének szellemében, de saját elveinek is megfelelőleg Lipovniczky Vilmos főjegyző késziti el. Az annak átadásával megbizott küldöttséget, — melynek utasitásul adják, hogy a főkanczellár mellőzésével csak a két alkanczellárt keressék fel, — a két alispán vonakodása folytán maga Balogh János vezeti fel Bécsbe; de sem báró Malonyay, sem a másik alkanczellár, gróf Majláth Antal, nem fogadja el. Malonyay, midőn a küldöttség két tagja kihallgatást kér tőle, az audientiát más napra kitűzi; de midőn a küldöttség megjelenik, Duschek Ferencz titkárával tudtára adja az előszobában várakozóknak, hogy ő felsége parancsa folytán nem állhat velük szóba, mire Balogh azt üzeni neki vissza, hogy »sajnálkozva távoznak el, de azért maradnak, a kik voltak«.[2]

Kevéssel ezután felsőbb rendelet érkezik a megyéhez, mely a deczember 12-iki határozatot megsemmisiti s az annak hozatalában résztvettek kinyomozása és felelősségre vonása végett báró Vay Ábrahámot kir. biztosul küldi ki a megyébe. De a rendek a végzést érvényben levőnek nyilatkoztatják ki, meghagyják egyszersmind a tisztviselőknek, hogy a kir. biztos törvénytelen működéséhez segédkezet ne nyujtsanak és semmiféle jegyzőkönyvet és iromány ne adjanak ki neki a levéltárból, feliratukban pedig tiltakoznak a kir. biztos kiküldetése ellen. Báró Vay Ábrahám mindamellett eljár megbizatásában s az ő jelentése alapján a királyi ügyek igazgatója úgy

---

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CLXV.

[2] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Exhib. polit. respic. 1837. XLII. CIV.

Balogh és Lipovniczky, mint általában mindazok ellen, kik részt vettek az említett határozat hozatalában, a hűtlenségi per megindítását ajánlja.[1]

Az alatt, mig a megyékben az 1823-iki eseményekhez hasonló jelenetek ismétlődnek, a perbe fogott ifjak ellen meghozzák a marasztaló itéletet. Lovassy Lászlót, valamint Lapsánszkyt tiz évi, Tormássy Jánost egy és félévi fogságra itélik, Lovassy Ferenczet ellenben szabadon bocsátják.[2] Lovassy László érdekében édes atyja, Tormássy érdekében pedig nyolczvanhárom éves nagyatyja, Báthory Gábor református superintendens kegyelmi kérvényt nyujtanak be a felséghez. De Lovassy részére nincs kegyelem. A szerencsétlen fiatal embert Spielbergbe zárják be, honnan — midőn később megkapja a kegyelmet — őrülten tér vissza a szülei házba. Tormássynak ellenben — a nádor ajánlatára — megengedi ő felsége, hogy a budai várban állja ki büntetését s hogy itt nagyatyja, de csakis ő, meglátogathatja, módjában állván ily módon a kegyes lelkű főpásztornak, unokáját a jó útra visszatériteni. Lapsánszkyért nincs, a ki kegyelemért folyamodjék; de mielőtt ezt maga megtenné, a nádor — tekintettel arra, hogy őszintén bevallott mindent — ajánlja a felségnek, hogy a börtön felügyelője által félévenkint jelentést tétessen magának a nevezett ifjú magaviseletéről s ha magába szállásának világos jelét adná, büntetésének egy részét engedje el neki.[3]

A kormány a nádor ismételt sürgetésére, egy legfelsőbb rescriptumban igyekszik ugyan a törvényhatóságokat megnyugtatni a tekintetben, hogy az ifjak perbe fogatásával nem volt szándékában a gondolat- és szólásszabadságot elnyomni, hanem egyszerűen az államellenes űzelmekre és titkos társulatokra vonatkozó rendeletnek szerzett érvényt:[4] mindamellett a törvényes formák mellőzésével hozott túlszigorú itéletet nagy visszatetszéssel fogadják, annyival is inkább, mert kiszivárog a közönség közé, hogy az itélet kimondása alkalmával maguk a birák sem értettek egyet. A királyi táblán hárman, t. i. Földváry Ferencz, Császár Sándor és még egy biró, fölmentésre szavaztak, a többség ellenben a halálos itélet mellőzésével a börtönbüntetést mondta ki. Mikor aztán a börtönbüntetés mérvét kellett meghatározni: a kisebbség a szavazástól tartózkodott. A személynök ama fenyegetésére, hogy jegyzőkönyvbe véteti azoknak a nevét, kik a szavazást makacsul megtagadták, valamint Reviczky Imre biró ama provocatiójára, hogy a ki nem akar szavazni, ne viseljen hivatalt: Császár indulatosan azt felelte, hogy nem bánja, irjanak a jegyzőkönyvbe akármit, de ő nemcsak itt, zárt ajtók mögött, de a piacz közepén, az egész világ hallatára is ki meri mondani véleményét. A hétszemélyes táblán szintén akadtak védői az ifjaknak, báró Perényi Zsigmond és Péchy Imre szeptemvirek személyében.[5]

---

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. CLXII.
[2] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. LXXVII.
[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. LXXXI., CXIX.
[4] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CXV., 1837. LXXXI.
[5] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. CCXIV.

Úgy az országgyűlési ifjak, mint a Wesselényi Miklós ellen folytatott perekről Kossuth tájékoztatja a közönséget »Törvényhatósági Tudósitások« czímű irott lapjában. Az ő erőteljes referádáinak hatása alatt irnak fel egymásután a vármegyék az ifjak érdekében.

Kossuth, mint már fennebb emlitők, »Országgyűlési Tudósitások« czím alatt egy irott hirlapot inditott volt meg, melyben velős, szabatos kivonatban közlötte az országgyűlésen tartott beszédeket s általában az országgyűlési tárgyalásokat. A kormány mindent elkövet ugyan, hogy a hirlap megjelenését megakadályozza, miután nap-nap mellett tapasztalja, mily nagy hatással van az a szabadelvű törekvésekre; a szerkesztőt nem szűnik meg folytonosan fenyegetni, sőt litografáló gépét is lefoglaltatja; de Kossuth sem tágit s ragyogó tollával az országgyűlés végéig rendületlenül szolgálja a haladás ügyét.

Az országgyűlés befejeztével több szabadelvű követ buzditására s támogatása mellett »Törvényhatósági Tudósitások« czím alatt folytatja vállalatát, hogy legyen a közvéleménynek továbbra is egy olyan organuma, mely az országgyűlés szétoszlása folytán a törvényhatóságok körében nyilvánuló politikai közszellem jelenségeit figyelemmel kisérje, a törvényhatóságok közt az összeköttetést fenntartsa, tájékoztassa a közönséget a reformok sorsa iránt, előkészitse az újabb reformokat, ellenőrizze a kormányt, hogy mi módon hajtja végre az úrbéri és egyéb törvényeket stb. Ha más szavakkal is, de igy indokolja ő maga 1836 május 15-ikén Pesten kelt előfizetési felhivásában[1] folyóiratának szükségességét.

A kormány, melynek Kossuth hatalmas tolla addig is elég bajt okozott, az új vállalat ellen a legnagyobb erélylyel lép ugyan föl; de Kossuth a »Törvényhatósági Tudósitások«-at, a nádor egyenes tilalma ellenére meginditja s épp úgy, mint előbbi folyóiratát, megrendelőinek, — kiknek száma 1837 elején már 140-re rúg s ezek közt 20 megye szerepel,[2] — levél alakjában pecsét alatt küldözi szét; egyúttal körlevelet intéz a vármegyékhez, melyben panaszt tesz a nádor által a nyilvánosság jogán elkövetett sérelem miatt. Mire a megyék egy része az ügyet magáévá teszi s különösen Pestmegye határozottan kijelenti, hogy az, a mit Kossuth tett, a törvényekkel nem ellenkezik.

Részint ez a körülmény, részint az, hogy Kossuth nem pusztán a törvényhatósági gyűlésekben elmondott szónoklatok száraz közlésére szoritkozik lapjában, a mi már magában véve sem lehet kellemes a kormányra nézve, hanem egyszersmind erős kritikát gyakorol a politikai élet minden nyilvánulása s a kormány minden lépése felett, — arra birja a nádort, hogy már most ő felsége nevében tiltsa meg a lap tovább folytatását s ezt a rendeletét, mint Pestmegye főispánja, a megyei közgyűlés kikerülésével, a municipális önkormányzat világos megsértésével egyenesen Dubraviczky Simon alispánhoz intézvén, ez tetézi a törvénysértést azzal, hogy a tilalom végrehajtásával Zlinszky János központi főszolgabirót önhatalmúlag megbizza.

---

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. LXXXI.

[2] Törvényh. Tud. XIX. lev. 1837. márcz. 12.

Kossuth nyomban, a mint Zlinszky közli vele az alispán rendeletét, óvást tesz az ellen, kijelentvén, hogy a mennyiben a megyei közgyűléseken nyilvánosan történő dolgoknak magánlevelezés útján leendő közléséről van szó, a törvény pedig nem rendeli, hogy levelezésre előzőleg engedelmet kellene kérni: törvénysértést követtek el vele szemben.[1] Majd ismét a vármegyékhez fordul védelemért, különös figyelmükbe ajánlván ama körülményt, hogy a kormány ellenmondásba jött önmagával, midőn most levelezéseért üldözőbe veszi, 1833 október 1-én ellenben, midőn a főlovászmester az »Országgyűlési Tudósitások« sokszorositására használt litografáló kézi műszerének használatát a legfelsőbb parancs értelmében megtiltotta neki, nem tiltotta egyszersmind meg az irott levelezés folytatását, »sőt határozottan kijelentette előtte, hogy bizvást correspondeálhat irásban, az ellen kifogása senkinek nem lehet«.[2]

Vállalatát folytatja tehát tovább annyival is inkább, mert Pestmegye rendei az alispán és főszolgabiró eljárását törvénytelennek és semmisnek deklarálják s a többi vármegyék egy része szintén felir a kormány erőszakoskodása ellen,[3] sőt Bars elhatározza, hogy ha a lap további megjelenését meg akarnák gátolni, maga fog gondoskodni annak folytatásáról.

A reactio, kitűzött czéljának elérése végett, a postát is eszközül használja fel. Egyes megyék utasitják ugyan a jegyzői kart, hogy Kossuth lapját hiteles tudósitásokkal lássák el; de úgy ezek a tudósitások, mint általában a Kossuth nevére czímzett levelek és pénzküldemények rendszeresen elvesznek a postán, úgy hogy Deák egyszer ezt irja Kossuthnak: »noha nekem titkaim nincsenek és gyűlölöm is a titkolódzást, restellek mégis kegyed czímzete alatt a zalabéri vagy budai postamestereknek leveleket firkálni«; majd egy más alkalommal határozottan kijelenti, hogy »kegyednek pedig postán pénzt vagy levelet küldeni nem lehet«.[4] Hogyne tapodnák lábbal Kossuth Lajossal szemben a levéltitok szentségét, mikor még a kormány embereivel szemben sem respektálják. Maga Gentz, Metternich alteregoja, kéri egyik levelében Rahel barátnőjét, hogy posta útján ne irjon neki, mert a postahivatalokban nem lehet megbizni.[5]

De a mellett, hogy a Kossuth levelei elsikkadnak, a helytartó-tanács, 1836 október 4-ikén kelt rendeletében, lapjának szétküldését is megtiltja a budapesti postahivatalnak,[6] sőt, hogy a megyék actiója ebben az ügyben lehetetlenné

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Exhib. polit. respic. 1836. L.

[2] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. LXXXI.

[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. LXXXII., LXXXVIII., CV., CXLVII.

[4] Deák Ferencz, Levelek. 26., 34.

[5] Ludvigh J.: Les institutions de la Hongrie. 133.

[6] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Exhib. polit. respic. 1836. CLXXXIX.

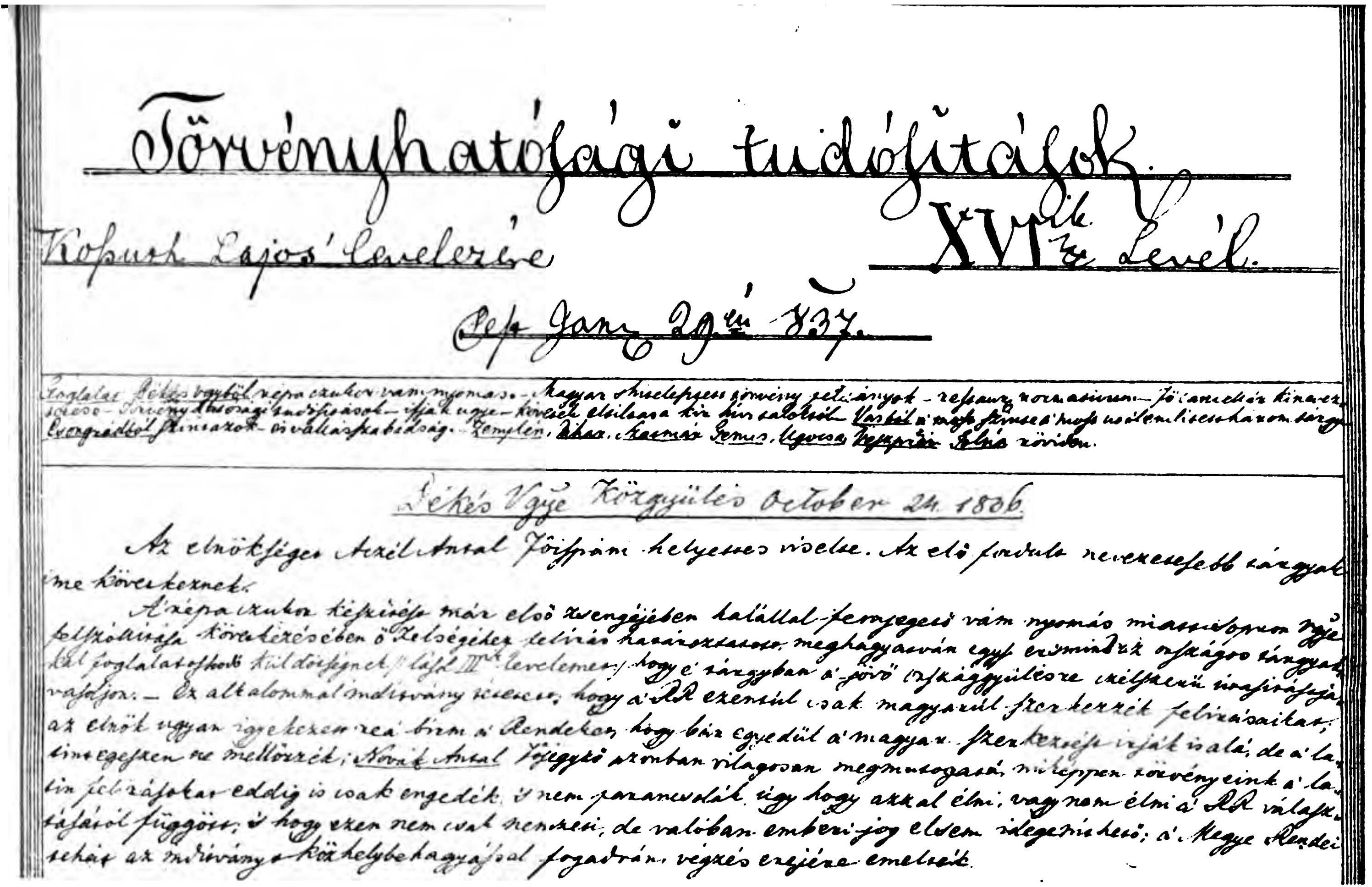

Törvényhatósági tudósítások.

Kossuth Lajos' levelezése XVIdik Levél.

Pest Jan. 29én 837.

Foglalat. Békés Vgyéből [illegible] vám nyomás. — Magyar [illegible] törvény gyűjteményt — [illegible] — Fő ispánok kinevezése — Törvényhatósági tudósítások — ifjak ügye — követek elválasztása [illegible] — Vasból [illegible] — Csongrádból finánczok — a' vallás szabadság. — Zemplén, Bihar, Krassó, Temes, Ugocsa, Veszprém, Szala röviden.

Békés Vgye Közgyülés October 24. 1836.

Az elnökséget Aczél Antal Főispán helyettes viselte. Az elő fordult nevezetesebb tárgyak ime következnek.

A' [illegible] képviselője már előbb üléseiben halállal fenyegető vám nyomás miatt [illegible] felszólítása következésében ő Felségéhez felirás határoztatott, meghagyatván egyszersmind az országos tárgyakkal foglalatoskodó küldöttségnek (lásd IIIik levelemet), hogy e' tárgyban a' jövő országgyűlésre czélszerű utasítását javasoljon. — Ez alkalommal indítvány tétetett, hogy a' KK ezentúl csak magyarul szerkesztett felírásaikat; az elnök ugyan igyekezett reá bírni a' Rendeket, hogy bár egyedül a' magyar szerkezetet írják alá, de a' latint egészen ne mellőzzék; Novák Antal Főjegyző azonban világosan megmutogatá, miképpen törvényeink a' latin felírásokat eddig is csak engedék, 's nem parancsolák, úgy hogy azzal élni, vagy nem élni a' KK választásától függött; 's hogy ezen nem csak rendszeri, de valóban emberi jog elvvel ellenkező; a' Megye Rendei tehát az indítványt közhelybehagyással fogadván, végzés erejére emelték.

Törvényhatósági Tudósítások.

(A Magyar Nemzeti Múzeum eredeti példányáról.)

váljék, az ő körleveleiket is elfogják s ennek következtében Pestmegye kénytelen körleveleit huszáraival küldeni el a szomszéd megyéknek. Kossuth azonban nem hagyja annyiban a dolgot; hanem Fáy György pestmegyei főszolgabiró útján a budapesti főpostahivatal igazgatóját, Biringer Mátyást perbe fogja s az 1723:LIX. t.-cz. értelmében minden levélért 100 forintnyi birság fizetését követeli, melyet jótékony czélra ajánl fel. Az ő állitása szerint több, mint 50 levelét sikkasztották el, a főpostaigazgatóság ellenben azt állitja, hogy csak hatot foglalt le s ezt is csak azért, mert, figyelmeztetése daczára, Kossuth nem akarta feladott leveleit visszavenni.[1]

Minél inkább feszíti a húrt a kormány, annál hevesebb az ellentállás a törvényhatóságok részéről s az ő ellentállásukból meriti Kossuth az erőt a küzdelemre. »Hol fog az önkény s erőszak megállni — irja Ugocsamegye főjegyzőjének, — nem tudom, de azt tudom, hogy ha fölelevenitik is a spanyol inquisitio minden ijedelmeit ellenem, soha sem fogom megtagadni polgári jogaimat, soha gyáván azoknak törvény határa közti gyakorlatáról lemondani. Szenvedni megtanithatnak, de félni nem.«[2]

Az »önkény és erőszak« — hogy Kossuth szavaival éljünk — addig nem áll meg, mig őt ártalmatlanná nem teszi. Látva ugyanis a kormány, hogy meg nem félemlitheti, 1837 május 5-ikén éjjel a budai városmajor szomszédságában, a Laszlovszki-féle kert felé vezető utcza egyik házában, hova egészsége helyreállitása végett költözött, elfogatja, a budai várban a bécsi kapu melletti József-bástyán levő kaszárnyába bezáratja s pesti és budai nyári lakásán iratait lefoglaltatja.[3]

Hogy milyen czímen inditsák meg ellene a pert, hogy bűntársait is biróság elé állitsák-e s ha igen: kiket? — mindez kormánykörökben élénk megbeszélés tárgyát képezi. A felség ugyan egyenesen hűtlenségi per megindítását rendeli el[4] s maga az ügyész sem lát elegendő jogalapot a felségsértési bűnperhez; de viszont az a felfogás is elég tetszetős, mely szerint Lovassy és Kossuth bűncselekményét különbözőleg minősitni képtelenség, ha tehát Lovassyt felségsértés czímén itélték el: Kossuth ellen is ezen a czímen kell vádat emelni, annyival is inkább, mert különben közfelháborodást fog előidézni az a tény, hogy a nélkül, hogy felségsértés esete forgott volna fenn, a vádlott elfogatásánál katonai erőt alkalmaztak.[5]

A másik kérdésre nézve az ügyész véleménye az, hogy Kossuthtal együtt hűtlenségi perbe kell fogni bűntársait is, a kik t. i. lapját különösen támogatták és terjesztették, igy nevezetesen: Ágoston Józsefet Pestmegyéből, Madarász Lászlót és Józsefet Fejérből, Szombathelyi Antalt Békésből, Török Gábort Aradmegyéből, Besze Jánost Esztergom, Záborszky Alajost Somogymegyéből és Deák Ferenczet Zalából. Ez utóbbit azért, mert veszélyes érzelmei úgy országgyűlési beszédeiből, mint követjelentéseiből világosan kitűnnek s különösen a »Törvényhatósági Tudósitások«-ban megjelent, 1836 szeptember 10-ikén kelt levele bizonyságul szolgál arra nézve, hogy Kossuthtal a legbensőbb összeköttetésben állván, kezet fogott vele az ősi állami intézmények megsemmisitésére.[1]

---

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1836. CLXXXIX.

[2] Hazánk. III. 75.

[3] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltár. Exhib. polit. respic. 1837. CXXXVI.

[4] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. CXXXVII.

[5] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. CL.

Úgy Deák, mint a többiek, kikerülik azonban az üldöztetést s a kormány megelégszik Kossuth perbe fogatásával és pedig hűtlenség czimén.

Az itélet, — melyet csak 21 hónap mulva hirdetnek ki Kossuth előtt, — a bűnök egész sorát zúditja a fejére. Igy nevezetesen, hogy az ő felsége nevében kibocsátott tilalomnak nemcsak ellene szegült, de az ellen izgatott is; hirlapjában a személy- és vagyonjogok egyenlőségének elvét hirdette világos sérelmével aristocratico-monarchicus alkotmányunknak; pártfogás alá vette a felségsértés és hűtlenség vádja alatt álló országgyűlési ifjakat és Wesselényit; »lázitás által a publicus status ellen nyilván felemelkedni bátorkodott«. Enyhitő körülményekül tudják viszont be neki, hogy a legfelső parancsot, a végrehajtó szolgabiró, sürgetése daczára sem közölte vele; hogy cselekményeinek indoka, saját vallomása szerint, mindennapi kenyerének megszerzése, a periratok tanusága szerint ellenben »a benne mások által táplált hiúság és elragadtatás« volt. Az enyhitő körülményekre való tekintettel az 1723:IX. t.-cz. által a hűtlenségre kiszabott büntetést, a fej- és jószágvesztést nem alkalmazzák rá; hanem 21 hónapot meghaladó vizsgálati fogságának betudásával 3 évi fogságra itélik. A hétszemélyes tábla azonban a 3 évet még egygyel megtoldja.[2]

Kossuth László

Kossuth László aláirása.
(Fia elfogatását jelentő körleveléről.)

A bebörtönzött Kossuthnak magyar újságot, igy nevezetesen a Jelenkort, Társalkodót, Athenaeumot stb., nem szabad ugyan olvasnia, flótáját sem adják oda neki, miután ezzel a külvilágnak jeleket adhatna; de az Allgemeine Zeitungot számonkint, valamint Shakespeare eredeti műveit és Walkers szótárát megkapja,[3] s igy a börtönben részint meditálással, részint olvasmányokkal táplálja nagyra törő lelkét, hogy előkészitse és megedzze azokra a nagy és nehéz küzdelmekre, melyek élte későbbi szakában oly vakitó fényt és dicsőséget árasztanak nevére.

Perbe fogatásával és letartóztatásával — akár az ellenzék megfélemlitése, akár magának Kossuthnak ártalmatlanná tétele miatt történt az — a kormány éppen ellenkezőjét éri el annak, a mit el akar érni. Az ellenzéket ugyanis még inkább felingerli maga ellen, Kossuthnak pedig, mint agitátornak, hatalmas fegyvert ád a kezébe.

---

[1] U. ott.
[2] U. ott. Exhib. polit. respic. 1839. XXVII., XXVIII.
[3] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. CLXVIII.

Ezt maga Kossuth tudja legjobban. Éppen ezért, midőn elfogják, nemcsak hogy nem rémül meg, hanem ellenkezőleg, valóságos lelkesedéssel gondol bekövetkezendő szenvedéseire. »Tudom, a csapást tűrniök nehéz lesz — irja szüleinek abban a levelében, melyet a Wesselényihez czimzettel együtt az nap, mikor bebörtönzik, a börtönőr lefoglal nála, — de Istenre, mindenre, a mi szent s azon nemes önérzésre kérem, mely az ártatlan ember s tántorithatatlan hazafi keblét akármi helyzetben is deriti, törüljék le könyeiket s legyenek büszkék, hogy a haza Géniusza engem méltónak talált arra, hogy a hazáért szenvedjek.« A Wesselényihez intézett levelében hasonló érzelmeket fejez ki. »Én fogva vagyok — olvassuk ebben, — mi okért? ők tudják, kik elfogtak, én nem. Jelszavam törvény s törvényesség s igy áldozat lehetek, de bűnös nem. Adjunk hálát az istennek, hogy tettünk annyit, miszerint üldözésre érdemesnek tartanak.«[1]

Saját martiromságát tehát tőkének tekinti, mely nemzete javára kamatoz. A vele elkövetett igazságtalanság, a mint kinyitja a szemét azoknak, kik a kormány kárhozatos intentióit eddig nem ismerték fel: épp oly mértékben gyarapitja egyszersmind az ő politikai befolyását, úgy, hogy ha a martiromság tövis-koronája nélkül nem juthatna arra a helyre, melyre lángesze praedestinálja, a kormány által reá mért szenvedések nyitnák meg előtte az emelkedés útját.

Évek mulva, a midőn már ott áll nemzete élén s a »Pesti Hirlap«-ban hirdetett radikális elveivel napról napra nagyobb hóditást tesz, maga Metternich is tapasztalja, mennyire megboszúlja magát a kormánynak Kossuth Lajossal szemben tanusitott tapintatlan és erőszakos bánásmódja, keresi egyszersmind az útakat és módokat arra nézve, miként lehetne az elkövetett hibákat jóvá tenni.

Mint csaknem mindig, valahányszor Magyarországot érdeklő fontosabb politikai kérdésről van szó, ebben az esetben is kikéri Széchenyi véleményét, s ez egész őszinteséggel kifejezi előtte abbeli meggyőződését, hogy a kormány négy nagy ostobaságot — bétises — követett el. Az egyik ostobaság az volt, hogy befogatta; a másik, hogy ha már befogatta és vértanuvá avatta, ismét kibocsátotta; a harmadik, hogy hirlapot adott a kezébe; a negyedik, hogy ha már ezt tette, nem várta be, hogy a kiábrándulás bekövetkezzék, hanem a legkevésbé alkalmas időben ismét elvette tőle a hirlapot. Metternichnek arra a kérdésére pedig, hogy mit kell tehát ily helyzetben tennie a kormánynak, hogy a hinárból kijusson, Széchenyi a maga sarcasticus modorában azt feleli: »utilisiren oder aufhängen«.[2]

Úgyde ennek a tanácsnak Metternich nem veheti hasznát. Bármily

---

[1] U. ott. Exhib. polit. respic. 1837. CXLIX.

[2] Kovács Lajos, Történelmi tanulmányok. Budap. Szemle. Uj folyam. XXXIII. 85.

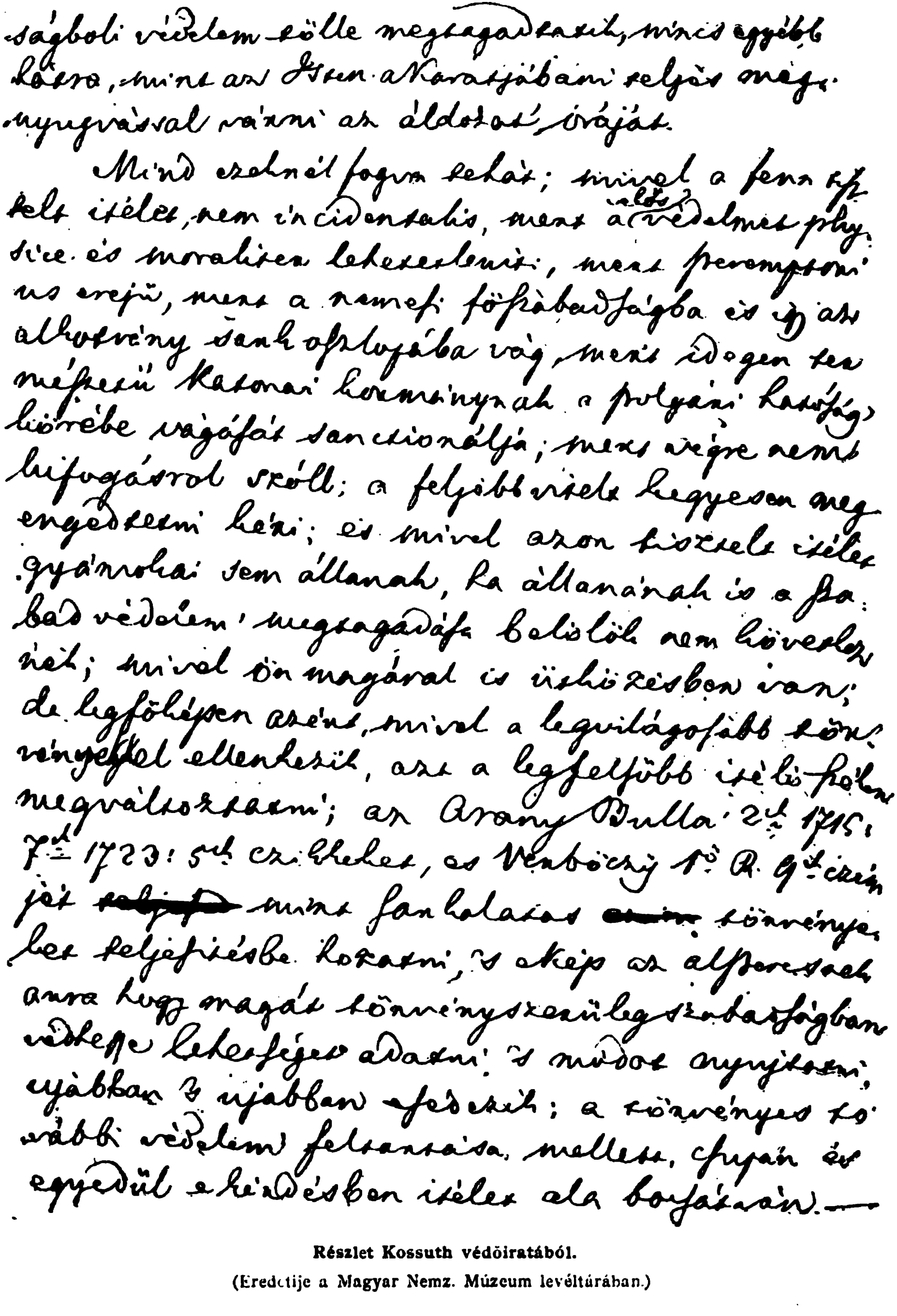

ságboli védelem tőlle megtagadtatik, nincs egyébb
hátra, mint az Isten akaratjábani teljes meg-
nyugvással várni az áldozat óráját.

Mind ezeknél fogva tehát; mivel a fenn ej-
kelt itélet, nem incidentalis, mert a álló védelmet phy-
sice és moraliter lehetetleníti, mert peremptori-
us erejű, mert a nemesi főszabadságba és igy az
alkotvány sarkoszlopába vág, mert idegen ter-
mészetű katonai kormánynak a polgári hatóság
körébe vágását sanctionálja; mert végre nem
kifogásról szóll; a feljebbvitelt kegyesen meg-
engedtetni kéri; és mivel azon közbeszóló itélet
gyámokai sem állanak, ha állanának is a sza-
bad védelem megtagadása belőlök nem követ-
kezik; mivel önmagával is ütközésben van;
de legfőképpen azért, mivel a legvilágosabb tör-
vényekkel ellenkezik, azt a legfelsőbb itélő szé-
ken megváltoztatni; az Arany Bulla 2ik 1715:
7ik 1723: 5ik czikkelyek, és Verbőczy 1ő R. 9ik czím-
jét ~~[illegible]~~ mint sarkalatos ~~[illegible]~~ törvénye-
ket teljesítésbe hozatni, 's akép az alperesnek
arra hogy magát törvényszerűleg szabadságban
védhesse lehetséget adatni; 's módot nyujtani;
ujabban 's ujabban elfedezik; a törvényes to-
vábbi védelem feltartása mellett, csupán és
egyedül e kérdésben itélet alá bocsátását.—

Részlet Kossuth védőiratából.

(Eredetije a Magyar Nemz. Múzeum levéltárában.)

kevéssé tartja összeegyeztethetőnek a kormány tekintélyével, hogy a bebörtönzött Kossuth szolgálatait igénybe vegye: közvetett úton és a tulajdonképeni czélt elburkoló formában, erre nézve mégis kisérletet tesz; de kisérlete hajótörést szenved Kossuth jellemén. Ahhoz ellenben, hogy a veszedelmes agitátort — Széchenyi drasticus kifejezésével élve — fölakasztassa, vagyis hogy örökre eltegye a láb alól, még ha ürügye lenne is, nincsen elegendő bátorsága.

Az ellenzék Kossuth üldöztetésében a reactio erősbödését látván, fokozott hévvel karolja fel az üldözött férfiú ügyét, úgy hogy, midőn ez börtönéből kiszabadul, Pestmegye rendei előtt ihletett szavakban tesz fogadalmat, hogy, »ha majdan elkövetkezik a tettek és áldozatok ideje, a nemzete iránt érzett hála óriássá feszitendi keblében a törpe erőt s ő, ki egyike a leggyöngébbeknek, versenyre kelend a legerősebbekkel, nem hirért, nem dicsőségért, nem jutalomért, hanem versenyre áldozatban a nemzetért.«

De ha mindenki elismeri is, hogy Kossuth a reactio áldozata, viszont még ellenzéki körökben is akadnak számosan — köztük Kölcsey, — kik a kormány által meginditott politikai pereket, tehát Kossuth üldöztetését is, valamint általában a kormány részéről bekövetkezett reactiót első sorban maguknak az ellenzék politikájának tulajdonitják.

Széchenyi annyira megy, hogy egyenesen az oppositiót teszi felelőssé a hatalom összes túlkapásaiért. »Mi — igy nyilatkozik egy alkalommal bizalmasa, Kovács Lajos előtt — épp ellenkezőleg bántunk Reviczkyvel, mint a csehek. Mikor főkanczellár lett, a császárnál a magyar ügyekben döntő befolyása volt. De neki a főherczeg nádor némely dolgokért, melyek kivüle történtek, ellensége, az egész magyar olygarchia, — mely parvenunek tekinti, — irigye és sok bécsi hatalmas ember görbe szemmel nézi nagy befolyását. Egyedüli támaszai a magyar rendek lehetnének, ha simán és mérséklettel haladnának a dolgok előre. S ő, erejét megtartva, mit nem eszközölhetne befolyásával javunkra? De nálunk az ellenzéki ellenszegülések nőttek, ő minden támaszt elvesztett s befolyásának meg kellett törnie. Igy jutott diadalra az ellenzék politikája által az üldözési rendszer s a pörbe fogatások rendszere, mely Wesselényi perével vette kezdetét, és igy következett be a reactio teljes diadala Pálffy Fidél kanczellárságában.«[1]

Abban igaza van Széchenyinek, hogy a Wesselényi-féle ellenzék, mely mindent rossznak tartott, a mi a kormánytól jött, Reviczky állását megnehezitette; de ha ez hiba volt az ellenzék részéről: kérdés, nem lett volna-e nagyobb hiba, megváltoztatni modorát és taktikáját, midőn a rendszer alapjában Reviczky alatt sem változott; nem lett volna-e hiba, csak azért, hogy Reviczky tekintélye Bécsben valahogy meg ne csorbuljon, saját fegyverének élét tompitani el. A mily jogos a föltevés, hogy Reviczky tekintélye az ellenzék megszeliditése által az udvari körök előtt öregbedik vala: épp oly jogos ezzel szemben az a másik föltevés, hogy a kanczellár a reactionarius áramlatnak még kevésbé lett volna képes gátat vetni, ha az udvart egy kiméletlen, fegyvereiben nem válogatós ellenzék állandóan sakkban nem tartja. Az ő bukása mindenképen bekövetkezik, ha egyébért nem, már csak azért is, mert — mint maga Széchenyi is elismeri — tömérdek ellensége volt, s bukásában ezeknek bizonyára nagyobb részük volt, mint annak az oppositiónak, mely hivatásánál fogva politikáját ostromolta ugyan, de egyénisége iránt határozott rokonszenvet árult el. Igaz, hogy utódja alatt a reactio növekedik; de ha ez az ellenzéki politika eredménye: akkor viszont a bekövetkezett reactiónak meg az az eredménye, hogy a nemzet, erejének fokozott kifejtésére ösztönöztetik azon a téren, mely az országgyűlés feloszlatása után nyitva áll előtte, t. i. a megyékben.

---

[1] U. ott. 81.

A törvényhatósági élet annál elevenebbé válik, mennél szembetűnőbb lesz a kormánynak az önkormányzat megszoritására irányuló ama törekvése, mely mindenkor legbiztosabb jele a reactio terjedésének.

Az 1836 szeptember 23-ikán kelt legfelsőbb rendelet, az alatt az ürügy alatt, hogy a megyei tisztválasztások alkalmával előforduló kicsapongásokat és korteskedéseket meggátolja, a rendet fenntartsa s a választók szavazati jogát biztositsa, a főispánt olyan discretionalis hatalommal ruházza fel, mely szükségképen az önkormányzat feláldozását vonná maga után. Fölhatalmazza nevezetesen a főispánokat, hogy, ha a korteskedés nagyobb mérveket öltene, ha factiosus törekvéseket észlelnének: a restauratiót bizonytalan időre elhalaszthatják s a tisztviselőket önhatalmulag kinevezhetik és megerősithetik hivatalukban; utasitja továbbá őket, hogy azokat, kik korteskednek, ne jelöljék; hogy a gyűléseken a rend fenntartásáról szigorúan gondoskodjanak s a rendetlenkedőket széksértési keresetekkel fékezzék meg stb.

A megyék maguk is érzik ugyan, hogy újjászervezésükre szükség van; de ennek a feladatnak megoldására egyedül a törvényhozást tartván illetékesnek, tisztelettel félreteszik az emlitett legfelsőbb törvénytelen parancsot.

Egynémelyik azonban addig is, mig a törvényhozás elvégezné, a mi reá várakozik, félreértett statutarius jogára támaszkodva, maga intézkedik, nem törődvén vele, hogy ezzel épp olyan törvénytelenséget követ el, mint a milyennel a kormányt vádolja. Pestmegye az egész megyei közigazgatásra vonatkozó rendszeres szabályzatot dolgoztat ki egy küldöttség által, melynek jegyzője Nyáry Pál főjegyző. A küldöttségi munkálatot, — melyet 1837 tavaszán nyujtanak be a megyéhez s mely később nyomtatásban is megjelent,[1] — formaliter nem léptetik ugyan életbe, de szentesiti az élet, s hasznát veszi annak és gyakran hivatkozik egyes rendelkezéseire nemcsak Pestmegye, hanem a többi törvényhatóság is.

Zemplén csupán tisztválasztási normativum készitésére szoritkozik, kimondván abban a többi közt, hogy a rendek által választandó 34 s a főispán által kinevezendő 12 tagból álló választmány ügyel fel a kicsapongások meggátlására s ugyanez a választmány jelöli ki a pályázók közül azokat, a kikkel szemben a főispán kijelölési jogát gyakorolhatja, az alispán kandidálásánál különösen ügyelvén arra, hogy ha az egyik alispánságra, titkos szavazással, — mely általában minden választásnál alkalmazandó, — katholikus vallású egyén választatik meg, a másikra evangelikus jelöltessék.

---

[1] Javallat Pestm. közigazgatási-rendszere iránt. Szerk. Nyáry P. Pest, 1840.

A főispán jogainak ilyetén megszoritását az a tapasztalat teszi szükségessé, hogy a választási kicsapongások előidézésében a főispánoknak legalább is annyi részük van, mint a választó közönségnek. Számtalan esetben zavart, vérontást, sőt valóságos anarchicus állapotokat idéznek elő a discretionalis hatalmukkal való visszaéléseik által. Az anarchia tünetei közé tartozik például a Hevesmegyében előforduló amaz incidens, melynél fogva a megyei gyűlés egyik tagja a tisztújitást halogató érsek-főispánnak a megye részéről elmozditását s helyének választás utján való betöltését inditványozza.

Mig a rendetlenségek megfékezése céljából azonban az egyik törvényhatóság a főispán kezeit köti meg: addig a másik a megye többi alkotó elemeinek megrendszabályozására fekteti a súlyt.

Győrmegye már az 1832/36-iki országgyűlésre küldött követeinek utasitásai közé fölveszi annak az elvnek törvénybe iktatását, hogy a restauratiók alkalmával minden nemesnek egy szavazata legyen, de a vagyonosok szavazata bizonyos kulcs szerint többet számitson.[1] Liptómegye pedig az országgyűlés mellőzésével maga gondoskodik a választások alkalmával a rendek részéről elkövethető visszaélések megszüntetéséről, elhatározván, hogy szavazási joggal csak azok birjanak, kik a megyében laknak vagy ott birtokosok s a tisztválasztásra személyesen megjelennek; hogy a mely tisztviselő a restaurátióig összes hátralékos ügyeit fel nem dolgozza, nem kandidálható; hogy öt tag kivánságára a választások alkalmával szavazás rendelendő el stb. Az első helyen emlitett rendelkezésre annál nagyobb szükség van, mert éppen ebben az időben megtörtént Esztergommegyében, hogy a restauratio előtt egyszerre száz idegen megyebeli bocskoros nemes kérte magát a nemesek lajstromába beiktattatni. Az idegeneknek a tisztujitásokban való ilyetén tömeges részvétele tehát a választási zavarokat nagy mértékben fokozza. A hanyag tisztviselőkre vonatkozó szabály szintén indokolt, a mennyiben a megyei tisztviselők kötelességmulasztása több helyen fennakadásokat idéz elő a közigazgatásban. Somogyban például Záborszky Alajos szemére veti egyszer az alispánnak, hogy három évi hivatali idejének felét sem töltötte megyéjében, ugyanakkor jelzi egyszersmind, hogy vannak olyan szolgabirák, kik nem laknak járásukban, s hogy a főispán és a megye közönségének engedélye nélkül a tisztviselők hetekre eltávoznak hivatalukból.

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1832/33. I.

A törvényhozás teendőibe való avatkozás, melyet a közigazgatás és különösen a tisztujitás szabályozása tekintetében egyes megyék elkövetnek, más tárgyakra nézve is előfordul. Egyrészről az országgyűlések sikertelensége s a kormány nehézkessége és stagnálása, másrészről a nemzet körében mind mélyebb gyökeret vert haladási vágy, az államhatalmi organumok illetékességi körének összekuszálására vezetnek s lassankint általánossá válik a törekvés a megyék részéről, hogy autonómiájukat minél szélesebb alapra helyezzék s minél több jogot ragadjanak magukhoz a törvényhozástól.

Az olyannyira elhanyagolt népnevelés ügyére például a mellett, hogy az egész társadalom gondot kezd forditani s Pesten gróf Festetich Leó elnöklete alatt kisdedóvó-intézetek terjesztésére egyesület alakul: különösen a megyék lelkesedéssel hozzák meg áldozataikat.

Biharmegye 1836 augusztusi közgyűlésén Beöthy Ödön »emlékezetükbe hozván a rendeknek ama lelkes elszántságot, miszerint a nemzet képviselői az utolsó napokban eltökéllék magokat s egymásnak nyilván igéretet tőnek, többé a kormánytól nem várni, hanem önerejökre támaszkodva, ember- s polgártársaik kiképzésére a törvény korlátai közt mindent tenni«: inditványozza, hogy a megye kisdedóvó-intézeteket állitson fel, s inditványát egyhangulag elfogadják. Zalamegye egy választmányt küld ki azzal a megbizatással, hogy a falusi iskolákat vizsgálja meg, a hol hiányt tapasztal, a hiány pótlására szólitsa fel a földesurat, s ha ez a szükséges áldozatot nem lenne képes meghozni, a népiskolák segélyezésére gyűjtendő megyei alapból kell a hiányokat fedezni, sőt ugyanebből az alapból egy praeparandia felállitását is tervbe veszik.

De más irányban is igyekeznek a törvényhatóságok szolgálatot tenni a közművelődés ügyének. Pozsonymegye rendei a börtönrendszer átalakitását határozván el, egy dologház felállitásával fognak a reform kiviteléhez s e czélra az adakozásokat a főispáni helyettes kezdi meg. Nyitrában szintén egy felállitandó dologházra tekintélyes összeg gyűl össze adakozás utján s a rendek küldöttséget biznak meg a dologház tervének kidolgozásával. Gömör- és Komárommegyében mozgalmat inditnak a javitó rendszer szerint tervezett fogház érdekében stb.

A megyéknek a közigazgatás javitására s a közművelődés terjesztésére irányuló effajta törekvéseire, néhány évvel később, a municipalis autonomiának különben egyik legbuzgóbb hive és előharczosa, gróf Dessewffy Aurél azt jegyzi meg, hogy azok »törvénybe s alkotmányos elveinkbe ütköznek, ellenkeznek a józan politikával s nélkülöznek minden erkölcsi igazolást«.[1]

---

[1] Gróf Dessewffy Aurél, X. Y. Z. könyv. 13.

A conservativ politikus, — ki a haladás menetével csak azért nincs megelégedve, mert nagyon is gyorsnak találja azt, ki meg van felőle győződve, hogy az aristocratia immár belenyugodott kiváltságai föláldozásába, a kormánynak pedig nincs szándékában visszaélni az alkotmány formáival, hogy annak szellemét elfojtsa, — valóban nem csoda, ha megbotránkozik, midőn a municipiumok az alkotmány világos sérelmével a törvényhozás jogait bitorolják. De a kik a kormány-rendszerben s az aristocratia magatartásában látják a haladás legfőbb akadályait, természetesen nem lehetnek válogatósak az eszközökben, melylyel a nemzetet hátramaradottságából kiemelni vélik, s azzal, hogy a legszentebb czélt az alkotmányos formáknak nem áldozzák fel, az erkölcsi alapot még nem rugják ki lábaik alól.

II. FEJEZET.

A nemzetiségi kérdés.

A reform-mozgalmakat, — melyeknek végczélja a magyar nemzeti állam megalapitása, s melyek ennélfogva az addig fennállott kormány-rendszer megváltoztatását vonják szükségképen maguk után, — mig a kormány a megfélemlités politikájával igyekszik elnyomni, a nemzetiségek részéről is mind nagyobb veszély fenyegeti.

Ez utóbbiak nálunk évszázadokon keresztül csakis mint társadalmi tényezők szerepelnek. A politikai pártok részint vallási, részint rendi alapon, majd közjogi elvek alapján szerveződnek; de a nemzetiségi eszme a politikai életben nem érvényesül.

A mult század végén a II. József alkotmányellenes kormányzatával szemben nyilvánult visszahatás a politikai helyzetet egyszerre megváltoztatja. A nemzet jobbjai tudatára jutnak annak az igazságnak, hogy az alkotmányos intézmények bukása a társadalom degenerátiójával okozati összefüggésben áll. A hűbéri alapokon nyugvó magyar társadalom már szervezeténél fogva sem képes nagyobb, intensivebb erőt kifejteni az absolutismussal szemben; ellenállási képességét azonban teljesen elveszíti az erkölcsök meglazulása következtében. A honfiúi erények, a hazaszeretet, az áldozatkészség a közügyek iránt kivesző félben vannak s különösen sietteti az alkotmány bukását az, hogy a társadalom elnemzetietlenedik: elhagyja nyelvét, levetkőzi ősi szokásait.

Ezek a tények elég világosan és érthetően kijelölik a nemzeti megújhodás apostolainak működési irányát. Az alkotmány helyreállitásának s továbbfejlesztésének alapföltétele a társadalom nemzeti szellemben való regenerálása. Az országgyűlés, sőt az ébredezni kezdő irodalom is, vállvetve fog hozzá a társadalom olyatén újjászervezéséhez, hogy annak körében a vezérszerepre és államfenntartásra hivatott magyar faj túlsúlya, fölénye biztositva legyen s igazi magyar szellem hassa át annak minden rétegét.

A nemzeti törekvések eredményei tényleg döntő befolyást gyakorolnak arra a politikai átalakulásra, melyért a jelen század első felében az országgyűlések ádáz küzdelmet folytatnak a kormánynyal s melyet az 1848-iki országgyűlés tetőz be.

A magyarságnak a nemzeti állam érdekében folytatott küzdelme bizonyára befolyással van az ország területén lakó nemzetiségek ébredésére; de elfogultan és egyoldaluan itéli meg a viszonyokat, a ki — mint Metternich — azt állitja, hogy a nemzetiségi kérdés Magyarországon kizárólag annak a reactiónak eredménye, melyet a magyarság actiója, »a görcsös idegességig túlzott magyarizmus« idézett elő.[1]

Magyarországon évszázadokon keresztül békésen megférnek egymás mellett a különböző fajhoz tartozó népelemek. »Nehéz időkön mentünk keresztül — irja br. Eötvös József, — a pártviszály sehol véresebb nyomokat nem hagyott maga után, mint hazánkban, s hosszú időszakokat hozhatunk fel, melyek alatt az ország polgárai egymás ellen fegyverben álltak. E küzdelmek okai különbözők voltak. A vallás, a trónörökösödés, a jobbágyok s urak közötti ellenségeskedés, egyes dynasták nagyravágyása s egyenetlensége, egy szóval mindaz, mi más országok multjában pártviszályra alkalmat adott, nálunk vérrel áztatá hazánknak tereit. Csak egy van, mit, ha történelmünk e sötét lapjain végig megyünk, a legújabb időkig nem találunk: azt, hogy a nemzetiség kérdése szolgált volna ily viszálkodások alapokául.«[2]

A harminczas években azonban egyszerre mint nyilt ellenségek lépnek fel ellenünk azok az elemek, melyek addig elnyomatás vagy méltánytalan bánásmód miatt általában nem panaszkodtak. A magyar törvényhozás ekkor sem változtatja meg velük szemben hagyományos politikáját. Az a törekvése, hogy a holt latin nyelvet, mely legfőbb akadályául szolgál a magyar nemzeti állam kifejlődésének, háttérbe szoritsa, nem a nemzetiségek ellen van irányozva, mert hiszen nekik sincs abból semmi hasznuk, sőt egyenesen kárukra szolgál, hogy holt nyelvet kell használniok az állami tényezőkkel való érintkezésükben. S ha a testvéri szeretet mégis egyszerre gyűlöletté változik át náluk, ennek oka egyéb nem lehet, mint az, hogy egyrészről mesterségesen fölébresztik bennök az irigységet a nemzetileg erősödő államfenntartó faj iránt, másrészről, hogy elhitetik velük, hogy a magyar államegység eszméje máskép]), mint a polgárok nyelvegysége alapján nem valósitható meg, s igy ennek az eszmének föl kell áldozniok történelmi jogaikat, helyhatósági önkormányzatukat s általában mindazon intézményt, mely addig individualitásuk biztositékául szolgált.

---

[1] Wirkner L., Élményeim. 162.

[2] Báró Eötvös József, Felelet báró Kemény G. néhány szavára. 36.

A faji összetartozóság érzete természetesen ő bennük is fölébred, midőn a műveltségnek egy bizonyos fokát elérik s magában véve ez még az állami újjászervezés munkáját nem igen alterálná. De azok az izgatók, kik vezérükül tolják fel magukat, olyan útra terelik őket, hogy szükségképen ki kell fejlődnie a legélesebb antagonizmusnak köztük és az államfenntartásra műveltségénél, politikai multjánál és számbeli túlsúlyánál fogva egyedül jogositott magyarság közt.

A mozgalom ilyetén elfajulásában legfőbb része a kormánynak és az orosz propagandának van, a mennyiben ezek sugalmazzák s titokban ezek támogatják a csekély számú szláv intelligentiából kikerülő agitátorokat.

A kormány, mely a magyar nemzeti aspiratióktól méltán félti saját rendszerét, ezeknek ellensúlyozása végett készséggel ragadja meg az alkalmat, hogy a szlávokkal szövetkezzék. Metternich külügyi politikája határozottan kedvező a szláv törekvésekre nézve; Kolowrat viszont a beligazgatás körében nemcsak szóval, de tettekben is kifejezi fajrokonai iránt érzett meleg rokonszenvét. Hogy a szlávokat egyenesen izgassák a magyarok ellen, erre nincs szükség. Az izgatásra elég anyagot szolgáltat az a tény, hogy a latin nyelv fokozatos kiküszöbölésével a magyar ajkú honpolgárok határozott előnyt nyernek úgy az országgyűlésen, mint a közigazgatás körében, tehát az állami élet legfőbb organumaiban, holott — mint Schaffarik József és a többi agitatorok nyiltan hirdetik — az elsőség nem őket illetné, hanem azokat a szlávokat, kik, ha a magyarok Európába be nem tolakodnak, már régóta urai lennének az egész világnak.[1]

Az orosz propaganda műve pedig annál könnyebb, mert egyrészről a kormány — saját, helytelenül felfogott érdekében — elnézéssel viseltetik törekvései iránt, s mert másrészről a magyarországi szlávokhoz a fajrokonság és testvéri szeretet czíme alatt könnyen hozzáférhet.

Oroszország Nagy-Péter apokryph végrendeletét tartja szem előtt, midőn egyrészről az Ausztriával kötött szövetséghez szigorúan ragaszkodik, sőt annak hegemoniáját is igyekszik előmozditni Németországban, de másrészről titokban az osztrák provincziákat és Magyarországot folytonosan nyugtalanitja, hogy előbb-utóbb vagy az egyik vagy a másik fél igénybe vegye Oroszország pártfogását s ezzel utat nyisson ez utóbbi világuralmi törekvéseinek.

Nesselrode gróf 1827 januárjában egy bizalmas sürgönyében ismét és ismét utasitja Tatitscheffet, hogy Ausztria uralkodója előtt jelentse ki, hogy a czár ama kötelességeket, melyeket I. Sándor vállalt magára, jövőre is pontosan teljesitni fogja annyival is inkább, mert legbensőbb meggyőződése, hogy csupán a szerződések lelkiismeretes végrehajtása által óvható meg Európa az őt fenyegető bajoktól és zavaroktól, továbbá, hogy a bekövetkezhető veszély napjaiban Ausztria császára bizton számithat Oroszországnak nemcsak erkölcsi, de anyagi támogatására is.[1]

---

[1] Schaffarik, Slaw. Alterthümer. II. 79.

A hű szövetséges e közben nem feledkezik meg Péter czár végrendeletének ama másik pontjáról sem, mely szerint arra kell törekedni, hogy az orosz befolyás a Magyarország, Törökország és Lengyelország déli részeiben elszórtan lakó egyesült és nem egyesült görög vallásuakkal szemben akként érvényesüljön, hogy ezek Oroszországot tekintsék központjuknak.

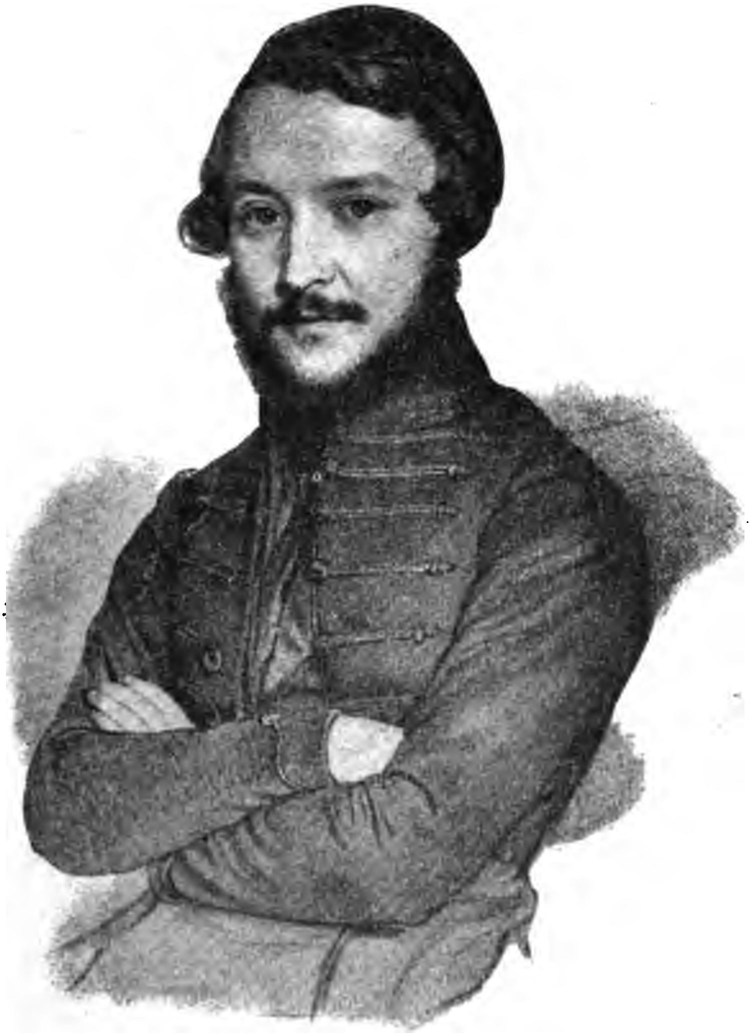

Báró Eötvös József.

(Eybl kőnyomata az országos képtárban.)

---

[1] Neuestes Portfolio. Braunschweig, 1845. II. 110.

Hogy maga az orosz kormány eleintén az irodalom és nyelv közössé tétele által, tehát nem politikai, hanem kulturális eszközök segélyével szándékozik czélt érni, ezt a külső tények egész sora bizonyitja. Attól tart ugyanis, hogy, ha a panslavismust politikai irányba tereli, nem Oroszország kezében lesz az fegyver a nagyhatalmi törekvések kivívására, hanem könnyen hatalmas fegyverré válhat Lengyelország kezében a czári hatalom ellen.[1] Az ifjú orosz párt keveri belé az irodalmi mozgalmakba csakhamar a politikát.

Köppen orosz államtanácsos a harminczas évek kezdetén azzal a tervvel áll elő, hogy Szent-Pétervártt, államköltségen, egy egyetemes szláv könyvtárt rendezzenek be s készitsék el az összes szláv dialektusok szótárát. S e terv megbeszélése végett meghivják Pétervárra Ausztriából és Magyarországból a tudós Schaffarikot, Hankát és Czelakovskyt. Köppen tehát még az irodalmi eszközök mellett kiván maradni. De a mennyiben az Oroszországon kivül élő szlávok, illetőleg csehek irodalmának önállósitása és fejlesztése tekintetében meglepő eredményeket tapasztal, szükségesnek tartja a hanyatlóban levő orosz befolyásnak nagyobb érvényt szerezni az orosz birodalom kötelékébe nem tartozó szlávokkal szemben s e végből közös irodalmi czélra egy központban kivánja egyesitni a különböző szláv törzsekhez tartozó irodalmi erőket. Köppen épp úgy, mint a vele rokon gondolkozású orosz emisszáriusok széltében hirdetik s történelmi adatokkal bizonyitgatják, hogy az összes szlávok kivétel nélkül Oroszországból származnak, mely a legrégibb időktől kezdve soha nem szűnt meg közös édes anyjuk lenni; hogy a szláv nyelvek közt az orosz a legszebb és leggazdagabb s messze fölötte áll a lágy, elfajzott lengyel szójárásnak. Ezekről igyekszik meggyőzni a magyarországi szlávokat Pogodin Mihály muszka emisszárius is 1839-ben, midőn egyenesen ebből a czélból beutazza az országot.[2]

Pogodin utazásának semmi különösebb hatása nem észlelhető. Kormányának azt ajánlja, hogy a pozsonyi lyceumban felállitott szláv tanszékre, mely az orosz irodalmi termékek ismertetésére igen jól felhasználható, különös gondot forditson s Kollárt anyagi segélyben részesitse.[3] De ezeket a tanácsokat az orosz kormány csak félig-meddig követi, jóllehet a pozsonyi tanszék és Kollár nagy szolgálatokat tesznek a panslavismusnak s a szlávok körében nagy gonddal ápolják az orosz sympathiákat.

Kollár János, pesti tót evangelikus pap, »Sláwy dcera« czímű époszában új irányt ád a panslavismusnak. Már a Papanek György tollából Pécsett 1780-ban megjelent »Historia Gentis Slavae«, — melynek kivonatát Fándly György magyarországi tót pap a slavica natio-nak ajánlva 1793-ban szintén kiadja, — pánszláv szellemben van irva. De a Papanek és Fándly panslavismusa és a Kolláré közt az a külömbség, hogy amazok a szlávok egyesülését az irodalom és a nyelv tekintetében sürgetik, éppen úgy, mint Herkel, ki 1826-ban Budán megjelent grammatikájában a panslavismust úgy határozza meg, hogy az nem egyéb, mint »unio in litteratura inter omnes slavos«: ez pedig a szlávokat egy nagy világbirodalomban, Pansláviában (Wseslávia) óhajtja egyesitni, egy világbirodalomban, melynek határai

---

[1] Cypr. Robert, Der zweifache Panslavismus. 81.

[2] Bidermann, Russische Umtriebe in Ungarn. 60.

[3] Pogodin, Polit. Briefe aus Russland. Leipzig, 1860.

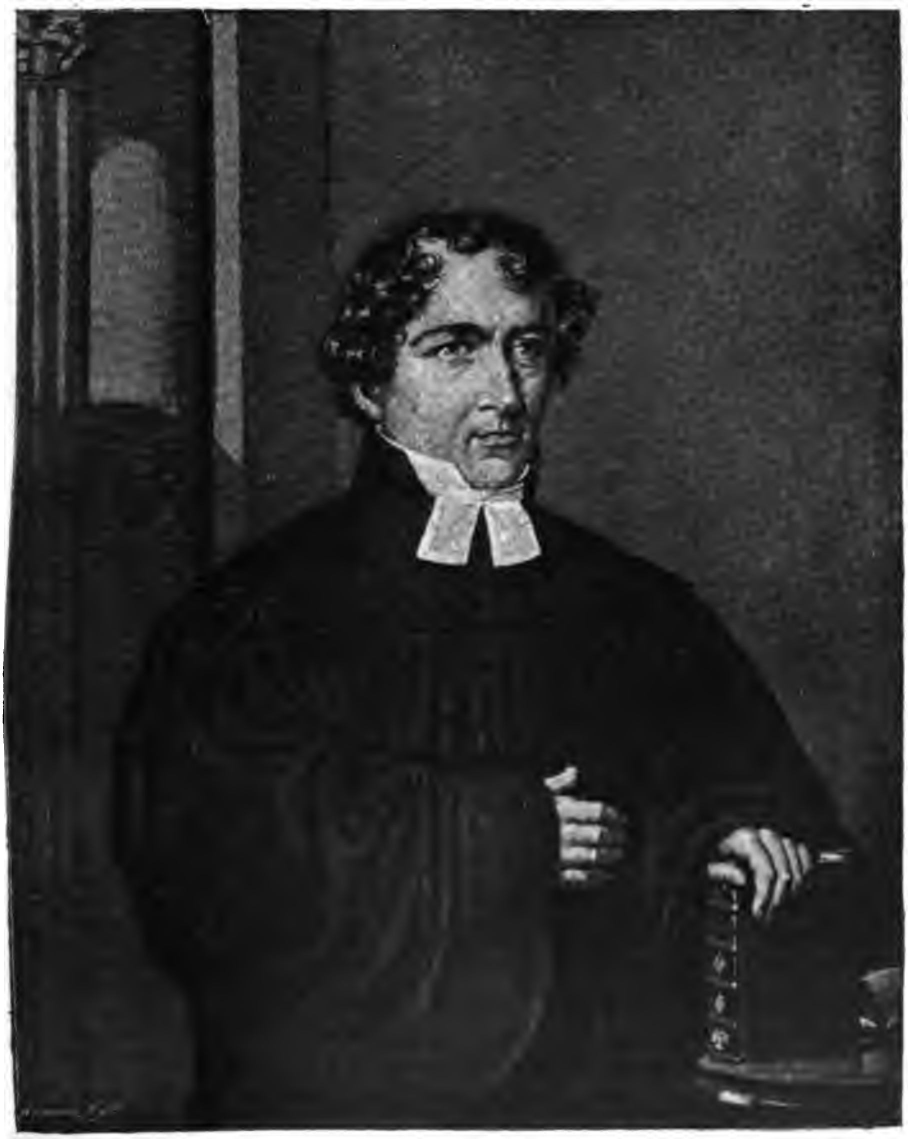

Kollár János.
(Egykorú metszet az országos képtárban.)

az Uraltól az adriai tengerig, Konstantinápolytól a legtávolabbi északig terjednek.

Az újabb szláv irók is megkülönböztetik a szláv népek egyetemes kultur-törekvéseivel egyértelmű »valódi« panslavismust, attól a panslavismustól, mely a szlávoknak egyugyanazon állami kötelékben való politikai és nemzeti egybeolvadását jelenti. Amazt kivihetőnek tartják, ezt nem. A panslavismus utóbbi alakja szerintök legfölebb mint panrussismus érvényesülhetne, s mint ilyen is csak abban az esetben, ha a román és germán népek alaptalan félelmükben továbbra is ellenséges magatartást tanusitnának az általuk helytelenül értelmezett panslavismussal szemben, mig ellenben ha az egyes szláv törzseknek nemzeti és politikai önállóságra való törekvését nem gátolják, ezeknek individualitása a valódi panslavismus szellemében fejlődik ki s ez nem lesz veszedelmes rájuk nézve.[1]

Palacky Ferencz, — ki a magyar nemzet jövőjét oly sötét szinben látja s ki azzal a jóslásával immár felsült, hogy ez a nemzet a második évezredet nem éri meg Európában, — az orosz világbirodalom megalapitására irányuló törekvéseket szintén elitéli, miután meg van arról győződve, hogy azok nemcsak az emberiség és polgárisodás érdekeit, de a faji érdekeket is veszélyeztetik.

Midőn a hirneves cseh államférfit 1848-ban meghivják a frankfurti német parlamentbe, az elnökhöz intézett levelében a többi közt Oroszország aggressiv törekvéseit Európára nézve kiszámithatatlan következményekkel járó veszélynek nyilatkoztatván ki, ezt irja: »Nem vagyok én Oroszország ellensége; ellenkezőleg, mindenkor figyelemmel és örömteljes részvéttel kisérem ama lépéseket, melyekkel e hatalmas nép saját természetes határain belül a civilisatio utján előrehalad; de a mennyiben népem iránt érzett forró szeretetem mellett is, a humanitás és a tudomány érdekeit elébe helyezem a nemzetiségi érdekeknek, egy orosz világbirodalom tervének nem lehet határozottabb ellenfele nálamnál, nem azért, mert az a birodalom orosz, hanem mert egyetemes monarchia volna«.[2]

Az imént emlitett »Sláwy dcera«, — mely 1827-ben jelenik meg először s teljes egészében 1832-ben másodszor Pesten, — 615 sonettet tartalmaz 5 énekben. Szerzője lyrai éposznak nevezi. A szláv egység alapeszméje nyilvánul minden sorában s gyülölség ennek az egységnek legfőbb akadályai, a magyarok és a németek ellen.

Slavia, oh Slavia! — irja a szerző, sonettjeiben — sokat szenvedtél te; de ellenségeidnek galádságait, sőt saját fiaidnak hálátlanságát is túlélted. A mi hazánk Panslavia. Higyjétek el nekem, drága barátim és honfitársaim, mindennel birunk, mi bennünket az emberiség nagy nemzetei sorába emel. Hatalmas tenger és föld terjeszkedik körültünk; van aranyunk, ezüstünk, ügyes kezünk és nyelvünk; vannak víg dalaink; csak az egyetértést és felvilágosodottságot nélkülözzük. Ha az egység szelleme áthat bennünket, olyan nemzetté leszünk, a minőt még a jelen kor nem látott; nemzetté, mely e föld csillagfödte boltozatán a brittek és görögök közt fog ragyogni.

---

[1] Occident, Orient u. d. Panslawismus. (Biográdacz Jánostól.) 7.

[2] Dr. Franz Palacky, Oesterreichs Staatsidee. 82.

A negyedik és ötödik énekben a politikus költő jutalmat és büntetést oszt Sláwa tisztelőinek és ellenségeinek. Érzékeltetőn irja le a Léthét és az Acheront. A mindenség közepén van — úgymond — az a hely, a hol Sláwa tisztelői: Palkowics, Rudnay, Prónay, Fejérpataky, Szeberinyi, Herkel, Ferjencsik stb. isznak a Léthe vizéből, hogy elfelejtsék a sérelmeket, a miket a németektől és magyaroktól szenvedtek. Az Acheronban, Pluto sötét birodalmában viszont földi bűneikért bűnhödnek Árpád, Dugonics s más kisebb-nagyobb magyar celebritás mellett a selmeczi csizmadiák, kik egy vend csizmadiát nem akartak czéhükbe fölvenni; Schwarcz Jankó, a körmöczi iskolás gyerek, ki a szláv nyelvből gúnyt űzött; az az árvamegyei tót ember, ki gyermekét magyarnak nevelte stb.

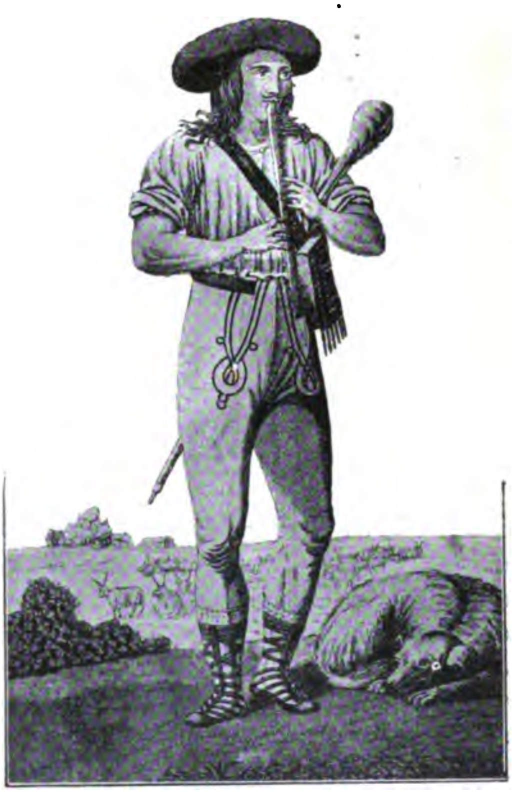

Tót paraszt a század derekán.
(Kollár egyik művének czímképe.)

A »Sláwy dcera« álomképei izgatólag hatnak különösen a szláv iskolai növendékek képzeletére, annyival is inkább, mert mestereiknek is gondjuk van rá, hogy a költemény interpretálásával ítéletüket még inkább megvesztegessék, kedélyüket lázba hozzák. A magyarság ellenben az idegen nyelvű költemény megjelenéséről tudomást sem vesz s ennélfogva hatásának ellensúlyozásáról sem gondoskodhat. Megjelenése után nem kevesebb, mint 16 évvel, mint ujságot ismerteti azt meg a magyar közönséggel Kramarcsik, a hazafias érzelmű szláv iró, Henszlmann évnegyedes német folyóiratában.[1]

Kollár, kit »Sláwy dcerá«-ja a magyarországi pánszlávizmus vezérévé, de egyszersmind a cseh epikai költészet egyik legkiválóbb képviselőjévé avat, nehány évvel emlitett époszának megjelenése után,. 1837-ben, egy német nyelvű röpiratában[1] még világosabban elárulja, hogy az »unio in litteratura« jelszava alatt államfelforgató tendentiák rejlenek, hogy a nyelv egysége csak eszköz az egységes szláv birodalomnak mint czélnak megvalósitására. De a mint époszához nem jut hozzá a magyar közönség: erre a pamphletjére is, daczára annak, hogy ez már németül van irva s igy könnyebben megérthetnék, szintén csak 1843-ban hívja föl a közönség figyelmét Pulszky Ferencz.[2]

---

[1] Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn, 1848. II/2. 55.

A haza fogalmát már époszában sem köti a földhöz, melyen él, melyen lakása van. »Az igazi hazát — irja 242-ik szonettjében — szivünkben hordjuk s azt sem feldarabolni, sem ellopni nem lehet.« Röpiratában ezt a veszedelmes elméletet úgy formulázza, hogy arra támaszkodva, Oroszország, mint a szlávság központja, bízvást ráteheti bármikor a kezét országunk szlávok-lakta részére. »Hazát — úgymond — ha elvész, könnyen találhatunk; de nemzetet és nyelvet soha és sehol. A haza magában véve élettelen föld, idegenszerű tárgy; a nemzet a mi vérünk, életünk, szellemünk, egyediségünk.« Majd igy folytatja: »A kisebb a nagyobbnak, fönségesebbnek, a hazaszeretet a fajszeretetnek alá van rendelve. A mint a patakok, folyamok a tengerbe ömlenek: épp úgy az országok, tartományok, törzsek, szójárásoknak a nemzetbe kell ömleniök. *Minden szlávnak csak egy hazája van.«*

Ezt a közös hazát irodalmi szabad államnak nevezi. A mint Amerika különböző államai egy államot alkotnak s egymás közt egyenlők: úgy a szlávok számos törzsét és szójárását is egy irodalmi szabad államban kell egyesiteni. Ennek lesz a feladata, szerinte, a görög-római és a keresztény-germán világnézletet, — melyek az emberiséget immár kiszolgálták s melyek lejárták magukat, — helyettesiteni egy egyetemesebb, tisztán emberi világnézlettel, a minő csakis egy nagy, fejlődésképes, ifjú, a régi formákhoz nem ragaszkodó nemzetben fogamzhat meg. A világra szóló feladat megoldására azonban Oroszországot tartja mindenek felett alkalmasnak. Ez lenne a szláv egység központja.

Ilyen kápráztatón merész eszmék hirdetésével veti meg Kollár nálunk az igazi pánszlávizmus alapját. Hogy vállalkozása sikerült, ebben természetesen neki magának, az ő fényes tollának van legfőbb része; de nagyban elősegiti azt az is, hogy — miként emlitők — izgatásaival a magyar közönség nem törődik, a kormány pedig szemet huny előttük.

Ugyanazok az okok, melyek Magyarországon a pánszlávizmust előidézik, döntő befolyást gyakorolnak egyszersmind Horvátországban az illirizmus keletkezésére és terjedésére.

---

[1] Ueber die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slaven. 1837.

[2] Pesti Hirlap, 1843. 183. Vierteljahrsschrift, 1843. I. 122.

Horvátország, habár partes subjugatae-nek, helyesebben subjectae-nek vagy annexae-nek neveztetik évszázadokon át s habár maguk az ország rendei már egy 1492-ben kelt oklevelükben elismerik, hogy úgy országuk, mint lakosaik »Magyarország koronájához s magához Magyarországhoz tartoznak régtől fogva s ezen koronának és országnak alá vannak vetve«:[1] mindamellett széleskörű önkormányzatot élvez. A magyar nemzet nemcsak jogait osztja meg a horvátokkal, de kiváltságokban is részesiti őket.

A mohácsi vész után országuk legnagyobb része török uralom alá kerülvén, Szlavóniában telepednek le, melyet önkényűleg Horvátországnak keresztelnek el s a mint a régi Horvátország nevét új lakóhelyük részére lefoglalják, úgy az 1625-iki országgyűléstől kezdve annak jogait is öröklik. Az anyaországgal való kapcsolatot azonban mindig tiszteletben tartják; a magyarokkal, — kiket »fratres nostri Hungari«-nak neveznek, — benső, testvéries viszonyban állnak, miután ez a kapcsolat képezi szabadságuk palládiumát. Zrinyi Miklós még nem győzi eléggé magasztalni Péter testvérét, hogy az, a mily jó magyar, épp oly lelkes horvát hazafi:

»Ez én vitéz öcsém, mind magyar, mind horvát,
Igazán szereti mert, látjuk, hazáját.«[2]

»Horvát-, Dalmát- és Tótország — irja Deák Ferencz — a magyar koronához tartoztak ugyan, de nem voltak Magyarország. És ha nem birtak is oly teljesen elkülönzött önállással, minőt némelyek vitatnak, ha azon kapcsolat, mely közöttünk és közöttük fönnállott, sokkal, igen sokkal több és szorosabb volt is a personal uniónál; de volt mindenkor saját elkülönzött territoriumuk, volt politikai nemzetiségök, s a mellett, hogy Magyarország minden jogaiban osztoztak, voltak külön jogaik is, miket Magyarország mindig tiszteletben tartott.«[3]

Horvátországnak Magyarországhoz való viszonyára nézve egyedül a Deák felfogása helyes és nem a Kvaternik Jenőé s általában a horvát túlzó közjogi iróké és politikusoké, kik önkényesen és czélzatosan összegyűjtött és előadott történelmi és közjogi adatok alapján azt állitják, hogy a horvát korona úgy a magyar, mint minden többi koronától, mely a közös monarcha fejét ékesiti, teljesen független, souverain s hogy az úgynevezett magyar szent koronának a horvátokra nézve még szentebb horvát koronával szemben semmi joga nincs és soha nem is volt. Azok, kik a Kvaternik álláspontjára helyezkednek, természetesen az 1868-iki egyezményt is kárhoztatják, mert ellenkezik az, szerintük, Horvátországnak, mint teljesen autonom királyságnak közjogi állásával.[4]

---

[1] A bécsi cs. titk. levéltárban. Közli Szalay László: A horvát kérdéshez, 93.

[2] Zrinyiász, XVI. ének.

[3] Deák Ferencz, Zágrábmegye körlevele és az egyesülés, 28.

[4] E. Kvaternik, Das hist.-dipl. Verhältniss des Königreiches Kroatien zu der ung. St. Stephans Krone. (Zágráb, 1861.) Die legitimen und hist. Rechte Croatiens und der Ausgleich mit Ungarn. (Bécs, 1871.)

Az a tudat, hogy Magyarország alkotmányá a horvátok szabadságának legfőbb biztositéka, oly élénken él bennük s a bizalmat és rokonszenvet Magyarország iránt annyira fokozza náluk, hogy, midőn szabadságuk veszélyben forog, önkormányzatuk megszoritását s a kapcsolat szorosabbra fűzését maguk kivánják, hogy az anyaország annál inkább kiterjeszthesse védszárnyait felettük.

1790-ben az ő követeik kérésére alkotják az LIX. törvényczikket, mely megfosztja őket az önkormányzat egyik legfőbb attributumától, az önmegadóztatás jogától, kimondván, hogy Horvátország és felső Szlavónia három megyéjének: Zágrábnak, Körösnek és Varasdnak adója mindig a magyar országgyűlésen, de Magyarország adójától külön tárgyaltassék s ezentúl a magyar országgyűlésen kivül ne is emeltethessék. S ugyanekkor a közigazgatási önkormányzat önállóságáról is saját elhatározásukból mondanak le, előnyösebbnek tartván magukra, szabadságukra nézve a magyar dicasteriumok hatóságát a sajátukéinál.

Nem tesznek kifogást még az 1791: XVI. t.-cz. ellen sem, mely a kormányszékek hivatalos nyelvéül meghagyván a deákot, a magyar nyelvnek az iskolákban való tanitását elrendeli, sőt a mennyiben a Magyarországgal való szoros kapcsolat fenntartását életszükségnek tartják magukra nézve, s a mennyiben a kapcsolatból eredő állandó, közvetlen érintkezés megkivánja, hogy a magyar nyelvet mennél többen tudják közülök: egyrészről magyarországi iskolákba küldik gyermekeiket a magyar nyelv elsajátitása végett, másrészről mindjárt 1791-ben a zágrábi akadémián felállitják a magyar nyelv tanszékét.

Az 1830-iki országgyűlés előtt Zágrábmegye rendei a tartományi gyűlésre küldött követeiknek azt az utasitást adják, hogy fejezzék ki az ország rendeinek amaz óhajtását, mikép a magyar nyelv Horvátországban is minden módon terjesztessék, s ennek előmozditása végett több rendbeli köznevelési intézkedést hoznak javaslatba. Varasdmegye ugyanakkor hasonló utasitással látja el követeit. Az soha nem jut a horvátok eszébe, hogy a Magyarországgal való érintkezésben vagyis saját határaikon túl a latin nyelv használatát követeljék. Megelégszenek azzal, hogy saját határaikon belől a közigazgatás és a törvénykezés nyelve a latin nyelv maradjon. A magyar nyelv terjeszkedése miatt a horvátoknak annyival kevésbé van okuk félteniök nemzetiségüket, mert a magyarok teljesen jogosult s a horvátok nemzeti érdekeit nem sértő kivánsága mindössze odáig terjed, hogy ha a latin nyelv diplomaticus nyelv megszűnik lenni, a magyar országgyűlésen, valamint a magyar hatóságokkal való érintkezésükben a horvátok is a magyar nyelvvel éljenek.

A magyar nemzeti törekvések nehezen kivivott, de kétségtelen sikerei azonban a horvátokban lassankint olyan vágyakat ébresztenek fel, melyek szükségképen összeütközésbe hozzák őket az anyaországgal, s ama sikerekben saját nemzetiségük veszélyeztetését látván, a municipalis önkormányzatot nem tartják többé elegendő védelemnek Magyarországgal szemben, hanem nemzetiségük és nemzeti jogaik megmentése végett a közjogi viszonyok gyökeres megváltoztatását kezdik mind élénkebben követelni.

Az anyaországtól való elszakadás ábrándja az élénk képzelő tehetséggel megáldott déli szlávok közt már a XVII. században fel-felüti ugyan magát, de csak szórványosan. Szakmárdy János horvátországi itélőmester és királyi személynök például már ebben az időben a mult felett kesereg, hogy a szebb jövő iránt vágyakat ébreszszen honfitársaiban. A közjogi status quo bolygatásának azonban politikai indoka nincs; legföljebb mint a faji összetartozóság öntudatlan, ösztönszerű emanatiója érthető az meg.[1]

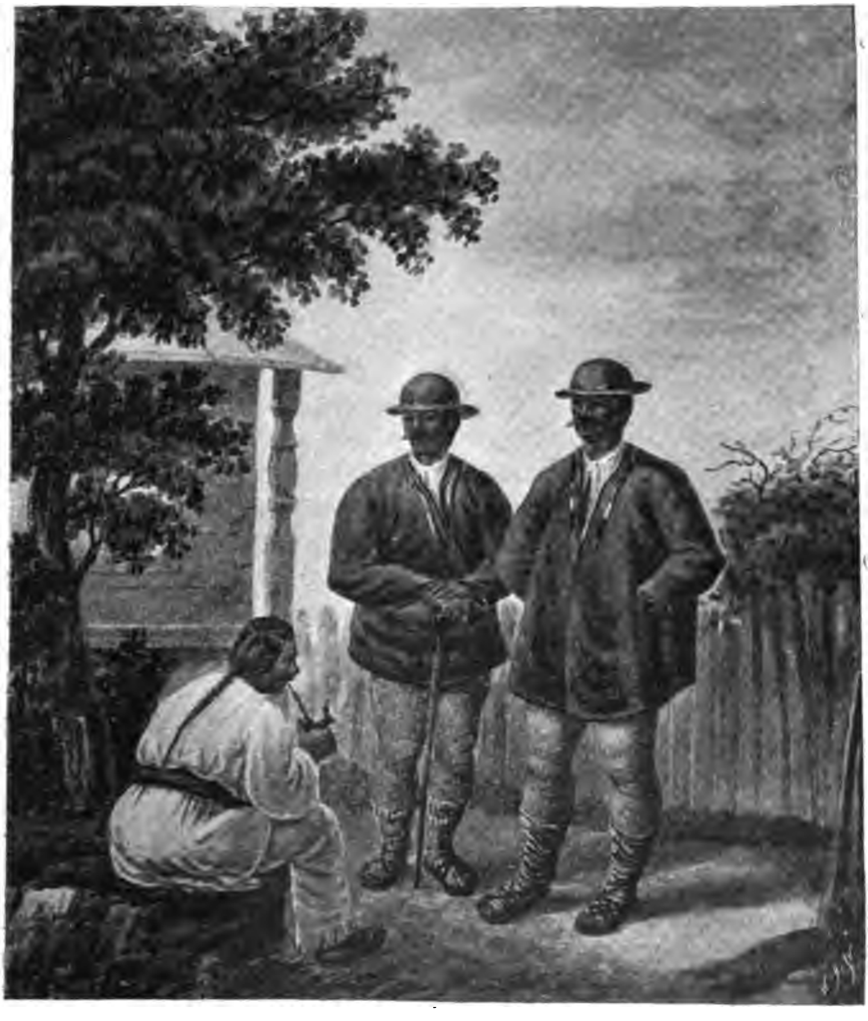

Horvát parasztok a század derekán.
(Jaschke szinnyomata után.)

---

[1] Szakmárdy latin versének forditását közli Szalay L.: A horvát kérdéshez, 1.

A képzelet szülte aspiratiók öntudatos, tervszerű törekvésekké a jelen század negyedik tizedében változnak át, nyomban kiterjeszkednek egyszersmind annak határai.

Ha a horvátok a Magyarországgal való közjogi kapcsolat olyatén módositásával megelégszenek, mely önálló nemzeti fejlődésüket hatályosabban biztositja a magyarság esetleges túlkapásaival szemben; ha nem szakitanak a százados hagyományokkal; ha a történelmi jogot tabula rasa-nak nem tekintik: nagy megpróbáltatásoktól kimélik meg úgy magukat, mint a magyar nemzetet, s a mint az 1867-iki kiegyezés után a jogfolytonosság elvét fogadva el, czélt érnek, nemzeti alapon végrehajtják az ujjászervezés munkáját már 1848 előtt. Úgyde ők a kapcsolatban, melynek áldásait évszázadokon át élvezték és hálásan el is ismerték, egyszerre veszélyt látnak magukra nézve s az elszakadásban keresik a menekülést, jóllehet az elszakadás logikai következménye egyéb nem lehet, mint vagy önálló állami lét, vagy personalunio Magyarországgal. A horvát-szlavón-dalmát királyság pedig magára hagyatva, önmagára támaszkodva, mint önálló állam, a szükséges anyagi és szellemi erők hiányában nem tarthatja fenn magát. A históriai jogfejlődéssel homlokegyenest ellenkező personal-uniot viszont, ha a horvátok fölajánlanák, Magyarország nem fogadná el.

A délszláv népek egyesitésével egy nagy állam szervezésének agyréme jut tehát felszinre s vesztegeti meg az ábrándozásra különben is hajlandó nép józan itéletét. Csakhogy ez a különben tetszetős gondolat is politikai szempontból képtelenség, miután megvalósitása a horvátokkal csakis nyelv tekintetében rokon, de úgy vallásukra, mint történelmükre nézve különböző szláv törzsek nemzetiségének föláldozását vonná maga után.

Az önálló, hatalmas déli szláv birodalom legbuzgóbb apostola, Gáj Lajos, kitűzött czélját, a különböző déli szláv dialectusoknak egy egységes irodalmi nyelvben való összeforrasztása által véli elérhetni, ennélfogva az agitatiót társadalmi és irodalmi téren inditja meg és folytatja.

A déli szlávokat egyesitő irodalmi nyelvül a horvát és szerb szójáráshoz legközelebb álló s az olasz irodalom hatása alatt a XVI. században leginkább kifejlődött ragusai szójárást szemelvén ki, 1835-ben meginditott »Hrvatske Narodne Novine« (Horvát Nemzeti Ujság) czimű lapjában, — melyet egy évvel később a horvát nemzeti törekvések egyetemesebb jellegének kifejezéseül »Illirska Narodne Novine«-nek kereszteli el, — valamint melléklapjában, a »Danicá«-ban, — mely később szintén a »Danica Illirska« (Illir Hajnalcsillag) nevet veszi fel, — a hiányos provincialis nyelvjárás háttérbe szoritásával lassankint útat tör a tiszta horvát dialectusnak. Nagy segitségére van e tekintetben az ő kezdeményezésére alakult olvasóegylet, a Čitaonica és az irodalmi társaság, a Matica, mely utóbbi működését az ó-horvát ragusai classicusok közrebocsátásával kezdi meg.[1]

---

[1] E. Bogović, Polit. Rückblicke in Bezug auf Kroatien, 63.

Mennél nagyobb sikert ér el Gáj a nyelvmivelés terén, annál kedvezőbb szinben tűnik fel előtte a politikai ábrándoktól csillogó jövendő. A nyelvmívelés nála is, Kollárnál is csak eszköz, illetőleg ürügy ama czél megvalósitására, mely Magyarország decomponálását föltételezi.

A mint Kollár kijelöli a Magyarország romjain szervezendő Panslavia határait, ugyanezt teszi Gáj is Illiriával, melynek alkotó részei: Karinthia, Görcz, Isztria, Krajna, Stájer-, Horvát-, Dalmát- és Tótország, Ragusa, Bosznia, Montenegró, Herczegovina, Szerbia, Bulgária és Alsó-Magyarország.

A déli szlávok politikai egységének végső következményeit Gáj nem vonja le. Erre nézve szabad folyást enged az egyesek képzeletének. S habár tisztában van vele, hogy ha a Magyarországtól és Ausztriától elszakitandó tartományok a nyelvegység kivívása után valamikor politikailag is egybeformának, még ha önállóságra szert tehetnének is, egy hatalmasabb állam — akár Oroszország, akár Ausztria — pártfogását nem nélkülözhetnék, sőt ezzel önállóságukat többé-kevésbé ellensúlyozó közjogi kapcsolatba kellene lépniök: a rajongókat, kikben izgatásai fogékony talajra találnak, nem tartja czélszerűnek felvilágositni.

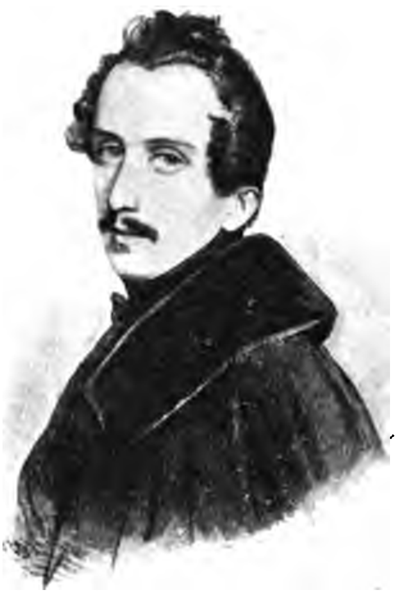

Gáj Lajos.

(Egykorú metszet az országos képtárban.)

Midőn az 1840-ik év telén Zágrábban egy fényes bálon a nők kebleikre csillagot tűznek, melynek ágaira a déli szláv néptörzsek: a dalmaták, horvátok, montenegróiak, tótok, bolgárok, szerbek nevei vannak felirva, a csillag közepén pedig e szavak olvashatók: Isten segéljen egyesülésre,[1] — Gáj bizonyára az önmegelégedés fölemelő érzetével fogadja az efajta tüntetéseket, mint saját agitatiójának gyümölcseit. Örömmel tapasztalhatja, hogy az egyesülés vágya nap-nap mellett inkább áthatja a délszláv társadalom minden rétegét.

Hogy a teljesen független Illiria nincs benne világosan politikai hitvallásában, azt el kell hinnünk, még ha harmincz év mulva maga nem jelentené is ki. Az októberi diploma után, midőn a közbejött 1848-iki események következtében gyűlölete a magyarok iránt még inkább fokozódik s midőn a Magyarország és Horvátország közt fennállott, de »örökre felbomlott« unióhoz hasonló állami kötelék létrehozása érdekében agitál

---

[1] Sz. I., Szláv törekvések és a magyar elem, 73.

Ausztria és Horvátország közt: fennen hirdeti, hogy a teljes függetlenség eszméje csakis egyes túlzó, vérmes ideologok elméjében fogamzhat meg: hogy az még 1860-ban és 1861-ben is, a midőn az osztrák-ellenes izgatás virágjában volt, s midőn az agyrémek a legbujábban tenyésztek, a reális törekvések talaján csak egy arasznyi hóditást sem tett; hogy az ő emlékezete szerint, még ha egy-két ingerlékeny ember foglalkozott is vele, a nyilvánosság előtt soha nem fordult meg, s hogy általában ezt a külföldön oly sokszor szellőztetett eszmét csupán némely rosszúl alkalmazott s talán rosszúl értett önkényes kifejezésre és elnevezésre kell redukálni.[1]

A nagy Illiria előharczosának, törekvései végczélját illetőleg, nem szabad színt vallania. Ha csakugyan az orosz propaganda ügynöke lenne is,[2] s ha csupán az összetartozóság érzetének fölébresztése végett hirdeti is, hogy annak a hatalmas óriásnak, melynek »az Adria öblében fürdő feje Illiria, hasa és czombja Oroszország mérhetetlen virányain nyúlik el«: nyiltan nem vallhatja be, hogy az illirizmus Oroszország hatalmi terjeszkedésének malmára hajtja a vizet, mert ezzel Ausztria féltékenységét s bizalmatlanságát provokálná. Azt tudja jól, hogy Ausztria jóakarata nélkül nem boldogul, valamint az is tisztán áll előtte, hogy ha a délszlávok politikai egységét sikerül Ausztria jóakaratával kivívnia, jóformán közömbös lesz rájuk nézve, hogy Ausztria vagy az orosz birodalom közjoga szerint fogják-e meghatározni az egységes délszláv birodalom jogállását.

S a mint az illirizmus rászorúl Ausztria támogatására, úgy ez meg fölhasználja az illirizmust a mind nagyobb és nagyobb hóditást tett magyar szabadelvű nemzeti irány ellensúlyozására.

Nem ez az első és nem is az utolsó eset, hogy a bécsi kormány a nemzetiségeket játsza ki Magyarország ellen. 1790-ben, midőn a magyar nemzet álmából ébredez, a szerbeket egyenesen a kormány uszitja rá.[3]

A harminczas és negyvenes évek illirizmusa hasonlóképen a kormány aegise alatt nő nagyra. Metternichnek a magyar nemzeti aspiratiók elnyomása végett épp oly szüksége van a nemzetiségek fészkelődésére, mint az 1790-iki kormánynak, jóllehet maga Metternich nem tart azzal a párttal, mely az udvarban erősen képviselve van, s mely arra törekszik, hogy Ausztria határainak kelet felé való kitolása, illetőleg az illir ábrándoknak megfelelőleg az idegen szláv tartományoknak az osztrák állami kötelékbe való fölvétele által Ausztria szláv állammá alakuljon át, s mint ilyennek biztosittassék fölénye Oroszországgal szemben.

Hogy az illirizmus magas állású kormányférfiak pártfogásában részesül, ezt a mellett, hogy a tények bizonyitják, később maguk az illyr párt tagjai is nyiltan elismerik. Tanuskodik például mellette Bogović Imre, horvát tartománygyűlési képviselő, 1861-ben megjelent röpiratában.[1] A párt tekintélyét, vonzerejét éppen az növeli leginkább, hogy az »aula est pro nobis« (az udvar mi velünk) jelszava alatt folytatja a küzdelmet. A büszke jelszót illetékes helyről sem meg nem czáfolják, sem el nem tiltják.

---

[1] Dr. L. Gaj, Gedanken zum Ausgleich Croatiens u. Slavoniens mit der Regierung, (1864.) 38.

[2] Horváth Mihály, Huszonöt év Magyarország történetéből. II. 75.

[3] Ballagi Géza, A politikai irodalom Magyarországon, 540.

A párt leginkább az ifjúság és a papság köréből toborza tagjait. A könnyen hevülő, lobbanékony ifjúság, természetét tagadná meg, ha nem csatlakoznék a radicalis irányhoz. Tüntetéseivel, ha nem félemliti is meg a nép józanabb részét, de megnehezíti annak helyzetét.

A rakonczátlan diákok 1839-ben a deczemberi zágrábmegyei közgyűlés alkalmával a helyhatósági jogok védelmezőit fáklyás zenével ünneplik; 1840-ben Zágrábban máglyára rakják a magyar nyelvtani kézikönyveket; ugyanekkor egy magyar ruhába öltöztetett s a piaczon felállitott szalmavázon töltik ki a magyarok elleni gyűlöletöket, miután még nem érkezett el az ideje annak, a mire a »Davoria« buzditja őket, hogy t. i. mindegyikük üssön le egy élő magyar fejet (»svaki jednu glavu skini«), hogy szenvedésüknek vége szakadjon. Az 1842-iki zágrábmegyei tisztújitás alkalmával a gróf Draskovics Sándor és Josipovics Antal által alapitott »zágrábi kaszinó« ablakait beverik, s ettől az időtől fogva a zágrábi kaszinó is az illirizmus szolgálatába szegődik, jóllehet alapszabályai szerint politizálnia nem volna szabad s a jó ízlés, művelt modor, közhasznú és mérsékelt gondolkozásmód terjesztése lenne tulajdonképeni feladata.[2]

Az ifjúság számlájára irható az a tény is, hogy 1846-ban a Zágrábban hangversenyző Liszt Ferencz, a fenyegetésektől megriadva, nem meri eljátszani ama magyar melódiákat, melyekkel Európaszerte babérokat arat; valamint az is, hogy Havi Ferencz magyar szintársulata olaszországi sikeres körútja után a horvátoknak nem meri magát bemutatni, miután igazgatójukat azzal fenyegetik, hogy ha szinpadra lép, lelövik.[3]

A papságot viszont hatalmi érdekei terelik az illirizmus táborába. Hogy a protestántizmus bebocsátása által befolyását el ne veszitse, épp oly, sőt még nagyobb mértékben szüksége van a municipalis önkormányzatra, mint a nemzetiségnek, mely egyenesen az illirizmus torzalakjában véli magát érvényesithetni.

A veszedelmes irány nagyobb térfoglalását csak a horvát birtokos nemesség nehezíti meg, mely a magyar nemesi kiváltságok élvezetében Magyarország alkotmányának védelme alatt évszázadokon át jól érezte magát, s nem ok nélkül fél minden olyan mozgalomtól, a mi a közjogi viszony megváltoztatásával Horvátországban szükségképen az ő politikai és anyagi érdekeinek és fölényének feláldozását is maga után vonná.

A magyaromanok, a mint őket az illirek gúnyolják, a negyvenes évek elején mint horvát-magyar párt szervezkednek. Ettől az időtől határozottan szembeszállnak az illirizmussal, s mennél nagyobb erőt fejtenek ki ez ellen, annál élénkebb rokonszenvet tanusitnak a magyar nemzet iránt. Különösen a turopolyai nemesség tűnik ki ezúttal is, mint a multban minden válságos időben, az anyaország iránti hűsége által.

---

[1] Bogović, id. m. 64.

[2] Statuten des Agramer Casino. Orsz. levéltár, Helytartótan. osztály, 1845: 15712.

[3] Wachsmuth, Geschichte des Illyrismus, 141.

A horvát-magyar párt ereje mégsem elegendő arra, hogy megakadályozza az illirizmus féktelenkedéseit, melyek az 1840-iki országgyűlés után már a legnagyobb fokra hágnak.

III. FEJEZET.

Az 1839/40-iki országgyűlés. Pártalakulás elvi alapon.

A modern értelemben vett politikai pártok szervezkedése Magyarországon is, mint mindenütt, határozott symptomája a politikai közfelfogás gyökeres átalakulásának s éppen ezért forduló pontot képez az államfejlődés történetében.

Az 1839 június 5-ikére hirdetett országgyűlésen, — melynek a törvényes határidőben való összehivását a nádor különösen azért sürgeti, mert tart tőle, hogy a megyék a határidő leteltével az adó behajtását megtagadják,[1] — a régi hagyományok mindinkább háttérbe szorulnak s az új korszak eszmeáramlata ellenállhatatlan hatást gyakorolván az elmékre, szükségképen megbontja a régi pártkötelékeket.

Az úgynevezett ó-conservativek, kik a letűnt századok elavult intézményeihez épp oly kegyelettel, mint makacssággal ragaszkodnak, valamint az aulicusok, kiknek csak taktikájuk van, de elvet nem ismernek s a taktikájuk abban áll, hogy az uralkodó atyai szándékait kipuhatolván, az azokhoz való alkalmazkodás által igyekeznek bebizonyitani hűségüket, — lassankint elvesztik lábuk alól a talajt s jóformán észrevétlenül sodortatnak a gr. Dessewffy Aurél táborába, mely épp úgy részt akar venni az új államalapitás munkájában, mint a szabadelvü ellenzék s csak a haladás eszközeinek és menetének meghatározásában tér el tőle.

A Dessewffy Aurél elvi alapra helyezkedett, tiszta conservativismusával szemben Deák Ferencz szabja meg a szabadelvü politika egyedül helyes irányát s már az 1839/40-diki országgyűlésen a régi ellenzék különböző elemeit egy hatalmas pártban ő egyesiti.

Metternich neje, ki férjével együtt lerándul az országgyűlés megnyitására, azt irja, hogy »a régi oppositió egészen eltűnt« s az új maradt meg.[2] Ez utóbbi, — melynek megteremtője, lelke, vezére Deák Ferencz, — czéljára, valamint eszközeire nézve lényegesen különbözik az előbbitől. Amaz kizárólagos sérelmi politikájával belekapaszkodik a haladás kerekébe s megakadályozni törekszik azt forgásában; ez a sérelmek orvoslását a haladás föltételének tekinti s azért sürgeti; amaz épp úgy iszonyodik »a nyugateurópai civilisatió kinövéseitől,« mint Metternich; ez a reformokat s a civilisatio fattyúhajtásait nem tévesztvén össze egymással, működésének végczéljául a reformok életbeléptetését tűzi ki.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaet. 1839. XXI.

[2] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VI. 306.

Deák Ferencz finom jogérzéke, párosulva államférfiui belátásával, a két ellentétes irányt szerencsésen egyezteti össze. Amily határozottan hirdeti, hogy »a mit a hatalom ront meg, az ismét föléledhet, de a mit a nemzet könnyelmüsége önként oda vet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet«: épp oly súlyos hibának tartaná másrészről, ha az alkotmány és nemzeti jogok védelmezése a nemzet összes erejét fölemésztené. A ki az ország hátramaradottságát oly világosan fölismeri, mint Deák Ferencz, annak szükségképen szakitnia kell az egyoldalu sérelmi politikával. Fokozott és activ munkásságra van szükség még a különben nem egészen meddő országgyűlés befejezte után is, hogy a nemzet legalább ama mulasztásait jóvátegye, melyeknek következményei leginkább érezhetők.

A nemzeti nyelv jogaiba még mindig nincs visszahelyezve; a honvédelem és a katonai beszállásolás rendszere súlyos teherként nehezedik a nép vállaira; az örökváltsági törvény csak alapnak tekinthető az egyéni szabadság és a tulajdon eszméjének teljes diadalához; a jogrend állandó veszélyben forog, mert nincs büntető-törvénykönyv s a börtönrendszer a lehető legtökéletlenebb; a közoktatásügy a kormány akadékoskodása miatt teljesen el van hanyagolva; a sajtó bilincsekbe van verve; a független polgári elem hiánya napról-napra érezhetőbbé válik; a közadózás rendszere a mily hibás, épp oly igazságtalan; az ősiség minden mélyrehatóbb reformot meghiusit.

Az állami és társadalmi élet emlitett hibáinak és hiányainak szabadelvü reformok utján való javitása és pótlása, kapcsolatban az alkotmányon s különösen a szabadságjogokon ejtett sérelmek orvoslásával, — ebből áll a Deák által képviselt speciális magyar szabadelvü politika.

Hogy azonban Deák ennek a politikának teljes mértékben való érvényesitését nem a legközelebbi országgyűléstől várja, ezt közvetlenül az országgyűlés megnyitása előtt egy bizalmas magántársaságban határozottan kijelenti.

Érdekes nyilatkozatában, — melylyel az egész politikai helyzetet megvilágitja s melyet a kormány egyik szemfüles kémje éppen azért nem is mulaszt el szó szerint közleni a nádorral,[1] — a korona és nemzet közt fennforgó nagy ellentétet egyenesen a kormánynak tulajdonitja. A kormány félt a democraticus eszmék terjedésétől s éppen ezzel provokálta azt az irányzatot, melynek addig nálunk nem igen voltak hívei. De megszűnik a veszedelem, mihelyt a kormány félelme elmulik, miután aristocraticusabb nemzet a magyarnál nincs a föld kerekségén. Álljon csak elő a király democraticus javaslatokkal, meglátja, mily heves oppositió fog azok ellen támadni. Ha nem félt volna a kormány: az úrbér sem ütött volna ki oly szabadelvüen. Az előbbi országgyűlés kezdetén maga Reviczky provokálta ugyan a rendeket, hogy legyenek bőkezüek a jobbágysággal szemben; de ezt csak azért tette, mert tartott tőle, hogy az új úrbér liberálisabb lesz, mint a Mária Teréziáé s mert arra számitott, hogy a kormány kivánságát a rendek csak azért sem fogják teljesitni. Mikor aztán számitásában csalatkozott: akkor meg e miatt ijedt meg, s a követ, melyet ő maga dobott le a hegytetőről, futásában mindenképen igyekezett föltartóztatni. Minthogy a kormány nem szabta meg a haladás határait: folytonosan habozott. Hogy tudhatták volna tehát a rendek, mit akar, mikor ő maga sem volt tisztában vele.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

Ennek a habozó, ingadozó politikának tulajdonitja Deák, hogy mig azelőtt — az öreg Balogh János szerint — az ellenzékiek kétszáz kocsival jöttek az országgyűlésre s kettővel mentek haza: a legközelebbi országgyűlés végén már sokkal erősebb és veszedelmesebb volt az ellenzék, mint az elején, veszedelmesebb azért, mert a kormánynak nem egyes cselekményeit kellett többé ostoroznia, hanem egész rendszerét, illetőleg rendszertelenségét.

Hogy abban az esetben, ha a kormány nem változtatja meg eddig követett irányát, az ezuttal összehivott országgyűlésen sem fog a helyzet javulni, azt Deák előre látja. A követválasztások eredményét illetőleg a kormány épp úgy tévedett, mint a nemzet. Amaz azt hitte, hogy a választások az ő javára dőlnek el s 33 voksra számitott; ez meg el volt rá készülve, hogy az oppositio meg fog gyöngülni. Úgyde az oppositio számra nézve mérkőzik a royalisták pártjával, politikai súlya és tekintélye pedig sokkal nagyobb, mint a milyen volt. A kormány — úgymond Deák — ne ringassa magát abban az illusióban, hogy az ellenzéket, mely a rendszert a maga egészében támadja, megsemmisitheti. Azzal az oppositióval, mely csupán egyes cselekményeiért vonta felelősségre, például az 1825-ikivel, mely a királyi biztosok miatt ostromolta, könnyen elbánhatott; de azt, a mely a nemzet lételét fenyegető rendszer ellen emeli fel tiltakozó szavát, nem némithatja el.

Mindezeknél fogva elvárja Deák, hogy a húrt tovább nem fesziti, hanem kibékül a nemzettel. S ez esetben az országgyűlés nagyon rövid idő alatt elvégezheti a dolgát, miután egyéb teendője nem lesz, mint hogy elfogadja a békejobbot s az ügyeket a rendes kerékvágásba terelje. A következő országgyűlés foghat aztán hozzá, a rendszeres munkálatok alapján, a nemzeti politika másik részének megvalósitásához.

Ha Deák politikája magában véve is vonzerőt gyakorol a haladás híveire, egyéniségének varázsa még ellenállhatatlanabb hatással van rájuk.

Kelletlenül megy ugyan — saját nyilatkozata szerint — az országgyűlésre, mert már ekkor belefáradt a kormánynyal folytatott örökös küzdelembe;[1] de rossz kedvét élénk kötelességtudása legyőzi s egész odaadással, a nélkül, hogy elárulná vagy bárkivel is éreztetné lehangoltságát, tölti be a reá várakozó fontos szerepet. A tanácskozó teremben föllépésének öntudatosságával, az országgyűlésen kivül kedélyének melegével, híveit magához bilincseli s ellenfeleit is meghóditja.

Legbensőbb, meghitt barátai: Klauzál Gábor és Bezerédj István, osztoznak vele a munkában, melyet egymaga nem lenne képes elvégezni. Ezekkel közli szándékait, ezekkel beszéli meg a teendőket s ezek nyujtanak neki első sorban segitséget a kivitelnél. A három férfiu szereplésében a barátság és a politikai meggyőződés ugyanazonossága, a mint létrehozza, úgy állandóan biztositja a islegtökéletesebb összhangot.

Az ő oldaluk mellett harczolnak most is, mint már az előző országgyűléseken, Palóczy László, Somssich Miklós, Marczibányi Antal, Bernáth Zsigmond, továbbá Komárommegye két követe: Pázmándy és Ghyczy Ráfael, kik követi beszámolójukat nyomtatásban is közzé tették.[2]

Beöthy Ödön az országgyűlés kezdetén nincs jelen. A követválasztás alkalmával a papság Hodossy Miklós ellenében megbuktatta. Miss Pardoe, — egy angol nő, ki a negyvenes évek elején nálunk megfordult s kiválóbb politikusainkról és általában politikai viszonyainkról oly találó rajzot adott, hogy a Pesti Hirlap érdemesnek találta azt bővebben ismertetni,[3] — Beöthyről helyesen jegyzi meg, hogy akkor volt elemében, mikor a püspököket és a főpapokat csipkedhette s hogy éppen ezért a papság, mint a nyájból megszökött juhot, gyűlölte őt. Laitsák nagyváradi püspök, a miatt, mert alább emlitendő hirhedt pásztorlevelét Biharmegye közgyűlésén durván megtámadta, különösen haragudott rá s úgy állt rajta bosszút, hogy helyette Hodossyt választatta meg követté. De ez utóbbi a Ráday-féle sérelem tárgyában nem fogadván el a rendek amaz utasitását, hogy az országgyűlés függeszsze fel addig tanácskozásait, mig az emlitett sérelmet nem orvosolják, június 17-ikén lemond állásáról[4] s már augusztus 1-én Biharmegye rendei Beöthyt küldik fel az országgyűlésre, hogy elfoglalja ott régi helyét.

Nagy Pál szintén ott van még mindig az ellenzéken, de mint a régi irány képviselője, elszigetelve saját pártjától.

Az új emberek közül báró Wenckheim Béla, Békésvármegye követe, heves, de formás beszédeivel, fiatalsága daczára, kiváló helyet vív ki magának az ellenzék körében. A nemzet jogai és érdekei iránt érzéketlen aristocratiát, valamint a nemzeti állam alakulását gátló kormányrendszert nálánál szenvedélyesebben senki nem ostorozza s a mily lelkesedést és feltünést kelt a jelen országgyűlésen azzal a beszédével, melyben a főrendeket megleczkézteti, épp oly freneticus tetszést arat a következő országgyűlés folyamán azzal a pohárköszöntőjével, melyben Magyarországra vonatkoztatva a »repeal«-t élteti.[1]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

[2] Jelentése Komárom várm. 1839/40. évi országgy. követeinek. Komárom, 1840.

[3] M. Pardoe, The city of the magyar or Hungary, and her institutions. (London, 1840.) 3 kötet.

[4] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

Pulszky Ferencz, Sárosmegye követe, szintén ezen az országgyűlésen kezdi meg politikai pályafutását s habár életviszonyainál, neveltetésénél fogva a tudományos buvárkodások iránt érez különös vonzalmat, általános műveltségénél fogva csakhamar beletalálja magát a gyakorlati politika szövevényeibe is. A szószéken nem érzi magát annyira otthon, mint iróasztalánál. A haladás ügyének tollával tesz nagy szolgálatokat és pedig főképen az által, hogy a tájékozatlanság szülte ellenszenvet, melylyel a külföld a nemzeti törekvések iránt viseltetik, kitartó buzgalommal megtörni igyekszik.

A pestmegyei Dubraviczky követtársa, Szentkirályi Móricz, játszik legnagyobb szerepet az új emberek közt. Habár makacsságával gyakran veszélyezteti a pártfegyelmet; éles dialektikájának nagy hasznát veszi az ellenzék. A nemzeti állam eszményképe, mely Deák szemei előtt lebeg, az ő lelkét is teljesen betölti. Éppen ezért sóvárogva gondol arra az időre, midőn a sérelmekkel nem kell többé bajlódnia az országgyűlésnek, hanem a törvényhozás minden figyelmét ama czél elérésére összpontosithatja, hogy jogot és hazát adjon mindazoknak, kiktől a mult korszak azt megtagadta.

A valódi szabadelvüség végczélja nem lehet egyéb, mint az, a mit Szentkirályi úgy fejez ki, hogy »egy családban egyesitse a polgári társaságot, módot és alkalmat szolgáltasson rá, hogy minden egyes tagja e nagy családnak, erejét, melyet magában érez, boldogságának és jólétének előmozditására használhassa«.[2]

Hogy ez a hatalmas eszme mily mély gyökeret vert immár a kiváltságos társadalom minden rétegében, mutatja az, hogy szolgálatába szegődnek a törvényhozás ama tagjai közül is számosan, kik eddig leginkább féltették tőle politikai befolyásukat.

Gróf Batthyány Lajos, azzal, hogy a főrendi táblán a szabadelvü ellenzéket szervezi, mint maga bevallja, az aristocratia fölényét akarja megóvni és pedig nemcsak a törvényhozás körében, hanem társadalmi téren is. Az ő óhajtása az, hogy az aristocratia az legyen, a minek monarchicus államban lennie kell, t. i. központja a nemzeti törekvéseknek. De ez természetesen másként nem érhető el, csak úgy, ha saját osztályérdekeit alárendelve a közérdeknek, a nemzettel egybeforr. Hogyne fogadná el a társadalom vezéreiül azokat, kik a vezérszerepet csak azért követelik maguknak, mert saját osztályuk túlsúlyát a nemzet boldogulásának eszközéül tekintik.

Batthyány programmja végeredményében ugyanaz, a mi a Deáké.

---

[1] Fiáth F., Életem és élményeim, II. 37.

[2] Jelentése Pest-Pilis-Solt megyék 1839/40. évi országgy. követeinek. 5. l.

Minden pontját a legtisztább szabadelvüség hatja át. Az a párt tehát, mely ennek alapján a főrendi tábla többségével fölveszi a küzdelmet, a nemzet zömére támaszkodik épp úgy, mint az alsótáblai ellenzék. De népszerüsége daczára nehezen tudja magát érvényesitni. A mellett, hogy a főrendi tábla szervezete és hagyományai nem kedvezők a szabadelvü törekvésekre nézve, a párt tagjai a megfelelő eszközökkel sem rendelkeznek, hogy a törvényhozás körében könnyü szerrel kivívják a maguk számára azt a positiót, melyre, mint a valódi nemzeti politika képviselői, méltán igényt tarthatnak. Úgy maga a vezér, mint híveinek legnagyobb része ugyancsak érzik ferde irányu neveltetésök káros következményeit. A magyar nyelvet többnyire rosszul beszélik s igy a szónoklat fegyverének nem nagy hasznát vehetik. Valóságos szerencse a haladás ügyére nézve, hogy Batthyánynak a nyelv-

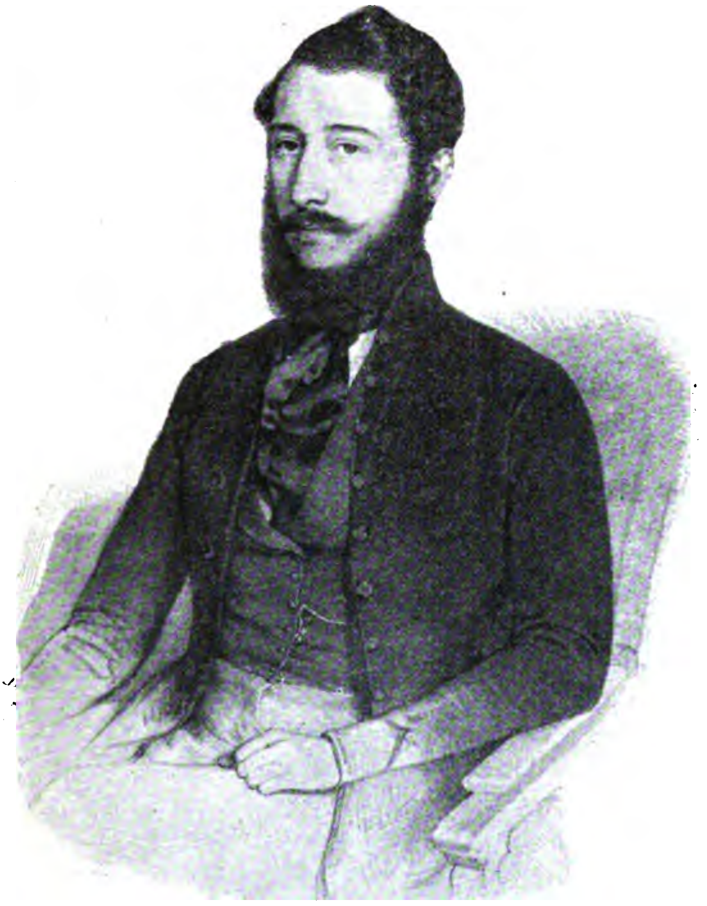

Báró Wenkheim Béla.
(Eybel kőnyomata után.)

ben való járatlanságát legalább annyira-amennyire pótolja politikai nagy készültsége s a hazai viszonyokban való alapos tájékozottsága, s hogy úgy ő, mint társai, a cselekvésre való készségük és buzgalmuk által ellensúlyozzák szónoki képességük hiányát.

Mint szónok csakis báró Eötvös József és gróf Teleki László tűnnek ki közülök.

Báró Eötvös beszédei úgy tartalmilag, mint formailag a legmagasabb színvonalon állnak. Minden szava az iskolázott, elméletileg kitűnően képzett politikusra vall. Eszméit — akár csak Lamartine — költői képekbe burkolva s ötletekkel fűszerezve, nagy gonddal önti formába. Ha szónoklataival mégsem ér el olyan hatást, mint tollával, ennek oka az, hogy az elméletre, az abstractiókra nagyobb súlyt fektet, mint kellene s a fölmerült kérdések gyakorlati oldalát, mely a közönséget leginkább érdekli, nem világitja meg eléggé.

Tanultságra nézve Teleki László kiállja a versenyt Eötvössel; de ismereteiket a szószéken teljesen különböző modorban értékesitik. Amaz gyújt, ez oktat; amaz szenvedélyén sem nem tud, sem nem akar uralkodni, ez a mérséklet határait még a lelkesedés hevében sem lépi túl; amaz akkor van elemében, ha támad, ez inkább a védelemre szoritkozik.

Ha Teleki aggressiv természetével sok kellemetlenséget okoz az ellenfélnek: még gyakrabban meggyűlik ennek a baja gróf Pálffy Józseffel.

Egy ismeretlen iró, — ki a Széchenyi által kontemplált közép-pártért rajong s igy itélete úgy az ellenzéki, mint a conservativ párt tagjaival szemben eléggé tárgyilagos, — Pálffy gorombaságát a Brougham lordéhoz hasonlitja. Midőn a nevezett lord a reformbill felett folyt vita alkalmával rendreutasittatott, Anglia peerjeit olyan epithetonnal illette, a milyenben még bizonyára nem részesültek: canaille-nak nevezte őket. »Tagadom«, — igy szólt egyszer lord Roden, midőn lord Brougham állitásait nem tartotta bebizonyitottnak. »A butaság mondhat ugyan nemet, de én igent mondok s ezt be is akarom bizonyitni«, — felelte Brougham. »Hasatok az istenetek«, — ezt vágta egyszer a püspökök szeme közé. Egy más alkalommal pedig azt mondta herczeg Buckinghamnak: »God dam, nem járok abba a korcsmába, a mibe önök s igy nem iszom önökkel egy pohárból.«[1] E fajta enyelgésekhez akarja szoktatni gróf Pálffy is a magyar peereket. Olyan hidegvérrel, mint Garnier-Page, a nélkül, hogy egy arczizma megrándulna, a legdurvább sértésekkel illeti ellenfeleit. Nem is gyűlölnek ezek senkit jobban nálánál; de azért meghajolnak európai műveltsége és meggyőződésének ereje előtt.

A főrendi ellenzék kiválóbb tagjai közé tartozik még gróf Eszterházy Mihály, kit hazafiságban és szabadelvüségben senki sem szárnyal túl; gróf Eszterházy Kázmér, ki eleven szellemével, könnyed előadásával sok

---

[1] Ung. Tabletten aus der Mappe eines Independenten. (Lipcse, 1844.) 144.

46 II

k kife-
hatna;
égének
ken és
ekében
lenfelei
Pyrker
nondja
soknak

nagára
lja az
széjük,
e sem
jelenni
nyét az
téseket

e.

nasnak

ngban
ır elvi
mely-
sztével
Aurél

ourna-
űzi ki
j esz-
a sem
is párt
figyel-
– ezek

ve tel-
van a

A Magy

Az Athenaeum kiadása.

---

[1] Gróf Széchenyi István naplói, 379.

ben v
készül
ő, min
zák s

ki kö

színvc
politik
kolva
mégse
letre,
dések
meg

ismer
gyújt,
kodni,
akkor

félnek

rajong
szemb
hason
rendr
bizon
szólt
bebizc
s ezt
tek«,
pedig
korcsı
enyel
hideg
a leg
ban r
nek e

Mih
gr

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

---

tten aus der Mappe eines Independenten. (Lipcse, 1844.) 144.

szolgálatot tesz pártjának; gróf Andrássy Károly, ki, ha gondolatainak kifejezéséhez a kellő formát képes volna megtalálni, vezérszerepet játszhatna; a higgadt gróf Károlyi György és gróf Zay Károly. Ez utóbbi tevékenységének súlypontja a törvényhozás termén kivül esik; de az egyházi gyűléseken és a napi sajtóban a magyar nemzetiség és a protestáns felekezet érdekében kifejtett buzgalma, tekintélyét az országgyűlésen is megalapitja. Ellenfelei tiszta szabadelvüségeért nem egyszer vádolják türelmetlenséggel. Pyrker egri érsek a következő országgyűlésen tartott egyik beszédében azt mondja róla, hogy ha Nero volna, azt szeretné, hogy az összes katholikusoknak egy nyakuk lenne, melyet egy csapással leüthetne.

A pártkötelék nyügét Széchenyi István elvből nem akarja magára venni. Ennélfogva, habár a szabadelvü ellenzék törekvéseinek végczélja az övével teljesen megegyezik, csak olyan fenntartásokkal lép be közéjük, melyek szabad mozgását biztositják. Igy nevezetesen magát semmire sem kötelezi előre; mikor távol van, stafétát küldjenek utána, de ő megjelenni azért nem köteles; viszont megigéri azonban, hogy ellenkező véleményét az értekezleteken ki fogja jelenteni s nem fog nekik váratlan meglepetéseket szerezni.[1] Ilyetén magatartása egyéni szempontból bármennyire indokolt is: befolyását az országgyűlésen csaknem teljesen megsemmisiti. Ezzel azonban ő maga annál kevésbé törődik, mert Deák Ferenczet teljesen alkalmasnak tartja, hogy a vezéri szerepet átvegye tőle.

Gr Dessewffy Aurél.

Gróf Dessewffy Aurél aláirása.

Deák, kiben a pártvezér minden tulajdonai oly bámulatos összhangban egyesülnek, szivesen veszi fel azzal a kormányt támogató, de immár elvi alapra helyezkedett, fontolva haladó conservativ párttal a küzdelmet, melynek elveit részint az országgyűlésen, részint az országgyűlés befejeztével a hirlapirodalom terén, rhapsodice, alkalomszerüleg gróf Dessewffy Aurél fejti ki.

Dessewffy úgy is, mint országgyűlési szónok, úgy is, mint journalista, a szabadelvüség által kezdeményezett reformok megbirálását tűzi ki feladatául, a nélkül, hogy az átalakulásra vonatkozólag ő maga új eszmékkel, új tervekkel állna elő. Működése negativ irányu, s ezt maga sem tagadja. A mérséklő szerepét játsza a haladás korszakában. A liberális párt túlzásait moderálni, a jelent a multtal összekötni, a hagyományokra figyelmessé tenni az újitókat, a túlcsapongó szenvedélyeket korlátozni, — ezek a feladatok, melyeknek sikeres megoldása képezi az ő ambitióját.

Taktikájára és modorára nézve tehát épp úgy, mint elveire nézve teljesen megfelel a conservativismus amaz eszményének, mely hijjával van a szabadelvüség legfőbb jellemvonását képező teremtő erőnek, de a melyben annál inkább ki van fejlődve a mérséklet, a kegyelet és hűség a hagyományok iránt s a történelmi jog tisztelete.

---

[1] Gróf Széchenyi István naplói, 379.

A közjogi kérdésekben minden mélyebbre ható reformtól idegenkedik. Közjogi tekintetben a haladást nem a parlamenti reformban vagy a dicasterialis kormányzati rendszer átalakitásában, hanem a kormány tekintélyének megszilárditásában s a megyék túlkapásainak megszüntetésében keresi.

Őszinte vallomást tesz arra nézve, hogy ő a kormány embere a szónak azon értelmében, hogy kárhoztat minden működést és minden elvet, mely a törvényes és hathatós kormányzást lehetetlenné teszi; mert »meggyőződése szerint hathatós és nem nominális kormányra van» szüksége a nemzeteknek, hogy boldoguljanak, státus-emberekre és nem prókátorokra, hogy nagyok és erősek legyenek«. A biztositékokról azonban megfeledkezik, melyek a nemzet kezébe adva, az »erős kormány« erőszakossága ellen gátul szolgálnának s melyek lehetővé tennék a kormány hatalmi túlterjeszkedésének esetről-esetre való megtorlását. Ezt a hézagot az ő felfogásában különösen a multak tanuságai teszik feltűnővé, úgy hogy még azok előtt is, kik a kormányzati felelősség elméletéről csak homályos sejtelemmel birnak, a Dessewffy-féle »erős kormány« eszméje gyanus szinben tűnik fel s nagyban hozzájárul a conservativ politika kompromittálásához.

A municipalis rendszert, mint alkotmány-biztositékot, alapjában változatlanul fenntartandónak véli. A megyék feladata, szerinte, életet adni a meghozott törvénynek, salakjaitól megtisztitni a közigazgatást, engedelmeskedni a felsőbb parancsoknak, gondosan kidolgozni az utasitásokat s ez által előkészitni a törvényeket stb. Ezeknek a feladatoknak a megyék fennálló szervezetükben eleget tehetnek, de csak akkor, ha a megyékben uralkodó szellem megváltozik.

Nem veszi észre vagy nem akarja észrevenni Dessewffy, hogy az a kárhoztatott megyei szellem természetes következménye a kormány visszaéléseinek egyrészről, másrészről az országgyűlés, illetőleg a főrendi tábla magatartásának.

A mily merész kivánság tőle, hogy a megye egyszerre segitségére legyen a kormánynak s hagyjon fel az oppositióval, midőn századokon keresztül rászoktatták mintegy a bizalmatlanságra a kormány iránt: épp oly igazságtalan ama vádja a megyékkel szemben, hogy hatáskörüket túllépve, tulajdonképeni hivatásuknak nem felelnek meg.

Egyes megyék ama visszaélése, melynél fogva praejudikálva az országgyűlésnek, törvényhozási ügyekbe avatkoztak és statutumokkal döntöttek el bizonyos kérdéseket, melyek a törvényhozás illetékességi körébe tartoztak, — habár formailag nem helyeselhető is, indokolatlannak sem mondható. Hogy Borsod- és Biharmegye a honoratiorokat is felruházza szavazati joggal a tisztujitásoknál; hogy Pestmegye éppen akkor, a midőn

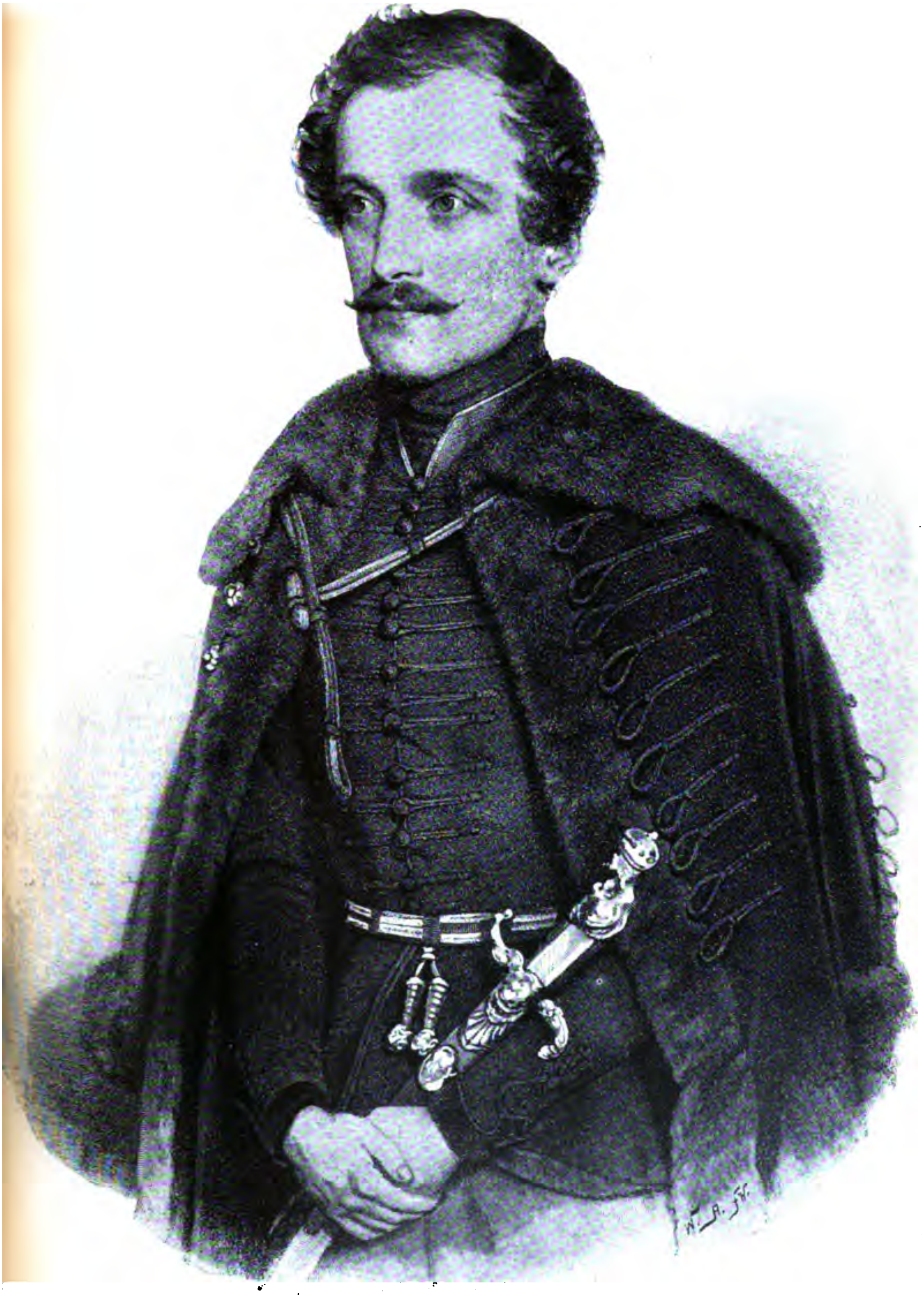

Az Athenaeum nyomása.

DESSEWFFY AURÉL GRÓF.

(Eybl rajza után készült kőnyomat az országos képtárban.)

a büntetőjog kidolgozásával megbízott országos küldöttség feladatának megoldásához hozzáfog, a büntető eljárás körül a teljes nyilvánossággal összekötött szóbeli védelemnek életbeléptetését rendeli el, — eme határozatok incorrectségét nem oly fényes dialecticával, mint a minő Dessewffynek adatott, de a legegyszerűbb eszközökkel, a közjogi alapelvek száraz reproducálásával is könnyü szerrel be lehet bizonyitani; mert a mily joggal kiterjeszti Biharmegye az activ választási jogot, azzal a joggal megszüntethetné esetleg az ősiséget, felszabadithatná a jobbágyságot. De másrészről még a jelen országgyűlés folyamán is a legégetőbb kérdések függőben hagyása, a meddőn maradt viták a vegyes házasságok, a vallás- és szólásszabadság, a városok coordinátiója felett, méltán türelmetlenekké tehetik a megyéket s nem csoda, hogy közülök azok, melyek a haladást gyorsitani akarják, elébe vágnak a lassu léptekben haladó országgyűlésnek.

Dessewffy conservativismusa a rendi szervezetre is kiterjed. Az aristocratia, a köznemesség és a polgárság külön érdekeit, speciális hagyományait erősen hangsúlyozza. A papság törvényes állása iránt kegyelettel viseltetik s annak hatalmát és befolyását a saecularisatio által csökkenteni annyival kevésbé engedi meg, mert ez nemcsak a politikai eszélyesség követelményével, de a joggal is határozottan ellenkezik.

Hogy Dessewffy elvei és taktikája nem népszerüek, azt maga is elismeri. De azért azok, kik Dessewffy elveit részint családi viszonyaik, részint hivatali állásuk és politikai multjuk, részint hajlamaiknál fogva magukévá teszik, az országgyűlésen egy hatalmas pártot alakitanak, mely — tagjainak egyéni kiválóságát tekintve — méltó ellenfele a szabadelvü oppositiónak.

A főrendi táblán Dessewffy mellett a conservativ politika számos jeles képviselőjét találjuk. Báró Jósika Sámuel az erdélyi országgyűlésen, mint Wesselényi ellenfele, a nyilvános vitatkozásokban nagy ügyességre és gyakorlottságra tett szert, melynek most jó hasznát veszi. Gróf Apponyi György, fiatal kora daczára, már ekkor elárulja nagy államférfiui tehetségét. Báró Mednyánszky Alajos tudományos ismereteivel, tapasztalataival tesz szolgálatokat pártjának. Báró Vay Miklós ritkábban vesz részt az ülésekben és vitákban, de ha felszólal, mindig jelentékeny hatást ér el beszédével. Báró Majthényi Antal, liptai főispán, a mily tiszta fejü politikus, épp oly szabatos szónok. Ezeken kivül, ha a szószéken babérokat nem arat is, de azért nagy tekintélynek örvend gróf De la Motte Károly, ki mint földesúr hires emberszeretetéről, valamint gróf Andrássy György, ki közgazdasági téren, különösen a bányászat érdekében fejt ki sikeres tevékenységet, de a kit — mint egykoru kritikusa tréfásan jegyzi meg — Sárosban főispánkodása idején azért nem szerettek, mert munka az eleme, és se nem dohányzik, se nem kártyázik, se jó ebédeket nem ád, hanem még délután is dolgozik.[1]

---

[1] Ung. Tabletten. 186.

A követek közül készséggel csatlakozik az új irányhoz a kormány kipróbált, régi híve, a természettől ékesszólással megáldott, de beszédei külső formájával nem sokat törődő Andrássy József; továbbá a könnyüvérü, harczra kész Zsedényi Ede; a rideg, de mély belátásu Ürményi József, kit Pulszky »a kormány országgyűlési diplomatájának« nevez[1]; a rokonszenves Zarka János; a nagyon fiatal, de már is előkelő szerepet játszó Majláth György; azután Fiáth Ferencz, Sárközy Kázmér stb. stb.

A kormány ezekre a kiváló erőkre, kik programmjukban egyenesen kimondják, hogy »hathatós és nem nominális kormányra van szüksége a nemzetnek«, számithat ugyan: mindamellett csakhamar tisztába jön azzal, hogy egy elvi alapon szervezkedett párt támogatásának föltételei vannak; hogy mig eddig a haladás ügyét kizárólag képviselő ellenzék törekvéseit részint megfélemlités által, részint az elvtelen kormánypárt segélyének igénybe vételével, módjában állt meghiusitnia: ezentúl egyezkednie kell saját pártjával a támogatás föltételeire nézve, az egyezkedés eredménye pedig egyéb nem lehet, mint a reform, habár mérsékeltebb alakban.

Most kezdi azonban megboszulni magát a kormánynyal szemben az államigazgatás gépezetének tökéletlensége.

Miklós czár, kinek, mint Ausztria szövetségesének, érdekében áll, hogy Ausztriának erős kormánya legyen, az első percztől fogva elhibázott lépésnek tartja az állam-conferentia szervezését. Az 1837-ik év karácsonyán a porosz teljhatalmu minisztert, Rauch ezredest arra a veszélyre figyelmeztetvén, mely Ausztriát Magyarország részéről fenyegeti, aggodalmát fejezi ki előtte a tekintetben, mi történnék, ha Magyarországon forradalom törne ki, ha tehát a központi hatalom egységes, gyors és erélyes föllépése válnék szükségessé. »Általános zavar következnék be, — feleli az önmaga által fölvetett kérdésre, — s a mellett, hogy Olaszországot menthetetlenül elvesztené Ausztria, Francziaországot sem lenne képes föltartóztatni, hogy határait át ne törje.«[2]

A czár tehát a kormányzat egysége és szabatossága szempontjából kifogásolja az állam-conferentiát. S valóban ez az osztrák specialitás, tulajdonképeni rendeltetésének, hogy t. i. a regensséget pótolja, nem felel meg; azzal ellenben, hogy beleavatkozik olyan dolgokba, melyek nem tartoznak rá s hogy viszont nem ád magáról életjelt akkor, a mikor azt a körülmények szükségessé tennék, tömérdek bajt és zavart idéz elő. Maguk a kormány tagjai panaszkodnak legtöbbet a kormány-szervezet rosszasága miatt. Metternich szemrehányást tesz a kabinetnek, hogy lusta és kicsinyeskedő, hogy azzal áltatja magát, mintha kormányozna, holott csak administrál, hogy a lényegest a lényegtelentől nem tudja megkülönböztetni s minden gondját a jelentéktelen ügyek elintézésére forditja. Metternich és

---

[1] Pulszky Ferencz, Életem és korom, I. 163.

[2] Sybel, Kleine hist. Schriften, III. 370.

Kolowrat környezete szintén elégedetlenkedik. Kolowrat hívei a felett sopánkodnak, hogy a complikált szervezet lehetetlenné teszi az erőteljes közigazgatást; ellenfelei, az államtanács tagjai meg szidják az állam-conferentiát, mely a felsőbb hatóságok működését megbénitván, valóságos anarchiát idéz elő.[1]

Csakis gróf Clam-Martinitz főhadsegéd érzi magát jól positióján. Katonai ügyekben, az udvari hadi főtanács hatáskörének megszoritásával, jóformán korlátlanul rendelkezik; a hadsereget reorganizálja; a testületi szellemet a katonák közt annyira meghonositja, hogy ettől az időtől válik az osztrák hadsereg státussá a státusban; sőt a politikai ügyekben is mind nagyobb és nagyobb befolyásra tesz szert, miután ő érintkezik közvetlenül és leggyakrabban a felséggel s minden az ő kezén megy keresztül, mielőtt a felség elé jutna.

Metternich Clam-Martinitz gróffal szövetkezik; az állam-conferentia tagjaival ellenben a legtöbb kérdésben nem tud megegyezni. »El van keseredve — irja a felesége 1839 márczius 29-ikén — s bántja minden, a mit a kormány tesz, illetőleg a mit nem tesz. A lomhaság, késedelmeskedés és hanyagság napról-napra fokozódik. Igy dől romba, igy pusztul el a mi szép monarchiánk, miután a romboló és nem a fenntartó elemek jutnak benne felszínre. Az Isten kegyelmezzen nekünk, mert igen betegek, igen sajnálatra méltók, igen szerencsétlenek vagyunk, s az Isten segitsége nélkül csakhamar teljesen el leszünk hagyatva.«[2]

Ugyanaz a hangulat, mely a Metternich környezetében uralkodik, lábra kap a legfelsőbb körök minden rétegében. A habozás, ide-oda kapkodás egyfelől s az e feletti bosszankodás és elégedetlenség másfelől ellenmondást és következetlenséget idéz elő a kormány intézkedéseiben, úgy hogy az a párt, mely szolgálatába akarna szegődni, épp oly kevéssé van tisztában valódi szándékaival, mint ő maga. Nap-nap mellett inkább és inkább érezhetővé válik egy oly kormányzati organum hiánya, mely teljes önállósággal, a többi kormányzati hatóságoknak ha nem is teljes mellőzésével, de háttérbe szoritásával, kezébe vehetné egy alkotmányos párt vezetését. A legfelsőbb körök ma reményt ébresztenek a nemzetben, hogy ki akarnak vele békülni s holnap már a szép reményeket romba döntik.

Az állam-conferentia, hogy a közelébb megnyitandó országgyűlés működésének sikerét legalább valamennyire biztositsa, már 1838 deczember 4-iki űlésében elhatározza, hogy a főkormányhivatalok élére új embereket állit.[3] A gyűlölt gróf Pálffy Fidélnek, ki tapintatlanságával és erőszakoskodásával annyira fölzaklatta a kedélyeket, valamint gróf Cziráky Antal országbirónak és Somssich Pongrácz personálisnak, kik a gyűlöletes perekben mint elnökök szerepeltek s ennélfogva az ország legnépszerütlenebb emberei közé tartoztak, — a nyugalom helyreállitása végett el kellett szükségképen hagyniok helyüket. Pálffy és Cziráky maguk kérik elbocsáttatásukat, Somssich és báró Eötvös tárnokmester ellenben bevárják, hogy rendelkezzenek velük.

---

[1] Springer, Gesch. Oesterreichs, I. 450.

[2] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VI. 301.

[3] Az állam-conferentia jegyzőkönyve. Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Praep ad diaetam. 1839. V.

Az állam-conferentia amazokat egy szóval sem marasztja, hanem Pálffy helyére gróf Majláth Antalt, az állam- és értekezleti miniszterré kinevezett Cziráky helyére pedig Majláth Györgyöt ülteti.[1] Minthogy pedig Majláth Antal az országgyűlés előkészitésével igen el lesz foglalva, pro tempore alkanczellárt alkalmaznak mellette. Az alkanczellári állás betöltésére báró Mednyánszkyt, az udvari kamara másodelnökét találnák ugyan a legalkalmasabbnak, de mivel ez gróf Majláthtal szoros rokonságban van, báró Bedekovics Lajos septemvirnek és főispánnak adnak elsőséget vele szemben, annyival inkább, mert ezzel — úgy hiszik — a horvátoknak is kedvükben fognak járni s mert báró Eötvös tárnokmester lemondása esetén, — a mi azonban, közbevetőleg legyen mondva, nem történik meg, — báró Mednyánszky részére is találnak tehetségének megfelelő, szélesebb hatáskörü hivatalt.

Hogy ki legyen a personális, ennek a kérdésnek az eldöntése legnehezebb. Az állam-conferentia határozottan Bartal György mellett foglal állást és pedig nemcsak azért, mert nagy elismeréssel viseltetik Bartal képessége iránt, hanem főképen azért, mert a nádort gyakori betegeskedése miatt a főrendi tábla elnöki székében előreláthatólag gyakran kell majd az új országbirónak, Majláth Györgynek helyettesitnie, Majláth és Bartal közt pedig a legbensőbb viszony állván fenn, mint elnökök könnyen meg fogják egymást érteni s igy a két tábla sikeres együttműködése már ez által is biztositva lesz.

Az új kanczellár ellenben Bartal helyett Szerencsy István aradi főispánt és kanczelláriai tanácsost ajánlja. A személynöki méltóságnak Majláth kanczellár nem tulajdonit valami különös jelentőséget, miután 1825 óta az országgyűlési tárgyalások súlypontja a kerületi ülésekbe helyeztetett át, a hol a personálisnak nincs semmi keresni valója. Ha tehát Bartal kanczelláriai tanácsost beleültetik mint personálist az elnöki székbe, sokkal csekélyebb szolgálatot fog ott tenni a kormánynak, mint ha a helyén maradván, ezentúl is rábizzák a királyi rescriptumok szerkesztését. Alapos gyakorlati ismeretei, nagy eruditiója és ritka világos irálya egyenesen praedestinálják őt arra a szerepre, melyet eddig oly fényes sikerrel töltött be. Ehhez járul, hogy mint personálisnak nagy házat is kellene vinnie, a mit szerény vagyoni viszonyai nem engednének meg.[2]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Praep. ad diaetam. 1839. XXIII.

[2] U. ott, Praep. ad diaetam. 1839. V.

A király Majláth kanczellár véleményét fogadván el, Somssich Pongrácznak állam- és értekezleti tanácsossá történt kineveztetése után, április elején csakugyan Szerencsy lesz a personális.[1]

A kormányban történt személyváltozások természetesen megnyugtatólag hatnak a kedélyekre. De mindjárt az országgyűlés kezdetén az új kormánynak a Ráday ügyében követett magatartása a rendekben ismét fölkelti a bizalmatlanságot, melyet még inkább fokoz Metternich ágensének, báró Zedlitznek, az augsburgi ujságban megkezdett s később, az országgyűlés berekesztése után, önálló füzetben is névtelenül megjelent s az országgyűlés tagjai közt kézről-kézre járt czikksorozata.[2]

Mindenki tudja, hogy az emlitett czikksorozat, ha nem is a Metternich egyenes megbizásából, de az ő sugalmazása és intentiói szerint készült. Ezek az intentiók pedig, bármily jóakaratuaknak látszanak is s bármenynyire kifejezik is, hogy immár a kormány is kész a haladás útjára lépni, nem lehetnek megnyugtatók.

Metternich tolmácsa a reformok hívének vallja magát s azokat a reformokat, melyeket megpendit, az országgyűlés folyamán az ellenzék is nagyobbára magáévá teszi s több-kevesebb sikerrel síkra száll azokért. És mégis éppen ellenzéki részről utasitják vissza leghevesebben. Másfelől a kormány malmára hajtja a vizet. S mégis a kormány hívei, a conservativek sem ismerik el szövetségesüknek. Ugyancsak az augsburgi ujságban a liberális Pulszky Ferencz épp úgy összeméri vele tollát, mint a conservativ gróf Dessewffy Emil.

A liberálisok visszautasitják, mivel a nemzet hátramaradottságáért kizárólag magát a nemzetet teszi felelőssé, s mivel azt kivánja, hogy a nemzet a haladás érdekében csatlakozzék ahhoz a kormányhoz, mely a mellett, hogy határozott jelét nem adta az addig követett rendszer megváltoztatására irányuló szándékának, még kevésbé hajlandó garantiákat nyujtani arra nézve, hogy a »do ut des« elvének, melyet a nemzet irányában alkalmazni kiván, a maga részéről szintén eleget fog tenni. Az a kivánság, hogy szorosabbra kell fűzni a kapcsolatot Ausztria és Magyarország közt, miután Magyarország magára hagyatva, nem állhat fenn; hogy meg kell változtatni a magyar alkotmányt, miután a fennálló, elavult államszervezet mellett a Lajtha határvonalul szolgál nemcsak Magyarország és Ausztria, hanem Magyarország és Európa, a cultura és a középkori barbarismus, a haladás és a stagnatio közt is, — ez a kivánság igen merésznek tűnik fel akkor, a mikor épp az Ausztriától való közgazdasági és politikai függést tekinti a liberális közvélemény a fejlődés legfőbb akadályának.

A nemzetnek, mielőtt a kormánynyal szövetkeznék, tudnia kell, hogy érti az az alkotmány átalakitását. Mert magában a reformoknak emlegetése s egyes jelszavaknak forgalomba hozása nem szolgálhat biztositékul arra nézve, hogy a kormány a valódi haladás követelményeinek meg fog felelni. Midőn Zedlitz a kormány nevében a hitel, az ipar és kereskedelem emelésére szolgáló reformokat, az országgyűlés és megyék ujjászervezését, a rendszeres codificatiót, a polgári elem megteremtését stb. sürgeti, nem világitja egyszersmind meg eme reformokra nézve a kormány álláspontját, nem nyugtatja meg a nemzetet a tekintetben, hogy az alkotmányt nem a fejedelmi hatalomnak a nemzeti jogok rovására leendő kiterjesztése által akarják-e fejleszteni, ennélfogva az ellenzék másképp, mint bizalmatlansággal nem fogadhatja felszólalását. S a következmények az ellenzék bizalmatlanságát csakugyan igazolják is.

---

[1] U. ott, Praep. ad diaetam. 1839. XXV.

[2] Pia Desideria für Ungarn. (Lipcse, 1840.)

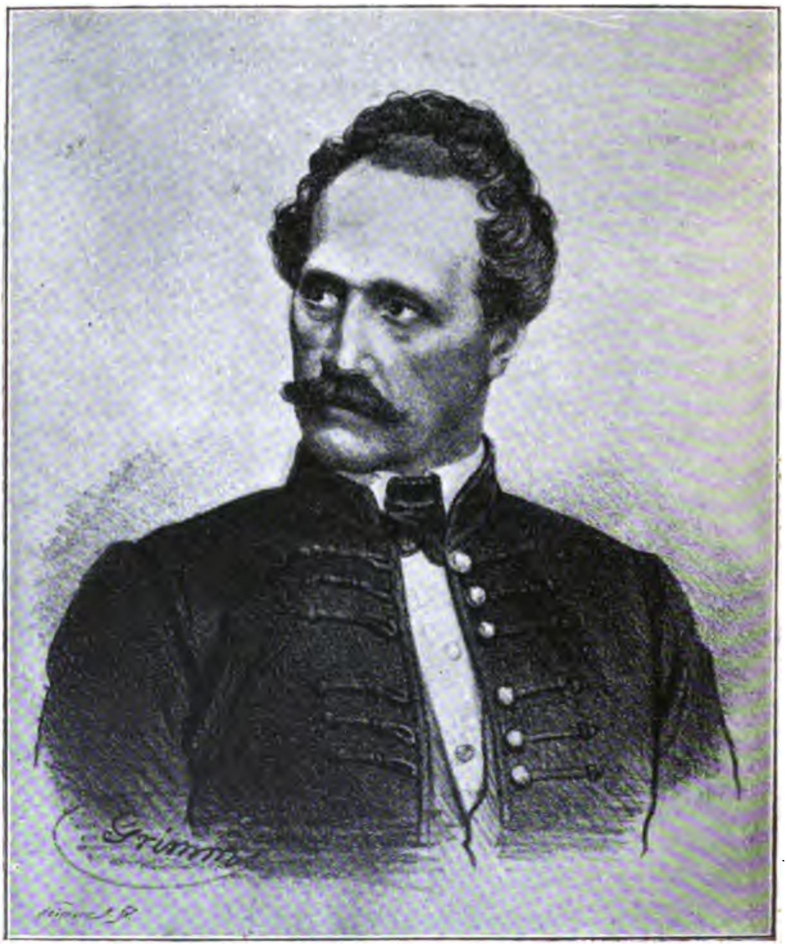

Gróf Dessewffy Emil.
(Grimm kőnyomata után.)

De, mint emlitők, conservativ körökben sem kelt a kormány munkára hívó szózata visszhangot. Gróf Dessewffy Emil és társai nem fogadják el azt a tételt, hogy az anyagi jólét kifejlődésének alapföltétele az elavult alkotmány megváltoztatása, s még ha elfogadnák, sem tartanák gyakorlati szempontból czélszerünek ezt a föltételt emlegetni, miután meg vannak felőle győződve, hogy ezzel sok embernek elveszik a kedvét az anyagi reformoktól, a kik különben lassankint beletörődnének ezekbe.

IV. FEJEZET.

A törvényhozás belső ügyei s a szólásszabadság.

Az országgyűlés elé terjesztett királyi propositiók is azt mutatják, mintha a kormány eddig követett irányát meg akarná változtatni. A mellett ugyanis, hogy a felség megigéri, hogy úgy a régi, mint az ezuttal fölterjesztendő sérelmekre és kivánalmakra még a jelen országgyűlés folyamán felelni fog: a katonaság kiegészitésén kivül az adózó nép terheinek könynyebbitése végett a katonaság élelmezésének és beszállásolásának ügyét s a kereskedelem föllenditése végett a Duna és egyéb folyamok szabályozásának ügyét is tárgyalás alá kivánja vétetni.

Hogy a haladás szempontjából ezek fontos tárgyak, azt mindenki elismeri. De a Deák vezérlete alatt álló többség, mint emlitők, a haladás sine qua non-jául a sérelmek orvoslását tűzi ki. Igéretekkel e tekintetben nem elégedhetik meg, miután azokat eddig vagy egyátalán nem, vagy csak nagyon kis részben váltották be. A reformnak utját álló közbizalmatlanság csakis positiv tények által szüntethető meg, annyival is inkább, mert részint rosszakaratból, részint félreértésből nap-nap mellett álhirek jönnek forgalomba, melyek a kormány elleni ingerültséget fokozzák. Pestmegyében például mindjárt az országgyűlés kezdetén széltében beszélik, hogy gróf Cziráky az államtanácsban azt inditványozta, hogy az országgyűlést oszlassák fel, ne hívják többé össze, hanem commissáriusokra bízzák az ország kormányzását s hogy ez az inditvány csakis Metternich ellenzése folytán bukott meg.[1]

Deák politikáját igazolja az is, hogy a kormány, daczára annak, hogy a szólásszabadság elkobzására irányuló szándéka miatt már a mult országgyűléssel ugyancsak meggyűlt a baja, a mostani országgyűlés megnyitása előtt ugyanazon szabadságjog ellen ujabb merényletet követ el.

Gróf Ráday Gedeon Pestmegye 1837 márczius 21-ikén tartott közgyűlésében a legnagyobb méltatlankodással, kemény szavakban támadta meg azokat a birákat, kik az országgyűlési ifjak elitélésében résztvettek. »Ez az itélet — úgymond — törvénytelen; a birák magaviselete nem fér meg letett hitükkel, alkotmányunk lelkével. Ily cselekvés bizodalmatlanságot szül, ezt pedig egy nemzetben fölgerjeszteni, táplálni iszonyatos vétek. És e bűnbe keveredett a királyi tábla, vagyis keveredtek a királyi táblának azon tagjai, kik ama törvénytelen itélet hozatalának eszközei valának. Zsibbasztó, égető a kormány mostohasága; de hogy egy — különben köztiszteletben álló s magas állásu — itélőszék is ugyannyira magára vonhassa a megsértett nemzet méltó bosszankodását, nem hihetének mindaddig, mig törvény elleni idegenhatalmas befolyásoknak engedett törvénytelen lépései az ellenkezőről eléggé meg nem győztenek. Kérjük meg tehát tartozó tisztelettel királyunkat, hogy azon személyeket, kik a birákban legkivánatosabb tulajdonokkal, a közbizodalommal, függetlenséggel nem birnak, kiket a közvélemény annyira megrovott, hivatalaikból mozditsa el. Az országgyűlés pedig mielőbb összehivatván, a követek utasitandók, hogy mindazon megrovott személyek szigoru, kemény, de nyilvános büntetését eszközölni s ekkép a mélyen sértett hazának elégtételt szerezni igyekezzenek.«[1]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1839.

A kormány, a mint ez a fulminans beszéd fülébe jut, a nádort egy királyi rescriptumban azonnal utasitja, hogy mivel Rádayt a megye rendei az országgyűlésre fel akarják küldeni, akadályozza meg követté választatását.[2] De »a cserehàti klubbhoz tartozó kolomposok«: Fáy György, Szilassy György, Batta Sámuel, gróf Wartensleben Gusztáv, Szűcs Ábrahám stb., sokkal jobb kortesek, semhogy a nádor befolyását ellensúlyozni ne tudnák annak a jelöltnek az érdekében, kinek különben is nagy népszerüségét csak fokozza a hir, hogy bátor föllépéseért a hatalom üldözőbe szándékozik venni.[3]

Ráday megválasztatván, egy május 8-ikán kelt, Pestmegye rendeihez intézett királyi decretum ezt törvény elleni merényletnek declarálja azon oknál fogva, mivel Ráday, a legfőbb biróságokat rágalmazó emlitett beszéde miatt, a királyi fiscus felperessége alatt becsületvesztési perbe van idézve, meghagyja egyszersmind a megye rendeinek, hogy más követet válaszszanak, Rádaynak pedig, hogy az országgyűlésen meg ne merjen jelenni.

A megye a törvénytelen parancsnak nem engedelmeskedik, felir az ellen s csupán annyi concessiót tesz, hogy Rádayt utasitja, hogy addig, mig ügyében az országgyűlés nem határoz, ne menjen Pozsonyba.[4] A felirat átnyujtásával megbizott küldöttséget azonban nem bocsátják a felség elé; a köriratot pedig, melyben a megye a többi törvényhatóságot értesiti sérelméről, a postahivatal elsikkasztván, midőn e miatt a megye a helytartó-tanácshoz fordul panaszával, ez — mint Szentkirályi egyik beszédében állitja — azzal az együgyü mentséggel áll elő, hogy »a posta zsákja lyukas volt«.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.
[2] U. ott, Praep. ad diaetam. 1839. XXVI.
[3] U. ott, Acta diaet. 1839.
[4] U. ott, Miscell. offic. 1839. XIV.

Ha a kormány az emlitett decretumban nem egy sarkalatos szabadságjogot támadna meg: az abban foglalt sérelmet az országgyűlés még akkor is elébe helyezné minden egyéb tárgynak, miután Rádaynak az országgyűlésről történt kizáratása a törvényhozó testület függetlenségét veszélyezteti.

Az alsó tábla tehát legelső feladatának tekinti egy feliratí javaslatot dolgozni ki, melyben kijelenti, hogy törvényhozói munkásságát folytatja ugyan, de mindaddig, mig az emlitett sérelem orvosolva nem lesz, munkálatait a legfelsőbb helyre nem terjeszti fel.

A törvénysértés annyira evidens, hogy a főrendek sem tartják tanácsosnak a dolog érdemét bolygatni, hanem az 1790/91 : XIII. törvényczikkre és a hosszas gyakorlatra támaszkodva, csupán annak a vitatására szoritkoznak, hogy a királyi előadások tárgyalásának meg kell előznie a sérelmek, tehát az úgynevezett pesti sérelem tárgyalását is.

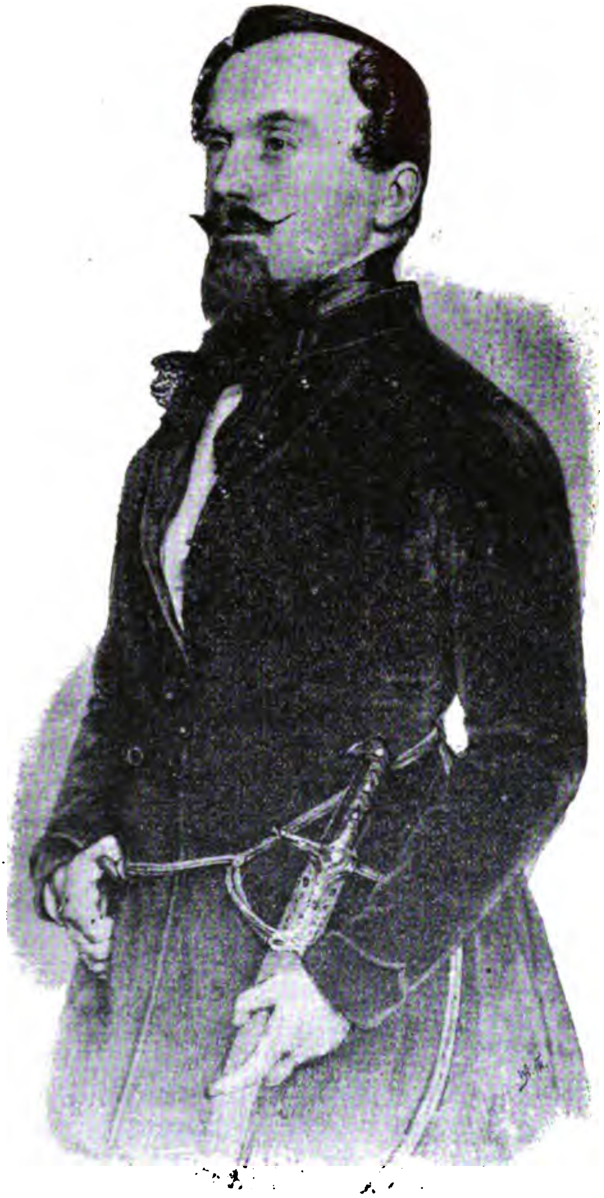

Gróf Ráday Gedeon.
(Eybl kőnyomata után.)

A felség időközben a tanácskozások gyorsitása végett egy leiratában kijelenti ugyan, hogy a megyéknek sem követválasztási jogát, sem általában törvényes jogait korlátozni nem akarja: mindamellett a feliratot nem teszi félre az alsó tábla, s ily módon negyedfél hónap telik el a nélkül, hogy az országgyűlés működésének bármi csekély eredménye lenne.

A mint azonban maguk a rendek megsokalják a hercze-hurczát, a kormány is szeretne a hínárból, melybe saját tapintatlansága miatt jutott, kimenekülni. A kiegyenlitésnek legegyszerübb módja az, a mit a nádor ajánl, t. i. Ráday lemondása. Részint fenyegetéssel, részint szép szóval igyekeznek tehát Rádayt rábirni a lemondásra. Augustus végén báró Prónay Albert, Pestmegye administratora, gyors-postával értesiti Stoffer Józsefet, a nádor irodaigazgatóját, hogy Ráday végre rászánta magát a resignatióra, de kifejezi egyszersmind aggodalmát a felett, hogy mi történik, ha — mint hírlik — a rendek Ráday helyét nem töltik be.[1] Szerencsére, a hír nem bizonyul valónak. A september 2-iki közgyűlésen Fáy András bemutatván Ráday lemondó levelét, lemondását elfogadják s a következő közgyűlésen helyére Dubraviczky Simont választják meg követté, teljes megelégedésére a nádornak, ki Dubraviczkyba — jóllehet az ellenzékhez tartozik — annyira megbízik, hogy néhány évvel később, midőn az administratori állások betöltéséről van szó, a zólyommegyei administratorságra őt ajánlja, mint a ki »alispánkodása idején a kormány iránt érzett rokonszenvét csakis az ellenzéktől való függése miatt volt kénytelen magába fojtani, önálló állásában ellenben valódi érzelmeit követhetné s ő felsége intentióinak mindenben megfelelne.«[2]

Ezzel az ügy formailag el volna intézve; de lényegére nézve a sérelem természetesen nem enyészik el, miután a kormány, ama hibáját, hogy egy követet az országgyűlésen való megjelenéstől eltiltott, nem tette jóvá. Ennélfogva a szabad választásnak törvénybe ütköző minden ilyes korlátozása ellen az alsó tábla ünnepélyes óvást tesz.

Ráday helyének betöltésével az országgyűlés még mindig nincs teljesen kiegészitve, a mennyiben az 1832/36: XXI. t.-czikk által visszacsatolt vármegyék közül csak Kraszna- és Zarándmegyék követei jelennek meg, Közép-Szolnok és Kővár vidékének követei ellenben hiányzanak.

Mielőtt az országgyűlés határnapja megállapittatnék, a király kérdést intéz a nádorhoz, vajjon az emlitett megyék meghívandók-e az országgyűlésre. Mire a nádor január 19-ikén azt feleli, hogy, a mennyiben a bekeblezendő jurisdictiók többsége a legutóbbi erdélyi országgyűlésen határozottan a bekeblezés ellen nyilatkozott: a visszacsatolás csak akkor történhetik meg, ha maguk az illető megyék nyujtanak ahhoz segédkezet[3]. A király ennek daczára, a visszacsatolás foganatositása végett kiküldi a bizottságot,[4] s az egy Kővár kivételével, a többi megyéket meghívja az országgyűlésre.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1839.

[2] U. ott, Kanczell. eln. iratok. 1845: 87.

[3] U. ott, József nádor titk. levélt. Praep. ad diaetam. 1839. II.

[4] U. ott, Praep. ad diaetam. 1839. XII.

Hogy a meghívásnak Közép-Szolnok nem tesz eleget, ennek oka egyrészről az, hogy nemességének egy része az erdélyi privilégiumokról, különösen a vallásügyi törvények kedvezményeiről nem hajlandó lemondani, másrészről, hogy alattomban, a főispán utján, a kanczellária is a reincorporatio ellen dolgozik. A június 20-ikára hirdetett közgyűlést, melynek a magyar országgyűlésre követeket kellett volna választania, báró Wesselényi Farkas főispán elhalasztja, mivel — a guberniumhoz intézett jelentése szerint — a gyűlés előtti napon különösen gróf Teleki László annyira bujtogatta és itatta a nemességet, hogy tartania lehetett attól, hogy a lerészegitett tömeg a gyűlésen zavart fog csinálni. De, a mint csakhamar kiderül, a főispán részéről ez csak ürügy, melyre azért van szüksége, hogy az erdélyi kanczellár levélben kifejezett amaz óhajtásának, hogy a követválasztást akadályozza meg, eleget tehessen. A visszacsatolás hívei éppen ezért panaszszal fordulnak a magyar országgyűléshez s királyi biztos kiküldését kérik a főispán részéről elkövetett visszaélések kideritése végett.[1] Ezzel a huza-vonával azonban az idő annyira eltelik, hogy az országgyűlést berekesztik, mire a követválasztásra kerülne a sor. Kővár vidékét pedig, daczára a rendek sürgetésének, meg sem hívja a király az országgyűlésre.

Alkotmányjogi szempontból úgy a Ráday esete, mint a visszakapcsolt megyék egy részének távolmaradása nagy jelentőségü annyiban, a mennyiben alkalmul szolgál a verificatio kérdésének fölvetésére.

A verificatio már ebben a korban mindenütt, a hol a parlamentarismus — még ha tökéletlenül is — ki van fejlődve, magának a parlamentnek jogkörébe tartozik. Az a politikai elv, melyet Angliában már rég idő óta alkalmaznak, hogy t. i. a parlament, mint souverain testület, saját ügyeiben maga határoz, s mely lassankint útat tör magának a continensen is, nálunk természetesen addig nem honosodhatik meg, mig a municipalis szerkezetet s különösen az utasitási rendszert át nem alakitják, illetőleg meg nem szüntetik; de az első lépést az emlitett elv alkalmazására nézve Szentiványi Ödön liptai követ megteszi, midőn azt inditványozza, hogy a követek verificatiója tárgyában egy kimeritő, világos törvény alkottassék, melynek erejénél fogva az elnök a követek megbízó leveleit a rendek elé terjeszsze, a kik aztán úgy a választás formájára, mint a megválasztott követek qualificatiójára vonatkozólag minden külső befolyástól menten határoznak. Az inditványnyal Liptó világosan azt czélozza, hogy a Rádayéhoz hasonló esetek többé ne ismétlődhessenek s hogy az alkotmányos rendszernek megfelelőleg, mely szerint a törvényhozás két tényezője: a korona és a parlament egymással szemben függetlenek, tényleg egyik a másiknak függetlenségét ne veszélyeztethesse.

Ennek az incidensnek mintegy folytatása az a másik, melynél fogva ugyanazon az ülésen — az elnök meglepetésére — a követeknek kerületileg megállapitott névjegyzékét az illető kerületi elnök előterjeszti. A personális méltán gyanuba veszi a rendeket, hogy ezzel az addig divatozott verificationalis rendszert akarják kerülő úton megváltoztatni, kérdést intéz tehát hozzájuk, hogy az eddigi szokástól eltérőleg miért terjesztették elő a névjegyzéket, s Marczibányi Antal trencséni követnek, mint kerületi elnöknek ama felvilágositására, hogy a névjegyzék bemutatása azért szükséges, mert a lakásokat mutató könyvbe nevezetes hibák csúsztak be s ezeket ki kell igazitni, a personális kijelenti, hogy attól a százados szokástól, melynél fogva a követek credentionálisukat az elnöknek mutatják be s csak az tekinthető hiteles névlajstromnak, melyet a megbízó levelek alapján az elnök készit el, — semmi szin alatt el nem tér.

---

[1] U. ott, Acta diaet. 1839.

A többség hozzájárul ugyan az elnök felfogásához; de Deák Ferencz és többen hangsúlyozzák, hogy az országgyűlésnek joga van az elnök által hitelesitett névjegyzékhez mindenkor hozzászólni. Praecedensekre is hivatkoznak, melyek azt mutatják, hogy — az eddigi gyakorlat szerint is — az országgyűlés igazolta a követeket. 1790-ben például Pest- és Hontmegyék 3—3 követet küldtek, 1832-ben egy követ két megyéből kivánt képviselő lenni, s mind a két esetben a tábla határozott. Úgyde ezek a praecedensek egyáltalán nem oly világosak s éppen ezért nem is oly nyomatékosak, hogy egy különben is idő előtti reform kiindulásául szolgálhatnának.

Az országgyűlés átalakitását czélzó reformok közt a verificatiónál előbbre való, mert a törvényhozás nyugodt, zavartalan működésének egyik föltételét képezi, a városok törvényhozói állásának rendezése.

Az idegen eredetü polgárság szelleme és iránya még mindig a régi. Mint a democratia képviselője, nem tud kibékülni az aristocraticus társadalommal, annál kevésbé képes abba beolvadni, s hogy érvényesitse magát, a kormány védszárnyai alá húzódik. Védelemre szüksége van azért is, mert az országgyűlésen a rendek teljesen háttérbe szoritják. Már a mult országgyűlés folyamán, 1835 augusztus 23-ikán, a városok egyenesen a királyhoz fordulnak ama panaszukkal, hogy elnyomják őket a törvényhozás körében s tőle kérik jogaik helyreállitását. Minthogy pedig folyamodványukra választ éveken át nem kapnak: közvetlenül az országgyűlés megnyitása előtt Kassa kezdeményezésére megújitják panaszos feliratukat.[1]

De az országgyűlésen sem szűnnek meg jogaikat reclamálni. S mindjárt az első űlések egyikén, midőn a Ráday ügye alkalmából az országgyűlés kiegészitéséről van szó, a legtekintélyesebb városi követ, Vághy Ferencz, megteszi ismét az inditványt, hogy a városok szavazatai is egyenként vétessenek számba, továbbá, hogy a városi követek is lehessenek kerületi elnökök s hogy közülök is válasszanak kerületi jegyzőket és naplóbirálókat.

Hogy ezek elméleti szempontból mind jogos kivánalmak, azt a liberálisok készséggel elismerik, sőt a képviseleti rendszerre nézve határozottan előnyösnek tartják, ha az — mint Deák Ferencz mondja — »többeknek kezében nyugszik«. De a kivánalmak teljesitését ahhoz a föltételhez kötik, hogy — úgy, mint a vármegyékben az összes nemesség — a városokban is az összes polgárság mind a követválasztásban, mind az utasitás-adásban részt vegyen s követeit, kik utasitásaikat esetleg megszegik, visszahívhassa. A Corpus Jurisban egy törvény sincs, mely a városi magistratusnak vagy választott polgárságnak adna képviseltetési jogot. Ezt minden törvény s igy a városi követek által oly gyakran idézett 1608 : I. t.-czikk is az összes polgárságnak (communitas civium) adja. Minthogy tehát a városi követek egy városban sem az összes polgárságtól, hanem csak a magistratustól vagy választott polgárságtól kapták megbízatásukat, kiknek erre semmiféle törvény sem ád jogot: ha a liberálisok szigoruan ragaszkodnának a törvényhez, a városi követektől még a curiatum votum-ot is megtagadhatnák. De a mint ezt nem teszik, úgy a városoknak a kamarától való függését sem tekintik országgyűlési jogaik szabályozásánál legyőzhetetlen akadálynak, annyival kevésbé, mert, ha a városok gazdasági tekintetben a kamara alatt állanak, házi pénztárukról a számadásokat oda küldik és e részben attól függenek: a megyék is függenek ilyen értelemben a helytartó-tanácstól.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaetam. 1839. XV.

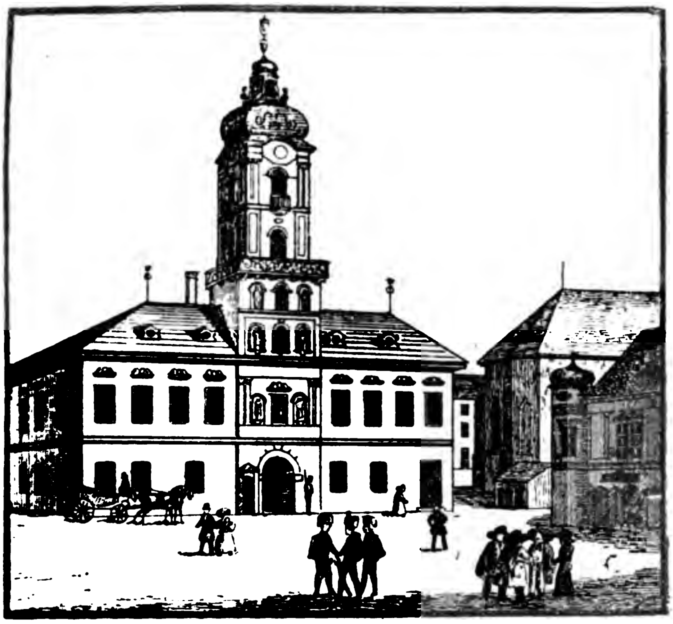

A pesti városháza.
(Gróf Vasquez Károly rézmetszete után.)

Még a legliberálisabb politikus sem tévesztheti azonban szem elől azt a körülményt, hogy a városok kivánalmai nem állnak arányban lakosságuk számával, politikai érettségükkel s a közterhekben való részesedésük mérvével; hogy a 49 szavazatot követelő város közül 19-ben a porták száma a 10-et, a lakosok száma pedig a 10,000-et nem haladja meg s csak 10 olyan város van, melynek 20-nál több a portája s 20,000-nél több a lakosa. A végből tehát, hogy a városok, mint a megyékkel egyenrangu tényezők, érvényesithessék magukat az országgyűlésen, előbb olyatén ujjászervezésükről kell gondoskodni, hogy érdemesek is, képesek is legyenek a politikai jogok gyakorlására. Addig pedig, mig ez megtörténnék, meg kell elégedniök apró concessiókkal, a milyen például az, hogy naplóbirálókat közülök is választanak.

A coordinatióra nézve a rendek az országgyűlés végén teszik meg az elhatározó lépést. Egy törvényjavaslatot kezdeményeznek ugyanis, mely szerint országos választmány küldetnék ki azzal a megbizatással, hogy a jövő országgyűlésre terjessze elő véleményét arra nézve, mi módon kellene a városok belső szervezetét átalakitni, hogy az udvari kamarától függetlenittessenek, továbbá, hogy az egyes polgároknak a város közdolgaiba minő befolyás engedtessék, végre hogy a városi tisztviselők és országgyűlési követek választása és az utóbbiaknak adandó utasitások kidolgozása mi módon történjék.

A főrendek, tekintettel arra, hogy a városok ügyében az 1790 : LXVII. és az 1825 : VIII. t.-czikkek értelmében már kétrendbeli választmány is kidolgozta a maga véleményét, egy harmadik választmány kiküldését fölöslegesnek tartják ugyan, de azért beléegyeznek a törvényjavaslat felküldésébe, miután br. Eötvös Ignácz tárnokmester kapaczitálja őket, hogy a viszonyok 1825 óta annyira megváltoztak, hogy a régi munkálatok átdolgozása föltétlenül szükséges. A felség azonban a törvényjavaslatot hallgatással mellőzvén, a városi követek zúgolódva vesznek búcsút az országgyűléstől s mint az 1832/36. országgyűlés végén, most is oly módon fejezik ki elégedetlenségüket, hogy óvásukat jelentik be az országgyűlés összes végzései, alkotásai ellen s azokat kötelező erejüeknek magukra nézve nem ismerik el.

Beteljesedik tehát, amit Deák Ferencz jóval előbb megjövendől barátainak. Az osztó igazság bármennyire megköveteli is, hogy az egyenjogusitandó városok a követválasztás módja és az utasitás-adás tekintetében kiváltságot ne élvezzenek a megyékkel szemben: a kormány ebbe a reformba nem mer belémenni; mert ha a városok is ugy választják követeiket s ha ennélfogva csaknem annyi szavazattal fognak birni az országgyűlésen, mint a megyék: az alsó tábla morális és politikai ereje megkétszereződik, miután az összes polgárság által választandó városi követek előreláthatólag a megyei követek többsége által képviselt liberális irányhoz fognak csatlakozni.[1] E szerint az alternativa a kormányra nézve az, hogy vagy lemond a városokra eddig gyakorolt befolyásáról s martalékul dobja őket a liberalismusnak, vagy kitérvén a reform elől, pillanatnyi neheztelésüket vonja magára. A két rossz közül természetesen a kisebbet választja, annyival is inkább, mert abból, hogy nem felel a rendek által fölterjesztett törvényjavaslatra, még egyátalán nem lehet rásütni, hogy jóakarata a városok iránt megváltozott volna.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

Az országgyűlés kiegészitésére és rendezésére vonatkozó kérdésekkel szoros kapcsolatban áll a szólásszabadság ügye. Ha a rendek nem látnák be, hogy a legtökéletesebben coordinált és kiegészitett országgyűlés is csak akkor felelhet meg hivatásának, ha a szabad discussio jogát korlátlanul gyakorolja: maga a pesti sérelem, melynél fogva Rádayt a kormány egyenesen azért zárja ki az országgyűlésből, mert egy neki nem tetsző beszédet mert tartani, — kinyitná a szemüket. Mi természetesebb tehát, mint hogy az együvé tartozó tárgyakat egybekapcsolva, a szólásszabadság ügyében mindjárt az országgyűlés kezdetén megindítják az actiót, annyival is inkább, mert 39 törvényhatóság adta utasitásul követeinek, hogy a szólásszabadság ellen elkövetett sérelmek orvoslásáról végrevalahára gondoskodjanak.

A pesti sérelem csak folytatása a hasonló esetek egész sorának. A legközelebbi országgyűlés óta, mely Wesselényi, Balogh és Békésmegye ügyében oly elkeseredett harczot vivott meg, elitélték Wesselényit; többeket, kik ennek az itéletnek törvénytelenségét jelezték a megyegyűléseken, perbe fogtak; Lovassyt és társait katonai erő alkalmazásával fogságba vetették s a nyilvánosság és szabad védelem kizárásával, a törvénykezési rend mellőzésével törvénytelen itéletet szabtak ki rájuk; Kossuth Lajost azért, mert a Törvényhatósági Tudósitásokat a vele nem is közlött tilalom daczára folytatta, illetőleg mivel a törvényhatóságok fölkérésére, azokkal irott levelezést folytatott, szintén katonai erő alkalmazásával letartóztatták és hűtlenségi perbe fogták.

Az alsó tábla tehát, midőn az emlitett esetekben hozott itéleteket »törvényteleneknek« declarálja, ő felségét feliratban kivánja egyszersmind fölkérni, hogy »az emlitett súlyos sérelmeket orvosolja, azoknak minden következéseit tényleg szüntesse meg s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztositsa.«

A personális, ki mint a királyi tábla elnöke maga is részt vett ama »törvénytelen birói itéletek« meghozatalában, a nádor utasitásához képest megkisérli elejét venni a vitának azzal az inditványával, melyhez a nádor befolyása alatt álló főrendek is örömest hozzájárulnak, hogy t. i. az emlitett esetek egyszerű elsorolása után kérjék a felséget, hogy, a mennyiben azok a törvények és törvényes szokások, melyekre a kifogásolt birói itéletek alapitvák, nem oly világosak és szabatosak, hogy akár a felségnek, akár a nemzetnek a szólásszabadság korlátozása tekintetében fölmerült aggodalmait megszüntethetnék: czélirányos új törvényekkel pótoltassanak, az elitélteknek pedig kegyelmezzen meg a felség.

Hogy a kormány és a biróságok részéről elkövetett súlyos visszaélések ne ismétlődjenek, Deák Ferencz szivesen hozzájárulna ahhoz, hogy a hűtlenségről új törvény alkottassék, sőt egy bizalmas baráti körben úgy odavetőleg azt is elmondja, hogy ő mit tenne abba a törvénybe. Annak az eldöntése, hogy a hűtlenséggel vádolt egyén vétkes-e vagy sem, az országgyűlés által választott s a nádor elnöklete alatt álló bizottság, helyesebben jury illetékességi körébe tartoznék. A bizottság mandátuma egyik országgyűléstől a másikig tartana s ami magától érthető, tagjainak felét a kormány, másik felét a nemzet választaná. A hűtlenségnek különböző fokozata állapittatnék meg a törvényben. Az, hogy valaki nyilvános gyűlésben sértést követ el valaki ellen, hűtlenségnek semmi esetre sem minősithető, hanem igenis széksértésnek, s mint ilyen 25 forinttal lenne büntetendő. Hogy pedig a hűtlenség meghatározása alkalmával minden félreértés kikerültessék, akár törvényben akár országgyűlési végzésben világosan meg kellene állapitani, mit kell érteni kormány alatt? Sohasem ő felségét, hanem az oldala mellett alkalmazott államhivatalnokokat. Ha ezzel — mondja Deák — tisztában vagyunk: senki sem vonhat bennünket felelősségre az alatt az ürügy alatt, hogy felségsértést követtünk el. Hogy pedig a kormány tekintélye kellőképen megóvassék, a törvényben ki lehetne esetleg mondani, hogy az államhivatalnokot, ha még oly nagyot hibázott is, nevén nevezni csak a legritkább esetben, durván szidalmazni pedig egyáltalán soha nem szabad.[1]

Ugocsamegye egyenesen utasitja követeit arra, amit Deák proprio motu sürget, hogy t. i. még a jelen országgyűlés folyamán világos törvény által biztosittassék a szólás szabadsága s állapittassanak meg a hűtlenség és felségsértés esetei és az ezekben követendő eljárási szabályok, hogy ily módon a birák egyedül a törvénytől függjenek s ne felsőbb parancsra, politikai szempontok vagy önkény szerint itéljenek.[2]

A jövő biztositása kedveért azonban sem Deák, sem a vele egy véleményen levők nem hajlandók lemondani a mult bűneinek megtorlásáról, sem a kormánynyal szemben, mely a kuriára utasitásai és parancsai által nyomást gyakorolt, mint magával a kuriával szemben, mely függetlenségének föláldozásával a törvénytelen nyomásnak engedett s a törvénykezési rendet semmibe véve törvénytelen itéleteket hozott.

Deákkal együtt Palóczy, Klauzál és az ellenzék többi tagjai felelősségre kivánják vonatni a törvényhozás által a kuria biráit. Az amnestiát pedig annyival inkább visszautasitják, mert abban az esetben, ha a sérelmeket orvosolják, ennek úgyis természetes következése lesz, hogy az elitéltek a jogtalan büntetéstől megszabadulnak. De a főrendi tábla által szorongattatva, csakhamar az alku terére lépnek s lassankint teljesen feladják eredeti álláspontjukat. Előbb megkötik magukat, hogy mindaddig, mig az emlitett sérelmek orvosolva nem lesznek, semmi felett nem tanácskoznak; azután daczára annak, hogy a sérelmek még mindig fennállanak, hozzáfognak ugyan a királyi propositiók tárgyalásához, de elhatározzák, hogy az elvégzett ügyeket nem terjesztik fel a felséghez. Ettől is elállván, felküldik ugyan azt a feliratot, melyben a királyi előadásoknak az újonczozást és a folyamszabályozást illető pontjára felvilágositást kérnek ő felségétől; de midőn kívánságukhoz képest az újonczozásra nézve a felvilágositó adatok közlésével a felség Lederert bízza meg, abban a reményükben, hogy addig, mig a katonai megbízott kiküldetnék, a szólásszabadság ügyét tisztázni fogják a másik táblával, csalódva, a kerületi ülésben abban állapodnak meg, hogy az ujonczozás okait addig nem kivánják megtudni, mig a főrendek a szólásszabadság ügyében készitett felirat elküldésébe bele nem egyeznek. Az országos ülés heves vita után ezt a kerületi végzést is mellőzvén, Nagy Pál inditványára azt határozza, hogy a küldöttséget a Ledererrel való

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

[2] U. ott, Acta diaet. 1839.

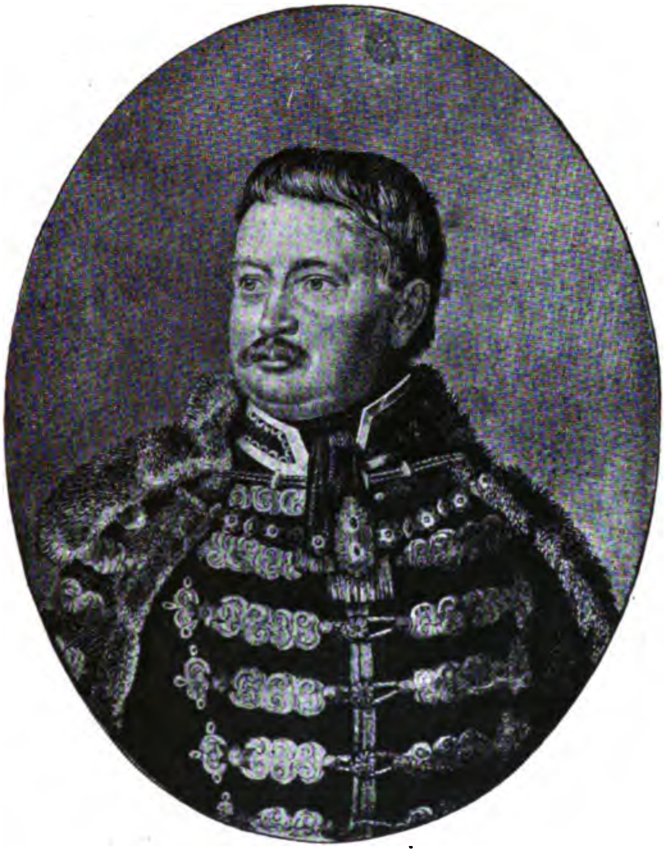

Szerencsy István.
(Ehrenreich metszete után.)

értekezés czéljából megválasztja ugyan; de mindaddig, mig a szólásszabadság elleni sérelmek fel nem terjesztetnek, az ujonczok megajánlását tartalmazó feliratot sem küldi el.

Lederer, a monarchia hatalmi állásának megóvása végett s mivel Európa többi országai is erősen fegyverkeznek és hadseregeik létszámát évről-évre szaporitják: az országgyűléstől 38,500 ujonczot kér.[1] Mire a rendek, rámutatván a nagyszámu állandó hadsereg káros következményeire, a királyt most is, mint más alkalommal, megkérik ugyan, hogy az európai hatalmaknál az általános lefegyverzést kezdeményezze, hogy béke idején a katonaságot a közhasznu vállalatok előmozditására használja fel s legyen rá gondja, hogy a magyar katonasággal emberségesebben bánjanak; de azért 38,000 ujonczot az előző országgyűlések által megszabott föltételek mellett megajánlanak.

A kormányt ezek a föltételek nem nyugtalanitják, mert tudja jól, hogy mint máskor, most is le lehet azokat alkudni. Annál több gondot okoz azonban neki a február 7-iki kerületi ülés ama határozata, mely Nagy Pálnak imént emlitett s már egyszer elfogadott inditványát, ha nem is változtatja meg, de szigoritja. E szerint ugyanis, mig a szólásszabadságon ejtett sérelmek tárgyában a két tábla közt az egyezség létre nem jön, az alsó tábla az ujonczok megajánlására vonatkozó üzenetet a főrendekhez átküldeni nem fogja.

Ha már Nagy Pál inditványába a kormány kénytelen-kelletlen belényugodott, legalább ezt a határozatot, mely az országgyűlési tanácskozások menetét akasztja meg, szeretné visszavonatni. De sem a personális közbenjárása, sem az a fogás, melylyel a kormány nem most él először, hogy t. i. az országgyűlés határnapját május 2-ikára kitűzi, nem vezet czélra. Az ellenzék annál inkább megveti a lábát, mennél nagyobb erőt fejt ki a sarokba szoritott kormány, hogy positiójában megingassa.

A nádor az állami méltóságokkal napokon át tanácskozik a kibonyolitás módja felett s a tanácskozás eredményét sürgősen közli a királylyal.

Az értekezlet egyhangú megállapodása az, hogy minden áron el kell háritani a két tábla közti megegyezés útjába álló akadályokat, annyival inkább, mert attól lehet tartani, hogy, ha a huza-vona még sokáig tart, a megyék az ujonczozásra vonatkozó kedvező instructióikat megváltoztatják.

A kiegyenlitésnek azt a módját, mely szerint a főrendek azzal a nyilatkozattal, hogy ők nem helyeslik az alsó táblának a szólásszabadság tárgyában készitett feliratát, engedjék meg annak fölterjesztését, — az értekezlet nem tartja kivihetőnek. A másik expedienst ellenben, hogy t. i. a feliratban mind a két tábla véleménye terjesztessék elő s a felségre bízzák a vita eldöntését, elfogadják oly módon, hogy kisérletet kell tenni vele, s ha a főrendek többsége beleegyezik, hajtsák végre. Ha ennek sem lenne sikere: akkor lépjen közbe a kormány oly módon, hogy a kérdéses ügyben fölmerült téves nézeteket helyreigazitván, saját álláspontját világitsa meg. Lehetne ugyan remélni, hogy a főrendek kitartásával s a kormánynak a hatóságokra gyakorlandó befolyásával a rendeket a szólásszabadság tárgyában engedékenységre birhatnák; de ennél sokkal biztosabb út a kormány közbelépése, amire annál nagyobb szükség van, mert különben ez a tárgy a közelebbi országgyűlésen megint előkerül, addig pedig a megyékben az izgatásra bőséges anyagul fog szolgálni.

---

[1] Lederer I. előterjesztése a deputátióhoz. Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

Egy királyi rescriptum bocsáttatnék tehát ki, melyben a felség kijelentené, hogy a szólásszabadságot, mint Magyarország alkotmányos jogát, épségben akarja ugyan tartani; de másrészről uralkodói kötelessége volt azokat, kik e joggal visszaélvén, a közrendet megzavarták, biróság elé állitani; kijelentené továbbá, hogy a birák, kiknek függetlensége az alkotmánynak egyik legértékesebb kincse, a törvény értelmében csak kötelességüket teljesitették, midőn a vádlottak felett itéltek. Ajánlja egyszersmind az értekezlet, hogy ő felsége a közóhajtásnak tegyen eleget s a perbe fogottaknak kegyelmezzen meg.

A kormány közbelépése ellen föl lehetne ugyan hozni, hogy, ha a felség olyan tárgyban intézkednék, mely a rendek által még nem terjesztetett fel hozzá, az országgyűlés folytatná a megkezdett actiót; úgyde ezzel szemben az értekezlet praecedensekre hivatkozik, melyek 1741-ben, valamint a legközelebbi, sőt a jelen országgyűlés folyamán is előfordultak s melyek mind azt mutatják, hogy rendkivüli esetek rendkivüli intézkedéseket kivánnak.

Ha azonban a felség az ajánlott rendkivüli lépésre nem tudná magát elhatározni: akkor, az értekezlet szerint, legalább annyit kellene tennie, — amitől különben valami sokat várni nem lehet, — hogy szólitná fel a rendeket az ujonczozás és a szólásszabadság tárgyában készitett s mind a két tábla álláspontját magában foglaló felirat fölterjesztésére.[1]

Azt a kisérletet, melyet az értekezlet ajánl, a nádor csakugyan megteszi. S a főrendek, hogy az ujoncz-megajánlás ügyét a kormány kivánságához képest dűlőre juttassák, elhatározzák, hogy az 1542. és 1550-iki országgyűlések példáit követve, a két táblának a szólásszabadság tárgyában addig váltott üzeneteikben kifejtett külön nézetei egy közös feliratban terjesztessenek ő felsége elé.

Az alsó tábla azonban a kisérletet meghiusitja, miután czélra vezetőnek nem tartja. A felség ugyanis vagy az egyik, vagy a másik tábla nézeteit fogadná el s akkor ujból kezdődnék a vitatkozás; ha pedig a két tábla külön nézetei olyaténkép terjesztetnének fel, hogy a felség határozatába mindkét fél köteles lenne belenyugodni, akkor a törvényhozás joga, mely a fejedelem és a nemzet közt meg van osztva, sarkaiból forgattatnék ki.

---

[1] A nádor fölterjesztése a királyhoz, 1840 február 23. Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1840.

Az elitéltek részére kegyelmet kérni a főrendek szintén hajlandók; de az alsó tábla ebbe sem egyezik bele.

A kormány tehát már most, hogy kiszabaduljon a zsákutczából, közbelép ugyan, de a márczius 24-ikén kelt s az emlitett értekezlet kivánsága szerint szerkesztett királyi rescriptum, mely az elitélteknek az amnestiát is kilátásba helyezi, — miután a nádornak Majláth országbiróval sikerült Metternich igéretét venni, hogy Kossuth kivételével a többi elitéltnek, tehát Wesselényinek és Lovassynak ki fogja eszközölni a kegyelmet — sem formailag, sem lényegében nem tetszik a szabadelvüeknek. Formailag méltán kifogásolhatják azt, mert — mint Palóczy mondja — ha a kormány a nélkül, hogy hivatalosan értesült volna a szólásszabadság felett folyt tanácskozásokról, anélkül, hogy e tekintetben fölterjesztés történt volna hozzá, beleszól azokba: ugyanezzel a joggal hozzá szólhatnának a rendek is bármikor egy olyan leirathoz, mely még le sem érkezett hozzájuk. Lényegében pedig a királyi leirat csak frázisokból áll; de tényleg a sérelmeket nem orvosolja, sőt még ha az elitéltek amnestiában részesülnek is, a megtörtént sérelmek ezzel sem enyésznének el. Deák, Beöthy Ödön, Szentiványi Károly, Klauzál, Palóczy stb. épp ezért továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy a főrendekkel az ujonczajánlás tárgyában készült üzenet ne közöltessék. De a többség leszavazza őket, miután — mint a pestmegyei követjelentésben olvassuk — »az adott királyi szó által a tanácskozásokból azon ingerültségnek, melylyel addig folytak, nagy része elenyészett és számosan, kiknek utasitásaik kevésbé szorosak valának, bizodalomra felhivatva érezték magukat«.[1] Csak annyit köt ki a többség, hogy az 1790: XIII. t.-cz. értelmében az országgyűlés addig fel ne oszlattassék, mig az összes sérelmek nem orvosoltatnak.

A főrendi tábla a 38,000 ujoncz megszavazására vonatkozó javaslathoz hozzájárul ugyan s még az ellenzék is abban a reményben, hogy a kormány a rendek loyalitását hasonló loyalitással fogja viszonozni, megajánlja az ujonczot; de azért a főrendek közt is akadnak néhányan, például gróf Viczay-Héder, gróf Zichy Eduárd, herczeg Odescalchi Ágoston, gróf Szapáry Miklós, kik egy szál katonát sem hajlandók adni a kormánynak, mig — Viczay-Héder szavai szerint — »a nemzet legszentebb jogai porba vannak tiporva«.

A kormány által alkalmazott félrendszabály azt eredményezi, hogy az országgyűlés idejének legnagyobb részét még mindig a sérelmi viták veszik igénybe. Az ellenzék annál hevesebb, mennél inkább késik ama reményének valósulása, mely az imént engedékenységre birta a kormánynyal szemben. A csalódás szülte közingerültség zajos jelenetekre ád okot, és pedig nemcsak az alsó-, de még a főrendi táblán is. Az ifjuság, mely a tanácskozási termekben nap-nap mellett ismétlődő botrányok rendezésében segitségére van az ellenzéknek, még a nádor tekintélyét sem tartja tiszteletben, úgy hogy, midőn egyszer a nádor gróf Pálffy József, a népszerü ellenzéki mágnás beszédének czáfolásához kezd, a rakonczátlankodó ifjak még őt is lezúgják s figyelmeztetni kénytelen őket, hogy »el ne felejtkezzenek róla, hogy itt az ország nádora, az országgyűlés elnöke szól«. Amidőn pedig Tihanyi Ferencz, temesi gróf, beszédében báró Wesselényi nevét emliti, háromszor is félbeszakitják a zajos éljenek, melyek Wesselényinek szólnak tüntetésül Tihanyi ellen, s a nádor már ekkor az 1723 : VII. t.-czikkre hivatkozva, mely szerint a tanácskozások csendben tartandók, követeli a hallgatóktól, hogy ha már az ő intéseinek nem is, legalább a törvénynek engedelmeskedjenek.

---

[1] Dubraviczky S. és Szentkirályi M., Jelentés, 35.

A főrendi tábla conservativ többsége azonban ilyen jelenetek által sem engedi magát megfélemlittetni, hanem a szólásszabadság kérdésében hajthatatlanul ragaszkodik ahhoz az — elméleti politikai szempontból egészen tetszetős — álláspontjához, mely szerint a birák itéleteit sem a törvényhozó, sem a végrehajtó hatalomnak nincs joga birálni és befolyásolni. Amivel szemben viszont az ellenzék váltig vitatja, hogy a biráknak joguk és kötelességük a törvénykezési formák szigorú megtartásával, minden idegen befolyástól menten, saját lelkiismeretüket követve, alkalmazni a törvényt; de ha ebbeli kötelességüket megszegik, a törvényhozás felelősségre vonhatja őket. Minthogy pedig a közvélemény teljesen igazságos itélete szerint a birák a közelmultban súlyos sérelmeket követtek el a szólásszabadság ellen: a szabadelvű ellenzék a politikai eszélyesség követelményének tartja, hogy a kormány és a főrendek conservativ többsége a haladás érdekében olyannyira szükséges béke helyreállitása végett hajolják meg a közvélemény itélete előtt.

Úgyde mivel ez utóbbiak érzéketlenek a jó tanácsok iránt: az ügy, melyre nézve a két tábla az előző és a jelen országgyűlés folyamán nem kevesebb, mint 23 üzenetet váltott egymással, örökségképen átszáll a következő országgyűlésre is.

A május 1-jén tartott elegyes ülésben a nádor kihirdeti az amnestiát. S ez annyira-amennyire megnyugtatja ugyan a kedélyeket; de Fiáth Ferencz amaz inditványát, hogy a nádornak az amnestiára vonatkozó s az 1840 ápril 29-ikén kelt királyi decretum alapján tett nyilatkozatát,[1] — mint amely zálogul szolgál arra nézve, hogy jövőre ő felsége a személyes szabadságot biztositó törvények szoros megtartására ügyelni fog, — törvénybe iktassák, az alsó tábla visszautasitja, hogy ezzel is mintegy documentálja, amit néhány nap mulva országos végzésben is kifejez, hogy az ügyet az amnestiával elintézettnek nem tartja s nem fogadja azt el garantiául a jövőre nézve. A vita folytatását ezuttal csak azért hagyja abba, mert néhány nap mulva az országgyűlés bevégződik.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1840.

V. FEJEZET.

Sérelmek és reformok.

Egyrészről a nemzeti szellem ébredése, másrészről a korona hatalmi törekvései minden lépten-nyomon olyan collisiókat idéznek elő, melyek az országgyűlés működését szükségképen megbénitják. Ugyanazt az ügyet egyik országgyűlés örökségképen veszi át a másiktól, miután a legtöbb kérdést vagy egyátalán nem, vagy olyan compromissummal lehet csupán megoldani, mely egyik félt sem elégitheti ki.

A nemzeti nyelv ügye, a nyilvánosság elvének szélesebb alapon való érvényesitése a törvényhozás körében, a vallás ügye stb., amint nem most először, úgy nem is utoljára kerül szőnyegre.

A magyar nyelv javára mindjárt az országgyűlés kezdetén két nem csekély jelentőségű engedményt csikarnak ki a rendek a kormánytól.

Sárközy Kázmér inditványára a nádor utján azzal a kéréssel fordulnak a királyhoz, hogy az országgyűlés megnyitásakor magyar nyelven üdvözölhessék őt, amibe a király beleegyezvén, Kopácsy József, a volt veszprémi püspök, ki — a nádor sürgetésére és ajánlatára, a közeledő országgyűlésre való tekintettel, 1838 deczember 15-ikén neveztetik ki herczegprímássá,[1] — ékes magyar beszédet intéz hozzá.

Majd ismét a nádor közbenjárása folytán a feliratoknak kizárólag magyar nyelven leendő szerkesztésére kapják meg az engedélyt, miután eleget tesznek annak a föltételnek, melyet a király a nádorhoz október 21-ikén intézett kéziratában köt ki, hogy t. i. amennyiben emlitett kivánságuk az 1792 : VII. és az 1805 : IV. t.-cz. megváltoztatását s az 1832/36 : III. t.-cz. megbővitését involválja, repraesentatio alakjában terjesszék azt fel hozzá.[2]

Az 1832/36 : III. t.-czikket azonban még egyébbel is meg akarják bőviteni s e végből, nagyobbára a régi postulátumok figyelembe vételével, törvényjavaslatot dolgoznak ki, melyhez a főrendek is hozzájárulnak.

Hogy a horvátok a magyar nyelv erőszakolása miatt recriminálnak, ez nem szokatlan jelenség; az sem ujság többé, hogy Busán Hermann a horvátok nevében óvást tesz »a nemzetiség lerontására czélzó merénylet ellen«; de annál meglepőbb, hogy a personális ugyanakkor, a mikor a nyelvkényszert helyteleniti, kijelenti egyszersmind, hogy ő a maga részéről soha bele nem egyez, hogy a horvát nemzet a magyar nyelv helyett a maga nyelvét tegye diplomatiai nyelvvé, miután a horvátoknak is kötelességük az anyaország nyelvét tudni s idővel köztanácskozásaikban használni.

---

[1] Orsz. levéltár József nádor titkos levéltára. Praep. ad diaet. 1839. III., VI.

[2] U. o. Acta diaet. 1839.

A personális és az ellenzék felfogása közt tehát csak az a különbség, hogy amaz Horvátországból a magyar hivatalos nyelv kiszorítását addig, de csakis addig hajlandó megtűrni, mig a horvátok a deák nyelvhez ragaszkodnak; emez ellenben abban az arányban, a mint Magyarországon tért hódit a magyar nyelv, a közjogi kapcsolatból kifolyólag s az ez által meg-

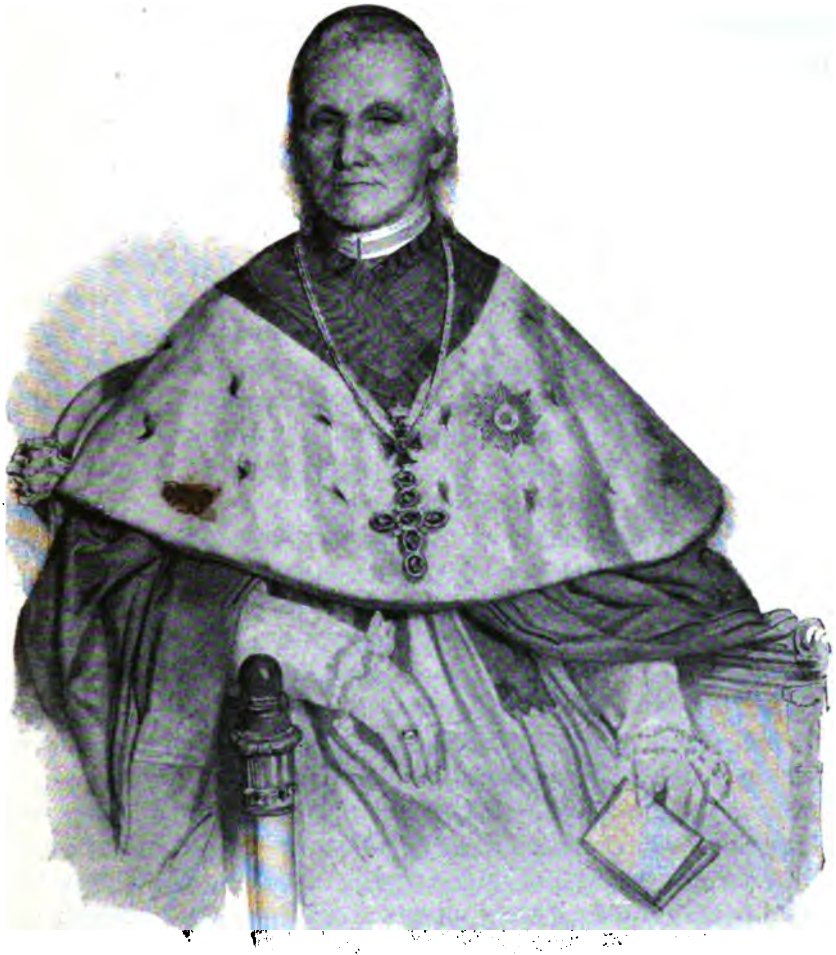

Kopácsy József herczegprimás.
(Eybl kőnyomata után.)

szabott korlátok közt, érvényt akar a magyar nyelvnek szerezni Horvátországban is.

Úgyde az ellenzék ebbeli szándékát a kormány ez alkalommal is meghiusitja, amennyiben a magyar nyelvre vonatkozó, immár szentesitett törvényt a kapcsolt részekre tényleg nem terjeszti ki. Az országgyűlésnek annál inkább zokon esik ez, mert a horvátok általában elzárkóznak a nemzet legjogosabb és legforróbb kivánságai elől: a törvényeknek deák nyelven való szerkesztését követelik; a protestánsokat a kapcsolt részek területére nem bocsátják be; a porták kiigazitása alkalmával az anyaországgal a közterheket aránylagosan megosztani nem akarják; egy szóval, separatisticus törekvésük által utját állják a haladásnak, úgy hogy méltán föltehető velük szemben a kérdés, ha vajjon az anyaországnak a kapcsolatból eredő esetleges hasznát nem szárnyalják-e túl a közjogi kapcsolat hátrányai.

A kormány mindamellett kénytelen a magyar nyelv javára ismét jelentékeny engedményeket tenni, miután ettől függ az országgyűlés sikere. A nádor valami úton hozzájut Deák Ferencznek az ülésteremben felejtett egy iratkájához, melyet azonnal közöl a kanczellárral s melyben az ellenzék vezére valamelyik barátjának a következőket irja: »A magyar nyelv, úgy hallom, rosszul áll Bécsben. Ebből nagy zavar lesz, s megtörténhetik, hogy ezen fog hajótörést szenvedni az ország gyűlése, mert alig hiszem, hogy a karok és rendek más nyelven felirást készitsenek, mint magyarul.«[1]

A közhangulat nyomása alatt létrejön tehát az új nyelv-törvény. E szerint az országgyűlés, valamint a törvényhatóságok feliratai egyedül magyar nyelven szerkesztendők; nemcsak a helytartó-tanács, de az udvari kamara is, melynek hivatalos nyelve eddig a latin volt, magyarul levelez; az anyakönyvek 3 év alatt mindenütt magyarul vezetendők; lelkipásztor nem lehet, ki magyarul nem tud; »a magyar nyelv tudása a katonai véghelyeken is gyarapitandó« s a magyar ezredek kormányainak a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven kell levelezniök.

A mit még némelyek kivánnak, hogy t. i. a törvények királyi megerősités alá egyedül magyar nyelven terjesztessenek fel, ez annál méltányosabb, mert semmiféle törvénynyel nem ellenkezik; de a többség megelégedve a kivivott eredménynyel, elhatározza, hogy ezuttal még a törvények eredeti magyar szövege mellett latin forditásukat is fölterjeszti.

Az országgyűlési viták publicátiójára nézve, mely az előző országgyűlést szintén foglalkoztatta, a rendek sokkal kevesebbet érnek el. A nádor ellenzése daczára, különösen gróf Batthyány Lajos sürgetése folytán, február 25-ikétől kezdve a főrendi tábla tanácskozásairól is naplót vezetnek ugyan, mely sokkal alaposabb és hívebb, mint az országos ülések naplója, miután a beszédek gyorsirók jegyzetei után közöltetnek benne; de az országgyűlési ujság s a kerületi napló meginditása még mindig pium desiderium marad.

Az országgyűlési hirlapot a kormány és a főrendi tábla következetesen ellenzik, főképen azért, mert a rendek »megelőző vizsgálat nélkül« akarják közrebocsátani. A mily vihart idézett elő a mult országgyűlésen

---

[1] A nádor átirata a kanczellárhoz, 1839 szeptember 21. Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1839.

Mérey, midőn a sajtóval szemben a felügyeleti jogot a koronának követelte, épp oly heves jelenetet provokál most Majláth personális azzal az elhamarkodott kijelentésével, hogy a rendek javaslata »belévág a divatozó praeventiva censurába, melyről több törvényeink vannak«. Az óvást eme nyilatkozat ellen még a conservativek is magukévá teszik, a kiknek pedig most is az a véleményük, hogy 500,000 nemes ember 12 millió ellen csak egy évig sem védheti meg kiváltságait, ha ez utóbbiak irásban és szóval szabadon ostromolhatják azokat.

A kerületi napló kinyomatását, melyre nézve a rendek a gyorsirókkal és a könyvnyomtatóval már az alkut is megkötötték, a kormány egyenesen megtiltja, jóllehet a közvélemény oly nagy súlyt fektet arra, hogy Hevesmegye 1839 végén körlevélben hívja fel a törvényhatóságokat, hogy, ha a kerületi napló kinyomatása nem engedtetnék meg, minden megye küldjön az országgyűlésre egy irnokot, a ki a kerületi naplót megyéje részére irná.[1] Az alsó táblának igaza van, hogy a nyilvánosság elvéből kifolyólag, melyet semmiféle törvény sem tagad meg, az országgyűlésnek joga van a kerületi üléseken történteket közzétennie. De a kormány, ha már kénytelen eltűrni, hogy a rendek minden ellenőrzés nélkül kerületi üléseket tartanak s ott teljesen korlátlanul gyakorolják vele szemben a kritikát: legalább annak állja utját, hogy a kerületi ülésekben lefolyt viták publicatiója által a közönséget izgassák ellene.

Amit a nádor hangsúlyoz, hogy t. i. a kerületi napló közrebocsátása által az országos ülések tekintélye szenvedne csorbát, ez nem fogadható el argumentumul a napló ellen. Az országos ülések tekintélyét nem a kerületi napló, hanem maga a kerületi ülés csökkenti, miután a törvényhozás működésének súlypontját már rég idő óta ide helyezték át. A kerületi ülést kell tehát fölöslegessé tenni az országgyűlés czélszerű coordinátiója által. Amenynyiben pedig a kerületi ülések eredetét gróf Andrássy Károly, egészen helyesen, arra az okra vezeti vissza, hogy az országos ülésekben a nyilvánosság korlátozva van s kinevezett elnök elnököl: az országgyűlés coordinátiója alkalmával ezeket a hibákat kell javitni s akkor a kerületi ülések is megszünnek s kerületi naplóra sem lesz természetesen többé szükség.

Az országgyűlési hirlap és a kerületi napló kérdésében tehát a rendek ismét vereséget szenvednek ugyan; de azért annyi haszna a nyilvánosság érdekében kifejtett actiójuknak mégis van, hogy legalább már most a censura nem akadékoskodik, midőn a hirlapok — a szónokok megnevezése nélkül — úgy a kerületi, mint az országos ülésekről tudósitásokat közölnek. Az, hogy a szónokot nem szabad megnevezni, kicsinyes kötekedés a kormány részéről, melylyel még csak annyit sem ér el, hogy a közönség meg ne tudja a szónokok neveit, miután a hirlapok könnyen érthető jelzőkkel a neveket teljesen pótolják.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1840.

Az előző országgyűlés hagyatékához tartozik a vallásügyi törvényjavaslat is, melynek actualitása nemcsak hogy nem szűnt meg, sőt ellenkezőleg, bizonyos ujabb sérelmek következtében fokozódott.

Az 1832/36-iki eredeti javaslaton az alsó tábla változtatást nem tesz, s Klauzál Gábor inditványa, mely szerint a »bevett vallás« kifejezésének elhagyása mellett a vallásfelekezetek közti teljes egyenlőség és viszonosság elvét mondják ki, valamint Szentpály László ugocsai követé, ki szintén óhajtja a viszonosság elvének kimondását, de csakis a törvényesen bevett felekezetekre nézve, — épp oly kevéssé kelt visszhangot, mint a főrendi táblán gróf Batthyány Kázmér ama liberális nyilatkozata, mely szerint »ő ezen ideát: uralkodó vallás, magával a keresztény vallás szellemével annyira ellenkezőnek tartja, hogy mindazon törvényt, mely ezen szennyet viseli magán, változtatni forrón kivánja s ez okból a teljes és tökéletes viszonosságra szavaz«.

Mi értelme volna a szabadelvű párt részéről a vallás ügyében ujabb követelményekkel állni elő, mikor a haladás útján az első lépést sem tehették meg, s mikor azok a tényezők, t. i. a papság és a horvátok, — kiknek az első lépés meghiusitásában főrészük volt, — semmi jelét nem adják engedékenységüknek. A káptalani követek ugyanis mindjárt a vita kezdetén ezuttal is óvást emelnek az egyházi rend nevében ama törvény ellen, melynek elvei »a katholika vallás változhatatlan principiumaiba ütköznek«. A zágrábi káptalan követe pedig nemcsak azért járul hozzá az óváshoz, mert a kérdéses törvény a felekezetek közti békesség fenntartása végett az evangelikusok javára »örök időkre alkotott« 1790/91 : XXVI. t.-czikkel ellenkezik, hanem azért is, mert Horvátország municipális jogainak sérelmét involválja.

A szabadelvű párt — egy-két intransigens tagját kivéve, kik közé tartozik Beöthy Ödön is, — gyakorlati szempontból egészen helyes politikát követ, midőn nemcsak hogy nem megy túl az 1832/36-iki országgyűlés által megállapitott kereteken, de ellenkezőleg, arról győződvén meg, hogy a főrendek hajlandók több oly concessiót tenni, melyről a közelmultban még csak hallani sem akartak, az alku terére lép.

A reversalisok tekintetében a főrendi és alsó tábla most is ragaszkodik ugyan eredeti álláspontjához s amaz a reversalist csakis a jövőre, ez ellenben úgy a multra, mint a jövőre nézve érvénytelennek kivánja tekinteni; de az alsó tábla ezuttal megkisérli áthidalni az ellentétet azzal a magyarázattal, hogy eszeágában sincs azokat az egyéneket, kik reversalisuknál fogva a katholikus hitben neveltettek, akaratuk ellenére ismét az evangelikus vallásra kényszeriteni; hanem intentiója csupán az, hogy a reversalis alapján akár a szülők, akár a gyermekek ellen támasztott bárminemű követelés szüntettessék meg s hogy azok, kik a reversalisok erejénél fogva neveltettek a katholikus vallásban, ha idővel meggyőződésük változván, az evangelikus vallásra akarnának áttérni, ebben ne akadályoztassanak.

A főrendek azonban, amint ezt a magyarázatot, úgy gróf Teleki József koronaőr ama közvetitő inditványát sem fogadják el, mely szerint a multban adott reversalisok csak abban az esetben legyenek érvényesek, ha szabadon adattak, ha gyakorlatba vétettek s ha ellenmondást nem tett ellenük a szerződő felek egyike.

Az áttéréseknél a hat heti oktatás mellőzésébe a főrendek az alatt a föltétel alatt egyeznek bele, hogy a vakmerő áttérések meggátlása végett a vallásváltoztatás a törvényhatóságok által ellenőriztessék. Ezzel szemben az alsó tábla az áttérést teljesen szabaddá akarja ugyan tenni; de másrészről nincs kifogása ellene, sőt szükségesnek tartja, hogy az egyes áttérési eseteket ő felségének bejelentsék, hogy abban az esetben, ha az áttérések oka a vallásos oktatás elhanyagolása lenne, ő felsége legfőbb felügyeleti jogánál fogva a kath. lelkipásztorokat híveik szorgalmasabb oktatására serkenthesse.

A katholikus gyermekeknek az evangelikus iskolák látogatását és a katholikus szülőknek gyermekeik mellé evangelikus vallású nevelők alkalmazását a főrendek már most megengedik, az alatt a föltétel alatt, hogy az emlitett gyermekek saját vallásukban való oktatása biztosittassék, s ez ellen az alsó táblának sincsen kifogása.

A recopulatio kérdésében a főrendek némi concessiót tesznek ugyan, de abba most sem egyeznek belé, hogy a vegyes házasságban élő feleknek ágytól és asztaltól való elválasztása esetében az evangelikus félre nézve a kötés felbontottnak tekintessék és annak az új házasságra lépés megengedtessék. Az alsó tábla ellenben a recopulatio megszüntetését föltétlenül követeli; de másrészről a jó békesség kedvéért kész az elvált vegyes házasok új házasságra lépésének ügyét ezuttal mellőzni.

Hogy az evangelikus lelkipásztorok nem büntethetők meg a miatt, mert más vallásuaknak az evangelikus templomba való járást megengedik; hogy az az elv, mely szerint a hivatalok valláskülönbség nélkül töltendők be, a városokra is kiterjesztessék; hogy a közös temetők használatára nézve törvény alkottassék s hogy az ezredeknél evangelikus lelkipásztorok is alkalmaztassanak, — mindezekre nézve a két tábla közt létrejön a megegyezés.

Horvátországra nézve azonban nem sikerül a differentiákat kiegyenliteni. A főrendek felfogása sokat veszit ugyan ridegségéből az által, hogy ugyanakkor, amikor az evangelikusoknak Horvátországban való lakhatása tekintetében a tilalom megszüntetését magára Horvátországra kivánják bízni, kifejezik egyszersmind reményüket, hogy ez irányban Horvátország nem sokára megteszi a szükséges törvényes intézkedést; de az alsó tábla állhatatosan ragaszkodik ahhoz a nézethez, hogy a vallásügyi törvény nem tehető Horvátország rendeinek beleegyezésétől függővé, annyival kevésbé, mert a viszonosság elvével sem egyeztethető össze, hogy a magyar polgárok egyrésze, csak azért, mivel az evangelikus vallást követi, Horvátországból ki legyen rekesztve s ugyanakkor Horvátország lakosai a polgári jogokat egész teljességükben élvezzék és a közterhekben oly módon vegyenek részt, hogy egy 130—135 portával biró középszerű megye több terhet viseljen, mint egész Horvátország.

Hogy abban az esetben, ha — mint a főrendek kivánják — a protestánsok ügyének rendezését magukra a horvátokra bizzák, ebből nem lesz semmi, azt a főrendi táblán elhangzott felszólalások világosan mutatják. Haulik György zágrábi püspök például, — kinek legfőbb része volt az illirizmus féktelenkedéseiben, kinek titkára, Stoosz Pál, »Meghivás az illir körbe« czím alatt csak az imént szólitotta fel a krajnai szlávokat, bolgárokat, szerbeket, hogy lépjenek be az illir körbe, »mert több szem többet lát, több gondolat többet kifürkész, több kéz többet ír s több szikrából lesz a tűz«, — minden himezés-hámozás nélkül kimondja, hogy azok a vallási villongások, melyek Magyarországban három száz év óta szakadatlanul tartanak, a horvátokat nem ösztönözhetik ama kiváltságaik megszüntetésére, melyek a közbéke fenntartására szolgálnak, nem sarkalhatják arra, hogy »legdrágább kincsüket a század szellemének s némi politikai axiomáknak feláldozzák«.

Minthogy tehát a törvényjavaslatnak Horvátországra vonatkozó pontja abban az alakjában, amint azt a főrendek megállapitották, a törvényhozás jogkörének megszoritását vonná maga után, anélkül, hogy még csak kilátás is lenne rá, hogy maguk a horvátok a méltányosság álláspontjára fognak helyezkedni a protestánsokkal szemben: az alsó tábla inkább mellőzi az egész pontot. S ily módon a többire nézve az alkudozás czélra vezetvén, az országgyűlés a javaslatot szentesités végett felküldi. A főrendi táblán a főpapok és a világi rendből öten óvást tesznek ugyan ellene; de ezt magába a javaslatba nem veszik fel, sőt az alsó táblával sem közlik, miután a prímás belenyugszik a nádornak a gróf Dessewffy Aurél felfogását megerősitő ama nyilatkozatába, hogy az óvás beiktatására lesz idő akkor is, amikor ő felsége a törvényjavaslatra válaszát leküldi.

A királyi válasz azonban az ügy érdemét nem érintvén, az óvás fölöslegessé válik. A leiratban ő felsége értésükre adja a rendeknek, hogy mivel a javaslat csak az országgyűlés vége felé terjesztetett fel hozzá, nem maradt ideje a nagyfontosságú s alapos meggondolást igénylő tárgyban elhatározásra jutnia.

Lonovics József csanádi püspök, — ki a prímás által az egyházi rend nevében tett óvás értelmét szükségesnek látja egy nyilvános ülésben megmagyarázni, — maga elismeri, hogy a törvényjavaslat »semmi olyat nem parancsol, amit tenni a hit szabályai tiltanának, hanem csupán az egyházi elveket sérti s ama jogok egyrészét veszi el, melyeket a törvény adott az egyháznak,« éppen ezért, ha a javaslatból törvény lenne, »zúgolódás nélkül fog annak engedelmeskedni«: mindamellett ő fejti ki a legnagyobb erélyt a végből, hogy a javaslat törvénynyé ne váljék. Metternichchel e tárgyban az országgyűlés berekesztésekor beható tárgyalásokat folytat,[1] s ráveszi őt, hogy, amennyiben a főpapság elhatározta, hogy Rómától fog utasitást kérni jövendő magatartására nézve, addig, míg ez megtörténik, tartsa vissza a koronát a törvényjavaslat szentesitésétől.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VI. 376.

Metternich a kormányra nézve legkényelmesebbnek tartaná a vallásszabadság életbeléptetését olyan értelemben, hogy a vegyes házasságban született gyermekek vallása a szülők szabad egyezkedése alapján állapittatnék meg s hogy a világi hatóságok egyátalán ne avatkoznának bele a vallás- és lelkiismeret szabadságát érintő vitás kérdésekbe.[1] Meg van róla győződve, hogy, ha ez sikerülne: a protestánsok is lefegyvereztetnének, a papság is megnyugodnék s akkor a kormánynak nem kellene örökösen a vallás ügyével bajlódnia.

Most, az országgyűlés folyamán is, a gyermekek vallásos nevelésére s az áttérésekre nézve, a gyakori collisiók kiegyenlitése végett, kénytelen a kormány rendeleti uton intézkedni s meghagyni, hogy ha a szülők valamelyikének vallásváltoztatása következtében vegyes házasság áll elő, az ezután születendő gyermekek vallására nézve a vegyes házasságban született gyermekek vallására vonatkozó határozmányok kötelezők; továbbá, hogy a törvénytelen gyermekek anyjuk vallását követik; hogy a kanczellária az áttéréseknél, abban az esetben, midőn semmi kétely nem forog fenn, a hat heti vallásoktatásra adja meg az engedélyt s hasson oda, hogy az áttéréseknél a fölösleges huzavonát kerüljék stb.[2]

Minthogy pedig a vallásügyi törvény magyarázásában és alkalmazásában a kormány sem nem őszinte, sem egyenlő mértékkel nem mér s valóságos tojástánczot kénytelen járni, hogy a törvény követelményeivel a katholikus egyház érdekeit összeegyeztesse, s minthogy az új törvény szentesitése esetén előreláthatólag még többször kellene majd az egyház belső dolgaival foglalkoznia: a főpapság kivánságát az új törvény szentesitésének elhalasztására nézve készséggel teljesíti, annyival inkább, mert reméli, hogy a római szentszékkel meg fogja majd találni a modus vivendit.

Az a vallásügyi speciális sérelem, melyet Bihar- és Gömörmegyék terjesztenek az országgyűlés elé s melyet az a vallásügyi törvényjavaslattal egyidejüleg vesz tárgyalás alá, szintén a kormány részrehajlása és alakoskodása miatt mérgesedik el.

A papság azt a bátorságot vette magának, hogy az 1790/91 : XXVI. t.-cz. 15. §-a ellenére követelt reversalisok megtagadása esetén a megyéktől kényszereszközök alkalmazását kivánta. S midőn ezt a merőben törvénytelen kivánalmat a megyék egy része határozottan visszautasitotta, Laitsák Ferencz, váradi püspök azzal a visszatorlással élt, hogy 1839 márczius 15-ikén, a kölni és poseni érsekek példájára, pásztorlevelet bocsátott ki, melyben utasitotta papjait, hogy reversalis nélkül a vegyes házasságokat egyházi áldásban ne részesitsék; majd két hónappal később azt is meghagyta nekik, hogy a vegyes házasok esküjét nem úgy, mint egyházi személyek, hanem csak mint tanuk s nem is templomban, hanem a parochiális lakon, minden egyházi szertartás nélkül, szenvedőleg fogadják el. A váradi püspök példáját követte a rozsnyai, ki nem ugyan pásztorlevélben — legalább pásztorlevele nyilvánosságra nem került, — de élő szóval hasonló utasitást adott az alsó papságnak.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta Diaetae extraser. 1844.
[2] U. ott, Acta diaet. 1839.

Biharmegye, Beöthy Ödön agitatiójára, egyenesen a királyhoz irt fel a sérelem orvoslása végett, miután akkor az országgyűlés nem volt együtt. A helytartó-tanácshoz le is érkezett egy királyi parancs, melyben ő felsége az 1791 : XXVI. t.-cz. sértetlen fenntartását megigéri; de ezt a parancsot a helytartó-tanács a megyével — daczára annak, hogy ez négy izben ismételte meg panaszát a felségnél — nem közölte. Ennélfogva úgy Bihar, mint Gömör az országgyűlésre vitte a sérelmet, ez utóbbi annyival is inkább, mert tanukkal tudta igazolni, hogy a papok kényszert alkalmaznak a vegyes házasokkal szemben s mert a helyett, hogy ez a sérelem orvosoltatott volna, a rozsnyai püspököt a sokkal dúsabb javadalmazású pécsi püspökségbe helyezték át, ami olyan színben tűnt fel, mintha törvénytelenségeért a felsőbbség mintegy megjutalmazni kivánta volná.

Joan. Laicsák

Laitsák püspök aláirása.

Az alsó tábla az ügyet tárgyalás alá vevén, odáig ugyan nem megy, hogy a törvénysértő püspököknek — ugy, amint Beöthy és Kende szatmári követ inditványozzák — az 1507 : VIII. és az 1647 : XI. t.-cz. értelmében hivataluktól való megfosztását kivánja; de igenis szükségesnek tartja felirás utján megkérni ő felségét, hogy a törvényeknek a vegyes házasságokra vonatkozó rendelkezéseit tartsa fenn, a főpásztoroknak a törvénybe ütköző rendeleteit semmisitse meg s őket szigoruan utasitsa, hogy körlevelüket vonják vissza, jövőre pedig a törvénynek minden efféle uj, helytelen és egyoldalú magyarázatától tartózkodjanak.

A főrendek ellenben, tekintettel arra, hogy az 1790-iki törvény határozottan csak azt rendeli, hogy a vegyes házasságok mindig a katholikus plébánosok előtt köttessenek, az egyházi áldásról azonban nincs benne egy szó sem, tekintettel másrészről arra, hogy az áldás nélkül kötött házasság is mind egyházi, mind polgári tekintetben jogérvényes: a feliráat annyival inkább fölöslegesnek tartják, mert a megyék az ügyet már úgyis ő felsége elé vitték. Ebbeli elhatározásukban mindenekfölött az egyház hatalmi érdeke vezeti ugyan őket; de a politikai tapintat szempontjából sem tartják helyesnek az ügy bolygatását. Az alternativa ugyanis — gróf Dessewffy Aurél szerint — az, hogy arra a kérdésre, forog-e fenn törvénysértés, a főrendek vagy igennel felelnek vagy nemmel. Ha igennel: akkor oly valamire szólitják fel a kormányt, amit nem tehet, mert a kényszerités e tárgyban képtelenség; vagy nemmel s akkor amellett, hogy a kormány a legnagyobb zavarba jön, nem tudván eldönteni, melyik táblának van igaza, az országban is zavarok fognak bekövetkezni, s ami a fő: káros visszahatás fog előállni a két tábla közt még függőben levő hasonnemű tárgyakra nézve. »Parlag tehát — ugymond — ez a mező vagy legfeljebb töviseket terem.«

Hogy a vita meddő marad, azzal Széchenyi, báró Eötvös József, gróf Teleki László s általában a szabadelvüek is tisztában vannak, s ha mégis felszólalnak, ezt azért teszik, mert az egyház merész föllépése kényszeriti őket rá. A prímás ugyanis egész ridegségében állitja fel az elvet, hogy a világi törvény az egyházi szertartások felett, tehát az egyházi áldás felett sem rendelkezhetik s ha mégis rendelkeznék s ha ennélfogva felsőbbrendű törvényekkel összeütközésbe jönne: megszünik föltétlenül kötelező lenni.

A vita folyamán, a szabadelvüek részéről a papság ellen emelt súlyos vádak ellensúlyozásául, a főrendek mindössze annyi concessióra hajlandók, hogy az egyház hozzájárulásával készek megkérni ő felségét, hogy amenynyiben még Biharmegye feliratára nem felelt, az aggodalmakat szüntesse meg válaszával. De az alsó tábla ebben nem nyugodván meg, az ügyet félre teszik, annyival is inkább, mert a vallásügyi törvényjavaslatra nézve időközben sikerül létrehozni a két tábla közt a megegyezést.

Az emlitetteken kivül még egyéb vallásügyi kérdésekkel is foglalkozik az országgyűlés, de — kivéve a zsidók sérelmeinek részleges orvoslását — eredménytelenül.

A megyékben uralkodó közszellem, mely a felekezeti motivumokat annyira előtérbe tolja, hogy a pártok több helyen felekezeti alapon szerveznek, az országgyűlésen is érvényesül annyiban, amennyiben az egyes pártok különös érdeklődéssel viseltetnek a vallási kérdések iránt.

Kisfaludy Sándor, »a falusi magányában élő hazafi«, — kinek, saját szerény bevallása szerint, sem becsvágya sem érdeme nincs ahhoz, hogy közhivatal után vadászszon, — tisztán a haza sorsát és érdekeit tartva szem előtt, 1839 elején a nádorhoz egy német nyelven fogalmazott emlékiratot nyujt be, melyben leirván az ország politikai helyzetét, saját tapasztalatai alapján konstatálja, hogy az ország különböző részeiben mily nagy szerepet játszanak a vallási pártok. A dunántúli megyékben például a két protestáns felekezet egyesült, hogy a tisztujitásokon saját jelöltjeit válasszassa meg. S habár a protestánsok — kivéve Veszprémmegyét — minden dunántúli megyében kisebbségben vannak, mégis többnyire győznek azért, mert democrata és ultraliberális elveket hordván a szájukon, csatlakoznak hozzájuk azok a katholikusok is, kik vagyonukat elpocsékolták, kiknek hivatalra van szükségük, hogy jövőjüket biztositsák s kik az emberszeretet igéit hirdetik, hogy annál inkább elnyomhassák alattvalóikat.[1]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1839.

A költő-politikus conservativ és felekezeti szemüvegen nézi ugyan a világot s igy tiszta képet nem szerezhet magának arról; de már az a tény is, hogy ő maga sem képes magát emancipálni a felekezeti szempontok nyüge alól, midőn az ország első dignitását tájékoztatni akarja a közdolgok felől, eléggé mutatja, mennyire dominálja a politikai életet a felekezeti szellem.

Sopron- és Borsodmegye rendei azt tapasztalván, hogy a vegyes házasságokra nézve a surlódásokat a külföldről beözönlő jezsuiták szitják, utasitásul adják követeiknek, hogy sürgessék ama régibb törvények szigorú végrehajtását, melyekben ki van mondva, hogy a törvényhozás engedélye nélkül szerzetesrendek Magyarországon nem telepedhetnek le.

A feliratí javaslatot ebben a tárgyban el is fogadja az alsó tábla liberális többsége; de a főrendek azzal az érveléssel, hogy ő felsége az 1715 : CII. t.-cz. értelmében az ország világos előnye nélkül szerzetesrendeket különben sem bocsátott be az országba s hogy ennélfogva semmi különös ok, alap vagy alkalom nincs, mely miatt ily irányban a törvényhozásnak intézkednie kellene, — a javaslatot visszautasitják.

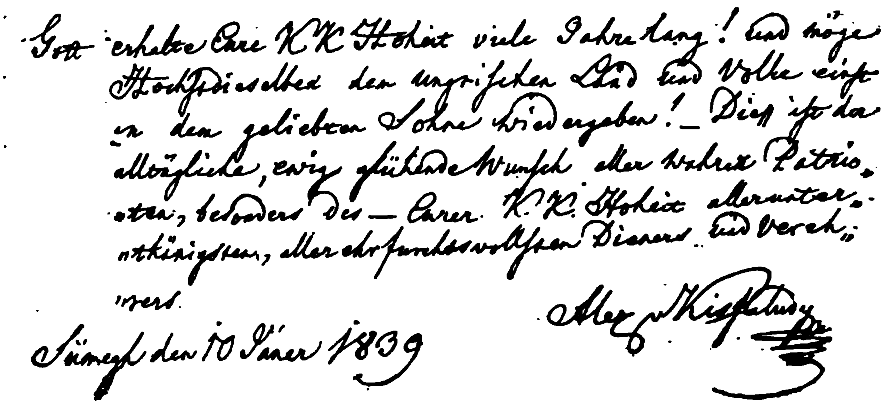
Gott erhalte Eure K.K. Hoheit viele Jahre lang! und möge
Hochdieselbe den ungrischen Land und Volke einst
in den geliebten Sohne wiedergeben! — Diess ist das
allmöglichste, ewig glühende Wunsch aller wahren Patrioten,
besonders des — Eurer K.K. Hoheit allerunterthänigsten,
allerehrfurchtsvollsten Dieners und Verehrers.

Sümegh den 10 Jäner 1839

Alex. v. Kisfaludy

Kisfaludy Sándor emlékiratának befejező sorai.

(Az irat eredetije az országos levéltarban.)

A Palóczy és Bezerédj Miklós veszprémi káptalani követ közti szóváltás világitja meg e kérdésben a liberálisok és klerikálisok álláspontját. Amaz fél a jezsuitáktól, mert a hová befészkelik magukat, ott a gyűlölködést, visszavonást honositják meg; ez pártolja őket, mert az evangelikusok törekvéseinek mindig és mindenütt a jezsuiták vetettek gátat. Magasabb politikai szempontból,határozottan tárgyilagosan azonban a conservativ gróf Dessewffy Aurél iteli meg a dolgot, midőn azt mondja, hogy a szerzetesrendek csak akkor felelhetnek meg hivatásuknak, ha a közvélemény mellettük van, a közvélemény ellenére tehát nem lenne czélszerű szerzetesrendet bocsátani be az országba.

Az unitárius vallásnak bevett vallássá nyilvánitása szintén szőnyegre kerül. Actuálissá teszi azt a Partium visszacsatolása. De a főrendek, habár elvileg az ügyet magukévá teszik is, elintézését akkorra halasztják, a midőn a visszacsatolás tényleg megtörténik, miután akkor válik gyakorlatilag szükségessé a Kraszna, Zaránd és Közép-Szolnok megyében élő unitáriusok szabad vallásgyakorlatának az egész országra való kiterjesztése.

A görög nem egyesültek sérelmeit magában foglaló feliratra királyi válasz nem érkezik. Különben maga a felirat is nagy bajjal készült el, miután a főrendek az alsó táblának a görög nem egyesültek egyházi személyeinek illendőbb ellátására, papjaik neveltetésére, kalendáriumuknak a közönséges kalendáriummal való összhangzásba hozatalára s a görög nem egyesültek és más vallásúak közti válóperekre vonatkozó javaslatait nem fogadták el.

A zsidókra vonatkozó eredeti törvényjavaslat két pontból áll. Az egyikben eltörlik a türelmi adót, melynek különben sem volt soha törvényes alapja; a másikban kimondják, hogy a zsidók az ország többi nem nemes lakosai által gyakorolt minden polgári jogokban részesülnek.

A szabadelvű párt, a mint önmagát tagadná meg, ha az első kisérletet vonakodnék megtenni a zsidóságnak a nemzet testébe való beolvasztására nézve: úgy másfelől veszélyeztetné a reformot, ha a haladás lépcsőjén a Pestmegye által ajánlott merész ugrást megtenné s a zsidó felekezetet a bevett vallásfelekezetek közé venné fel. A haladás természetes menetével ellenkeznék a vallási emancipatio, mielőtt a politikai egyenjogusitás megtörténnék, s ez utóbbira nézve is az általános, mindent magában foglaló elvet a liberálisok csak azért mondják ki, hogy annak keretében annyi concessiót csikarjanak ki a zsidók számára, a mennyit csak kicsikarhatnak. Maga a »Magyarország s a hozzá kapcsolt részek izraelita lakosai nevében eljáró küldöttség« sem kér többet az országgyűléshez benyujtott folyamodványában, mint azt, hogy »a törvényhozás szívére vevén polgári viszonyaik megjavitásának szükséges voltát, adja meg nekik a honfiúság jogait«.[1]

A hangulat a zsidókra nézve az alsó táblán igen kedvező. A törvényjavaslatot kisérő, fenkölt szellemű feliratban a rendek igazi ékesszólással hirdetik a nemzet jól felfogott érdekeivel ölelkező emberszeretet igéit. A personális veszedelmesnek tartja ugyan túlmenni a jelen országgyűlés által az úrbéri törvényjavaslatban tett amaz engedményen, mely szerint a zsidók úrbéri telkeket birhatnak, mert különben Ung, Bereg, Zemplén s általában a felvidéki megyéket a tisztátalan lengyel zsidók egész raja fogja ellepni; tanúkúl hívja fel egyszersmind a felvidéki megyék követeit, — kik nap-nap mellett tapasztalhatják, hogy a jobbágyok azért nem képesek a közterheket leróni, mert a zsidók kiszipolyozzák őket, — mily borzasztó következményei lennének az országra amaz invasiónak; de a felvidéki megyék közül a provocatióra kevesen adnak visszhangot s jóformán csakis a bányavárosok és a káptalanok követei, valamint a horvát követek osztozkodnak a personális aggodalmában.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1840.

Hogy a zsidóság beözönlése folytán, — a mint a mosonymegyei Sőtér mondja — Magyarország Jeruzsálemmé ne váljék s Jeruzsálem sorsára ne jusson, erről a főrendek gondoskodnak és pedig akkép, hogy gróf Teleki József koronaőr inditványára leszállitják a kedvezményeket, melyek a külföldi zsidókat ide édesgethetnék s föltételekhez kötik a letelepedési jogot. Az alsó tábla liberális többsége pedig, habár — Dubraviczky kijelentése szerint — »többet óhajtott volna a zsidók részére kieszközölni«, a haladás érdekében a kevesebbet is elfogadván, létrejön a törvény, mely a türelmi adót nem veszi ugyan le a zsidók válláról, a jobbágy-telkek birhatására sem jogositja fel őket; de azért több kedvezményt biztosit számukra.

Az átalakulás vágya, mely kútforrását képezi a zsidók egyenjogusitására irányuló törekvésnek is, egy decennium alatt sokkal mélyebbre ereszté gyökereit a magyar társadalomban, semhogy képes lenne azt a kormány — még ha akarná is — kiirtani az emberek szivéből. De miért is akarná? A mennyiben a korona jogkörét Magyarország culturális és közgazdasági fejlődése nem alterálja, botor politika lenne részéről, útját állni a reformoknak. S ha úgy a saját, mint az országgyűlés által kezdeményezett reformok egy részét mégis visszautasitja, félbe hagyja vagy halogatja, ennek oka csupán az, hogy a korona hatalmi érdeke és a haladás követelményei közt a demarcationalis vonal kijelölésében elfogult és rövidlátó. Másrészről azonban hozzájárúl a törvények egész sorához, melyek az anyagi és szellemi jólét alapját vetik meg.

A katonai élelmezés és beszállásolás és ezzel kapcsolatban különösen az u. n. deperditák kérdése, melyre a királyi propositiók második pontja hívja fel a rendek figyelmét, egyike ama fontos problemáknak, melynek igazságos megoldását csaknem egy század óta sürgetik azok, kik az adófizető nép sorsát szivükön viselik.

A beszállásolás óriási teherként nehezedett az adózóra, amennyiben az idegen katona házának békességét, családjának nyugalmát zavarta meg — a mint Deák irja — a beszállásolás következtében »a magyar adózó nem volt ura még önsajátjának sem«.[1] A deperditák pedig, vagyis az adózókra háramlott ama veszteségek, melyek onnan eredtek, hogy a katonaság részére a terményeket az 1751-ben meghatározott, a piaczi áraknál rendesen alacsonyabb, u. n. regulamentáris árakon voltak kénytelenek átengedni, — hogy mily súlyosak voltak, mutatja például az, hogy Borsodmegye deperditái évenkint 70,000 forintra rúgtak, holott adója nem ment többre 50,000 forintnál.

Ennélfogva nemcsak humanitárius, de közgazdasági és pénzügyi szempontból is jogos a rendek ama kivánsága, hogy a katonaság élelmezéséről a kincstár gondoskodjék, az adózók a termesztmények kiszolgáltatásának terhe alól mentessenek fel s a házanként való beszállásolás megszüntettetvén, laktanyák építtessenek oly módon, hogy a laktanyák nagysága, minősége és elhelyezése tárgyában a király a terveket elkészittetvén, ezeket a katonaság kiküldötteivel még a jelen országgyűlés folyamán egy országos választmány vitatná meg. A mennyiben pedig az emlitett terhek a törvénynyel nem ellenkeznek, azoknak esetleg (»netalán«) kárpótlás mellett való megváltása iránt a rendek a kincstárral készek egyezkedésbe bocsátkozni s csak a kisebbség — élén Szentkirályival és Palóczyval — tagadja meg a kárpótlást, hivatkozván az 1715: VIII. t.-czikkre, mely a katonaság minden szükségletét az adókból rendeli fedezni.

---

[1] Deák F. és Hertelendy K., Követjelentés. 30.

Ezzel a tárgygyal kapcsolatban a katonai kihágásokra is kiterjesztik a rendek figyelmüket s a katonai igazságszolgáltatásra vonatkozó több fontos elvben állapodnak meg, amilyen például az, hogy a polgári személyek ellen katonák által elkövetett sértések a törvényhatóság és a katonaság részéről kiküldött vegyes biróság illetékessége alá tartoznak.

A felség azonban a katonai kihágásokra vonatkozó törvényjavaslatot hallgatással mellőzi; a katonaság részére kiszolgáltatandó termények megváltására nézve pedig, habár elismeri, hogy igazságosabb kulcsot kell megállapitni az eddiginél: a mennyiben mégis aggályai vannak a megváltási összeg rendes befizetése s a törvényhatóságok közt leendő szétosztása tekintetében, az alaposabb megfontolást igénylő ügy elintézését a jövő országgyűlésre halasztja. Úgyde az aggodalmak csak ürügyül szolgálnak az elhalasztásra, miután egészen világos, hogy a megváltási összeg biztositásáról magának a kormánynak elég módja van gondoskodni, rendelkezvén erre nézve a szükséges hatalommal; a szétosztásnál pedig igazságosan nem lehet más kulcsot alkalmazni, mint ugyanazt, a mit az adókivetésnél tényleg alkalmaznak.

A királyi propositiók harmadik pontjában foglalt tárgy szintén függőben marad, miután a felség a rendek ama kivánságát, hogy a Duna szabályozására vonatkozó terveket közölje velük, azzal az indokolással, hogy a szabályozás végrehajtása különben is a helytartó-tanács hatáskörébe tartozik, az országgyűlésnek ellenben csak a költségek fedezéséről kell gondoskodnia, visszautasitja. Később mégis beleegyezik, hogy országos választmányt küldjenek ki, mely a jövő országgyűlésig necsak ama forrásokra nézve adjon véleményt, melyekből »az ország alkotmányának és minden rendbeliek jogainak épségben tartása mellett« fedezhetők lennének a szabályozási költségek, hanem vizsgálja egyszersmind meg a szabályozási terveket is.

Hogy e fajta nagyobbszerű vállalatok a nemzeti hitel igénybevétele nélkül nem valósithatók meg s hogy e tekintetben sem a só árának fölemelése, sem a nemzetnek subsidiumokkal való megterhelése nem lenne czélravezető, — ezzel a gondolattal Széchenyi és Dessewffy már most igyekszik megbarátkoztatni a rendeket. De nem igen boldogulnak velük, miután közgazdasági ismereteik nem terjednek odáig, hogy különbséget tudnának tenni az improductiv költekezés és a hasznos befektetés czéljából csinált adósságok közt.

Mig az imént emlitett két tárgyra nézve az országgyűlés csak az előkészitő lépéseket teszi meg: a lánczhid ügyében bevégzi, a mi még reá tartozik. Jóváhagyja ugyanis a lánczhid épitése tárgyában az 1832/36: XXVI. t.-cz. értelmében báró Sina Györgygyel kötött szerződést, nem törődve egyeseknek ama kifogásával, mely szerint az országos választmány megbizatási körét túllépte, midőn egyrészről a szerződést, mielőtt az az országgyűléssel közöltetett volna, megerősittette a felséggel, másrészről az 1836-iki törvényben megállapitott tarifához nem ragaszkodott.

Ezek a kifogások különben is csak arra valók, hogy a vállalat gyakorlati keresztülvitelét késleltessék. Mert még mindig vannak számosan, kik a lánczhid eszméjével s különösen annak következményeivel nem tudnak kibékülni. Emődy János nyitrai követ a lánczhid épitése által »az ősi szabadságon ejtett halálos seb« miatt még mindig kesereg; gróf Nádasdy Lipót meg a főrendi táblán »erőszakos agitatió« eredményének nyilvánitja az »önzés szülte vállalatot«. Sőt az országgyűlésen kivűl is javában foly az izgatás a végből, hogy a törvényhozás ne fogadja el a pesti hid tárgyában kötött szerződést.

Széchenyi 1839 deczember 8-ikán felhívja a nádor figyelmét »Egy lelkes nemesnek felszólitása a t. kk. és rkhez« czímű iratra, melyet Dietrich bárónė több megyének, pl. Veszprémnek is megküldött s melyben az ismeretlen iró a szerződés felbontását s a hid és útak épitése czéljából kölcsön felvételét ajánlja. Hogy a nemesi becsület követelné a már megkötött s a király által aláirt szerződés fenntartását, ezt nem ismeri el, miután — ő szerinte — az alkotmány által biztositott nemesi jogokat semmibe vevő szerződésnek nincs erkölcsi alapja s csak arra való az, hogy a »pártolt hidépitő« a nemzetet csúfosan rászedje.[1] Nem gondolja azonban meg a lelkes felszólaló, hogy még ha a király szószegésével a vámmentesség privilégiumát ez alkalommal meg lehetne is menteni: az érdekeltek nem sokat nyernének vele, miután a szabadelvű irány fokozatos terjedése a kiváltságokat mindinkább és inkább fenyegeti. Az adó megszavazása alkalmával pl. Beöthy Ödön egyenesen inditványozza, hogy a nemesség minden különbség nélkül járuljon hozzá a közterhek viseléséhez; Dubraviczky pedig, utasitások hiányában, Beöthy inditványát tárgyalhatónak ugyan nem tartja, de a mennyiben »a megváltozott korszellem követelményének tekinti azt«, egy országos választmányra kivánná bízni annak eldöntését, mily arányban vegyen részt a nemesség a közterhekben.

Az országgyűlés positiv alkotásai közt, politikai jelentőségét tekintve,

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1839.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR
TILDEN

A LÁNCZHID ALAP

(Barabás Miklós festménye

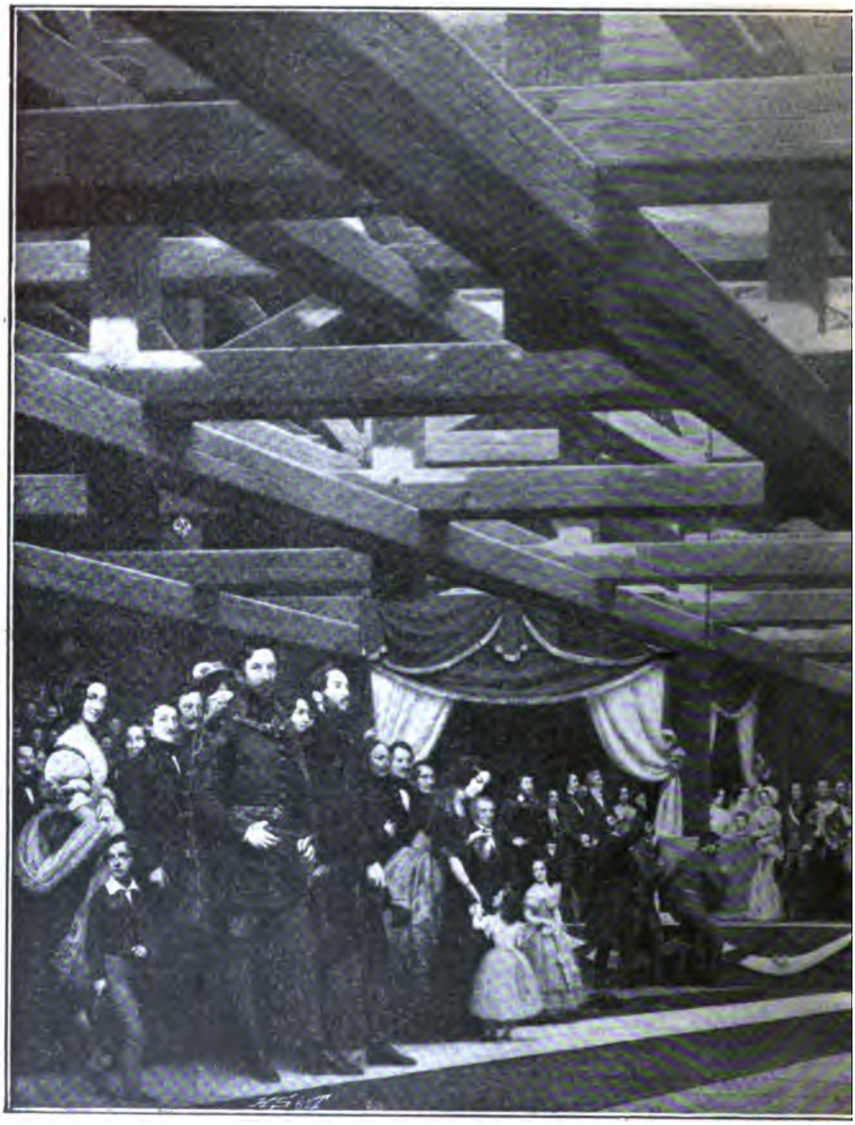

Károly főherczeg

M. Dorottya főherczegné
Gr. Széchenyi Istvánné
Hermina főherczegnő

W. Thirney Clark

Adam Clark

Gr. Batthyány Lajosné
Bajza József
Vásárhelyi Pál
Vörösmarty Mihály
Zsedényi Ede
Schodelné
Br. Jósika Miklós

Nyáry Pál
Fáy András

Gr. Nádasdy Lipótné

VÉNEK LETÉTELE.

történelmi képcsarnokban.)

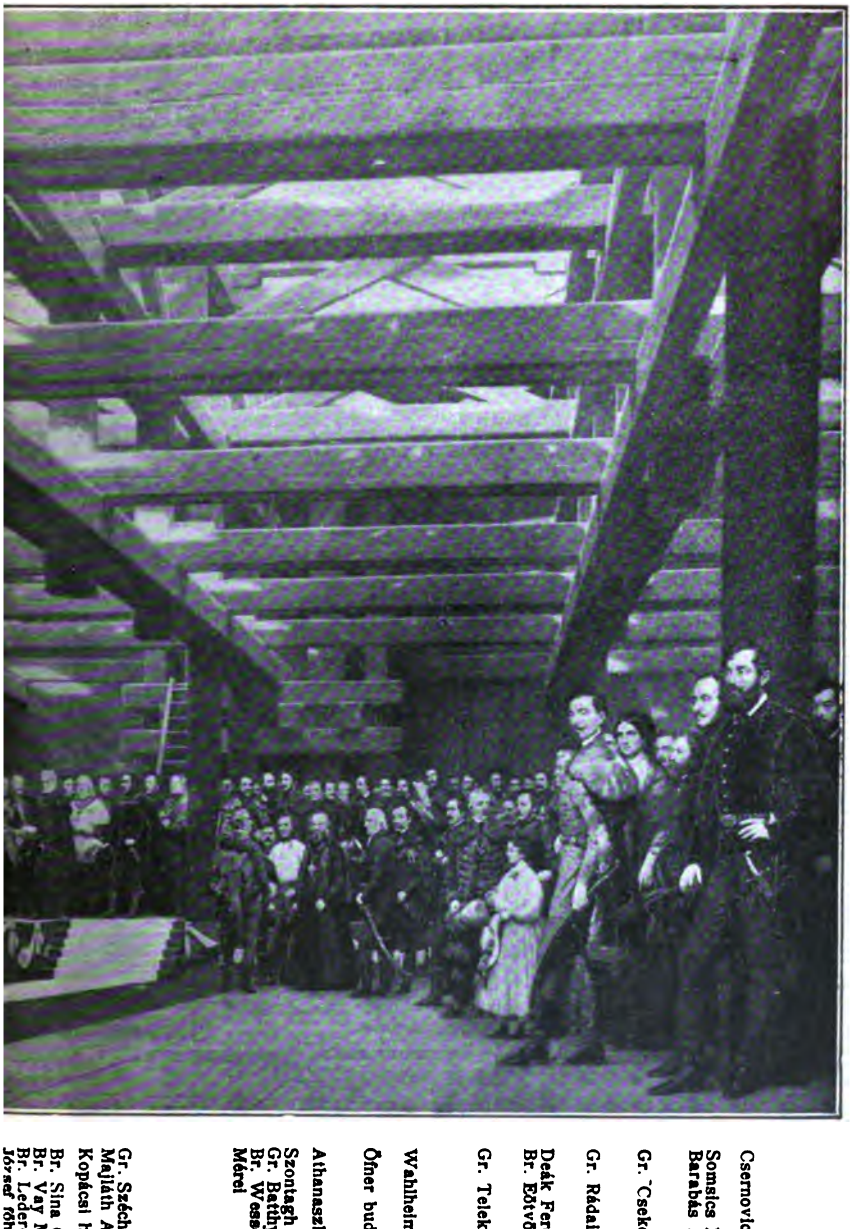

Csernovics Péter

Somsics Pál
Barabás Miklós

Gr. Csekonicsné

Gr. Rádai Gedeon

Deák Ferencz
Br. Eötvös József

Gr. Teleki József

Wahlheim alpolgármester

Őfner budai polgármester

Athanaszkovich rácz pk.

Szontagh Gusztáv
Gr. Batthyány Lajos
Br. Wesselényi Miklós
Mérei

Gr. Széchenyi István
Majláth Antal
Kopácsi herczegprimás

Br. Sina György
Br. Vay Miklós
Br. Lederer commandans
József főherczeg

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

első helyen áll az örökváltság. Ez a hatalmas reform, mely a mult országgyűlésen a szabadelvűek és conservativek közt oly ádáz küzdelmet idézett elő s mégis megbukott, most egészen simán, jóformán minden vita nélkül megy keresztül, miután sem a kormány, sem a főrendek nem állnak útjába.

Az új törvény a jobbágyi tartozások tökéletes és örök időkre szóló megváltását illetőleg permissive rendelkezik ugyan s előre lehetett látni, hogy egy ilyen permissiv törvény, — mely azt engedte meg, a mi azelőtt sem volt senkinek megtiltva, s mely az állam beavatkozását kizárva tisztán magánjogi útra tereli a jobbágyi praestatiók megváltását, — nagyobb gyakorlati eredménynyel nem fog járni: mindamellett magának az örökváltság elvének kimondása kiindulási pontját képezi az egész állami és társadalmi életet átalakitó reformnak.

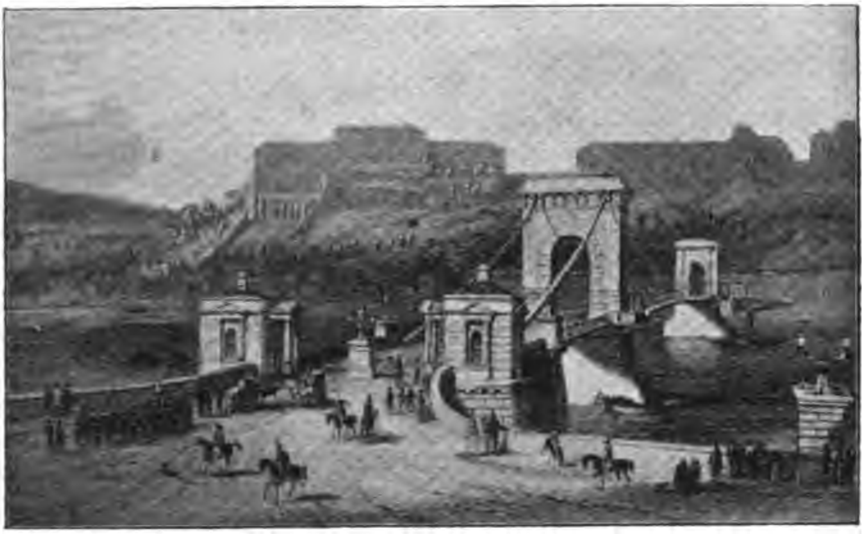

A lánczhid legelső képe.
(Miss Pardoe munkájából.)

Az az ultra-radicalis eszme, melyet egyetlen egy országban — Francziaországban — valósitottak meg s ott is csak forradalmi úton, hogy t. i. minden úrbéri szolgáltatás, kivétel nélkül, az országban mindenütt és egyidőben, kárpótlás nélkül töröltessék el, s igy az ország minden lakosa személyének és vagyonának egyszerre korlátlan tulajdonosává tétessék, — az országgyűlésen kivűl, nálunk is fölvettetett.[1] Úgyde csak azért, mert a megváltás elve »a parasztnak igen magasra kötött szőlőfürt volt«, melyet üres erszénye miatt elérnie nem lehetett: nem volt szabad a földesúrnak jogos tulajdonát megtámadni s res nulliusnak tekinteni.

---

[1] Anti-úrbérváltság. (Lipcse, 1846.) 57.

A mennyiben tehát a törvényhozás — igen helyesen — a megváltás álláspontjára helyezkedett: kettő közt volt választása. Vagy Baden, Württemberg, Hessen, Hannover stb. példáit követve, a megváltást kötelezővé teszi, vagy — úgy, mint Ausztriában történt — permissiv törvényt alkot. A kötelező megváltással — különösen az állam direct beavatkozása és támogatása mellett — bizonyára hamarább czélt lehetett volna érni, s ha a törvényhozás mégsem ezt a megoldási módot alkalmazza, ennek oka a haladás menetét kizárólag szabályozó politikai helyzetünk volt, melyet ha számba nem vesznek, a szükségkép bekövetkezendett reactio legyőzhetetlen akadályokat gördit vala már a reform megkezdése elé is.

Az úrbéri törvények revisiója alkalmával Beöthy Ödön, — ki sehogy sem tudta az osztó igazsággal összeegyeztetni a mult országgyűlés által alkotott ama törvényt, mely csupán a jobbágy-földeket használó nemeseket kötelezi a közterhek viselésére, — szóba hozza annak eltörlését, majd alkudozásra fogván a dolgot, legalább annyit szeretne elérni, hogy az emlitett törvény rendelkezéseit csak azokra terjeszszék ki, kik a törvény életbeléptetése után szereztek jobbágy-telkeket. De a mint Beöthynek nem sikerül a haladás érdekében már egyszer kimondott elvet visszavonatnia a törvényhozás által: úgy viszont a szabadelvű többség sem fejlesztheti tovább olyan arányban az úrbéri törvényeket, a mint óhajtaná. Igy nevezetesen ahhoz, hogy a jobbágy, úrbéri telkének haszonvételét minden valláskülönbség nélkül akárkinek, az izraelitákat is ide értve, eladhatja, a felség nem járul hozzá, jóllehet ezt a kedvezményt úgy az alsó, mint a felső táblán jóformán mindenki hajlandó megadni a zsidóknak s még a legilliberálisabb törvényhozó is jónak látja szűkkeblűségét legalább elpalástolni olyan formán, hogy lehetetlen föltételekhez köti a kedvezményt, pl. hogy a zsidók szombati ünnepeiket vasárnapra tegyék át, hogy az úrbéri telkeket biró zsidók kötelesek legyenek keresztény cselédeket tartani stb.

A jobbágyok személyes szabadságát biztositó törvénynyel sem szerencsésebb a szabadelvű párt, mint a mult országgyűlésen volt, pedig azt most a főrendek sem ellenzik. Azt az elvet, a mi a rendek javaslatában részletesen körül van irva, hogy t. i. az önkény ellen mindenki biztositandó, a felség elismeri ugyan; de azért a javaslattól, mint a mely az ezután elkészitendő büntető törvénykönyvvel áll kapcsolatban, a szentesitést megtagadja.

A mult országgyűlés által függőben hagyott közművelődési ügyek, nevezetesen a tanitóképezdék, műegyetem és reáliskolák, valamint a Ludovicaeum ügye most is elintézetlenül maradnak.

A felség a három előbb emlitett intézet tervét a báró Mednyánszky elnöklete alatt álló tanulmányi bizottság által elkészittette; de felállitásukra nézve — igérete daczára — semmi intézkedést nem tett. Ennélfogva a jelen országgyűlésen a kerületek egy választmányt küldenek ki az ügy előkészitése végett, a mely azonban munkálatával csak az országgyűlés végére készült el, a mikor már tárgyalás alá nem lehetett azt többé venni.

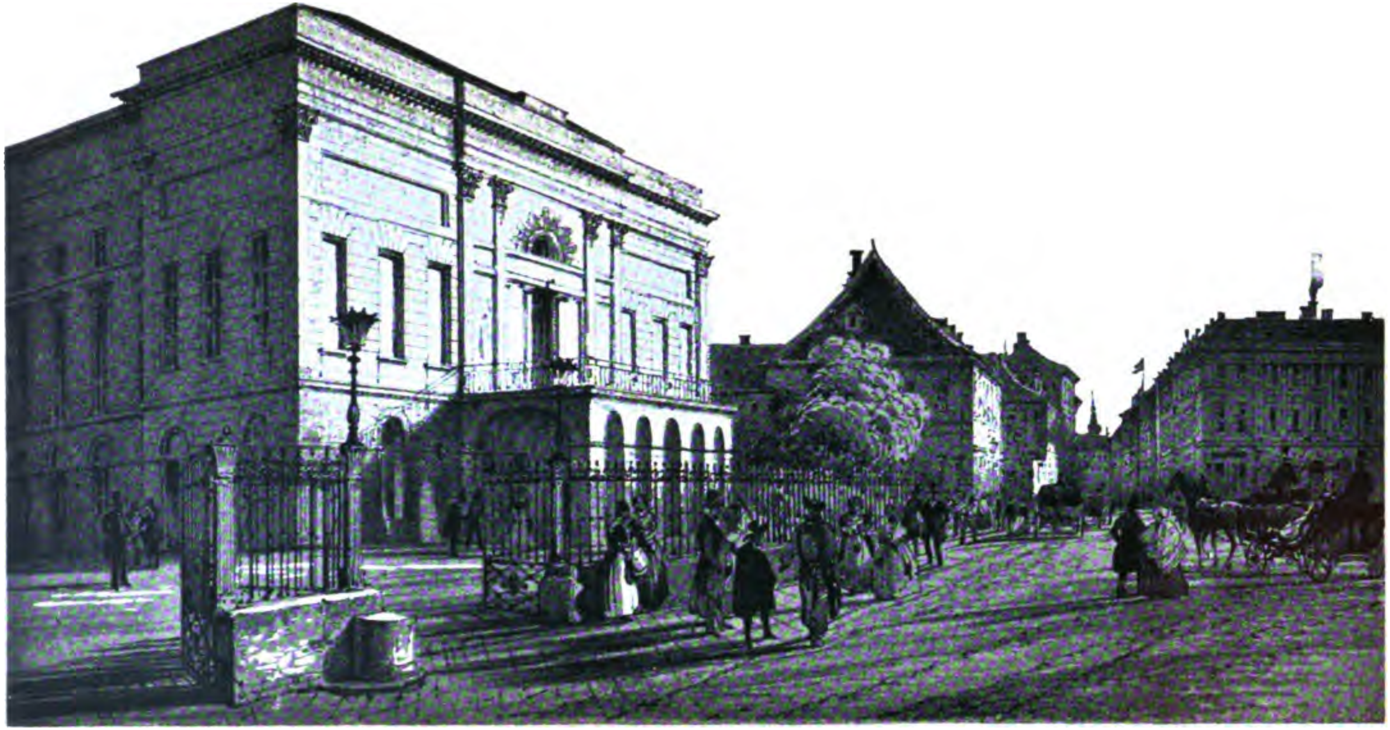

Az Athenaeum nyomása.

A NEMZETI SZINHÁZ.

(Alt Rudolf rajzáról készült kőnyomat után.)

A Magyar Nemzet Történetéhez

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

A Ludovicaeum tárgyában az 1832/36-iki országgyűlés által kidolgozott törvényjavaslatot a rendek megint fölterjesztik. Az 1840 november 1-én megnyitandó intézetre 309,000 forintot szavaznak meg, ismét azzal a kikötéssel, hogy az 1808-iki tanitási rendszer a kor kivánalmaihoz képest átalakittatván, az összes tantárgyak nemzeti nyelven tanittassanak. Ebbe azonban a kormány most sem egyezik bele.

Közművelődési törekvéseik meddőségeért a rendek legalább azzal igyekeznek magukat kárpótolni, hogy a nemzeti szinház jövőjéről gondoskodnak. A törvényhatóságok adományaiból Pesten felépült szinház a vármegye igazgatása alatt nagyon nehezen fejlődött; a városi szinházzal, melyben

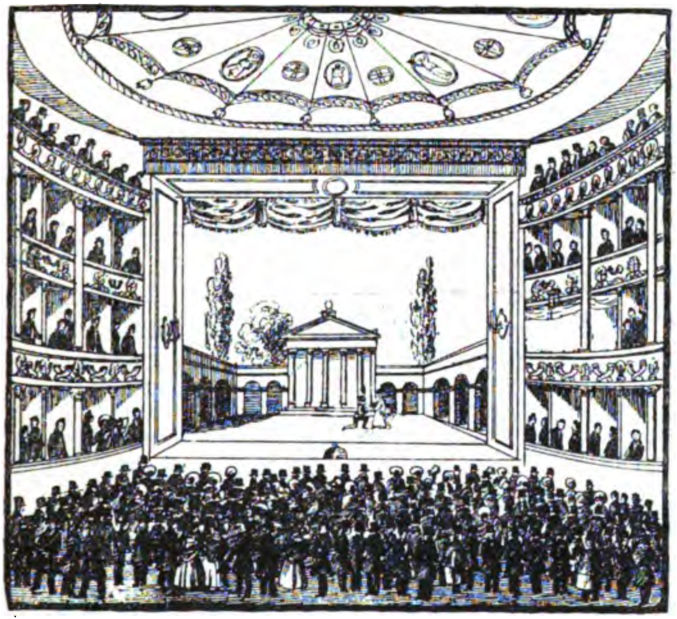

A nemzeti szinház belseje.
(Vasquez gróf rézmetszete után.)

német előadásokat tartottak, alig birta kiállni a versenyt, mert daczára annak, hogy Pest városa a magyar szinház épitésére egyik legszebb terét átengedte s ezen kivűl az épitési költségekhez is 15,000 forinttal járult: a polgárság — eredeténél és izlésénél fogva — a német szinházzal inkább rokonszenvezett s azt szivesebben látogatta; ebből természetszerűleg következtek az évről-évre fenyegetőbbé váló pénzügyi zavarok. Jóformán a bukástól kellett tehát megmenteni ezt az intézetet, melyről Tretter György pest-városi követ elismerte, hogy a főváros magyarositása érdekében három év alatt megbecsülhetetlen szolgálatokat tett.

A törvény, mely a pesti magyar szinházat, mint »nemzeti tulajdont, országos pártolás alá veszi«, minden nagyobb nehézség nélkül jut be a törvénytárba. Egy-két felvidéki követ ellenzése daczára a nemesség 450,000 forintot vállal magára a szinház alapitási és fölszerelési költségeiből; egy országos választmányt küld egyszersmind ki az országgyűlés, hogy a szinház művészi előhaladása czéljából intézkedéseket és terveket dolgozzon ki.

A legnagyobb, — lehet mondani korszakalkotó — reformokat azonban közgazdasági téren az országgyűlés kezdeményezi. A mellett, hogy — mint emlitők — az úrbéri kötelékeket még jobban megtágitja: a hitel előmozditása czéljából a törvények egész sorát lépteti életbe, jeléül annak, hogy Széchenyi eszméi immár nemcsak hogy gyökeret vertek, de gyümölcsöt is kezdenek teremni.

A hiteltörvények közt, — melyekről báró Pilgram János osztrák államtanácsos, korának egyik legkiválóbb jogásza, úgy nyilatkozott, hogy az Ausztriában már ekkor érvényben volt törvényeket sok tekintetben felülmúlják, — a váltó-törvénykönyvet illeti meg az első hely.

A kereskedelem pangásának egyik legfőbb oka az volt, hogy a váltócodex, melynek elkészitése végett már az 1790-iki országgyűlés megtette a lépéseket, csak most jut be a magyar Corpus Jurisba. A belföldi forgalomban a kereskedők kizárólag a pénz használatára voltak utalva; a külföldön pedig magyarországi váltót a legtöbb esetben csakis külföldi kereskedő girójával fogadtak el, s ily módon a kereskedelem meg volt fosztva fejlődésének legfőbb eszközétől. Ennek a hiánynak pótlása végett dolgozzák ki Deák elnöklete alatt Klauzál, Bezerédj, Somssich Miklós és Vághy a váltó-codexet. De mivel ők maguk, állásuknál és viszonyaiknál fogva, kellő alapossággal sem a váltó természetét nem ismerik, sem a váltóüzlet szövevényeibe beavatva nincsenek: dr. Wildner Ignácz bécsi ügyvéd segitségét veszik igénybe s ennek közreműködésével oldják meg feladatukat, és pedig oly kitűnően, hogy munkájukról a külföldi szakemberek is elismerik, hogy annak anyagi része a kor szinvonalán áll, sőt sok tekintetben túl is szárnyalja azt. A Code de commerce-nél például, — melynek korlátozó rendelkezései a váltó forgalomképességét határozottan csökkentik, — a magyar váltó-törvény mindenesetre czélszerűbb. Mittermaier, a hires heidelbergi jogtanár is azt tartja legfőbb előnyének, hogy csak azért, hogy az esetleges visszaéléseknek gátat vessen, nem fosztja meg a váltót legfőbb rendeltetésétől vagyis nem teszi lehetetlenné, hogy a váltó, mint általános csere-eszköz, a forgalom élénkitésének tényezője legyen.[1]

Ha azonban a törvény egy vagy más tekintetben kifogásolható lenne is: minthogy a váltó elméletével az országgyűlés tagjai közűl vajmi kevesen vannak tisztában, a törvény gyakorlati hatását és következményeit pedig csak a tapasztalat mutathatja meg: a codex anyagi részén a rendek jóformán minden vita nélkül siklanak át. Az alaki rész ellenben annál élénkebb vita tárgyát képezi.

---

[1] Kritische Zeitschr. f. Rechtswissensch. XIII.

Midőn arról van szó, hogy hol helyezzék el a váltótörvényszékeket, az országos érdekről a legtöbben megfeledkezve, a helyi érdekeket tolják előtérbe. Még a bécsi városi tanács is beleavatkozik a dologba s egy emlékiratban számadatokkal mutatja ki, hogy Magyarország első kereskedő városa Pest, második Debreczen s a harmadik Arad, ennélfogva, ha a két első megkapja a váltótörvényszéket, a harmadiknak, — mely határozott előnynyel bir az árvizek által háborgatott Szeged s az egészségtelen fekvésű Temesvár felett s melynek három vásárján a bécsi kereskedők nagy számmal szoktak megjelenni, — szintén meg kell kapnia.[1] A pesti előkelő czégek ugyanekkor bizonyitványt állitanak ki arról, hogy az aradi vásárok a pestiek és debreczeniek után a legnépesebbek és legkeresettebbek.[2]

A váltótörvényszéki birói állások betöltésének módjára nézve a rendek előbb a szabad választást sürgetik, majd a végből, hogy a kormánynyal szemben az ellentétet kiegyenlitsék, abba is beleegyeznének, hogy minden törvényhatóság ahhoz a váltótörvényszékhez, melyhez tartozik, egy tagot jelöljön ki s ezek közül aztán ő felsége nevezné ki a birákat; a feltörvényszékhez pedig annak szervezésekor a megyék, később pedig az első folyamodású biróságok tegyék a kijelölést. De a kormány addig erőlteti a dolgot, mig a korlátlan kinevezési jogot sikerül a maga számára kicsikarnia.

Habár az akkori viszonyokhoz képest ez nem csekély engedmény a rendek részéről: megadják azt cserében egy olyan törvényért, melytől a közgazdaság föllendülését várják. Nem mulasztják el egyszersmind hálájukat ünnepélyes formában kifejezni az iránt a férfiú iránt, kinek szakértelme nélkül az emlitett törvényt nem igen lettek volna képesek elkésziteni. Dr. Wildner Ignáczot, a codex szerkesztése körül szerzett érdemeiért, fölveszik az indigenák közé; de — a mi ezt a honfiúsitást nevezetessé teszi — oly módon, hogy nem adják meg neki az ülés- és szavazati jogot az országgyűlésen. Hogy a tömérdek indigena az országgyülés nemzeties jellegét ne veszélyeztesse, gr. Teleki László inditványára határozzák el, hogy a régi szokás fölelevenitésével vagy »cum« vagy »sine voto et sessione« történjék a honfiúsitás, s tényleg csak két honfiúsitott kapja meg az ülés- és szavazati jogot, t. i. báró Lederer Ignácz hadi kormányzó és báró Eichoff József, a bécsi udvari kamara elnöke. Ugyancsak az indigenákra vonatkozólag azt az elvet is kimondják, hogy honositás által a hazai nemesek sorába külföldi nem nemes születésű férfiakat is föl lehet venni, s mindjárt föl is veszik Mack Ignácz bécsi polgárt és Pfeiler Alajos bécsi nagykereskedőt, ez utóbbit jutalmul azért az önfeláldozásért, melylyel az 1838-iki pesti árviz alkalmával részt vett a mentési munkálatokban.

A váltó-törvénykönyvvel kapcsolatban állnak az új kereskedelmi törvények, melyek az akkori viszonyokhoz képest czélszerű rendelkezéseket foglalnak magukban; továbbá a csődtörvény, melyre azért volt szükség, mert a birói itéletek által szabályozott csődeljárás rendkivül hosszadalmas és nehézkes volt s mert a csalárd bukások folytonosan ismétlődtek; végre az adóssági követeléseknek elsőbbség végetti betáblázásáról szóló törvény, mely a telekkönyvi rendszer alapját veti meg, jóllehet a nemesi birtokra nézve a földkönyvbe való bejegyeztetést nem teszi, az ősiség és a birtokviszonyok rendezetlensége miatt nem is teheti kötelezővé.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1839—40.

[2] U. ott.

A hitel fejlesztésére üdvös hatással lett volna a kamatos kamatokra vonatkozó törvény is, a mennyiben a törvénykezés hosszadalmassága miatt még a világos adósságok behajtása is tömérdek időbe került, s igy a hitelezők a miatt, mert a kamatok kamatját nem számithatták fel, gyakran igen súlyos veszteségeket szenvedtek. De a kormány épp úgy, mint a főrendek, s ezek közt különösen Lonovics, Scitovszky püspökök és gróf Andrássy György, ebben a kérdésben a philantropicus szempontokat tolják előtérbe, s bármily meggyőzőleg magyarázza is nekik Széchenyi, mennyire ellenkezik a század szellemével mindig csak az adóst pártolni: a törvényt, mely hitük szerint a szegény adóst az uzsorásoknak szolgáltatná ki, visszautasitják. A megbukott törvényért a hitelezőket csak az a másik törvény kárpótolja némileg, mely beczikkelyeztetett s mely a szóbeli perek biróságainak illetékességét kétszáz forint tőke erejéig terjeszti ki, sőt határozatlan összeg erejéig a szóbeli per kikötését is megengedi.

Az országgyűlés egy nemzeti bank felállitását is sürgeti, melyre különösen azért lenne szükség, mert az örökváltság törvénybe iktattatván, a magukat megváltó jobbágyok a megváltási összeg előteremtése végett nem szorulnának idegen tőkére. Báró Eötvös Ignácz tárnokmester — mint Majláth kanczellárhoz intézett levelében irja — politikai szempontból czélszerűnek tartaná, ha a király szólitná fel a rendeket, hogy Pesten egy bank alapitásáról gondoskodjanak, miután ily módon czáfolhatná meg a kormány azt a vádat, hogy legfőbb törekvése Magyarországot beolvasztani Ausztriába, s ily módon bizonyithatná egyszersmind be, — a mit különben már a királyi propositiókkal is elárult, — hogy t. i. Magyarország jólétét, kereskedelmének és iparának föllenditését szivén viseli.[1] De a kormány a tervezett pénzintézettel szemben befolyását nem látván kellőképen biztositva, megakadályozza annak felállitását.

Egy-két reform bukása azonban nem változtat a törvényhozás működésével általában megelégedett közvélemény itéletén.

Az összhang a korona és a nemzet közt bizonyos ügyekre nézve ezen az országgyűlésen létrejön. E nélkül nem is lehetett volna az országgyűlésnek semmi eredménye. De azt az egyetértést, mely a törekvések

---

[1] Báró Eötvös levele a kanczellárhoz. Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1839—40.

Mihály, Szergely János; jegyző: Sárosy Gyula; kiadó: Szegner Imre; iktató: Balogh Imre.

Debreczenben: elnök: — ülnökök: Karap Sándor; — jegyző: Barcsay Károly kiadó: Szentimrey Lajos; iktató: Sárváry Ferencz.

Eperjesen: elnök: szinnyei Merzse László; ülnökök: Berzeviczy Titus, Stiller Leo; jegyző: Okolicsányi Lucián; kiadó: Alemann Ferencz; iktató: Gazsik Ferencz.

Károlyvárosban: elnök: Lentulay Imre; ülnökök: Catinely Károly, Klobucsarich Károly; jegyző: Sulyok Sándor; kiadó: Szale Adolf; iktató: Mirich Henrik.

Dévaványai Halassy Ferencz, a' tiszántúli ker. tábla első ülnöke „királyi tanácsos“ czimet nyert.

Sugáry József a' magyar udvari kamaránál, Biró Albert pedig az erdélyi kir. kincstárnál, fogalmazó-gyakornokból, tiszteletbeli fogalmazókká (az utóbbi számfetettivé) neveztettek.

Trivel Ferencz temesvári kam. igazgatósági napdijnok az ottani árvák pénztára mellett megürült tisztirnokságra alkalmaztatott.

(Megtiszteltetés.) Ő cs. 's apost. kir. Felsége mult Télelő 18-kán költ legmagasb cabinetiratánál fogva Martonicz bárót, a' magyar testőrsereg alkapitányát, a' magyar kir. Sz.-István-rend középkeresztével méltóztatott feldiszesíteni.

(Legujabb, magány tudósítás Télelő 31-ről.)

Ő felségének legujabb kegy. határozatánál fogva Fáy Ferencz a' debreczeni, Nagy Lajos (elnöki udv. titoknok) az aradi váltótörvényszékek elnökeivé; — Asztalos Pál, kir. tanácsos pedig Fáy Ferencz helyére a' váltófeltörvényszék ülnökévé neveztettek.

(Budapesti lánczhid.) Beszélik, hogy Clark urat minap Londonban az admiralitás fölhivatá, megtudandó, honnan vél a' árgátakhoz alkalmas fát kaphatni, mert a' ámoló angolok szeretik tudni, honnan fezhetik hajógyári szükségeiket, ha egykor

mény. A' zárgá
mény hideg dac
bálványok, de
ténik, az nem
a' jégerő megk
ha el vinne is
gódni, mert c
keznék belőle
legfölebb költs
az első nemzet
lánczszem abbc
nagy figyelmet
's iparmozgalo
vannak sokan
teendők ABC
illesztik. Tiszt
véleményökbe
mellyek institut
a' tömeg munká
nagy részben m
kérdése igen fo
arról van szó,
hogy a' társulat
toztával, e' haj
hasznú institutió
jutott el ránk, e
lan szabadság a'
nak a' szerfölött
nehogy ollyasmi
ket az orvos vé
szerény vélemén
badítsuk föl elébl
szolgalánczait, m
ben, ha csupán
műiparos mezőre
dekek tökéletes
pedig ha elöbb
szen szabaddá,
nagyon meg
kifejtésének A.B,
tartjuk e' sz
bekben ez
nél betűt ismern
végiglen, a' ren
kár, mint az,

t czölöpjein egyébiránt a' ke-
zára is folyvást zörögnek a'
a' mi benn a' folyamban tör-
állandóságra, hanem csupán
isértésére van számítva; mit
a' jég, nem volna okunk ag-
ak annál erősb építés követ-
baj semmi a' közönségre,
g a' társaságnak. Íme tehát
nagy vállalat, egy fontos
, a' mire nem lehet elég
ordítanunk: a' közlekedés
könnyitéséből. Tudjuk, hogy
szöttünk, kik e' vállalatot a'
ében talán az X helyére
jük őket, de nem osztozunk
Olly javitási kérdéseknél,
óinkat tárgyazzák, mellyek
sága irányát egészben vagy
dosíthatják, a' betüsorozat
tos egy kérdés. Például ha
ltörölvén a' czéheket, mint-
(socialis) viszonyok vál-
an szükséges, hajdan nagy
nak csupán kártékony oldala
gedtessék e teljes, korlát-
müiparnak, vagy állittassa-
i csöd ellen némi védfalak,
bajokat idézzünk elő, mi-
rtolulásnak nevez? mi talán
ünkben azt mondanók: sza-
a' földet, szedjük le ennek
rt a' dolog ugy van jó rend-
azon erőfölösleg fordul a'
, melly a' földmüvelési ér-
födözése után fölmaradott,
sz a' müipar mezeje egé-
mint a' föld, az arány majd
A' nemzeti munkás erő
C.-jében tehát „A“ betünek
: „Szabad föld“. De egye-
vagyon. Kezdjünk bár X-
csak tanuljuk meg végig
tévesztés nem ollyan nagy
ha sor felett kétkedve időt

lalatokra, mint alkalom a' pénzt haszonna forgatni; a' vállalkozási szellem nagyon kifejlett, ipara roppant nagyszerü, tetszik magának gondolatokban, miknek kivitelét félszázad előtt mesének tartjuk vala, 's egykor talán (mert Albion előtt is voltak nemzetek, nagyok 's hatalmasak, és eltüntenek, mint homokpusztán a' vándor nyoma) — egykor talán csodamü gyanánt emlegetend a' traditio; szeret 90 lábnyi magasságban házak és völgyek fölett kocsizni a' fergeteg szárnyain; 's a' vállalkozók száztól kettővel, hárommal is beérik kamatul, mert mellékes hasznaikat számitják, miket más vállalataikban, egy csatornával, vagy egy vasuttal eszközöltenek. Illy nemü tartományban meglehet, hogy országutak, csatornák, vasutak magános erővel legczélszerübben épülnek. Ámbár Belgium példája e' részben is czáfolni látszik. De minálunk, hol a' járkelési élénkséget még teremteni kell, teremteni pedig csak a' közlekedés könnyitésével lehet; minálunk a' lengyel határszélt Fiuméhez csak a' nemzet kötheti. Aztán ne mystificáljuk magunkat. Magányos vállalatrugója nyerészkedés. Magányos vállalkozók soha sem szállítják alább vámjaikat, mint érdekök kivánja. De a' statusnak elég, ha annyit vesz be, mennyi kell, hogy az ut, csatorna, hid magát fentartsa. 'S ez az olcsóság az, a' minek haszna fölszámithatlan. Igen — mondja valaki — könnyü beszélni, de hol van a' pénz? Van biz az, uraim, csak akarjunk. Erről kell is, fogunk is sokszor szólani.

(Pesten a' vontatók eltörölve.) Pest megye adózó népéről egyik legsúlyosabb, legsajnosabban érzett teher vétetett le az utóbbi közgyülés azon határzatával, minélfogva a' fővárosban a' vontat (forspontnak mondják magyarul) végetti b telés végképen eltöröltetett. Képzelni leh minő teher volt e' nagy kiterjedésü meg ben (területe 191 $^4/_{10}$ □ mértföld) gyakran 20 mértföldnyi távolságból is, ha s közösségén alapul s mely a nyugodt, teljesen zavartalan fejlődés legfőbb biztositékát képezi, az alkotmány két tényezőjénél hiába keressük.

Metternich az országgyűlés befejezte előtt egy héttel azt irja Sainte-Aulaire-nek, hogy a mit a kormánynak jogaiból reclamálnia kellett, azt reclamálta, a mi elmaradt, annak elintézése nagyobbára az országnak állt volna érdekében, s ezek is elintéztettek volna, ha a rendek el nem fecsérlik az időt.[1] Másrészről meg Deáknak az a véleménye az országgyűlés munkálatairól, hogy a legfőbb nyereség nem abban áll, hogy a követek egy csomó üdvös törvényt visznek haza, hanem hogy »el van háritva nagyban az ingerültség s meg van szüntetve a terrorismusnak keserű s veszedelmes epochája és mindez a nemzet jogainak sérelme nélkül.«[2]

A kölcsönös féltékenység, mely abból ered, hogy a két félnek még mindig reclamálnia kell egymástól a maga jogait, a kibékülést köztük lehetetlenné teszi, s ez gördit a haladás útjába minden lépten-nyomon akadályokat.

VI. FEJEZET.

Széchenyi és Kossuth.

A nagyobbszerű politikai átalakulásokat mindig és mindenütt az eszmék harcza előzte meg. Angliában Locke és Milton államtani elméleteiből fejlődött ki a modern alkotmányos monarchia; Francziaországban Montesquieu, a physiocraták, az encyclopaedisták tanai ülték diadalukat a forradalomban.

Nálunk a democrata és alkotmányos fogalmak megvitatása, tisztázása körül az irodalomnak, illetőleg az időszaki sajtónak, ha nem is volt oly nagy szerepe, mint Nyugat-Európában, de a gyakorlati politikai élet a magyar ég alatt is az elméletből meritette számos irányelvét, s a reformok előkészitéséből, megvalósitásából a sajtó is kivette a maga részét.

A negyvenes évek elején megjelent öt magyar politikai hirlap közül csak kettő felel meg hivatásának, csak kettő méltó arra, hogy a közvélemény valódi tolmácsának tekintessék. Az egyik a »Pesti Hirlap«, a másik a »Világ.«

A Landerer kiadásában 1841-ben megindult »Pesti Hirlap«, — melynek szerkesztésére a fogságából imént kiszabadult s compromittált Kossuth Lajosnak a kormány csak azért ád engedélyt, mert a censura segélyével a hirlapirás terén könnyebben véli őt ellenőrizhetni, mint az agitatió más terén, — a hirszolgálat tekintetében oly kezdetleges eszközökkel van ellátva, hogy a közönség újság-vágyát a legtávolabbról sem elégitheti ki; de a szerkesztő tollából származott vezérczikkeivel annál nagyobb, annál döntőbb befolyást gyakorol a közvélemény alakulására. Kossuth vezérczikkeinek varázsa alatt az emberek a kivihetetlent is kivihetőnek, az ábrándot is valóságnak tartják. Hatásának titka abban áll, hogy Magyarországon sem ezelőtt, sem azóta nem volt még olyan publicista, ki eszméivel annyira alkalmazkodott volna a nemzet izléséhez, hagyományaihoz, gondolkodásmódjához s ki bűvös-bájos előadásával a képzeletet annyira fel tudta volna izgatni, a kedély húrjain oly mesteri módon tudott volna játszani, mint ő.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VI. 409.

[2] Deák levele Wesselényihez. Deák Ferencz, Levelek. 68.

Nagy Elek, a »Hasznos Mulatságok« szerkesztője, 1839-ben még méltán panaszkodik, hogy a magyar journalistica nem ébreszti fel az emberekben a szebb jövő utáni vágyat, nem ösztönzi őket a dolgok mélyebb vizsgálatára, nem érezteti velük saját gyöngeségüket és hibáikat, hanem olyan tárgyakat szellőztet, melyek már tökéletesen kimeritvék s melyek épp ezért a közönség érdeklődését nem ébreszthetvén fel, a haladásnak kedvező közvélemény és közgondolkozás alakulására befolyással nem lehetnek.[1]

Magyarországon Kossuth az első, ki, ha a modern hirlapirás könnyed, tetszetős formáit nem alkalmazza is, teljesen megfelel a journalistica amaz eszményképének, melyet Nagy Elek a mily híven rajzolt, ő maga, mint szerkesztő, épp oly kevéssé volt képes még csak meg is közeliteni.

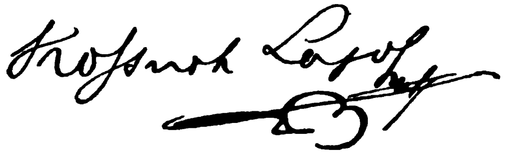

Kossuth Lajos aláírása.
(A Pesti Hirlap körlevelén.)

Kossuthnak méltó ellenfele a politikai közélet, de különösen a journalistica terén gróf Dessewffy Aurél, ki 1841 nyarán veszi át a »Világ« czímű hirlap vezetését, hogy egyenlő fegyverrel mérkőzhessék meg ellenfelével.

A többi három politikai ujság, a »Pesti Hirlap« és a »Világ« mellett teljesen háttérbe szorul s csak nagyon szűk olvasó körre támaszkodik. A »Jelenkor«, mely előbb a liberális iránynak volt képviselője, alig tengődik; a »Nemzeti Ujság«-ban a katholikus klérus tartja a lelket; a Pozsonyban megjelent »Hirnök« határozott pártállással nem bir s minden párttal kaczérkodik. Német politikai ujság egy van: az »Ofner-Pesther Zeitung«, mely mint félhivatalos lap, sovány tartalma, szintelensége daczára, elég nagy olvasó közönséggel dicsekedhetik.

A »Vierteljahrsschrift« számitása szerint ebben az időben 200,000-re tehető a hirlap-olvasók száma s ezeknek csaknem egy negyed része a »Pesti Hirlap«-ra esik.[2] Kossuthnak azonban nemcsak ahhoz van ereje, hogy egy hatalmas olvasó közönséget gyüjtsön maga köré, hanem irókat is teremt. Mint Francziaországban a restauratio korában, nálunk is ebben az időben a legkiválóbb politikusok, az élő szó mellett, tollal is harczolnak eszméikért, s mint a napi sajtó dilettáns munkásai, tisztességes sikereket érnek el. Az 1839—40-iki országgyűlés után, midőn a kormány szakitni látszik hagyományos politikájával, az ujdonsült hirlapirók jelentékeny részt vesznek a belső átalakulás munkájában.

---

[1] Nagy Elek, Napi eszmék. (Pest, 1840.) 34.

[2] Vierteljahrsschr. aus u. für Ungarn, I/II. 26.

A reformok lényegét, jelentőségét azonban csak kevesen ismerik fel, a teendőket illetőleg a legtöbb politikusnak csak homályos sejtelmei vannak. Politikai, társadalmi szervezetünk hiányait érezni mindenki érzi; de a kibontakozás módjára nézve éles ellentétek merülnek fel.

Az államszervezet tökéletlensége annál szembetűnőbbé válik, mennél általánosabbá és érezhetőbbé lesz a Széchenyi reformjainak hatása. Kossuth és társai, elkapatva Széchenyi vállalatainak sikerétől s tapasztalva ezeknek üdvös hatását, elérkezettnek látják már az időt a »gazdag nemzet, szabad nemzet« jelszavának megtestesitésére. Maga Széchenyi ellenben nem becsülj túl saját működésének eredményét s éppen neki kell a kerékkötő szerepére vállalkoznia ama túlzó reformerekkel szemben, kik az ő vivmányaira alapitják törekvéseiket.

Fölemeli tehát tiltakozó szavát ellenük s a polemia, mely e felszólalásból fejlődik ki, legérdekesebb fejezetét képezi az 1840-iki országgyűlést követő időszak politikai történetének.[1]

A »Kelet népe« czímű röpiratában[2] tárja föl Széchenyi a Kossuth által inaugurált érzelmi politika veszélyeit. De jóllehet kiméletlen erélylyel üzen hadat ama politikai iránynak: minden során meglátszik, hogy ellenfelétől túlszárnyaltatván, saját erejét hanyatlani érzi a tekintetben, hogy a veszélyes útról leterelje nemzetét.

A juste milieu politikája, melyet Széchenyi követ, nem kell többé jóformán senkinek. A nemzet bizalmatlanná válik iránta, mert úgy látszik, mintha a kormánynyal fujna igen sok kérdésben egy követ s mert nem követi azokat, kik a legjobbat is ellenzik, mert a kormánytól jő; a kormány viszont bizalmatlan iránta, mert szókimondó őszinteséggel ellene szegűl, valahányszor olyat tesz, a mi nemzetére nézve szerinte veszélyt hozó. Ilyen taktikával azon veszi észre magát, hogy a nemzet annak a férfiúnak a zászlójához csatlakozik, ki szive és nem esze után indul s ki iránt, mint az önkény egykori áldozata iránt, különben is meleg rokonszenvet érez. Az ő axiomája az, hogy Kossuth a szív érzelmei s nem az ész rideg számitása szerint működik. Bármit tesz és ir tehát ellenfele, mindent ezen axioma szerint itél meg.

Kossuth radicalismusa méltán veszélyesnek tűnhetik fel Széchenyi előtt, ki irtózik a rohamos haladástól s ki mechanismusnak tekinti az országot, melyet — épp úgy, mint a gépet — egy erős kezű gépésznek, vezérnek folytonosan szabályoznia, mérsékelten fűtenie kell, hogy szét ne robbanjon. A gépész ő akar lenni, mert csak magában bízik s kétségbeesés szállja meg lelkét, midőn a mechanismushoz Kossuth is hozzáfér és fűteni kezdi azt — szerinte — meggondolatlanul.

---

[1] L. szerzőnek »Az 1839—40. országgy. visszhangja az irodalomban« cz. értekezését, M. Tud. Akad. Értek.

[2] Gróf Széchenyi István, A kelet népe. Pest, 1841.

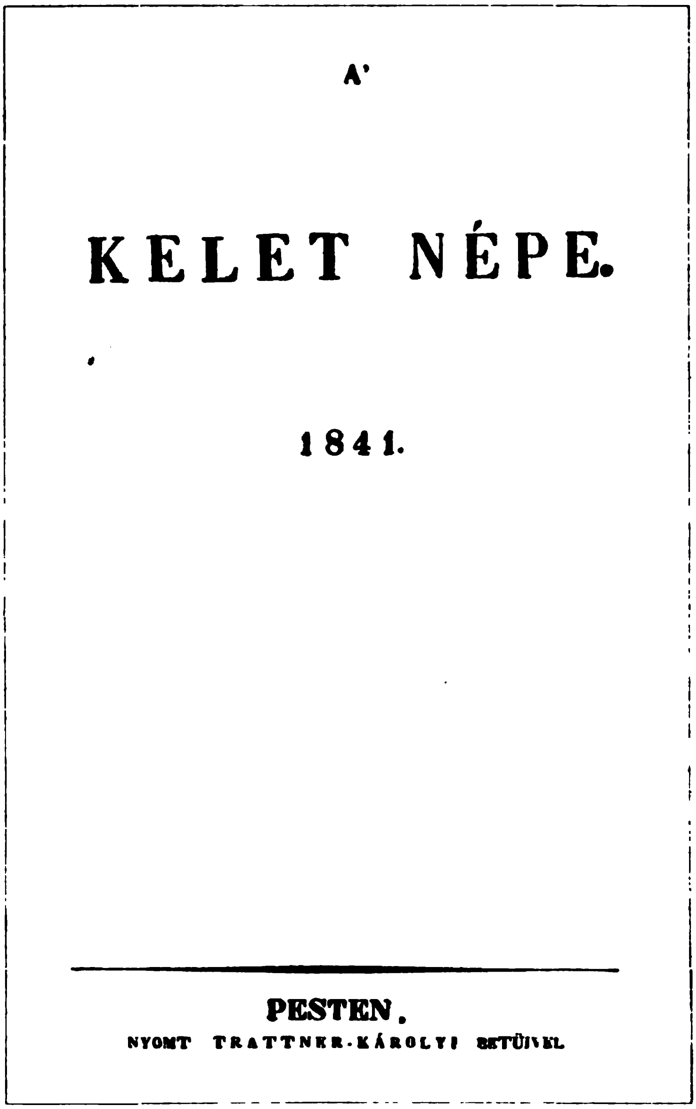

A'

KELET NÉPE.

1841.

PESTEN.
NYOMT TRATTNER-KÁROLYI BETŰIVEL.

A Kelet Népe czímlapja.

Az ő vezéri szerepe azonban azzal, hogy a nemzetet fölrázta aléltságából, be volt végezve. Az öntudatra ébredt nemzet nem tűrhette tovább, hogy mechanismusnak tekintsék; egy ember gyámkodását nem tudta tovább viselni; hanem azt fogadta el vezéréül, ki nem korholta, gyöngéit nem vetette szemére, hanem kedvébe járt, ki lelkesitette, hogy önerejéből, megszabadulva mindennemű gyámkodástól, menjen előre. Kossuthnak élénk képzelőtehetsége, agitatórius szelleme, ragyogó irálya s egész temperamentuma szükségszerűleg nagyobb hatással volt a »Kelet népére«, mint Széchenyi számitó, meggondolt, bonczoló és kutató észjárása.

Széchenyit az a tudat, hogy régi befolyását elveszitette s hogy olyan irány kerekedett fölül, melyet ő a hazára nézve veszélyesnek tekintett, — polemiájában epéssé s ingerültségében sokszor igazságtalanná teszi ugyan, de azért a tárgyilagosan itélő utókor előtt a »Kelet népének« minden sora egy-egy bizonyiték a legnagyobb magyar államférfiui mély belátása, illetőleg előrelátása mellett, s az egész nem azt a benyomást teszi ránk, a mit Széchenyi némely kortársára tett, hogy t. i. az egy, meggyőződésében makacs, hiuságában megsértett politikus műve; hanem igenis, hogy megnyilatkozása egy logikus s egy minden körülmények közt következetes elmének.

A ki programmját mindjárt első föllēptekor oly szabatosan megállapitotta s a ki e programm végrehajtásában sikert siker után mutatott fel: az nem engedhette magát — még népszerűségének feláldozása árán sem — letérittetni az általa egyedül helyesnek és biztosan czélhoz vezetőnek felismert útról, s ha e miatt közte és nemzete közt a viszony megváltozott, ez a körülmény a kritikát nem fordithatja ellene, hanem inkább a kelet népe ellen, mely a higgadt beszédet megúnva, az eszmények világába engedte magát ragadtatni. Széchenyire is áll az, a mit Boissier Ciceroról ir, hogy a pártok nem szeretik az affajta embereket, kik vonakodnak társul csatlakozni az ő kicsapongásaikhoz s kik az általános túlzások közepett önérzetesen megmaradnak az igaz mérték határain belül.

Széchenyi támadását Kossuth természetesen nem hagyhatja szó nélkül. Feleletében,[1] mint megtámadott, tisztán a védelemre szoritkozik; mint méltatlanságot szenvedett, sérelmeinek orvoslásáról lemond, csak védi magát a hazaárulás vádja ellen. S ezt udvariassággal, de a mellett kellő önérzettel teszi. Hogy ellenfelének kiméletlen támadása szenvedélyét felkorbácsolja, az meglátszik rajta; sorai közűl ki-kicsillan a megsértett önérzet; de tud magán uralkodni s elnyomja haragját itt-ott látható erőlködéssel, nehogy megsértse azt az embert, ki az egész nemzet nagyrabecsülését méltán kiérdemelte. Széchenyiről a legnagyobb magasztalással szól, ismét és ismét elismervén, hogy ő a »legnagyobb magyar«, s csak arra kéri, hogy tűrje meg őt maga mellett nagyszabású tervei kivitelében, mint igénytelen homokhordó napszámost.

Hogy hazaáruló lenne, erre azt feleli, hogy az ő programmja ugyanaz, a mi Széchenyié. Maga a modor lehet sikertelen; de hazaárulásról a haza javát czélzó programm mellett nem lehet szó. Különben azt az erősen kárhoztatott modort sem tartja elhibázottnak, mert hiszen a politikusnak az ész által fölismert igazságokat gyakran az érzelmek fölkeltésével kell diadalra juttatnia. A kérdés nem az, hogy milyen alakban jelennek meg a »Pesti Hirlap« czikkei; hanem az, hogy a jogszerűség, az igazság és józan politika szempontjából kiállják-e a kritikát? Ha igen: akkor jók, akár a szívhez, akár az észhez vagy akár a hátgerinczhez szólnak; ha nem: akkor nem jók.

---

[1] Kossuth L., Felelet gróf Széchenyi Istvánnak. (Pest, 1841.)

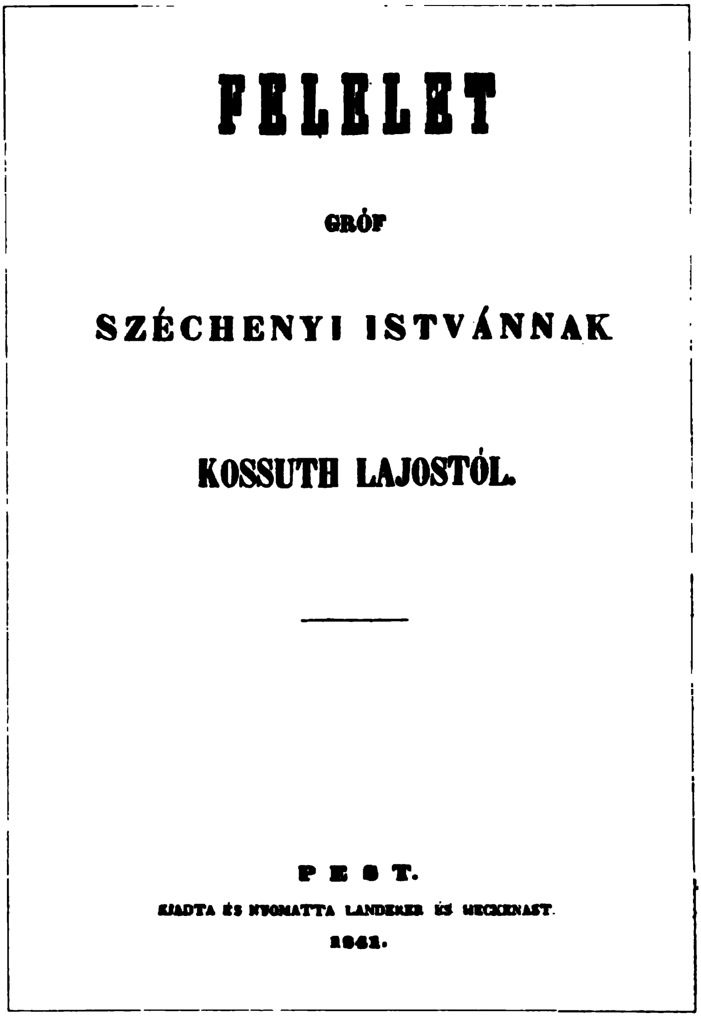

FELELET

GRÓF

SZÉCHENYI ISTVÁNNAK

KOSSUTH LAJOSTÓL.

PEST.

KIADTA ÉS NYOMATTA LANDERER ÉS HECKENAST.

1841.

Kossuth feleletének czímlapja.

A taktikára és modorra nézve annyival kevésbbé fogad el Széchenyitől oktatást, mert azt tartja, hogy a Széchenyi taktikája mellett — mely szerint a szerencsésebb születésüeket áldozatokra, az alantabb állókat pedig egy kis béketűrésre kell csábitgatni, — a politikus okvetetlenül két szék közt pad alá kerül.

Kossuth a democratia és a szabadelvűség követelményeinek minden megszoritás és halogatás nélkül eleget akar tenni. A kiváltságos osztályoktól nem kéri, hanem követeli az áldozatokat, miután nem tartja tanácsosnak, hogy a nép béketűrését továbbra is próbára tegyék; kiadja egyszersmind a végzetes jelszót, hogy »veletek, általatok, ha nektek tetszik; nélkületek, ellenetek, ha kell.«

Az emlitett jelszó, gyakorlati alkalmazásában — hiába szépitgeti — elvégre forradalomra is vezethet. S épp ez a lehetőség, a taktikának ez a lehető következménye hozza ki sodrából Széchenyit; ezért mondja ki a kegyetlen itéletet a »Pesti Hirlap« felett, hogy ez a lap »egy irtózatos revolutionárius syllogismus antecedense«. Kossuth megfenyegeti az aristocratiát, hogy »siessen a kegyelemmel, hogy a népnek ne legyen ideje követelni«, s ezzel természetesen ingerli az aristocratiát, a népet pedig követelővé teszi. Elvi szempontból igaza van, hogy a nemzetnek »minden javitásnál meg kell vizsgálnia, igazságos-e, a mit kiván? igazságtalant soha se kivánjon; de a mi igazságos, azt követelje, a közvélemény egész erkölcsi súlyának mérlegbe vetésével követelje«; de Széchenyi sem téved, midőn kimondja, hogy az elv ilyetén merev felállitásával épp a kivánatos reformoknak békés úton való életbeléptetése nehezittetik meg.

Széchenyi szerepe kétségtelenül igen hálátlan; polemicus álláspontja pedig gyönge annyiban, a mennyiben ellenfelének programmját elfogadja s csak taktikáját tartja veszedelmesnek; úgyde taktikájának megitéléséhez meg az a tizennyolcz vezérczikk, mely a vád anyagát képezné, elegendő adatot nem szolgáltatván, az emlitett vezérczikkekben előforduló egy-egy elejtett kifejezésre kell kritikáját alapitnia, mi közben nem egyszer ellenmondásba keveredik önmagával. De a mi különösen ferde helyzetbe sodorja, az, hogy minden áron be akarván bizonyitni Kossuth taktikájának hibás voltát, a kellő adatok hiányában a sorok közt is olvas, holott ezt az eljárást évekkel azelőtt épp ő itélte el legerősebben és legkiméletlenebbül az öreg Dessewffyvel szemben.

Azok az érvek, melyekkel másokat is meg akar győzni arról, a mit ő mintegy benső intuitio útján megérzett, a helyett, hogy igazolnák álláspontját, ellene fordithatók s olyan szinben tűntetik fel őt, mint a ki minden alaposabb ok nélkül discreditálni akarja ellenfelének személyét a nagy közönség előtt.

Szemére veti például Kossuthnak, hogy a reformokra nézve nem tartja meg a logikai egymásutánt s az érzelmi politika kinövésének nyilvánitja a börtön-reformot, a kisdedóvók tervezetét, a Mátyás-szobor felállitására vonatkozó inditványt, mint a melyekről még csak szó sem lehet olyan országban, a hol a városok a porban és sárban úsznak, a hol kórházak, dologházak, lelenczházak, tébolydák egyátalán nincsenek. Nem gondolja e közben meg, a mire a Kossuth mellé szegődött báró Eötvös József figyelmezteti, hogy azt az egymásutánt tulajdonképen meghatározni nem lehet, vagy ha igen: akkor ő maga is vétett ellene, midőn a tudós társaságot megalapitotta a nélkül, hogy csak egy jó elemi iskolánk lett volna; lánczhidat épitett a nélkül, hogy közlekedési utaink lettek volna.

Ha abban egyetértettek Széchenyi és Kossuth, hogy haladnunk kell: valóban fölösleges volt vitázniok a felett, hogy a haladást hol kezdjék és hol folytassák. Kossuth elérkezettnek látta az időt a börtön-rendszer reformjára, a kisdedóvók felállitására; Széchenyi ellenkező véleményben volt. De hárult volna-e bármiféle veszedelem abból az országra, ha Széchenyi alkotásai mellett Kossuthnak is sikerült volna legalább annyit, a mennyit javitni szégyenletes börtön-rendszerünkön vagy a nevelés ügyén? s vajjon nem sokkal inkább veszélyeztette-e a reformok sikerét az a sajnálatos tény, hogy a szabadelvűek az egymásután kérdése felett összeveszvén, két táborra szakadtak.

Azt a végzetes szerencsétlenséget, mely a Széchenyi és Kossuth közti versengés következtében a haladás ügyét fenyegeti, nincs, a ki elháritsa. A kik mint békitők lépnek fel, a helyett, hogy az ellentéteket áthidalnák, még inkább kiélesitik. Báró Eötvös József épp úgy, mint a szelid lelkű Fáy András, a nyilvánosság előtt Kossuthot veszik védelmükbe,[1] s éppen ezért az ő felszólalásuk hatása alatt Széchenyi közel áll ahhoz a ponthoz, hogy a fegyvert lerakja; de nem azért, mintha legyőzöttnek érezné magát, hanem mert reményét jóformán elvesziti a további küzdelem sikere iránt. Eötvös »prókátori iratát«, mint olyant, mesterműnek ismeri el; de éppen az a körülmény, hogy prókátori fogásokkal lépnek fel ellene, veszi el a kedvét neki, a prókátoroskodásban járatlannak, a harcz folytatásától.

Ha a haladás érdekében Széchenyit le kellene szoritni a szereplés szinpadáról, hogy Kossuthnak ott helyet adjon: akkor Eötvös és Fáy hasznos munkát végeznének. De mert a czél nem lehet más, mint az, hogy a két nagy szellem együttműködése biztosittassék: a Deák Ferencz által vallott be nem avatkozás elve a helyes. Deák úgy gondolkozik, hogy a harcz hevét beavatkozásával csak növelné s vagy egyiket, vagy másikat az ellenfelek közül magára haragitná; mig ellenben a szemlélő szerepét játszva, bizik benne, hogy a viszály kiegyenlitésében majdan mint közvetitő léphet fel.

Úgyde maga Deák sem állhatja meg, hogy in camera sinceritatis pert ne oszszon a vitázó felek közt. Még mielőtt Széchenyi megirta volna a »Kelet népét«, a mint ebbeli szándéka felől értesült: irt neki és kérte, hogy ne törje el a pálczát a »Hirlap« fölött, melynek elveiben maga is osztozik, ne rontsa Kossuthnak nyilvános állását és a magáét csupán a különböző modor miatt s gondoljon arra, hogy az ő ereje és a Kossuthé egymás mellett érvényesűlhet a haza javára s a haza látja kárát, ha ez a két erő személyes keserűségekben egymás ellen küzdve, egymást emészti fel. Mikor azonban kérése és figyelmeztetése daczára a »Kelet népe« megjelenik, barátai előtt kifejezi abbeli véleményét, hogy ha Széchenyi állitása szerint annyi forradalmi anyag van Magyarországon összekalmozva, hogy egy hirlapnak megelőző vizsgálaton is keresztül ment sorai képesek a franczia forradalomhoz hasonló zendülést idézni elő: akkor a kormány, midőn a közelébb lefolyt időszakban erőszakhoz nyúlt s terrorismussal akart kormányozni, legalább politice menthető; mert a szabad szónak hatalmas befolyása a gyulékony anyag közé a zendülés szikráját szórva, még veszedelmesebb volt, már csak azért is, minthogy megelőző vizsgálat alá vonni nem lehetett azt, a mit egyesek közhelyen elmondtak, szóval: Széchenyi akaratlanúl apologiát irt a kormány által alkalmazott terrorismusra.[1]

---

[1] Br. Eötvös József, Kelet népe és Pesti Hirlap. (Pest, 1841.) Fáy András, Kelet népe nyugoton. (Pest, 1841.)

Midőn még Deák is, — kinek tapintatában és eszélyességében Széchenyi annyira megbízik, hogy egyenesen tőle várja a radicalis párt túlzásainak mérséklését, — a »Pesti Hirlap«-nak fogja pártját: nem csuda, ha Széchenyi lassankint teljesen elszigetelve érzi magát a nemzettől s bekövetkezik, a mit Deákon kivűl gróf Batthyány Lajos és Klauzál is megjósolnak neki, s a mivel különben ő maga is tisztában van, hogy nyilt, túlszigorú föllépése Kossuth ellen válságba sodorja őt.

De ha a Kossuth és Széchenyi közti polemia, az akkori közvélemény itélete szerint, az előbbi javára dől is el: elvei általános hóditást mégsem tesznek. Kossuthnak inkább tüneményszerű tehetsége, mint programmja; a »Pesti Hirlap«-nak inkább ékesszólása, mint iránya nyeri meg a nemzet zömének tetszését.

Nem csekély még mindig azoknak a száma, kik nem tudnak megbarátkozni a gondolattal, hogy Magyarországnak is rá kell lépnie a korszellem követelte reformok útjára, ha el nem akar pusztúlni, s kik szent áhitattal csüggvén a történelmi jogokon mindent, a mi a Corpus Jurisba be van iktatva, jót és rosszat, bűnt és erényt, egyaránt jogosnak ismernek el.

A megrögzött conservativ iránynak szószólói is akadnak, és pedig nemcsak a megyei gyűléstermekben, de az időszaki sajtóban is,[2] s fölhasználva a Széchenyi és Kossuth közt dúló viszályt, a meggyőződés hevével tolmácsolják ama világtól elmaradt táblabirák érzelmeit és gondolatait, kik sem elegendő képességgel, sem erkölcsi bátorsággal nem birnak, hogy szembeszálljanak az uralkodó áramlattal. Úgyde mennél jellegzetesebben nyilvánul náluk a benső meggyőződés az elavult elvek mellett: annál szánandóbbnak, annál nevetségesebbnek tűnik fel hiú erőlködésük. Szánalomra méltók, mert az eszményképüket fenyegető reformok észrevehetőleg mély bánattal töltik el lelküket; de egyszersmind mosolyra késztetik olvasóikat, mert, mint afféle apró emberek, kicsinyes engedményekkel, ravasz fogásokkal igyekeznek a nagy problemákat megoldani s erővel el akarják magukkal és a világgal hitetni, hogy haladni ők is kivánnak, miután az ősi intézmények keretében végrehajtandó apró-cseprő változtatásokat nem ellenzik.

---

[1] Deák F. levele Wesselényihez, 1841 október 12-ikén. Deák Ferencz, Levelek. 81.

[2] Baloghy László, Nemzetiségi és alkotmányi mozgalmak korunkban. (Pest, 1841.) Éliássy István, Hunnia a haladás korszakában. (Eger, 1842.)

Ezzel a politikai iránynyal a gróf Dessewffy Aurél vezetése alatt álló modern conservativ pártnak nincsen semmi közössége. A hagyományos előitéletek cultusától Dessewffy épp oly távol áll, mint a szabadelvű párt; de éppen azért, a mennyire kárhoztatja Kossuthot, ki haladásnak kereszteli a jogsértést, tudományos elméletté avatja a municipiumok mindenhatóságát, lábbal tiporja a fennálló jogos érdekeket s egymásra uszitja a társadalmi osztályokat: épp úgy elitéli Széchenyit, ki föllépésével Kossuth radicalismusának tett akaratlanul nagy szolgálatot. Ő szerinte az egyik épp úgy ártott a haladás ügyének, mint a másik.

Széchenyinek szemére veti, hogy »ő volt az, ki mindenütt és mindenben a nyilvánosságot prédikálta, ha tehát most a fölmelegült atmosphaerában oly növények is teremnek, miket a gróf sem nem remélt, sem nem helyesel, azt ugyan a nemes gróf sajnálhatja, de nincs joga rajta csudálkozni, mert ennek szükségképen be kellett következni«.

Ez a beszéd Széchenyire annál leverőbb, mert ő maga is folyton azon tépelődik — s ez a tépelődés késziti elő végzetét, — hogy vajjon a forradalom viharaiba nem ő maga sodorta-e nemzetét. Már a mikor Kossuth feleletét olvassa, töprengés szállja meg lelkét s mintegy megbánni látszik, hogy a »Hitelt« és a »Kelet népét« megirta. Aggodalmait most még jobban megerősiti Dessewffy, midőn egész nyiltsággal kimondja, hogy a »Pesti Hirlap«, — mely egyenesen az ő agitátiójának köszönheti lételét, — vészthozó lesz a hazára, és pedig nemcsak hibás modora és taktikája miatt, a mint ő állitja, hanem elvei miatt is.

Dessewffy positióját Kossuthtal szemben épp az teszi erősebbé a Széchenyiénél, hogy ő Kossuth elveit is megtámadja. Széchenyi elismerte, hogy Kossuthtal közös elvi alapon áll, s ez az önbeismerés Kossuth elleni fölléptét — bármily jogosúlt lett légyen is modorát és taktikáját illető kifogása, — igen sok ember előtt érthetetlenné tette, a következetlenség színében tüntette fel. Dessewffy ellenben kimutatja, hogy Széchenyi és Kossuth »országlási terve« közt határozott ellentét forog fenn, s habár egyiket épp oly kevéssé helyesli, mint a másikat, bizonyára mégis szolgálatot tesz Széchenyinek, midőn ellenfelét elvi tekintetben is szembe állitja vele s ez által legalább a következetlenség vádja alól fölmenti Széchenyit.

Tökéletesen igaza van Dessewffynek abban, hogy Széchenyi a megyéket mellőzi; nem ád nekik szerepet az anyagi és a politikai megujhodás nagy

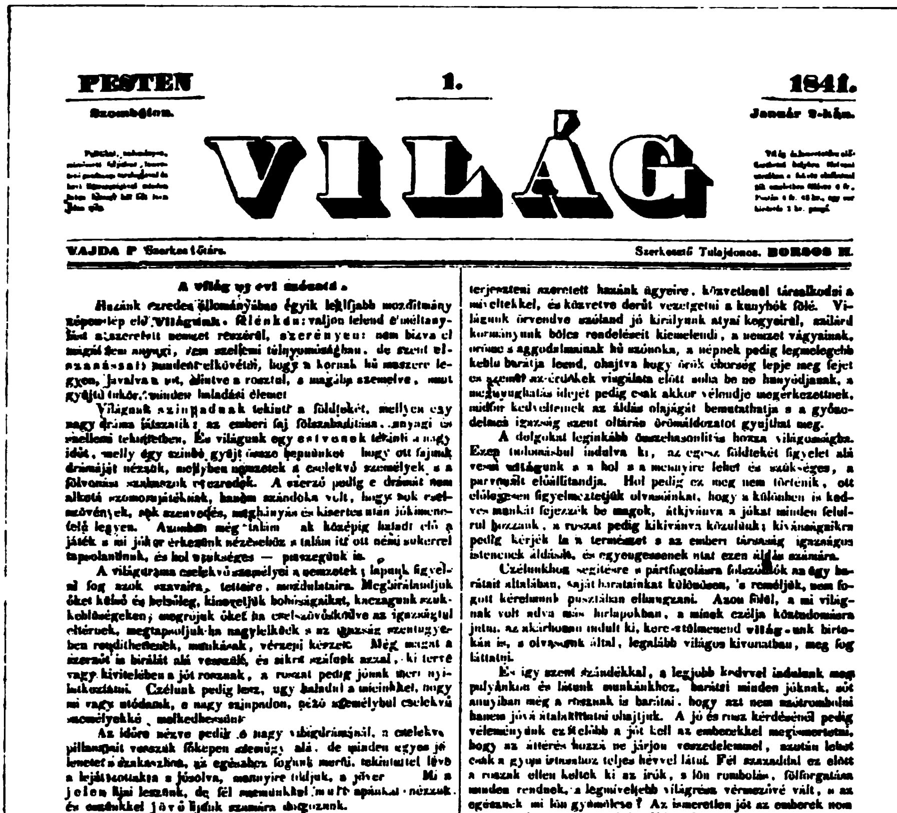

PESTEN

Szombaton.

1.

1841.

Január 2-kán.

VILÁG

VAJDA P. Szerkesztőtárs.

Szerkesztő Tulajdonos. BORSOS M.

Őr.

A »Világ« első számának czímlapja.

munkájában, s ezzel a mellett, hogy a történelmi jogokon és hagyományokon sérelmet követ el, saját terveinek keresztülvitelét is megnehezíti: mert Széchenyi korában még alkotmányunk s politikai viszonyaink olyanok voltak, hogy gyönge alapon állt mindaz, mi sarkpontját nem a megyékben találta, vagy azoknak szerkezetébe magát belé nem illesztette. De hogy a municipiumok mellőzésével Széchenyi saját személyét tenné szellemi központtá, ez legfölebb gúnynak járja meg, a valóságnak azonban annyival kevésbé felel meg, mert közismeretű tény, hogy Széchenyi a maga reform-eszméit társadalmi téren az egyesületek útján, törvényhozási tekintetben pedig az országgyűlés által kivánja megvalósitni, s igy igenis a központositás embere, csakhogy nem olyan értelemben, mint Dessewffy sarcasmusa feltűntette, hanem annyiban, a mennyiben a nemzetnek ötvenkét megyében szétforgácsolt erőit — mint később a doctrinairek — az országgyűlésben szerette volna egyesiteni.

Kossuth rendszerének legfőbb hiányát, hogy t. i. ki vannak abból felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában, Dessewffy szintén helyesen ismeri ugyan fel: de éppen ő nem igen vetheti azt Kossuth szemére, ő, ki viszont a törvényes hatalom jogainak korlátozásáról feledkezik meg s annak esetleges túlkapásaival szemben a modern alkotmánybiztositékok felállitására még csak nem is gondol.

Ha Dessewffy sem képes emancipálni magát a párt-szempontok alól, midőn birónak lép fel a vitázó felek közt: hogy várhatna a közönség tárgyilagosságot azoktól, kik Dessewffy zászlaja alatt mint közlegények harczolnak, s mint ilyenek, pártfegyelemnek — ha ugyan a politikai pártvezér és a párt tagjai közt akkor fennállott viszonyt annak nevezhetjük — rendelik alá magukat.

Dessewffynek a hirlapirodalom terén dolgozótársa, Jablanczy Ignácz, — ki a »Világnak« nemcsak névleges szerkesztője, a mint az a közönség körében általában el van terjedve, hanem vezérczikkeivel tényleg is részt vesz az emlitett lap irányának, programmjának kifejtésében, — a legmerevebb, a legelfogultabb pártemberek közé tartozik.

Midőn a »Pesti Hirlapot« a szabadelvű »factio« organumának nevezi s midőn a szabadelvűséget úgy tűnteti fel, mint értelmetlen, üres jelszót:[1] ezzel nem a »Pesti Hirlap«-ot, nem is a liberalismust, hanem magát teszi tönkre és saját pártjának jelentőségét szállitja alá. Mert ha az a szabadelvűség non sens, s ha annak hivei pártot nem, csak factiót képeznek: akkor a conservativ párt, — melynek legfőbb hivatása a liberális irány ellensúlyozása és mérséklése, — szintén non sens-sé válik a gyakorlatban, vagy egy olyan monstrummá, mely magára hagyatva, az örökös conserválás mellett az intézmények korszerű fejlesztéséről teljesen megfeledkezik és tespedő stagnatiót idéz elő az állami életben.

---

[1] Jablanczy, Adatok átalakulási első mozgalmink történetéhez. (Pest, 1842.)

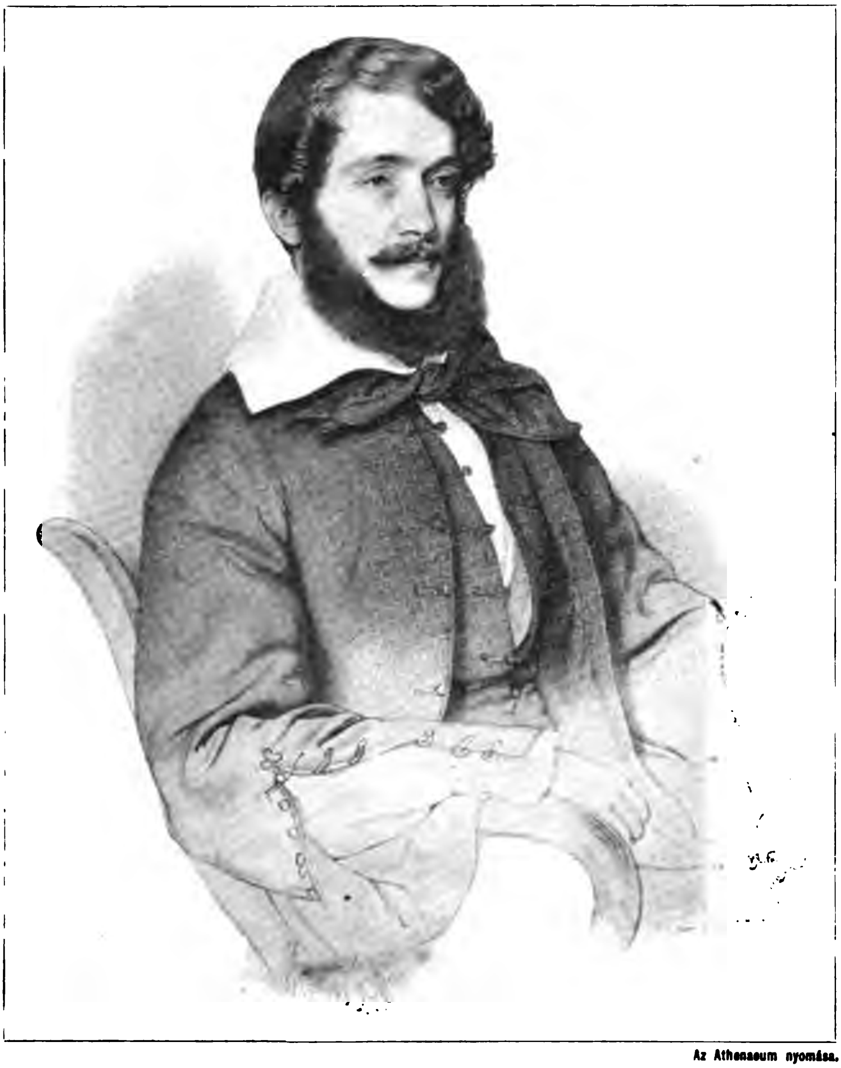

Az Athenaeum nyomása.

KOSSUTH LAJOS 1843-BAN.

(Eybl kőnyomata után.)

A Magyar Nemzet Történetéhez. Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Annak az úgynevezett factiónak, melynek immár Kossuth Lajos az elismert vezére, hibái és túlzásai daczára bőven kijut a része az új államalapitás munkájából.

Hogy a »Pesti Hirlap« a »Kelet népe« hatása alatt átalakúláson menne át, higgadtabban, kevesebb szenvedélylyel és elhamarkodottsággal tárgyalná a napi kérdéseket[1] s lassankint levetkőzné ama fogyatkozásait, melyek fiatalságának voltak addig felróhatók:[2] az egykorú kritikusok eme véleményében csak annyi az igazság, hogy Széchenyi óriási érdemei ellenfelét önuralomra, saját felindulásának fékezésére serkentik. De a »Pesti Hirlap« szerkesztőjének sem politikai felfogását, sem modorát nem változtatja meg Széchenyi mementója. A végzet úgy akarta, hogy ők különböző útakon haladjanak egyugyanazon czél felé. A haladás menetét azonban nem az a férfiu szabja meg, ki, midőn az első lépést az új Magyarország eszményképe felé megteszi, eszményképének megvalósitása végett egy minden részletében nagy körültekintéssel kidolgozott tervhez szigorúan ragaszkodik: hanem az, a ki az első lépés által felköltött mohó vágyak kielégitése elé akadályokat még akkor sem gördit, midőn világosan látnia kell, hogy convulsio nélkül előbbre menni nem lehet.

Az agitátorok közös sorsa, hogy elsodortatnak az ideák által, melyeket ők maguk ébresztettek. »Nincs oly bölcs — irja Dessewffy, — ki a politikában a biztonsági szelepet feltalálta volna.« Széchenyinek is el kell tehát viselnie az általa meginditott izgatás természetes következményeit, miután saját rémlátásait nem suggerálhatja azoknak, a kik egyebet úgysem akarnak, mint ő, s a kik éppen az ő programmjából és tetteiből meritik az erőt és bátorságot munkájukhoz.

VII. FEJEZET.

A pánszláv és illir mozgalmak.

Az átalakulási mozgalmak nemzeti jellege mennél inkább kidombórodik, annál nyugtalanabbakká válnak az orosz propaganda által szűntelenűl izgatott nemzetiségek. A mint azonban a felvidéki viszonyokba beavatott modern magyar politikus a közelmúltban saját tapasztalatai alapján egész határozottsággal jelezhette, hogy Magyarországnak vannak tót nyelven beszélő lakosai, de tót nemzetisége nincs: a negyvenes évek pánszláv mozgalmai sem irhatók a tót »nemzetiség«, hanem csupán egyes izgatók számlájára. A tót paraszt meg sem érti azokat az ábrándokat, melyeket az orosz propaganda megbízottai hirdetnek neki; ha megértené: bizonyára belátná, mennyire veszélyeztetné amaz ábrándok megvalósitása az ország nyugalmával együtt az ő saját nyugalmát, anyagi érdekeit, sőt esetleg még vallását is.

---

[1] Kuthy Lajos, Polgári szózat kelet népéhez. (Pest, 1841.)

[2] Hazay Gábor (Vörösmarty) czikke az »Athenaeum« 1841 október 7-iki számában.

A pánszlávismus képviselői, a negyvenes években épp úgy, mint jelenleg, nagyobbára az evangelikus papok és tanitók s az értelmiség ama tagjai közűl kerülnek ki, kiket erősebb anyagi és erkölcsi kötelékek az országhoz nem fűznek s kik éppen ezért a zavarosban halászhatnak, a nélkül, hogy érdekeiket koczkáztatnák.

Kollár János tanitványai 1840-ig nem igen adnak magukról életjelt, miután alkalmuk sem nyílik rá, hogy megmozduljanak. Testvéreik elnyomatása miatt nem panaszkodhatnak; mert ha »misera plebs contribuens«-ről lehet szó, semmi külömbség sincs a magyar és tót köznép közt; a menynyiben pedig 1832-től kezdve a jobbágyság ügyét a törvényhozás fölkarolja, ezzel természetesen a tót jobbágy sorsa is kedvezőbbé válik. A mi aggodalommal és bosszúsággal tölti el a pánszlávokat, az a magyar társadalom összeforrasztását czélzó törekvések évről-évre fokozódó sikere. Mesterüktől azt tanulván, hogy a magyar nemzet egységében rejlik a nagy szláv birodalom megalakulásának legfőbb akadálya, feladatuknak azt tekintik, hogy megbontsák a különböző népelemeket immár egymáshoz fűző kapcsokat, s mert elfogadható okot nem találnak, ürügyet keresnek rá, hogy feladatuk megoldásához hozzákezdjenek. Ezt csakhamar meg is találják az 1839/40-iki nyelvtörvényben, mely a nemzeti nyelvnek az egyházi közigazgatás körében is érvényt szerez.

Az ágostai hitvallásuak 1840 szeptember 10-ikén tartott egyetemes gyűlésükön a törvény értelmében elhatározzák, hogy úgy az anyakönyvek, mint az egyházi gyűlések jegyzőkönyvei magyarul vezetendők. Ugyanezen a gyűlésen az ujonnan választott egyetemes felügyelő, gróf Zay Károly, székfoglaló beszédében teljes nyiltsággal fejezi ki ama meggyőződését, hogy a magyar nyelv legfőbb biztositéka Magyarországon a közszabadságnak, mert a magyar nyelv terjedése annak a magyar elemnek erősödését vonja maga után, mely múltjánál, anyagi és szellemi felsőbbségénél fogva szükségképen csakis a korral haladó alkotmányos szabadságnak hódolhat. De éppen eme meggyőződéséből kifolyólag föltétlenűl szükségesnek tartja a magyarositást összekötni a szabadelvű haladással. Ha, mint egy későbbi művében irja, a nemesség magára vállalja a közterhek egy részét; ha a parasztokat törvény védelmezi meg a kormány, a megyei tisztviselők és földesurak önkényétől; ha állandó és biztos keresetforrást nyitnak számukra; ha életbe léptetik a teljes vallásszabadságot s a szegény protestáns és görög vallású lelkészeknek, törvény útján, az állam pénztárából és nem alamizsnaképen nehány forintot juttatnak: a szláv köznép nemcsak hogy ellene nem szegűl a magyarositásnak, hanem kiadja egyszersmind az útat annak az egy-két rosszakaratu papnak és tanitónak, ki az orosz érdekek szolgálatában áll.[1]

A tót izgatók kihivásnak tekintik magukra nézve Zay emlitett beszédét és az egyetemes gyűlésnek a törvény végrehajtására vonatkozó határozatát, s a mire titokban már évekkel azelőtt megtették az előkészületeket, most már nyiltan megkezdik a magyarság ellen a hadjáratot. A támadások czélpontja Zay személye; de általában az egész magyar elemet szitkokkal halmozzák el, azzal vádolván őket, hogy a szlávokat nyelvüktől, nemzetiségüktől akarják erőszakkal megfosztani.

Az egy évvel később Pesten tartott egyetemes gyűlés azonban, a mellett, hogy elégtételt ád hazafias felügyelőjének a pánszlávok részéről szenvedett sérelmeiért: a nyelvtörvény végrehajtásának biztositása, valamint a pánszlávizmus terjedésének meggátlása végett, erélyes intézkedéseket tesz. Annak a kinyilatkoztatása mellett ugyanis, hogy a honi nyelvnek kiterjesztésével senkit anyanyelvétől megfosztani, a gyülekezeteket pedig isteni tiszteletüknek anyanyelvükön való megtartásában háborgatni nincs szándékában, kötelességükké teszi a superintendenseknek, hogy a papjelölteket, ha a magyar nyelvben elegendő jártassággal nem birnak, semmi szín alatt föl ne szenteljék. Kossuth Lajos inditványára elhatározzák egyszersmind, hogy az iskolákban: Lőcsén, Pozsonyban, Selmeczbányán és Eperjesen működő tót ifjusági egyleteket, melyek valóságos melegágyai a pánszlávizmusnak, fel kell oszlatni.

Az egyetemes gyűlés, emlitett intézkedésein kivűl, még egy azoknál sokkal nagyobb jelentőségű lépést is tesz a magyarositás érdekében. Határozott állást foglal ugyanis el a két protestáns felekezet uniója mellett. A pánszlávizmust bizonyára csirájában fojtaná meg a tisztán magyarokból álló kálvinista egyház egybeolvadása a lutheránus egyházzal, mely utóbbiban a törpe kisebbségben levő magyar elem csak szellemi és anyagi főlényénél fogva képes a vezérszerepet megtartani.

Az unio kérdését Zay már előbb szőnyegre hozza. A reformátusok ugyanis a dunamelléki egyházkerület kezdeményezésére 1840 őszén tartott konventjükön elhatározván egy főiskola felállitását Pesten, Zay megragadja az alkalmat s a »Pesti Hirlap«-ban lelkes szavakban hívja fel a két protestáns felekezetet, hogy egyesűlt erővel állitsa fel a főiskolát s a rég óhajtott uniónak ily módon vesse meg az alapját. A dunamelléki református egyházkerület által a főiskola ügyében kiküldött választmány, valamint maga az egyházkerület is kijelentik ugyan, hogy a főiskola felállitásának nem nélkülözhetetlen föltétele az unio, mindamellett a legmelegebben viszonozzák Zay fölhivását. Majd 1841 őszén a két felekezet konventjei az egyesülés érdekében megteszik a döntő lépést, a mennyiben az unio tervének kidolgozására gróf Teleki József elnöklete alatt egy választmányt küldenek ki.

---

[1] Dies Buch gehört dem Vaterlande. (Lipcse, 1845.) 113.

Kossuthot, — ki egyelőre megelégednék az iskolák egyesitésével, miután tart tőle, hogy, ha az egyház-szervezetre, a liturgiára, sőt a dogmákra is ki akarnák terjeszteni az uniót, kudarczot vallanak, — már ekkor annyira elragadja a lelkesedés, hogy lapjában a meggyőződés erejével hirdeti, hogy »az unió meglesz«.

A vérmes remények azonban nem válnak be. Az emlitett választmány két év alatt elkésziti ugyan javaslatát,[1] mely szerint az unio fokozatosan, vagyis oly módon hajtatnék végre, hogy előbb közös főconsistorium szerveztetnék s azután következnének egymásután a közös főiskola felállitása, az énekes- és iskolai könyvek, az urvacsora-osztás közössé tétele, a közös administratió szervezése stb.; de a nemes ügy híveinek minden buzgalma hajótörést szenved a két felekezet közt csakhamar kifejlődött bizalmatlanság és féltékenység következtében. Az ágostai hitvallásúak közűl nemcsak a tótok, de a németek is féltik az uniótól nemzetiségüket; a reformátusok meg attól tartanak, hogy az egyesülés gazdag alapitványaik feláldozását vonná maga után. Az az egy-két fennkölt szellemű ember pedig, ki a nemzeti állam eszméjeért a felekezeti érdekek rovására némi áldozatot is kész hozni, a hatalmas tervet nem mentheti meg a bukástól.

A pánszlávok, a konvent, az egyházkerületek, a főfelügyelő, a magyar sajtó által minden oldalról szorongattatva, egy merész lépésre határozzák el magukat. Panaszaikkal és kérelmeikkel ugyanis 1842 májusában egyenesen a király elé járulnak, folyamodványukban erősen kiszinezvén s nagy leleményességgel állitván össze a magyarok bűnlajstromát.

A Jozeffy Pál tiszamelléki superintendens vezetése alatt álló küldöttséget, — mely a nehány száz pap és egy-két világi által aláirt, de az összes »magyarországi hű szláv alattvalók« nevében kiállitott folyamodványt[2] Bécsbe viszi, — mind Metternich, mind Kolowrat szivesen fogadják. De idehaza annál inkább meggyűlik a bajuk úgy a küldöttségi tagoknak, mint azoknak, kik a folyamodványt aláirták. Ez utóbbiak közt volt Jozeffyn kivül Szeberényi bányakerületi superintendens is. A hazafias érzelmű evangelikusokat méltán felháborithatja, hogy a pánszlávok az ő hátuk megett s az egyház törvényes képviseletének, az egyházkerületeknek és a konventnek mellőzésével, az egyetemes egyház nevében egy olyan folyamodványnyal mertek a felség elé járulni, melynek tartalmából azt is lehet következtetni, mintha az evangelikus egyház a magyarellenes mozgalomban részt venne. Jozeffy és társai, szerencsétlen és rosszakaratú lépésükkel, a mellett, hogy az egyház jóhirnevét tették koczkára, súlyos sérelmet követtek el egyszersmind az 1790/91: XXVI. t.-cz. által biztositott egyházi önkormányzat ellen is, melynek lényege abban áll, hogy a protestáns felekezetek belügyeiket, minden külső hatalom és befolyás mellőzésével, önmaguk intézik el. Ha tehát panaszuk volt: panaszukkal az egyházkerületekhez és a konventhez kellett volna fordulniok.

---

[1] Javaslata az uniói választmánynak. Kiadta gróf Zay K. (Pozsony, 1846.)

[2] Egész terjedelmében közölve: Beschwerden und Klagen der Slaven. (Lipcse, 1843.) 37.

Az 1842 őszén tartott egyetemes konvent a superintendensek magaviselete felett rosszalását fejezvén ki, a törvénytelen eljárás, valamint a folyamodványban felsorolt állitólagos sérelmek megvizsgálása, nemkülönben az egész kinos ügynek lehető békés kiegyenlitése czéljából, Tihanyi Ferencz elnöklete alatt egy bizottságot küld ki. De mivel a pánszlávok jónak látják meghunyászkodni s szinlelni a bűnbánást, valamint a szándékot arra nézve, hogy belétörődnek lassankint abba, a mit megváltoztatni különben sem áll hatalmukban: az ügyet az 1844-iki őszi egyetemes gyűlés azzal a kijelentéssel veszi le a napirendről, hogy »a nyelvbeli kérdéseket már megszünteknek tekinti.«

A pánszláv izgatók, — kiket az egyházi testületek ily módon, ha ártalmatlanokká nem tesznek is, működésükben megbénitanak, — a mint a köznéppel nem mennek semmire: ama másik czéljukat, hogy a külföld rokonszenvét nyerjék meg ügyüknek, szintén csak kis mértékben érik el, pedig a külföld tájékoztatása, helyesebben félrevezetése végett, többnyire Lipcsében közrebocsátott német röpirataikkal, valamint az augsburgi »Allgemeine Zeitungban« megjelent czikkeikben ugyancsak nagy lármát ütnek.

Az álarczos és nyílt sisakkal küzdő pánszláv publicisták szinte versenyeznek egymással a szlávok sérelmeinek és a magyar elem túlkapásainak kiszínezésében.[1] Még Csaplovics János, a Schönborn-féle munkácsi hitbizományi uradalom tudós és termékeny tollú igazgatója is, az alatt a titulus alatt, hogy Magyarország iparát és kulturáját ismerteti meg a külfölddel, a mily durván megleczkézteti Zayt, Pulszkyt, Kossuthot, Henszlmannt s a magyar nyelv többi szószólóit, épp oly kiméletlenül vonja egyszersmind kétségbe a németeknél és szlávoknál műveltségi tekintetben szerinte alantabb álló magyarok nemzeti törekvéseinek jogosultságát.[2]

A hazai panszlávok kicsapongásaihoz társúl szegődnek a pánszlávizmus külföldi szóvivői közűl is számosan,[3] miután — mint a Pulszky Ferenczczel vitatkozó gróf Thun Leó megjegyzi — egy nép, mely nyelve és irodalma által egybe van fűzve, akár egy, akár több állam kötelékébe tartozik, szellemi érdekeire nézve szerves egésznek tekintendő s éppen ezért az ilyen nép egy részének szenvedései a másik részt érintetlenül nem hagyhatják. Úgyde éppen Thun és a cseh aristocratia legkevésbé jogosultak a magyarokat vádolni; mert hiszen ők — daczára annak, hogy eredetükre nézve németek, a mennyiben őseik a harmincz éves háború után telepedtek le Csehországban s közülök a legtöbben, maga Thun is, hibásan vagy egyáltalán nem is beszélik a cseh nyelvet — szintén arra törekszenek, a mire a magyarok, t. i. saját nemzetiségük suprematiájának biztositására, s Palacky tanácsát követve, éppen ebben az időben lépnek fel támadólag a német elem ellen.

---

[1] Ung. Wirren und Zerwürfnisse. (Lipcse, 1842.) Slawismus und Pseudomagyarismus. (Lipcse, 1842.) Gr. v. L. (gróf Lamberg), Ungarns polit. Stellung in Europa. (Lipcse, 1842.) Apologie d. ung. Slavismus. (Lipcse, 1843.) L. Štur, Das neunzehnte Jahrhundert und d. Magyarismus. (Bécs, 1845.)

[2] J. Csaplovics: Ungarn's Industrie und Cultur. (Lipcse, 1843.)]

[3] W. Berg, Ungarns polit. Zukunft. (Lipcse, 1842.) Beda, Vertheidigung der Deutschen und Slaven in Ungarn. (Lípcse, 1843.) Gr. L. Thun, Die Stellung der Slowaken in Ungarn. (Prága, 1843.)

Az olyan szemrehányások, hogy a magyarok aspiratióikkal túllépték a józan ész és a jog határait, vagy az afféle fenyegetések, hogy, ha a magyarok az erőszakos magyarositást abba nem hagyják, hazájuk előbb-utóbb vagy Oroszország tartományává vagy német gyarmattá lesz, — a külföldi szláv publicistáknak nemcsak rosszakaratát, de tájékozatlanságát is elárulják s teljesen igazolják a velük szemben alkalmazott kritikát, mely szerint Bécsből Pozsonyba s innen Pestre gőzhajón és postakocsin megtevén az útat, benéznek a szinházba, megtekintenek egy-két közintézetet, fölkeresik a kaszinót s az országgyűlés tanácskozó termét, azután a vendéglő asztalán megirják tapasztalataikat, a nélkül, hogy az ország belsejét — akár csak a Nilus forrásait — ismernék.[1]

A tájékozatlanság és elfogultság szülte rosszakarat kényszeriti rá a magyar közélet szereplőit, hogy ugyanaz előtt a fórum előtt, a hol napnap mellett súlyos invectivákkal illetik a nemzetet, utasitsák vissza a sérelmeket. Ide haza a »Pesti Hirlap«, valamint a többi ujság, a journalistika akkori tökéletlen eszközei daczára, éber figyelemmel kiséri s kiméletlenül leleplezi a pánszlávok minden mozdulatát. Hogy azonban a magyarok ellen emelt vádak és rágalmak alaptalanságáról a külföld is felvilágosittassék, főként ezért inditja meg Henszlmann Imre 1843-ban Lipcsében német folyóiratát.[2] Pulszky Ferencz ennek a hasábjain veri vissza diadalmasan, erélylyel, de az udvariasság korlátai közt a Thun Leó támadását.

A külföld informálása tekintetében a legnagyobb szolgálatokat teszi azonban Lukács Móricz, ki az augsburgi »Allgemeine Zeitung«-ban havonkint több czikket ir a magyarországi politikai viszonyokról. Az augsburgi ujság, — melyet az osztrák kormány pártfogása alá vesz, a mennyiben ennek az egy külföldi lapnak engedi meg a postán való szállitást, — nem viseltetik rokonszenvvel a magyarok iránt, sőt Kolb szerkesztő, hogy kedvébe járjon a kormánynak, szives-örömest felveszi lapjába a magyarellenes czikkeket. Wesselényi panaszosan emliti fel, hogy a lapban a harminczas évek közepén számos rágalmazó czikk jelent meg ellene s midőn ezekre mérsékelt hangon irt feleleteit beküldte a szerkesztőhöz, ez megtagadta közlésüket.[1] De a mint Lukács Móricz dolgozótársai közé lép, a lap iránya annyiban megváltozik, hogy a magyar viszonyokat elferditő közlemények mellett azoknak mintegy ellensúlyozásául fölveszi a Lukács tárgyilagos czikkeit is.

---

[1] Slaven und Magyaren. (Lipcse, 1844.) 14.

[2] Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn.

Különben a német politikai körök — még ha nem tájékoztatnák is őket egyes magyar publicisták — nem ülnének fel a pánszlávoknak, miután könnyü belátniok, hogy a pánszlávizmus épp úgy fenyegeti Németország érdekeit, mint Magyarországéit. A »Tygodnik Literacki«-ban egy szláv felhívja a cseheket és tótokat, hogy csatlakozzanak a lengyel literaturához, mert különben a németek teljesen elnyomják őket. A Párisban megjelent »Revue Slave«-ban egy másik szláv szintén buzditja nyugati

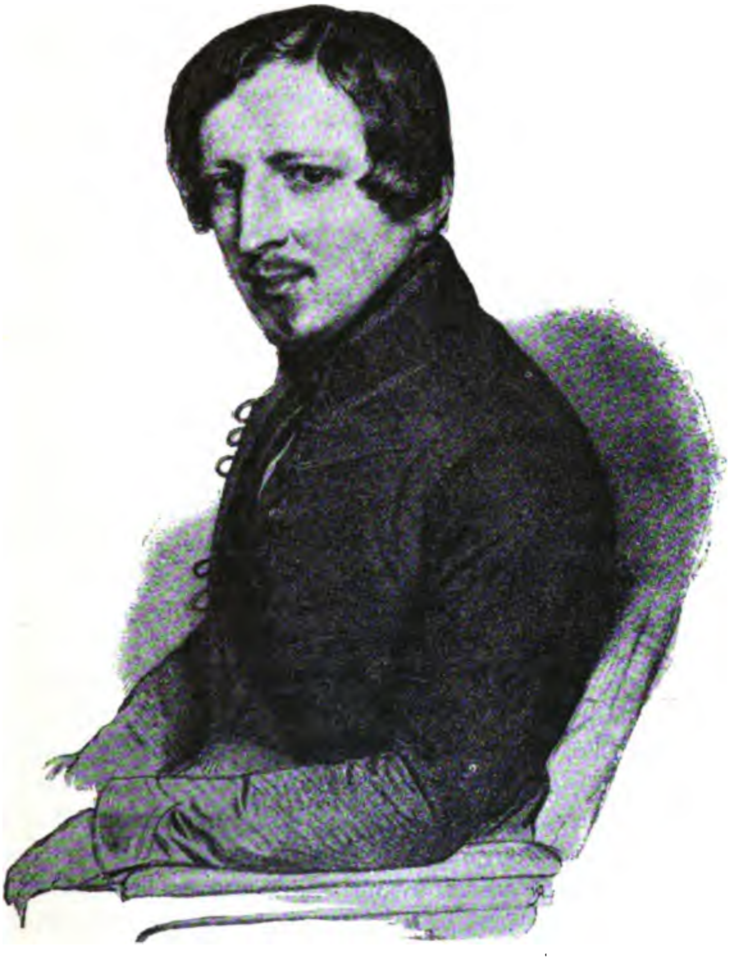

Pulszky Ferencz.
(Eybl kőnyomata után.)

---

[1] Wesselényi Miklós, Szózat. 197.

testvéreit, hogy Orosz- és Németország ellenében, a francziák oltalma alatt tömörüljenek.

Ezek a jelenségek természetesen nem kerülik ki a németek figyelmét s ezekre hivatkozva méltán mutat rá a »Deutsche Vierteljahrsschrift« a veszélyre, mely a szlávok részéről a németeket és magyarokat fenyegeti, kifejezvén egyszersmind ama meggyőződését, hogy a küszöbön álló szláv nemzeti háborúnak csak úgy lehet elejét venni, ha mielőbb megadják úgy a nyugati, mint a déli szlávoknak azokat az eszközöket, melyekre szükségük van, hogy nemzetiségüket szabadon kifejthessék.

Egy ismeretlen osztrák politikus azt a tanácsot adja a magyaroknak, hogy felhagyva a szlávok magyarositásával, fogadják el államnyelvül a németet. Úgy okoskodik, hogy Magyarország, magára hagyatva, mint önálló ország nem állhat fenn; történelme, földrajzi fekvése, érdekei, a németséggel való szövetkezésre utalják. Ha tehát a német nyelvet diplomatiai nyelvvé avatja: a nélkül, hogy ősi alkotmányát alapjában föl kellene áldoznia, a nélkül, hogy magyar jellegét koczkára tenné, — mert hiszen a latin nyelv használata mellett is megtartotta Magyarország magyar jellegét, — Ausztria védelme alatt anyagilag és szellemileg megerősödnék, annyival inkább, mert ebben az esetben Németország rokonszenvét is örök időkre biztosithatná a maga számára.[1]

Politikai szempontból bármennyire képtelen is ez a terv s bármi lett légyen is annak tulajdonképeni tendentiája: mindenesetre bizonyitékul szolgál arra nézve, hogy Ausztria és Németország németjei érzik a magyarokkal való szövetkezés szükségét a szláv terjeszkedéssel szemben.

A Magyarország germanizálására vonatkozó bizarr gondolat távol áll azoktól a köröktől, melyek a szövetkezés eszméjét propagálják. Ezek csak azt kivánják a magyaroktól, hogy a nemzetiségek jogos igényeinek tiszteletben tartása s anyagi és szellemi reformok által fokozzák hazájuk erejét, hogy méltó szövetséges társa legyen az Oroszország ellenében Ausztriának, illetőleg ennek útján Németországnak.[2] S valóban, ha ama körök a nemzetiségek jogos igényeinek megállapitásában csak fél annyi igazságérzetet tanúsitanak, mint a mennyi igazságtalansággal vádolják a magyarokat a nemzetiségekkel szemben: tanácsukat bizonyosan megszivelték volna a magyarok.

Az időszaki sajtóban és az egyház körében a pánszlávizmus által fölkavart hullámok látszólag lecsendesednek ugyan; de mivel az izgatók nem hagyják abba akna-munkájukat, nagyhangú szólamaikkal lassankint a köznép lelkét is megmételyezik. Hogy mennyire félreértik azonban őket, erről maguk meggyőződhetnek 1848-ban, midőn azok az elemek, melyektől a nemzetiségi igények érvényesitését várták, a vagyoni érdekeket tolják előtérbe. A forradalom alatt úgy a felvidéki tótok, mint az erdélyi oláhok garázdálkodásait nem annyira a faj-, mint inkább az osztály-gyűlölet számlájára kell irnunk; az ő küzdelmük a vagyontalanok harcza a vagyonosak ellen, tehát határozottan socialisticus jellegű. Sőt még a horvátok sem képesek az illirizmust eredeti alakjában megőrizni, jóllehet úgy közjogi állásuknál, mint politikai és társadalmi viszonyaiknál fogva e tekintetben sokkal kedvezőbb a helyzetük, mint a magyarországi szlávoké.

---

[1] Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen. Von Dr. S. (Lipcse, 1845.)

[2] Oesterreich und Ungarn. (Lipcse, 1843.) 17.

Az illirizmus, mint politikai párt, 1841 közepén a tartományi gyűlésen, majd még határozottabban az 1842 május 31-iki zágrábmegyei tisztujitáson ád magáról életjelt s ugyanekkor alakitja meg a közös házához mindenkor tántorithatatlan hűséggel viseltető turopolyai és szentiványi nemesség a horvát-magyar pártot. Az emlitett tisztujitás alkalmával, a Gáj Lajos vezetése alatt álló, egyenruhába bujtatott s a nagy Illiria phantasticus czimerével ellátott, vörös sapkás illirek egytől-egyig saját jelöltjeiket választják meg, miután a magát horvátosan Zdenczaj-nak nevező Izdenczy Miklós főispán a horvát-magyar pártot galádul rászedi s a törvényt lábbal tapodja. A törvénytelen tiszujitás ügyében a kormány elrendeli ugyan a vizsgálatot, de mivel az eredményre nem vezet, a magyar és szlavóniai vármegyék veszik pártfogásuk alá a szorongatott horvát-magyar pártot s egymásután felirnak a felséghez az elkövetett visszaélések orvoslása végett.

Midőn e tárgy Pestmegyében szőnyegre kerül, Kossuth Lajos fölveti a kérdést, ha vajjon Magyarországra nézve nem volna-e czélszerűbb, hogy Horvátország, anélkül, hogy a magyar szent korona országa megszűnnék lenni, törvényhozási és közigazgatási tekintetben elválasztatnék tőle.

Ez az eszme, melyet akkor Pestmegyén kivül az összes törvényhatóságok visszautasitanak, évtizedek múlva az 1861- és 1866-iki országgyűlésen határozottabb formában jut kifejezésre. Ami azonban a hatvanas években a viszonyok által indokolt engedékenység politikájának kifolyása volt Deák Ferencz részéről, azt 1842-ben Kossuth olyan sakkhúzásnak kivánta tekinteni, melylyel a horvátokat mintegy figyelmeztették volna, hogy, ha az illirizmussal nem szakitanak, azt a czéljukat elérik ugyan, hogy Magyarországtól elszakadnak, de lemondván a magyar alkotmány jótéteményéről, mint Ausztria tartománya az osztrák absolutismus jármát veszik a nyakukba.

A vármegyék nyugtalankodásának köszönhető, hogy az 1842-ik év második felében bánná a magyar érzelméről ismeretes gróf Haller Ferenczet nevezik ki, s hogy 1843 januárjában a rend helyreállitása czéljából maga a felség lép közbe, a bánhoz egy leiratot intézvén, melyben, midőn kifejezi fájdalmát a Horvátországban történtek felett, kijelenti egyszersmind, hogy Horvátországban úgy a nemzeti nyelvet, mint a municipális jogokat kész ugyan minden megtámadtatás ellen védelmezni, de azt nem tűrheti, hogy a nemzetiség fenntartásának ürügye alatt alattvalói közt a visszavonás magvait szórják el; továbbá, hogy amint Magyarországban megtette az intézkedéseket, mikép ingerültségre ott alkalmat ne szolgáltassanak, ugyanezen czélból Horvátországra nézve is elrendeli, hogy az illir elnevezésnek használatát úgy a sajtóban, mint a köztanácskozásokban és iskolákban tiltsák meg: hogy a tanitók az ifjúságnak a politikai ügyekbe való beavatkozását ne engedjék

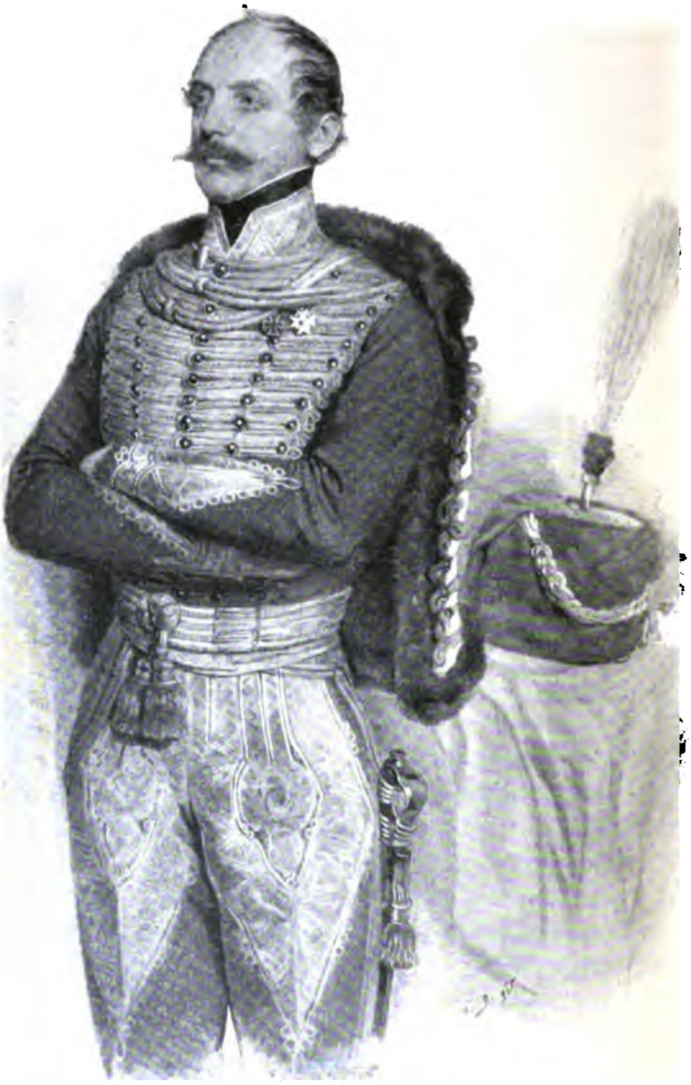

Gróf Haller Ferencz.
(Kriehuber 1841-iki kőnyomata után.)

meg; hogy a hatóságok akadályozzák meg az olyan hirlapi közlemények megjelenését, melyek egyik nemzetiségnek a másik által való elnyomatását hirdetik.

De a politikai rajongást fejedelmi leiratokkal nem lehet többé megfékezni, még ha annak kiirtására meglenne is a komoly és elhatározott szándék a kormányban. Az illirek ezentúl is folytatják féktelenkedésüket s az 1843 április 24-ikén tartott közgyűlésen a magyar országgyűlésre küldendő követek választása oly botrányosan megy végbe, hogy a horvát-magyar párt az országgyűlésen kénytelen panaszt tenni az ellen; Zágrábmegyének pedig az ugyanezen év deczember 9-ikére hirdetett közgyűlését megtartani sem lehet, mivel az illirek, Stajdacher József városbiró és egy püspöki uradalmi ispán vezetése alatt, a megyei fegyvertárból fölfegyverzett legények és mészárosok közreműködésével valóságos csatát idéznek elő.[1] A kormánynak esze ágában sincs a mozgalom vezetőit ártalmatlanokká tenni. Zdenczajt »saját kérelmére« fölmentik főispáni állásától; de mint kamarai főhivatalnoknak, elég alkalma van ezentúl is tevékeny részt venni a fondorkodásokban. Kukuljevics Antalt, a zágrábi kerület studiorum directorát nyugdíjazzák; de mint báni táblai ülnök, befolyását megtartja. Gáj Lajos akadálytalanul szerkeszti hirlapját. Moyses István zágrábi censort a miatt, mert approbálja a »Davoria« czímü illir marseillaise-t, melyre a magyarok részéről Erdélyi János irta meg a tüzes »ellendalt«,[2] megdorgálják, majd túlságos engedékenysége miatt elmozdítják állásából; de a zágrábi iskolában, mint a logica és metaphysica királyi tanitója, rontja az ifjúságot.

Moyses helyébe 1843-ban kinevezik censorrá Machik Józsefet, a zágrábi akadémián a magyar nyelv tanárát; de a felség, azzal az egyenes szándékkal, hogy »Horvátország helyhatósági jogait s az ezek védelme alatt álló nemzetiségét minden törekvések ellen szigorúan fenntartja,« már 1845 első napjaiban elrendeli, hogy ezentúl a horvát iratok censorává csupán horvát születésű, de józan gondolkozású, a horvát-szláv és irodalmi illir nyelyet tökéletesen értő egyének alkalmaztassanak; hogy a zágrábi censor a horvát bán alá rendeltetvén, a helytartó-tanács a horvátországi censorhoz minden intézvényét a bán útján küldje le; végre, hogy Machik József censort helyezzék át Magyarországba.[3] Ami azonban mindezeknél jellemzőbb, az, hogy Haulik György zágrábi püspök, — ki a vérengző tisztválasztásban vezérszerepet vitt, ki ajánló levelekkel látta el Gájt, hogy pénzbeli segedelmet kolduljon a rokon-törzsektől s megengedte neki, hogy a zágrábi papnöveldében az illir szellemet terjessze, ki papjainak meghagyta, hogy az illir mozgalom ellenségeit a szentségekben ne részesitsék, — most is viseli hivatalát.[4]

A kormány ilyetén kétszínű politikája mellett az illirizmus természetesen nemcsak hogy nem veszit erejéből, de évről-évre nagyobb hóditást tesz s ennek köszönhető, hogy 1848-ban Horvátország mint fegyveres ellenség áll szemben Magyarországgal.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1844.

[2] Bajza, Ellenőr. 336.

[3] Orsz. levéltár, Kanczell. iratok. 1845: 1013.

[4] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1844.

A magyar publicisták úgy az illirizmus, mint a pánszlávizmus féktelenkedéseit éber figyelemmel kisérvén, mindenütt, ahol alkalom nyílik rá, a zöld asztalnál épp úgy, mint a sajtóban, teljes egyértelműséggel apostrophálják. Az összhangot csakis Széchenyi zavarja meg azzal a separatum votumával, melyet az Akadémia 1842 november 27-iki ünnepélyes közgyűlésén tartott elnöki beszédében nyilvánit.[1]

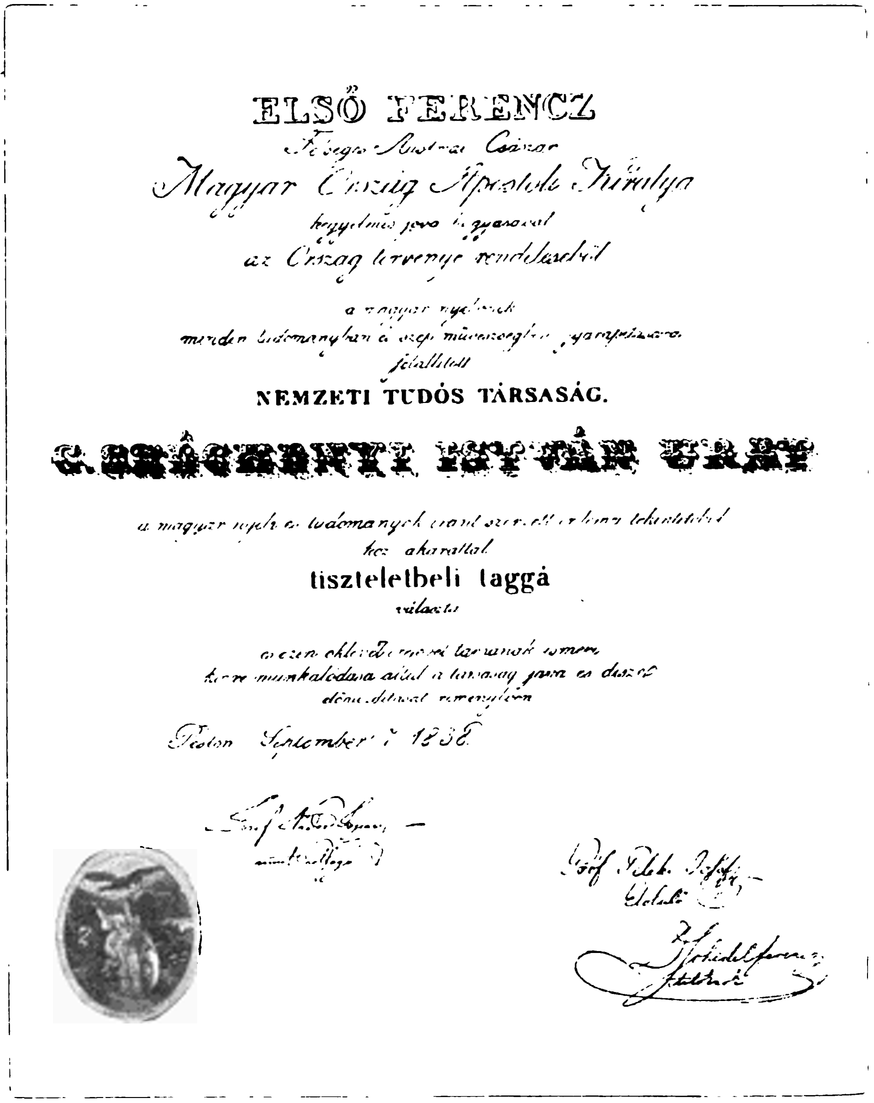

ELSŐ FERENCZ
Felséges Austriai Császár
Magyar Ország Apostoli Királya
kegyelmes jóvá hagyásával
az Ország törvényes rendeléséből
a magyar nyelvnek
minden tudományban és szép művészetekben gyarapítására
felállított
NEMZETI TUDÓS TÁRSASÁG.
G. SZÉCHENYI ISTVÁN URAT
a magyar nyelv és tudományok iránt szerzett érdemei tekintetéből
köz akarattal
tiszteletbeli taggá
választá
s ezen oklevéllel mint társának ismeri
kinek munkálódása által a társaság java és díszének
öregbítését reményli.
Pesten September 7. 1838.

Széchenyi akadémiai diplomája.
(Eredetije a Magyar Nemzeti Muzeum levéltárában.)

---

[1] Gr. Széchenyi István, A magyar Academia körül., Pest, 1842.,

Álláspontja, mely elméletileg kétségbevonhatatlanul igaz és helyes, az, hogy a magyar, midőn békés átalakulásra törekszik s midőn minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást és egyetlenegy igazságtalanság ezer megbosszulót szűl: semmivel nem győzhet, csak lelki felsőbbséggel; csak ez által biztosithatja úgy nyelvét, mint az ettől elválaszthatatlan nemzetiségét. Amennyire át van hatva eme maxima igazságától, épp annyira csudálkozik a felett, hogy nézetével úgyszólván elszigetelve áll.

Ha a nagyobb számban rejlenék is mindig az erő, még akkor is nagy tévedésnek tartja azt hinni, hogy a nemzetiséget csak úgy rá lehet kenni bárkire, mint a meszet a falra vagy a mázat a fazékra, s hogy valakit nemzetiségétől egyszerű parancsszóra meg lehetne fosztani. És itt már súlyos vádakkal lép fel saját »fajtája« ellen. Annak a követelménynek a jogosultságát nem vonja kétségbe, hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen s hogy a közigazgatás nyelve ama faj nyelve legyen, melytől nemcsak az ország vette a nevét, hanem amely az alkotmányos életnek is törzsöke; de szerinte a magyarság túllépte az e követelmény megvalósitására alkotott törvény határait, midőn betolakodott olyan régibb intézetekbe és egyesületekbe, melyekben eredetileg nem magyarul beszéltek, miután alapitóik sem valának magyar ajkúak; midőn gyűlésekből, vigalmakból kiküszöbölte, mint mirigyet, az idegen nyelveket; midőn magyar nyelven egyházi szent beszédeket tartatott és tartat olyan hallgatósághoz, melynek tizedrésze sem érti ezt a nyelvet.

Erős gúnynyal támadja meg azokat, kik a nemzetiségeket ilyen eszközökkel akarják beolvasztani a magyarságba. Kétségbe vonja, hogy assimiláló képességgel birna, ki szeretetreméltóság és rokonszenv gerjesztése helyett kuruzslóként csak külsőleg hat; ki azt hiszi, hogy, ha mindenüvé zsinórt varr s mindent eltarkit a veres, fehér, zöld színekkel: már akkor szíveket bájolt el s elméket hóditott meg; ki minden legkisebb czikornya nélkül mindenkit saját mintájára akar kaptázni; ki a szlávot, mivel épp oly lelkesedéssel vív nemzetiségeért, mint ő a sajátjáért, ahelyett, hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányul sújtja s hirnevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul; ki a síkra kiállitja a még fejletlen magyart, hogy minden erőt, minden hatalmat ellene bőszitsen.

Bármily általánosságban fejti is ki Széchenyi a maga súlyos vádjait, azoknak éle mégis leginkább Kossuth és pártja ellen irányul. Aki a sorok közt olvasni tud, a beszéd tendentiájával könnyen tisztába jöhet. Azokat az oldalvágásokat, melyekkel a magyarositókat illeti, az előzmények, a kevéssel azelőtt lezajlott keserű polemia után, Kossuthnak szükségképen magára kell vennie.

Ezúttal azonban Széchenyi is abba a hibába esik, amivel ellenfelét nem szűnik meg folytonosan vádolni. Bármily helyes úton jár is, midőn a nemzet erejét kulturális felsőbbségében keresi: amellett, hogy maga is túloz a magyarositás tényleg követett irányának jelzésében, még taktikai súlyos hibát is követ el, amennyiben az ő föllépése folytán a nemzetiségek vérszemet kapnak, s rá, mint tekintélyre, mint a magyarság legkiválóbb képviselőjére hivatkozva, képzelt elnyomatásuk miatt még bátrabban emelnek panaszt a világ előtt.

Hogy a magyarositás tekintetében a törvényhozás nem tartotta volna meg a kellő mértéket, ezt ő maga sem állitja, nem is állithatja. A magyar nyelvre vonatkozó törvény, amellett, hogy az idegen ajkúakat semmiféle jogoktól nem fosztja meg, a magyar nyelvnek, mint törvényhozási és közigazgatási nyelvnek, az ország határain belől igyekszik érvényt szerezni s e tekintetben is annyira mérsékeltek rendelkezései, hogy épp e miatt a többi, hasonló törvényekkel együtt csupán alapul szolgálhat a magyar nemzeti állam épületéhez, melyet csak jóval később sikerül betetőzni. A törvényhozás legfölebb a tekintetben lőtt túl a czélon, hogy a diplomatiai nyelvet kiterjesztette az anyakönyvekre is s igy alkalmat adott az idegen ajkúak ama tetszetős vádjára, hogy az egységes nemzeti állam eszméjét a lelkiismeret birodalmába is be akarják csempészni.

Széchenyi, épp úgy, mint a nemzetiségek, vádjaikkal a magyar társadalom ellen fordulnak. Úgyde az olyanféle, szórványosan előforduló s be sem bizonyitott esetek, melyeknek kiszínezésében a pánszláv irók versenyeznek egymással, például, hogy egyesek a magyarul nem értő tótokat magyar nyelvű esküre kényszeritik s erőszakkal megvétetik velük a »Mezei naptárt«; hogy Trencsénben, Zólyomban betiltják a tót színi-előadásokat; hogy Arad-, Csanád-, Győr- és Mosonmegyében tannyelvűl az összes iskolákban a magyart viszik be; általában, hogy egyes törvényhatóságok, közigazgatási tisztviselők, valamint egyes túlbuzgó magyar földesurak erőszakoskodnak,[1] — mindez annál kevésbbé eshetik súlyosabb beszámitás alá, mert a nemzetiségi harczok soha és sehol nem folytak le visszaélések nélkül, melyek — mivel a nyelv a nemzetiség fenntartásának és megerősödésének leghatályosabb eszköze — első sorban az egyik nemzetiség nyelvének a másikra való ráerőszakolásában nyilvánultak. Nálunk a törvényhozás, még ha akarna, sem követhetne el ilyen fajta visszaéléseket, miután nincs hozzá elegendő hatalma. De éppen ezért kisérti meg a szabadabban mozgó társadalom ott és akkor, ahol és amikor az állami tényezők nem görditnek elébe akadályokat, a nemzetiség kifejtése érdekében a szelid erőszak alkalmazását.

Hogy Széchenyi taktikája mennyire elhibázott, az mutatja leginkább, hogy felszólalásával tulajdonképen egy horvát iró 1833-ban megjelent hirhedt röpiratára ád visszhangot.

A Széchenyinél sokkal mérsékeltebb Horvatovics Domoljub, midőn röpiratában[2] az erőszakos magyarositás miatt panaszkodik erős itélőtehetségre valló fejtegetései után ugyanarra a végeredményre jut, amire később Széchenyi, hogy t. i. a magyarság tökéletesitse nyelvét, művelje a köznépet, irtsa ki kebeléből a nyers szokásokat, ékesitse fel magát jó erkölcsökkel, szívja magába a humanitás szellemét, legyen mintaképévé a nemzetiségeknek, s akkor ezek az ő javára, önként, minden kényszerités nélkül fel fogják áldozni individualitásukat.

---

[1] Apologie der ung. Slavismus. 129.

[2] Sollen wir Magyaren werden? Von D. H., Karlstadt, 1833.,

Ezt az alapeszmét »a legnagyobb magyar«, tekintélyének döntő súlyával szentesitvén, természetesen a pánszláv és illir irók elégtételnek tekintik s nem késnek saját álláspontjuk igazolására kizsákmányolni. Csaplovics, Beda, valamint a többiek, Széchenyinek mintegy szövetségesévé tolják fel magukat;[1] Gáj a maga lapjában áradozó szavakban üdvözli a nemes grófot, ki igazságot szolgáltatott neki. Igy bosszulja meg magát az ő egyoldalúsága, melylyel csupán a magyar nemzet hibáit teszi birálat tárgyává anélkül, hogy a nemzetiségek magaviseletét is figyelemre méltatná.

Nem is kerüli el a keserű szemrehányást úgy a »Pesti Hirlap«, mint a conservativek részéről. Kossuth lapjában Pulszky Ferencz minden tartózkodás nélkül jelenti ki, hogy Széchenyi általános vádjai »a magyarok nemzeti becsületét sértették«. Sőt még a magát »polgári halottnak« nevező Wesselényi is megszólal s egy nyilatkozatot tesz közzé, melyben mint a magyar tudós társaság igazgató- és tiszteletbeli tagja tiltakozik az ellen, hogy a Széchenyi beszédében foglaltak az Akadémia nézeteit fejeznék ki. A conservativ »Hiradó« szerkesztői, Andrássy József és Császár Ferencz, — kik az 1842 február 9-ikén elhunyt Dessewffy Aurél után a »Világ« szerkesztését átveszik, »Hiradóra« változtatván annak czimét — hasonlóképen a nemzeti törekvések compromittálását látják Széchenyi föllépésében.

Széchenyi, — kinek legfőbb jellemvonásai közé tartozik, hogy tetteinek következményeivel mindig leszámol s hogy e tekintetben jóformán soha sem számitja el magát, — maga is tisztában van vele, sőt nyiltan bevallja, hogy a fennforgó kérdésben el lesz szigetelve. Amily kevéssé lepik tehát meg a különböző oldalról jövő támadások: épp oly gyorsan kiáll a küzdtérre, hogy megvédje magát. A »Pesti Hirlappal« a »Jelenkor«ban mérkőzik meg. Ily módon csap fel egyszersmind ujságiróvá, miután belátja, hogy nagy ellenfelének folytonosan növekvő befolyását és népszerűségét csak akkor ellensúlyozhatja a sikernek legalább némi kilátásával, ha azon a téren folytatja vele a küzdelmet, ahol az a legnagyobb erőt fejti ki s a legnagyobb hatást éri el. Ettől fogva minden alkalommal, amidőn szükségét látja, igénybe veszi a napi sajtót s annak úgyszólván állandó munkásává lesz.

A »Jelenkor«-ban 1843 kezdetén megjelent »Wesselényi és Kossuth« czimű czikksorozatában főképen Wesselényi megtéritését tűzi ki czéljául.

Wesselényi, épp úgy, mint Kossuth, ő szerinte abban hibáznak leginkább, azért tartja őket »politikai kontároknak«, mert nem veszik soha figyelembe, hogy Magyarország alkotmányos része egy alkotmány nélküli absolut közbirodalomnak s ennélfogva azzal sem törődnek, hogy a kormány, az alkotmány és nemzetiség iránt bármily jó szándékkal viseltetik is, a kivitelben bonyolult alkotmányjogi viszonyaink által gátolva van. Ennek a hibás, sőt határozottan rossz politikának lőn áldozatává Wesselényi. Akármi okból szorult is azonban le a közélet színpadáról, senki jobban nem sajnálkozott a felett, mint Széchenyi, úgy, hogy amint az akadémiai beszéd tárgyában közrebocsátott, imént emlitett nyilatkozatával mintegy kifejezni látszott ama szándékát, hogy ismét tettlegesen részt akar venni a közügyekben: Széchenyi örömmel üdvözli a tettek mezején, de egyúttal esdekelve kéri, hogy szem előtt tartva a latin közmondást: »qui perdidit numerum, incipiat iterum,« kezdje újra a megszakitott munkát s fátyolt vonva a multakra, lépjen frigyre ismét ő vele.

---

[1] Csaplovics, Ungern's Industrie u. Cultur. 74. Beda, Vertheidigung. 82. Apologie der ung. Slavismus. 128.

Gróf Dessewffy Aurél halálos ágyán.

(A Honderü melléklete.)

Úgyde Wesselényi Kossuth mellől nem tágit. A mind a két szemére vak, teljes visszavonultságban élő politikus, a viszonyok átalakulásáról, az ellenzék kebelében végbement nagy változásokról hű informátiót nem szerezhet magának, ennélfogva mindinkább megrögzik benne a hit, hogy az országot nem Kossuth, hanem Széchenyi dönti veszélybe az által, hogy az alkotmányos és nemzeti állam eszméjét képviselő ellenzék befolyását ellensúlyozni és megtörni igyekszik, s midőn később Széchenyi Apponyihoz szegődik, midőn népszerűsége a tiszai út után ismét emelkedni kezd, elkeseredve jelenti ki egy társaság előtt, hogy egyedül ő nem fogja vonni a Széchenyi diadalszekerét s hogy »átkozva legyen a kéz, mely bármily körülmények közt csak egy sort is irand Széchenyi mellett«.[1] A koczka azonban fordul s ugyanaz a kéz, melyre átkot mondott, kél védelmére Széchenyinek akkor, amidőn ez már magát nem képes többé megvédeni, amidőn megdöbbenéssel veszi észre, hogy csakugyan Széchenyinek volt igaza, mert a forradalom szele immár elérkezett s a vihar kitörését semmi sem akadályozhatja többé meg.

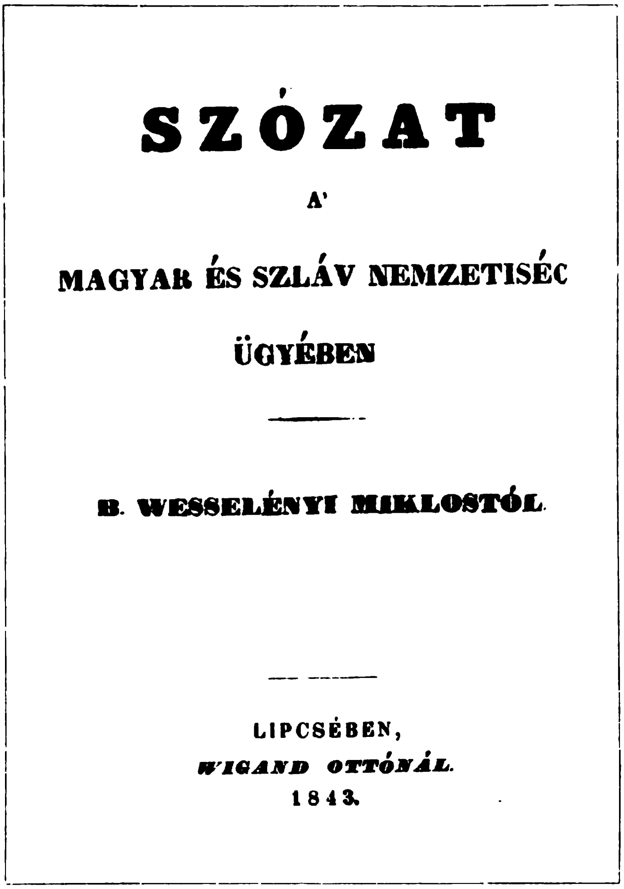

SZÓZAT

A'

MAGYAR ÉS SZLÁV NEMZETISÉG

ÜGYÉBEN

B. WESSELÉNYI MIKLOSTÓL.

LIPCSÉBEN,
WIGAND OTTÓNÁL.
1843.

Wesselényi »Szózat«-ának czimlapja

Midőn Wesselényi az akadémiai beszéd tartalmáról hitelesen értesül, bizonyára belátja, hogy nyilatkozata elhamarkodott volt. A nemzetiségi kérdésben sokkal nagyobb közte és Széchenyi közt az egyetértés, mint gondolta. Világosan kitűnik ez abból a terjedelmes tanulmányából,[2] mely az akadémiai beszéd elmondása előtt lát napvilágot s melyben a kérdés mélyére hatolva, a külpolitikai helyzet figyelembevételével, államférfiúi magaslatra helyezkedve fejtegeti a nehéz problemát.

A szlávlakta országoknak a szláv törekvések által megbontott egységét sem beolvasztás, sem erőhatalom, sem egyik nemzetiségnek a másik által való ellensúlyozása útján nem gondolja Wesselényi helyreállithatónak. Különböző fajú s nyelvű lakosokból álló országban az alkotmány malasztjában kell minden nemzetiséget egyenlően részesiteni, hogy abban mindenik édes anyját találván fel, ez által egymást testvéreknek tekinthessék. Különösen Ausztria csak is foederativ alkotmányos szervezet által mentheti meg magát az orosz terjeszkedéstől. Magyarország, a kor kivánalmaihoz képest újjászervezendő alkotmányával, Európa mérlegébe döntő súlylyal nehezednék. Alkotmányt s képviseleti rendszert kapna továbbá Lombardia és Velencze; a két osztrák főherczegség, Stájerország, Tirol, Karinthia és Karniolia, mint túlnyomólag német tartományok, együtt, Cseh- és Morvaország mint szláv, Galiczia mint lengyel tartomány külön-külön képeznének egy alkotmányos testet. Isztriának olaszlakta része Lombardiához, szlávlakta része Dalmátiához, ez utóbbi pedig, mint úgyis a magyar korona jogczímén birt ország, Horvát-Tótországhoz kapcsoltatnék. Ha Ausztria ilyetén képen, minden nemzetiség önálló egyediségének biztositásával, rokon érdekek és közös uralkodó által összeforrasztott foederativ állammá alakulna át: a kebelében levő ama sok idegen elem, mely most egymással és vele ellenséges viszonyban van, megbízható frigyesévé s ereje mindmegannyi tényezőjévé válnék; szláv lakosaira az orosz befolyás megszűnnék, miután Oroszországtól nem volna többé mit remélniök s alkotmányukban oly kincset birnának, mit ama korlátlan hatalomtól nem várhatnak; a forradalmi törekvések is megszűnnének, mert békés úton megkapnák a nemzetek azt, amit különben forradalom által kell vala kivívniok.

---

[1] Kemény Zsigmond, A két Wesselényi. Magyar szónokok és státusférfiak. 180.

[2] B. Wesselényi M.: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. (Lipcse, Wigand O. 1843.) Kiadója Emich Gusztáv volt, de a censura kijátszása végett külföldi czég alatt jelent meg. »Croquis«-nak is nevezték, miután, mint tiltott könyvet, csakis úgy lehetett becsempészni az országba, hogy külső boritékán az ál-kiadó több könyvnek s ezek közt első helyen az 1843-ban megjelent »Croquis aus Ungarn« czímű munkának megjelenését hirdeti.

A szövetkezett nemzetek közt Wesselényi szerint a magyarokra várakozik a legfontosabb szerep. Éppen ezért ama politikai, társadalmi, jogi reformok, melyek a magyar nemzetet képessé teendik arra, hogy az egész Európát fenyegető orosz terjeszkedés ellensúlyozásában sikerrel részt vegyen, a legfőbb helyet foglalják el Wesselényi nemzetiségi programmjában. Az ő meggyőződése szerint, mig egyrészről a szlávok megnyugtatása végett meg kell nekik engedni nyelvüknek a családi körben, a magánélet minden viszonyaiban való használatát, irodalmuk művelését, s mindent el kell követni, hogy a horvátok a Magyarországgal való szoros kapcsolatban, a többi szlávok pedig a magyarokkal való lassankénti összeolvadásban keressék üdvöket és boldogságukat: másrészről a törvényhozásnak gondoskodnia kell a magyar nemzet megújhodásáról. A nemzet újjászületésének pedig föltételei: a törvényhozás, közigazgatás és közoktatás körében a magyar nyelv érvényesitése; a »nemzeti egységet« biztositó népnevelés fölkarolása; a »betyáros magyarság« kiirtása; továbbá a művelt polgárságnak politikai jogokkal való fölruházása; a köznép fölvétele az alkotmány sánczaiba, a személyes szabadság biztositása mindenkire nézve; a hivatalképesség kiterjesztése; az ősiség megszüntetése s a nemességnek a házi adóban való részesülése.

Az eszközök tekintetében, melyekkel a nemzeti állam eszméje megvalósitandó, egyetért Széchenyivel. Ezek: az egyesülés és a koronával való

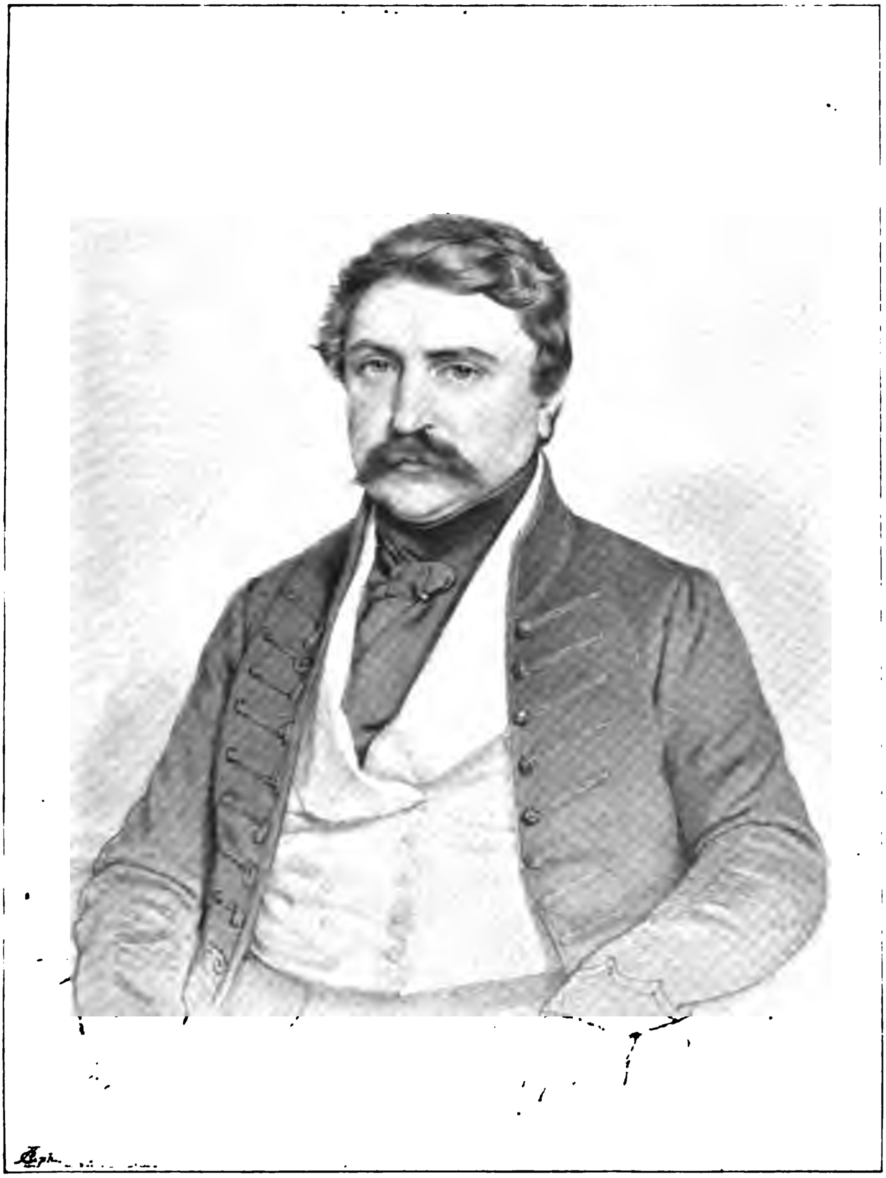

Az Athenaeum nyomása.

DEÁK FERENCZ 1842-BEN.

(Eybl kőnyomata az országos képtarban.)

szövetkezés. A magyar nemzet csakis tényleges uralkodó háza alatt tarthatja fenn magát, miután ez fűzi őt ahhoz a német elemhez, melylyel érdekei közösek, úgy hogy, ha a nemzet és a Habsburg-dynastia közti kötelék századok óta nem állna fenn, annak létrehozásáról most kellene gondoskodni. De viszont az osztrák ház érdeke és létele is kapcsolatban áll a magyar nemzet boldogulásával, s Ausztria császárja csak úgy s csak addig lehet hatalmas, mig a szabad s alkotmányos magyar nemzetnek leend királya; mi e nemzetnek vesztét, az neki is romlását okozná. »E nézeteknek s e hitnek — úgymond — vérünkbe kell átmenni s minden magyar belső meggyőződésévé válni.«

Wesselényi, mélyreható fejtegetésével magára vonja ugyan az időszaki sajtó figyelmét, de aggodalmait általában túlzottaknak tartják.[1] Széchenyi a »Jelenkorban« ábrándozónak nevezi; naplójában pedig azt irja, hogy a »Szózat« a kegyelemdöfést adta meg irója népszerűségének.[2]

Az egykorú kritika azonban, amint Wesselényi, úgy Széchenyi nemzetiségi politikájának sem döntheti meg végső conclusióját. Taktikai hibát követhetett el egyik is, másik is; a részletekben is tévedhetett; de hogy a magyar faj csakis az általuk kijelölt reformok segélyével töltheti be államfenntartó szerepét, biztosithatja egyszersmind fölényét a nemzetiségekkel szemben, — ennek igazságát sem akkor, sem később nem vonták, amint hogy nem is vonhatták kétségbe azok, kik a nemzeti állam föltételeivel tisztában voltak.

VIII. FEJEZET.

A társadalom a cselekvés terén.

Az átalakulás munkájában Széchenyi épp úgy, mint Kossuth, Deák Ferencznek adják át az elsőséget. Amaz, mig egyrészről jogos önérzettel jelzi, hogy ő idézte elő a nemzeti állam szervezésére irányuló mozgalmat, másrészről saját egyéniségével szemben a legszigorúbb kritikát gyakorolván, elismeri, hogy a mozgalom fékentartásához nincsen ereje, s hogy ez a feladat Deák Ferenczre vár. Kossuth viszont a nyilvánosság előtt jelenti ki, hogy Deák minden lépése igazolja azt a hallatlan közbizalmat, melylyel őt, mint Washington előtt és után senkit, egy egész nemzet fölkarolta és vezérévé avatta.

Deák elérkezettnek látja immár az időt, midőn a hideg, komoly megfontolásnak s fáradhatatlan munkásságnak háttérbe kell szoritnia a puszta lelkesedést, miután egyetlen hibás lépés a nemzet jövőjét veszélyeztethetné. Éppen ezért, amily határozottan megszabja a szabadelvű haladás irányát s amennyire át van hatva a meggyőződéstől, hogy minden reformot a vélemények harczának tisztitó tüzén kell megérlelni: épp oly félreérthetetlenül hangsúlyozza a kölcsönös türelem, a vélemények kölcsönös tiszteletben tartásának szükségességét.

---

[1] Nehány észrevétel Br. Wesselényi munkájára egy idegen baráttól. (Lipcse, 1843.) Kállay F., A Szózat criticai birálatja. (Pest, 1843.)

[2] Gr. Széchenyi I. naplói. 374.

A jó tanács nem csupán Széchenyinek és Kossuthnak szól, hanem az egész magyar társadalomnak, melynek immár minden valamirevaló tagja részt kiván venni a reformok előkészitésében. A vármegyeházak gyűléstermeiben épp úgy, mint a hirlapok hasábjain mind élénkebbé válik a vita a legközelebbi országgyülésen szőnyegre hozott, de meg nem oldott kérdések felett, hogy a legközelebbi országgyűlésig azokat tisztázzák, azokra nézve a közvéleményt megteremtsék.

Ez a czél vezeti Vasmegye rendeit, midőn néhány hónappal az országgyűlés berekesztése után, a követi utasitások kidolgozására egy állandó választmányt küldenek ki s ugyanekkor hasonló intézkedésre felszólitják a többi törvényhatóságokat is, felkérvén egyszersmind őket, hogy elkészitendő utasitásaikat küldjék meg nekik.[1]

A felhivásnak a többi közt Szatmármegye közönsége is eleget tesz, és pedig annyival nagyobb készséggel, mert »maga a kormány is kitűzvén a józanúl javitó s törvényszerű haladás zászlaját«, »szent kötelességének tekinti, magokat szórni el, melyeknek bár jelenleg nem minden kebel fogékony hona, de az idő hatalma által kiköltve, köztanácskozás és vitatások napmelege által megérlelve, belőlök egykoron a nemzeti nagyság, jóllét és boldogság izmos tölgye virulhat fel.«[2]

Az emlitett megye tehát 1841 február 22-ikén tartott közgyűlésében kiküldi az utasitás-készitő állandó választmányt s vezérfonalul egy olyan programmot ad kezébe mely magában foglalja mindazt, amit Deák a legközelebbi jövő teendőiül kitűzött s melyre épp ezért méltán hivatkoznak később is, mint a liberális párt programmjára.

A megye által elvileg elfogadott 12 pont közt az első ugyanaz, ami Deák politikájának is kiinduló pontját képezi, t. i. az ősiség eltörlése. Ez után s a telekkönyv meghonositása után következnék az országos földhitelintézet felállitása. Majd sorban a többi reform. Igy nevezetesen az úrbéri tartozások kényszer-megváltása oly módon, hogy az úrbéres jószágok által fedezett bankjegyekkel fizettetnék ki a megváltási összeg; a birtokszerzési és hivatalképesség kiterjesztése a nem-nemesekre; a főpapok, főurak és köznemesek megadóztatására vonatkozó régibb törvények föleleveniтése; a belső forgalom élénkitése végett az egyedáruságok, czéhek eltörlése s annak az elvnek a megvalósitása, hogy vámok fizetésére mindenki köteles s a közmunkában mindenki birtokaránylag részt vesz; a saecularisálandó egyházi javakból iskolák állitása; a sajtószabadsággal ellenkező előző vizsgálat megszüntetése; a városokban úgy a közigazgatási, mint a választási jog gyakorlásának az összes polgárokra való kiterjesztése; az igazságszolgáltatás és közigazgatás szétválasztása oly módon, hogy a tényleg működő közigazgatási hivatalokon kivül állandó törvényszékek szerveztetnének; a büntető jogszolgáltatás ujjászervezése akképen, hogy személyes szabadsága mindenkinek biztosittatnék, a vizsgálati per a vádperrel váltatnék fel, közkereset bárki ellen is csupán a törvényhatóságok által választandó nagy esküdtszékek határozata alapján indittatnék s a ténykérdés eldöntése a kis esküdtszékekre bízatnék, a törvény előtti egyenlőség elvén alapuló büntető-codex készittetnék s egy semmitőszék szerveztetnék; végre a népképviselet életbe léptetése, miután az I. R. III. czíme szerint hajdan különben is az egész nép egyenlő jogokkal és szabadsággal volt felruházva.[1]

---

[1] Vasmegye 1840 augusztus 31-iki körlevele Szatmármegye levéltárában.

[2] Szatmármegye 1841 február 22-iki körlevele, u. ott.

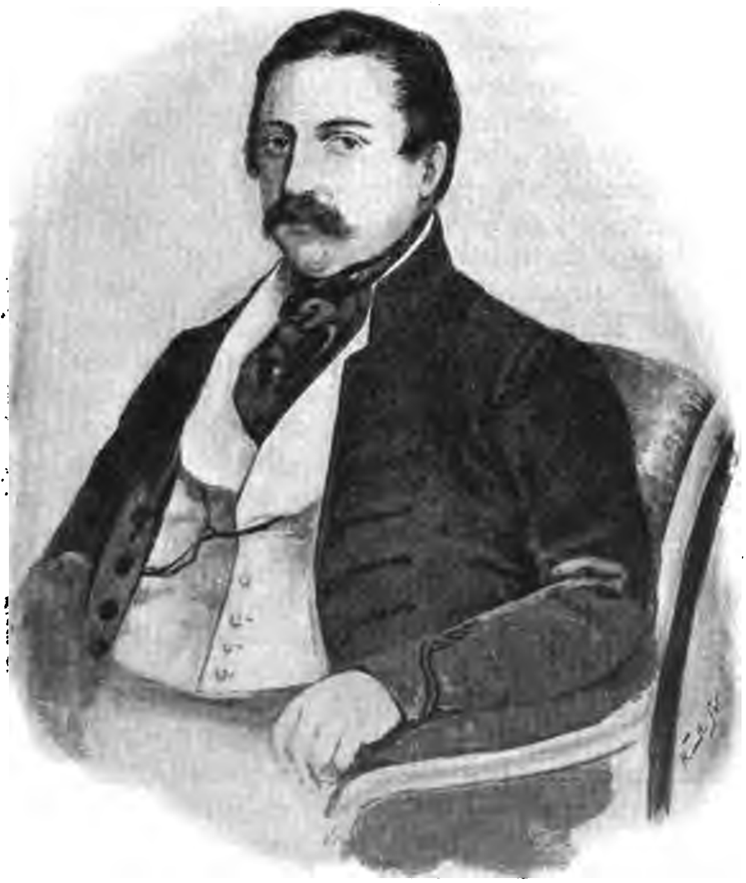

Deák Ferencz.
(Szvoboda aquarellje gróf Festetich Benno birtokában.)

---

[1] Szatmármegye levéltárából.

A valódi szabadelvűségnek ebben a 12 pontban történt megnyilatkozása amily örömmel tölti el a haladás barátait, épp oly csalódás éri őket, midőn ugyanaz a törvényhatóság ugyanabban az évben visszavonja sokat igérő programmját. A deczemberi gyűlésre Uray Bálint által becsőditett tyúkodi és csengeri bocskoros nemesség úgy formai, mint elvi szempontból érvénytelennek jelenti ki a februári közgyűlés által elfogadott programmot. Formai szempontból azért, mert a februári gyűlésre — jóllehet ott a nemesség sarkalatos jogai felett határoztak — az összes nemességet nem hívták meg; elvi szempontból pedig azért, mert »az állandó s rendszeresitett adó elvállalásának elve a megye összes nemességének véleményével és meggyőződésével ellenkezik«.[1]

Szatmármegye meghátrálása a szabadelvű közvélemény továbbfejlődésére nincs befolyással. Azok a reformok, melyekhez Szatmár oly hamar hűtlenné válik, sokkal mélyebb gyökeret vertek immár a társadalomban, semhogy egyik-másik megyének most ilyen, majd amolyan magatartása azoknak sorsára döntő hatással lehetne.

S ha az átalakulás szükségességét jóformán mindenki belátja, úgyannyira, hogy csakis az egymásután s a haladás menete és méretei tekintetében merűlnek fel nézeteltérések: hiú erőlködés bárki részéről is belékapaszkodni a kiváltságokba s ily módon dugni be ama kinálkozó erőforrásokat, melyek nélkül egy számbavehető lépést sem lehet tenni előre. A nemességnek előbb-utóbb be kell látnia, hogy, amint a multban a honvédelem kötelességének teljesitése által biztositotta politikai döntő befolyását: úgy a jövőben csakis akkor tarthatja meg egy évezreden át gyakorolt szerepét az állami életben, ha a fokozódó állami szükségletek arányában megnagyobbodott közterhekből kiveszi a maga részét.

Ezt az igazságot, — melyet Széchenyi már 1831-ben fölismer, figyelmeztetvén a nemességet, hogy erkölcsi súlya azért nyom oly keveset a latban, mert mindent a nép vállára tol[2], — évek múlva mind többen és mind hangosabban hirdetik.

Már a negyvenes évek elején gróf Dessewffy Emil a közadózás olyatén gyökeres átalakitását tervezi, hogy a házi adó eltörlésével az egész pénzügyi rendszer alapjául a könnyen behajtható közvetett adók: a bélyeg-adó, a pénzügyi vámok stb. fogadtatnának el, addig pedig, mig ez megtörténnék, a házi adó egyrészét a nemesség magára vállalván, az ily módon könnyebbségben részesülő jobbágyok a fokozatosan megszüntetendő urbéri tartozások megváltása czéljából kármentesitési pénztárt alapitanának.[3]

Dessewffy felszólalása azonban vajmi csekély figyelemben részesül. Az országgyűlésen a közteherviselés kérdését nem hozzák szóba, miután e tárgy az utasitások közt nem fordul elő. Csakis Kossuth szól hozzá a »Pesti Hirlap«-ban; de ő is tartózkodva, remélvén — mint később maga irja, — hogy »majd csak akad valami nagyúri competentia, mely nagy kegyelmesen meg méltóztatik ajánlani azt, amit követelni szerintök tilos«.[1]

---

[1] U. ott.

[2] Gróf Széchenyi István, Stadium. 99.

[3] Gróf Dessewffy Emil, Alföldi levelek. 73, 219—243.

Nem sokáig kell várnia, miután csakhamar megjelenik a »Századunk«-ban gróf Sztáray Albert nyilt levele, melyben — egy lépéssel tovább menvén, mint Széchenyi — azt inditványozza, hogy a nemesség a beligazgatás költségeit s különösen a házi adót *egészen* vállalja magára, a népet tehát, valamint a jobbágy-telket biró nemeseket mentse fel a korszellemmel s az örök igazsággal ellenkező teher alól. Úgyde Sztáray amit egyik kezével a népnek hajlandó megadni, azt a másikkal elveszi. A jogegyenlőség elvéhez közeledik, midőn a közterhek arányosabb megosztására az első lépést megteszi, s ugyanakkor az osztálykülönbség egy új formájával lepi meg a világot, amennyiben azt kivánja, hogy a beligazgatási költségek meghatározásában s a házi adó kivetésében mindenki adója arányában vegyen részt.

Ekkor már Kossuth is jónak látja a rendszeres izgatást az adó ügyében megkezdeni. Az ő álláspontja a lehető legmérsékeltebb, amennyiben egyelőre ő is csak a házi adóra nézve sürgeti a reformot, de nem olyan alakban és föltétel mellett, mint Sztáray, hanem akkép, hogy a házi adó közös teher legyen, melynek viselésében a nép és a nemesség igazságos arányban osztozkodnék. Meggyőződésén erőszakot téve, azért választja csupán a házi adót izgatása tárgyául, mivel ez ellen nem élhet a nemesség azzal az ürügygyel, amivel a hadi adót lerázta a válláról, hogy t. i. a honvédelem kötelességét teljesitvén, honvédelmi czélokra nem adóztatható meg; továbbá, mivel a házi adót a megyék kezelvén, erre nézve garantiákról a kormány irányában nem szükséges gondoskodni, sőt annak a megyék közt való szétosztásával sem kellene bajlódni, minden megye csupán saját szükségére adózván.

A beligazgatási költségek mellett azonban, melyek a házi adóból fedeztetnek, gondolnia kell Kossuthnak az országos szükségletekre s az ezek fedezésére szolgáló országos pénztárra is, melynek szervezését Tornavármegye már 1839 november 12-iki körlevelében sürgeti.[2] Ebből a czélból az egyenes adókat csak nagyon kis mértékben kivánja igénybe venni, mert ha a közteherviselés elve szerint történnék az egyenes adók kivetése, semmivé lenne ama könnyebbség, mely a házi adó arányos részének levételéből a népre hárulna; ha pedig a nemesség egyedül viselné subsidiumkép az országos pénztár terhét, kevésbé lenne hajlandó a házi adó terhében megosztozni. Ennélfogva tartózkodva minden újitástól, azon a járt úton marad, melyen az 1715 óta e tárgyban működő küldöttségek haladtak, s nem kiván egyebet, csak azt, hogy az országos pénztár túlnyomólag indirect kútfőkből s egyenes adó útján csak a házi adó minden forintja után kivetendő csekély pótlékkal dotáltassék.

---

[1] Bajza, Ellenőr. 477.

[2] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta diaet. 1840.

Nem ok nélkül számit rá Kossuth, hogy eme kivánalmait — éppen, mert nagyon is mérsékeltek, — úgy a kormány, mint a conservativ párt, sőt még Széchenyi is elfogadja. De számitásában csalatkozván, nehány évvel később szemrehányást tesz magának, hogy engedett »a liberális szinezetű olygarchia«, engedett Széchenyi nyomásának, ki »a lassú előhaladás, a szoktatgatás taktikájának nyomorult bölcseségét hirdette«.[1]

Midőn másfél évi hirlapi izgatás után Kossuth pártja a kérdést a cselekvés terére viszi át: szemben találja magát mindazokkal a tényezőkkel, melyeknek támogatását remélte.

A conservativ párt a házi adó mellett nyilatkozott hirlapjaiban. Igaza volt Kossuthnak, hogy nincs és nem lehet conservativebb eszme, mint az, hogy a nemesség az adómentesség tarthatatlan »koldus-szabadalmához« ne ragaszkodjék, miután csak igy conserválhatja és mentheti meg politikai előjogait. De midőn tettre kerül a sor, a conservativek az elvet áldozatul dobják a taktikának s az időszerűtlenség ürügye alatt támadnak ellene. Az egyház csak az önfenntartás ösztönét követi, midőn különösen kitünteti magát az adóprivilégium védelmezésében. Széchenyi — bár saját vallomása szerint: »a mi saját személyét illeti, testestül-lelkestül, legszivesebben a domesticába szeretett volna fizetni«, — csak éppen hogy meg nem támadja a Kossuth tervét, de nem is nyilatkozik mellette, sőt később nyomatékos érvekkel kifogásolja. A kormány pedig egykedvűen nézi, hogy párthívei a házi adó ellen izgatnak, miután csupán azért, hogy jövőre a nemesek is fizessenek a megyéknek, nem lenne érdemes szakitnia a rendi érdekeknek kedvező, hagyományos politikájával. A rendi jogok feláldozásához csak abban az esetben lenne hajlandó segédkezet nyujtani, ha az imént indigenatust nyert s ezen a czímen belügyeinkbe avatkozó Wildner Ignácz javaslata elfogadtatnék, mely szerint t. i. a nemesség, a helyett, hogy a házi adót elvállalja, fizessen az *állam pénztárába* ellenőrködés mellett évenként 3.300,000 forintot s ebből fedeztessenek ama közművelődési és közgazdasági szükségletek, melyeknek kielégitése Magyarország kulturális fejlődését biztositaná.[2] Ügyde a megfelelő alkotmány-garantiák hiányában Wildner terve nem fogadható el, s visszautasitja azt úgy a konzervativ Orosz József, mint Kossuth,[3] Trefort és Fényes Elek,[4] és pedig olyan hevesen, hogy a bécsi ügyvéd a félreértés eloszlatása végett kénytelen még egyszer kezébe venni a tollat.[5]

A megyék állást foglalván az időszaki sajtó által megvitatott kérdésben, szintén a »nem adózunk« elvét hirdetik. Az az egy-kettő, amely nem zárkózik el a haladás követelménye elől, azt az alternativát állitja fel, hogy vagy megszerezhetők az alkotmány-biztositékok, s akkor a nemességnek birtoka arányában viselnie kell mindennemű közadót; vagy nem szerezhetők meg, s akkor a nemesség csak a házi adóban osztozkodhat, miután — mint Borsodmegye rendei mondják — »csak erre nézve van kezében a nemzetnek mindazon garantia, mi nélkül adót fizetni annyit tesz, mint constitutionális polgárnak nem lenni«.

---

[1] Bajza, Ellenőr. 483.

[2] Dr. I. Wildner, Ein Haupthinderniss d. Fortschr. in Ung. (Bécs, 1842.)

[3] Ungarns Wünsche. Von Lajos v. K. (Lipcse, 1843.)

[4] Fényes Elek, Magyarország hátramaradása ügyében felelet. (Lipcse, 1844.)

[5] Dr. I. Wildner, Die ung. Publicisten. (Bécs, 1843.)

A szabadelvű pártnak a házi adó érdekében meginditott agitatiója, — melyet gróf Zichy Ödön a birtoktalanok harczának deklarál a birtokosok ellen, — annál élénkebbé válik, minél inkább közeledik az országgyűlés megnyitása, s mig Borsodban Palóczy László és Szemere Bertalan, Biharban Beőthy Ödön hatalmas befolyásukkal és szónoki erejükkel legyőzik a nem adózókat: addig Zala, Szatmár, Máramaros, Gömör, Szabolcs, Vas és Heves megyében a bocskoros nemesek féktelen kicsapongásukkal nemcsak az adó ügyét, de ezzel együtt az összes reformokat megbuktatják, sulyosan kompromittálják egyszersmind a helyhatósági rendszert. A gyűléstermek, a megyei székhelyek, a közgyűlések idején csataterekké változnak át, a hol — az e korban fölkapott szálló ige szerint — »a bunkókráczia« üli diadalát. A politikai orgiák láttára még a legszabadelvűbb politikusban is megrendül a bizalom és a rokonszenv amaz intézmény iránt, mely elméletben az alkotmány védbástyája, a közszabadság legfőbb biztositéka volna, s a gyakorlatban akadálya a szabad vélemény-nyilvánitásnak és az alkotmányos jogok gyakorlásának.

A jobbak hiába ostorozzák úgy a zöld asztalnál, mint az irodalomban, sőt még a szinpadon is azokat, kik a haladást erőszakos eszközökkel akarják föltartóztatni. Egressy Gábor a nemzeti szinházban hiába hozza lelkesedésbe hallgatóságát, midőn Szalkay Máté pongyola, de hatalmas satyrával irt versét az »ólmos botokról« s a nem adózókról elszavalja: »Hahó, tekintetes karok és rendek! Utánam csak, majd én elől menendek. Gyűlésre menjünk, s tudja azt ki-ki, hogy ott okkal lehet csak végezni, azért készitsünk fontos jó okot, minden legény egy súlyos ónbotot.«[1] A lelketlen korteskedés következtében csak 18 megyében sikerül kivívnia a nemességnek a házi adóban való részesedésre nézve kedvező utasitásokat.

A reform bukásáért Széchenyi a »Pesti Hirlap« pártját okozza, mely — szerinte — példátlan felületességgel, kihívó s ennélfogva szükségképen reactiót előidéző modorban fogott hozzá annak megvalósitásához. Ő maga — mint emlitők — a Kossuth inditványával szemben teljesen passive viseli magát. Amint azonban a megyék állásfoglalása után tisztába jön azzal, hogy a reformot abban az alakjában, a mint azt Kossuth tervezte, az országgyűlés nem fogadja el: mindjárt az országgyűlés megnyitása után egy czikksorozatban megpendíti az ú. n. »kétgarasos telekdij« vagy telekadó eszméjét.[1] Számitása szerint, ha minden hold föld után az ország investitiójára általában két garas telekdíj fizettetnék — amennyiben Magyarország összes területe Fényes Elek szerint 4894 □ mértföld, vagyis 1200 □ öllel számitva, 62.398,500 hold — évenként 6.239,850 forint állna az ország szabad rendelkezésére. Az ekként egybegyűlendő összeg mireforditása felett a törvényhozás határozna, kezelése pedig a Budapesten felállitandó s az országgyűlésnek számadással tartozó kincstári hivatalra bízatnék.

---

[1] Athenaeum, 1842. I. 838.

Hogy a mindenki által ugyanazon kulcs szerint fizetendő telekdij nélkülözi a jó adó legfőbb kellékét, ez még magában véve nem állná útját az eszme megvalósitásának, annyival kevésbé, mert Széchenyi korának különben sem az volt a föladata, hogy a legigazságosabb és legarányosabb adórendszert fedezze fel, hanem hogy a közterhek megosztására nézve tegye meg az első lépést. De hogy azok, kik a házi adót is visszautasitották, a telekdíjnak nevezett direct adó sokkal, de sokkal súlyosabb terhét magukra vállalják, erre kilátás alig lehetett. Mindamellett Széchenyi kész a harczot a telekdíj érdekében fölvenni és teljes elszántsággal folytatni úgy a nemesség, mint esetleg a kormány ellen is. Csak egy esetben teszi le — saját vallomása szerint — a fegyvert, ha t. i. a »Pesti Hirlap« pártjával is szemben találná magát; mert »ez esetben« — irja — »úgy állnak a hihetőségek munkám sikere ellen, mikép valósággal egyenesen apály- és dagálylyal szállnék szembe, ha tervemet le nem tenném.«

Kossuth a czikksorozat befejezése előtt határozottan szint nem vall. Amint azonban a kissé hosszadalmas czikksorozat, — melyre Eötvös azt a gúnyos megjegyzést teszi, hogy inkább duplán megfizetné azt a két garast, csak ne kellene annyit olvasnia róla,[2] — véget ér, feledve a sulyos invectivákat, melyekkel Széchenyi őt és pártját ebben a művében is illeti, feledve a gyanusitást, hogy ő a tervnek titkos ellensége s hogy a magáét csak azért gondolta ki, mert igy ő vagy igen csekély, vagy éppen semmi adót sem fogna fizetni, — nemes loyalitással s annak a kijelentésével, hogy ő a maga tervét jobbnak tartja a Széchenyiénél, föltételesen bár, de hozzájárul a Széchenyi adójavaslatához. Azt a föltételt köti ki, hogy amennyiben a közös teherviselés alapján inditványozott telekdijból a népre ismét új teher hárulna, anélkül, hogy addigi terhei valamennyire is könnyittetnének: részesitsék legalább a népet eme terv kedvezményeiben közvetlenül. Széchenyi ugyanis a telekdij alapján 100 millió forintnyi országos kölcsön felvételét hozta javaslatba oly módon, hogy ennek az a része, melyet mindjárt kezdetben országos investitioba nem fektetnek, adassék kölcsön egyeseknek hypothecára, a mit Kossuth, a nép érdekeit tartva szem előtt, azzal egészit ki, hogy — úgy, amint már előbb gróf Dessewffy

---

[1] Gróf Széchenyi István, A »Jelenkor«-ban megjelent adó és két garas. Buda, 1844.

[2] Gróf Széchenyi István naplói, 434.

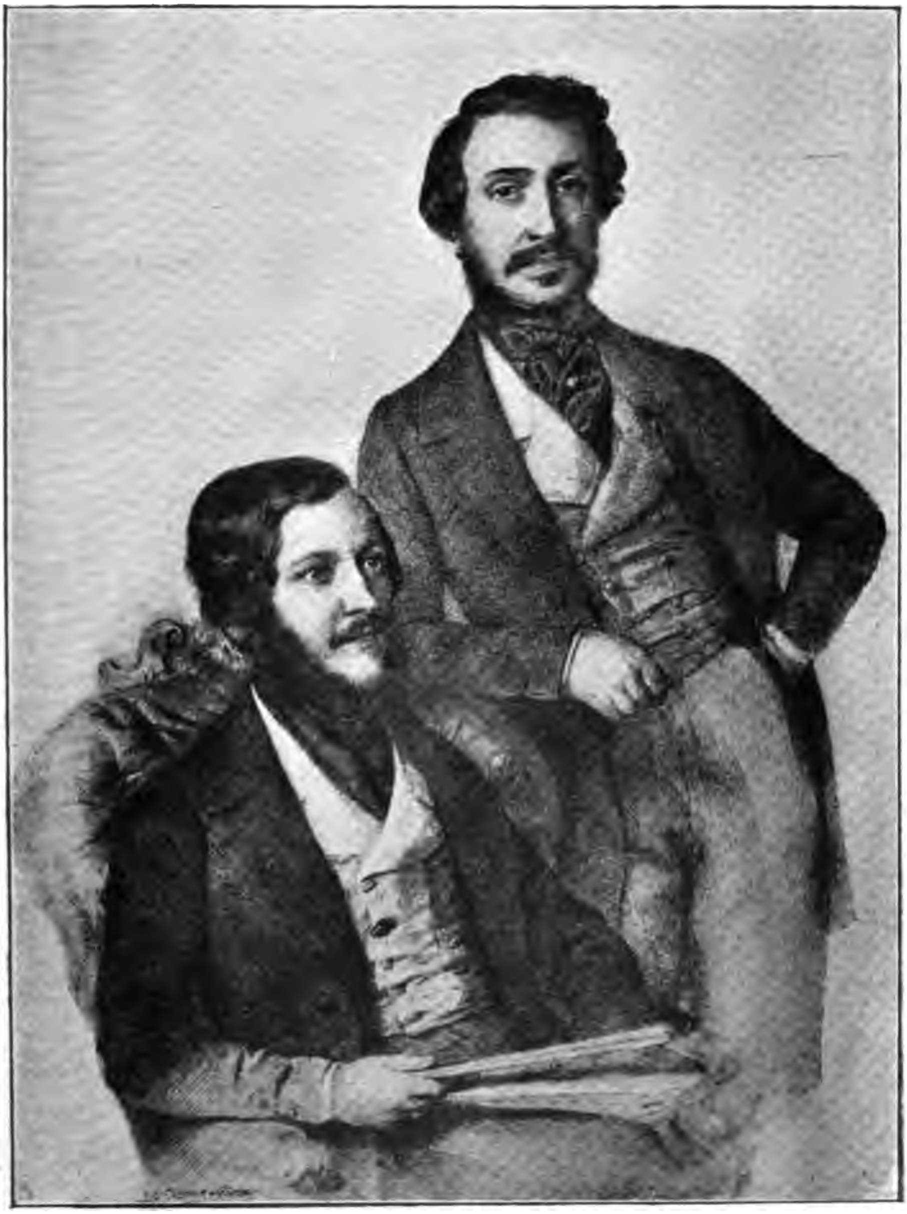

Az Athenaeum nyomása.

BÁRÓ EŐTVÖS JÓZSEF ÉS TREFORT ÁGOSTON.

(Barabás Miklós 1845-iki kőnyomata után.)

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Emil tervezte — a kölcsön kiadandó összeg fele része az örökváltság előmozditására fordittassék.

A kevéssel ezután egybeülő országgyűlésen az adó ügye szóba hozatván, Széchenyi még egyszer kezébe veszi a tollat, hogy kétgarasos adójának elfogadására a rendeket rábirja.[1] De, hogy czélt érjen, eredeti tervét akként módositja, hogy a két garast egyre szállitja le, s mig a kétgarasos telekdijat a közszükségletek kizárólagos fedezetéül jelölte ki, az egygarasos adó mellett bármi egyéb direct vagy indirect jövedelmi forrást kész elfogadni. Az országos választmány azonban, melyet a rendek a végből küldenek ki, hogy az ország anyagi és szellemi előbbrevitele czéljából szükséges költségek fedezésére nézve tegyen javaslatot, sem az egy-, sem a kétgarasos telekadót nem találván czélszerűnek, a közteherviselés elve alapján egy országos pénztár szervezését ajánlja.

Minthogy pedig a főrendek szűkmarkusága miatt ez sem sikerül: a szabadelvü haladás hívei az országgyűlésen szenvedett kudarczukat azzal akarják jóvá tenni, hogy a közjogi kérdés megoldását társadalmi úton kisérlik meg. Önként kötelezik ugyanis magukat a közadó fizetésére, hogy ily módon egyrészről az elavult kiváltság élvezése miatt háborgó lelkiismeretüket megnyugtassák, másrészről, hogy a társadalmat példájuk követésére birván, a közteherviselés elvének az országgyűlésen kivül legalább némi részben érvényt szerezzenek. Bezerédj István az első, ki annak kijelentésével, hogy »a nép közadójában nem osztozni igazságtalanság és bün, lelkiismerete tehát nem engedi, mikép ez igazságtalanságban tovább részt vegyen«, beiratja magát az adózók közé Tolnamegyében; ugyanezt megteszik Kossuth Lajos, Rosty Albert és két veje: báró Eötvös József és Trefort Ágoston, valamint több, mint kétszáz zalamegyei kiváltságos társával Deák Ferencz.

A társadalom ilyetén áldozatkészsége a dolog természeténél fogva czélra nem vezethet ugyan, mindamellett nagyban hozzájárul a korszellem által követelt reform megérleléséhez, s részben ennek is köszönhető, hogy a szabadelvű ellenzék az 1847-iki országgyűlés előtt közrebocsátott programmjában a közteherviselés elvét már a legelső helyre teszi.

Amint az adó ügyét, úgy az 1843/44-iki országgyűlést foglalkoztató többi kérdést is, a törvényhatóságok és a sajtó útján, a társadalom késziti elő. A közérdeklődés pedig főképen az anyagi ügyek felé fordul.

Az az egyedül helyes közgazdasági felfogás, mely szerint az egyes foglalkozási ágak arányos kifejlődése az igazi anyagi jóllét alapföltétele, oly általánossá válik, hogy nem igen van számbavehető politikus, ki ezt ne fogadná el a közgazdasági politika irányelvéül s ki ennélfogva az elsőrendü feladatok közé ne sorozná a vámrendszer gyökeres megváltoztatása által a teljesen elhanyagolt műipar és kereskedelem talpraállitását.

---

[1] Gr. Széchenyi István, Magyarország kiváltságos lakosihoz. 1844.

A Magyarországgal szemben évtizedek óta követett vámpolitika, amellett, hogy az ország érdekeit teljesen föláldozza Ausztriának, közjogi szempotból is tarthatatlan, miután annak irányát nem az országgyűlés, hanem a kormány szabja meg, abból a merőben hamis elvből indulva ki, hogy a harminczad ügye a kizárólag fenntartott felségjogok közé tartozik. A legelső teendő tehát, e tekintetben reclamálni a nemzet jogait, annyival is inkább, mert azokról nemcsak hogy soha le nem mondott, sőt ellenkezőleg, az országgyűlések úgy a mult század folyamán, mint a jelen században, midőn feliratokban ostromolták a kormányt az ország irányában követett ellenséges vámpolitika miatt, soha nem mulasztották el egyszersmind hangsúlyozni, hogy a vámokra nézve intézkedni, és pedig minden idegen befolyás kizárásával, csupán a törvényhozás van jogositva.

Ebben a kérdésben a kormány álláspontját egészen szabatosan körvonalozza báró Eichhoff, a bécsi udvari kamara elnöke, a magyar udvari kamarához intézett, 1840 május 20-ikán kelt emlékiratában, melyet a végből készit, hogy kimutassa, mennyire alaptalanok az 1830- és 1832/36-iki országgyűlésnek a vámok- és harminczadokra vonatkozó panaszai.

Hogy a vámtarifa meghatározása soha sem tartozott a magyar törvényhozás jogkörébe, ezt Eichhoff a királyi jogügyek igazgatója által rendelkezésére bocsátott adatokra támaszkodva állitja. Olyan törvény, mely a vámtarifát tartalmazná, nincsen. Az 1729 : II. t.-cz. ellenben a korona jogai közé sorozván a vámok szabályozását, Mária Terézia 1754 február 16-ikán ezzel a jogával olyan módon él, hogy az új vámszabályzatot az országgyűlés hozzájárulása nélkül állapitja meg. Utódjai szintén az országgyűlés mellőzésével teszik meg azon a szükségesnek mutatkozó módositásokat.

De ha törvényes alapja nincs a magyarok követelményének: a Magyarország és az osztrák örökös tartományok közt fennálló viszonyt sem tartja Eichhoff olyannak, mely megengedné, hogy a tarifa a magyar országgyűlés által határoztassék meg. Magyarország a közös vámvonalokon belül eső országokkal együtt közös, vagyis egyesült vámterületet képez a külfölddel szemben. Minthogy ennélfogva az egységes vámtételek megállapitásánál nem csupán Magyarország viszonyai és előnyei veendők figyelembe, hanem a többi tartományokéi is: ha a magyar országgyűlés állapitná meg a tarifát, a többi tartományok érdekeinek megóvása biztositva nem lenne.

Mindezeken felül — Eichhoff szerint — szükség sincs az újitásra. A külfölddel szemben követett vámpolitika ellen ugyanis a magyaroknak nincsen kifogásuk. Ama kivánságuknak, hogy terményeik kivitele és átvitele megkönnyittessék, a kormány évek óta igyekszik eleget tenni. Sérelmük tehát az, hogy a Magyarország és Ausztria közti forgalom van megnehezitve, és pedig nem a magyar vámok, hanem az osztrák beviteli vámok által. Ugyde éppen ez a tárgy nem tartozhat a magyar törvényhozás jogkörébe. A beviteli, átviteli és kiviteli vámok előnyösek Magyarországra nézve. A nyers anyagok beviteli vámja csekély ugyan, de elég magas a belföldi őstermelés megvédésére, a félgyártmányok vámja magasabb, az egész gyártmányoké legmagasabb. Az árúk kivitele meg van könnyitve. Az átvitel pedig az egész európai szárazföldön nincs sehol annyira szabaddá téve, mint Ausztriában. Az 1827-iki országos deputatio épp ezért nem tudott a fennálló vámtarifán lényegesebb változtatást javasolni.

Ha mindezek daczára elismernék az országgyülésnek azt a jogát, hogy a tarifára vonatkozó alapelveket megszabja: akkor — Eichhoff okoskodása szerint — arra is feljogositnák, hogy számadásra vonja a kormányt, mikép hajtotta végre ezeket az alapelveket. De ezzel meg újabb alkalmat adnának a rendeknek, hogy ujjat húzzanak a kormánynyal. Meg kell tehát elégedniök a rendeknek azzal, hogy, mint eddig, úgy ezentúl is esetről-esetre kifejezik kivánságaikat ő felsége előtt a vámokra nézve. Ha ezek a kivánságok méltányosak: biztosak lehetnek felőle, hogy teljesittetni fognak.[1]

A bécsi udvari kamara elnökének ez a biztatása azonban nem szolgálhat kárpótlásul a nemzet elkobzott jogáért, annyival kevésbé, mert a kormány által követett vámpolitika nemcsak Magyarországra, de még Ausztriára nézve is határozott kárral jár.

Az osztrák határon felállitott vámsorompó, — mely egészen 1850-ig fennállott, — az ország függetlenségének némi biztositékául szolgált ugyan de közjogi és politikai előnyét teljesen ellensúlyozták közgazdasági hátrányai. A bécsi kormány Ausztria javára használta azt fel. A Mária Terézia által inaugurált tilalmi rendszer rideg alkalmazásával, mig egyrészről a kiviteli vámok és a külföld által visszatorlásképen életbeléptetett beviteli tilalmak által a külföldi piaczokat elzárták a magyarországi nyers termények elől, másrészről lehetetlenné tették a külföldi iparczikkek behozatalát. Ily módon Magyarország a szó szoros értelmében saját zsírjába fúlt s óriási veszteséget szenvedett, miután kiviteli áruit vagy egyáltalán nem volt képes értékesiteni, vagy az osztrák piaczokon vesztegette el; az ipari czikkeket pedig a külföld versenyétől megszabaditott s igy valóságos monopoliumot élvező osztrák termelőktől volt kénytelen beszerezni.

A prohibitiv rendszer alkalmazása mindenütt megbosszulta magát, Ausztria sem lehetett tehát e tekintetben kivétel. Mindössze is annyi haszna volt belőle, hogy egy-két iparága némi lendületet nyert. De mi ez ahhoz a megmérhetetlen kárhoz képest, amit polgárai az által szenvedtek, hogy a nyugat-európai művelt nemzetek kulturális hatása elől elzárták őket s hogy drágán kellett megfizetniök, amihez a külföldi és belföldi termelők szabad vagy legalább megkönnyitett versenye mellett féláron juthattak volna.

A magyar országgyűlések 1715-től kezdve folytonosan sürgetik a helytelen vám- és kereskedelmi rendszer megváltoztatását; de felirataikra vagy egyáltalán választ sem kapnak, vagy ha igen: a válasz nem elégitheti ki őket. Különösen a jelen század elején többször kifejezik ama kivánságukat, hogy a magyar termesztmények szabad kivitelét engedje meg a kormány, hogy igy egyrészről az országba több pénz folyjon be, másrészről az osztrák örökös tartományok gyártmányainak, melyekkel Magyarország sem nem képes, sem nem akar versenyezni, nagyobb kelendőség biztosittassék.

---

[1] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok. 1840: 9133.

Az 1825/27-iki országgyűlés által kiküldött bizottság a szabad kereskedelmi iránynyal némileg szakit ugyan, amennyiben azt az álláspontot foglalja el, hogy ha Magyarország forgalma egyszerre, minden előkészület nélkül felszabadittatnék, oly nagy mérvben özönlenének be az idegen árúk az országba, hogy a műipar fejletlensége, a gyarmatárúk erős fogyasztása s az idegen államok részéről a magyar terményekre vetett magas vámdijtételek mellett egyenértékű árúk a külföldre nem szállittathatván, az ország szükségképen veszitne a szabad kereskedelem által: mindamellett több, Magyarországra nézve kedvező vámpolitikai reformot hoz szóba, melyeket ha életbeléptetnek vala, a közgazdasági helyzet bizonyára lényegesen javult volna. Ilyen például az, hogy az Ausztriába szállitandó magyar gabona és marha vámját mérsékeljék; hogy a viszonosság elvéből kifolyólag a magyar és osztrák kereskedők a külső forgalomban egyenlő jogokkal ruháztassanak fel; hogy a magyar gabona, marha és bor kivitelét szerfelett megnehezitő osztrák fogyasztási adók szállittassanak le; végre, hogy a kereskedők zaklatásával járó, rendkivül bonyolult vámkezelési szabályok egyszerüsittessenek.

Minthogy Magyarország főképen az által károsittatik meg, hogy a közbenső vámok tekintetében nincs meg a viszonosság közte és Ausztria közt, s hogy 1825 óta a kormány a vámokat folytonosan emeli: az 1830- és az 1832/36-iki országgyűlés különösen ezeknek a bajoknak a megszüntetését sürgeti. Hogy lehetne azonban a törvényhozás föllépésének sikere, mikor a kormány közgazdasági politikájának legilletékesebb képviselője, a bécsi udvari kamara elnöke sem akarja elhinni, hogy azok a bajok csakugyan orvoslásra várnak.

Báró Eichhoff — imént emlitett memorandumában — a meggyőződés hangján magyarázgatja budai kollegájának, hogy a viszonosság követelményének már eddig is csaknem mindenben eleget tett a kormány. A kiviteli vámok — kivéve a szarvasmarha vámját, melyre nézve az 1788-iki tarifa áll fenn — egyformák. A beviteli vámok az árúk jelentékeny részére nézve hasonlóképen egyformák. A vámkezelés tekintetében is a lehetőség szerint igyekeznek érvényesitni a viszonosság elvét s e végből az utóbbi időben többféle intézkedés történt. Igy nevezetesen az 1836 január 31-iki rendelet szerint azok a magyar termények, melyek kikészités, átalakitás végett vagy bizonytalan eladásra mennek az osztrák tartományokba, épp úgy vámmentesek, mint a hasonló osztrák termények; a vámdij biztositása tekintetében a magyarországi ismert és megbízható felek épp oly bánásmódban részesülnek, mint az osztrákok; az osztrák tartományokon át külföldre szállitandó magyar árúk kivitelénél — amint azt a magyar udvari kanczellária 1832 augusztus 14-iki és szeptember 25-iki rendeletében közhirré teszi — a fennállott akadályok megszünnek; egy legfelsőbb decretum szerint, melyet a magyar udvari kanczellária 1837 június 28-ikán tett közzé, az az elv, hogy a külföldi árúk, melyek beviteli vámmal megrovattak, a közbenső vámsorompón vámmentesen vihetők keresztül, kiterjesztetik a Magyarországon át behozott, beviteli vámmal terhelt s Ausztriába szállitandó árúkra is; végre a magyar udvari kamara elnökének elhatározott szándéka a hivatalos helyiségeken kivül eszközölt vámhivatali motozásokra nézve ugyanazon szabályokat léptetni életbe, amik Ausztriában alkalmaztatnak.

Ha a reciprocitás ily módon biztositva van Ausztria és Magyarország közt: ezzel meg kell mind a két félnek elégednie, miután Eichhoff szerint absolut viszonosságról szó sem lehet. Figyelembe veendő ugyanis az árak és az árúk minősége közti különbség. A gabona, marha és szesz például, mely Galicziából Magyarország északi részébe szállittatik, sokkal olcsóbb, mint ugyanezek az árúk, melyek Magyarországból Alsó-Ausztriába szállittatnak. Ha tehát ugyanakkora beviteli vámmal terheltetnének meg az emlitett árúk, ez nem viszonosság, hanem Magyarországra nézve káros egyenlőtlenség lenne. Az országos bizottság kereskedelmi al-választmánya is elismerte 1829 január 7-iki jelentésében, hogy az absolut viszonosság Magyarországra nézve határozottan káros lenne.

Hogy a közbenső vámsorompót, a viszonosság sérelmével, Magyarország kizsákmányolása czéljából, Ausztria javára tartják fenn, ezt a vádat Eichhoff határozottan visszautasitja. Fenn kell azt tartani Magyarország tökéletlen államháztartása miatt. Sem az egyenes, sem a közvetett adók rendszere itt az állam érdekeinek megfelelő formában nem áll fenn. Ennélfogva a kincstár amint általában a vámokat, úgy a közbenső vámokat sem nélkülözheti. Hogy a közbenső vámok leszállitásával a forgalom emelkednék s nem veszitne a kincstár, ez annyival kevésbé valószinű, mivel a vámok már most is nagyobbára alacsonyak. De ha mégis meg akarná a kincstár ezt a veszedelmes kisérletet tenni, ennek nagy akadálya volna, mely addig nem háritható el, mig Magyarország adózási rendszerét meg nem változtatják. A földbirtokos, iparos, általában az összes adókötelesek a német és lombard-velenczei tartományokban nagy közterheket viselnek, melyektől Magyarország lakossága vagy annak egy része föl van mentve. Az emlitett tartományok sulyosan megadóztatott termelői joggal követelhetik tehát, hogy, ha fedezik a közös állami költségeket, melyeknek egy része Magyarországot terhelné, legalább kiméltessenek meg az adómentes vagy csekély adóval terhelt magyar termények versenyétől. Az igazság azt követeli, hogy ez az egyenlőtlenség az adózás tekintetében, legalább a közbenső vámok megállapitásánál enyhittessék valamennyire. Ehhez járul, hogy Ausztriában egyes iparágak a direct adókon kivül fogyasztási adóval is terhelve vannak, melyet a fogyasztókon kell megvenniök a fogyasztási czikk árában, s igy különösen a szeszgyárosok, sörgyárosok és mészárosok nem élhetnek meg, ha a beviteli vámmal s ennek pótlékával nincsenek megvédve. Ugyanez áll a dohányárusokra s a dohánymonopoliumra nézve is, mely utóbbi nem tartható fenn, ha a magyar dohány bevitele után csupán a magyar beviteli vámnak megfelelő vám fizettetik. Ha a magyar termények után az Ausztriába való bevitelkor vám nem fizettetik, vagy a vám leszállittatik, mielőtt az adózási rendszer megváltoznék: ez nemcsak Ausztriára nézve lenne veszedelmes, de Magyarországra nézve is, mert Ausztria elszegényedvén, Magyarország elveszitné legjobb piaczát.

Végre szükségesnek tartja Eichhoff a közbenső vámvonalat a csempészet megakadályozása végett is. Magyarországba a tökéletlenebb vámkezelés miatt sokkal több árút csempésznek be, mint Ausztriába; ha tehát ezeket az árúkat Magyarországból minden akadály nélkül viszik be Ausztriába, amellett, hogy a kincstár veszit, a gyárosok is károsodnak. De éppen azért az olyan árúk után, mint a gyapot, gyapjú, selyem stb., melyekkel leginkább űzik a csempészetet, nem lehet egyenlő az átviteli vám, hanem az Ausztriából Magyarországba való bevitelnél mérsékeltebb, a Magyarországból Ausztriába való bevitelnél ellenben magasabb tarifa alkalmazandó.

Mindezekből azt a következtetést vonja le a bécsi udvari kamara elnöke, hogy a közbenső vámok tekintetében az absolut viszonosság a különböző viszonyok miatt nem valósitható meg s hogy a közbenső vámok mérséklése vagy megszüntetése által a forgalmat csak akkor lehet élénkiteni, ha Ausztria és Magyarország adózási rendszere egyforma lesz, vagy az aránytalanság erre nézve legalább részben megszűnik.[1]

A vámemelés tekintetében Eichhoff szintén védelmébe veszi a kormány eljárását.

Sopron terjesztette fel az 1825-iki országgyűléshez a sérelmet, hogy a kiviteli vám oly magasra emeltetett, hogy jóformán meghaladja a termény piaczi árát. Ha a panasz nem a közbenső, hanem a külfölddel szemben alkalmazott kiviteli vámokra vonatkozik, akkor — Eichhoff szerint — nincs annak semmi értelme. Az 1827-iki országos deputatio 63 árú kiviteli vámjának mérséklését kivánja. Ezeknek több mint felére, vagyis 34-re nézve teljesiti a kormány a rendek kivánságát, és pedig éppen azoknak az árúknak a vámját szállitja le, melyek Magyarország kiviteli czikkei, amilyenek például a nyers bőrök, a gubacs, festékfa, réz, kidolgozott bőrök, kikészitett borkő stb. Ha pedig a közbenső vámokra vonatkozik a panasz, akkor sem alapos. Mert 1825 óta az Ausztriába bevitt árúk közül 144-nek a beviteli vámja változott: 64-é emeltetett, 60-é leszállittatott s 20-é változott meg más irányban. A fölemelt és leszállitott árúk jelentőségét tekintve, nincs köztük különbség. Azután a vámemelés a legtöbb árúnál, vagyis 52-nél $^1/_4$ forinttól 1 forintig s 12-nél 1—2 forintig, mig ellenben a leszállitás 35-nél $^1/_4$ forinttól 1 forintig, a többinél 1 forinttól 25 forintig terjedt. A mérséklés némely árúnál mázsánként 20 forintot is meghalad, sőt 81 forint 15 krajczárra is emelkedik. 1837 óta még további mérséklések is történtek.

---

[1] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok. 1840: 9133.

Hogy a vám meghaladja a termény piaczi árát, ez nem igaz; mert semmiféle árúnál nem lépi tul az érték 10 százalékát. Az sem áll, hogy a kormány Magyarország elnyomása végett változtatta volna meg időnként a vámokat. Szükség volt a változtatásra részint azért, mivel az árviszonyok megváltoztak, részint mivel az állami bevételek fokozása végett Ausztriában átalakittatván a fogyasztási adók rendszere, ez szükségképen maga után vonta a Magyarországra eső közbenső vámok emelését. De a vámemelés főindoka az volt, hogy a belföldi mezőgazdaság nyomasztó helyzete megjavittassék. A nyers termények árhanyatlása s a gazdáknak e miatt bekövetkezett pusztulása birta rá ő felségét, hogy a gabona, marha s más termények beviteli vámját emelje, hogy a honi piaczokon ezekkel az árúkkal a belföldi termelők fölvehessék a versenyt a külföldiekkel, s ugyanekkor — az 1788 január 2-iki és 1819 április 7-iki vámszabályzatban kimondott elv mellőzésével — a magyar nyers terményeknek azt a kedvezményt adta, hogy azoknak Ausztriába való bevitelénél a külföldről való behozatalkor fizetendő vámnak felét állapitotta meg.[1]

A bécsi udvari kamara elnöke bármennyire igyekszik is ezzel az apológiájával szépitgetni a kormánynak Magyarországgal szemben követett vámpolitikáját, nem képes azt igazolni. Ennélfogva azok, kik Magyarország közgazdasági érdekeit igazán szivükön viselik, részint a vámpolitika gyökeres megváltoztatásában, részint annak más közgazdasági reformok által leendő ellensúlyozásában keresik az ország boldogulásának föltételeit.

A harminczas években Széchenyi szabad kereskedelmi politikáját fogadja el a közvélemény. Széchenyi rendszerében a vámok csak másodrendű szerepet játszanak; mert ő szerinte a nemzet gazdagságának kútforrása a belső fogyasztás, melyre a fennálló magas vámok sorvasztó hatással vannak ugyan, de amely még a legrosszabb vámrendszer mellett is fejleszthető. Hogy Angolország a műveltség oly magas fokán áll, ezt nem sűrü népességének, nem is gyarmatainak és külkereskedelmének, hanem mindenek fölött annak köszönheti, hogy productumainak háromnegyed részét maga fogyasztja el. Ezzel szemben Magyarország hátramaradottságának a legfőbb oka az, hogy termelvényeinek nincsenek vevői, és pedig azért nincsenek, mert a hitel gyönge lábon áll, mert a közszorgalmat megbénitják a birtokszerzési képesség korlátozása, a közbátorlét hiánya, a czéhek, monopoliumok, limitatiok stb. A legelső teendő tehát a közszabadságot korlátozó intézmények megszüntetése által a fogyasztók számának és fizetésképességének emelése. Kivánatos volna ugyan ezzel együtt a külkereskedelem akadályait is elháritani s a közbenső vámvonalat megszüntetni, annyival inkább, mert a fennálló kereskedelmi rendszer Magyarország gyarapodását akadályozván, Ausztriának is kárt okoz; de ha az ország egy darabig még kénytelen is a szabad kereskedelem áldásait nélkülözni, bőven kárpótolhatná ezért magát az élénk, nagymérvü belső fogyasztás által.

---

[1] Br. Eichhoff emlékirata. U. ott.

A negyvenes évek elején nagy fordulat áll be a Széchenyi eszméinek hatása alatt álló közfelfogásban. A védvámrendszer abban az alakjában, amint azt List Frigyes formulázta,[1] sokkal inkább megfelel az akkor már erősen kidomborodott nemzeties iránynak, mint a természeténél fogva világpolgárias jellegű szabadkereskedelmi rendszer. Ennélfogva mi sem természetesebb, mint hogy azok, kik a magyar nemzeti állam szervezését tűzték ki törekvésük végczéljául, egész lelkesedéssel csatlakoznak ahhoz az irányhoz, mely az ő programmjuk keretébe inkább beillik. List egyenesen a kor uralkodó eszméjére, a nemzetiségi eszmére alapitja közgazdasági elméletét, határozottan elitélvén azt a cosmopolitismust, mely közgazdasági téren csak abban az esetben volna jogosult, ha a nemzetek műveltségi tekintetben egy színvonalon állnának. Az európai nemzetek közgazdasági fejlődésének legfőbb eszközei szerinte a védvámok, mert ezeknek segitségével szabadithatja meg magát a gyönge, hátramaradt ország a fejlettebbek versenyétől, ezekre támaszkodva teremtheti meg műiparát, szóval ezek biztositják számára azt az anyagi jólétet, mely a főczélnak, a nemzet politikai önállóságának is alapföltételét képezi.

List tanait nálunk Kossuth Lajos karolja fel, s hatalmas ékesszólásával csakhamar közmeggyőződéssé érleli azt az eszmét, hogy a létünk alapját képező nemzetiség örökké gyönge és tehetetlen lesz, ha a kereskedésben és iparban az idegenek uralmát tűrjük, ha nemzeti forgalom-rendszer és gyári cultura alapitására nem törekszünk s ha a vámvonalak által el nem zárkózunk a külföldtől.

Hogy a védvámos Kossuth, ki a politikai szempontokat a közgazdasági kérdésekben is mindig előtérbe tolja, határozottan szembeszáll a negyvenes évek kezdetén keletkezett ama mozgalommal, mely Magyarországnak a német vámszövetséghez való csatlakozását czélozza, ez egészen természetes.

A Zollverein, melynek már a harminczas évek közepén a legtöbb német állam tagja volt, 1841 május 8-ikán tizenkét évre újra megalakul. Az újra-alakulásra vonatkozó tárgyalásokat az illető államok megkezdvén, Ausztriát, s ezzel együtt Magyarországot is óhajtanák bevonni az egyesületbe vagy legalább olyan szerződésre szeretnének lépni vele, mely a kereskedelmi forgalmat a Zollverein tagjai s Ausztria közt megkönnyebbitné.

---

[1] F. List, Das nationale System der politischen Oekonomie. 1841.

Maga Metternich is szükségesnek tartja ilyen szerződés mielőbbi megkötését a Zollvereinnal. Ausztria, mint a német szövetség tagja, Németország részéről közgazdasági tekintetben sem tekinthető szerinte külföldnek. Mindent el kell tehát követni, hogy a Zollvereinnal olyan viszonyba lépjen, mely az anyagi érdekek kölcsönös kielégitését eredményezze s mely éppen ezért az általánosan óhajtott béke biztositékául szolgáland. Ezt a viszonyt csakis a Zollvereinnal kötendő szerződés hozhatja létre.[1]

Az egyesület újra-alakulása után, az 1841 november 17-ikén tartott minisztertanács Metternich vám és kereskedelmi politikai programmját, — melyet ő báró Kübeckhez, a bécsi udvari kamara elnökéhez intézett iratában fejt ki bővebben,[2] — azzal a módositással teszi magáévá, hogy a formális kereskedelmi szerződés mellőzésével, kölcsönös megegyezéssel és lassanként módosittassanak azok a vámtételek, melyek Ausztria kereskedelmére hátrányosak, s ugyanez a miniszteri értekezlet még azt is elhatározza, hogy a legközelebbi jövő programmjába fölveszi a tilalmi rendszerről a védvám-rendszerre való áttérést s az Ausztria és Magyarország közt fennálló közbenső vámok megszüntetését is.

Ezek az események actualissá teszik nálunk nemcsak a vámkérdést, de egyszersmind a Zollvereinhoz való csatlakozás kérdését is. Sopronmegye körlevélben hívja fel a többi törvényhatóságok figyelmét a csatlakozás előnyeire.

Kossuth azonban a »Pesti Hirlap«-ban közzétett cikksorozatával, — mely tekintettel arra az érdeklődésre, amivel Németország politikai körei a kérdés iránt viseltettek, összegyűjtve német forditásban is megjelent,[3] — útját szegi minden ily irányu nagyobb mérvü mozgalomnak.

A kérdéssel Deák Ferencz már 1839-ben foglalkozik, Széchenyihez intézett egyik levelében[4] abbeli véleményét fejezvén ki, hogy ha a Zollvereinhoz való csatlakozás, — melyhez Ausztria azért ragaszkodik, mert így hiszi befolyását Németországgal szemben fenntarthatni, — Ausztriára nézve sem állitható föltétlenül előnyösnek, Magyarországra nézve meg még kétségesebb értékűnek látszik.

Kossuth ugyanebben a szellemben tárgyalja az életbevágó problemát s a csatlakozás mellőzésével és a védvám-rendszer alkalmazásával a vámszövetséget sürgeti Ausztria és Magyarország közt.

Politikai szempontból úgy áll szerinte a dolog, hogy a német vámegylet szigorúan német nemzeti alapon van szervezve a német nemzeti érdekek előmozditása végett, éppen azért bíznak benne a német államok, hogy előbb-utóbb csatlakozni fog hozzájuk Ausztria is, melynek dynastiája kezdettől fogva hasonlóképen a német nemzeti érdekekhez fűzte politikájának vezéreszméit; de viszont ezért követne el öngyilkosságot a magyar nemzet, ha az egyesület tagjává lenne. Az a nemzet, mely a Zollverein tagja, tagjává lesz egyszersmind a német nemzetnek is, s előbb-utóbb germanizáltatni fog. Attól ugyan nem kellene tartani, hogy a magyar ember németté válik; de nemzetiségünket a Zollvereinba való belépés annyiban fenyegetné, amennyiben a német iparosokból, kereskedőkből álló polgár elem magyarositását s igy egy magyar középosztály kifejlődését akadályozná.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VI. 533.

[2] U. o. VI. 531. sk. l.

[3] Ungarns Anschluss an d. deutschen Zollverband. Lipcse, 1842.

[4] Deák Ferencz, Levelek. 56.

A kérdés közgazdasági oldalát tekintve, Magyarországnak kettős czélt kellene elérnie a csatlakozás által, hogy t. i. gyáripart teremtsen s hogy nyers terményei számára piaczot szerezzen. Úgyde sem az egyiket, sem a másikat ezen az úton el nem érheti. Gyáripart ily módon nemcsak hogy nem teremthetne, de örök időkre lehetetlenné tenné annak kifejlődését, mert a magas fokon álló német iparral szemben éppen olyan, sőt még sokkal rosszabb helyzetbe jutna, mint amilyenben volt Németország Angliával szemben addig, mig védvámok által nem biztositotta műiparát. Nyers terményei számára sem szerezne piaczot, miután Németország nemcsak hogy fedezi saját productumaival szükségleteit, de még kivitel tárgyául szolgáló fölösleggel is rendelkezik. Ha Magyarországnak piaczra van szüksége nyers terményei számára, ezt megszerezheti kereskedelmi szerződések és a belföldi gyáripar fejlesztése által; miért csatlakoznék a Zollvereinhoz, melynek különben is egyik legfőbb irányelve a nyers terményeket vagy nagyon csekély vámmal terhelni, vagy a vámmentesség kedvezményében részesiteni.

Kossuth tisztában van vele, hogy a fennálló vámrendszer, egyrészről a kormánynak a hagyományokhoz való makacs ragaszkodása, másrészről a közönségnek nagyon is hézagos közgazdasági ismeretei miatt, hamarosan és könnyedén nem igen lesz megváltoztatható; de át van hatva egyszersmind a meggyőződéstől, hogy az ipar, különösen a gyáripar, — mely czélszerü vámrendszer nélkül sehol nem izmosodott még meg — amint közgazdasági életünknek lendületet ád, úgy a polgári elem erősitése által a democraticus eszmék terjedésére is nagy befolyással lesz. Ennélfogva, hogy időt ne veszitsen, addig is, mig a törvényhozás a kormánynyal egyetértőleg iparfejlesztő intézkedéseket tehetne, az ipari érdekek előmozditása végett, az iparegyesület megalakitásával, a társadalmi erők igénybevételét kisérli meg.

A siker érdekében Széchenyit szeretné az ügynek megnyerni s az egylet élére állitni, miután az iparegyesület megalakitását abba az eszmekörbe tartozónak véli, melyet Széchenyi logikai egymásutánnak szokott nevezni; de óhajtása nem teljesül. Az Ausztria és Magyarország közt fennálló »vegyes házassági viszonynál« fogva Széchenyi az eszmét nem tartja szerencsésnek.

Midőn 1841 elején Almási Balogh Pál a földmivesek és mesteremberek részére, angol mintára, »egy hasznos ismereteket terjesztő társaság« alakitását inditványozza a »Pesti Hirlap«-ban: Kossuth ezt az alkalmat ragadja meg, hogy tervét concret alakban nyilvánosságra hozza, Balogh inditványára azt jegyezvén meg, hogy ami a fejlett iparral biró Anglia viszonyaiba jól beleillik, nálunk a kezdetleges ipar szükségleteinek nem felelne meg.

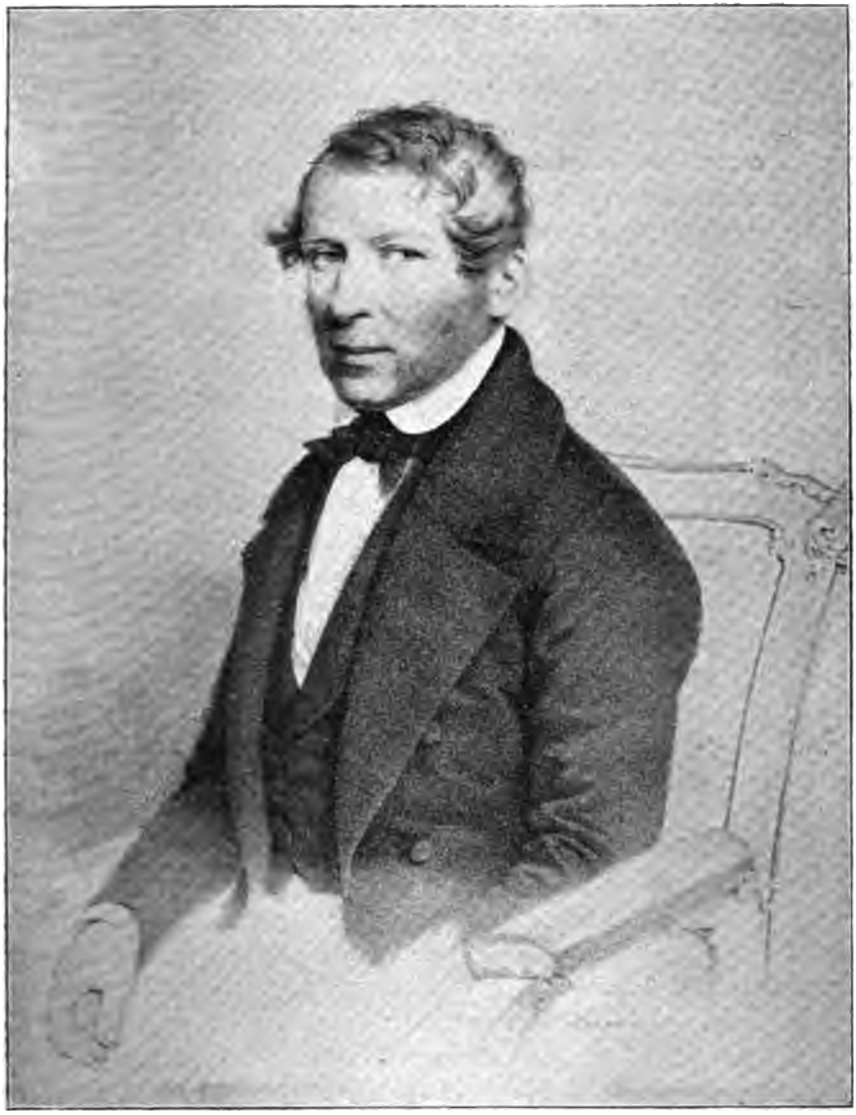

Almási Balogh Pál.
(Lieder 1846-iki kőnyomata után.)

A közvélemény Kossuthnak ád igazat, s azzal a programmal, melyet ő dolgoz ki s mely mindent felölel, a mi szükségesnek mutatkozik arra nézve, hogy a magyar iparos-osztály irodalmi és társadalmi úton az idegen áramlatoktól megvédelmeztessék és sanyarú helyzetéből kiemeltessék, — az iparegyesület gróf Batthyány Lajos elnöklete alatt megalakul.

Kossuth, mint aligazgató, míg egyrészről szigorúan ügyel rá, hogy az egyesület körébe a politika be ne férkőzzék, másrészről az egyesület népszerűségét biztositandó, mindent elkövet, hogy rövid idő alatt mennél nagyobb eredményt mutasson fel.

A széles alapokra fektetett programmnak alig van olyan pontja, melynek végrehajtását a fiatal egyesület, mindjárt fennállásának első éveiben, több-kevesebb sikerrel meg ne kisérlené. Fiókegyleteket alakit; egymásután két kiállitást is rendez honi műipari czikkekből; egyes elhanyagolt iparágak, például a czukor- és selyemgyártás fölkarolására buzditja az iparosokat, miután a verőczemegyei csepini czukorgyár és a Kiessling testvérek pozsonyi czukorgyára, valamint a Hoffmann és fia nagykereskedői czég selyemgyára az első iparkiállitásra beküldött készitményeikkel megmutatják, hogy az emlitett két iparág nyereséges művelésének előföltételei nálunk nem hiányzanak. Az iparegyesület köréből indul ki az iparvédegyleti mozgalom is, amennyiben Bezerédj István az első iparkiállitás berekesztésekor fejezi ki azt az alapgondolatot, melyhez az iparvédő társadalomnak alkalmazkodnia kell s melyet a védegylet megalakitásával a magyar társadalom elfogadott.

Ezek az eredmények annál nagyobb jelentőségüek közgazdasági szempontból, mert a társulás szabad formájának életképessége mellett bizonyitván, az iparosoknak a czéhkényszerhez való ragaszkodását segitnek megtörni s megbarátkoztatják őket is az önsegély elvével, melyet a földbirtokosok, a törvényhozás tehetetlenségének és a kormány rosszakaratának ellensúlyozása végett, már néhány év óta szép sikerrel alkalmaznak.

A mezőgazdaság fejlődésében a közelebbi országgyűlések által életbeléptetett reformok egy új korszak kezdetét jelzik ugyan; de hatályosakká csak az által válnak, hogy végrehajtásukról maguk a gazdák gondoskodnak. Mindjárt az 1832/36-iki országgyűlés szétoszlása után az ott hirdetett s részben törvény által is kifejezésre jutott szabadelvű eszmék hatása alatt a jobbágyság helyzetében itt-ott lényeges javulás következik be. A földesurak közül számosan követik Bezerédj István példáját, ki medinai jobbágyaival megköti és pedig ezekre nézve igen kedvező föltételek alatt, az első örökváltsági szerződést; ezen kivül a jobbágyok több helyütt olcsó áron megváltják a robotot; számos megyében könnyitenek a parasztság közmunka-terhén s földesuraik általában csaknem mindenütt emberiesebben kezdenek velük bánni.

Mindamellett a jobbágyi praestatiok megváltása épp oly lassan megy nálunk, mint Ausztriában, amint hogy az 1832/36- és az 1839/40-iki törvényekben foglalt félrendszabályok mellett nem is mehet másképp.

Ausztriában József császár óta meg volt engedve az örökváltság, de kivéve Felső-Ausztriát, a többi örökös tartományokban csak szórványosan, sőt az állam és clerus jószágain, valamint a hitbizományi jószágokon egyáltalán nem is fordultak elő örökváltsági esetek. Éppen ezért Ausztriában már a harminczas években sürgetik azokat az intézkedéseket, melyek addig is, míg az örökváltság kötelezővé tétetnék s míg arra nézve az állam közreműködése törvény által kimondatnék, az ügy előmozditására szolgálnának. Sürgetik nevezetesen a hitelintézet felállitását, mely a jobbágyot a megváltáshoz szükséges olcsó, hosszú lejáratu kölcsönnel látná el; valamint annak az elvnek törvényben való kimondását, hogy abban az esetben, ha a jobbágy és földesúr a váltságdíjra nézve nem tudnak egymással megegyezni, a biróság határozza azt meg.

A szabad egyezkedés rendszere, az állam részéről a »laisser faire laisser passer« elvének alkalmazása s a hitelintézet hiánya akasztja meg nálunk is a reformot. Ez utóbbin lehetne ugyan segiteni oly módon, amint Ausztriában segitettek, ahol az 1846 deczember 11-ikén kelt legfelsőbb rendelet a robotot és tizedszedési jogot a föld átengedése által is megválthatónak jelentette ki; de ez csak úgy történhetnék, ha a földesúr részére váltságdij fejében átengedett földnek a jobbágy haszonbérlője maradna, a mi azonban újabb complicatiora adna alkalmat. A reform őszinte hivei tehát arra törekszenek, hogy az örökváltság legalább a földesurakra nézve kötelezővé tétessék s a váltságdij meghatározása az állam közbejöttével s egy felállitandó hitelintézet támogatásával történjék.

Ugyanazok, a kik a szabad föld eszméjeért harczolnak, nem szünnek meg egyszersmind az intensiv gazdálkodási rendszer útját egyengetni s évről-évre fokozódó tevékenységet fejtenek ki a gazdasági ismeretek terjesztése s a gazdák előitéleteinek kiirtása körül. Hogy munkájuk annál hatályosabb legyen, az állattenyésztő társaságot 1835-ben a mezőgazdaság összes ágaira kiterjedő hatáskörrel gazdasági egyesületté alakitják át.

A nádor védnöksége alatt álló, újjászervezett egyesület 1840-ben megteszi a lépéseket arra nézve, hogy országos pártfogásban részesittessék s az 1843-ki országgyűléshez benyujtott emlékiratában[1] a szükségletei fedezésére forditandó 495,600 pengő forintnyi országos segélyen kivül kéri az egyesületnek törvénybe iktatását, továbbá egy példány-gazdasággal összekötött országos központi gazdaképző intézetnek s földmíves iskolának közköltségen való felállitását s a példány-gazdaság berendezhetése végett egy, a fővároshoz legközelebb fekvő kincstári jószágnak haszonbérbe adását.

Hogy az állam közvetlen támogatása nélkül a mezőgazdaság nem emelkedhetik a fejlődés magasabb fokára, ezt a külföld példái eléggé mutatják. Anglia évenkint milliókat áldoz mezőgazdasági czélokra, Francziaországban a gazdasági egyesületek száz meg százezer franknyi állami segélyben részesülnek évenkint. Különösen a gazdasági szakoktatás érdekében még a legnagyobb áldozatoktól sem riadnak vissza a külföldi államok. Württemberg például legszebb állami épületét, a hohenheimi királyi kastélyt a hozzá tartozó nagy uradalommal együtt a gazdasági szakoktatás czéljaira engedte át; Poroszországban a Thaer által alapitott möglini gazdasági akadémia, a gráczi Johannaeum, a svájczi hofwyli, a francziaországi rovillei, grignoni gazdasági iskolák mind az állam áldozatkészségének köszönhetik felvirágzásukat.

---

[1] Emlékirat Magyarország törvényhozóihoz intézve. (Pest, 1843.)

A magyar országgyűlés sem tagadja meg a gazda-közönség törekvéseitől támogatását, csakhogy a gazdasági egyesülettel szemben az országos pártfogás föltételéül azt szabja meg, hogy ki legyen onnan zárva a kormány befolyása s az egyesület a részére segélyképen megszavazott százezer forint felett szabadon rendelkezzék, illetőleg annak felhasználásáról az országgyűlésnek számoljon be.

Minthogy azonban a százezer forintnyi segély az országos pénztárból volna fedezendő, ez pedig a közteherviselés kérdésén megbukik: az egyesület továbbra is önerejére kénytelen támaszkodni s maga lát hozzá nemcsak a gazdasági tanintézetek szervezéséhez, hanem mindazon czélok megvalósitásához, melyekre nézve az országgyűléstől a várt segitséget nem kaphatta meg.

Az ily módon évről-évre elevenebbé váló egyesületi életnek bármenynyit köszönhet is úgy a földmivelés, mint a közgazdaság többi ága: a fejlődés egyik legfontosabb tényezőjének, az olcsó hitelnek hiányát az egyesületek nem pótolhatják. A birtokjogi viszonyok, különösen az ősiség, a jogbizonytalanság, a politikai viszonyok ziláltsága, a helytelen vámrendszer, az igazságszolgáltatás tökéletlensége és nehézkessége s a hűbéri intézmények egész sora, melyekre Széchenyi mindjárt föllépésekor egyenkint rámutat, mindmegannyi akadályai a hitel kifejlődésének s hitelintézetek alapitásának. Ha Széchenyi a nemzeti bankot mégis fölveszi programmjába: ezt azért teszi, mert számit rá, hogy akadnak majd ahhoz értő vállalkozók, kik a haszonnal kecsegtető intézménynyel kisérletet tesznek.

Maga a kormány is belátja, hogy a hitel érdekében kell már valamit tennie. Ennélfogva az 1843-iki országgyűlést a király egyenesen felhívja, hogy a hitel fejlesztéséről tanácskozzék. Kübeck, a bécsi udvari kamara elnöke azonban, kinek véleményét ebben a kérdésben a nádor kikéri, az ügy iránt nagyon kevés jóakaratot tanusit. Váltig hangoztatja ugyan, hogy nem ismeri annyira a magyar viszonyokat, hogy figyelemre méltó tanácsokat adhatna, továbbá, hogy nézeteit tisztán mint magánember közli a nádorral s a hivatalos tárgyalás folyamán emlékiratának minden pontja lényeges módosulást szenvedhet, sőt esetleg el is vethető; de azért eléggé határozott állást foglal el a fontos kérdésben.

A hitelbankot általában nagyon kevésre becsüli; mert — az ő naiv felfogása szerint — vagy biztos hypothecára ád az kölcsönt, amit magán tőkepénzesek is megtehetnek, s akkor nincs rá szükség; vagy a hypotheca meghatározásában nem elég szigorú, akkor meg fennállása lesz veszélyeztetve. De még ha elismerné is egy ilyen intézet nélkülözhetetlenségét: a tényleges viszonyok közt nem tartja azt czélszerűnek Magyarországra nézve. A földbirtokos a hitelintézettől szerzett tőkéjét gazdasága javitására, birtoka termőképességének fokozására forditaná. Úgyde, mivel a termények értékesitéséhez szükséges közlekedési utak hiányzanak: addig, míg ennek a hiánynak a pótlásáról nem gondoskodik az ország, a productio fokozásának nincs semmi értelme.

A hitel fejlesztését Kübeck szerint rá lehetne bízni a magán tőkepénzesekre. Mivel azonban az ősiség, valamint a telekkönyv és valuta hiánya s a rossz igazságszolgáltatás miatt a külföldi tőkepénzesek nem örömest küldik pénzüket Magyarországba s a helyüket uzsorások foglalják el, kik az óriási koczkázatért ugyancsak megfizettetik magukat: a hitelintézetre legföllebb mint közvetitőre volna szükség. Mint ilyennek, az lenne a hivatása, hogy a becsületes hitelezők által elvállalt s a jelen viszonyok közt rendkivül sulyos koczkázatot csökkentse, az adósokat kötelezettségük pontos teljesitésére szoritsa. Ezt a czélját 500,000 forintnyi alaptőkével bízvást elérhetné, melyet, ha a belföldön nem tudna előteremteni, az állam jótállása mellett az első osztrák takarékpénztár útján szerezhetné be.

Hogy az intézet mikép szerveztessék, ennek eldöntését tartja Kübeck a legnehezebbnek. Ha magánosok állitanák fel: ezek csak saját hasznukat tartanák szem előtt, mitsem törődvén a közérdekkel. A rendekre sem lehetne — úgy, miként porosz Sziléziában és Galicziában — bízni a dolgot, mert Magyarországon a rendek politikai és jogi helyzete egészen más, mint az emlitett tartományokban. Az államnak, illetőleg az államot képviselő kormánynak meg éppenséggel nem való ilyen vállalatba belefognia. Ennélfogva az intézetet oly módon kellene szervezni, hogy annak administratiója a nádor közvetlen vezetése alatt a rendek és a kormány választottaira bízatnék; a folyó ügyeket fizetett tisztviselők végeznék; a főfelügyeletet pedig a király gyakorolná, a számadásokat ő hagyná jóvá és hozná nyilvánosságra, az alapszabályokat ő erősitné meg és szükség esetén a rendek közreműködésével ő módositaná.[1]

Az 1843/44-iki országgyűlés olyan hitelintézet felállitásához nem adja ugyan beleegyezését, a mely — miként Kübeck tervezi — csaknem kizárólag a kormány rendelkezése és befolyása alatt állana: mindamellett annak, hogy az ügyet az országgyűlésen szóba hozzák, megvan az a haszna, hogy a közönség mindinkább érdeklődni kezd a dolog iránt, melyre nézve egyesek már előbb a gyakorlati kezdeményezés terére léptek.

Fáy András, — ki Pestmegyében már 1825-ben sürgeti takarékpénztárak felállitását, — másfél évtizeden át nem szűnik meg propagandát csinálni annak az intézménynek, mely philanthropicus jellegénél fogva a nép jólétének alapját van hivatva megvetni s melyre annál nagyobb szükség van, mert a bécsi takarékpénztár fiókjai Győrben, Brassóban, Pozsonyban és Nagy-Szombatban, amellett, hogy a különben is szűkében levő pénznek

---

[1] Kübeck emlékirata a nádorhoz, 1844. június 13. Orsz. levéltár, József nádor titkos levélttára, Diaet. extraser. 1844.

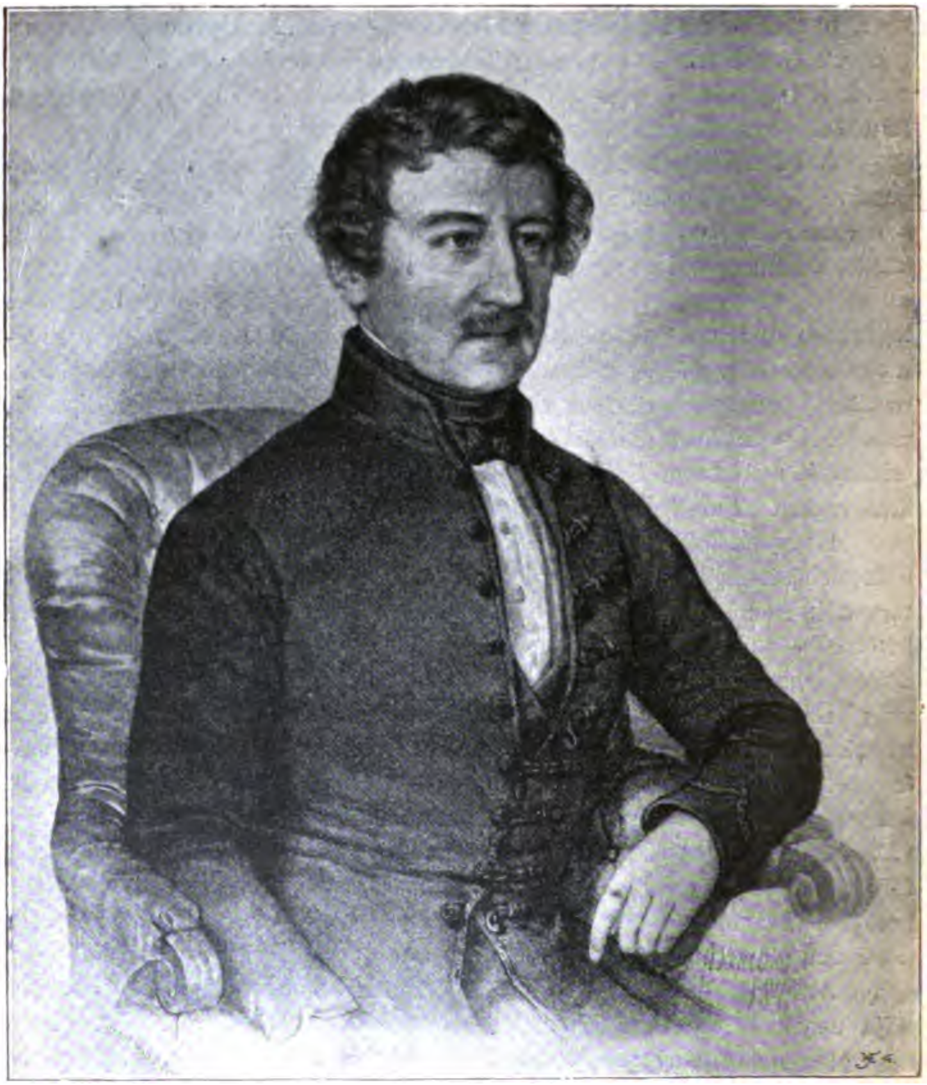

Fáy András.
(Egykorú metszet Ernst Lajos gyűjteményében.)

az országból való kiszivárgását mozditják elő, tulajdonképen csak mint letéti pénztárak szerepelnek s mint ilyenek, kizárólag a kereskedőknek tesznek szolgálatot. A harminczas évek vége felé fog hozzá Fáy kedvencz eszméjének megvalósitásához s még mielőtt az 1839-iki országgyűlés összeülne, Pestmegye közgyűlésének bemutatja a köznép számára felállitandó takarékpénztár részletes tervezetét,[1] melyet a megye elfogadván, már a következő év elején az intézet megkezdi működését s azóta évről-évre izmosodva, immár nemcsak hazánk, hanem az egész monarchia egyik leghatalmasabb pénzintézetévé fejlődött.

Egy évvel később alapitják meg a pesti kereskedők két millió pengő forint alaptőkével a pesti kereskedelmi bankot, a czélból, hogy függetlenitsék magukat a bécsi kereskedőktől. Majd 1842-ben a pozsonyi takarékpénztár alakul meg.

E közben a tervezgetések szakadatlanul folynak s a publicisták szinte vetekszenek egymással, hogy különösen az úrbéri terhek megváltása végett naponként sürgősebbé váló hiteligények kielégitésének legalkalmasabb formáját megtalálják.

A kereskedelmi hitel fejlesztésére gróf Dessewffy Emil egyelőre elegendőnek tartja az akkor éppen alakulóban volt kereskedelmi bankot, mely idővel a jegykibocsátás jogával is felruházható lenne; de ugyanő felhívja egyszersmind az ország összes nemességét, hogy a törvényhozás szentesitése mellett, az egyetemleges jótállás elvének alkalmazásával, porosz-sziléziai mintára alakitson földhitelegyesületet.[2]

A »Pesti Hirlap«-ban, melynek szerkesztője is többször hozzászól a hitelintézetek kérdéséhez, Tetétleni egy örökváltsági pénztár vagy bank szervezését ajánlja, oly módon, amint az később a szatmári 12 pontban is terveztetik, hogy t. i. az úrbéri tartozások megváltásához szükséges 90 millió forintot a bank ötforintos bankjegyek kibocsátása utján állitná elő s három hónap alatt kifizetné a földesuraknak az őket megillető váltsági tőkét.[3] E végből is, de meg azért is, hogy »a nemesség az annyira gyűlölt s szellemével ellenkező egyenes adó alól még egyidőre az ország minden kára nélkül kibújhassék,« Pestmegye közgyűlésén egy olyan bank terve jön szóba, mely száz millió forintnyi kölcsönt venne föl ő felségétől, leköttetvén ez összeg biztositására a nemesség összes ingatlan és ingó vagyona.[4] A tudós társaságban Fogarasi János tart felolvasást az örökváltság és az ipar és kereskedelem érdekeit előmozditó bankról, melynek alaptőkéje részvények kibocsátása és az évenkint körülbelül öt milliót bevételező megyei házi pénztárak átvétele által szereztetnék be.[5] Kovách László a bajor váltó- és jelzálogbank mintáját ajánlja követni a magyar nemzeti bank szervezésénél; de minthogy nálunk az ősiség miatt a jelzálog-üzlet, akár záloglevelek útján, mint Bajorországban, akár egyébképen, csak részben művelhető: a bank a földbirtokosoknak kezességre és kézi zálogra adna kölcsönt.[1] Trefort Ágoston abból indulva ki, hogy egy földhitelintézet felállításának elengedhetetlen föltétele az ősiség eltörlése, addig, míg ez megtörténik, a nép minden rétegének hitelérdekeit kielégítő jegybank czélszerűségét vitatja.[2]

---

[1] Fáy András, Terve a pestmegyei köznép számára felállitandó takarékpénztárnak. (Buda, 1839.)

[2] Gróf Dessewffy Emil, Alföldi levelek. 307. 320.

[3] Pesti Hirlap, 1841. 10. sz.

[4] Farkas Ferencz, Egy nemzeti magyar hitelbank. (Buda, 1841.)

[5] Fogarasi János, Magyar bank. (Pest, 1841.)

Ezek a tervek — kivéve a Dessewffyét és Trefortét, — amily kevéssé felelnek meg a gyakorlati élet követelményeinek, épp oly kevéssé állják ki elméleti szempontból a kritikát. De annyiban mégsem voltak hiábavalók, amennyiben anyagot szolgáltatván a gondolkozásra, a napi rendre tűzött kérdést felszínen tartották. A társadalom bármennyire át volt is immár hatva az átalakulás szükségének érzetétől: cselekvésében meg lett volna bénítva, ha az arra hivatottak az egyes intézmények lényegére s a haladás elveire nézve fölmerült ellentéteket ki nem egyenlítik s a tétovázásnak és habozásnak, még mielőtt cselekvésre került volna a sor, elejét nem veszik.

---

[1] Kovách László, A bankokról. (Debreczen, 1842.)

[2] Trefort Ágoston, Banküggy. (Pest, 1842.)

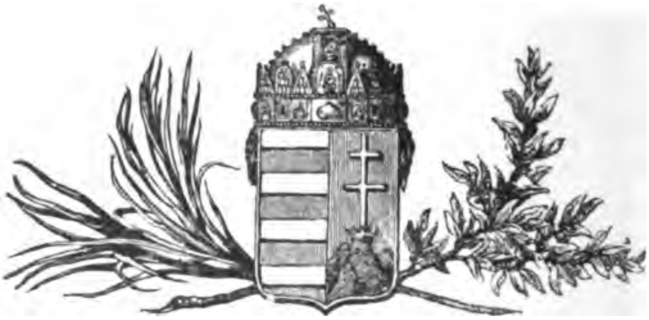

Magyarország czimere az 1844-iki törvényeket szentesitő okiraton.

ÖTÖDIK KÖNYV

*

AZ ÚJ ÁLLAM ALAPJAI

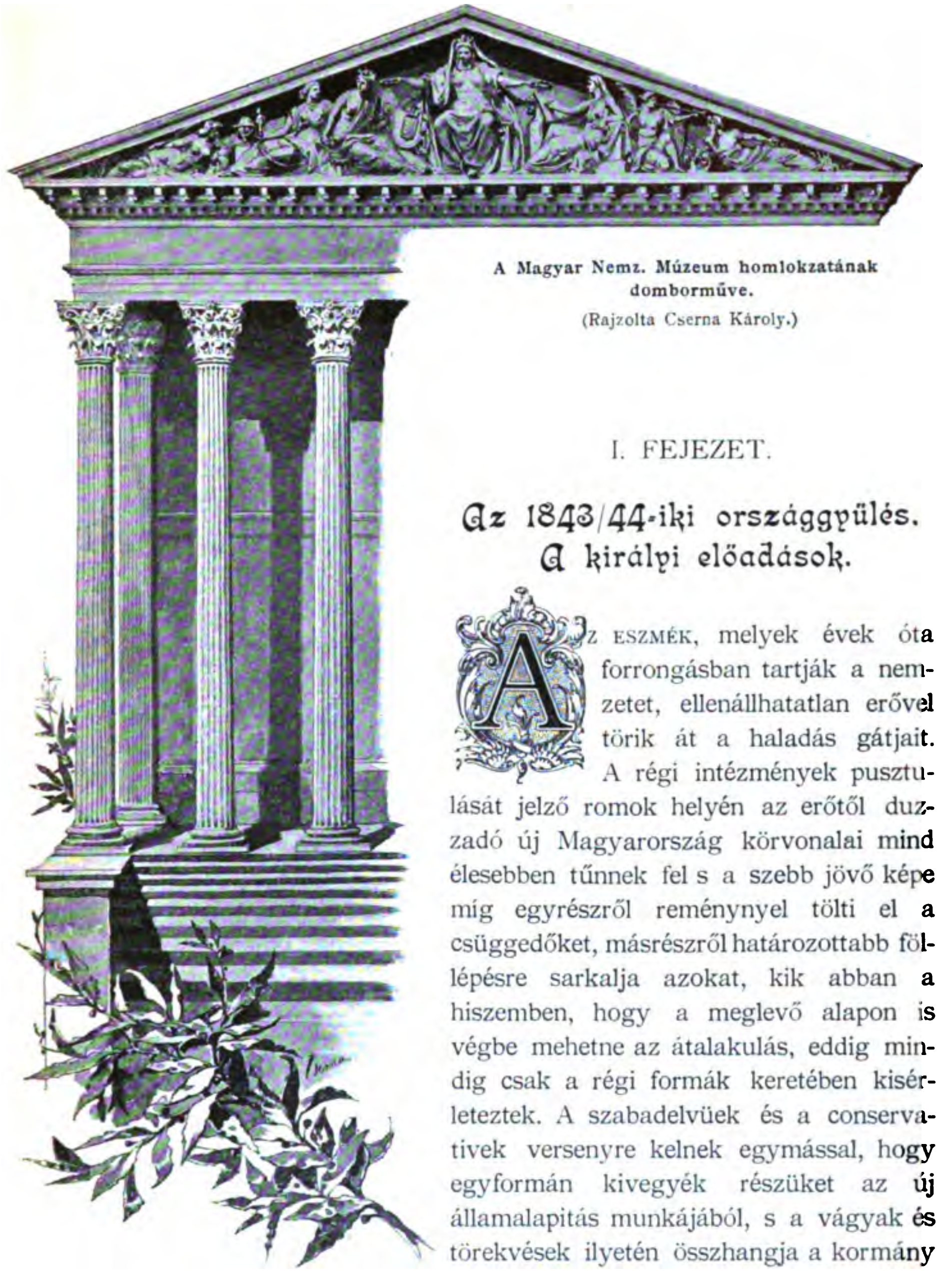

A Magyar Nemz. Múzeum homlokzatának domborműve.
(Rajzolta Cserna Károly.)

I. FEJEZET.

Az 1843/44-iki országgyűlés. A királyi előadások.

Az eszmék, melyek évek óta forrongásban tartják a nemzetet, ellenállhatatlan erővel törik át a haladás gátjait. A régi intézmények pusztulását jelző romok helyén az erőtől duzzadó új Magyarország körvonalai mind élesebben tűnnek fel s a szebb jövő képe míg egyrészről reménynyel tölti el a csüggedőket, másrészről határozottabb föllépésre sarkalja azokat, kik abban a hiszemben, hogy a meglevő alapon is végbe mehetne az átalakulás, eddig mindig csak a régi formák keretében kisérleteztek. A szabadelvüek és a conservativek versenyre kelnek egymással, hogy egyformán kivegyék részüket az új államalapitás munkájából, s a vágyak és törekvések ilyetén összhangja a kormány politikájára is átalakitó hatást gyakorol.

Metternich, bármily kicsinyléssel és megvetéssel viseltetik is azok iránt, kik a kormánynyal, vagy annak ellenére, szabadelvű reformok útján akarják megvalósitani eszményképüket: az átalakulás gondolatával immár szintén megbékül. »Kérem felségedet — irja a porosz királynak az országgyűlés megnyitásakor, — hogy az országgyűlésen történendők felett ne törje a fejét, mert nagy elmebeli tehetségei daczára sem lesz képes azokat megérteni. Épp oly kevéssé törődjék a lármával, amely mögött nem rejlik semmi. Magyarországnak át kell alakulnia s ha az Isten is úgy akarja, az átalakulás a legegyszerűbb úton végbe fog menni. Ha az ország nem áll is távol a szándéktól, hogy királyával harczba keveredjék: a pártok egymással fognak harczolni s valószinűleg érdekes szinjátékot rendeznek. Valahányszor Magyarországról van szó, nem szabad elfeledni, hogy százötven évvel ezelőtt Magyarországon még pasák uralkodtak.«[1]

A május 18-ikán megnyitott országgyűlést maga a kormány ösztönzi productiv munkára. A királyi előadásokban jelzett tárgyak csaknem mindenike olyan, melyet ha sikerül kedvezően elintézni, a Metternich által is óhajtott átalakulás legalább egy bizonyos irányban már ekkor kezdetét veszi. Ezek a tárgyak nevezetesen: az 1839/40 : III., IV., V. t.-cz. értelmében kiküldött országos bizottságok munkálatai a katonai élelmezés és beszállásolás, a Duna és egyéb folyamok szabályozása, valamint a büntető és javitó rendszer tárgyában; a vármegyékben tapasztalt kicsapongások megfékezése; a városoknak a törvényhozásban való részvétele; a közlekedési eszközök fejlesztése s e czélból megfelelő pénzalap teremtése; a hiteltörvények hiányainak pótlása s a jelzálog-hitel előmozditása végett hitelintézet szervezése; az eddig ingyen átengedett országgyűlési szállásokért a pozsonyi házbirtokosok kárpótlása s végül az országos bizottságok munkálataira a kincstár által előlegezett több mint fél millió forint megtéritése.

Ami a haladás barátaira különösen megnyugtató, az, hogy a királyi propositiók nem viselik magukon a kapkodás jelét, hanem érett megfontolás eredményének látszanak. S valóban, a kormánynak már ez országgyűlés kezdetén eltökélt szándéka bizonyos előre megállapitott terv szerint vezetni az átalakulási mozgalmat, az országgyűlés folyamán pedig még inkább belátja ennek a szükségét, s ha szándékát mégsem valósithatja meg, ennek oka az, mert a haladás föltételeire és módjára nézve közte és a nemzet közt a véleményeltérés sokkal nagyobb, semhogy engedményekkel kiegyenlithető lenne. Hogy a Magyarországon czélba vett ujitások chaost ne idézzenek elő, hanem hogy végezetül harmonicus egészben olvadjanak össze: a király az országgyűlés második felében figyelmezteti Majláth kanczellárt, hogy okvetetlenül szükséges a végpontokat ismerni, melyek felé haladni kell s egy kimeritő, a kormányra nézve vezérfonalul szolgáló tervet megállapitani, mely szerint a magyarországi viszonyok politikai, alaki és anyagi tekintetben szabályozandók: megbízza egyszersmind őt, hogy a nádorral és az országbiróval egyetértőleg készitsék el és mutassák be neki mielőbb a munkálatot, melyben a czél és az eszközök szabatos megjelölésével a közel jövő teendői határoztatnának meg.[2]

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VI. 677.

[2] Királyi leirat a nádorhoz, 1844 márczius 26. Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1844.

A munkaterv kivitelénél bizton számithat a kormány annak a pártnak a közreműködésére, mely őt eddig is vakon követte. A magát conservativ reformernek nevező párt — Somssich Pál distinctiója szerint — abban különbözik a szabadelvűtől, hogy mig ez minden kérdésben késhegyre megy az ellenkező véleményen levő kormánynyal és főrendi táblával, amaz minden ellentétet igyekszik óvatosan kikerülni, hogy megállapodásra jusson az irányadó politikai tényezőkkel arra nézve, mit és miként kell az alkotmányos életben módositni, változtatni és bővitni.[1] Ámde a conservativek és a kormány közt hiányzik az a contactus, ami a sikeres együttműködés alapföltétele. Az országgyűlésen nincs a kormány politikájának hivatalos képviselője, a ki a királyi előadásokban foglalt tárgyakra, valamint általában a korona intentióira nézve az úgynevezett kormánypártot tájékoztatná. A nádor és a személynök nyilatkozataiból lehet ugyan némi következtetést vonni a kormány nézeteire; de a személynök maga sincs beavatva az ügyekbe s ezt mindannyiszor hangsúlyozza is, valahányszor egy-egy nevezetesebb nyilatkozatot tesz. Még Metternich is képtelenségnek találja, hogy a két elnökön kivül senki sem lévén az országgyűlésen, a ki a korona szándékait ismerné és képviselné, a kormány hívei soha sem tudhatják, ha vajjon egy vagy más kérdésben támogatni fogja-e őket a kormány a maga tekintélyével vagy sem; éppen ezért már az országgyűlés vége felé földteszi magában, hogy ezen a bajon segitni fog.[2] A kormány és pártja közt fennálló viszony határozatlansága következtében a conservativ párt annyi rágalmat és gyanusitást kénytelen elszenvedni, hogy e miatt tekintélye, amely nélkül pedig a kormánynak igazi szolgálatokat nem tehet, szenved súlyos csorbát. A conservativ és aulicus fogalmakat azonositja az ellenzéki közvélemény s a hazaáruló fogalmával, szándékosan vagy akaratlanul, de gyakran összetéveszti.

Abban a korban, midőn divatban van az elvtagadásnak és szolgalelküségnek megjutalmazása, nem csoda, ha gyanúba veszik azokat is, kik meggyőződésből csatlakoznak a hatalomhoz s kik a hűség erényével nem tartják összeférőnek szigorúbb birálat tárgyává tenni a korona intentióit. A czímkórság annyira el van terjedve, hogy a járványos betegség diagnosisát egyes esetekben nagyon nehéz megállapitani s e tekintetben könnyen megesik a tévedés még a legélesebb szemű vizsgáló részéről is. A baj rohamos terjedését Deák Ferencz is jelzi, a nélkül, hogy bárkit is gyanusitana. Egy alkalommal, egy magántársaságban ugyancsak kigúnyolja azokat, kik hitvány czímekkel meg hagyják magukat vesztegettetni. A megvesztegetést a horgászáshoz hasonlitja. Mindenütt valami ennivalót tesznek a horogra: jövedelmező hivatalt, készpénzt vagy egyéb beneficiumot. Nálunk ellenben a megvesztegetés béka-halászat. A békákat csupán vörös posztóval csalják a horogra, a miből semmi hasznuk és mégis seregestül kapnak utána. Vajjon — úgymond — mi nálunk egy kamaráskulcs, egy tanácsosi czím, egy nyomorúságosan díjazott alkalmazás, nem vörös posztó-e, melylyel nem lehet jóllakni?[1]

---

[1] Végszavai a somogyi követeknek. (Pest, 1845.) 54.

[2] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VII. 15.

A kik minden mellékérdek nélkül követik a conservativ jelszót: »reformer pour conserver et pas détruire pour changer«, vagyis a kik javitni akarnak, hogy a reformok segélyével conserválják az intézményeket, de nem rombolni csak azért, hogy a régi intézményeket fölcseréljék újakkal: mennél nagyobb buzgalommal keresik az összekötő kapcsokat a kormánynyal, annál inkább meggyűlik a bajuk az ellenpárttal, mely gyanús szemmel kiséri minden lépésüket. Ha népszerűtlenségük daczára mégis előkelő szerepet játszanak úgy a tanácskozó teremben, mint azon kivül, ezt kiváló egyéni tulajdonaik mellett annak köszönhetik, hogy a reformok elől nem zárkóznak el s éppen a kormánynyal való összeköttetésüknél fogva a haladás érdekében szolgálatokat várnak tőlök.

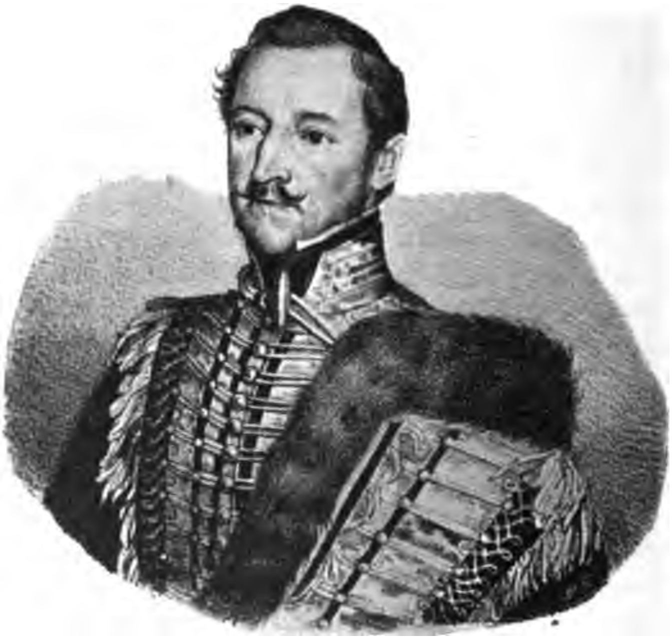

Gróf Apponyi György.
(Egykorú metszet után.)

A főrendi táblán a hatalmas conservativ tábor vezére gróf Apponyi György. Az ő oldala mellett harczolnak az egyháziak közül Kopácsy prímás, Lonovics csanádi püspök s ugyancsak a régi gárdából báró Mednyánszky Alajos, Majláth György országbiró, gróf Keglevich Gábor tárnokmester, báró Majthényi Antal, gróf De la Motte Károly. Számos fiatal erő is csatlakozik hozzájuk, kik mindjárt első föllépésük által megvetik fényes jövőjük alapját. Gróf Széchen Antal nagy olvasottságával, gróf Cziráky János szónoki tehetségével, gróf Forgách Antal, ifj. gróf Zichy Ferencz alapos készültségükkel pótolják — már amennyire pótolhatják — politikai tapasztalataik hiányát. Széchenyi már ekkor szintén minden tartózkodás nélkül felajánlja közreműködését a haladni kivánó kormánynak s hogy pártjával, mely a főrendi táblán óriási többségben van, annál sikeresebben ellensúlyozhassa a kormánynyal ujjat húzó alsó táblai többséget: azt a rendszert, melynél fogva a törvényhozás működésének irányát kizárólag az alsó tábla szabja meg, igyekszik megváltoztatni. A »juste milieu« politikáját, melynek Széchenyi volt eddig a legbuzgóbb szószólója, most már csak gróf Teleki József erdélyi kormányzó s szabolcsi főispán és báró Vay Miklós koronaőr képviselik.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Acta diaet. 1839.

Azt a tömör phalanxot, mely a főrendi táblán a kormányt támogatja, az alsó táblán egy gyönge tartalék-csapat egésziti ki. Zsedényi és Somssich Pál, kik a csapat élén állnak, eszükkel és szónoki tehetségükkel, valamint jó modorukkal még ellenfeleiket is lefegyverzik. »Ha Somssich — irja a »Mozaik« ellenzéki érzelmű szerzője — sorainkban (t. i. az ellenzék soraiban) volna: szép, világos, szoros logikai beszédével, kedves előadásával, bőrünket tapsoltatná le tenyerünkről, most azonban köszönje eszének, hogy le nem pisszegjük«.[1] Az ismeretlen iró ugyanezt szóról-szóra elmondhatná Zsedényiről is. Egyiket úgy, mint a másikat, a mily szivesen látják a szószéken, épp oly örömest érintkezik velük mindenki a tanácskozási termen kivül. Ha a kormány híveivel szemben népszerűségről egyáltalán lehet beszélni: akkor Somssich a népszerűbb követek közé sorozható, miután nem elfogult pártember és számos kérdésben az ellenzékkel tart, Zsedényit meg szókimondó őszinteségeért szeretik. A kormánypárt többi előkelőbb tagjai: Andrássy Mihály, Rohonczy Ignácz, ifj. Majláth György, Fiáth Ferencz, egyéni kiválóságukkal nem képesek legyőzni az ellenszenvet, melylyel a nagy többség politikai álláspontjuk iránt viseltetik.

Az ellenzék olyan erőt fejt ki az alsó táblán, hogy azzal a conservativek, még ha sokkal többen volnának sem lennének képesek megmérkőzni. Ereje azonban teljes mértékben csak akkor nyilvánul, midőn a kormánynyal és pártjával szemben kell azt érvényesitnie: midőn ellenben valamely reformra nézve kell állást foglalnia, akkor már a szerteszét húzó elemek megbontják a nagyobb erőkifejtés föltételéül szolgáló egységet.

Metternich, midőn a magyarországi pártviszonyokat jellemzi, míg egyrészről constatálja, hogy az u. n. conservativ párt a király jogainak védelmében s a rend fenntartására irányuló törekvésében összeolvadván a kormánynyal, csak annyiban nevezhető pártnak, a mennyiben ellenfele ilyen név alatt szólitotta a harczba, másrészről kétségbe vonja az ellenzéknek, mint egységes pártnak, létezését, miután ő szerinte nem kevesebb, mint hat önálló árnyalatra van az földarabolva.

---

[1] Mozaik. 160.

Az *alkotmány-párt* — irja 1844 végén — nevét nem érdemli meg. miután az alkotmány alapján a király és a királyt követő conservativek állanak. A *tulajdonképeni liberalis párt*, mely a franczia császárság bukása után alakult meg az európai szárazföldön, a conservativ és radicalis pártba olvadt be, s ha egy-két tagja akad még, ezek üres elméleteken nyargalnak. A *radicalisok* táborába tartoznak az oppositio leghevesebb előharczosai. De hogy illik ez a pártelnevezés a magyar viszonyok keretébe? Hogy ezek a viszonyok reformot igényelnek, az kétségtelen. Reform alatt mást, mint a viszonyok javitását, logice nem lehet érteni. Úgyde ha ezt akarja a radicalis ellenzék, akkor egy téren mozog a kormánynyal. A radicalis elnevezés abban az értelemben, a mint a külföldön használják, egy pártra sem illik Magyarországon. Az a factió, mely ezt az értelmetlen nevet vette fel, az anarchia kezére dolgozik. A *magyar párt* hogy miféle hatalomnak opponál, azt nem lehet tudni. Az ellen a király ellen nem opponálhat, ki Magyarország élén áll s ki Magyarország nemzeti fejlődésének nemcsak nem ellensége, de minden észszerű eszközzel maga is előmozditja az ország ily irányú fejlődését. A magyar párt czélja tehát egyéb nem lehet, mint a nemzetiségek elnyomása. Úgyde eme czéljának eléréséhez is mindenekfelett a korona segitségére van szüksége. A *separatisták* nem igen mutatják magukat, inkább csak bujkálnak. Törekvésüknek nincs értelme. Magyarország törvényhozási és kormányzati tekintetben el van különitve a császárság többi részeitől; csak politikai tekintetben van azokkal összeforrva, miután a császár egyszersmind Magyarország királya. A politikai egység azonban Magyarországra nézve, tekintve földrajzi fekvését, kulturájának alacsony fokát, ipari hátramaradottságát, nem lehet hátrányos. A separatismus csakis forradalom útján érhet czélt; úgyde a forradalom és a reactio együtt jár. Az *eszelősködő ellenzék* számra nézve a legnagyobb. Ehhez tartoznak azok, kik ismeretek és gyakorlati képzettség nélkül divatos szólamokon nyargalnak s ę közben önző szédelgők zsákmányaivá lesznek.[1]

Az ellenzéki pártárnyalatok ilyetén megkülönböztetése inkább csak elmefuttatásnak járja meg, mely a helyett, hogy magát a kérdést tisztázná, az államkanczellár gondolkozására és politikai egyéniségére vet világot. Reális alapja nem sokkal több, mint azé a conservativ körökből eredő kritikáé, mely szerint a szabadelvű ellenzék, még mindig abból az elvből indulván ki, hogy »comitia sunt saluberrimum tollendorum gravaminum remedium«, minden törekvését abban összpontositja, hogy részint a meglevő sérelmeket orvosolja, részint hogy újabbak keletkezésének elejét vegye.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VII. 60.

Az ellenzék szerepe húsz év alatt a viszonyokhoz képest folytonosan változik. 1825-ben az ellenzék a tulajdonképeni conservativ irány képviselője s mint ilyen feladatául tűzi ki az alkotmány helyreállitását. 1832-ben az alkotmány védelmezése mellett már a haladás zászlaját is kibontja. 1839-ben a sérelmek orvoslását nem szűnik meg sürgetni, de e mellett elvi alapra helyezkedve, a reformok egész sorát kezdeményezi. Most pedig, a kézzelfogható eredményekben oly szegény, a korszakalkotó eszmék forgalombahozása tekintetében ellenben oly nagyjelentőségü 1843/44-iki országgyű-

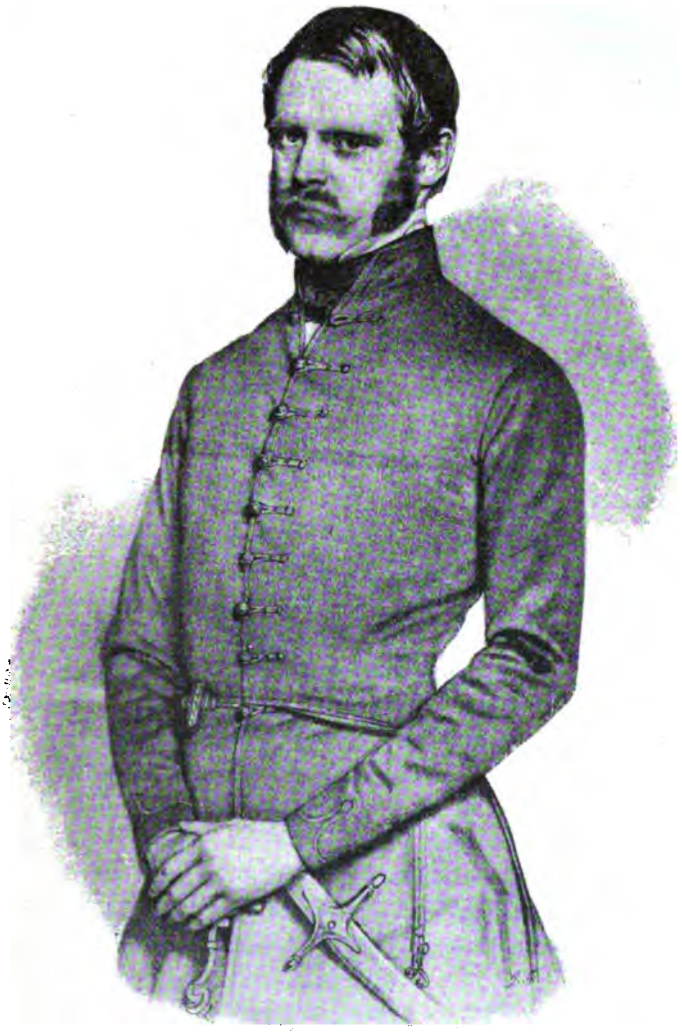

Gróf Széchen Antal.
(Eybl 1846-iki kőnyomata után.)

lésen, a gravaminalis politika nyűgét lerázva magáról, az 1839-ben megállapitott elvi alapon folytatja megkezdett munkáját.

Hogy erős ellentétek merülnek fel kebelében, midőn az elvek megvalósitására kerül a sor; hogy tagjai közt akadnak egyesek, kik a pártnak a változott viszonyok által követelt új szerepkörébe nem tudják magukat beletalálni, ez szerencsétlenség a haladás ügyére nézve, de nem ok arra, hogy kigúnyolják miatta magát a pártot, melynek Deák Ferencz által megállapitott programmja kifogástalan szabatossággal jelöli meg a szabadelvű haladás irányát. Ha Deák Ferencz az országgyűlésen jelen volna: a divergens elemek talán kevésbé bontanák meg a párt egységét; de a szigorú pártfegyelmet az utasitási rendszer mellett ő sem volna képes fenntartani s nem közösithetné ki a saját pártjából azokat, ki a részletkérdésekben sokszor egyéni meggyőződésük ellenére hűtlenekké válnak a párt programmjához. Azt a tántorithatatlan elvhűséget, melynek ő saját mandátumát áldozza fel, a legtöbb embernél hiába keresné.

A szabadelvü párt vezére, ki mindig azt az elvet vallotta, hogy a politikának nem szabad összeütközésbe jönnie a morállal, a követválasztási mozgalmak előtt egész határozottsággal kijelenti, hogy, ha követté választatnék s az utasitások meggyőződésével ellenkeznének, a mandátumot semmiesetre sem fogadja el. A zalamegyei bocskoros nemesek alkalmat adnak rá, hogy szavát beváltsa. Megválasztatását nem tudják ugyan megakadályozni; de a követválasztás előtt Forintos Györgynek, ennek a félművelt, furfangos eszű demagógnak a segélyével, véres verekedések árán a »nem adózunk« elvét sikerül az instructiók közé fölvétetniök. Erre Deák Hertelendy Károlylyal együtt természetesen visszautasitja a követséget, s jóllehet a megye, a szabadelvű párt óriási erőfeszitése következtében, határozatát az adózásra nézve később megváltoztatja és Deákot újra követté választja: ez még ekkor sem hajól meg a rendek kétharmad többségének bizalma előtt, nem akarván kitenni magát annak a szemrehányásnak, hogy ő is korteskedésnek köszönheti mandátumát. Minthogy pedig nem akadt senki, aki az ő helyének elfoglalására méltónak tartotta volna magát, Zalamegyét az egész országgyűlés folyamán csak egy követ képviselte.

Deák ilyetén magatartása, közvetlen következményét tekintve, megmérhetetlen kárára válik ugyan nemzetének, melynek éppen ekkor legnagyobb szüksége volna az ő activ munkásságára; de a kik az igazi nagy emberek jellemszilárdsága és a középszerüségek gyermekes makacssága közt különbséget tudnak tenni, azok tisztelettel hajolnak meg a férfias állhatatosság eme ritka példája előtt, mely a mint a jog, úgy az erkölcs rovására sem alkuszik.

A rendek jegyzőkönyvileg is kifejezik, mily megmérhetetlen veszteség a haladás ügyére nézve, hogy nem ül köztük az a férfiú, ki »az utóbbi két országgyűlés alatt ritka jellemével, lelket inditó s meggyőződésre ragadó ékesszólásával, széles tanultságának gazdag gyűjteményével, a dolgok mély belátásával, kifáradást soha nem ismert munkás szorgalmával« az egész ország háláját érdemelte ki.

Az ellenzék tagjai közt nincs senki, ki az ő helyét teljesen pótolhatná, még Klauzál Gábor sem, a ki pedig tényleg élén áll pártjának. Klauzált fényes tulajdonságai. tapintata, önmérséklete, elragadó előadási modora, türelme a más véleményüek iránt, mesteri ügyessége, melylyel egyrészről az ellentéteket kiegyenliti, másrészről a zűrzavart eloszlatja, — egyenesen praedestinálják a pártvezérségre, s ha akkor, a mikor a viszonyok próbára teszik hivatottságát, a próbát a közvárakozásnak teljesen megfelelőleg mégsem állja ki, ez csak azt mutatja, hogy a viszonyokban rejlő akadályok nagyobbak, mint az ő különben nem mindennapi tehetsége, melylyel amaz akadályokat el kellene háritania.

Klauzál mellett előkelő szerepet játszanak a pártban: Beőthy Ödön, ki — az egykorú pamphlet-iró gúnyos megjegyzése szerint — »igen-igen szeretne vezér lenni, pedig bizony sokkal jobban illik kezébe a káplárpálcza, mint a marsall-bot«;[1] Szentkirályi Móricz, ki az elsőségben osztozkodhatnék Klauzállal, ha államférfiúi mély belátása megfelelő határozottsággal párosulna; Bezerédj István, az öreg Palóczy László, Lónyay Gábor; az ifjabbak közül: Szemere Bertalan, ki zárkózott természete miatt keveset érintkezik ugyan elvtársaival, de azért szónoki sikereivel meghóditja őket; Perczel Móricz, a szélső radicalismus képviselője, ki felületes politikai ismeretei daczára többször lép a szószékre, mint társai közül bármelyik s szertelenségeivel mindannyiszor tapsokra ragadja a karzatot és a fiatalságot; Lónyay Menyhért, ki főképen a közgazdasági ügyek iránt érdeklődik s Széchenyi közgazdasági terveibe beavattatván, már ekkor készséggel felajánlja azoknak megvalósitására közreműködését;[2] a lelkes Vukovics Sebő; a tudós Botka Tivadar, ki hirlapi czikkeiben nagy alapossággal világitja meg a horvát kérdés közjogi oldalát;[3] ifj. Pázmándy Dénes, kiről Pulszky azt irja, hogy igazi mintája a szabadelvü elegáns kálvinista úrfinak;[4] Ghyczy Kálmán, kinek szabadelvűségét a legkevésbé sem alterálja hitbuzgósága, úgy hogy elveinek érvényesitéséről csak akkor mond le, ha utasitásai kényszeritik rá; a városi követek közül: Szalay László, kit később gróf Vay Dániel vált fel, Trefort Ágoston, Harsányi Pál, Házmán Ferencz.

A főrendi táblán, gróf Batthyány Lajos zászlaja alatt, ugyanazok a szabadelvű haladás előharczosai, kik már a mult országgyűlésen résztvettek a főrendi ellenzék megalakitásában: báró Eötvös József, gróf Teleki László, »a felső tábla sulyká«-nak csúfolt gróf Pálffy József, gróf Batthyány

---

[1] Mozaik. 158.

[2] Gr. Lónyay Menyhért, Gr. Széchenyi István és hátrahagyott iratai. 90.

[3] Az 1843—44. országgyűlési időszakból nehány közjogi tárgy felvilágositva. (Pozsony, 1844.)

[4] Pulszky Ferencz, Életem és korom, I. 218.

Kázmér, báró Wenckheim Béla, ki néhány hónapig mint Békésmegye követe vesz részt az országgyűlésen s csak azután megy át a főrendek közé, gróf Zay Károly stb.

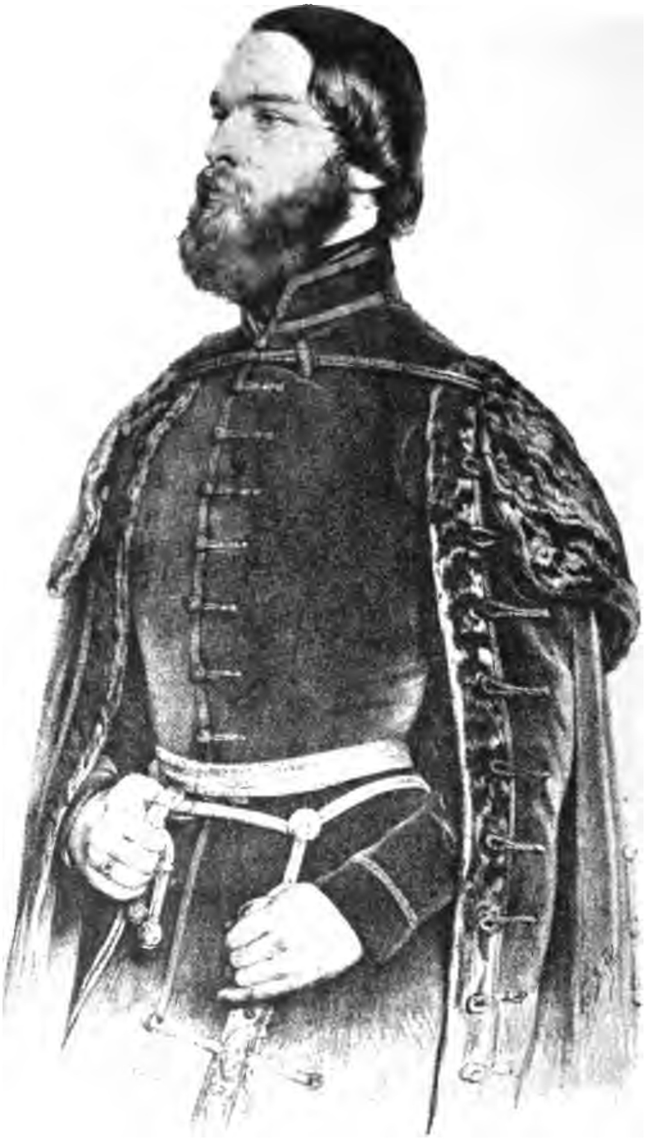

Lónyay Menyhért.
(Eybl 1848-iki kőnyomata után.)

A valódi szabadelvű irány tehát úgy a főrendi, mint az alsó táblán sokkal erősebben van képviselve, mint bármely előbbi országgyűlésen; de a párt imposans erejével távolról sem áll arányban munkásságának positiv sikere.

Az országgyűlésnek még a királyi propositiókban emlitett tárgyak közül is alig sikerül valamit elintéznie, jóllehet azokra a kormány épp oly súlyt fektet, mint maguk a rendek. Az állam-értekezlet osztozkodik a nádor véleményében, hogy, ha az emlitett tárgyak a jövő országgyűlésre halasztatnak, nehéz lesz meggyőzni a rendeket és a közvéleményt a felől, hogy a propositiókban foglalt kérdések megoldását a kormány csakugyan komolyan akarta.[1] De ha a kormányköröknek ez a meggyőződése, akkor nem lett volna szabad a hatalmi érdekek előtérbe tolása és félremagyarázása által lehetetlenné tenniök a király által megállapitott munka-programm feldolgozását.

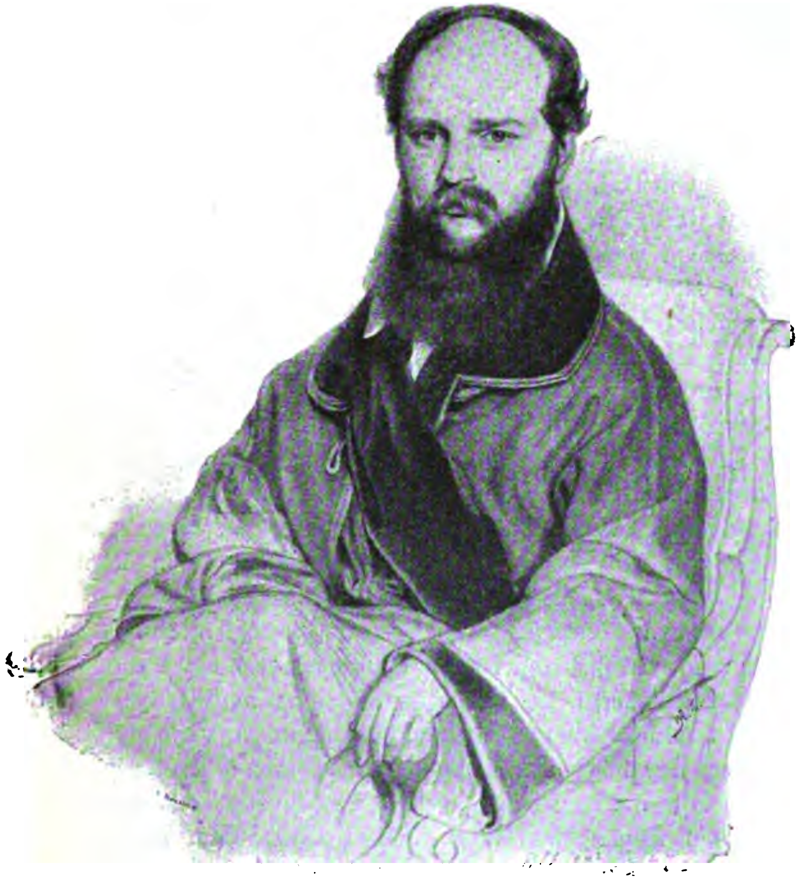

Gróf Batthyány Lajos.
(Eybl kőnyomata után.)

Ennek a politikai következetlenségnek esik áldozatául a többi közt a királyi előadásoknak a városokra vonatkozó egyik legfontosabb és legsürgősebb pontja.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Diaet. extraser. 1844.

Metternich a városok jelentőségét a mint általában elismeri, különösen fontos szerepet tulajdonit nekik Magyarországon, de csakis bizonyos föltételek mellett, melyeknek hiányában veszedelmesekké válhatnak azok ugy a társadalomra, mint a kormányra nézve. Azt tartja, hogy a városok természetszerű irányzata oligarchicus, mely az idő és körülmények szerint democraticus törekvésekben olvad fel; hogy abban a mértékben, amint a kormány oltalma alatt megerősödnek, ébred fel bennük a vágy, hogy fölfelé emancipálják magukat, lefelé viszont az elnyomást gyakorolhassák; hogy állam akarnak lenni az államban. Éppen ezért a kormánynak most, amikor még nem multa idejét, hozzá kell ugyan fognia a városok rendezéséhez, de oly módon, hogy védelemben részesitvén őket a megyék jogbitorlása ellen, biztositsa egyszersmind velük szemben a maga befolyását.[1]

A városokra vonatkozó törvényjavaslat elvei azonban homlokegyenest ellenkeznek a Metternich nézeteivel. A rendek törekvése arra irányul, hogy a nagyobbára idegen eredetü s a nemzeti aspiratiók iránt érzéketlen polgári elem ösztönt nyerjen kiemelkedni abból az idegen légkörből, melyben eddig élt s a politikai és társadalmi átalakulás munkájában mint activ tényező vegyen részt. E czélból hajlandók a polgársággal politikai jogaikat megosztani; de csak úgy, ha ez által a nemesi előjogok súlyosabb csorbát nem szenvednek s a nemesség döntő befolyása nem szűnik meg; ha az egész polgárságnak és nem a polgárok egy kis kiváltságos töredékének adatik meg a lehetőség arra nézve, hogy politikailag érvényesitse magát s ha a kormánynyal szemben a városok függetlensége kellőképen biztosittatik.

A törvényjavaslat eme vezérelveit egyes intézkedései híven visszatükrözik.

Hogy a nemesi előjogok rovására a rendek csak egy bizonyos határig készek alkuba ereszkedni, ezt mutatja például az, hogy a város területén levő »salva guardia« kapuját megnyitják ugyan a városi biróságok és rendőrök előtt, úgy hogy megszűnik az a gonosztevők menhelye lenni, de magánjogi viszonyai és az azokból eredő haszonvételei tekintetében kiváltságos állásában meghagyják. Még Klauzál Gábor sem akarja a nemesi curiák kiváltságainak egyrészét, amilyen például a katona-beszállásolás alól való mentesség, a húsmérési, korcsmáltatási jog stb., háborgatni s megelégszik azzal, ha a curiák a városi adó terhében részt vesznek.

A városi igazságszolgáltatás újjászervezésénél sem tanusitanak a rendek valami nagy bőkezüséget, amennyiben a birói forumok egységesitésével megszüntetik ugyan azt az anomáliát, mely a városok törvényhozói függetlenségét is veszélyezteti, hogy t. i. a személynöki széken a személynök, aki egyszersmind az országgyűlés elnöke, a saját maga által kiválogatott birákkal utolsó instantiában itél a polgárok személy- és vagyonjogi pereiben; de a közös felebbviteli biróságoknál, t. i. a királyi és hétszemélyes táblánál, az ülnöki állásokat jövőre is a nemesség számára foglalják le. Hogy az az engedmény, mely szerint a főtörvényszékekhez birák, születésre való tekintet nélkül, a városokból is fognak kineveztetni, csak akkor érne valamit, ha — amint Bezerédj kivánja — a városi ülnököknek a száma is meghatároztatnék, erre nézve kézzelfogható bizonyitékul szolgál az a tény, hogy az 1840-iki váltótörvénynek a váltóbiróságokra vonatkozó hasonló intézkedése daczára, 1840-től 1844-ig, egyetlen egy esetet kivéve, a váltótörvényszékekhez mind olyanok alkalmaztattak, kik vagy született nemesek voltak vagy időközben nyerték meg a nemességet.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VII. 56.

Annak az elvnek megfelelőleg, hogy a városi oligarchia helyét a lakosság egyetemének kell elfoglalnia, a rendek polgárjogokkal ruházzák fel, születésük- és vallásukra, valamint a censusra való tekintet nélkül mindazokat, kik állandóan a városban laknak és sem atyai, sem gyámi hatalom alatt nem állnak, tehát még a zsidókat is. Ennélfogva a város összes lakói választanák és pedig közvetlenül úgy a városi képviselő-testület tagjait, mint az országgyűlési követeket s csak a követi utasitások kidolgozása és megállapitása bizatnék a közgyűlésre.

A personalis és hívei, hivatkozással a megyékre, ahol a nagy választó collegiumok a követválasztások alkalmával oly súlyos visszaéléseket követtek el, különösen a census mellőzését tartják veszedelmesnek; a városi követek pedig a zsidók polgárositása ellen tiltakoznak igen élénken. Ez utóbbiak közt Komlósy László debreczeni követ a legtürelmetlenebb, amennyiben a vérvádra és a talmudra hivatkozva azt bizonyitgatja, hogy a zsidók egyátalán semmiféle nemzetbe sem olvadhatnak be. Annak a 3000 debreczeni civisnek, ki az országgyüléshez folyamodványt nyujt be a zsidók emancipatiója ellen, Komlósy hű tolmácsa ugyan; de hogy a kálvinista polgárság egy töredéke által hirdetett illiberális elvek nem fejezik ki az összes protestánsok felfogását, ezt mindenki tudja, még ha Palóczy nem mondaná is.

Beöthy Ödön, — ki tréfásan a »zsidók ágensének« nevezi magát, mivel róla és Klauzálról azt a pletykát terjesztik, hogy a zsidók 50,000 darab aranynyal megvesztegették őket, — helyesen jegyzi meg, hogy ha mindazok a vádak igazak volnának, melyeket Debreczen követe felhozott, akkor nem azon kellene a rendeknek a fejöket törniök, hogy a zsidókat polgárositsák, hanem azon, hogy miként kellene az országból kiűzni őket. Klauzál, Vukovics, Pázmándy, általában a szabadelvüek szintén a zsidók emancipatiója mellett nyilatkoznak, habár akadnak köztük olyanok is, kik az emancipatiót ahhoz a föltételhez kivánják kötni, hogy a zsidók előbb tanuljanak meg és beszéljenek magyarul.

A városok függetlenségének biztositása czéljából, a rendek javaslata, amily széles alapra fekteti önkormányzatukat, épp annyira megszoritja velük szemben a kormány felügyeleti jogkörét. A javaslat szerint a város, mint önálló törvényhatóság, statutumokat alkot, azokat végrehajtja, a többi törvényhatóságokkal és a főkormányszékekkel közvetlenül levelez és ami a legfőbb, az önmegadóztatást olyaténképen gyakorolja, hogy az országgyűlésen megajánlott közadón felül saját szükségletei fedezésére is vethet ki egyenes adót, melynek maximumát azonban az országgyűlés állapitja meg, s a helytartó-tanács felügyelete mindössze arra terjedhet ki, hogy ezt a maximumot túl ne lépjék, továbbá hogy a házi adót a meghatározott czélra forditsák s a városi pénztárt hűségesen kezeljék.

A kamara befolyása tehát a városokkal szemben megszűnik, s e végből a kincstár részére eddig fizetett király-dijat (census regius), — mely némely város kiváltság-levelében különben sem volt kikötve, s melyet I. József a törvényhozás tudta nélkül általánositott, — a városok kötelesek megváltani.

Hogy a helytartó-tanács közvetve vagy közvetlenül gyakorolja-e a felügyeletet, ennek eldöntése a legnehezebb. A vármegyei közigazgatás analógiája szerint természetesen a városokban is gondoskodni kellene a kormány képviseletéről, s éppen ezért eleintén még Klauzál sem utasitja vissza föltétlenül a tervet, hogy a városok élére felügyelők, vagy — mint Kruplanicz esztergommegyei követ nevezi őket — »királybirák« állittassanak, kik a kormány és a városok közt az összeköttetést tartanák fenn; de a szabadelvű követek többsége, éppen a főispánok példáján okulva, határozottan idegenkedik olyan hivatal szervezésétől, melyet a hatalom saját czéljaira használhatna fel.

A javaslat legfontosabb része az, mely a városok országgyűlési szavazatjogára s az országgyülési szavazatok arányára vonatkozik.

A rendek, — jóllehet a személynök figyelmezteti őket, hogy ha a törvényjavaslat két részét együvé kapcsolják, olyan szinben fognak feltűnni, mint az az udvarias ember, ki nem akar valamit visszautasitni, de oly föltételeket szab, melyek végre nem hajthatók, — abban állapodnak meg, hogy egyik részt a másik nélkül szentesités alá nem bocsátják. A városoknak mindig az volt a legfőbb panaszuk, hogy az országgyűlésen a megyék által háttérbe szorittatnak. E tekintetben kell tehát őket okvetetlenül megnyugtatni. Most is, amikor jogviszonyaik rendezésére kerül a sor, követeik közül többen előre óvást tesznek a törvényjavaslat ellen, ha annak tárgyalása folyamán szavazataikat egyenkint számba nem veszik, sőt a körmöczbányai követ azzal a nevetséges fenyegetéssel áll elő, hogy ebben az esetben kénytelen lesz a harmadik rend a többi rendektől elválni s külön táblát alakitani.

A 48 szabad királyi városnak — ide értve Zengget is — a javaslat szerint 32 s ezzel szemben az 54 vármegyének 108 szavazata lenne. A városi követek választásában azonban az összes polgárok részt vennének s választható lenne a zsidók, a bányamunkások és bányatisztek kivételével minden önálló polgár.

A szavazatok emlitett arányát még a szabadelvűek egyrésze is túlságos nagynak találja, történelmi példákkal demonstrálván, mennyire megbizhatatlan volt mindig politikai tekintetben a polgári elem, mily kevéssé érdemli tehát meg, hogy nagyobb befolyást nyerjen a törvényhozásra. De a kormánynak sincs bizalma a polgárság iránt, miután tart tőle, hogy ha számbavehető politikai tényezővé válik: emancipálván magát fölfelé, a democraticus átalakulás központjává lesz.

A kormány, — mely a városokra nézve a főrendek útján érvényesiti politikáját, — az elől nem zárkózik el, hogy a városok törvényhozási jogköre kellő mérséklettel kiterjesztessék, belső szervezetük átalakitását sem ellenzi; de másrészről — Metternich akarata szerint — amily óvatossággal kerül mindent, a mi által a városi oligarchiát magára haragithatná, épp annyira igyekszik saját befolyását jövőre is fenntartani, sőt lehetőleg fokozni a városokkal szemben.

A főrendi tábla tehát, a kormány intentióit követve, a polgárjogot nemcsak hogy kiterjeszteni nem engedi, de ellenkezőleg, magas census által megszorítja; a követválasztást nem az összes polgárságra, hanem a képviselőtestületre bízza; a statutum-alkotási jogot korlátozza; az önmegadóztatás elvét elfogadja ugyan, de a városi egyenes adó maximumának meghatározását a kormány s nem az országgyűlés jogkörébe utalja; a királyi díjak megváltására nézve a szabad alku elvét mondja ki, s a városokat »a főfelügyelők közvetlen igazgatása alá,« a városi tisztviselőket pedig ugyanezeknek fegyelmi hatósága alá helyezi.

A szabadelvű párt a reform érdekében elmegy az engedékenység legszélső határáig, úgy hogy Perczel szemükre is veti elvtársainak, hogy ha még hat hónapig kihúznák az országgyűlést, a főispánok oda haza teljesen levennék őket a lábukról, sőt »ha még egy évig tartana az országgyűlés, az még az alkotmányt is képes lenne eltörülni«. Mindamellett a főfelügyelet kérdésén hajótörést szenved a törvényjavaslat. Az alsó tábla, közvetlen választással, még a magas censust is elfogadja, a főfelügyelői hivatalok szervezéséhez szintén hozzájárul; de a főfelügyelők hatáskörét és kinevezését a városi önkormányzat megóvása céljából annyira megszorítja, hogy ennek következtében minden többi concessiója kárba vész.

A személynök abbeli kivánságát, hogy a városok országgyűlési szavazatjogára vonatkozó részt, melyre nézve a két tábla megegyezett, szentesités végett küldjék fel, — természetesen a szabadelvű többség visszautasitja. Ha legalább ennyit sikerült volna a kormánynak kieszközölnie, bizonyára lekötelezi vala maga iránt a városokat, melyek most nehezteléssel fordulnak el tőle s azzal bosszulják meg magukat, hogy a hadi adót nem szavazzák meg.

A városok újjászervezésével, célját tekintve, egy kategóriába sorozható a büntető jog reformja, amennyiben ez is, mint amaz, a hűbéri kötelékek felbontását eredményezné. Az átalakulás nálunk sem történhetik másként, mint egyebütt, t. i. a politikai és jogi reformok együttes, egymást kiegészitő alkalmazása által. Szalay László, a codificatio eszméjének hazánkban legelső és legtanultabb képviselője, — ki a rendszeres törvénykönyv készitésénél követendő irányelveket akként határozta meg, hogy csakis azoknak alkalmazása mellett emelkedhetett codificatiónk európai szinvonalra,[1] — 1846-ban, midőn már a codificationalis munkálatok nemcsak megindultak, de egyelőre be is fejeztettek, figyelmezteti a nemzetet, hogy mig egyes ember kezéből ki nem veszik a vérjogot; mig a földesurat és a jobbágyot polgári állásánál fogva ugyanazon cselekményéért különböző büntetés éri; mig az egyik jogorvoslattal élhet, a másik nem; mig mindezen anomáliát a büntető törvény meg nem szünteti: addig magyar államról, a szó valódi értelmében, még csak álmodni sem lehet.[2]

Ezekkel az igazságokkal már az 1840-iki országgyűlés tisztában van s a büntető jog reformját úgy tekinti, mint a szabadelvű haladás elengedhetetlen követelményét. Azok, akik ezzel a követelménynyel föllépnek, oly öntudatosan és világosan bizonyára nem ismerik fel annak jelentőségét, mint Szalay, nem is vonják le annak végső consequentiáját, amennyiben a büntető codexxel kapcsolatban, illetőleg annak keretében, a jogegyenlőséget egész terjedelmében érvényesitni nincs szándékukban: mindamellett a viszonyokhoz képest törekvésüket nem remélt fényes siker koronázza.

Az országgyűlés által kiküldött választmány, megbizatásához képest a toldozás-foldozással is beérhetné; eleget tenne az országgyűlés intentiójának akkor is, ha az 1827-iki büntetőjogi országos munkálatot, — amely pedig úgy közjogi szempontból, mint rendszerét tekintve, mögötte áll az 1791-iki hasonló munkálatnak, — egyszerüen revideálja. E helyett azonban egy olyan javaslatot készit, mely a külföld akkori első jogtudósainak itélete szerint is bármely nyugateurópai művelt államnak becsületére válnék. Mittermayer Ferencz, — akivel Pulszky Ferencz, a bizottság egyik jegyzője s legtevékenyebb tagja, közli a javaslatot s akinek tüzetes észrevételeit a bizottság fölhasználja, — »valódi haladást« lát a javaslatban s a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik arról ama leveleiben, melyeket Pulszkyval, Szalay Lászlóval, Deák Ferenczczel stb. vált e tárgyban.[3]

A bizottság Majláth György országbiró elnöklete alatt 1841 november 28-ikán ül össze. Mielőtt a tulajdonképeni munkához hozzáfogna, az alapelveket vitatja és állapitja meg, s ugy ebben, mint magának a codexnek elkészitésében oroszlánrésze van Deáknak. Ő mellette Pulszky, Zsedényi s Szalay László dolgoznak legtöbbet. Ez utóbbi nem tagja ugyan a bizottságnak, de rábízzák a Zsedényi által fogalmazott alaki rész revideálását.

Az ekként elkészült codexet, — melynek tárgyát a büntettek és bün-

---

[1] Lásd a codificatióról irt tanulmányát: Budapesti Szemle, 1840. I. II.

[2] Szalay László, Publicistai dolgozatok, II. 167.

[3] Dr. Tarnai János, Huszonkét levél. Jogászegyl. Ért. XX.

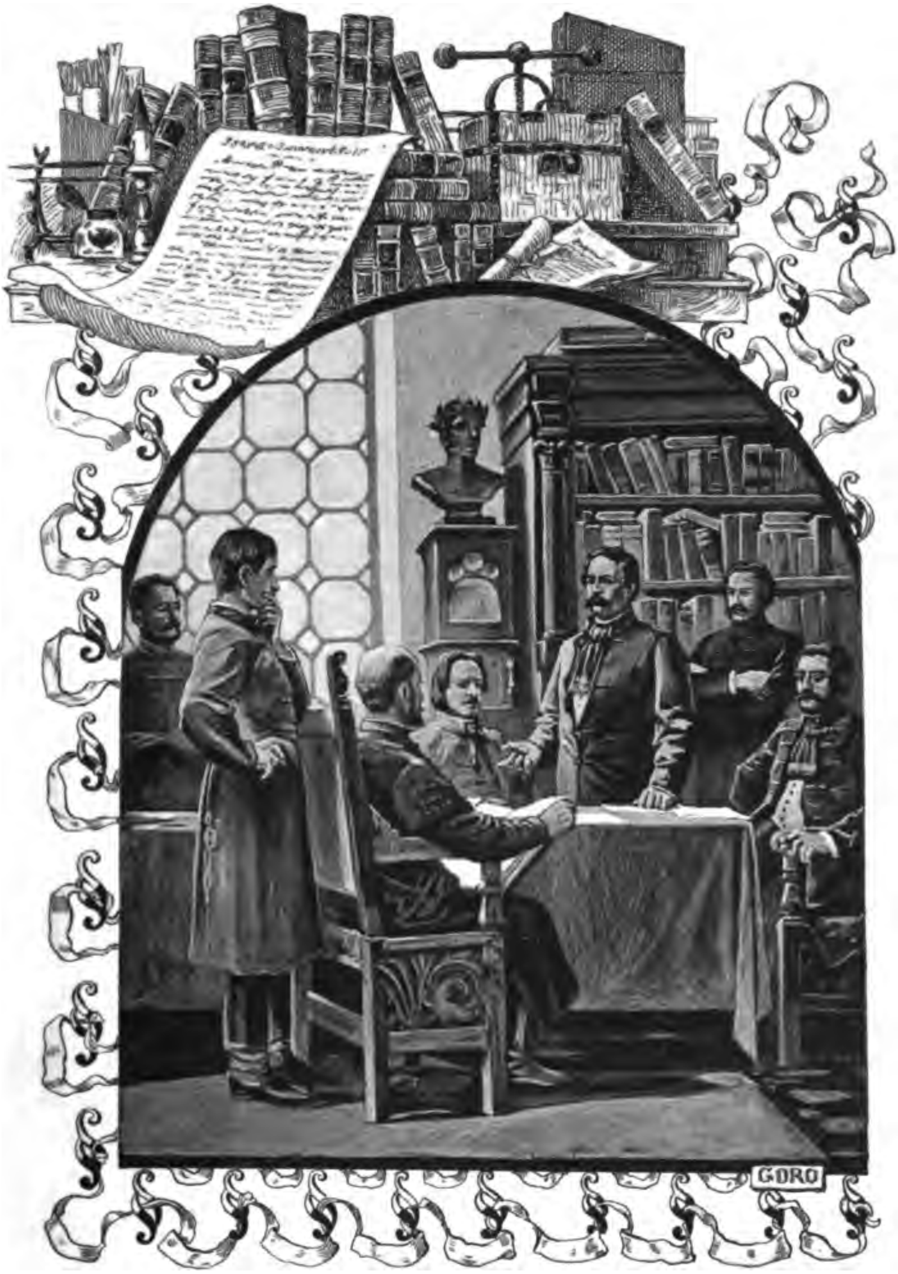

DEÁK FERENCZ BETERJESZTI A BÜNTETŐTÖRVÉNY JAVASLATÁT.

Feszty Árpád falfestménye a budapesti törvénykezési palotában.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

tetések, a büntető eljárás és a börtön-rendszer képezi, — az alsó tábla hosszas vita után s nevezetes módositásokkal fogadja el.

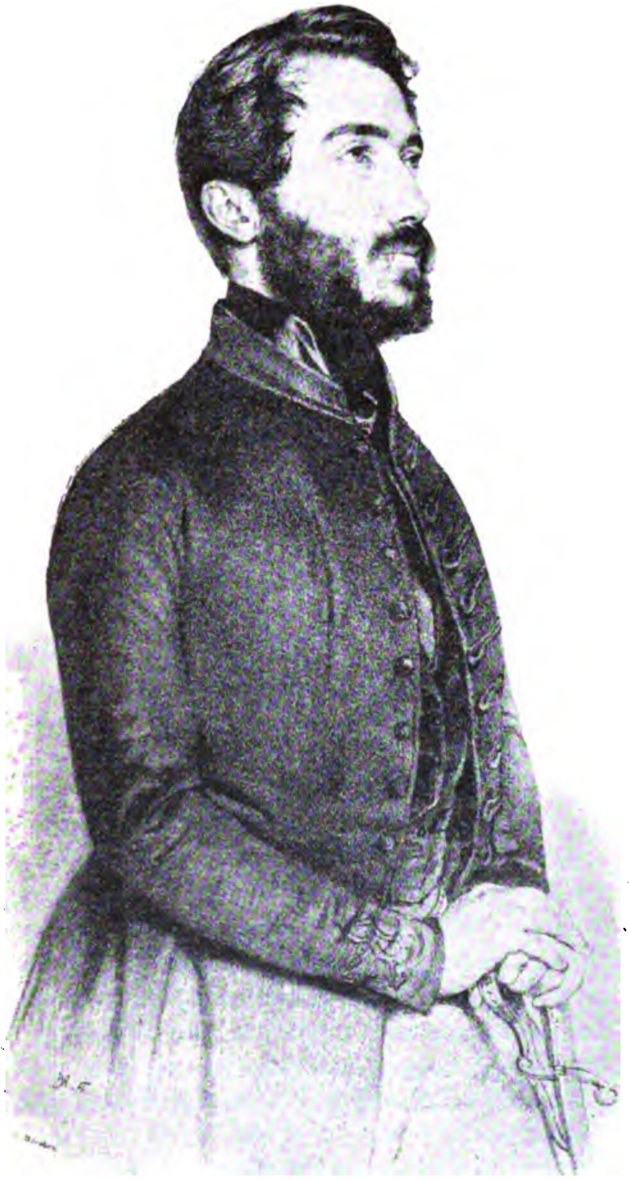

Zsedényi Eduárd.
(Eybl kőnyomata után).

A büntettek és büntetések megállapitásánál egyrészről a humanitarius, másrészről a politikai és közjogi szempontok irányadók a rendekre nézve. A kellő mértéket azonban egyik irányban sem tartják meg. A halálbüntetést és testi büntetést például, a humanismus túlhajtásával, eltörlik, nem gondolva meg, hogy ennek az ideje még nem érkezett el. Tekintve a nép alacsony műveltségi fokát és erkölcsi színvonalát, de főképpen ama szigorú közigazgatási és politialis rendszer hiányát, mely más országokban a közbátorság alapját képezi: a magyar törvényhozás hogyan tehetne a siker kilátásával oly kisérletet, melyre Európa műveltebb nemzetei sem mertek vállalkozni. Midőn éppen ebben az időtájban az angol parlamentben Evans a halálbüntetés eltörlését inditványozza, Russel minister megkérdezi a parlamentet, vajjon vannak-e Angliában olyan emberek, kiket a halálbüntetéstől való félelem tart vissza a gyilkosságtól, s midőn a többség erre igennel felel, ezzel eldönti egyszersmind a halálbüntetés kérdését.

A politikai motivumokat szintén túlságosan előtérbe tolják a rendek, amennyiben a sérelmek hatása alatt állva, a büntető-codex keretébe illesztik be azokat az alkotmány-biztositékokat, melyeknek ott semmi helyük sincs. Igy nevezetesen a kegyelmezési jogot megszoritják oly módon, hogy a hivatalvesztés büntetésére nem terjed az ki, s hogy kegyelmezés útján az itéletileg kiszabott büntetésnek legföllebb fele engedhető el. Azután bűnténynek minősitik azoknak a cselekményét, akik valamely alkotmányellenes királyi rendelet kiadásában vagy végrehajtásában, akár tanácsukkal, akár tettleg részt vesznek; továbbá, akik az országgyűlés adó- és ujoncz-megszavazási jogát nem respectálják; sőt hivatalvesztés büntetését szabják ki azokra a közhivatalnokokra is, kik az ország törvényeit sértő pápai bullákra vagy brevékre a királyi tetszvényt aláirják s azokra a papokra, kik az ilyen bullát vagy brévét kihirdetik.

Ezekre az extravagantiákra egészen helyesen jegyzi meg Zsedényi, hogy a rendek arról az útról, melyet a sérelmek tekintetében addig követtek, le akarnak térni, amennyiben a büntető-törvénykönyvbe viszik át a sérelmeket. S ez még hagyján. De a sérelmek ellen biztositékul oda állitják egyszersmind a miniszteri felelősséget, mitsem törődvén azzal, hogy ennek az életbeléptetésére a tényleges viszonyok közt még csak gondolni sem lehet. Mikor még Somssich is úgy gondolkozik, hogy a municipalismust nem lehet semmiféle új mintájú alkotmányért feláldozni: a politikai zűrzavaros fogalmak tisztázása tekintendő a haladás legelső föltételéül. A doctrinairek föllépésére van szükség, hogy a közönség belássa, hogy a felelősség elve csakis a parlamentarismus keretében s a municipalismus gyökeres átalakitása mellett érvényesülhet.

A büntető eljárásra nézve az országos választmány tagjai közt jelentékeny nézeteltérések merülnek fel. A biróságnak a bünvádi eljárás folyamán tudvalevőleg három kérdésre kell felelnie. Első a perbefogatás kérdése, vagyis az, hogy meginditható-e a kereset a vádlott ellen; a második a tény kérdése, vagyis hogy bűnös-e a vádlott, vagy sem; harmadik a törvény alkalmazásának kérdése, vagyis hogy mi legyen a vádlott büntetése? Az országos választmány többsége mind a három kérdés eldöntését állandó biróságokra kivánja bízni. A kisebbség ellenben — élén Deák Ferenczczel — külön véleményt ád be, mely szerint a két első kérdést az esküdtszék, a harmadikat pedig a rendes és állandó biróság döntené el.

A conservativek abból az egészen helyes elvből indulva ki, hogy az esküdtszék csakis mint iudicium parium felelhet meg hivatásának, a rendi szerkezettel nem tartják azt összeegyeztethetőnek, ennélfogva egyelőre a régi alapon akarják a reformot végrehajtani. Az érvényben levő bünvádi eljárás legfőbb hiányának azt tartják, hogy a vizsgálatot a szolgabiró vagy esküdt csupa kényelemszeretetből tolvajkergető csendbiztosra bízza, hogy némely vármegyében három-négy hónapig sem tartatik sedes iudiciaria, s hogy a felső biróságok nem győzik ellátni a pereket. Ennélfogva megelégednének azzal, ha a vizsgálatot szakértő egyének teljesitnék, ha állandó vármegyei törvényszékek szerveztetnének s a királyi táblán és a hétszemélyes táblán egy-egy külön bünvádi senatus szerveztetnék. A szabadelvü többség azonban az országos választmány kisebbségének különvéleményét fogadja el, anélkül, hogy annak feltünő hiányait kijavitná. A kettős jury eszméje például egyátalán nem szerencsés, miután a vétkesség kérdésében egyik a másiknak praejudicálhat. Az esküdtekre nézve meg a qualificatio nincs helyesen megállapitva, amennyiben esküdt lehet ugyan polgári állására való tekintet nélkül bárki is, — nem úgy, amint Somssich inditványozza, hogy t. i. esküdtképességgel csak a nemes ember ruháztatnék fel, — de a census nagyon alacsony s a köztisztviselők a juryból ki vannak rekesztve.

A börtön-rendszer átalakitását az országos deputatio véleménye alapján az alsó tábla olyaténképen tervezi, hogy tíz kerületi börtön állittatnék fel a törvényhatósági börtönökön kivül, mindegyik a magány-rendszer elvei szerint, s az utóbbiak átalakitásának költségeit a nemesek és nem-nemesek egyaránt viselnék, a kerületi börtönök fölépitéséről pedig a kincstár gondoskodnék ugyan, de fenntartási költségeik épp úgy fedeztetnének, mint a törvényhatósági börtönök költségei. Ezt a tervet a követek közül csak azok ellenzik, kik a kormánynak a kerületi börtönökkel szemben gyakorlandó felügyeletét veszedelmesnek tartják s kik úgy gondolkoznak, mint az öreg báró Sztojka, ki nagy páthoszszal hirdeti, hogy »az adó szédítő maszlag, mézbe kevert méreg, mely a vérrel szerzett ősi alkotmányt kiváltságaiban meggyilkolja«. A főrendek pedig kiszámitván, hogy a tíz kerületi börtön 4.500,000 forintba, a megyei börtönök pedig 9 millióba kerülnének, egyelőre elégnek tartanák négy kerületi börtön felállitását, a megyei fogházaknak pedig az 1827-iki országos választmány javaslata alapján leendő reformálását.

A börtönügyi munkálatra nézve a két tábla közt létrejön ugyan a megegyezés, de a királyi válasz elmarad. A másik két munkálat ellenben szentesités végett nem küldhető fel, miután a főrendek az esküdtszék intézményével nem tudnak megbarátkozni, a büntető-törvénykönyv anyagi részét pedig az életbeléptetendő börtön-rendszer figyelembevételével szükségesnek tartják átdolgozni.

A kormány, mely meghiusitja a börtönügy reformját, akadályokat gördit a katona-élelmezés és beszállásolás megváltása elé is, jóllehet mind a két tárgy egyenesen az ő kezdeményezése folytán kerül szőnyegre. Az, amit tesz, valóságos mystificatio, melyért különösen Bónis Samu és Perczel Móricz a legélesebben megtámadják, megfenyegetvén egyszersmind, hogy »vigyázzon magára, mert a sok szó és panasz után a cselekvés fog bekövetkezni.«

A megváltás elvétől azért huzódozik, mert sem az adózókra sem a kincstárra nézve nem tartja azt előnyösnek. Az adózókra ugyanis, szerinte, a természetben való szolgálmány nem lehet annyira terhes, mint az évenkint, bizonyos meghatározott összegben fizetendő pénzbeli adó; a kincstár pedig a megváltás folytán egy bizonyos szolgálmányt egy bizonytalan kárpótlásért adna fel, miután a magyar közigazgatási hatóságok, amint a rendes állami adók behajtásában hanyagok, a megváltási összeget is hanyagul hajtanák be.

Ennélfogva midőn a király a magyar udvari kamara részéről gróf Széchen Miklós elnököt és Poszavecz Zsigmond kamarai tanácsost s a katonaság részéről báró Lederer Ignáczot és Rousseau Lipót ezredest kiküldi, hogy az országos bizottsággal megkezdjék az alkudozást, utasitja őket, hogy — az 1840-iki törvény ellenére — a bizottság által előbb azt a kérdést döntessék el, ha vajjon érdekükben áll-e az adózóknak a termények megváltása s nem lenne-e czélszerűbb csupán az eddigi rendszer hiányait pótolni; ha azonban a bizottság a megváltáshoz ragaszkodnék: akkor a nélkül, hogy a kártalanitási összeg megállapitásába beleszólnának, nyilatkoztassák ki, hogy a megváltási összeg, mely arányosan osztandó szét az adózók közt, föltétlenül biztositandó a kincstár részére s az adóktól elkülönitve kezelendő, s hogy abban az esetben, ha Magyarország közgazdasági viszonyainak fejlődésével a termények ára emelkednék, a most megállapitandó megváltási összeg emeléséről a felség törvényes uton gondoskodni fog.[1]

A kormány a megváltási összeg meghatározásánál a Magyarországon 1829-ben elhelyezett és élelmezett katonaság létszámát akarja alapul venni, mert ekkor volt itt az utóbbi években a legtöbb katona. A nádor ellenben ezt a kulcsot nem helyesli. A czél az, hogy az adózóknak a különböző viszonyok szerint változó terhét állandó, egyforma évi adóvá változtassák át, ami másként, mint átlagos számitással nem állapitható meg. Ez felel meg a nádor szerint úgy a méltányosság követelményének, mint a rendekhez intézett királyi decretumban kifejezett amaz intentiónak, hogy a katonai beszállásolás és élelmezés ügye az adózók előnyére és terheinek könnyebbitése végett rendezendő.[2]

A kormány küldöttei a gróf Keglevich Gábor tárnokmester elnöklete

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta praes. 1844.

[2] A nádor 1844. szeptember 1-én kelt fölterjesztése. U. ott.

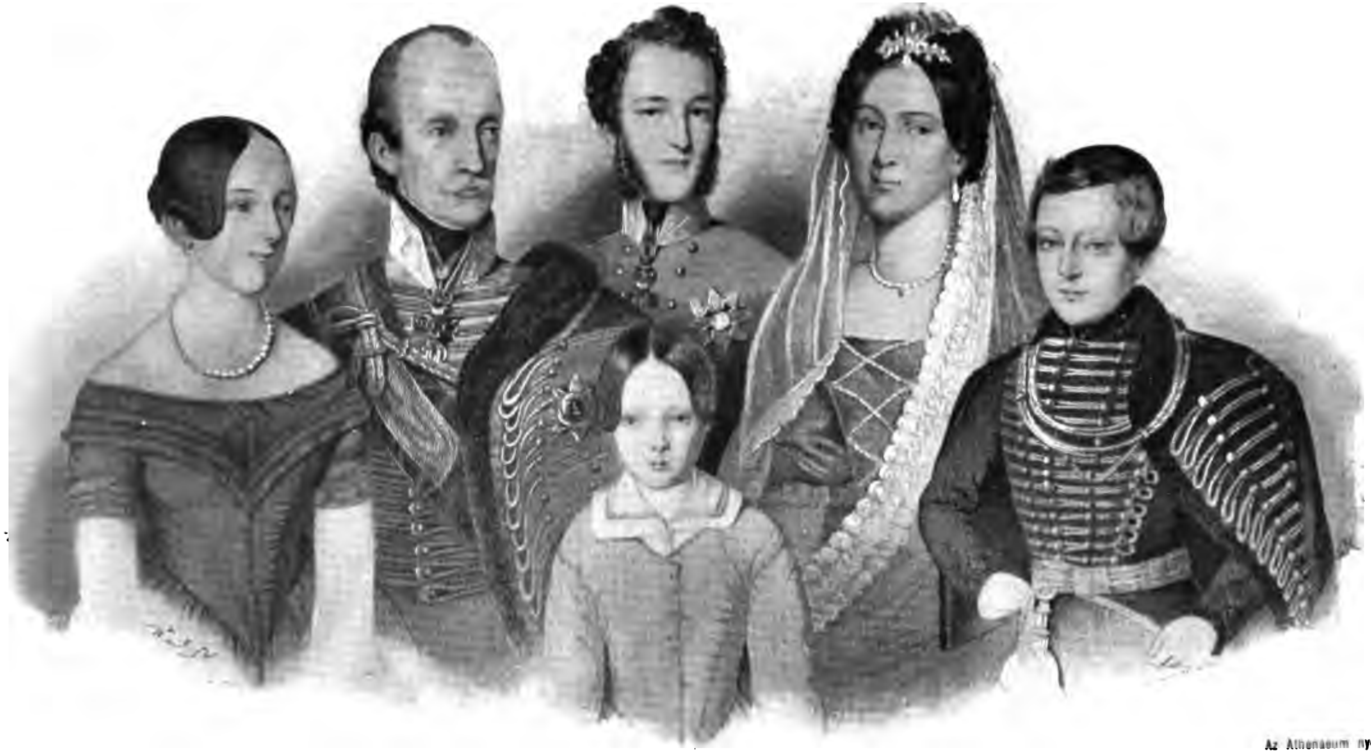

Az Athenaeum nyomása.

JÓZSEF NÁDOR ÉS CSALÁDJA.

(Steinrücker L. rajza után készült kőnyomat az országos képtárban.)

A Magyar Nemzet Történetéhez

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

alatt álló országos bizottsággal nagynehezen megegyezésre jutván, a rendek a hadi adóval országgyűlésről országgyűlésre megajánlandó évenkinti egy millió forintban állapitják meg a megváltási összeget, amit a felség elvileg elfogad, az elv gyakorlati keresztülvitelét a következő országgyűlés feladatául tűzvén ki. Hogy a kormány az ajánlatot egyenesen vissza nem utasitja, ez csakis a nádornak köszönhető, ki nyomatékosan figyelmezteti a felséget, hogy ha a fontos kérdés megoldására nézve ezt a kedvező pillanatot elszalasztja, attól lehet tartani, hogy a jövő országgyűléssel még kevesebbre fog menni.[1]

Mikor a nép terheinek könnyebbitéséről van szó, József nádor mindig ott áll az élén azoknak, kik bőkezüek a jótétemények osztogatásában. Amily buzgalommal és sikerrel küzd a katonai beszállásolás és élelmezés megváltása érdekében: épp oly odaadással egyengeti az utját úgy a kormánynál, mint az országgyűlésen a közteherviselés elvének, vagy ha már ez nem vihető ki: legalább arra szeretné rábirni a rendeket, hogy a közlekedési eszközök fejlesztésére és más közgazdasági és közművelődési czélokra szolgáló pénzalapot, melyről a királyi propositiókban emlités tétetik, lehetőleg a köznép megterheltetése nélkül teremtsék elő.

Arra nézve, hogy a házi adót a nemesség vállalja magára, csak 18 megye utasitása kedvező, a megyék többsége ellenben vagy a subsidium rendszerének fenntartását vagy az ország összes lakosságának hozzájárulásával fundus publicus szervezését ajánlja. Ennélfogva a szabadelvű párt, anélkül, hogy a házi adó kérdését erőltetné, kerülő úton kisérli meg a nemesség adókiváltságának korlátozását s nagynehezen keresztül viszi, hogy a két tábla országos választmányt küld ki azzal a megbizatással, hogy »az ország anyagi és szellemi kifejlődésének előmozditása végett szükséges költségek mi uton s mi kútforrásokból lehető legkönnyebb beszerzése, úgyszintén igazságos felosztása s legczélszerübb kezelése iránt mind közjogi, mind közgazdasági tekintetben véleményt adjon«.

A kisérlet azonban nem sikerül. Az országos választmány véleménye alapján az alsó tábla a közteherviselés elvének mellőzésével országos központár szervezését javasolja, melynek alapjául a nemesség által négy év alatt egyenlő részletekben fizetendő 10.340,000 forint szolgálna, s mely országutak, vasutak, csatornák és kikötő épitésére, folyamszabályozási munkálatokra és közművelődési czélokra forditattnék. Ugyde a főrendek a 10 milliót 3 millióra szállitják le s ebből is 250,000 forintot a nemnemesek vállaira akarnak tolni. Találóan jegyzi meg erre Deák Ferencz egy Kossuthhoz irt levelében, hogy »ily közös teherviselés mellett én akár herczeg Eszterházyval is kész vagyok alkura lépni, hogy t. i. eddigi terheit viselje ő maga, de az én terheimet viseljük ezentúl ketten közösen.«[2]

---

[1] A nádor 1844 november 6-iki fölterjesztése. U. ott.

[2] Deák Ferencz, Levelek. 135.

A megajánlott összegnek leszállitása a főrendek által, a mellett, hogy a kitűzött czélok megvalósitását lehetetlenné teszi, alkotmányjogi szempontból is kifogásolható. Az adómegajánlás jogát ugyanis mindig az alsó tábla gyakorolta, úgy hogy arra példa nem volt, hogy az alsó tábla által megajánlott adót a főrendek leszállitották volna, de az csaknem minden országgyűlésen előfordult, hogy a főrendek a kormánynyal együtt keveselték a megajánlott adót. Az alsó tábla emlitett jogát igazolja az az alkotmányos gyakorlat is, hogy a három évről három évre megszavazott hadi adót 1848-ig soha nem iktatták törvénybe. A közfelfogás ugyanis az volt, hogy törvény csak az lehet, amihez a két tábla és a felség hozzájárul, az adó mennyiségének meghatározása pedig kizárólag az alsó táblát illetvén meg, azt az alkotmány többi tényezői alku tárgyává tehetik ugyan, ha keveslik, vissza is útasithatják, de végeredményében az adó csak annyi lehet, amennyit az alsó tábla a nemzet nevében megajánl; vagyis az adó jogalapját nem a törvény, hanem az alsó tábla ajánlata képezi.

Politikai szempontból mindamellett hiba volt az alsó tábla kizárólagos kezdeményezési, illetőleg adómegajánlási jogát épp ebből az alkalomból feszegetniök azoknak, kik csakugyan komolyan kivánták a közteherviselés elvének érvényesitését. Mert a főkérdés nem az volt, hogy a nemesség 3 milliót vagy 10 milliót fizessen-e közczélokra, hanem az, hogy egyátalán fizessen-e, hogy végre-valahára a közterhekben való osztozkodást megkezdje-e?

A Széchenyi által »politikai bünnek« minősitett hiba megbosszulja magát, amennyiben a főrendek képzelt »alkotmányos jogaik« megmentése végett meghiusitják a reformot s ily módon kárba vész a nádor fáradsága is, melylyel sikerült Metternichet meggyőznie, hogy az ügy halogatása vagy visszautasitása a kormány részéről újabb agitatiora szolgáltatna alkalmat, s hogy ennélfogva, ha a javaslat szentesités végett fölterjesztetnék, nem szabad azt visszautasitani.[1]

A véletlen is kezükre játszik tehát azoknak, kik a »nem adózunk« elvét hirdetik s kik az évről-évre izmosodó szabadelvű irány ellen ez alatt a jelszó alatt vezették harczba úgy a legközelebbi követválasztások, mint a megyei tisztújitások alkalmával a bocskoros nemességből álló műveletlen tömeget. A haladás ellenségei jelszavukkal a megyék nagyobb részében diadalt aratnak ugyan; de ennek a diadalnak igen nagy az ára. Azzal, hogy a szabadelvü párt vezérét visszavonulásra kényszeritik, hogy Gömörmegyében Szentiványi Károlyt megbuktatják, hogy a személy- és vagyonbiztosság megrenditésével és a tisztviselők megfélemlitésével, valóságos vérengző csaták után, itt is, amott is saját jelöltjeiket segitik be az alispáni vagy egyéb tisztviselői állásokba: olyannyira compromittálják a megyei szerkezetet, hogy a királyi propositiókban maga a kormány hívja fel a municipalismus kinövéseire az országgyűlés figyelmét.

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Acta praes. 1844.

A szerencse azonban a tekintetben is kedvez nekik, hogy a megyei kicsapongások megfékezése czéljából készült törvényjavaslat, tendentiájánál fogva, a kormánynak és pártjának tetszését és jóváhagyását nem nyeri meg.

Minthogy visszaéléseket nemcsak a választók, de a főispánok is követnek el, például Fejérmegyében a követ- és alispánválasztás alkalmával a főispán katonasággal űzi ki a választó közönséget a gyűlésteremből, hogy saját jelöltjét a kisebbséggel megválasztassa, mely erőszakoskodás miatt több mint ezer választó petitiót is intéz az országgyűléshez: az ilyen túlkapások természetesen szükségessé teszik a főispánok megrendszabályozását is.

Az az irány, amit ebben a kérdésben a sajtó követ, egyoldaluságánál fogva nem helyeselhető. Az irók és publicisták mindig csak a választókkal bíbelődnek. Az egyik a Pesti Hirlapban azt inditványozza, hogy mivel kicsapongások ott szoktak előfordulni, ahol nagyobb tömegek mozgósittatnak, a választók saját községükben adják le szavazatukat; egy másik — elég naivul — az insurrectiót pótló nemesi őrcsapatra akarja bízni választások alkalmával a rend fenntartását; Wesselényi Miklós a választási jogra nézve az értelmi qualificatiót sürgeti; báró Kemény Zsigmond a censusban keresi a korteskedés ellenszerét; Nagy Ignácz a szinpadot használja fel a magyar társadalom nagy vétkének kiirtására s itt állitja pellengérre »Tisztujitás« czímű vigjátékában a korteskedő »becsületes nemeseket«.

A sajtó ilyetén egyoldalúságával szemben a rendek viszont a másik túlságba esnek, amennyiben ők meg a fősúlyt nem a demoralizált bocskoros nemesség megfékezésére, hanem a főispáni discretionalis hatalom megtörésére fektetik. A főispán részére egyéb jogot nem hagynak meg, mint az elnöklés és kijelölés jogát, de ezeket is megszorítják; mert elnöke a tisztujitó közgyűlésnek a javaslat szerint lehet más is, mint ő, a candidatióban pedig osztozkodik vele az u. n. conferentia, hogy ily módon — miként a personális gúnyosan, de találóan jegyzi meg — a főispán és a rendek közt mindig egy kis előcsatározás rendeztessék, mielőtt a tisztválasztási nagy ütközet bekövetkeznék. A rend fenntartásában sem venne semmi részt a főispán, miután ezt a javaslat az ú. n. őrszékre s a csendtisztekre (constable) bízza. A főispánnak tehát jóformán nincs is hatalma, amivel visszaélhetne, mégis sulyos büntetéseket, pénzbirságot, hivatalvesztést szabnak ki rá, ha jogkörét túllépné, úgy hogy a személynök nem ok nélkül fakad ki, hogy ő ugyan főispán, de ilyen minden jogtól megfosztott, bábúvá törpitett s még ezenfelül büntetésekkel fenyegetett főispán egy pillanatig se maradna. Ha — úgymond — a javaslatból törvény lenne, a főispánoknak egy kölcsönös biztositó társaságot kellene maguk közt szervezniök, mely őket minden restauratiókor kármentesitné s azt az 1500 forintot, mely most egy évi fizetésük, bátran átadhatnák annak a biztositó társaságnak a pénzbirságok fedezésére.

A törvényjavaslat megmentése végett még a szabadelvüek közül is hajlandók lennének nehányan a főispánokra vonatkozó túlszigorú rendelkezések egyrészét feladni; de a többség Klauzállal tart, ki váltig vitatja, hogy ha a korteskedésért a szegény nemest büntetik, büntetni kell a főispánt is, s ezzel az ügy elintézését lehetetlenné teszik.

Minden reformot a kormány hatalmi érdekeivel kell összhangba hozni. Valahányszor a rendek ettől a maximától eltérnek, mindannyiszor kudarczot vallanak. A királyi propositiókban emlitett hitelintézet terve is e miatt bukik meg, jóllehet égető szükségük volna arra úgy a földbirtokosoknak, kik a váltószigor következtében az anyagi romlás szélére jutottak, mint a magukat megváltott úrbéres községeknek.

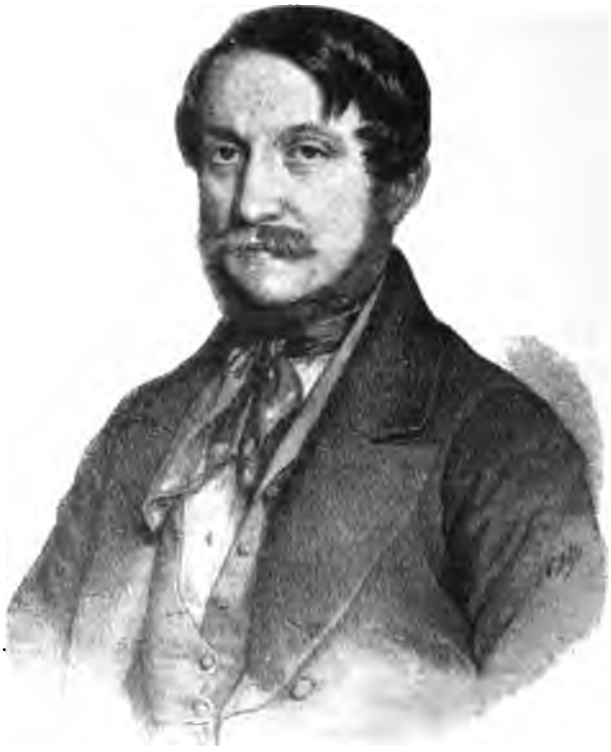

Báró Kemény Zsigmond.
(Barabás kőnyomata után.)

Metternich elvileg nem kifogásolja a hitelintézet felállitását; de valamint báró Kübeck Károly, az udvari kamara elnöke,[1] úgy ő is összeköti a közlekedésügy fejlesztésével. Azok, kik a hitelintézetet szóba hozták, nagy tévedésben vannak szerinte, amennyiben a hitelt mint czélt és nem mint egy bizonyos czél eszközét tekintik. »A nemzetek gazdagságának alapja« — irja e tárgyban Lajos főherczegnek — »a föld s e tekintetben Magyarország, földjének akár kiterjedését, akár termő erejét tekintsük, nem szűkölködik. Miben szűkölködik tehát? Közlekedési eszközökben. A közlekedést a hitel csak közvetve keltheti életre, mig ellenben az emelkedő forgalom természetes alapját képezi a hitelnek. Élet a csűrben, bor a pinczében, fa az erdőben, csak annyit ér, amennyit a pénz a ládában. Az árúknak akkor van értékük, ha forgalomba jutnak. Hitelintézeteknek csak ott vehetik hasznát, ahol forgalom van. Aki pénzt vesz kölcsön s árúit heverteti, szükségképen elpusztul.«[1]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Diaet. extraser. 1844.

De ha az államkanczellár időelőttinek nem tartaná is a dolgot, ellenezné azért, mert a rendek az intézet szervezésénél nem veszik figyelembe azokat a módositásokat, melyeket a kormány saját befolyásának biztositása végett akar kierőszakolni tőlük. A kormány például abba nem egyezik belé, hogy az intézetnek az országgyűlés által választandó igazgatóságát az országgyűlés felelősségre vonhassa, vagy hogy az intézet attól, ki a törvény által megszabott föltételeket teljesiti, a kölcsönt meg nem tagadhatja. S ezzel világosan elárulja azt a czélzatát, hogy a földbirtokos osztály, nyomasztó anyagi helyzetében, a kormány kinevezésétől függő s annak befolyása alatt álló igazgatóság önkényére és kegyére legyen utalva.

A hitelintézet bukásáért némi kárpótlásnak tekinthető a gazdákra nézve a váltótörvény olyatén módositása, mely szerint a betáblázott váltó, elveszitvén váltói jellegét, közönséges kötelezvénynyé alakul át; mert ez által a túlságos váltószigort, — melyet Széchenyi szerint, minden átmenet nélkül, valóságos »salto mortale«-val honositottak meg nálunk, s melynek egész családok és a legjóravalóbb gazdák áldozatául estek, — annyira-amennyire enyhitik.

II. FEJEZET.

Az 1843/44-iki országgyülés. Reform minden irányban.

Mig a királyi propositiók tárgyai közül épp a legjelentékenyebbek elintézetlenül maradnak: több olyan tárgy, melyet a rendek maguktól vesznek elő, s melyek közül a legtöbb az előző országgyűlés hagyatékát képezi, a kormánynyal folytatott erős küzdelem után dűlőre jut. Ilyen nevezetesen a vallás és magyar nyelv ügye.

A vallási sérelmek közt különösen a vegyes házasságokra vonatkozó tartja állandó izgatottságban a kedélyeket.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VII. 59.

Az 1840-iki országgyűlés szétoszlása után a püspökök pásztorleveleket bocsátanak ki, melyekben ismételve meghagyják az alsó papságnak, hogy a reversalis nélkül kötendő vegyes házasságoktól tagadják meg az egyház áldását; de másrészről az 1790/91 : XXVI. t.-cz. rendelkezésének annyiban tegyenek eleget, hogy ilyen házasság kötésénél a passiva assistentiára szoritkozzanak. A törvényhatóságok erre — Pestmegye példáját követve — azzal felelnek, hogy pert inditanak azok ellen a papok ellen, kik az áldást, mint amely az eddigi gyakorlat szerint a copulatio lényeges alkatrésze, a törvény ellenére megtagadják. Ámde a kormány védelme alá veszi a perrel megtámadott lelkészeket, majd midőn a pápa a magyar clerus eljárását szentesiti, a király az erre vonatkozó brevét placetummal látja el.

A kormány magatartását ebben a kérdésben is Metternich szabja meg. Az államkanczellár békességben akar élni az egyházzal, mert az a nézete, hogy a szabadság és felvilágosodás nevében folytatott közvetlen vagy közvetett harcz ama vallás ellen, melyhez a monarchia lakosságának négy ötöde tartozik, amint a multban nem volt a monarchiára nézve üdvös, a jövőben sem lehet az. Ausztria — az ő rémlátása szerint — ötven év óta titkos küzdelmet folytat az egyház és ennek központja, a pápaság ellen s nyilt küzdelemben áll a forradalommal, s ebben rejlik legfőbb gyöngesége. Ki kell tehát béküljön az egyházzal, hogy a forradalmat legyőzze. Ebből a szempontból Metternich a házasságjogi kérdésekben épp oly engedékeny, mint amennyire meghódol az egyház követelményei előtt a többi controversiák tekintetében. Még a ius placeti korlátozásába is kész belemenni a jó békesség kedvéért, oly módon, hogy a tetszvény csak arra az esetre tartassék fenn, ha a pápai rendelet végrehajtásában az államhatalom közreműködését akarja az egyház igénybe venni.[1] Mindenekfelett Metternich politikájának tulajdonitható, hogy addig, mig ő áll az ügyek élén, Magyarországon a vallásügyi kérdések állandóan foglalkoztatják az országgyűlést, mert nem lehet azokat megoldani.

Metternich tanácsa folytán mindjárt az országgyűlés kezdetén leküldik a rendekhez az 1843 julius 5-ikén kelt királyi választ a mult országgyűlés által fölterjesztett törvényjavaslat ama pontjára, mely szerint a vegyes házasságból születendő gyermekek mindig atyjuk vallását követik. A felség, a lelkiismeret szabadságát és a vallásfelekezetek közti viszonosság elvét biztositandó, az emlitett pontot akként módositja, hogy a vegyes házasság kötésekor a jegyesek, magánjogi tekintetben föltétlenül kötelező szerződésben, önmaguk határozzák el, mily vallásban fogják születendő gyermekeiket neveltetni, s csak ha ilyen szerződés nem köttetnék, akkor kövessék a gyermekek az apa vallását.

Ámde a vitás kérdés ilyetén megoldása senkit sem elégit ki. A királyi leirat, — mely az annyiszor megostromlott reversalisokat a szó szoros értelmében törvényesiti, s melyre épp ezért gróf Ráday Gedeon azt jegyzi meg, hogy »ha kegyelmesnek mondaná, szája igazat nem szólna«, Beőthy pedig, hogy »annak minden betűjéből egy kis jezsuita üti ki a fejét«, — az ellenzéket annyira felizgatja, hogy mikor felolvassák, a nagy felindulás miatt félbe kell hagyni a tanácskozást. A szent-szék és a magyar püspöki kar szintén visszautasitja a leiratot, amaz azért, mert nem akarja lehetővé tenni, hogy bizonyos esetekben a katholikus szülő gyermekei más vallásban neveltessenek, emez meg azért, mert meg van róla győződve, hogy a Magyarországon uralkodó közhangulat mellett a biróságok a katholikus szülőt kényszeritnék a szerződés megtartására, a protestáns szülőt ellenben nem, s igy az a katholikus ember, ki egy múló szenvedély hatása alatt kötelezte magát, hogy gyermekeit protestánsoknak neveli, bünét soha nem tehetné jóvá.[1]

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren. VII. 35.

A püspöki kar aggályait Kopácsy prímás és Lonovics csanádi püspök közölvén Metternichhel, ez tárgyalásba bocsátkozik velük. A papság emlitett képviselői a tényleges viszonyok közt azt tartanák a legkisebb bajnak az egyházra nézve, ha a kormány a vallásszabadság útján még egy lépéssel tovább menvén, egyáltalán nem avatkoznék a vegyes házasságok dolgába, vagyis ha e tekintetben szabad kezet adna úgy a katholikus, mint az akatholikus papságnak. S ez ellen Metternichnek sincs kifogása. Ha úgy a magyar katholikus egyház, mint az országgyűlési ellenzék az államhatalom interventióját a gyermekek vallási nevelése tárgyában kötött szerződésekre nézve visszautasitja: a kormánynak — Metternich szerint — nem áll érdekében rájuk tukmálni; ellenkezőleg, a kormány evidens érdeke, a világi forumot a szülők viszályára nézve illetéktelennek jelenteni ki és saját lelkiismeretükre bízni a viszály elintézését; mert ily módon egy csomó gyűlöletes pernek eleje vétetnék s mert a megyék legyőzhetetlen ellentállása következtében a kormány beavatkozása úgyis csak a legritkább esetben válnék az egyház javára. Amennyiben pedig a tanácskozás folyamán fölvettetett a kérdés, hogy ha a kormány nem fogadja el a felekezetek panaszát, midőn a szerződést valamelyik fél megszegi, ez által nem helyezkedik-e a porosz törvény álláspontjára, mely az ily szerződéseket érvénytelennek declarálja: erre a kanczellár megnyugtatólag azt feleli, hogy a kormány a panaszokat nem azért fogja visszautasitani, mert érvénytelennek tartja a szerződést, hanem mert illetéktelennek tekinti a biróságokat a vallás- és lelkiismeret szabadságát érintő vitás kérdések elintézésére.[2]

Metternich és a püspöki kar az alapelvekre nézve megegyezvén egymással, a részleteket és a kivitel módját Lonovics javaslata alapján hamarosan megállapitják. E szerint úgy a jegyesek, mint a házaspárok bármikor egyezséget köthetnek akár a pap előtt, akár maguk közt, bármily formában, gyermekeik vallásos nevelésére nézve. Ha vita merülne fel köztük, azt ők maguk döntik el, úgy hogy sem a kormánynak, sem a biróságnak nincs abba beleszólása. Hogy mi történjék a szülők vagy az egyik szülő halála esetén, e tekintetben az országgyűlésnek kell javaslatot készitnie. Az imént kimondott lelkiismereti szabadság elvéből kifolyólag azonban a javaslat nem lehet más, mint hogy az egyik fél halála esetén a másiknak joga és kötelessége gyermekei vallásos neveléséről gondoskodni s az ő lelkiismeretétől függ, hogy az elhunyt házastársával kötött szerződést meg akarja-e tartani vagy sem. Ha pedig mind a két szülő meghal s gyermekeket hagy hátra, kik még vallásukat megválasztani nem képesek: akkor a szülők egyezsége, vagy ha ilyen nincs, akkor az a körülmény határoz, hogy mily vallásunak kereszteltettek a gyermekek. Végre a clerus maga dönti el, hogy a vegyes házasságokkal szemben megadja-e az áldást vagy a passiva assistentiát, s e tekintetben a biróságok semmiféle panaszt nem fogadnak el.[1]

---

[1] Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára, Diaet. extraser. 1844.

[2] U. ott, Diaet. extraser. 1844.

Mielőtt a fennebbi elvek szerint szerkesztett ujabb királyi resolutiót az országgyűléssel közlenék, Metternich, a bécsi nuntius kikerülésével, — ki különben is szigorúan ragaszkodik az 1791 : XXVI. t.-czikkhez és semmiféle újabb intézkedést nem tart szükségesnek, — gróf Lützow Rudolfot, Ausztriának a curiánál alkalmazott követét megbizza, hogy közölje a resolutió tervezetét a pápával, kifejezvén egyszersmind reményét, hogy, ha a pápa nem látja is el a tervezetet a szokásos megerősitési záradékkal (»vu et approuvé«), azt, amiben a kormány és magyar püspöki kar megegyeztek, nem fogja rosszalni. Egyébiránt a curiával szemben eme lépést egyszerüen csak »courtoisie morale«-nak kivánja tekinteni, melynek eredménye mitsem változtathat a dolgokon s nem akadályozhatja meg az ügy elintézését.[2]

Az államkanczellár azonban reménységében csalatkozik. A pápa akkor, a mikor a resolutio tervezetét először közlik vele, mindössze is annyi megjegyzést tesz rá, hogy nincs benne rendelkezés arra nézve, hogy a szerződésbeli kötelezettség elmulasztása által sérelmet szenvedett fél hová forduljon panaszával;[3] de később Lambruschini bibornoknak a resolutióra nézve határozottan kedvezőtlen álláspontját teszi magáévá.

Lambruschini a következő hét pontban adja elő a resolutio ellen kifogásait. Az 1791-iki törvény, sőt még a türelmi patens is kedvezőbb a tervezett resolutiónál, mert azok a katholikus egyház uralkodó jellegét nem alterálják, mig ez a felekezeteket egyenjogusitja. Az absolut vallásszabadságra alapitott viszonosság elve minden akadályt lerombolna, mely eddig a vallási tévtanok terjedésének útját állta, s megmentené a büntetéstől azokat, kik az egyedül üdvözitő hitet megtámadják. Ha a viszonosság elvét a gyermekek vallásos nevelésére alkalmazzák, ki fog az lassankint terjesztetni a többi intézményekre, az egyházi javakra is és meg fogja semmisitni a clerus befolyását a kormányzás és törvényhozás körében. Mig a passiva assistentia által a vegyes házasságok száma csökkent: a resolutio szerint a reversalisoknak a biróságok előtt semmi erejük nem levén, a vegyes házasságoknak mi sem fog útjába állni. Az áldás megtagadását a clerus részéről ellensúlyozza a protestáns independens papok befolyása, mely annál inkább érvényesülni fog, mert az új törvény életbeléptetése után a clerus még egyházi büntetéssel sem sujthatja azokat a katholikusokat, kik az egyház tanai ellen vétenek. Amily aggasztó az egyházra nézve a reversalisok megszüntetése, épp oly megnyugtató az az intézkedés, mely szerint ha a felek nem egyezkednek, a gyermekek atyjuk vallásában nevelendők.

---

[1] U. ott, Diaet. extraser. 1844.

[2] Metternich utasitása gróf Lützowhoz. U. ott, Diaet. extraser. 1844.

[3] Gróf Lützow 1843 deczember 30-iki jegyzéke Metternichhez u. ott.

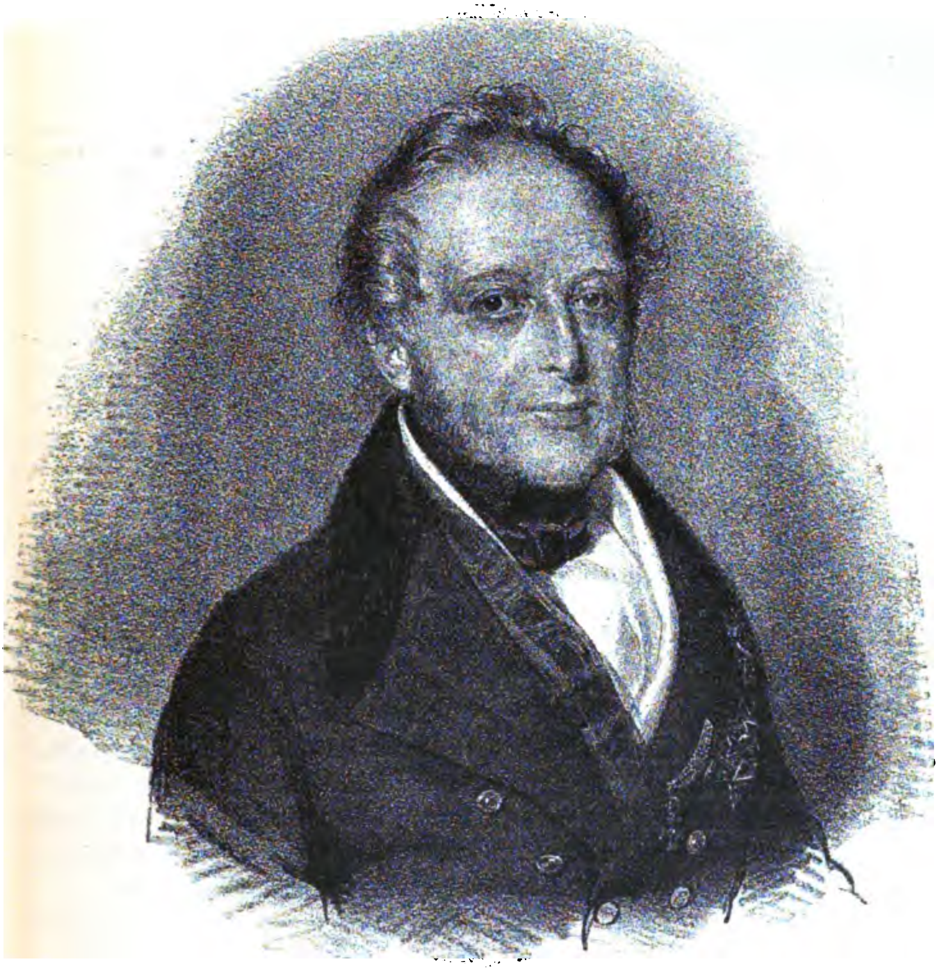

Gróf Lützow Rudolf.
(Egykorú metszet után.)

Végre figyelembe veendő az a körülmény, hogy a resolutio a német protestáns államok kormányaira sem lesz jó hatással.[1]

Ezekre a kifogásokra gróf Lützow megteszi ugyan észrevételeit; de Lambruschini a helyett, hogy vitába ereszkednék vele, egyenesen a pápához utasitja őt. A pápa Lützow előtt egész határozottsággal kijelenti, hogy Lambruschini emlékiratának minden pontját aláirja. Belátja — úgymond — a kormány nehéz helyzetét; de azért ő nem tehet mást, mint amit lelkiismerete parancsol; nem helyezheti magát ellentétbe a katholikus felfogással, azokkal az alapelvekkel, melyeket eddig hirdetett. A resolutiót visszautasitja; de imádkozik a Mindenhatóhoz, hogy a császár és ministerei találják meg a módot, melylyel az egyház sérelme nélkül a rendet az országban ismét helyreállithatják. A vallásfelekezetek közti egyenlőség elve ellen, mely az indifferentismusból s a lelkiismereti szabadság helytelen értelmezéséből veszi eredetét, midőn élénken tiltakozik, constatálja egyszersmind, hogy a valódi lelkiismeret-szabadság csak Belgiumban van érvényben, a hol a püspökök közvetlenül érintkezhetnek a pápával s jogaik és kötelességeik gyakorlásában a világi hatalom által nem korlátoztatnak. Hogy Magyarországon a vallás ügye annyira elmérgesedett, ezt II. József ama rendeleteinek tulajdonitja, melyek megakadályozzák a püspököknek Rómával való közvetlen érintkezését.[2]

Később a pápa ezt a nyilatkozatát azzal egésziti ki, hogy a protestánsok sem lesznek kielégitve a resolutióban foglalt engedménynyel, hanem követelni fogják az egyházi javakban való osztozkodást s a püspökök jogainak megnyirbálását is.[3]

Metternich azonban, habár igyekszik is a curia aggodalmait eloszlatni: a püspökökkel történt megállapodásához szigorúan ragaszkodik. Egy sürgönyében kifejti, hogy a kormány Magyarországon a vallás ügyében nem teheti, a mit akar; meg vannak kötve a kezei. Ott, a hol hiányzanak az eszközök az áradatot rohanásában feltartóztatni, igyekezni kell legalább a partokat menteni meg az elpusztulástól. Magyarország ma egy nagy áradás áldozata, itt tehát csak az elvek egyrészének megmentéséről lehet szó. A mi itt állandó, az az akatholikusoknak az egyenjoguság megvalósitására irányzott törekvése; de ez nem fenyegeti a katholikus papság lételét. Az alkotmány bukása nélkül a clerus nem semmisülhet meg, Magyarország pedig a reform útján halad s nem a forradalom felé, melynek legfőbb feltétele: a vagyonosok és vagyontalanok közti antagonismus, hiányzik.[4]

Minthogy Metternichhel egyetért a nádor is, kinek alapelve az, hogy Magyarországon a katholikus vallás nem uralkodó vallás, csak a lakosok többségének vallása, úgy hogy mind a három bevett felekezet egyformán élvezi a vallásszabadságot,[1] 1844 márczius 25-ikén aláírja a felség a resolutiót, mely szerint a szülők határozzák meg a vegyes házasságból származó gyermekek minő vallásban való neveltetését s erre vonatkozó, akár szóval, akár irásban kötött egyezségüket a politikai hatóságok beleavatkozása nélkül bármikor megváltoztathatják.

---

[1] Gróf Lützow 1844 január 7-iki jegyzéke Metternichhez u. ott.

[2] Gróf Lützow 1844 január 13-iki jegyzéke Metternichhez u. ott.

[3] Gróf Lützow 1844 január 13-iki magán-levele Metternichhez u. ott.

[4] Metternich 1844. január 25-iki sürgönye gróf Lützowhoz u. ott.

Úgyde a rendek ezt a második resolutiót is visszautasitják, mely tulajdonképen az elsőnek csak paraphrasisa. Ők azt akarják, hogy »a házastársak közé határozóként egyes-egyedül a törvény lépjen«, tudni sem akarnak tehát a gyermekek vallásának magánjogi szerződések által leendő szabályozásáról. Ez utóbbinak az lenne a következménye, hogy a papság még jobban beleavatkoznék a családi ügyekbe, ez pedig Magyarországon, a hol a katholikus papság, hatalom, vagyon és befolyás tekintetében messze túlszárnyalja a többi felekezet papságát, a vallásszabadság teljes megsemmisülését vonná maga után.

Úgy a vegyes házasságok ügyét, mint a többi vallásügyi függő kérdést, — melyeknek nagy része már a mult országgyűlésen is hosszadalmas vitákra adott alkalmat, — csak részben és félig-meddig oldja meg az a törvény, mely a szabadelvű párt és a clerus közt lefolyt ádáz küzdelem után jön létre.

Az az irány, mely az angolországi katholikusok emancipatiója óta egész Európában lábra kap s mely az államegyház eszméjét és a kormány beavatkozását a vallási ügyekbe határozottan kárhoztatja, nálunk is nagy hóditást tesz, s amint pártjára kél Angliában az ireknek, Oroszországban a katholikusoknak: nálunk a clerus és a kormány által nyugtalanitott protestánsokat veszi védelme alá. Igaz, hogy a kellő mértéket nem mindig tartja meg; de ez természetes következménye annak a makacsságnak, melylyel a clerus a katholikus egyház jogállását, a többi felekezet elnyomásával, teljes épségében fenn akarja tartani.

A szabadelvüek és a papság közti antagonismus az országgyűlés folyamán heves jelenetekben tör ki s az előbbieket gyakran túlzásokra ragadja.

Még Wurda Károly, a győri káptalan követe is túloz, midőn a legtisztább szabadelvűség álláspontjára helyezkedve — mindenek bámulatára s paptársainak heves tiltakozása és óvása mellett — a »szabad egyház szabad államban« elvét proclamálja;[2] mert ha a törvényhozás, a katholikus egyház kiváltságaira nézve az egyház függetlenségét az állammal szemben a status quo fenntartásával kimondaná: a hasonló kiváltságokkal fel nem ruházott többi felekezeteket a legnagyobb veszélybe döntené, vagy — mint Szalay László, Korpona kitűnő követe mondja — »a gyöngét megkötözve adná át a hatalmasnak«.

---

[1] U. ott, Diaet. extraser. 1844.

[2] Kovács Ferencz, Az 1843/44. országgyűlés kerületi naplója, I. 300—318.

Harsányi Pál, Bakabánya követe, azzal a kijelentéssel, hogy ha a clerust a harminczéves háboru, a tömérdek vérontás és forradalom nem capacitálta, ők sem fogják soha meggyőzni, föltétlenül szükségesnek tartja, hogy a papokat — úgy, miként Európa legtöbb országában és Erdélyben — zárják ki az országgyűlésből. Borsod és Csanád követei, utasitásukhoz képest, a saecularisatióra nézve concret inditványt tesznek. Radvánszky Antal, — ki a vallásügyi vitában a szabadelvü felfogásnak legalaposabb és legbuzgóbb tolmácsa, — a polgári házasságot s polgári anyakönyvezést sürgeti, mert — úgymond — »tartsa a házasságot az egyik vallás szentségnek, a másik nem annak, kiki saját meggyőződése s vallásának tanai szerint, ehhez a törvényhozó testületnek semmi köze; de a házasság feletti intézkedés csakugyan a törvényhozás elé tartozik«. Bánhidy Albert a Rómától független magyar katholikus egyházért rajong s ugyanő a placetum jogát az országgyűlés részére reclamálja. Wenkheim Béla azt óhajtja, hogy a római katholikus egyház uralkodói jellegének megszüntetésével az állam foglalja le az egyházi javakat s az összes felekezetek papjait saját pénztárából fizesse.

Maguk a szabadelvüek sem hiszik, hogy ezeket a reformokat békés úton meg lehetne valósitani, s ha mégis emlegetik, ezzel inkább csak nyomást akarnak gyakorolni a clerusra, hogy változtassa meg eddigi politikáját, mely a szabadelvü haladással homlokegyenest ellenkezik. Czélt azonban nem érnek, jóllehet még az államtanácsban is felülkerekedik az az irány, mely éppen a katholikus érdekek megóvása szempontjából veszedelmesnek tartja Magyarországon a katholikus egyház kiváltságainak teljes épségükben való fenntartását.[1]

Az a törvény, mely a nemzeti nyelv részére biztosit újabb jogokat, s melyért Bajza lelkes hangu királyhymnusában a magyar nyelv uj apostolául üdvözöli Ferdinándot, — épp oly elkeseredett küzdelem eredménye, mint a vallás ügyére vonatkozó.

Eddigelé, ha a nemzeti nyelv jogairól volt szó, a nemzet mindig a kormánynyal állt szemben, most egy másik ellenféllel is mérkőznie kell, mely a kormány ápoló kezei alatt izmosodott meg és nőtt nagyra, t. i. az illirismussal. Ha az illirismust képviselő horvátok háta mögött nem állna a hatalom, nem mernék egyenesen provocálni a rendeket s nem viselnék magukat az országgyűlés egész folyama alatt oly vakmerőn.

Osegovics Metell, a ki pedig a másik horvát követtel, Klobucharich Károlylyal együtt, úgy a kerületi ülésekben, mint a társaságban, mindig magyarul beszélt, utasitásához tartva magát, mindjárt az országgyűlés kezdetén deákul szólal fel, s ezzel megkezdődik a huza-vona, mely az országgyűlés egész folyamán izgalomban tartja a kedélyeket.

---

[1] Az államtanács vallásügyi referensének emlékirata. Orsz. levéltár, József nádor titkos levéltára. Diaet. extraser. 1844.

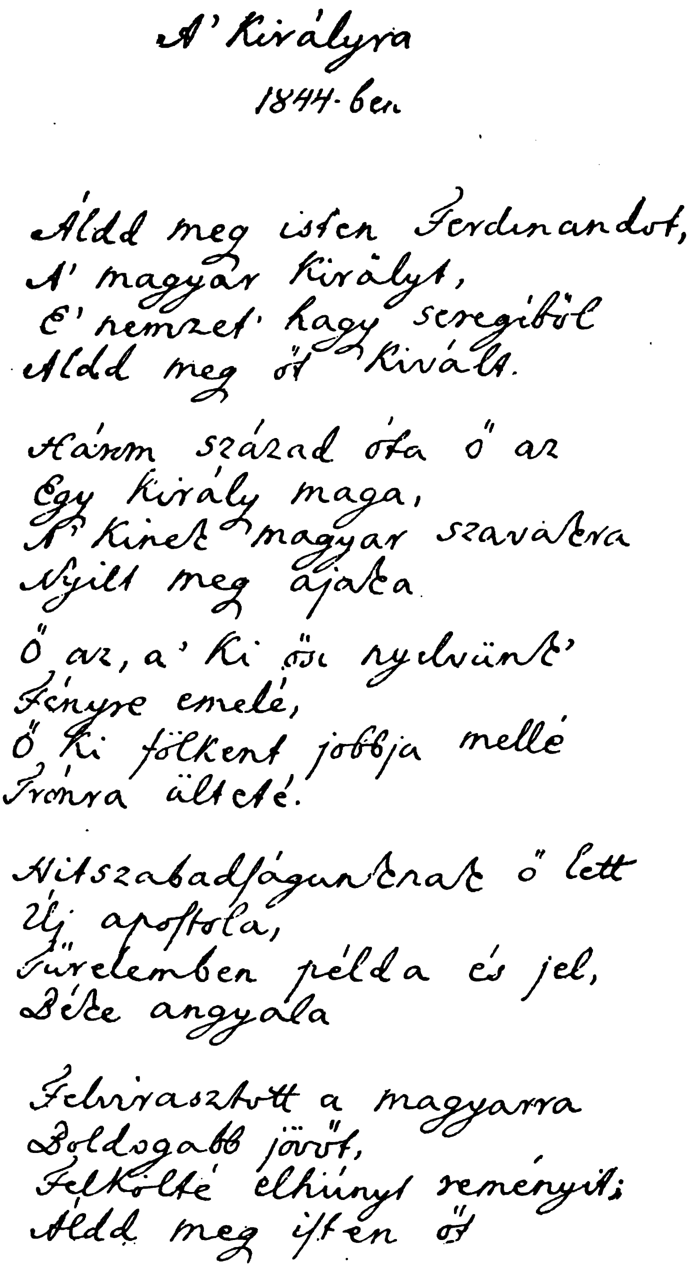

A' Királyra
1844-ben.

Áldd meg isten Ferdinandot,
A' magyar Királyt,
E' nemzet' nagy seregiből
Áldd meg őt Királt.

Három század óta ő az
Egy király maga,
A' Kinek magyar szavákra
Nyilt meg ajaka.

Ő az, a' ki ősi nyelvünk'
Fényre emelé,
Ő ki fölkent jobbja mellé
Trónra ülteté.

Hitszabadſágunknak ő lett
Új apoſtola,
Türelemben példa és jel,
Béke angyala

Felvirasztott a magyarra
Boldogabb jövőt,
Felkölté elhúnyt reményit;
Áldd meg iſten őt

BAJZA JÓZSEF KIRÁLYHIMNUSZA.

(Eredetije a Magyar Tud. Akadémia könyvtárában.)

Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

Veszni: indult életünkben
Ö mentő leve.
Légyen elfelejthetetlen
A' Király' neve;

A' Dunának és Tiszának
Zengjen partjain,
Harmas bérczeinken és az
Alföld síkjain

Millióid' seregéből
Add meg isten őt,
Szóban tettben a' magyar szent
Ige-hirdetőt.

Nyolczszáz éve Koronánkat
Védelmezd fején,
Tartsd meg, e' hont békenapján
Vésznek idején.

Add, hogy nyilt magyar beszédünk
Olly csodát tegyen:
Félreértés soha többé
Köztünk ne legyen.

Es ha ránk van mérve még egy
Ezredes vihar,
Túl azon is mint szabad nép
Álljon a' magyar.

Midőn a rendek Osegovics kihívására azzal felelnek, hogy június 20-ikán Hertelendy Miksa inditványára országos végzésben mondják ki, hogy ezentúl az országgyűlés minden tagja magyarul köteles szólani: politikai és közjogi szempontból mindenesetre hibát követnek el; de azért a személynök részéről is tapintatlanság szemükre hányni, hogy a százados szokás által szentesitett utasitási jogot megsértették s önkényüleg változtattak meg egy, a törvény által nem tiltott szokást; mert a kormány emberének szájából hallván ilyen szemrehányást, az illlrismus képviselői vérszemet kapnak, a rendek pedig ama követelményükhöz, melyet részletesen a magyar nyelvre vonatkozó törvényjavaslatukban formuláznak, hogy t. i. a magyar nyelvnek Horvátországgal szemben is érvény szereztessék, annál daczosabban ragaszkodnak. Az emlitett törvényjavaslat szerint a horvátországi törvényhatóságok, itélőszékek s hivatalnokok Magyarország kormányszékeivel és biróságaival, törvényhatóságaival és hivatalnokaival magyar nyelven tartoznak levelezni; a magyar nyelv Horvátország minden nyilvános iskolájában mint rendes tantárgy tanitandó s a törvény kihirdetésétől számitott tiz év lefolyásával Horvátországban királyi kinevezéstől függő polgári, valamint egyházi hivatalt többé senki nem nyerhet, ha a magyar nyelvet nem tudja.

A kormány — bármennyire nincsenek is inyére eme postulatumok, — ezekre nem fektet olyan súlyt, mint a junius 20-iki végzésre, melyet veszedelmes praecedensnek tart abból a szempontból, hogy a koronának törvényhozói jogkörét csorbitja meg és pedig éppen a nemzetiségi kérdésben, melyre nézve magasabb állami, illetőleg hatalmi érdekből ez legkevésbé engedhető meg. Ennélfogva egy királyi leirat tudtukra adja a rendeknek, hogy addig, mig a törvény által másként nem rendelkeznek, a horvát követeknek joguk van az addigi szokás szerint deákul szólalni fel.

Országgyűlési körökben ezt a leiratot báró Bedekovics Lajos alkanczellár befolyásának tulajdonitják ugyan; de magának az államkanczellárnak politikáját fejezi az ki.

Magyarországon — irja Metternich 1843 november 29-ikén a nádornak — minden fel van fordulva, semmi sincs a maga helyén. A rendet tehát helyre kell állitani, hogy az ország képes legyen saját fejlődése érdekében kellő erőt fejteni ki. Ezt a feladatot csakis szilárd akarattal és határozott föllépéssel oldhatja meg a kormány. Engedmények a zavart csak fokoznák s az országot, akarata ellenére, a forradalom örvényébe sodornák. A concessiók tekintetében bekövetkezett immár az a határ, melyet ha átlépnének, a királyság menthetetlenül összeomlanék. Éppen ezért a nyelvkérdésben sem szabad megengedni, hogy az országgyűlés a maga jogkörét a királyi jogok rovására kijebb terjeszsze. A legegyszerűbb kérdések közé tartozik ez, melyre nézve a rendek kérvényezési jogát senki sem vonja kétségbe. Mért nem fordulnak hát kérvényükkel a királyhoz? Azért, mert a felforgatás híveire nézve az önsegély előnyösebb s még hozzá csapdául is felhasználható a kormány ellen. De a tőrbe a királynak nem volt szabad belemennie s a categoricus nem, melyet kimondott, úgy tekinthető, mint első lépés a helyesebb irány felé.

A nádor István főherczeg által azt az üzenetet küldvén Metternichhez, hogy szilárdul ragaszkodjék álláspontjához, ez utóbbi kijelenti előtte, hogy kivánsága szerint cselekszik. Ha a rendek küldöttsége ez ügyben Bécsbe jön, gondoskodni fog róla, hogy a királyi válaszszal az ügy befejeztessék. A kérdés — úgymond — kisérteties; a kisértetekkel pedig nem szokás harczolni, hanem el kell őket űzni. Hogy az országgyűlési és utczai botrányok megszűnjenek, ezt annyival szükségesebbnek tartja, mert karzati orditozások, utczai tüntetések és pereatok közt az országgyűlés és a kormány nem működhetnek s az az ország, mely ilyen eszközökkel akar boldogulni, szükségképen tönkre megy. Buzditja ennélfogva a nádort, hogy ő is kövessen el mindent a tarthatatlan helyzet megváltoztatására, annyival is inkább, mert a külföld előtt az oppositio eszeveszettségét inkább lehet menteni, mint a kormány gyöngeségét.[1]

Sem a nádor, sem a personalis nem képes azonban engedékenységre birni az ellenzéket, mely praecedensekkel igazolja, hogy a törvényhozás tanácskozási nyelvének meghatározására törvényt alkotni nem szükséges. A personalis azzal, hogy a horvát követektől nem vonja meg a szót, midőn ezek óriási zajban latinul mondják el az imént emlitett resolutio tárgyában készitett felirati javaslatra észrevételeiket, annyira felingerli maga ellen a rendeket, hogy a közvetitő szerepét már ennélfogva sem töltheti be. Kubinyi Ferencz egyenesen gyanuba veszi, hogy »felsőbb utasitása van a rendetlenség élesztésére«.

A rendek tehát fenntartva június 20-iki végzésüket, kijelentik, hogy ha a horvátok nem magyar nyelven szólnának, nyilatkozataikat tekintetbe venni nem fogják s a naplóba más, mint magyar nyelven mondott beszédeket felvétetni nem engednek, a gyorsirót pedig oly beszédek jegyzésétől és a naplóhitelesitőket azoknak hitelesitésétől határozottan eltiltják.

A közingerültség e közben annyira fokozódik, hogy a nádor annak lecsillapitása végett egyebet nem tud ajánlani, mint a nyelvtörvény ügyében a kedvező királyi válasznak mielőbbi leküldését. Igy és csakis igy véli rábirhatni a rendeket, hogy a királyi jogokra nézve veszedelmes június 20-iki végzésöket visszavonják. Egyenesen a királyhoz fordul tehát s azzal a megjegyzéssel, hogy a nyelv kérdésének kedvező megoldását az egész nemzet követeli: kéri a felséget, hogy a nemzeti akarattal ne szálljon szembe, hanem egyezzék bele, hogy a jövő országgyűléstől kezdve az országgyűlési tanácskozások folyamán a törvényhozás minden tagja a magyar nyelvet használja s hogy minden legfelsőbb elhatározás az országgyűléshez magyar nyelven szerkesztessék.[2] A közakarat előtt ő maga is meghajol, s midőn a rendek kijelentik, hogy tekintettel »agg korára és a nemzet iránt annyi ízben tanusitott hajlandóságára«, a törvény ama rendelkezését, hogy az országgyűlés tanácskozási nyelve kizárólag magyar leend, ő reá nem kivánják alkalmazni: azt válaszolja, hogy ámbár a magyar nyelvben nem oly jártas s kiejtése nem oly tiszta, mint óhajtaná, mindamellett, ha ideje, magas életkora és körülményei megengedik, hogy a magyar nyelvben még tovább képezheti magát, igyekezni fog a nemzet

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VI. 672. s k.

[2] A nádor 1844 január 14-iki felirata. Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára, Diaet. extraser. 1844.

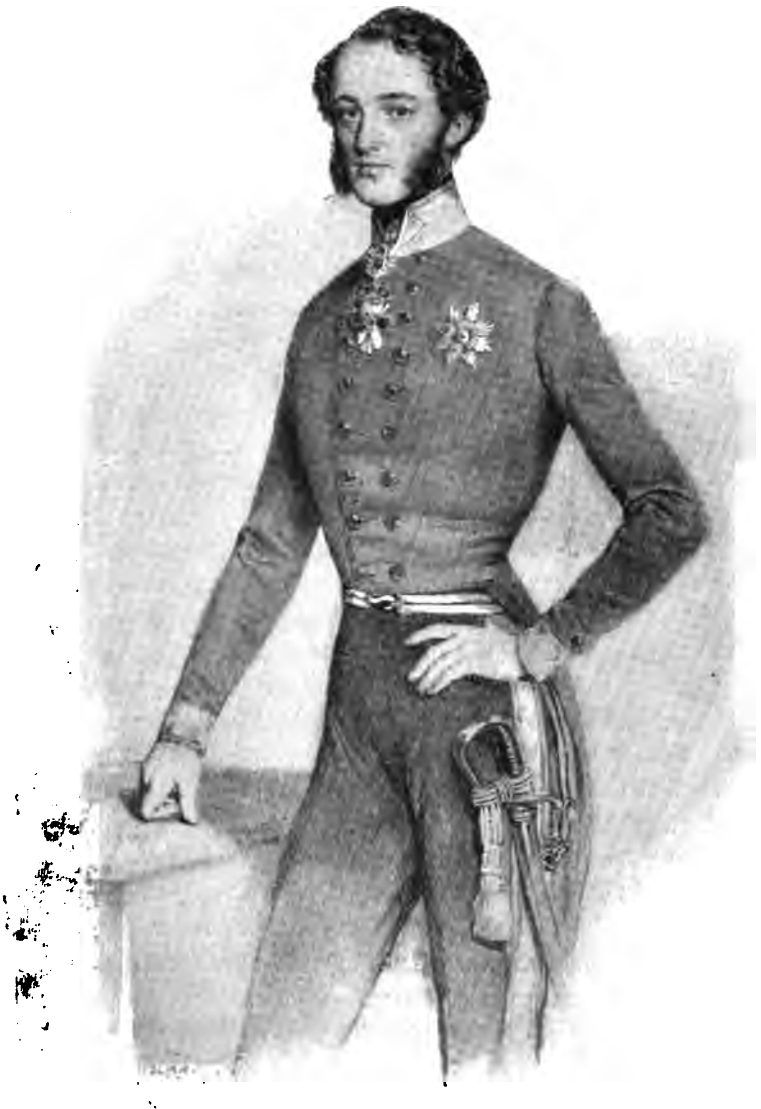

István főherczeg.

(Kriehuber 1843-iki kőnyomata után.)

kivánságának a tekintetben is eleget tenni, hogy a magyar nyelvet fogja használni.

Az ő közbenjárásának köszönhető, hogy a törvényjavaslatra olyan királyi válasz érkezik le, melyet a rendek a további tárgyalás alapjául bizvást elfogadhatnak, s hogy ennek következtében a június 20-iki végzést, fenntartásával a tábla ama jogának, hogy belső ügyeire nézve önállólag intézkedhetik, visszavonják.

De a horvátok a rendek engedékenységét nem viszonozzák hasonló loyalitással s jóllehet maga a király is kifejezi rescriptumában azt a kivánságát, hogy Horvátország, saját érdekében, olyan egyéneket küldjön a magyar országgyűlésre, kik magyarul tudnak s hogy ezek magyarul beszéljenek: ezentúl is megátalkodottan latinul beszélnek, sőt már most együtt tüntetnek velük a magyarok ellen a szlavóniai követek s ezek közt Szallopek Lajos verőczei követ is, a kit pedig az országgyűlés kezdetén a »horvátok kalapácsának« neveztek el, mivel határozottan szembe szállt velük s egy alkalommal kijelentette, hogy ha az ő mandátumához azt a föltételt kötötték volna, a mit a horvátokéhoz, hogy t. i. deákul szóljon, inkább lemondott volna a követségről. Csak Josipovics Antal, a túrmezei gróf, — ki a horvátországi követválasztás ellen panaszt tesz az országgyűlésen s a magyar-barát többség kijátszásával megválasztott horvát követeket a horvát nemzet törvényes képviselőinek nem ismeri el, — marad hű elveihez, a mit a rendek azzal viszonoznak, hogy egyrészről egész odaadással sürgetik a turopolyai nemesség követválasztási sérelmének orvoslását, másrészről a turopolyai kerületnek a zágrábmegyei horvátok zaklatásaitól való megkimélése végett a kerület önálló törvényhatósági joggal való felruházását követelik, sőt, hogy teljesen megnyugtassák őket is, magukat is, feliratban akarnák megkérni ő felségét, hogy közölje velük, mit tud az illirismus és a panslavismus eredetéről, irányáról és izgatóiról, mit tett ezek ellen eddig és mit szándékozik tenni ezután?

A szabadelvüek közül Josipovicson kivül, — ki szenvedélyes kitöréseivel számos heves jelenetet idéz elő, — különösen kitüntetik magukat az illirismus elleni küzdelemben: Klauzál Gábor, ki egy alkalommal Klobucharichot azzal fenyegeti meg, hogy ha nem szünik meg agitálni, erőhatalommal távolittatja el az országgyűlésből; Szentkirályi, ki a nép mystificálásával vádolja a horvát követeket; Kubinyi Ferencz, Beőthy Ödön, Lónyay Gábor, de különösen Perczel Móricz. Az illyrismussal együtt természetesen mindannyian kiméletlenül ostorozzák a kormányt is, melynek bűnös elnézéséből meriti az minden erejét. »Vajjon — mondja egy alkalommal Perczel Móricz — ily semmire sem alkalmatos, ily ellenséges törekvésü, ily ravasz, tunya kormányra, mely az ország éltető nedvét kiszívja és azt kizsákmányolja s kötelességét mégsem akarja teljesiteni, van-e továbbra szükség? lehet-e, kell-e azt tisztelni, becsülni?« »De Isten neki — folytatja, — eljön majd a számolás, eljön a lakolás ideje, midőn nem egy pár százezer nemes követei, de a 15 millió nép fog elégtételt követelni szenvedéseiért és akkor ellenségeink kesereghetnek majd ostobaságukon.« Ez a beszéd már a forradalom előszele.

Hogy az oppositió ereje a kormányt letereli megszabott útjáról s engedékenységre kényszeriti, ez Metternichet aggodalommal tölti el, annyival is inkább, mert úgy találja, hogy a kormányt támogató conservativ pártot is mindinkább elveszíti bátorságát és harczkedvét, s hogy ennek számos kiválóbb tagja személyes hiuságának feláldozza a közérdeket. Annyira nyugtalanitónak találja a helyzetet, hogy február közepén azzal a kéréssel fordul a felséghez, hogy bízza reá a magyarországi ügyek vezetését legalább abból a czélból, hogy tervet dolgozhasson ki, melylyel »ennek a szerencsétlen országnak« boldogulását biztosithatja.[1]

A szabadelvü ellenzék, belső gyöngesége daczára, amint az illirismus megfékezésében s a magyar nyelv jogainak reclamálásában jelentékeny sikert ér el, úgy hogy az a törvény, mely a magyar nyelv érvényességi körét ismét kijebb terjeszti, méltán tekinthető az országgyűlés egyik legfontosabb alkotásának: a nemzeti állam eszméjét más irányban is közelébb viszi a megvalósulás stádiumához.

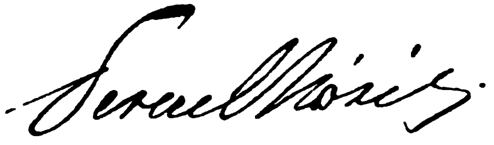

Perczel Móricz aláírása.

Simán, minden nagyobb fennakadás nélkül jön létre az a két törvény, mely a nem-nemeseket is felruházza hivatalviselési és birtokszerzési képességgel. Ez utóbbit Széchenyi »a legmélyebb combinatio szüleményének« tartja, melynek »szinte isteni hatása lesz«, holott mind a két törvénynek csak erkölcsi hatása lehet, gyakorlati értéke ellenben annál csekélyebb. A kormány éppen azért nem áll útjokba, mert tudja, hogy egyik is, a másik is időelőtti. A birtokképesség a közteherviselés kérdésével áll elválaszthatatlan összefüggésben, mert addig, mig a nem-nemes, ki adómentes nemesi birtokot akarna venni, nem tudhatja, mennyi fog arra esni a közterhekből, birtokvételre vagy egyáltalán nem, vagy csak nagy koczkázattal szánhatja el magát. A hivatalképesség kiterjesztése pedig a municipális szerkezet átalakitását föltételezi, mert mit ér, ha ezentúl a nem-nemes is megválasztható megyei tisztviselőnek, de ugyanő nem vehet részt a megyei restauratióban; mit ér, ha mint megválasztott alispán vezeti majd a gyűléseket, de a tanácskozásba nem szólhat belé. Ezen kivül mind a két reformot a honositási törvénynek is meg kellett volna előznie, az erre vonatkozó javaslat megvitatására azonban a rendeknek nem marad idejük s éppen ezért még arról is lemondanak, hogy a régi rendszer szerint bárkit is fölvegyenek az indigenák közé.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VII. 5. 6.

Reális értékét tekintve, éppen ellentéte az emlitett két törvénynek az, mely a közmunkát szabályozza. Egyrészről biztositni az állam részére bizonyos meghatározott mennyiségü kézi munkát, másrészről — amenynyiben ötvenkét megye ötvenkétféleképen, az egyik nagyobb, a másik kisebb mértékben vette igénybe, mondhatnók, pazarolta el a paraszt munkáját — a közmunkának az adózókra nehezedő súlyos terhén annyira-amennyire könnyiteni, illetőleg köztük a terhet arányosan megosztani, — a rendek ezt a kettős czélt tűzik ki maguk elé, s a törvény által mind a kettőt szerencsésen megoldják. Azt az Olgyay Titusz által jelzett égbekiáltó igazságtalanságot ellenben, hogy a paraszt, ki az útat csinálja, vámot fizet, a nemes ember pedig, ki a közmunkához semmivel sem járul, nagy dölyfösen még azt is megköveteli, hogy a paraszt térjen ki előle a kocsijával, — csak annyiban enyhitik, a mennyiben kimondják, hogy közveszély idején a nemes ember is tartozik közmunkát végezni.

Ha még oly tökéletesen oldanák is azonban meg azokat a kérdéseket, melyek a 13 új törvény tárgyát képezik, a szabadelvü haladás hivei nem lennének kielégitve, miután egész sora a fontosabbnál fontosabb ügyeknek és sérelmeknek marad elintézetlenül.

Ilyen nevezetesen a bánya-törvénykönyv, a mely pedig az által, hogy nem a bányaregálét, hanem a királyi bánya-adományozás tárgyait szabályozza, a bányászat fejlődésére nagy hatással lenne; az egyházi tized megváltása; a katonai kihágások ügye, melyre nézve a felség törvény alkotását fölöslegesnek tartja, jóllehet még a kormánypárti Zsedényi is panaszkodik a katonák garázdálkodása miatt; a Ludovicaeum megnyitása; a nemzeti szinház ügyeinek rendezése; a nemzeti nevelés és tanitás rendszerének megállapitása; a tudomány-egyetemnek, mely a rendek szerint »jelen állapotában hivatásának a nemzet vágyait kielégitő sikerrel nem felel meg«, újjászervezése, a mihez azonban hogy az országgyűlésnek joga volna, ezt nemcsak a kormány, hanem az egyetem katholikus jellegét vitató clerus sem ismeri el; a szerzői jog biztositása, melyre azért volna szükség, mert az irodalom fejlődésével divatba kezd jönni az irók dijazása s igy a könyv és hirlapi czikk kiadója méltán igényt tarthat immár jogvédelemre; az országos iparegyesület erkölcsi támogatása; a görög nem egyesült és unitárius felekezetek jogállásának szabályozása; a zsidó-emancipatió stb.

Nem sikerül az ú. n. szabad községek szervezése sem, melyet a rendek olyaténképen terveznek, hogy azok a községek, melyek földesúri tartozásaikat megváltják, az úri hatóság alól felszabadulnak s a megyei gyűlésekre egy-egy képviselőt küldenek. Ha ez a terv a főrendek ellenszegülése miatt meg nem bukik s ha ennélfogva jogokat és jutalmat nyernek a magukat megváltó községek: bizonyára szaporodott volna az örökváltsági esetek száma, melyek hogy a status quo mellett ritkán fordulnak elő, ennek a pénzszűkén kivül az a főoka, hogy a községek, ha megváltották is magukat, az uradalmi ügyész önkényétől nem szabadultak meg.

Az országgyűlési ujság és a kerületi napló meginditását most is meggátolják a kormány intentióit követő főrendek. Az, a mivel álláspontjukat indokolják, hogy t. i. az immár kifejlett hirlapirodalom fölöslegessé teszi az országgyűlési tanácskozásoknak hivatalos alakban való reproducálását, annál kévésbé fogadható el, mert a censura a hirlapok szabad mozgását még mindig korlátozza, még azt sem engedi meg, hogy a szónokok neveit közöljék, tehát — mint Klauzál mondja — »a képviselők nevei még mindig tiltott portékák«, s ugyancsak a censura akadályokat gördit még a megyei közgyűlések határozatainak, a megyei körleveleknek, sőt a követjelentéseknek kinyomatása elé is s például 1840-ben a zalamegyei követek jelentésének előleges vizsgálat nélkül leendő kinyomatását megtiltja, Hevesmegye két követének kinyomatni szándékolt beszámoló beszédétől pedig az imprimaturt megtagadja, a mi miatt aztán mind a két megye panaszt tesz a felségnél.[1]

Az országgyűlésnek a vasútakra vonatkozó feliratára királyi válasz nem érkezik, miután a rendek úgy a vasútvonalak kijelölését, mint épitésük módjának meghatározását maguknak kivánják fenntartani. Különösen két vonalra fektetnek nagy súlyt. Az egyik a központi vasút-társaság által Pesttől Debreczenig s Pesttől a Duna balpartján Ausztria széléig épitendő vonal, a másik a pest-fiumei vonal. Mind a kettő magánvállalkozók által, az ország részéről nyujtandó kamat-garantiával épittetnék; a vállalkozókkal a szerződést az e czélból kiküldendő országos választmány kötné meg, de ha a szerződés nem jönne létre, ugyanez a választmány tervet dolgozna ki arra nézve, mi módon lehetne az emlitett vasútakat országos költségen kiépiteni.

A vám-kérdésben a rendek azt a jogot hiába reclamálják a maguk számára, hogy a kormány által a Magyarország és Ausztria közti kereskedelemre nézve közlendő adatok alapján ők dolgozzák ki úgy a kiviteli, mint a beviteli vámok részletes tarifáját, és pedig a védvámrendszer alapján és a közbenső vámok fenntartásával. A kormány kitérő válaszszal üti el a dolgot s midőn egyrészről mentegetődzik, hogy a nemzeti ipar előmozditása érdekében a kedvezőtlen körülmények miatt nem tehetett annyit, mint a mennyit óhajtott volna, igéri egyszersmind, hogy jövőre a mulasztások jóvátételére mindent el fog követni. Mire a rendek, egy határozatukban méltatlankodásukat fejezvén ki a felett, hogy Magyarország érdekei alárendeltetnek Ausztria érdekeinek, a hazai ipar megvédését a társadalomra bizzák s a »védegyletet a törvény paizsa alá helyezik«.

A mint ez az országgyűlési határozat, úgy a Partiumra vonatkozó is világosan mutatja, hogy a kormány s maga a kormányrendszer teljesen elveszitette a nemzet előtt hitelét.

Minthogy a Partium visszacsatolása, a gubernium ellenszegülése következtében, még ekkor sem történt meg s minthogy ennélfogva a részeknek nevezett megyék jogilag Magyarországhoz, tényleg Erdélyhez tartozván, olyan képtelen helyzetbe jutottak, hogy a királyi tábla perrel támadta meg őket, mert a magyar országgyűlésre követeket nem küldtek, a gubernium meg elmarasztalásuk után meggátolta ellenükben az itélet végrehajtását: ennélfogva az alsó tábla felelősségre kivánja vonatni azokat, kik a Partiumot illető törvényt' elmulasztották végrehajtani. Mikor pedig ehhez a főrendi tábla nem járul hozzá, a rendek határozat alakjában jelentik ki, hogy »teljesen elenyészett a bizalmuk oly kormány iránt, mely az alkotmány keretein kivül, felelősség nélkül működik« s hogy »egy alkotmányos felelős kormányban látják mind törvényeink szentségének egyedüli biztositását, mind az ország lehető kifejlődésének egyedüli föltételét«.

---

[1] Orsz. levéltár, Kanczell. iratok, 1840: 15003., 15234.

Hogy a kormányrendszerrel egyidejüleg a törvényhozás szervezetét is gyökeresen át kell alakitani, ezt a rendek nemcsak belátják, de az átalakitást, egyes részletkérdések szóba hozásával, bizonyos tekintetben elő is készitik.

A verificatiót például, mint a mult országgyűlésen, úgy most is a maguk számára követelik, sőt addig is, mig e tekintetben kivánságuk teljesülne, egy választmányt küldenek ki, mely a nélkül, hogy az egyes választások törvényességének vizsgálatába bocsátkoznék, számba veszi, hogy kik hivattak meg az országgyűlésre és kik nem, kik jelentek meg és kik nem. Továbbá midőn a városok, a káptalanok és a távollevők követei az őket állitólag megillető curiatum votum érdekében szót emelnek, Tóth Lőrincz, a ki pedig maga is absentium ablegatus, a korszellemmel ellenkező »avas obscuritasnak« jelenti ki, hogy ők az országgyűlésen egyáltalán helyet foglalnak, s kijelentését általános helyesléssel fogadják, jóllehet a neologia-szülte korcs elnevezéssel »távároknak«, »nincsészeknek« gúnyolt követek közt ezuttal sok kiváló fiatal erő található, pl. Bedekovics Kálmán, Fabiny Teofil, Henszlmann Imre, Ordódy Pál, báró Sennyey Pál, Simonyi Ernő, Vadnay Rudolf, Záborszky Alajos stb. Annak a szükségét is mindinkább be kezdik látni, hogy az országgyűlés elnöke kellő tekintélylyel és befolyással ruháztassék fel, hogy egyrészről a kormány érdekeit hatályosan képviselje, másrészről képes legyen a tanácskozás rendjét fenntartani, a mit a personálistól, — kinek jelenléte Szemere Bertalan szerint csak arra való, hogy a kormányt compromittálja s a tanácskozás csendes folyamát megzavarja,[1] — hiába várnak. Az u. n. »resolutio Urayana« alkalmából, melyben a felség az Uray Bálint ellen elkövetett insultusok[2] megtorlását követeli, a rendek a házszabályok kidolgozását szintén a legközelebbi jövő feladatául tűzik ki.

A legfontosabb reform lenne azonban az évenkénti országgyűlés, a mire nézve, Klauzál kezdeményezése folytán, a törvényjavaslat is elkészül.

---

[1] Szemere B. követjelentési beszéde. (Miklósvár, 1847) 28. l.

[2] Kovács Ferencz, Az 1843/44-iki országgyűlés ker. naplója, IV. 76.

Úgyde addig, mig a kormány és a nemzet közti érdekellentétet, mint a sérelmek kútforrását, meg nem szüntetik; mig a kormány és a főrendek vetóját — ha nem is úgy, mint Gömörmegye kivánja, hogy t. i. háromszori üzenetváltás után a törvényjavaslat szentesités végett okvetetlenül fölterjesztendő s hogy a király vetója daczára a törvényjavaslat a következő országgyűlésen törvénynyé válhat — nem korlátozzák; mig egy-egy tárgyban 23 üzenet is váltható; mig az utasitási rendszert meg nem változtatják: az évenkénti országgyűléstől sem lehet sokat várni.

Az utolsó ülések egyikén a rendek kifejezik abbeli óhajtásukat, hogy a király már a következő évben hívja össze ismét az országgyűlést.

A mit a békésmegyei követek jelentésükben mintegy szemrehányásképen irnak, hogy t. i. »ama 104 tárgy, melylyel az országgyűlés foglalkozott és e mellett az inditványok tenger-tömege, azt látszik tanusitani, hogy a jelen törvényhozás a journalistica működését tűzte ki magának követési példányul, mert alig lehetett valami a hirlapokban előfordult tárgy, mit a mult országgyűlés tanácskozási körébe fel ne vett volna«,[1] — mig egyrészről a rendek fogékonyságát bizonyitja a reformok iránt, másrészről jogosulttá teszi ama kivánságukat, hogy az emlitett reformoknak a Corpus Jurisba való beiktatása ne halasztassék el még három évig. Az a számban és tekintélyben megerősödött párt, mely nehéz küzdelmek árán a jövő programmját megállapitotta, mielőbb élvezni akarta fáradságos munkájának gyümölcsét. A kormány azonban, a helyett, hogy a liberális párt által tolmácsolt nemzeti akarat előtt meghajolt volna, bevárta, mig az események összecsapnak a feje fölött, s csak akkor tért ki a haladás útjából, a mikor már erre a viszonyok hatalma kényszeritette.

III. FEJEZET.

A védegylet.

»Az oppositió éppen oly alárendelt fogalom, mint a kormány pártolása; sem az egyik, sem a másik nem szolgálhat hitvallási alapul.« Széchenyi ezt az igazságot hirdeti különböző változatban immár évek óta, miután meg van felőle győződve, hogy mig ez át nem megy a köztudatba, mig »a kormány embere örökre szintúgy belé van kelepczézve vágásába, mint az oppositió embere a magáéba«: addig valódi haladásról szó sem lehet.

Egy erős ellenzék szükségességét esze ágában sincs kétségbe vonni, sőt számtalanszor hangsúlyozza, hogy e nélkül élő alkotmányt képzelni sem lehet; csak azt vitatja, hogy a mint helyén volt az ellenzéket az első csatasorba állitani akkor, a mikor a nemzetiség és az alkotmány veszélyben forgott: úgy az alkotások korában az oppositio a tartalékseregbe való, s az ügyek vezetését annak a pártnak kell kezébe vennie, mely nem a negatio, hanem a cselekvés politikáját követi. Ilyen pártnak azonban sem a kormánypártot, sem az ellenzéket nem tekinti. Amaz mindig és mindenben a kormánynyal tart, csúszás-mászással igyekszik a kormánytól a nemzet részére engedményeket eszközölni ki s azzal vajmi keveset törődik, hogy az átalakulás nemzeties és alkotmányos szellemben megy-e végbe; ez viszont a nemzeti érdekek kizárólagos képviselőjének és szószólójának tekintvén magát, »gyakran oly kevély, oly fenyegető, oly hörcsökös állásba teszi magát, mintha tudja az ég, mily erő támogatná szavakkal villámló és mennydörgő indignatióját.«

---

[1] Szombathely A. és Tomcsányi J., Követjelentés., (Pest, 1845.,) 50.

Széchenyi a haladás ügyét egy független pártra kivánja bízni, melyet minden melléktekintet nélkül csak egy vezéreszme lelkesit: Magyarországnak magyar és alkotmányos szellemben való átalakitása, de a mely soha nem hagyja ki számitásából, hogy mi magyarok Ausztriával össze vagyunk házasitva, nem ugyan egy korona, de egy fejedelem alatt állunk s ez összeköttetésünknél fogva némelyeket soha nem érhetünk el, ezeknek a követelésével tehát föl kell hagynunk, némelyeket pedig csakis az idő érlelhet meg, ezeket viszont türelemmel és kellő mérséklettel gondoznunk kell addig, mig az idejük el nem érkezik.

Egy ilyen »közép-párt« megalakitására már 1839 végén egyenesen felszólitja Deák Ferenczet, majd maga is megkisérli annak szervezését,[1] s ha kisérlete nem sikerül, ez azért van, mert szelleme annyira önálló, hogy még a saját maga által alkotott párt nyűgét és korlátait sem lenne képes elviselni. »Széchenyi« — irja találóan a »Mozaik« ismeretlen szerzője — »független akar lenni s az is lett a szó legvalódibb értelmében, mert noha elveiben talán sokan osztoznak, jóformán egymaga áll mégis párt tekintetében, s igy sem ő nem függ, sem tőle nem függenek.«[2]

De éppen azért, mert a pártviszonyok megváltoztatása nem áll hatalmában, nem indokolt részéről a szemrehányás, hogy az ellenzék — tulajdonképeni hivatása ellenére — az alkotás terére lépett. Alkotmányos államban, a hol a parlamentarismus a maga tisztaságában ki van fejlődve, a többség vagyis a kormánypárt a cselekvés pártja s az ellenzék hivatását teljesen betölti, ha az ellenőrzést, a kritikát lelkiismeretesen gyakorolja. Nálunk azonban 1848 előtt ehhez a szereposztáshoz a legfőbb feltétel: a parlamentarismus hiányzott. A reformok kezdeményezését és keresztülvitelét 1843 után is az ellenzéktől kellett várni, annyival inkább, mert a kormánynak a legutóbbi országgyűlésen is sikerült a conservativ főrendek segélyével meghiusitania számos nagyfontosságú reformot. Hogy azonban ez a körülmények által teljesen indokolt szerepcsere a haladás ügyének nem használ, ebben a tekintetben igaza van Széchenyinek. Azok, kik a kormány minden lépésével szemben a legszigorúbb kritikát gyakorolják, mennél nagyobb sikert érnek el az alkotmányos jogok védelmezése körül, annál inkább elveszitik a kormány rokonszenvét, a melyre pedig föltétlenül szükségük lenne, hogy alkothassanak.

---

[1] Báró Fiáth Ferencz, Életem és élményeim, I. 148.

[2] Mozaik, 1844. 149. l.

A nemzet nehéz alternativa előtt áll. Vagy követi Széchenyi tanácsát, s ez esetben biztositja ugyan a kormány jóakaratát a reformok tekintetében, de közjogi kérdésekben engedékenynek kell lennie; vagy folytatja alkotmányjogi küzdelmét a kormánynyal s akkor a kormány ellenére, ha másként nem lehet, társadalmi úton és eszközökkel veti meg az anyagi és szellemi jólét alapjait. A nemzet ez utóbbi alternativát választja, miután különben is számithat rá, hogy az ellenzéki politika esetleges meddőségeért az alkotások terén, kárpótolva lesz az által, hogy a kormány előbb-utóbb be fogja látni, hogy Magyarország érdekei a monarchia érdekeivel nem ellentétesek. Lerakni a fegyvert a kormány előtt, illetőleg átadni az ügyek vezetését annak a pártnak, mely a kormánynak nemcsak befolyása, de rendelkezése alatt áll: annál nagyobb hiba lenne, mert a Széchenyi által contemplált független közép-párt nem helyettesitheti a tartalékseregbe esetleg visszavonuló ellenzéket. Metternich úgy osztályozza és jellemzi a pártokat, hogy minden pártot, mely nem függ a kormánytól, az ellenzékhez számit, s igy előreláthatólag a Széchenyi pártjával sem fogna kezet, mihelyt az emancipálni akarná magát a kormány befolyása alól.

Az ellenzéki politika valódi, imént emlitett irányát és tendentiáit mi sem jellemzi inkább, mint az u. n. védegyleti mozgalom. Minthogy a kormány az ország önrendelkezési jogát nem tartja tiszteletben s minthogy a közelebbi országgyűlés ennek a jognak érvényesitését a kereskedelmi- és vámpolitika terén sikertelenül kisérli meg: az ellenzék a védegylet alakitásával akarja megmutatni, hogy amihez az országgyűlésnek nem volt elég ereje, azt a társadalom képes kivívni.

Az »országos védegyesület« 1844 október 16-ikán tartja meg Pozsonyban alakuló közgyűlését, melyen elnökké gróf Batthyány Kázmért, alelnökké gróf Teleki Lászlót, igazgatóvá Kossuth Lajost választják meg.

Az alapszabályok szerint, — melyeknek készitésénél az 1842-ben Perczel Móricz inditványára alakult tolnai védegylet alapszabályai szolgálnak irányadóul,[1] — az egyesület czélja az ország piaczát belföldi iparczikkek fogyasztásával a honi műipar számára biztositani s ekkép a nemzetet arra az anyagi önállóságra emelni, mely egyedül képes a naponkint terjedő elszegényülésnek, »a nemzet önállóságát is eltemetéssel fenyegető emez örvénynek« határt vetni.

Ennek a czélnak elérése végett a tagok becsületszavukat adják, hogy

---

[1] A. Pusztay, Ungarns Industrie und der Schutzverein. (Lipcse, 1845.) 12.

1850 október első napjáig csak honi mesteremberek által fognak dolgoztatni s hogy »minéműségre való tekintet nélkül« semmiféle iparczikkből, melyből vidékükön belföldi kapható, tudva külföldit nem vesznek, kivéve a

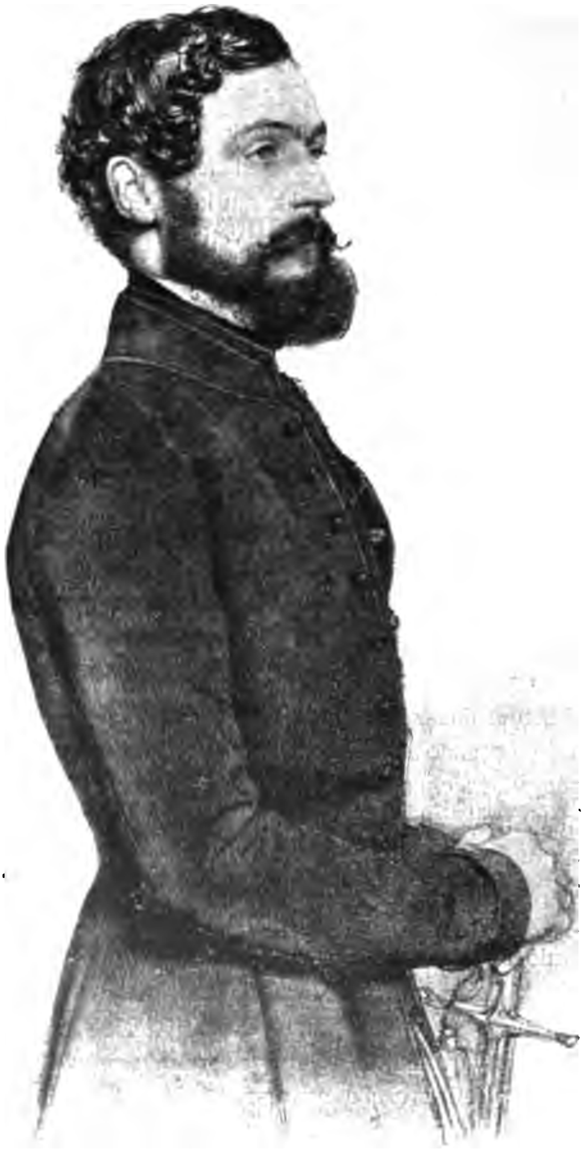

Gróf Batthyány Kázmér.
(Eybl 1846-iki kőnyomata után.)

tudomány és szépművészet termékeit, továbbá a mezőgazdaság és műipar technikai és mechanikai segédeszközeit, valamint a termeléshez szükséges nyersanyagokat és félgyártmányokat.

Mennél inkább betölti az egylet az alapszabályokban meghatározott rendeltetését, annál teljesebb mértékben megfelel egyszersmind az alapitók politikai intentióinak. Mig más egyletek csupán egyes társadalmi osztályok érdekeinek előmozditását czélozzák: a védegylet az egész társadalom érdekeit van hivatva szolgálni; alapitóinak legalább az a szándékuk, hogy a védegylet a nemzetiségek, vallásfelekezetek és rendek közt fennállott válaszfalak ledöntésével, a polgárokat egyenlőkké tegye és egyesitse egy nagyszerű czél elérése végett kifejlődő önzetlen versenyben, s az önsegély és az önkormányzat eszméinek utat törjön a közvéleményben.[1]

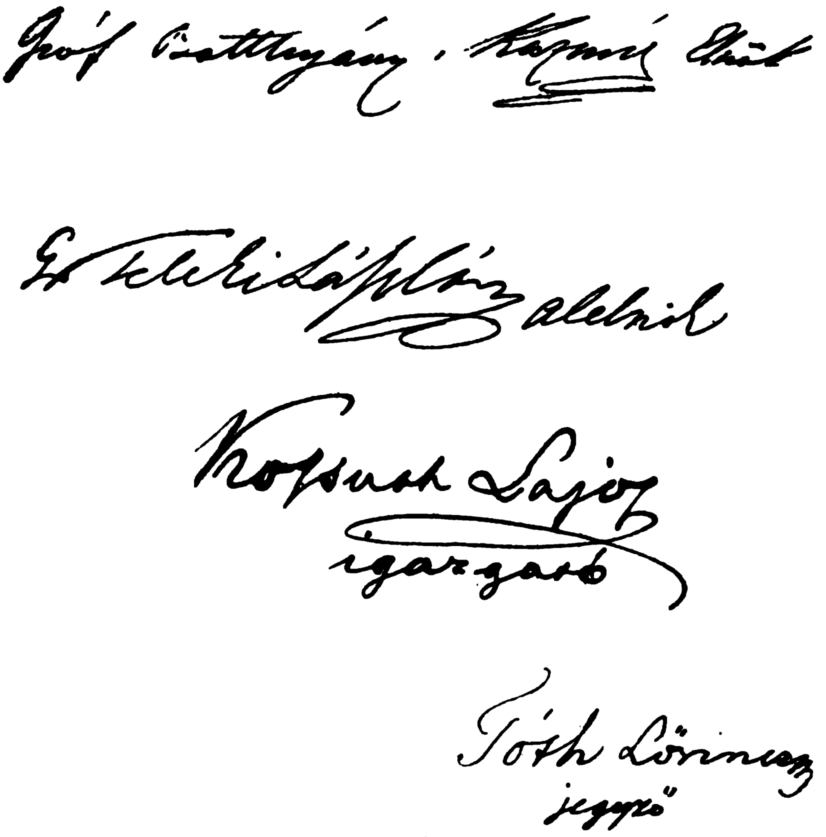

Gróf Batthyány Kázmér elnök

Gr Teleki László alelnök

Kossuth Lajos igazgató

Tóth Lőrincz jegyző

A Védegylet vezetőinek aláirásai.

Mielőtt a védegyleti mozgalom megindulna, a külföldieskedés határt nem ismer. Az aszódi gombostűt karlsbadi czég alatt kell árulni, hogy vevőre találjon; a Pesten készült spanyolviasz »Londont«, a levél-devise »Párist« hazudja, hogy elkeljen; az előkelőséghez tartozik párisi kalapot, Párisban mosott fehérruhát, Jaquemar-keztyűt és Cagnola-csizmát hordani, s a társadalom előszeretete a külföldi iránt nem szoritkozik csupán a műipari czikkekre, hanem kiterjed a nemesebb szellemi szükségletekre is, ugy hogy a hazai irodalom és művészet még mindig idegenek bizonyos körökben, melyeknek hölgyei Paul de Kock műveivel mulattatják magukat s Kölcsey vagy Vörösmarty nevét alig ismerik.[1]

---

[1] Magyar szózatok. (Hamburg, 1847.) 7. Actenstücke zur Gesch. des ung. Schutzvereins. (Lipcse, 1847.) 8.

A védegylet által fölébresztett nemzeties szellem szünteti meg az idegenek cultusát, ugy annyira, hogy a külföldi gyáros már most »honi« czég alá kénytelen bújni, hogy árúinak kelendőségét biztositsa.

A társadalom egyes osztályai és tagjai, de különösen a nők vetekednek egymással a »honi« iparczikkek pártolásában. Bajza »Ébresztő«, Garay János »Magyar leány dala« czímű költeményeikkel ha talán valamivel fokozzák is a közlelkesedést, arra nincs szükség, hogy fölébreszszék, miután mint a futótűz ragad az egyik emberről a másikra. Kopácsy prímás elrendeli, hogy a nagyszombati posztógyárból fedezzék a nagyszombati seminarium növendékeinek öltözeteihez szükséges posztót; gróf Batthyány Lajosné és gróf Károlyi Györgyné különösen kitüntetik magukat a honi iparczikkek terjesztésében, amiért Pesten fáklyás-zenével tisztelik őket meg; az 1845 év farsangján tartott pesti védegyleti bálban, valamint a vidéki bálokban férfiak és nők honi kelmékből készült magyar ruhában jelennek meg; a »Honderű« Párisban készült divatképeit itthon készült divatképekkel cseréli fel; a védegyleti melltűk, a Michna gyapot- és selyemgyárában készült védegyleti mellények nagy kelendőségnek örvendenek.

A külföldieskedésnek ilyetén hirtelen megszünése épp oly positiv eredménye a mozgalomnak, mint az, hogy a politikai és közgazdasági önállóság elvének, valamint a democraticus eszméknek gyakorlati alkalmazása által demonstrálja azoknak termékenyitő hatását.

Az önsegélyhez folyamodó társadalom vállalkozásában csak Széchenyi és a conservativek nem vesznek részt, sőt az előbbi, Deák Ferencznek a szentgróti fiókegylet 1845 február 9-iki alakuló gyűlésén tartott beszéde alkalmából, egyenesen megtámadja a pártot, mely a nemzetet a »vakmerő játékba« belévitte.

A védegyletre nézve Deáknak szintén vannak ugyan kételyei és aggodalmai, melyeket Kossuthtal és Wesselényivel nem is mulaszt el közleni:[2] mindamellett nem akarván vitát, sőt esetleg szakadást előidézni pártjában s tartván attól, hogy, ha a vállalat megbukik, a magyarok szalmalángja, szájhősködése ismét gúny és nevetség tárgya lesz a külföldön, belenyugszik a dologba, sőt elhatározza, mikép maga is tevékeny részt fog venni a mozgalomban. Emlitett beszédében azok ellenében, kik a védegylet helyett gyárakat és jó törvényeket sürgetnek, azt jegyzi meg, hogy védegylet nélkül a gyárak Magyarországon nem tarthatják fenn magukat, törvények pedig pénzt nem teremtenek; azokat viszont, kik a védegylet czége alatt politikai és rossz czélokat gyanitanak, egykori öreg követtársához hasonlitja, ki valahányszor a rendek valami üdvös dolgot akartak keresztülvinni, mindig azzal állt elő, hogy »nem kell hinni, valami fekszik alatta«, de hogy »mi fekszik alatta«, soha nem mondta meg.

---

[1] Tóth Lőrincz czikke. Pesti Hirlap, 1844. 410. sz.

[2] Deák Ferencz beszédei, 535.

Széchenyi a »nemzet kedveltjének« — amint Deákot nevezi — ilyetén magatartását azért tartja különösen veszedelmesnek, mert ő szerinte Deák hivatása nem az, hogy a túlzók szekerét tolja, hanem hogy a radicalismus által szükségképen előidézendő válság örvényéből a nemzetet majdan kiragadja. Ennélfogva megkisérli nagy missiójának megfelelő szerepkörébe visszatériteni őt.

A védegylet eszméjét közgazdasági, politikai és erkölcsi szempontból egyaránt szerencsétlennek tartja. Kritikája eddig a határig épp oly jogosult, mint maga a mozgalom, mely ellen irányul. De az a meggyőződése, hogy a védegyleti mozgalomban nyilvánuló ellenzéki szellem erősödése a változott viszonyok közt csak bajt hozhat a nemzetre s hogy a tényleg működő ellenzéknek úgy taktikája, mint modora a haladás ügyének határozottan ártalmára szolgál, — szélsőségekre ragadja. Mint polemicusnak különben is sajátságai közé tartozik a kiméletlenség, úgy hogy addig nem nyugszik, mig ellenfeleit vagy porig nem alázza vagy köznevetség tárgyává nem teszi. Amily éles fegyvert használt a Kossuthtal és Wesselényivel vívott párbajában, épp olyannal sujtja most az ellenzéket. Sőt még Deák Ferenczet sem részesiti abban a kiméletben, melyre az méltán számot tarthat ama tiszteletnél fogva, melylyel iránta mindenkor viseltetett. Mig egyrészről elismeri, hogy Deák »azon kevesek egyike, kikkel csak ritkán ajándékozzák meg a magas Istenek az emberi nemet«, másrészről szűklátkörűséggel s azzal vádolja, hogy »ő is rabja tudtával vagy tudta nélkül azon hagymázos fascinatiónak, közparoxismusnak, mely az ország ellenzéki részét egyik tévedésből a másikba sodorja«.

Az ellenzéki politika iránt érzett ellenszenve olyan föltevésekre ragadja, melyek bátran gyanusitás számba mehetnek, s szenvedélye által vezettetve, kritikájában átlépi az igazság és méltányosság határát.

A védegyletet a nemzet testében méregnek tekinti. Mert vagy nem lesz sikere, s akkor nem egyéb, mint haszontalan demonstratió, mely egyedül szerfeletti gyöngeségünket árulja el, vagy lesz sikere s akkor oly mélyen belevág a közbirodalom sociális viszonyaiba, mikép Magyarországra nézve egy új és legkevésbbé sem előnyös rendszer életbeléptetésének szükségét idézi elő. Ha — igy folytatja okoskodását, s itt kezdődik már az ellenzék intentióinak félremagyarázása — a kormány isolálva látja magát és a nemzetben nem lel támaszt, hogy nemzeti és alkotmányos formákban fenntarthassa magyar földön a rendet és a közbirodalom részei közt az összhangot: elvégre oly lépésekre vetemül, melyek nem lesznek a nemzet ínyére. Mert hogy Magyarország anarchiának induljon vagy a közbirodalomtól magát bármi úton is elszakitni vagy elkülönözni igyekezzék, ezt a kormány csakugyan nem tűrheti, annyival kevésbé, mert az európai egyensúly felett őrködő hatalmak is tisztában vannak vele, hogy az európai egyensúly fenntartására elkerülhetetlenül szükséges az osztrák közbirodalom egységes létele, s hogy ez magában a birodalomban uralkodó béke és harmonia nélkül lehetetlen.

Az, amit Széchenyire a rosszakarat fog rá, hogy t. i. alaptalan vádaskodásával a mozgalom elfojtása végett egyenesen fegyvert akart adni a kormány kezébe, valóban szándékában áll a conservativ pártnak s az Ausztria érdekeit képviselő némely külföldi és osztrák hirlapnak és publicistának. Ezek mindent elkövetnek, hogy a védegylet ügyét compromittálják a kormány előtt. A »Budapesti Hiradó«, a »Nemzeti Ujság« és a »Pester Zeitung«, valamint a triesti »Oesterr. Lloyd« és az augsburgi »Allgemeine Zeitung« hasábjain különösen dr. Hock Károly, több-kevesebb ügyességgel, de ugyanabban a szellemben, nyiltan vádolják a védegylet tagjait, hogy tulajdonképeni czéljuk nem egyéb, mint a magyarokat elidegeniteni a kormánytól és az örökös tartományok népeitől, elszakitani Magyarországot Ausztriától, sőt végső czéljuk nem egyéb, mint a forradalom.[1]

A gyanu annál alaposabbnak látszik, mert az egylet alapitói és központi igazgató-választmányának tagjai: gróf Batthyány Kázmér és Lajos, gróf Teleki László, Deák, Klauzál, báró Wesselényi Miklós, Szentkirályi, Beőthy Ödön, Perczel Móricz, Pulszky Ferencz, Szemere Bertalan, gróf Ráday stb., egytől-egyig az ellenzékhez tartoznak s mert élükön Kossuth Lajos áll, kiről — mint azt évekkel később ő maga irja — egy udvari méltóság úgy nyilatkozik, hogy »mi az eszközök nagy választékával rendelkezünk s kezeink hosszúk; ha Kossuth nem szünik meg a második Zrinyi szerepét játszani, mi találni fogunk a számára egy Wallensteint«.[2]

Kübeck, az udvari kamara elnöke, amint megtudja, hogy »a felforgató párt« a védegyletet megalakitotta, azonnal felhívja arra a felség figyelmét, s a király a nádort és a kanczellárt utasitja, hogy tegyenek jelentést az ügy állásáról és javaslatot az életbe léptetendő rendszabályokra nézve.[3]

A nádor károsnak tartja ugyan a mozgalmat úgy Magyarország, mint az osztrák tartományok kereskedelmére; de azért erőszakos elnyomását nem ajánlja, mivel ebben az esetben könnyen megtörténhetik, hogy az egylet, mely most még ügyeit nyilvánosan tárgyalja, titkolódzni fog s kitűzött és bevallott czéljától eltérvén, minden eszközt agitatióra fog felhasználni az országban. Szögyény László udvari kanczelláriai tanácsos előtt a nádor úgy nyilatkozik, hogy a történelem tanusága szerint Magyarországon bizonyos eszmék amily gyorsan népszerűekké válnak, épp oly hamar kimennek a divatból, föltéve, hogy a kormány coercitiv rendszabályokkal nem lép föl ellenük. Egyéb teendője tehát ő szerinte a kormánynak egyelőre nincsen, mint az, hogy világositsa fel a közvéleményt tévedéséről s kisérje éber figyelemmel az egylet működését, s csak ha a mozgalom eredeti irányától eltérne és politikai jelleget öltene magára: akkor kellene azt ártalmatlanná tenni.[1]

---

[1] Hock K. czikksorozatának gyűjteménye: Gegen d. ung. Schutzverein u. seine Tendenzen. Von Dr. H. (Lipcse, 1845.) 57.

[2] L. Kossuth, L'Europe, l'Autriche et la Hongrie. (Brüssel, 1859.) 71.

[3] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára, Diaet. extraser. 1844.

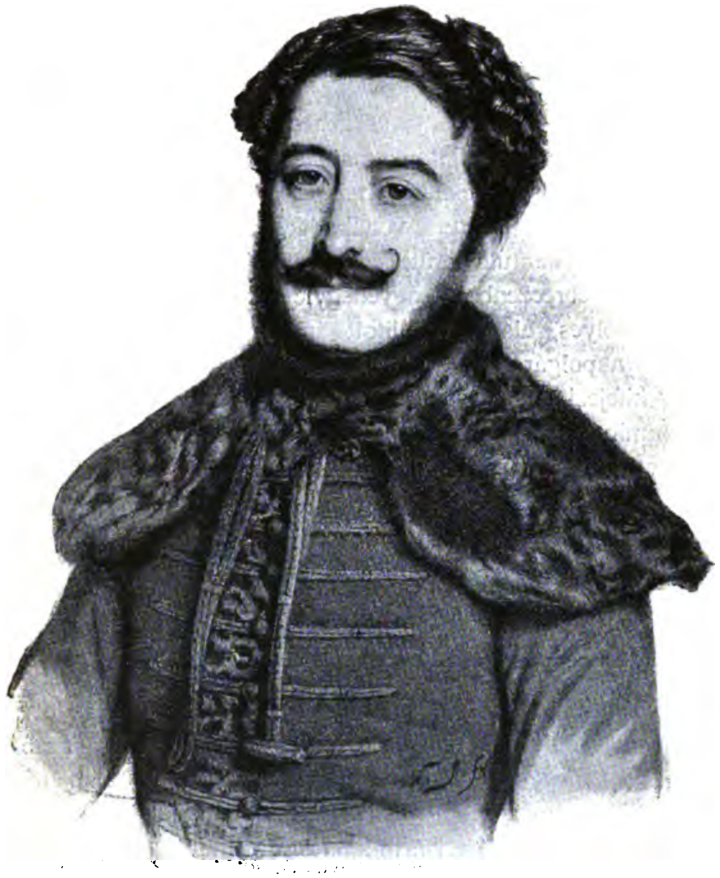

Szögyény-Marich László.
(Eybl 1845-iki kőnyomata után.)

Minthogy Szögyény László szintén bizonyságot tesz róla, hogy az egylet, bármily súlyos vádakkal illették is rosszakarói, a törvény korlátait nem lépte túl:[2] a kormány annyiban követi ugyan a nádor tanácsát, hogy az egylet ellen nyilt erőszakot nem alkalmaz, de közvetve annál inkább elkövet mindent, hogy ellensúlyozza és megnehezitse annak működését.

---

[1] U. ott, Kanczell. elnöki iratok, 1844 : 995.
[2] U. ott.

A kanczellár, — kit az administratorok és más hivatalos személyek hűségesen értesitenek mindenről, ami a vidéken a védegylet érdekében történik, — nagy gonddal gyakorolja a nádor által kivánt ellenőrzést. Inkey Imre zólyomi administrator közli vele Huszágh István zólyomi hadi főpénztárnok levelét, mely szerint »a nem annyira tiszta szándékból, mint inkább a kormány iránti bosszúvágyból keletkezett« védegyletbe, a másodalispán felhívása daczára, nagyon kevesen lépnek be. Ugyancsak Inkey megnyugtatja őt, hogy az eleintén nagy lelkesedéssel fölkarolt eszme »már most füstbe fog menni«;[1] majd később azt irja neki, hogy »a védegylet az oppositionalis országgyűlési követek által főképen mintegy ellenőr s ellenszegülés gyanánt a kormány ellenében és csakugyan nemcsak kereskedői, amint közönségesen állittatik, hanem általában minden nemű publico-politicus, sőt diplomaticus tekintetben is alakittatott s azon mottóval, hogy mivel a kormány segitni rajtunk vonakodik, azért mi magunkon segitünk[2].« Detrich Miklós, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke, a hozzá intézett kérdésre azt feleli, hogy Debreczenben »a védegyletnek, a kormány iránti bizodalmatlanság veszélyes alapjára állitott ingatag eszméjével« nem tudnak megbarátkozni a polgárok, úgy hogy húsznál többen nem léptek be az egyletbe; de kifejezi egyszersmind abbeli aggodalmát, hogy az olyan izgatások, mint amilyenek Biharban folynak, zavart idézhetnek elő. Itt ugyanis az egyik követ országgyűlési beszámoló beszédében azt mondta, hogy »aki a védegyletet nem pártolja, nem magyar az, czudar az«.[3]

Ilyen fajta árulkodások természetesen az egylet betiltására alapul nem szolgálhatnak, annyival kevésbbé, mert a nádor és Szögyény értesüléseivel sincsenek összhangban; de azért nagy mértékben fokozzák a kormánynak, sőt magának a nádornak a bizalmatlanságát is az egylet iránt.

Ennek a bizalmatlanságnak a kifolyása az 1844 november 21-ikén kelt legfelsőbb rendelet. E szerint a felségnek tudomására jutván, hogy Magyarországon többféle egyesület megalakult, mielőtt alapszabályaik az illetékes törvényhatóságok által megvizsgáltattak s legfelsőbb megerősitést nyertek volna: minthogy ez a visszaélés ugy a közjót, mint a magánosok vagyonát veszélyezteti, a helytartó-tanács utasittatik, hogy ilyen egyesületeket ne tűrjön meg, különösen pedig »figyelemmel levén a legujabb időben alakult u. n. védegylet eredetére, rendszabásaira és előhaladására, az erre nézve megkivántató czélirányos és törvényes intézkedéseket tüstént tegye meg, vagy pedig, ha ezek hivatali körén túlterjednének, további javaslatát terjessze elő«.[4]

Ez a rendelet teljesen beleillik annak a kormány-rendszernek a keretébe, mely a Metternich nevéhez fűződik. Az államhatalomnak Metternich által contemplált korlátlansága és az egyesületi jog szabad gyakorlása kizárják egymást, miután az állammal szemben semmi nem fokozza inkább az egyén erejét és önállóságát, mint a szabad egyesülés. Metternich részéről tehát politikai következetesség eme jogot korlátok közé szorítani. A hasznos irányu egyesületek ellen — mint egy évvel később egy emlékiratában részletesen kifejti — nincs semmi kifogása; de annál inkább szükségesnek tartja a kormány erélyes föllépését amaz egyletek ellen, melyek a társadalom alapjainak megbontását czélozzák vagy amelyek magán speculatio folytán a résztvevők erkölcsi és anyagi javait veszélyeztetik. Hogy ezekkel szemben a kormány a felügyeletet gyakorolhassa, ismernie kell szervezetüket. Éppen ezért, mielőtt megalakulnának, törekvésük czéljával és eszközeivel jöjjön tisztába a kormány, s csak akkor kezdhessék meg működésüket, ha a hatóságtól erre az engedélyt megkapták.[1]

---

[1] U. ott, Kanczell. elnöki iratok. 1844 : 1080.

[2] U. ott, 1845 : 1163.

[3] U. ott, 1844 : 1141.

[4] U. ott, 1845 : 1095.

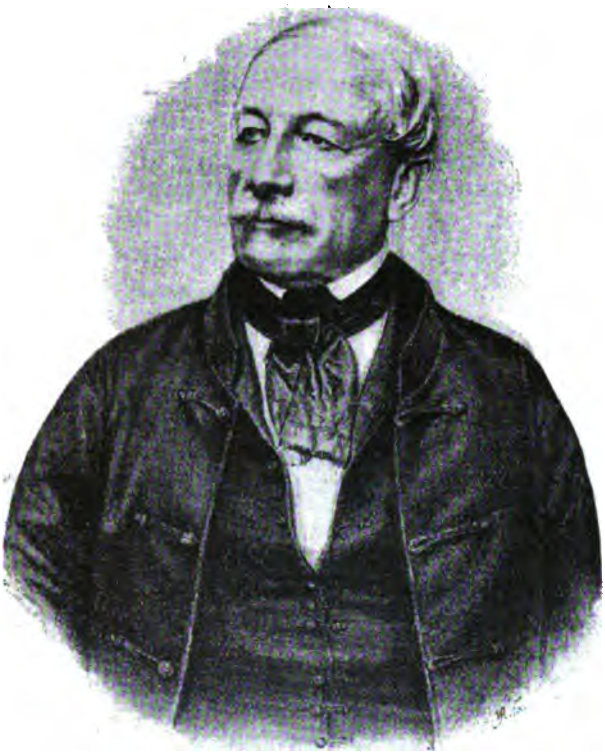

Gróf Zay Károly.
(Rohn kőnyomata után.)

A megyék tiltakozása sem ingatja meg a kormányt elhatározásában. A következő év elején, midőn gróf Zay Károly elnöklete alatt Nagyszombatban felsőbb engedelem nélkül megalakul a védegylet, a felség a helytartó-tanácsot egyenesen utasitja, hogy a rendelet értelmében járjon el azzal szemben.[1] Sőt a kormány 1845 márczius 6-ikán kelt rendeletében az egyesületi jogot még inkább megszorítja, amennyiben az egyesületek alakítására vonatkozó előrajzok, előértekezletekre való meghívások kinyomatásának engedélyezését a censorok kezéből kiveszi s a helytartó-tanács hatáskörébe utalja.[2]

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VII. 137.

A kormány és organumai más irányban sem szűnnek meg zaklatni a védegyletet. A nádor a helytartó-tanács hivatalnokainak nem engedi meg, hogy az egyletbe belépjenek.[3] Szögyény az egyes megyék főembereit figyelmezteti, hogy ne csatlakozzanak a mozgalomhoz.[4] A védegyleti választmány 1844 november 25-ikén tartott ülésében 10 forintos részvények kibocsátását határozván el abból a czélból, hogy gyárosoknak kölcsönöket adhasson, a király a nádort utasitja, hogy e határozat végrehajtását hiusitsa meg.[5] A gyártmányok provenientiáját bizonyitó bélyegek használatát a felség a helytartó-tanács útján megtiltja, miután azt »törvény elleni merényletnek«, a törvényhatósági jog bitorlásának tekinti.[6] Az »Életképek«-nek és a »Pesti Divatlap«-nak, melyek a legbuzgóbban kardoskodnak a védegylet mellett, a censor egy darabig nem engedi meg a védegylet nevének emlitését, hanem azt kivánja, hogy a védegyletet iparegyletnek nevezzék; a »Honderű« ellenben nem esik ez alá a tilalom alá, miután — mint Frankenburg Adolfnak, az »Életképek« méltatlankodó szerkesztőjének a censor kijelenti — a »Honderű« a védegylet ellenében oly állást foglal el, mely a kormány intentióinak tökéletesen megfelel, vagyis az »idétlen tüntetések« ellen opponál.[7] Perger Sándor szegzárdi szabadalmazott könyvnyomtató a védegylet alapszabályait kinyomatván [8] s hatszáz példányát Pestre szállittatván Kossuth Lajoshoz, Szögyény László, mint a központi könyvbiráló szék elnöke, a megtartott vizsgálat után konstatálja, hogy Ujváry József szegzárdi könyvbiráló és plebános hanyagul járt el, amennyiben az 1842 augusztus 30-ikán 31782. szám alatt kelt legfelsőbb rendelet ellenére, — melyben megtiltatik bármiféle egyleti alapszabály kinyomatása, mielőtt az legfelsőbb helyen jóváhagyatnék, — a kinyomatásra engedélyt adott; ennélfogva Ujváryt censori hivatalától, melyre képtelennek mutatta magát, megfosztják, Perger Sándort pedig, — mivel a könyvbirálati utasitvány 59-ik szakasza ellenére a könyvecske czímén a nyomdász nevét s a nyomatási évet és helyet ki nem tette, — szigoruan megdorgálják s privilegiumának elvételével fenyegetik meg.[1]

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok, 1845: 5578.

[2] U. ott, Helytartó-tan. osztály. 1845: 15712.

[3] U. ott, Kanczell. elnöki iratok. 1844: 995.

[4] U. ott.

[5] U. ott, 1845: 1151.

[6] U. ott, 1845: 6702.

[7] Frankenburg Adolf, Emlékiratok, III. 47.

[8] Az országos védegyesület alapszabályai és alakulásának rövid leirása. (Hely és év nélkül.) VIII+50 lap.

Ily módon a védegylet ügyét annak ellenségei s különösen a kormány teszik az ellenzék ügyévé, holott eredetileg nem volt az. Az oppositio emberei inditják ugyan meg a mozgalmat; de pártszínezetet nem kivánnak annak adni, sőt ez ellen úgy Kossuth, mint általában mindazok, kik az ügyet a nyilvánosság előtt képviselik, határozottan tiltakoznak.[2] Deák a nyilvánosság előtt sem, leveleiben sem szünik meg vigyázatra inteni híveit, »nehogy egyrészről alattomos fondorkodók, másrészről az ügynek meleg, de ügyetlen barátai, színlett vagy valóságos túlbuzgósággal rosszabb térre vigyék a dolgot és más alakot adjanak neki, mint aminő a valóság«.[3] A tolnamegyei védegyletnek, mely magvát képezi az országos egyletnek, tagjai közt számosan vannak, kik később magas kormányhivatalokat viselnek. Az országos egyletet pedig, midőn alakulóban van, annyira nem tekinti a közönség pártszínezetűnek, hogy az országgyűlésen a kormánypártnak több kitűnő tagja igéretet tesz a belépésre s igéretét be is váltja. Később azonban a kormány értésükre adván híveinek, hogy aki a védegyletnek tagja, azt úgy tekinti, mint ellenzékit s az kegyeire ne számitson: egymásután kérik nevüknek a tagok sorából való kitörlését.

A kormány azonban, amily mértékben kifejezi ellenszenvét a védegylet iránt, épp oly mértékben elárulja egyszersmind a mozgalom következményei tekintetében aggodalmát, s hogy az ellenzék kezéből kiüsse az agitatio fegyverét, a Magyarország érdekeivel homlokegyenest ellenkező ama vámpolitika módositására határozza el magát, mely az izgatás kútforrását képezi.

Úgyde egy-két vámtételnek módositása, — melyet 1846 augusztus 1-én hajtanak végre,[4] — s apró-cseprő reformok a vámkezelési szabályzatban nem vezethetnek többé czélhoz. A kormány engedményei a tarifa egyes tételeire nézve Magyarország irányában hogy mily csekély mérvűek, mutatja az, hogy a jövedelem, melyről ilyeténképen lemond, az 1844-iki kereskedelmi adatokat véve alapul, mindössze 4000 pengő forintot tesz ki; sőt a vámdíjtételek leszállitása által tulajdonképen áldozatot sem hoz, mert az ennek következtében kifejlődő élénkebb forgalom bizonyára fedezi a reductióval járó veszteségét. A vámkezelési szabályok pedig ha némi változást szenvednek is, lényegük és szellemük marad a régi. Az egész rendszert kell tehát átalakitni, hogy a nemzet megnyugodjék.

A rendszer-változtatás amaz irányát, mely nem tekinti többé a közbenső vámsorompó ledöntését a magyar közgazdasági élet fejlődésének alapföltételéül, Kossuth inditványa alapján a védegylet szabja meg,[1] s ugyancsak Kossuth fejti ki a védegylet 1846-iki közgyűlésén a nemzeti vámpolitika ama vezérelveit, melyeket aztán az ellenzék a magáéivá tesz s melyeket úgy Pestmegye, valamint mindazon megye, ahol az ellenzék többségben van, utasitásul ád az 1847-iki országgyűlésre küldött követeinek.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. elnöki iratok. 1845: 6204.

[2] Der ungarische Schutzverein. (Lipcse, 1845.) 26.

[3] Deák Ferencz, Levelek, 152.

[4] L. a len-, kender-, csepű -és csipkefonálra, valamint a czérnára nézve az új tarifát Pesti Hirlap. 1846. 722. sz.

Kossuth, vámpolitikai programmjában, — mely tulajdonképen az 1844-iki országgyűlés által a vám és kereskedelem ügyében készitett felirat paraphrasisa, — Ausztria és Magyarország érdekeinek kölcsönös és méltányos kielégitésére fekteti a fősulyt.

A külföld irányában fennálló vámokra nézve általában biztositékokat kiván abban az irányban, hogy az osztrák gyárosok a magyarországiakkal szemben differentiális kedvezményekben nem fognak részesülni, s hogy a megállapitandó vámszabályzatot csak az országgyűlés hozzájárulásával változtathatják meg. Eme biztositékok megszerzése után, a kivitel csakis a forgalmat egyátalán nem korlátozó, mérsékelt pénzügyi vámokkal terheltetnék meg; a behozatalra nézve pedig a tilalmi rendszer védvámrendszerré alakittatnék át, vagy, ha ez utóbbiba Ausztria nem egyeznék belé: akkor a tilalmi jellegű beviteli vámok a jószág értékének 25—40 százalékáig mérsékeltetnének, a külföldi félgyártmányok és gyártási segédeszközök behozatala pedig, akár Ausztrián keresztül, akár közvetlenül, vámmentesen vagy igen csekély pénzügyi vám mellett engedtetnék meg.

A közbenső vámok eltörlését, addig, mig a külső tilalmi vámok érvényben vannak, Kossuth veszedelmesnek tartja Magyarországra nézve, úgy okoskodván, hogy ha a külföld versenyétől megvédelmezett osztrák műipar még a közbenső vámok nyügétől is megszabadul s rászabadittatik a magyar műiparra, ezt menthetetlenül megfojtja, s Magyarország még csak azzal sem kárpótolhatja magát, hogy a külföldről az ipari czikkeket olcsóbb áron szerzi be s hogy a bécsi községi és osztrák fogyasztási adóval terhelt áruinak nagyobb kelendőséget biztosit; megszüntetésükbe tehát csak úgy egyezik belé, ha a forgalmat a szó szoros értelmében szabaddá teszik, miután ebben az esetben Magyarország egyrészről azokat a gyártmányokat, melyekért most Ausztriának évenkint 60 milliót fizet, a jutányosabb és jobb gyártmányokat előállitó külföldtől 40 millióért szerezhetné be s igy ezen a czimen évenkint 20 milliót takarithatna meg, másrészről az eddig tőle elzárt világpiaczok megnyilván előtte, nyers terményeit sokkal jobban értékesithetné, mintha azokkal csupán Ausztriára volna utalva.

A kormány azt az elszakadási törekvést, melynek szitásával a védegyletet gyanusitják, oly módon gondolván a leghatályosabban ellensúlyozhatni, ha a védegylet létalapját képező programmot az Ausztria és Magyarország közti vámsorompó ledöntésével tárgytalanná teszi, a hirlapok útján kilátásba helyezi ugyan a Kossuth vámpolitikájához való hozzájárulását; de az ellenzéket ezzel nem vezeti félre, miután mindenki tisztában van azzal, hogy, ha egyszer a kormánynak sikerül az ellenzék segélyével a vámsorompót ledöntenie, Ausztria érdekeit bizonyára nem áldozza fel annak a szabad kereskedelmi politikának, melyet Kossuth az Ausztria és Magyarország közti vámmentesség föltételéül állapitott meg.

---

[1] Magyar szózatok, 216.

Ha azonban az ellenzék nem ragaszkodnék is a két reformra nézve a junctimhoz, a közbenső vámok kérdésének megoldását egyelőre jóformán lehetetlenné teszi az a körülmény, hogy a legszorosabb összefüggésben áll az a dohánymonopolium és az adó kérdésével.

Ha Magyarországból, ahol a dohánymonopolium nem áll fenn, a dohány vámmentesen vitetik Ausztriába s igy a magyar dohány akadály nélkül versenyre kél az osztrák dohánynyal: az osztrák kincstárnak a dohánymonopoliumból eredő 12 millió pengő forintnyi évi jövedelme vagy egészen megszünik, vagy a minimumra száll alá. Másrészről az osztrák földbirtokosok érdekeit is veszélyezteti a közbenső vámok megszüntetése, amennyiben ezek földadóval levén terhelve, az adómentesség kiváltságát élvező, kedvezőbb talaj- és éghajlati viszonyok közt termelő magyar földbirtokosok productumaival védvámok nélkül nem állják ki a versenyt. Gondoskodni kell ennélfogva a közbenső vámok megszüntetése esetén úgy az osztrák kincstár, mint az osztrák földbirtokosok kárpótlásáról, illetőleg védelméről.

A kincstár jövedelmének megóvására egyéb eszköz nincs, mint a dohánymonopoliumnak életbeléptetése Magyarországon is. Az osztrák földbirtokosok versenyképességét pedig csakis úgy lehet biztositni, ha az országos közpénztár javára a magyar birtokosokat is megterhelik földadóval. Mind az egyik, mind a másik intézkedés természetesen a magyar országgyűlés jogkörébe tartozik.

Az a terv, melyet kevéssel később báró Eötvös Ignácz, a volt főtárnokmester, egy névtelenül megjelent röpiratában ajánl, hogy t. i. a dohányadót léptessék életbe Magyarországon,[1] s melynek czélja egyéb nem lehet, mint hogy a közbenső vámsorompó ledöntése esetén az osztrák dohánymonopolium terményei kellő védelemben részesüljenek a magyar dohánygyártmányok versenyével szemben, — még ekkor nem jön szóba; de ha megpenditené is azt valaki, a dohányadó eszméjével bizonyára még kevésbé tudna megbarátkozni a magyar közönség, mint a monopoliummal.

A közteherviselés kérdésének megoldására nézve a lehetőség nincs kizárva, miután ezt már részint társadalmi agitatio útján, részint törvényhozási viták és intézkedések által előkészitették; de a monopoliumnak alkotmányos úton való behozatalára semmi reménye sem lehet a kormánynak.

Bármily ügyesen érvel is gróf Dessewffy Emil a »Budapesti Hiradó«-ban a dohánymonopolium mellett, bármennyire erősitgeti is, hogy abból körülbelől hat és fél millió forint jövedelme lenne a magyar államnak s ezzel nemcsak a harminczad megszünéséért kárpótolná magát, hanem ezen felül még tekintélyes összeget fordithatna közczélokra is; hogy a felállitandó állami dohánygyárakban tömérdek munkás nyerne keresetet és hivatalt; hogy ily módon dohánytermelésünk fejlődése biztosittatnék: mindez nem győzi meg a monopolium iránt legyőzhetetlen ellenszenvvel viseltető közvéleményt.

---

[1] Ungarns gegenwärt. u. zukünft. Nationalreichthum. (Buda, 1847.) 79.

A kormány ennélfogva megkisérli a monopoliumot önkényesen, a törvényhozás kijátszásával életbeléptetni, olyan formán, mint a mult században, amidőn a Pesten felállitott cs. kir. Appalto, a bécsi udvari kamara pártfogása alatt, a rendelkezésére bocsátott pénzerővel Magyarországnak jóformán összes dohányterményét beváltotta, minden vevőt kiszoritott a piaczról, az árakat maga határozta meg, a dohányt tetszése szerint osztályozta, szóval megteremtette a monopoliumot.

A magyar udvari kamara 1846 augusztus 13-ikán közhirré teszi, hogy szivarokat fog Magyarországon árúba bocsátani s e czélból Budán és Pesten üzletet nyit, ahol a legdrágább magyar szivar két és fél krajczárért, a legolcsóbb két ötöd krajczárért lesz kapható, sőt százával még olcsóbbért. Ugyanekkor hire terjed, hogy nemcsak az osztrák gyárak szivar-gyártmányaival szándékozik elárasztani a kormány a piaczot, hanem Magyarországon is fog szivargyárakat berendezni.

Ez a merész fogás általános visszatetszést szül az országban, nemcsak azért, mert törvény-, sőt alkotmánysértést látnak benne, miután egy új közjövedelmi forrás az országgyűlés hozzájárulása nélkül nyittatik meg, hanem azért is, mert súlyos sérelem az az ország közgazdasági érdekei ellen. A védegylet számos iparág, mint például a posztó-, selyem-, gyapju- és gyapot-, üveg- és edényipar fejlődésének megvetette az alapját, de különösen sokat tett a dohánygyártás érdekében, úgy hogy például a pesti és budai dohánygyárak körülbelül 10,000 munkást foglalkoztattak állandóan s az azelőtt élvezhetetlen magyar szivarok minőségre nézve fokozatosan javultak. A dohánygyártás ilyetén lendülete természetesen jótékony hatással volt a dohánytermesztésre is, és mig azelőt a nyers dohány mázsájáért alig fizettek többet 10—12 forintnál, most a szivarlevelekért megkaphattak a termesztők 30—50 forintot. A védegylet tevékenységének eme kétségbevonhatatlan eredményét akarta tönkre tenni a kormány, midőn mint versenyző lépett fel a magán dohánygyártók ellen.

A dohánymonopolium behozatala ellen még a »Pesti Hirlap« körül csoportosult centralisták is tiltakoznak, akik pedig egyetértve a conservativekkel szivesen belenyugodnának a közbenső vámok megszüntetésébe, ha a Zollvereinhoz hasonló vámszövetség jönne létre Ausztria és Magyarország közt oly módon, hogy a szövetség megkötésekor Magyarország kellő befolyást biztositván magának a külső vámok szabályozására, a vámtarifa hiányainak pótlása végett esetleg a védegylet is fenntartatnék. A vámsorompó ledöntésétől a centralisták nem félnek, mert meg vannak felőle győződve, hogy egyrészről a nemzetnek lesz elég ereje anyagi érdekeit szövetséges társával szemben megvédelmezni, másrészről amint az olasz nemzetiség nem semmisült meg a miatt, mert vámkorlátok nem zárják el az örökös tartományoktól, úgy a közbenső vámok eltörlése a magyar nemzetiséget sem fogja veszélyeztetni, annyival kevésbé, mert a nemzetiség biztositékait nem az osztrák és a magyar birodalmat egymástól elválasztó korlátokban kell szerintök keresni.

De bármily erős is eme meggyőződésük, engedmények árán nem akarják a közbenső vámok eltörlését megvásárolni, miután különben is több haszna lenne abból Ausztriának, mint Magyarországnak. A dohánymonopolium életbeléptetésétől különösen idegenkednek. Semhogy ezt az engedményt megtegyék s ez által hozzájáruljanak Magyarország egyik legjövedelmezőbb iparának és mezőgazdasági ágának tönkretételéhez: inkább készek álláspontjukat feladni s a status quo fenntartásával alkudozást kezdeni Ausztriával a vámtarifa egyes tételeinek módositása tárgyában.

Az ország anyagi érdekei szempontjából döntő fontosságu vámkérdésnek ilyetén megvitatása és minden oldalról való megvilágitása egyenesen a védegyleti mozgalomnak köszönhető. Ennélfogva, bármennyire túlzott is Deák ama biztatása, hogy amint az egyszeri franczia arra a kérdésre, ki verte meg Marengónál az ellenséget, azt felelte, hogy »én és még hetven ezer«, úgy a védegylet minden egyes tagja is elmondhatja majd magáról, hogy »a sorvadó hazát én és még annyi millió védegyleti tag mentettük meg« : a mozgalom termékenyitő hatással volt a közgazdasági, társadalmi és politikai életre s igy azok, kik abban részt vettek, ha »a hazát nem mentették is meg«, nem végeztek hiábavaló munkát.

IV. FEJEZET.

Az administratori rendszer.

Az ellenzéki szellem rohamos terjedése az országban, valamint a külföld nyugtalankodása a miatt, hogy a magyarországi belső zavarok Ausztria hatalmi állását megingatván, ez visszahatással lesz az európai békére és egyensúlyra, — arra az elhatározásra birja Metternichet, hogy a megváltozott viszonyokhoz alkalmazott politikáját szabatosan körvonalozza s annak gyakorlati alkalmazására a kezdeményező lépéseket megtegye.

Egy 1843 deczember 31-ikén kelt emlékiratában, — melyre a nádor oly nagy súlyt fektet, hogy sajátkezűleg másolja le levéltára számára,[1] —

---

[1] Orsz. levéltár. József nádor titkos levéltára, Diaet. extraser. 1844.

teljes őszinteséggel, saját kormányzatának eredményeivel szemben is szigorú birálatot gyakorolva, visszatekint Magyarország fejlődésének egyes korszakaira, megállapitja a fejlődés akkori stádiumában észlelhető bajok diagnosisát s végül kijelöli a kibontakozás útját.

Hogy Magyarország kiszabadittassék veszélyes helyzetéből, föltétlenül szükségesnek tartja, hogy úgy a kormány, mint a magyar hatóságok, a legfelsőbbektől a legalsóbbakig, elhagyják az eddigi kerékvágást. Az utolsó félszázad folyamán követett kormányrendszer, végső eredményét tekintve, negativ volt. Az országban túlnyomó többséget képező magyar és szláv lakosság erélyes vezetést igényel; de a kormány lemondott vezetésükről. Most, úgy véli, a gondolkozó magyarok oda nyújtják a gyeplőt a királynak. Ha nem ragadja meg: az ország a chronicus erkölcsi anarchiából az anyagiba fog sülyedni. Az országgyűlés befejeztével mindenekelőtt állapitsa tehát meg a kormány a szükséges rendszabályokat, azután válaszsza ki azoknak végrehajtására az embereket.[1]

Hogy mik lennének ezek a rendszabályok, ezt a nádorral váltott leveleiben később fejti ki. Minden azon fordul meg szerinte, hogy az alsó táblán is többségben legyenek a kormány hívei, a mi csak úgy érhető el, ha a megyék más vezetés alá kerülnek. Hogy pedig a többségnek hasznát is vegyék, az országgyűlés coordinatióját, illetőleg a törvénykészités módját kell megváltoztatni.

Metternich terve határozott közeledés ugyan a képviseleti rendszer felé s meglátszik rajta, hogy concipiálásánál Anglia és Francziaország alkotmányaira gondol; de a mily távol áll attól a parlamentarismustól, melynek érdekében a centralisták küzdenek, épp úgy nélkülözi a biztositékokat arra nézve, hogy az alakitandó többség nemzeties szellemben fogja vezetni az ügyeket.

Az ő programmjába sem a parlamentarismus, sem a valódi képviseleti rendszer nem illik bele. Az átalakulást a fennálló alkotmány keretében akarja végrehajtani, miután elhiteti magával, hogy az ősi magyar alkotmány a képviseletiség eszméjét magában foglalja s igy ebben az irányban reformra nincs szükség.

Midőn a conservativek aggodalmukat fejezik ki a tekintetben, hogy az ősi alkotmány fenntartása a képviseleti rendszer életbeléptetésére vezet, a szabadelvűek, illetőleg a radicalisok pedig egyenesen arra törekszenek, hogy a magyar alkotmány képviseletivé alakittassék át: Metternich úgy találja, hogy a conservativek aggodalma s a radicalisok óhajtása, illetőleg törekvése tévedésen és pedig egy és ugyanazon tévedésen alapul, a menynyiben mind a két párt abból indul ki, hogy Magyarország alkotmánya nem képviseleti, pedig az. A különbséget a képviseleti és rendi alkotmány közt úgy határozza meg, hogy amaz a törvényhozó hatalmat megosztja az uralkodó és a rendek közt; ez ellenben a rendek törvényhozási jogát annyira korlátozza, hogy alig terjed az többre, mint az adók megszavazására. Ily értelemben Magyarország ősi alkotmánya képviseleti. Azok tehát, kik a repraesentativ rendszer becsempészésétől félnek, összetévesztik az angolhoz hasonló magyar alkotmányt Németország régi rendi alkotmányával, holott a kettőnek kevés a közös vonása. A radicalisok pedig a népsouverainitás elvére alapitott ama modern rendszerért rajongnak, mely az északamerikai és franczia forradalomból veszi eredetét s mely Magyarországon is csak társadalmi forradalom útján jöhetne létre.

---

[1] U. ott.

Ily nézetek mellett nem csoda, hogy Metternich — miként eddig, úgy most is — a kormány legfőbb feladatáúl tűzi ki a rá nézve rendkivül kényelmes és előnyös régi alkotmánynak a demagogok ellenében való megvédelmezését; de másrészről, a mennyiben minden államban, de különösen a képviseleti államokban, a formák nagy szerepet játszanak s a mennyiben szerinte Magyarországon az utolsó ötven év alatt a leglényegesebb alkotmányos formák részint félremagyaráztattak, részint feledékenységbe mentek: különösen ebben az irányban szükségesnek tartja a reformot.

A magyar viszonyokra vonatkozó, 1844 végén papirosra vetett aphorismáiban[1] az alkotmányos formák elferditésének és mellőzésének több példáját emliti.

A többség érvényesülése — irja a többi közt — mindenütt alapföltételét képezi az állam belső békéjének. Azokban az államokban, melyekben az államfő a rendek közreműködésével hoz törvényeket, ezek a törvények sikeresen csakis a rendek többsége útján jöhetnek létre. Igy volt ez a hagyományok szerint Magyarországon is, a mennyiben úgy a congregatiók, mint a két tábla elnökei mindig a pars sanior akaratát emelték határozattá. De a régi szokás az utóbbi időben kiment divatból.

Nagyobb gyülekezeteket, sőt még a kevésbbé népeseket sem lehet szigorú tanácskozási szabályok nélkül jól vezetni. S ime, mennyire alászállt úgy a megyegyűléseken, mint az országgyűlésen az elnökök tekintélye. Az országgyűlésre a karzat döntő befolyást gyakorol. Az alsó tábla elveszitette minden jelentőségét s egyéb szerepe jóformán nincs, mint hogy regisztrálja s a felső táblának megküldi a kerületek határozatait.

A rend ilyetén felbomlásáért a kormányt teszi felelőssé s ezzel természetesen hallgatólag önmaga ellen is vádat emel. A kormány — úgymond — negativ irányú működésével azt érte el, hogy abban az arányban, a mint a királyi hatalom megfogyatkozott, növekedtek a rendek praetensiói, s hogy viszont abban az arányban, a mint az országgyűlés a királyi jogokba belenyúlt, a megyék meg az országgyűlés jogait kaparitották magukhoz mignem maguk is a koldus-nemesség vesszője alá jutottak.

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VII. 51. s k. l.

Hogy az ekként bekövetkezett anarchia megszüntetésére szolgáló eszközöket a kormány mi módon szerezheti meg ennek eldöntését a magyar kormányférfiakra bízza, mint a kik Magyarország belső ügyeibe jobban be vannak avatva nálánál. E czélból, az ő tanácsára, a felség még az országgyűlés folyama alatt gróf Majláth Antal kanczellár elnöklete alatt egy commissiót küld ki, melynek tagjai Szögyény László és báró Jósika Samu udvari tanácsosok s mely, mielőtt véglegesen határozna, megállapodásait véleményadás végett közli az országbiróval és a nádorral.

Majláth György országbiró a bizottság számára készitett ama terjedelmes emlékiratában,[1] — melynek benyujtásával azért késedelmeskedik, mert szükségesnek tartja az országgyűlésen történteket megfigyelni, — Metternich kiindulási pontját, hogy t. i. a kormánynak nemcsak a főrendi, hanem az alsó táblán is egy tömör és hű többséggel kell rendelkeznie, elfogadja. Abban is egyetért vele, hogy a kormány, a királyi propositiók mellőzésével, ezentúl kész törvényjavaslatokkal álljon elő s azokat úgy az

Gróf Majláth Antal

Gróf Majláth Antal aláírása.

országgyűlési küldöttségekben, mint magán a dietán biztos többségre támaszkodó saját organumai által védelmezze. Minthogy pedig jelenleg az alsó táblán az ellenzék van többségben, a mi, az alkotmányos rendszer szerint, abnormis állapot s minthogy ez a megyei követválasztási és utasitási rendszernek tulajdonitható: ezen kell szerinte segiteni, annyival inkább, mert a megyei közigazgatás is tarthatatlan. A megyei rendszer akként alakitandó át, hogy úgy az alkotmány szellemének, mint a jó közigazgatás követelményének megfeleljen s az országgyűlésnek hasznos elemeket szolgáltasson. Erre nézve a következő tanácsokat adja.

A főispáni állások eddig inkább méltóságoknak, mint activ hivataloknak tekintettek. A megyék magukra voltak hagyatva, miután a kormány nem érvényesitette velük szemben a törvény és alkotmány által biztositott befolyását. Hogy ezen változtatni kell, ezt mindenki belátja; ő, t. i. az országbiró, már nyolcz évvel azelőtt sürgette s a következmények neki adtak igazat. A megyefőnök tehát minden más hivatalos functio alól fölmentendő s jövőre a megyében lakjék és folytonosan maga vezesse a közigazgatást. Ama főispánok mellé, kik részint magas hivataluknál fogva, részint egyéb okból főispáni czímüket megtartanák, a helyi és személyi viszonyokat alaposan ismerő administratorok neveztessenek ki. A megyék két osztályba soroztatván, az első osztályúak főnökei legkevesebb 5000, a második osztályúaké 4000 forint fizetést kapnának. A megyefőnökök utasitásokkal láttatnának el s köteleztetnének minden megyei és törvényszéki gyűlésen jelen lenni; a közigazgatás minden ágára, különösen pedig a commissariaticumra és adókezelésre szorgosan felügyelni; a megyei viszonyokról jelentést s az életbe léptetendő intézkedésekről javaslatot tenni; befolyásuk és tekintélyük fokozása végett hozzájuk nyujtanák be a megyei lakosok folyamodványaikat s az ő útjokon kapnák meg azokra a választ. Ezek az országbiró szerint mind oly sürgős rendszabályok, hogy, ha rögtön az országgyűlés berekesztése után életbe nem lépnek, minden egyéb intézkedés — bármily üdvös legyen is különben — sikertelen marad.

---

[1] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok. 1844: 1166.

Hogy azonban a megyefőnökök buzgalma kárba ne veszszen, okvetlenül orvoslandónak tartja a dicasteriumok szervezetében és működésében mutatkozó bajokat is.

A helytartó-tanács az utóbbi időben sokat veszitett tekintélyéből, a minek oka egyrészről az, hogy hatáskörét megszorították, másrészről, hogy tagjait nem választották meg szerencsésen. Jobb — úgymond — semmi dicasterium, mint olyan, mely sem a fejedelem, sem az ország bizalmát nem birja. Visszaállitandó tehát a helytartó-tanács régi törvényes hatásköre s olyan egyénekkel töltendők be a helytartó-tanácsosi állások, kik közbecsülésnek örvendenek. A jó államigazgatás egyik legfőbb követelménye az, hogy a felsőbb helyre fölterjesztett ügyek gyorsan, világosan és határozottan intéztessenek el. Általános a panasz az ország lakosai részéről, hogy a közigazgatás lassú és bonyolult; hogy az ügyek vagy egyátalán nem vagy akkor intéztetnek el, a mikor már a viszonyok megváltoztak; hogy midőn a törvényhatóságok a positiv törvények ellen tesznek valamit, vagy egyátalán nem vagy későn utasittatnak a törvény útjára; hogy a kormány mindent halogat, a helyett, hogy határozottan intézkednék. Ezek a tények parancsolólag követelik a dicasteriumok átalakitását.

A bajok közé sorozza végre azt is, hogy hivatalos titok már most jóformán nincsen, pedig a megyefőnökök hivatásuknak csak akkor felelhetnek meg, ha a felsőbbséggel kölcsönös titoktartás mellett érintkeznek. E végből tehát úgy a helytartó-tanácsnál, mint a kanczelláriánál elnöki bureau-k szervezendők s megfelelő utasitásokkal látandók el.[1]

Az országbiró alapos előterjesztéséhez a nádornak alig van észrevétele. Azt az aggodalmát, hogy a bajok elháritására már nyolcz évvel azelőtt tett javaslatai a mai viszonyok közt mindjárt és teljesen czélra nem igen vezetnek, jogosnak ismeri el. Ha azt, a mit most proponál, nyolcz évvel ezelőtt elfogadják, a bajok legnagyobb része orvosoltatott volna, mig jelenleg a javasolt intézkedések sikerét kétségessé teszi az a körülmény, hogy a jelen országgyűlés, egyesek indiscretiója folytán megtudván, hogy a kormánynak szándéka a főispánok által közvetlen befolyást szerezni a közigazgatásba, a főispánok hatáskörének megszoritását kezdeményezte s a főispánok ellen felizgatta a közvéleményt. Mindamellett a nádor is szükségesnek tartja a közigazgatás olyatén újjászervezését, hogy ama főispánok mellé, kik magasabb hivatalokat viselnek vagy másként akadályozva vannak abban, hogy megyéjükben lakjanak, administratorok neveztessenek ki, ők pedig főispáni czímüket tartsák meg, mert különben közülök azok, kik a köznemesi rendhez tartoznak, a főrendi táblának nem maradhatnának tagjai. A helytartó-tanács reorganisatióját a végből, hogy tekintélye helyreálljon, szintén helyesli. A hivatalos titok megóvása végett azonban fölöslegesnek tartja elnöki bureau-k szervezését, miután a fontosabb ügyek, melyekről a nagy közönségnek nem szabad tudnia, most is elnöki úton intéztetnek el minden dicasteriumnál. Hogy mégis nyilvánosságra kerül sok dolog, ez — úgymond — a század ama betegségének tulajdonitható, mely szerint mindenben a nyilvánosságot követelik. A czél elérhető lesz akkor is, ha szigoruan megbüntetik, a ki a hivatalos titkot megszegi; ha az elöljárók a titoktartásban jó példát szolgáltatnak; ha azokat az ügyeket, melyek titokban tartandók, elnökileg végzik el s ha megbízható emberek alkalmaztatnak a dicasteriumoknál.[1]

---

[1] U. ott.

A kanczellár elnöklete alatt kiküldött bizottság 1844 október 10-ikén tartott ülésében, — melyen az elnökön kivül csak Szögyény vesz részt, — egyszerűen jelzi, hogy közte s a nádor és az országbiró közt nincsen véleményeltérés.[2] S minthogy a magyar kormányférfiak propositióihoz az államértekezlet is hozzájárul: már november 11-ikén aláirja a király azt a rendeletet, mely az emlitett javaslatok értelmében nemcsak a megyefőnökök hatáskörét és fizetését állapitja meg, — ez utóbbit 5 és 6 ezer forintban oly módon, hogy ebből 35 megye külön-külön 1500 forintot, a többi pedig 500—1000 forintot saját házi pénztárából fedez;[3] — hanem kiterjeszkedik a helytartó-tanács és az udvari kanczellária újjászervezésére s a legközelebbi országgyűlés előmunkálataira is.[4]

Megtörténik tehát a kisérlet, melytől Metternich a birodalom újjászületését várja s melyhez az első impulsust tulajdonképen gróf Dessewffy Aurél adta volt meg.

Dessewffy politikájának alapgondolatából, az erős kormány eszméjéből, szükségképen következett mindaz, a mi a rendeletben bennfoglaltatik. A kormány csak levonta amaz alapgondolat consequentiáit s találékonysága mindössze a formák megállapitására szoritkozott.

---

[1] U. ott.

[2] A bizottság jegyzőkönyve. U. ott.

[3] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok. 1845: 20.

[4] U. ott, 1845: 13.

Az országgyűlés sikertelensége miatt kifejlődött közelégületlenség, mely a védegyleti mozgalomban jutott kifejezésre, a kormányt egy alternativa elé állitja. A haladásnak többé útját nem állhatja. Hanem vagy át kell engednie a vezető szerepét a nemzet zömét képviselő ellenzéknek, mely esetben természetesen a reformok irányát és határait is az állapitja meg, vagy élére áll az átalakulási mozgalomnak, s ez esetben befolyását érvényesiti abban az irányban, hogy az átalakulás, saját tekintélyének megóvása mellett, a kellő korlátok közt, rendszeresen és minden nagyobb rázkódás nélkül történjék.

A kormány az utóbbira határozván el magát, erőt kell gyűjtenie a vezetéshez. A legfőbb erő az országgyűlési többségben rejlik. Ezt kell tehát megszereznie. De hogyan? Ha kellő őszinteséggel lép a nemzet elé s meggyőzi ezt a felől, hogy legalább is olyan igaz barátja a mérsékelt haladásnak, mint azok a conservativek, kiknek programmját állitólag magáévá szándékozik tenni s ha ily módon azt a bizalmatlanságot, mely a legutolsó országgyűlésen tanúsitott magatartása miatt a nemzetben oly annyira fokozódik, eloszlatja: esetleg mesterséges eszközök és erőszak alkalmazása nélkül is szert tesz a kivánt többségre. Úgyde a Dessewffy programmjának lényegére, az ő törekvésének tulajdonképeni czéljára, a reformokra nézve szint nem vall, e tekintetben semmiféle kötelezettséget nem vállal magára, hanem egy bizonytalan programm alapján kivánja a conservativ pártból a többséget szervezni, arra számitván, hogy a conservativ többséggel majd a haladás menetére és dimensióira nézve könnyű szerrel megegyezésre jut.

Deák Ferencz, Széchenyi előtt, midőn ez már mint helytartó-tanácsos a kormány tagjává lesz, valamint Zalamegye 1845 novemberi közgyűlésén,[1] egyenesen kifejezi abbeli aggodalmát, hogy ha ők a kormánynak megszerzik a többséget, vajjon meg tudják-e majd egyszersmind akadályozni, hogy az a többséget rosszra ne forditsa. A mire Széchenyi maga is elismeri, hogy bizony ők koczkajátékot játszanak.[2]

A kormány taktikájával az ellenzéket vagy annak egy részét megnyerni, illetőleg megtéritni nem, csupán megtörni lehet. A kormánynak nincs is más czélja. S hogy ezt elérje, az utasitásokat adó megyékben kell befolyását az eddiginél nagyobb mértékben érvényesitenie. A tényleg működő főispánokkal e tekintetben nem sokra mehet, miután ezeknek nagyrésze, állását csupán méltóságnak tekintvén, nemcsak hogy mitsem törődik megyéjével, de nem is lakik megyéje székhelyén. Egyszerre tömegesen elbocsátani azonban a főispánokat nem lenne eszélyes dolog; az örökös főispánokat pedig nem is lehet. Segit tehát magán a kormány olyanformán, hogy a főispáni méltóságot kormányhivatallá változtatja át, a főispán kötelességeit szabatosan megállapitja, hatáskörét kiszélesiti, felelősségét kiterjeszti mindenre, ami hatáskörébe tartozik, s minthogy a súlyos felelősséggel és teherrel járó hivataltól az alkalmazásban volt főispánok egyrésze visszariad: nem bocsátja el őket, hanem administratorokkal pótolja.

---

[1] Deák Ferencz beszédei, 556.

[2] Gróf Széchenyi István naplói, 472.

Az administratori rendszerrel a conservativ többséget szándékozván a kormány megteremteni, egészen következetesen jár el, midőn e czélra a conservativ párt két kiváló tagjának közreműködését veszi igénybe. Gróf Majláth Antalt főkanczellári méltóságában meghagyják ugyan; de 1844 november végén kinevezik mellé második alkanczellárrá gróf Apponyi Györgyöt, az erdélyi kanczellária alelnökévé pedig, egyszersmind a nyugalomba helyezett Nopcsa Elek kanczellár helyett vezetőjévé, báró Jósika Samut.

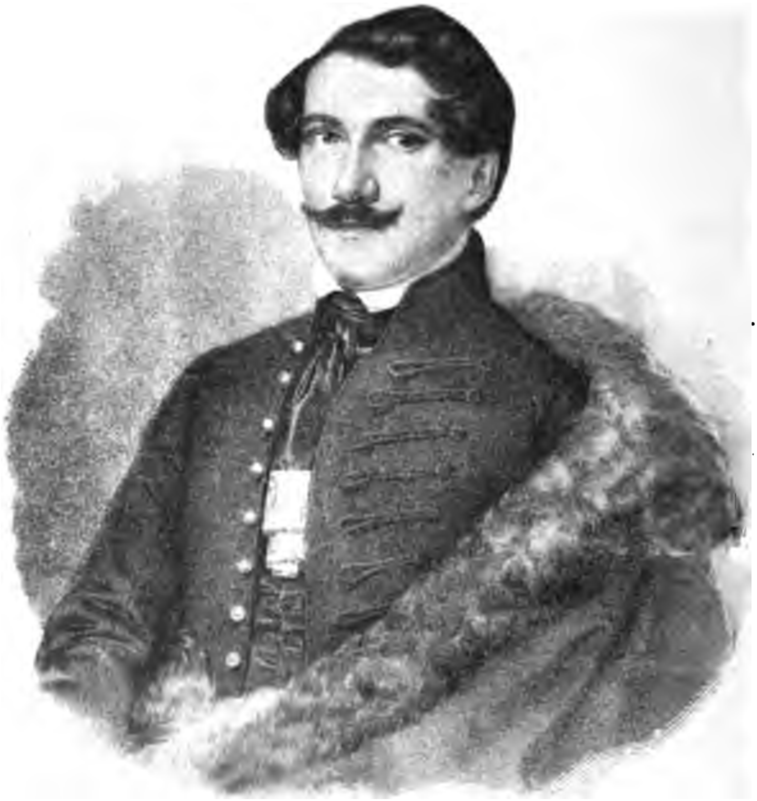

Báró Jósika Samu.
(Egykorú kőnyomat után.)

A kormány gyeplőjét Apponyi veszi a kezébe s csakhamar hozzáfog az új rendszer keresztülviteléhez. Hogy Metternichnek s az udvarnak ama rendszerrel a tulajdonképeni szándéka az lenne, hogy az alsó táblán is megszerezvén magának a többséget, a két tábla hozzájárulásával, az alkotmányos formák megsértése nélkül annyira meggyöngitse az alkotmányosságot, hogy az ország kormányzati önállóságának még fennmaradt romjai is végkép elenyészszenek,[1] — egyeseknek ezzel az aggodalmával Apponyi, ha számot vet is, bizonyára nem sokat törődik. A mint Széchenyi nemcsak hogy nem fél a nemzet többségének a kormánynyal való szövetkezésétől, sőt ellenkezőleg azt tekinti a haladás legfőbb feltételének: ugyanebben a meggyőződésben van Apponyi is. Azt egyik sem hihette, hogy húsz év küzdelmei és tapasztalatai után egy olyan többség jöhessen létre, melylyel a kormány az alkotmány felett alkuba bocsátkozzék. Apponyi jóhiszeműségét még ellenfelei sem vonhatták kétségbe. Szolgálatait csupán azért ajánlotta fel a kormánynak, hogy pártjának elveit diadalra juttassa, azokat az elveket, melyeket évekkel azelőtt Dessewffy Auréllal együtt állapitott meg s melyek épp oly kevéssé tették szükségessé az alkotmányos formák feláldozását, mint az ellenzék elvei.

Mielőtt azonban az új rendet életbe léptetnék s az új megyefőnököket kineveznék: bizonyos kérdéseket kell még előzetesen megoldani, a mikre nézve a Majláth elnöklete alatt álló bizottság és a nádor közt nézeteltérések merűlnek fel.

A bizottság a nádorral szemben a legszigorúbban ragaszkodni kiván ahhoz az elvhez, hogy olyanok legyenek megyefőnökök, kiknek más hivataluk nincs; mert ha egyes esetekben ezen elvre nézve kivételt tesznek, recriminatiókra adnak alkalmat a többiek részéről, kiket egyéb hivataluk miatt megfosztottak főispáni méltóságuktól. A kivételnek csak akkor lehet helye, ha alkalmas egyén nem találkozik, ha tehát éppen a czélba vett reform érdeke parancsolja. A nádor szerint a megyefőnök nem terhelendő túl jelentésekkel, a törvényszéki ülésekben és a deputátiókban való elnökléssel, hanem eme functiók közül csak a legfontosabbakat végezze. A bizottság ellenben azt tartja, hogy, mivel a főnök feladata a megyét administrálni, az 1723:LVI. t.-cz. értelmében ki kell neki vennie a közigazgatás vezetését az alispán kezéből, annyival is inkább, mert az alispán csak addig tarthatja meg hivatalát, mig azok, kik megválasztották, bizalommal vannak iránta, tehát a népszerűséget kell neki vadásznia, a megyefőnök pedig nem függ a közönség kegyétől. A főispánok mellett alkalmazandó titkárokra nézve a nádor véleménye az, hogy azok ne fizettessenek közvetlenül az állam pénztárából, ne legyenek nyugdijképes államhivatalnokok, hanem a főnökök, ha a munkát nem birják, ő felsége engedélyével vehessenek maguk mellé titkárokat, s ezeknek fizetésére csak pótlékokat kapjanak a kincstártól. A bizottság ellenben azt proponálja, hogy a titkárokat udvari fogalmazói ranggal a kanczellár nevezze ki a megyefőnökök ajánlatára.[2]

---

[1] Horváth Mihály, Huszonöt év Magyarország történetéből, III. 52.

[2] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok. 1845: 87.

A vitás kérdéseket — kivéve a titkári állásra vonatkozót — a kormány a bizottság javaslata értelmében dönti el, s az újonnan kinevezendő megyefőnökök működési körét az 1723:LVI. t. cz. alapján akként szabja meg, hogy kötelességük lesz állandóan megyéikben lakni, a közgyűlésekben elnökösködni, a törvényszéki- s különösen a büntető-, számvevő- s árvaszéki üléseken gyakrabban résztvenni, a megyék pénztárát többször váratlanul megvizsgálni, a közadók behajtásáról gondoskodni, megyéjüket évenkint beutazni, a községek beligazgatását s kivált számadásaikat és az adó egyénenkénti felosztását tartalmazó listáikat, jegyzőkönyveiket s pénztáraikat az illető tisztviselők jelenlétében megvizsgálni, a helységek lakosainak az elől járók vagy megyei tisztviselők elleni panaszait meghallgatni, s a mennyiben lehetséges, azonnal a helyszínén elintézni, a megyei utak és középitményekre, valamint a közmunka igazságos és arányos felosztására felügyelni. Szóval a kormány akarata is az, hogy a megyefőnökök »megyéik igazgatásának mintegy központját képezzék«.[1]

A titkári állásra nézve ellenben, — melynek szervezésére azért lenne szükség, hogy egyrészről a megyefőnökök megbízható dolgozótársakat kapjanak, másrészről hogy a dicasterialis hivatalokra fiatal erők képeztessenek ki, — Apponyi az országbiró és Lonovics csanádi püspök véleményét is kikérvén,[2] a nádor kivánsága teljesül s elhatározzák, hogy a titkári állásokat nem fogják rendszeresiteni, hanem azoknak betöltését magukra a megyefőnökökre bízzák s hogy a titkárok fizetésére a főnökök 400 forint pótlékot kapnak.[3]

A főispánok és administratorok egyrészének kinevezése tekintetében a felség már 1845 február 26-ikán közli elhatározását a kanczelláriával,[4] miután a nádor és a bizottság, ajánlataikat előzetesen megtették. Majd egymásután következnek a többi kinevezések is, úgy hogy már júniusban minden olyan főispáni és administratori állás be van töltve, melynek új emberrel való betöltését a nádor, a Majláth elnöklete alatt álló bizottság vagy Apponyi szükségesnek tartották.

Hontban Luka Sándor, Biharban Tisza Lajos helyükön maradnak, jóllehet a nádor figyelmezteti a kormányt, hogy Luka a legközelébbi tisztújitáskor elkövetett hibái, Tisza Lajos pedig szenvedélyes modora miatt teljesen elveszitették népszerűségöket, úgy hogy Luka helyére, Pyrker László egri érsek-főispán ajánlatára, más alkalmasabb egyént kellene kinevezni, Tiszát pedig — ha a felség mindenáron igénybe akarná venni szolgálatait — Csanádba kellene áthelyezni.[5] Az administratorok legnagyobb része ellenben most kapja megbizatását. Igy például kinevezik Esztergomba a kipróbált hűségű Andrássy Józsefet; Szatmárba Földváry Gábort, miután a nádor szerint különösen ez a megye erélyes és szakértő vezetést igényel; Csongrádba Bene József diósgyőri koronauradalmi praefectust; Baranyába a fiatal Majláth Györgyöt, akit pedig a nádor a dicasteriumnál inkább szeretne alkalmazni;[1] Beregbe Lónyay Jánost, mint a ki, a kanczelláriai bizottság véleménye szerint, egyedül képes ránczba szedni ezt a megyét; Abaujba Vitéz Jánost; Sopronba Rohonczy Ignáczot, miután — mint a bizottság irja — a nagy tehetségű és tapasztalatokban gazdag Nagy Pál, ki körülbelül harmincz év óta oly nagy befolyást gyakorol erre a megyére, a Pálffy-sequestrum kezelése miatt sokszor kénytelen Pozsonyban tartózkodni, részint tehát ezért, részint »más okból« nem állhat saját megyéje élére.[2] Ezeken kivül Vas, Torna, Árva, Varasd, Máramaros, Zala, Krassó, Ugocsa, Körös, Arad, Torontál és Temes szintén administratorokat kapnak.

---

[1] U. ott, 1845: 96.
[2] U. ott, 1845: 505.
[3] U. ott.
[4] U. ott, 1845: 135.
[5] József nádor 1845 január 24-iki fölterjesztése. U. ott, 87.

Az újonnan kinevezett megyefőnököknek június 27-ikén küldik meg a legfelsőbb rendeletet, mely meghagyja nekik, hogy megyéik kormányzását azonnal vegyék át s »addig is, mig a részükre kidolgozandó utasitás legfelsőbb helybenhagyással ellátva hozzájuk érkezend, minden figyelmüket különösen a közigazgatásra forditván, az abba idő jártával és pedig többnyire a kormányzók hanyagságából beharapódzott visszaéléseket czélszerű intézkedések által megszüntetni s az alkotmányszerű rendet szilárd akarattal helyreállitni szoros kötelességüknek tartsák.«[3]

Apponyi azonban, — ki, mint egy hazai viszonyainkat alaposan ismerő és mélyen gondolkozó, egykorú idegen iró megjegyzi, a kanczellári állást a conservativ pártvezérséggel kötvén össze, abban a korban, midőn Peel szerepét kellene betöltenie, Villèle, a Bourbonok korabeli ultra-royalista pártvezér szerepét játsza,[4] — az administratorok megválasztásában vagy nem érvényesitette kellőképen befolyását vagy ha igen: nem volt szerencsés. Hű pártembereket kap, hogy azoknak segélyével többséget szerezzen magának; de a kinevezettek nagyrészének párthűségét túlszárnyalja szolgaisága. A Lukáknak, Benéknek még a conservativ pártban sincs népszerűségük; az ellenzék pedig gyűlölettel fordul ellenük, nemcsak azért, mert hivataluknál fogva természetes ellenségeinek kell őket tekintenie, hanem azért is, mert egyéniségük, múltjuk semmi biztositékot nem nyújt arra nézve, hogy meggyőződésből ajánlották fel szolgálataikat a kormánynak.

Az oppositio csakhamar fölismeri, hogy az új rendszer ő ellene van irányozva, hogy az administratorok, a mily mértékben fenyegetik a vármegyei önkormányzatot s növelik a kormány hatalmát, épp oly mértékben ellensúlyozzák az ő törekvéseit. Ennélfogva a leghatározottabban sorompóba lép Apponyi ellen. Létfenntartási küzdelem ez az ellenzék részéről, melynek sikerét az a körülmény biztositja, hogy összeköttetik — és pedig egészen jogosan — az alkotmány garantiájául szolgáló önkormányzat védelmével. A municipalismusért lelkesedő ellenzék méltán tart attól, hogy a Kreishauptmannoknak csúfolt főispáni helytartók az által, hogy a törvényszéken a magánosok élete és vagyona felett itélnek, a kijelölés jogát gyakorolják s az utasitásokat a demoralizált köznemesség felhasználásával bármikor megváltoztathatják, — olyan befolyásra tesznek szert, hogy a vezetésük alatt álló megyék alig lesznek egyebek, mint az ő akaratuk registrátorai és végrehajtói.

---

[1] U. ott.

[2] A kanczelláriai bizotts. 1845. február 6-iki fölterjesztése. U. ott, 87.

[3] U. ott, 1845: 435.

[4] Ungarische Zustände. (Lipcse, 1847.) 228.

Ebben az aggodalomban a centralisták is osztozkodnak, s habár éppen a fennforgó eset bizonyitja legjobban, a mit nem szűnnek meg folytonosan hirdetni, hogy t. i. a megyei szerkezetben rejlő alkotmány-biztositék sokkal gyöngébb, mint a milyennek azt sokan képzelik: az administratori kérdésben mégis együtt harczolnak a municipalistákkal, miután tisztán áll előttük, hogy az alkotmányos formáknak általuk sürgetett megváltoztatása csak úgy sikerülhet, ha addig, mig ez megtörténik, a nemzet az alkotmány egyedüli biztositékait gondosan megőrzi; hogy a parlamentaris kormányforma bármennyire tökéletesebb is a municipalis rendszernél, ha emezt feláldozzák, mielőtt amazt kivívnák, a szabadság helyét a rendszeres elnyomatás foglalja el.

Az administratorok, Apponyi intentióját követve, mennél lelkiismeretesebben teljesitik megbizatásukat, mennél nagyobb erőt fejtenek ki a czélból, hogy kellő tekintélyre és befolyásra tevén szert, a többséget a kormány részére megszerezzék:[1] az ellenzék ellentállása is annál inkább fokozódik. Nincs olyan megye, a hol a főispáni helytartó és az ellenzék közt többékevésbé éles összeütközések ne fordulnának elő. De a rövidebbet mindig az ellenzék húzza, miután a kormány az administratorok háta mögött áll s törvénybe ütköző intézkedéseik miatt hiába tesznek nála panaszt. Ha a főispáni helyettes az ellenzéket fortélyaival alkotmányos jogainak gyakorlásában megakadályozza; ha korteseivel rendszeresen űzi a megvesztegetést; ha kijelölési jogával visszaél; ha a törvényesen egybehívott gyűlést nem tartja meg, mert nem biztos a többsége; ha katonai erőt rendel ki, nem azért, hogy az a rendet fenntartsa, hanem hogy megfélemlitse a szavazókat: mindezt érdemül tudja be neki a kormány. Midőn például Hontban Luka Sándor administrator a törvényes három év eltelte előtt megtartja a tisztújitást, a nélkül, hogy a választók lajstromát, melybe számos nem választó is fel volt véve, hitelesittetné, s midőn ily módon a különben többségben levő ellenzék felett diadalt arat: a kormány, a helyett, hogy Hontmegye rendeinek panaszát, — melyet Pest, Zala és Szabolcs is magukévá tesznek, — orvosolná, a törvénysértő administratornak ad igazat s a rendeket dorgálja meg.

---

[1] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok. 1845: 505.

Sehol nem él azonban annyira hatalmával vissza a főispáni helytartó, mint Biharban, de viszont sehol nem talál erélyesebb ellentállásra, mint itt, a mi a bihari oppositió erején kivűl személyi motivumokra vezethető vissza. Beőthy Odön, az ellenzék vezére és Tisza Lajos, az administrator, rég idő óta gyűlölik egymást. Amaz nyiltan hirdeti, hogy a nyugalom a megyében csak akkor áll helyre, ha Tisza visszalép. »Egyezzünk meg — mondja egy közgyűlésen — angol parlamenti szokás szerint, vonúljunk vissza a teremből mind a ketten. Ime, én a rendek előtt ünnepélyesen nyilvánitom, sőt ha kell nyilatkozatomat esküvel is megerősitem, hogy ha a főispáni helytartó

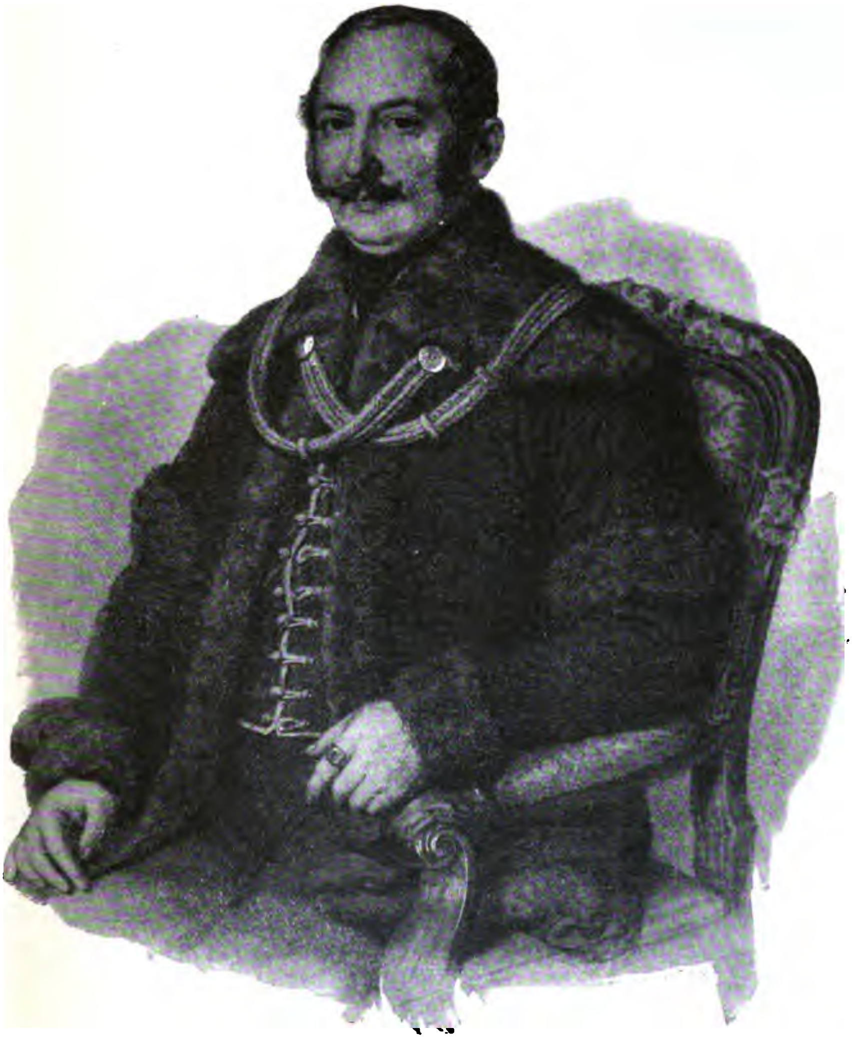

Tisza Lajos.

(Barabás Miklósnak 1854-ben készült kőnyomata után.)

úr a megye kormányszékéből akár önkényt eltávozik, akár abból kivánatára előléptettetik: e teremben többé megjelenni nem fogok.«

A felajánlott pactum persze nem jön létre, hanem Tisza folytatja és a végletekig viszi az erőszakoskodást. A tisztújitás alkalmával az ellenzék jelöltjeit a főbb tisztségekre nem jelöli, az alsóbb tisztségeket pedig szavazás nélkül, felkiáltás útján, önkényűleg tölti be. Az 1723:LVI. t.-cz. ama rendelkezését, mely szerint a főispánnak az előbbi alispán jelölése múlhatatlan kötelességében áll, nem veszi semmibe. A megyei hajdúk által összetoborzott tagok részvételével rögtönzött közgyűlést tart. Szavazást rendel el, mikor még senki nem szólt a szőnyegen forgó tárgyhoz s a végzést, anélkül, hogy a szavazás eredményét constatálná, önkényűleg mondja ki.

Ilyen magaviselettel hallatlan botrányokat idéz elő. A tiszti ügyész az ellenzéket azzal gyanusitván, hogy szolgákat bérelt fel a főispáni helytartó insultálására, sőt meggyilkolására, Tisza az alügyész gyanúját megerősiti s mellényét és ingét kigombolva kiáltja az izgatott közönség felé: »rám is, mint az amerikai elnökre, lőjjön, a ki akar«. Egy más alkalommal a főjegyző, hivatali esküjére hivatkozva, kereken megtagadja Tisza ama parancsának teljesitését, hogy a jegyzőkönyvbe olyan végzést iktasson be, mely nem volt kimondva. Majd midőn Tisza, a közgyűlés jogának bitorlásával, széksértési keresetet rendel el egyesek ellen, az ellenzék követeli a tiszti alügyésztől, hogy a széksértési keresetet az administrator ellen vegye fel.

Az administrator erőszakoskodása véres verekedéssel végződik. Egy szolgabiró és egy esküdt vezetése alatt ugyanis hajdúk rontanak be a gyűlésterembe s a kortes-csapattal egyesülve, ütni-vágni kezdik a teremből még el nem távozottakat, különösen pedig azokat, kikre mint kiszemelt áldozatokra az emlitett tisztviselők felhívják a figyelmüket. Beőthy Ödön csak egy katonának köszönheti, hogy megmenekül a feléje irányzott vágástól; testvére, Beőthy László, valamint Bernáth József volt alispán és Toperczer Jenő volt főjegyző és még számosan megsebesülnek. »Igy lőn« — irja Lukács György, a »Pesti Hirlap« levelezője, ki szintén megsebesül — »a tanácskozási szent terem nem védhely többé, hanem csatapiacz és majdnem temető hely.«[1]

Biharmegyébe a rend helyreállitása végett a kormány királyi biztost küld ugyan ki; de a megye nyugalmát — amint azt Beőthy előre megmondta, — csak a gyűlölt főispáni helytartó lemondása adja vissza.

Az administratorok által okozott zavarok, valamint az az erős visszahatás, melyet az administratori rendszer előidéz, a kormányt nemcsak hogy nem tériti le megkezdett útjáról, hanem ellenkezőleg, a főispáni helytartók hatáskörének fokozatos kiterjesztésével Apponyi mind közelebb igyekszik jutni kitűzött czélja felé. A mellett ugyanis, hogy a főispánt és administratort a katonai karhatalom kirendelése tekintetében teljesen függetleníti a megyétől s erre nézve csakis a választott tisztviselőket teszi felelősekké a megyék irányában, a megyék kormányzóinak a törvényszékekre is döntő befolyást akar biztositni egyrészről az által, hogy elrendeli, mikép a megyei törvényszékek tagjául csak a főispán vagy administrator által kinevezett táblabiró választható, másrészről, hogy a törvényszék üléseín a megyefőnökök elnököljenek.

---

[1] Pesti Hirlap, 1846. 607. sz.

A megyék azonban, a mint általában az administratori rendszerrel szembeszállnak, a karhatalmat illető rendeletre nézve sem mulasztják el jelezni a kormány merőben törvényellenes felfogását. Nem nehéz nekik annak ellenében bebizonyitniok, hogy a főispán első tisztviselője, de nem parancsnoka a megyének, ha tehát hivatalánál fogva bármit is tesz, azért a megye közönségének felelős. Zalamegye közgyűlésén, mely szintén felír a rendelet ellen, midőn az ügy szőnyegre kerül, a főispáni helytartó ama nyilatkozatára, mely szerint ő felelősséggel tetteiért csak annak tartozik, ki őt megválasztotta és másnak senkinek, mint királyának, ha tehát ő valami olyast követne el, mi a rendeknek nem tetszenék, nyitva áll az út panaszkodniok az előtt, a ki őt kinevezte: Deák az ő legyőzhetetlen logikájával azt feleli, hogy ha ez az elv általános szabály gyanánt szolgálna, akkor a főispán által kinevezett főjegyző vagy ugyancsak a főispán által helyettesitett tisztviselő sem volna felelős a megye rendeinek, a mi pedig a megyei rendszer természetével homlokegyenest ellenkeznék.

A megyefőnöknek az igazságszolgáltatásba való közvetlen beavatkozását a szabadelvű megyék hasonlóképen visszautasitják. Szabolcsmegye az első, mely 1846 márcziusi közgyűlésén a főispáni helytartó beiktatásakor annak kinevezési decretumából arról értesülvén, hogy az administrator a törvényszéki elnöki teendőkkel is egyenesen meg van bízva, ez ellen nemcsak óvást tesz, hanem egyúttal el is tiltja a tiszti kart és a táblabirákat az administrator elnöklete alatt tartandó törvényszéki ülésekben való részvételtől. Eme végzésének indokolásánál a csaknem félszázados gyakorlatra és a törvényre hivatkozhatik, melylyel szemben vajmi gyönge argumentum a kormány hívei részéről az, hogy mivel a közigazgatás az igazságszolgáltatástól elválasztva nincsen, ha a főispán a megyegyűléseken elnökölhet, ugyanezzel a joggal elnökölhet a törvényszék üléseiben is. S ha jogilag igaza van Szabolcsmegyének, politikai szempontból még inkább. Mert az kétségtelen, hogy a megyefőnök, a kormányhoz való viszonyánál fogva, mint törvényszéki elnök a különben is ingatag alapra helyezett birói függetlenséget teljesen megsemmisitené.

Apponyi, — kit a felség 1846 április 5-ikén kelt decretumában másod-főkanczellárrá nevez ki s mint ilyent az udvari kanczellária vezetésével bíz meg, miután gróf Majláth Antal főkanczellárnak, meggyöngült egészsége helyreállitása végett, saját kérelmére, határozatlan időre szabadságot ád, — Szabolcsmegye emlitett végzését megsemmisiti. De a megye nem tágit, újból felir a kérdéses ügyben s egyúttal az ügy pártolására szólitja fel a többi megyét. Körlevele élénk visszhangot kelt az országban. A megyék nagyobb része, például Ung, mely az administrator elnöklete alatt való biráskodástól is eltiltja tisztviselőit, valamint Békés, Vas, Komárom, Zala, Heves stb., elhatározza, hogy az ügyet mint sérelmet fogja a legközelebbi országgyűlésre fölterjeszteni. Ott ellenben, a hol a conservativek vannak többségben, vagy a hol az elvi kérdést személyi kérdéssé szállitják le azért, mert az akkori főispán személyében történetesen megbíznak, például Tolna, Fejér, Arad, Nyitra, Bácsmegyében, a körlevelet részint félreteszik, részint annak tartalmával határozottan ellenkező álláspontot foglalnak el.

Az administratori rendszer ily módon teljesen lejárja magát, s a helyett, hogy azzal a kormány a követválasztásokra és utasitásokra nagyobb befolyást szerezne magának, különben is tarthatatlan positióját még inkább meggyöngiti. Az 1847/48-iki országgyűlésen az ellenzék az administratori kérdésben látja jónak összpontositni erejét, hogy a kormányt megbuktassa. S a rohamosan közbejött politikai események segitségével czélt is ér.

V. FEJEZET.

A centralisták.

Mennél közelébb jut a nemzeti állam eszméje a megvalósulás stádiumához, annál sürgősebbé válik a megyei szerkezet gyökeres átalakitása. E tekintetben a pártok közt nincs véleménykülönbség. Dessewffy Aurél soha sem szűnt ugyan meg serkenteni honfitársait, hogy a municipalis jogokban rejlő kincs megőrzését tegyék politikai credójuk első ágazatává, Kossuth szintén hirdeti, hogy a megyei institutio nemzetünknek semmi európai intézményért, semmi szobatudós papiros-gondolatáért cserébe nem adható drága kincse; de a mint a conservativ párt alapitója a megyei autonomiát a törvényhozás s különösen a kormány irányában olyatén korlátok közé kivánta szorítni, melyek által — az ő hite szerint — az alkotmányos tényezők zavartalan összeműködése biztosittatván, az anyagi és szellemi fejlődésnek mi sem fog útjába állani: úgy Kossuth is elismeri, hogy a megyei szerkezet a mostani feudális alapokon nemcsak akadálya az alkotmányos kifejlődésnek, hanem az állami felbomlásnak magvát is magában hordozza[1] s hogy ennélfogva összhangba kell azt hozni »a magyar formákhoz szabott népképviselettel«.[2]

---

[1] Magyar szózatok. (Hamburg, 1847.) 350.

[2] Pesti Hirlap, 1844. 365. sz.

Hogy Dessewffy axiomája gyakorlati alkalmazásában mennyire veszedelmes, azt az administratori rendszerrel tett kisérlet elég világosan bizonyitja. Kossuth axiomájával ellenben, úgy, a mint azt ő fejti ki, kisérletet se lehetne tenni, miután nem eléggé világos.

A magyar formákhoz szabott valódi népképviselet, Kossuth formulája szerint, tulajdonképen nem egyéb, mint a legtisztább democratia, melynek tartalmát képezik »a szabadság s alkotmányos jog minden magyarnak; nemzeti jóllét, mely a szabadság gyökeréről hajtson; közös teherviselés különbség nélkül s az alkotmányos szabadság közös élvezete azon organicus formák kifejtése s a népképviselet kellékeihez idomitása által, melyeknek köszönhetjük, hogy él magyar, áll Buda még.« Úgyde ha ebben áll a népképviselet: akkor minden siker, a mit ennek érdekében Kossuth kivív, egy-egy halálos döfés az ellen a municipalis szervezet ellen, mely az egyéni szabadságnak éppenséggel nem kedvez, s mely határozottan útjában áll az erők egyesitését föltételező democraticus fejlődésnek.

Kossuth Lajosé a dicsőség, hogy amaz ellenmondás daczára, mely elméletében tényleg megvan, gyakorlatilag előkésziti az alkotmányos átalakulást. De ha a nemzet szigorúan ragaszkodik a Kossuth elméletéhez, mely a parlamentarismus keretébe akarja minden áron beszorítani a municipalismust, lehetetlen feladatra vállalkozik. Föltétlenül szükség volt tehát egyrészről Kossuth tévedéseit helyreigazitani, másrészről a reformok tulajdonképeni tárgyát, lényegét és természetét tisztába hozni.

Erre vállalkoznak az u. n. centralisták vagy — a mint gúnyosan nevezik őket — a doctrinairek. Centralisták olyan értelemben, hogy törekvésük legfőbb czélját képezi, a nemzet erejét a parlamentben és a felelős kormányban összpontositani s ily módon a magyar nemzeti állam eszméjét valósággá tenni. Bátran elfogadhatják s el is fogadják azonban az ellenségeik által forgalomba hozott doctrinair elnevezést is, miután a politikát — ugy, amint Siéyes, a girondisták s a francia királyság államférfiai — a szó szoros értelmében tudománynak tekintik s a tudomány tisztitó tüzén viszik át a gyakorlati politikai kérdéseket.

Tanaik terjesztése végett organumról nem kell gondoskodniok, miután a szerencsés véletlen kezükre játsza a legelterjedtebb napilapot, a Kossuth »Pesti Hirlap«-ját.

Kossuth a kormány által fölbérelt Landerer könyvnyomdász fortélyai következtében 1844 június elején kénytelen megválni a »Pesti Hirlap« szerkesztésétől s Landerer, mint kiadó, a lapot Szalay Lászlónak adja át.

A távozó szerkesztőt borongó hangulat szállja meg, midőn búcsút vesz hű közönségétől. Negyedfél évi hirlapirói működésének eredményére visszatekintvén, méltán dicsekedhetik a rendkivüli pártfogással, melyben lapját a közönség részesitette. Az ő geniejének és fáradhatatlan munkásságának sikerül a »Pesti Hirlapot« a közvélemény valódi organumává avatni, mely mint ilyen — az ő sajátos kifejezése szerint — »óramutatóvá válik a nemzet életében«.

De éppen mert ily fényes sikert ér el a journalistai pályán, mert tisztában van vele, hogy hirlap nélkül mint politikus vagy egyáltalán nem, vagy csak félig-meddig érvényesithetné magát: elhatározza, hogy maga fog lapot inditani s Wirkner Lajost, — ki Metternich egyik legbizalmasabb embere s kinek szolgálataira a kormány oly nagy súlyt fektet, hogy, midőn az administratori rendszerrel kisérletet tesz, hatáskörének kiszélesitése végett udvari tanácsossá lépteti elő,[1] — kéri fel, hogy Metternichnél eszközölje ki a tervezett hirlap meginditására az engedélyt. Hogy pedig Wirkner

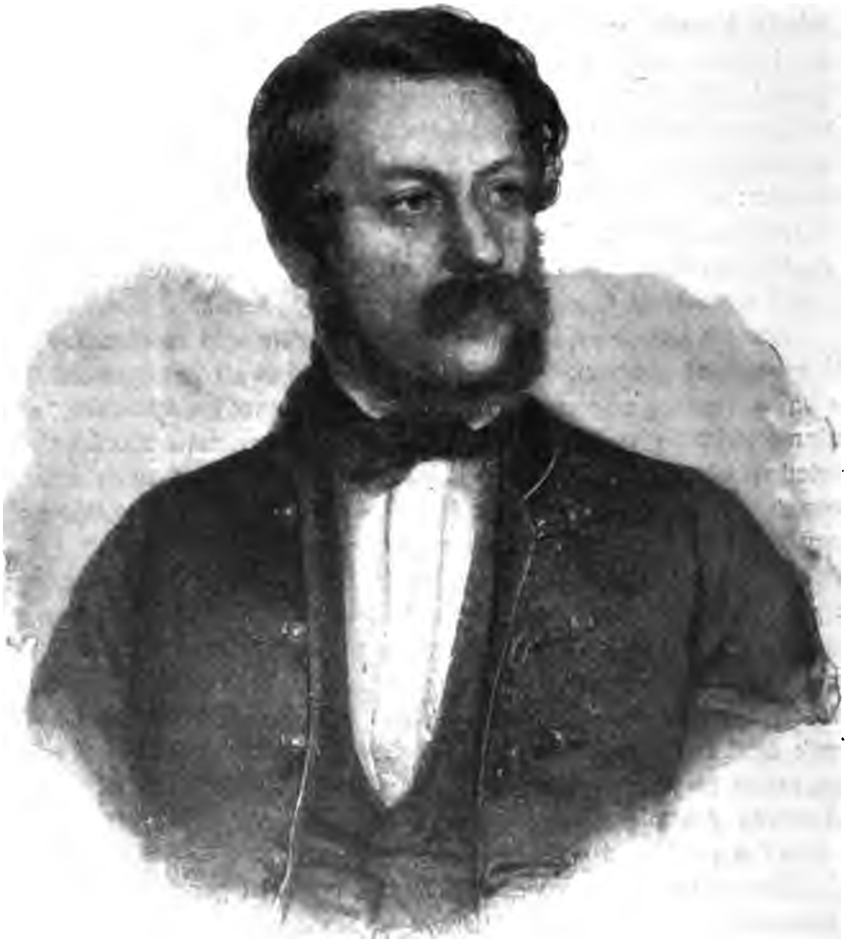

Szalay László.
(Egykorú kőnyomat után.)

---

[1] Orsz. levéltár, Kanczell. elnöki iratok, 1845: 13.

közbenjárását megkönnyitse, hogy eloszlassa a kormánykörök aggodalmát, egy hozzá intézett levelében körvonalozza politikai álláspontját.[1]

Bármily nyomatékosan hangoztatja azonban Wirkner előtt, hogy azért, mert az ellenzékhez tartozik, mindig támogatni fogja a kormányt, valahányszor »az alkotmányos formák megtartásával a haza javára« akar tenni valamit s azért semmiféle jutalmat nem vár és nem is fogad el; bármennyire igaza van is abban, hogy az a tapasztalás, mely szerint az államkormány — jóllehet a censura fegyvere a kezében van — a független meggyőződésü férfiak elől a sajtót elzárja, valamint az, hogy az időszaki sajtót egyetlen egy párt monopoliumává teszi, nem igen szolgálhat alkalmas eszközül a közbizalom táplálására és szilárditására a kormány végczéljait illetőleg: az engedélyt nem kapja meg. Metternich nem bízik igéretében s tart tőle, hogy ha a »Pesti Hirlap«-nak a kormánynyal titkos összeköttetésben állt kiadója, Landerer útján nem lehetett őt journalistai pályafutásán eléggé ellenőrizni, még féktelenebbé, a kormányra nézve még veszedelmesebbé válnék hirlapirói működése akkor, ha magának lenne hirlapja, melylyel korlátlanul rendelkeznék.

Az ő visszavonulásával — mint a Kovacsóczy Mihály és Császár Ferencz pamphletjében olvassuk — letünik a magyar journalistica »vis motrix«-a.[2] Ebben a hiszemben van a kormány is és éppen ezért nem nyujt segédkezet annak az erőnek a föléledéséhez.

Azok, kik a »Pesti Hirlap« szerkesztésében Kossuth helyébe lépnek, ugyanannak a pártnak tagjai, a melynek ő a vezére; a haladás főbb kérdéseiben egyetértenek vele s mégis »idegeneknek« nevezi őket, midőn lapját átadja nekik. Igen, mert Kossuth az utasitások eltörlését, az évenkinti országgyűlést, a verificatiót, a felelős kormányt, szóval azokat a reformokat, melyek a szabadelvü párt programmjának legfőbb pontjai, a municipalis szerkezettel összeegyeztethetőnek tartja, a »Pesti Hirlap« új szerkesztője és munkatársai ellenben azt hiszik, hogy a municipalismus tartalom nélküli üres szólamokká változtatja át az emlitett reformokat.

A municipalismus kérdésében Kossuth sokkal közelébb áll a conservativekhez, mint a centralistákhoz. A különbség közte és a conservativek közt csak az, hogy ő a megyék segélyével reméli a reformokat a kormány akarata ellenére is keresztül vinni, a conservativek pedig abban az illusióban ringatják magukat, hogy a municipalismus fenntartásával a rendi alkotmányt, az aristocratia kiváltságos állását conserválhatják. A czéljuk tehát különböző, de eszközük ugyanaz. Mindamellett a doctrinairek, hogy saját pártjukat meg ne bontsák, a conservativekkel helyezik magukat ellentétbe. »A szerepek — irja Szalay — most igen helyesen vannak felosztva: önök — t. i. a conservativ »Budapesti Hiradó« emberei — a kiváltságos osztályok jogai mellett ügyvédkednek, tehát municipalisták; mi az összes nemzet érdekeinek egységét vettük czélba, s azért jelszavunk: centralisatió«.[1]

---

[1] Wirkner L.: Élményeim. 129.

[2] Magyarkák. (Lipcse, 1845.) 235.

Az ellenzék két árnyalata közt tényleg bekövetkezett szakadást azonban ilyenféle fogásokkal nem lehet eltakarni. Hiába bizonyitgatja Szalay, hogy ők nem szűntek meg az ellenzékhez tartozni s nem adják fel, csak fejleszteni kivánják annak programmját; hiába hirdeti, hogy ő nekik nincs egyéb czéljuk, csak az, hogy az alkotmányjogi kérdésekben a fogalomzavart eloszlassák s hogy a haladás ügyét arról az oldaláról is megvilágitsák, a mivel eddig a »Pesti Hirlap« nem törődött; hiába hivatkozik az angol szabadelvü pártra, mely, ha 1845-ben is azt az állást foglalná el, melyet elfoglalt volt Walpole idejében s ha időszaki organumait 1845-ben is Junius leveleinek variatióival tömné teli: a British Museumban volna helye a régiségek közt s nem a Downing streeten. Mennél lelkesebben, mennél nagyobb buzgalommal igyekeznek a doctrinairek tanaikkal megismertetni a közönséget: annál világosabbá válik a közönség előtt, hogy egy új iskolával van dolga, mely a nyugateurópai eszmék hatása alatt állva, egészen új irányt fog adni a haladásnak, olyan irányt, mely Kossuth politikájával nincsen összhangban.

Az új politikai iskola alapitója az ellenzék három kitűnő fiatal tagja: Szalay László, báró Eötvös József és Trefort Ágoston, a kikhez csatlakozik csakhamar Csengery Antal, majd később Kemény Zsigmond is. Csengeryt kivéve, mindannyian már előbb megismertették magukat a közönséggel: Szalay mint jogász, Eötvös mint regényiró, Trefort mint közgazda s Kemény mint publicista. A három első ezenkivül az országgyűlésen és a megyei gyűléseken is számos jelét adta már kitűnő tehetségének.

A centralisták programmját báró Eötvös József fejti ki legrendszeresebben. A »Pesti Hirlap«-nak Szalay szerkesztése alatt megjelent legelső számában »Központositás és helyhatósági rendszer« czím alatt egy hosszú czikksorozatot kezd meg, majd 1846-ban »Reform« czímű munkájában újra átdolgozva s rendszerbe foglalva reproducálja mindazt, a mit a centralisatióról és a decentralisatióról addig irt.[2] Szalay László, — kit tudás és alaposság tekintetében társai közül egyik sem szárnyal túl, — szintén vezérczikkekben vitatkozik a »Budapesti Hiradóval« s általában a centralisatió elleneivel.[3] Csengery Antalt, ki a »Pesti Hirlap« szerkesztését Szalaytól 1845 július 1-én átveszi, a szerkesztés gondjai foglalják el, s mint szerkesztő, úgy tapintatával, mint kiváló ügyességével nagy szolgálatokat tesz a centralisatio ügyének. Kemény Zsigmondot általában nem számitják a doctrinair-csoporthoz, de csak azért, mert publicistai működését nem figyelik meg kellőleg.[1] Végre Trefort Ágoston a főkérdés mellett leginkább a közgazdasági kérdéseket tárgyalja, nagy jártasságot árulván el a nyugat-európai közgazdasági irodalomban.

---

[1] Pesti Hirlap, 1844. 367. sz.

[2] Báró Eötvös József, Reform. (Lipcse, 1846.) Ugyanebben az évben ugyanott német forditásban is megjelent. A szerző közreműködésével forditotta Dr. H. (Henszlmann Imre). 1868-ban pedig Pesten 2-ik kiadásban jelent meg az eredeti.

[3] Szalay László, Publicistai dolgozatok. (Pest, 1847.)

A centralisták törzstisztei hivatásuk, képzettségük szerint különböző irányban fejtik ki tehetségük legjavát. Az egyik a jogtudományok, a másik a közgazdaságtan, a harmadik a politika mezején dolgozik nagyobb előszeretettel. De a főkérdést soha nem téveszti egyik sem szem elől, s a mily egyetértéssel birálják a tényleges állapotokat, hogy azoknak tarthatatlanságát bebizonyitsák, épp oly összhang uralkodik köztük a szükséges reformok kijelölésében s azok tartalmának megállapitásában.

Egy nagy előitéletet kell mindenekelőtt kiirtaniok, hogy tanaiknak útat törjenek a közvéleményben, azt t. i., hogy az igazi alkotmányos élet csakis a törvényhatósági szervezet keretében képzelhető.

A centralisták egy alternativát állitanak fel. Ha a megyei szerkezet a czélba vett haladással megfér, akkor valamint eddig, úgy ezentúl is a haladás eszközéül használható, a nélkül, hogy gyökeres javitásra szorulna. Ha azonban a dolgok természete s a tapasztalatok ellenkezőt bizonyitnának: nincs egyéb hátra, mint vagy lemondani a haladásról s a legmerevebb conservativismus zászlaját tűzni ki, vagy elismerni a megyei szerkezet czélszerűtlenségét s oly alkotmányos formákról gondoskodni, melyek a haladással ellentétben nem állanak.

Csengery Antal.
(Fénykép után.)

Az alternativát akként döntik el, hogy municipalis szerkezet és haladás egymást kizáró két fogalom. Mert alkotmányos országban a haladás három fő feltétele: a jól rendezett törvényhozás, mely a nemzet szükségeit ismerve, a haladást vezesse; a rend és a szabadság. Úgyde mindez pium desiderium marad a megyei szerkezet mellett. Jól rendezett törvényhozásról és rendről szó sem lehet ott, ahol az országgyűlés nem az egész nemzetet képviseli, ahol a közigazgatás egysége s a közigazgatási organumok felelőssége hiányzik s ahol a közigazgatási kérdések felett politikai szempontból döntenek. Az egyéni szabadság hasonlóképen gyönge lábon áll olyan országban, ahol a polgárok eme legbecsesebb kincse ötvenkét megye önkényétől függ s ahol ugyanazok a testületek gyakorolják a közigazgatást és igazságszolgáltatást, melyek ezenfelül még a törvényhozásra is döntő befolyással birnak.

---

[1] Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 50.

Hogy a megyei szerkezet olyan alkotmánybiztositék lenne, melynél hatályosabbról gondoskodni fölösleges, ezt is megczáfolják a doctrinairek.

A megyét azért tartják a municipalisták kitünő alkotmány-biztositéknak, mert az államí függetlenséget csak a nemzetiség fenntartása biztositja, a nemzetiség fenntartására pedig a megyerendszernél jobb eszköz szerintük nem képzelhető. Az önkormányzat elvére alapitott megyei rendszer ugyanis a szabadságban sokakat részesit s igy az alkotmánynak sok és buzgó védelmezőket szerez; a közvélemény kifejlődésére s megnyilatkozására alkalmat nyujtván, a nemzetben a politikai bátorságot ébreszti fel s vis inertiae-jével a kormány minden alkotmányellenes törekvését meghiusithatja.

Ezekkel szemben a centralisták kimutatják, hogy mivel a különböző népfajok által lakott Magyarországon magyarnak csak a törvényhozás nevezhető, a magyarság helyzete annál szilárdabb, mennél nagyobb és általánosabb ama befolyás, melyet a törvényhozás az ország egyes részeire gyakorol: a megyei szerkezet tehát, mely éppen a törvényhozásnak az egyes megyékre való befolyását gyöngiti, sőt néha megsemmisiti, a magyar nemzetre csak veszedelmes lehet.

Csengery Antal

Csengery Antal aláírása.

Hogy a megye az alkotmány élvezetében sokakat részesit, ennek épp az ellenkezője áll, s éppen mint aristocraticus intézmény, annyira népszerütlenné vált a nemzet nagy többsége előtt, hogy már ennélfogva sem szolgálhat az alkotmány biztositékául. Az egységes közvélemény alakulását pedig határozottan megakadályozza, a mennyiben a legtöbb megyében a pártok tisztán localis szempontból itélik meg az országos kérdéseket. Hogy a vis inertiae-n alapuló felirási jogával akadályokat gördithet a kormány elé s hogy ezekre az akadályokra nem felelős kormány mellett szükség van, azt senki sem vonja kétségbe. De olyan kormány ellen, mely a törvényességnek még szine után sem vágyódik, a felirási jog nem sokat használ, felelős kormánynyal szemben pedig más alakban gyakorlandó. A tapasztalatok különben azt mutatják, hogy a megyék, a mint felirási jogukkal gyakran visszaéltek, úgy számos esetben nem éltek vele, midőn ez kötelességük lett volna.

A vita hevében persze egyik fél sem veszi figyelembe azt a kétségtelen igazságot, a mire később, midőn a szenvedélyek lecsillapultak s midőn már képesek voltak higgadtabban mérlegelni a municipalismus jó és rossz oldalait, rájöttek, hogy t. i. a megyék, ha elég erősek nem voltak is az alkotmány ellen elkövetett támadások legyőzésében, a sérelmek felett folytatott nyilvános vitatkozások által a nemzet alkotmányos érzületét ébren tartották s legalább ilyen értelemben mégis védbástyái valának az alkotmánynak. Ebben a minőségükben mindenesetre nagyobb szolgálatokat tettek az országnak, mint a törvényhozásra gyakorolt befolyásuk által, melylyel a haladást még a legutóbbi időben is minden lépten-nyomon megakasztották.

Az 1843/44-iki országgyűlésen a különböző pártok részéről a haladásnak három fő akadályát emlegetik. Az egyik az, hogy a nemesség az adómentesség kiváltságait élvezi; a másik, hogy a nem-nemesek a politikai jogokból ki vannak zárva; a harmadik, hogy a közigazgatásban az egység hiányzik s a kormánynak nincsenek eszközei, melyek által törvényes rendeleteinek végrehajtását biztosithatná. A két első baj megszüntetésére az ellenzék a közös teherviselés elvének kimondását s a népképviselet behozatalát ajánlja; a. közigazgatás bajának orvoslása végett pedig a kormány és a conservativ párt tesz javaslatot, sőt kisérletet is olyan irányban, hogy a főispáni tekintély növelése által a kormány hatalma a megyékkel szemben biztosittassék.

Mindezen reformok, a centralisták szerint, a megyei rendszer mellett kivihetetlenek.

Ha a kormány a főispánság újjászervezésével, illetőleg az administratori rendszerrel akar rendet csinálni, ezt a czélját nem érheti el, mert a rendetlenség oka nemcsak a megyék belszerkezetében, hanem magában a kormányrendszerben is keresendő.

A közös teherviselés életbeléptetésének legfőbb akadálya ama túlnyomó befolyásban rejlik, melyet a megyei szerkezet mellett a nem adózó tömegek a törvényhozásra gyakorolnak. Éppen kapóra jön ennek bizonyitására a zalai eset, melynél fogva Deákot sikerül az adózás kérdésében megbuktatnia egy közönséges demagognak.

A népképviseletről pedig addig, míg a megyei gyűléseken minden nemes ember szavazati joggal bir s míg a megyék a mellett, hogy az egész közigazgatás felett rendelkeznek, utasitási joguknál fogva a törvényhozásban is részt vesznek, komolyan szólni sem lehet.

Minden reformnak föltétele a doctrinairek szerint a központositás és felelős kormány. Egyik a másikat kiegésziti, egyik a másikkal oly szoros összefüggésben van, hogy a kormány felelőssége központositás nélkül egyáltalán nem valósitható meg s a központositás felelős kormány nélkül szükségképen absolutismusra vezet. Az az organizált szétdaraboltság, az a rendszeresitett rendszertelenség, melyet magyar alkotmánynak neveznek, lehetetlenné teszi, hogy erejét a nemzet egész teljességében kifejtse. E czélból elkerülhetetlenül szükséges, hogy a megyei szerkezet mellőzésével a közigazgatás főbb ágai ugyanazon kezekben összpontosuljanak, hogy az országosnak nevezett törvényhozás csakugyan az egész ország érdekeit képviselje, hogy a mit végrehajtó hatalomnak neveznek, ne legyen az kénytelen a végrehajtásban száz részletes ellenmondással küzdeni.

Alkotmányos törvényhozásnak felelős kormánynyal kell szemközt állnia, hogy a törvényhozás és a kormány ne egymással folytonosan czivakodó, hanem egymást támogató, kiegészitő hatalmak legyenek. Az átalakulás csak akkor sikerülhet, ha a közvélemény tudatára ébred az igazságnak, hogy alkotmányunkban a megyei szerkezeten kivül még más, ennél sokkal hatalmasabb tényező is található, s hogy a túlsúly, melyet a megyék gyakorolnak, csak onnan ered, mert alkotmányos életünk eme másik tényezőjét a nemzet soha kellő figyelemre nem méltatta. Magyarországnak nemcsak megyei szerkezete, hanem törvényhozása is van. A törvényhozásból kell kiindulni minden reformnak; ez egyesiti az egész nemzetet, annak minden tagját a nagy czélok elérésére; ez a valódi és leghatályosabb alkotmány-biztositék.

. Hogy azonban rendeltetésének megfeleljen, két nagy hiányán kell mindenekelőtt segiteni. Az egyik az, hogy nem képviseli az egész nemzetet, a másik, hogy nem elég független.

Ha a nemesség a polgári elemnek nemcsak helyet, hanem megfelelő befolyást is biztosit a törvényhozás termében, vagyis ha lemond az általa eddig élvezett politikai egyedáruságról, ezzel megteszi az első lépést a képviseleti rendszer felé. Szalay már az 1843-iki országgyűlésen kifejezi ama meggyőződését, hogy a polgári elemnek a törvényhozásba való befogadása első szemét képezi annak a láncznak, mely a magyar nemzetet egy nagy, életrevaló egészszé fűzi össze.

Az országgyűlés függetlenségének szintén hiányzik minden kelléke. Mert a törvényhozás nemcsak hogy semmi befolyással nem bir a legfontosabb tárgyak elintézésére, nemcsak hogy a törvények mikénti végrehajtása tekintetében senkit felelősségre nem vonhat, de mi több, szüntelenül függésben van az egyes törvényhatóságoktól is. Ez a függés csak úgy szüntethető meg, ha a követeket maga az országgyűlés verifikálja s ha az utasitási rendszert eltörlik.

A verificatio kérdésében a nyugat-európai nemzetek példájára hivatkoznak a centralisták. Ha valamely intézmény a világ egyetlen művelt nemzeténél sem áll fenn, annak megdöntésére a külföldre való hivatkozás mutatkozik legczélszerübbnek, annyival is inkább, mert a centralisták, bármennyire tekintettel vannak is a nemzet multjára, szokásaira és erkölcseire, az átalakulást csak úgy képzelik lehetőnek, ha az ősi intézményeket a nyugat-európai mintákhoz idomitják.

Az utasitási rendszert illetőleg pedig nem nehéz bebizonyitniok, hogy utasitások mellett compact és következetes többségre soha számitni nem lehet, hanem ellenkezőleg a többségnek folytonosan ingadoznia kell, a minek aztán az a következménye, hogy a mint a kormány soha biztosan nem számithat a törvényhozó testület támogatására, úgy az országgyűlés sem gyakorolhat a többség folytonos ingadozása következtében befolyást a kormányra.

Igaz, hogy az utasitási rendszer eltörlésével s a városok és a verificatio kérdésének helyes megoldásával a törvényhozásra vonatkozó reformok hosszú sorát még befejezettnek tekinteni nem lehet, a mint hogy a centralisták sem feledkeznek meg például a szabad sajtóról, az évenkinti országgyűlésről, az országgyűlésnek a fővárosban való tartásáról stb.; de az kétségtelen, hogy az első vonalba sorozott reformok is elegendők lennének arra, hogy az országgyűlés a haladás hatalmas eszközévé váljék.

A centralisták, kik a reformnak és nem a forradalomnak barátai, folytonosan hangoztatják, hogy az átalakulás csak fokozatosan mehet végbe. Abból indulva ki, hogy egy nemzet fejlődésének processusa tömérdek előre nem látható körülménytől függ, az életbe léptetendő reformok egymásutánját nem állapitják meg, csupán a haladás föltételeivel foglalkoznak, a haladás menetére nézve pedig világosan kikötik, hogy a municipalis jogokból éppen csak annyi áldozható fel, a mennyi az azokat helyettesitő intézmények mellett a szabadság veszélyeztetése nélkül feláldozható. Minden óvatosságuk daczára sem kerülhetik azonban el, hogy meg ne bontsák az ellenzék tömött sorait éppen akkor, a mikor az administratori rendszerrel szemben összpontositnia kellene annak minden erejét.

Deák a vita kezdetétől fogva abban a véleményben van, hogy nagyobbára terméketlen theoriák képezik annak tárgyát, melyek miatt kár volt szakadást idézni elő a pártban. Gyakorlati jelentőséget a centralisták által fölvetett kérdések közül csupán az utasitások megszüntetésének tulajdonit; de ezt is addig, mig a közvélemény a szabad sajtó által határozottabb és erősebb nem lesz, időelőttinek tartja, akkor pedig, ha ez bekövetkezik, szükségképen maga után vonván a népképviseletet, az utasitási rendszer úgyis önmagától megszűnik.[1]

Szemere Bertalan egy fáklyás-zene alkalmával, melyet Pesten 1845 szeptemberében rendeznek tiszteletére, egyenesen felhívja az ellenzék két árnyalatát az egyesülésre, illetőleg a szervezkedésre, hogy sikeresen szembe szállhasson az organizált kormánypárttal. »Szavak felett vitázván,« — mondja a többi közt, — »a dolognak ártunk. A centralista kivánja megőrizni biztositékul a municipiumot, mig jobbat nem nyerhet, a municipalista azért vív mellette, mivel nála még nem bir jobbat; ha egyes kérdésekről van szó, tökéletesen megegyeznek, s ime, puszta theoreticus viták miatt meghasonlás kezd köztünk előállni.«[2] Úgyde maga Szemere is beleszól a vitába, s midőn követjelentésében egyrészről egész odaadással hirdeti a centralisták által vallott tanokat,[3] másrészről a municipium dicsőitésére, illetőleg mentségére nincs egy szava sem, — ezzel épp úgy fokozza az ellentéteket az oppositió kebelében, mint akár Eötvös, akár Szalay.

---

[1] Deák Ferencz, Levelek, 144.

[2] Pesti Hirlap, 1845. 548. sz.

[3] Szemere B. követjelentési beszéde Miskolczon, 1845 január 9. Miklósvár, 1847.

A békitő részéről bármily ügyes taktika is egyszerü szóharcznak minősitni a nagy elvi kérdések felett folyt vitát: a ki ezt cselekszi, annak nincsen igaza. Csengery Antal, — ki a »Pesti Hirlap« szerkesztését 1845 július 1-sején a betegeskedő Szalaytól átveszi, Deák Ferencz ajánlván őt

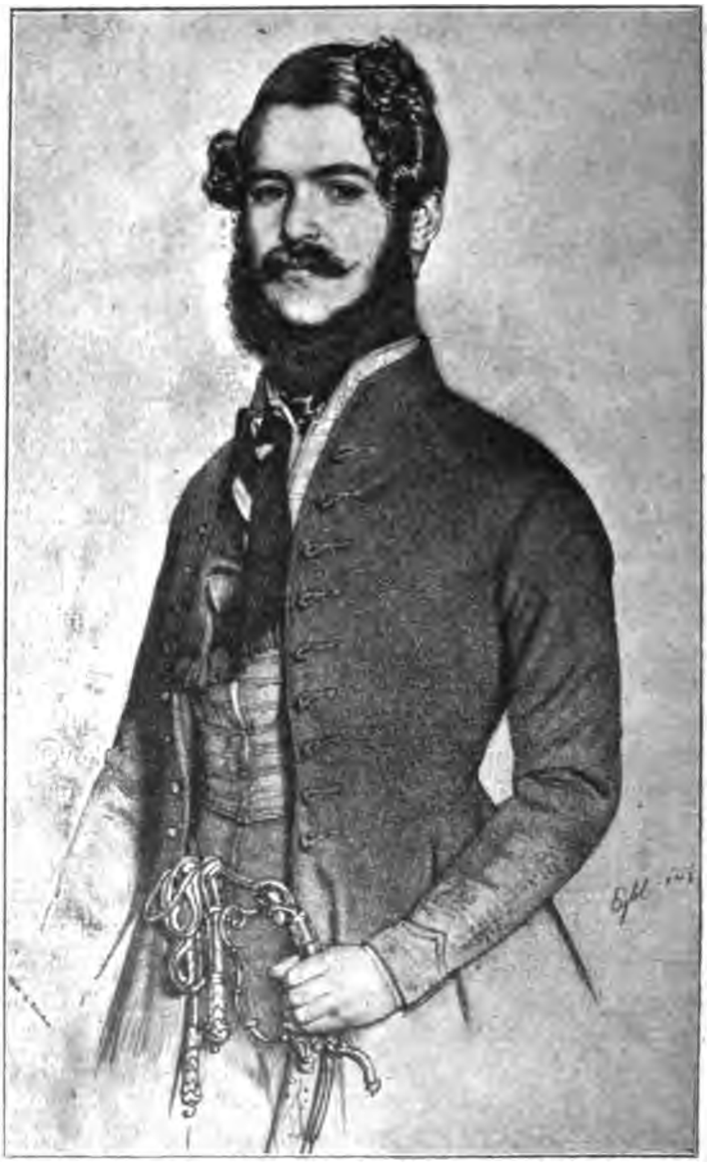

Szemere Bertalan.
(Eybl 1843-iki kőrajza után.)

Szalay helyére, — ugyanakkor, a midőn a pártjában megzavart béke helyreállitása végett a másfél év óta tartó polemiát felfüggeszti, minden hímezés-hámozás nélkül bevallja a municipalisták és centralisták között fennálló elvi különbséget.

Minthogy tehát a municipalistákat és centralistákat nem szavak, hanem elvek választják el egymástól: ha a közös czél elérése végett szükségét látják az egyesülésnek, az egyik félnek vagy le kell mondania elveiről vagy felhagynia amaz elvek vitatásával, melyek a szakadást köztük előidézték. A centralisták ez utóbbira határozzák el magukat, miután — mint Csengery Antal 1846 január 1-sején a »Pesti Hirlap« olvasóival közli — az alkotmány érvényben levő biztositékainak megvédelmezése és a reform sikere egyaránt megkivánja az erők egyesitését.[1]

De ha a fegyvert ideiglenesen lerakják is, elcsüggedésre annál kevésbé lehet okuk, mert a centralisatio utját maguk a municipalisták egyengetik a legnagyobb buzgalommal, úgy hogy a doctrinairnek csúfolt iskola 1848-ban megéri, hogy éppen azok viszik át elveit a gyakorlati életbe, kik azelőtt legerősebben ostromolták.

Kossuth 1848 márczius 3-iki beszédében már minden tartózkodás nélkül kifejezi abbeli meggyőződését, hogy »alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden idegen avatkozástól független, nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elveinek legyen felelős kifolyása, s azért collegialis kormányrendszerünknek magyar felelős ministeriummá átalakitását minden reformjaink alapföltételének s lényeges biztositékának tekintjük.«[2]

Ezt a nyilatkozatot az országgyűlés egyhangulag beiktatja márczius 3-iki feliratába s ezzel fényes elégtételt ád a doctrinaireknek, kiknek éveken át tömérdek kellemetlenséget kellett elszenvedniök a miatt, mert félreértették őket.

Kossuth ezután sem szűnik ugyan meg hirdetni, hogy a municipalismus a felelős ministeriummal összeegyeztethető s hogy, ha még eddig ezt senki meg nem kisérlette, ő lesz az első, a ki megkisérli, sőt az 1848: XVI. t.-czikkbe az akkor már frázisnak is merész tételt, hogy »a megyei szerkezet az alkotmányosság védbástyája«, beiktatja; de ugyanabban a beszédében, melyben az egymással határozottan ellenkező két intézmény összeegyeztetésére vállalkozik, bevallja egyszersmind, hogy »ő igen nagyon becsüli azon ministerek bátorságát, kik tiszta szándékkal felelősséget vállalnak magukra a megyék jelen állapota mellett, ő nem vállalhat«,[3] a miből az következik, hogy a municipiumot régi alakjában ő sem véli többé fenntarthatónak s hogy inkább a következetlenség vádjának elháritása végett, mint meggyőződésből emlegeti a megyei rendszert, mint az alkotmány védbástyáját akkor, a mikor már az alkotmány valódi biztositékai helyet foglaltak a magyar törvénytárban.

---

[1] Pesti Hirlap, 1846. 599. sz.

[2] Karádfi és Rátkay, Kossuth parlamenti élete, I. 76.

[3] U. ott, I. 99.

A mint Kossuth egészen 1848-ig ellentétbe helyezi magát a centralistákkal, Széchenyi sem helyesli föllépésüket, mert tart tőle, hogy ha a parlamentáris kormány eszméjével nyugtalanitják a kormányt, ez a reformok terén a nemzettel való közreműködését meg fogja tagadni, akkor pedig a haladás szükségképen megakad. A vármegyéket azért, mert »nyavalygó állapotban« vannak, egyszerűen beolvasztani egy eszményi centrumba, olyan hibának tartja, mint ha valaki, mert fogai fájnak, azzal a tanácscsal találkoznék, hogy fejét üttesse le. Nem arra kell szerinte törekedni, hogy a vármegyék súlyát és tekintélyét aláássák, hanem hogy fölemeljék a fejlődésnek ama fokára, melyen egyrészről törvényszerü kötelességeiket minden akadály nélkül, semmiféle centrum által nem korlátozva, betölthetik, másrészről, mint egy egésznek kiegészitő részei, a nemzet előmenetelében cselekvő részt vegyenek.

Úgyde az az ideál, a mi után Széchenyi vágyik, benne van a centralisták programmjában. Ők sem akarnak mást, mint fenntartani a vármegyét addig, mig más alkotmány-biztositékkal nem pótoltatnák, majd átalakitani úgy, hogy önkormányzati jogaik épségben tartása, sőt fejlesztése mellett, mint »egy egésznek kiegészitő részei«, a haladást ne gátolhassák. Széchenyi hangsúlyozta mindig a legnyomatékosabban az erők összpontositásának szükségét. Hogy bekövetkezett az az idő, midőn az erők egyesitése folytán az egységes magyar nemzet eszméje valósággá vált, ebben a centralistáknak, a mily hatalmas részük volt, épp oly kevéssé terheli őket felelősség a miatt, hogy elveik diadalát a nemzet forradalom útján vivta ki.

VI. FEJEZET.

Az 1845-iki horvát tartománygyülés.

A horvátok, kik separatisticus törekvéseiket eddig a helyhatósági önkormányzattal takargatták, az 1845-iki tartománygyűlésen levetik az álarczot s a kormány segitségével megteszik az első lépést az önálló horvát királyság ábrándjának megvalósitására. Azt az elvet, a mit az 1839/40-iki országgyűlésen Busan Hermann a rendek élénk tiltakozása mellett hirdet, hogy t. i. a magyar törvényhozás Horvátország municipalis jogainak változtatására befolyást nem gyakorolhat, miután a társországok nem subjectae, hanem adnexae partes, már most tényekkel erősitik meg, s önkormányzatuk mesgyeköveit önkényüleg eltávolitván régi helyükről, a magyar állam területi és politikai integritása ellen nyilt támadást intéznek.

A szeptember 23-ikára összehívott tartománygyűlés tárgyaiul a legközelebbi országgyűlés által alkotott törvények kihirdetése, az országgyűlési követek beszámolója s a tartománygyűlés coordinatiója van kitűzve. Hogy az illir, vagy a »Pesti Hirlap« által az »illyr« kifejezés használatát eltiltó legfelsőbb rendelet után »nevevesztett«-nek gúnyolt párt és a magyar-horvát párt a coordinatio kérdésében szándékoznak leghevesebben összemérni fegyvereiket, ezt mindenki tudja; de hogy a »magyaromanok« lefegyverzésével maga a kormány biztositja az illirek számára a győzelmet, ezt még azok sem gondolhatták előre, kik a horvátországi politikai viszonyokba be voltak avatva.

Apponyi alkanczellár, — ki az izgatott közhangulatra való tekintettel a tartománygyűlés megtartását a legkényesebb és legnehezebb feladatok közé sorozza, — a kormány hozzájárulásával gróf Haller Ferencz bánt részletes utasitásokkal látja el,[1] melyek leginkább a körül a kérdés körül forognak, mi módon lehetne a szavazásra jogositottakat s a »jóérzelműeket« megvédelmezni a Josipovics turopolyai gróf vezetése alatt nagy számmal megjelenendő köznemesség erőszakoskodásaitól. E végből egy szeptember 14-ikéről kelt legfelsőbb rendeletet adnak Haller kezébe, melyet csak szükség esetén publikálna s melyben a felség meghagyja, hogy addig, mig a tartománygyűlés újjászerveztetnék, csakis a bán által meghívottak s a törvényhatósági követek élhetnek szavazati jogukkal s foglalhatnak helyet a korláton belül, a többi nemesek és tisztességesen öltözött egyének ellenben csak mint hallgatók a korláton kivül vehetnek részt a gyűlésben.

Humillimus Servus

Franciscus Comes Haller

Banus

Gróf Haller Ferencz aláírása.

A szavazati jog ilyetén megszorítása mellett egészen biztos az illirek többsége. Bedekovics alkanczellár számítása szerint a conservativ, helyesebben: illir pártnak 38, az ellenzéknek 28 szavazata lesz;[2] de a bán mindjárt az első ülés után örömmel értesiti a kormányt, hogy a conservativek közül többen jelentek meg, mint a mennyire a kanczellária számitott.[3]

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok. 1845 : 556.

[2] U. ott, 1845 : 594.

[3] U. ott, 1845 : 607.

Az első ülés minden rendzavarás nélkül megy végbe. Az új törvényeket latin nyelven kihirdetik, a nélkül, hogy a karzat kiüritésére szükség volna, a mire pedig a felség előzetesen felhatalmazza a bánt, miután tart tőle, hogy a magyaromanok a törvény eredeti magyar szövegének felolvasását fogják követelni,[1] majd a coordinatióra vonatkozó leiratot mutatják be. A köznemesek közül sokan részt vesznek ugyan a gyűlésen s a korlátot áttörve a szavazásra jogositottak közé vegyülnek, de mivel a tanácskozást nem zavarják meg, a bán nem utasitja őket ki még akkor sem, a mikor a varasdi követek, az alsó nemesség megjelenése ellen tiltakozván, instructiójukhoz képest eltávoznak.[2] A következő gyűlést azonban mielőtt megnyitnák, a bán Modics Albert varasdi alispánt mint királyi biztost kiküldi, hogy azokat, kiknek credentionalisuk nincsen, a követek számára fenntartott helyekről távolitsa el. Az alispán megbízatásában eljárván, Josipovics, majd Bedekovics Kálmán zágrábi követ és a szavazatjoguktól megfosztott köznemesek részéről Piszasics György, haraggal eltelve tiltakoznak a nemesi jogok megcsonkitása ellen, sőt Josipovics kijelenti, hogy addig, mig ezt a sérelmet nem orvosolják, ő nem engedi meg, hogy más tárgy felett tanácskozzanak. S ekkor a bán látva, hogy másként a rendet helyre nem állithatja, a szeptember 14-iki resolutiót felolvastatja.[3]

A harmadik gyűlésen a magyar párt feliratot inditványoz az emlitett resolutio ellen, gróf Draskovics János és a fiumei kormányzó ellenben meg akarja köszönni a felségnek, hogy az abusust megszűntette, mire a zágrábi követek és a turopolyai gróf kijelentik, hogy a coordinatio ellen óvást tesznek a magyar országgyűlésen s hogy többé nem vesznek részt a tanácskozásokon.[4] Josipovics azonban a következő gyűlésen báró Rauch Levinnel még egyszer megkisérli a rendeket a törvény útjára visszatériteni s a mikor ismét kudarczot vall, báró Kulmert és Haulik zágrábi püspököt szitkokkal halmozva el s a bánnak rendreutasitására durczásan visszafelelve, ott hagyja véglegesen a tartománygyűlést.[5]

Másnap a rendek feliratot intéznek ugyan a felséghez, melyben kérik, parancsolná meg Zágrábmegye követeinek, hogy vegyenek részt a tanácskozásokban;[6] de azért szívükből örülnek, hogy megszabadultak tőlük; a garázda Josipovicsot pedig még csak arra sem méltatják, hogy reclamálják.

Az ellenzék legelszántabb és legbuzgóbb tagjainak eltávozásával két gyűlésen végeznek a coordinatióval, melynél pedig fontosabb, következményeit tekintve nagyobb jelentőségű tárgy évtizedek óta nem fordult elő a horvát tartománygyűlésben. Az erre vonatkozó küldöttségi munkálatot a bán egy-két módositásával jóformán vita nélkül fogadják el.[1]

---

[1] U. ott, 1845: 598.

[2] A bán 1845 szept. 23-iki jelentése a kanczelláriához. U. ott, 1845: 607.

[3] U. annak 1845 szept. 25-iki jelentése. U. ott, 1845: 616.

[4] 1845 szept. 26-iki báni jelentése. U. ott, 1845: 620.

[5] 1845 szept. 29-ik báni jelentése. U. ott, 1845: 626.

[6] U. ott, 1845: 629.

Politikai szempontból teljesen jogosult abbeli törekvésük, hogy a tartománygyűlés a képviseleti rendszer elvei szerint alakittassék át. Igaz ugyan, hogy Horvátországban jó darab ideig nem voltak megyék s azok a jogok, melyeket Magyarországon a megyék gyakoroltak, a tartománygyűlést illették meg, sőt a megyei rendszer életbeléptetése után is, a magyar megyék legfontosabb joga, t. i. a követválasztás és az utasitásadás joga meghagyattak a tartománygyűlésnek, a miből az következett, hogy a mint Magyarországon a megyékben, úgy Horvátországban a tarto-

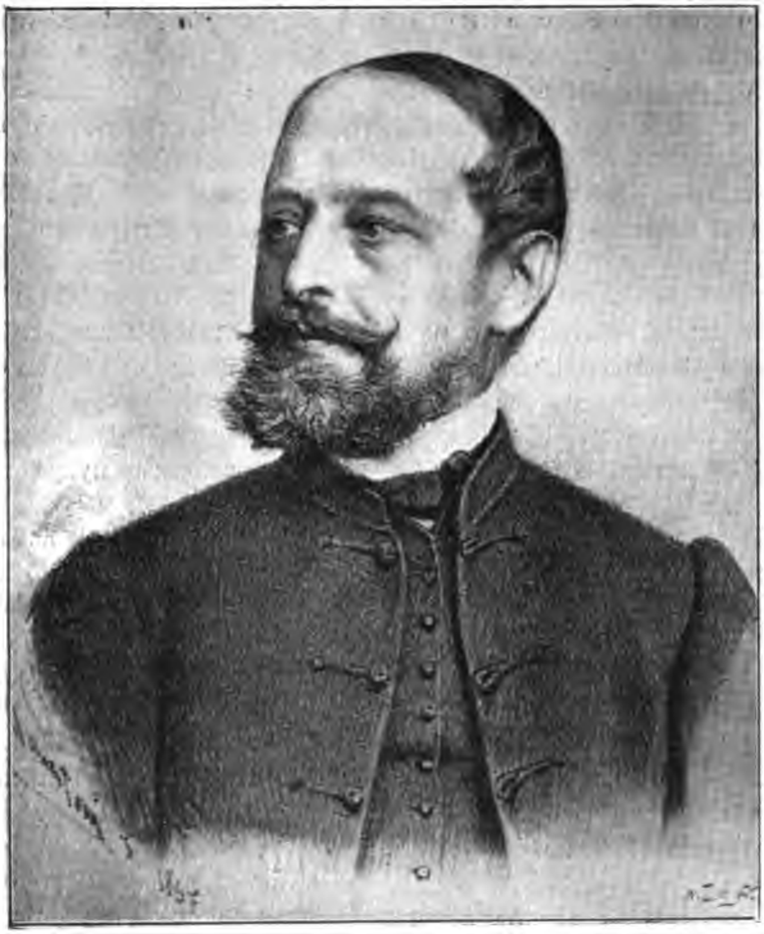

Bedekovics Kálmán.
(Marasztoni kőnyomata után.)

---

[1] U. ott, 1845 : 645.

mánygyűlésen minden nemes embernek joga volt szavazatával résztvenni: mindamellett a tartománygyűlés szerkezetének átalakitását úgy lehet tekinteni, mint a politikai fejlődés természetszerű folyományát. De hogy a coordinatio a magyar országgyűlés hozzájárulása nélkül történjék, ez a statutarius jog szántszándékos félreértéséből eredő olyan visszaélés, mely a magyar közjogi status quo sérelme nélkül épp oly kevéssé nézhető el, mint az az ugyanakkor elkövetett durva merénylet, hogy a képviseleti rendszert Túrmezőre is kiterjesztik.

A postulatumok és sérelmek összeszedése végett Haulik elnöklete alatt kiküldött bizottság azt kivánja, hogy Zágrábmegye gyűlésein a túrmezei községeket a községi birák képviseljék, tehát Túrmezőnek összesen 24 szavazat adassék, a tartománygyűlés pedig még ezzel sem elégedve meg, a 24 szavazatot egyetlen egyre szállitja le, melylyel a gróf ruháztatnék fel.

A túrmezeieknek 1831-ben és 1836-ban felsőbb rendelet által is elismert egyéni szavazatjogát az illirek — saját bevallásuk szerint — azért akarják elkobozni, mert a legújabb magyarországi események a köznemesség befolyásának mérséklését tanácsolják s mert csak igy lehet szerintük megakadályozni ama sajnos események ismétlődését, melyekkel a túrmezeiek nemcsak Zágrábmegye, de egész Horvátország nyugalmát felzavarták.

Jogi szempontból pedig úgy okoskodnak, hogy mivel az egyéni szavazat gyakorlásához az országos nemességen kivül még az illető megyei hatóságtól való függés is megkivántatik, Túrmező pedig külön képviselettel bir a tartománygyűlésen, a megyétől — mint az az utolsó országgyűlésen is megtörtént — különböző utasitást adhat, külön gyűléseket tart, tiszti karát maga választja, fölkelő seregét saját zászlaja alatt állitja ki, szóval a független törvényhatóság csaknem minden attributumával föl van ruházva: ennélfogva — hacsak a kalniki nemesség példájára le nem mond kiváltságos állásáról — a túrmezei nemeseket az egyéni szavazatjog nem illetheti meg, annyival kevésbé, mert saját kebelükben már 1735 óta szintén a képviseleti rendszer divatozik s mert Zágráb város szomszédságában lakván s grófjuktól feltétlenül függvén, a zágrábmegyei nemesekkel szemben a tanácskozások alkalmával határozott túlsúlyban vannak.

Úgyde éppen ennek az érvelésnek a gyöngesége mutatja, hogy az illirek tulajdonképen csak ürügyet keresnek arra, hogy az ő terveikkel nem rokonszenvező turopolyai nemesség befolyását megtörjék. Ha Túrmező olyan önállósággal bir, mint egy törvényhatóság, ebből logice nem az következik, hogy mondjon le kiváltságos állásáról, sőt még arról a jogról is, mely más törvényhatóság nemességét megilleti, hanem hogy annyi joga legyen, mint a többi autonom megyének. Ha pedig ez a százados hagyományok miatt kivihetetlen s Túrmezőt Zágrábmegyéből mint önálló törvényhatóságot kiszakítani nem lehet: akkor ugyanazon hagyományokra való tekintettel a Zágrábmegyével összekapcsolt Túrmező kiváltságait sem szabad bolygatni.

Mielőtt a horvát rendek többi postulatumaikat előadnák, hálájukat fejezik ki a felség ama kegyességeért, melynél fogva nemzeti és municipalis jogaikat minden támadás ellen megvédelmezte, s ezt a hálanyilatkozatot megelégedéssel veszi tudomásul a kanczellária, mert bizonyítéknak tekinti arra nézve, hogy a kormány a horvátokkal szemben helyes politikát követ.[1]

Municipalis jogaikra támaszkodva kérik azután a felséget, hogy a mennyiben a tartománygyűlés részére megküldött törvényeknek csak magyar szövegét irta alá, jövőre mind a magyar, mind a deák szöveget irja alá s minden törvényhatósághoz ilyen példányt küldjön. Úgyde ennek teljesitése annál nehezebb, mert a magyar törvényhatóságok meg tiltakoznak ellene, hogy a legközelébbi országgyűlés törvényeinek eredeti szövegét latin forditásukkal egyidejüleg küldik meg nekik, sőt Borsodmegye a deák példányt egyszerűen visszautasitja, mire Apponyi körlevélben figyelmezteti a megyefőnököket, hogy ehhez hasonló »törvénytelenség« elkövetését megyéikben meg ne engedjék.[2]

A külön horvát helytartó-tanács felállitását, a varasdi követ inditványára, szintén fölveszik a postulatumok közé, jóllehet Haulik, báró Kulmer és a három szlavón megye követei megelégednének azzal is, ha a magyar helytartótanács kebelében egy külön horvát »bureau« szerveztetnék. Ezenkivül a következő kivánalmakkal járulnak még a felség elé: az evangelikusok kizárására vonatkozó törvény jövőre is épségben maradjon, a mihez csak a szerémi követ nem járul hozzá; a tengerparti hatóságoknál alkalmazott hivatalnokoktól feltétlenül ne kivánják meg a magyar nyelv tudását; a horvát nyelven kiállitott okmányokat a dicasteriumok ne küldjék vissza leforditás végett; a bánnak adják vissza régi hatáskörét; Dalmáczia visszacsatolása és Zengg bekeblezése által állitsák helyre Horvátország területi épségét; belső Szlavónia elnevezésének használatát tegyék kötelességükké a dicasteriumoknak; a zágrábi püspökséget emeljék érsekséggé; a hétszemélyes tábla és váltófeltörvényszék latin nyelven fogalmazzák a társországokba küldött itéleteiket;[3] a tudós társaság felállitását engedjék meg; a nemzeti nyelv és irodalom tanszékét nemcsak a zágrábi akadémiában, hanem minden gymnasiumban állitsák fel; a magyar történelem tanárai a kapcsolt országoknak Magyarországgal való összeköttetését megelőző időszakra vonatkozó történetét is tanitsák; a zágrábi akadémián a közjog tanára a kapcsolt részek helyhatósági jogait is adja elő stb.[4] Egyes megyék

---

[1] U. ott, 1845 : 657.
[2] U. ott, 1845 : 56.
[3] U. ott, 1845 : 1710.
[4] U. ott, 1845 : 657.

Josipovics turopolyai gróf és Kussevics Aurél országos levéltárnok ellen is panaszt tesznek, amaz ellen azért, mert a magyar országgyűléshez fordult Turopolya állitólagos sérelmeinek orvoslása végett, emez ellen pedig azért, mert Josipovicsnak a magyar országgyűléshez intézett sérelmi feliratához az okmányokat felsőbb engedelem nélkül kiszolgáltatta az országos levéltárból;[1] de a tartománygyűlés a Josipovics elleni panaszt hallgatással mellőzi, Kussevicsre nézve pedig megelégszik azzal, hogy jegyzőkönyvileg megrójja.[2]

A separatisticus törekvéseknek ilyetén nyilt bevallása nagy nyugtalanságot idéz elő a magyar törvényhatóságok körében.

Egy modern magyar politikus azt állitja, hogy 1848 előtt nálunk a nemzetiségi kérdés a magyar táblabirót délutáni álmában nem zavarta; hogy a henczegő jurátusok és a dikcziózó követek mitsem tudtak róla s ha a horvát követeket lezúgták, ezt nem azért tették, mintha sejtelmük lett volna arról, hogy Jellacsics előörsei vagy parlamentairjei, de mert közönséges pecsovicsoknak tartották őket, kik a magyar állam dicsőségesen haladó hintajának alkalmatlan és fölösleges kerékkötő lánczai.[3] S ez a felfogás — bármily túlzott is különben s bármily drasticusan van is kifejezve — helyes annyiban, a mennyiben 1848 előtt csakugyan kevés ember tartja nálunk érdemesnek kutatni akár a panszláv, akár az illir mozgalmak belső, politikai rúgóit és végczélját s úgy az országgyűlés, mint a törvényhatóságok és a napi sajtó a nemzetiségi kérdésnek jóformán csakis közjogi oldala iránt érdeklődnek, a nélkül, hogy azt a maga teljes összefüggésében s minden vonatkozásaiban kellő figyelemre méltatnák. De éppen mert a magyar közjogot támadja meg ezúttal a tartománygyűlés: nem csoda, ha a megyék egymásután megmozdulnak, hogy az alkotmány megvédelmezése tekintetében kötelességüket teljesitsék.

A magyarországi ellenzék abból az elvből indulva ki, hogy a magyar- és horvátországi nemesség jogai ugyanazon törvényeken alapulnak s hogy eme jogok felett csakis az országgyűlés rendelkezhetik: a horvát tartománygyűlés végzését, melynél fogva a nemesek egyéni szavazatuktól megfosztattak, törvénytelennek tekinti s az önkényűleg újjászervezett tartománygyűlés által választandó követeket törvényes követeknek nem ismervén el, föltétlenül szükségesnek tartja, hogy az ügy törvényes mederbe való visszaterelése végett a tartománygyűlés a régi rendszer szerint mielőbb hivassék ismét össze. Jövőre nézve pedig sürgeti, hogy kapcsolják vissza a horvátországi megyéket, ruházzák fel mindazon jogokkal, melyek a magyar megyéket illetik, hogy ily módon a tartománygyűlés fölöslegessé váljék.

Pestmegye ily szellemben szerkesztett, Kossuth Lajos által inditványozott körlevele azonban nem mindenütt talál kedvező fogadtatásra. Eddig az országgyűlés, a törvényhatóságok és a sajtó, ritka egyértelműséggel ostromolták az illirek túlkapásait; a conservativ szellemű »Hirnök«, »Világ« és »Budapesti Hiradó«, valamint a liberális »Pesti Hirlap« közt ebben a tekintetben nem volt véleményeltérés. Most ellenben egyszerre megváltozik a helyzet. Az illir-horvát párt azonositni kezdi magát a magyarországi conservativ párttal, hogy ily módon védelmet és támogatást nyerjen az egyik magyar párttól a másik magyar párttal szemben, sőt a conservativ nevet is fölveszi s a kormány, a kanczellária és a bán sem nevezik hivatalos irataikban soha másképen.[1] A conservativek pedig rideg pártérdekből, hogy t. i. erejük gyarapodjék, elfogadják a felajánlott szövetséget, nem gondolva meg, hogy szövetséges társuk a conservativ politikától mennyire távol áll. A »Pesti Hirlap«, sőt magának a conservativ pártnak tárgyilagosabb tagjai is váltig bizonyitgatják, hogy jogosan nem nevezheti magát conservativnek az a párt, mely a Magyarország és Horvátország közt fennálló századós kapocs elszaggatására törekszik, mely a kormánynyal újjat húz, amennyiben a legfelsőbb tilalom ellenére az illir nevezetet használja, mely a horvát anyanyelv mellőzésével az elterjedtebb illir nyelvet veszi pártfogása alá, hogy ily módon a századós hagyományok sérelmével nagyratörő ábrándjait megvalósithassa. Mindez mitsem használ. A magyar conservativek többsége — a kormány czélzatainak megfelelőleg, de a conservativ politika alapelvének világos sérelmével — fenntartja a horvát forradalmi párttal kötött szövetségét, miután elhiteti magával, hogy a horvátok részéről Magyarországot semmi veszély sem fenyegeti.

---

[1] U. ott, 1845 : 805.

[2] U. ott, 1845 : 663, 686.

[3] Szombatsági, a nemzetiségi kérdés Magyarországban, 46.

Azok a törvényhatóságok, a hol a conservativek vannak többségben, például Tolna, Sáros, Fejér, Esztergom, vagy egyszerűen tudomásul veszik a pesti körlevelet, vagy határozottan rosszalják és visszautasitják, sőt Hontmegye, — mely még az imént oly hevesen összetűzött a kormánynyal, illetőleg administratorával, — nem átallja bizalmat szavazni a kormánynak, úgy Hont, mint a többi conservativ megyék arra a merőben hamis álláspontra helyezkedvén, hogy a horvát tartománygyűlés municipalis jogával élt, midőn a nemesség szavazati jogát szabályozta, házi dolgaiba tehát a többi törvényhatóságok nem avatkozhatnak, ha pedig a tartománygyűlés határozata következtében Zágrábmegye rendei mégis sérelmet szenvedtek volna, forduljanak sérelmükkel ők maguk a megyékhez s ne tolja fel magát fogadatlan prókátorul Pestmegye.

Csatlakoznak ellenben Pestmegyéhez s a horvátországi sérelem ügyében felirnak a királyhoz Vas-, Heves-, Nógrád-, Kolozsmegyék stb., ez utóbbi azzal az érdekes indokolással, hogy »meg kell mutatni, mikép van egy közös, egy szent érdek, mely az idők viharai által kettészakitott iker-hazát egymáshoz csatolja, s ez érdek: nemzetiségünk, mely sem Pestmegyének, sem Horvát- vagy Erdélyországnak, hanem az összes magyar nemzetnek érdeke, mely ha sértve van, egyaránt fáj a magyar kebelnek a Királyhágón innen és túl.«[1]

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1845 : 594., 607.

Pest-, Pozsony- és Trencsén-megyék feliratuk átadásával küldöttséget bízván meg, a felség a mellett, hogy a pesti küldöttséget — mert a többi nem jelentkezik nála — visszautasitja, az illető megyéket még keményen meg is dorgálja, hogy egyrészről egyoldalú informatiók alapján felszólaltak és másokban is aggodalmat keltettek az iránt, mintha Horvátországban az anyaországtól való elszakadás s az egyéni jogok megcsorbitása czéloztatnék, másrészről, hogy a legfelsőbb engedelem előleges kikérése nélkül küldöttséggel akarták őt zaklatni. E szerint a korona a sérelmet újabb sérelemmel tetézi; mert igaz ugyan, hogy az 1770-iki rendeletben, melyre hivatkozik, utasittatnak a törvényhatóságok, mikép közdolgokban feliratokkal, nem pedig küldöttségek által terjeszszék fel panaszaikat ő felségéhez: de a mellett, hogy az emlitett rendelet kibocsátása óta számos esetben elfogadták az uralkodók egyes törvényhatóságok küldöttségét, oly fontos szabadságjognak, mint a kérvényezés joga, rendelet által való megszorítása az alkotmányos felfogással is homlokegyenest ellenkezik. Az emlitett megyék elhatározzák tehát, hogy a sérelmet az országgyűlés elé fogják vinni.

A kormány, híven eddig követett taktikájához, amily nyiltan kifejezi ellenszenvét a horvát-magyar párt és az azt támogató magyarországi ellenzék iránt, épp oly határozottan kedvükbe jár az illireknek, a mint azt a tények egész lánczolata bizonyitja.

Igy nevezetesen a tartománygyűlés kivánalmainak legnagyobb részét teljesiti vagy legalább megigéri, hogy teljesiteni fogja; csak a külön helytartó-tanács felállitását tagadja meg.

A kanczellár a bánt utasitja, hogy a hivatalnokokat figyelmeztesse, tartsák magukat távol az ellenzéki mozgalmaktól, továbbá, hogy azonnal tegyen jelentést, ha valamely hivatalnok a kormánynak opponál; mert — úgymond — a kormány megkövetelheti hivatalnokaitól, hogy vagy úgy viseljék magukat, mint a kormánynyal homogen elemek, vagy lépjenek ki az állam szolgálatából.[2] Sőt maga a kanczellár is gyakorolja az ellenőrzést a hivatalnokok felett, s midőn megtudja, hogy Kussevics Aurél országos levéltárnok, gróf Sermage Dénes és Bedekovics Kálmán zágrábi kerületi táblai ülnökök, Briglevics József ugyanezen tábla jegyzője, Mixics Henrik károlyvárosi váltótörvényszéki jegyző és Zerpák Ede kamarai fiskális, úgy magán körökben, mint nyilvános gyülekezetekben folytonosan ellenzékieskednek: a bánt utasitja, hogy vonja őket felelősségre,[3] a mi megtörténvén, kiderül, hogy az illetők közül még a melyik tanácsával támogatta is a magyaroman pártot, annak űzelmeiben tettleg nem vett részt,[1] a többi ellenben teljesen ártatlan,[2] s legfeljebb Bedekovics Kálmánnak kell exaltatiója miatt közhivatalától megválnia, jóllehet — a bán itélete szerint — tehetsége, jelleme és vagyoni függetlensége folytán hasznos szolgálatokat tehetne az államnak.[3]

---

[1] Pesti Hirlap, 1846. 623. sz.

[2] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1845 : 631.

[3] U. ott, 1845 : 584. 591.

Magával Haller bánnal és zágrábmegyei főispánnal sincs azonban a kormány megelégedve, miután az ő uralma alatt kapott erőre Zágrábmegyében a horvát-magyar párt. Ennélfogva Haller mindjárt a tartománygyűlés berekesztése után kettős méltóságától fölmentetvén, báni helytartóvá Haulik György zágrábi püspököt nevezik ki. Hogy ez a személyváltozás milyen hatással van a magyar-horvát pártra, mutatja az, hogy Zágrábmegye ugyanakkor, a mikor Hallertől meleg hangon búcsút vesz, feliratban kéri egyszersmind a felséget, hogy a bánt mielőbb nevezze ki, miután a báni helytartó Zágrábmegye nemességét az egész ország színe előtt undok bűnténynek gyanújával terhelé, jogait kétségbe vonta, meggyőződésével ellenkező irányzatokat pártolt és pártol s ennélfogva a rendek bizalmát nem birja.

Josipovich Antal

Josipovics Antal aláírása.

Jellemző továbbá a kormány politikájára, hogy a túrmezei tisztújitást, mely hatszáz éven át követett szokás szerint mindig Szent-Lucza napján tartatott, felfüggesztvén, annak vezetésére s a túrmezei állitólagos zavarok megvizsgálására királyi biztost küld ki, különösen meghagyván a túrmezei grófnak, hogy gyűlést ne merjen máskép, csakis a biztos beleegyezésével tartani s hogy annak minden rendeletét pontosan végrehajtsa. Ily módon akarják ártalmatlanná tenni Josipovicsot, ki ellen a conservativ lapok, különösen pedig a »Budapesti Hiradó« nem szünnek meg folytonosan árulkodni, úgy hogy Josipovics végre megsokalva a dolgot, a »Pesti Hirlap« hasábjain egy rendkivül hazafias nyilatkozatban egyszer-mindenkorra leszámol ellenfeleivel.[4]

A kormány politikájára élénk világot vet még az előadottakon kivül az a királyi leirat is, melyben Zágrábmegye rendeit ő felsége a lehető legkeményebb szavakkal megdorgálja, a miért »a tartománygyűléshez intézett rendeleteit feszegetni s a történteket becsmérelni vakmerően bátorkodtak«, megparancsolván egyszersmind nekik, hogy jövőre a törvényeket tartsák tiszteletben, nehogy kénytelen legyen szigorúbb eszközöket alkalmazni azokkal szemben, kik a mérsékeltség elébe helyezik a vakmerőséget.

---

[1] U. ott, 1845 : 675.

[2] U. ott, 1845 : 631., 632.

[3] U. ott, 1845 : 703.

[4] Pesti Hirlap, 1846 : 609. sz.

Azokat tehát, kik a Magyarországgal való kapcsolatra nézve a status quot fenn akarják tartani, valósággal üldözőbe veszi a kormány; az illir propaganda garázdálkodását ellenben vagy elnézi, vagy ha ezt a jogrend arczulcsapása nélkül nem teheti, csak szemfényvesztésül lép fel ellene. Midőn például Zágrábmegyében az 1845-iki követválasztás alkalmával a magyar-horvát párt jelöltjeit: Briglevics Józsefet és Bedekovics Kálmánt választják meg s e miatt az illirek olyan verekedést provocálnak, hogy a katonaság is kénytelen közbelépni s tizenkét halott marad a csatatéren: a felség egy katonai és polgári vegyes küldöttséget megbíz ugyan a vizsgálat foganatositásával; de mivel kitűnik, hogy ha a magyaroman báró Rauch Levin és Kussevics Aurél résztvettek is az utczai csatában, a verekedést az illirek fővezére, Gáj Lajos kezdte s ő izgatta hallatlanul a tömeget: a mesterségesen elnyujtott vizsgálatot, Stettner Mátyás kanczelláriai tanácsos ajánlatára, 1847-ben abbahagyják s az ügyet birói útra terelvén, eltemetik.[1]

Igy növeli nagyra a kormány azt az elemet, mely a történelmi jogot lábbal tapodva, az anyaország és Horvátország között nyolcz század óta fennálló kapocs szétszaggatását tűzi ki czéljául s mely az első kinálkozó alkalmat megragadja, hogy ama czélját nyilt pártütés által valósitsa meg. A mikor azonban az elszakadás végrehajtására kerülne a sor: az önálló Horvátország ábrándja az Ausztriához való csatlakozás vágyában olvad fel.

VII. FEJEZET.

A nemzet és a kormány versenye a haladás terén.

A kormány az ellenzék lefegyverzését kettős irányban kisérli meg. Egyrészről az administratori rendszer segélyével megveti a lábát a megyékben, másrészről a haladás terén vezérül tolván fel magát, a parlagon heverő közoktatás rendezését és a közgazdaság előbbrevitelét saját működési körébe vonja.

A közmüvelődés terén a század derekán már nevezetes alkotások hirdették a társadalom tetterejét. A Magyar Tudományos Akadémia mellett a Nemzeti Múzeum is virágzásnak indult s 1846-ban már készen állott új palotája a nemzeti mult emlékeinek befogadására. A közoktatással azonban

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1847.

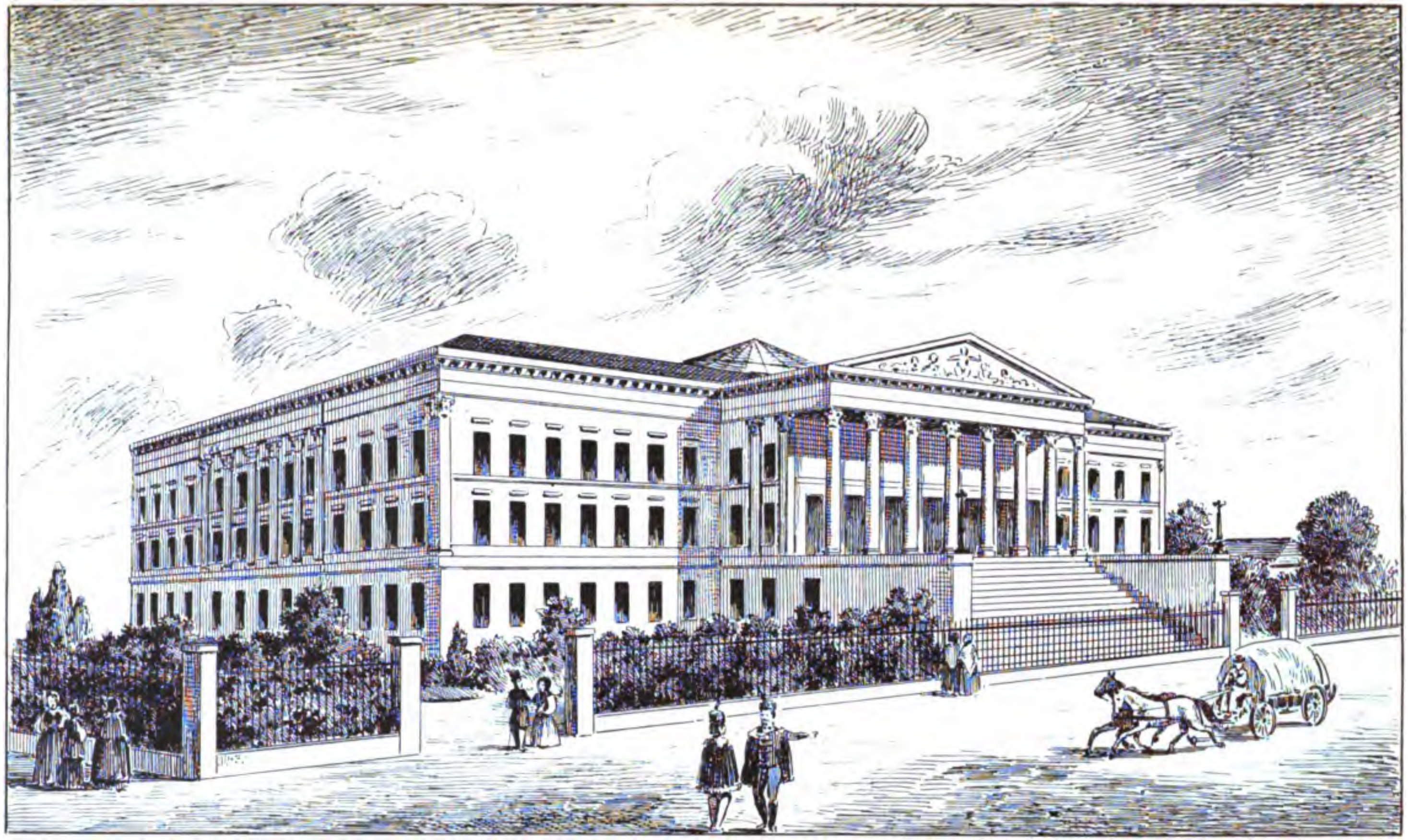

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM A SZÁZAD DEREKÁN.

(Haeufler J. rajza után készült aczélmetszetről.)

Az Athenaeum nyomása.

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

a nemzet addig vajmi keveset törődik, mig a hűbéri kötelékek meglazitásának, majd teljes felbontásának ideje el nem érkezik. A nemesség, melynek kizárólagos politikai befolyása a nép műveletlenségén alapul, természetszerü idegenkedéssel viseltetik minden olyan intézmény iránt, mely a nép értelmi szinvonalának emelésére szolgálna. Kivételszámba mennek azok a humánusabb érzületü földesurak, kik jobbágyaik számára iskolát állitanak, tanitót fogadnak s az iskolás gyermekeket tankönyvekkel látják el; de a paraszt, ki az úrbéri szolgáltatások tekintetében annyi méltatlanságot szenved, bizalmatlansággal fogadja még a földesura által nyujtott jótéteményt is, úgy hogy a gyermekeket a szolgabirónak kell az iskolába hajtania. Csupán a felekezetek s különösen a két protestáns felekezet által fenntartott iskolák, de ezek is csak addig, mig a szorgosabb mezei munka meg nem kezdődik, foglalkoznak némi sikerrel a népoktatással.

A mint azonban a politikai átalakulás kezdetét veszi, a mint a jogok megosztását a haladás első és legfőbb feltételéül tűzik ki, a nép műveltségi állapotában is szükségképen be kell következnie a változásnak, hogy a nép képessé váljék a politikai jogok élvezetére. Széchenyi megforditja a tételt s a népet politikai jogokkal kivánja felruházni, mielőtt a felvilágosodás malasztjában részesittetnék. Ő, ki a forradalomtól iszonyodik, azt tartja, hogy a forradalom csak úgy kerülhető el, ha előbb kitágitják a nép ruháját, mielőtt oktatás által kinőne abból, éppen ezért a közoktatásra eleintén nem is fektet súlyt. De az 1843/44-iki országgyűlés után, mely az alkotmány alapjainak kiszélesitését megkezdi, már ő is sürgeti a népiskolák szaporitását.

Az 1843/44-iki országgyűlés birtok- és hivatalképességgel ruházván fel a nem-nemeseket, ezzel logikai kapcsolatban áll a népoktatás ügyének rendezése. Az országgyűlés által Bezerédj István elnöklete alatt kiküldött u. n. nevelési választmány elkésziti tehát a tanitóképző intézetek, elemi iskolák, vasárnapi iskolák és kisdedóvodákról a törvényjavaslatot, melynek egyes intézkedései, ha az akkori viszonyokhoz képest utópiáknak tekinthetők is, világosan mutatják a rendek meleg érdeklődését az ügy iránt.

A tanitóképző intézetek — a javaslat szerint — felekezeti jellegűek ugyan, de azoknak felállitásához az ország is hozzájárul tiz éven át évenkint 100.000 forintnyi segélylyel, mely szükség esetén a nemesekre és nem-nemesekre egyaránt kivetendő adókból fedeztetnék. Népiskolákról minden keresztény vallásfelekezet részére a község gondoskodik. Ott, a hol erre a község nem képes, az összes községbeli keresztény felekezetek részére egy közös népiskola szervezendő. A tanitás nyelve magyar; ott, ahol az egész lakosság idegen ajkú, csak az utolsó iskolai osztályban lesz kizárólag magyar a tanitás nyelve. Minden rendes iskolatanitó az »álladalom köztisztje«; fizetése egy úrbéri telek, mely »a népnevelés örök tőkéjéül« tekintendő s adóval nem terhelhető, továbbá 100-tól 300 forintig készpénz és minden iskolás gyermek által havonkint fizetendő 4 krajczár tandij. A kisdedóvó intézetek községi jellegűek; azokat »vallásfelekezeti iskolákká változtatni tilos«; tannyelvük magyar. Az izraeliták a keresztény tanitóképző intézetbe bejárhatnak, ezen kivül számukra Budapesten egy külön tanitóképző intézet szerveztetik, melynek fenntartásához az ország összes izraelita lakói az önmaguk által megállapitandó kulcs szerint évenkint ötezer forinttal járulnak. Elemi iskolák felállitására a törvényhatóságok népnevelési küldöttségei szintén kötelezhetik az izraelitákat. A felügyeletet az összes népiskolák felett a helyi bizottságok, a törvényhatóságok népnevelési küldöttségei és a legfőbb felügyeletet a helytartó-tanács népnevelési bizottsága gyakorolják, ez utóbbinak kötelességében állván minden országgyűlésre kimeritő jelentést terjeszteni be a népnevelés állapotáról.

Ezt a javaslatot, — melynek tárgyalására az országgyűlésnek nem marad ideje, — szabadelvűség tekintetében nem szárnyalja túl az a törvénytervezet, melyet az elemi oktatásról báró Eötvös József közoktatásügyi miniszter terjeszt az 1848-iki törvényhozás elé; de viszont mind a két javaslat, az igazi szabadelvűség rovására, nevezetes engedményekben részesiti a felekezeteket, miután még Német- és Angolországban is általános a panasz, hogy a különböző hitfelekezetbeliek által lakott helyeken a közös iskolák üresek s a növendékek a felekezetek által fenntartott magániskolákban tanulnak.

Hogy a közoktatás ügye, mint állami ügy, a törvényhozás körébe tartozik, e tekintetben törvényeink semmi kétséget nem hagynak fenn, éppen ezért 1832-től kezdve az országgyűlés többször foglalkozik a közoktatás kérdésével és nemcsak a tanitóképző intézetekre és népiskolákra, hanem az egyetemre, műegyetemre, katonai nevelőintézetre, reáliskolákra is kiterjeszti figyelmét.

A kormány azonban folytonosan magának vindicálja a jogot, a mit a törvény az országgyűlésnek biztosit, s igy egy darabig válasz nélkül hagyja az országgyűlésnek a közoktatásra vonatkozó feliratait, majd megváltoztatva ezt a taktikáját, a joggal tényleg élni kezd, hogy annak érvényt szerezzen.

Báró Mednyánszky Alajos, a tanulmányi bizottság elnöke, — kit a polytechnicum, ipariskola és praeparandiák tervének kidolgozásával 1841-ben megbíznak, — az ipariskolákra vonatkozó javaslatát, melyre Lonovics József csanádi püspök a vallásoktatás szempontjából megteszi észrevételeit, elkésziti ugyan;[1] de a József-ipartanodának nevezett intézetet, a József nádor félszázados jubilaeuma emlékére, csak 1846 szeptember 1-én nyitják meg. S a közvélemény úgy ezt, mint a tervezett reáliskolákat is — jóllehet felállitásuk módja alkotmányjogi szempontból alapos kifogás alá eshetik — szivesen fogadja, mert régen érzett szükséget pótolnak. Az iparos és kereskedői pályára lépő ifjak ugyanis eddig sehol nem képezhették ki magukat, miután a népiskolák és latin iskolák e czélra nem voltak alkalmasak, a pesti kereskedelmi iskola, melyet 1830-ban Bibanco Emánuel Gyula állitott fel, teljesen idegen szellemü volt, a temesvári evangelikusok magyar reáliskolájába pedig nagynehezen tudtak összetoborzani 18—20 növendéket.

---

[1] Orsz. levéltár. Helyt.-tan. osztály, 1842 : 4583.

A népoktatásra vonatkozó, 1844 július 24-ikén kelt s 1845 július 16-ikán módositva és megbővitve kiadott rendelet[1] ellenben — habár a népoktatás rendezését a haladás barátai szintén az elsőrendű feladatok közé sorozzák — nagy visszatetszést szül, miután erre nézve már az illetékes országgyűlés elkészitette a törvényjavaslatot s igy a kormánynak egyéb teendője nem lett volna, mint vagy elvetni vagy elfogadni a javaslatot.

A rendelet szerint alsó elemi iskolákat, — két-két osztálylyal, — ott, a hol tanulásra alkalmas gyermekek nagyobb számmal vannak, a községek kötelesek állitani, e czélból több község egyesülhet s a földesurak is tartoznak a községek ebbeli terhében osztozkodni; felső elemi iskolák pedig — szintén két osztálylyal — nagyobb helyeken állitandók. Tanitó csak az lehet, kinek oklevele van s felsőbb helyről engedélyt nyert a tanitásra. Ahol alsó iskola van, ott a gyermekek 6-tól 12 éves korukig pénzbirság terhe alatt kötelesek iskolába járni. Végre az elemi oktatással foglalkozó intézetek felett a főfelügyeletet a tanulmányi főigazgatók útján a helytartó-tanács, a vallásoktatásra nézve pedig az u. n. kerületi felügyelők útján a megyés püspökök gyakorolják.[2]

Egy másik, 1846 február 10-ikén kelt rendeletben a kormány meghagyja, hogy városokban és népesebb községekben az elemi iskolák mellett vasárnapi iskolák is szervezendők, a hol a 12 évet meghaladott inasoknak, legényeknek, napszámosoknak elmulasztott elemi tanulmányaikat kell helyrepótolniok, úgy hogy az inas fel nem szabaditható, hacsak bizonyitványnyal nem igazolja, hogy az elemi iskolát elvégezte vagy a vasárnapi iskolába szorgalmasan járt.[3]

A megyék, a nélkül, hogy tanügyi és administrativ szempontból az emlitett rendeletek birálatába bocsátkoznának, egymásután megtagadják azoknak végrehajtását, sőt Somogy, Trencsén, Pozsony elhatározzák, hogy a törvényhozás jogkörének a népoktatási rendeletek által történt megszorítását, mint sérelmet, az országgyűlés elé fogják vinni.

Igy válik a kormány tapintatlansága miatt közjogi sérelemmé az az ügy, melynek alkotmányszerű rendezését különben a közvélemény az államfejlődés elsőrendű követelményének ismeri el.

Hogy közgazdasági téren a kormányt hasonló kudarcz nem éri, ez részben annak is tulajdonitható, hogy közgazdasági terveinek keresztülviteléhez munkatársul Széchenyit sikerül neki megnyernie. Midőn 1845 első felében a helytartó-tanács kebelében a közlekedési bizottságot szervezik s annak élére, Metternich meghívása folytán, Széchenyi áll, Apponyi kanczellár valóságos elragadtatással üdvözli új dolgozótársát.[1] Valóban, Metternich után Apponyinak van legnagyobb oka örvendeni az esemény felett, nem csupán azért, mert Széchenyiben páratlanul kitűnő munkaerőt nyer, hanem főképen azért, mert az ő neve a kormány irányában az ellenséges hangulatot még azoknál is mérsékli, a kik különben a rendszerváltozásban nem bíznak.

---

[1] U. ott, 1844 : 26337.

[2] U. ott, 1845 : 25224.

[3] U. ott, 1846 : 15692.

Metternich és Széchenyi nézetei azonban a közgazdasági reformokat illetőleg nem mindenben egyeznek meg. Metternich természetesnek találja Magyarországnak a nemzeti ipar megalapitására irányuló törekvését; de azt, a mi ez irányban addig történt, részint a túltengésben levő pártszellemnek, részint a tömeg és az izgatók tudatlanságának tulajdonitja. Az ő álláspontja az, hogy az ipar kifejlődése természetszerü eredménye a civilisatiónak, melynek hatalmas épületét ha szilárdul akarják felépiteni, az épitést alulról kell kezdeni. Úgyde Magyarországon éppen az alap hiányzik, melyre az ipart fektetni lehetne. A legelső feladat a földművelést talpra állitani. Szükség van tehát mindenekelőtt törvényre, mely a földtulajdont biztositja; munkás kezekre, melyek a földet, a nemzet gazdagságának eme főforrását megtermékenyitik; közlekedési eszközökre, melyek az árúk kelendőségét biztositják. A gyárak ellenben bátran mellőzhetők. Majd eljön ezeknek is az idejük, de addig kár velök kisérletezni.

Azt a közgazdasági politikát, melyre az oppositio esküszik, agyrémnek tartja Metternich s az annak érvényesitésére irányuló kisérletek ő szerinte csak azt bizonyitják, hogy a magyarok szeretik az üres jelszavakat, s könnyen felülnek a szédelgésnek. Széchenyi működésével épp oly kevéssé van megelégedve, mint a Kossuthéval s mint az előbbi országgyűlésekével. A magyar iparélet föllenditésére az első lépést az 1825/27-iki országgyűlés tette meg, de oly módon, hogy intézkedéseit a nemzetiség legelvontabb, vagyis nyelvi értelemben vett fogalmával kötötte össze. Ahelyett, hogy a föld sikeresebb kihasználásának s a fölösleges termények értékesitésének módját kereste és állapitotta volna meg, lóversenyeket, kaszinót, magyar szinházat adott az országnak; majd egy későbbi országgyűlés milliókba kerülő, de járható útak hiányában alig használható hid épitését határozta el. A király jóakaratú inditványai az 1843/44-iki országgyűlés kezdetén figyelembe nem vétettek. Hanem ezek helyett kárpótlásul a védegyletet alakitották meg, mely »titkos czéljánál fogva honárulás, bevallott czéljánál fogva valóságos képtelenség«.

Az államkanczellár a közgazdaság életrekeltését és helyes irányba terelését a kormánytól várja. A kormánynak szerinte meg kell tennie e tekintetben mindent, a mi hatáskörében áll s előkészitenie, a mi az országgyűlés elé tartozik. Különösen gondoskodnia kell egy hitelintézet felállitásáról s a közlekedési utak, nevezetesen az országut, vasut és folyamhajózás tekintetében az előmunkálatok megtételéről. Ezekre a vállalatokra nézve a kormánynak kell kidolgoznia a terveket és a költségvetést. Hogy a kormány a közelebbi országgyűlésre kész közgazdasági tervekkel álljon elő s hogy a közbeeső idő alatt nagyobb tevékenységet fejtsen ki, erre Metternich annál nagyobb súlyt fektet, mert az ellenzéket így és csakis így gondolja legyőzhetni.[1]

---

[1] Gróf Széchenyi István naplói, 468.

A Széchenyi és Metternich programmja közt mutatkozó lényeges eltérés daczára, az előbbi önmagával jönne ellenmondásba, ha a részére fölajánlott hivatalos munkakört visszautasitaná. Politikai axiomái közé tartozott mindig, hogy a kormánynyal való egyetértés és a kormány felhasználása — vagy, hogy az ő kedvencz kifejezésével éljünk — »utilisatiója« nélkül semmi nagyobbszerűt, az egész nemzetre kihatót véghezvinni nem lehet s hogy a mint vannak idők, midőn lehetetlen a kormánynak egy lépését is nem ellenezni, úgy vannak viszont olyan időszakok, midőn ha még azok se nyujtanak segédkezet a kormánynak, kik soha sem adtak a nemzetnek okot a bizalmatlanságra s kiknek másrészről alapos reményük van a kormány támogatása által nagyobb mértékben szolgálhatni hazájukat: akkor haladni nem lehet. Államhivatalnok létére is igyekszik azonban a kormánynyal szemben megóvni egyéni függetlenségét. Amint a pártfegyelem alól mindenkor sikerült magát emancipálnia: a közhivatalban is élvezni

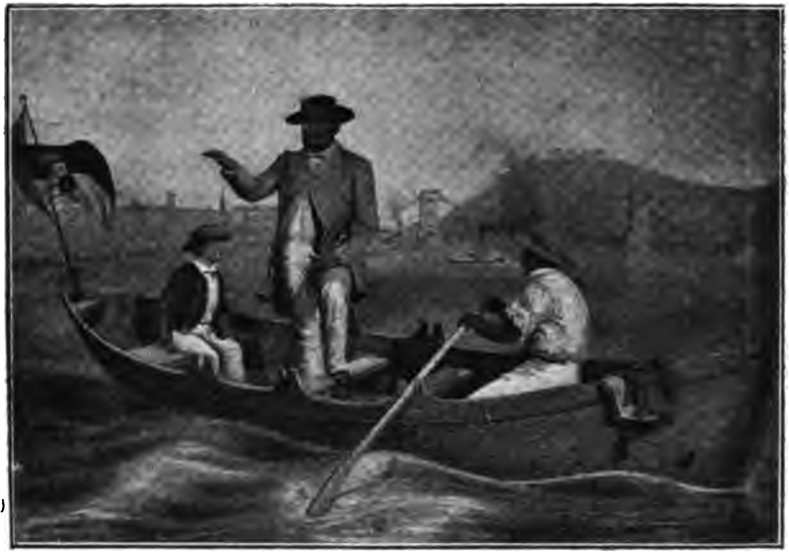

Gróf Széchenyi és fia Béla a Dunán.
(Sterio K. színes kőnyomata Ernst Lajos gyűjteményében).

---

[1] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VII. 57.

akarja a szabad kéz kiváltságát. Apponyitól kezdve, — kiről azt tartja, hogy ott hagyja helyét, mihelyt alkotmányellenes intézkedéseket kivánnak tőle — le egészen Wirknerig, a kormány emberei előtt ismét és ismét kijelenti, hogy hivataláért nem áldozza föl meggyőződését.[1]

Amint hivatalba lép, megragadja az alkalmat, hogy egy régi kedvencz tervének megvalósitásához hozzáfogjon. A Tisza-völgy rendezése programmjában elejétől fogva fel van véve, de várnia kell vele, mert egyrészről egyéb vállalatai annyira igénybe veszik minden erejét és idejét, hogy addig, míg azoknak továbbfejlődését kellőképen nem biztositotta, újabb, nagyobb szabású vállalatokba nem foghat s mert másrészről a Tisza-völgy rendezéséről a kormány hathatós anyagi és erkölcsi támogatása nélkül szó sem lehet, erre pedig biztosan csak akkor számithat, a midőn hivatalos összeköttetésbe lépvén vele, elhatározásaira módjában lesz közvetlen befolyást gyakorolni.

A Tisza szabályozása és hajózhatóvá tétele különben a kormányt, de különösen a nádort, kinek ez szintén kedvencz eszméi közé tartozik, régibb idő óta foglalkoztatja. Erre vonatkozólag a kormány már 1833 márczius 9-ikén elrendeli egy terv készitését s 1836 június 7-ikén megbízza az udvari épitészeti igazgatóságot, hogy a Tiszát vizsgálja meg s még mielőtt a rendszeres szabályozáshoz hozzáfognának, tegyen javaslatot a hajózási akadályok elháritására. Az épitészeti igazgatóság megbízásából Vásárhelyi Pál hajózási felügyelő Barla Sámuel folyammérnökkel az 1844-ik év őszén teszi meg tanulmányutját a Tiszán s ugyanekkor számol be egyszersmind tanulmányának eredményével. Vásárhelyi szerint Szigettől Ujlakig, a viz rohamos sebessége és medrének terjengése miatt, még szabályozás esetén sem lehet rendes hajózás; Ujlaktól kezdve pedig a torkolatig a hajózás biztositása végett egyelőre a partokat kellene tisztán tartani, a medret az alámosott vagy behullott fáktól megtisztítani s a vízi malmokat alkalmas módon elhelyezni, s mindezeknek foganatositása végett fel kellene állitani az épitészeti igazgatóság által már 1830-ban ajánlott külön hajózási felügyelőséget.[2] Az érdekelt törvényhatóságok küldöttei azonban, kikkel Vásárhelyi tárgyal, kinyilatkoztatják, hogy a meder tisztítására nekik nincsen pénzük, hanem a kincstárból kellene annak költségeit fedezni. A borsodi küldöttség kifejezi egyszersmind abbeli óhajtását, hogy a hajózás akadályainak elhárításával kapcsolatban az átvágások és töltések készitéséhez vagyis a szabályozáshoz is fogjanak hozzá.[3]

A szabályozás részleges tervét, a nádor felszólitására, szintén Vásárhelyi dolgozza ki s 1845 június 8-ikán mutatja be.

Az ártér az ő számitása szerint Bereg, Szatmár, Zemplén, Szabolcs, Borsod és Heves megyében s a Nagy-Kúnságban és a Hajdú-városokban

---

[1] Gróf Széchenyi István naplói, 467.

[2] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1845 : 12184.

[3] U. ott.

1.500,000 holdra vagyis 125 □ mértföldre tehető, tehát egy nagy vármegye területével ér fel. Hogy ezt a hatalmas területet visszaadják a culturának, mindenekelőtt az átvágások készitendők el s a mint ezek által a víztükör alább szállt vagyis a meder önmagát kellőképen kimélyitette, következnének a töltések. A Tisza egy részén, vagyis Váritól Tokajig 50, Tokajtól Ároktőig

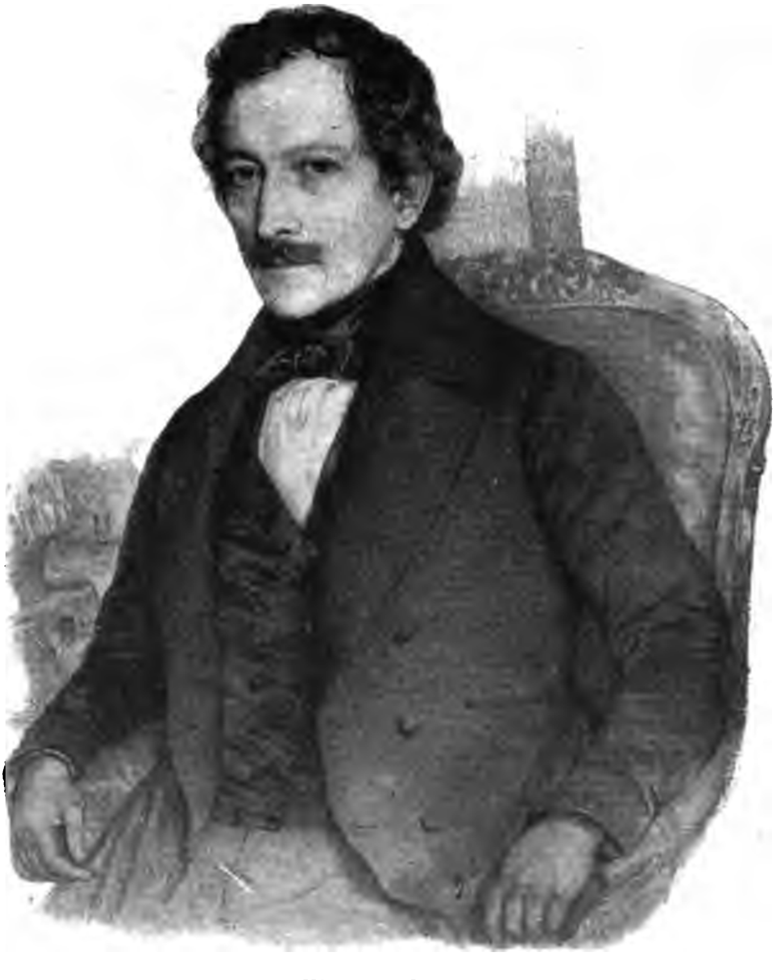

Vásárhelyi Pál.
(Barabás Miklós kőrajza után.)

13 átvágásra volna szükség, ami által a folyam útja egy hetedrészszel rövidülne meg. Az átvágásokat alul kell kezdeni s a felső Tiszán ezekkel egyidejüleg csak azok készittetnének el, melyekre technikai szempontból okvetetlenül szükség van vagy amelyek által nagyobb értékű földek ármentesittetnének. De mivel olvadáskor vagy nagyobb esőzéskor a legrendesebb meder sem fogadhatja be a rohamosan letóduló vizet, az emlitett vonalon

a meglevő töltések felhasználásával 963,825, ezeknek mellőzésével ellenben 1.825,425 köb öl töltés is készitendő.[1]

A mint a nádor Vásárhelyi tervét megkapja, a szabályozás ügyének előbbrevitele végett a helytartó-tanács kebelében báró Vay Miklós koronaőr elnöklete alatt egy bizottságot szervez, melynek tagjai Schedius Lajos, Somssich Pál, Szentiványi Vincze és Dubraviczky Simon tanácsosok s az érdekelt földbirtokosok közül hg. Bretzenheim Ferdinánd, gr. Károlyi György, gr. Andrássy Károly, gr. Szapáry József, gr. Dessewffy Emil, Lónyay Gábor stb.[2] A bizottság mindjárt 1845 június 12-ikén tartott első ülésében nagyjelentőségű határozatokat hoz. Így nevezetesen, hogy a védtöltések felülről lefelé, az átvágások alulról felfelé veendők munkába, a miről midőn Szeged városa értesül, egyenesen a királyhoz folyamodik, hogy, mivel a Tiszának töltések által való összeszoritása miatt a város fokozottabb mértékben ki lesz téve az árviz veszélyének, a szabályozást alulról kezdjék s rendszeres és egységes terv szerint hajtsák végre.[3] Elhatározza továbbá a bizottság, hogy a munkálatok egységes vezetése s a már megalakult vízszabályozó társulatok, nevezetesen a zempléni, szabolcsi, borsodi és hevesmegyei társulatok közt fölmerült és fölmerülhető differentiák kiegyenlitése céljából báró Vay Miklóst királyi biztossá nevezzék ki; hogy a zempléni vízszabályozó társulat megbízásából Beszédes József által tervezett kerecsen-komorói 6480 öles átvágást mellőzzék, miután ez oly sokba kerűlne, hogy e miatt a többi munkálat nem lenne végrehajtható; végre, hogy a szabályozás haladéktalan megkezdésére a kincstár adjon előleget.[4]

Az ügyet ebben a stádiumában veszi kezébe Széchenyi, hogy az ország eminens közgazdasági érdekeinek megfelelőleg előbbre vigye.

A Tisza-völgy rendezését sokkal szélesebb alapra fekteti ő, semhogy megelégednék a technikai munkálatokkal, töltések, átvágások készitésével, az emlitett folyamok szorosabb értelemben vett szabályozásával. Politikai működésének alpháját tartva szem előtt, azt akarja, hogy a magyarság bölcsőjére a cultura áldásait kiterjeszsze, hogy megmentse a végpusztulástól azt a vidéket, melynek lakói a magyarság magvát képezik, melynek megsemmisülése tehát az egész magyar elem halálával lenne egyértelmű.

A mily nagy arányokban concipiálja magát az eszmét, az eszközök megállapitásában épp oly messzire terjednek gondolatai. A mérő láncznak, az ásónak és kapának egészen alárendelt szerepet szán a kivitelben s a hatalmas terv sikerét jogi, társadalmi és közgazdasági reformoktól föltételezi. Úgy gondolkozik, hogy a hol a föld értéke oly csekély, mint általában a Tisza völgyén, ott az óriási költséggel járó szabályozási munkálatokhoz még csak hozzáfogni is alig lehet. Emelni kell tehát a föld értékét, a mi nem történhetik másként, mint jó hitelszervezet, akadálytalan közlekedés, nagyobb fogyasztás és mindenekfölött a birtokszerzési képesség kiterjesztése által. Vagyis ugyanazok az intézmények, melyek Magyarország átalakulásának föltételei, föltételei egyszersmind a Tisza-völgy rendezésének. A vállalat alapját intézmények képezik, melynek — mint ő nevezi — »felülépitményei«: a kimeritő mérnöki terv, a lehető legnagyobb egység eme terv kivitelében, egy parancsoló és számos szófogadó, kész cassa, mindig éber és szorosan egybehangzó felvigyázat a véghezvitt munka jókarban tartására.

---

[1] U. ott, 1845 : 23102.

[2] U. ott, 1845 : 23102.

[3] U. ott, 1845 : 34781.

[4] U. ott, 1345 : 28102.

Hogy kik vessék meg az alapot s kik gondoskodjanak a felülépitményekről, ez a fentebbiekből önként következik. A törvényhozás a kormánynyal egyetértőleg ama reformokat valósitja meg, melyek kiindulását képezik a vállalatnak, gondoskodik egyszersmind a szükséges pénzalapról; ezen kivül a kormány a megyék közreműködésével vezeti az egész ügyet és gyakorolja a felügyeletet; de úgy a törvényhozás, mint a kormány és a megyék csak közvetve avatkoznak a dologba, a direct erőkifejtést Széchenyi azoktól az érdekelt parti lakosoktól várja, kik a szabályozás gyümölcseit közvetlenül élvezni fogják. Minthogy pedig egyesek korlátolt erejük és tehetségükkel semmire sem mennének, társulatokat kell alakitniok. Több társulatra van szükség azért, mert annak a hatalmas völgynek, mely Tisza-Újlaktól Szalánkeménig, a Szamostól a Marosig, 160 mértföldnyi hosszúságban oly óriás víztömeget fogad magába, vidékenkint különbözők az érdekei és viszonyai. Másrészről azonban a helyi érdekeket képviselő társulatok közt az összhang fenntartása s a nagyszabású terv egységes kivitele végett egy központi testületről is gondoskodni kell.

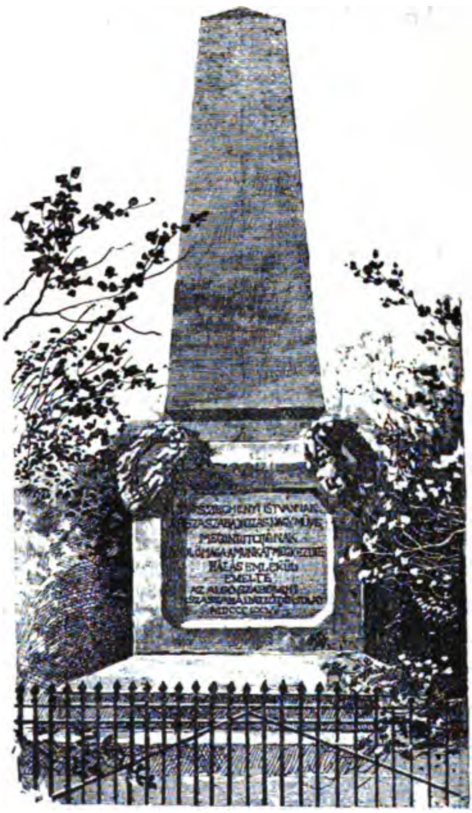

Széchenyi emléke Tisza-Dobnál.
(Rajzolta Mühlbeck Károly).

Széchenyi ezek szerint az elvek szerint[1] kezd hozzá a munkához, miután már előbb a helytartó-tanács kebelében alakitott bizottság által ajánlott, de más irányban elfoglalt báró Vay Miklós helyett, saját kérésére, kinevezik királyi biztossá.[1]

---

[1] Gróf Széchenyi, Eszmetöredékek a Tiszavölgy rendezését illetőleg. (Pest, 1846.)

Legelső teendője a felső Tisza vidékét beutazni, hogy közvetlen tapasztalatok alapján megismerje a folyam természetét. S amint tanulmányútját befejezi, hivatkozással arra, hogy a kormány 1810-ben a Sárviz lecsapolására s 1828-ban a Körösök szabályozására a só árából előlegezte a szükséges költségeket, a legsürgősebb szükségletek fedezhetése végett ugyanebből a forrásból kér ő is előleget.[2] A kiutalt 20,000 forintot azonban nem veszi igénybe.[3]

Majd 1846 január 19-ikére nagygyűlésre hívja össze a már régebben megalakult társulatok, valamint a tiszamenti megyék és városok képviselőit s a nagyobb birtokosokat, hogy egy központban egyesitse őket. A megjelentek nagyobbára a conservativ párthoz tartoznak. Az ellenzék, még annak centralista töredéke is, bizalmatlansággal viseltetik a vállalat iránt, miután úgy vélekedik, hogy a vállalathoz szükséges milliókat a kormány nem adja az ellenzéki emberek kezébe, hanem a conservativ párt lesz a gazda, ennek pedig lesz gondja rá, hogy a rendelkezésére bocsátott nagy pénzösszegekkel az ellenzék rovására saját politikai befolyását gyarapitsa. Kossuth a »Hetilap«-ban egyenesen figyelmezteti a Tisza völgyén lakó elvtársait, hogy ne vessék magukat a kormány karjaiba, mert különben olyan gazdákká sülyednének, kikkel az úr — t. i. a kormány — kényekedve szerint rendelkeznék.

A nagygyűlés a »Tiszavölgyi társulatot« megalakitván, a szervezési munkálatok elkészitése végett gróf Károlyi György elnöklete alatt kiküldi a központi választmányt. Az alapszabályokat azonban csak az 1847 márcziusi gyűlés állapitja meg és pedig gróf Dessewffy Emillel szemben, ki a vidéki osztályok, illetőleg társulatok autonomiájának teljes megszorításával a központi választmányt a lehető legszélesebb hatáskörrel akarja felruházni, a municipalisták kivánsága szerint, vagyis akkép, hogy a vidéki osztályok önkormányzatát a központ nem absorbeálja,[4] amihez annál szivesebben hozzájárul Széchenyi is, mert meg van felőle győződve, hogy a központ és a vidéki osztályok egymáshoz való viszonyát különben is a gyakorlat fogja majd véglegesen szabályozni.

A munkálatok megkezdéséhez szükséges pénzalapról s a műszaki tervek elkészitéséről Széchenyi szintén gondoskodik. Pénzbeli segitségért egyenesen a felséghez fordul, emlékiratot intézvén hozzá, melyben kifejti, hogy nemcsak közgazdasági, közművelődési, de különösen politikai szempontból sem vonhatja meg ő felsége a vállalattól támogatását; mert

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1845: 10913.

[2] U. ott, 1845: 18081.—1846: 2778., 7546.

[3] U. ott, 1846: 18177.

[4] L. az alapszabályokat: A Tiszavölgy könyve. Kiadja a Tiszav. társ. 1847.

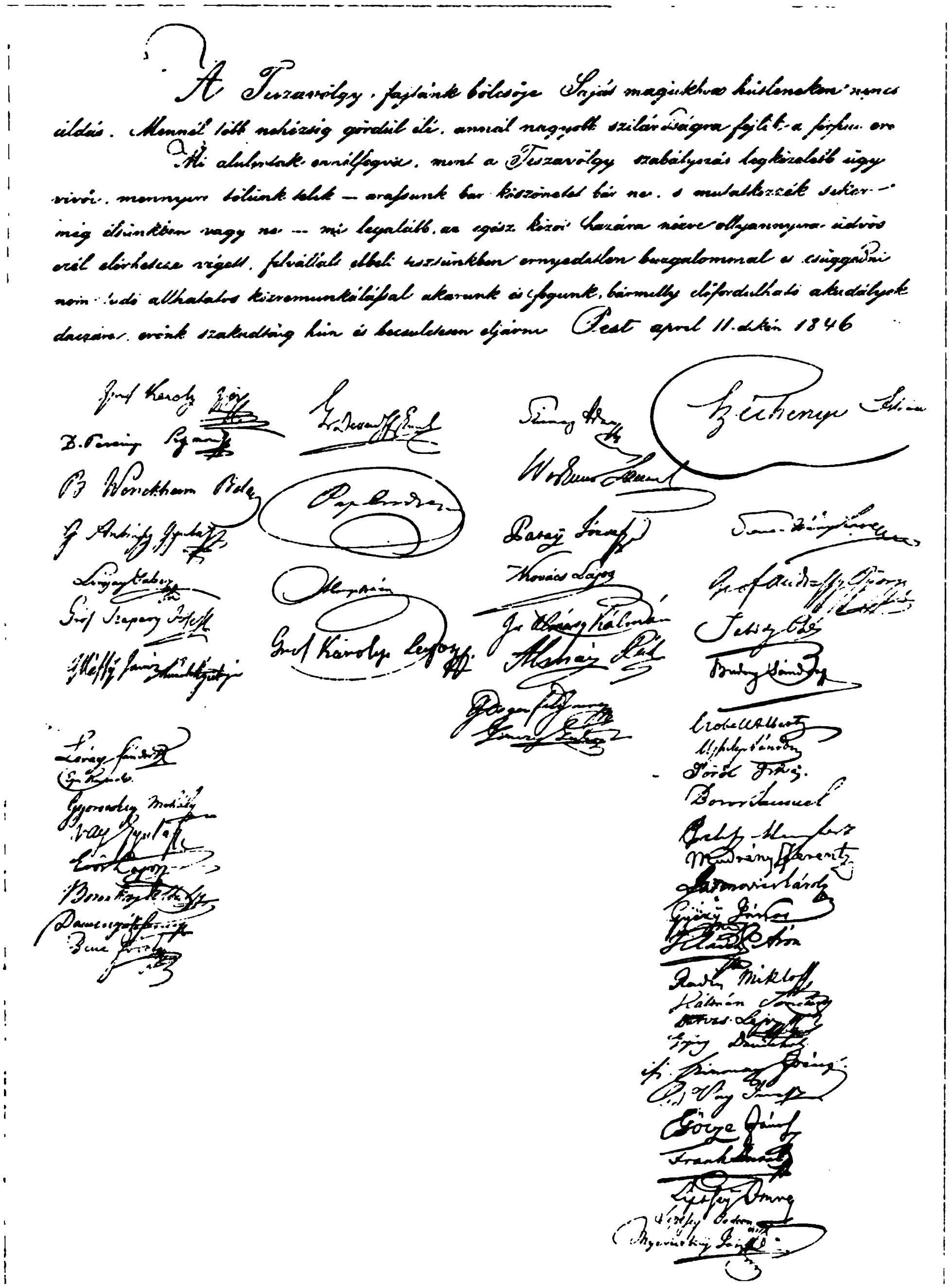

A Tiszavölgy, fajunk bölcsője. Saját magukhoz hűtleneken nincs áldás. Mennél több nehézség gördül elé, annál nagyobb szilárdságra fejlik a férfiu erő.

Mi alulirottak ennélfogva, mint a Tiszavölgy szabályozás legközelebb ügyvivői, mennyire tőlünk telik — arassunk bár köszönetet bár ne, s mutatkozzék siker még életünkben vagy ne — mi legalább az egész közös hazára nézve ollyannyira üdvös czél elérhetése végett, felvállalt ebbeli tisztünkben ernyedetlen buzgalommal s csüggedni nem tudó állhatatos közremunkálással akarunk és fogunk, bármelly előfordulható akadályok daczára, éltünk szakadtáig hiven és becsületesen eljárni. Pest april 11-dikén 1846

Gróf Károlyi György
B. Perényi Zsigmond
B. Wenckheim Béla
Lónyay Gábor
Gróf Szapáry József
Gróf Károlyi Lajos
Kovács Lajos
Almásy Pál
Széchenyi István

Az Athenaeum nyomása.

A TISZASZABÁLYOZÁS KEZDEMÉNYEZŐINEK SZÖVETSÉGLEVELE.

(A Magyar Nemz. Múzeum levéltárában.)

ha ő, mint királyi biztos, »üres kézzel« megy a Tiszavölgy lakói közé, ezek csalatkozván reményükben, szintén hozzá fognak szegődni az országban divatozó »anarchicus szédelgéshez«. Ez a politikai érv kétségkivűl döntő súlylyal esik a mérlegbe, midőn a kormány Széchenyi kérésének teljesitésére elhatározza magát. A Tiszavölgyi társulat részére a kincstárból két évi részletben fizetendő 100,000 forint segélyt s a szabályozási munkálatokra a só fölemelt árából évenkint 100,000 forintot engedélyez ő felsége az alatt a föltétel alatt, hogy a szabályozás tervei és költségvetése, valamint a társulat alapszabályai jóváhagyás végett hozzá fölterjesztetnek.[1]

A szabályozásra vonatkozó, Beszédes József által készitett műszaki tervet, a zempléni vizszabályozó társulat 1842 deczember 1-én küldi fel a helytartó-tanácshoz; de mivel a terv alapját képező komoró-kerecseni nagy átvágásra nézve véleményeltérés merűl fel Beszédes és az épitészeti főigazgatóság közt, a tervet a helytartó-tanács nem hagyja jóvá.[2] Vásárhelyi Pál, királyi hajózási felügyelő, — kit a kormány, hivatalos állásában való meghagyása mellett, átenged a Tiszavölgyi társulatnak, hogy a szabályozás műszaki igazgatásának élére álljon,[3] — imént emlitett tervét a társulat központi választmányának bemutatván, ez több kifogást tesz ellene, s habár Vásárhelyi hirtelen bekövetkezett halálával technikai főigazgatóvá Keczkés Károlyt választja meg,[4] nem ezt, hanem Paleocapa Péter velenczei épitészeti igazgatót kéri fel, hogy egyrészről birálja meg a Vásárhelyi-féle tervet, másrészről adja elő saját véleményét a Tiszaszabályozás műszaki kivitelére nézve.

A hírneves olasz mérnök, — ki, mielőtt megbízatásának eleget tenne, Széchenyivel a Tisza völgyét beutazza, — amellett, hogy a kérdés technikai oldalát teljesen megvilágitja, számos balvéleményt, téves nézetet igazit egyszersmind helyre. Azok, kik a rétöntözést, gőzhajózást, csatornázást egyidejűleg akarják foganatositani az ármentesitési munkálatokkal, belátják, hogy rétöntözésről balgaság még beszélni is addig, mig réteik folytonosan viz alatt állnak; hogy a gőzhajózás addig nem fejlődhetik ki, mig a Tisza árvizei egész tengereket képeznek a Tiszavölgy rónáin s hogy a csatornákból sem lehet semmi, mig a folyam szabadon kalandozik szerteszét. Paleocapa felvilágositásai után mindenki tisztában van vele, hogy a legelső teendő a Tisza völgyének ármentesitése. Erre nézve Vásárhelyi és Paleocapa tervei közt az a különbség, hogy amaz az átvágásokra fektetvén a súlyt, az egész folyamon 100 átvágás elkészitését javasolja, amihez az udvari épitészeti hivatal is hozzájárul;[5] ez ellenben erős töltésekkel, hatalmas árterekkel akar czélt érni s egyelőre megelégszik 15 átvágással.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok 1846: 14585.

[2] U. ott, 1845: 20818.

[3] U. ott, 1846: 8461.

[4] U. ott, 1846: 18176.

[5] U. ott, 1845: 12184., 14258.

A helytartó-tanács 1847 márcziusában Paleocapa tervét hagyja jóvá s a szerint kezdik meg a szabályozást. Csakhamar mind inkább és inkább eltérvén azonban attól, ez évtizedek múlva kegyetlenül megbosszúlja magát. Gyönge és alacsony töltéseket és túlságosan sok átvágást készitnek, jóllehet Paleocapa nemcsak emlitett dolgozatában, de élő szóval is hirdeti, hogy mig a folyó, áradásaival ezen ágakban szerte barangol a rónán és concentrált erejével nem dolgozik az átvágások kifejlesztésén, addig ezek koraiak, tehát töltésre és mindig csak töltésre van szükség; az árterekkel viszont fukarkodnak, jóllehet Paleocapa meggyőző alapossággal mutatja ki, hogy az árterekkel egyrészről a töltések biztosithatók a szakadás ellen, másrészről a folyam iszapja az ártéren rakodván le, mennél nagyobb az árterület, annál több gazdagon termő földjük lesz a gazdáknak.

Széchenyi, — ki, mint királyi biztos, a vállalat iránt fokozott érdeklődést tanusit, úgy hogy a tömérdek munkát nem győzvén, Szentiványi Vinczét nevezik ki mellé helyetteséül,[1] — 1848-ban már igen szép eredménynyel számolhat be a közönségnek. Két év alatt, vagyis 1846 és 1847-ben ugyanis 31,160 folyó öl töltés és 4914 folyó öl átmetszés készül el,[2] jóllehet a költségek előteremtése oly nagy nehézséggel járt, hogy Zemplénmegye folyamodott a felséghez, hogy az 1844: IX. t.-cz. értelmében a szabályozás költségeihez leendő hozzájárulási arányt minden megyére nézve egyformán állapitsa meg, addig pedig, mig ez megtörténik, az emlitett megye elhatározta, hogy egy egész úrbéri telek négy köb öllel járul a munkálatokhoz.[3] Ezen kivül a gőzhajózásra nézve is megtörténnek a szükséges intézkedések, amennyiben 1847 április 27-ikén a tiszai gőzhajózó társaság megalakul s alapszabályait felterjeszti a helytartó-tanácshoz,[4] s a helytartó-tanács ugyanebben az évben utasitja a törvényhatóságokat, hogy a tiszai gőzhajózást gátló akadályok elhárításáról gondoskodjanak.

Ettől az időtől kezdve a hatalmas vállalat, az elkövetett hibák daczára, nagy arányokban fejlődik tovább.

A kormány azonban a közlekedési bizottmányt azzal az egyenes czélzattal szervezvén, hogy ez a teljesen elhanyagolt közlekedés föllenditéséről gondoskodjék, természetesen nem elégszik meg a Tiszavölgy rendezésével, hanem megbízza egyszersmind Széchenyit, hogy az egész közlekedésre, annak minden ágára nézve kimerítő tervet dolgozzék ki, amit azután mint törvényjavaslatot az országgyűlés elé lehessen terjeszteni.

Széchenyi maga nem ér rá a megbízatást teljesiteni, hanem a munkát hű dolgozótársa, Kovács Lajos végzi el helyette.[5] Kovács teljesen be van avatva Széchenyi terveibe, ismeri annak nézeteit, megérti törekvéseit, úgy

---

[1] U. ott, 1847: 24418.

[2] Gróf Széchenyi, Véleményes jelentés a tiszaszab. fejlődésérűl. (Pozsony, 1848.) 54. l.

[3] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1847: 44254.

[4] U. ott, 1847: 15181.

[5] Kovács Lajos, Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve, II. 21.

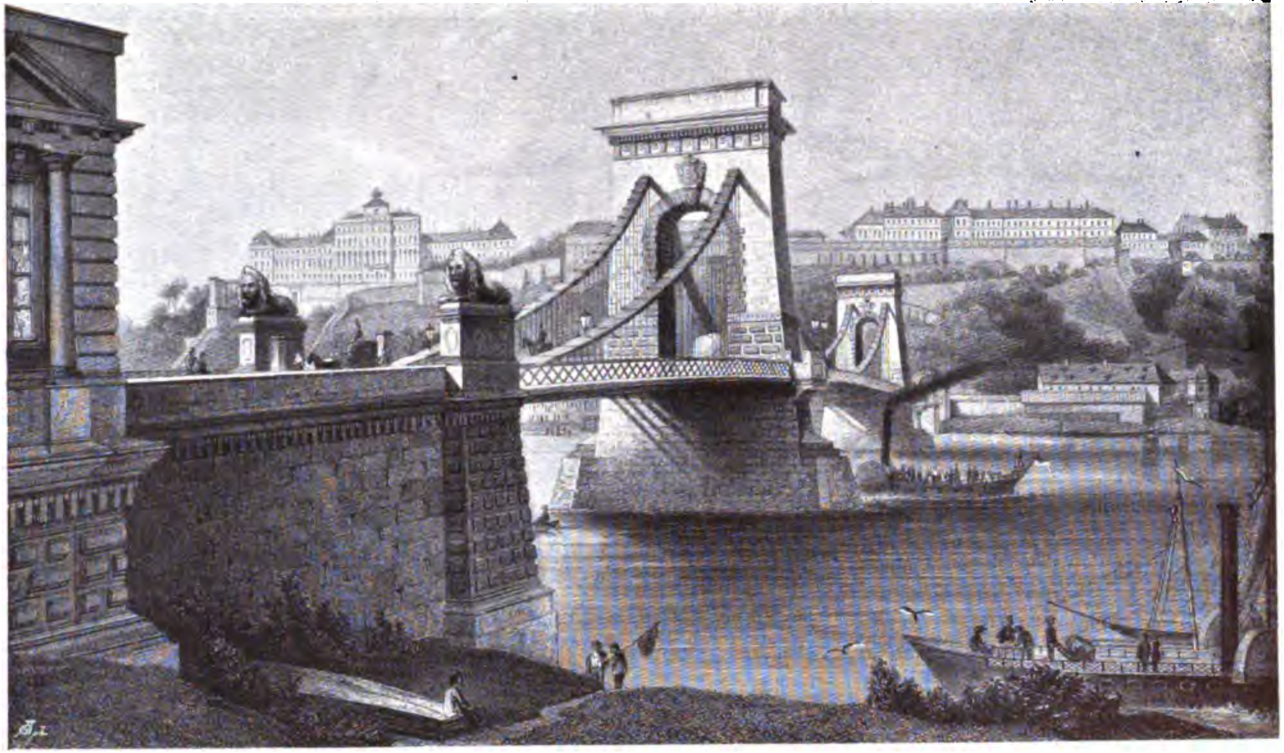

Az Athenaeum nyomása.

A LÁNCZHID.

(Rohbock Lajos rajza után keszült rezmetszetről.)

A Magyar Nemzet Történetéhez.

Az Athenaeum kiadása.

hogy Széchenyi naplóiban mindig a legnagyobb szeretettel emlékszik meg róla s bevallja, hogy az ő szolgálatai nélkűl »nem menne semmire«.[1] Ha tehát valaki, úgy Kovács különösen alkalmas volt az emlitett feladat végzésére.

Kovács tollából, de Széchenyi neve alatt 1848 februárjában napvilágot lát a közlekedési ügy rendezésére vonatkozó dolgozat,[2] mely sem alakjára, sem tartalmára nézve nem törvényjavaslat ugyan, de egy törvényjavaslat készitéséhez jóformán minden szükséges anyagot magában foglal. Széchenyi a fősúlyt a vaspályákra fekteti s az ő közlekedési rendszerében a folyamok, országutak és csatornák csak másodrangú szerepet látszanak. Négy fő vasuti vonal kiépitését tartja mindenek fölött szükségesnek, és pedig az ország fővárosából kiágazólag, miután Buda és Pest, a már majdnem egészen elkészült lánczhíd által egyesítve, a magyar kereskedelem és ipar gyűlpontjává lett; ez az ország szíve, melynek irányában úgy lehet tekinteni az egyes közlekedési vonalakat, mint megannyi főeret, mely a szívből a vérforgást az ország véghatáráig eszközli. Az egyik vonal, melynek egy részét már ebben az időben épitni is kezdték, a Duna balpartján Pozsony érintésével az úgynevezett északi vaspályáig, 34 mértföld hosszúságban az örökös tartományokkal s ezeknek útján a nyugattal, a másik Székes-Fejérvár érintésével Fiume és Buccariig mintegy 70 mértföld hosszúságban a tengerparttal, a harmadik, mely már Szolnokig meg is nyílt, Aradon keresztűl Erdélybe a kelettel, a negyedik Miskolcz-Kassán át Galicziával s az északkal kötné össze az országot. A 173 mértföld hosszúságú fővonalakat 125 mértföld hosszúságú mellék- és szárnyvonalak egészitnék ki.

Széchenyi, midőn tervét elkésziti, számot vet az ország anyagi erejével. Nem az a czélja, hogy a közlekedés rendszerét évtizedekre állapitsa meg; hanem csak a jelen és a közel jövő számára dolgozik. A közlekedési rendszernek csupán alapját, úgyszólván vázát akarja construálni, de szigorúan megszabott elvek szerint s oly módon, hogy annak egységes továbbfejlődése biztosittassék. A nemzet erejének összpontositása s anyagi jóllétének fokozása lebeg szemei előtt. Szomorúan kell tapasztalnia, hogy a Duna mente és a Tisza vidéke, a hegyvidék és az alföld lakói nem ismerik egymást, hogy a hegyvidék idegen ajkú lakói az ország szívével és a magyarsággal egyáltalán nem érintkeznek, aminek azután következménye egyrészről az, hogy a nemzet egysége szenved csorbát, másrészről hogy a felföld éhen hal ugyanakkor, amikor az alföld saját zsírjába fúl. Ezért tartja szükségesnek vasutakkal, országutakkal stb. összekötni az ország különböző vidékeit egymással s mindegyiket a fővárossal.

Az a szigorú következetesség, melylyel Széchenyi a közlekedés kérdésében is alkalmazza általános politikai elveit, akaratlanul ismét súlyos összeütközésbe keveri őt legnagyobb ellenfelével, Kossuthtal.

---

[1] Gróf Széchenyi István naplói, 493.

[2] Gróf Széchenyi, Javaslat a magy. közlekedési ügy rendezéséről. (Pozsony, 1848.)

Ez utóbbi éveken át izgat a vukovár-fiumei vasut mellett. Széchenyi ellenben, minthogy ez a vasutvonal nem illik bele tervébe — anélkül, hogy Kossuthtal vitába ereszkednék — a pest-fiumei vonal mellett foglal állást. A két vonal előnyeit és hátrányait mérlegelve, meggyőzőleg mutatja ki, hogy a kettőnek hosszúsága közt alig van néhány mértföldnyi különbség s igy épitési költségeik is jóformán egyenlők; hogy amazon 3—4 hónapon át, amidőn t. i. a Duna és Tisza be vannak fagyva, szünetel a forgalom, mig ellenben emennek forgalma állandó; hogy a pest-fiumei vonallal kapcsolatba hozható sopron-kanizsai és mohács-légrádi mellékvonalak összevéve sokkal termékenyebb, népesebb és vagyonosabb vidékeket kötnek össze, mint a vukovár-fiumei vonal; hogy a vukovári vonal ama legfőbb közgazdasági előnye, melynél fogva úgy a tiszai, mint a dunai szállitmányok közös gyűlpontja lenne, előnye a pest-fiumei vonalnak is, miután az alsó Tisza vidékének terményei a Ferencz-csatorna útján Mohácsnál épp úgy elérik a fiumei vonalat, illetőleg annak mohács-légrádi kiágazását, mint Vukovárnál.

Döntő súlylyal esik azonban a mérlegbe az a szempont, amit Széchenyi is különösen kiemel, hogy t. i. a vukovári vonal egyetlen magyar falucskát sem érintene s kizárólag a kapcsolt részek vasutja lenne, mig a pest-fiumei a Dunántúl magyarlakta vidékét s emellett a kapcsolt részeket is átszelné: másrészről, hogy a vukovári vonallal megsemmisittetnék a magyar kereskedelem összpontositásának egész rendszere, amennyiben a belkereskedés centrumának, a fővárosnak és ez által az országnak állandó és minden megszakítás nélkűl való összeköttetése nem lenne a tengerparttal.

Ha a közvélemény a közgazdaság érdekei iránt nem lenne is eléggé fogékony, a nemzeti szempontok annál nagyobb hatással vannak rá. A megyék, melyek előbb Kossuth tervét az országgyűlésre készitett utasitásaikban pártfogásuk alá vették, Széchenyi javaslatának hatása alatt egymásután megváltoztatják utasitásaikat, miután belátják, hogy Kossuth tervének elfogadásával a legvitálisabb nemzeti érdekek áldoztatnának fel s a tengerpart rövid időn megszünnék magyar tengerpart lenni. Még Pestmegye is, mely Kossuthot követté választja, a vukovár-fiumei vaspálya ellen nyilatkozik, úgy hogy annak bukása az országgyűlésen egészen bizonyos. A kudarczot azonban kikerüli Kossuth az által, hogy az országgyűlés figyelmét a vaspályánál sokkal fontosabb alkotmányjogi kérdésekre tereli. A későbbi időknek van fenntartva a közlekedésügy elejtett fonalát fölvenni.

Széchenyi közlekedési rendszere, ha egyelőre papiroson marad is: minthogy a kormány megbízásából készült, épp oly bizonysága a kormány politikájában beállott fordulatnak, mint a Tiszaszabályozás vagy a közoktatás rendezésének kisérlete. A haladás menete mégis lassú és nehézkes, miután a kormány, ahelyett, hogy kezet fogna a társadalommal, mindent elkövet, hogy megbénitsa és fölöslegessé tegye annak működését. A haladás két főtényezőjének, a kormánynak és a társadalomnak ilyetén versengése azt eredményezi, hogy teljes és valódi sikert egyik sem képes felmutatni.

A saját erejére utalt társadalom, mint emlitők, a védegyletben összpontositja erejét. Innen, mint centrumból, indúl ki a gyáralapitási mozgalom, melynek egyéb eredménye nincs, mint az a nagy tanulság, amit Széchenyi már évek óta hirdet, de Kossuth sem von kétségbe, hogy t. i. a kormány és társadalom közti összhang a haladás alapföltétele. A különbség Széchenyi és Kossuth közt csak az, hogy Széchenyi az ellenzéki szellem mérséklésével meg akarja nyerni lassankint a kormányt a reform ügyének, Kossuth ellenben a társadalmi agitatio fegyverével ki akarja a reformot csikarni tőle.

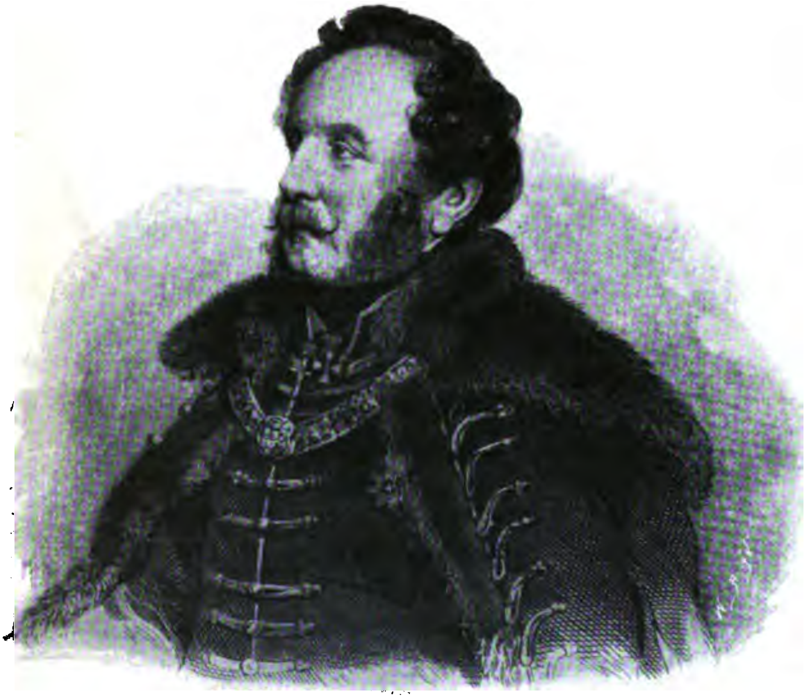

Gróf Keglevich Gábor.
(Perlaszka rézmetszete után.)

A védegylet ellen egyik kifogásuk a conservativeknek, sőt Széchenyinek is az, hogy olyat védelmez, ami nincs s hogy negativ irányú működésével soha nem lesz képes Magyarországon ipart teremteni. Maguk a védegylet alapitói is mindjárt belátják ennek igazságát, s részint ezért, részint hogy a védegyleti mozgalom elleneit lefegyverezzék: már 1844 deczember 22-ikén megalakitják a gyáralapitó-részvénytársaságot, azzal a czéllal, hogy a megtelepedésre vágyó külföldi gyárosokat, — kik értelmi erőt, ügyességet, sőt pénzt is hoznak magukkal, de nem annyit, amennyi nagyobbszerű gyár felállitására és fenntartására szükséges, — támogatásban részesitsék, hogy a működésben levő gyárakat olcsó és nyugalmas kölcsöntőkével lássák el, sőt, hogy maguk is alapitsanak gyárakat.

A kormány, melynek maga a védegylet is annyi gondot ád, természetesen ennek kisarjazását sem nézi jó szemmel, s habár alapszabályait megerősiti,[1] Grimm Vincze könyvnyomdászt, ki az alapszabályokat, mielőtt azok jóváhagyattak volna, kinyomatta, szabadalmától fosztja meg.[2] Széchenyi ellenben a conservativekkel együtt készséggel csatlakozik a társaság alapitóihoz, mert azt reméli, hogy ezzel a társasággal »az igazi kerékvágásba« lesz terelhető a védegyleti mozgalom.[3] Az Ürményi Ferencz koronaőr elnöklete alatt tartott alakuló közgyűlésen elnökké gróf Keglevich Gábor koronaőrt, másodelnökké Széchenyit választják meg. A választmányban pedig egymás mellé kerülnek a szabadelvű és a conservativ párt legkiválóbb tagjai. Ott ül Kossuth, gróf Batthyány Kázmér és Lajos, Szentkirályi és gróf Teleki László mellett gróf Dessewffy Emil és Luka Sándor váltótörvényszéki elnök. A szakértő elemet pedig Fröhlich Frigyes és Ullmann Móricz nagykereskedők képviselik a választmányban.

A két párt egyesülésén azonban áldás nem lehet, miután szándékuk különböző. A conservativek a gyáralapitó társaságban a védegylet sirját akarják megásni, mig a szabadelvüek megforditva, a védegylet életképességét akarják azzal biztositani.

A társaság ily körülmények közt, jóllehet rövid idő alatt közel 300 ezer forintnyi részvénytőkével rendelkezik, nem képes megindulni a cselekvés terén. A vállalkozási alkalom pedig bőven kinálkozik, csak meg kellene ragadnia. A miskolczi porczellán-gyár, — melynek készitményei nemcsak Miskolczon és vidékén, de távolabb is kelendőséggel birnak, — megbukván, jutányos áron meg lehetne azt fölszerelvényeivel együtt szerezni, fel is hivják reá a társaság figyelmét, de sikertelenül. Szepesmegyében Kossuth felszólitására a gazdasági fiókegylet egy 2800 orsóval működő lenfonó- és vászongyár berendezésén fáradozik, de a részvénytársaság megalapitásához szükséges 200,000 forintot nem képes előteremteni. A győri és kőszegi gyapjúfonó- és posztógyár-részvénytársaság részvényeiből nem jegyez egyet sem a társaság. A Kossuth által alapitott első magyar selyemkelme- és szalaggyár-egyesület, mely a Valero Antal harminczkét év óta fennálló gyártelepét szeretné átvenni, szintén nélkülözni kénytelen a társaság támogatását.

A heterogen elemek az első percztől kezdve nem szünnek meg egymással torzsalkodni s politikai pártállásukat annyira előtérbe tolják, hogy még az igazgatói állást sem töltik be, csak azért, hogy — mint Klauzál nyiltan kimondja — valamiképen Kossuth ne választassék meg igazgatóvá.

---

[1] Orsz. levéltár. Helytartó-tan. osztály, 1845: 38423.

[2] U. ott, 1845: 24853.

[3] Gróf Széchenyi István naplói, 466.

Már a következő év április 13-ikán tartott közgyűlésben felvetik a társaságra nézve a lét és nem-lét kérdését, s habár egyhangúlag elhatározzák a társaság további fennállását, miután azt az elnök, valamint Deák Ferencz, Tóth Lőrincz, Klauzál Gábor »a nemzeti becsület kérdésének« declarálják: az ellentétek áthidalása lehetetlenné válik.

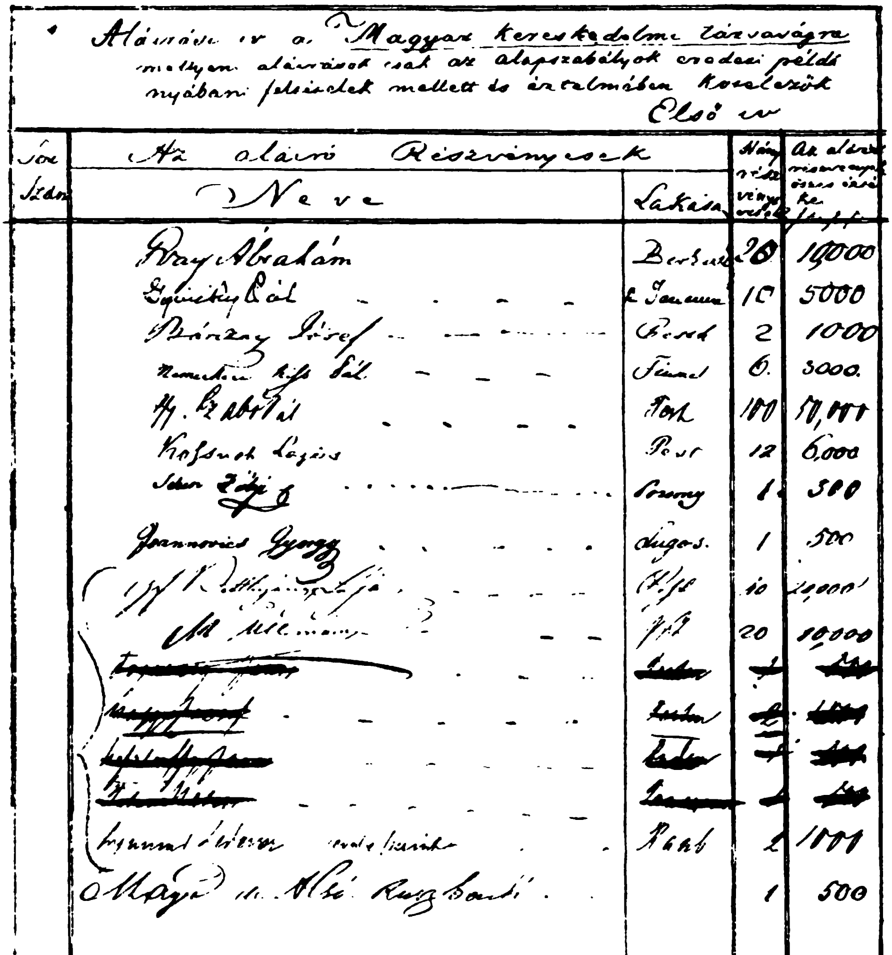

Aláirási iv a Magyar kereskedelmi társaságra mellyen aláirások csak az alapszabályok eredeti példányában [illegible] mellett és értelmében kötelezők
Első iv

Sor száma	Az aláiró Részvényesek Neve	Lakása	Hány részvényt vesz	Az aláirt részvények összes ára
	Kray Ábrahám	[illegible]	20	10000
	[illegible] Pál	[illegible]	10	5000
	[illegible] József	Pesth	2	1000
	Nemeskéri Kiss Pál	[illegible]	6.	3000.
	[illegible]	[illegible]	100	50,000
	Kossuth Lajos	Pest	12	6,000
	[illegible]	Pozsony	1	500
	Jovanovics György	Lugos.	1	500
	[illegible]	[illegible]	10	10,000
	[illegible]	[illegible]	20	10,000
	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~
	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~
	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~
	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~
	[illegible]	Raab	2	1000
	[illegible]		1	500

A magyar kereskedelmi társaság első aláirási ive.
(A Magyar Nemz. Múzeum levéltárában.)

Az önérzetében megsértett Kossuth Teleki Lászlóval és Szentkirályival kilép a választmányból, Széchenyi hasonlóképen lemond alelnöki állásáról, miután Deák nagy tetszéssel fogadott nyilatkozata után belátja, hogy a társaság segélyével rendes kerékvágásba nem terelhető a védegyleti mozgalom. Deák ugyanis kijelenti, hogy a gyáralapitó társaságnak, — mely nem a szokásos és kevés sikerrel járó hazafiúi áldozatkészségre támaszkodik, hanem nyereséggel kecsegteti tagjait, — föltétlenűl szüksége van az árúk kelendőségét biztositó védegyletre, ennélfogva csak akkor élhet meg, ha testvérével, (a védegylettel egyetértve, karöltve működik. Széchenyi helyére megválasztják ugyan Batthyány Kázmért, a választmányban megüresedett helyeket is betöltik; de a társaság, mely keletkezése perczétől magában hordja az enyészet csiráját, lábra nem kaphat s rövid idő alatt elsorvad.

Az igazgató-választmánynak az 1845 november 8-iki közgyűlésben előterjesztett jelentése a társaság működésének meddőségét árulja el. Az egész jelentés nem egyéb, mint a mentegetődzések lánczolata amiatt, hogy nem történt jóformán semmi. Megszavazott ugyan a választmány egy gyapjúfonó gyár támogatására 50,000, egy vegyészeti gyárra 30,000, egy festő és csinozó (üvegfestő) gyárra 25,000 forintot; egy morvaországi gyárossal összeköttetésbe is lépett a végett, hogy szövő gyárat alapitson Magyarországon: de amint a morva gyárossal nem ment semmire, a kijelölt többi vállalatból sem lett semmi. Az összes eredmény, amivel a társaság csaknem egy évi működése után beszámolhat, az, hogy a csetnek-pécsi vasgép- és öntvénygyár üzleti tőkéjéhez 30,000 forinttal járult.

Ugyanazt a szerepet, amit a műipar terén Kossuth a védegyletnek és a gyáralapitó társaságnak szán, a kereskedelem irányában a magyar kereskedelmi társaságnak kellene betöltenie, vagyis ennek lenne a hivatása a magyar kereskedelmet a bécsi kereskedők drága és rosszakaratú közvetitésétől megszabadítani s közvetlen összeköttetésbe hozni a külföld piaczaival. Úgyde ez a társaság is, — mely nagy remények közt indul meg, miután egy rendkivűl ügyes szédelgő áll az élére, ki irreális eszközökkel mondhatni kápráztató tevékenységet fejt ki s hangzatos igéreteit mindjárt kezdetben csillogó tényekkel pecsételi meg, — rövid idő után megfogyott hitellel, leapadt pénzerővel, szerényen folytatja, majd csakhamar bevégzi fényesnek igérkezett pályafutását.

A magyar kereskedelmi társaság eszméjét, 1843 elején, tehát még mielőtt a védegylet megalakulna, Szabó Pál trieszti kereskedő pendíti meg, de, mint időelőtti, nem kelt az visszhangot. Az országgyűlés alatt Kossuth karolja fel az ügyet s ékesszólásával csakhamar sikerül meggyőznie számos ellenzéki követet, valamint a főrendi táblának néhány tagját, hogy immár elérkezett az ideje társadalmi úton tenni valamit a magyar ki- és beviteli kereskedés föllenditése érdekében is, miután e tekintetben sincs a kormánytól mit várniok. 1843 deczemberében megalakul tehát a társaság s a szükséges alaptőkét előteremtvén, 1844 közepén kezdi meg működését, élén gróf Batthyány Lajossal és Szabó Pál igazgatóval. A kormányzó választmányban Kossuth és Szentkirályi mellett Valero, Liedemann és Robitsek pesti nagykereskedők foglalnak helyet.

Egy év eltelte után az igazgató oly fényes eredménynyel számol be, mely a közönséget a szó szoros értelmében bámulatba ejti, a részvényeseket pedig a legteljesebb megelégedéssel tölti el. Pedig a társaságnak óriási akadályokkal kell megküzdenie. A magyar tengerparttal hiányos az összeköttetés, úgy hogy nyolcz hónapba telik, mig a társaság 83,000 mérő repczeszállitmánya a Dunától a tengerig eljut. Ehhez járulnak a közlekedési eszközök tökéletlensége; a folyamhajózás fejletlensége; a szigorú útlevélrendszerrel járó zaklatások, úgy hogy például a Száván közlekedő hajónak Zimony és Sziszek közt tizenhétszer kell megállnia és órákig vesztegelnie az útlevél láttamozása végett; a mértékek különfélesége; a fiumei kikötő elhagyatottsága; az igazságszolgáltatás silánysága stb. stb.

Mindezek daczára a társaság több irányban határozott jelét adja életrevalóságának. A különböző országokban, sőt világrészekben, ahol a hazai termények kelendőségére kilátás lehet, egyenes és közvetlen kereskedelmi összeköttetést nyit meg a hazai kereskedelem számára, úgy hogy méltán lehet remélni, hogy abban az esetben, ha a társaság a megindult ösvényen tovább halad, a magyar nem szorul többé idegen közvetitőkre a végből, hogy termékeit ott adhassa el, ahol a legtöbb haszonnal eladhatja s szükségleteit onnan fedezze, ahonnan legjutányosabban fedezheti. Európa különböző részeiben, Londonban, Párisban, Amsterdamban, Milanoban, Schveiczban, Triesztben stb. ügyvivőket szerződtet, kik nagy megrendeléseket tesznek különféle árúkra. A hollandiai ügynök útján hatalmas repczespeculatióba megy belé: tömérdek repczét vásárol össze Hollandia számára, aminek következtében a repcze ára csaknem megkétszereződik, s igy mig egyrészről maga a társaság nagy nyereségre tesz szert, a gazdáknak is szép hasznot csinál. Élénk kereskedést indít meg a külföldi piaczokon repczeolajjal, lóheremaggal, faggyúval, viaszszal, deszkával stb. A dohányüzletet szintén felkarolja s egy tekintélyes franczia kereskedő-házzal szerződésre lép, hogy a franczia kormány részére bizonyos mennyiségű dohányt fog szállitani. Egy asztalos-egylettől bizományba bútorokat vállal el Bukarestbe szállitás végett s kiderül, hogy a magyar bútorok sikeresen kiállják ott a versenyt a franczia asztalosok készitményeivel. Borokat szállit Rio de Janeiróba s ezzel megteszi az első lépést arra, hogy a magyar borok utat törjenek maguknak Dél-Amerika államaiba.

Ezeken kivül a társaság a hajózás fejlesztése érdekében is sokat tesz, amennyiben egy év alatt a hazai folyamokon 30 nagy hajónak ád fuvart s 18 hajót indít útnak az adriai kikötőkből Anglia, Francziaország, Belgium, Hollandia, Amerika és Afrika felé. Továbbá bizományi vásárlások által segédkezet nyujt a gyárosoknak, például a szakolczai posztó-gyárosoknak 5000 forint árú gyapjút ad hitelbe; a védegylet megalakulása után pedig bizományi előlegezés mellett honi gyártmányok eladásával szintén foglalkozik, de csak addig, mig ezt az üzletet át nem adja a műiparcsarnok felállitására vállalkozó Weisz Bernát nagykereskedőnek. Sőt annyira kiterjeszti közhasznú tevékenységének körét, hogy még a vukovár-fiumei vasut kiépitése czéljából külföldi tőkepénzesek hozzájárulásával részvénytársaságot is alakit.

Szabó Pál, nagy leleményességével, rendkivüli üzleti tehetségével és mozgékonyságával, de különösen az által, hogy egy üzleti év eredményeképen, 5 százalék kamat és kezelési költség levonása után 7 és $^{3}/_{4}$ százalék osztalékot fizet ki a részvényeseknek, — oly bizalmat kelt maga iránt, hogy jóformán semmi ellenőrzést sem gyakorolnak vele szemben, s a korlátlan bizalom még inkább fokozza vállalkozási kedvét. 1846-ban a közönséget magyar tengerhajózó társaság alakitására hivja fel, mely egyelőre egy tengeri hajó épitésébe fektetné 30,000 forintnyi alaptőkéjét; de a részvénytőke néhány hét alatt túljegyeztetvén, még mielőtt a társaság megalakúlna, Szabó már is két hajó épitését veszi tervbe.[1] Jóformán még meg sem szárad a tengerhajózó társaság tárgyában kibocsátott felhivása a papiroson s már egy másik felhivást tesz közzé, egy amerikai rendszerű »magyar kiviteli lisztőrlő malom« felállitása végett alakitandó részvénytársaság tárgyában, s a részvénytőke erre a czélra is csakhamar együtt van.

Azt a részvénytársaságot, mely ugyanebben az időben az u. n. »iparárdát« rendezi be és tartja fenn egy darabig, szintén Szabó Pál kezdeményezi; de mig a másik kettő a kereskedelmi társaság szárnyai alatt áll, ez az iparegyesület köréből indul ki. Ezt is, mint a gyáralapitó társaságot, a védegylet sülyedező hajójának megmentése végett gondolják ki. A védegylet tagjainak lelkesedése lankadó félben van, miután nap-nap mellett tapasztalják, hogy a lelkiismeretlen üzérek kijátszák őket s honi helyett méregdrága és mégis silány külföldi portékát adnak el nekik. Gondoskodni kell tehát olyan raktárról, ahol az iparvédők a lehető legjutányosabb áron valódi hazai árúkhoz juthatnak. Ezért állitják fel Pesten a neologia által »iparárdának« elkeresztelt »iparegyleti iparműtárt« s a vidéken ugyanannak egy-két fiókját. De van ennek még egy más rendeltetése is. A kereskedők ugyanis a honi gyártmányok iránt idegenkedéssel viseltetnek és pedig azért, mivel a még eléggé meg nem erősödött s kevés tőkepénzzel rendelkező hazai gyárak, készitményeiket hitelben nem, hanem csak készpénzért adják nekik, mig ellenben a külföldi erősebb és gazdagabb versenytársaktól hitelben is szerezhetnek árúkat. Ennélfogva az iparárda, hogy a hazai iparczikkek forgalmát biztositsa és fokozza, a hazai gyáraktól készpénzért beszerzett árúkat a kereskedőknek hitelbe adja.

Szabó Pál azonban azzal a bizalommal, melyre támaszkodva egyik vállalatot a másik után sikerül létrehoznia, rútúl visszaél. Már az 1846 augusztusi közgyűlésen 84,000 forintnyi veszteséggel záródó mérleget terjeszt elő; októberben pedig több ezer forint elsikkasztása után megszökik.

Kossuth a részvényeseket és a közönséget egy nyilatkozatban igyekszik megnyugtatni, melyben kijelenti, hogy a társaságot elhatározott szándékuk megmenteni a bukástól. A rögtöni bukástól meg is mentik, de a lassú sorvadástól nem, jóllehet még 1847 nyarán is életjelt ád az magáról, egy-két üzletet még akkor is kötvén s az általa alapitott gyapjúfonógyár is ekkor kezdvén meg működését.

---

[1] Pesti Hirlap, 1846. 615. sz.

Az ellenzék részéről kifejtett s a kormány pártfogását nélkülöző egyleti tevékenységnek ez újabb balsikerét a conservativek nem mulasztják el kizsákmányolni a czélból, hogy Kossuth és az ellenzék hitelét a közönség előtt megrenditsék. A pártszellem elvadulását mutatja, — amint Deák is constatálja,[1] — hogy a »Budapesti Hiradó«, a mellett, hogy leplezetlenül elárulja az eset felett érzett káröröműt: az egész ellenzéket teszi felelőssé egy ember bűneért.

Annál nagyobb hiba a conservativek részéről kihasználni saját pártczéljaikra a kereskedelmi társaság bukását, mert éppen ez az eset legkevésbé alkalmas arra, hogy bebizonyitsák vele, — ami Magyarország akkori sajátságos viszonyai közt politikai maximául különben sem volt elfogadható, — mikép az ellenzék hivatásánál fogva nem képes alkotni, mert mihelyt az alkotás terére lép, ha sikert akar elérni, szükségképen ki kell békülnie a kormánynyal. Sokkal helyesebben teszik, ha ennek a bizonyitásául egyszerűen a kormánynyal szövetkező Széchenyi működésének eredményeit állitják előtérbe. Igy is elérnék a czélt, amit el akarnak érni, de legalább hazafiatlanságot nem követnének el.

VIII. FEJEZET.

Erdélyi országgyűlések.

Midőn az 1832/36-iki országgyűlésnek az erdélyi sérelmekre vonatkozó felirata a főrendi tábla ellenszegülése következtében meghiusul, Wesselényi igazságtalanul vádolja »vérárulással« Magyarország rendeit. A vallásfelekezeti és nemzetiségi ellentétek következtében minden erejétől megfosztott Erdély, önmagára hagyatva, amellett, hogy alkotmányos jogait a hatalom túlkapásaival szemben nem képes megvédelmezni, a közgazdaság és közművelődés érdekében sem tehet jóformán semmit. Sorsa akkor fordul jobbra, a mikor sérelmeit a magyar országgyűlés ellenzéke nemcsak hogy figyelmére méltatja, de azoknak gyökeres orvoslása végett az uniót, mint a haladás elengedhetetlen követelményét, programmjába fölveszi.

Az unio eszméje nem az érzelmi politikának, hanem annak az immár köztudattá vált igazságnak a kifolyása, mely szerint a két testvérhaza az érdekek közössége folytán egymásra van utalva. Ha Magyarországnak a fokozottabb erőkifejtés szempontjából szüksége van Erdélyre: Erdélynek viszont boldogulása, sőt létele függ az uniótól. Magyarország már 1825-ben körülsánczolja alkotmányát s habár a közjogi sérelmekkel azontúl is sok baja van, az átalakulás munkájában évről-évre előbbre halad; Erdély ellenben még mindig az alkotmányos formák s alkotmány-biztositékok visszaszerzésével van elfoglalva. Magyarországon a szabadelvű párt már a democraticus alapon végrehajtandó parlamenti reformot kezdi sürgetni; Erdélyben ellenben a szabadelvűek minden gondja abban összpontosul, mi módon lehetne helyreállitani a régi municipalis szerkezetet s az országgyűlés régi jogkörét.

---

[1] Deák Ferencz, Levelek, 182.

Az unio természetesen egyszerre megszüntetné a nagy különbséget Magyarország és Erdély közt s az utóbbi a közös alkotmány oltalma alatt megszabadulván a sérelmi politika lidércznyomásától, végre-valahára megindulhatna a haladás útján.

Ha a kormány a gondjaira bízott országok és nemzetek szétdaraboltságára nem alapitaná a maga hatalmát; ha — miként báró Kemény Dénes az 1841-iki országgyűlésen mondja — nem a »divide et vinces« elvét követné: nem állná útját az uniónak, melynek egyéb következménye rá nézve különben sem lenne, mint az, hogy két országgyűlés helyett egygyel kellene küzködnie s a különböző dicasteriumok helyett a két országot ugyanazon dicasteriumokkal igazgatná.

De mert a kormány nem képes vagy nem akar szakítni hagyományos politikájával: a magyarországi oppositiónak az unióra irányzott törekvései ellensúlyozásául olyan engedményeket tesz Erdélynek, melyek sokakban azt a reményt ébresztik fel, hogy a Magyarországgal való egyesülés nem nélkülözhetetlen föltétele az ország előmenetelének.

Az 1837/38-iki erdélyi országgyűlésen a korona a szó szoros értelmében lefegyverzi engedékenységével a rendeket. Mig a mult országgyűlésen a legkevesebb szavazatot nyert Nopcsa Eleket ülteti az elnöki székbe, most a három református jelölt, t. i. báró Kemény Ferencz, báró Bánffy László és gróf Teleki József közül, báró Miske kanczellár ajánlatára, az első helyen candidált lesz elnökké.[1] Akkor a napló vezetését nem engedi meg; most maga az elnök inditványozza a »beszédek tárának« szerkesztését s kinyomatását. Akkor szinte keresni látszott az ellentéteket, most kiegyenliteni törekszik.

A hatás, melyet a kormány ilyetén magatartása a rendekre gyakorol, mindjárt az országgyűlés kezdetén, amidőn t. i. a királyi hivatalosok lajstromát bemutatják, érezhetővé válik. Igaz, hogy most is, mint 1792-ben, kifejezik egyesek abbeli óhajtásukat, hogy amennyiben a megyéknek és székeknek van leginkább alkalmuk megitélni, kik érdemesek rá, hogy mint regalisták helyet foglaljanak az országgyűlésen: ezentúl minden esetben ezeknek meghallgatásával hívják meg a regalistákat vagy, ha a törvényt nem akarnák megváltoztatni, a királyi hivatalosok ajánlásánál a főkormányszék legalább vegye figyelembe a törvényhatóságok jelöltjeit;[1] de azért a dolgot senkinek sincs kedve élére állitani.

---

[1] Orsz. levéltár. Erdélyi kanczell. iratok, 1837: 4985.

A királyi előadásokkal a rendek szintén simán, minden nagyobb fennakadás nélkül végeznek. A hódolati esküt az uj fejedelem kezébe készséggel leteszik. A hivatalokra, melyek immár évtizedek óta törvényesen betöltve nincsenek, a választásokat megejtik s csak azután teszik meg észrevételeiket a királyi propositiók ama pontjára, melyben most sem választásról, hanem csupán candidatióról van szó.[2] Hogy a terv, mely szerint kormányzóvá Estei Ferdinánd főherczeg választassék meg, nem sikerül ez a kormányt ha kissé elkedvetleniti is, tartós haragra nem gerjeszti. Metternich legalább azt irja gróf Clam-Martinitznak, a király első főhadsegédének, hogy az erdélyi rendkivül fontos választási ügyben a Ferdinánd főherczeg közreműködésével tartott értekezlet a legmegnyugtatóbb eredménynyel végződvén, az egyhangulag hozott határozatokat megerősités végett maga a főherczeg viszi Ischlbe; hozzáteszi egyszersmind, hogy »ezen a conferentián is tapasztalta, mily könnyű kényes ügyekben is sikerrel végezni, ha azok, kik határoznak, csak azt nézik, ami jogos és hasznos«.[3]

A királyi előadások harmadik pontja értelmében a rendek az 1810/11-iki országgyűlés által már elfogadott törvényjavaslatokat újból átvizsgálják s ezzel töltik el a legtöbb időt. Majd a negyedik pont értelmében, a rendszeres munkálatok kidolgozása czéljából megválasztják az öt országos bizottságot. A sérelmekre csak az országgyűlés berekesztése előtt két nappal kerül a sor s a rendek megelégszenek azzal, hogy jegyzőkönyvbe iktatják óvásukat a miatt, hogy sérelmeiket nem adták elő.

Ezen az ugynevezett »csöndes országgyűlésen« a korona és a rendek közt az ellentétek annyira-amennyire kiegyenlittetvén, a következő 1841/43-iki országgyűlés kedvező kilátások közt kezdi meg működését.

Ami mindjárt kezdetben megzavarhatná a békességet, az a sérelmek és az országgyűlési ujság ügye. De báró Jósika János királyi biztosnak sikerül rábirnia a rendeket, hogy a sérelmek rendszeres egybeállitását egy küldöttségre bízzák s ily módon nemcsak hogy elejét veszi az ingerült vitáknak, de azt is eléri, hogy a sérelmek az egész országgyűlés folyamán egyátalán szőnyegre sem kerülnek. Az országgyűlési ujság meginditásáról pedig lebeszéli a rendeket, azzal hitegetvén őket, hogy a többi hirlapok mellett szükség sem lesz külön országgyűlési ujságra.

Efféle biztatás azonban az ő szájába illik legkevésbé, miután nálánál nagyobb ellensége nincs a nyilvánosságnak. Mielőtt az országgyűlés megnyílnék, egy legfelsőbb rendelet a Kolozsvárott megjelenő lapokat felhatalmazza, hogy általánosságban, szorgos kerülésével minden polemiának és megjegyzésnek, közölhetik az országgyűlési tanácskozások eredményeit; ugyanazon rendelet szerint a szerkesztők és könyvnyomdászok semmit sem bocsáthatnak közre a censor imprimaturja nélkül, ez pedig imprimaturral csak az olyan közleményeket láthatja el, melyek ellen a statuum praeses által alkalmazott protonotariusoknak nincsen kifogásuk.[1] Jósikát még a nyilvánosság ilyetén korlátozása sem elégiti ki s nem mulasztja el a kanczellár előtt kifejezni abbeli aggodalmát, hogy, ha a lapoknak csak az országgyűlési tárgyalásokat nem szabad megjegyzésekkel kisérniök, de olyan tárgyak felett, melyek az országgyűlésen nem fordulnak elő, vitatkozhatnak: a sajtó illetéktelen befolyást fog gyakorolni a törvényhozásra. Mire a kanczellár megnyugtatja, hogy az ellenzék tüzét szitanák vele, ha Erdélyben a sajtóval szemben most szigorúbb rendszabályokat alkalmaznának, mint Magyarországon a legközelebbi országgyűlés idején; de amennyiben a sajtó ott is, itt is szerencsétlen irányban fejlődik, nincs ellenére, hogy a sajtószabadság mielőbb egyöntetűleg korlátoztassék.[2]

---

[1] U. ott, 1837 : 3302.

[2] U. ott, 1838 : 217.

[3] Aus Metternich's nachgelass. Papieren, VI. 217.

Első sorban Jósika ügyességének köszönhető, hogy a rendek a királyi propositiók tárgyalásához haladéktalanul hozzáfognak s kormányzónak gróf Teleki Józsefet megválasztják, a kormányszéki tanácsosi és királyi táblai itélőmesteri állásokat pedig hamarosan betöltik.

Gróf Teleki József

Gróf Teleki József aláírása.

Csak az a kérdés támaszt egy kis vitát, ha vajjon azoknak a hivatalnokoknak, kik már a felség kezébe letették az esküt, az országgyűlés szine előtt ismételniök kell-e esküjüket. De a kanczellár véleménye alapján ezt is csakhamar megnyugtatólag dönti el a felség. A kanczellár ugyanis kimutatja, hogy, habár a nemzeti fejedelmek alatt a tanácsosok az országgyűlés szine előtt tettek esküt s ez a szokás a Diploma által is elismertetvén, 1746-ig szigorúan megtartatott: 1746-ban báró Bornemissza Ignácz és gróf Kemény László guberniumi tanácsosokat a kormányzó iktatja be hivatalukba, ami ellen az 1747-iki országgyűlés nem tett kifogást; az 1810-iki országgyűlés pedig hasonlóképen minden vita nélkül veszi tudomásul, kiket iktatott be a gubernium 1794-től 1809-ig hivatalukba. Eme történelmi adatok alapján tehát a kanczellár véleménye az, hogy az országgyűlés által választott s a felség által kinevezett főhivatalnokok az országgyűlés előtt tegyenek esküt; de akik az országgyűlés szétoszlása után neveztetnek ki, azokat a gubernium vezesse be hivatalukba s erről a legközelebbi országgyűlés királyi leiratban értesittessék.[3]

---

[1] Orsz. levéltár Erdélyi kanczell. iratok, 1841 : 215.

[2] U. ott, 1841 : 241.

[3] U. ott, 1842 : 16.

A királyi előadások közt egy tárgy nem fordul elő, ami pedig a kormányt leginkább érdekli s amit éppen ezért a felség a királyi biztosnak, a statuum praesesnek, a kormányzónak és Bedeus tartományi főbiztosnak különösen a lelkükre köt,[1] ez t. i. az ujonczozás ügye.

Erdély két gyalogezredet 2—2000 legénynyel s egy 1000 főből álló lovasezredet tartozott kiállitani. A szokás eddig az volt, hogy ha az emlitett ezredek kiegészitése vált szükségessé, erről a hadparancsnokság a guberniumot értesitette s ez szétosztotta az ujonczokat a törvényhatóságok közt, az országgyűléstől azonban soha nem kértek ujonczot. A törvényhatóságok eleintén verbunk útján állitották ki az ujoncz-contingenst, majd később erőszakkal fogdosták össze a katonákat. Minthogy azonban ez tömérdek visszaéléssel járt, 1791-ben a fejedelem felszólitotta a rendeket, hogy az ujonczozás módjára nézve javaslatot dolgozzanak ki. A rendek által kiküldött deputatio, anélkül, hogy az országgyűlés részére reclamálta volna az ujonczajánlás jogát, megbízatásának eleget tett s kidolgozta azt a javaslatot, melyet aztán az 1810-iki országgyűlés revideált.

A kormány a régi rendszerhez most is szigorúan ragaszkodik s a királyi biztost maga a felség látja el adatokkal, melyekre hivatkozhatnak abban az esetben, ha a rendek a felség jogát az ujonczozás elrendelésére nézve kétségbe vonnák. Az 1792-iki és 1794-iki eset, amidőn az országgyűlés ajánlotta meg az ujonczot, praecedensül annyival kevésbé szolgálhat, mert akkor nem az ezredek kiegészitéséről, hanem rendkivüli hadi segélyről volt szó s mert az 1810: VIII. törvényczikkben világosan elismerik a rendek, hogy az ország állandó kötelessége az erdélyi ezredeket teljes létszámukban fenntartani.[2]

Hogy azonban a fontos kérdést miképen oldják meg, erre nézve magában a kormányban is eltérők a vélemények. A kanczellár azt ajánlja, amihez a felség is hajlandó hozzájárulni,[3] hogy t. i. egy királyi leiratban egyszerűen figyelmeztessék a rendeket, hogy az erdélyi ezredek immár annyira megfogytak, hogy addig is, mig az ujonczozásra vonatkozó javaslat törvénynyé válnék, gondoskodni kell azoknak kiegészitéséről, a rescriptumban azonban kerülendő minden olyan kifejezés, amiből a rendek azt következtethetnék, mintha a felség elismerné, hogy az ujoncz megszavazása vagy megtagadása egyenesen tőlük függ.[4] A királyi biztos ellenben tartván attól, hogy addig, mig az ujonczozási javaslat törvénynyé nem válik, a rendek az ezredek kiegészitésére nem lesznek rábirhatók: az ujonczozás tekintetében egy provisorium megállapitását tartja szükségesnek.[5] Minthogy pedig a kanczellár és a királyi biztos közt fölmerült nézeteltérést nem sikerült kiegyenliteni: az ezredek kiegészitése abbamarad.

[1] U. ott, 1842: 115.

[2] U. ott, 1842: 130.

[3] U. ott, 1842: 76.

[4] U. ott, 1842: 54.

[5] U. ott, 1842: 115.

Azok a tárgyak, melyeket a rendek örökségképen vesznek át az előbbi országgyűlésektől, most sem nyernek elintézést.

A rendszeres munkálatok kidolgozásával megbízott országos küldöttség a kormány akadékoskodása következtében még csak gyűlést sem tarthatott, ennélfogva a rendek egyebet nem tehetnek, mint hogy a küldöttséget újból megalakitják, a felség — báró Nopcsa Elek kanczellár ajánlatára — felhatalmazván egyszersmind a guberniumot, hogy, ha szakemberek közreműködésére lenne szükség, ezeket a küldöttség, tanácskozásaira hívja meg.[1]

Az excerpták közt, melyek a rendszeres munkálatokat pótolnák, kétségkivül legfontosabbak a jobbágyok szabad költözködésére, a földesúri hatalom korlátozására s a közmunka arányosabb megosztására vonatkozók; de a törvénytárba sem ezek, sem a magyar nyelv és a tisztújitás tárgyában készült törvényjavaslatok nem jutnak be.

A magyar nyelv érvényességi körét a felség jóval szűkebbre szabja, mint Magyarországon, miután tanácsadói nem nagyon erőltetik meg magukat, hogy ebbeli elhatározásában megingassák. Midőn ama resolutióját, melyben a rendszeres munkálatok latin nyelven leendő szerkesztését rendeli el, leküldi a kanczellárnak, ez figyelmezteti ugyan rá, hogy ilyen resolutiót következetlenség nélkül nem adhat ki, miután már előbb beleegyezett, hogy az országgyűlés jegyzőkönyve és feliratai magyar nyelven szerkeszthetők;[2] a törvények nyelvére meg ugyancsak a kanczellár azt a közvetitő inditványt teszi, hogy a felség mind a magyar, mind a latin szöveget szentesitvén, mind a két szöveg hitelesnek tekintessék; de viszont a kanczellár ellenzi legjobban a törvényjavaslat ama rendelkezését, mely szerint az egyházi hatóságok egymás közt magyarul levelezzenek, miután ebbe, szerinte, az országgyűlés nem avatkozhatik, valamint hogy a királyi kincstár ügyviteli nyelve szintén a magyar legyen.[3] Ilyen körülmények közt még ha a szászok nevében Bedeus József, Conrad András és báró Bruckenthal József nem tennének is óvást a nyelvtörvény ellen, amire pedig annál kevésbé van okuk, mert ő velük szemben a status quot a felség nem engedi háborgatni: a magyar nyelv természetesen jogaiba nem helyezhető vissza.

Még a nyelvtörvénynél is nagyobb súlyt fektetnek a rendek a magyar megyék és székely székek tisztújitásainak szabályozására. Tiz év óta — irja gróf Teleki József kormányzó báró Nopcsa kanczellárnak — a tisztújitások a kormány és az ország közti viszály legfőbb kútforrásai.[4] Hogy a restauratiók három évenként tartassanak s hogy minden állásra 3—3 egyén jelöltessék és pedig a bevett vallásfelekezetek bármelyikéből, ebbe a kormány nagynehezen beleegyezik; csak azt kifogásolja, hogy a korona kizárólag a Diplomában jelzett tisztviselői állásokkal szemben gyakorolja a megerősités jogát, jóllehet Teleki figyelmezteti rá a kanczellárt, hogy a Diploma szerint egyedül az adószedők és a jegyzők nem esnek királyi megerősités alá, ezen alárendelt hivatalokért pedig nem érdemes olyan vitát provocálni, ami esetleg a királyi jogok még nagyobb sérelmét vonhatná maga után.[1]

---

[1] U. ott, 1842: 44.
[2] U. ott, 1842: 83.
[3] U. ott, 1842: 147.
[4] U. ott, 1842: 83.

Hasonló, sőt még nagyobb buzgalmat fejt ki Teleki a múzeum és a nemzeti szinház érdekében; de szintén sikertelenül. Azt, hogy az emlitett közművelődési intézetek felállitása ellen a szászok óvást tesznek, nem tartja valami nagy bajnak, mert ha a szászokat pénzbeli hozzájárulásra nem kötelezik, a másik két nemzetnek joga van a nagy czél elérése végett az ő beleegyezésük nélkül is megadóztatni magát, s habár meg van róla győződve, hogy a magyarok és székelyek saját erejükből képesek lennének a két intézet alapját megvetni: főképen a politikai motivumokat tartva szem előtt, a felséget igyekszik rábirni, hogy a múzeumra saját magánpénztárából ő is adjon valamit.[2]

Az a kis töredék, mely a nemzeti cultura és a valódi szabadelvű haladás eszméit képviseli az országgyűlésen, minden vonalon vereséget szenved. Méhes Sámuel és Groisz Gusztáv valóságos vihart idéznek elő, midőn a közteherviselés elvét szóba hozzák s csakis báró Kemény Dénes, gróf Teleki László és Weér Farkas erélyes közbelépésének köszönhető, hogy vakmerőségükért actiot nem inditnak ellenük. Követjelentésükben a kényes esetről még csak emlitést sincs kedvük tenni.[3] Báró Kemény Dénes pedig, — kinél lelkesebb híve az uniónak nincsen s kit Ferdinánd főherczeg fenyegetései sem téritnek le a nemzeti politika útjáról,[4] — kedvencz eszméjét csak annyiban viszi közelébb a megvalósuláshoz, hogy az országgyűlés deputatiot választ, mely a magyar országgyűlés küldötteivel az unióra nézve tárgyalásba bocsátkozzék; de a kanczellár abbeli véleményét, hogy a két deputatio egymással csupán munkálatait cserélheti ki, anélkül, hogy közvetlenül tárgyalhatna, a kormány magáévá teszi.[5]

Hogy is boldogulhatnának a szabadelvű haladás hívei, midőn a kormánytól függő, nagyobbára megvesztegetett regalisták óriási számbeli túlsúlyukkal a szó szoros értelmében elnyomják őket.

Ez utóbbiak minden gondja abban összpontosul, hogy a kormány intentióit híven, szolgai engedelmességgel kövessék, bizton számitván rá, hogy jutalomban fognak részesülni. A királyi biztos, a kormány egyenes megbízása folytán, az egyiknek kilátásba helyezi a guberniumi tanácsosságot, a másiknak a főügyészi, a harmadiknak a királyi táblai ülnöki állást, abban az esetben, ha úgy az országgyűlésen, mint a törvényhatóságokban »a jó ügy erőteljes támogatása által« kitüntetik magukat.[1] Az ellenzék egyik-másik tagjára szintén kivetik a hálót s megbiztatják őket, hogy ha pártjukkal szakítanak, hivatalt kapnak, de hogy milyen hivatalt, ezt nem adják előre tudtukra, ily módon akarván még inkább függőben tartani őket.[2]

---

[1] U. ott, 1842: 87.

[2] U. ott, 1846: 92. 94.

[3] Követjelentés Kolozsvár törvényhatóságához. (Kolozsvár, 1843.)

[4] Kazinczy Gábor, Emlékbeszéd Kemény D. fölött. (Debreczen, 1849.) 13.

[5] Orsz. levéltár. Erdélyi kanczell. iratok, 1842: 43.

Ez a rendszer annál inkább beválik, mert a kormány amit igér, azt meg is tartja. Az országgyűlés végén a királyi biztos, a statuum praeses és a kormányzó, amily lelkiismeretes az érdemek registrálásában, épp oly igazságos egyszersmind a jutalmak osztogatásában.

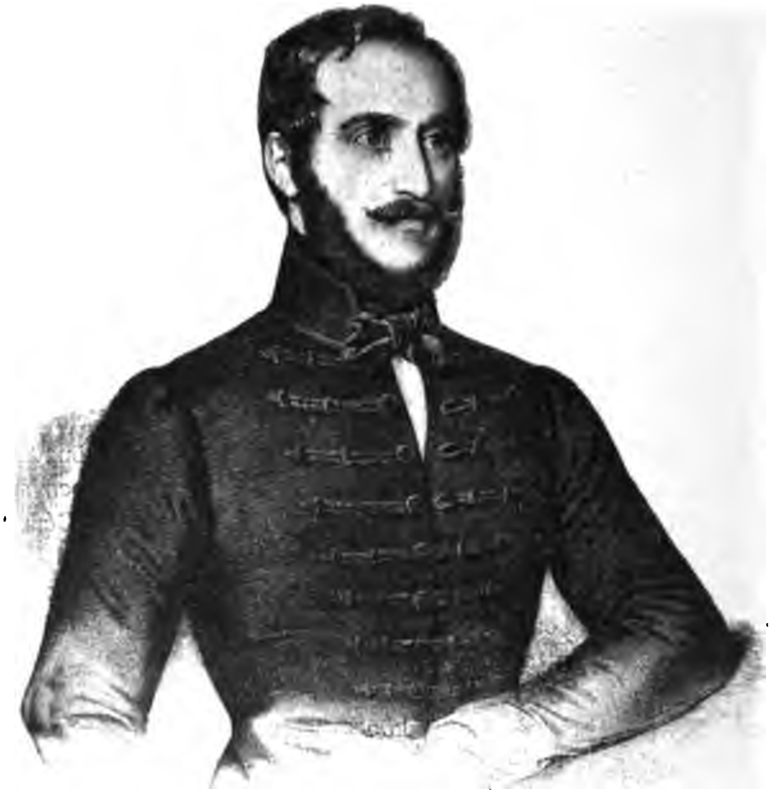

Báró Kemény Dénes.
(Egykorú kőnyomat Barabás Miklós rajza után.)

Bedeus Józsefet például a Szent-István-rend kis keresztjével ajánlják feldiszittetni, miután neki köszönhető, hogy a szász követek többszöri felhívás daczára a nemzeti gyűlésben nem jelentek meg s igy trinationalis gyűléseket nem lehetett tartani; azt a főkirálybirót, ki az ellenzéket úgy saját megyéjében, mint az országgyűlésen következetesen üldözte, szegény ember létére fizetési pótlékban kivánják részesiteni; egy királyi táblai ülnökre, kinél az ellenzék jobban senkit nem gyűlöl, egyszerűen felhívják a felség kegyes jóindulatát, melyre különösen azért van nagy szüksége, mert tizenegy gyermekének neveltetése s hivatali állása tizezer forint adósságba hajtotta s folytonosan executiókkal van ostromolva; kitüntetésre ajánlják továbbá azt a követet, kit saját megyéjében az ellenzék annyira gyűlöl, hogy a táblabirák nem akarnak vele egy széket ülni, valamint azt a királyi táblai számfeletti ülnököt, ki diplomatiai ügyességénél fogva sokkal nagyobb szolgálatot tehet a kormánynak, ha hivatalban nem alkalmazzák stb.[1]

---

[1] U. ott, 1843 : 70.
[2] U. ott.

Ilyen eszközökkel a kormány föltétlen urává lesz a helyzetnek s domináló szerepét fenntartja és biztositja a következő országgyűlésen is.

Az 1846/47-iki országgyűlés előkészitésére szolgáló intézkedései világosan mutatják, hogy régi, sikeresnek bizonyult taktikáját Erdélylyel szemben nemcsak hogy eszeágában sincs megváltoztatni, sőt még következetesebben alkalmazza.

Az említett országgyűlésre királyi biztosul báró Wernhardt Pált, Erdély parancsnokló tábornokát, ennek időközben bekövetkezett nyugdijaztatása után pedig hivatalbeli utódát, báró Puchner Antalt nevezik ki.[2]

Puchnertől egyebet nem várnak ugyan, mint hogy katonai magas rangjával imponálni fog a rendeknek; de mivel mint katona sem a politikai viszonyokat, sem a szereplő egyéneket nem ismeri: hogy az előtte teljesen ismeretlen terrenumon el ne tévedjen s hogy másrészről a kormány intentióiba utasitások nélkül is beavatott előbbi királyi biztosok nyomdokairól le ne térjen, részletes utasitásokkal látják el.

Ezekben az utasitásokban, — melyeket részint irásban, részint élő szóval a kanczellár közöl vele[3], — annál szigorúbban ragaszkodik, mert különben ellentétbe keverednék a kanczellárral, kormányzóval és a statuum praesessel, kik mindenben a kormány akaratát követik.

A királyi biztos tulajdonképeni szerepe csak az országgyűlés megnyitása után kezdődik ugyan, de azért Puchner, gróf Teleki kormányzóval együtt, minden befolyását érvényesiti, hogy követekké a kormány hívei választassanak meg s hogy az utasitások, különösen az úrbéri munkálatokra nézve, a kormány szája íze szerint készittessenek.[4]

A kormány egyes túlbuzgó hívei azonban a követválasztások alkalmával erőszakoskodásukkal zavarokat idéznek elő. A marosszéki főkirálybiró, Gál József például, az utasitáskészitő bizottságtól, — gróf Teleki Domokos, Dósa Elek és Antal Imre ellenzéki tagok minden erőfeszitése daczára, — a kormányra nézve kedvező instructiókat csikarván ki, midőn a választás előtti napon megtudja, hogy az ellenzék többségben van, gróf Toldalagi Ferenczet és a tisztviselőket kiküldi a vidékre, hogy szavazókat toborózzanak a kormánypárt részére s ezzel az ellenzéket annyira felizgatja, hogy az a választás színhelyén, Berzenczey Lászlónak, egyik jelöltjének vezérlete alatt verekedést provokál, mire a szavazást félbe kell hagyni s a főkirálybirónak, — ki alig tud a tömeg dühe elől szobájába menekülni, — katonaság igénybevételével kell a rendet helyreállitnia.[1]

---

[1] U. ott, 1843: 70.

[2] U. ott, 1846: 214, 232.

[3] U. ott, 1846: 368.

[4] U. ott, 1846: 285.

Az országgyűlés folyamán szintén katonás pontossággal végzi Puchner, amit rábíztak.

A trinationalis gyűlések tartását nem engedi meg; a sajtóra felügyel, hogy túl ne lépje a kormány által már a mult országgyűlésen és most ismételve megállapitott korlátokat;[2] a gyűlésteremben a hallgatóságot a követektől elkülöniti[3] s midőn ennek daczára az ifjak, különösen pedig gróf Bethlen János és gróf Teleki Domokos irnokai: Ugron Lázár és Orbán József, továbbá gróf Kemény Sámuel gazdasági gyakornoka s Tóth István és Kovács János ügyvédek ismételten megzavarják a tanácskozást az által, hogy a conservativ szónokokat lehurrogják: a statuum praesest és az itélő tábla elnökét felszólitja, hogy az illetőket dorgálja meg s ha ez nem használna, tiltsa meg nekik a karzaton való megjelenést, sőt esetleg távolitsa el őket Kolozsvárról.[4]

Különösen nagy gondja van azonban arra, hogy a regalisták pontosan teljesitsék kötelességüket. Folytonosan számon tartja őket; azt, aki az ő tudta nélkül távozik el az országgyűlésről, azonnal igazolásra szólitja fel[5] s amennyiben egyik-másik azért hagyja el Kolozsvárt, mert a kormánytól valami megbízást kap, ajánlja báró Jósika Samu kanczellárnak, hogy jövőre az országgyűlés ideje alatt a regalistáknak semmiféle megbízatást ne adjanak.[6] Különben módjában van a rendelkezésére bocsátott pénzösszegből azokat a szegényebb regalistákat, kikre a kormány biztosan számithat, segélyben részesiteni avégből, hogy állandóan Kolozsvártt tartózkodjanak vagy legalább a fontosabb kérdések eldöntése alkalmával megjelenjenek.[7]

Hogy pedig a regalisták szolgálatait mikor és mi módon vegye igénybe, általában, hogy megbízatásában miképen járjon el, erre nézve esetről-esetre azoknak a föltétlenül megbízható egyéneknek a tanácsát kéri ki, kiket a kanczellár ajánl neki s kik úgy a parlamenti taktikában való jártasságuk, mint befolyásuk és szónoki tehetségük által nagy segitségére vannak. Ezek a szászok részéről Bedeus, a magyarok részéről báró Jósika Lajos és Kozma királyi táblai biró, a székelyek részéről Gál József és Horváth Albert főkirálybirák s Balla Mihály királyi táblai biró.[1]

---

[1] U. ott, 1846: 297.

[2] U. ott, 1846. aug 29-én kelt legf. rendelet.

[3] U. ott, 1846: 285.

[4] U. ott, 1847: 131, 158.

[5] U. ott, 1847: 158.

[6] U. ott, 1847: 20.

[7] U. ott, 1846: 368.

A kormány a regalistáktól első sorban és mindenekfelett az úrbér kedvező elintézését várja. Erre oly nagy súlyt fektet, hogy a királyi propositiókba eredetileg a rendszeres munkálatok közül egyébről emlitést sem akar tenni s ebbeli szándékáról csak báró Jósika Samu közbelépése folytán mond le, ki figyelmezteti a felséget, hogy már 1837-ben megigérte, hogy a legközelebbi országgyűlésen az úrbér mellett a többi operatumok is tárgyaltatni fognak, de még ha igérete nem kötelezné is: amennyiben az országos küldöttség esetleg a többi rendszeres munkálatokat is be fogja mutatni, a törvény értelmében a korona felhívása nélkül is tárgyalás alá fognak azok kerülni, ami a korona tekintélyét semmiesetre sem fogná emelni.[2]

Az országos bizottság úrbéri munkálata, — mely a tárgyalás alapjául szolgál s melyet az ellenzék magáévá tesz, — abban a cardinalis hibában szenved, hogy összeköti az úrbért a birtokrendezéssel. Báró Kemény Zsigmond az országgyűlés folyama alatt a »Pesti Hirlapban« megjelent tanulmányában kézzelfoghatólag kimutatja, hogy ilyen terv megjárta volna Mária Terézia idejében, mert akkor még a köznép nem veszitette el türelmét; akkor még kevesebbet gondolkozott keserves sorsáról s félszázad óta nem kecsegtették hiú igéretekkel; akkor még a Királyhágón átlépve nem ébredhetett fel benne az irigység, miután a magyarországi köznép sorsa sem volt kedvezőbb az övénél; de most mások a körülmények, úgy hogy, ha most az úrbért olyan kérdésekkel kötik össze, melyeknek megoldására huszonhat év sem elegendő s melyek mindenütt a föld kerekségén önállóan, az úrbértől függetlenül rendeztettek, a köznép joggal kételkedni fog a boldogulását szívén viselő szabadelvű párt törekvéseinek őszinteségében.[3]

A szabadelvű ellenzék az okos tanácsot meghallgatja, annyival is inkább, mert a kormány hívei, kik a birtokrendezést az úrbértől különválasztják, mindenfelé hiresztelni kezdik, hogy a köznépnek ők a valódi pártfogói.

Amily helyes azonban a szabadelvű párt részéről, a tagositást, arányositást stb., a reform sikerének biztositása végett, egyelőre mellőzni, épp oly következetlenség fölvetni az örökváltság kérdését, mely a birtokrendezés s az úrbér szabályozása előtt már csak azért sem oldható meg, mert addig, mig meg nincs állapitva, hogy mivel és mennyivel tartozik a jobbágy földesurának, nem lehet tudni, mit kell tulajdonképen megváltania.

Az ellenzéket ilyen túlzásokra a conservativek szűkkeblűsége ragadja, kik magyarországi elvtársaik nyomdokain haladva, a nemesi jogokból semmit nem akarnak feláldozni s a kisebb birtokosok existentiáját védelmezik ott is, ahol erre szükség nincs. Éppen ezért bízik meg bennük báró Jósika Samu kanczellár annyira, hogy midőn az országgyűlés megnyitása előtt az úrbéri munkálatok kinyomatásáról van szó s midőn kormánykörökben aggodalom merül fel a tekintetben, hogy, ha a kinyomatás megtörténik, mielőtt a kormány az úrbérre nézve nyiltan állást foglalna, a conservativ párt a megyékben esetleg nem helyes irányban fogja a maga befolyását érvényesiteni: a kanczellár megnyugtatja a felséget, hogy mivel ő nem akar mást, csak azt, hogy az úrbér szabályozása által az adózók sorsa rosszabbá ne váljék s a tényleges birtokállapot könnyelmű újitás által az alkotmány megsértésével meg ne zavartassék, bízvást átengedheti ebben az ügyben az initiativát a conservativ rendeknek.[1]

---

[1] U. ott, 1846: 368.
[2] U. ott, 1846: 20.
[3] Pesti Hirlap, 1846. 785. sz.

Báró Jósikának az események igazat adnak. Az új úrbéri törvények a szabadelvűség legmérsékeltebb igényeinek sem felelnek meg, úgy hogy midőn gróf Teleki Domokos, valamint az ellenzék számos más tagja óvásukat jelentik be a »halva született törvények« ellen, méltán kifejezhetik egyszersmind aggodalmukat, hogy »haszon helyett kárt fognak azok okozni mind a földesuraknak, mind az úrbéreseknek, mind pedig a hazának s rendzavarásoknak lesznek szülő okai«.

Az úrbér tökéletlenségeért a kormány annyira-amennyire kárpótolja az országot a magyar nyelvre és az ujonczozásra vonatkozó törvényekkel.

A magyar nyelv érdekében ezúttal báró Jósika Samu kanczellár száll síkra. Őszintén megmondja a felségnek, hogy a mennyiben minden törvényhatóság — tekintet nélkül pártállására — a nyelvtörvényre nézve kedvező utasitást adott, az ügy halogatása a legrosszabb hatással lenne a rendekre, sőt azt is eredményezhetné, hogy a nagy fáradsággal létrehozott többség a kormánytól elidegenednék.[2] Báró Jósika fáradozása azonban, ha nem vész is kárba s ha az új törvény egy pontjában többet kapnak is a rendek, mint a mit kérnek: egészben véve sokkal csekélyebb értékű az, mint a magyarországi hasonló törvény.

Annál nagyobb vívmánynak tekinthető az országgyűlés ujonczajánlási jogának elismerése.

Csaknem egy évvel az országgyűlés megnyitása előtt gróf Teleki kormányzó figyelmezteti rá a kormányt, hogy az ezredek kiegészitése most sem fog sikerülni, hacsak erre fel nem kéri a rendeket.[3] Ugyanezt a véleményt fejezi ki az országgyűlés folyamán báró Jósika kanczellár, azzal a megjegyzéssel, hogy, ha ily módon a fejedelmi jogok csorbát szenvednének is, ebbe a körülmények kényszeritő hatalma alatt bele kell nyugodni, annyival inkább, mert különben a kormány még a conservativek támogatására sem számithat.[4]

---

[1] Orsz. levéltár. Erdélyi kanczell. iratok. 1845: 388.

[2] U. ott, 1846: 422.

[3] U. ott, 1845: 411.

[4] U. ott, 1846: 434.

Maga a felség is belátván, hogy a régóta húzódó ügyben makacssággal nem megy semmire, kiadja azt a resolutióját, melyben az országgyűléstől ujonczot kér, s egyúttal eleget téve a rendek régi óhajtásának, beleegyezik, hogy a szolgálati idő nyolcz évre szállittassék le.[1] Ilyetén engedékenységével azt éri el, hogy a rendek a katonai kiküldöttekkel történt megállapodásukhoz képest, 11,000 ujonczot szavaznak meg, és pedig 4000-et most mindjárt, 7000-et pedig a következő 7 évre.[2] Több ujonczot kap tehát a kormány, mint a mennyi szükséges lenne az ezredek kiegészitésére s a megajánlás föltételei is sokkal kedvezőbbek, mint 1810-ben voltak.

Ugy az ujonczozásra vonatkozó két törvényczikket, mint a többi törvényeket nagy sietséggel szentesiti a felség s midőn az új törvényeket kihirdetés végett leküldi, szigorúan meghagyja Puchnernek, hogy azonnal zárja be az országgyűlést és semmiféle újabb tárgy fölvételét ne engedje meg.[3]

A kormány föltétlenül szükségesnek tartja, hogy a mikor a magyar országgyűlés megnyílik, az erdélyi rendek már ne legyenek együtt.[4] Azt hiszi, hogy ily módon vethet gátat az unióra irányuló s évről-évre fokozódó mozgalomnak. Számitásában azonban csalatkozik. A természet örök törvénye által egymásra utalt, egymást kiegészitő, de az idők viharai által egymástól szétválasztott elemeket összeforrasztja az a hatalmas eruptio, melyet furfanggal és apró engedményekkel elfojtani nem lehet.

IX. FEJEZET.

A pártok előkészülete a döntő mérkőzésre.

Az 1847-ik év olyan eseménynyel kezdődik, mely nemcsak az udvart, de a nemzetet is mély gyászba borítja. József nádor, — ki az előző évben töltötte be nádorságának és helytartóságának ötvenedik évfordulóját s kit ebből az alkalomból csak közbejött betegsége miatt nem ünnepelhetett a nemzet úgy, amint óhajtotta volna s amint tervezte, — január 13-ikán örök nyugalomra hajtja le fejét.

Midőn Kossuth, Pestmegye gyűléstermében, az ősz nádor patriarchai alakját még egyszer az ország elé varázsolja, hogy örökre búcsút vegyen tőle, az egész nemzet együtt könnyezik vele és siratja azt a férfiút, ki a trón iránti hűségét mindenkor össze tudta egyeztetni a nemzet iránt érzett szeretetével, ki a rendszer daczára, — melynek ötven éven át szakadatlanul szolgálatában áll s mely a kislelkűeket vagy megtöri, vagy félrelöki az útjából, — úgy megállja a helyét, hogy éppen a legválságosabb időkben nemes intentióinak legalább egyrészét megvalósithatja.

---

[1] U. ott, 1847: 215., 216.
[2] U. ott, 1847: 267.
[3] U. ott, 1847: 361.
[4] U. ott, 1847: 317.

Az elhunyt nádornak nem csekély része van benne, hogy ez a fél század olyan eredményeket produkál, melyek egy új korszak alapját vetik meg. Igen, mert főtörekvését nem az képezi, hogy beleilleszkedjék a hagyományos rendszer keretébe, hanem hogy enyhitse annak ridegségét, midőn erre a nemzet érdekeinek megóvása szempontjából szükség van, hogy engedményekre birja azokat, kiknek makacssága a haladást egy vagy más irányban meghiusithatná. A nemzettel szemben többnyire a korona intentióit látszik képviselni, a koronával szemben viszont a nemzet jogai mellett száll síkra. Ezt a hálátlan szerepet kell játszania, mert különben nem tarthatná fenn magát. De úgy viszi azt, hogy azért lenn is, fenn is megértik és tisztelettel hajólnak meg előtte, s midőn behunyja szemét, a nemzet és a korona összeformnak az emléke iránt érzett hálában.

Még ravatalán fekszik a nádor, midőn a felség aláirja a decretumot, melyben addig is, míg a nádorválasztás a legközelebbi országgyűlésen megtörténnék, Magyarország királyi helytartójává s a hétszemélyes tábla elnökévé, valamint Pestmegye főispánjává és a jászok és kunok főkapitányává István főherczeget nevezi ki, utasítván egyszersmind a nevezett főherczeget, hogy addig, míg Csehországban, melynek helytartója volt eddig, a függő ügyeket elintézné, az országbírót bízza meg helyettesitésével.[1] Ugyanekkor elrendeli a felség az országos gyászt a nádorért, »kiben nemcsak bátyját, hanem egyszersmind egyik leghívebb barátját, Magyarország alkotmánya felett mindenkor éber gondossággal őrködő legbecsesebb tanácsadóját vesztette el s kinek halálát annál inkább fájlalja, minél inkább kivánta volna annak örök emlékezetű érdemeiért tartozott hálaadóját félszázados hivataloskodása alkalmából szándéklott örvendetes ünneplésekor leróvni.«[2]

Habár a helytartói állás ilyetén betöltésével az országgyűlés nádorválasztási joga bizonyos tekintetben csorbát szenved s a régi közjogi gyakorlattal is ellenkezik főispáni méltósággal ruházni fel a királyi helytartót: az ellenzék ezúttal nemcsak hogy kerüli a közjogi szőrszálhasogatást, hanem még másokat is megnyugtatni igyekszik, miután István főherczeg határozott rokonszenvet árul el az ellenzék nemzeti törekvései iránt, a másik pártot ellenben annál kevésbé szereti s olyanforma nyilatkozata jut Széchenyi fülébe, hogy »szégyenli híveit, a conservativeket«;[3] ezen kivül az udvar s különösen Metternich és Apponyi irányában nagy önállóságot tanusit.

Ha István főherczeg népszerű már akkor, midőn még csak híréből

---

[1] Orsz. levélt. Kanczell. iratok. 1847: 1362.

[2] U. o. Apponyi sajátkezü fogalmazványa. 1847. jan. 15.

[3] Gr. Széchenyi I. naplói. 498.

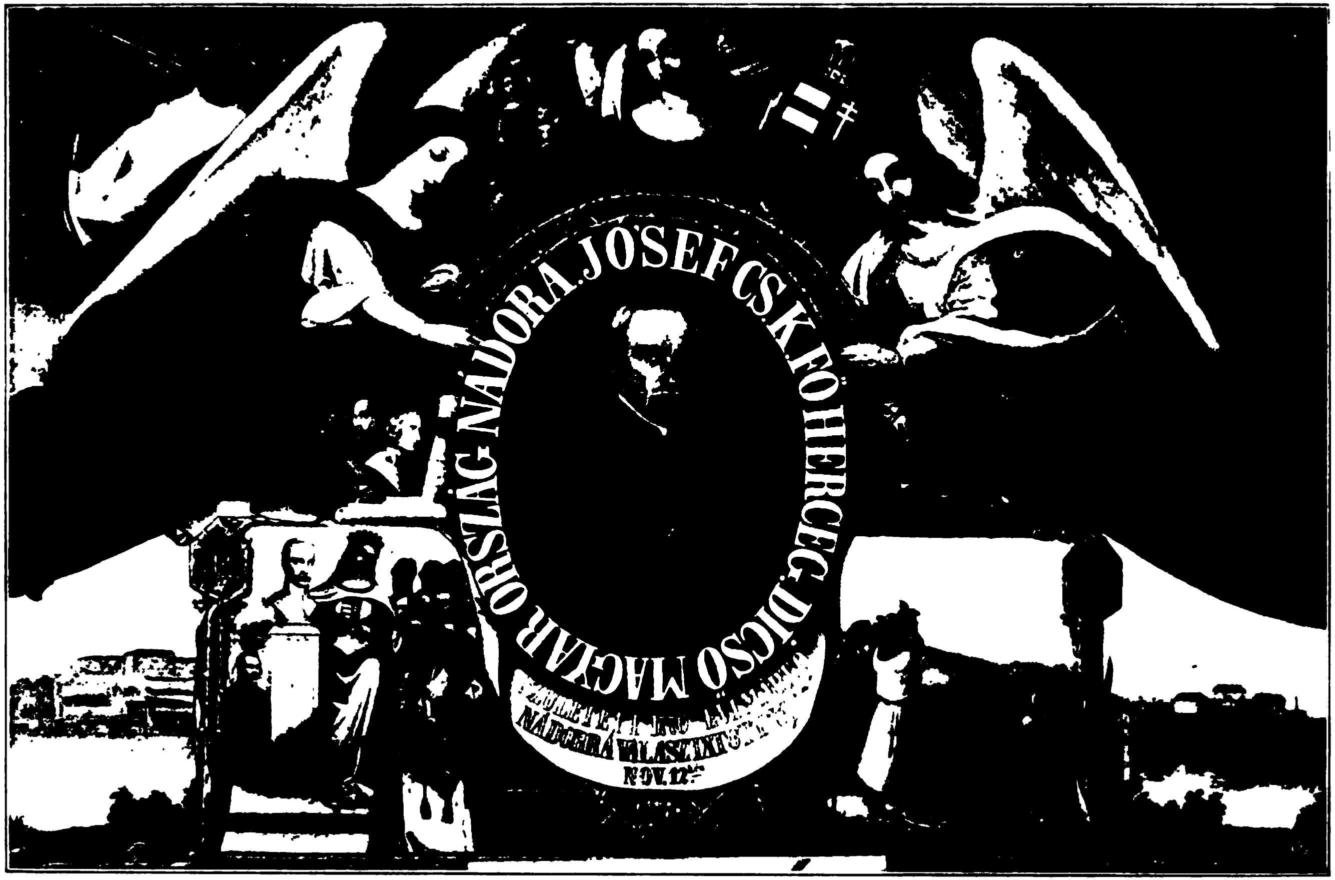
JÓSEF CS. K. FŐHERCEG. DICSŐ MAGYAR ORSZÁG NÁDORA.
NÁDORRÁ VÁLASZTATOTT
NOV. 12

JÓZSEF NÁDOR APOTHEOSISA.

(Olajfestmény az országos képtárban.)

Az Athenaeum nyomása.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATION

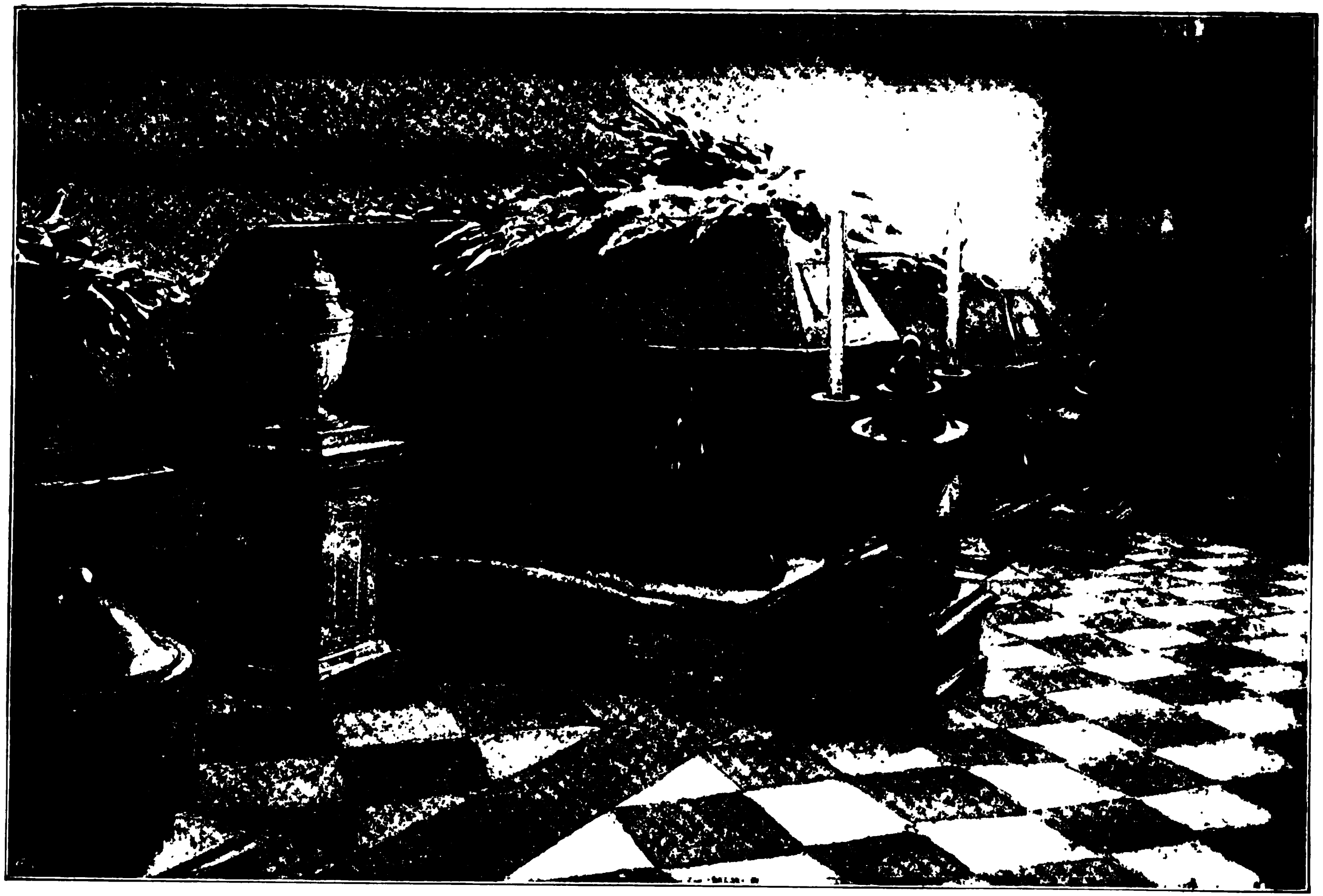

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

ismerik, még inkább megszeretik, midőn 1847 nyarán, maga mellé véve a conservativ párt legrokonszenvesebb tagját, báró Vay Miklóst, több mint hat hétig tartó körútat tesz az országban, hogy bemutassa magát. Nyilt föllépésével, szeretetreméltó modorával s hazafiasságtól áradozó nyilatkozataival mindenütt óriási lelkesedést kelt. A szó szoros értelmében keresi a népszerűséget. Minden tette, minden szava láthatólag arra irányul, hogy mennél közelébb férkőzzék a nemzet szivéhez. Midőn gőzhajón Pestre érkezik, mint a személye iránt tanusitott figyelmet köszöni meg, hogy a hajót magyar kapitány vezényli. Még a bajuszát is magyarosan viseli. Folytonosan magyarul beszél s a legnagyobb közvetlenséggel, fesztelenűl érintkezik az emberekkel. Vidéki körutját azzal kezdi, hogy részt vesz a pest-szolnoki vasut megnyitásán. Általában atyja nyomdokait követve, nemcsak a vasutak, hanem a Tiszaszabályozás[1] s minden egyéb közgazdasági és közművelődési vállalat iránt meleg érdeklődést tanusit. Szónoklatokat nem tart, mert — mint Nagy-Váradon kijelenti — nem beszéli oly tisztán a magyar nyelvet, mint a tiszai nép s igy érzelmeinek e nyelven való kifejezésére nem bir elegendő képességgel; de rövid beszédeiben ismét és ismét biztositja a nemzetet, hogy »keblében oly lángoló honszeretet él, miben magát fölülmúlni senki által nem engedi«.

Mire visszatér Budára, hogy Pestmegye főispáni székébe Ferencz József főherczeg beiktassa, — Apponyi kívánván, hogy a beiktatás, úgy, miként 1791-ben, most is egy főherczegre bízassék,[2] — általánossá válik a meggyőződés, hogy benne erős támaszra fog találni a nemzet ott, ahol eddig oly kevés jóakaratot tanusitottak törekvései iránt.

Csakhamar kitűnik azonban, hogy István főherczeg nemzeties érzülete tetterejével, szabadelvűsége a gyakorlati politikában való jártasságával és diplomatiai ügyességével nem áll arányban. Széchenyi azzal az előérzettel, mely az ő jellemző tulajdonságai közé tartozik, mindjárt kineveztetése után megirja róla naplójában, hogy »ez eltemet minket vagy mi őtet«.[3] Ahhoz nincsen sem elég ereje, sem elég tapasztalata, hogy uralkodjék az események felett s igy őt ragadják magukkal az események.

Az uj helytartó Apponyi politikáját sem képes természetesen megváltoztatni, s ennélfogva minél szorosabbá válik az immár nyiltan bevallott szövetség a conservativek és a kormány közt, annál inkább fokozódik a kormány ridegsége és engesztelhetetlensége az ellenzék irányában.

A conservativek még József nádor életében kötik meg a formális szövetséget a kormánynyal, miután már előbb, vagyis 1846 november 12-ikén programmjukat megállapitják s ebben világosan kifejezik abbeli óhajtásukat, hogy a kormány a reformok terjedelmére, egymásutánjára nézve a »cselekvés perczében« közleni fogja velük elhatározását s az ő közreműködésükkel hajtja végre szándékait. Gondoskodnak egyszersmind arról is, hogy az összhangot saját maguk közt, valamint a kormánynyal állandóan biztositsák. E czélból elhatározzák, hogy Pesten időnkint összejöveteleket tartanak; azután két központi választmányt alakitanak: az egyik a különböző megyékben lakó párthívekkel, a másik, — melynek tagjai gróf Dessewffy Emil, gróf Keglevich Gábor, Fogarassy Mihály, Lipthay Sándor, ifj. Majláth György, Somssich Pál, gróf Széchen Antal és báró Vay Miklós, — a kormánynyal tartja fenn az összeköttetést. A kormány intentióinak megfelelőleg a tisztujitások és a követválasztások alkalmával különösen a megyékben igyekeznek megvetni lábukat.

---

[1] Orsz. levéltár Kanczell. iratok. 1847 : 24418.

[2] U. ott, 1847 : 845.

[3] Gróf Széchenyi István naplói, 499.

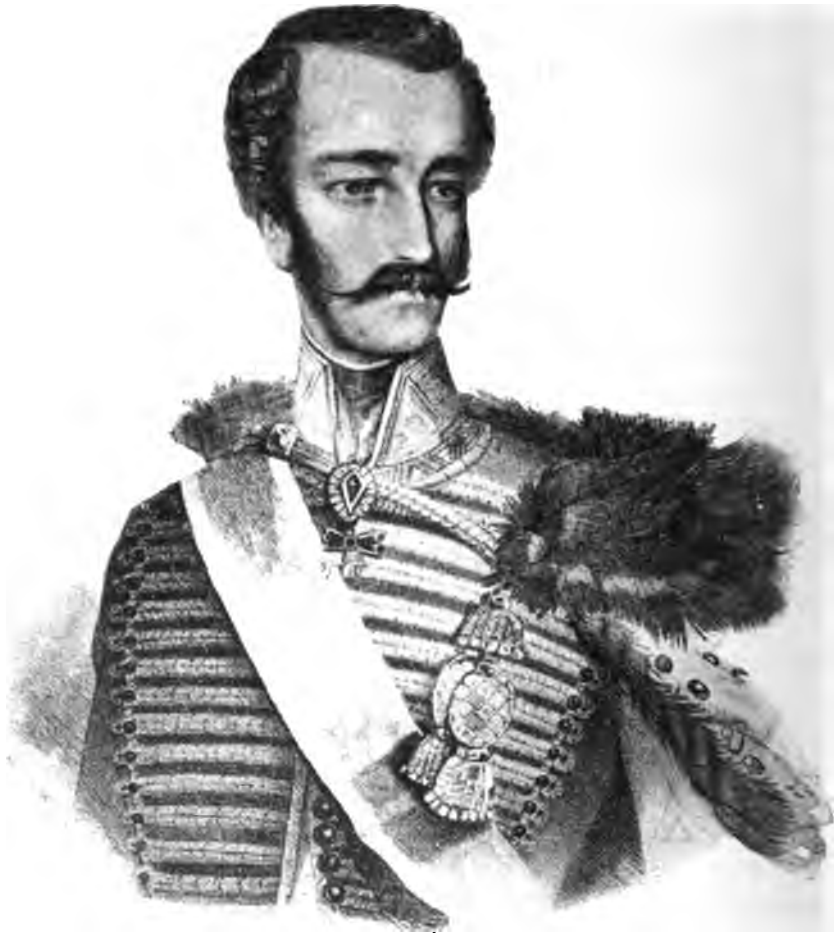

István főherczeg.
(Pelikán 1847-iki kőnyomata után.)

1362.
62.

66a

ISTEN SÁSZÁR.

K. kir. leirat a' magyar

ari Mihály

ony György

nak nem csak fiát, hanem - lelke
dicső" jelleméről itélve - örök emlé-
k méltó örökösétis, mind azon igazok-
kal, mellyekkel valaha Albert fen-
nak példájára fentisztelt dicsőült
bírt, és így Pest, Pilis és Zsolt tör-
ris pánságával s a' Jászok és Kúnok
esen kineveztük és kihirdettettük.
séges tudomás, egyszersmind pedig
említett kedves öcsénknek fenséges
Istvánnak, e szerint ideiglenesen
s tartásáig Magyarországunkban
kegyelmes kineveztetését minden
hatóságokkal tudatni és köz hírül
ez egyébiránt császári királyi
günkkel állandóan hajlandók ma-
városunkban Bécsben Ausztriában,
napján, az Úr ezernyolczszázhe-

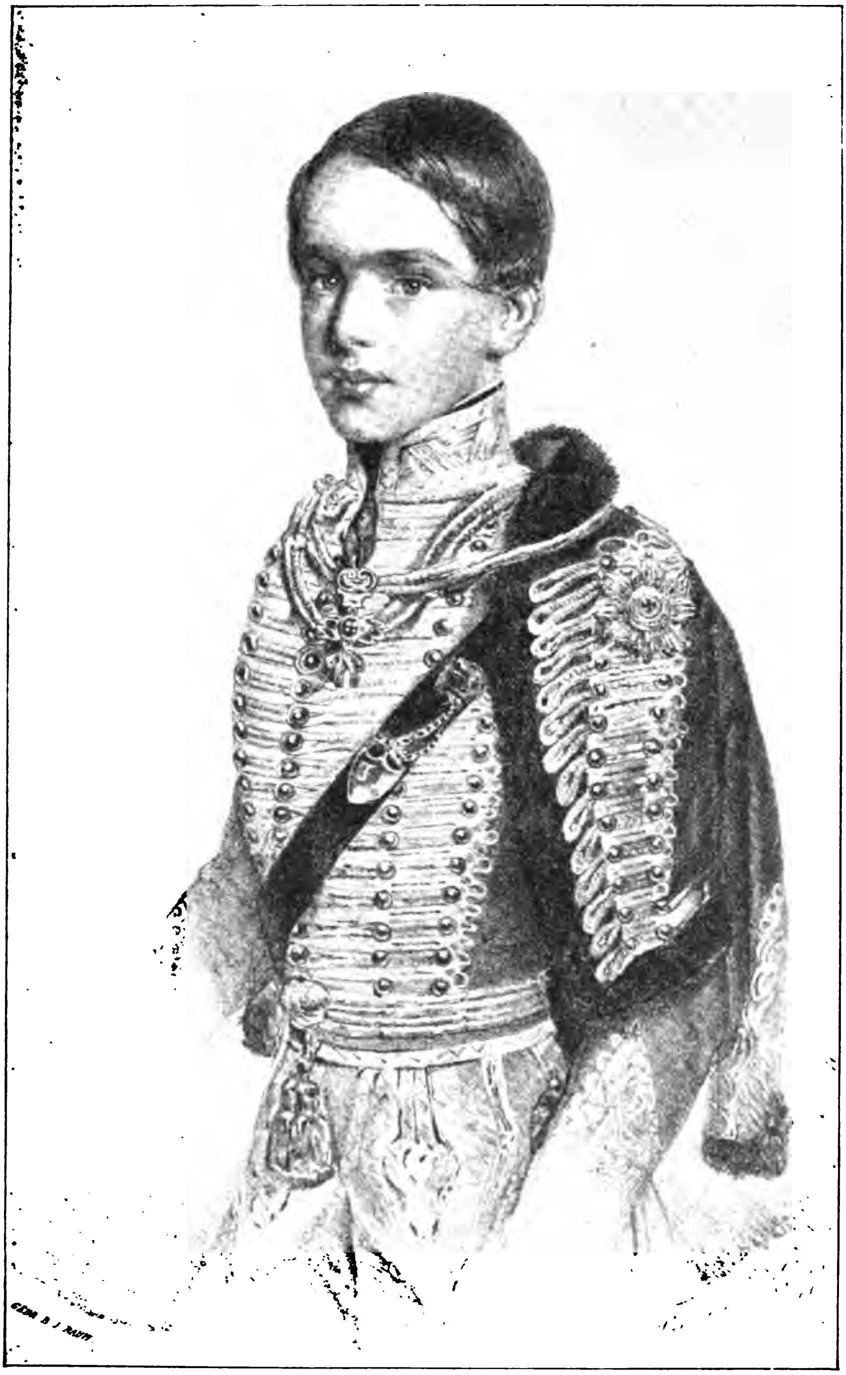
GEDR B J RAUH

Ferencz József főherczeg.

(Ő Felsége hitbizományi könyvtárának egykorú kőnyomata után.)

A conservativ párt ilyetén magatartása következtében természetesen az ellenzék is jobban összetart, anélkül azonban, hogy a pártszervezkedés tekintetében, — melynek szükségességét Szemere Bertalan mindjárt az országgyűlés berekesztése után kiemeli,[1] — a conservativek példáját követné. A centralisták már meghozták azt a nagy áldozatot, hogy az ellenzék egységének biztositása végett egyidőre lemondtak elveik terjesztéséről. Ez az áldozat — mint Szalay László figyelmezteti rá elvtársait[2] — kárba veszne, ha most, midőn még nagyobb szükség van az összetartásra, egy közös programm készitését kisérlik meg s ezzel nemcsak jelzik a nagy elvi ellentétet köztük és a municipalisták közt, de élére is állitják úgy, hogy a szakadás kikerülhetetlenné válik.

A conservativek tehát, ha arra számitottak, hogy programmjuk közrebocsátása által mintegy rákényszeritik az ellenzéket hasonló lépés megtételére s ily módon annak tömör sorait megbontják: csalódtak. A fogás nemcsak hogy nem sikerült, de éppen az ellenkezőjét érték el vele annak, amire törekedtek. Az ellenzék cselekvési képessége soha nagyobb nem volt, mint most, úgy hogy e miatt Széchenyit is a legnagyobb aggodalom szállja meg.

Széchenyi nem tartozik ugyan a conservativ párthoz, miután saját vallomása szerint az, amit ő Magyarországon conserválni kiván, úgy viszonylik ahhoz, aminek reformálása után sóvárog, mint tíz a százhoz; de azért szivesen kezet fog a conservativekkel, hogy »a napról-napra türelmetlenebb és indulatosabb ellenzéket ártalmatlanná tegye«.

»Politikai programm-töredékek« czímű rhapsodicus iratában[3] izzó szenvedélylyel támadja meg Kossuthot és párthíveit, kik »tatár felfogással és kurucz politikai mélységgel« vezetni és ellenőrködni akarnak egyszerre. A »Programm-töredékek« irása közben éppen kapóra jön Kossuthnak két hirlapi czikke, melyre hivatkozva Széchenyi azt igyekszik bebizonyitani, hogy ellenfele elérkezett immár közszereplésének harmadik stádiumába, amidőn mint demagog fogja a köznépet mindaddig lázitani, mig a Hora és Kloska korát vissza nem varázsolja. Legelőször a nemességet akarta salakjától megtisztitani, s mikor ez nem sikerült és elhitette magával, hogy ezt az osztályt, mint javithatatlant, egy másikkal kell pótolni: társadalmi térre vonult, s »a nemzet nagy hasznára és díszére« felcsapott kereskedőnek és fabrikánsnak; már most kezdi belátni, hogy ezen a téren sem boldogul, neki fogott tehát a népizgatásnak. Azzal, hogy az örökváltság lehetőségét az adónak közös viseléséhez mint sine qua non-hoz köti, a parasztot és nemest egymásra uszitja, s ily módon, midőn reform után vágyik, úgy megveti a forradalom alapját, hogy a legmerészebb franczia jacobinus is gyönyörködhetnék benne.

---

[1] Szemere Bertalan követjelentési beszéde, 39. 48.

[2] Pesti Hirlap, 1847. január 3.

[3] Gróf Széchenyi István, Politikai programm-töredékek. (Pest, 1847.)

Egy anekdotával végzi Széchenyi röpiratát. Midőn hivatalba lépett, egy hölgy azt mondta neki, hogy, mivel már most vagy a hazát, vagy a kormányt kénytelen lesz megcsalni, az istenért, csak a hazát ne csalja meg. Széchenyi megnyugtatta a hölgyet, hogy egyik felet sem csalja meg, hanem mind a kettőnek használni fog az által, hogy saját érdekeikre figyelmeztetni fogja őket. Mire a hölgy azt felelte, hogy »az lesz a sorsa, hogy sem odafent, sem idelent nem fognak neki hinni«.

Ezzel az anekdotával, mely Széchenyi egész politikai pályáját jellemzi, maga jósolja meg röpiratának hatását.

A helyes taktika eltalálása ád neki mindig legtöbb gondot s azt nyeri vele, hogy őszinteségét vonják ellenfelei kétségbe. Kevéssel azelőtt vetették szemére, hogy ő alapitotta meg Magyarországon a »bujkáló politikát«; hogy a rövidebb út helyett mindig a tekervényest választja, jóllehet a magyarnak egyenes jellemével a bujkálás, alattomoskodás nem fér össze; hogy nem annyira orvosa, mint inkább »bábája a nemzetnek, ki úgy fordúl a beteghez, hogy ez őt észre ne vegye kenőcseivel«.[1] Ezekkel a szemrehányásokkal azonban nem törődik, hanem a »Programm-töredékek« irása közben is azon töpreng, mi módon kezelje a tárgyat, hogy sem az ellenzéki, sem a conservativ pártot magára ne haragitsa. A pártok fölé akar emelkedni, mind a két félnek igazságot akar szolgáltatni s éppen ezért egyik fél sincs vele megelégedve. Az ellenzék képezi ugyan támadásának czélpontját s a conservativekről elismeri, hogy a gyakorlati államtudományokban és a részrehajlatlan igazságszeretetben messze túlszárnyalják elleneiket; de másrészről minden tartózkodás nélkül kijelenti, hogy a conservativek közt is sokan vannak, kik a magyart még Verbőczy mögé tolnák vissza. Ő, ki »becsületes progressistának, ernyedetlen reformernek« vallja magát, szivesen fölcsapna a conservativ zászló alá mint közlegény, de csak akkor, ha arra a zászlóra még fölirnák »a reformot, a progressiót nemzeti és alkotmányos vágásokban, az engesztelődést minden hazafi iránt s mindenek fölött az erkölcsi és társadalmi tisztaságot«.[2] A conservativek tehát igazmondásáért méltán duzzoghatnak. Sőt a kormánykoröknek sem tetszik a rhapsodicus programm, mely ahelyett hogy kibékitené, egymás ellen ingerli a pártokat; azt a pártot, melyre a kormány támaszkodik, kisebbiti s mindezeken felül a mult bűneit a kormánynak kiméletlenül a szemére veti.

Az ellenzék, úgy a conservativek, mint Széchenyi által is provocáltatván, mind a két kihívást elfogadja s — mint emlitők— fokozott buzgalommal folytatja az erőgyűjtést, annyival is inkább, mert a tények egyáltalán nem bizonyitják, amit Széchenyi el akar vele hitetni. Széchenyi, mint a »kormány embere«, be lehet avatva a kormány terveibe s igy joggal beszélhet annak jó szándékáról; de a bizalmat puszta szóval hiába erőlteti ama rendszer iránt, melynek habár szelidebb modorban, mint a negyvenes évek ellenzéke, ő is sok ideig opponált s mely csak az imént hiusitotta meg egy reményteljes országgyűlés minden sikerét s küldte a megyék nyakára az administratorokat.

---

[1] Quodlibet. (Lipcse, 1845.) 172.

[2] Gróf Széchenyi István levelei, III. 507.

Az ellenzék vezérei tehát, anélkül, hogy az egyes megyék ellenzékét valamely központi párt-organum vezetése alá helyeznék, mely szükségképen a párt felbomlására, valamint a megyei élet megbénitására vezetne: mindenekelőtt gondoskodnak egy olyan társadalmi központról, ahol a vidéki elvtársak, ha nem is utasitást, de útbaigazitást nyerhetnek követendő maguktartására nézve s ahol a különböző árnyalatok hívei közt az állandó érintkezés folytán az ellentétek lassankint elsimulhatnak. A Nemzeti Kör és a Pesti Kör 1847 januárjában, gróf Teleki László elnöklete alatt, — ki mellé alelnökül Vörösmartyt és Fényes Eleket választják meg, — Ellenzéki Körré egyesül. Itt jönnek össze, különösen a pesti vásárok alkalmával, az ország különböző vidékeiről az ellenzék tagjai, hogy esetről-esetre tanácskozzanak a teendők felől s hogy az ellenzéki szellemet folytonosan ébren tartsák és fejleszszék. A legkiválóbb irók, művészek és politikusok, mint pl. Petőfi, Vörösmarty, Egressy Gábor, Kazinczy Gábor stb., gondoskodnak róla, hogy felolvasások, estélyek, mulatságok rendezése által mennél nagyobb vonzerőt gyakoroljon a kör különösen a vidékiekre.

A napi sajtót is igyekszik az ellenzék lehetőleg felhasználni egyrészről elveinek tisztázására és terjesztésére, másrészről védelmi eszközül a támadások ellen. A »Pesti Hirlap« 1847-iki folyamában például a munkatársak valamelyike »Teendőink« czímű czikksorozatában Széchenyi »Programm-töredékeit« veszi bonczkés alá. A conservativek ellen ugyanebben a lapban szintén számos czikk jelenik meg. A censorok rosszakarata és tudatlansága azonban az ellenzékiek kezében a sajtó fegyverének élét megtompítván, a panaszok, melyek a század első tizedeiben a censura ellen oly sűrűn fordúlnak elő, ismétlődnek.

A kormányt a hirlapirodalom gyors fejlődése aggodalommal töltvén el, az 1836-iki általános könyvvizsgálati utasitások »pótlékának« nevezett, 1846 május 25-ikén kelt rendeletében a napi sajtó bilincseit szűkebbre szorítja. A rendelet szerint ugyanis törvényhatósági határozatok, feliratok, országgyűlési követjelentések és közhelyeken tartott szónoklatok soha eredeti alakjukban nem közölhetők, hanem csupán »magán elbeszélésképp;« a felsőbb rendeletek is csak akkor hozhatók nyilvánosságra eredeti szerkezetükben, ha ezt az állam érdekei egyenesen követelik; tiszti kihágásokról vagy visszaélésekről csak a legnagyobb óvatosság mellett szabad irni; a közügyekkel, a kiváltságok és szerzett jogok sérelme és kigúnyolása nélkűl, foglalkozhatnak ugyan a hirlapok, de a király jogai, a szoros értelemben vett hittani és vallási dolgok, az osztrák birodalom viszonya az idegen uralkodó házakhoz, az uralkodó ház tagjainak magánügyei, kivéve azokat, melyeket már a bécsi lapok közlöttek, a politikai, törvénykezési és kamarai főkormányszékek eljárása, a hadsereget érdeklő hirdetmények, az országos küldöttségek határozatai hirlapi czikk tárgyát nem képezhetik.[1]

Egy füst alatt a napi sajtónak az országgyűléshez való viszonyát is szabályozza a rendelet. Amaz általános elv kimondása után, hogy »országgyűlés alatt kettős legyen a vigyázat, nehogy a hirlapokban vizsgálati engedély nélkül bármi is közöltessék«, nemcsak azt szabja meg, hogy mit, hanem azt is, hogy milyen szellemben lehet irniok a hirlapoknak az országgyűlésről. Az országgyűlési beszédeket csak a szónok és az általa képviselt törvényhatóság megnevezése nélkül, az üzeneteket pedig csak akkor közölhetik, ha már országos ülésben megállapittattak; a vitatkozások közlése csak akkor engedtetik meg, ha »a józan értelemben vett szólásszabadság korlátait s az illedelem határait át nem hágják«; s minden, ami az országgyűlés termében vagy azon kivül történik, csak akkor bocsátható nyilvánosságra, »ha nem kell tartani tőle, hogy ez által a kedélyek némi izgatottsága vagy a felsőbb tekintélyek és személyek kisebbitése idéztetik elő«; végre nem közölhető az olyan czikk, mely az országgyűlési határozatokat feszegeti, gáncsolja s az olyan tudósitás, mely a törvényhatóságoknak az országgyűlés által még el nem döntött tárgyakra vonatkozó vitáiról szól.[2]

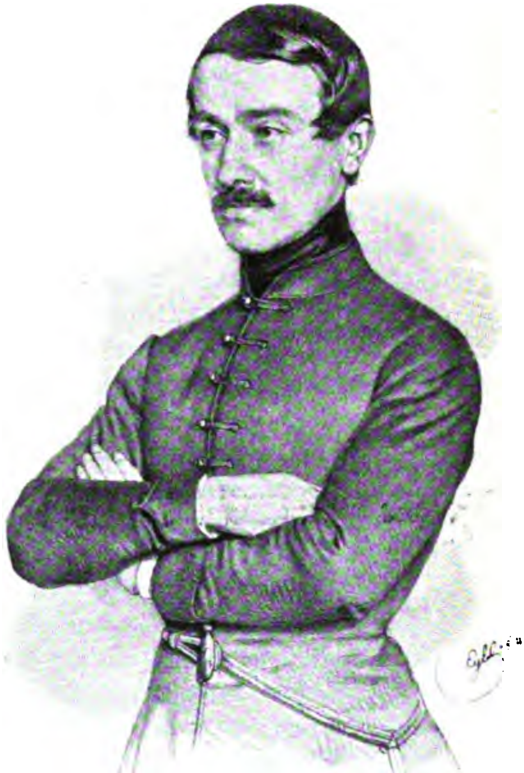

Gróf Teleki László.
(Eybl 1843-iki kőnyomata után.)

A kormány fokozott éberséggel ügyel rá, hogy a censorok és a közigazgatási hatóságok úgy ezt a rendeletet, mint az 1836-iki általános könyvvizsgálati utasitásokat a hazai és külföldi időszaki sajtóval szemben egyforma szigorúsággal végrehajtsák.

Midőn Apponyi megtudja, hogy a Vargha által szerkesztett »Hetilap« hasábjain, a lap programmja ellenére, Kossuth politikai czikkeket közöl, hogy a Kuranda által szerkesztett s a birodalomból kitiltott »Die Gränzboten« czímű szabadelvű hirlapnak Magyarországban csaknem 300, magában a fővárosban 50 előfizetője van s hogy ennek a lapnak 26-ik füzete, melyben Ferencz császár emlékszobra tárgyában egy vakmerő czikk jelent meg, Pesten a legtöbb kávéházban nyolcz napnál tovább közkézen forgott: a király megbízásából utasitja a helytartó-tanácsot, hogy az emlitett visszaélések szigorú megtorlásáról gondoskodjék.[1] A hazai könyvárusoknak megtiltják, hogy Keil Erneszt és Maier Gusztáv lipcsei, Hoffmann és Campe hamburgi könyvárusok kiadványait árulják vagy hamis czímlapokkal ellátva becsempészszék az országba, miután az emlitett könyvárusok számos szabad szellemű és az ausztriai birodalom ellen izgató röpiratot bocsátottak közre.[2] Az oraviczai kaszinó és magyar olvasó-egylet alapszabályait a helytartótanács azzal a módositással hagyja jóvá, hogy a kaszinóban tiltott könyveket vagy felsőbb engedelmet nélkülöző lapokat tartani nem szabad.[3] Ugyancsak a helytartó-tanács Steinle özvegyét, ki a január 15-iki védegyleti bálra szóló meghívót a censor jóváhagyása nélkül adta sajtó alá, megdorgálja; Grimm Vincze könyvnyomdászt pedig szabadalmától fosztja meg, mivel a gyáralapitó részvénytársaság s az első magyar selyemkelme- és szalaggyár-egylet alapszabályait s a honi iparművek vásárlóihoz intézett figyelmeztetést szintén censori engedély nélkül nyomatta ki.[4]

---

[1] Orsz. levéltár. Helytartó-tan. osztály. 1846: 21355.

[2] U. ott.

Még a szépirodalmi és tudományos sajtó sem kerüli ki a censura bosszantásait. Klein Hermannak, az »Ungar« czímű divatlap szerkesztőtulajdonosának például megtiltják, hogy melléklapjában a tudomány, szépirodalom és ipar körébe nem tartozó hirdetéseket közöljön.[5] Wimmer Ágoston felsőlövői evangelikus lelkész az angol bibliaterjesztő társaság kiadványainak colportálásában nagy buzgalmat fejtvén ki, a helytartótanács vizsgálatot rendel el ellene, annyival inkább, mert az emlitett kiadványokat az egyházi censorok nem elég szigorúsággal birálják meg.[6] Még a kormány hű embere, Bartal György is szükségesnek tartja, hogy — amidőn már a censor jóváhagyásával napvilágot látnak nagybecsű »Commentárjai«,[7] — megnyugtassa Apponyit, hogy a munkájában foglalt politikai elvek a kormány nézeteivel nem ellenkeznek.[8]

A censura természetesen most is, mint mindig, amellett, hogy a katholikus egyház érdekeit tolja előtérbe, a politikai pártokkal szemben is elfogult és egyoldalú. Az ellenzéki iró tollát censora vezeti, a conservativeknek ellenben mindent szabad irniok; az ellenzéki politikusokat szidni igen, de dicsérni nem szabad, a conservativeket ellenben gondosan védelmezik az ócsárlásoktól.

---

[1] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1846 : 15049.
[2] U. ott, Helytartó-tan. oszt. 1846 : 4898.
[3] U. ott, 1845 : 2182.
[4] U. ott, 1845 : 24853.
[5] U. ott, Kanczell. iratok, 1846 : 5220.
[6] U. ott, 1846 : 1198.
[7] Bartal, Comment. ad hist. juris publ. Hung. (Pozsony, 1847.)
[8] Orsz. levéltár. Kanczell. iratok, 1847 : 703.

Ilyen körülmények közt a Pesti Kör elhatározván, hogy az ellenzék politikájának ismertetése végett Bajza szerkesztése alatt egy politikai zsebkönyvet ád ki, az Ellenzéki Kör, mely a határozat végrehajtására vállalkozik, a zsebkönyvet Németországban nyomatja ki,[1] mert idehaza olyan munka, melynek czélját az ellenzéki politika népszerűsitése képezi, vagy egyáltalában nem, vagy csak a censor által megcsonkitva, sőt meghamisitva jelenhetnék meg.

A conservativek szervezkedésével és Széchenyi heves támadásával szemben az ellenzék részéről a visszahatás nemcsak hirlapi czikkekben és egyéb sajtó-termékekben s nemcsak a clubb-élet élénkségében, hanem főképen abban nyilvánul, hogy az ellenzéki párt vezérelveinek körvonalozását, ha nem is szabatos programm, de legalább egy nyilatkozat keretében már most azok is szükségesnek tartják, kik azelőtt ellene voltak.

Kossuth már az 1845-ik év novemberében felszólitja Deák Ferenczet, hogy készitne az ellenzék számára programmot. Deák azonban amellett, hogy eszélyességi szempontból ellenzi, politikai és közjogi viszonyainkra hivatkozva időelőttinek is tartja azt. Később azonban nemcsak hogy enged elvtársai kivánságának, de pártja érdekében még azt az áldozatot is meghozza, hogy a programmszerű »ellenzéki nyilatkozatot« megfogalmazza.

Az ellenzék, 1847 márczius 15-ikén Pesten tartott gyűlésében, Kossuth inditványára határozza el, hogy »a magukat conservativeknek nevezők organizált politikai pártműködése szükségkép nyilatkozatra provokálván a pártot«, a már több évvel ezelőtt bevallott czímmel és iránynyal föllépett párt nyilatkozni fog.

A párt egységének megóvása természetesen attól függ, hogy, ha már programmot adnak, annak szerkesztésében követik-e Deák ama tanácsát, hogy csak általánosságok kifejtésére szorítkozzanak; de másrészről függ attól is, hogy az országos pártszervezkedés veszedelmébe nem rohannak-e belé.

Ez utóbbi különösen válságos lehetne nemcsak a pártra, de az alkotmányra nézve is. Ha ugyanis az országos pártszervezkedés következtében egy központi organum szabja meg, hogy az egyes megyék ellenzéke egy vagy más kérdésben milyen álláspontot foglaljon el s hogy kit válaszszon meg követté vagy alispánná: esetleg olyan összeütközések támadnak a központ és a megyék közt, melyek a párt felbomlását eredményezhetik s ezen kivül a megyék is annyira korlátozva lesznek szabad mozgásukban, hogy a megyei intézmény, még mielőtt a nemzet más alkotmány-biztositékra szert tenne, szükségképen sorvadásnak indulna, annyival is inkább, mert a kormány az administratori rendszerrel úgyis gyökerébe vágta már a fejszéjét. A conservativ párt ellenben, mivel általában negativ politikát követ, a legszükségesebb reform-kérdésekben pedig tartózkodik állást foglalni: a pártszervezkedés következtében semmiféle veszélynek nem teszi ki magát. Szerencséje az ellenzéknek, hogy ezt a külömbséget az ő és a conservativ párt állása között fölismeri s hogy ennélfogva, amint első országos összejövetele alkalmával kimondja, mikép »az alkotmányos életnek törvényhatósági végzésekben, követ- és tisztválasztásokban nyilatkozó ágaiba a párttá alakult kormány befolyását a megyei rendszer felforgatására irányzott veszélyes törekvésnek tartja«: maga is tartózkodik hasonló beavatkozástól a megyei életbe. De ha ily módon az országos pártszervezkedés Scylláját kikerülte is, nagy óvatosságra van szüksége, hogy a programm helytelen szerkesztése által Charybdis hatalmába ne jusson. Arról szó sem lehetett többé, hogy legalább ama vezérelveket meg ne állapitsák, melyek idővel egy rendszeres programm alapját fogják képezni. E tekintetben a párt közvéleménye parancsolólag lép fel. A márcziusi gyűlésre nagy számmal összesereglett vidékiek közül különösen a szabolcsiak, borsodiak, zempléniek és vasmegyeiek azzal az elhatározott szándékkal jönnek fel, hogy programm nélkül nem mennek haza. Ez — mint Kemény Zsigmond irja Wesselényi Miklóshoz intézett levelében — olyan szerencsétlen helyzet, melyből menekülni alig lehet. A közvéleménynek ellene szegülni még Deák sem tartja czélszerűnek, s habár ő maga, betegeskedése következtében, nem vesz részt a márcziusi gyűlésben, a nála Kehidán előzetesen látogatást tett Kossuthtal és Teleki Lászlóval abban állapodik meg, hogy a párt elveire vonatkozólag olyan határozatokat hozzanak, melyek, ha programmnak nem kereszteltetnek is el, a programmot pótolják.

---

[1] Ellenőr. Politicai zsebkönyv. Németországban, 1847.

Hozzáfognak tehát az alapelvek megvitatásához, azután a gyűlés a megállapodások irásba foglalása végett egy bizottságot küldvén ki, ennek munkálata alapján a június 6-iki értekezlet késziti el az u. n. »ellenzéki nyilatkozatot[1]«.

Az ellenzék hitvallása, úgy formáját, mint tartalmát tekintve, rávall Deák bölcs tapintatára. Azt a nehéz feladatot kell neki megoldania, hogy egyrészről Széchenyivel szemben bebizonyitsa, mikép az ellenzékre nemcsak mint ellenőrző, hanem mint reform-pártra is szükség van; másrészről, hogy az ellenzék elveit oly világosan és határozottan formulázza, hogy sem magának a pártnak tagjai, sem a conservativek félre ne értsék ugyan, de azért minden határozottságuk daczára az ellenzék különböző árnyalatait kielégitsék.

A nyilatkozatnak minden során észlelhető a visszahatás, melyet Széchenyi Programm-töredéke idézett elő az ellenzék kebelében, úgy hogy az egész tulajdonképen a Széchenyi elleni polemia szinét viseli magán. Ha Széchenyi műve nem jelenik meg: valószinűleg az ellenzéki nyilatkozat sem jön létre, vagy ha létrejön, tartalma bizonyára egészen más lesz vala.

---

[1] Bajza: Ellenőr. 577. sk. l.

Arra a két gondolatra, mely Széchenyi röpiratának magvát képezi, hogy t. i. a kormány politikájában az országra nézve üdvös fordulat következvén be, az ellenzéknek a kormány irányában abba kell hagynia bizalmatlankodását, valamint, hogy az ellenzék ellenőrző és reformáló szerepe össze nem egyeztethető, — adja meg a feleletet a nyilatkozat; sőt hogy a Magyarország és Ausztria közt fennálló kapcsolat elemzésére kiterjeszkedik, ez is annak tulajdonitható, hogy Széchenyi a Programm-töredékekben, valamint már előbb is szemére hányta az ellenzéknek, hogy nem veszi tekin-

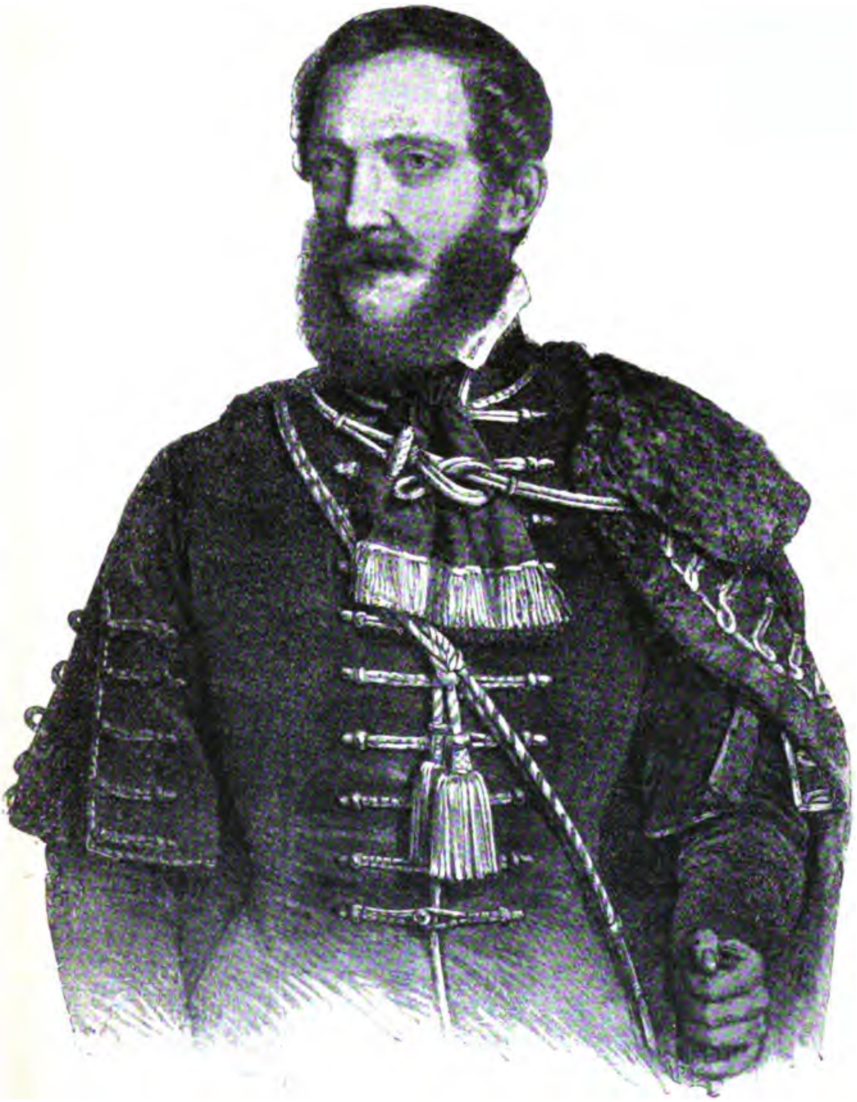

Kossuth Lajos 1847-ben.
(Barabás egykorú rajza után.)

tetbe, mikép Ausztria és Magyarország felbonthatatlan házasságban élvén egymással, elválásról vagy egymás fölibe kerekedésről nem lehet szó, hanem kettő közt van választás: vagy örökös perpatvar közt nyomorogni, vagy amennyire lehet, jó házassági viszonyban élvezni az életet.

A rendszerváltozás, melyet Széchenyi bejelent, valóban semmi egyébben nem mutatkozik, legfölebb abban, hogy a kormányzat egy ágának vezetését ő rá bízták, ő rá, kinek hazafiságában, alkotmány-tiszteletében minden párt megbízik. Apponyinak törvényhozási téren alkalma sem nyílt bebizonyitani, hogy a rendszerrel szakítani akar, mivel országgyűlés az ő kanczellársága alatt még nem tartatott; a kormányzat körében pedig, ahelyett, hogy a régi sérelmek közül egyet is orvosolna, azokat újabb sérelmekkel tetézi. Az ellenzék tehát joggal állitja, hogy a kormányban csakis személyváltozás történt, s ez sem lehet megnyugtató a nemzetre nézve, miután Majláth helyét azok foglalták el, kik a mult országgyűlés elé terjesztett s a nemzet kivánalmainak sok tekintetben megfelelő propositióit a főrendi táblán megbuktatták.

Az ellenzék szerepkörére vonatkozólag nem nehéz kimutatni Széchenyi tévedését, mely onnan ered, — hogy Kossuthot modoránál fogva képtelennek tartván arra, hogy reformokat kezdeményezzen s vigyen keresztül, — Kossuth személyével azonositja az egész ellenzéket s ily módon személyi motivumok alapján dönti el az alkotmányos ellenzék hivatására vonatkozó tisztán elvi kérdést.

Végre az Ausztria és Magyarország közti viszonyra nézve az ellenzék szintén fején találja a szöget, midőn azt mondja, hogy a birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység és bizalom kötné össze, ha az örökös tartományok is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének. Széchenyi a jó házastársi viszonyt a status quo alapján is biztosithatni véli, mig az ellenzék arra a helyes felfogásra jut, hogy az állandó, zavartalan együttélés ezen az alapon nem tartható fenn.

Amily kitűnően megállja helyét az ellenzéki nyilatkozat, mint polemicus irat, az elvek szabatos és világos formulázása tekintetében sem eshetik kifogás alá s messze túlszárnyalja a conservativek programmját.

A conservativeknek méltán veti szemükre az ellenzék, hogy készakarva hagyják homályban az egyes reform-kérdésekben követendő politikájukat, nehogy őszinte szinvallásuk által kitűnjék, mikép ők tulajdonképen semmiféle reformnak sem barátai s nehogy programmjukkal megkössék a kezüket.

A conservativ párt sajtó-organumának, a »Budapesti Hiradó«-nak és egyes tagjainak véleménye a szőnyegen forgó kérdések mikénti megoldására nézve épp oly határozatlan, ingadozó, amily ruganyos magának a pártnak programmja. A közteherviselés kérdését például — mint egy ellenzéki iró megjegyzi, — óvatosan kikerülik, mert úgy okoskodnak, hogy, ha a közteherviselés elvét elfogadják, még Fejérben, Temesben, Csongrádban, tehát a legconservativebb megyékben is elveszitenék a többséget, mig ha nem emlegetik: a »nem adózunk« jelszavával ők kerekedhetnek felül s az ellenzék legkitűnőbb embereit is megbuktathatják. A törvény előtti egyenlőségről, az úri szék eltörléséről szintén hallgatnak, miután mindez ellenkezik kitűzött, de be nem vallott czéljukkal, hogy t. i. a hűbéri intézmények és kiváltságok zagyvalékát conserválják, vagy — amint ők fejezik ki magukat — conservativ irányban reformáljanak. Másrészről azonban a megoldandó kérdések közé sorozzák a városok, a büntető-törvénykönyv, az egyesületi jog stb. kérdését, mint amelyek a kiváltságok sérelme nélkül is szabályozhatók.

Az »ellenzéki nyilatkozat« főképen abban különbözik a conservativek programmjától, hogy diplomatiai ügyességgel ugyan, de nem diplomata ravaszsággal készült. Ennélfogva bátran aláirhatják azt úgy a centralisták, mint a municipalisták anélkül, hogy elveiket kénytelenek lennének megtagadni.

A csakhamar bekövetkező válságos idők teszik próbára a szabadelvű ellenzék és a conservativ párt programmját. De a próbát csak az előbbi állja ki. A haladás eszméje, mely két küzdelemteljes évtized alatt lassankint a társadalom minden rétegét áthatja, a conservativeket is magával ragadja. Meg kell az előtt hajólniok, még mielőtt az események hatalma teljesen megtörné őket. A februári forradalom hatása alatt a rendi alkotmány rozoga épülete összedől, maga alá temetve a pártot is, mely még csak az imént, midőn programmot adott, azzal áltatta magát, hogy tatarozgatással is képes lesz amaz épületet fenntartani.

Az új rendszer keretében új elemek és tényezők foglalnak helyet s kerekednek felül, melyek a régi Magyarország hagyományaival szakítva s az ébredés korában lezajlott küzdelmek eredményeit kegyelettel és gondosan felhasználva, az új Magyarországot megteremtik.

Quintilianus azt mondja: »operum fastigia spectantur, latent fundamenta.« Az új Magyarország fundamentomát homály nem borítja. Harmincz év diadallal végződő munkájának eredményei a történelem világánál egész pompájukban domborodnak ki előttünk, s az eszméket, melyek az új államalapitás korszakát mozgatják és lelkesitik a munkára, melyeknek a nemzeti állam létét köszönheti, a jövő számára megőrzi a történelem.

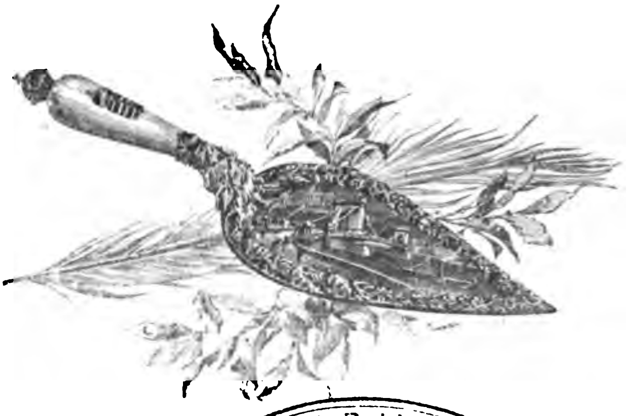

A lánczhid alapkő-letételénél használt vakoló-kanál.

New York Public Library
HAMILTON FISH PARK BRANCH
388 EAST HOUSTON STREET
CIRCULATING DEPARTMENT.

TARTALOM.

Lap

Előszó. Szövetség a korona és a nemzet közt. Az átalakulás kezdete. Az átalakulás érdekében folytatott küzdelem jellemzése … … … … … … … … … … … … … … … 3

ELSŐ KÖNYV.

A rendi alkotmány kitatarozása.

I. fejezet. A reactio. A forradalom és a legitimitas. Ferencz és Metternich egyénisége. Metternich politikája. A birodalom ujjászervezése. A német szövetség a reactio szolgálatában. A szent szövetség. A karlsbadi tanácskozás és a szövetséggyűlés által elfogadott elnöki propositiók. A reactio Magyarországon. A rendi jogok túltengése. A sajtó. Barsmegye felirata a sajtószabadság érdekében. Az iskolák és a közoktatási rendszer. A protestánsok önkormányzata s küzdelme a clerussal. A protestánsok iskolái … … … … … 9

II. fejezet. A közgazdasági élet. A bécsi udvari kamara gazdálkodása. A sómonopolium. A közterhek. A papirospénz-gazdálkodás és a devalvatio. Metternich és Stadion pénzügyi tervei. Pestmegye a pénzügyi patens ellen. A kormány közgazdasági politikája. Az uralkodó család tagjai és a kormány a mezőgazdaság érdekében. Az állattenyésztés. Példánygazdaságok s a gazdálkodási rendszerek. A jobbágyság helyzete. A katonai teher könnyitése. Az inség. A nyers termelés ' évi eredménye. A műipari politika. A gyárak. A czéh-kényszer. A találmányi patens. Iparosok és kereskedők. A zsidók. Közlekedés. A kormány kereskedelmi- és vámpolitikája … … … … … … … … … … … 39

III. fejezet. A vármegyék. A kormány támadása a megyei önkormányzat ellen. A megyei pénzkezelés. Az igazságszolgáltatás. A közegészségügy; a községi élet; az árvák ügye. A bocskoros nemesség szerepe a megyékben. A tisztujitások; a korteskedés; a »Kolompéria«. A denuntiatiók. Uj választási és tanácskozási rendszer. A király látogatása a fővárosban. Külpolitikai viszonyok. A troppaui és laibachi congressus. Ujonczozás és a hadi adó fölemelése. A kanczellár és a nádor sikertelen közbelépése. Az ujonczozásra és a hadi adóra vonatkozó rendeletek … … … … … … … … … … … … … … … 70

IV. fejezet. A vis inertiae. József nádor kimutatása az egyes megyék magatartásáról a törvénytelen rendeletekkel szemben. Erőhatalmi eszközök a vis inertiae megtörése czéljából. A királyi biztosok működése Zala-, Veszprém-, Nyitra-, Trencsén-, Bars-, Zemplén-, Ung- és Nógrádmegyében. A rendeletek végrehajtása; az ellenszegülők üldözése. A királyi biztosok megjutalmazása. Tanulságok … 91

V. fejezet. Az 1825/27-iki országgyűlés. Alkudozás a király és a nemzet közt. Az országgyűlés megnyitása. Széchenyi István és a főrendi ellenzék. Kiválóbb

Lap

követek. Az országgyűlés szerkezete; a tanácskozás módja és nyelve. Metternich véleménye az országgyűlés teendői felől. A trónbeszéd. A királyi előadások s az országgyűlés válasza. A magyar nyelv ügye és az Akadémia megalapítása. A november 9-iki kir. resolutio. A nádor közbenjárása. Értekezés Széchenyi és Metternich közt. A november 26-iki kir. resolutio s a január 20-iki felirat. A horvátok föllépése a nemzeti nyelv ellen 119

VI. fejezet. Az 1825/27-iki országgyűlés. Az alkotmány körülsánczolása. Az imputatio. A következő országgyűlés határidejének meghatározása. Személynöknek Majláth Györgyöt nevezik ki. A nádor és az államértekezlet álláspontja az adó ügyében. Az adónak és a só árának leszállítása. A jobbágytelkeket bíró nemesek megadóztatása. Sérelmek és postulatumok. Az ország területi integritása; a só ára; a patensek; az egyházi személyek megadóztatása; a pénzügyi kormányzat; a devalvatio. A magyar nyelv ügye. Közművelődési és közgazdasági ügyek. Az országgyűlés határnapját kitűzik. Rendszeres munkálatok. Ludovicaeum. Honfiusítás. Br. Steinlein aphorismái. Az alkotmány biztosítására vonatkozó három törvény. Az országgyűlés eredményei 150

MÁSODIK KÖNYV.

A nemzeti állam eszméje.

I. fejezet. A »Hitel.« Az országos deputatio munkálatai. A társadalom széttagoltsága. Az erők összpontosítása. A magyar tudós társaság. Lófuttatások. Casinók. A »Hitel« megjelenése, tartalma és hatása. Gr. Dessewffy József »Taglalata«. A »Világ«. Gr. Dessewffy József védelmezői. Széchenyi lelki világa 185

II. fejezet. Az 1830-iki országgyűlés. A juliusi forradalom. Metternich védekezése a veszély ellen. A rendszeres munkálatok sürgetése. Az országgyűlés feladata. Nagy Pál, Ragályi Tamás, Bartal György s az ellenzék régi tagjai, Bezerédj István, Beőthy Ödön, Báró Wesselényi Miklós. A főrendi ellenzék. A kormánypárt. A koronázási hitlevél s V. Ferdinánd megkoronáztatása. A hadüzenési felségjog s az ujonczok megajánlása. Az ujonczállítás reformja. Az ujonczozás Erdélyben. A concertatio. Az adó megszavazása. A nádor jelentése a rendszeres munkálatokról. Vallásügyi sérelmek. Elhatározzák, hogy a jövő országgyűlést Pesten tartják meg. Magyar nyelvű jegyzőkönyv; diaetai ujság; magyar izenetek. A magyar nyelvre vonatkozó törvény. Az Akadémia megalakulása. Az országgyűlés eredménye ... ...

III. fejezet. A kolera. A járvány elleni védekezés. Ellentétek a dicasteriumok közt. A járvány terjedése. Zendülés Sáros-, Zemplén-, Szepes- és Abaujmegyében. Huzalkodás a helytartótanács és a kanczellária közt. A zendülés elfojtása ... 230

IV. fejezet. Széchenyi és Wesselényi. A »Stadium«. Wesselényi politikája. A Vaskapu szabályozása s a dunai gőzhajózás 240

V. fejezet. Erdély helyzete és Wesselényi perei. Erdély közgazdasági viszonyai és közjogi sérelmei. Az ellenzék vezérei. Az alkotmány felfüggesztése. Az országgyűlés megnyitása. Zavarok az elnöki szék betöltése körül. Az országgyűlés kiegészítése. A regalisták és az ellenzék czivódása. Deputatio a királyhoz. A napló. Az országgyűlés feloszlatása. Metternich körlevele a követségekhez. Wesselényi szereplése. Wesselényi perbefogatása, védelme, elitéltetése. Széchenyi és Deák közbenjárása Wesselényi érdekében. A nádor véleménye Wesselényi ügyében. A »polgári halott« 250

Lap

HARMADIK KÖNYV.

Az 1832/36-iki országgyűlés.

I. fejezet. Az országgyülés általános képe. A rendszeres munkálatok megvitatása. A királyi propositiok. A régi ellenzéki irány megváltozása. Kölcsey Ferencz és Deák Ferencz. Wesselényi és Széchenyi. Gr. Dessewffy Aurél, Nagy Pál, Ragályi Tamás, Palóczy László, Klauzál Gábor, Fáy András. Mérey Sándor personalis és utóda: Somssich Pongrácz. Császár Sándor és Rohonczy János. Az ellenzék és a kormánypárt kiválóbb tagjai … 271

II. fejezet. Akadályok a munka megkezdésénél. Országgyűlési ujság. Kossuth Lajos föllépése. Támadások a szabad sajtó ellen. Az első magyar sajtó-codex. Magyar izenetek és a főrendi tábla jegyzőkönyve. A magyar nyelv érvényesitése a törvényhozás körében. A fölveendő tárgyak sorrendje s a »junctim«. A nádor rábeszélése. A munka megkezdése … 290

III. fejezet. A vallási sérelmek. A clerus, a kanczellár és a nádor álláspontja. A reversalisok és az áttérések. Tagen nagyprépost esete és a mentelmi jog. Katholikus gyermekeknek evangelikus iskolákban való neveltetése. A recopulatio. A protestánsok Horvátországban. Az alsó tábla izenete s a főrendek vonakodása az izenet tárgyalásától. A két tábla közti ellentéteket kiegyenlíteni nem lehet. Nagy Pál hűtlensége pártjához. A tárgy függőben marad. A megyék állásfoglalása … 304

IV. fejezet. Az úrbér. A nyolcz úrbéri törvényczikk tartalma. A szabad költözködés. A telek haszonvételi joga és a maximum. Az irtványok. A legelő-elkülönzés. Füstpénz. Kilenczed. Papi tized. Kisebb tizedek. A robot. Örökváltság, örökös kötés és a birtokszerzési képesség kiterjesztése. A végrendelkezési szabadság. Az úri szék. A jobbágy személyes szabadsága. Az úrbéri törvények a főrendi táblán. A jobbágytelket biró nemesek megadóztatása. Beregmegye felirata. Az örökváltságra és az úriszékre nézve a két tábla megegyezik egymással. Az országgyűlés coordinatioja. A nádor emlékirata a tanácskozási rend szabályozásáról. Az úrbérre vonatkozó királyi resolutio. A nádor véleménye az örökváltságról. Az örökváltságra vonatkozó utasitások megváltoztatása. A törvényczikkek módosítása és szentesítése. Az új úrbér bírálata … 318

V. fejezet. Meddő viták. A lánczhid. Az országgyűlés a lengyelek érdekében. Ingerültség a főrendek ellen. Balogh János beszéde s a mentelmi jog és a szólásszabadság. A törvénykezési operatumok. Széchenyi agitatiója a lánczhíd érdekében. Az országgyűlés a rendi jogokat kikezdi … 348

VI. fejezet. A trónváltozás. A király halála. V. Ferdinánd neveltetése, jelleme. A rendek részvét-felirata. Ujabb összeütközés Reviczky és a nádor közt. Péchy Ferencz és a kormánypárti követek visszahivatása. Az uj király czíme. Wesselényi ügye. Balogh János beszéde. Békésmegye körlevele. Az erdélyi sérelem. Erdélyi küldöttségek. Az unio. A sajtószabadság. A vallásügyi és egyéb sérelmek. A magyar nyelv ügye. Metternich kisérlete a nyelvtörvény kijátszására … 365

VII. fejezet. Productiv munka. A tárgyalások lassú menete. Még egyszer a »junctim.« A jobbágytelket biró nemesek közterhei. A tized megváltása. A iurisdictio visszaéléseinek korlátozása. Az ország közjavát gyarapító vállalatok. Vasútépitési tervek. Ludovicaeum. Polytechnicum és tanitóképző-intézetek. Nemzeti szinészet. A törvényhozás tagjainak függetlensége. Az adó megajánlása s az önálló hadsereg. A concertatio szabályozása. Az országgyűlés eredménye … 390

Lap

NEGYEDIK KÖNYV.

A szabadelvű irány hódítása.

I. fejezet. Kisérletek a szabadelvű irány elfojtására. Az államértekezlet ujjászervezése. Metternich, Lajos főherczeg és Kolowrat. Kolowrat háttérbe szorítása. Metternich és József nádor véleménye a kormányzatról. Reviczky és gr. Pálffy Fidél jellemzése. A lengyel menekültek. Barkó László és Farkas Ferencz perbefogatása. Az országgyűlési ifjak kihágásai. Wesselényi ünnepeltetése. A magyarországi és erdélyi ifjak testvérisülése. A »társalkodási egyesület«. »Egy alkotmányos szózat a magyarokhoz«. Felségsértési per a két Lovassy, Tormássy és Lapsánszky ellen. A megyék feliratai. Barsmegye magatartása. Az itélet kimondása a perbefogott ifjak felett. »Törvényhatósági Tudósítások«. Kossuth üldöztetése. Kossuth bűntársai. Kossuth a börtönben. Széchenyi véleménye a helyzetről. A megyék beleavatkozása a törvényhozás jogkörébe 409

II. fejezet. A nemzetiségi kérdés. A nemzetiségek ébredése. A kormány politikája a nemzetiségekkel szemben. Az orosz propaganda. Kollár János s a panslavismus. Horvátország közjogi állása, viszonya az anyaországhoz. Gáj Lajos és az illirismus. A kormány magatartása az illirismussal szemben. Az illir párt tagjai s a magyaromanok 442

III. fejezet. Az 1839/40-iki országgyűlés. Pártalakulás elvi alapon. A régi pártkötelékek felbomlása. Deák Ferencz nyilatkozata a helyzetről. Klauzál Gábor, Bezerédj István, Beőthy Ödön, Dubraviczky Simon, br. Wenckheim Béla, Pulszky Ferencz, Szentkirályi Mózicz. Gr. Batthyány Lajos és a főrendi ellenzék. Br. Eötvös József, gr. Teleki László, gr. Pálffy József, gr. Széchenyi István, gr. Dessewffy Aurél és a conservativ párt. Az államigazgatás tökéletlensége. Változások a főkormányhivatalokban. Br. Zedlitz cikksorozata 458

IV. fejezet. A törvényhozás belső ügyei s a szólásszabadság. A királyi propositiok. Gr. Ráday Gedeon esete. A Partium. A verificatio. A városok törvényhozói állásának rendezése. A szólásszabadság és Deák véleménye a hűtlenségi törvényről. Az ujonczajánlás. A magyar kormányférfiak javaslata a kibontakozásra nézve. A márczius 24-iki királyi leirat. Zajos jelenetek a főrendi táblán. A főrendi tábla többségének álláspontja a szólásszabadság kérdésében. Az amnestia 473

V. fejezet. A sérelmek és reformok. Az új nyelvtörvény. Az országgyűlési viták publicatiója. A kerületi napló. Alkudozás a két tábla közt a vallásügyi kérdésekben. A kormány magatartása a felekezetekkel szemben. A nagyváradi és rozsnyói pásztorlevelek. Kisfaludy Sándor emlékirata. A jezsuiták. Az unitáriusok és görög nem egyesültek. A zsidók. A katonaság élelmezése és beszállásolása. A katonai kihágások. Folyamszabályozások. Izgatás a lánczhid tárgyában kötött szerződés ellen. Örökváltság s az úrbéri törvények revisioja. Közművelődési ügyek. A nemzeti szinház. A váltó-codex. A váltótörvényszékek elhelyezése s a bírói állások betöltése. A honosítás ügye. Kereskedelmi törvények. Kamatos kamatokra vonatkozó törvény. Nemzeti bank. A nemzet és a kormány közti viszony 488

VI. fejezet. Széchenyi és Kossuth. A hirlapirodalom. A »Kelet népe« s Kossuth »Felelete«. Eötvös és Fáy beleszólása a vitába. Deák pert oszt a felek közt. Az ó-conservativ irány szószólói. Gr. Dessewffy Aurél kritikája. A »Világ« szerkesztője. A vita eredménye 509

Lap

VII. fejezet. A pánszláv és illir mozgalmak. A panslavismus képviselői. Gr. Zay Károly székfoglaló beszéde. Az evangelikusok egyetemes gyülése végrehajtja a nyelv-törvényt. Unio a két protestans felekezet közt. A panszlávok folyamodványa a felséghez. A hazai és külföldi panszláv publicisták. A külföld informálása a magyarok részéről. A németek szövetkezése a magyarokkal. A zágrábmegyei tisztujítás. A Kossuth által fölvetett kérdés. A felség közbelépése. A kormány kétszínű politikája. Széchenyi akadémiai beszéde. A társadalom actiója a nemzetiségek ellen. Széchenyi beszédének hatása. Wesselényi és Kossuth. Wesselényi »Szózata« … … … … … … … … … … … … … … … 521

VIII. fejezet. A társadalom a cselekvés terén. Vasmegye inditványa s a szatmári 12 pont. A közteherviselés kérdése. Kossuth kívánalma a házi adóra nézve. »Nem adózunk!« Kétgarasos telekdíj. Önmegadóztatás. Br. Eichhoff emlékirata. A vám- és kereskedelmi rendszer a különböző időszakokban. Br. Eichhoff a vámemelésről. Széchenyi vámpolitikája. List Frigyes elmélete. A védvámos Kossuth. A »Zollverein«-hoz való csatlakozás. Iparegyesület. Az úrbéri törvények végrehajtása. Gazdasági egyesület. Kübeck véleménye a hitelbankról. Az első takarékpénztár. A hitelintézetre vonatkozó tervek… … … … 539

ÖTÖDIK KÖNYV.

Az új állam alapjai.

I. fejezet. Az 1843/44-iki országgyülés. A királyi elöadások. A kormány munkaterve. A kormány viszonya a conservativ párthoz. A conservativ párt tagjai. Metternich a pártokról. Az ellenzék és Deák Ferencz. Klauzál Gábor. Törvényjavaslat a városokról. A büntető jog reformja s a börtönrendszer átalakitása. A katona-élelmezés és beszállásolás megváltása. A közteherviselés elve. Az alsó tábla adómegajánlási joga. A megyei kicsapongások megfékezése. A hitelintézet és a váltótörvény módositása … … … … … … … … … … … … 567

II. fejezet. Az 1843/44-iki országgyülés. Reform minden irányban. Királyi resolutio a vegyes házasságok tárgyában. Metternich tanácskozása a primással és Lonovicscsal. Lonovics javaslata. Gr. Lützow és Lambrusini bibornok. A pápa nyilatkozata. Az 1844. márczius 25-iki resolutio. A rendek álláspontja. Radicalis egyházpolitikai reformok. A horvátok kihívó magaviselete s a junius 20-iki országos végzés. A nádor és a magyar nyelv. Túrmező. Heves támadások a kormány ellen. A hivatalviselési és birtokszerzési képesség kiterjesztése. A közmunka szabályozása. Elintézetlen ügyek. Szabad községek. Országgyűlési ujság és kerületi napló. Vasutak. A vámkérdés. A Partium visszacsatolása. A törvényhozás coordinatiojának előkészitése. Évenkinti országgyűlés. Sok munka, kevés eredmény … … … … … … … … … … … … … … … 591

III. fejezet. A védegylet. Az ellenzék szerepe. A védegylet megalakulása és czélja. A »honi« iparczikkek. Deák és Széchenyi véleménye a védegyleti mozgalomról. A nádor tanácsai. Árulkodások. Az egyesületi jog korlátozása. Zaklatás a kormány részéről. A vámrendszer módositása. Kossuth vámpolitikai programmja. A dohánymonopolium és a közteherviselés kérdése … … … … … 607

IV. fejezet. Az administratori rendszer. Metternich a rendszerváltoztatást sürgeti. Majláth György emlékirata. A nádor észrevételei Majláth emlékiratára. A többség megszerzése a kormány részére. Gr. Apponyi kineveztetése második alkanczellárrá. Véleményeltérés a nádor és a kanczelláriai bizottság közt. Az administratorok kineveztetése. Az ellenzék küzdelme az administratorok-

Lap

kal. Rendelet a karhatalom tárgyában. A megyefőnökök részvétele az igazságszolgáltatásban 623

V. *fejezet. A centralisták.* Kossuth a népképviseletről. A »Pesti Hirlap« szerkesztőt cserél. Szakadás az ellenzékben. Az új politikai iskola alapitói. A centralisták programmja. Fegyverszünet a centralisták és municipalisták közt. A centralisatio megvalósítása. Széchenyi álláspontja 638

VI. *fejezet. Az 1845-iki horvát tartománygyűlés.* A kormány előkészületei. A négy első ülés. A coordinatio. A képviseleti rendszer kiterjesztése Túrmezőre. Postulatumok és sérelmek. A pestmegyei körlevél és a conservativek. A pesti küldöttség. A kormány részrehajlása 650

VII. *fejezet. A nemzet és a kormány versenye a haladás terén.* Közoktatásügyi reformok. Metternich és Széchenyi közgazdasági programmja. A kormány a Tisza-völgy rendezése érdekében. Széchenyi tevékenysége a Tiszaszabályozás körül. Széchenyi közlekedési rendszere. A vukovár-fiumei vasut. A gyáralapító-részvénytársaság. A magyar kereskedelmi társaság. »Iparárda.« A pártszellem elvadulása 660

VIII. *fejezet. Erdélyi országgyűlések.* Az unió. A »csöndes országgyűlés«: az ellenzék lefegyverzése; a királyi propositiók. Az 1841/43-iki országgyűlés: az országgyűlési ujság; a hivatalnokok esküje; az ezredek kiegészitése; a rendszeres munkálatok; a magyar nyelv; a tisztújitások szabályozása; muzeum, nemzeti szinház; a közteherviselés; a regalisták. Az 1846/47-iki országgyűlés: Puchner kir. biztos instructiói; az úrbér; a nyelv-törvény; az országgyűlés ujonczajánlási joga 681

IX. *fejezet. A pártok előkészülete a döntő mérkőzésre.* József nádor halála. István főherczeg, Magyarország helytartója. A conservativ párt szervezkedése. »Politikai programm-töredékek.« Ellenzéki Kör. Az 1836-iki könyvvizsgálati utasitások pótléka s a censura. Az ellenzék tartózkodása a pártszervezkedéstől. »Ellenzéki nyilatkozat«. Befejezés 693

KÉPEK JEGYZÉKE.

Önálló mellékletek.

Gróf Széchenyi István. *Amerling Frigyes* festménye a Magyar Tudományos Akadémiában

I. Ferencz. *Egger Vilmos* festménye, a magyar történelmi képcsarnokban 10

Buda 1802-iki látképe. *Alt J. A.* kőnyomata *Raussmann* egykorú rajza után. *Schams Ferencz* »Vollständige Beschreibung der königl. freyen Stadt Ofen in Ungarn« (Buda, 1822.) czimű munkájából 82

Pozsony a század derekán. *Lang W.* aczélmetszete, *Alt Rudolf* rajza után. *Kohl* »Die Donau« (Trieszt, 1854.) czimű munkájából 119

A Magyar Tudományos Akadémia alapitása. *Holló Barnabás* bronz domborműve az Akadémia palotájának oldalfalában 140

Wesselényi Miklós báró levele Földváry Gáborhoz az Akadémia megalapitásáról. Eredetije a Magyar Tud. Akadémia birtokában 140

József nádor. *Mahlknecht* rézmetszete *Ender János* rajza után. *Ernst Lajos* gyűjteményének példányáról 144

Lap

V. Ferdinánd a pozsonyi királydombon. *Weber Henrik* egykorú festménye a magyar történelmi képcsarnokban … … 216

A Magyar Tudományos Akadémia jelképe. *Ender Jánosnak* 1834-ben gróf Széchenyi István megrendelésére készült festménye a Magyar Tud. Akadémiában. … … 229

Teleki József gróf. Barabás Miklós 1836-iki olajfestménye a Magyar Tudományos Akadémiában … … 230

Báró Wesselényi Miklós. *Barabás Miklós* 1838-iki rajza után készült kőnyomat. Az országos képtár arczképgyűjteményének 4487. számú példányáról … … 243

Jelenetek az 1838-iki árvizből. 1. A régi szinháztér (a mai Gizellatér) képe. 2. István főherczeg a mentő csolnakon Pestre indul. *Trentsensky József* kőnyomata. Az országos képtár T. 1346. és 1354. számú példányairól … … 266—267

I. Ferencz negyvenéves uralkodásának jubilaeuma. A magyar országos rendek tisztelgése 1832. márczius 5-én. Egykorú kőnyomat *Wolf F.* rajza után. Ernst Lajos gyűjteményének példányáról … … 272

Kölcsey arczképe, szülőháza és szatmári emlékszobra. (Az arczkép eredetije Szatmármegye nagykárolyi székházának űléstermében.) Rajzolta *Cserna Károly* … … 275

Az országgyűlési ifjuság búcsuja Kölcsey Ferencztől. Az 1835 február 7-ikén kelt irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … … 277

Az Országgyűlési Tudósitások 20. száma. (Kossuth Lajos kézirata.) Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … … 292

József nádor levele Metternich herczeghez a nyelvkérdés ügyében. Az 1836 márczius 23-ikán kelt sajátkezü fogalmazvány az országos levéltárban … … 389

A nemzeti szinház megnyitó előadásának szinlapja. *Idősb Szinnyei József* gyűjteményének eredeti példányáról … … 402

V. Ferdinánd. *Ivánkovics Máriának* a magyar történelmi képcsarnokban őrzött festménye után … … 409

Gróf Széchenyi 1835-iki emlékiratának utolsó lapja. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött sajátkezű másodpéldányról … … 415

Gróf Széchenyi naplóbejegyzése Deák vezéri szerepe felől. A kézirat eredetije a Magyar Tudományos Akadémia birtokában … … 465

Gróf Dessewffy Aurél. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1842-ik rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 365. számú példányáról … … 466

A lánczhid alapkövének letétele 1842 augustus 24-ikén. *Barabás Miklós* egykorú festménye a magyar történelmi képcsarnokban … … 502

A nemzeti szinház. *Rauch János* kőnyomata *Sandmann T.* rajza után, *Alt Rudolf* »Buda-Pest« (Pest, 1845.) czímű munkájából … … 505

A »Pesti Hirlap« első száma. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának példányáról 509

Kossuth Lajos. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1843-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2733. számú példányáról … … 520

Deák Ferencz. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1842-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1979. számú eredeti példányáról … … 539

Báró Eötvös József és Trefort Ágoston. *Leykum A.* kőnyomata *Barabás Miklós* 1844-iki rajza után. *Szalay Imre* gyűjteményének példányáról … … 547

Deák Ferencz beterjeszti a büntetőtörvény javaslatát. *Feszty Árpád* falfestménye a budapesti törvénykezési palotában. Az eredetiről másolta *Goró Lajos* … … 582

József nádor és családja. *Perlaszka D.* kőnyomata *Steinrücker L.* rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 4183. számú példányáról … … 587

Bajza József királyhimnusa. A kézirat eredetije a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában … … 598

A Magyar Nemzeti Múzeum a század derekán. *Fuchsthaller* aczélmetszete *Haeuffler J.* rajza után *Haeuffler* »Buda-Pest« (Pest, 1854.) czímű munkájából … … 660

Lap

A Tiszaszabályozás kezdeményezőinek szövetséglevele. Az 1846 apríl 11-ikén kelt irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 670

A lánczhid. *Kolb F. M.* rézmetszete *Rohbock Lajos* rajza után. *Hunfalvy János* Magyarország és Erdély képekben (Darmstadt, 1856.) czímű munkájából … 673

József nádor apotheosisa. Félszázados nádori jubilaeuma alkalmából készült olajfestmény a magyar történelmi képcsarnokban … 694

József nádor sírja a budai királyi sírboltban. Rajzolta *Dörre Tivadar* … 695

V. Ferdinánd leirata István főherczeg királyi helytartói kinevezése felől. Az 1847 január 5-ikén kelt okirat eredetije az országos levéltárban … 696

A szövegképek lajstroma.

Az Akadémia alapítása és a Vaskapu szabályozása. Rajzolta *Goró Lajos* … 3

Zárókép. Rajzolta *Cserna Károly* … 5

Magyarország czímere. A Corpus Juris 1822-iki kiadásának czímképe … 9

Ferencz császár. *Benedetti* metszete *Amerling* festménye után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 381. számú példányáról … 11

Metternich Kelemen. *W. Ungar* rézmetszete *Lawrence Th.* olajfestménye után. Metternich hátrahagyott iratai bécsi, 1880-iki kiadásának I. kötetéből … 13

Metternich aláírása, a hátrahagyott iratai I. kötetében megjelent hasonmás után … 15

A szent szövetség érme. Az érem előlapja, I. Ferencz, I. Sándor czár és III. Frigyes Vilmos porosz király arczképeivel és FRANCIS*(cus)* I., ALEXAN*(der)* I., és FRID*(ericus)* WI*(lhelmus)* III. körirattal. A Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányáról … 17

Dessewffy József gróf. *Clarot J.* kőnyomata *Ender J.* festménye után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 24. számú példányáról … 22

Széchenyi István ifjúkori aláírása, atyjához 1817 május 1-én intézett költeményén. A kézirat eredetije a Magyar Tud. Akadémia gyűjteményében … 24

A »Tudományos Gyűjtemény« I. füzetének (Pest, 1820.) czímképe … 25

Rudnay Sándor herczegprímás. Egykorú dombormű; körirata: [A]LEXAN*(der)* RVDNA*(y)* F*(ürst)* • PR[I]M[A]S V*(on)* • VNG*(arn)*• Eredetije *Ernst Lajos* gyűjteményében … 29

A pesti egyetem a század elején. A lebontás előtt felvett fénykép után rajzolta *Dörre Tivadar* … 31

Fejér György. *Passini János* rézmetszete után, a »Tudományos Gyűjtemény« 1820. évf. VI. füzetéből … 33

A debreczeni kollégium a század elején. 1802-iki rajz után … 35

A sárospataki kollégium régi épülete. A kollégium könyvtárában őrzött eredeti rajz után … 37

I. Ferencz ezüst talléra. Előlapján a király mellképe, FRANCISCVS • I • D*(ei)* • G*(ratia)* • AVSTRIAE IMPERATOR köriratttal és B pénzverési jegygyel. Hátlapján a kétfejü sas, mellén az uralkodóház czímerével, és a körirat folytatása: † HVN*(gariae)* • BOH*(emiae)* • LOMB*(ardiae)* • ET VEN*(etiarum)* • GAL*(iciae)* • LOD*(omeriae)* • IL*(lyriaeque)* • REX • A*(postolicus)* • A*(rchidux)* • A*(ustriae)* • 1818. A Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányáról … 43

Papirpénzek I. Ferencz uralkodásának második feléből. (Az osztrák bank 25 és 10 frtos jegyei.) A Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányairól … 46, 47

Lap

Alcsuth József nádor idejében. *Barabás Miklós* egykorú festménye után rajzolta *Háry Gyula* ... 49

Pest 1821-ben. *Blaschke* rézmetszete után. *Schams Ferencz* »Vollständige Beschreibung der Kgl. Freystadt Pest in Ungern.« (Pest, 1821.) cz. művéből ... 51

A magyaróvári gazdasági akadémia. Rajzolta *Cserna Károly* ... 55

József nádor. *Höfel B.* metszete *Schakini J.* rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2348. számú példányáról ... 57

Hermina főherczegnő. Eredeti fametszet után. *Ernst Lajos* gyűjteményének példányáról ... 59

Az új czéhszabályok czímlapja. A kunhegyesi csizmadia-, timár- és szíjgyártó-czéh 1817 február 21-ikén kelt kiváltságleveléről. Az okirat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában ... 61

Pesti vásár a század első felében. *Véber*-nek Báró *Prónay Gábor* »Vázlatok Magyarhon népéletéből« (Pest, 1855.) cz. munkájában megjelent színes kőnyomata után rajzolta *Mühlbeck Károly* ... 65

Pesti czéh-kiadvány. (A pesti timárczéh szolgálati bizonyítványának nyomtatott formulája.) Az 1808. márczius 30-ikán kelt okirat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában ... 67

Ezüst pénzek I. Ferencz korából. 1. Tíz pengő krajczáros; előlapján babérkoszorúban a király mellképe, FRANCISCVS I • D*(ei)* G*(ratia)* AVST*(riae)* IMPERATOR körirattal és B pénzverési jegygyel, hátlapján a kétfejű sas, mellén az uralkodóház czímerével, alatta az érték jelzése: 10, és a folytatólagos körirat: HVN*(gariae)* • BOH*(emiae)* • GAL*(iciae)* • REX • A*(rchidux)* • A*(ustriae)* • LO*(tharingiae)* • WI*(rceburgi)* ET IN FR*(anconia)* D*(ux)* 1815. 2. Öt pengő krajczáros; előlapja, mint az előbbinél; hátlapján a folytatólagos körirat: HVN*(gariae)* • BOH*(emiae)* • LOMB*(ardiae)* • ET VEN*(etiarum)* • GAL*(iciae)* • LOD*(omeriae)* • IL*(lyriaeque)* • REX • A*(rchidux)* • A*(ustriae)* • 1818. és az értékjelzés: 5. 3. Három pengő krajczáros; előlapján a király arczképe, babérkoszorus keret nélkül; hátlapján a kétfejű sas, mellén az értékjelzés: 3; a körirat mint az előbbinél; az évszám: 1820. A Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányairól ... 71

A pesti vármegyeház a század derekán. Egykorú rézmetszet után, *Gróf Vasquez Károly* »Buda és Pest szabad királyi városainak tájleirása« czímű munkájából 74

Ferencz és Karolina Auguszta aláírásai a Magyar Nemzeti Múzeum emlékkönyvében 82

A fejedelmi vendégek (Adolf Frigyes cambridge-i herczeg, Ferdinánd és Miksa főherczegek) aláírásai a Magyar Nemzeti Múzeum emlékkönyvében ... 83

Herczy Koháry Ferencz. Egykorú metszet után, *Ponori Thewrewk József* »Magyar Pantheon«-jából. Az orsz. képtár arczképgyűjteményének 2708. sz. példányáról 87

Lónyay Gábor. Egykorú kőnyomat után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 3024. számú példányáról ... 93

Amadé Antal gróf. Egykorú kőnyomat után, *Ponori Thewrewk József* idézett munkájából. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1959. számú példányáról ... 95

Idősb Eötvös Ignácz báró. Egykorú festmény *Eötvös Loránd* báró tulajdonában. Eötvös báró eredeti fényképfelvétele után ... 99

A sátoralja-ujhelyi megyeház. Rajzolta *Mühlbeck Károly* ... 103

Wenckheim József báró. Egykorú kőnyomat *Lieder* 1831-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2169. számú példányáról ... 108

Cziráky Antal gróf. *Wolf F.* kőnyomata után, *Ponori Thewrewk J.* idézett munkájából. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1044. számú példányáról ... 117

Gróf Széchenyi István ifjúkori arczképe. *Ender* 1815-iki aquarellje után. Széchenyitől

Lap

származó aláírása jobbról: *Gróf Széchény*, balról: *Tâchez d'être heureux*. Eredetije *gróf Széchenyi Béla* ajándékából a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában … … … 121

Illésházy István gróf. *Trentsensky József* kőnyomata *Lieder* 1825-iki rajza után. *Ernst Lajos* gyüjteményének példányáról … … … 123

Felsőbüki Nagy Pál. Egykorú kőnyomat *Barabás Miklós* festménye után. Ugyanonnan. 125

Ragályi Tamás. Egykorú metszet után, az országos képtár arczképgyűjteményének 471. számú példányáról … … … 127

Ragályi Ábrahám. Egykorú metszet után, *Ponori Thewrewk József* idézett munkájából. Ugyanonnan, a 3787. számú példányról … … … 129

Karolina Auguszta, I. Ferencz negyedik hitvese, magyar díszben. Az 1822-iki »Aurora« czímképe. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának egykor József nádor tulajdonában volt díszpéldányából … … … 132

Az »Aurora« 1822. évi folyamának ajánlása. Ugyanonnan … … … 133

Karolina Auguszta koronázási érme. Előlapján a királyné mellképe, CAROLINA • AVGVSTA • FRANCISCI • AVSTR*(iae)* IMP*(eratoris)* körirattal; a mellkép alatt: I. HARNISCH F*(ecit)*. Hátlapján: keresztbe tett kormánypálcza és babérlomb felett a szent korona, s felül félkörben a királyné jelmondata: PIE ET CLEMENTER. A Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányáról … … … 135

Brunswick József gróf. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1842-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 917. számú példányáról … … … 139

Ferencz császár. *Geisbe L.* fametszete után, az ő felsége családi és magán könyvtára katalogusának I. kötetében (Bécs, 1873.) közölt reproductióról … … … 141

József nádor aláírása Szent-Pály László mármarosi főispáni helytartóhoz 1846 május 13-ikán intézett leiratán. Az irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … … … 144

Széchenyi István gróf czímere. Négyelt pajzs 1. és 4. vörös mezejében zöld hármas halom közepéből kiemelkedő ezüst kettős kereszt; a 2. és 3. kék mezőben koronás zöld halmon ülő koronás fekete sas, mely a mező felső jobb szegletéből kinövő sugaras nap felé tekint; a kerek szívpajzs arany mezejében arany koronás zöld hármas halmon a koronából kiemelkedő ezüst galamb, csőrében zöld olajággal; a pajzsot öt hármas-szirommal és négy gömbbel ékitett, ugynevezett római szent birodalmi grófi korona födi … … … 146

Gyulay Ignácz horvát bán. Egykorú metszet után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1573. számú példányáról … … … 149

A pozsonyi vár. *J. M. Kolb* rézmetszete, *Rohbock Lajos* rajza után. *Hunfalvy János* Magyarország és Erdély képekben (Darmstadt, 1856.) cz. munkájából … … 153

Szögyény Zsigmond. Egykorú festmény a budapesti királyi tábla üléstermében … … 155

Rézpénzek I. Ferencz uralkodásának második feléből. Egy-, fél- és negyed-krajczárosok 1816-ból, előlapjukon az osztrák császári koronával födött czímerpajzsban az uralkodóház czímerét viselő kétfejü sassal és K. K. OESTERREICHISCHE SCHEIDEMÜNZE körirattal; a hátlapon az érték jelzésével, 1816. évszámmal és B pénzverési jegygyel. A Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányáról … … … 159

Majláth György. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1841-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2. számú példányáról … … … 161

Majláth György aláírása 1847 augustus 23-ikán kelt kiadványán. Az irat eredetije az országos levéltárban … … … 163

A budai kamara épülete. (A mai pénzügyministerium főépülete.) Rajzolta *Dörre Tivadar* … … … 169

Lap

Gróf Károlyi György. *Barabás Miklós* festménye után, a Magyar Tudományos Akadémia képes termében levő eredetiről másolta *Cserna Károly* … 171

Magyar viselet a század első felében. Egykorú kőnyomat után. *Ernst Lajos* gyűjteményének példányáról … 175

Az 1825/27-iki törvényczikkek szentesítésének czímlapja. Az országos levéltár 1827. augustus 18-ikán kelt eredeti példányáról … 181

I. Ferencz aláírása, az 1825/27. évi törvényczikkek szentesitésén … 182

Buda és Pest a század derekán. Egykorú rézmetszet után. *Gróf Vasquez Károly* idézett munkájából … 185

Lóverseny. *Orrin Smith* rézmetszete. *Hering G. E.* rajza után, *James Pagel* »Hungary and Transilvania« (London, 1839.) czímű munkája I. kötetéből … 190

A nemzeti casinó régi helyisége. *J. M. Kolb* rézmetszete, *Rohbock Lajos* rajza után. *Hunfalvy János* idézett munkájából … 191

Gróf Széchenyi István »Hitel« czimű munkájának czímlapja … 195

A Duna Kazánnál. *L. Haghe* rézmetszete, *G. E. Hering* rajza után. *Pagel* idézett munkájából … 197

Gróf Széchenyi István »Világ« czimű munkájának czímlapja … 199

Ferdinánd trónörökös. *E. Pönicke* egykorú lipcsei kőnyomata után. A budapesti egyetemi könyvtár példányáról … 205

Bartal György. Egykorú kőnyomat, *báró Lütgendorf* 1827-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 5511. számú példányáról … 207

Wesselényi Miklós. *Barabás Miklós* 1834-iki aquarellje után. A művész tulajdonában levő eredetiről … 209

I. Ferencz megáldja fiát, a megkoronázandó Ferdinándot. *Wolf F.* egykorú kőnyomata, *Höchle* rajza után. *Ernst Lajos* gyűjteményének példányáról … 215

V. Ferdinánd megkoronáztatása. Egykorú fametszet után. Ugyanonnan … 217

Gróf Andrássy György. *Walzel A.* kőnyomata, *Barabás Miklós* 1886-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 627. számú példányáról … 227

Veszteglő intézet tervrajza. Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában, a báró Mednyánszky család iratai közt … 233

Kolera-rekesz tervrajza. Eredetije ugyanott … 235

Ifjabb báró Eötvös Ignácz. *Ehrenreich* metszete *Weidner* rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 371. számú példányáról … 237

Gróf Széchenyi István »Stadium« czimű munkájának czímlapja … 242

A határ Orsovánál. *Wolf F.* kőnyomata, *Erminy Lajos* rajza után. *Kunike Adolf* Donau-Ansichten (Bécs, 1826.) czímű munkájából … 246

Széchenyi levelének boritéka a supaneki vesztegzár bélyegével. A Fáy Andráshoz 1834 október 17-ikén »supaneki veszteghában« intézett levél eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 247

A Széchenyi-út a Vaskapunál. Rajzolta *Cserna Károly* … 249

Báró Jósika János. *Ehrenreith* metszete, *Bernát* festménye után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2355. számú példányáról … 257

A nagykárolyi vármegyeház. Rajzolta *Cserna Károly* … 265

Zárókép … 268

Pozsony látképe. Rajzolta *Cserna Károly* … 271

Királyi meghívó az 1832-iki országgyűlésre. Az 1832 október 24-ikén kelt és gróf Csáky Manóhoz intézett okirat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 273

Kölcsey Ferencz. Egykorú metszet után. *Ernst Lajos* gyűjteményének példányáról 277

Lap

A követek felirata Deák Antalhoz. Az 1833 márczius 29-ikén kelt irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … … … … … … … … … … … … … … 279

Palóczy László. *Leykum A.* kőnyomata, *Eybl* 1843-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 463. számú példányáról … … … … … … … … 285

Kossuth Lajos szülőháza Monokon. Fénykép után … … … … … … … … … … … … … 291

Mérey Sándor. *Torsch* metszete után, a »Rajzolatok« 1835. évi folyamából … … … 295

Az országház Pozsonyban. (A mai királyi táblai palota.) Fénykép után … … … … … 301

Reviczky Ádám gróf. *Torsch* metszete után, a »Rajzolatok« 1835. évi folyamából 305

Lonovics József. *Leykum A.* kőnyomata, *Eybl* 1842-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2086. számú példányáról … … … … … … … … … 307

Esztergom a század első felében. Egykorú aczélmetszet után, *Beckstein Lajos* Die Donau-Reise und ihre schönen Ansichten (Hildburghausen, év n.) czímű munkájából. *Gróf Teleki Sándor* gyűjteményének példányáról … … … … … … 311

Báró Szepessy Ignácz pécsi püspök. Egykorú festmény után, a »Hazánk« (Pest, 1860.) II. kötetéből … 315

Deák Ferencz aláírása, 1839 márczius 10-ikén Bécsben kelt és Kelemen Benjaminhoz írt levelén. A levél eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … … 325

Bezerédj István. *Leykum A.* kőnyomata, *Eybl* 1842-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 901. számú példányáról … … … … … … … … … … 327

Kölcsey Ferencz aláírása. Kossuth Lajoshoz Csekéről 1837 ápril 25-ikén intézett levelén. A levél eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kézirat-gyűjteményében … 330

I. Ferencz kettős pecsétje. Előlapján a király menyezetes trónon ülő alakja, koronázási díszben, a koronázási zászlóktól és a magyar, dalmát, horvát és szlavon czímereket viselő pajzsoktól övezve; a trón menyezetének csúcsát az osztrák császári korona díszíti. Körirata: FRANCISCVS • I • D*(ivina)* • F*(avente)* CL*(ementia)* AVSTRIAE • IMPERATOR • IHIEROSOL*(ymarum)* • HVNGARIAE • BOHEM*(iae)* • DALM*(atiae)* • CROAT*(iae)* • SLAV*(oniae)* • GALIT*(iae)* • LODOM*(eriae)* • RAMAE • SERV*(iae)* • CVMAN*(iae)* • ET • BVLGAR*(iae)* • REX APOST*(olicus)*. Hátlapjának belső mezején a kétfejű sas, az osztrák császári koronával, mellén a cseh királyi és az osztrák főherczegi koronákkal fedett, kétszeres vágással, hasítással és 9 fő-mezőre osztott pajzszsal; ennek középső, külön pajzs jellegével biró fő mezeje ugyanígy osztva, közbül a magyar szent koronával fedett szívpajzsban a magyar pólyás és kettőskeresztes czímert viseli, körülövezve a többi mezőkben sorban elhelyezett dalmát, horvát, szlavon, bosnyák, szerb, kún, halics-lodomériai és bolgár országos czímerekkel; a főpajzs többi fő-mezejében és a belső mezőt szegélyező koronás pajzsokban az osztrák császárság tartományainak czímerei vannak elhelyezve. A körirat: ARCHIDVX AVSTR*(iae)* : DVX BVRGVND*(iae)* : LOTHARING*(iae)* : STYR*(iae)* : CARINT*(hiae)* : CARNIOL*(iae)* : MAGN*(us)* DVX HETRVR*(iae)* : MAGN*(us)* : PRINC*(eps)* : TRANSYLV*(aniae)* : MARCH*(io)* : MORAV*(iae)* s a belső körben folytatva: DVX BRABANT*(iae)* : LIMBVRG*(ae)* : LVCEMB*(urgae)* : GELDR*(iae)* : WVRTHEMB*(ergae)* : SILES*(iae)* : MEDIOL*(anae)* : MANT*(uae)* : PARM*(ae)* & C*(etera)* : PRINC*(eps)* : SVEV*(iae)* : COM*(es)* : HABSP*(urgi)* : FLANDR*(iae)* : TYROL*(is)* : HANN*(overae)* : GORIT*(iae)* : & C*(etera)*. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában levő galvanoplasztikai lenyomatról rajzolta *Mühlbeck Károly* … … 336—37

Beőthy Ödön. *Leykum A.* kőnyomata, *Eybl* 1842-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 353. számú példányáról … … … … … … … … … … … … 343

Klauzál Gábor. *Eybl* 1842-iki rajzáról készült egykorú kőnyomat után, az országos képtár arczképgyűjteményének 353. számú példányáról … … … … … … … … … 345

Lap
Balogh János. *Torsch* metszete után, a »Rajzolatok« 1836. évi folyamából … 351
Az alsó tábla űlésterme. Egykorú londoni aczélmetszet után, *Miss Pardoe* »The city of the Magyar or Hungary and her institutions in 1839—40.« (London, 1840.) czímű munkájából … 355
A hajóhíd Buda és Pest között. *Alt J.* rajzáról készült kőnyomat után, *Kunike* idézett munkájából … 361
Gróf Széchenyi István 1835-ben. *Senefelder* metszete után, *Ernst Lajos* gyűjteményének példányáról … 364
I. Ferencz a halálos ágyon. *Wolf F.* rajza után készült kőnyomat után, a Journal Pittoresque 1835. évi folyamából. *Ernst Lajos* gyűjteményének példánya után 367
V. Ferdinánd. *Herz* 1835-iki kőnyomata után, az országos képtár arczképgyűjteményének 1868. számú példányáról … 369
V. Ferdinánd ezüst talléra. Előlapján a király mellképe: FERD*(inandus)* • I • D*(ei)* • G*(ratia)* • AVST*(riae)* • IMP*(erator)* • HVNG*(ariae)* • B*(ohemiaeque)* REX • H*(uius)* • N*(ominis)* • V • körirattal és B pénzverési jegygyel. Hátlapján: a boldogságos szűz, a gyermek Jézussal, és S*(ancta)* • MARIA • MATER • DEI • PATRONA • HVNG*(ariae)* • 1837. körirattal. A Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának eredeti példányáról … 373
Az 1836 márczius 28-iki leirat kezdősorai. Az irat eredetije az országos levéltárban 375
Metternich átirata a nádorhoz a király czíme ügyében. Az 1836 márczius 29-ikén kelt irat eredetije az országos levéltárban … 377
A vak Wesselényi aláírása, Zsibón 1848 január 17-ikén a Magyar Kereskedelmi Társasághoz irt levelén. A levél eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 383
Gróf Teleki Domokos. Egykorú kőnyomat, *Eybl* 1848-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2145. számú példányáról … 385
Metternich herczegné. Egykorú metszet *Daffinger* képe után. Ugyanonnan, a 3363. számú példányról … 391
Báró Sina György aláírása, 1834 november 21-ikén Bécsben Schams Ferenczhez intézett levelén. A levél eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában 396
A Ludovika-akadémia. *Rauch János*-nak Sandmann rajzáról készült kőnyomata után, *Alt Rudolf* »Buda-Pest« (Pest, 1845.) czímű munkájából … 399
V. Ferdinánd aláírása az 1836 márczius 28-iki leiraton. Az irat eredetije az országos levéltárban … 404
Zárókép … 406
A Széchenyi-kastély Czenken. Rajzolta *Cserna Károly* … 409
Lajos főherczeg. Egykorú metszet után. Ő Felsége hitbizományi könyvtárának példányáról … 411
Metternich dolgozó-szobája. Egykorú metszet után. A budapesti egyetemi könyvtár példányáról … 413
Gróf Reviczky Ádám aláírása az 1825/27-iki törvények szentesitésén … 416
Gróf Pálffy Fidél. *Ehrenreich* rézmetszete *Steindrucker* rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 464. számú példányáról … 417
Lovassy László aláírása, 1834 augustus 26-ikán Pozsonyban Illésy Jánoshoz írt levelén. A levél eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kéziratgyűjteményében … 421
Estei Ferdinánd főherczeg. *Ströber* rézmetszete *Schakini J.* rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1436. számú példányáról … 423
Lovassy László atyja folyamodásának befejező sorai. Az 1836 deczember 8-ikán kelt irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 427

Lap

Törvényhatósági Tudósítások. Az 1837 január 29-ikén kelt, Kossuth Lajos sajátkezü feliratával ellátott 16. levél eleje. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának eredeti példányáról … 433

Kossuth László aláírása fia elfogatását jelentő, 1837 május 6-ikán kelt körlevelén. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának eredeti példányáról … 435

Részlet Kossuth védőiratából. A kézirat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 437

Báró Eötvös József. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1842-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1. számú példányáról … 445

Kollár János. Egykorú festmény után. Eredetije az országos történelmi képcsarnokban … 447

Tót paraszt a század derekán. *Kollár János*, Naradnié Zpiewanky« (Buda, 1835.) czimű munkája II. kötetének czímképe …

Horvát parasztok a század derekán. *Jaschke Ferencz* »Nationalkleider Trachten und Ansichten von Ungarn« (Bécs, 1821.) czimű munkájában kiadott nyomata után …

Gáj Lajos. *Höfelich J.* kőnyomata, *Staub* 1838-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1560. számú példányáról … 455

Báró Wenkheim Béla. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1842-iki rajza után. Ugyanonnan az 5594. számú példányról … 463

Gróf Dessewffy Aurél aláírása Horvát Istvánhoz 1828 ápril 4-ikén intézett levelén. Az irat eredetije a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában … 465

Gróf Dessewffy Emil. *Pollák* testvérek kőnyomata, *Grimm* 1863-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 5828. számú példányáról … 472

Gróf Ráday Gedeon. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1846-iki rajza után. Ugyanonnan, az 1125. számú példányról … 475

A pesti városháza. Egykorú rézmetszet után, *gróf Vasquez Károly* idézett munkájából … 479

Szerencsy István. *Ehrenreich* rézmetszete után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2461. számú példányáról … 483

Kopácsy József herczegprimás. Egykorú kőnyomat *Eybl* 1841-diki rajza után. Ugyanonnan, a 422. számú példányról … 489

Laitsák püspök aláírása József Nádorhoz 1839 ápril 15-dikén a vegyes házasságok ügyében intézett emlékiratán. Az irat eredetije az országos levéltárban, József nádor titkos levéltárában, *Acta praes. a. 1839. nr. 11.* jelzet alatt … 496

Kisfaludy Sándor emlékiratának befejező sorai. Az 1839 január 10-dikén kelt irat eredetije u. ott, *Misc. officiosa a. 1839. nr. 1.* jelzet alatt … 498

A lánczhíd legelső képe. 1840-iki londoni aczélmetszet után, *Miss Pardoe* idézett munkájából … 503

A nemzeti szinház belseje a negyvenes évesben. Egykorú rézmetszet után, *gróf Vasquez Károly* idézett munkájából … 505

Kossuth Lajos aláírása a Pesti Hirlap olvasó közönségéhez 1841 deczember 8-ikán intézett körlevelén. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára eredeti példányáról. 510

Gróf Széchenyi István »A Kelet Népe« czimű munkájának czimlapja … 512

Kossuth Lajos »Felelet gróf Széchenyi Istvánnak« czimű munkájának czímlapja … 514

A »Világ« első számának 1. oldala. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának pédányáról kissebbitve … 519

Pulszky Ferencz. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1842-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteménye 3. számú példányáról … 527

Gróf Haller Ferencz. Egykorú kőnyomata Kriehuber 1844-iki rajza után. Ugyanonnan, az 5062. számú példányról … 530

Gróf Széchenyi István akadémiai tiszteleti tagsági diplomája. Az 1838 szeptember 7-ikén kelt okirat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában 532
Gróf Dessewffy Aurél a halálos ágyon. A »Honderű« 1842-iki melléklete *Barabás Miklós* rajza után. *Ernst Lajos* gyűjteményének eredeti példányáról 536
Báró Wesselényi Miklós »Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében« czimű munkájának czímlapja 537
Deák Ferencz. *Swoboda* 1844-iki vizfestménye után. A kép eredetije Gróf Festetich Bennó birtokában 541
Almási Balog Pál. Lieder 1846-iki kőnyomata után 557
Fáy András. Egykorú metszet *Ernst Lajos* gyűjteményének eredeti példányáról ... 562
Magyarország czímere az 1844-iki törvényeket szentesítő királyi okiraton. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának eredeti példányáról 564
A Magyar Nemzeti Múzeum homlokzatának dombormüve és részlet az oszlopcsarnokból. Rajzolta *Cserna Károly* 567
Gróf Apponyi György. Egykorú kőnyomat után, *Ponori Thewrek József* idézett munkájából. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1964. sz. példányáról. 570
Gróf Széchen Antal. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1846-iki rajza után. Ugyanonnan, az 5238. számú példányról 573
Lónyay Menyhért. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1848-diki rajza után. Ugyanonnan, a 440. számú példányról 576
Gróf Batthyány Lajos. *Leykum A.* Kőnyomata *Eybl* 1842-iki rajza után. Ugyanonnan, az 5540. számú példányról ... ...
Zsedényi Eduárd. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1843-iki rajza után. Ugyanonnan, a 2179. számú példányról 583
Báró Kemény Zsigmond. *Walzel* kőnyomata *Barabás Miklós* 1847-iki rajza után. Ugyanonnan, a 2693. számú példányról 590
Gróf Lützow Rudolf. Egykoru metszet után. Ő Felsége hitbizományi könyvtárának példányáról... 595
István főherczeg. Egykorú kőnyomat *Kriehuber* 1843-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2027. számú példányáról... 601
Perczel Móricz aláirása, Kossuth Lajoshoz Kömlődről 1847 október 19-ikén intézett levelén. Az irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában 603
Gróf Batthyány Kázmér. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1846-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1968. számú példányáról 610
A védegylet vezetőinek aláirásai az egyesület 1846 június 2-iki körlevelén. A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának eredeti példányáról 611
Szögyény-Marich László. *Höfelich J.* kőnyomata *Eybl* 1845-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 4051. számú példányáról 615
Gróf Zay Károly. *Rohn A.* 1860-iki kőnyomata. Ugyanonnan, a 4736. számú példányról. 617
Gróf Majláth Antal aláirása az 1844-iki törvényeket szentesitő királyi oklevelen. A Magyar Nemzeti Múzeum eredeti példányáról 626
Báró Jósika Samu. *Barabás Miklós* kőrajza *Szabó* rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 5063. számú példányáról... 631
Tisza Lajos. *Barabás* 1854-iki kőnyomata után. Gróf Tisza Lajos birtokában levő példányról 635
Szalay László. Az »Életképek« 1847. évfolyama II. f. é. 7-ik szám mellékletéül megjelent kőnyomat után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 4121. számú példányáról 640
Csengery Antal. 1861-iki fénykép után 643
Csengery Antal aláirása. Szilágyi Sándorhoz 1855 deczember 16-ikán intézett levelén. Az irat eredetije Szilágyi Sándor tulajdonában 644

Lap

Szemere Bertalan. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1843-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 2733. számú példányáról … 648

Gróf Haller Ferencz aláírása a kir. kanczellárhoz Zágrábból 1843 május 3-ikán intézett levelén. Az irat eredetije az országos levéltárban … 651

Bedekovics Kálmán. *Marastoni* kőnyomata után. A »Hajnal« czímű Albumból … 653

Josipovich Antal aláírása Kossuth Lajoshoz 1844 november 24-ikén intézett levelén. Az irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 659

Gróf Széchenyi és fia Béla a Dunán. *Sterio K.* szines kőnyomata után. *Ernst Lajos* gyűjteményének eredeti példányáról. … 665

Vásárhelyi Pál. *Barabás Miklós* 1846-iki kőrajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 4481. számú példányáról … 667

Széchenyi emléke Tisza-Dobnál. Rajzolta *Mülhbeck Károly* … 669

Gróf Keglevich Gábor. *Perlaszka* rézmetszete az »Életképek« 1846-iki évfolyamának I. kötetében. Az országos képtár arczképgyűjteményének 67. számú példányáról. 675

A Magyar Kereskedelmi Társaság első aláírási ive. Az irat eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában … 677

Gróf Teleki József aláírása Szilágyi Sándor 1848 február 9-ikén kelt kinevezési okmányáról Az irat eredetije Szilágyi Sándor tulajdonában … 684

Báró Kemény Dénes. *Maurin* párisi kőnyomata *Barabás Miklós* 1837-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 4942. számú példányáról. 688

István főherczeg. *Rauh János* kőnyomata *Pelikán* 1847-iki rajza után. Ugyanonnan, a 4900. számú példányról … 696

Ferencz József főherczeg. *Rauh János* kőnyomata *Kiepp Frigyes* 1847-iki rajza után. Ő Felsége hitbizományi könyvtára eredeti példányáról … 697

Gróf Teleki László. *Leykum A.* kőnyomata *Eybl* 1843-iki rajza után. Az országos képtár arczképgyűjteményének 1247. számú példányáról … 701

Kossuth Lajos *Walzel A.* kőnyomata *Barabás Miklós* 1847-iki rajza után. Ugyanonnan, a 2726. számú példányról … 705

A lánczhid alapkőletételénél használt vakolókanál. (Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban.) Rajzolta *Cserna Károly* … 707

SAJTÓHIBÁK.

120. lap, felülről 13. sor: *Ragályi Ábrahám* helyett olvasd: *Balogh János.*

131. lap, felülről 22. sor: *Ragályi Tamás* helyett olvasd: *Ragályi Ábrahám.*